

**İSTANBUL
ÜNİVERSİTESİ
SOSYOLOJİ
DERGİSİ**

İstanbul University Journal of Sociology

İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ SOSYOLOJİ DERGİSİ
İSTANBUL UNIVERSITY JOURNAL OF SOCIOLOGY

Cilt/Volume 44 • Sayı/Number 2 • Aralık/December 2024
E-ISSN: 2667-6931 • doi 10.26650/SJ

Dizinler / Indexing and Abstracting

Web of Science Emerging Sources Citation Index (ESCI)

TÜBİTAK ULAKBİM TR-Dizin

EBSCO Sociology Source Ultimate

EBSCO SocINDEX (with Full Text)

DOAJ

ProQuest CSA Sociological Abstract

Erih Plus

SOBİAD

İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ SOSYOLOJİ DERGİSİ
İSTANBUL UNIVERSITY JOURNAL OF SOCIOLOGY

Cilt/Volume 44 • Sayı/Number 2 • Aralık/December 2024
E-ISSN: 2667-6931 • doi 10.26650/SJ

Sahibi / Owner

Prof. Dr. Sevtap KADIOĞLU

İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, İstanbul, Türkiye
Istanbul University, Faculty of Literature, Istanbul, Turkey

Sorumlu Yazı İşleri Müdürü / Responsible Manager

Prof. Dr. Yücel BULUT

İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, İstanbul, Türkiye
Istanbul University, Faculty of Literature, Istanbul, Turkey

Yazışma Adresi / Correspondence Address

İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Sosyoloji Bölümü,
Balabanağa Mah. Ordu Cad. No. 196, Laleli, Fatih, 34459 İstanbul, Türkiye

Telefon / Phone: +90 (212) 455-5700/15998

E-mail: sosyolojidergi@istanbul.edu.tr

<http://iupress.istanbul.edu.tr/tr/journal/iusd/home>

<https://dergipark.org.tr/tr/pub/iuosyoloji>

Yayıncı / Publisher

İstanbul Üniversitesi Yayınevi / Istanbul University Press

İstanbul Üniversitesi, Merkez Kampüsü, 34452 Beyazıt,

Fatih / İstanbul, Türkiye

Telefon / Phone: Tel:+90 0212 455 57 00 / 15730 / 31

Dergide yer alan yazılardan ve aktarılan görüşlerden yazarlar sorumludur.

Authors bear responsibility for the content of their published articles.

Yayın dili Türkçe, İngilizce, Fransızca ve Almanca'dır.

The publication languages of the journal are Turkish, English, French and German.

Haziran ve Aralık aylarında, yılda iki sayı olarak yayımlanan uluslararası, hakemli, açık erişimli ve bilimsel bir dergidir.

This is a scholarly, international, peer-reviewed and open-access journal published biannually in June and December.

Yayın Türü / Publication Type: Yaygın Süreli / Periodical

İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ SOSYOLOJİ DERGİSİ
İSTANBUL UNIVERSITY JOURNAL OF SOCIOLOGY

Cilt/Volume 44 • Sayı/Number 2 • Aralık/December 2024
E-ISSN: 2667-6931 • doi 10.26650/SJ

DERGİ YAZI KURULU / EDITORIAL MANAGEMENT BOARD

Baş Editör / Editor-in-Chief

Prof. Dr. İsmail COŞKUN, İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Sosyoloji Bölümü, İstanbul, Türkiye
- ismail.coskun@istanbul.edu.tr

Baş Editör Yardımcısı / Co-Editor-in-Chief

Prof. Dr. Murat ŞENTÜRK, İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Sosyoloji Bölümü, İstanbul, Türkiye
- murat.senturk@istanbul.edu.tr

Sayı Editörü / Guest Editor

Doç. Dr. Mehmet Ali AKYURT, İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Sosyoloji Bölümü, İstanbul, Türkiye
- mehmetali.akyurt@istanbul.edu.tr

Alan Editörleri / Section Editors

Doç. Dr. Muhammed Fazıl BAŞ, Yıldız Teknik Üniversitesi, İstanbul, Türkiye - fazilbas@yildiz.edu.tr
Dr. Öğr. Üyesi Canan Neşe KINIKOĞLU, İstanbul Medeniyet Üniversitesi, İstanbul, Türkiye - nese.kinikoglu@medeniyet.edu.tr

Bilimsel Sekreteryası / Scientific Secretariat

Dr. Öğr. Üyesi Zehra Zeynep SADIKOĞLU, İstanbul Üniversitesi, Sosyoloji Bölümü, İstanbul, Türkiye
- zeynep.sadikoglu@istanbul.edu.tr

Dil Editörleri / Language Editors

John Zacharias CRIST, İstanbul, Türkiye
Kevin A. COLLINS, İstanbul, Türkiye

Editorial İlişkiler Yöneticisi / Editorial Relations Manager

Doç. Dr. Aysen ŞATIROĞLU, İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Sosyoloji Bölümü, İstanbul, Türkiye
- aysen.satiroglu@istanbul.edu.tr

İstatistik Editörü / Statistics Editor

Doç. Dr. Melike AKBIYIK, İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Sosyoloji Bölümü, İstanbul, Türkiye - melike.akbiyik@istanbul.edu.tr

Kitap İnceleme Editörü / Book Review Editor

Doç. Dr. Mehmet Ali AKYURT, İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Sosyoloji Bölümü, İstanbul, Türkiye
- mehmetali.akyurt@istanbul.edu.tr

Metodoloji Editörü / Methodology Editor

Doç. Dr. Aynur ERDOĞAN COŞKUN, İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Sosyoloji Bölümü, İstanbul, Türkiye
- aynur.erdogan@istanbul.edu.tr

Tanıtım Yöneticisi / Publicity Manager

Arş. Gör. Ali Rıza ŞAN, İstanbul Üniversitesi, Sosyoloji Bölümü, İstanbul, Türkiye - arsan@istanbul.edu.tr

Editorial Asistan / Editorial Assistant

Arş. Gör. Hamdüsena EŞREFOĞLU, İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Sosyoloji Bölümü, İstanbul, Türkiye
- hamdusenaesrefoglu@istanbul.edu.tr

Teknik Uzman / Technical Specialist

Arş. Gör. Muhammed Emre SÜTCÜ, İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Sosyoloji Bölümü, İstanbul, Türkiye
- emresutcu@istanbul.edu.tr

Etik Editörü/Ethics Editor

Doç. Dr. Aysen ŞATIROĞLU, İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Sosyoloji Bölümü, İstanbul, Türkiye
- aysen.satiroglu@istanbul.edu.tr

İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ SOSYOLOJİ DERGİSİ
İSTANBUL UNIVERSITY JOURNAL OF SOCIOLOGY

Cilt/Volume 44 • Sayı/Number 2 • Aralık/December 2024
E-ISSN: 2667-6931 • doi 10.26650/SJ

YAYIN KURULU / EDITORIAL BOARD

Doç. Dr. Aysen ŞATIROĞLU, İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Sosyoloji Bölümü, İstanbul, Türkiye
- aysen.satiroglu@istanbul.edu.tr

Prof. Dr. Enes KABAKCI, İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Sosyoloji Bölümü, İstanbul, Türkiye - ekabakci@istanbul.edu.tr

Doç. Dr. Metin ÜNVER, İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, İstanbul, Türkiye - munver@istanbul.edu.tr

Prof. Dr. Ycel BULUT, İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Sosyoloji Bölümü, İstanbul, Türkiye - yucel.bulut@istanbul.edu.tr

Prof. Dr. Kurtulu KAYALI, Ankara Üniversitesi, Ankara, Türkiye

Prof. Dr. Nadir SUĞUR, Anadolu Üniversitesi, Eskişehir, Türkiye - nsugur@anadolu.edu.tr

Prof. Dr. Mutlu BİNARK, Hacettepe Üniversitesi, Ankara, Türkiye - binark@hacettepe.edu.tr

Doç. Dr. Craig BROWNE, University of Sydney, Faculty of Arts and Social Sciences, Sydney, Australia - craig.browne@sydney.edu.au

Emeritus Prof. David R. SEGAL, Maryland University, Department of Sociology, Maryland, U.S. - dsegal@umd.edu

Prof. Dr. Douglas KELLNER, University of California, California, U.S.

Prof. Dr. Glenn MUSCHERT, Khalifa University, Department of Humanities & Social Sciences, Abu Dhabi, UAE.

- glenn.muschert@ku.ac.ae

Prof. Dr. J. Scott BROWN, University of Miami, Department of Sociology & Gerontology, Coral Gables, FL. Florida, U.S.

- sbrow@MiamiOH.edu

Prof. Dr. Jeffrey C. ALEXANDER, Yale University, Sociology, Connecticut, U.S. - jeffrey.alexander@yale.edu

Dr. Michal ILLNER, Czech Academy of Sciences - Akademie věd České republiky, Prague, Czech Republic

Prof. Dr. Philip SMÍTH, Yale University, Sociology, Connecticut, U.S. - philip.smith@yale.edu

Doç. Dr. Ryan KELTY, United States Air Force Academy, Department of Behavioral Sciences and Leadership, CO, U.S.

- kxx@usafa.edu

Prof. Dr. Sujatha FERNANDES, University of Sydney, Faculty of Arts and Social Sciences, Sydney, Australia

- sujatha.fernandes@sydney.edu.au

Prof. Dr. Timothy SHORTELL, City University of New York, New York, U.S. - shortell@brooklyn.cuny.edu

Prof. Dr. William Peter BAEHR, Lingnan University, Department of Sociology & Social Policy, Tuen Mun, Hong Kong

- pbaehr@Ln.edu.hk

İÇİNDEKİLER / TABLE OF CONTENTS

EDİTÖRDEN / EDITORIAL

Evsizlikten Kurtulmaya Giden Yolları Açmak.....	347
Opening Pathways out of Homelessness Mehmet Ali Akyurt	

SÖYLEŞİ / INTERVIEW

“Evsizlerin Kaymakamı” Ali Kamil Başar ile Söyleşi: “Evsizler Evi’nde çok iyi bir dayanışma ve yardımlaşma ortamı vardı.”	379
Mehmet Ali Akyurt	

ARAŞTIRMA MAKALELERİ / RESEARCH ARTICLES

“If I get an ID card then maybe I might be able to find a job and move forward...” Barriers to exiting homelessness in Croatia.....	395
Lynette Šikić-Mićanović, Paula Greiner	
Deneyimin Gücü: Evsizlikle Mücadelede Eski Evsizliği Bir Kaynak Olarak Değerlendirmek	419
The Power of Experience: Utilizing Former Homelessness as a Resource to Combat Homelessness Hakan Karaman	
Evsizlikten Kurtulmada Barınma Evlerinin Rolü ve Önemi.....	449
The Role and Importance of Shelters in Overcoming Homelessness Musa Gürel	
Evsizlerin Barınma Evi Deneyimleri: “İnsan Önemsendiğini Görmek İstiyor”.....	487
Shelter Experiences of the Homeless People: “One Wants To Feel Cared For” Cengizhan Aynacı, Yusuf Genç	
Evsizlikle Mücadeleye Hayırseverlikten Bakış: İstanbul’daki Camilerin Rolü.....	527
A Philanthropic Approach to Combating Homelessness: The Role of the Mosques in İstanbul Mustafa Fazıl Karaman	
Evsizler, İmamlar ve Caminin Dönüşümü: İstanbul Hz. Kaab Camii Örneği.....	555
The Homeless, the Imams, and the Transformation of the Mosque: The Case of İstanbul Hz. Kaab Mosque Şevket Ercan Kızılay	
Gender(ed) Pathways and Exits Out of ‘Street’ Homelessness in Tshwane, South Africa?: A Transformative Social Policy Perspective	589
Newman Tekwa	
Afet Sonrası Evsizliği: 6 Şubat 2023 Depremi ve Malatya Örneği.....	609
Post-Disaster Homelessness: The 6th February 2023 Turkey Earthquake and Malatya Case Hüseyin Taşlı	

İÇİNDEKİLER / TABLE OF CONTENTS

ARAŞTIRMA MAKALELERİ / RESEARCH ARTICLES

- Housing Instability and Roma Children's Educational Engagement: Perspectives from Teachers and Volunteers**.....631
Ozan Uştuk
- Bir Gizli Evsizlik Mekânı Olarak Bekâr Odası: Amsterdam'daki Türk Göçmenlerin Gündelik Hayat Performansları**655
Bachelor Room as a Space of Hidden Homelessness: Everyday Life Performances of Turkish Immigrants in Amsterdam
Şener Kaya, Adem Sağır
- Evsizlik ve Kurumsal Ekosistem: Sosyoekonomik Destek Hizmetlerinin Erişilebilirliği ve Yeterliliği**683
Homelessness and the Institutional Ecosystem: Accessibility and Adequacy of Socioeconomic Support Services
Burak Acar
- Evsizliğin Psikososyal Etkileri Üzerine Nitel Bir Araştırma: İstanbul, Beyoğlu Örneği**.....713
A Qualitative Research on the Psychosocial Effects of Homelessness: The Case of Beyoğlu, İstanbul
Halenur Demir
- Türkiye'deki Evsizlerin Temsili ve Algılanışı: Bir Söylem Analizi Çalışması**737
Representation and Perception of the Homeless in Turkey: A Study of Discourse Analysis
Esra Çolakoğlu, Ali Kaya
- Afetler Doğal Olmayabilir mi?: Afetlerin "Doğallığı" Üzerine Sosyolojik Bir Tartışma**765
Can Disasters Be Unnatural? A Sociological Discussion on the "Naturalness" of Disasters
Fatma Levent, Temmuz Gönç Şavran
- Sosyal İntihar: Performans Öznesinin Sosyal Evrimi**.....795
Social Suicide: The Social Evolution of the Performance Subject
Gözde Aykut, Mehmet Karakaş
- Üniversitelerde Sosyal Adalet Algısı Ölçeğinin Geliştirilmesi: Geçerlik ve Güvenirlilik Çalışması**825
Development of the Social Justice Perception in Universities Scale: Validity and Reliability Study
Onur Balı, Nesip Demirbilek, Hasan Demirtaş

TEORİK MAKALE / THEORETICAL ARTICLE

- Mekânın Neoliberal Dönüşümü ve Sokak Sosyal Hizmeti**849
Street Social Work, Neoliberal Urbanism, and the Production of Space: Methodological Challenges, Ethical Contradictions, and Potentials
Yüksel Bekaroğlu Doğan

İÇİNDEKİLER / TABLE OF CONTENTS

DERLEME MAKALELERİ / REVIEW ARTICLES

Evsizlikten Kurtulmada Bir Sosyal Güvenlik Aracı Olarak Konut	881
Housing as a Social Security Instrument to Overcome Homelessness Hicran Atatanır	
Orta Sınıfın Evsizlik Kaygısını Besleyen Konut Güvencesizliğinden Çıkış Senaryoları Üzerine Bir Deneme	911
An Essay on Exit Scenarios from the Housing Precarity Feeding Middle Class Homelessness Fears Meriç Kırmızı	
Sosyal Hizmet Alanında “Evsiz” Kavramını İçeren Araştırmaların VOSviewer ile Bibliyometrik Analizi	935
Bibliometric Analysis of Articles on the Concept of “Homeless” in Social Work with VoSviewer Cengiz Aynacı	
The Future of Digital Education: Artificial Intelligence, Metaverse, and the Transformation of Education	969
Tolga Yıldız	

İstanbul Üniversitesi Sosyoloji Dergisi

EDİTÖRDEN / EDITORIAL

Evsizlikten Kurtulmaya Giden Yolları Açmak

Opening Pathways out of Homelessness

Mehmet Ali Akyurt

Sayı Editörü / Guest Editor

E-mail: mehmetali.akyurt@istanbul.edu.tr

Türkiye’de evsizlikle ilgili ilk araştırma “1991-1995 Yılları Arasında İstanbul’da Görülen Evsiz İnsan Ölümleri” başlığını taşıyor (Altun, 1997). Adli tıp ile halk sağlığının kesişiminde yer alan bu tıpta uzmanlık tezi gösteriyor ki evsizlik İstanbul’da en azından 30 yıldır bir toplumsal soruna dönüşmüş durumda. Araştırma her ne kadar sağlık alanında yapılmış olsa da, incelenen 126 evsiz ölümü üzerinden, İstanbul’da sokakta yaşayan evsizlerle ilgili önemli bulgulara ulaşıyor (Altun, 1997, s. 39): Evsiz ölümlerine yoğun olarak Beyoğlu ve Aksaray’da rastlanmaktadır. Dörtte üçünün cesedi açık bir ortamda bulunmuştur. Ölen evsizlerin büyük kısmı 31-50 yaş arası erkeklerdir, Ekim-Nisan döneminde ölmüştür, kimlik belgesi taşımamaktadır, genel vücut hijyenleri kötüdür, beşte birinin ölümü alkolle ilişkilidir, birçoğunun ölümüne solunum yolu enfeksiyonları, verem ve zatürre sebep olmuştur.

Türkiye’de o günden bugüne evsizler kışın soğuk günlerinde sokaklarda donarak öldükçe gündeme gelmeye devam etti. Nitekim evsizlere yönelik en istikrarlı kamu faaliyeti olan “kış hizmetleri” de evsizlerin donarak ölmelerine engel olacak şekilde barındırma amacıyla sınırlı, rehabilitasyon boyutu olmayan bir uygulamadır. Bu hizmetlerin evsiz ölümlerini ne kadar azalttığı bir yana, bir toplumsal sorun olarak evsizliğin Türkiye’de hem nicelik olarak yaygınlaştığı hem de nitelik olarak derinleşerek katmanlı hale geldiği kesindir. Aradan geçen zaman içinde evsizlikle ilgili çok sayıda sosyal bilimsel araştırma yapıldı. Bunlar arasında kuruculuk vazifesini üstlenen, evsizlikle ilgili ilk kitap ve hayattaki evsizlerle yapılan nitel görüşmelere dayanan ilk sosyal bilimsel araştırma, halihazırda Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanı olan Işıkhan’a (2002) ait. Doçentlik tezi niteliğindeki araştırma kapsamında Ankara’da 1995 yılının Eylül-Kasım ayları, 21:00-01:00 saatleri arasında terminal, gar, bankaların bankamatik bölümleri, sokak, cadde gibi mekânlarda bulunan 58 evsizle görüşme gerçekleştirilmiş.

Çalışma saha verileri üzerinden evsizlerin evsiz kalma nedenlerini ortaya koymanın yanı sıra bir barınma evi önerisi de geliştirmektedir. Geliştirilen modelde barınma evi ekibinin sosyal hizmet uzmanı (SHU), psikolog, doktor, danışman, avukat, işsizlik danışmanı gibi uzmanlardan oluşması gerektiği belirtilir. “Evsiz kişiyi kazanıp kaybetmemizi belirleyen kritik aşama” niteliğindeki “ilk mülakat aşaması” enformel, konuşup duyguları ifade etmeye cesaretlendiren ve destekleyici dört beş görüşme içermelidir. “Bu geçici merkezlerde güvene dayalı ilişkiler evsizlerin ikamet etmelerine yardımcı olurken aynı zamanda temel ihtiyaçlarının karşılanmasını da sağlama[lıdır]” (Işıkhan, 2002, ss. 110-111). Ayrıca Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu (SHÇEK) örgütlerinde çalışan SHU ve diğer meslek elemanları mobil hale getirilmeli ve müracaatçının “devasa kurumlara başvurmasını bekle[meden]” sorun alanlarına müdahale etmeli (Işıkhan, 2002, s. 118).

Sahası 1995 Ankara’ına ait olan bu araştırmanın üzerinden yaklaşık 30 yıl geçti. Bu süre zarfında evsizlikle ilgili bir tercüme kitap (Anderson, 2017), üç telif kitap (Çabuk ve Atamtürk, 2023; Erbay, 2013; Meneviş, 2006), iki rapor (Emek ve Adalet Platformu, 2011a; TBMM İnsan Haklarını İnceleme Komisyonu, 2010), beş de doktora tezi (Akyıldız, 2020; Aynacı, 2024; Bekaroğlu-Doğan, 2018; Gürel, 2023; H. Karaman, 2024) ve çok sayıda yüksek lisans teziyle makale yayımlandı. Şehir odaklı bakıldığında, İstanbul (Bekaroğlu-Doğan, 2021; Birelma, 2014; Küçük, 2014) ve Ankara’nın (Erbay, 2013; Işıkhan, 2002; TBMM İnsan Haklarını İnceleme Komisyonu, 2010) yanı sıra İzmir (Çabuk ve Atamtürk, 2023; Özkan-Kıranç, 2020), Bursa (Gürel, 2023), İzmit (Aynacı, 2024), Antalya (Çabuk ve Atamtürk, 2023; Kaya-Kılıç ve Aslantürk, 2019) gibi şehirlerde evsizliğin durumuyla ilgili bilgi üretildi. Toplamda, Türkiye’deki evsizlik araştırmalarında, evsizlerin evsiz kalma nedenleri, sokakta maruz kaldıkları sorunlar/zorluklar, sokak hayatı karşısında geliştirdikleri hayatta kalma taktikleri ve çözüm yolu önerileri incelendi.

Işıkhan’ın (2002) Ankara evsizliğine dair araştırması yayımlandıktan hemen sonra İstanbul Beyoğlu Kaymakamlığı tarafından, şimdilerde yaygın olarak “evsiz barınma evi” olarak isimlendirilen bir “Evsizler Evi” açılmıştı. 10 Aralık 2003’ten Ocak 2007’ye kadar, senenin 12 ayı açık kalan bu ev tekil bir girişim, münferit bir uygulama olarak kaldı.¹ Maalesef şimdiye kadar Valilik, Kaymakamlık, İl ve İlçe Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakfı, Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, Aile ve Sosyal Hizmetler İl Müdürlüğü, İlçe Sosyal Hizmet Merkezi gibi merkezi yönetim birimleri tarafından açılan

1 Evin 2007 Ocak ayında Dünya Bankası Başkanı Wolfowitz tarafından ziyaret edildiği bilinmektedir (AA, 2007). Kasım 2007 tarihli bir haberde “Beyoğlu Kaymakamlığı Evsizler Evi’nde kalan 9 çocuk, yanlışlıkla içtikleri bit ilacından zehirlendi” bilgisi (İnternet Haber, 2007) yer almaktadır. Ev Karakaş’ın (2010) 16 Aralık 2010 tarihli haberine göre “Eylül (2020) ayından”, Emek ve Adalet Platformu’nun (2011b) 4 Aralık 2011 tarihli haberine göre ise “2011 yılının bahar aylarından” itibaren “tadilat gerekçesiyle” kapalı ve hizmet vermiyor. Küçük’ün yüksek lisans tezinde de (2014, s. 83) “2011’in bahar aylarından beri tadilat sebebiyle kapalı” olan evin “kısa vadede açılacağına dair bir emare bulunma[dığı]” belirtilmektedir. Adil Medya’nın 5 Aralık 2011 tarihli haberindeyse evle ilgili “uzun zamandır, yıllardır tamirattayız diye evsiz almamaktadır” denmektedir. Evin 2007-2010 yılları arasındaki durumu hakkında yeterli bilgi bulunmamaktadır.

ikinci bir ev olmadı.² Psikiyatrik rahatsızlığı olanlar, yaşlılar, çocuklar, bağımlılar ve aile içi şiddete maruz kalan kadınlarla ilgilenen çeşitli kamu kurumları olsa da, 18-60 yaş arası erkek evsizlere yönelik, yatılı barınma ve psiko-sosyal destek hizmeti veren, 12 ay açık barınma evlerine duyulan yoğun ihtiyaç bugün de devam ediyor.

Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne sadece sonuncusunun cevabına ulaşabildiğimiz üç yazılı soru önergesi verilmiş (MHP, 2013; BDP, 2014; SP, 2020). TBMM'ye 02.03.2020 tarihinde sunulan önergeye Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı tarafından verilen 17.07.2020 tarihli cevapta şunlar belirtiliyor:

“Evsizlerin Konaklatılması Projesi kapsamında, soğuk hava ve kış şartlarının yaşandığı dönemlerde Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakıflarınca evsiz, mekansız ve kimsesiz kişilerin tespiti yapılarak Bakanlığımız İl Müdürlükleri işbirliği içerisinde bu kişilerin öncelikli olarak il sınırları içerisinde bulunan kamu kurumu misafirhanelerine yerleştirilmeleri, kamu kurumu misafirhanelerine yerleştirilememeleri halinde ise pansiyon, otel vb. yerlerde konaklatılması veya bir mekanın bu kişilerin kışı geçirebilmeleri tahsis edilmesi sağlanmakta ve konaklayan kişilerin temizlik (banyo, traş, saç kesimi), sağlık, temel gıda, giyim ve benzeri ihtiyaçları giderilmektedir.”

Bu beyandan da, evsizlere yönelik özelleşmiş bir merkezin bulunmadığı anlaşılmaktadır. Evsizleri birkaç ay spor salonlarında veya otellerde barındırmanın rehabilitasyon ve evsizlikten kurtulma açısından ciddi bir katkısı olmadığı açıktır. Evsizlerin kendilerine has özellik ve sorunlarına çözüm üretilmesi, bütün dünyada evsizlere yönelik olarak uzmanlaşmış bir hizmet üreten ve yılın 12 ayı açık barınma evleriyle mümkün görünmektedir. Türkiye'deki “kış hizmetleri”nde sağlanan şartların uygunsuzluğu ve evsizlerin rehabilitasyonu hiçbir ilgisinin olmayışı ise araştırmalarda açıkça ortaya konmaktadır (Bekaroğlu-Doğan, 2018; Küçük, 2014).

Merkezi yönetimin evsiz hizmetleri alanında bıraktığı büyük boşluğu yerel yönetimler ve sivil toplum doldurmaya çalışmaktadır. Ankara (Ulus Barınma Evi, açılış: 2008, kapasite: 50;³ Dışkapı Barınma Evi, Eylül 2020, 100), Kocaeli (İzmit Kuruçeşme Barınma Merkezi, Kasım 2017, 82/91; Gebze Barınma ve Konaklama Merkezi, Kasım 2020, 58) Bursa (Erkek Konukevi, Ekim 2019, 140), İzmir (Müyesser Turfan Geçici Erkek Konukevi, 2019, 60) ve İstanbul'da (Geçici Barınma Merkezi, Ocak 2023, 18 erkek, toplam 48) belediyelerin 12 ay açık, erkek evsizlere yönelik barınma evleri bulunmaktadır. Camilerde imamlar tarafından geliştirilen hizmetler, kamu ile sivil sektörler arasında bir ara konum teşkil etmekte, hizmet sağlayıcı ile

2 Ankara Valiliği (t.y.) tarafından, Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakfı Başkanlığı'nın sorumluluğunda, “Kimsesizlerin Kimsesi Olma Projesi” kapsamında 2019-2020 kışında sadece “kış dönemi”nde hizmet vermeye üzere açıldığı belirtilen “Kimsesizler Misafirhanesi” (Açılış: 1 Aralık 2019, kapasite: 144) spor salonu/otel barındırma hizmeti ile 12 ay açık rehabilitasyona dönük barınma evleri arasında bir konuma yerleştirilebilir.

3 TBMM İnsan Haklarını İnceleme Komisyonu (2010, s. 2) raporunda bu bilgiler Günlük Barınma Evi, 3 Ocak 2009, 45 olarak geçmektedir.

evsiz arasında tatlı sert, babacan, samimi ilişkiler geliştirme ve birebir takip gibi nitelikler taşıyarak “evsizlikten kurtulma” açısından şaşırtıcı derecede verimli bir performans ortaya koyabilmektedir. Sivil toplum alanında ise Şefkat-Der ve Er-Day-Der gibi derneklerin İstanbul’da yine düşük kontenjanlara sahip evsiz barınma evleri açtıkları görülmektedir. Bunlardan özellikle Şefkat-Der’in Tophane’deki “Evsizler Evi” en istikrarlı barınma evi olmuş, 2007-2023 arasında İstanbul’da kamuya bağlı 12 ay açık hiçbir barınma evinin olmadığı uzun dönem boyunca, kamu yetkilileri bile evsizleri buraya yönlendirmiştir. Bu evlerin her biri kuruluşlarından itibaren kendine has bir “barınma evi kültürü” yaratmış, büyük ölçüde akran desteğine dayalı bir rehabilitasyon boyutu içermiş, dolayısıyla sakinlerinin “evsizlikten kurtulma”sına katkı yapma özelliği taşımıştır.

“Türkiye’de evsizlikten kurtulma” konusuna odaklanmak üzere yola çıkan bu özel sayı, sahada özellikle 16-60 yaş arası erkek evsizlere yönelik kurulan spesifik barınma evi denemelerinin rehabilitasyon anlamında sınırlı da olsa bazı meyveler vermesi sayesinde mümkün oldu. Bu satırların yazarı her ne kadar 2003-2007 tarihleri arasında faaliyet gösteren Beyoğlu Kaymakamlığı Evsizler Evi’ne yetişemese de, 10 Aralık 2011’de açılan, Şefkat-Der’in Tophane/Firuzaga, Borazan Sokak’taki Atsushi Miyazaki Evsizler Evi’nin kuruluşunda gönüllü olarak bulunma fırsatına sahip olmuştur. Bu tecrübe yazara, evsiz barınma evinde kalıp özgüvenini geri kazanan, meslek öğrenip iş bulan yahut mesleğine/işine geri dönen, kendi evini kiralayan çok sayıda “eski evsiz” hikayesi ile karşılaşma fırsatı vermiş, böylece “evsizlikten kurtulma” başlığı altında, Türkiye’de bu konuda araştırma yapmaya yetecek kadar bulgunun yavaş yavaş biriktiği düşüncesini uyandırmıştır. Bu satırların yazarı tarafından İstanbul Üniversitesi çatısı altında yürütülen “Eski Evsizlerin Evsizlikten Kurtulma Tecrübeleri Üzerine Nitel Bir Araştırma: İstanbul Örneği” başlıklı TÜBİTAK 1001 Projesi de bu doğrultuda önemli bir adım olmuştur. Bu özel sayı her ne kadar bahsi geçen projenin doğrudan bir çıktısı olarak değerlendirilemezse de, açıktır ki TÜBİTAK’ın desteği olmasa proje, proje olmasa bu özel sayı olmazdı. Bu anlamda, buradaki çalışma, Türkiye Bilimsel ve Teknolojik Araştırma Kurumu (TÜBİTAK) tarafından 1001 Bilimsel ve Teknolojik Araştırma Projelerini Destekleme Programı kapsamında 121K287 Numaralı Proje olarak desteklenmiştir. Bu vesileyle, Proje’ye verdiği destekten ötürü TÜBİTAK’a teşekkürlerimizi sunarız.

ABD’de, Avrupa’da ve dünyanın geri kalanında evsizlik olgusunun 1980’lerden başlayan yükselişi, doğaldır ki evsizlik araştırmalarının da artmasına sebep olmuştur. Evsizlere sağlanan hizmetlerin çeşitlenmesi ve bu alandaki kalıcı çözüm denemelerinin artmasıyla, 1990’ların sonundan itibaren, özellikle Amerika’da “evsizlikten kurtulma” fenomenine odaklanan araştırmalar da yapılmaya başlanmıştır. Evsizliğin kaynak ve sebeplerini, evsizlerin yaşadıkları sorunları ve bunlarla başa çıkmak için geliştirdikleri “taktik”leri anlamak kadar, yeniden toplumsal hayata dönmelerini sağlamak da giderek önemsenen bir konu halini almıştır.

Türkiye’de “evsizlikten kurtulma”ya odaklanan araştırmalar oldukça sınırlıdır ve konu genellikle evsizliğe dair çalışmaların içinde kısa bölümler halinde ele alınmaktadır. Buna karşın, ABD’de “eski evsizler” üzerine bağımsız makale, tez ve kitaplar gibi çok sayıda çalışma bulunmaktadır. Amerika ve İngiltere’de 1990’lardan itibaren evsizlik literatüründeki artış, “evsizlikten kurtulma”ya ayrılan başlık ve bölümlerin de genişlemesine yol açmıştır. Erken dönem çalışmalarda “evsizlikten kurtulma” genellikle bir kitap bölümü olarak ele alınmıştır. Örneğin, Snow ve Anderson’ın (1993) “evsizlik kariyerleri” (*homeless careers*) kavramı ile Fitzpatrick’in (2002) “evsizlik patikaları” (*pathways*) yaklaşımı bu tema ile ilişkilidir. Ravenhill (2008) ise “evsizlikten kurtulma güzergahları”na (*exit routes from homelessness*) evsizlikle ilgili kitabında bu konuyu bir bölüm boyunca işlemiştir.

Ravenhill’e (2008, s. 183) göre evsizlikten kurtulmaya giden yolculuk ilk adımla, bir başka deyişle, evsizin bu yönde bir karar almasıyla başlar. Ancak sokakta geçen süre uzadıkça, bu kararın alınması zorlaşır. Evsizlikten çıkış sürecini başlatan dört temel katalizör vardır: (i) dibe vurma (yaşam koşullarının dayanılmaz bir hale geldiğini ve artık tek çıkış yolunun yukarı yönelmek olduğunu düşünmek), (ii) bıkmaya (mevcut yaşam tarzının sürdürülemez olduğunu fark ederek daha dengeli bir yaşam arayışına girme), (iii) ani şok veya travma yaşama (evsiz üzerinde derin etkiler bırakarak evsizlikten kurtulma ihtiyacını tetikleyen saldırı, ölüm veya benzeri olaylar) ve (iv) umursanma (birinin kendisini önemseydiğini fark etmek). Özellikle umursanmak, evsizin özdeğer duygusunu ve insanlarla güven ilişkisini yeniden inşa etmesi açısından özel bir öneme sahiptir. Evsizlerin sıkça yaşadığı güven kaybı ve ihanete uğrama deneyimleri karşısında güven, sosyal sermayenin temel bir unsuru olarak, bireyin yaşamındaki destek sistemleriyle doğrudan bağlantılıdır ve kritik bir rol oynar (Ravenhill, 2008, s. 186).

2010’larla birlikte, “evsizlikten kurtulma” konusunda bağımsız tez ve kitap çalışmalarının ortaya çıktığı görülmektedir. Morgan’ın (2011) “Escaping from Homelessness” başlıklı doktora tezi, İngiltere’deki beş eski evsizin hikayesini yakından analiz ederken, Marr’ın (2015) *Better Must Come: Exiting Homelessness in Two Global Cities* kitabı Los Angeles ve Tokyo’daki evsizlikten kurtulma süreçlerini ele almıştır. Wagner’in (2018) *No Longer Homeless: How the Ex-Homeless Get off and Stay off the Streets* başlıklı eseri ise ABD’de bu konuya odaklanan ilk bağımsız sosyolojik çalışmadır ve “destekleyici topluluk”, “sosyal sermaye” ve güven gibi fenomenlerin evsizlikten kurtulmadaki rolünü eski evsizlerin deneyimleri üzerinden tartışmaktadır.

“Evsizlikten Kurtulmaya Giden Yolları Açmak” başlığını taşıyan bu özel sayıya, hem bu alanda şimdye kadar oluşmuş literatürün değerlendirilmesi, hem de yeni araştırmalar yapılması için ihtiyaç duyulmuştur. Bu çerçevede özellikle evsizlerin

ilişkilerinin (sokakta kalan evsizler arasındaki ilişkiler, hiyerarşi, gruplaşmalar, hizmet sağlayıcılarla ve mahalli aktörlerle ilişkiler), evsizlerin belli başlı özellik ve pratik durumlarının (evsizlerin duygusal durumları, günlük rutinleri, özbakım faaliyetleri, geleceğe bakışları, sokak hayvanlarıyla ilişkileri vb.), barınma evindeki ortam ve şartların (günlük rutinler, rehabilitasyonu destekleyici süreçler, iş bulma, ev bulma, evsizler arası ilişkiler ve dayanışma örüntüleri, mahalleyle ilişkileri ve mahalli aktörlerin evsizlere yaklaşımı...) evsizlikten kurtulmaya olumlu ve olumsuz etkilerine odaklanılması planlanmıştır. Sosyal hizmet disiplininin alanına yaklaşan bir başka öbekleşmede, evsizlikten kurtulma süreçlerinde akran desteğinin ve “eski evsiz”lerin rolü, evsizlerle çalışan hizmet sağlayıcıların gönüllü emek kullanımı, gönüllü yetiştirme süreçleri ve evsizlikten kurtulmaya katkısı, evsizlerle çalışan sosyal çalışmacıların, psikolog, rehber ve danışmanların yaşadığı mesleki zorluklar, tecrübe kazanma ve süpervizyon alma süreçleri yer alır.

Evsizlikten kurtulma süreçlerine yakından bakıldığında, fiziksel/psikolojik sağlık kazanma ve bağımlılıktan kurtulma süreçlerine (ikna, refakat, tedavi, bakım) dahil olmalarını zorlaştıran ve kolaylaştıran etkenlerin anlaşılması önem taşımaktadır. Evsizlikten kurtulmayı kolaylaştırıcı olarak istihdam desteği ve evsizlerin meslek edinme ve işe girme süreçlerinde yaşanan zorluklar ve kolaylaştırıcı faktörler, yemek dağıtımı, temel ihtiyaçlar alanında destek, refakat, memlekete gönderme, aileyle buluşturma, psiko-sosyal destek, arabuluculuk hizmetlerinin bu süreçteki rolü de incelenmeyi hak etmektedir. Evsizlere yönelik geliştirilen farklı hizmet biçimleri, sokak sosyal çalışması, evsiz barınma evi, evsiz lokali (gündüz lokali, *day center*) gibi uygulamaların ve yenilikçi modellerin evsizlikten kurtulma etkililiği açısından değerlendirilmesi de konunun önemli bir boyutunu oluşturmaktadır. Sosyal politika bağlamında şu soru da listeye eklenmektedir: Bu uygulamaları hayata geçirecek aktörlerin yerel mi merkezi mi, kamusal mı sivil mi olmalıdır? Hangi faaliyetleri hangi aktörlerin gerçekleştirmesi, evsizlikten kurtulma/kurtarma verimliliğini artırma açısından daha uygundur?

Evsizlikten kurtulmanın kalıcılığının sağlanması da konunun bir başka boyutudur. Yaş, eğitim, kalifikasyon, hükümlü olup olmama, borçlu olup olmama gibi sosyo-demografik değişkenler tekrar sokağa düşme riskini öngörmek açısından yol gösterici olabilmektedir. Evsizler eve yerleşme, sosyalleşme, sosyal ilişkileri ve bütçelerini yönetme, işe girme, iş ortamına uyum, evlenme, evlilik hayatına uyum, boş zaman yönetimi gibi konularda zorluk yaşayabilmektedir. Bu sebeple, evsizlikten kurtulma sürecinin tıkandığı noktalar ve kolaylaştırıcı faktörler üzerinde durulması da gerekmektedir. Bir başka deyişle, evsizlikten kurtulma sonrası süreçte yeniden evsiz kalma olgusu, evsizlikten çıkış ve evsizliğe yeniden dönüşle ilgili riskler ve destekleyici faaliyetler/unsurlar, ve tabii bunların yanı sıra “evsizlikten kurtulma” başarı hikayeleri de bir araştırma alanı olarak öne çıkmaktadır.

Bu çerçevede gelen çeşitli katkılara yer veren “Evsizlikten Kurtulmaya Giden Yolları Açmak” dosyası özel sayının temelini teşkil ediyor. Dosyada bir söyleşinin yanı sıra on üçü araştırma makalesi, biri teorik makale, üçü de değerlendirme makalesi türünde olmak üzere toplam on yedi makale yer alıyor. Bu makalelerin üçü İngilizce, geri kalan on biri ise Türkçe kaleme alınmış. Makaleler dergide her ne kadar türlerine göre sıralansa da, “Evsizlikten Kurtulma: Engeller, Eski Evsizler, Barınma Evleri ve Camiler”, “Afet, Konut Sorunu ve Gizli Evsizlik” ve “Teori, Pratik ve Söylem” olmak üzere üç konu etrafında öbekleniyor. Dosya dışı makaleler ise üç araştırma makalesi, bir değerlendirme makalesi olmak üzere toplam dört makaleden oluşuyor.

Evsizlik dosyası, Türkiye’de evsizlikle mücadelede önemli bir deneyimi hayata geçiren Ali Kamil Başar ile özel sayı editörü Mehmet Ali Akyurt tarafından yapılan söyleşiyle açılıyor. “Evsizlerin kaymakamı” ve “sivil kaymakam” olarak anılan Başar, 2003-2006 yılları arasında Beyoğlu Kaymakamlığı döneminde Türkiye’de merkezi yönetimin taşra teşkilatına bağlı ilk ve tek “evsiz barınma evi” olan Beyoğlu Kaymakamlığı Evsizler Evi’ni hayata geçiren isimdir. Bu evin kurucusu, yürütücüsü ve gönüllüsü olan Başar, kamu-sivil toplum işbirliği alanındaki öncü çalışmalarıyla tanınmaktadır. Söyleşi, Türkiye’de evsizlik tarihine geçmiş ancak devamı veya benzeri hayata geçirilememiş bu önemli girişim üzerine odaklanmaktadır. Başar, barınma evinin, sokakta kalan ve temel ihtiyaçlarını karşılayamayan herkes için kapılarını açık tuttuğunu vurgulamakta ve evsiz bireyler arasında güçlü bir dayanışma / yardımlaşma ortamı sağladığını belirtmektedir. Başar’a göre bir kaymakamın, görev yaptığı ilçedeki toplumsal ihtiyaçları karşılamak adına yetki ve sorumlulukları son derece geniş olduğundan, evsizliğin yoğun olduğu bir ilçede görev yapıyorsa evsiz barınma evi açmasının garip karşılanmaması gerekir. Öte yandan belediyelerin kaynak ve imkanları daha geniş olduğundan daha fazla evsizler evi açılması yönündeki ihtiyacı bizzat karşılamak ve sivil toplum kuruluşlarını bu konuda desteklemek de belediyelere düşer. Başar ayrıca evsizlikle ilgili araştırmaların yalnızca teoride kalmaması ve duyarlı yöneticiler tarafından uygulamaya dönüştürülmesi gerektiğini de dile getirmektedir.

Özel sayının odağıyla en yakından ilgili olan, “evsizlikten kurtulma” konusunu inceleyen makalelerde evsizlikten kurtulmanın önündeki engellerin yanı sıra potansiyeller de gündeme gelmektedir. Evsizleri evsizlikten kurtarma yolunda “eski evsizler”in hizmet sağlayıcı olarak istihdam edilmesinin nasıl sonuçlar doğurabileceği, farklı barınma evlerinin özellikleri ve bunların “evsizlikten kurtulma” açısından farklılaşan değerleri, bir “barınma evi” mekanı olarak caminin, bir hizmet sağlayıcı olarak da imamın bu süreçte nasıl bir rolü olabileceği gibi konular bu bölümde incelenen konular arasında.

“Evsizlikten kurtulma”ya odaklanan ilk makale Hırvatistan’ın iki büyük şehrinde, Zagreb ve Split’te evsizliği deneyimleyen genç insanların yanı sıra hizmet sağlayıcılarla

yapılan saha çalışmasına dayanmaktadır. Saha 2019-2023 yılları arasında evsiz lokallerinde, evsiz barınma evlerinde, sosyal yardım çalışmaları sırasında, tren ve otobüs istasyonlarında, pazarda, meydanlarda, terk edilmiş binalarda, parklarda, kafelerde vb. yaşayan evsizlerle yapılmıştır. Sorumlu yazar Lynette Šikić Mićanović, “Exploring Homelessness and Pathways to Social Inclusion: A Comparative Study of Contexts and Challenges in Swiss and Croatian Cities” (Evsizliği ve Sosyal İçerme Yollarını Keşfetmek: İsviçre ve Hırvatistan Şehirlerindeki Bağlamlar ve Zorluklar Üzerine Karşılaştırmalı Bir Çalışma) başlıklı projenin Hırvatistan ayağını yürütmüştür. Çalışmasının temel amacı, gençlerin sosyal dışlanma biçimlerini ve evsizlikten kurtulma girişimlerinde ne gibi zorluklarla karşılaştıklarını derinlemesine anlamaktır. Bu nitel çalışmada katılımcı gözlem, saha notları, biyografik görüşmeler ve refakat görüşmeleri gibi yöntemlerin bir kombinasyonu kullanılmıştır. Makalede evsizlikten kurtulmanın önündeki, i) yapısal, ii) sosyo-kültürel bağlamlarla ilgili ve iii) içsel engeller mülakat alıntılarında yararlanılarak örneklendirilmektedir.

İkinci makale “evsizlikten kurtulma”ya, “eski evsizler”in bu yöndeki sosyal çalışma faaliyetlerinde üstlendikleri işlevler açısından yaklaşıyor. Makalenin yazarı, doktora tezini “sokak sosyal çalışması” üzerine (H. Karaman, 2024) yazan Hakan Karaman. Makale Amerika, Los Angeles’ta evsizlikle mücadelede sıkça başvurulan ve işe yarayan bir stratejiye eğiliyor; bu alanda “eski evsiz”lerin, evsizlikle mücadele yolunda bir kaynak olarak nasıl değerlendirilebileceğini araştırıyor. Evsizlik alanında gönüllü veya profesyonel olarak çalışan 11 katılımcı ile yapılan derinlemesine görüşmelere dayanan nitel çalışmada, sokak yaşamını iyi tanıyan eski evsizlerin, rehberlik, motivasyon sağlama, etkili iletişim ve güven oluşturma gibi kritik roller üstlenebileceği ortaya konmuştur. Bununla birlikte, bu sürecin eski evsizler açısından travma riskleri ve olumsuz davranışlar doğurabileceği de vurgulanmaktadır. Bu bağlamda, eski evsizlerin yalnızca barınma ile değil, psiko-sosyal iyileşme süreçleriyle desteklenmesi ve saha öncesinde psikolojik sağlamlık ve kriz yönetimi gibi becerilerle donatılması önerilmektedir. Ayrıca, danışmanlık ve farkındalık çalışmalarında yer alabilecekleri ifade edilmektedir. Çalışma, eski evsizliğin getirdiği doğal tecrübeyi, dikkatle yönetilen bir çerçevede değerlendirmenin, evsizlikle mücadeleye özgün katkılar sağlayabileceğini savunmaktadır.

Dosya barınma evleri üzerine iki makaleyle devam ediyor. Doktora tezi Bursa’da evsizlik üzerine (Gürel, 2023) olan Musa Gürel’in makalesi, Türkiye’de evsiz bireylere yönelik sosyal politika ve hizmet modellerinin geliştirilmesinde barınma evi hizmetlerinin rolünü incelemektedir. Bursa’daki bir erkek barınma evinde gerçekleştirilen çalışmada, evsiz bireylerin bu hizmetlere yönelme nedenleri ve barınma evlerinin kısa vadeli geçiş desteği sağlama potansiyeli ele alınmıştır. Araştırma Bursa il merkezinde belediye tarafından işletilen erkek barınma evinde kalan 16 evsiz birey ve 5 barınma evi çalışanıyla yarı yapılandırılmış nitel görüşmelere dayanmaktadır.

Araştırmada, bağımlılıklardan kurtulma arzusu, güvenli bir ortam arayışı ve temel ihtiyaçların karşılanması gibi faktörlerin barınma evine başvuruda etkili olduğu ortaya konmaktadır. Ancak, evsizlikle mücadelede kalıcı çözümler için mesleki eğitim, psikolojik destek ve bağımlılık tedavisi gibi daha kapsamlı ve sürdürülebilir hizmetlerin gerekliliği vurgulanmalıdır. Bu bağlamda, barınma evi hizmetlerinin farklı ihtiyaç gruplarına yönelik özel programlarla güçlendirilmesi önerilmektedir.

Evsizlik üzerine beş doktora tezinden birini yazan Cengizhan Aynacı'nın, Yusuf Genç danışmanlığındaki ilgili tezinden (2024) ürettiği makale de bu kez Kocaeli'de, yine belediye tarafından işletilen erkek evsiz barınma evleri ve evsiz lokallerine odaklanmakta, evsizlikle mücadelede barınma evi deneyimlerinin önemini araştırmaktadır. Nitel yöntemle yapılan çalışmada, evsizlerin barınma evlerine erişim yolları, karşılaştıkları zorluklar ve hizmetlerden beklentileri üç ana tema altında incelenmiştir. Evsizler, barınma evlerine kişisel başvuru, çevresel aktörler veya güvenlik ekipleri aracılığıyla yönlendirilirken; kurallar, personel tutumu ve erişim sorunları gibi zorluklarla karşılaştıkları tespit edilmiştir. Psiko-sosyal destek, sağlık birimleri ve sosyal etkinlikler gibi beklentiler öne çıkmıştır. Çalışma, barınma evlerinde manevi temelli bir sosyal hizmet anlayışının benimsenmesi ve hizmetlerin evsizlerin ihtiyaçlarına daha uygun hale getirilmesi gerektiğini vurgulamaktadır.

Barınma evleri üzerine bu iki makaleyi takip eden iki makale bir barınma mekanı ve sosyal çevre olarak camilerin, hizmet sağlayıcı olarak imamların evsizlikten kurtulmada nasıl bir rol üstlenebileceklerini ampirik zeminden hareketle tartışıyor. Bu iki makaleden ilki, bizzat sahada evsizlere yönelik hizmet üreten Aşhane oluşumunun yürütücüsü olan ve daha önce yüksek lisans tezinde (M. F. Karaman, 2019) “sosyal dışlanma” bağlamında İstanbul'da evsizliği ele alan Mustafa Fazıl Karaman'a ait. Evsizlik alanındaki hizmetlere “hayırseverlik” açısından bakan ve ikinciye göre daha genel bir görünüm arz eden bu makale, Türk-İslam kültüründeki hayırseverlik geleneğinin bir parçası olarak camilerin, evsizlikle mücadeledeki rollerini inceliyor. Makalede İstanbul'un dört farklı ilçesinde bulunan dört camide evsizlere yönelik yürütülen faaliyetler, sosyal içerme ve psiko-sosyal destek işlevleri bağlamında ele alınmıştır. Çalışma, camilerin evsiz bireylerin tehlikelerden korunması, topluma yeniden kazandırılması ve evsizlik sorununa çözüm üretme potansiyellerini analiz etmektedir. Araştırmanın sonucunda, camilerin sosyal hayatı düzenleyici özellikleriyle, hayırseverlik geleneğinin bu mekânlar aracılığıyla aktif bir güç haline gelmesinin evsizlikle mücadelede önemli bir katkı sağlayabileceği vurgulanmaktadır.

Düzce Üniversitesi Sosyoloji Bölümü'nden Şevket Ercan Kızılay'a ait ikinci makale ise camiler ve evsizlik kesişiminde tek bir örneğe daha yakından bakıyor. Bu makale, Eyüpsultan'daki Hz. Kaab Camii'nde yürütülen sosyal hizmet çalışmalarını ve İnsana Dokunma Merkezi'nin evsiz bireylerin rehabilitasyonundaki rolünü ele alıyor. Cami

bünyesinde kurulan bu merkez, barınma, gıda, temizlik, psikososyal destek ve mesleki rehabilitasyon hizmetleriyle evsiz bireylerin temel ihtiyaçlarını karşılamakta ve topluma yeniden kazandırılmalarını hedeflemektedir. Gönüllülük esasına dayalı ve sivil inisiyatifle yürütülen bu program, inanç temelli sosyal hizmet anlayışının modern gereksinimlere uyarlanmış bir örneği olarak değerlendirilmektedir. Makaleye göre İnsana Dokunma Merkezi'nin çok sayıda evsiz bireyin topluma entegrasyonundaki başarısı, camilerin bu alandaki potansiyel katkılarını göstermektedir.

Evsizlikten kurtulmaya odaklanan son makale ise Güney Afrika'daki, özel olarak da Tshwane şehrindeki evsizlik tecrübesine ışık tutuyor. Araştırmadaki şehir seçimi, Güney Afrika İstatistik Ajansı (StatsSA) verilerine göre, Tshwane'deki evsiz nüfus 2010-2022 yılları arasında %60'tan fazla artarak 10.029'a ulaşmış olmasına, bu nüfusun %29,9'unu kadınların oluşturmasına ve ülke genelinde evsiz nüfusun en yoğun olduğu şehir olmasına dayanıyor. Yazar Newman Tekwa'nın içinde olduğu araştırma ekibi Tshwane'de 2015 yılından bu yana "Pathways out of Homelessness" (Evsizlikten Kurtulma Yolları) başlıklı uzun erimli bir proje yürütüyor. 2024 yılında 10. yılını kutlayan proje kamu, akademik kurumlar ve sivil toplum kuruluşlarının iş birliğiyle yürütülüyor. Başlığından da anlaşılacağı gibi, proje evsizlikten çıkış yollarını bulmayı hedeflerken makale, projenin eleştirisini yapmayı ve tıkandığı noktaları ortaya koymayı amaçlıyor. Şehirdeki evsizlik sorununun neden çözülemediğine dair bir açıklama getirmeye çalışan bu eleştiriler projenin yalnızca "sokak" evsizliğine odaklanması ve cinsiyete dayalı evsizlik dinamiklerini yeterince dikkate almaması olmak üzere iki noktaya odaklanıyor.

Hüseyin Taşlı imzasını taşıyan araştırma makalesi Türkiye'de şimdiye kadar ele alınmayan bir konuya "afet sonrası evsizliği"ne odaklanıyor. Makalede, doğal afetlerin evsizlik üzerindeki etkileri 6 Şubat 2023 Depremi ve Malatya örneği üzerinden ele alınıyor. Depremden sonra ortaya çıkan geçici evsizler ile depremden önce evsiz kalmış olan kronik evsizlerin yaşam koşullarını karşılaştıran çalışma, bu iki grubun evsiz kalma nedenleri, demografik özellikleri, ihtiyaçları ve sosyal ilişkileri gibi açılardan farklılıklarını ortaya koymaktadır. Deprem sonrası barınma imkanı bulamayan bazı bireylerin toplu bir çadırda yaşamaya devam ettiği süreç, geçici evsizliğin örneği olarak incelenmiş ve bu durumun yapısal nedenleri irdelenmiştir. Çalışma, afet sonrası evsizlikle mücadelede kapsamlı sosyal politika ve barınma stratejilerinin gerekliliğini vurgulamaktadır.

İzmir Yüksek Teknoloji Enstitüsü Genel Kültür Dersleri Bölümü'nden Ozan Uştuk'a ait makale Roman çocuklar, eğitime devam ve konut kalitesi kesişiminde, ihmal edilmiş bir araştırma alanına çağrı niteliği taşıyor. Türkiye'deki Roman çocuklar arasında erken okul terkinin azaltılmasına yönelik uygulamalı bir araştırmaya dayanan makale, eğitimdeki eşitsizliklerin, barınma güvencesizliği ile doğrudan bağlantılı olduğunu

ortaya koymaktadır. İlkokul ve okul öncesi öğretmenlerin yanı sıra Roman topluluklarla çalışan gönüllü üniversite öğrencilerinin perspektiflerinden hareketle, barınma istikrarsızlığının eğitimde sürekliliği nasıl bozduğu ve akademik başarıyı nasıl engellediği incelenmiştir. Bulgular, barınma sorunlarının eğitim üzerindeki etkisinin genellikle eğitimciler tarafından göz ardı edildiğini vurgulamakta ve yapısal barınma problemlerine dikkat çekmektedir. Makale, Roman öğrenciler arasındaki eğitim eşitsizliklerini ele alırken, barınma güvenliği gibi temel sorunları da içeren bütüncül, toplum temelli müdahalelerin gerekliliğini savunmaktadır.

Şener Kaya'nın Amsterdam'ı "akıllı kent" bağlamında ele aldığı doktora tezi kapsamında yaptığı saha çalışmasının bir yan ürünü niteliğindeki makale, uluslararası göç ve gizli evsizlik kesişiminde yer alıyor. Adem Sağır ile birlikte kaleme aldıkları makalede Amsterdam'daki bekâr odalarında yaşayan Türk göçmenlerin gündelik hayat deneyimleri ve sosyal ilişkileri, gizli evsizlik bağlamında inceleniyor. Bekâr odaları, bu bireyler için sınırlı da olsa gerçek kimliklerini yansıtabildikleri bir alan sağlarken, kamusal alanda gösterdikleri performanslar genellikle "gölgede kalmışlık" hissiyle şekillenmektedir. Çalışma, bekâr odalarında yaşayanların sosyal ilişkilerinin inşasına odaklanırken, bu yaşam alanlarının gizli evsizlikle ilişkisini de ele almaktadır. Nitel araştırma yöntemine dayanan çalışma, katılımcıların "bekâr odalarını" birer "turist evi" olarak tanımlamalarına ve dil engeli ile yasal statü eksikliğinin yarattığı zorluklara dikkat çekmektedir. Bu yönüyle, Amsterdam'da farklı bir kültürde var olma mücadelesi veren bireylerin sosyal dışlanma deneyimlerini anlamaya katkı sunmaktadır.

Burak Acar imzasını taşıyan araştırma makalesi, evsizlerin kurumsal hizmet sağlayıcılarla olan etkileşimlerini ve bu hizmetlerin evsizlerin ihtiyaçlarını ne kadar karşıladığını doğrudan yararlanıcıların gözünden değerlendirmektedir. İstanbul'un Fatih ve Beyoğlu bölgelerinde 13 evsizle gerçekleştirilen derinlemesine görüşmelerle, evsizlerin deneyimleri ve algıları üzerine yapılan araştırma, kurumsal hizmetlerin çeşitliliğini, yeterliliğini, hizmet sağlayıcıların tutumlarını ve evsizlerin bu hizmetlerden beklentilerini incelemiştir. Bulgular, evsizlerin günlük ihtiyaçlarını genellikle sivil toplum kuruluşları aracılığıyla karşıladığını, kamu hizmetlerinin nicelik ve nitelik açısından sınırlı olduğunu göstermektedir. Evsizler, kalıcı konut ve sürekli istihdam gibi daha sürdürülebilir çözümler beklemekte ve mevcut hizmetlerin geçici niteliğinden memnuniyetsizlik duymaktadır. Çalışma, evsizlerin sosyal yardımlara erişmede yaşadıkları zorlukları ve kamu hizmetlerinin sınırlılığını, evsizlerin gözünden ortaya koymaktadır.

Sonraki araştırma makalesi, evsizlere yönelik faaliyet yürüten bir sivil toplum kuruluşunda uzun yıllar aktif rol alan ve bu süre zarfında evsizlerin ihtiyaçlarının tespiti, hizmetlere erişmelerinin sağlanması, evsizlere yönelik faaliyetlerin takibi, koordinesi gibi sorumluluklar üstlenen Halenur Demir'in Üsküdar Üniversitesi İnsan

ve Toplum Bilimleri Fakültesi Sosyoloji Bölümü'nde hazırladığı lisans bitirme tezine dayanıyor. Sokakta yaşayan evsiz bireylerin topluma adapte olma süreçlerini ve yaşam algılarını anlamayı hedefleyen makale İstanbul'un Beyoğlu ilçesinde gerçekleştirilen derinlemesine görüşmelerle, evsizlerin toplumsal hayata katılım seviyeleri, sosyal hizmetlere erişimleri ve karşılaştıkları engeller incelenmiştir. Elde edilen bulgulardan, evsizlerin sosyal ilişkilerde seçici davranmayı ve yalnızlığı tercih etmelerinin, yaşadıkları küskünlükler ve toplumsal dışlanmadan kaynaklandığı, bir başka deyişle bunlarla mücadele ederken geliştirdikleri bir çözüm yolu olduğu anlaşılmaktadır. Bulgular arasında yer bulan bir başka husus da, kurulan ilişkilerin temel ekseninin yardımlaşma olduğudur. Araştırma, evsizlerin yaşam koşullarını, özellikle de ilişki kurma mantıklarını anlamamıza katkı sağlayarak, sosyal hizmetlerin evsizlerin ihtiyaçlarına nasıl daha uygun hale getirilebileceğine dair ipuçları sunmaktadır.

Evsizliğe dair önemli bir çalışma alanı da toplumun evsizlere bakışının tespit edilmesidir. Nitekim Esra Çolakoğlu'nun İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Anabilim Dalı'nda Ali Kaya danışmanlığında tamamladığı yüksek lisans tezine dayanan araştırma makalesi de, Türkiye'de evsizlik sorununa yönelik yaygın toplumsal söylemlerin yanı sıra bu söylemlerin evsizlikle mücadeledeki olumlu ve olumsuz etkilerini ele almaktadır. Buna göre Türkiye'de evsizlik genellikle bireysel bir sorun olarak algılanmakta, yoksulluk, göç ve işsizlik gibi yapısal faktörler göz ardı edilmektedir. Bu durum, evsizlere yönelik sosyal hizmet ve politikaların eksikliğine yol açmakta ve toplumsal sorumluluğun ihmal edilmesine neden olmaktadır. Eleştirel söylem analizi kullanılarak yapılan bu araştırma, evsizlikle ilgili –kişiselleştiren, duygusal, kriminalize eden, nesneleştiren ve normalleştiren– beş ana söylem tanımlamakta, evsizlerin marjinalleşmesini pekiştiren söylem kalıplarını ortaya koymaktadır.

Dosya dışı araştırma makalelerinin ilki Eskişehir Anadolu Üniversitesi Sosyoloji Bölümü'nden Temmuz Gönç Şavran'a ait. Afetlere ilişkin toplumsal yaklaşımları eleştirel bir sosyoloji perspektifinden inceleyen bu makale, doğal afet kavramının kullanımıyla ortaya çıkabilecek riskleri ve kavram karmaşasını tartışıyor. Afetlerin sadece doğal bir olgu olarak ele alınmasının, insanın doğayla mücadele içinde olduğu ve bu mücadelede başarısızlığa mahkûm olduğu algısını pekiştirdiği vurgulanıyor. Bu yaklaşım, afet politikalarının ve yasalarının belirli grupların çıkarlarını koruyup diğerlerini görmezden gelmesine neden olabilecek bir zemin yaratıyor. Çalışma, kullanılan kavramların söylemsel inşası üzerinden, toplumsal dinamiklerin nasıl şekillendiğini göstererek, afet tanımlamalarında “doğal afet” kavramına eleştirel bir yaklaşım geliştirilmesi gerektiğini öne sürüyor. Bu bağlamda, okuyucuyu afetler karşısında toplumsal sorumluluk ve adalet anlayışını yeniden düşünmeye çağırıyor.

Dosya dışı araştırma makalelerinin ikincisi Gözde Aykut ile Mehmet Karakaş'ın imzasını ve “Sosyal İntihar: Performans Öznesinin Sosyal Evrimi” başlığını taşıyor. Makale, Byung-Chul Han'ın performans

kavramsallaştırmasını esas almakta, bu kavramın ortaya çıkışında etkili olan toplumsal dinamikleri ve eksiklikleri analiz etmektedir. Makale, performans öznesini şekillendiren “öteki”, “olumsuz” ve “eros” gibi temel durumların kaybını tartışarak, Han’ın teorik çerçevesine eleştirel bir katkı sunar. Çalışmanın merkezinde yer alan “sosyal intihar” kavramsallaştırması ise, neoliberal sistemin dayattığı performans normlarına direnç gösteren bireyleri anlamak ve tanımlamak için yeni bir bakış açısı geliştirmektedir. Performans öznesinin dışına taşan bu bireylerin, sosyal yalnızlık ve izolasyon gibi kavramlarla ilişkisi karşılaştırmalı bir şekilde ele alınarak, hem Han’ın yaklaşımının eksik yönleri tamamlanmakta hem de alternatif bir perspektif sunulmaktadır. Makale, bugünkü toplumsal yapıda bireyin konumuna yönelik yeni ve eleştirel bir kavrayış geliştirmeye katkı sağlamaktadır.

Dosya dışında yer alan üçüncü araştırma makalesi ise, Onur Balı, Nesip Demirbilek ve Hasan Demirtaş tarafından kaleme alınmıştır. Makale üniversite öğrencilerinin öğrenim gördükleri üniversitelere yönelik sosyal adalet algılarını ölçmeye yönelik geçerli ve güvenilir bir ölçme aracı geliştirmeyi hedeflemektedir. Bingöl Üniversitesi öğrencilerinden elde edilen geniş bir veri setine dayanan araştırma, açımlayıcı ve doğrulayıcı faktör analizleri ile ölçeğin üç boyutlu bir yapıya sahip olduğunu ortaya koymaktadır: eşitlik, adalet ve destekleme. Ölçeğin yüksek düzeyde iç tutarlılık gösteren güvenilirlik katsayıları, üniversitelerde sosyal adalet algısını değerlendirmek için güçlü bir metodolojik temel sunmaktadır. Bu çalışma, yükseköğretimde sosyal adalet kavramının ölçülebilir hale getirilmesine ve politika geliştirme süreçlerine katkı sağlamaktadır.

Evsizlik üzerine ilk doktora tezinin sahibi Yüksel Bekaroğlu-Doğan (2018) imzasını taşıyan teorik makale, kentin sokak ve park gibi kamusal alanlarında yaşayan, evsiz ve madde bağımlısı gibi toplumdaki dışlanmış gruplara yönelik bir sosyal hizmet müdahalesi tipini ifade eden “sokak sosyal hizmeti”nin neoliberal uygulamalar karşısında geçirdiği dönüşümü tartışıyor. Hizmet sağlayıcının kamusal kentsel mekânlarda inisiyatif olarak müracaatçıları aktif biçimde aradığı, düşük eşikli ve savunucu bir uygulama olan bu hizmet türü; ticarileştirme, özelleştirme ve güvenlikleştirme gibi eğilimler karşısında bir değişim geçiriyor. Bu eğilimler sadece sokakta yaşayanlarının gündelik yaşamını değiştirmiyor, aynı zamanda sokak sosyal hizmetinin yöntemi de farklılaştırıyor. Aynı zamanda, bu hizmet türünün güvenlik politikaları tarafından araçsallaştırılmasıyla bazı mesleki etik çelişkiler de ortaya çıkıyor. Makaleye göre, savunmasız kişi ve gruplara ulaşmayı amaçlayan bu müdahale biçimi, bir yandan toplumsal eşitsizlikleri hafifletme potansiyeli taşıırken, diğer yandan denetim ve normatif baskılara yol açabilecek müdahaleleri de içerebilir. Bu bağlamda, “sokak sosyal hizmeti” devletin kamu düzeni ile savunmasız grupların haklarını savunma misyonu arasında çelişkili bir konumda durmaktadır. Makale bu bağlamda Lefebvre’in “mekânın üretimi” ve “kent hakkı” kavramlarından hareketle, sokak sosyal

hizmetinin toplumsal eşitsizlikleri azaltma potansiyeli ile normatif baskılara yol açabilecek müdahaleleri arasındaki gerilimi analiz etmektedir. Çalışma, bu bağlamda sokak sosyal hizmetinin kentsel kamusal alandaki rolünü ve daha adil bir kent mekânı yaratmadaki katkısını eleştirel bir yaklaşımla değerlendiriyor.

Yine dosyanın bir parçası olan, Hicran Atatanır imzalı “değerlendirme makalesi”, evsizlik, konut ve sosyal güvenlik kesişiminde yer alıyor. Makale, evsizliği sosyal güvencesizliğin mekânsal bir dışavurumu ve genişleyen bir toplumsal risk olarak inceliyor. Konutun, hem bir temel ihtiyaç hem de bir sosyal güvenlik aracı olarak önemini vurgulayan çalışma, evsizlik riskine karşı farklı ülkelerde uygulanan sosyal güvenlik politikalarını ve konut edindirme yardımlarını ortaya koyuyor. Evsizliği yalnızca bir insan hakları meselesi olarak değil, kamu hizmetlerine erişim eksikliğiyle derinleşen bir sosyal güvencesizlik sorunu olarak değerlendiren makalede, Türkiye bağlamında sosyal güvenlik düzeninin işlevselliğini artırmaya yönelik öneriler de sunuluyor.

Meriç Kırmızı'nın makalesi de, evsizliği giderek orta sınıfların da daha fazla maruz kaldığı konut güvencesizliği sorunu bağlamında ve neoliberal toplumlarda artan güvencesizlikle ilişkilendirerek ele alıyor. Konut güvencesizliğini, evsizliğin öncülü olarak değerlendiren çalışma, kapsamlı bir literatür taraması ve belge analiziyle bu sorunların yapısal kökenlerini inceliyor. Orta sınıfların karşı karşıya kaldığı barınma türleri ve konut paylaşımı gibi alternatiflerin avantaj ve eleştirilerini tartışan makale konunun toplumsal altyapı, konut dayanışması ve ortak yaşam pratikleri üzerinden devlet karşısında belirli bir pazarlık gücü elde etmiş insan toplulukları gibi boyutlarına dikkat çekiyor. Türkiye özelinde ise çeşitli örnek uygulamalar üzerinden konut güvencesizliğini hafifletmeye yönelik öneriler sunarak, bu soruna teorik ve pratik çözüm arayışlarına katkıda bulunuyor.

Dosyanın son yazısı olan, sosyal hizmet alanında “evsiz” kavramını içeren makalelere ilişkin bibliyometrik analiz, alandaki araştırma eğilimlerini inceliyor. Cengizhan Aynacı imzasını taşıyan çalışma, 1982 yılından günümüze kadar yayımlanan ve Web of Science (WoS) veritabanı kullanılarak tespit edilen 2710 makaleyi VOSviewer programını kullanarak analiz etmektedir. Araştırmanın bulgularına göre ABD, Kanada ve İngiltere en fazla yayın yapan ve atıf alan ülkelerdir. Ayrıca evsizlikle ilişkili anahtar kelimeler arasında ruh sağlığı, konut, genç evsizliği ve yoksulluk öne çıkmaktadır. Akademik araştırmalarda evsizliğe yönelik ilginin yıllar içindeki değişimini de inceleyen makaleye göre son yıllarda evsizlere yönelik barınma ve konut, eğitim ve istihdam, sağlık ve psiko-sosyal destek gibi koruyucu bakım hizmetlerine olan ilginin artmıştır.

Sayı dosya dışı bir makaleyle kapanıyor. İstanbul Üniversitesi Psikoloji Bölümü'nden Tolga Yıldız imzasını taşıyan değerlendirme makalesi, eğitimin tarihsel gelişimini sosyokültürel dinamikler ve teknolojik ilerlemelerin etkileri çerçevesinde ele almaktadır.

Makaleye göre, eğitim ilk dönem insan toplumlarında hayatta kalmak için gerekli olan topluluk faaliyetlerine dayalı organik bir süreç olarak başlıyor ve zamanla daha yapılandırılmış bir hale geliyor. Özellikle Antik Yunan ve Orta Çağ dönemlerinde ise sosyal hiyerarşileri pekiştiren bir araç olarak kullanılıyor. Sanayi Devrimi ile birlikte, eğitim standartlaştırılarak sanayi toplumunun ihtiyaçlarına uygun hale getiriliyor ve disiplin ile uyumu aşıl原因an bir sistem haline geliyor. 20. yüzyılda radyo ve televizyon eğitimi daha erişilebilir kılmak suretiyle geleneksel öğrenme ortamlarının sınırlarını bulanıklaştırıyor. İnternet ve dijital teknolojilerse eğitimi devrimsel bir şekilde dönüştürüp öğrenme süreçlerini daha etkileşimli ve kişiselleştirilmiş hale getiriyor. Yapay zeka ve metaverse gibi yeni teknolojiler, eğitimde daha özelleştirilmiş ve sürükleyici deneyimler vaat etse de öbür yandan eşitlik, erişilebilirlik ve insanlar arasındaki bağlantının kaybı gibi önemli etik ve sosyal sorunları da beraberinde getiriyor. Bu bağlamda makale, teknolojik ilerlemenin, öğrencilerin bütüncül gelişimini desteklemesi için, dijital eğitim karşısında dengeli bir yaklaşım benimsenmesi gerektiğini hatırlatıyor.

Evsizliğe yol açan yapısal sebepleri ortadan kaldırmak yangını söndürmeye, evsizleri toplumsal hayata döndürmek ise dumanı tahliye etmeye benzetilebilir. Bu anlamda, her ne kadar kendisini büyük ölçüde duman tahliyesiyle sınırlasa bile, Türkiye’de evsizlik araştırmalarına, özellikle de ‘evsizlikten kurtulma’ konusuna önemli bir katkı niteliği taşıyan bu özel sayının, evsizlik sorunuyla mücadelede birincil sorumluluğa sahip olan kamu aktörlerinin dikkatini çekmesi umut edilmektedir. Bütün toplumsal sorunlar karşısında olduğu gibi, evsizlik alanında da üniversitelerle birlikte, akademi dışı aktörlere de önemli görevler düşüyor. Örneğin belediyelerin daha sistematik bir çabayla konuya eğilmeleri ve konuyu siyaset üstü bir perspektifle, kamu çıkarı açısından yorumlamaları bir zaruret gibi görünüyor.

Evsizlikle mücadelede, sahanın inceliklerini keşfetmek ve kılcallarına nüfuz edebilmek için, yerel ve merkezi yönetimlerin üreteceği kapsamlı ve çok yönlü hizmetler kadar, kendi içinde organize ve güçlü bir sivil topluma, sistematik ve sürdürülebilir gönüllülük faaliyetlerine de ihtiyaç var. Ama kimi zaman evsizlik sektörünün ağır maddi ve manevi külfeti altında ezilen sivil toplumu kenara itmeden, onu denetleyerek desteklemek ve onun on yılı aşkın süredir biriktirdiği tecrübeyi dikkate alarak ihtimamla kendine aktarmak da yine kamuya düşüyor. Bu da kamunun öncülüğünde kamu-sivil işbirliği, devlet-toplum koordinasyonu anlamına geliyor. Bu anlamda, evsizlikten kurtulmaya giden yolların her zaman açık kalmasını temin etmek ve bunu teşvik edecek kurumsal pratiklerle rutinleri üretip personeli yetiştirmek de ancak kamusal aktörlerin inisiyatifıyla başarılabilir bir iş gibi görünüyor.

Türkiye’de evsizlik alanında 2002’deki ilk sosyal bilimsel araştırmadan (Işıkhana,

2002) bu yana çok sayıda önemli araştırma yapıldıysa da, hala araştırılacak çok odak, sahada yapılacak çok iş var. Amerika ve Avrupa başta olmak üzere yurtdışı uygulamalarını daha yakından incelemeye, onları Türkiye bağlamına nasıl uyarlayabileceğimizi düşünmeye de daha çok ihtiyacımız var. Yine de sosyal bilim araştırmacıları olarak bize düşenin, yeni araştırmalar yapmak kadar, bu araştırmaların toplumla buluşmasını sağlamak da olduğu unutulmamalı. Bu da yapılan araştırmaların farklı biçim ve formatlarda, toplumla buluşturulması için daha yaratıcı yollar bulmayı ve bu konuda müstakil olarak çaba harcamayı gerekli kılıyor. Bir başka deyişle, evsizlikle ilgili bilimsel araştırmalara dayalı bulgu ve analizlerin kamuoyunda bilinir ve kolayca ulaşılır hale getirilmesi de yine biz araştırmacılara düşüyor. Yaptığımız ayrıntılı araştırmalardan ne gibi sonuçlar çıkıyor, bunu sade ve anlaşılır bir dil ve formülasyonla tekrar tekrar ifade etmek, kamuyla paylaşmak zorundayız.

The first study on homelessness in Türkiye is titled “Homeless Human Deaths in Istanbul between 1991 and 1995” (Altun, 1997). This medical specialization thesis, which lies at the intersection of forensic medicine and public health, shows that homelessness has been a social problem in Istanbul for at least 30 years. Although the research was conducted in the field of health, it reaches important findings about homeless people living on the streets of Istanbul through 126 homeless deaths (Altun, 1997, p. 39): Homeless deaths are mostly observed in Beyoğlu and Aksaray. The bodies of three fourth of them were found in an open environment. Most of the homeless people who died were men between the ages of 31 and 50, died in the October-April period, did not carry identity documents, had poor general body hygiene, one fifth of the deaths were alcohol-related, and respiratory infections, tuberculosis and pneumonia caused the deaths of many of them.

Since then, homeless people in Türkiye have continued to be on the agenda as they freeze to death on the streets in the cold days of winter. As a matter of fact, “winter services”, the most consistent public activity for the homeless, is a practice limited to sheltering the homeless to prevent them from freezing to death and does not have any rehabilitation dimension. Regardless of how much these services have reduced the number of homeless deaths, it is certain that homelessness as a social problem has become both quantitatively widespread and qualitatively deepened and layered in Türkiye. In the intervening time, there have been many social scientific studies on homelessness. Among these, the first book on homelessness and the first social scientific research based on qualitative interviews with living homeless people belong to Işıkhan (2002), who is currently the Minister of Labor and Social Security. Within the scope of the research, 58 homeless people were interviewed in Ankara between 21:00-01:00 in September-November 1995 in places such as terminals, railway stations, ATM sections of banks, streets and avenues.

In addition to revealing the reasons for homelessness through field data, the study also develops a shelter proposal. In the model developed, it is stated that the shelter team should consist of experts such as social workers, psychologists, doctors, counselors, lawyers, and unemployment counselors. The “first interview phase”, which is the “critical phase that determines whether we win or lose the homeless person”, should include four to five informal, supportive interviews that encourage talking and expressing feelings. “Relationships based on trust in these temporary centers [should] help the homeless to reside while at the same time ensuring that their basic needs are met” (Işıkhan, 2002, pp. 110-111). In addition, social workers and other professionals working in Social Services and Child Protection Agency (SHÇEK) organizations should be made mobile and intervene in problem areas “without waiting for the applicant to apply to gigantic institutions” (Işıkhan, 2002, p. 118).

Nearly 30 years have passed since this research, which was conducted in 1995 in Ankara. During this time, one translated book on homelessness (Anderson, 2017), three original books written in Turkish (Çabuk and Atamtürk, 2023; Erbay, 2013; Meneviş, 2006), two reports (Labor and Justice Platform, 2011a; TBMM Human Rights Investigation Commission, 2010), five doctoral dissertations (Akyıldız, 2020; Aynacı, 2024; Bekaroğlu-Doğan, 2018; Gürel, 2023; H. Karaman, 2024) and numerous master's theses and articles were published. From a city-focused perspective, information on the state of homelessness was produced in cities such as İzmir (Çabuk and Atamtürk, 2023; Özkan-Kıranç, 2020), Bursa (Gürel, 2023), İzmit (Aynacı, 2024), Antalya (Çabuk and Atamtürk, 2023; Kaya-Kılıç and Aslantürk, 2019) as well as Istanbul (Bekaroğlu-Doğan, 2021; Birelma, 2014; Küçük, 2014) and Ankara (Erbay, 2013; Işıkhhan, 2002; TBMM Human Rights Investigation Commission, 2010). In total, homelessness research in Türkiye have examined the reasons for homelessness, the problems/difficulties that homeless people are exposed to on the streets, the survival tactics they have developed in the face of street life and the suggestions for solutions.

Immediately after Işıkhhan's (2002) research on homelessness in Ankara was published, an "Evsizler Evi" (shelter, literally "House for the Homeless") was opened by Istanbul Beyoğlu District Governorship. This house, which remained open for 12 months of the year, from October 10, 2003 to January 2007, remained a singular initiative, an isolated practice. Unfortunately, so far there has not been a second home opened by central government units such as the Governorship, District Governorship, Provincial and District Social Assistance and Solidarity Foundation (SYDV), Ministry of Family and Social Services, Provincial Directorate of Family and Social Services, District Social Service Center. Although there are various public institutions that deal with people with psychiatric disorders, the elderly, children, addicts and women subjected to domestic violence, there is still a great need for 12-month open shelters for homeless men between the ages of 18-60, providing shelter and psycho-social support services.

Three written parliamentary questions were submitted to the Grand National Assembly of Türkiye (MHP, 2013; BDP, 2014; SP, 2020). In the reply dated 17.07.2020 given by the Ministry of Family, Labor and Social Services to the parliamentary motion submitted to the Grand National Assembly of Türkiye on 02.03.2020, it is stated that

'Within the scope of the Homeless Accommodation Project, during cold weather and winter conditions, homeless, homeless and orphaned people are identified by Social Assistance and Solidarity Foundations (SYDV) in cooperation with the Provincial Directorates of our Ministry, and these people are primarily placed in public institution guesthouses within the provincial borders. If they cannot be placed in public institution guesthouses, they are accommodated in places such as hostels, hotels, etc. or a place is

allocated for these people to spend the winter, and the cleaning (bathing, shaving, haircut), health, basic food, clothing and similar needs of the people staying are met.’

It is understood from this statement that there is no specialized center for the homeless. It is clear that housing the homeless in gyms or hotels for a few months does not significantly contribute to rehabilitation or to exiting homelessness. Finding solutions to the unique characteristics and problems of the homeless seems possible with shelters that provide specialized services for the homeless and operate year-round. The inappropriateness of the conditions provided in the ‘winter services’ in Türkiye and the fact that they have nothing to do with the rehabilitation of the homeless is clearly revealed in the researches (Bekaroğlu-Doğan, 2018; Küçük, 2014).

Local governments and civil society are trying to fill the big gap left by the central government in the field of homeless services. Ankara (Ulus Shelter House, opened: 2008, capacity: 50; Dışkapı Shelter, September 2020, 100), Kocaeli (İzmit Kuruçeşme Shelter, November 2017, 82/91; Gebze Shelter and Accommodation Centre, November 2020, 58) Bursa (Men’s Guesthouse, October 2019, 140), İzmir (Müyesser Turfan Temporary Men’s Guesthouse, 2019, 60) and Istanbul (Temporary Shelter Centre, January 2023, 18 men, total 48) municipalities have full-year shelters for male homeless. The services developed by imams in mosques constitute an intermediate position between the public and civil sectors, and can perform surprisingly efficiently in terms of ‘exiting homelessness’ by developing sweet, fatherly, sincere relationships between the service provider and the homeless and one-to-one follow-up. In the field of civil society, it is observed that associations such as Şefkat-Der (literally, Compassion Association) and Erdemliler Dayanışması Derneği (Er-Day-Der, literally, Virtuous Solidarity Association) have opened homeless shelters with limited quotas in Istanbul. In particular, Şefkat-Der’s ‘House for the Homeless’ in Tophane has been the most stable shelter, and during the long period between 2007 and 2023 when there was no public shelter open for 12 months in Istanbul, even public authorities sent the homeless to it. Each of these shelters has created a unique ‘shelter culture’ since their establishment, and has included a rehabilitation dimension based largely on peer support, thus contributing to the ‘recovery from homelessness’ of its residents.

This special issue, which set out to focus on the issue of ‘recovery from homelessness’, was made possible thanks to the fact that the experiments with specific shelters established in the field, especially for homeless men between the ages of 16-60, yielded some fruits, albeit limited, in terms of rehabilitation. Although the author of these lines could not reach the Beyoğlu District Governorate Homeless House, which operated between 2003-2007, he had the opportunity to volunteer at the establishment of Şefkat-Der Atsushi Miyazaki House for the Homeless in Tophane/Firuzaga (Borazan Street), which opened on 10 December 2011. This experience gave the author the opportunity to come across many stories of people who stayed in the homeless shelter and regained

their self-confidence, learnt a profession and found a job, or returned to their profession and job, and thus, under the title of ‘recovery from homelessness’, the author came to the conclusion that enough evidence is slowly accumulating in Türkiye to conduct research on this subject. The author of these lines carried out a 24-month TUBITAK research project under Istanbul University titled ‘A Qualitative Research on the Experiences of Formerly Homeless People in Escaping Homelessness: The Case of Istanbul’. Although this special issue cannot be considered as a direct output of the aforementioned project, it is clear that without the support of TUBITAK, the project would not exist, and without the project, this special issue would not exist. Therefore, this special issue was supported by Scientific and Technological Research Council of Türkiye (TUBITAK) under the Grant Number 121K287, under the 1001 Scientific and Technological Research Projects Support Program. We would like to thank TUBITAK for their supports.

The rise of homelessness in the United States of America (USA), Europe and the rest of the world starting from the 1980s has naturally led to an increase in homelessness research. With the diversification of services provided to the homeless and the increase in permanent solution attempts in this field, since the end of the 1990s, especially in the USA, research focusing on the phenomenon of ‘recovery from homelessness’ has also begun to be carried out. In addition to understanding the sources and causes of homelessness, the problems experienced by the homeless and the ‘tactics’ they develop to cope with them, it has become an important issue to ensure their return to social life.

In Türkiye, research focusing on ‘recovery from homelessness’ is quite limited and the topic is usually dealt with in short chapters within studies on homelessness. On the other hand, in the USA, there are a large number of independent articles, theses and books on the ‘formerly homeless’. The increase in the literature on homelessness in the USA and the UK since the 1990s has led to an expansion of the titles and chapters devoted to ‘recovery from homelessness’. In early studies, ‘recovery from homelessness’ was generally treated as a book chapter. For example, Snow and Anderson’s (1993) concept of ‘homeless careers’ and Fitzpatrick’s (2002) ‘pathways to homelessness’ approach are related to this theme. Ravenhill (2008), on the other hand, has devoted a chapter in his book on homelessness to ‘exit routes from homelessness’

According to Ravenhill (2008, p. 183), the journey to escaping homelessness begins with the first step—in other words, with the homeless person making a decision to move in this direction. However, the longer the time spent on the street, the more difficult it becomes to make this decision. There are four main catalysts that initiate the process of exiting homelessness: (i) hitting rock bottom (thinking that living conditions have become unbearable and the only way out is to move up), (ii) getting fed up (realizing that the current lifestyle is unsustainable and seeking a more balanced

life), (iii) experiencing sudden shock or trauma (assault, death or similar events that trigger the need to get out of homelessness by leaving deep effects on the homeless) and (iv) being cared for (realizing that someone cares about them). Being cared for is of particular importance for the homeless person to rebuild his/her sense of self-worth and trust relationship with people. In the face of the frequent loss of trust and betrayal experiences of homeless people, trust, as a fundamental element of social capital, is directly linked to the support systems in the life of the individual and plays a critical role (Ravenhill, 2008, p. 186).

In the 2010s, independent thesis and book studies on ‘escaping homelessness’ have emerged. While Morgan’s (2011) PhD thesis titled ‘Escaping from Homelessness’ closely analyzed the story of five former homeless people in the UK, Marr’s (2015) *Better Must Come: Exiting Homelessness in Two Global Cities* analyzed the processes of escaping homelessness in Los Angeles and Tokyo. Wagner’s (2018) *No Longer Homeless: How the Ex-Homeless Get off and Stay off the Streets* is the first independent sociological study focusing on this issue in the USA and discusses the role of phenomena such as ‘supportive community’, ‘social capital’ and trust in exiting homelessness, based on the experiences of ex-homeless people.

This special issue, entitled ‘Opening Pathways out of Homelessness’, was needed both for the evaluation of the literature that has been developed so far in this field and for new research. In this framework, especially the relations of the homeless (relations between homeless people staying on the street, hierarchy, groupings, relations with service providers and local actors), certain characteristics and practical situations of the homeless (emotional states of the homeless, daily routines, self-care activities, their view of the future, their relations with stray animals, etc.), the environment and conditions in the shelter (daily routines, rehabilitation supportive processes, finding a job, finding a house, relations and solidarity patterns among the homeless, relations with the neighborhood, and the approach of local actors to the homeless) are planned to focus on the positive and negative effects on the recovery from homelessness. In another group of studies approaching the field of social work discipline, the role of peer support and ‘ex-homeless’ in the processes of recovery from homelessness, the use of volunteer labor by service providers working with the homeless, volunteer training processes and their contribution to recovery from homelessness, professional difficulties experienced by social workers, psychologists and counsellors working with the homeless, gaining experience and supervision processes are included.

Looking closely at the processes of recovery from homelessness, it is important to understand the factors that make it difficult and facilitate their involvement in the

processes of gaining physical/psychological health and recovery from addiction (persuasion, accompaniment, treatment, care). The role of employment support as a facilitator of recovery from homelessness deserves to be examined, along with the difficulties and enabling factors in acquiring a profession and securing a job. Additionally, aspects such as food distribution, support for basic needs, accompaniment, assistance in returning to one's hometown, family reunification, psycho-social support, and mediation services in this process also warrant further investigation. The evaluation of practices and innovative service models developed for the homeless such as street social work, homeless shelter, day center, in terms of their effectiveness in exiting homelessness constitutes an important dimension of the issue. In the context of social policy, the following question is added to the list: Should the actors responsible for implementing these practices be local or central, governmental or non-governmental? Which activities are more appropriate for which actors to carry out in terms of increasing the efficiency of recovery from homelessness?

Ensuring the permanence of recovery from homelessness is another dimension of the issue. Socio-demographic variables such as age, education, qualifications, criminal history, and debt status can provide valuable insights into predicting the risk of returning to homelessness. Homeless individuals may face challenges in areas such as settling into a home, socializing, managing social relationships and finances, finding a job, adapting to the work environment, getting married, adjusting to married life, and managing leisure time. Therefore, it is essential to address the barriers in the recovery process from homelessness as well as the factors that facilitate it. In other words, the phenomenon of becoming homeless again after recovery, the risks associated with exiting and returning to homelessness, supportive activities or elements, and success stories of 'recovery from homelessness' emerge as significant areas for research.

The dossier, titled "*Opening Pathways out of Homelessness*", serves as the foundation of this special issue and features a diverse range of contributions within this framework. In addition to an interview, the dossier contains a total of seventeen articles: thirteen research articles, one theoretical article, and three review articles. Of these, three are written in English, while the remaining fourteen are in Turkish. Although the articles are organized by type in the journal, they can also be categorized around thematic focuses: "*Surviving Homelessness: Barriers, Former Homeless, Shelters, and Mosques*", "*Disaster, Housing Problem, and Hidden Homelessness*", and "*Theory, Practice, and Discourse*." Outside the dossier, the issue also includes four additional articles: three research articles and one evaluation article.

The special issue opens with an interview featuring Ali Kamil Başar, who played a pivotal role in the fight against homelessness in Türkiye. Known as the 'district

governor of the homeless' and the 'civilian district governor,' Başar served as the District Governor of Beyoğlu and spearheaded the establishment of the Beyoğlu District Governorate House for the Homeless between 2003 and 2006. This was the first and only 'homeless shelter' affiliated with the provincial organization of the central government in Türkiye. As the founder, manager, and volunteer of this shelter, Başar is also recognized for his pioneering efforts in fostering public-civil society cooperation. The interview highlights this significant initiative, which holds a unique place in Türkiye's history of addressing homelessness, yet no continuation or similar effort has been realized since. Başar emphasizes that the shelter welcomes anyone who is on the streets and unable to meet their basic needs, fostering a strong sense of solidarity among homeless individuals. According to Başar, the powers and responsibilities of a district governor in addressing social needs within their district are extensive. Therefore, it should not be considered unusual for a district governor to open a homeless shelter in areas with high rates of homelessness. Additionally, since municipalities have greater resources and facilities, they also have a responsibility to address the need for more homeless shelters and to support non-governmental organizations in this effort. Başar further asserts that research on homelessness should not remain theoretical but must be translated into practical solutions by conscientious administrators.

The articles examining 'recovery from homelessness,' which is most closely related to the focus of the special issue, highlight both the potentials and obstacles to overcoming homelessness. Topics explored in this section include the impact of employing 'ex-homeless' individuals as service providers on the process of helping others transition out of homelessness, the characteristics of different shelters and their varying contributions to 'recovery from homelessness,' and the role of the mosque as a 'shelter' and the imam as a service provider in this context.

The first article focusing on "recovery from homelessness" is based on fieldwork conducted with service providers and young people experiencing homelessness in two major cities in Croatia: Zagreb and Split. The fieldwork, carried out between 2019 and 2023, included homeless individuals living in various locations such as homeless shelters, during outreach work, at railway and bus stations, marketplaces, squares, abandoned buildings, parks, and cafes. The corresponding author, Lynette Šikić Mićanović, contributed a project titled "*Exploring Homelessness and Pathways to Social Inclusion: A Comparative Study of Contexts and Challenges in Swiss and Croatian Cities.*" The study's primary aim was to gain an in-depth understanding of the forms of social exclusion faced by young people and the challenges they encounter in their attempts to escape homelessness. This qualitative research employed a combination of methods, including participant observation, field notes, biographical interviews, and accompanying interviews. Through interview excerpts, the article illustrates three main barriers to overcoming homelessness: structural, socio-cultural, and intrinsic.

The second article is authored by Hakan Karaman, who has written his doctoral thesis on “street social work” (H. Karaman, 2024). This study focuses on a strategy widely employed in Los Angeles, USA, which involves utilizing “former homeless” individuals as resources in combating homelessness. The qualitative study based on in-depth interviews conducted with 11 participants who work voluntarily or professionally in the field of homelessness reveals that former homeless individuals, with their firsthand knowledge of street life, can play critical roles in providing guidance, motivation, effective communication, and building trust. However, it also highlights potential risks, such as trauma and negative behaviors for these individuals. The study recommends supporting former homeless individuals with not only housing but also psycho-social recovery programs and equipping them with skills such as resilience and crisis management. Additionally, it suggests their involvement in counseling and awareness-raising activities. The article argues that carefully managed use of the lived experiences of former homeless individuals can make unique contributions to the fight against homelessness.

The third article, by Musa Gürel, examines the role of shelter services in shaping social policy and service models for homeless individuals in Türkiye, using Bursa as a case study, as detailed in his doctoral thesis (Gürel, 2023). The research was conducted in a men’s shelter run by the municipality in Bursa city center and involved semi-structured qualitative interviews with 16 homeless individuals residing at the shelter and five staff members. The study identifies factors such as the desire to overcome addictions, the need for a safe environment, and basic needs fulfillment as key motivators for individuals seeking shelter. However, it underscores the importance of providing more comprehensive services, including vocational training, psychological support, and addiction treatment, to achieve lasting solutions to homelessness. The study recommends strengthening shelter services with specialized programs tailored to different needs.

The fourth article, authored by Cengizhan Aynacı as part of his doctoral dissertation (2024), investigates male homeless shelters and local homeless facilities operated by the municipality in Kocaeli. The study explores the significance of shelter experiences in addressing homelessness through qualitative analysis of three themes: access to shelters, difficulties faced by homeless individuals, and their expectations from services. Findings indicate that while access to shelters is facilitated through personal applications, environmental actors, or security teams, challenges such as strict rules, staff attitudes, and accessibility persist. Expectations like psycho-social support, healthcare services, and social activities were highlighted. The article emphasizes adopting a spiritually grounded social service approach and tailoring shelter services to meet the specific needs of the homeless.

The next two articles focus on the role of mosques as shelters and imams as service providers in addressing homelessness. The first, by Mustafa Fazıl Karaman, examines

this topic through the lens of philanthropy in Turkish-Islamic culture. Drawing from activities in four mosques across Istanbul, the study analyzes their role in social inclusion and psycho-social support for homeless individuals. It highlights how mosques can protect individuals from harm, reintegrate them into society, and offer solutions to homelessness. The article underscores the significant contributions mosques can make in combating homelessness by activating philanthropic traditions within social life.

The second article, by Şevket Ercan Kızılay from Düzce University's Department of Sociology, presents a case study of the Hz. Kaab Mosque in Eyüpsultan, Istanbul, and its Human Touch Center. This center provides homeless individuals with shelter, food, hygiene, psycho-social support, and vocational rehabilitation, aiming to reintegrate them into society. Operated on principles of volunteerism and civil initiative, the center exemplifies a faith-based approach to modern social services. The article highlights the center's success in integrating a large number of homeless individuals into society and demonstrates the potential role mosques can play in addressing homelessness.

The last article focusing on recovery from homelessness examines homelessness in Tshwane, South Africa, a city with the country's highest homeless population, which increased by over 60% between 2010 and 2022, reaching 10,029 people, 29.9% of whom are women. Authored by Newman Tekwa, the article critiques the long-term project "*Pathways out of Homelessness*" (2015–2024), conducted in collaboration with government, academia, and civil society organizations. While the project seeks to address homelessness, the article critiques its focus on "street" homelessness and its insufficient attention to gender-based dynamics, offering insights into why homelessness remains unresolved in Tshwane.

The next article, written by Hüseyin Taşlı, focuses on a topic that has been largely overlooked in Türkiye: "post-disaster homelessness." The article examines the effects of natural disasters on homelessness, using the February 6, 2023 earthquake and its impact on Malatya as a case study. By comparing the living conditions of the temporarily homeless who emerged after the earthquake with those of the chronically homeless who were homeless prior to the disaster, the study highlights differences in their reasons for homelessness, demographic characteristics, needs, and social relations. The experience of individuals who continue to live in collective tents after the earthquake is analyzed as an example of temporary homelessness, with an exploration of the structural causes behind this situation. The study emphasizes the urgent need for comprehensive social policies and housing strategies to combat post-disaster homelessness.

Ozan Uştuk's article, from the Izmir Institute of Technology, highlights a neglected area of research at the intersection of Roma children, educational attendance, and housing quality. Based on applied research aimed at reducing early school dropout rates among Roma children in Türkiye, the article demonstrates how housing insecurity

directly contributes to educational inequalities. Drawing on insights from primary and preschool teachers, as well as volunteer university students working with Roma communities, the study explores how housing instability disrupts educational continuity and hinders academic achievement. The findings underscore the need for educators to address the often-overlooked impact of housing problems on education and advocate for holistic, community-based interventions to improve housing security and educational outcomes for Roma students.

The article, co-authored by Şener Kaya and Adem Sağır, examines the intersection of international migration and hidden homelessness. It is based on fieldwork conducted during Kaya's doctoral thesis research on Amsterdam in the context of the "smart city." This study explores the daily experiences and social relationships of Turkish migrants living in "bachelor rooms" in Amsterdam, framed within the concept of hidden homelessness. While these single rooms provide limited personal space for self-expression, the study reveals that public interactions are often overshadowed by feelings of invisibility. The research analyzes the construction of social relationships among individuals living in single rooms and the connection between these spaces and hidden homelessness. Using qualitative methods, the study highlights challenges such as language barriers, lack of legal status, and the participants' descriptions of their accommodations as "tourist homes." This article offers valuable insights into the social exclusion and cultural adaptation struggles faced by individuals navigating hidden homelessness in Amsterdam.

Burak Acar's research article investigates the interaction between homeless individuals and institutional service providers, focusing on the extent to which these services meet the needs of the homeless from the beneficiaries' perspective. Based on in-depth interviews with 13 homeless individuals in the Fatih and Beyoğlu districts of Istanbul, the study examines the diversity and adequacy of institutional services, the attitudes of service providers, and the expectations of homeless individuals. The findings reveal that most homeless people rely on non-governmental organizations to meet their daily needs, as public services are limited in both quantity and quality. The homeless express a need for more sustainable solutions, such as permanent housing and employment, and show dissatisfaction with the temporary nature of existing services. The study highlights the challenges faced by homeless individuals in accessing social assistance and critiques the limitations of public services from their perspective.

The next article, based on the bachelor's thesis of Halenur Demir, who has extensive experience in non-governmental organizations serving the homeless, explores the social adaptation processes and life perceptions of homeless individuals living on the streets. Through in-depth interviews conducted in the Beyoğlu district of Istanbul, the study examines the homeless population's participation in social life, their access to

social services, and the barriers they encounter. The findings suggest that homeless individuals often choose selective social relationships and solitude as a response to the social exclusion and resentment they face. Solidarity emerges as a central theme in their relationships. The study offers valuable insights into the living conditions of homeless individuals, their relational dynamics, and how social services can better address their needs.

Another important area of study on homelessness is understanding society's perception of the homeless. Esra Çolakoğlu's article, based on her master's thesis supervised by Ali Kaya at Istanbul University, delves into societal perceptions of homelessness in Türkiye. Using critical discourse analysis, the research identifies five dominant discourses on homelessness: personalizing, emotional, criminalizing, objectifying, and normalizing. The study argues that homelessness is largely viewed as an individual issue in Türkiye, with structural factors such as poverty, migration, and unemployment often ignored. This perception contributes to a lack of social services and policies for the homeless and undermines societal responsibility. The article critically examines how these discourses reinforce the marginalization of homeless individuals and impede efforts to combat homelessness.

The first non-special issue research article is authored by Temmuz Gönç Şavran from Eskişehir Anadolu University, Department of Sociology. This article examines social approaches to disasters from a critical sociological perspective and discusses the risks and conceptual confusion that may arise from the use of the term "natural disaster." It emphasizes that treating disasters solely as natural phenomena reinforces the perception that humans are engaged in a futile struggle against nature. Such an approach creates a basis for disaster policies and laws that protect the interests of certain groups while disregarding others. By illustrating how social dynamics are shaped through the discursive construction of concepts, the study advocates for a critical approach to the concept of "natural disaster" in disaster definitions. In this context, it invites readers to rethink notions of social responsibility and justice in the face of disasters.

The second general research article, co-authored by Gözde Aykut and Mehmet Karakaş, is titled "*Social Suicide: The Social Evolution of the Performance Subject.*" This article is based on Byung-Chul Han's conceptualization of performance and analyzes the social dynamics and deficiencies that have influenced the emergence of this concept. It makes a critical contribution to Han's theoretical framework by examining the loss of essential conditions such as "the Other," "negativity," and "eros," which shape the performance subject. The study introduces the concept of "social suicide," offering a new perspective to understand and define individuals who resist the performance norms imposed by the neoliberal system. By comparatively analyzing

these individuals' relationship to concepts such as social loneliness and isolation, the article complements Han's approach while offering an alternative perspective. It contributes to a deeper and more critical understanding of the individual's position within contemporary social structures.

The third non-thematic research article is authored by Onur Balı, Nesip Demirbilek, and Hasan Demirtaş. The article aims to develop a valid and reliable measurement tool to assess university students' perceptions of social justice regarding their universities. Using a large dataset collected from Bingöl University students, the study identifies a three-dimensional structure—equality, justice, and support—through exploratory and confirmatory factor analyses. The high internal consistency of the scale's reliability coefficients provides a strong methodological foundation for evaluating social justice perceptions in higher education institutions. This study contributes to making the concept of social justice in higher education measurable and informs policy development processes.

The theoretical article, written by Yüksel Bekaroğlu-Doğan (2018), the author of the first doctoral dissertation on homelessness in Türkiye, examines the transformation of "street social service." This form of social service intervention targets socially excluded groups, such as the homeless and substance addicts, living in public spaces like streets and parks. It is a low-threshold, advocacy-based practice in which service providers actively seek out clients in public spaces. However, neoliberal transformations such as commercialization, privatization, and securitization are reshaping this type of service. These trends not only alter the daily lives of individuals living on the streets but also affect the methodologies employed in street social work. Furthermore, the instrumentalization of such services by security policies raises ethical dilemmas for practitioners. Drawing on Lefebvre's concepts of "the production of space" and "the right to the city," the article critically evaluates the dual role of street social work: as a means of alleviating social inequalities and as a potential tool for control and normative pressure. It highlights the tension between the mission to defend the rights of vulnerable groups and the state's agenda for public order, ultimately assessing the role of street social work in creating a more equitable urban environment.

Another article that is part of the special issue, Hicran Atatanır's review article lies at the intersection of homelessness, housing, and social security. It examines homelessness as a spatial manifestation of social insecurity and an expanding social risk. Emphasizing housing as both a basic need and a form of social security, the article reviews various social security policies and housing assistance programs implemented in different countries to address the risk of homelessness. The author evaluates homelessness not only as a human rights issue but also as a deepening problem of social insecurity exacerbated by inadequate access to public services. The study offers

recommendations to enhance the functionality of Türkiye's social security system in addressing homelessness.

Meriç Kırmızı's article addresses homelessness within the broader context of housing insecurity, which increasingly affects the middle class, particularly in neoliberal societies. The study identifies housing insecurity as a precursor to homelessness and investigates its structural roots through a comprehensive literature review and document analysis. By discussing housing options faced by the middle class and evaluating alternatives such as shared housing, the article draws attention to the importance of social infrastructure, housing solidarity, and communities that have developed bargaining power against the state through collective living practices. In the context of Türkiye, the article provides theoretical and practical solutions to alleviate housing insecurity, supported by various case studies.

The final thematic article in the special issue, authored by Cengizhan Aynacı, presents a bibliometric analysis of homelessness-related research in the field of social work. Drawing on data from the Web of Science (WoS) database and using the VOSviewer program, the study analyzes 2,710 articles published since 1982. The findings show that the USA, Canada, and the UK lead in the number of publications and citations. Key topics include mental health, housing, youth homelessness, and poverty. The study also highlights a growing interest in preventive care services for the homeless, such as shelter, education, employment, and psychosocial support. By mapping research trends, the article provides insights into evolving academic approaches to homelessness.

The special issue closes with a non-thematic article. The review article by Tolga Yıldız from the Department of Psychology at Istanbul University examines the historical development of education within the framework of sociocultural dynamics and the effects of technological advances. According to the article, education begins as an organic process based on community activities necessary for survival in early human societies and becomes more structured over time. Especially in Ancient Greece and the Middle Ages, it is used as a tool to reinforce social hierarchies. With the Industrial Revolution, education is standardized and adapted to the needs of industrial society and becomes a system that instills discipline and conformity. In the 20th century, radio and television blur the boundaries of traditional learning environments by making education more accessible. The internet and digital technologies revolutionize education, making learning more interactive and personalized. While new technologies such as artificial intelligence and the metaverse promise more customized and immersive experiences in education, they also raise important ethical and social issues such as equity, accessibility and the loss of human connection. In this context, the article reminds us that a balanced approach to digital education is needed to ensure that technological progress supports the holistic development of students.

Eliminating the structural causes of homelessness can be likened to extinguishing a fire, while reintegrating homeless individuals into social life can be compared to clearing away the smoke or smoke evacuation. In this sense, although it primarily focuses on the “smoke evacuation” aspect, this special issue makes a valuable contribution to homelessness research in Türkiye, particularly in addressing recovery from homelessness, and aims to engage public actors responsible for tackling this issue. As with other social problems, addressing homelessness requires the collaboration of academic and non-academic actors. Municipalities, for example, must adopt a systematic and supra-political approach to the issue, prioritizing the public interest. Efforts to combat homelessness demand comprehensive and multifaceted services from both local and central governments, as well as active civil society involvement and sustainable volunteer activities.

It is the responsibility of the public sector to support civil society, which is often burdened by the heavy material and moral demands of providing homelessness services, without sidelining it. The public sector should supervise and assist these efforts while carefully incorporating the expertise and experience that NGOs have accumulated over more than a decade. This approach calls for public-civil cooperation and state-society coordination under the leadership of the public sector. In this context, ensuring that pathways out of homelessness remain accessible at all times, establishing institutional practices and routines to support this goal, and training qualified personnel appear to be tasks that can only be achieved through the initiative of public actors.

While significant progress has been made since the first social scientific research on homelessness in Türkiye (Işıkhan, 2002), much remains to be explored and achieved. Lessons from international practices, particularly in the US and Europe, should be adapted to the Turkish context. However, it is equally crucial for researchers to ensure that their findings reach the public. This entails presenting research in accessible and creative formats to foster public understanding. By simplifying and disseminating research findings, social science researchers can play a vital role in raising awareness and driving social change to address homelessness effectively.

Kaynaklar/References

- AA. (2007, 28 Ocak). Dünya Bankası Başkanı Wolfowitz'den evsizlere ziyaret. *Hürriyet*. 29 Aralık 2024 tarihinde <https://www.hurriyet.com.tr/gundem/dunya-bankasi-baskani-wolfowitzden-evsizlere-ziyaret-5852340> adresinden erişildi.
- Akyıldız, Y. (2020). *Evsizlere Yönelik Sosyal Hizmet İhtiyacının Ekosistem Yaklaşımı Bağlamında İncelenmesi: İstanbul Örneği*. (Yayımlanmamış sosyal hizmet doktora tezi). Yalova Üniversitesi, Yalova.
- Altun, G. (1997). *1991-1995 yılları arasında İstanbul'da görülen evsiz insan ölümleri*. (Yayımlanmamış adli tıp uzmanlık tezi). Trakya Üniversitesi, Edirne.

- Anderson, N. (2017). *Hobo: Evsiz Adamın Sosyolojisi*. (E. Pınar, Çev.). Ankara: Heretik Yayınları. Ankara Valiliği. (t.y.). Sokakta Yaşayan Kimsesizlerin Bakım ve Korunmasına İlişkin Basın Açıklaması. 28 Eylül 2024 tarihinde <http://www.ankara.gov.tr/sokakta-yasayan-kimsesizlerin-bakim-ve-korunmasına-iliskin-basin-aciklamasi> adresinden erişildi.
- Aynacı, C. (2024). *Hak Temelli Sosyal Hizmet Ekseninde Evsizlerin Psiko-Sosyal Problemleri ve Çözüm Stratejileri*. (Yayımlanmamış sosyal hizmet doktora tezi). Sakarya Üniversitesi, Adapazarı.
- Bekaroğlu-Doğan, Y. (2018). *Küreselleşen İstanbul'da Evsizliğin Sosyal Hizmet Perspektifinden Analizi (Beyoğlu Örneği)*. Yalova Üniversitesi, Yalova.
- Bekaroğlu-Doğan, Y. (2021). *Evsizler: Evsizliğin İnşası ve Evsizlerin Hayatta Kalma Stratejileri*. İstanbul: Bir.
- Birelma, A. (2014). Türkiye'de Evsizlik: Genel Bir Değerlendirme. *Sosyal Hizmet ve Öteki: Disiplinlerarası Yaklaşım* içinde . İstanbul: Bağlam.
- Çabuk, G. ve Atamtürk, E. (2023). *Evsizler: Kimsesizler*. (H. Feyyat, Ed.). İstanbul: Scala Yayıncılık.
- Emek ve Adalet Platformu. (2011a). *Türkiye'de Evsizlere Dair Rapor: Durum Tespiti, Avrupa Birliği Ülkelerinden Uygulama Örnekleri ve Taleplerimiz*. İstanbul: Emek ve Adalet Platformu.
- Emek ve Adalet Platformu. (2011b, 25 Kasım). Birimiz Üşürse Hepimiz Üşürüz – 3. *Emek ve Adalet Platformu*. 13 Kasım 2022 tarihinde <https://www.emekveadalet.org/faaliyetler/birimiz-usurse-hepimiz-usuruz-3/> adresinden erişildi.
- Erbay, E. (2013). *Evsizler: Sokakların Görünmeyen Yüzleri*. Sabev.
- Fitzpatrick, S. (2002). *Young homeless people*. Basingstoke: Palgrave Macmillan.
- Gürel, M. (2023). *Evsizlik olgusu ve evsizlere yönelik sosyal hizmet çalışmaları: Bursa örneği*. İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi, İstanbul.
- Işıkhan, V. (2002). *Kentlerin Gölgesinde Yaşayan Evsizler*. Ankara: Kardelen.
- İnternet Haber. (2007, 13 Kasım). Bit ilacı 9 çocuğu zehirledi. *İnternet Haber*. İnternet Haber. 29 Aralık 2024 tarihinde <https://www.internethaber.com/bit-ilaci-9-cocugu-zehirledi-113366h.htm> adresinden erişildi.
- Karakaş, B. (2010, 16 Aralık). Cinler yalnızken gelir! *Radikal*. İnternet Haber. 29 Aralık 2024 tarihinde <https://www.internethaber.com/cinler-yalnizken-gelir-foto-galerisi-1181328.htm> adresinden erişildi.
- Karaman, H. (2024). *Türkiye'de Sosyal Hizmet Perspektifinden Sokağın Bir Çalışma Alanı Olarak Yeniden Yorumu: İstanbul Örneğinde Bir Saha Araştırması*. (Yayımlanmamış sosyal hizmet doktora tezi). İstanbul Üniversitesi-Cerrahpaşa, İstanbul.
- Karaman, M. F. (2019). *Sosyal dışlanma bağlamında evsizlik: İstanbul örneği*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Sakarya Üniversitesi, Sakarya.
- Kaya-Kılıç, A. ve Aslantürk, H. (2019). Evsizlerin Sosyo-Demografik Özellikleri Ve Sokak Yaşam Deneyimleri: Antalya Örneği. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 30(2), 417-437. doi:10.33417/tsh.572241
- Küçük, M. (2014). *Kent Yoksulluğu ve Evsizlik (İstanbul-Zeytinburnu Spor Kompleksi Barınma Evi Örneği)*. (Yayımlanmamış sosyoloji yüksek lisans tezi). Sakarya Üniversitesi, Sakarya.
- Marr, M. D. (2015). *Better Must Come: Exiting Homelessness in Two Global Cities* (1st edition.). Ithaca: ILR Press.
- Meneviş, B. (2006). *Evsizler*. Ankara: DPT Yayınları.

- Morgan, W. J. (2011). *Escaping From Homelessness*. (Unpublished PhD thesis in clinical psychology). Universities of Coventry and Warwick.
- Özkan-Kıranç, D. Ö. (2020). *Evsizlik Üzerine Bir Kent Araştırması: İzmir Örneği*. (Yayımlanmamış sosyoloji yüksek lisans tezi). İzmir Katip Çelebi Üniversitesi, İzmir.
- Ravenhill, M. (2008). *The culture of homelessness*. Aldershot: Ashgate.
- Snow, D. A. ve Anderson, L. (1993). *Down on their luck: A study of homeless street people*. Berkeley: University of California Press.
- TBMM İnsan Haklarını İnceleme Komisyonu. (2010). *Ankara Şehirlerarası Terminal İşletmesinde (Aşti) Barınan Evsizler Hakkında İnceleme Raporu*. Ankara: Türkiye Büyük Millet Meclisi İnsan Haklarını İnceleme Komisyonu.
- Wagner, D. (2018). *No Longer Homeless: How the Ex-Homeless Get off and Stay off the Streets*. Maryland: Rowman-Littlefield Publishers.

İstanbul Üniversitesi Sosyoloji Dergisi

SÖYLEŞİ / INTERVIEW

“Evsizlerin Kaymakamı” Ali Kamil Başar: “Evsizler Evi’nde çok iyi bir dayanışma ve yardımlaşma ortamı vardı.”

Ali Kamil Başar, “Governor of the Homeless”: “There was a very good atmosphere of solidarity and cooperation in the ‘Home for the Homeless’.”

Mehmet Ali Akyurt

Ali Kamil Başar, 1956 Zonguldak doğumlu. Liseyi Kabataş’ta yatılı okudu. Ankara Hukuk mezunu. Emekli kaymakam ve vali yardımcısı. 8. *Kilometre* başlıklı bir hatırat kitabı var (2006). Türkiye’de merkezi yönetimin taşra teşkilatına bağlı ilk ve tek “evsiz barınma evi”ni açan kişi. Beyoğlu Kaymakamı olduğu dönemde, 2003-2006 yılları arasında faaliyet gösteren “Beyoğlu Kaymakamlığı Evsizler Evi”nin mucidi, kurucusu, yürütücüsü, gönüllüsü. Kamu-sivil toplum işbirliğine dair örnek çalışmaları olan öncü bir devlet yetkilisi. Kendisiyle Türkiye evsizlik tarihinde kalmış, maalesef devamı veya tekrarı olmamış bu önemli deneyim hakkında konuştuk. Üzerinden 20 sene geçmiş olsa da sağ olsun, bizi kırmadı, kabul etti. Biz de kendisine buradan tekrar teşekkür ediyoruz. Türkiye’de evsizliğin nispeten yoğun yaşandığı il ve ilçelerde görev yapan vali ve kaymakamlara fikir vermesi, örnek olması temennisiyle.

Kişisel hikayenizle başlayalım isterseniz. 1956 Zonguldak doğumlusunuz. Biraz aile çevrenizden bahsedebilir misiniz? İşçi ailesi mi, toplumcu bir eğilim var mı?

Evet, Zonguldak doğumluyum. Zonguldak biliyorsunuz maden bölgesi. O zaman İstanbul Teknik Üniversitesi’ne bağlı Zonguldak Maden Mektebi vardı. Babam oradan mezun. Türkiye’nin ilk maden mühendislerinden. Zonguldak’ta kömür üretim bölgeleri vardır. Kozlu, Yüzülmez gibi... Babam Karadon Üretim Bölgesi’nin sorumlu müdürüydü. Biz de orada dünyaya geldik. Babam “işçi babası” olarak bilinen bir zat. Her gün işçilerle ocağa girer. Bir sorumlu müdür, sorumlu mühendis her zaman ocağa girmez. Kartiye mühendisleri vardır, zaman zaman onlar girer sadece. Ama babam tabiri caizse soğanı kırıp işçilerle birlikte yiyen, ocakta onlarla haşır neşir olan, “baba” olarak görülen, çok sevilen bir insandı. Ben de o çevrede büyüdüm. 90 yaşında vefat etti. Allah rahmet etsin. İşçi bölgesi, herkesin rahmetli Ecevit’in hayranı olduğu, sosyal

demokrat bir çevreydi. Madencilerin bulunduğu bir sitede, lojmanda yaşadık. Çok güzel bir çocukluk devrem oldu. İlkokul, ortaokul, hep orada geçti.

Sonra İstanbul'a geliyorsunuz, 1971-74 arasında Kabataş Lisesi'nde yatılı okuyorsunuz. "İstanbul'da geçirdiğim öğrencilik yıllarımda, yatılı okuldan arkadaşlarımızla kaçtığımız günlerde de sokakta yatan kişilerle karşılaşır, onlara çok acırdım." diye belirtiyorsunuz hatta hatıratınızda.

Yatılı hayatı zordu tabii. Başlarda çok zorlandım ama sonradan değerini anladım. Büyük bir etkisi oldu bana hem yatılılığın hem Kabataş'ın. Hocalarımızın, arkadaşlarımızın bıraktığı izlerin, altyapı olarak, hayatımın, kişiliğimin gelişmesinde çok önemli katkısı oldu. Bir dayanışma ve yardımlaşma ruhu geliştirdi bende. Birlik beraberlik içerisinde yaşamak, arkadaş satmamak gibi... Çok değerli hocalarımız vardı. Onları da rahmetle yad ediyorum. Kabataş'ta yatılı olduğumuz için, okuldan kaçtığımız günler oluyordu. Beyoğlu'na çıkıyorduk, Çiçek Pasajı'na falan. Orada tabii sokakta yaşayan insanları görüyorduk. O zaman da vardı. Evsizlerin dramı hiçbir zaman bitmez zaten. Dünyanın her yerinde, her dönemde evsiz vardır.

Kaymakam olarak Beyoğlu'na atanmadan önceki görev yerleriniz Sivas, İmranlı; Ağrı, Diyadin; Giresun, Şebinkarahisar; Muğla, Dalaman ve İzmir, Urla. Buralarda evsizlik var mıydı?

Buralar daha küçük yerler, ilçe merkezleriydi. Evsizliğe rastlamadım. Kura çekip ilk gittiğim yer İmranlı... İmranlı'da 100 köy, bir o kadar da köye bağlı, yakın mezra vardı. 80'lerin ilk yarısı. O zaman oradaki problemler daha farklıydı. Elektriği, suyu olmayan köyler vardı. Elektriksiz köylerle uğraşıyorduk. Çok çetin iklim şartları vardı kışın. Bütün köy yolları kapanırdı, onlarla mücadele ederdik. Elinizde bir tane ekip var, bir greyder, bir dozer... Kışın 100 tane köyün yolunu açmakla mükellefsiniz. Nasıl bir planlamayla yapacaksınız? Bütün kafamız onunla meşguldü. Onun da birtakım formülleri vardı... Mesela sağlık bizim için ilk sırada. Kışın doğuracak kadınların listesini tutuyordum. Hamileliğin kaçınıcı ayındalar gibi önden. Bazıları arayıp bizi kandırmaya çalışıyordu hatta. Yolumuz kapalı, hanım doğuracak, doğum var, diye. Hassas noktayı fark etmişler tabii. Listeye bakıp "muhtar" diyordum, "bendeki listeye göre senin köyde doğum yok." Öyle birtakım taktikler geliştireliyorduk. Öncelikle açmamız gereken yollar hangisiyse onları açıyorduk sırayla. Orada bu sorunlara odaklydık. Çok maceralı, çok da keyifli bir yaşantıydı.

Diyadin de öyle. Kış şartları çok ağırdı. Ağrı'da aşiret düzeni hakimdi. Sonra, Şebinkarahisar... Biraz kapalı bir toplumdur. Ama okumuş yazmış da çoktu. Aziz Nesin, Rahşan Ecevit oralıdır mesela. Orada da güzel günler geçti. Oradayken devlet tarafından bir yıllığına Amerika'ya gönderildik, 72 kaymakam. Massachusetts eyaletinde Boston şehrindeydik. Özal göndermişti, Amerikan başkanlık sistemi o

zamandan kafasında olduğu için, bakın bakalım ne var ne yok orada, diye rapor istediler. Sonuçta biz olumsuz rapor verdik maalesef.

Ondan sonra Dalaman'a geldim. Denize indim, kıyıya. Bu hizmetler sınıf sınıf, sınıf geçe geçe geliyorsunuz. Turizm var orada. Sonraki durak Urla. Orada da turizmin yanı sıra tarım var. Sakız koyuncululuğunu geliştirdik orada mesela. Her yerin kendine göre bir gündemi var. Onlarla uğraştık. Beyoğlu'na kadar evsizlerle ilgili hiçbir şey olmadı yani.

Urla'da ödül aldınız hatta değil mi? İzmir'de yılın kaymakamı ödülü...

Hüseyin Ögütçen Valimizin adına düzenlenmiş bir ödül vardı. 2000 yılıydı. Orada mülkiye müfettişleri ve vali yardımcılarında oluşan bir komisyon bizi seçti. İzmir Valimiz Kemal Nehrozoğlu, o zaman Cumhurbaşkanı Ahmet Necdet Sezer'in genel sekreterliğini de yürütüyordu. Belki hem o ödülün etkisiyle, hem de beni tanır, çok severdi, Ahmet Necdet Sezer döneminde üçlü kararname ile Beyoğlu'na atandık. Benim için de çok iyi oldu çünkü çocuklarım İstanbul'da üniversite okuyorlardı o yıllarda.

24 Ekim 2001. Beyoğlu'na atandığınızda 45 yaşındasınız, ödül almış bir kaymakamsınız. Yenilik yapmak için insana güç veren bir şey gibi hissediyorum... Çünkü açtığınız "Evsizler Evi" o zaman için çok yeni ve maalesef hala da ikinci bir örneği yok merkezi yönetimin taşra teşkilatında. Bu işe girişmeniz nasıl oldu, anlatabilir misiniz?

Beyoğlu'na gelince ilk etapta birtakım başka işler yaptık. Onlar biraz ses getirdi. Gezi Parkı'nda bir otopark vardı mesela. Bir cam fanus, anıt vardı, merdivenlerin hemen üstünde, arka tarafta; üstte de otopark. Ben çok yadırgadım tabii. Burası sit bölgesi değil mi? Sit bölgesinde otoparkın ne işi var? Anladık ki kaçak bir otopark. Valiye söyledim, dedim ben burayı kaldıracam. O zaman İstanbul Valisi Erol Çakır'dı, daha önce İzmir valisiydi, İstanbul'a atanmıştı. O da kaldır, arkadayım, dedi sağ olsun. Emniyet müdürüne talimat verdik beraber. Otoparkı oradan kaldırdık. Tabii mafya işleri, işletenler "ne oluyor, bu kim, nereden çıktı bu kaymakam?" dediler. Gelir gelmez mafyanın otoparkını kaldırıncaya bir havamız oldu.

Ondan sonra sağda solda ne usulsüzlük görürsem saldırmaya başladım. Bir okul bahçesinde kümes gördüm, hayvanlar dolaşiyor, meğer muhtarınmış, onu kaldırdım. Muhtar da meşhur bir yazarın babasıymış, oradan bize saldırdı. Yine bir okulun bahçesinde, özel idareye ait bir yerde, bir türbe var. Dini bir vakıf türbenin üzerine kaçak olarak 3 kat çıkmış. Basında çok manipülasyon yapıldı, sanduka görüntüleri verdiler, sanki türbeyi yıkıyormuşuz gibi. Halbuki biz kaçak katları yıkınca türbenin orijinal hali ortaya çıktı.

Beyoğlu, Valilik tarafından sokak çocukları ile ilgili pilot bölge ilan edilmişti o dönem. İstanbul Valiliği ile bir sivil toplum örgütü olarak Rotary Kulüpleri

işbirliğiyle Taksim Çocuk Evi açılmıştı. Sokak çocukları olayında da bayağı bir aşama kaydettik. Bir vali yardımcısı başkandı orada, ben de kaymakam olarak yönetim kurulundaydım. Orada ilk etapta yanlış bir usul izleniyordu. Sokakta mendil satan, su satan, birtakım farklı kategorilerde, tiner çeken, ailesi olup da sokakta gezen çocuklar var. Bu çocukları bir polis arabasıyla sokaktan zorla toplayıp bu eve götürüyorlardı. Sonra çocuklar kaçıyordu evden. Çok yanlış bir uygulamaydı. Sonradan bunu konuştuk, tartıştık. Orayı çocuklar için bir cazibe merkezi haline getirmek, çocukları çekmek gerekiyordu. Evin ortamını iyileştirmemiz, çocukların oraya kendiliğinden gelmesini sağladı. Esas amaca ulaşılmış oldu. Çocuk okuldan çıkıp önlüğünü yakasını hemen çıkarıp doğru o eve geliyordu. Çünkü orada birtakım işlerle uğraşıyordu. Projeler, oyunlar, bilgisayar, yapbozlar... Neticede doğruyu bulduk. O da güzel bir projeydi.

10 Aralık 2003'te "Evsizlerle Evi"ni açıyorsunuz. Nasıl gelişti bu fikir?

Çok spontane oldu aslında. Soğuk kış günlerinde sokakta, televizyon haberlerinde, üzerine gazete kağıdı örterek yatan kişilere sıkça rastlamak mümkündü. Kışın evsizler balık istifi gibi spor salonlarına toplanıyordu, iki gün tutulup tekrar sokağa bırakılıyordu. Bu insanların, çıktuktan sonra nereye sığındığını merak ediyordum. O bende bir soru uyandırdı. Evsizlere daha anlamlı nasıl bir hizmet yapabiliriz diye düşünmeye başladım. Bu insanlara kucak açmanın bir insanlık görevi olduğunu düşündüm. Beyoğlu aslında iş yapmak isteyen bir kaymakam için çok elverişli bir yer. Mekan sorunu yok bir kere. Vakıflar Genel Müdürlüğü'nün bir sürü binası var. İşgalde, kiracısı olan, boş, metruk... Güzel, elle tutulur bir mekan bulduk hemen, Vakıflar'a ait. Giriş üstüne üç katlı, iki banyo, iki tuvalet, altı oda. Bir iki kiracısı vardı. Onlarla da konuştuk, feragat ettiler.

Mahalle anlamında bir tercih oldu mu? Birkaç ihtimal vardı da Tel Sokak, Numara 15'i mi seçtiniz?

Biz konumdan ziyade binaya baktık. Binanın tadilat masrafı fazla olmasın diye düşündük. Mahalle anlamında özel bir tercihimiz olmadı. Ama tabii İstiklal Caddesi'nin arka sokaklarına baktık, yakın bölgeye. O bina da çok elverişliydi. Az bir tadilatla hemen açtık. Hatta evinden koltuk getirip bırakanlar bile oldu. Aslında yardım etmek duyarlı insanlar da çok ama nereye ne yapacağını bilmiyorlar. Bunları uygun bir yere kanalize ederseniz herkes ihtiyaç sahiplerine ulaşmak istiyor. İlk başlangıcı spontane bir şekilde gelişti. Öyle başladık yani. İyi ki de başladık. İlk etapta yazılı bir şey, proje falan yoktu elimizde. Evi açıp aradan 7-8 ay geçtikten sonra Dünya Bankası'na iki senelik bir SRAP (Sosyal Riski Azaltma Projesi) yazdık. Projemiz, sunduğumuz Ankara Sosyal Yardımlaşma Teşvik Fonu'nda kabul gördü. Oradan gelen parayla daha da iyi iyileştirdik imkanlarımızı.

İlk 7-8 ay tamamen kendi yağınla kavrulduğunuz ilk dönemi özellikle merak ediyorum. Şimdilerde "evsiz barınma evi" deniyor. Siz "evsizler evi" dediniz o kuruma mesela. İsim tercihi nasıl oldu?

Benden çıktı o da, "evsizler evi" diye birden çıktı. İsim tercihinin altyapısı şu: Bu ev diğerlerinden çok farklı bir. Huzur evi değil, bakım evi de değil... İnsanlar bazen karıştırıyorlar, "devletin kurumları var, ne gerek var" gibi düşünüyorlar. Halbuki burası farklı bir ev; genç ve orta yaşlı evsizler de var burada. Bir de özellikle bürokrasiden arınmış bir yer olmasını istedik. Hatta biz evi ilk açtığımızda, buranın resmi kurum olduğunu bile hissettirmek istemiyorduk onlara. Çünkü resmiyetten kaçır evsiz, alerjisi vardır, giremez. Kimlikli, bir sürü formalitelerdi... Bizde öyle bir şey yoktu. "Üşüyorum, açım, dışarıdayım" diyen herkese gel diyorduk kimlik vs. hiçbir şey sormadan. Tabii bunlar ilk etapta böyle, zaten evsizlerin çoğu kimliksizdir. İlk adımını atarken kesinlikle sorgu sual yok, nereden geliyorsun, kimsin, nesin, öyle bir şey yok, gel kardeşim diyoruz. Ama sonra, ikinci aşamada, kimliği olmayanlara kimlik çıkarıyorduk, orada GBT'ye de (Genel Bilgi Taraması) bakıyorduk.

Evsizlerin Evi'nin devlete maliyeti nasıldı?

Bunlar çok büyük paralar gerektiren işler değil. Evsizler Evi'nin hele hiç masrafı yoktu. Her ilçede bir Sosyal Yardımlaşma ve Danışma Vakfı (SYDV) var, biz o vakıf üzerinden böyle bir yardımı zaten yapıyoruz. Bina Vakıflar'ın, kira vermiyoruz. Doğalgaz, elektrik ve su masrafı oluyordu bir tek. Yemek de Beyoğlu Belediyesi Aşevi'nden geliyor. Çalışan olarak iki üç eleman vardı. Bir kadın görevli, Nursel Hanım, temizlik yapıp bulaşıkları yıkıyordu. Beyoğlu Emniyet Müdürlüğü'ne bağlı bir bekçi veya polis üç vardiya halinde çalışarak, 24 saat evin güvenliğini sağlıyordu. O da zaten kamu görevlisi.

Para ödenen, gündüzleri evde duran görevli, evin sorumlusu Halil Efendi vardı galiba bir tek. Hatıratınızda geçiyordu...

Evet, Halil Efendi iri yarı, babacan bir adamdı. Beyoğlu Kaymakamlığı Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakfı'na bağlı elemanlar da var tabii. Bir müdür, dışarıda fakirlik fukaralık olayıyla ilgili hane araştırması yapan iki araştırma görevlisi, bir de sosyal hizmet uzmanı, toplam dört eleman vardı. Onlar zaten bu işleri yürütüyor arka planda ama Evsizler Evi'nin idaresini Halil Efendi yapıyor. Tabii o adamcağızın da 24 saat görev yapacak hali yok. Geceleri bizim ilçe vakıftaki arkadaşlardan koyuyorduk dönüşümlü olarak. O arkadaşların yardımları çok oluyordu. Tabii onlar aynı zamanda sosyal hizmet meslek elemanı, kadrolu memurumuz, maaşlarını devletten alıyorlar. Bizim ekstradan para ödemediğimiz bir tek Halil Efendi vardı. Temizliğe bakan Nursel Hanım da sosyal yardıma ihtiyacı olan biriydi.

Evde kurallar var mıydı? Biri ne yapsa uyarılırdı mesela?

Herkes kendi işini kendi yapmak zorunda, yatağını toplayacak, temizliğe dikkat edilecek. Kimse kimsenin özeline karışmayacak. Herkes birbirine saygılı olacak, yüksek sesle konuşmayacak, kavga etmeyecek. Asgari birlikte yaşam, dayanışma, yardımlaşma kuralları... Yatalak kimse olmadığına göre, huzur ya da bakım evi değil burası, herkes kendi evinde gibi yani evinde nasıl yapıyorsa... Belki kendi evinde yapmıyordu ama burada yapıyor, o şekilde enteresan bir sistem. Çok ilginç bir yerdi.

Bir yandan da bu proje çok riskli aslında. Hani olur ya... Olumsuz bir şeyler de olabilirdi. Ama inanın kayda değer hiçbir şey olmadı. Elbette kavga oldu, bir iki bıçak çekme vakası oldu. Ama çok küçük olaylardı, hemen kapandı. Öte yandan Emniyet var zaten, kapıda polis veya bekçi var. Ayrıca Taksim Karakolu hemen bir sokak üstte. Yani öyle bir güvenlik sorunu yok. GBT'ye de bakıyorduk zaten sonradan, kimlik çıkarırken. Tabii belli etmiyorduk. Orada insanlar rahat hissetsin istiyorduk. Biz verdikçe, onları serbest bıraktıkça, bu sefer... Kendi aralarında konuşmuşlar, demişler ki, çok çay içiyoruz, Kaymakam Bey'e ayıp oluyor, masraf çıkarıyoruz, bunu saate bağlayalım. Belli bir saat aralığı yazmışlar, "Kaymakam'ın emri" yazmışlar altına da. Biz bu tür yasaklar koymamaya, düzenlemeler yapmamaya dikkat ediyorduk. İnsanları sıkıydık, bürokratik önlemlere boğsuyduk bu ev o kadar başarılı olmazdı herhalde.

Evde sigara içilebiliyor muydu mesela?

Onunla ilgili bir sınır yoktu. Herkes ya dışarıda içiyordu ya gerektiğinde evi havalandırıyorlardı. Bu tür konuları genelde kendi aralarında çözüyorlardı. Ama evde içki içmek yasaktı tabii ki. Bizim evde kalan yaş gruplarında uçucu, yasaklı madde, tiner vb. kullanımı da zaten yaygın değildi. Şimdi belli uyuşturucular daha yaygın. Şimdi olsaydı nasıl olurdu diye düşündüm de demin, biraz zorlanırdık herhalde. Tiner olayı zaten daha küçük yaşlardakilerde. Bunlar yetişkin olduğu için alkol olabiliyordu. Gün boyu dışarıda içip alkollü gelen oluyordu, onları alırdık. Bağımlılıkla mücadele anlamında, biz aracı olunca ilgili kurumların alması da kolay oluyordu. Kendileri gitse almayabilir ama biz gönderiyorduk, bu bizim arkadaşımız, bizde kalıyor, lütfen ilgilenin, diyorduk. Bizden gelenleri kimse geri çevirmiyordu.

Kahvaltı evde mi yapılıyordu? Beraber mi hazırlanıyordu?

Evet. Her gün öğle ve akşam iki öğün Belediye'den geliyordu araçla, getiren eleman da Belediye'dendi. Kahvaltıdaki çay Evsizler Evi'nde yapılıyor. Peynir, zeytin buna benzer kumanyaları alıyorduk. Hatta esnaftan getiren de oluyordu, mesela battaniye, tenekelerle peynir, zeytin veren. İnsanlar herhalde hayır yapmak için yahut bu olayı sevdiği için gelip ne yapabiliriz diye soruyorlardı. Biz diyorduk ki bir şeye gerek yok artık. Dünya Bankası'ndan da biraz para gelince zaten problem kalmadı. İlk 7-8 ayı sıkıntı olmadan atlattık. Kesinlikle çok masraflı, yapılmayacak bir şey değildi.

Evsizler Evi'nde kalan bir evsizi gece görevlisi olarak istihdam ettiğinizi anlatıyorsunuz hatıratınızda. Bu nasıl oldu? Benzer olaylar yaşandı mı?

Tek bir örnek. Ceyhun evin diğer sakinlerinden daha gençti. Akli başında, işletme okumuş, geçirdiği astım ve bronşit yüzünden çalışamaz hale gelmiş. Çok yardımseverdi, onların bütün işlerine koşuyordu. O kadar ilgiliydi ki... Hastaneye gidecekleri hemen tutuyordu kolundan götürüyordu. Eczaneden ilaç alınacağına alıyordu. Biz de bunu gözlemledik. Ceyhun bayağı iyi, akşam bunu bırakalım, Halil Efendi evinde yatsın, Ceyhun gece otursun onlarla ilgilensin, dedik. Ama sorumluluk verince 180 derece değişti, tam terse döndü adam. Bizim kuralları demek ki beğenmemiş. Oranın idaresini ben daha iyi yaparım dedi herhalde. Herkesten acayip şekilde şikayet gelmeye başladı. Gece bizde giriş saati sınırlaması yok. Evsiz gündüz gider, dışarıda gezer, akşam, gece gelir, alkollü de gelebilir, hiç problem değil. Ceyhun geliş için belli bir saat koymuş. Saat dokuzdan ondan sonra eve girmek yasak, alkollü gelmek yasak, o yasak, bu yasak. Bu sefer bir dakika dedik Ceyhun ne oluyoruz? Ondan sonra Ceyhun'un görevine son verdik, ama mağdur da etmedik, bir işe girmesine yardımcı olduk. Bazen öyle çalışabilecek durumda olanları bir belediyeye veya benzer yerlere gönderiyorduk. Herkesi bir yere tavsiye ediyorduk ama kimisi oluyordu kimisi olmuyordu. Keşke hepsine iş imkanı bulabilsek ama zordu. Bunların bir kısmı çalışmayı seven insanlar da değildi.

Evsizler Evi'ne gelip bir süre kalan birinin girdiği haliyle çıktığı halini karşılaştırabilir misiniz? Eve yerleşmenin evsiz üzerinde nasıl bir etkisi oluyor?

Çok farklı tabii. Eve geldiğinde, saat sakal karmakarışık. Belki aylardır duş banyo yapmamış. Elbiseleri yırtık pırtık. "Sosyal Yardım Mağazası" dediğimiz bir yer kurmuştuk. Onları hemen oradan giydiriyorduk. Karşıda bir berberimiz vardı, tıraşını yapar. Duşunu alır. Tanınmayacak hale gelir hızla. İlk geldiğinden çok farklı bir özgüvenle dolar. Gündüzleri zaten dışarıda geziyorlardı. Harçlık da koyardık ceplerine. Çay sigara parası, canı bir şey çekerse alabilsin diye. Canı dondurma, çikolata ister. Caddede böyle gerile gerile geziyor, akşam da eve geliyorlardı. Hatta bir tanesi bir gün, öteki ne yapıyorsun deyince, kaymakamın parasını yiyorum, demiş. Sonra benim kulağıma geldi, anlattılar. Boş ver dedim, ne olacak yani, gidip "niye böyle dedin?" mi gideceğim, hiçbir şey demedim.

Kalma süresinde bir sınır var mıydı?

Öyle bir süre yoktu. Kimseye sen çok kaldın hadi git demedik. Ama o kadar garip ki, siz böyle yapınca, insanlar "ben biraz fazla kaldım galiba, başkaları da yararlınsın" deyip kendiliğinden çıkıyordu. Bizde 18 yatak kapasitesi vardı. Tabii akşamları daha kalabalık oluyordu, salonda yatmadan kalanlar da çok oluyordu. Gelip banyo yapıp çıkan bile oluyordu.

Vakıf'tan eve gelen profesyonel sosyal hizmet uzmanları vardı. Evsizler Evi'nde psikolojik destek de veriliyor muydu?

Psikolojik danışmanımız yoktu ama Taksim İlk Yardım hemen yakındı. Zaten bütün kurumlar bize bağlı olduğu için her türlü ihtiyacımızda yardımcı oluyorlardı. Sağlıkla ilgili her türlü sorunda Taksim İlk Yardım'a gidiyorduk. Psikolojik sorunu olanları da oradaki psikologlara gönderiyorduk. Bizde, vakıftan gelen sosyal hizmet uzmanı vardı, o da yardımcı oluyordu tabii ki ama o da genç bir arkadaş, yeni mezundu. Evsizlerden kendiliğinden, benim rahatsızlığım var diye, psikolojik destek talebiyle gelen olmadı. Ama bizim hissettiğimiz, sorunlar olduğu, mutlaka oluyordu. Hemen Taksim İlk Yardım'ın başhekimliğini gönderiyorduk. Oradan destek alıyorlardı. Olmayanlara kimlik ve Yeşil Kart çıkartırdık mesela, ücretsiz sağıktan yararlanmaları için.

İlk yıl yaklaşık 350 kişi yararlanmış Evsizler Evi'nden. Röportajlar ve hatıratınızdan, sonraki yıllarda aynı sirkülasyon devam etti, diye anlıyorum. Evden ayrılanlar sokağa mı dönüyordu daha ziyade, yoksa evsizlikten kurtuluyor muydu? İş bularak kendi ayakları üzerinde duranlar var mıydı? Bir evsiz ailesiyle görüşüp evine dönmesine aracılık yaptığınız oldu mu hiç?

Tabii evini, ailesini terk edip gelenler oluyordu. Onlar ailelerine dönüyordu, çünkü sorumluluk anlamında aile tarafından kabul ediliyordu. Ama bizim aracılık yaptığımız olmadı. Biz doğrudan alıyorduk, “nereden geliyorsun, kimsin, nesin” diye sormuyorduk. Çünkü ondan hoşlanmıyor, sorgulanmayı sevmiyorlardı, geçmişlerini hiçbir şekilde anlatmak istemiyorlardı. Ama kendi aralarında konuşurlardı. Kendi aralarında konuşurlarken kulak misafiri olmuş olabilir arkadaşlar. Ama biz o kadar derinlerini incelemedik, oralara girmek istemedik. Zaten konumuz değildi.

Evden çıktıktan sonraki süreçlerini takip etmiyorduk. Ama tabii sokağa dönenler de, iş bulanlar da oluyordu. Bir de esas olarak burada insanlar özgüvenlerini geri kazanıyordu, hayata bakışları değişiyordu. Hayata daha bir bağlanıyorlardı, küslüklerini geride bırakıyorlardı. Mesela Muharrem vardı, ODTÜ mezunu bir makine mühendisi vardı. Tabii bize geldiğinde biz kim olduğunu sormadığımız için, bilmiyorduk. Polisler intihar etmek üzereyken bulmuş, eve getirdiler. Perişan halde, saçı sakalı uzamış, üstü başı yırtık pırtıktı. Biz, kalanlar rencide olmasın diye, içeriye televizyon kamerası sokmuyorduk. NTV gelmişti, bir kadın muhabir röportaj yapıyordu. Belki de bir tek o girmiştir evin içine, bir şekilde, o da merak ettiği için. Televizyonda haberi izleyen birisi arkada görüyor, yüzünü seçiyor. Bizi arıyor, diyor, bu kişi şu şudur. Biz adamı çağırdık, hayırdır, sen kimsin? Adam anlattı, sıfırı tüketmiş, intihar etmek üzereydim, dedi. Ankara'da doğalgaz şirketi varmış, iki yetişkin çocuğu varmış. İşleri bozulunca ailesi onu terk etmiş, o da bir umut İstanbul'a gelmiş ama iş bulamayınca da iyice bunalıma girmiş. İntihardan dönünce de kendini Evsizler Evi'nde bulmuş. O mesela özgüvenli bir şekilde ayrıldı.

Ben tercümanlık yapacağım, dedi. İngilizcesi vardı. Karaköy'de bir yerde kalıyordu. O zaman bir faks makinesi istedi bizden tercüme için. Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakfı'ndan aldık hatta. Kendi yağıyla kavruldu, tercümanlık yaptı. Sonra, minibüslere kalorifer tesisatı üreten bir imalathane kurdu, kendi patentini aldı. Bir ara Libya'da çıktı. Takip etmedik ama o bizi aradı, ben Libya'dayım diye.

Yine mesela hastasını Anadolu'dan Taksim İlk Yardım Hastanesi'ne getiren bir vatandaş refakatçi olamadığı için orada banklarda yatıp hastasını bekliyor. Ona da gel diyorduk. Yani o da evsiz değil ama bir şekilde bankta yatıyor kışın soğukta ve fakir bir insan. Otelde kalamıyor büyük ihtimalle. O sayıların, kayıtların içerisinde bu şekilde bir iki gün kalan da var, on gün kalan da. Gelip duşunu yapan, yıkanan, yemeğini yedikten sonra çekip giden de var. Biz ona niye geldin demediğimiz gibi, illa kal da demiyorduk.

Hatırratta bir Yakup Amca'dan bahsediyorsunuz, eski bir tiyatro sanatçısı, eve neşe getirdi diye anlatıyorsunuz. Evin ortamını konuşalım istiyorum biraz. Canlı bir yerdi galiba değil mi?

Evet evet, evin ortamı harikaydı. Bir yanda çaylarını yudumlarırken televizyon izleyenler, tavla oynayanlar, ütü yapanlar... Kendi ütüsünü kendisi yapıyor. Fotoğrafları vardır bende. Evde kalanlar arasında, çok iyi bir dayanışma ve yardımlaşma vardı. İçlerinden biri hastaneye gidecek olsa, yanında bir başkası refakatçi olurdu. Yakup Amca Yeşilçam Sokak'ta, yıkıntı bir binanın en üst katında, arkadaşı eski film yönetmenlerinden Fatih Bey'le kalıyordu. Geliri yoktu, evi yanmıştı, hemen eve aldık. Çok beyefendi bir adamdı. Çevresine verdiği pozitif enerji dolayısıyla evin maskotu oldu.

Başka kimler, nasıl insanlar kalıyordu?

Eski gazeteciler, sinema ve tiyatro oyuncularını... Dizilerde figüran oyunculuk yapan bir genç, Yaşar; Almanya'dan sınır dışı edilen Yüksel Amca; beş çocuk babası 84 yaşındaki Halil Amca; ailesini 17 Ağustos 1999 Gölcük Depremi'nde kaybeden, İstanbul'da kardeşini arayan Şener Bey... Yabancılar da kalıyordu ara ara, bir Fransız konsolosluk aracılığıyla evde kalmıştı mesela. Bir Filistinli ile bir İsraili de sakinlerimiz arasındaydı.

Yeşilçam'ın eski jönlerinden Mesut Amca vardı. O da çok gitti geldi. Alkolikti, bütün gün sokaklarda şarap içer, eve küfelik durumda yatmaya gelirdi. Arkadaşları Mesut'u koluna girip yatağına yatırırlardı. Mesut uzun süre burada kaldı ancak çok hastaydı. Ağzından kan geliyordu. Kanser teşhisi kondu ama tedaviyi kabul etmedi. Artık çok ağırlaşmıştı, altına kaçırmaya başladı. Önce Taksim İlk Yardım, sonra Yedikule Göğüs Hastalıkları Hastanesi'nde üç ay yattı. Tedavisi bitip gideceği yer sorulduğunda, "Beni Beyoğlu Kaymakamı'na götürün" demiş. Beni memleketime gönderir misiniz, dedi bir seferinde. Onu hatta ambulansla memleketine, Ödemiş'e gönderdik. Ancak orada pek kalmadı, bir zaman sonra geri geldi, yeniden alıştığı, vazgeçemediği Beyoğlu'ndaki eski yaşayışına döndü. Ya dedi, ben orada yapamadım.

Evde en uzun kalan da oydu herhalde. Parça parça, gelip gidiyordu, 10 gün kalıyordu, 1 hafta kalıyordu. Çok kaldı. Başka birisi daha vardı. O da bir ay falan kaldı. Hastaydı zaten. Evsizler Evi bir bakım evi değildi tabii ama o adama da evde kalanlar baktı. Sonra bizde vefat etti, eceliyle.

Bir de Ali Amca vardı. O da ömrünün son demlerini Evsizler Evi'nde geçirdi. Bir hostes hanım kız, Bakırköy sahilinde sandalda yatarken görüyor. Bize getirdi. Geldiğinde bir deri, bir kemikti. Öksürmekten ciğerleri yerinden çıkacak gibi oluyordu. Son bir yılını, sıcak bir evde olmanın huzuru içinde geçirdi. Hep dua ederdi, bu imkanı kendisine sağlayanlara. O hostes sık sık ziyaretine gelir, gereksinimlerini karşılardı. Evin sorumlusu Halil Efendi'ye bakılırsa hostes Ali Amca'nın torunuydu. Ona göre bir yaşlıyla ancak torunu bu kadar ilgilenebilirdi. Bir ara hostesin ziyaretleri kesildi. Meğer o ara kız evlenmiş. Bir süre sonra eşiyile beraber Ali Amca'yı ziyaret için geldi. Ama geç kalmıştı. Ali Amca ölmüş, çoktan kimsesizler mezarlığına gömülmüştü.

Hatratınızda bahsediyordunuz. Şaban Bey'in hikayesi, orada gösterilen incelik çok kıymetli geliyor bana. Hani yemekler tuzlu diye yiyemiyormuş...

Evet, yemekleri çok tuzlu bulduğu için yemediğini söyleyip, hasta olduğu için kendisine perhiz yemeği verilmesini istemişti. Evin yemekleri Beyoğlu Belediyesi Aşevi'nden geliyordu. Bu yüzden özel yemek çıkarılması söz konusu olamazdı. Önce kızdım, yanıma çağırduğımda düşüncem birden değişti. Adam yüzü gözü şişmiş bir durumdaydı. Kalp, böbrek, karaciğer gibi organları iflas etmek üzereymiş. Onun için acilen bir lokantadan her gün iki öğün tuzsuz perhiz yemeği ısmarlandı. Sorunu çözülmüş oldu. Ne oldu yani, bir şeyimiz mi eksildi?

Bu tarz durumları sakıncalı sayanlar da var. Şöyle diyorlar: Evsiz barınma evi cazip hale geldikçe, evsizler oraya alıştır ve durumlarından kurtulma istekleri azalır. Siz ne dersiniz?

Yok yani bilakis, mahcup oluyorlar, onun için de hiç problem çıkmıyor. Evde olay da çıkmıyor, bir iki ufak kavga dışında hiçbir şey olmadı mesela.

Siz verdikçe, incelik gösterdikçe, bu durum bir mahcubiyet yaratıyor. Bu da tekrar toplumsal hayata dönmeliyim duygusunu pekiştiriyor muhtemelen.

Evet. Hata yapmaktan çekiniyorlar. Ben genelde görevde de öyleyimdir. Koruma polisim olsun, şoförüm olsun, bana hata yapmaktan çok korkarlar. Çünkü onlara çok insancıl davranıyorum. Hatta bazıları bana, ya kaymakam, beni dövsen daha iyiydi, derdi. Doğu'da görev yaparken, Diyardin'deki şoförüm öyle söylemişti. Kaymakam Bey, sen bize çok iyi davranıyorsun. Niye dedim, kötü mü? Yok dedi, biz sopadan anlarız. Gidip çaylarını kahvelerini içiyorduk vatandaşın. Sıra dışı bir şeydi bu. Öbür

türlüsü benim yapımda yok. Senin iyi davranman, daha bir mahcubiyet getiriyor. Daha çok eziliyor, vursan daha iyi diyen adam.

Evsizler Evi'ni Aralık 2003'te açtınız. Valiliklerin yaygın uygulaması öyle ya... 2004 Nisan'ı geldiğinde, "haydi kapatın, bu zaten kış içindi" diyen olmadı mı? SRAP (Sosyal Riski Azaltma Projesi) 2004 yaz başında kabul edildi, iki yıl sürdü, 2006 yazına kadar. Ev sonra ne zaman kapandı tam olarak?

Ben olduğum sürece kimse bir şey demedi. Beyoğlu'nda beş yıllık hizmet sürem 2006'da doldu. Tayinim çıktı, Bursa Vali Yardımcılığı'na geçtim. Bazı meslektaşlarımız "ya işin gücün yok mu, bu işlerle uğraşıyorsun" diyordu. Ben gidince uğraşmadı kimse pek. Ben olsam devam ettirirdim. Ne olacak? Vakfın imkanlarıyla sürdürülebilirdi. Zaten oturmuş bir şeydi. "Sosyal Yardım Mağazası"nı da kapattılar. Talimhane'de, eski Topkapı dolmuşlarının kalktığı sokakta, Abdülhak Hamit Caddesi, Numara 29'daydı. Hemen İstiklal'e yakın, Hükümet Konağı'nın biraz aşağısında, Galatasaray'a gelmeden. Harika bir yerdi, cumbalı böyle... Şimdi butik otel olmuş. Orası Hazine'nin yeriydi, Hazine'den tahsis aldık, orada da kira yok. Bağışlar o kadar güzel gelmeye başlamıştı ki. Artık ikinci el değil, sıfır eşyalar olmaya başladı. Tarlabası'nı biz giydirdik neredeyse. Çok büyük hacimlere ulaştı, orada 30-40 bin kişilik eşya dağıtımı oldu. Gelen arkadaş, ben bu işlerle uğraşamam, demiş, kapatmış. Ondan sonra Beyoğlu Belediyesi açtı benzer bir yer, belki de bizim açtığımız yer belediyeye devredildi, biliyorum.

Başka hizmetleriniz de oldu. Kadın sığınma evi açtınız mesela.

Evet, Mor Çatı ile birlikte açtık orayı. Onların yeri Tel Sokağa yakındı. Gidip gelirken "Evsizler Evi"ni görmüşler, oradaki sistemi beğenmişler. Kaymakam, sen bunu açtın ama bir tane de kadınlar için açsan, dediler. Olur, nasıl bir şey yapalım? Dedim ki, o farklı bir şey, ben bunu yürütemem, kadınların sorunları erkeklerinkiler gibi değil, erkeklerin sorunlarını çözmek o kadar zor değil ama kadınların işi farklı, sizinle beraber yaparız bunu... Mor Çatı ile protokol yaptık. Hemen yine Vakıflar'dan bir bina bulduk, restorasyonunu falan yaptık, çok da güzel oldu. Bu masrafları biz üstlendik ama, kadın sorunu ayrı tabii, o evdeki kadınların sorunlarıyla onlar ilgilendi. Kreş de açtık arkadan çocuklar için. Mor Çatı'nın da tabii çok maddi katkıları oldu.

İlginçtir Mor Çatı ile protokolümüze o zamanki aileden sorumlu bakan bayağı tepki gösterdi. Açılış törenini tabii Kadın Sığınma Evi gizli olduğu için evde yapmadık, Pera Palas sponsor oldu, orada yaptık. Aileden sorumlu bakan da gelmişti. Tabii böyle bir evin açılışına gayet memnun olarak geldi. Ben anlatırken, Mor Çatı'yla protokol yaptık deyince, "Ne? Onlarla mı yaptınız?" dedi, onlar komünist mi sosyalist mi öyle bir şey söyledi. Dedim, efendim bir sivil toplum örgütü, kadın sorununu en iyi onlar biliyor, bizim için önemli olan o emekleri. Bakan sonra evi bile gezmeden gitti. Oradan pek bir destek görmedik açıkçası.

Sivil toplumla devlet arasında kaymakamlık düzeyinde bir iş birliği... Önemli bir deneyim. Sivil toplumla devlet beraber iş yapabilir mi sizce?

Aslında başlangıçta bazı Mor Çatılılar da bize mesafeli baktılar, devletle nasıl protokol olur diye. Onların da kendi içlerinde, kendi çevrelerine, tabanlarına anlatmaları gerekti. Hatta bir mecmuada çıktı, benim için “sivil kaymakam” diye yazmışlar. Mor Çatı ile devlet, bunlar nasıl birleştiler, nasıl oldu, diye herkes merak ediyordu. O kadınlara da bunu çok sordular. Biz evin iç işleyişine karışmadık hiç. Onlarla haftada bir toplanıyorduk sadece. Sorumlu arkadaşları geliyordu, biz kolektifiz diyorlardı. Bizim taraf tabii farklı işliyor, biz karar alıp emir veriyor, uyguluyorduk. Onların bir emri vermeleri bir hafta sürüyordu. Pratik değillerdi.

Beraber karar almaları lazım, demokratik bir şekilde.

Sorumlular geliyor mesela, iki tane kadın, avukat falan çoğu da. Oturuyoruz, diyorum ki şöyle yapsanız nasıl olur? Efendim, biz bu talebinizi arkadaşlarla bir görüşelim. Ya, bunun neyini görüşeceksiniz? Çok basit bir şey. Biz kolektifiz. E, ne yapacağız? Buna hep beraber karar vermemiz lazım. Ya, biriniz karar verin. Yok! O da sıkıntı yani. Çok basit, hemen alacağınız bir karar. Eyvallah, demokrasi, düşünce güzel ama her şeyde olmaz ki. Çok basit şeyleri bile aralarında tartışmayı seviyorlardı. Benim için sorun değildi, ben memnundum, rahattım. Çünkü kadın sorunlarından yana problemim olmuyordu. Biz sadece evin doğalgaz, elektrik ve suyunu karşıliyorduk.

Evsizlik konusunda diğer kurumlarla ilişkileriniz nasıldı? Mesela Beyoğlu Belediyesi Aşevi yemek konusunda destek veriyordu. İstanbul Büyükşehir Belediyesi, Valilik ya da sivil kurumlarla iş birliği var mıydı?

Valilik düzeyinde, Dünya Bankası’ndan Bakanlık üzerinden SRAP (Sosyal Riski Azaltma Projesi) programı yeni çıkmıştı o zaman, ilk projeydi herhalde bizimki. Mevcut uygulamayı kağıda döküp göndermiştik. Hatta Dünya Bankası Başkanı ziyaret etti. Adam demiş bir bakayım nasıl bir yer burası diye. Muhtemelen bir tek bizim orayı kontrol etti. O da hayran kaldı, hayret bir şey dedi, orada yaşayan insanların mutluluğunu görünce. Evde kalanlar da onu güzel karşıladılar, hepsi sokakta yaşayan insanlar. Sokaktayken hiç de böyle görünmüyorlardı tabii. O hale geldiler işte. Adam çok teşekkür etti, mutlu ayrıldı. SRAP projesinden destek almak bizim için de çok iyi oldu. Ama destek gelmese bile yine yürütürdük. Yürümeyecek, çok masraflı bir şey değil ki.

Hani anlattınız ya, komşulardan, çevredeki esnaftan destek geliyordu. O desteğe ihtiyaç kalmayınca belki de onların kendilerini dahil hissetmeleri açısından olumsuz bir durum oluştu. O bütçesizlik bir taraftan yerel aktörlerin dahil olmasını sağlamiş, zorunlu kılmış, onlara bir katılım hissi vermiş de olabilir.

Evet. Sosyal Yardım Mağazası’nda yaşadık onu. Artık bir yerden sonra yardımların önünü alamaz olduk, bağış kabul etmiyorduk. O kadar doldu ki depo. Ayakkabı, tekstil alanında büyük firmaları eşya gönderiyorlardı, mankenlerin bir kere iki kere giydiği

ayakkabılar, teşhir ürünleri... Sıfır eşya. Yine büyük bir AVM, unutulmuş eşyaları bize gönderdi. Şu da çok ilginç. O insanları göreceksiniz, geliyorlar kendi mağazaları, evleri gibi... Mağazada bir şey denersiniz, çıkarınca oraya bırakırsınız ya. Onlar onu katlayıp yerine koyuyordu. O kadar incelikli bir şey. Yürürdü yani. Ben olsaydım devam ederdim. Kadın sığınma evi de galiba bakanlığa devredildi.

Bursa'da vali yardımcılığınız döneminde hiç böyle şeyler gündeme geldi mi?

Bursa'ya tayinim çıkınca hatta *Nokta* dergisi yazdı. "Beyoğlu üzülecek, Bursa sevilecek" diye büyük başlık atmışlar. Bursa'da yerel basın da ilgilendi, hemen ziyaretime geldiler. Efendim, burada da yapın, diye. Valla dedim, orada kaymakamdım. Burada vali yardımcısıyım. Bunlar çok farklı şeyler. Kaymakam yetkilerini kanundan, vali yardımcısı ise validen alır. Onun için vali yardımcılığı biraz sınırlı. Vali hangi şeyde görevlendirecek bilmiyorsun ki. 16 tane vali yardımcısı var. Herkesin branşı ayrı. Vali Bey bana turizm ve çevre şehircilik alanını verdi. Turizmde de güzel şeyler yaptık. 2008 yılında Bursa Kültür Turizm ve Tanıtma Birliği'ni kurduk. Mahalli İdare Birlikleri Kanunu'nda öyle bir şey var. O birliğe belediyelerden bütçe geliyordu, onlarla fuarlara gittik. Bütün dünya fuarlarına, İngiltere, Belçika, Almanya/Berlin... Tanıtma Genel Müdürü de arkadaşım, eski vali yardımcısı İstanbul'dan, Cumhurbaşkanlığı Güven Taşbaşı. Sağ olsun, hemen bize, Bursa'ya bir stant ayırırdı. Her şehrin gündemi, ihtiyaçları farklı. Bursa'da da turizmle ilgili şeyler yaptık.

Emekliliğiniz Bursa'dan mı?

Muğla'dan. Bursa'da beş yıl kaldıktan sonra Muğla'ya tayin oldum yine vali yardımcısı olarak. Orada hizmet sürem bitmeden işi bıraktım. O vali sonra FETÖ'den içeri girdi hatta. Mobbing vardı, başka birtakım sıkıntılar vardı. Yani kavga etmedik ama eşliğine kadar geldik. Saçma bir idare anlayışı vardı. Sabah bir emir veriyordu. Akşam bilgi vermeye gidiyorum. Saatine bakıyor, ilgilenmiyor. Sabah kıyameti koparttı, şimdi niye işi sallıyorsun? Bir de aynı emri başkasına da veriyor. Benim yaptığım işi, başka bir meslektaşım var, bir de ona yap diyor. Böyle idarecilik olmaz. Neyi kontrol ediyorsun? Bana güvenmiyor musun? Bunlardan sıkıldım. Ama asıl sorun, işe yaramama hissi. Beyoğlu'ndan sonra Bursa'da turizm beni oyaladı. Ama Muğla'da hiçbir şey beni tatmin etmedi. Görevimden keyif alamadım vali sebebiyle. Bir işe yaramamak insanı daha çok yoruyor. Ben de bastım, emekli oldum. Mesleği bırakıp Marmaris'e yerleştim.

Emeklilik günleriniz nasıl geçiyor?

Çok güzel geçiyor. Marmaris'te iklim de güzel. Bisiklete biniyorum, sağda solda geziyorum. Güneş, deniz, kum... Dostlarımız, arkadaşlarımız, burada takılıyoruz. Gayet sakin, huzurluyuz. Baktığın zaman, kafamız bayağı yorulmuş aslında, meslek olarak çok yorulmuşuz. Biraz dinlenmeye ihtiyacımız var. Çok insan dinledik. İnsanları dinlerken bayağı yıpranıyorsunuz.

Evsizlikle ilgili bir tartışma var, bu iş kimin işi diye. Sivil toplumun mu, belediyelerin mi, bakanlıkların, kaymakamlıkların mı? Siz bunu kaymakamlık düzeyinde yaptınız. Sizce bu işi en güzel kim yapar?

Mesela kadın sığınma evi açan tek kaymakam da benim. Başka yok. Hatta bana “kadın sığınma evi senin işin mi” diyen de çok oldu. Her türlü iş kaymakamındır! Kaymakamın görevleri kanunda yazılı zaten. O ilçenin sosyal, kültürel, ekonomik kalkınmasını sağlamak; insanların can güvenliği, mal güvenliği... Kaymakamın görevinin sınırı yok. Her şeyi yapabilirim. Niye yapamayayım? Kadın sığınma evi de açtım, evsizler evi de açtım, mağaza da açtım. O zaman belediye başkanı imrenerek bakıyordu. Niye yapamayayım?

Ama şu da var: Evsizlerle ilgilenme işini yine en iyi belediyeler yapar. Biz de zaten belediyeden alıyorduk yemeğimizi, her şeyimizi. Bina Vakıflar’dandı bir tek. Belediyelerin yapmaması hayret bir şey. Neden belediyeler yapar? Kadroları var, bütçesi parası var, bir sürü eleman görevlendiriyor. Psikologları var, sosyal hizmet uzmanları var. Bizden daha iyi de yaparlar, kralını yaparlar. Biz sınırlı imkanlarla bunu yaptıysak, onlar niye yapamaz? Bu barınma evleri keşke çoğalsa.

Devlet de yapabilir. İnsanlar karıştırıyorlar genelde, huzurevi var, yaşlı bakım evi var, ne gerek var, diyor bazıları. Halbuki sokaklarda genç, orta yaşlı, 18-65 yaş arası çok sayıda evsiz var. Kışın üç gün kapalı spor salonunda ağırlar, salarız, diyorlar. Böyle bir şey olur mu? Belediyelerin 12 ay açık evsiz barınma evleri açmaması çok ilginç, anlaşılmaz. Bilmiyorum, bir getiri bekliyorlar, getirisi yok diye düşünüyorlar belki de.

Seçmen davranışı anlamında mı?

Bilmiyorum, sadece şu anda aklıma geldi, olabilir.

Bursa, İzmir, Kocaeli, Ankara, İstanbul... Belediye örnekleri var gerçekten de. Ama kalabilecek kişi sayısı çok sınırlı. Koskoca İstanbul’da 12 ay açık olan tek merkezin, Otogar’daki “Geçici Barınma Merkezi”nin kontenjanı 50 bile değil mesela. Derneklere gönüllü emeği ve bağışlar üzerinden faaliyet üretmeye çalışıyor. Sürdürülebilirlik sorunu yaşıyor, kimi zaman borç batağına sürükleniyor. Evsizlikle mücadelede sivil toplumun rolü hakkında ne düşünüyorsunuz?

Bu işler kamu için değil ama sivil toplum için masraflı olabilir. Tek başına sivil toplumun yapması biraz zor. Belediyeler sivil toplumla işbirliği yapabilir, onlara destek verebilir.

Evsizlikle ilgili akademik çalışmalara denk geldiniz mi hiç? Siz Evsizler Evi’ni açmadan aşağı yukarı bir yıl önce, 2002 senesinde, şimdiki Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanı Prof. Dr. Vedat Işıkhani, tabii o zaman Hacettepe Üniversitesi

Sosyal Hizmet Bölümü'nde hoca, Ankara evsizlerine dair bir araştırma yayımlıyor, doçentlik tezi olarak: *Kentlerin Gölgesinde Yaşayan Evsizler*. 60 kadar evsizle görüşmüş bizzat, güçlü bir çalışma. Orada bir model önerisi var. İlginç bir şekilde, sizin kurduğunuz evle de benzerlikler taşıyor. O dönem haberiniz oldu mu o çalışmadan?

Vallahi bilmiyorum, haberimiz olmadı. Akademik çalışmalar çok önemli. Benim Dalaman'da başıma geldi benzer bir şey. Dalaman sivrisinek konusunda berbat bir yerdir. Hacettepe Üniversitesi'nden bir ekip, bir profesörün başkanlığında iki yıllık bir araştırma yapmış sivrisineklerle ilgili. Ben de yeni tayin oluştum. O hoca geldi, kalın, tuğla gibi bir kitap getirdi. Dedi ki, Kaymakam Bey, bizim araştırmanız bitti, işte raporumuz bu! Bize takdim etti. Kitapta sivrisineklerle ilgili her şey var: Saatte kaç kilometre hızla uçar, kaç çeşidi vardır? Acayip bir kitap. Hocam dedim, benim bu kitabı okumaya vaktim yok, siz bana bunu iki sayfaya indirin. Nasıl dedi efendim, biz bu kadar çalıştık, kitap yazdık. Lütfen dedim, bana sivrisinek larvaları nerelerde üreyor, hangi ilacı hangi zamanlarda, hangi periyotlarda, nasıl kullanacağız, bir takvim oluşturun, iki sayfalık bir not hazırlayın. Tamam dedi, yaptı. Biz de Tarım İşletmeleri Genel Müdürlüğü (TİGEM), Devlet Hava Meydanları ve SEKA'dan oluşan üçlü bir ekip kurduk. Hocanın iki sayfalık notunda yazan ilacı aldık, uyguladık. Hatta hayvan bile önermişti, derelere bir balık atılmasını, onu da yaptık. Sivrisineğin kökünü kurutamadık ama bayağı bir ilerleme kaydettik. Bu araştırmalar çok önemli. O kadar araştırılmış. Okuyorsunuz, ediyorsunuz. Ama kitapta kalmaması lazım. İnternette evsizlikle ilgili bir sürü istatistikler, bilgiler var. Ama pratik olmayınca... Pratikte bu işi yapacak gönüllü insanlar olacak, duyarlı idareciler...

İlgili Kaynaklar

- Aşık, M. (2006, 15 Temmuz). Beyoğlu Kaymakamı anlatıyor. *Milliyet*. <https://www.milliyet.com.tr/yazarlar/melih-asik/aylak-bir-dergi-164364> adresinden erişildi.
- Başar, A. K. (2006). *Sosyal Riski Azaltma Projesi Kapsamında Desteklenen Evsizler Evi 1 Projesi*. Beyoğlu Kaymakamlığı. <http://beyoglu.gov.tr/evsizler-evi-1-erkek> adresinden erişildi.
- Başar, K. (2006). *Sekizinci Kilometre (8. Km)*. İstanbul: Cem Ofset.
- Bilge Ergün, D. (2005, 3 Ekim). Devlet-Kadın El Ele. *Radikal*, s. 5.
- Doğan, A. (t.y.). Setlerden Evsizler Evi'ne.
- Göktaş, G. (2004, 17 Mart). Beyoğlu Evsizler Evi'nde Yaşayan 18 Kişinin Öyküsü Birbirine O Kadar Çok Benziyor Ki: "Bizi Sokağa Kadınlar Düşürdü". *Aktüel Merkez*, (14), 38-45.
- İşıkhan, V. (2002). *Kentlerin Gölgesinde Yaşayan Evsizler*. Ankara: Kardelen.
- İşman, Z. (2004a, 23 Ocak). Bu proje yaygınlaşırsa herkesin bir evi olacak. *Sabah'la Günaydın*. İstanbul. <https://arsiv.sabah.com.tr/2004/01/23/gny109.html> adresinden erişildi.
- İşman, Z. (2004b, 23 Ocak). Evsizlerin kaymakamı. *Sabah'la Günaydın*. İstanbul. <https://arsiv.sabah.com.tr/2004/01/23/gny101.html> adresinden erişildi.

- İşman, Z. (2004c, 23 Ocak). Misafirler memnun. *Sabah*'la Günaydın. İstanbul. <https://arsiv.sabah.com.tr/2004/01/23/gny110.html> adresinden erişildi.
- Kalkan, E. (2005, 24 Şubat). Beyoğlu Evsizler Evi'ne Dünya Bankası desteği. *Hürriyet*. <https://www.hurriyet.com.tr/kelebek/beyoglu-evsizler-evi-ne-dunya-bankasi-destegi-298911> adresinden erişildi.
- Kerestecioğlu, F. (2005, Kasım). “Sivil” Bir Kaymakam. *Güncel Hukuk*, (23), 51.
- Kerestecioğlu, F. (2005, Kasım). Bir Kadın Örgütü, Bir Kaymakam ve Bir Sığınak. *Güncel Hukuk*, (23), 50-51.
- Sağlam, E. (2004, 29 Aralık). [Kamil Başar ile Söyleşi:] Tel Sokak No: 15, Beyoğlu: Evsizlerin Evi. *Apaçık Radyo*. 24 Aralık 2024 tarihinde <http://apacikradyo.com.tr/arsiv-icerigi/tel-sokak-no15-beyoglu-evsizlerin-evi> adresinden erişildi.
- Sağlam, E. (2004, 29 Aralık). Tel Sokak No: 15, Beyoğlu: Evsizlerin Evi. İstanbul: Açık Radyo 95.0. <https://acikradyo.com.tr/arsiv-icerigi/tel-sokak-no15-beyoglu-evsizlerin-evi> adresinden erişildi.
- Yeter, R. (2004, 3 Şubat). Evsizler Evi'nde Kimsesiz Bayram. *Yeni Şafak*. İstanbul. <https://www.yenisafak.com/gundem/evsizler-evinde-kimsesiz-bayram-2679427> adresinden erişildi.

RESEARCH ARTICLE

“If I get an ID card then maybe I might be able to find a job and move forward...”

Barriers to exiting homelessness in Croatia*

Lynette Šikić-Mičanović¹ , Paula Greiner²

Abstract

One of the main aims of this study was to generate in-depth understanding of the barriers that younger people face in their attempts to exit homelessness. The housing pathways approach is used to examine how experiences of homelessness are intersected by overlapping structural, socio-cultural, and individual dynamics that shape individual biographies across time. Using a structural violence framework, the methodical and often subtle processes through which social structures disadvantage and harm certain groups of people is explained. Research participants in this study included younger people experiencing homelessness and practitioners involved in the homelessness services. This qualitative, longitudinal study uses a combination of methods such as participant observation, fieldnotes, reflexivity, biographical interviews and walk-along interviews. Triangulation of all these methods identified three different barriers to exiting homelessness: i) structural; ii) socio-cultural contexts; and iii) intrapersonal. This article draws on interview quotes to illustrate the nature of these obstacles that manifest as social exclusion. It also relies on knowledge gained from long-term fieldwork that increased nuanced understandings of these dynamics and challenging processes that considerably constrain agency. It is hoped that this study will provide knowledge input for national policies, strategies and prevention programs to tackle vulnerabilities among excluded people experiencing homelessness.

Keywords: Barriers • Homelessness exits • Social exclusion • Structural violence • Constrained agency

* This work was supported by the Swiss Enlargement Contribution in the framework of the Croatian-Swiss Research Programme (project number IZHRZO_180631/1) and the project NextGenderHR (01/08-73/23-2519-9 funded by the European Union through the NextGenerationEU program.

1 **Correspondence author:** Lynette Šikić-Mičanović, (Dr.), Institute of Social Sciences Ivo Pilar, Zagreb, Croatia. Email: lyn@pilar.hr, ORCID: 0000-0003-1528-0765

2 Paula Greiner, Institute of Social Sciences, Ivo Pilar, Zagreb, Croatia. Email: paula.greiner@pilar.hr, ORCID: 0000-0003-2692-4757

To cite this article: Šikić-Mičanović, L., Greiner, P. (2024). *“If I get an ID card then maybe I might be able to find a job and move forward...”* Barriers to exiting homelessness in Croatia. *Istanbul Üniversitesi Sosyoloji Dergisi*, 44, 395-418. <https://doi.org/10.26650/SJ.2024.44.2.0693>

...in the very beginning, I didn't fight hard enough to get out of homelessness. Clearly, housing is a driving force... if I don't take some measures, I can't expect others to do it for me! That means, for the most part, I blame myself. (Niko, aged 36)

We first met Niko when he was 34 years old during the COVID-19 pandemic. He had been living on the streets and wagons in Zagreb for 11 months. Originally, he came from another part of Croatia 150 kms away, where he was formally employed for seven years, but lost his job due to a physical injury. Due to a hostile relationship with his mother as well as lack of support from his hometown he decided to travel to Zagreb by bike. He hoped for a more prospective future and aspired to obtain a valid ID, a secure job, housing and health insurance. To make ends meet, he did odd jobs in the grey economy, but it was never enough to secure, affordable housing. Being new to Zagreb, he quickly became friends with others in a similar homeless situation to cope with the everyday struggles of rooflessness, the most extreme manifestation of social exclusion. He suffered from serious depression, following the death of a close friend who was also experiencing rooflessness. Shortly afterwards, he also died at the age of 37.

In this article, we argue that Niko's death as well as many prolonged situations of homelessness that we have encountered in our fieldwork could have been prevented, especially among younger persons. The main aim of this article is to draw attention to the structural, socio-cultural and intrapersonal barriers that people experience in situations of homelessness. This is important work because relatively little is known about the experiences of younger people who encounter barriers in their attempts to secure housing and fulfil their other needs in Croatia. Understanding why Niko 'unrightly' blames himself in the quote above will be discussed in this article as we argue that this is often common when structural violence, which is often 'silent' and 'invisible' constrains individual agency making exits from homelessness unachievable.

Introduction

Homelessness is a violation of human rights, such as the right to housing as enshrined in the revised European Social Charter of the Council of Europe. Homelessness can also be a violation of several civil and political rights, such as the right to be protected against inhuman and degrading treatment and the right to private and family life, and in some cases even the right to life (see Opinion of the European Committee of the Regions 2022/C 97/06). Nevertheless, homelessness appears to be increasing across a considerable number of EU Member States¹ and there appears to be increasing numbers of young marginalized people becoming homeless (Busch-Geertsema,

¹ Studies have shown that homelessness is on the increase in Europe with the exception of Finland, reaching record numbers across almost all Member States (Serme-Morin 2017).

Benjaminsen, Hrast, & Pleace 2014; Serme-Morin 2017). Any effort to end homelessness by 2030, as stipulated in the Lisbon Declaration on the European Platform on Combating Homelessness and in line with the UN 2030 Agenda on the Sustainable Development Goals will require the active involvement of all levels of government, including local and regional authorities. Undeniably, homelessness in its broadest sense (i.e., rooflessness, houselessness, insecure housing and inadequate housing)² is an urgent societal problem that requires more scientific and policymaker attention at all relevant levels including local, regional, national, EU and worldwide levels.

Understanding homelessness

Homelessness is now widely understood as a part of social exclusion and is often linked to individual support needs and negative life experiences as well as to broader structural factors such as the nature of welfare regimes and variations in labor markets and in affordable housing supply (cited in Busch-Geertsema, Edgar, O'Sullivan, & Pleace, 2010). Scholars have asserted that social exclusion is the outcome of the failure of certain systems that promote civic, economic, social and interpersonal participation in mainstream society, leading to marginalization (Hodge, Dunn, Monk, & Fitzgerald, 2002, p. 459). Hence, rather than being narrowed to deviance or financial poverty, homelessness is increasingly being viewed as a component, expression or manifestation of social exclusion (Edgar, Doherty, & Mina-Coull, 2000; Edgar & Doherty, 2001; Kennedy & Fitzpatrick, 2001; Pleace, 1998) or as a process by which individuals and groups become isolated from major societal mechanisms providing social resources (Room, 1992). Homelessness has been defined as a complex social problem, resulting from a combination of housing and social exclusion processes (Edgar, 2012). Studies have shown that people affected by homelessness frequently endure exclusion and discrimination in their everyday interactions and within dominant institutions (Benbow, Forchuk, & Ray, 2011; Daiski, 2007). Gaetz, Donaldson, Richter and Gulliver (2013) further explain that homelessness is not only an outcome of the complex interplay of structural factors and individual/relational circumstances but also an intricate interaction involving systems failures. Systems failures occur when other systems of care and support fail, requiring vulnerable people to turn to homelessness services rather than being prevented by mainstream services. According to Gaetz et al. (2013, p. 13) examples of systems failures include difficult transitions from child welfare, inadequate discharge planning for people leaving hospitals and prisons as well as mental health and addictions facilities.

There is a consensus across many European and OECD countries that homelessness is the absence of a recognizable 'home', rather than just the absence of a roof (cited in Bretherton, 2020). Somerville (1992) aptly argues that homelessness is 'not just a

2 See FEANSTA (2005).

matter of lack of shelter or lack of abode, a lack of a roof over one's head' but a multidimensional phenomenon that involves deprivation across several different dimensions. These include: physiological (lack of bodily comfort or warmth), emotional (lack of love or joy), territorial (lack of privacy), ontological (lack of rootedness in the world, anomie) and spiritual (lack of hope, lack of purpose). It is important to recognize this multidimensional character because solutions to homelessness cannot be realized solely through the provision of physical structures but crucially all other dimensions must be addressed.

In this study, we treat homelessness as a situation/process and not as an identity. In other words, homelessness is an episode or episodes in an individual's life (a situation) rather than a defining characteristic of an individual (an identity). Thus, as an event in one's life, homelessness is not a static or a fixed state. Studies have clearly shown that homelessness tends to be dynamic with many individuals entering, exiting, and reentering homelessness several times (Jones, 1999; Koegel, 2004; Kuhn & Culhane, 1998; Mayock, O'Sullivan & Corr, 2011; Mayock & Parker, 2019; Wright, 2009). Further, we do not see people who are experiencing homelessness as passive victims of forces beyond their control, but as human agents who accumulate human, social, material, and financial capital which enable them to overcome the negative effects of structural factors (Cloke, May & Johnsen, 2010; McNaughton, 2008).

Conceptual frameworks

We draw on Clapham's (2002; 2003) concept of 'housing pathways' in which homelessness is understood as an episode or episodes in a person's housing pathway. This approach acknowledges that housing pathways are shaped by broader societal factors including policy discourses, structural inequalities and social services (Anderson & Christian, 2003). A homelessness pathway is, therefore, part of a housing pathway defined as "patterns of interaction (practices) concerning house and home, over time and space" (Clapham, 2002, p. 63), which is part of a pathway through life – the biography of an individual or household. Clapham rightly notes that biographies have the potential to "provide insight into the 'perceptive world' of the individual which influences the construction of their identity and their behavior" (Clapham, 2003, p. 123). Relevantly, Chamberlain & Johnson (2011, p. 74) acknowledge that individuals are always engaged in making decisions about their lives and that homeless pathways draw attention to the structural and cultural factors that may constrain the choices that people can make.

To explain inequalities, it is important to study individual experience and the larger social matrix in which it is embedded to see how various large-scale forces come to be translated into personal distress (Farmer, 1996). Scholars have emphasized the need to study the political-economic structural forces that are at work in different contexts

to broaden the analysis. These forces that constrain individual agency operate invisibly but are violent because they cause suffering and blame the powerless. First defined by Galtung, structural violence refers to methodical and often subtle processes through which social structures disadvantage and harm certain groups of people (Galtung, 1969). Referring to its invisible nature, he maintains that “structural violence is silent ... [and] may be seen as about as natural as the air around us” (Galtung, 1969, p. 173). He explicitly linked structural violence to unequal power, especially “the power to decide over the distribution of resources,” which results in “unequal life chances” (1969, p. 171). Extreme economic inequalities according to medical anthropologist, Farmer (1996) promote disease and social suffering that is structured by historically given (and often economically driven processes and forces) that conspire whether through ritual or routine to constrain agency. According to Rylko-Bauer and Farmer (2016), these structures are violent because they result in avoidable deaths, illness, and injury; and they reproduce violence by marginalizing people and communities, constraining their capabilities and agency, assaulting their dignity, and sustaining inequalities. As Farmer (2004) points out: ‘Structural violence is violence exerted systematically—that is, indirectly—by everyone who belongs to a certain social order: hence the discomfort these ideas provoke in a moral economy still geared to pinning praise or blame on individual actors.’

The Croatian context

Homelessness as a social phenomenon and as a manifestation of social exclusion takes different forms depending on economic, political, legislative and social factors in each social system and context. Researchers have also reported that the scale, nature and causes of homelessness as seen in a particular national context might be substantially influenced by the predominant definition and conceptualization of homelessness commonly used in that context (Busch-Geertsema et al. 2010). Croatia, as a post-transition country experienced significant socio-economic and political changes in which economic reforms and political liberalization have transformed institutional structures, including social services, beyond recognition. As observed in all transition countries, there was a rapid and large growth in social inequalities (Bičanić & Franičević, 2005), which has increased vulnerabilities. Following the collapse of socialism, countries such as Croatia were literally unprepared for such a phenomenon as homelessness as there was a lack of resources and an understanding of the issue. Faced with a wide range of social problems and limited state capacity to address them, the social policy sphere became highly divided by particular interests where some social groups were able to mobilize and influence the public agenda and redistribution of social resources (e.g. war veterans, pensioners) while the problems of others (e.g. unemployed and citizens at risk of poverty) hardly entered the political agenda and remained mostly neglected (Dobrotić, 2016). Various estimates have confirmed that

the number of people experiencing homelessness in Croatia has been steadily growing since membership in 2013 according to homeless service records and observations.³ To date, there is a relatively poor understanding about the processes and dynamic nature of homelessness as well as the nature of exits from homelessness in Croatia.

Several structural causes of vulnerability that contribute to increasing homelessness in Croatia are evident:

- The right to housing is not explicitly specified in the Constitution (Croatia, 2001) even though this is a basic human right. Instead, the Constitution stipulates that the state must ensure the right to assistance for weak, helpless, and other persons unable to meet their basic needs owing to unemployment or the incapacity to work (Article 57). Articles 35 and 62 refer to a dignified life and the promotion of the right to a decent life but do not make specific reference to housing.
- Up until 2011, homeless people had no legal status and there was no law that guaranteed their social inclusion. A relatively narrow definition now appears in the Social Welfare Act Article 15.14 *Official Gazette* 18/22, 46/22, 119/22, 71/23, 156/23.
- There are no national housing programs for vulnerable groups such as people experiencing homelessness.
- There are no national prevention programs, for example for those who were in state care as children and became homeless as adults or upon release from institutions e.g., from hospitals or prisons.

Method

This study uses a combination of methods within the social constructivist paradigm⁴ with a heavy emphasis on ethnography. Advantageously, the use of multiple methods and data sources or triangulation offers opportunities to develop a comprehensive understanding of phenomena (Patton, 1999). For example, interactions over time during participant observation repeatedly corresponded directly with the semi-structured interview content or usefully identified differences or potential flaws in the research material collection and analysis. Participant observation, field notes, reflexivity, biographical interviews and walk-along interviews were the main methods used in this qualitative study. During participant observation, researchers watch what is happening, listen to what is said, observe reactions and interactions, ask questions and generally collect whatever data is available that might shed light on the issue being researched (Hammersley & Atkinson, 1983). In other words, participant observation

3 See the Croatian Network for homelessness for current estimates.

4 Social constructivism argues that meaning is 'constructed' by those engaged in interaction – meaning that is shaped by the frames participants bring to their encounters (Goffman, 1959).

allows the researcher to participate in the everyday life of a group and observe the actions, behavior and language used by them in their natural setting. We aimed to capture the daily experiences of people experiencing homelessness by 'being there' and experiencing 'their worlds' first-hand (Agar, 1997; Gubrium & Holstein, 1997). To add context and depth to data collection (Baxter & Eyles, 1997) taking field notes and engaging in reflexivity are important because this allows researchers to reflect on their feelings and values as well as stimulate critical thinking (Cowles, 1988; Drew, 1989; Lamb & Huttlinger, 1989; Yong, 2001).

Fieldwork with people experiencing homelessness was carried out in two larger cities in Croatia: Zagreb and Split (e.g., at day centers, during outreach work, at train and bus stations, at the market, at squares, in abandoned buildings, in parks, cafes, homeless shelters, etc.) from May 2019 until the end of 2023. For this article, we have chosen a smaller cohort of younger persons from a larger sample to illustrate the obstacles people face while homeless regardless of their age (<40) and capacity to work. Fourteen persons participated in the first round of interviews and five persons participated in a second round of interviews. Together with participant observation, this was very valuable because longitudinal biographical research enables the construction of multiple biographies by simultaneously mapping change in other significant domains of experience (including, for example, personal, social, employment, health, housing, legal and family circumstances). This sample size does not aim for representativeness but rather for marginalized voices to be heard (Creswell, 2009) and reflects the study's emphasis in depth over breadth and documenting the range of experiences rather than their distribution (Bernard, 1994; Geertz, 1973). To grasp how structural violence is understood locally, researchers have shown that it is crucial to study how those affected by poverty, exclusion, and discrimination respond against or adapt to these assaults (Bourgois & Scheper-Hughes, 2004). By using biographical (life story) interviews, the intention was not to place too many preconceived ideas into the interview. For May (1993), this is a means for exploring the 'truth', by finding out what people actually did and what actually happened instead of what experts think they did or think happened to them. Chamberlayne, Bornat, and Wengraf (2000) argue that biographical interviews are a rich source of information from a historical, present-day, social policy and individual (agency) viewpoint and that they are also useful for understanding the choices that people make in the light of the constraints and assumptions placed on their lives.

Themes in the first round of interviews included: their life story, current situation, previous life experiences; a typical day; concerns; difficulties, threats, obstacles to exiting homelessness; positive experiences; help/support; self-care; social contacts/reactions; and plans. Themes in the second round included: Important changes related to their living situation, housing situation, everyday life and COVID-19; open-ended

questions; sense of belonging/not belonging; social inclusion and pathways out of homelessness. We also carried out walk-along interviews with three persons who showed us their everyday routines and experiences or places of significance and familiar contexts. Our research questions related to meanings of place(s) in everyday lived experience, routine practices and experiences, feelings of belonging/non-belonging, safe and dangerous places, typical days, the nicest/hardest part of each day and seasonal differences. Interviews were recorded and transcribed verbatim to increase the credibility and reliability of the results and to ensure accurate quotations.

In a holistic way, we were also interested in talking to practitioners working in the field of homelessness services. Although protocols for interviews were individually tailored depending on the interviewee's field of expertise, there were some common themes. For example, their definitions and understandings of homelessness and social inclusion in Croatia as well as their recommendations for improvement of homelessness services. Interviews with experts (25) included: social workers (at social welfare centers, shelters, NGOs, hospitals), police, volunteers, representatives of associations, medical experts, representatives of religious communities and from the Ombudswoman's Office.

Ethical considerations

This study aimed to conduct dignified research with people experiencing homelessness that is non-exploitative by considering ethical complexities and dilemmas at all stages of the research process (Cassell & Jacobs, 1987; Cloke, May & Johnsen 2000). To address many of the concerns regarding trust, privacy and confidentiality, appropriate and carefully designed methods were used to reduce risky implications for participants. Since this is predominately work with marginalized populations, some pertinent issues included: informed consent, minimal risk, use of incentives, balancing respect for privacy with participants' well-being, use and abuse of data (see Koller, Raffaelli, & Carlo, 2012). A clear, straightforward explanation about the envisaged research was given to each research participant summing up the purpose and nature of the project (information sheet with contact information) and their rights as research participants (to anonymity/confidentiality, to ask questions, etc.). Names were changed by using pseudonyms or in some sensitive cases two pseudonyms were used for the same person. This research was approved by the Ethics Committee at the Institute of Social Sciences Ivo Pilar

Analysis

Interviews with practitioners and people experiencing homelessness were digitally recorded and transcribed verbatim. Subsequently, transcripts were initially checked by each research interviewer followed by research team members for accuracy. Some research participants requested authorization, and any requested omissions were made

prior to analysis. All research materials were coded using the Atlas.ti software package for qualitative data analysis by several team members, which enabled greater credibility. Interviews transcripts were examined using thematic analysis, due to its potential for highlighting both similarities and differences within research materials, for generating unanticipated insights, its allowance for social interpretations and aptitude for informing policy development (Braun & Clarke, 2006, p. 97). Apart from making sense of qualitative research materials, thematic analysis was also used to guide this study because it focuses on the human experience subjectively and describes stories and experiences as accurately and comprehensively as possible (Guest, MacQueen & Namey 2012, p. 16). Following Braun and Clarke's (2006; 2022) a six-phase analysis was carried out to identify themes and present results. This included data familiarization, coding, initial theme generation, theme development and review, theme refining, and writing up. Team members became familiar with the research materials by reading each interview several times and noting down new ideas in the first phase. In phase two, initial codes were generated, coding noteworthy features in a systematic way across the entire data set, gathering research materials relevant to each code. Phase three involved searching for themes and grouping codes together into potential themes. In phase four, themes were reviewed by checking if the themes work in relation to the coded extracts (Level 1) and the entire data set (Level 2), generating a thematic 'map' of the analysis. In phase five, the specifics of each theme were defined and refined. In phase six, a report was created, which entailed the final analysis of selected extracts (see Braun & Clarke, 2006, p. 87). In sum, this analysis involved a close reading and evaluation of the research materials, creating initial codes to identify common themes and distinguish the participants' stories, with the aim of understanding the phenomenon from their perspective. As this research was conceived in a holistic way, interviews with practitioners gave us the opportunity to compare the research materials to check for any contradictions or inconsistencies. This analytical method enabled the drawing out of patterns, emergent and interrelating themes, as well as the meanings, including the selection of supporting quotes from the original data (Braun & Clarke, 2006; Creswell, 2009). The analysis was inductive, allowing themes to emerge from the data, which in this case was preferred over a "top-down" approach. The aforementioned process resulted in the identification of three main themes: (1) structural barriers, (2) socio-contextual barriers and (3) intrapersonal barriers noted by both research participants and practitioners. In particular, the first two barriers were prevalent in the research materials with several sub-themes that are key to understanding how pathways out of homelessness are complex and challenging.

Sample

In this study, we used purposeful sampling to yield insights and in-depth understanding rather than empirical generalizations (Patton, 2015). Apart from 25 practitioners in

homelessness services, we included 14 persons experiencing homelessness under the age of 40 (10 men and 4 women with an average age of 34).⁵ Our focus in this study was on both younger men and women experiencing rooflessness (i.e., living on the street, abandoned buildings, night/emergency shelters) or houselessness (i.e., living in 24-hour homeless shelters). Contact with our research participants was often through non-governmental organizations that provide homelessness services. Research team members were often engaged as volunteers on a weekly basis at some of these organizations, which facilitated trust and generated many field notes that increased our understanding of the various types of barriers that people face to exit homelessness. At the time of writing this article, nine persons are still in some form of homelessness. As mentioned in the introduction, one of our research participants tragically died and the remaining four participants were managing in some form of accommodation when we last contacted them. However, it is important to emphasize that these are still very unstable and unsafe housing situations (i.e., a type of homelessness according to the ETHOS definition) where they are at high risk of experiencing homelessness again (i.e., rooflessness or houselessness). For example, one woman was planning to live with a former partner awaiting release from prison while living with another, another presently lives in a private rental that she can only afford while employed in a temporary job, while another is in a rental paid by his mother with whom he has estranged relations. Only one participant is currently in stable accommodation following employment, marriage and fatherhood.

Findings

Structural barriers

Findings from this study show that people experiencing homelessness frequently encounter structural barriers that affect their opportunities to exit homelessness in a sustainable way. Their narratives consistently echoed disillusionment and frustration particularly if they had been in contact with multiple systems of intervention throughout their lifetimes. Six of the study's research participants had spent time in institutional care while growing up and nine persons reported some contact with the criminal justice system (5), drug treatment services (3) and mental health services (1). In many cases, their subsequent homelessness after leaving these institutions evidently reflects systems failures (see Gaetz et al. 2013) when systems of care and support fail, requiring vulnerable people to turn to homelessness services rather than being prevented by mainstream services. The structural barriers identified in this study include: i) the inadequacy of services; ii) bureaucracy of services; iii) shelterization; iv) legal issues; v) unaffordability of housing; vi) employment challenges; and vii) discrimination. Most of the practitioners that were included in this study also expressed similar sentiments that correspondingly support these findings.

⁵ More specific demographic information will be provided in the cited examples.

The inadequacy of services

Some of the sub-themes related to the inadequacy of services included a lack of suitable services to facilitate more efficient exits from homelessness, inaccessibility, lack of coordination between services, and irregular financing of services. An underlying reason for these deficiencies can be attributed to what practitioners at the local level succinctly summarize as systemic neglect. In the words of a social worker at an NGO, “homelessness in Croatia is invisible and not recognized as a ‘real’ problem.” Correspondingly, some think that the State should assume more responsibilities: “if this is a welfare state, it should also take care of its citizens.” A volunteer with an academic background sums up this insufficiency and inertness in the following way:

D.V.T.: *So, my conclusion is, it's not that we don't work on it in our society, but I think that it's done in insufficient quantity, that it's done rigidly, bureaucratically, there needs to be a lot more flexibility and risk. In general, the problem is insufficiently dealt with in our country, decision-making is poor. It is better to make a decision even if it is wrong than wait for a long, long time, then the problems pile up, you sweep them under the carpet... The longer you close your eyes to it (referring to homelessness), things pile up and one day you may have what could be called a social bomb. (volunteer)*

Reference to inaccessibility and a lack of coordination between available services was also made by several practitioners, which makes it more challenging for persons with complex needs to exit homelessness. Irregular financing was also mentioned as an overarching problem by a social worker at an NGO that works closely with younger persons experiencing homelessness in a transitional housing project where continuity and stability are of vital importance.

A.H.: *...there are no institutions where people with mental health issues can get adequate help. It often happens that they wander around the cities, they don't know where they are going, what they are going to do with themselves, they can't get a job, and they don't have anyone... (counselor at NGO)*

V.T.R.: *We often depend, I say, on the will of the ministries, on the announcement of tenders. For example, this transitional housing project expires in October and it is quite uncertain whether a tender will be announced and when it will be announced. If it is not announced within a month, it is very likely that we will have to say goodbye to our current users who joined us three weeks ago, because unfortunately, we cannot... we will not have any finances to continue this project. (social worker at NGO)*

Likewise, some research participants were very critical of state-run services because they recounted that they did not know where to go for help, had been denied services and had encounters with unsympathetic and unhelpful staff. For example, Leonardo aged 23 and his brother grew up in children's homes and foster families and have been in and out of homelessness in different cities since the age of 19. They both expressed a lack of faith in the service system and mostly rely on help from volunteers and donations.

Leonardo: *The Center for Social Welfare doesn't solve anything for me and my brother; we turned to them for help, they simply refused us and told us to fend for ourselves, that we are of legal age.*

Bureaucracy of services

Practitioners/volunteers also cite bureaucracy and difficulties of getting informed about one's rights and finding one's way in the existing system:

D.V.T.: *I think that it's all too bureaucratized. No homeless person now has a laptop in his pocket, so that he can immediately make a request and send it by email. You see, there should be greater flexibility, to make things easier, to speed things up.* (volunteer)

The founder of an NGO that focuses on helping people with administrative procedures that can be quite overwhelming criticized the bureaucracy of available services. With previous first-hand experiences of long-term homelessness, he knows exactly how challenging the waiting and confusion associated with applying for entitlements and services can be:

M.M.: *It has happened to me a million times... whatever I need, I get a form and I have to fill it in, ummm... First of all, those forms are unnecessary, they are so complicated. But there is no one to guide you, no one to tell you: "No, it's spelled like this, and that's spelled like this, you need that, and this..." No one, no one, so you have to knock on doors by yourself a hundred times.* (Founder of NGO)

Shelterization

This barrier underlines the problems of institutionalization and that 'one size does not fit all' especially among those who have complex needs. Our findings show that people often stay longer than six months (as stipulated by the Social Welfare Act) and that shelters often do not resolve their situations of homelessness but can perpetuate homelessness and make it cyclical. Shelter workers also mentioned that people in shelters are often geographically and socially isolated and that it is impossible for them to make other connections that would facilitate exits. In the following quote, a social worker argues that institutionalization in shelters is not conducive to exiting homelessness because the environment of shelters is not stimulating but makes people more passive. Alternatively, she promotes transitional housing or day care centers in which people can get individualized support until they can make an independent exit:

V.T.R.: (referring to a shelter) *it's just an environment that demotivates you... something that is not normal becomes normal because you are not alone in it, there are other users, you are not different, they are all homeless, it becomes normal for you. I think that, in fact, institutionalization prevents people from exiting homelessness... So, don't institutionalize people, don't put them in institutions, because that's basically how they marginalize themselves, they're all put in one basket. Services should be adapted to users, services that will include them in the community. That's how I understand social inclusion. Not to put people in some big systems where they get lost, but to adapt services to those people.* (social worker at NGO)

Legal concerns

Practitioners often mentioned barriers in the form of legal obstacles for people experiencing homelessness and the need to change the laws regarding personal identification documents and their reliance on addresses to realize rights. Without an ID card, people struggle to apply for benefits, jobs, health insurance, housing, opening a bank account, voting, etc. and even entry into some institutions. In other words, an address is vital for people experiencing homelessness to access and engage with the services they need. In a related way, people in a homeless situation without a valid ID mention obstacles related to employment and housing as well as the criminalization of homelessness.

V.H.: personal documents, means problems related to residence, they often don't even have health insurance, and so, um... It means that they are outside the system.... But it is sometimes difficult because they come to us from various parts of Croatia and if they have a place of residence in another city, they cannot exercise their rights in Zagreb. That's a big problem. They come to Zagreb thinking that they will solve their situation, that it might be easier to get a job, etc. But everything is based on that registration of residence, and it is very rare to find someone who will register them. (frontline worker at NGO)

Niko: If I get an ID card then maybe I might be able to find a job and move forward, somehow, if necessary, even without housing... somehow getting through that month and eventually getting some money and then I could get off of the street...

Niko: Well, definitely, let's say I would remove Article 11, or whatever it is, for vagrancy. This is one of the worst things in our law.

Unaffordability of housing

Both practitioners and younger persons experiencing homelessness articulated a strong awareness of housing market conditions and repeatedly emphasized the lack of affordable and adequate housing, particularly for persons on social welfare benefits. This effectively hinders their efforts to exit homelessness in a country that lacks social housing and has a high-cost, competitive rental market.

A.H.: We really don't have housing. Not everyone is for a shelter and not everyone is for emergency accommodation and there is a lack of social housing. (counselor at NGO)

E.F.: (referring to affordability of housing) I don't think anyone can live on social benefits that are not satisfactory. So, I think that a lot of things need to change, primarily for the state to take responsibility, then a lot of things could be done. (social worker at NGO)

Employment challenges

Practitioners in this study emphasize the importance of employment as a vital measure to reduce homelessness and exclusion. Our findings convincingly show that people in a situation of homelessness often find themselves in circumstances that make

finding/keeping a job especially challenging. They also encounter exploitation and discrimination because of their homeless status (that they often try to hide), institutional histories, prison records and gaps in formal employment.

A.H.: For example, employers always ask for a certificate, a diploma from schooling. If a person lives in such conditions, he does not have these documents with him. Sometimes it is difficult to get that document, you have to make a special request, you have to wait for months, you have to pay separately for a copy. So, some very basic things are a big problem for them. It's hard to go to work in dirty clothes, if you haven't showered in a while, you can't come to a job interview like that... so I don't know from a park bench to work that is physically difficult and then back to the park bench. Ok, you can last two days but on the third day you probably won't be able to last. (counselor at NGO)

Niko explains the centrality of housing because if employed in a situation of homelessness, he would not be able to use shower and food services because they are only open during the day at certain times.

Niko: the biggest problem is that if you don't have a place to stay, you can hardly find a job. I can find a job ad, but I can't get a job because I don't have the basic conditions to be able to go to work, I can't take a shower, I can't use soup kitchens, you'd have to practically live without food, hygiene, which is impossible.

Discrimination

The need to raise awareness among staff in the services and the general public was identified as a way to eliminate prejudices and discrimination towards people that thwart exits from homelessness. The following quote refers to how people experiencing homelessness are often blamed for their situations by those who should be responsible for their welfare. In addition, any attempt they make to exit homelessness (e.g., by securing accommodation) is often unachievable because of the interplay of barriers (i.e., discriminatory attitudes and lack of finances).

A.H.: ...the problem of awareness... yes, it should, not only be raised among citizens, but also among those who work in the system, they (referring to people experiencing homelessness) are often discriminated against by the system, they are blamed for their homelessness. Sometimes when we speak on their behalf, for some of their rights, we also hear: "it's their fault that they are homeless, what do they want now?". So... sometimes even the people who should be first in line to help, often don't help... Or when we are looking for housing, currently the situation in Croatia is very bad, we look for apartments that are cheaper, that are more suitable for them, they have to be employed, young, students to get an apartment, they are always asked where their money comes from, if they say that it's from social assistance then it is out of the question, or if they say that they previously lived on the streets and have nowhere to go... it is out of the question, it is... very, very difficult, here, there is a lot of discrimination and it is quite challenging to actually work on raising awareness. (counselor at NGO)

Niko advocates that people should be more informed about how difficult it is to live on the streets and that for many “*homelessness is not a life choice!*” Nataša would like more rights and respect; she thinks that those who are roofless, without any income or help are more entitled to “*more respect and less judgement*” because they must manage on their own.

In sum, all these structural barriers engendered a strong sense of disempowerment and uncertainty in younger people who struggle to exit homelessness. Many felt that they had no control over their everyday lives and futures and that they were *fixed in mobility*, a condition that impacts on both everyday life and possible futures (Jackson, 2015).

Socio-contextual barriers

Three types of socio-contextual barriers were identified in this study by both practitioners and people experiencing homelessness that also act as obstacles to exiting homelessness. The first is a lack of personal resources, the second is interpersonal relations while the third is the street context.

Lack of personal resources

Chronic poverty and financial self-sufficiency were common among younger people experiencing homelessness in this study. Practitioners recounted the everyday challenges they face in situations of homelessness with a lack of personal resources. In the words of one social worker: “*apart from a roof, they often lack income, food, clothes, shoes... they don't have security, life security like other people... they don't know where they will be tomorrow and how they will be tomorrow.* This quote underpins that they lack control and security in their lives when living in poverty. Another social worker notes their lack of motivation (intrapersonal barrier) when confronted with financial hardship: “*they are burdened by blockades, debts, foreclosures. It's pointless for them to go to work when the bank eats up a large part of their income!*”

Interpersonal relations

Practitioners explain familial and caregiver relationships are often ruptured during homelessness, which is traumatic in and of itself and further hinders exits from homelessness. With limited social support, our findings confirm that people experiencing homelessness become detached and isolated from mainstream society.

V.T.R.: *Lack of family support is difficult when you are alone. It's hard when you don't have someone who believes in you and who will help you, it doesn't have to be financial, but morally, psychologically. It's hard without a family, and they often either don't have a family or have broken families or have certain mental illnesses, and sometimes they are not even able to create a more serious, let's say, social network because of their condition, and that simply prevents them*

from leaving the shelter at all. I would say they don't have enough support! (social worker at NGO)

According to a frontline worker, spiritual support is also crucial: “*Someone who will provide him with understanding, love, so that he understands that ‘someone’ is there with him.*” Many in this study highlighted the importance of being heard by others in society in the absence of social support. Nataša emphasizes the importance of communication when she says: “*So it's enough to listen, you don't have to give absolutely anything..., let that person relieve himself, how he feels, how he copes...*” Referring to family and friends, Katica recounts how she never had any foundations to build on. She is now in her late 30s and was seriously neglected by her parents who were alcoholics. She left her parents' home at the age of 18 and managed to find housing until the age of 30 when she experienced homelessness for the first time. Since then, she has had very unstable living situations in homeless shelters, in abandoned buildings and in trams. She expresses despair and concern because she says that she can no longer manage on her own.

Katica: ...when you don't have anyone, and to make it through life, to survive somewhere in terms of dignity and to build everything by myself, it's not easy... I simply can't take care of myself anymore, achieve everything... And this way it's much more difficult when you have no one and you have to take care of everything by yourself... when you do not have a job... It's hard when you have to do everything yourself.

Street context

Even though we know that younger people in our study have limited supportive networks, we also know that they do not experience homelessness alone. People experiencing homelessness, particularly rooflessness quickly form relationships with each other. Practitioners conclude that these social relations, often characterized by instability often prevent exits from homelessness.

A.H.: when they are segregated into a shelter, when they are surrounded by people who may be in a worse situation than they are, I mean in a shelter, apart from the fact that there is...anyone can be found there... those who were prisoners for half of their lives, who are violent, aggressive, who drag other people to the bottom, it makes it difficult for a person to get out of that circle. We call it a vicious circle, because a person only hangs out with people who are somehow in the same problems, he doesn't get any motivation from his environment to come away from these problems. (counselor at an NGO)

Findings show that any person who successfully exited homelessness albeit temporarily attempted to distance themselves from their former ‘way of life’ and peers. Instead, they make deliberate efforts to establish positive and empowering social relationships since these past associations often involved substance use, alcohol consumption and criminal activity. Besides, establishing new connections with past peer relations might hinder the stability of their current living situations. As Antun

recalls when referring to his previous experiences of rooflessness and what can prevent a sustainable exit from homelessness: “*Relations with people. They pull you back the most. They literally pull you back, they don’t do it on purpose but...*”

Intrapersonal Barriers

As an introduction to intrapersonal barriers, it is important to point out that more than half (9) of the people included in this study had early exposure to significant adverse experiences during childhood. Based on their narratives, we believe that these adverse experiences were not adequately prevented or treated reflecting systems failures. These included physical, sexual and emotional abuse; neglect and abandonment; parental mental health issues; parental addictions; dysfunctional families; growing up in institutions; homelessness during childhood; and socio-economic disadvantage/poverty. These complex trauma histories undeniably have impacted on all areas of their lives including their capacities to exit homelessness.

In this study, we observed that mental health challenges (often left untreated reflecting a structural barrier) impact on people’s ability to be resilient and resourceful. They often experience shame, social exclusion and isolation, which significantly hinders exits from homelessness. Faced with these challenges, some practitioners mentioned a lack of motivation among people who had been experiencing homelessness for a long time. According to a former homeless person, many experience mental breakdowns that considerably constrain their agency and devastates their sense of dignity.

M.M.: Why do they stay homeless for such a long time? Precisely because there are very few people who have a strong psyche. Very few people. And they stay homeless for a long time because they are mentally broken. They don’t want to get up anymore, they just don’t want to... many have a chance to get out, but they don’t want to anymore because they are broken. The problem is in, in this, in the human psyche.... I keep trying to explain it, I’ve been trying to explain this for 5 years: the material situation is not such a big problem for these people as it is when they lose their dignity... That’s the problem, so the problem is that when a man is a year, or two, or three on the streets, he is destroyed, he is ... his psyche, his depression is so, so severe that it is so difficult... People get lost, and some, especially, um... many these people end up with severe mental problems, schizophrenia, bipolar disorder, sociopathy... (NGO leader)

Practitioners also reported that many younger people experiencing homelessness lack several life skills including money management, paying bills, budgeting, cooking, and washing/cleaning required for independent living. A volunteer explained that if someone and hasn’t had a job for 3-4 years and lives on the street, one loses these work habits: “*you can’t expect him to switch on the next day and work perfectly.*” Relying on his own first-hand experiences of homelessness, a NGO founder explains that people in homeless situations ‘lose’ some essential life habits that were once meaningful.

M.M.: *Because these people lose their communication habits, they lose their work habits, they lose their hygiene habits. I was homeless for three and a half years... I want to tell you that you destroy these habits over time, over time you destroy something that once meant something to you. No matter how strong you are inside, your psyche...* (NGO leader)

Discussion

Our study shows that successful pathways out of homelessness are complex and very rare even among younger people considering their age and capacity to work. Any pathway out of homelessness was frequently characterized by a succession of insecure and inadequate housing arrangements as well as ongoing cycles of instability and uncertainty. Financial insecurity, mental health issues as well as a sense of social isolation easily reopened pathways into homelessness. Inspired by the work of Sample and Ferguson (2020), three barriers (structural, socio-cultural contexts and intrapersonal) to exiting homelessness were identified in this ethnographic study. The qualitative, longitudinal nature of this research and its sensitivity to context clarified structural and social processes that impact on younger people's homeless situations. Narratives from both practitioners in the homelessness services and younger persons experiencing homelessness confirmed heightened awareness of these challenging barriers. Cited examples show how these barriers often overlap and interact creating a greater sense of powerlessness (e.g., to change their situation of homelessness or the system) between both those experiencing homelessness and dedicated practitioners. These overlaps and interactions inevitably shape processes such as social exclusion and isolation as well as the risk of becoming embedded into a situation of homelessness. This study also attempts to make sense of their circumstances and their "constrained choices" (Veness, 1993) by considering the interplay of challenges they encounter when they try to move out of a situation of homelessness. These "constrained choices" are often driven by structural conditions beyond their control that inevitably keep them entrenched in a situation of homelessness. This work acknowledges this "constrained" agency where younger persons experiencing homelessness have very restricted options under difficult circumstances rather than seeing them as "passive victims".

Further, we do not adopt an underclass approach (that sees persons experiencing homelessness as deviant or blames them for their homelessness/exclusion) but attempt to expose the barriers and instances of structural violence that are 'the hardest to perceive because they are taken for granted' (Scheper-Hughes, 1996, p. 889). The structural violence of inadequate social services and welfare, bureaucratic services, unaffordable housing, employment challenges, discrimination, etc. operate invisibly and relentlessly punish vulnerable persons. Clearly, these are processes and forces that conspire to constrain their agency and these power imbalances frustrate individuals as well as multiply and prolong the hardships of homelessness. By using structural violence as a conceptual concept, we do not accept "traditional explanatory models

that narrowly focus on individual” causes relating to “behavior, attitudes, and cultural values of vulnerable persons or groups” (Rylko-Bauer & Farmer, 2016, p. 57). Alternatively,

“[t]he analytic framework of structural violence focuses attention on mechanisms that support poverty and other forms of inequity, highlights the interdependence of these structural factors and their relationship to other forms of violence, and identifies the ways by which they cause unequal distribution of harm” (Rylko-Bauer & Farmer, 2016, p. 63).

Using this framework, we argue that Niko or any other person experiencing homelessness is not to blame for their circumstances. To support this argument, we draw attention to examples of structural violence that are often ‘silent’ and ‘invisible’ (see structural barriers) but effectively constrain agency, cause suffering and blame the individual. In Niko’s case, this unfortunately resulted in his death that could have been avoided. In reference to other cases, this study gives ample evidence of ongoing suffering and marginalization among younger people experiencing homelessness and how this situation constrains their capabilities and agency, assaults their dignity and sustains inequalities.

Our research has shown that each person has a different story to tell and different challenges (rooted in contexts of personal difficulties, trauma, violence and marginalization) to overcome. Although younger people experiencing homelessness do not form a homogenous group, some common characteristics are often identifiable. These commonly include poverty, unemployment, physical and mental health issues, adverse childhood experiences, substance use, family breakdowns, and/or stigmatization/discrimination. The early and ongoing lifetime exposure to trauma and victimization represents a persistent concern in their lives, given the scale and scope of this suffering reported by research participants in this sample. However, their accounts also reveal that this has not been sufficiently and methodically addressed by services in all domains. For example, our results confirm that services do not adequately meet the needs of persons who have complex needs. Multiple issues such as mental illness and alcohol/drug/gambling addictions are often left untreated, which makes successful and sustainable exits from homelessness unattainable. Clearly, ongoing intensive supports that is trauma-informed, person-centered, empathetic and compassionate are required. This gap is important to address because information on their typical days reveals that they are constantly moving to meet their very basic survival needs, which often produces fatigue and disillusionment for them. With little daily activity that is socially meaningful or fulfilling, they undeniably have more time to reflect on their current circumstances and former traumas. Significantly, these types of experiences have been identified as a “persistent form of social suffering” (O’Neill, 2014, p. 26) and could effectively prolong periods of homelessness and prevent exits. Finally, considering the multi-dimensional nature of homelessness, effective responses to

homelessness require an understanding of the complexity of the issue. Clearly, its solution requires unique arrangements of residential and non-residential supports but also an understanding how people can be systematically pushed along paths of instability and uncertainty.

Limitations

This research, conducted in two Croatian cities, is not representative of all younger persons experiencing homelessness in Croatia because we have enough research evidence to know that people experiencing homelessness are a very heterogeneous group with a range of experiences. Therefore, any attempt to draw conclusions from these findings should be made with caution. Similarly, we worked with a small number of persons and understand that findings from a relatively small sample cannot be generalized to the population in the traditional sense. Nevertheless, they provide rich contextualized research materials on personal experiences and lead to a better understanding of how individuals who have first-hand experiences of homelessness perceive the role and interplay of individual and structural factors that make exits from homelessness more challenging. These research findings are also supported by practitioner perspectives, which gave us the opportunity to compare the research materials if there were contradictions or inconsistencies. However, it should be noted that some of these practitioner perspectives may be partial because they are from representatives of non-governmental organisations that have been our partners from the outset of this project.

Acknowledgements: Many thanks also to all who participated in this study. This research would not have been possible without them from whom we were able to collect a unique body of research materials that has generated a wealth of knowledge, insights and understanding about homelessness and social exclusion in Croatia.

Peer-review: Externally peer-reviewed.

Conflict of Interest: The authors declare no potential conflicts of interest with respect to the research, authorship, and/or publication of this article.

Grant Support: This work was supported by the Swiss Enlargement Contribution in the framework of the Croatian-Swiss Research Programme (project number IZHRZ0_180631/1) and the project NextGenderHR (01/08-73/23-2519-9 funded by the European Union through the NextGenerationEU program.

Ethical Approval: This research was approved by the Ethics Committee at the Institute of Social Sciences Ivo Pilar (Zagreb, Croatia).

Author Contributions: Conception/Design of study: L.S.M.; Data Acquisition: L.S.M., P.G.; Data Analysis/Interpretation: L.S.M., P.G.; Drafting Manuscript: L.S.M.; Final Approval and Accountability: L.S.M..

References

- Agar, M. (1997). Ethnography: an Overview. *Substance Use and Misuse* 32(9), 1155-1173 doi: 10.3109/10826089709035470
- Anderson, I. & Christian, J. (2003). Causes of homelessness in the UK: A dynamic analysis. *Journal of Community & Applied Social Psychology*, 13, 105–118 <https://doi.org/10.1002/casp.714>
- Baxter, J. & Eyles, J. (1997). Evaluating qualitative research in social geography: Establishing rigour

- in interview analysis. *Transactions of the Institute of British Geographers*, 22(4), 505–525 <https://doi.org/10.1111/j.0020-2754.1997.00505.x>
- Benbow, S., Forchuk, C., & Ray, S. L. (2011). Mothers with mental illness experiencing homelessness: A critical analysis. *Journal of Psychiatric and Mental Health Nursing*, 18, 687–695. doi:10.1111/j.1365-2850.2011.01720.x
- Bernard, H. R. (1994). *Research Methods in Anthropology: Qualitative and Quantitative Approaches*. Thousand Oaks, CA: Sage.
- Bičanić, I. & Franičević, V. (2005). The Challenges of Real and Subjective Poverty and the Growth of Inequality in the Economies of Southeast Europe in Transition, *Financial Theory and Practice* 29(1), 13–16 DOI: 10.3326/fintp.
- Braun, V. & Clarke, V. (2006). Using thematic analysis in psychology. *Qualitative Research in Psychology* 3(2), 77–101 doi: 10.1191/1478088706qp0630a
- Braun, V. and Clarke, V. (2022). *Thematic Analysis: A Practical Guide*. London: Sage.
- Bourgeois, P. & Scheper-Hughes, N. (2004). “Commentary on an Anthropology of Structural Violence.” *Current Anthropology* 45(3), 317–18.
- Bretherton, J. (2020). Women’s Experiences of Homelessness: A Longitudinal Study. Social Policy and Society. ISSN 1475-3073.
- Busch-Geertsema, V., Edgar, W., O’Sullivan, E. & Pleace, N. (2010). Homelessness and Homeless Policies in Europe: Lessons from Research. A Report prepared for the Consensus. Conference European Consensus. Conference on Homelessness. 9-10 December 2010, Brussels ec.europa.eu/social/BlobServlet?docId=6442&langId=en
- Busch-Geertsema, V., Benjaminsen, L., Hrast, M., & Pleace, N. (2014). Extent and Profile of Homelessness in European Member States: A Statistical Update (Brussels: European Observatory on Homelessness).
- Cassell, J. & Jacobs, S.E. (Eds.). (1987). *Handbook on Ethical Issues in Anthropology*, AAA Special Publications 23. Washington DC: American Anthropological Association.
- Chamberlain, C. & Johnson, G. (2011). Pathways into adult homelessness. *Journal of Sociology*, 49(1), 60-77. doi: 10.1177/1440783311422458
- Chamberlayne, P., Bornat, J. and Wengraf, T. (Eds.). (2000). *The Turn to Biographical Methods in Social Science*. London: Routledge.
- Clapham, D. (2002). Housing pathways: A post-modern analytical framework. *Housing. Theory and Society*, 19, 57-68. <https://doi.org/10.1080/140360902760385565>
- Clapham, D. (2003). Pathways approaches to homelessness research. *Journal of Community & Applied Social Psychology*, 13(2), 119-127. <https://doi.org/10.1002/casp.717>
- Cloke, P., Cooke, P., Cursons, J., Milbourne, P. & Widdowfield R. (2000). Ethics, Reflexivity and Research: Encounters with Homeless People, *Ethics, Place & Environment*, 3(2), 133-154, DOI: 10.1080/713665889
- Cloke, P., May, J., & Johnsen, S. (2010). *Swept up lives? Re-envisioning the homeless city*. West Sussex: Wiley-Blackwell.
- Cowles K. (1988). Issues in qualitative research on sensitive topics. *Western Journal of Nursing Research*, 10, 163–179. <https://doi.org/10.1177/01939459880100020>
- Creswell, J. W. (2009). *Research design: Qualitative, quantitative, and mixed methods approaches*. Thousand Oaks, CA: Sage publications.

- Croatian Network for Homelessness <https://beskucnici.info/o-nama/>
- Daiski, I. (2007). Perspectives of homeless people on their health and health needs priorities. *Journal of Advanced Nursing*, 58(3), 273-281 doi:10.1111/j.1365-2648.2007.04234.x
- Dobrotić, I. (2016). Crisis and Croatian Welfare State. A New Opportunity for Welfare State Retrenchment? In: K. Schubert, P. de Villota & J. Kuhleman, (Eds.), *Challenges to European Welfare Systems*, London.
- Drew, N. (1989). The interviewer's experience as data in phenomenological research. *Western Journal of Nursing Research* 11, 431-439 <https://doi.org/10.1177/019394598901100405>
- Edgar, B. (2012). The ETHOS Definition and Classification of Homelessness and Housing Exclusion. *European Journal of Homelessness*, 6(2), 219-225.
- Edgar, B. & Doherty, J. (2001). *Women and Homelessness in Europe: Pathways, Services and Experiences*. Bristol: The Policy Press.
- Edgar, B., Doherty, J. and Mina-Coull, A. (2000). *Support and Housing in Europe: Tackling Social Exclusion in the European Union*. Bristol: The Policy Press.
- Farmer, P. (1996). On Suffering and Structural Violence. A View from Below, *Social Suffering* 125, 261-283, <http://www.jstor.org/stable/25595022>.
- Farmer, P. (2004). An Anthropology of Structural Violence, *Current Anthropology* 45,3305-325, doi: 10.1086/382250.
- FEANSTA (2005). ETHOS Typology on Homelessness and Housing Exclusion <https://www.feantsa.org/en/toolkit/2005/04/01/ethos-typology-on-homelessness-and-housing-exclusion>
- Gaetz, S., Donaldson, J. Richter, T. & Gulliver, T. (2013). *The State of Homelessness in Canada*. Toronto: Canadian Homelessness Research Network Press.
- Galtung, J. (1969). Violence, Peace and Peace Research, *Journal of Peace Research* 6, 167-191, doi: <https://doi.org/10.1177/002234336900600301>
- Geertz, C. (1973). *The Interpretation of Cultures: Selected Essays*. New York: Basic Books.
- Goffman, E. (1959). *The presentation of self in every day life*. New York: Doubleday.
- Gubrium, J.F. & Holstein, J.A. (1997). *The New Language of Qualitative Method*. New York: Oxford University Press.
- Guest, G. Macqueen. K. & Namey, E. (2012). *Applied Thematic Analysis*. Thousand Oaks, CA: Sage.
- Hammersley, M. & Atkinson, P. (1983). *Ethnography: Principles in practice*. London: Tavistock.
- Hodge, I., Dunn, J., Monk, S., & Fitzgerald, M. (2002). Barriers to Participation in Residual Rural Labour Markets, *Work, Employment & Society* 16(3), 457-76.
- Jackson, E. (2015). *Young Homeless People and Urban Space: Fixed in Mobility*. Routledge: New York and London.
- Jeppesen, S. (2009). From the 'War on Poverty' to the 'War on the Poor'. Knowledge, Power, and Subject Positions in Anti-Poverty Discourses, *Canadian Journal of Communication* 34(3), 487-508, doi: <https://doi.org/10.22230/cjc.2009v34n3a2054>
- Jones, A. (1999). *Out of sight, out of mind? The experiences of homeless women*. London: England: Crisis.
- Kennedy, C. & Fitzpatrick, S. (2001): Begging, Rough Sleeping and Social Exclusion: Implications for Social Policy. *Urban Studies* 38(11), 2001-16.

- Koegel, P. (2004). Course of homelessness. In D. Levinson (Ed.), *Encyclopedia of homelessness* (Vol. 1, pp. 223-233). Thousand Oaks, CA: SAGE.
- Koller, S. H., Raffaelli, M. & Carlo, G. (2012). Conducting research about sensitive subjects: The case of homeless youth. *Universitas Psychologica*, 11(1), 55-65.
- Kuhn, R., & Culhane, D. P. (1998). Applying cluster analysis to test a typology of homelessness by pattern of shelter utilization: Results from the analysis of administrative data. *American Journal of Community Psychology*, 26, 207-232. doi:10.1023/a:1022176402357
- Lamb, B. & Huttlinger, K. (1989). Reflexivity in Nursing Research. *Western Journal of Nursing Research* 11(6), 765-762. doi:10.1177/019394598901100612
- May, J. (2000). Of Nomads and Vagrants: Single Homelessness and Narratives of Home as Place. *Environment and Planning D: Society and Space*, 18(6), 737-759. <https://doi.org/10.1068/d203t>
- Mayock, P., O'Sullivan, E. & Corr, M. L. (2011). Young People Exiting Homelessness: An Exploration of Process, Meaning and Definition, *Housing Studies*, 26(6), 803-826, DOI: 10.1080/02673037.2011.593131
- Mayock, P. & Parker, S. (2019). Homeless young people 'strategizing' a route to housing stability: service fatigue, exiting attempts and living 'off grid'. *Housing Studies*, 35(3), 459-483 DOI: 10.1080/02673037.2019.1612036
- McNaughton, C. (2008). *Transitions Through Homelessness. In Transitions Through Homelessness: Lives on the Edge*. Palgrave MacMillan. URL: <https://doi.org/10.1057/9780230227347>
- Miles, M. & Huberman, A. (1994). *Qualitative data analysis* (2nd edition). London: Sage.
- O'Neill, B. (2014). Cast aside: Boredom, downward mobility, and homelessness in post communist Bucharest. *Cultural Anthropology*, 29(1), 8-31. doi:10.14506/ca29.1.03
- Opinion of the European Committee of the Regions (2022/C 97/06) - Eradicating homelessness in the European Union: the local and regional perspective *Official Journal of the European Union* 65, 26-29.
- Patton, M.Q. (1999). Enhancing the quality and credibility of qualitative analysis. *Health Sciences Research*, 34, 1189-1208.
- Patton, M. Q. (2015). *Qualitative research and evaluation methods: Integrating theory and practice*. SAGE Publications.
- Pleace, N. (1998). Single Homelessness as Social Exclusion: The Unique and the Extreme, *Social Policy and Administration* 32, 46-59 <https://doi.org/10.1111/1467-9515.00085>
- Rylko-Bauer, B. & Farmer, P. (2016). Structural Violence, Poverty, and Social Suffering, In: David Brady & Linda M. Burton, (Eds), *The Oxford Handbook of the Social Science of Poverty*, 47-74. New York DOI: 10.1093/oxfordhb/9780199914050.013.4
- Room, G. (1992). National Policies to Combat Social Exclusion. Second Annual Report to the EC Observatory on Policies to Combat Social Exclusion. Brussels: European Commission.
- Sample, K., & Ferguson, K. M. (2020). It shouldn't be this hard: Systemic, situational, and intrapersonal barriers to exiting homelessness among homeless young adults. *Qualitative Social Work*, 19(4), 580-598. <https://doi.org/10.1177/1473325019836280>
- Scheper-Hughes, N. (1996). Small Wars and Invisible Genocides. *Social Science and Medicine* 43, 889-900. [https://doi.org/10.1016/0277-9536\(96\)00152-9](https://doi.org/10.1016/0277-9536(96)00152-9)
- Serme-Morin, C. (Ed.). (2017). Homeless in Europe Increases in homelessness The Magazine of FEANTSA - The European Federation of National Organisations Working with the Homeless AISBL <http://www.feantsa.org/download/increases-in-homelessness4974810376875636190.pdf>

- Somerville, P. (1992). Homelessness and the Meaning of Home: Rooflessness or Rootlessness? *International Journal of Urban and Regional Research* 16 (4), 529–539. <https://doi.org/10.1111/j.1468-2427.1992.tb00194.x>
- Veness, A., (1993). Neither homed nor homeless: Contested definitions and the personal worlds of the poor. *Political Geography*, 12(4), 319–340 [https://doi.org/10.1016/0962-6298\(93\)90044-8](https://doi.org/10.1016/0962-6298(93)90044-8)
- Wright, J. D. (2009). *Address unknown: The homeless in America*. New Brunswick, NJ: Aldine Transaction.
- Yong, V. (2001). Interviewing men on sensitive issues. *Contemporary Nurse*, 11(1), 18–27. DOI: 10.5172/conu.11.1.18

Deneyimin Gücü: Evsizlikle Mücadelede Eski Evsizliği Bir Kaynak Olarak Değerlendirmek

Hakan Karaman¹

Öz

Bu çalışmanın temel amacı, evsizlikle mücadele alanında eski evsizliğin bir kaynak olarak nasıl ele alınabileceğini değerlendirmektir. Nitel araştırma yöntemine göre tasarlanan bu çalışmada fenomenolojik desen tercih edilmiştir. Bu doğrultuda evsizlik alanında gönüllü veya profesyonel çalışma tecrübesine sahip 11 katılımcı ile derinlemesine görüşmeler yapılmıştır. Elde edilen veriler betimsel analiz aracılığı ile yorumlanarak dört tema altında okuyucuya sunulmuştur. Ulaşılan verilerde eski evsizlerin, ihtiyaçlar ve ilişkiler yönünden sokak yaşamını iyi tanıdığı ve sokak çalışmalarında kullanılabilecek güçlü iletişim becerilerine sahip olduğu aktarılmıştır. Bu beceriler neticesinde eski evsizlerin sokaktaki evsizlere rehberlik etme, motivasyon oluşturma, etkili iletişim ve güven sağlama gibi rolleri yerine getirebileceği vurgulanmıştır. Diğer yandan bu sürecin eski evsizler açısından travmatize olma, yardım etme isteğini kontrol edememe, hizmetlerde kendini öne çıkarma, evsizi ve evsizliği istismar etme gibi riskleri de barındırabileceği belirlenmiştir. Bu risklere karşı eski evsizliğin yalnızca barınmaya geçmiş olmakla değil psikososyal iyileşme ile ilişkili olarak değerlendirilmesi önerilmektedir. Yine eski evsizlerin sahaya çıkmadan önce psikolojik sağlamlık, iletişim becerileri, kriz yönetimi gibi konularda hazırlanması önerilirken süreç içinde eski evsive yönelik sürekli bir desteğin sunulması gerekli görülmüştür. Eski evsizlerin doğrudan sokakta bulunmanın yanı sıra bu alanda çalışanlara danışman statüsünde katkı verebileceği ve topluma yönelik farkındalık çalışmalarında etkili roller alabileceği belirtilmiştir. Sonuç itibarıyla eski evsizliğin sağladığı doğal tecrübeden ilgili öneriler çerçevesinde faydalanılmasının, evsizlikle mücadelede özgün bir katkı sunacağı düşünülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Evsizlik • Evsizlikle mücadele • Eski evsiz • Sokak • Sokak çalışması

The Power of Experience: Utilizing Former Homelessness as a Resource to Combat Homelessness

Abstract

The primary aim of this study is to evaluate how the experience of former homelessness can be considered a resource in the field of combating homelessness. The research was conducted according to a qualitative research design. In-depth interviews were conducted with 11 participants who work voluntarily or professionally in the field of homelessness within the scope of the research. The data obtained were interpreted thematically. The obtained data indicated that former homeless people are well acquainted with street life in terms of needs and relationships and have strong communication skills that can be used in street work. It was emphasized that as a result of these skills, former homeless people can fulfill roles such as guiding, creating motivation, effective communication and providing trust for homeless people. On the other hand, it was determined that this process may also contain risks such as traumatization, inability to control the desire to help, putting oneself forward in services and abusing the homeless and homelessness. Against these risks, it is recommended that former homelessness be evaluated not only in relation to moving to shelter but also in relation to psychosocial recovery. In addition, it is recommended that former homeless people be prepared in terms of psychological resilience, communication skills and crisis management before going out into the field, and it was deemed necessary to provide continuous support to the former homeless during the process. Also it has been determined that former homeless people can contribute to those working in this field as consultants and take effective roles in awareness activities aimed at society, in addition to being directly on the streets. As a result, it is thought that utilizing the natural experience provided by former homelessness within the framework of relevant suggestions will make a unique contribution to the fight against homelessness.

Keywords: Homelessness • Combating homelessness • Former homeless person • Street • Street work

1 Sorumlu Yazar: Hakan Karaman (Dr. Arş. Gör.), Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi Sosyal Hizmet Bölümü, Samsun, Türkiye. Eposta: karamannhakann@gmail.com, ORCID: 0000-0002-5729-6012

Atf: Karaman, H. (2024). Deneyimin gücü: evsizlikle mücadelede eski evsizliği bir kaynak olarak değerlendirmek. *İstanbul Üniversitesi Sosyoloji Dergisi*, 44, 419-448. <https://doi.org/10.26650/SJ.2024.44.2.0696>

Extended Summary

Background

Homelessness represents a complex, multifaceted issue confronting modern societies, affecting a wide range of individuals due to inadequate housing, lack of social support, and various socio-economic factors. Beyond the obvious lack of stable housing, homelessness involves diverse challenges such as mental health issues, substance abuse, and social exclusion (Crane et al., 2006). Therefore, the strategies to address homelessness must be equally comprehensive, incorporating multidimensional approaches that aim to provide long-term solutions. These strategies must also address the socio-economic, psychological, and interpersonal dimensions of homelessness to achieve sustainable outcomes for affected individuals.

One of the key strategies employed to combat homelessness is street work, which involves direct engagement with individuals living on the streets. Street work is crucial because it enables service providers to identify the immediate needs of homeless individuals, offer support, and create tailored interventions that address both their urgent and long-term requirements (Bodelan, 2016). This approach is particularly valuable because it allows service providers to meet homeless individuals where they are, literally and metaphorically, and develop relationships based on trust and understanding. However, recent research highlights that former homeless individuals may serve as a unique and underutilized resource in street work. Their lived experiences equip them with a profound understanding of street life, enabling them to empathize deeply with those currently experiencing homelessness and communicate more effectively (Watson & Cuervo, 2017). Former homeless individuals can leverage their experiences to serve as guides, role models, and motivational figures for those still on the streets, facilitating their transition to stable housing. However, while the potential for former homeless individuals to contribute positively to homelessness interventions is significant, their involvement in such efforts also presents challenges and risks. This study aims to explore the specific roles that former homeless individuals can play in combating homelessness, the characteristics that make them suitable for these roles, and the risks associated with their participation in street work.

Method

This qualitative study seeks to answer the central research question: “How can former homelessness be utilized as a resource in combating homelessness?” The research focuses on understanding the characteristics of former homeless individuals, the specific roles they can play in street work, the potential risks they face, and the most effective ways to harness their contributions. Given the exploratory nature of this research, a qualitative methodology was deemed most appropriate, as it allows

for an in-depth exploration of participants' lived experiences and perspectives (Yıldırım & Şimşek, 2018).

The study involved conducting in-depth interviews with 11 participants who had professional or voluntary experience working in homelessness services. These participants were selected based on two criteria: their prior experience of homelessness and their current or past involvement in homelessness interventions, either as volunteers or professionals. The data were collected using a semi-structured interview format, allowing for flexibility in exploring participants' experiences while ensuring that key topics were covered. The interviews were analyzed thematically, identifying key themes related to the roles, challenges, and contributions of former homeless individuals in street work.

Results

The thematic analysis revealed several key findings regarding the roles of former homeless individuals in street work and the potential risks they face. First, the study found that former homeless individuals possess a deep and nuanced understanding of the dynamics of street life, which enables them to empathize with current homeless individuals in ways that service providers without such experiences may struggle to do. This insight allows them to anticipate the needs of those still living on the streets and engage in communication that is both effective and sensitive to the challenges these individuals face. Additionally, former homeless individuals were found to be well-equipped to serve as role models and guides for current homeless individuals. Their successful transitions from homelessness to stable housing provide them with credibility and relatability, enabling them to offer both practical guidance and motivational support. Their lived experiences allow them to demonstrate to others that overcoming homelessness is possible, instilling hope and motivation in those still struggling.

However, the study also identified several risks associated with involving former homeless individuals in street work. The most significant risk is re-traumatization, as returning to the streets—an environment that once caused them great distress—may trigger past emotional and psychological pain. The experience of homelessness is inherently traumatic, involving exposure to violence, neglect, and instability (Goodman et al., 1991). Thus, even after securing housing, former homeless individuals may carry deep psychological scars. Engaging in street work, particularly when working directly with current homeless individuals, may exacerbate these scars, leading to emotional setbacks.

Another potential risk is that former homeless individuals may struggle to manage their desire to help, leading them to overstep boundaries in their relationships with

current homeless individuals. The strong empathy they feel for those still on the streets may cause them to blur the lines between professional support and personal involvement, which could compromise the effectiveness of their interventions and lead to emotional burnout (Breyer, 2020). Moreover, there is a risk that former homeless individuals may project their own experiences onto others, assuming that the path they followed out of homelessness is the only valid approach. This can result in a lack of flexibility and sensitivity to the diverse needs and experiences of current homeless individuals.

Finally, there is the potential for abusing, where former homeless individuals might misuse their position to prioritize personal gain over the well-being of those they aim to help. In some cases, individuals may exploit their past experiences of homelessness to gain social or financial advantages, undermining the integrity of the support they provide. This risk is particularly pronounced in situations where former homeless individuals are not adequately supported or monitored, as the power dynamics between them and the homeless individuals they work with can be easily manipulated (Potter, 2006).

To mitigate these risks, the study suggests that the involvement of former homeless individuals in street work should be carefully managed. It is recommended that their role in such work not be based solely on having secured housing but also on their psychosocial recovery. Moreover, former homeless individuals should receive training in psychological resilience, communication skills, and crisis management before engaging in outreach work. Continuous support should be provided to them throughout their involvement in street-level work to ensure they are emotionally and mentally equipped to handle the challenges. The study also suggests that former homeless individuals can contribute in roles beyond direct street outreach. They could serve as consultants to those working in the field, helping professionals better understand the dynamics of street life. Additionally, they could play an active role in raising public awareness about homelessness, leveraging their personal experiences to educate and inform the broader community.

Conclusion

The experiences of former homeless individuals offer a valuable resource in the fight against homelessness. Their empathy, communication skills, and deep understanding of street life can make them highly effective in helping current homeless individuals. However, their involvement in street work must be managed carefully to prevent the risks associated with re-traumatization, boundary violations, and exploitation. By providing appropriate training, ongoing support, and carefully defined roles, former homeless individuals can make a unique and meaningful contribution to homelessness interventions, helping to build trust, motivate change, and offer hope to those still struggling on the streets.

Deneyimin Gücü: Evsizlikle Mücadelede Eski Evsizliği Bir Kaynak Olarak Değerlendirmek

Evsizlik, modern toplumların karşılaştığı karmaşık sorunlardan biri olup, zorlu yaşam koşulları, yetersiz ve güvensiz barınma alanları gibi unsurları içeren çok boyutlu bir meseledir (Crane ve ark., 2006). Evsizlik kavramı genellikle barınma eksikliği olarak tanımlansa da ülkelerin sosyal, ekonomik ve kültürel yapısına bağlı olarak farklı şekillerde tanımlanabilmektedir (Speak ve Tipple, 2007). Örneğin Rossi'ye (1989) göre evsizlik, standart bir yaşam alanına erişimin olmaması durumudur. Bir başka tanımda ise sabit, düzenli ve uyumak için yeri olmayan bireyleri kapsayan bir durum olarak ele alınmaktadır (Nies ve McEwen, 2001; Plumb, 2000). Yine barınmanın sağlanmasına rağmen bunun geçici olması, kalınan yerin uygun durumda olmaması veya aşırı kalabalık ortak barınma mekanlarında kalınması, evsizlik tanımının içerdiği durumlardır (Ravenhill, 2016; Simmel, 2009).

Evsizliğin nedenlerinde çok boyutlu ve karmaşık unsurlar yer almaktadır (Somerville, 2013). Bu unsurlardan biri olan ekonomik faktörler, yoksulluk, ekonomik kriz, işsizlik, düşük gelir düzeyi ve artan kira maliyetleri gibi unsurlar aracılığıyla evsizliği tetiklemektedir (Morell-Bellai, Goering ve Katherine, 2000). Diğer yandan aileye ilişkin şiddet, boşanma, ihmal ve istismar gibi faktörler evsizliğin gelişmesinde etkili olabilmektedir. Bu deneyimlerin getirdiği sosyal damgalanma ve dışlanma unsurları da evsizliğe giden süreci hızlandıran ve pekiştiren bir etki oluşturmaktadır (Van, 1993). Bunun yanında bireysel düzeyde psikolojik ve zihinsel sağlığın bozulmasıyla birlikte gelişen depresyon, anksiyete, alkol ve madde kullanımı gibi sorunlar, evsizliğin devamlılığını sağlayan ciddi risk faktörleri arasında yer almaktadır (Johnson ve Chamberlain, 2011). Doğal afetler ve savaşlar gibi makro faktörler de geniş çaplı evsizlik krizlerine yol açabilmektedir (Gilbert, 2001; Hope ve Young, 1986). Dolayısıyla etiyojik açıdan böylesine kapsamlı unsurlarla ilişkili olan evsizlik, günümüzde küresel düzeyde ilgi gerektiren bir sorun alanına karşılık gelmektedir. Bu anlamda dünya genelinde en az 150 milyon insanın evsiz olduğu tahmin edilirken, diğer bir deyişle dünya nüfusunun %2'si, bu sayının artış eğiliminde olduğu aktarılmaktadır (Kuo, 2019).

Evsizlik dünya genelinde giderek daha fazla görünür hale gelmekte ve bireyler üzerinde hem kısa hem de uzun vadede derin etkiler bırakmaktadır. Evsizler genellikle hijyenik olmayan koşullarda yaşamaları nedeniyle bulaşıcı hastalıklara, cilt problemlerine, beslenme yetersizliklerine, kronik sağlık sorunlarına (örneğin, kalp hastalıkları, solunum problemleri, diyabet vb.) sıkça maruz kalmaktadır (Morris ve Gordon, 2006; O'Connell, 2004). Bunun yanında sokakta uzun süreli evsiz olmak, bireylerde anksiyete, depresyon, travma sonrası stres bozukluğu, alkol ve madde bağımlılığı gibi sorunların gelişmesine neden olmaktadır. Diğer yandan sokak ortamının getirdiği travmatik deneyimler evsizlerin psikolojik sağlığını düşürmekte, psikiyatrik

bozukluklara sebep olmakta ve toplamda evsizlerin sokak yaşamını zorlaştırmaktadır (Baum ve Burness, 1993; Rocha, Johnson, McChesney ve Butterfield., 1996). Ekonomik yönden ise sabit bir ikamet olmaması, yardımlara düzenli erişme, iş bulma veya mevcut işleri sürdürme konusunda zorluklara neden olmaktadır (Rossi, 1989). Dolayısıyla sürekli işsizlik ve düşük gelir seviyesi, evsiz bireylerin yoksulluk döngüsünden çıkmasını zorlaştırmakta ve ekonomik bağımsızlıklarını kaybetmelerine neden olmaktadır (Gürel, 2024). Bu durum da evsizliğin sür git bir problem olarak sürdürülmesine zemin oluşturmaktadır (Rossi, 1989). Sosyal açıdan ise toplumdan dışlanma, damgalanma ve zayıflayan sosyal bağlar gibi zorluklar, evsizlerin sosyal ağlardan izole olmalarına yol açmaktadır (Acar, Bozkafa, Vural, Önal, Genç ve Yaman., 2022; Ersin ve Baş, 2021). Bu durum ise evsizlerin toplumsal normlardan uzaklaşmasına ve yaşanan dışlanmanın kalıcı bir hale gelmesine neden olmaktadır (McNaughton, 2008). Son tahlilde evsizlik, bireylerin yaşam kalitesini derinden etkileyen çok boyutlu bir sorundur. Bu sorunun karmaşıklığı çözümün zorlaşmasına sebep olurken, etkilerinin önlenmesi veya azaltılması için kapsamlı ve sürdürülebilir destek sistemlerini gerekli kılmaktadır (Downer, 2013).

Evsizlikten kurtulma stratejileri, bireylerin güvenli ve sürdürülebilir bir yaşam sürdürmelerini sağlamak amacıyla kapsamlı ve çok boyutlu yaklaşımlar gerektirmektedir. Dünya genelinde farklı ülkeler sosyal, ekonomik ve kültürel bağlarına göre evsizlik sorununu çözmeye yönelik çeşitli stratejiler geliştirmiştir. Örneğin, Finlandiya’da ve bazı ABD eyaletlerinde benimsenen «Önce Konut» (Housing First) modeli ve Kanada’da yerel topluluklar ile hükümetin iş birliğine dayalı “Herkes İçin Ev” (A Place to Call Home) stratejisi, evsiz bireylere uzun vadeli ve kalıcı barınma imkanı sağlayarak onların sosyal hizmetlere erişimini kolaylaştırmış ve evsizlikle mücadelede başarılı örnekler olarak öne çıkmıştır (Allen, Benjaminsen, O’Sullivan ve Pleace., 2020; Gaetz, Gulliver ve Richter, 2014; Tsemberis, 2010;). Bu alandaki stratejilerin başarısı için konut temelli yardımların yanı sıra sağlık hizmetleri, psikososyal destek, istihdam olanakları ve toplumsal katılım gibi alanlarda da kapsamlı çalışmalar gereklidir (Culhane, 2008). Bu noktada sokak çalışmaları evsizlikle sürdürülebilir mücadelede öne çıkan bir enstrüman olarak dikkat çekmektedir. Sokak çalışmaları temelde evsiz bireylerle doğrudan sokakta temas kurularak ihtiyaçlarını belirleme ve ihtiyaç odaklı çözüm stratejisi geliştirme metodu olarak tanımlanabilir (Bodelan, 2016). Bu anlamda evsiz bireylerin güvenini kazanmak, acil ihtiyaçlarını karşılamak ve sosyal hizmet sistemi içinde gerekli yönlendirmelerini yapmak için etkili bir yöntem olarak kabul edilmektedir (Fitzpatrick, 2005). Sokak çalışmalarının yoğun kullanıldığı Birleşik Krallık’ta bu çalışmalarla evsizlerin temel ihtiyaçlarının karşılanmasının yanında sağlık hizmetlerine erişimi artmış ve toplumsal entegrasyonları desteklenmiştir (Cloke, May ve Johnsen, 2010). Yine Avustralya’da özellikle gençleri ve aileleri hedefleyen sokak çalışmaları ile evsizlikle mücadelede önleyici çalışmalar etkili biçimde geliştirilmiştir (Flatau, Zaretzky, Brady, Haigh ve Martin., 2013). Bu anlamda evsizlikle mücadele

stratejilerinde temel ihtiyaçların organize edilmesinin yanında psikolojik, sosyal ve ekonomik iyileşmeyi de içeren yaklaşımlar gereklidir. Sokak çalışmaları ve eşlik eden sosyal hizmet müdahaleleri, bu kapsamlı yaklaşımın uygulanması adına evsizlikle mücadelede önemli bir rol almaktadır (Culhane, 2008; Pleace, 2011).

Evsizlikle mücadele stratejilerinin içerdiği kapsam ve çeşitlilik, eski evsizliği bu mücadele önemli bir kaynak kılmaktadır. Eski evsizler, yaşadıkları evsizlik deneyimi sayesinde evsizlere empatik yaklaşma eğilimi taşımakta; bu sayede onlara motivasyon ve rehberlik sağlama konusunda önemli bir kapasiteye sahiptir (Watson ve Cuervo, 2017). Evsizlik alanında yalnızca barınma desteği sağlamanın ötesinde evsizlerin psikososyal ihtiyaçlarını anlama ve bu alanda destek sağlama noktasında eski evsizlerin tecrübesi, daha doğru ve bütüncül bir mücadele süreci için önemlidir. Bu anlamda özellikle sokak temelli çalışmalara dahil olduklarında evsizlerin sosyal hizmetlere erişimini kolaylaştırmakta ve daha etkin çözümlerin geliştirilmesinde aracılık edebilmektedirler (Fitzpatrick, 2005). Eski evsizlerin bu alanda rol alması, evsizlikle mücadeleyi daha insancıl, sürdürülebilir ve bütüncül bir yaklaşımla yürütme sağlarken evsizlikle mücadeleyi dayanışma temelinde geliştirerek kolektif bir katılım süreci olarak da görmeye yardımcı olmaktadır (Culhane, 2008; Pleace, 2011). Böylesi bir çerçevede içinde bu çalışma, eski evsizlerin evsizlikle mücadele alanındaki rollerini belirginleştirmeyi ve evsizlikle mücadele stratejilerinde nasıl konumlanabileceklerini tartışmayı amaçlamaktadır. Bu anlamda literatürde evsizlikle mücadele alanında eski evsizlere ilişkin oldukça kısıtlı olan düşünceyi geliştirmeyi hedeflemektedir. Bu bağlamda çalışma, eski evsizlerin hangi niteliklerle evsizlikle mücadelede yer alabileceği, bu alanda ne gibi rolleri sergileyebilecekleri, bu sürecin ne tür riskleri içerdiği ve evsizlikle mücadele alanındaki konumlarının geliştirilmesine ilişkin önerileri içermesi açısından alanyazında özgün bir konumdadır.

Yöntem

Bu çalışma, evsizlikle mücadelede eski evsizlerin konumlandırılmasını tartışmaktadır. Temelde “Evsizlikle mücadelede eski evsizlik, bir kaynak olarak nasıl ele alınabilir?” sorusuna cevap üretmeye odaklanmıştır. Bu anlamda eski evsizlerin sahip olduğu nitelikleri, bu alandaki rollerini, karşılaşılabilecekleri riskleri ve evsizlikle mücadelede onların etkin bir şekilde nasıl kullanılabileceğine dair önerileri kapsamlı bir şekilde incelemektedir. Dolayısıyla çalışma, algılar, tutumlar ve olguları detaylı ve bütüncül bir biçimde inceleyebilmek için nitel araştırma yöntemini benimsemiştir (Yıldırım ve Şimşek, 2018). Nitel araştırma, belirli bir olgu üzerinde derinlemesine ve çok boyutlu analizler yapılmasına olanak tanımaktadır (Punch, 2005). Bununla birlikte araştırma, katılımcı deneyimlerini kendi gerçeklikleri içinde anlamlandırma amacı taşıdığından, fenomenolojik araştırma desenine uygun olarak yürütülmüştür. Fenomenolojik araştırmalar, bir fenomen ya da kavram hakkında deneyimler üzerinden ortak anlamlar çıkarılmasını, katılımcıların bireysel

tecrübe ve algılarına dayanarak gerçekleştirmektedir (Creswell, 2021). Bu araştırmada, eski evsizliğe ilişkin tecrübe ve yorumlamalarda katılımcıların deneyimlerindeki biriciklik göz önüne alındığında fenomenolojik desenin tercih edilmiştir.

Çalışma Grubu

Çalışmaya ilişkin veriler evsizlik alanında çalışma tecrübesine sahip bireylerden toplanmıştır. Bu anlamda İstanbul’da evsizlik alanında profesyonel veya gönüllü olarak çalışan 11 katılımcı çalışmaya dahil edilmiştir. Katılımcıların çalışmaya katılımında deneyim ve gönüllülük olmak üzere iki temel kriter dikkate alınmıştır. Deneyime ilişkin olarak katılımcıların evsizlik alanında süreli/geçici olmayan ilgisinin varlığı dikkate alınmıştır. Yani katılımcıların tümü aktif olarak bu alandaki çalışmalarını sürdürmeye devam etmektedir. Bunun yanında katılımcıların tümü çalışmaya gönüllü olarak katılım göstermiştir. Çalışma grubuna araştırmacının kişisel ve akademik bağlantıları üzerinden ulaşılırken kartopu tekniği ile de özellikle sivil toplum alanındaki katılımcılara erişilebilmiştir. Son durumda ulaşılan 11 katılımcının yedisi erkek dördü kadın bireylerden oluşmaktadır. Çalışmaya dahil edilen kişi sayısının 11 olarak belirmesindeki temel etken veri doygunluğuna erişilmiş olmasıdır. Katılımcıların yaş aralıkları 25 – 59 arasında yer alırken ortalama yaşları 35 olarak belirlenmiştir. Katılımcıların evsizlik alanıyla ilgili faaliyetleri önemli ölçüde gönüllü olarak ilerlerken yalnızca katılımcı K2 sivil toplum çalışanı olarak profesyonel biçimde evsizlik alanında faaliyet yürütmektedir.

Tablo 1

Çalışma Grubuna Ait Bilgiler

Katılımcı Kodu	Cinsiyet	Yaş	Meslek	Evsizlik Alanında Çalışma Süreci
K1	Erkek	59	İmam	18 yıl
K2	Kadın	26	Sosyal Hizmet Uzmanı	6 yıl
K3	Kadın	25	Sosyal Hizmet Uzmanı	3 yıl
K4	Kadın	26	Sosyolog	6 yıl
K5	Kadın	25	Sosyal Hizmet Uzmanı	3 yıl
K6	Erkek	39	Mimar	8 yıl
K7	Erkek	57	İmam	15 yıl
K8	Erkek	34	Akademisyen	4 yıl
K9	Erkek	30	Akademisyen	2 yıl
K10	Erkek	39	Sivil Toplum Yöneticiliği	10 yıl
K11	Erkek	25	Sosyal Hizmet Uzmanı	6 yıl

Veri Toplama Araçları

Bu çalışmada veriler katılımcılarla yapılan derinlemesine görüşmelerle toplanırken veri toplama aracı olarak yarı yapılandırılmış görüşme formu kullanılmıştır. Nitel

araştırmalarda görüşme yöntemi, bireylerin davranışlarını, duygularını ve deneyimlerini nasıl algıladıkları ve anlamlandırdıkları üzerine derinlemesine bilgi sağlamaktadır (Merriam, 2018). Derinlemesine görüşmeler, katılımcılara açık uçlu sorular yönelterek onların yanıtlarını dinleme, kaydetme ve gerektiğinde konuları daha da derinleştirme imkanı sunmaktadır (Kümbetoğlu, 2015). Yarı yapılandırılmış görüşme formu ise araştırmacıların önceden belirlenen ana soruları kullanmalarını ve görüşme sırasında ortaya çıkan yeni bilgiler doğrultusunda soruları genişletmelerini sağlayan bir araçtır (Creswell, 2013). Bu yöntem, araştırmacılara, konu üzerine yoğunlaşmalarını sürdürürken görüşme esnasında keşfedilen veya öğrenilen yeni bilgileri de görüşmeye dahil ederek veri setini zenginleştirme esnekliği sağlamaktadır (Merriam ve Tisdell, 2015). Dolayısıyla bu çalışmada, araştırmacının konuya ilişkin araştırma deneyimi ve ilgili literatür çerçevesinde oluşturduğu yarı yapılandırılmış görüşme formu kullanılmıştır. İlgili form, araştırma öncesinde konuyla ilgili iki uzman görüşüne sunulmuş ve saha öncesinde nihai halini almıştır. Araştırma sürecinde katılımcıların yorumları ve temaların şekillenmesine göre forma ilişkin gerekli revizyonlar yapılmıştır. Form aracılığıyla yapılan 11 görüşme araştırmacıların izni dahilinde ses kaydına alınarak toplamda 566 dakikalık ses kaydı verisine ulaşılmıştır. Bu kayıtlar deşifre edildiğinde 128 sayfalık Word dokümanına erişilerek analize hazır hale getirilmiştir.

Verilerin Analizi

Bu çalışmanın verileri betimsel analize tekniği ile incelenmiştir. Betimsel analiz, ulaşılan ham verileri araştırmacının düzenleyip yeniden yorumlayarak okuyucuya sunulmasını ifade etmektedir (Yıldırım ve Şimşek, 2018). Betimsel analiz temelde dört aşamadan oluşmaktadır (Marshall ve Rossman, 2014): Analiz için çerçeve oluşturma, çerçeveye göre verilerin işlenmesi, bulguların tanımlanması ve bulguların yorumlanması. Bu çalışmanın veri analiz sürecinde de bu aşamalar takip edilmiştir. Bu anlamda öncelikle ham veriler toplanmış ve deşifre edilmiştir. Ardından bu veriler detaylı biçimde okunarak kodlanmıştır. Üçüncü aşamada kodlar yeniden yorumlanarak tema ve alt temalar oluşturulmuş; her başlıkta kullanılacak doğrudan alıntılar belirlenmiştir. Son olarak doğrudan alıntılarla ilişkilenen yorumlamalar yapılarak okuyucuya sunulmuştur.

Araştırmacının Konumu

Hesse – Biber (2007), araştırmacıların geçmişlerinin, sosyal konumlarının ve varsayımlarının nitel araştırma sürecine etki ettiğini ifade etmektedir. Özdeşünümsellik olarak kavramsallaştırılan bu durum, nitel araştırmalarda araştırmacıların, süreci ve veriyi şekillendirdiklerini; bununla birlikte araştırma sürecinden de etkilendiklerini ifade etmektedir (Palaganas ve ark., 2017). Dolayısıyla nitel araştırmalarda

araştırmacıların kendi konumlarını “analitik bir dikkatle” yorumlamaları, özdüşünümselliğin veriye olan etkisini görmek adına önemlidir (Dowling, 2006). Bu çalışma için de araştırmacının konumunu netleştirmek, araştırma süreci ve ulaşılan çıktılar üzerine düşünmeyi kolaylaştıracaktır.

Öncelikle araştırmacı evsizlik ve sokak çalışmaları alanında aktif çalışan birisi olarak evsizlikle mücadele konusunda aktif saha gözlemleri neticesinde spesifik araştırma konuları üzerine düşünme eğilimini sürekli olarak sürdürmektedir. Özellikle yoğun nitel araştırma eğilimi neticesinde bu alandaki araştırmaları daha derinlemesine ve yorumlayıcı bir tarzda yürütmektedir. Araştırma konusu, madde bağımlılığı tedavisinde eski kullanıcıların bireylerin aldıkları aktif rolün benzer bir şekilde eski evsizler için düşünülüp düşünülemediği sorusuyla şekillenmiştir. Hiç şüphesiz araştırmacının bağımlılık alanındaki çalışmaları, bu konunun açığa çıkmasında önemli bir etkidir. Araştırma sürecinin yürütülmesinde ise araştırmacının bu alanda aktif bağlantılarının bulunması önemli bir kolaylık oluşturmuştur. Yapılan görüşmelerde dinleyici ve gözlemci bir pozisyonunda bulunan araştırmacı, yaptığı görüşmeleri eski evsizliğin evsizlikle mücadeledeki pratik yönünü keşfedici bir içerikle yürütmeye çalışmıştır. Hiç şüphesiz nitel araştırmalar, soru ve konu odağının kaybolduğu görüşmeleri sıklıkla açığa çıkarabilmektedir. Araştırmacı, bu konuda titiz davranmaya çalışarak görüşmeleri büyük oranda eski evsizliğin bu alandaki etkinliğini açıklayıcı tarzda yürütmeye çalışmıştır. Araştırmacının nitel araştırma yürütme konusundaki tecrübesi ve narrative terapist kimliği, bu noktada önemli oranda yardımcı olmuştur. Yine elde edilen verilerin analizinde bağımlılık tedavisinde eski kullanıcıların aldığı konumu göz önünde bulunduran bir yaklaşımla tematik değerlendirme yürütülmeye çalışılmıştır. Her iki konu arasında teorik olarak bir bağıntı olmasa da yazarın ele aldığı perspektiften sorun ve müdahale süreçleri itibarıyla olan benzerlik, araştırmacıyı bu yönde düşünmeye sıklıkla itmiştir. Özetle, bu çalışmanın verilerini keşfetme ve yorumlama sürecinde araştırmacının aldığı konumda, araştırmacının ilgi ve çalışma alanlarının etkisi açıkça görülmektedir.

Etik Konular

Bu çalışmanın etik kurul onayı İstanbul Üniversitesi Cerrahpaşa Sosyal ve Beşeri Bilimler Etik Kurulu'nun 06.08.2024 tarihli toplantısında görüşülmüş ve 2024/367 numaralı etki kurul onay formu ile alınmıştır.

Bulgular

Bu çalışma, evsizlikle mücadelede eski evsizliği bir kaynak olarak düşünmeye ilişkin genel bir çerçeve sunmaktadır. Bu anlamda çalışmada ulaşılan verilen “*Eski Evsizliğin Sahada Öne Çıkartan Nitelikler*”, “*Eski Evsizlerin Sahada Alabileceği Roller*”, “*Eski Evsizlerin Evsizlik Alanında Çalışmasının Riskleri*” ve “*Eski Evsizliğin Bir Kaynak Olarak Düşünülmesine İlişkin Öneriler*” olmak üzere dört tema altında tasnif edilmiştir.

1. Eski Evsizliği Sahada Öne Çıkartan Nitelikler

Çalışmada eski evsizlik, bir deneyim olarak evsizlik alanında işlevsel olabilecek çeşitli unsurlara doğal bir sahipliğin olduğu bir durum olarak algılanmıştır. Bu anlamda eski evsiz bireylerin sokak tecrübesinden gelen sahayı anlama ve ihtiyaçları tanıma becerisi, evsizlere yönelik ideal iletişim ve yaklaşıma hakim olma bilgisi, evsizlikle mücadeleye katkı verme istekleri ve bu alanda çalışmanın destekleyici yönü gibi unsurlar öne çıkmıştır. Bu unsurlar, evsizlikle mücadelede eski evsiz olmayı bir kaynak olarak görmek adına önemlidir. *Sahayı anlama ve ihtiyaçları tanıma becerisi* açısından tecrübeden edinilen bilginin önemine bir vurgu söz konusudur. Bu açıdan pratik anlamda ihtiyaçları tanımanın önemine dikkat çekilirken empatik yaklaşım becerisinin doğal biçimde öne çıktığı ve bunun sokaktaki ihtiyaçları daha iyi yakalamak adına etkili olduğu vurgulanmaktadır. *Doğru iletişim ve yaklaşım* açısından bakıldığında ise özellikle evsizlere yaklaşımda gerekli hassas iletişim becerilerinin eski evsizlerde içkin olarak varlığına ilişkin bir kabul dikkat çekmiştir. Bu anlamda eski evsizlerin, evsizlerle güven temelli iletişim kurmanın unsurlarına ve ilişkideki hassasiyetlere daha güçlü biçimde hakim olduklarına ilişkin bir vurgu öne çıkmıştır. Son olarak *eski evsizlerin evsizlik alanına katkı verme istekleri*, onları bu alanda tecrübeli bir gönüllü olarak görmeye yardımcı olmaktadır. Eski evsizlerin alana katkı verme istekleri, sokak tecrübesinde gelişen yardımlaşma kültürünün bir yansıması olarak okunabilirken bu alana katkı sunmanın kendi mücadele süreçleri açısından da destekleyici bir unsur olarak değerlendirilmiştir.

Tablo 2

Eski Evsizleri Öne Çıkaran Nitelikler

Kod	Alıntı	Yorum
Sahayı Anlama ve İhtiyaçları Tanıma Becerisi	<p>“Mesela şunu yapmıyor, mesela demiyor ki mesela ben diyordum ona ki ya bu, buna veriyorsun, bu adam içiyor ben az veririm diyordu. Yani onun ben derdini bilirim diyor. Az veririm içer yine diyordu. Yani onun şeyine bakmıyordu. Yani sokaktaki adamın derdini sokaktan gelen adam iyi anlar.” (K1, 59)</p> <p>“Diğer evsizlere yardım noktasında eski bir evsizin kendi tecrübeleri doğru tuttuğunda yol gösterici olabilir. Aynı yollardan geçtiği için kendisi de bir evsiz bireyin hassasiyetlerini, zaaflarının ne olduğunu çok iyi bildiği için, zorluklar yaşadığını çok iyi bildiği için bu noktada evsizlikten kurtulma noktasında yol gösterici olabilir tecrübeleriyle beraber.” (K4, 26)</p> <p>“Aynı biraz önce dediğim gibi bana damdan düşeni getirin diyen Nasrettin Hoca gibi onlar onları evsizlerin halini daha iyi anlıyorlar çünkü yaşamışlar. Biz yorum yaparak, görerek katkı sağlamaya çalışıyoruz. Onlar yaşamışlar, yaşadıkları için onların tecrübeleri, bilgileri daha fazla, daha ciddi katkı sağlayabilirler.” (K7, 57)</p>	<p>Eski evsizler sokak tecrübelerine istinaden sokak yaşamındaki ihtiyaçları daha iyi anlayabilir. Bu durum temelde eski evsizlerin, evsizliğe ilişkin empatik davranış becerisine sahip olduğunu ifade eder.</p>

<p>Doğru İletişim ve Yaklaşım Beceri</p>	<p>“Çünkü görmüş, çünkü özveriyle çalışabilir, çünkü her şeyi biliyor, sokağı biliyor, sokakta ne olduğunu biliyor adam. Sokağın ne kadar güçlü bir şey olduğunu, çok zor olduğunu o biliyor. Onun için, onun katkısı öbüründen daha çok olur.” (K1, 59)</p> <p>“Nasıl konuşulacağını veya neye kızdığını mesela bizim anlayamadığımız bir noktada bir evsiz bireyin neye kızacağını, neyden hoşlanmayacağını işte nerede hassasiyetini bizden daha iyi bilecekleri için bu noktada mentorluk edebilirler.” (K4, 26)</p> <p>“Yani eski evsiz bir başka evsizle iletişim noktasında sahada çalışan bir uzman, bir profesyonel, bir psikoloğa, bir sosyoloğa neyse bir sosyal hizmet uzmanına ya da hizmet sağlayıcısına nazaran eski bir evsizi bir evsiz çok daha hızlı iletişim kurabiliyor. Güven noktasında daha hızlı güven ilişkisi kurabiliyor fakat bunun sürekliliği maalesef zayıf.” (K8, 34)</p>	<p>Evsizliği deneyimlemiş olmak, bu bireylere evsizlere nasıl yaklaşılacağı konusunda önemli bir tecrübe kazandırmaktadır. Eski evsizlerde içkin olarak var olan bu beceri, onları evsizlik alanında bir kaynak olarak görmeye yardımcıdır.</p>
<p>Alana Katkı Verme İsteği ve Yardım Etmenin Destekleyici Yönü</p>	<p>“Ve sokaktakilerin de şöyle bir durumu var, birbirlerine çok yardım ederler. Diyelim ki bir tane şey aldıysa, bir ekmek aldıysa bunu ikiye bölüp ikisiyle paylaşabilir. O kültür oradan geliyor. Onun için birbirlerine yardım edebilirler.” (K1, 59)</p> <p>“Bizim bir gönüllümüz vardı. Normalde diyorum ama aslında yanlış bir kelime kullanıyorum. Gönüllümüz olduğunu düşünüyorduk ama daha sonrasında bize aslında daha önceden evsiz bir birey olduğunu, sonrasında da buraya gönüllü olarak geldiğini açıklamıştı. Çok eskilerden, bizden destek almış birisi olduğu için mevcut ekipteki kimse kendisini bireysel olarak tanımıyordu.” (K3, 25)</p> <p>“Eskiden evsiz kalmış bireyden bu noktada destek almak, kişinin de kendisini faydalı hissettireceği için bu ona da katkı sağlayabilir.” (K4, 26)</p> <p>“Yani yardım etmenin eski evsizin destekleyici bir katkısı olabilir.” (K8, 34)</p> <p>“Eski evsiz, bir evsizi yardım ettiğinde bir, bu insanın tekrardan haklarından yararlanmasına vesile olacak. İki, bu muhtemelen bir kişisel tatmindir aynı zamanda öyle olacağını tahmin ediyorum.” (K9, 30)</p>	<p>Sokak pratiğinde evsizler arasında yardımlaşma kültürü oluşmaktadır. Bu kültür, evsizlik sonlansa dahi evsizlere yardım etme isteğini desteklemektedir. Bu yardım ilişkisini eski bir evsiz olarak sürdürmek, bireylerin iyi hissettiren ve mücadele sürecine katkı sunan bir unsura dönüşebilir.</p>

2. Eski Evsizlerin Sahada Alabileceği Roller

Çalışmada ulaşılan temalardan bir diğeri eski evsizlerin, evsizlik alanında alabileceği rollere ilişkin olmuştur. Katılımcı ifadelerinde belirlenen bu roller aşağıdaki gibi özetlenebilir:

Şekil 1. Evsizlerin Sahada Alabileceği Roller

Eski evsizlerin, evsizlikle mücadele alanında alabilecekleri rollerin ilki sokaktaki evsizlere rol model olma ve rehberlik etme olarak belirlenmiştir. Evsizlikle mücadeleyi başarıyla sürdüren/tamamlamış bir bireyin evsizle temas sağlamanın, evsizlerin kendi mücadele süreçlerine ilişkin bir örneklik teşkil edebileceği aktarılmıştır. Bu anlamda eski evsizlerin sokaktaki evsizlerle rehberlik ve mentörlük düzeyinde bir ilişki kurabileceği belirlenmiştir. Bu ilişki eski evsizlerin, evsizlerle ilgilendiği ve beraber vakit geçirdiği bir pratiği içerebilirken temelde değişime yönelik bir örnekliğin somut olarak sunulması açısından önemli görülmektedir. Ayrıca benzer bir ilişkinin evsizliği deneyimlemeyen bireylere kıyasla eski evsizlerin sunması, evsizlerin bu ilişkiyi benimsemesi açısından da önemli bir avantaj olarak görülmektedir.

“Biz dernek olarak gidiyoruz sahaya, evsizlerin bilgilerini topluyoruz ve bu bilgiler ışığında onların problemlerini ve sorunlarını anlatıyoruz insanlara. Ama bunu birebir yaşayan ve deneyimleyen bir insan, bunu anlatmasıyla bizim anlatmamız hiçbir zaman bir değil.” (K1, 59)

“Ve onun başardığını gören kişiler, ilk etapta gittiğinde onunla dalga geçiyorlardı. Bırakacaksın, inanyorum akşam gelip böyle içeceksin deyip aslında olumsuz teşvik ediyorlardı. Onun başardığını gören kişiler, birebir de şahit olan kişiler de aslında bize başvuru yapmaya başladılar.” (K2, 26)

“Onlara rehberlik yapma. Onlara danışmanlık yapma. Onlara arkadaşlık yapma konuşurken, rehabilite merkezinde onlarla arkadaşlık yapacak... Çay içerken masa arkadaşı, yemek yerken masa arkadaşı... Zaten önemli olan bu bak.” (K7, 57)

Eski evsizlerin pratik olarak sokaktaki evsizle temas sağlması, evsizlerde değişimin mümkün olduğuna yönelik inancı desteklemesi açısından önemlidir. Bu anlamda eski evsizlerin sokaktaki evsizlerle ilişki kurması bu bireylerde özgüven, umut, motivasyon gibi duyguların gelişmesine olanak sağlayabileceği ve dolayısıyla değişim yönünde harekete geçirici bir etki oluşturabileceği düşünülmektedir. Bu noktada ilgi çekici nokta, eski evsizlerin böylesi bir etki için bireysel niteliklerden bağımsız olarak yalnızca geçmişte bu deneyime sahip olunmasından dolayı bu rolü sergileyebileceğine ilişkin düşüncedir. Dolayısıyla eski evsiz bireylerin değişim hikayelerini sokaktaki evsizlere aktarımı/gösterimi dahi bu alanda sergileyebilecekleri etkili bir rol olarak öne çıkmıştır.

“Tabii ki özgüven noktasında tabii ki sağlar. Mesela adam, dedim ya ki, bunların özgüvenleri eksik. Karşındaki adama bakıyor ki, bu başardı, ben niye başaramayayım? Diyebilir onu. Bu başardı, mesela sen de başarabilirsin, öbürü de başarabilir. Özgüven verir ona. Ona güvenmesini sağlar. Öyle olabilir.” (K1, 59)

“Burada şunu görmüştük biz, tedavi sürecinde bu hizmetleri sosyal entegrasyon olarak nitelendirdiğimiz süreçte ileri aşamaya atlayan kişiler, diğerleri için çok büyük bir motivasyon alanı oluşturuyor. Yani o başarabildiyse ben de başarabilirim gibi oluşturabiliyor.” (K2, 26)

“Eski evsizlerden, evsizlere sahip çıkan, sosyal faaliyet gösteren ya da sosyal faaliyete destek gösteren bir birey, gönüllü olanlar daha etkili oluyor. Kardeşim ben de beş sene evsiz kaldım. On sene işte şöyle yaptım, bunları kullandım, şunları yaptım, şöyle kurtuldum. Onlar daha etkili oluyor. Eski evsizlerin bu tarafıyla yararlanılabilir, etkili olabilir. Ve bunları yapanlar da var.” (K7, 57)

Eski evsizlerin, sahip oldukları sokak tecrübesiyle birlikte sokaktaki evsizle temasın kolaylaştırılmasında rol alabileceği öne çıkan bir başka nokta olmuştur. Bu anlamda evsizlerle destek ilişkisi temelinde temas kurmanın içerdiği doğal zorluğa karşın eski evsizlerin, deneyime dayalı bilgi ve empatik yaklaşım becerisi ile bu ilişkiyi daha kolay ve daha etkili biçimde kurabileceği aktarılmıştır. Bu anlamda yalnızca sokaktaki evsizlere erişimde değil, bu alanda çalışan gönüllü ve profesyonellerin bu husustaki gelişimlerine de katkı sunabilecekleri belirlenmiştir.

“Sokakta kalan bir bireyin yardım isteme süreci çok uzun bir süreç oluyor. Yani yardım istemiyor zaten de kolay kolay o rehabilitasyon sürecini kabul etmiyorlar. Kişiye ulaşmak çok zor olabiliyor. Hani konuşmak için bile kendine hazır hissetmesi çok uzun yıllarını alabiliyor. Bu noktada kolaylaştırıcı olabilir. Belki hani kişilerle iletişime geçme noktasında nasıl iletişim kurulabileceği veya bilmiyorum işte evsizlerin dilinden anladığı için kendisi de o noktalardan geçmiş noktasında. İletişime geçme konusunda belki destek verebilirler.” (K4, 26)

“Az önce anlattığımız gibi bu noktada onlar da aynı yollardan geçtikleri için mentorluk edebilirler, dediğim gibi bu tarz çalışmalarda kişilerle nasıl iletişime geçeceği noktada olabilir belki veya ulaşılması zor, iletişime geçilmesi zor kişilerle iletişime geçme noktasında olabilir belki.” (K4, 26)

“Evsizler genellikle kullandığı cümle şu olur. Senin beni anlayabilmen için senin bu süreci, bu deneyimi yaşıyor olman gerekiyor. Sen bu deneyimi, bu süreci yaşamadığın sürece bana kuracağın her cümle ezber, yapay cümle olur. Bir uzmanın, bir psikoloğun ya da bir hizmet sağlayıcının yaklaşımı ne tür yani samimi olursa olsun bu süreci deneyimleyen eski bir evsiz bu noktada daha kritik bir katkısı oluyor” (K8, 34)

Eski evsizlerin evsizlikle mücadele alanında sergileyebilecekleri bir diğer rol ise sahaya ilişkin doğal bir bilgi kaynağı olmalarıyla ilişkilidir. Bu noktada gerek sokaktaki evsizi yönelik gerekse de evsizlikle mücadele alanında çalışan gönüllü ve profesyonellere yönelik önemli bir bilgi kaynağı olarak görülebilmektedirler. Bu anlamda evsizlerin sokak sürecindeki ihtiyaçları, mücadele pratikleri, evsiz bireye yaklaşım, değişim sürecinin nasıl sağlanabileceği ve yürütülebileceği gibi hususlarda eski evsizler, evsizlik alanında çalışanlar için önemli bir bilgi kaynağı olarak görülebilmektedir.

“Yani bize bağımlı bir halde yapmadı bunu, kendisi halletti. Örnek vakalar olduğunda, mesela ona danışıyoruz, diyoruz ki biz bunu nasıl yapabiliriz, nasıl ilerletebiliriz gibi, o yüzden çok büyük bir teşvik oluyor ve olumlu yönde bir motivasyon oluyor.” (K2, 26)

“Eski evsizlerden en iyi alacağımız şey budur diye düşünüyorum. İhtiyaçların neler olabilir? Hangi ihtiyaçları nereden karşılıyorlar? Tuvalet ihtiyaçlarını nerede gideriyorlar? Temizliklerini ne kadarını nasıl sağlıyorlar? Bunlarla ilgili normal sahada karşılaştığımız evsizlerden bunun bilgisini çoğunlukla alamıyoruz. Ama belki eski evsizlerin ufuk açıcı olarak bize faydası sağlayacağı şey bu bilgiler olabilir. Ve nedenleri neydi? Sonunda nasıl karar verdi ya da evsizlikten kurtulma hikayesini nasıl başardı? Bu çok önemli bir nokta. Ne değişti hayatında, nasıl değiştirdi ya da bu da bizim dernekler için, bilim insanları için ışık tutucu bir şey olur. Demek ki biz de bunu böyle yapmalıyız diye kendimizi geliştirebiliriz.” (K6, 39)

“Rehberlik hizmeti yapabilirler, danışmanlık hizmeti yapabilirler. Hem bize danışmanlık hem de evsizlere danışmanlık hizmeti yapabilirler... Tecrübeleriyle danışmanlık görevi yapabilirler, onlara rehberlik yapabilirler. Bizim de bilmediğimiz, yanlış yorumladığımız yerleri sizin dediğiniz gibi değil, ben yaşadım, öyle değil de böyle çözülür. Böyle katkı sağlayabilirsiniz diye bizi de yönlendirebilirler.” (K7, 57)

“Eski evsiz bireyin sahada nasıl çalışabileceğiyle alakalı olumlu anlamda en bariz mı yapabileceği şey aslında mı eski bir evsiz kişiye bilgi kaynağı evsizlikten kurtulmasında bir bilgi kaynağı oluşturabilir. Yani nasıl bir iş bulunduğu çalışabileceği, ne tür konularda kalabileceği, ekonomik durumunu nasıl yönetebileceği, diğer insanlarla iletişimini nasıl sağlayabileceği noktasında bir destek ağı oluşturabilir... Nitekim ex-userlar, madde bağımlı tedavisinde ex-userların da temelde katkı sağlayabildikleri noktalar kesinlikle geçmiş benzer hikayeler, benzer sorunlar yaşamaları ve bu benzer sorunlar ve problemlere ne tür bir destek sunulduğunda kolaylıkla çıkabilecekleri bilmeleri... Dolayısıyla bu aktarımdan eski bir evsiz normal bir uzmana göre belki bir psikoloğa göre belki bir işte sivil toplum çalışanlarına göre çok daha rahat, hızlı bir şekilde katkı sağlayabilir.” (K8, 34)

“Evsizlik deneyimi, diğer evsizin evsizlikten kurtulması için, meslek elemanları ve politika yapıcılara sağlayabileceği en önemli alanlar. Çünkü sokakta kalmanın mali anlamında neye geldiğini biliyor, ne hissettiğini biliyor, zorluklarını biliyor ve bu insanlara nasıl iletişim kurulur, neler yapılmalıdır bunları biliyor.” (K9, 30)

Eski evsizlerin, evsizlikle mücadele alabilecekleri rollerden bir diğeri ilgili hizmetlerin evsizlere ulaştırılmasında sağlayacakları aracılık rolüdür. Bu anlamda eski evsizlerin, sokaktaki evsizle etkileşimde aldığı rol gereği temelde hizmetlerin aracılığına zemin hazırlarken evsizlerin hizmetlere başvurusunu teşvik ederek veya hizmetleri kabul etmesine yardımcı olarak aracılık sağlayabilecekleri aktarılmaktadır. Bunların yanında hizmet sağlayıcıların sokaktaki evsizle ilk temasını kolaylaştırabileceği ifade edilirken hizmet sağlayıcılar adına ilişkideki güven ve motivasyon unsurlarının da eski evsizler aracılığıyla sağlanabileceği belirtilmiştir. Dolayısıyla ilk temastan sürdürülebilirliğe kadar eski evsizlerin, hizmetler ile evsizler arasında bir köprü vazifesi görebileceği anlaşılmaktadır.

“Yani örnek veriyorum, başka bir evsizin aynı sıkıntı yaşadığını gördüklerinde direkt bize getiriyorlar. Ya böyle bir evsiz var, ona da destek olabilir misiniz diye. O yüzden destekleri çok

büyük bir, yani bizim aslında da oradaki o hizmeti bize ulaştırmamıza destek oluyor ve o evsizin de o sorundan kurtulmasına destek olmuş oluyorlar... Veya içe kapanıp bir kişi ifade etmekte zorlanıyorsa ve bunu o kişi, bu hizmetten faydalanan veya bu mücadele kurtulan bir kişi gördüğü anda bizle tanıştırtıp, onun adına bizi ifade edip, onun o ilk iletişim engelini aştırmaya çalışabiliyor.” (K2, 26)

“Ama olumlu olarak kurumlara hizmet sağlayıcılarına yönlendirme eski evsizin yapabileceği en önemli şey.” (K8, 34)

“Önemli nokta diğer evsizlerle ara bulucu olması. Örneğin, sen şimdi gönüllülük faaliyeti kapsamında çorba dağıtıyorsun. Eski evsiz bu tecrübeyi bildiği için diğer evsizlerle bir nebze örgü var. Yani evsizler biraz izole yaşarlar ama kendi içlerinde bir sosyal networkleri, bir sosyal sermayeleri vardır. Yani alışkanlıklar benzer, yeni yaşam tecrübeleri benzer. Mesela mümkünse birlikte uyurlar aynı mekanda. Eğer bir madde alacaklarsa ya da bir alkol içeceklerse birlikte içerler. İnsan profilleri uyumazsa mesela uyumayanı dışlarla kendi içlerinde takılırlar. Böyle bir şey var. Ve eski evsizi bunların arasına aldığın zaman ne yapıyorsa ara bulucu oluyor.” (K9, 30)

Eski evsizlerin evsizlikle mücadeleye sunabilecekleri katkılardan bir diğeri farkındalık çalışmaları ile ilgilidir. Eski evsizlerin, evsizlikle mücadeledeki pratik rollerinin yanında evsizlik alanındaki önemli bir dezavantaj olan dışlanma ve damgalanma açısından da etkili çalışmalar yapabilecekleri aktarılmıştır. Bu anlamda görsel ve işitsel medyada evsizliğin doğru biçimde aktarılması, evsizlikle mücadelenin gündemde tutulması ve evsizliğe ilişkin bir olumlu bir imajın oluşması açısından katkıların söz konusu olabileceği ifade edilmektedir.

“Bir yere işe yönlendirdiğimiz zaman kurumun evsizliğe, dezavantajlı bireylere yönelik bakış açıları çok fazla değişmiş oluyor. Çünkü genel anlamda güven problemi de var insanların, evsiz birisini çalıştırmak, düzenli bir işe çalışıyor olması, ona güveniyor olması vs. gibi. Bu tarz tecrübeyi yaşamış ve şu an evsizlikten kurtulan kişiler aslında diğer, nasıl anlatıyım insanlara hak tanınması için, onlara da şans verilmesi için en büyük rolü taşıyorlar, sorumluluğu taşıyorlar bir yerden de.” (K2, 26)

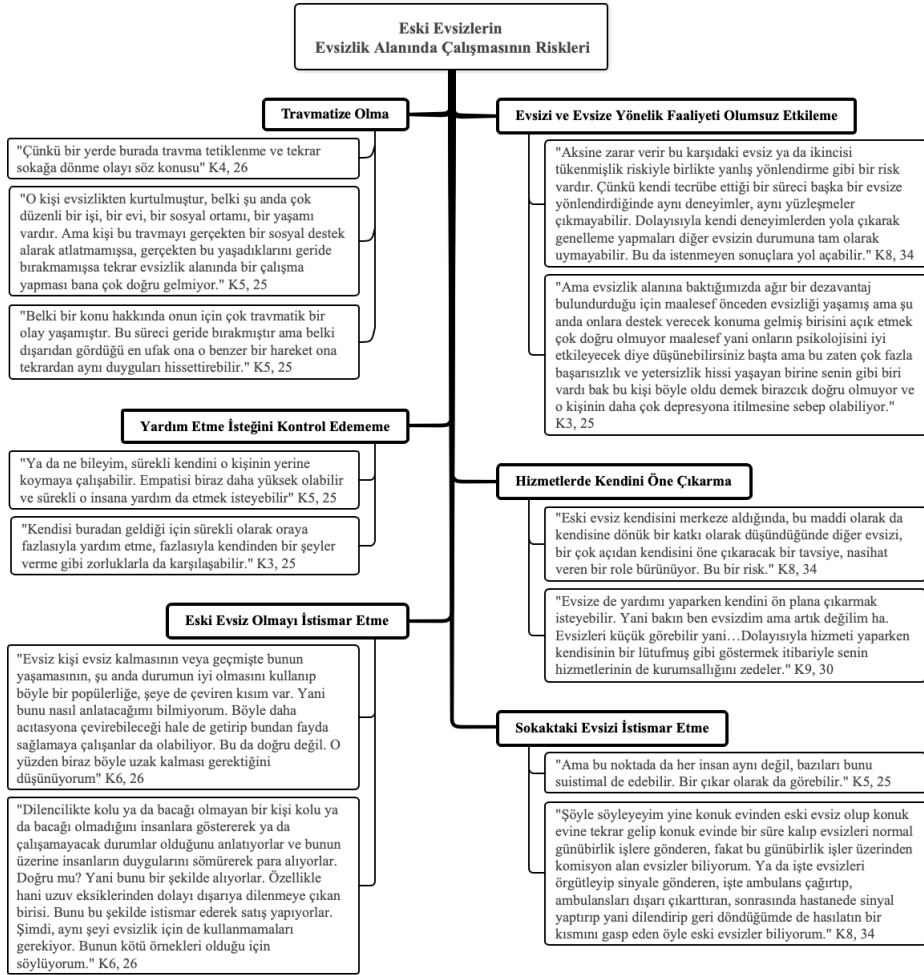
“Eğer bir evsiz birey evsizlikten kurtulduysa, en güzel katkıyı evsizler için ne yapılabilir diye dinlenerek, anlatarak verebilir diye düşünüyorum ben.” (K3, 25)

“Giderler, derler ki kendi hikayelerini anlatabilirler, bununla ilgili kitap yazabilirler, bununla ilgili YouTube kanalı açabilirler.” (K6, 39)

3. Eski Evsizlerin Evsizlik Alanında Çalışmasının Riskleri

Ulaşılan verilere göre eski evsizlerin evsizlik alanında çalışmalarında bir takım riskler bulunmaktadır. Bu riskler altı başlık altında derlenmiştir. İlk olarak *travmatize olma* riski açısından eski evsizlerin, her ne kadar evsizlik süreçlerini sonlandırırsa da evsizliğin derin psikolojik etkilerini taşıdığı öngörülmektedir. Bu açıdan eski evsiz bireylerin evsiz bireylerle temasının devam etmesi, kendi mücadele süreçlerinde olumsuz deneyimlerin hatırlanması ve travmatik unsurların tetiklenmesine karşılık gelebilir. Bu durum ise bireylerin kendi mücadele süreçlerinde sağlıksız bir sonuç

doğurma riski taşımaktadır. Diğer yandan *yardım etme isteğini kontrol edememe* açısından eski evsiz bireyler, evsizlerle çalışma ilişkisinde sempatik bir tavır geliştirme riski taşımaktadır. Buna göre sokaktaki bireylerle güçlü bir özdeşim kurarak destek ilişkisindeki sınırların ihlal edilmesine ve kurulan ilişkinin eski evsiz birey açısından zorlayıcı bir hâl almasına neden olabilir. Bu durum ise ilgili destek ilişkisinde eski evsiz bireyin suiistimaline varacak uygulamalar doğurabilmektedir. *Eski evsiz olmayı istismar etme* yönünden bakıldığında ise bu bireylerde geçmiş sokak deneyimlerinden kişisel çıkar odaklı bir tavır geliştirme riski söz konusu olabilmektedir. Bu yönüyle geçmişte deneyimlenen evsizlik hikayesinin dramatize edilerek kişisel bir çıkar aracı olarak kullanılabilmesi belirlenmiştir. Bu durum, eski evsiz bireylerin evsizlik alanıyla temasının devam etmesi veya bu konuyla ilgili gündemini sürdürmesiyle ilgili bir risk olarak karşımıza çıkmaktadır. *Evsizi ve Evsize Yönelik Faaliyeti Olumsuz Etkileme* riski ise evsizlik deneyimlerindeki kişisel nitelikler ve yaşam hikayeleri açısından farklılıklarla ilişkilidir. Her ne kadar eski evsizin sokakta rol model ve motivasyon unsuru olma niteliği güçlü bir yön olarak bulunsa da sokaktaki evsizin eski evsiz bireyin hikayesiyle ayrıştığını düşündüğü noktalarda bu potansiyelin kullanılmayacağı; aksine eski evsizin sokaktaki evsizi ve evsize yönelik çalışmayı olumsuz etkileyebileceği aktarılmıştır. Bu durum eski evsizlerin *hizmetlerde kendini öne çıkarma* riskiyle birlikte düşünüldüğünde daha önemli bir sorun alanına karşılık gelebilmektedir. Zira eski evsizler, evsizlik sürecini sonlandırmanın verdiği özgüvenle bireysel hikayelerini ve becerilerini güçlü görme eğiliminde olabilmektedirler. Sonucunda ise eski evsizlerde sokak yaşamına ilişkin kişisel özellikleri ihmal eden ve genellemeci bir yaklaşım söz konusu olabilmektedir. Bu durum ise sokaktaki evsizin kendisini güçsüz görmesine ve evsize yönelik sunulan destek ilişkisinin bir “lütuf” olarak algılanmasına zemin oluşturmaktadır. Son olarak *sokaktaki evsizi istismar etme* riski ise aslında geçmiş sokak deneyiminde deneyimlenen veya öğrenilen bir davranış örüntüsünü eski evsiz olarak sürdürebilme ihtimali ile ilişkilidir. Eski evsiz bireyler de sokakta kültüründe gelişebilen çıkar odaklı ilişki yaklaşımını sürdürebilme riskini taşıyabilmektedir. Bu durum ise eski evsiz bireyin destek ilişkisi aracılığı ile sokaktaki evsizi istismar edebilme riskini açığa çıkartmaktadır.

Şekil 2. Eski Evsizlerin Evsizlik Alanında Çalışmasının Riskleri

4. Eski Evsizliği Bir Mücadele Aracı Olarak Düşünürken Dikkat Edilmesi Gerekenler

Çalışmada belirlenen son temada eski evsizlerin evsizlik alanında çalışmalarını kolaylaştıracak öneriler derlenmiştir. Bu öneriler temelde eski evsizlerin evsizlik sahasında çalışmasını bir öneri olarak sunmayı değil böylesi bir fikirde dikkat edilmesi gereken unsurları ifade etmektedir.

4.1. Eski Evsizliği Tanımlamak

Katılımcı verilerinde öneri anlamında dikkat çeken ilk vurgu evsizliğin hangi aşamadan sonra eskide kalan bir deneyim olduğu konusundaki belirsizliğin giderilmesi

olmuştur. Bu anlamda eski evsizlerin sahada çalışmasını düşünürken öncelikle hangi bireylerde evsizlik riskinin sonlandığını kapsamlı biçimde değerlendirecek bir otoritenin kurulması veya standardın geliştirilmesi önerilmektedir. Evsizlik tecrübesinin oldukça kişisel bir deneyim olduğu göz önüne alındığında eski evsizin kim olduğuna ilişkin net bir tanımın yapılabilmesi gerekli görülmüştür. İlgili alıntılardan görüleceği üzere bu tanımlama temelde eski evsizlerin sahada karşılaşılabilecekleri risklerin minimize edilmesi adına önemli görünmektedir.

“Sadece sokakta yaşamadan evde yaşamaya geçti diye rol model olmaz. Yani sokaktaydım eve geçtim artık sizin için bir rol modelim. Olmaz. Rol model dediğin şey tepeden tırnağın bir rol modeli. Yani madde bağımlıysa maddeyi bıraktığın süreçle bir rol model. Psikolojik bir problemim varsa, aldığı danışmanlık süreciyle bir rol model, işsizse işe girme süreciyle aldığı bir rol model. Ya da zaten mesleği vardı, tekrardan bir iyileştirmeyle, mesleğiyle kavuştu ve iş buldu. Bunun da bir rol model, baştan aşağı bir rol model olması lazım. Yani bugün sadece evsizliği barınaktan aldık, ailesinin yanına getirdik, bakın isteyen herkesi götürebiliyoruz işte, alın size rol model demek olmaz.” (K9, 30)

“Bir kere şunun olması lazım. Yani sosyal devlet içerisinde, evsizlik alanında bir klinik, bir yerleşim vesaire alışıklığının açılıp bununla ilgili tedavilerin, kontrollerin, süreçlerin izlendiği, takip edildiği bir nokta olsa tabii ki siz bunu daha kolaylıkla yapabilirsiniz.” (K6, 39)

“Eski evsiz, yine belirttiğim gibi ne kadar süredir eski evsiz olduğu, yani evsizlikten kurtulduğu, ne kadar süredir evsizlikten kurtulduğu, mevcut durumda nasıl bir yaşam sürdürdüğü, ekonomik durumdan aile durumuna, hukuki durumdan psikolojik duruma birçok açıdan ne düzeyde bir normal bir birey, birçok açıdan asgari yaşam standartları vesaire noktasında birçok açıdan nasıl bir hale, profile büründüğünü bir kere göz ardı etmemek. Bu çok kritik bir durum. Birincisi, eski evsiz tanımının betimlemesini yapmak lazım.” (K8, 34)

“Dediğim gibi en az 3-5 sene geçmiş olması lazım. Yani kendisi açmış lazım. Bunun için de bir heyet kurup eski evsizin geri dönme ihtimali var mı, bunu tespit edeceksiniz. Yani nasıl doktor heyet kuruyor, ilaç raporu veriyor, ameliyata karar veriyor, rapor sunuyor. buna da bir heyet kurup bu konuda uzman olmuş, tecrübeli insanların kurmuş olduğu bir jüriyle o eski evsizlerin bu hizmetlerde kullanıp kullanılmama hususunda da KPSS sınavı gibi sınavların mülakatına geçirmek lazım diye düşünüyorum.” (K7, 57)

Eski evsizliğin tanımlanması noktasında katılımcılar pratik anlamda bir takım unsurlara dikkat çekmiştir. Bu noktada ilk olarak sokaktan konut yaşamına geçtikten sonra bu bireylerin “zamana” ihtiyacı olduğu vurgulanmıştır. Bu zaman dilimi içerisinde sağlık problemlerinin çözümlenmesi, psikolojik iyileşmenin sağlanması, mesleki ve(ya) ekonomik seviyenin yükseltilmesi ve toplamda bireyin sosyal entegrasyonunun yeniden sağlanması öne çıkartılmaktadır. Bireylerin yaşamlarındaki bu alanlarda sağladıkları ilerlemeler, evsizliğin “eskide kalan” bir deneyim olduğu konusunda önemli göstergeler olarak değerlendirilmiştir.

“Eski evsizin tamamen kurtulduğuna inandığın anda, tamamen yaşamını kendi ayaklarının üstünde idam ettirebildiğine inandığın anda, o zaman sürece katılabilir demek. Eski evsiz sürece hemen katılmamalı. Belli aşamalardan geçmeli, takipleri sağlanmalı.” (K9, 30)

“Tekrar evsiz kalmaması için ise eski bir evsiz bireyin bu noktada rehabilitasyon sürecini sürdürmesi, devam etmesi, psikolojik destek almaya devam etmesi ve mesleki hayatı, mesela meslek edinilme konusunda eğer bir çalışmalar yapıldıysa kendi hayatına idame ettirebilecek güce ulaşması, o aldığı destekleri sürdürmesi tamamen azalana kadar o rehabilitasyon sürecini tamamlayana kadar önemli.” (K4, 26)

“Yani bizim o sosyal entegrasyonla da temel ihsan ihtiyaçlarını karşıladıktan sonra, hastalık, sağlık durumuyla ilgili bir durum varsa, bağımlılıkla ilgili bir durum varsa ya da psikolojik bir durum varsa bu süreçleri tek tek sokup, uzmanlardan okey aldıktan sonra hadi iş aramaya ya da farklı istihdam ofislerine gidelim deyip bu süreci başlatıyoruz.” (K6, 39)

“Eski evsizlerin eski alışkanlıklarını tamamen bitirip bitirmediği hususundaki araştırma ve raporlar tespit edildikten sonra tamamen senin gibi benim gibi bir birey olduğu kanaati vardıktan sonra evsizlere benden beş kat on kat daha faydalı olacağından eminim.” (K7, 57)

4.2. Eski Evsizin Saha Çalışmalarına Hazırlanması

Erişilen önerilerdeki ikinci unsur eski evsiz bireylerin saha çalışmalarına yönelik hazırlanması yönünde olmuştur. Her ne kadar eski evsiz olmak önemli bir bilgi ve beceri kaynağı olarak görülse de evsizlere yönelik çalışmaların profesyonel doğasına uyum sağlamak eski evsiz için gereklidir. Bu anlamda eski evsizlerin sahaya çıkmadan önce psikolojik sağlamlığını güçlendirmek ve iletişim, kriz yönetimi ve etik gibi konulardaki becerilerini geliştirmek adına destek ve eğitim çalışmalarının sunulması önemlidir.

“En iyi yerde mesela pratikte, saha elemanı olarak çalışabilir. Bu insanlar entelektüel olarak gelişmemiş ama, sen bu insana eğitim verirsin. Sen o insana eğitim ver, o da sana pratik tecrübelerini aktarsın. Sen onu teorik olarak geliştir, o da seni pratik olarak geliştirsin.” (K9, 30)

“Ama bu tarz durumların ulaşabilmesi için daha profesyonel desteklerin olabildiği, yani örnek veriyorum kişinin çok düzenli bir şekilde takip edilip buna gerçekten hazır olması çok önemli.” (K2, 26)

“Onun için özellikle de bu süreci geçirmiş birinin bunun eğitimini almışsa ya da bununla ilgili çalışmalar yürütmüşse bu konuda bilinçliyse eğer bence bu bir ayrımcılık değil, yapabilir. Normal bu süreci geçirmeyen bir insanda yapabiliyorsa bunları aldıktan sonra, eskiden evsiz olmuş biri de bunları yapabilir. Ama burada önemli olan ben birazcık eğitim ve bilinçli yapılması gerektiğini düşünüyorum.” (K5, 25)

“Bunun için de dediğim gibi az önce profesyonel bir eğitim, bu eğitimin içerisinde psikolojik olarak bir evsiz bireyin travma halinde nasıl bir katkı sağlayabileceği, krizi nasıl yönetebileceği, kendi deneyimini, kendi mutlak doğrularını, kendi tecrübesini mutlak çıkış olarak sunmadan, evet empatik kurarak katkı sağlayabileceği hem samimi geçmiş kendi süreciyle ilişkilendirilecek samimi bir katkı fakat profesyonel sınırları da ihlal etmeden bir katkı gerekiyor. Öneri olarak yani profesyonel eğitimin içerisinde dediğim gibi ne tür sosyal, psikolojik, ekonomik anlamda kişiye hem eski evsizi hem de diğer evsiz bireylere nasıl katkı sağlayabilecekle alakalı süreklilik destek, eğitim desteği gerekiyor.” (K8, 34)

4.3. Eski Evsizi Sürekli Olarak Destekleme

Eski evsiz bireyler her ne kadar entegrasyon sürecini tamamlayıp gerekli hazırlıkla beraber sahaya çıksa da evsizlik alanıyla temasta kalmanın getirdiği risklere karşı sürekli olarak desteklenmelidir. Özellikle sahadaki en güçlü risklerden olan travmatize olma riskine karşı eski evsizlerin, sürekli bir psikolojik destek ve danışmanlık ilişkisi içerisinde kalması önerilmektedir. Bunun yanında sürekli eğitim yaklaşımıyla sahada çalışma becerilerinin geliştirilmesi ve süpervizyon ilişkisiyle sahada karşılaşılabilecekleri zorluklara karşı desteklenmesi dikkat çeken unsurlar olmuştur.

“Evet, o yollardan geçmiş birinin o tecrübeyi aktarması bunu yapabilir, danışmanlık verebilir. Ama bunun kontrolü bir şekilde olması lazım ve uzmanlar tarafından, işbirliği içerisinde kontrolü izlenerek bir şekilde olması lazım.” (K4, 26)

“Profesyonel bir şekilde eğer eski evsiz bu risklere rağmen sahada bulunacaksa kesinlikle profesyonel bir eğitim ve sürekli bir destek gerektiriyor. Eski evsiz, mevcut durumdan çıkmışsa bile duygusal ve psikolojik destek önemli, almalılar. Daha çok terapi üzerinden, danışmanlık veya destek grupları aracılığıyla bu sağlanabilir eski evsiz birileri. Çünkü duygusal destek anlamında eski evsiz de olsa geçmiş travmaları yeniden yaşama riski olabilir. Bunu azaltmak için bir desteğe ihtiyaç vardır, duygusal kaynaklarını korumak adına. Sürekli mesleki gelişim noktasında bir yatırım yapılmalı kesinlikle. Bunun içerisinde eğitim seminerleri olabilir, atölye çalışmaları vesaire olabilir. Birçok açıdan mesleki anlamda fırsatlar, imkanlar sunulmalı. Çünkü eski evsizin bilgi ve becerisini güncel tutmak gerekiyor.” (K8, 34)

“Sürekli iyileştirme, sürekli iyi olma hali hiç kimse de olmaz. Dolayısıyla eski eşsizler duygusal iniş çıkışları da yine mevcutta çok daha fazla devam ettiren bireyler. Bu süreci de iyi yönetebilecekleri bir süpervizyon en önemli şeylerden birisi. Kesinlikle destek grupları ve süpervizyon ve bir psikolog ya da işte öncülüğünde eski evsizin müdahale alanlarını çok iyi belirlemek gerekiyor.” (K8, 34)

4.4. Uzmanlık Gerektirmeyen Alanlarda Görevlendirme

Pratik anlamda düşünüldüğünde eski evsizlerin saha çalışmalarında aldıkları rollerin profesyonel olmayan ve uzmanlık gerektirmeyen alanlarda olması öne çıkan bir diğer öneri olmuştur. Bu anlamda eski evsizlerin sokakta doğrudan, birincil sorumluluğa sahip bir pozisyonda bulunmamaları gerektiği aktarılmıştır. Katılımcıların bu noktadaki temel vurgusu her ne kadar eski de olsa deneyimlenen evsizliğe bağlı olarak travmatize olma riski ile ilgilidir. Diğer yandan evsizlere sunulacak kapsamlı faaliyetlerin içerdiği uzmanlık bilgisinin eksikliğinden dolayı eski evsizlerin evsizlere yönelik çalışmalarda doğrudan sorumlu kılınmaması tavsiye edilmektedir.

“Yani isterim mesela, eski bir evsizin, eski bir evsizin gelip birlikte kurumlara, okullara, öğrencilere farkındalık yaratacak şekilde, yani nasıl evsiz kaldığını anlatmasını isterim. Ama bunu bile isterken aslında kişinin çok da yararlı olmayan bir şeyi istiyorum. Yani her gün, her dakika tekrar tekrar kurtulduğunuz bir şeyden, atlattığınız bir şeyden bahsetmek ne kadar doğru olduğunu bilmiyorum.” (K6, 39)

“Bunun olumsuz yansımaları şu olabilir, her evsiz bireysel kendi ihtiyaç durumları vardır, kendi koşulları, kendi karakteristik özellikleri, kendi hatalar ya da evsizliği deneyimli şekli farklı olduğu için bir kere mentorluk ya da rehberlik rolü olabilir eski bir evsizin. Fakat bu net bir şekilde böyle bir sorumluluk vermemeli eski bir evsizin...Müdahale ve müdahale anlamında bir profesyonele, bir uzmana ya da bir hizmet sahibine nazaran çok daha geride kalır. Geride kalmalı da.” (K8, 34)

“Profesyonel sınırları korumasına sağlanmalı. Dolayısıyla burada doğrudan bir rol vermektense dolaylı bir destek sağlayacağı bir imkan oluşturulmalı. Yani mevcut kurumda bir eski evsiz, ex-user gibi bir rol alacaksa uzmanlık, profesyonellik gerektirmeyecek şekilde görevlendirilmeli bir kere. Çünkü, az önce de bahsettiğim gibi kişi zaten kendi süreci eski evsizde olsa hala devam ediyor.” (K8, 34)

Bu çerçevede katılımcılar eski evsizlerin sahada alabilecekleri rollere ilişkin sundukları önerilerde daha çok ilişkisel becerileri veya deneyimi öne çıkartmışlardır. Bu anlamda evsizlerle doğrudan temasın olduğu alanlarda iletişim ve ilişki temelli görevlendirmeler önerilirken evsizlerle doğrudan temasın olmadığı alanlarda ilgili kişi ve kuruluşlara danışmanlık faaliyetleri ve topluma yönelik olarak farkındalık çalışmaları açısından eski evsizlerin rol alabilecekleri aktarılmaktadır.

“Öncelikle, az önce söylediğim gibi kişilerle iletişime geçme noktasında destek sağlayabilirler, mentorluk edebilirler.” (K4, 26)

“Ama ben bu işin işte planlamasını, özellikle arka planında ben daha çok eski evsiz bireylerin yer alabileceğini düşünüyorum. Uygulama noktasında değil. Daha çok neler olabilir? Yani onların hayatını ne kolaylaştırabilir?” (K3, 25)

“Eski evsiz bireyi aslında o bireyin şu anda neye daha çok ihtiyacı olduğunu ya da hangi davranışın nasıl sonuçlanabileceğini daha rahat aktarabilir. Yani bu noktada şöyle olabilir dedim ya yani STK yerel yönetimler bir görüşme yapıyorsa bu görüşmelere eski evsiz bireyler de dahil edilebilir. Onların fikri alınabilir. Yani ortada somut olarak bir rol oynamasalar bile arka planda yerel yönetimleri ve STK’lar destek veren pozisyonda olabilirler.” (K5, 25)

“Bunu ancak gönüllü olarak gidip evet hikayem budur, bunu anlatırım, bununla bahsederim deyip kitap yazabilir, Bununla ilgili belgesel hazırlatabilir, film çekebilir, olabilir. Ama gönüllülük, evsiz kalmanın da faaliyet gösteren bir derneğin içerisinde eski evsizin çalışmasının hem onun için hem faaliyet için risk olacağını düşünüyorum.” (K6, 39)

“Dolayısıyla ben anlık, belki acil müdahale anlamında, eski bireysel birey, normal bir evsizle empati anlamında, kendi geçmişleriyle yüzleşme anlamında, yüzleştirme anlatmada, kıyaslama, ilişkilendirme anlamında katkısı, desteği olabilir...Eski bir evsizin diğer eski bir evsizin güven durumu, yani onun söylediğinin kendi hayatına endeksleyip süreçte kurtulma gibi bir etkisi daha fazladır fakat bu uzun soluklu bir ilişkiye tedavi desteğine ya da işte tedavi desteğinde böyle bir kişiye rol verildiğinde uzun soluklu bir katkısı olmaz kanaatindeyim.” (K8, 34)

Tartışma

Bu çalışma evsizlikle mücadele alanında eski evsizliği bir kaynak olarak değerlendirme girişimi olarak yorumlanabilmektedir. Bu anlamda temel olarak

“Evsizlikle mücadelede eski evsizlik, bir kaynak olarak nasıl değerlendirilebilir?” sorusunu açıklamaktadır. Bu doğrultuda eski evsizliğin evsizlik alanında ne gibi niteliklerle güçlü bir kaynak olarak görülebileceği ele alınmış ve bu niteliklerle sahada pratik olarak hangi rol ve işlevleri etkili biçimde yerine getirebileceği belirlenmiştir. Bunun yanında eski evsizlerin evsizlik alanında çalışmasının içerdiği risklere dikkat çekilirken bu risklere karşın geliştirilebilecek öneriler belirlenmiştir.

Çalışmada ilgi çekici bulguların başında eski evsizliğin içerdiği deneyimlerin evsizlik alanında çalışmaya yönelik doğal becerileri geliştirme konusundaki etkisi olmuştur. Geçmişte evsizliği yaşamış olmak, sokak yaşamının ihtiyaçlarını ve ilişkilerini kavramak adına önemli bir deneyime karşılık gelmektedir (Ravenhill, 2016). Bu deneyim sayesinde sokaktaki bireyleri anlamak, ihtiyaçları doğru ve etkili biçimde keşfetmek ve evsizlerle güçlü iletişim sağlamak gibi unsurlar, eski evsiz olmanın doğal kazanımları olarak değerlendirilmiştir. Öyle ki bu nitelikler, genel olarak etkili sokak çalışmalarında bulunması beklenen niteliklerdir (Levicka, 2015; Vasylenko, 2019). Bunun yanında eski evsizlerin evsizlik alanında çalışmalarına yönelik doğal isteklerinin bulunması da bu çalışmada dikkat çekici bir diğer tespit olmuştur. Evsizlik ve sokak alanında çalışmak, profesyonel bir yaklaşımın yanında yüksek gönüllülüğü de içermelidir (International Network of Social Street Workers, 2008). Ortak deneyimlere sahip olmak ise bireyler arasında yakınlığı ve karşılıklı yardım duygusunu geliştiren bir etki oluşturmaktadır (Puuesepp, 2023). Bu açıdan eski evsizlerin, evsizlere yönelik doğal katkı verme isteği, bu alandaki gönüllülüğün karşılanması adına bir kaynak olarak değerlendirilebilir. Bunun yanında çalışmada vurgulandığı üzere evsizlerin sokak kültürünün bir parçası olarak kendi aralarında genellikle geliştirdikleri yardımlaşma refleksini (Ravenhill, 2016) eski evsiz olarak sürdürebilecekleri düşünülmektedir. Dolayısıyla eski evsizlerin, evsizlik alanında çalışmaya ilişkin gönüllüğe için olarak sahip olabilecekleri bu çalışmada öne çıkan unsurlardan biridir.

Eski evsizler, sokak tecrübesinden gelen anlayış ve beceriler sayesinde sahadaki çalışmalarda önemli bir kaynak olarak görülmektedir (Velasquez, 2019). Bu çalışmada da belirlendiği üzere eski evsizler rol model olma, rehberlik etme, değişim motivasyonu ve aracılık sağlama gibi rollerle doğrudan sokaktaki bireylere yönelik çalışmalarda; diğer yandan sokakta etkili iletişim kurma, güven sağlama ve sokağı tanıma gibi becerilerle de evsizlik alanında çalışan gönüllü ve profesyonellerin desteklediği çalışmalarda yer alabileceği belirlenmiştir. Evsizlik alanındaki müdahalelerin etkinliği açısından önemli niteliklerinden birisi sürecin ilişki temelli yürütülmesidir (Erickson, Stevens, McKnight ve Figueredo., 1996; Susser, Valencia, Conover, Felixi, Tsai ve Wyatt., 1997). Sokaktaki bireyle ilişki kurmanın ilk unsuru ise aradaki güvenin tesis edilmesidir. Zira sokakta hizmet sağlayıcılara güvenmeyen bir bireyle çalışma yapmak mümkün değildir (Bodelan, 2016). Bu noktada çalışmada, eski evsizlerin sokak deneyimi sayesinde evsizlere yönelik için bir empati ve özdeşim becerisine sahip olacağına ilişkin bulgu dikkat çekmektedir.

Nitekim sokak yaşamını tecrübe etmiş olmak, doğallığında sokakla ilişkili dinamikleri içselleştirmeye yardımcı olmaktadır (Ravenhill, 2016). Bu unsurlar, eski evsizlerin evsizlik çalışmalarındaki zorlu eşiklerden biri olan güveni daha hızlı ve etkili biçimde tesis edebileceğini düşündürmektedir. Sokakta bu güven üzere gelişen ilişkilerde eski evsizler, evsizliğin sonlandırılabilmesine ilişkin değişim motivasyonunu sağlamak adına da somut bir güç kaynağı olarak değerlendirilebilir. Bu konuda Velasquez (2019) eski evsizlerin kurdukları başarı hikayesinin, sokaktaki diğer evsizler için bir ilham kaynağı olduğunu ifade etmektedir. Bunun yanında rehberlik ve mentorluk ilişkisi olarak ifade edilebilecek değişime eşlik etme süreci de yine eski evsizlerin sokaktaki bireylerle doğrudan temasında verebilecekleri bir katkı olarak ortaya çıkmaktadır (Yeter, 2018). Diğer yandan çalışmada, sokakta evsizle temas kurmak durumunda olan bireyler açısından eski evsizler önemli bir aracı unsur ve bilgi kaynağı olarak görülmüştür. Eski evsizlerin sokak yaşamındaki dinamikleri iyi tanımaları, sahada çalışan gönüllü ve profesyoneller açısından sokaktaki bireylerle iletişimi kolaylaştıran bir unsur olmaktadır (Velasquez, 2019). Bu açıdan eski evsizlerin, doğrudan sokaktaki çalışmalarda “*düşük eşikli çalışma*” yaklaşımını doğal ve etkili biçimde uygulayabileceği kabul edilmektedir (Klop, Evenblij, Gootjes, de Veer ve Onwuteaka-Philipsen., 2018). Bunun yanında eski evsizlerin doğrudan sokakta bulunmanın yanı sıra bu alandaki çalışmacıların sokağın dinamiklerini kavramalarına yardımcı olan bir *danışman* statüsünde de katkı verebileceği dikkat çekmiştir. Zira eski evsizler, sahip oldukları zengin tecrübeler çerçevesinde sokak yaşamı açısından doğal bir bilgi kaynağı olarak yorumlanmaktadır (Velasquez, 2019).

Her ne kadar eski evsizliğin evsizlik alanındaki çalışmalar açısından önemli bir kaynak olduğu ifade edilmiş olsa bu hususta birtakım riskler de söz konusudur. Bunların başında eski evsizlerin travmatize olma riski gelmektedir. Evsizlik olgusu bireyler için temelde travmatik bir olgudur (Goodman, Saxe ve Harvey., 1991). Zira gerek evsizliğin arka planındaki çeşitli yaşamsal zorluklar gerekse de sokak sürecindeki olumsuz ve riskli deneyimler, evsizlerin psikolojik sağlığına zarar vermektedir (Somerville, 2013). Bu deneyimlerin geride kaldığı bir eski evsiz birey için sokak yaşamını hatırlatıcı deneyimlerde bulunmak, hatta doğrudan evsiz bireylerle yoğun temasta kalmak, geçmişteki olumsuz deneyim ve tecrübelerin yeniden açığa çıkmasına ve bireyin psikososyal iyilik halinin azalmasına neden olabilir. Nitekim Dordick (2002) ve Van Doorn (2010) gibi araştırmalarda eski evsizlerin, evsizlik alanında bulunmaları ile travmatize olma riskleri doğrudan ilişkilendirilmiştir. Çalışmada dikkat çekici bir diğer risk unsuru ise evsizlerin sokak yaşamındaki yardım etme isteğini kontrol edememesi olmuştur. Duygusal olarak bireylerin aynı zorlukları yaşadığını gördükleri insanlara karşı özdeşim ve empati becerisi genellikle yüksektir (Håkansson, 2003). Ancak bir destek ilişkisinde bu beceri, ilişkideki sınırların aşılarda sempatik bir refleksin açığa çıkmasına neden olabilir (Breyer, 2020). Dolayısıyla eski evsizlerin evsizlerle kuracakları yüksek empati, destek ilişkisinin profesyonel sınırlarını aşma riski içerebilmektedir. Bu durum, evsizlere yönelik faaliyetin etkinliğini azaltabileceği gibi evsiz bireylere zarar verme

riski de taşımaktadır. Bununla birlikte eski evsizlerin, evsizlere yönelik destek ilişkisini kendi deneyimi üzerinden okuma eğilimi de söz konusudur. Nitekim evsizlik sürecinin ve/veya evsizliğe neden olan olumsuz deneyimlerin travmatik etkileri, bireylerde narsistik davranış eğilimlerinin açığa çıkmasına zemin hazırlayabilir (Gerzi, 2005). Eski evsiz bireyler de kendi hikayelerindeki başarı üzerinden böylesi bir eğilime girerek hedef kitledeki evsizin önceliklerinden ziyade kendi başarısındaki öncelikler üzerinden bir çalışma yöntemi geliştirebilirler. Bu durum, hedef kitledeki evsizin sokak gerçekliğini dikkate alan ilişkisel esnekliği sağlamanın önünde bir engel oluşturmaktadır (Coady ve Lehmann, 2016). Dolayısıyla bu eğilim, çalışmanın doğasına doğrudan zarar verme riskini taşımaktadır. Diğer yandan bu durumun, eski evsizin bu alandaki faaliyetler aracılığıyla kişisel çıkarlarını öne çıkarmasına zemin hazırlayabileceği belirlenmiştir. Nitekim çalışmamızda ifade edildiği gibi sokaktaki evsizler yönlendirilmeye ve istismara açık bir konumdadırlar. Dolayısıyla kendilerine yönelik çalışmalarda kurulan ilişkiye hiyerarşik temelden bakma eğiliminde olabilmektedirler (International Network of Social Street Workers, 2008). İlişkideki bu hiyerarşiyi eski evsizlerin, gerek kendi hikayelerinin baskınlığını öne çıkartmak suretiyle gerekse de ilişkiden kişisel çıkar elde etmek amacıyla kötüye kullanabilecekleri belirlenmiştir. Eski evsizlerin bu yöndeki risklerinin sadece evsizlere yönelik değil; çıkar elde etmek adına toplumdaki diğer insanları manipüle etmek üzerinden de gelişebileceği belirlenmiştir. Evsiz bireyler, kimi zaman toplumun evsizlik algısındaki mağduriyeti ve dezavantajı öne çıkartarak diğer insanlardan çıkar elde etme eğilimi gösterebilmektedir (Gürel, 2024). Manipülatif kişilik özelliği olarak tanımlanan bu durumun (Potter, 2006) evsizlik sonlansa da sürdürülebileceği; dolayısıyla eski bir evsizin kendi hikayesini kullanarak evsizlik sonlansa dahi bu çıkarı kovalayabileceği belirlenmiştir.

Evsizlikle mücadelede eski evsizliği bir kaynak olarak ele alırken çeşitli unsurlara dikkat edilmesi önerilmiştir. Bu unsurların başında eski evsizliğe ilişkin tanım ve sınırlamanın belirlenmesi gelmektedir. Özellikle bahsi geçen risk unsurları çerçevesinde evsizlik alanında çalışacak eski evsiz konusunda güçlü ve ayırıcı niteliklerin aranmasına ilişkin bir kanaat öne çıkmıştır. Evsizlik sürecinin sonlanması genel itibarıyla bireylerin temel ihtiyaçlarının düzenli karşılanmasıyla birlikte psikolojik, sosyal ve ekonomik yönlerden yeniden güçlendiği bir entegrasyon süreci ile mümkündür (Piechowicz., Piotrowski ve Pastwa-Wojciechowska, 2014; Shlay, 1994). Araştırmamızda da bu alanda çalışacak eski evsizlerde sıklıkla psikososyal iyileşme ve yeniden entegrasyon unsurlarının varlığından söz edilmiştir. Dolayısıyla evsizlik alanında çalışacak eski evsizlerin niteliklerinin, psikososyal iyileşmenin göstergeleri çerçevesinde net olarak belirlenmesi gereklidir. Bunun yanında her ne kadar eski evsizler, deneyimden gelen becerilerle birlikte saha pratiği anlamında güçlü kaynaklar olarak görülse de psikolojik sağlamlık, iletişim becerisi ve kriz yönetimi gibi konularda bir hazırlık sürecinden geçirilmeleri önerilmiştir. Sokak sahası, riskli ve dinamik bir çalışma alanıdır. Dolayısıyla bu sahada çalışmak için güçlü kişisel becerilere sahip olmak gereklidir (International Network of

Social Street Workers, 2008). Eski evsizler sokağın dilini ve ihtiyaçlarını yakalamak konusunda becerikli kabul edilseler de destek ilişkisi sürecinde travmatize olma riskine karşın psikolojik sağlıklarını geliştirmeleri ve sokak reflekslerini esnetebilecekleri bir iletişim ve ilişki biçimini öğrenmeleri gereklidir. Özellikle kendilerini öne çıkarma eğilimlerine ilişkin riskle birlikte düşünüldüğünde eski evsizlerin, evsizlerin odağa alınması gereken bir çalışma sürecindeki bu esnek tutumu içselleştirmeleri, sokak sahasındaki çalışma prensipleriyle daha uyumludur (Karaman, 2024). Nitekim bu tutumun yerleşmesi ve çalışmaların daha etkin yürütülmesi adına eski evsizlerin sokakta çalışma süresince psikoloji, iletişim ve kriz yönetimi gibi başlıklarda desteklenmesi önerilmektedir. Tüm bu unsurlar çerçevesinde eski evsizlerin sokakta uzmanlık gerektirmeyen konularda tecrübeye dayalı olarak çalışabileceği önerilmiştir. Sokakta müdahaleye dayalı çalışmalar psikolojik ve sosyal unsurlar neticesinde uzmanlık gerektiren alanlardır (Szeintuch, 2015). Eski evsiz bireylerin, çeşitli konularda desteklenseler de uzmanlık gerektiren konularda profesyonel bir yetkinlik kazandığı yanlıgisına düşmemek önemlidir. Bunun yerine eski evsizler için sokaktaki çalışmalarda değişime motive ve eşlik edici bir rolün daha doğru bir konumlanma olacağı; bunun yanında sokağa yönelik çalışmalara danışmanlık yaparak ve sokak dışında farkındalık çalışmaları yürüterek evsizlikle mücadelede katkı verebilecekleri belirlenmiştir (Moxley, Washington ve McElhaney., 2012; Lavella, 2004; Velasquez, 2019).

Bu değerlendirmeler ışığında eski evsizliğin, evsizlikle mücadelede faydalanılabilecek bir kaynak olduğunu söylemek mümkündür. Bu noktada eski evsizlik, evsizlik alanıyla ilgili doğal bir tecrübe ve bilgi kaynağı olarak değerlendirilirken özellikle evsizlerde değişim motivasyonu olma konusundaki çeşitli rollerle işlevsel bir konum alabileceği belirlenmiştir. Ancak bu süreçte eski evsizin kim olduğu konusunda psikolojik, sosyal ve ekonomik unsurların öncelikli olarak belirlenmesi; bu kriterler ışığında belirlenen eski evsizlerin psikolojik sağlık, iletişim becerileri ve kriz yönetimi gibi başlıklarda hazırlanarak çalışmalara katılması ve tüm süreçlerde eski evsize yönelik destek kanallarının açık tutulması önerilmektedir.

Hakem Değerlendirmesi: Dış bağımsız.

Çıkar Çatışması: Yazar çıkar çatışması bildirmemiştir.

Finansal Destek: Yazar bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir.

Etik Onay: Bu çalışmanın etik kurul onayı İstanbul Üniversitesi Cerrahpaşa Sosyal ve Beşeri Bilimler Etik Kurulu'nun 06.08.2024 tarihli toplantısında görüşülmüş ve 2024/367 numaralı etik kurul onay formu ile alınmıştır.

Bilgilendirilmiş Onam: Tüm katılımcılardan bilgilendirilmiş onam alınmıştır.

Peer-review: Externally peer-reviewed.

Conflict of Interest: The author declare no potential conflicts of interest with respect to the research, authorship, and/or publication of this article.

Grant Support: The author received no financial support for the research, authorship, and/or publication of this article.

Ethical Approval: The ethics committee approval for this study was discussed at the meeting of Istanbul University Cerrahpaşa Social and Human Sciences Ethics Committee dated 06.08.2024 and was obtained with the impact committee approval form numbered 2024/367.

Informed Consent: Informed consent was obtained from all participants.

Kaynakça/References

- Acar, B., Bozkafa, H., Vural, B., Önal, S., Genç, M. ve Yaman, Ö.M. (2022). Evsizliğin Nedenleri ve Deneyimleri Üzerine Nitel Bir Araştırma: Beyoğlu Örneği. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 33 (2), 339-358.
- Allen, M., Benjaminsen, L., O’Sullivan, E. & Pleace, N. (2020). *Ending homelessness? The contrasting experience of Denmark, Finland and Ireland*. Bristol: Policy Press.
- Baum, S. & W. Burnes. (1993). *A National in Denial The Truth About Homelessness*. San Francisco: Westview Pres.
- Bodelan, M. (2016) Street social work: essence and specificity. *Science and Education*, (1), 28-31.
- Breyer, T. (2020). Empathy, sympathy and compassion. *The Routledge Handbook of Phenomenology of Emotion* içinde. (pp. 429-440). Routledge.
- Cloke, P., May, J., & Johnsen, S. (2010). *Swept Up Lives?: Re-envisioning The Homeless City*. Wiley-Blackwell.
- Coady, N. & Lehmann, P. (Eds.), 2016, *Theoretical Perspectives For Direct Social Work Practice: A Generalist-Eclectic Approach*. Springer.
- Crane, M., Warnes, A. M. & Fu, R. (2006). Developing homelessness prevention practice: Combining research evidence and professional knowledge. *Health and Social Care in the Community*, 14 (2), 156–166.
- Creswell, J. W., 2021, *Nitel Araştırma Yöntemleri: Beş Yaklaşımına Göre Nitel Araştırma ve Araştırma Deseni* (6. Baskı), (çev. Demir ve Bütün), Ankara: Siyasal kitabevi.
- Culhane, D. P. (2008). The cost of homelessness: A perspective from the United States. *European Journal of Homelessness*, 2, 97-114.
- Dordick, G. A. (2002). Recovering from homelessness: Determining the “quality of sobriety” in a transitional housing program. *Qualitative Sociology*, 25, 7-32.
- Downer, R. T. (2013). *Homelessness and its consequences: The impact on children’s psychological well-being*. Routledge.
- Dowling, M. (2006). Approaches to Reflexivity in Qualitative Eesearch. *Nurse Researcher*, 13(3), 7-21.
- Erickson, J. R., Stevens, S., McKnight, P., & Figueredo, A. J. (1996). Willingness for treatment as a predictor of retention and outcomes. *Journal of Addictive Diseases*, 14(4), 135-150.
- Ersin, İ. ve Baş, H. (2021). İstanbul’da Yaşayan Evsizlerin Sosyoekonomik Durumları, Sorunları ve Çözüm Önerileri: Fatih İlçesi Üzerine Bir İnceleme, *Maruf İktisat İslam İktisadi Araştırmaları Dergisi*, 1(2), s.41-67.
- Fitzpatrick, S. (2005). Explaining homelessness: A critical realist perspective. *Housing, Theory and Society*, 22(1), 1-17.
- Flatau, P., Zaretzky, K., Brady, M., Haigh, Y. & Martin, R. (2013). *The cost of homelessness and the net benefit of homelessness programs: A national study*. Australian Housing and Urban Research Institute. Retrieved From: https://www.ahuri.edu.au/sites/default/files/migration/documents/AHURI_Final_Report_No218_The-cost-of-homelessness-and-the-net-benefit-of-homelessness-programs-a-national-study.pdf
- Gaetz, S., Gulliver, T., & Richter, T. (2014). *The State of Homelessness in Canada 2014*. Canadian Homelessness Research Network. Retrieved From: <https://yorkspace.library.yorku.ca/bitstream/10315/29368/1/SOHC2014.pdf>

- Gerzi, S. (2005). Trauma, narcissism and the two attractors in trauma. *The International Journal of Psychoanalysis*, 86(4), 1033-1050.
- Gilbert, R. (2001). *Doing More for Those Made Homeless by Natural Disasters*, World Bank, Disaster Management Facility, Washington, DC.
- Goodman, L. A., Saxe, L., & Harvey, M. (1991). Homelessness as psychological trauma: Broadening perspectives. *American Psychologist*, 46(11), 1219.
- Gürel, M. (2024). *Mekânsızlar: Evsizlik, Toplum ve Sosyal Hizmet*. Ankara: Nobel Yayıncılık.
- Håkansson, J. (2003). *Exploring the phenomenon of empathy* (Doctoral Dissertation, Stockholm University, Department of Psychology). Retrieved From: https://www.atu.dk/sites/default/files/aktiviteter/empathy_dissertation.pdf
- Hesse-Biber, S. N. (2007). *Handbook of Feminist Research: Theory and Praxis*. Thousand Oaks, CA: Sage Publications Inc.
- Hope, M. & J. Young (1986). *The Faces of Homelessness*. Lexington: Lexington Books.
- International Network of Social Street Workers, (2008). *International Guide on the Methodology of Street Work Throughout the World*. Bruxelles: Dynamo international.
- Johnson, G., & Chamberlain, C. (2011). Are the homeless mentally ill? *Australian Journal of Social Issues*. 46(1), 29-48.
- Karaman, H. (2024). Sokağa Ulaşmanın Metodolojisi: Sosyal Hizmet Teorisinden Sokak Çalışması. *Sosyal Sağlık Dergisi*. 4(2).
- Klop, H. T., Evenblij, K., Gootjes, J. R., de Veer, A. J., & Onwuteaka-Philipsen, B. D. (2018). Care avoidance among homeless people and access to care: an interview study among spiritual caregivers, street pastors, homeless outreach workers and formerly homeless people. *BMC Public Health*, 18, 1-12.
- Kuo G. (2019). *Yet another emerging global crisis - Homelessness*. The Millennium Alliance for Humanity and the Biosphere. Retrieved From: <https://mahb.stanford.edu/library-item/yet-another-emerging-global-crisis-homelessness/>
- Kümbetoğlu, B. (2015). *Sosyolojide ve Antropolojide Niteliksel Yöntem ve Araştırma*. İstanbul: Bağlam Yayınları.
- Lavella, L. A. (2004). *Time perspective and hope among the current homeless and former homeless*. (Doctoral Thesis, Adler University).
- Levicka, K., Zakova, M., & Stryckova, D. (2015). Identity of Street Workers Working with Drug Users and Sexworkers in Slovakia. *Romanian Journal for Multidimensional* 7(2).
- Marshall, C. & Rossman, G. B. (2014). *Designing Qualitative Research*. Sage Publications.
- McNaughton, C. (2008). *Transition Through Homelessness: Lives on the Edge*. UK: Palgrave Macmillan.
- Merriam, S. B., & Tisdell, E. J. (2015). *Qualitative Research: A Guide To Design and Implementation*. John Wiley & Sons.
- Merriam, S.B. (2018). *Nitel Araştırma Desen ve Uygulama İçin Bir Rehber*, (çev. Selahattin Turan). Ankara: Nobel Yayınları.
- Morrell-Bellai, T., Goering, P., & Katherine, B. (2000). Becoming and remaining homeless: A qualitative investigation. *Issues in Mental Health Nursing*, 21(6), 581-604.
- Morris, D., & Gordon, J. (2006). The Role of the Emergency Department in the Care of Homeless and Disadvantaged Populations. *Emergency Medicine Clinics of North America*, 24: 839-848.

- Moxley, D. P., Washington, O. G., & McElhane, J. (2012). "I don't have a home:" Helping Homeless People Through Faith, Spirituality, and Compassionate Service. *Journal of Religion and Health*, 51, 431-449.
- Nies, M.A. & McEwen, M. (2001). *Community Health Nursing: Promoting The Health of Populations* (3rd ed.) USA: W B. Saunders Company
- O'Connell, J., J. (2004). Dying in the Shadows: the Challenge of Providing Health Care of Homeless People. *Canadian Medical Association Journal*. 170(8). 1251-1252.
- Palaganas, E. C., Sanchez, M. C., Molintas, M. V. P., & Caricativo, R. D. (2017). Reflexivity in Qualitative Research: A Journey of Learning. *The Qualitative Report*. 22(2). 426-438.
- Piechowicz, M., Piotrowski, A., & Pastwa-Wojciechowska, B. (2014). The social rehabilitation of homeless women with children. *Acta Neuropsychologica*, 12(4).
- Pleace, N. (2011). The ambiguities, limits and risks of Housing First from a European perspective. *European Journal of Homelessness*, 5(2).
- Plumb, J. D. (2000). Homelessness: Reducing health disparities. *Canadian Medical Association Journal*, 163 (2), 172- 173.
- Potter, N., N. (2006). What is manipulative behavior, anyway? *Journal of Personality Disorders*, 20(2), 139-156.
- Punch, K.F. (2005). *Sosyal Araştırmalara Giriş*. (çev. ed. Zeliha Etöz) Ankara: Siyasal Kitap.
- Puusepp, V. (2023). Becoming closer to one another: Shared emotions and social relationships. *Philosophical Psychology*, 1-27.
- Ravenhill, M. (2016). *The Culture of Homelessness*. Routledge.
- Rocha, C., Johnson, A. K., McChesney, K. Y., & Butterfield, W. H (1996) Predictors of Housing for Sheltered Homeless Families. *Families in Society: The Journal of Contemporary Human Services*. 17(4) 43-56.
- Rossi, P. (1989) *Without Shelter: Homelessness in The 1980*. New York: Priority Pres.
- Shlay, A. B. (1994). Running on empty: Monitoring the lives and circumstances of formerly homeless families with children. *Journal of Social Distress and the Homeless*, 3(2), 135-162.
- Simmel, G. (2009). *Bireysellik ve Kültür* (çev. Tuncay Birkan), İstanbul: Metis Yayınları.
- Somerville, P. (2013). Understanding homelessness. *Housing, Theory and Society*, 30(4), 384-415.
- Speak, S. & Tipple, G. (2007). Housing and Homelessness in Developing Nations. D. Levinson & M. Ross (ed.), *Homelessness Handbook* içinde, (s. 374-383). USA: Berkshire.
- Susser, E., Valencia, E., Conover, S., Felix, A., Tsai, W. Y., & Wyatt, R. J. (1997). Preventing recurrent homelessness among mentally ill men: a "critical time" intervention after discharge from a shelter. *American Journal of Public Health*, 87(2), 256-262.
- Szeintuch, S. (2015). Street work and outreach: A social work method? *The British Journal of Social Work*, 45(6), 1923-1934.
- Tsemberis, S. (2010). Housing First: Ending Homelessness, Promoting Recovery And Reducing Costs. Ellen, I. G. & O'Flaherty, B. (ed.). *How to house the homeless* içinde, (s. 37-56). New York: Russel Sage Foundation.
- Van Doorn, L. (2010). Perceptions of time and space of (formerly) homeless people. *Journal of Human Behavior in the Social Environment*. 20(2), 218-238.

- Vasylenko, O., Grach, Y., Gudz, T., Romanovska, L., & Kravchyna, T., (2019) Analysis of the formation of personal and professional qualities of future social workers for street social work. *Revista Românească pentru Educație Multidimensională*.11(4), 288-303.
- Velasquez, C. S. (2019). *Former Homeless Heads of Households' Experience of Being Homeless* (Doctoral dissertation, Capella University). Retrieved From: <https://www.proquest.com/docview/2229333053?pq-origsite=gscholar&fromopenview=true&sourcetype=Dissertations%20&%20Theses>
- Watson, J., & Cuervo, H. (2017). Youth homelessness: A social justice approach. *Journal of Sociology*, 53(2), 461-475.
- Yeter, A. (2018). Sivil toplum kuruluşlarının evsizlere yönelik hizmetlerinin değerlendirilmesi: İstanbul örneği. *Yalova Sosyal Bilimler Dergisi*, 8(17), 34-60.
- Yıldırım, A. & Şimşek H. (2018). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*. 11. Baskı. Ankara: Seçkin Kitabevi.

Evsizlikten Kurtulmada Barınma Evlerinin Rolü ve Önemi

Musa Gürel¹

Öz

Evsizlikten doğrudan ya da dolaylı olarak etkilenen kişi sayısı yıldan yıla artmaktadır. Evsizlik bu artış ve diğer sosyal sorunlarla olan karmaşık ilişkisi nedeniyle, dünya genelinde olduğu gibi Türkiye’de de kamusal alanda giderek daha görünür bir sorun haline gelmektedir. Evsiz bireylere yönelik geliştirilecek sosyal politikalarda ve hizmet modellerinde, öncelikle bu kişilerin hizmetlere dair deneyimlerinin ve sağlanan desteğin etkilerinin anlaşılması büyük önem taşımaktadır. Bu doğrultuda çalışma, evsiz bireylerin evsizlikten kurtulma süreçlerinde barınma evi hizmetlerinin etkilerini ve bu hizmetlerin kalıcı barınmaya geçiştiki rolünü kapsamlı bir şekilde analiz etmeyi amaçlamaktadır. Çalışma nitel araştırma desenine göre kurgulanmıştır. Bursa il merkezinde kamu tarafından işletilen erkek barınma evinde kalan 16 evsiz birey ve 5 barınma evi çalışanıyla yarı yapılandırılmış görüşme gerçekleştirilmiştir. Elde edilen veriler; (1) evsizlerin barınma evine gelme nedenleri, (2) barınma evi hizmetinin kapsamı, (3) evsizlerin yaşamına etkisi ve (4) barınma evi hizmetinin geliştirilmesine yönelik görüşler olmak üzere dört ana tema altında betimsel olarak analiz edilmiştir. Araştırma sonucunda, evsiz bireylerin barınma evine başvurma nedenleri arasında bağımlılıklardan kurtulma, olumsuz sosyal çevreden uzaklaşma, temel ihtiyaçlarını karşılama ve güvenli bir ortam isteği/arayışı öne çıkmaktadır. Barınma evi hizmetlerinin mevcut haliyle evsizlikle mücadelede önemli bir geçiş desteği sağladığı, acil ve kısa süreli müdahale süreçlerinde kritik bir ara basamak işlevi gördüğü, ancak evsizliğin kalıcı olarak çözülmesinde daha uzun vadeli ve sürdürülebilir çözümlere ihtiyaç olduğu tespit edilmiştir. Bu bağlamda, barınma evlerinde evsizlerin yaş, ihtiyaç ve koşullarına göre farklı gruplara özel hizmet programlarının geliştirilmesi gerektiği sonucuna ulaşılmıştır. Buna göre barınma evi modeli kapsamında uzun vadeli bir başarı için iş ve meslek edindirme, psikolojik destek, aile danışmanlığı, hukuki arbuluculuk ve bağımlılık tedavisi gibi kapsamlı rehabilitasyon hizmetlerinin daha etkili bir şekilde sunulması gerekmektedir.

Anahtar Kelimeler: Sosyal hizmet • Evsizlik • Evsiz barınma evi • Erkek evsizler • Evsizlikten kurtulma

The Role and Importance of Shelters in Overcoming Homelessness

Abstract

Homelessness has become an increasingly visible issue in public spaces, both in our country and worldwide, due to the rising number of individuals directly or indirectly affected and its complex relationship with other social problems. When developing social policies and service models for homeless individuals, it is crucial to understand their experiences with these services and the impact of the support they receive. This study aims to comprehensively analyze the effects of shelter services on the process of overcoming homelessness and their role in the transition to permanent housing. The study follows a qualitative research design, with semi-structured interviews conducted with 16 homeless men and 5 shelter staff members in a publicly run men’s shelter in Bursa. The data were analyzed using descriptive analysis under four main themes: reasons for seeking shelter, the scope and evaluation of shelter services, the impact of shelter services on overcoming homelessness, and suggestions for improvement. Findings show that key reasons for seeking shelter include the desire to overcome addiction, distancing oneself from a negative social environment, meeting basic needs, and seeking a safe space. Shelter services were found to provide critical transitional support in addressing homelessness, acting as an intermediary step in short-term interventions. However, long-term and sustainable solutions were deemed more effective in permanently resolving homelessness. The study concludes that shelters should develop service programs tailored to different groups based on age, needs, and circumstances. For long-term success, it is recommended that shelters offer comprehensive rehabilitation services, such as job training, psychological support, family counseling, legal mediation, and addiction treatment, more effectively.

Keywords: Social work • Homelessness • Homeless shelter • Homeless men • Overcoming homelessness

1 Sorumlu Yazar: Musa Gürel (Dr. Öğr. Üyesi), Afyon Kocatepe Üniversitesi, Sandıklı Uygulamalı Bilimler Yüksekokulu, Sosyal Hizmet Bölümü, Afyon, Türkiye, Eposta: mgurel@aku.edu.tr, ORCID: 0000-0003-4132-1700

Aktif: Gürel, M. (2024). Evsizlikten kurtulmada barınma evlerinin rolü ve önemi. *İstanbul Üniversitesi Sosyoloji Dergisi*, 44, 449-486. <https://doi.org/10.26650/SJ.2024.44.2.0694>

Extended Summary

For individuals to lead peaceful and dignified lives, they must have access to fundamental rights such as the right to life, respect, security, housing, affordable housing, and freedom from discrimination. To protect and ensure these rights, numerous national and international regulations have been enacted. Despite various mechanisms that emphasize the right to adequate housing and are tasked with meeting individuals' housing needs, the number of people deprived of safe and adequate housing continues to increase. Homelessness has become a more pronounced issue in recent years, highlighting the necessity of social policies and services targeted at homeless individuals (Akyıldız, 2017; Bekaroğlu Doğan, 2021; Aynacı, 2024; Acar et al., 2021).

In this context, housing-based services for the homeless have developed over time, shaped by the socio-economic structures of societies and the social policies of states. These services aim to meet the basic housing needs of homeless individuals, provide them with a safe environment, and support their reintegration into society. In Turkey, homelessness has long been addressed alongside other disadvantaged social groups, and direct legislation or policy specifically aimed at the homeless was not developed for a long time (Akyıldız, 2017). According to Işıkhān (2015), the relatively low number of homeless individuals in Turkey has contributed to the perception that homelessness is not a significant social problem, leading to inadequate services and a lack of policy. However, in recent years, the growing visibility of homelessness in public spaces has prompted various institutions to begin offering services to homeless individuals. Key methods for combating homelessness in Turkey include emergency shelters, temporary housing, hotels, street social support, and day care services. In this context, major municipalities, particularly during the winter months, have started to provide shelter services to the homeless through the model of guesthouses. In addition to shelter, some guesthouses now offer psychosocial support, employment assistance, rehabilitation, and daytime care services year-round (Aynacı, 2024). Non-governmental organizations also play a crucial role in providing shelter, food, and social assistance to the homeless (Yeter, 2017). As such, housing-based service models aimed at reintegrating homeless individuals into society have gained prominence, and their effectiveness in helping individuals escape homelessness has become a topic of discussion. These models include emergency shelters, transitional housing/guesthouses, the step model, permanent supportive housing/Housing First, and low-cost housing programs. These housing-based models aim to address both temporary and permanent housing issues for homeless individuals, targeting different groups, processes, and outcomes (Kessell et al., 2006).

While temporary support is crucial in emergency situations, permanent and continuous support mechanisms must be established to eradicate homelessness completely (Işıkhān, 2015). In this regard, the services provided to combat homelessness

in Turkey are largely similar to transitional housing/guesthouse models implemented worldwide. Although the primary goal of both models is to rescue homeless individuals from immediate street conditions and support their transition to more permanent and independent living, services in Turkey often remain short-term relief (Akyıldız, 2017). However, like global models, guesthouses in Turkey have begun restructuring their services in recent years to offer longer-term accommodation and to emphasize support beyond basic needs, such as mediation with family members, psychological support, job placement, and reintegration into society. Thus, these temporary housing services play an important buffering role in mitigating the direct effects of homelessness and improving the quality of life of individuals in the short term. This study aims to analyze the role and impact of guesthouse services in Turkey during the process of exiting homelessness, with a particular focus on how these services contribute to the transition of homeless individuals to permanent housing.

Method

This research employs a qualitative research method to deeply explore the role of guesthouse services in combating homelessness. The study was conducted in Bursa, one of the cities in Turkey with a significant homeless population (Gürel, 2023). A purposive sampling method was used to interview 12 homeless individuals residing in a guesthouse and four former homeless individuals who had previously stayed at the guesthouse, bringing the total number of participants to 16. Additionally, five guesthouse employees were included in the research. Qualitative data were obtained through semi-structured interview forms developed by the researcher, which contained open-ended questions and a socio-demographic questionnaire (age, gender, residence, education level, marital status, health status, social security, etc.). After obtaining the written and verbal consent of the participants, the interviews were recorded. In total, 560 minutes of audio recordings were collected, resulting in 110 pages of transcripts. Before analyzing the data, a framework was established based on the research questions and the dimensions covered in the interviews. Descriptive analysis was used to process the data according to this thematic framework (Yıldırım & Şimşek, 2013).

Findings and Conclusion

The findings reveal that homeless individuals seek guesthouse services primarily to escape the dangers of street life, overcome addictions, and meet their basic needs. Additionally, participants reported being generally satisfied with the safety, shelter, food, and clothing services provided by the guesthouse. However, they noted that these services often address only short-term needs, without offering long-term rehabilitation or employment support solutions. When examining the impact of guesthouse services on the process of exiting homelessness, it was found that homeless individuals regained

self-confidence, distanced themselves from harmful habits, and reconnected with society. Participants reported both physical and psychological improvements during their stay at the guesthouse. Furthermore, the psychological support and vocational training provided at the guesthouses were identified as crucial in helping homeless individuals reintegrate into society. The temporary shelter offered by the guesthouse also helped improve the quality of life of homeless individuals, shielding them from cold weather and aiding in their fight against social exclusion. Participants indicated that the social relationships they formed with other homeless individuals during their stay allowed them to reflect on their own situations, drawing valuable lessons from the experience. However, some participants highlighted challenges related to communal living, including hygiene issues, security concerns, and difficulties in adapting to disciplinary rules. According to guesthouse employees, the services provided play a significant role in helping homeless individuals regain trust in the government and society. Employees noted that homeless individuals developed a sense of responsibility during their stay and showed motivation to rebuild their lives. However, they also emphasized the need for improved oversight mechanisms, as guesthouse services could sometimes foster dependency.

The research demonstrates that guesthouse services play an essential role in improving the quality of life for homeless individuals and supporting their reintegration into society. Guesthouses not only offer temporary shelter but also serve as critical support systems for social reintegration. However, the services provided are often insufficient in offering long-term and sustainable solutions, with gaps identified in areas such as permanent housing and employment support. To better address the needs of homeless individuals, guesthouses must evolve from a structure that only meets short-term needs into one that facilitates permanent solutions. Overall, guesthouse services serve as important intermediary steps in the fight against homelessness, but more comprehensive and personalized support programs are needed to ensure lasting success. These services should be enhanced in areas such as psychological support, employment, vocational training, and social integration to better facilitate the reintegration of homeless individuals into society. Furthermore, it is essential for the state to develop more effective policies to combat homelessness and to strengthen coordination between guesthouses and other social service institutions.

Evsizlikten Kurtulmada Barınma Evlerinin Rolü ve Önemi

İnsanların huzurlu ve onurlu bir yaşam sürdürebilmesi için güvenlik, barınma, uygun fiyatlı konut, saygı görme ve ayrımcılığa uğramama gibi temel haklara sahip olmaları gerekmektedir. Bu hakların korunması ve sağlanması amacıyla birçok ulusal ve uluslararası düzenleme yürürlüğe girmiştir. Ancak, yeterli barınma hakkını vurgulayan ve bireylerin barınma ihtiyaçlarını karşılamakla yükümlü çeşitli mekanizmalar olmasına rağmen, güvenli ve yeterli konuttan mahrum kalan bireylerin sayısı gün geçtikçe artmaktadır. Evsizlik, son yıllarda daha belirgin bir sorun haline gelmiş ve evsiz bireylere yönelik sosyal politika ve hizmetlerin gerekliliğini gündeme getirmiştir (Akyıldız, 2017; Bekaroğlu Doğan, 2021; Aynacı, 2024; Acar ve ark., 2021). Bu bakımdan evsizlere yönelik barınma temelli hizmetler, toplumların sosyoekonomik yapıları ve devletin sosyal politikalarına bağlı olarak tarihsel süreçte gelişmiştir. Bu hizmetler, evsizlerin temel barınma ihtiyaçlarını karşılamak, güvenli bir çevrede yaşamalarını sağlamak ve topluma yeniden entegrasyonlarını desteklemek amacıyla sunulmuştur. Orta Çağ ve Erken Modern Dönem’de, evsizlere yönelik yardımlar çoğunlukla dini kurumlar ve hayırseverler tarafından sağlanırken, manastırlar, kiliseler ve vakıflar geçici barınaklar sunmuş; sosyal refah devleti anlayışı henüz gelişmediği için evsizlik bireysel bir sorun olarak görülmüştür (Timms, 1996).

19. yüzyılda Sanayi Devrimi ile birlikte şehirleşme arttıkça evsizlik büyük bir sosyal sorun haline gelmeye başlamıştır. Bu dönemde İngiltere’de, 17. yüzyılda kurulan ve 19. yüzyıl boyunca devam eden “çalışma evi” (*workhouse*) sistemi ortaya çıkmıştır. Yoksulları çalıştırarak barındırmayı amaçlayan bu sistem, 1834 tarihli Yeni Yoksul Yasası (*New Poor Law*) ile genişletilmiş ve yüzlerce çalışma evi kurulmuştur (Crowther, 1981). Bu sosyal yardım anlayışının temelleri, kilise temelli sığınma evleri ve hayır kurumu topluluklarına kadar uzanmaktadır. Özellikle Judeo-Hristiyan inancını eyleme dönüştüren bu yapılar, cemaatlerindeki dulların, yetimlerin ve yoksulların refahı ile ilgilenen kilise üyelerinin hayır işlerinden doğmuştur. İngiltere’de ortaya çıkan bu yaklaşımlar, Amerikan sosyal hizmet pratiği ve disiplininin şekillenmesinde de etkili olmuştur (Kılıçaslan, 2022). 20. yüzyıla yaklaşırken, Avrupa ve Amerika’da “yerleşim evleri” (*settlement houses*) ve “mahalle merkezleri” (*neighborhood centers*) gibi özellikle yoksul bireylere hizmet sunan kurumlar ortaya çıkmıştır. Bu kurumlar, sosyo-ekonomik açıdan dezavantajlı bireylerin psiko-sosyal ve ekonomik ihtiyaçlarını karşılamayı ve işlevselliklerini artırmayı hedeflemiştir (Koerin, 2003). 1884’te Londra’da kurulan ilk “yerleşim evi” *Toynbee Hall*, mahalle sakinlerine odaklanarak, yoksulların ve evsizlerin eğitim ve kültürel gelişimini destekleyerek yaşam koşullarını iyileştirmeyi amaçlamıştır (Watts, 2014). Benzer şekilde, 1889’da Chicago’da kurulan *Hull House*, evsizler, göçmenler ve yoksullara yönelik sosyal hizmetlerin gelişiminde önemli bir rol oynamıştır (Degaan, 2005). 20. yüzyılın ilerleyen dönemlerinde, refah devleti anlayışının gelişmesiyle evsizlere yönelik hizmetler daha kurumsal bir yapıya

bürünmüştür. Özellikle 1929 Büyük Buhran döneminde Amerika ve Avrupa’da evsizlik artmış, bu da devletleri evsizlere yönelik daha organize sosyal hizmetler sunmaya yönlendirmiştir (Rossi, 1990). Ancak bu dönemde kurulan acil barınma merkezleri ve geçici konukevleri, genellikle evsizliğin kalıcı çözümüne yönelik etkili politikalar geliştirememiştir (Brinegar, 2003).

Türkiye’de ise evsizlik, diğer dezavantajlı sosyal gruplarla birlikte ele alınan bir sorun olmakla birlikte, evsizlere yönelik doğrudan bir mevzuat ya da politika uzun süre geliştirilememiştir (Akyıldız, 2017). Işıkhana’a (2015) göre, Türkiye’de evsiz sayısının düşük olması, evsizliğin toplumsal bir sorun olarak görülmemesine neden olmakta ve bu durum, evsizlere yönelik hizmetlerin yetersiz kalması ile politika eksikliğine yol açmaktadır. Ancak son yıllarda kamusal alanda evsizliğin görünür şekilde artmasıyla birlikte çeşitli kurumlar evsiz bireylere yönelik hizmetler sunmaya başlamıştır. Türkiye’de evsizlere yönelik hizmetler ağırlıklı olarak yerel yönetimler ve sivil toplum kuruluşları tarafından yürütülmektedir. Evsizlikle mücadelede başlıca yöntemler arasında acil barınma merkezleri, konukevleri, oteller, sokak sosyal desteği ve gündüz bakım hizmetleri yer almaktadır. Bu kapsamda büyükşehir belediyeleri, özellikle kış aylarında evsizlere yönelik barınma evi¹ modeliyle barınma hizmetleri sunmaktadır. İstanbul, Ankara, İzmir, Kocaeli, Bursa ve Antalya gibi büyükşehirlerde bu hizmetler, 18-60 yaş aralığında olan ve sokakta (terminal, park, hastane, metruk binalar gibi) kalan bireylerin barınma, beslenme ve diğer temel ihtiyaçlarını karşılamaya yöneliktir (Bekaroğlu Doğan, 2018; Gürel, 2023). Barınma hizmetlerinde kalanların genellikle ağır engellilik durumu bulunmayan, kendi öz bakımını yapabilen, madde bağımlılığı ya da ağır akıl ve ruh sağlığı sorunu olmayan bireyler olmaktadır (Genç, 2009). Ayrıca barınma hizmetinin yanı sıra, Bursa ve Kocaeli gibi illerdeki konaklama merkezlerinde, yılın 12 ayı hizmet verecek şekilde psikososyal destek, iş bulma, rehabilitasyon ve gündüzlü bakım hizmetlerine de yer verilmeye başlanmıştır (Aynacı, 2024). Bunun yanı sıra, sivil toplum kuruluşları da bu alanda önemli bir destek rolü oynamakta, evsiz bireylere yönelik barınma, gıda ve sosyal yardım hizmetleri sunmaktadır (Yeter, 2017). Öte yandan hem dünya genelinde hem de Türkiye’de evsizlik sorununun çözümüne yönelik çeşitli sosyal politikalar ve hizmet modelleri geliştirilmektedir. Modern sosyal politikalar özellikle, evsizlikle mücadelede kapsamlı barınma temelli hizmetlere, kalıcı konut öncelikli modellere ve bireylerin psikososyal destek ihtiyaçlarına odaklanmaktadır (Greenwood ve ark., 2013; Henwood ve ark., 2013). Bu doğrultuda evsiz bireylerin tekrar topluma entegrasyonunun sağlanması için barınma temelli hizmet modelleri ön plana çıkmış ve bu uygulamaların evsizlikten kurtulmada etkisi tartışılmaya başlanmıştır. Bu modeller arasında acil barınma hizmetleri/barınaklar, geçici barınma hizmetleri/konukevleri, basamak modeli

1 Türkçe literatürde “barınma evi” kavramı, evsiz bireyler için geçici barınma hizmetlerini ifade etmek üzere yaygın olarak kullanılmaktadır. Bu nedenle, çalışmada literatürle uyumlu bir şekilde “barınma evi” terimi tercih edilmiştir.

(staircase), kalıcı destekli konut (*housing first*) ve düşük maliyetli konut programları yer almaktadır.

Bu modeller, tarihsel süreçte yaşanan toplumsal/ekonomik krizlere ve evsiz bireylerin farklı ihtiyaçlarına yanıt olarak şekillenmiştir. Örneğin, acil barınma hizmetleri (*emergency shelters*), büyük ekonomik buhran sonrasında ABD’de ve Avrupa’da evsizler için çeşitli acil barınma merkezleri olarak kurulmuştur. Bu model, evsiz bireylere kısa süreli ve genellikle gece boyunca kalabilecekleri geçici barınma alanları sunmaktadır. Ayrıca, krize anlık çözüm getirmek amacıyla kurulmuş olup, çoğu kez belirli bir süre için bir yatak, bir dereceye kadar mahremiyet alanı ve duş, lavabo ve tuvalet gibi temel ihtiyaçları karşılayan imkânlar sağlanmaktadır (Mitchell, 2011). Bu imkânların birçoğu, yerel yönetimler, özel bağışçılar, vakıflar, hayır kurumları veya kamu hibeleri gibi kaynaklar aracılığıyla sağlanan fonlarla yürütülmektedir (Culhane ve Metraux, 2008). Barınak kullanıcılarının sabahları tesisten ayrılmalrı ve sadece akşam yeniden açıldığında geri dönmelerine izin verilmektedir. Bu bakımdan acil barınaklar, akut bir ihtiyacı gidermek adına evsizler için en yaygın yardım biçimi olarak hizmet vermektedir (Gilderbloom ve ark, 2015).

Geçici barınma hizmetleri (*transitional housing*) ise 1980’lerde evsizlik sorununa yönelik çözüm arayışı içinde ABD’de ortaya çıkmıştır. Acil barınma hizmetlerinden farklı olarak bireyleri bağımsız bir yaşam tarzına ‘geçiş’ sağlayacak şekilde ‘kalıcı konuta hazır’ hale getirmeyi hedeflemektedir (Dordick, 2002; Kaltsidis ve ark., 2020). Bu bağlamda, bireylerin evsizlikten kurtulmasına yardımcı olma çabalarının hayati bir bileşeni/tamponu olarak görülmele birlikte (Rabinovitch, Pauly ve Zhao, 2016) istikrarlı ve bağımsız bir yaşama ilk adım için önemli bir destek olarak ifade edilmektedir (Wong, Park ve Nemon, 2006; Kaltsidis ve ark., 2020). Bu barınma evlerinde, genellikle evsiz bireylere ve ailelere 3 ay ile 2 yıl arasında sürelerle konaklama sağlanmaktadır. Ayrıca psikolojik danışmanlık, bağımlılık tedavisine yönlendirme, istihdam ve kariyer planlaması gibi destekleri de kısa süreli olacak şekilde vermektedir (Rodriguez ve Eidelman, 2017). Özellikle genç evsiz bireyler için bu tür geçiş programları, güvenli ve destekleyici bir çevre sunarak onların kendilerine olan güvenlerini artırmaktadır (Holtschneider, 2016). Ancak, bu süreçte bireylerin ekonomik bağımsızlığa ulaşmalarını sağlayamadığı ve tedavi ya da barınma evi bağımlılığı gibi sorunlara tam anlamıyla çözüm sunamadığı için kalıcı bir çözüm üretmede yetersiz kaldığı ifade edilmektedir (Culhane ve Metraux, 2008).

Öte yandan, literatürde en sık bahsedilen diğer bir uygulama ise “basamak modeli”dir (staircase/*stepped care*). 1980’lerde ilk defa ABD’de, “Housing and Urban Development” (HUD) programı tarafından uygulanmış ve zamanla diğer ülkelerde de benzer hizmetlere ilham vermiştir (Bessel, 2019). Evsizlikle mücadelede kullanılan en önemli yaklaşımlardan olup, bireylerin kalıcı konuta yerleşmeden önce bir dizi geçiş sürecinden geçmesini

öngörür. Evsizler ilk aşamada acil barınaklar ya da geçici barınma yerlerinde kalırlar ve ardından gerekli tedavi veya rehabilitasyon hizmetlerini tamamladıkça daha bağımsız barınma imkanlarına geçiş yaparlar (Tsemberis, 1999). Ancak bu model, evsizlik sorununu kalıcı olarak çözmeye daha az etkili olduğu, bireylerin kalıcı konutlara geçişini ve sosyal entegrasyonunu geciktirdiği, çoğu kişinin alt seviyelerde takılıp kaldığı ve evsizliği azaltmak yerine artırdığı için eleştirilmiştir (Tsemberis ve Eisenberg, 2000; Sahlin, 2012). 1990'lı yıllarında başında özellikle ABD ve Avrupa'da popüler hale gelen kalıcı destekli konutlandırma (*permanent supportive housing*) veya konut öncelikli model (*housing first*), özellikle kronik evsizlik yaşayan zorlu evsiz popülasyonlarına yönelik uzun vadede kalıcı konut imkânı sunmaktadır. Kalıcı destekli konutlandırma modeli, konut öncelikli yaklaşıma dayanmakta ve evsiz bireylere herhangi bir tedavi veya madde kullanım şartı olmadan doğrudan kalıcı bir barınma sunmaktadır (Rog ve ark., 2014). Kalıcı destekli konutların tipik tanımlayıcı unsurları, birincisi, çok düşük gelirli kişiler için uygun fiyatlı, güvenli ve güvenilir (genellikle müstakil ve kalıcı) kiralık konut sağlamaktır; ikincisi ise, uygun beceri ve uzmanlığa sahip personel tarafından yerinde ya da yakında destek sağlanmasıdır (Gordon, 2008). Kalıcı destekli konut, barınmanın yanında bireylere sosyal hizmetler, tıbbi destek, psikolojik danışmanlık ve rehabilitasyon hizmetleri de sağlar. Ayrıca bu uygulama, özellikle engelli, yaşlı ya da kronik hastalıkları olan evsiz bireyler için geliştirilmiş (Shern ve ark., 1997) ve evsizliğin kalıcı çözümü için en etkili yöntemlerden biri olarak kabul edilmiştir (Tsemberis ve Eisenberg, 2000; Padgett ve ark., 2006; Henwood ve ark., 2013). Son olarak, düşük maliyetli konut projeleri, özellikle ABD, Kanada ve Birleşik Krallık gibi ülkelerde uygulanan “düşük gelirli için konut vergi kredisi” (*Low-Income Housing Tax Credit*, LIHTC) gibi sübvansede edilmiş programlarla hizmet vermektedir. Bu projeler, genellikle devlet desteğiyle uygulanır ve düşük gelirli bireylere kiralar sunarak, ailelere uzun vadeli ve uygun fiyatlı konut sağlayarak evsizliğe giden yolu engellemeyi hedefler (Jackson ve Kawano, 2015). Benzer şekilde, Türkiye'deki TOKİ Sosyal Konutları, bu model kapsamında değerlendirilebilecek bir uygulama olarak ortaya çıkmıştır. TOKİ, düşük ve dar gelirli haneler için geniş çaplı konut projeleri geliştirerek, dolaylı olarak evsizliğe giden yolu önlemeyi ve uygun fiyatlı konut sunmayı hedeflemiştir (Palancıoğlu ve Çete, 2014). Ancak, TOKİ uygulamaları evsiz bireylerin barınma ihtiyacını karşılamada yetersiz kalmakta ve daha çok evsizlik öncesi yoksullukla ilgili düzenlemeler olarak değerlendirilmektedir (Akyıldız, 2020).

Barınma temelli bu modeller, evsizlikle mücadelede farklı hedef kitlelere, süreçlere ve sonuçlara odaklanarak evsizlerin geçici ya da kalıcı barınma sorunlarına çözüm bulma amacına hizmet etmektedir (Kessell ve ark., 2006). Özellikle barınma evi/konukevi hizmetleri, evsiz bireylerin yaşam kalitesi sorunlarından çok, yaşam güvenliği konularına odaklandığı için sınırlı bir hizmet olarak değerlendirilmiştir (Gilderbloom ve ark., 2015). Evsizlerin çeşitli özellikleri, çok yönlü ihtiyaçları, yaş ve kişisel sorunları göz önünde bulundurulduğunda müdahale stratejilerinde, evsiz bireylerin yalnızca barınma ihtiyacı değil, kimlikleri, psikolojik durumları, kültürel

bağlamları ve fiziksel koşullarına göre farklılaşan özel destek ihtiyaçları da göz önünde bulundurulmalıdır. Geçici destekler, olağanüstü durumlarda hayati önem taşıırken, evsizliği tamamen ortadan kaldırmak için sürekli ve kalıcı destek mekanizmalarının oluşturulması gerekmektedir (Işıkhani, 2015: 475). Bu doğrultuda Türkiye’de evsizlikle mücadelede sunulan hizmetler, dünya genelinde uygulanan geçici barınma merkezleri/konukevi modelleriyle büyük ölçüde benzerlik göstermektedir. Her iki modelde de temel amaç, evsiz bireyleri acil sokak durumundan kurtarıp daha kalıcı ve bağımsız bir yaşama geçişlerini desteklemek olsa da Türkiye’deki uygulamalarda bu süreç genellikle kısa süreli bir yardım niteliğinde kalabilmektedir. Ancak dünya genelindeki geçici barınma modellerinde olduğu gibi, Türkiye’deki barınma evleri de son birkaç yıldır evsiz bireylere kısa süreli konaklama hizmetini uzun süreli olacak şekilde düzenlemeye çalışmakta ve temel ihtiyaçları karşılamanın yanı sıra, aile ile arabuluculuk, psikolojik destek, iş bulma ve topluma yeniden entegre etme gibi uygulamalara ağırlık vermeye başlamıştır. Dolayısıyla bu tür geçici barınma hizmetleri, evsizliğin doğrudan etkilerini hafifletmek ve bireylerin yaşam kalitesini kısa vadede iyileştirmek açısından önemli bir tampon görevi görmektedir. Bu nedenle çalışma, evsizlikten çıkış sürecinde barınma evi hizmetlerinin Türkiye’deki rolünü ve etkisini analiz etmeyi amaçlamakta, bu kapsamda evsizlikten kurtulma sürecinde barınma evi hizmetlerinin evsiz bireylerin kalıcı barınmaya geçişine nasıl katkı sağladığını incelemeyi hedeflemektedir.

Yöntem

Evsizlikle mücadelede barınma evi hizmetinin rolünün derinlemesine incelenmesi amacıyla yapılan bu çalışmada, nitel araştırma yöntemi tercih edilmiştir. Nitel araştırmanın temelinde, olguların bütüncül bir şekilde ele alınması, karmaşık ve değişken doğaya sahip bireylerin davranışlarının yanı sıra, bu bireylerin içinde bulunduğu sosyal ortamın dikkate alınması büyük önem taşır (Karataş, 2015). Bu bağlamda evsiz bireylerin barınma evi hizmet modelini nasıl değerlendirdiklerini, bu hizmetin evsizlikten çıkışta nasıl bir katkı sağladığını detaylıca ortaya koymak adına betimsel analiz tekniği kullanılmıştır. Betimsel analiz, veri setini anlamlandırmak, mevcut durumu betimlemek, özetlemek ve çevresel etkenlerle olan ilişkisini ortaya koymak amacıyla kullanılan bir yöntemdir (Bryant, 2019).

Araştırma Grubu

Bu çalışmada, evsiz nüfusun yoğun olarak bulunduğu kentlerden biri olan Bursa ili (Gürel, 2023) çalışma sahası olarak tercih edilmiştir. Verilere ulaşmak için amaçlı ve kartopu örnekleme teknikleri kullanılmıştır. Amaçlı örnekleme yöntemi, araştırmacının araştırma sorularına en uygun yanıtları verebileceğini düşündüğü bireylerden veri topladığı bir tekniktir (Coşkun ve ark., 2015). Bu bağlamda, ölçüt

örnekleme yöntemi kullanılarak, Bursa Büyükşehir Belediyesi tarafından erkek evsizlere hizmet sunan konukevinde yaşayan ve belirli kriterlere uyan evsiz bireyler örneklem grubuna dahil edilmiştir. Seçilen kriterler arasında, akıl ve ruh sağlığı sorununun bulunmaması, aşırı alkol ya da madde bağımlılığının olmaması, iletişimde zorluk yaşamamaları, kendilerini ifade edebilme yetileri ve araştırmaya gönüllü olarak katılma isteği yer almaktadır. Araştırma kapsamında, konukevinde kalan 12 evsiz bireyle amaçlı örnekleme yöntemi, daha önce konukevinde kalmış 4 eski evsiz bireyle ise kartopu örnekleme yöntemi kullanılarak toplam 16 evsiz bireyle görüşülmüştür. Araştırmacı, konukevinde kalan bireylerle görüşebilmek için bir hafta boyunca katılımcı gözlem yöntemiyle kurumda bulunmuş ve 12 evsizle görüşme gerçekleştirmiştir. Bu süreçte hem konukevindeki bireylerin hem de kurum çalışanlarının referanslarıyla daha önce konukevinde kalan bireylere ulaşılmıştır. İlk etapta 5 eski evsizle iletişim kurulmuş, 2'si görüşmeyi kabul etmiş, bu bireyler aracılığıyla da 2 eski evsizi daha ulaşılmıştır. Böylece, kartopu örnekleme yöntemiyle toplamda 4 eski evsiz araştırmaya dahil edilmiştir. Buna ek olarak, konukevinde çalışan 5 katılımcı da araştırmaya dahil edilmiştir. Araştırmada evsiz bireylere uygulanacak görüşme formlarının uygulanabilmesi adına İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi Etik Kurul Başkanlığı'ndan 30.04.2022 tarihinde çalışmanın etik açıdan uygun bulunduğu onayı alınmıştır. Katılımcı bilgileri Tablo-1 ve Tablo-2'de verilmiştir.

Tablo 1
Evsizlerin Bilgileri

Kod	Yaş	Doğum Yeri	Medeni Durum	Yaşadığı Yer	Eğitim	Konukevi Kalma Süresi
E1	46	Bursa	Bekar	Pansiyon	Lise	3 ay
E2	49	Bursa	Bekar	Belediye konukevi	İlkokul	8 ay
E3	56	Muş	Evli-ayrı	Belediye konukevi	Lisans	6 ay
E4	55	Sivas	Evli-ayrı	Belediye konukevi	Lise	3-4 ay
E5	42	Diyarbakır	Bekar	Kiralık konut	İlkokul	1 ay
E6	60	Bursa	Boşanmış	Belediye konukevi	Lise	12 ay
E7	43	Sinop	Boşanmış	Kiralık konut	Lise	8 ay
E8	36	Artvin	Bekar	Kiralık konut	Ortaokul	5-6 ay
E9	29	Ankara	Bekar	Belediye konukevi	Lise	13-36 ay
E10	57	Bursa	Boşanmış	Belediye konukevi	Ortaokul	12 ay üzeri
E11	54	Muş	Evli	Belediye konukevi	İlkokul	36 ay üzeri
E12	57	Kayseri	Boşanmış	Belediye konukevi	İlkokul	2 ay
E13	56	Almanya	Evli	Belediye konukevi	Ortaokul	1 ay
E14	25	Karabük	Bekar	Belediye konukevi	Lise	4 ay
E15	59	Kars	Bekar	Belediye konukevi	Ortaokul	6 ay
E16	35	Gaziantep	Bekar	Belediye konukevi	Ortaokul	3-4 ay

"E" Evsiz kısaltılması olarak ifade edilmiştir. Bulgularda da bu kodlar kullanılmıştır.

Tablo 2
Konukevi Çalışanlarının Bilgileri

Kod	Cinsiyet	Yaş	Medeni Durum	Eğitim Seviyesi	Görev	Çalışma Süresi
KÇ1	Erkek	50	Evli	Lise	Müdür	4 yıl
KÇ2	Kadın	52	Boşanmış	Üniversite	Sosyal çalışmacı	3 yıl
KÇ3	Erkek	53	Evli	Üniversite	Sosyal çalışmacı	4 yıl
KÇ4	Erkek	56	Evli	Lise	Teknik personel	2 yıl
KÇ5	Erkek	59	Evli	Lise	Saha personeli	20 yıl

“KÇ” Kurum çalışanı kısaltması olarak ifade edilmiştir.

Veri Toplama ve Analiz Yöntemi

Bu çalışmada, nitel veriler araştırmacı tarafından geliştirilen açık uçlu sorular içeren yarı yapılandırılmış görüşme formu ve sosyo-demografik bilgileri (yaş, cinsiyet, ikamet, eğitim düzeyi, medeni durum, sağlık durumu, sosyal güvence vb.) içeren soru formu aracılığıyla elde edilmiştir. Evsiz bireylerin konukevi deneyimlerine yönelik duygu ve düşüncelerini, konukevinin rolü ve katkısı hakkındaki ayrıntılı bilgileri derinlemesine analiz edebilmek için yarı yapılandırılmış görüşme tekniği tercih edilmiştir. Görüşmeler, evsiz bireylerin yazılı ve sözlü onayları alındıktan sonra ses kaydına alınarak gerçekleştirilmiştir. Araştırma kapsamında, 12 evsiz birey ve 5 kurum çalışanıyla konukevinde gündüz mesai saatleri içinde görüşmeler yapılmıştır. Diğer 4 evsiz bireyle ise kendilerini daha rahat hissedebilecekleri ortamlarda, kaldıkları pansiyon, ev ya da kafe gibi mekanlarda buluşularak görüşmeler gerçekleştirilmiştir.

Her iki katılımcı grubuyla gerçekleştirilen mülakatlar sonucunda, toplam 560 dakikalık ses kaydı ve 110 sayfalık transkript elde edilmiştir. Toplanan veriler titizlikle transkribe edilmiş ve araştırmacılar tarafından kodlama işlemine tabi tutulmuştur. Bu kodlamalar temel alınarak ortak kategoriler oluşturulmuş, ana temalar ve alt temalar belirlenmiştir. Verilerin analizine başlamadan önce, araştırma soruları ve görüşmelerde ele alınan boyutlar doğrultusunda bir çerçeve oluşturulmuş; verilerin tematik çerçeveye göre işlenebilmesi amacıyla betimsel analiz yöntemi kullanılmıştır (Yıldırım ve Şimşek, 2013). Çalışmanın bulgularının bütünsel bir şekilde okunabilmesi adına tablolu bulgu yazımı tercih edilmiştir.

Bulgular

Evsiz bireylerle ve konukevi çalışanlarıyla yapılan görüşmelerden elde edilen veriler, “evsizlerin konukevine gelme nedenleri, konukevi hizmetinin kapsamı ve değerlendirilmesi, konukevi hizmetinin evsizlikten kurtulmaya etkisi, konukevi hizmetinin geliştirilmesine yönelik görüşler” olmak üzere 4 ana tema altında sınıflandırılarak analiz edilmiştir.

Konukevine Gelme Nedenleri

Evsiz bireylerin konukevine gelmesindeki sebepler onların yaşam koşullarını iyileştirme arayışlarının ve evsizlikten çıkmalarında karşılaştıkları engellerin bir yansımasıdır. Bu başlık altında, evsiz bireylerin konukevine girişinde etkili olan durumlar incelenmiştir.

Alt Temalar	Katılımcı İfadeleri
<p>Bağımlılıktan kurtulma</p> <p>Kendi kendine tedavi</p> <p>Sosyal çevreden uzaklaşma</p>	<p>Esrar hap vs. içiyordum. Bundan kurtulabilirim, çevremi değiştirebilirim deyip gittim (E2)</p> <p>Kendimi toparlayıp tedavi etmek istediğim için barınmaya gittim. 20 yıllık alışkanlığımdan kurtulmak, kendi kendime tedavi etmek için hiçbir destek almadığım, kafamda bitirdiğim için gittim (E3)</p> <p>Barınmaya gelme sebebim alkol uyuşturucudan kurtulmak, kafamı toparlamak, geçmişimden uzak durmaktı. Bunun için ayık olmam gerektiği sağlam adımlar atmam lazımdı çünkü kalan mirasım da gittiği zaman sonum ölümdü hiç kurtuluşum olmayacaktı, tutunacağım bir dalım kalmayacak, hayata dair hiçbir beklentim olmayacaktı. Orası son noktamdı bunları hepsini düzenlemem için burada olmayı tercih ettim. (E8)</p>
<p>Sokakta kalma korkusu</p> <p>Sokağın zorluğu</p>	<p>Sokakta kalacağıma burayı mecburen tercih ederim. Dışarıyı soğuk, güvensiz risk var ondan burası daha iyi. (E7)</p> <p>Ben arkadaşlara hep derim herkes birbirini tanıyor şükretmemiz lazım dışarda yattınız aç kılıp, çöplükte kaldınız, soğukta donduk. (E12)</p>
<p>Sağlık ve aile sorunları</p>	<p>Yaşam kalitemi etkileyen sağlık sorunları yaşamam ve ailemle iş güç vs.den dolayı sıkıntılar yaşadktan sonra öğretmenlik mesleğimi bıraktım buraya geldim. (E4)</p>
<p>Uzun süreli kalma ihtiyacı</p> <p>Sadece barınabilmek</p>	<p>Tek tercih sebebim kış şartlarında dışarıda kalmamak için uzun süreli kalabileceğim bir yer olarak düşündüğüm için geldim. (E9)</p> <p>Sadece kalacak yer imkanından dolayı barınmayı tercih ettim. Orası kurtuluş yerim. (E1)</p>
<p>Maddi yetersizlik</p>	<p>Sokakta kalacağıma param da dışarıda yetmeyeceğine göre barınmayı mecburen tercih ettim. Kiralar çok yaşam zor. (E3)</p>

<p>Temel ihtiyaçların karşılanması</p> <p>Çay ve sigara</p>	<p>Bizim gibi evsiz sokakta kalanların 3 ihtiyacı vardır. Yemek, yatak, çay ve sigara. Hele çay veya sigara verilmediğinde evsizler diğer her şeyi kimse bize bir şey vermiyor diye çıkarıp atarlar görmezler. Yani en önemli ihtiyacı çay ve sigaradır. Bunları ver diğerlerini hiç umursamazlar buralarda çoğumuz bunlardan geliriz. (E8)</p> <p>Sıcak su, bir tas çorba, çamaşır yıkıyor, bunları dışarıda paran olsa da olmuyor çünkü pis olarak bakılıyor ondan burası daha iyi. (E7)</p> <p>Yemeğini yiyorsun, iyi kötü yardım geliyor, ayakkabın var, sigara az da olsa veriliyor, yıkıyorsun uyuyabiliyorsun acaba biri bi' şey yapacak mı diye düşünmeden. (E13)</p>
<p>Asayiş ve güvenlik</p>	<p>Sokakta hayat olmaz. Bura güvenli yer huzurla durmak için geldim. (E15)</p> <p>Sokak tehlikeli adam geliyor gece saplıyor bıçağı. Ee nasıl uyuyacaksınız? Burada uzun zaman sonra çok rahat ve güvenle uyudum. Güvenlik var bi' de, daha ne olsun? (E14)</p>
<p>Farklı hizmetlere erişimi</p> <p>Kimlik ve adres</p>	<p>Dışarı çıkınca iş verilmiyor, ikamet yok, kimlik yok diye ama barınmaya gidince bunları halledabiliyorsun (E11)</p> <p>Kimliğim adresim yoktu. Konukevine girdim biraz kaldım kimliğimi çıkardım adres kaydım oldu. Sırf bundan emekliliğim gelmişti halledemiyordum barınma sayesinde tıkr tıkr halloldu yani bu zaten hayat kurtarıcı oldu. Sokakta olsam nasıl yapardım? (E3)</p>

Evsiz bireylerin ifadelerine göre, konukevine gelme nedenleri arasında bağımlılıklardan kurtulma, sosyal çevreden uzaklaşma ve sokakta kalmanın getirdiği zorluklardan kaçma gibi etkenler öne çıkmaktadır. Bunun yanı sıra, aile de yaşanan sorunlar, maddi yetersizlik, barınabilecek istikrarlı konut eksikliği, sokakta kalmanın güvensizliği ve sağlık sorunları gibi faktörler de konukevi hizmetine başvurmayı teşvik etmiştir. Ayrıca temel ihtiyaçlarını karşılayabilmek, kimlik çıkarabilmek, ikamet adresi kaydı oluşturma, iş bulma imkânı ve referansı için konukevine başvurdukları görülmektedir.

Konukevi Hizmetinin Kapsamı ve Değerlendirilmesi

Konukevi hizmetlerinin kapsamı, evsiz bireylerin barınma ihtiyaçlarının ötesine geçerek, onların yaşam kalitesini artırmaya yönelik çeşitli hizmetleri de içermektedir. Bu başlık altında, konukevi hizmetlerinin sağladığı olanaklar ve konukevi hizmetinin kapsamı evsiz bireylerin değerlendirmeleriyle ele alınmıştır. Ayrıca konukevi çalışanlarının hizmetlere yaklaşımı ve bu hizmetlerin genel değerlendirmesine de yer verilmiştir.

Alt Temalar	Katılımcı İfadeleri
<p>Temel ihtiyaçların karşılanma düzeyi</p>	<p>Kıyafet, diş macunu, şampuan, iç çamaşır, havlusundan tut, terliğine eşofman takımına kadar veriliyor. Banyosundan, sıcak yatağına, yemeğinden çayına kadar olsun dışarıda hiç denk gelmedik böyle karşılıksız desteği kim yapar. (E8)</p> <p>Barınma gıda, giyim, ısınma gibi temel konularda ihtiyaçlarımız karşılandı. (E13)</p> <p>Ufacık insanlar değil kocaman adamlarız kardeşim burada ayakkabısından montundan, sigarandan tut uyuyacak yatağına kadar en hayati ihtiyaçların karşılanıyor. (E7)</p> <p>Temel ihtiyaçlar makul düzeyde karşılanır. Buraya alıştırmayacak kadar süre, ayağa kalkacak kadar dinlenme, çalışabilecek düzeye gelecek irade sonra kurtuluyor. (KÇ4)</p>
<p>Yönetim anlayışı</p>	<p>İyi niyetli bir yönetim anlayışı lazım, bizi anlayacak samimi dinleyecek ona göre yönlendirecek çalışanlar kurtulmada etkili. (E16)</p> <p>Şimdi gidiyorsun nerde kalıyorsun ne iş yapıyorsun bir sürü soru soruluyor sen sağlamsın bilmem ne yani yönetim ön yargılı olmadan destek olmalı. (E5)</p> <p>Alkol içeni alma, geç geleni alma, kavga edeni çıkar, hırsız arsız gönder ama çalışacak olanı gönder vakit ver adam sigara falan olmayınca başkasına sarıyor. (E3)</p>
<p>Anlık sorunlara müdahale</p>	<p>Barınma hizmetinden hedeflenen o an o soruna sadece akut bir müdahale. Kar yağınca işte aman sokakta kimse kalmasin, soğuktan ölmesin yani. (KÇ2)</p>
<p>Yaş gruplarına göre ayırım</p> <p>Kişinin niteliğine göre süre</p> <p>Kişinin durumuna göre arabuluculuk</p>	<p>Her şeyden önce bir ayırım yapılmalı yaşına göre insanların kalması sağlanmalı. Genç ise fazla durmayacağını bilmeli öyle gider iş bulur kurtulur yoksa oh her şey hazır diye düşünür, ama ben gibi adam gelmiş 60 yaşında bir iş yapamıyor çalışacak iş yok güç yok bu adamı misafir etmeli. Yani kalıcı olmalı ama kontrollü kişiye göre olmalı. (E15)</p> <p>Yani yaşlı bir adamla, engelli bir adamla ya da çalışamayacak durumda olan bir insanla genç bir adamı aynı muameleyi yapmamak lazım. Çalışabileni çok tutmamak lazım. Yapısı gerektiği tembel üşengeç olan insanlar da var mesele onları bir süre sonra çıkart alışmasın buradaki hayata. (E10)</p> <p>Kişi iş bulup çalışıp burada bir süre kalmasını sağladıktan sonra kendi sorumluluğunu alsın diye süre veriyoruz. (KÇ4)</p> <p>Madde bağımlıları, yaşlılar, engellilere yönelik farklı imkanlar sağlanması gerek. Bağımlıya tedavi, yaşlı ve engelliye bakım gibi aracılık rolü var konukevinin. (KÇ1)</p>

<p>Konukevinin önemi</p> <p>Evsizliğin belediye sorumluluğu olması</p>	<p>Mesela burada kalan biri aniden çıkartılırsa ya da burası kapanırsa nerede kalır? İşi gücü gidecek yeri yoksa nerede kalır? Terminallerde kalır, hastane acillerinde kalır, cami avlularında kalır, park bahçelerde orada burada yatıp kalkar. (E3)</p> <p>BBB tabi evsizliği büyük bir sıkıntı olarak düşünüyor ki 20 yıldan fazladır böyle bir barınma açmış. Dışarıda vatandaş görüldüğünde hemen aradıkları yer konukevi ondan çözüm noktası olarak görülüyor. (KÇ1)</p> <p>Bursa için evsizlik problem oluşturabilecek düzeyde değil ama giderek artması risk. Evsizler yasal olarak da belediyelerin yükümlülüğü verilen hizmetler standartlar çok yeterli değil sınırlı. (KÇ3)</p>
<p>Suiistimal potansiyeli</p>	<p>Suiistimale açık bir konu da aslında siz iyi bir yer açıp evsiz olmayanları da çekebilirsiniz böyle bir kitle var. Hak temelli yaklaşan kendini buraya sebepsiz yere atabiliyor. (KÇ2)</p>
<p>Hizmetlerin niteliği ve geliştirilmesi</p> <p>Kalıcı ve rehabilitasyon odaklı çözüm</p>	<p>Evsizlere yönelik hizmetler genellikle asgari seviye de temel ihtiyaçlarımız karşılanıyor. Ama daha çok projeler uygulanmış olsa, eğitim faaliyetleridir, rehberlik psikolojik danışmanlıktır veya bir üretim, mesleki çalışmalar, ekonomiye kazandırmak için uygulamalar olsa daha iyi olur. Yani ortalama düzeyde bir hizmet var. (E13)</p> <p>Rehabilitasyon kısmı olmalı kalıcı olmalı ve kaynak aktarılmalı tabi. Bu sorun hastalıklı da bir durum bu yüzden geniş bir sistem geliştirilmesi lazım. (KÇ3)</p>
<p>Toplumun güvenliği ve halkın huzuru</p>	<p>Bence her şehir de barınma olması lazım. Toplum mağdur olmasın, hırsızlık olmasın, kimse canına malına zarar verilmesin, intihar olayları olmasın diye yani asayişin sağlanması adına barınma olmalı. (E14)</p>
<p>Hijyen, sağlık koşulları</p> <p>Güvensiz ortam</p>	<p>Ee burası hijyenik bir ortam, insan sağlığı için zararlı bir şey yok, yattığımız yerler sıcak yemekler güzel bir barınma için daha ne olsun. (E16)</p> <p>Bazen çok pis adamlar olabiliyor, cinsel açıdan olsun, paramı çalmasından, zorbalığından, kabadayılar var. (E6)</p> <p>Konukevinde şimdi ilaç kullanan yaşlı olan sağlık sorunları yaşayan insanlar var ama sağlık desteği sunulmadığı için daha da kötüleşiyorlar. (E7)</p>

Sürekli ve kapsamlı destek	Konukevi hizmeti devamlı bir şekilde olmalı... kıyafet, diş macunu, şampuan, iç çamaşır, havlusundan tut banyosundan, sıcak yatağına, yemeğinden çayına kadar. (E28) 12 ay olmalı, bide kişiye göre, durumuna, sağlığına, yaşına ihtiyacına göre bazı ölçüler konulması lazım. Kişinin hikayesine göre hareket edilmeli. (E10)
Disiplin, kurallara uyum ve huzurlu ortam	İlk etapta insanların temizlik yaptırılması, barınmadaki işlerde çalıştırılması bunları biraz yadırgadım ama yönetim iyi niyetli. (E16) Giriş çıkış bir ara yasaktı haklı olarak ama insanlar gidip günlük çalışacak ki para toplansın, yani katı kurallar olmamalı. (E9) Tamam disiplin olsun ama içeriği fazla sıkılmaları gerekiyor, insanlara biraz huzur ortamı sağlansın. (E8)

Evsiz bireyler, konukevi hizmetinde genel olarak barınma, giyim, gıda, güvenlik gibi temel ihtiyaçlar karşılandığı için memnun oldukları, ancak hizmetlerin niteliği ve kapsamının geliştirilmesi gerektiği de vurgulanmıştır. Özellikle, konukevi hizmetlerinin sadece barınma odaklı bir düzeyde olduğu bundan dolayı sınırlı kaldığı dile getirilmiş, bu hizmetlerin kişinin mevcut koşullarına ve öncelikli ihtiyacına göre daha geniş bir kapsamda sunulması gerektiği belirtilmiştir. Bunun yanı sıra, konukevindeki yönetim anlayışının, evsiz bireylerin ihtiyaçlarına yönelik daha duyarlı ve esnek olması gerektiği ifade edilmiştir. Özellikle yaş gruplarına ve sağlık durumuna göre ayırım yapılmasının önemli olduğu, konukevinde sunulan hizmetlerin bu bağlamda daha etkili olabileceği belirtilmiştir. Konukevi hizmeti değerlendirilirken, bu süreçten kurtulmak adına hayatlarında çok kritik bir öneme sahip olduğu dile getirilmiş, toplumun huzuru adına böyle bir hizmetin olmayışından kaynaklanacak sorunların (gasp, dilencilik, bağımlılık, ölüm gibi) daha fazla artış olacağı vurgulanmıştır. Ancak, konukevine yerleştikten sonra ortaya çıkan zorluklara da değinilmiştir. Özellikle toplu yaşam koşulları, sağlık hizmetinin olmayışı, hijyen sorunları, güvensizlik ve disiplin kurallarına uyum sağlama gibi konular, katılımcıların konukevinde geçirdikleri süre zarfında karşılaştıkları başlıca sorunlar olarak belirtilmiştir. Konukevi çalışanları ise, hizmetlerin sunulmasında genellikle akut ihtiyaçlara anlık müdahaleyi ön planda tutmakta, ancak uzun vadeli rehabilitasyon süreçlerine yeterince kaynak ayrılmadığı belirtilmektedir. Çalışanlar açısından hizmetlerin sunulmasında disiplinin rolü, evsizlerin hayatlarına çeki düzen vermelerine yardımcı olacak önemli bir unsur olarak görülmektedir. Ayrıca, çalışanlar, konukevi hizmetlerinin suiistimale açık olduğunu ve bu konuda dikkatli bir denetim mekanizmasının geliştirilmesi gerektiğini belirtmişlerdir. Genel olarak, konukevi çalışanlarının yaklaşımı, evsiz bireylerin yeniden topluma kazandırılmalarında kritik bir rol oynamaktadır, ancak bu hizmetlerin daha sistematik ve uzun vadeli çözümler içerecek şekilde geliştirilmesi gerektiği vurgulanmıştır.

Konukevi Hizmetinin Evsizlerin Yaşamına Etkisi

Barınma odaklı konukevi uygulamalarının evsiz bireylerin hayatlarına etkisi, onların toplumsal hayata yeniden kazandırılmalarında ve evsizlikten çıkışlarında önemli bir rol oynayabilmektedir. Bu başlık altında, evsizlerin konukevi hizmetlerinden yararlandıktan sonra yaşadıkları değişimler ve bu hizmetlerin evsizlikten kurtulmadaki etkileri hem evsizler hem de konukevi çalışanlarının aktarımlarıyla ele alınmıştır.

Alt Temalar	Katılımcı İfadeleri
Özgüvenin yeniden kazanılması ve intihardan dönüş	Benim barınma da yaşadıklarım bana insan olduğumu hissettirdi, intihardan döndüm, kendime özgüvenim geldi. Kendimi konukevinde tekrar değerli hissettim, yaşama adım atmam için basamak imkanım oldu. (E11)
Dönüşüm ve sosyal imkânlar Sosyalleşme ve güven duygusu	Topluma kazandırılan insanlar oldu, özellikle yaşı genç olup iş bulup yuva kuranlar oldu. Madde bağımlısı olup tedavi olup kurtulanlar oldu. Yaşlılar zaten hayatını son dönemine iyi bakılıp huzur içinde ölmek istiyor burada o sağlanıyor. Bizim tutumumuzdan etkilenip çok ciddi olumlu değişimler dönüşümler yaşayan ben niye böyleyim deyip düzelen insanlar var (KÇ4). Barınma hizmetinin kurtulma öncesi olumlu katkısı var. Herkes memnun edilmeyebilir ama birçok insanın hayatında dönüşümler yaşanabiliyor (KÇ3) Bence öncelikle insanlar devlete, belediyeye güven duymaya başlıyorlar. Diğer taraftan yaşamlarını devam ettirebileceğini fark ediyor. Birlikte bir şeyler yaşamaya, paylaşmaya ve sosyalleşmeye katkısı oluyor (KÇ1)
Aile ile iletişimde aracılık	Aileleriyle görüşmelerini sağlamak adına aracılık ediyorum. Belli bir süre geçtikten sonra telefonla yakınlarıyla görüşüp aile yapıları nerde kalıyor eşi çocuğu var mı bunları onları bütünleştirip tekrar irtibat sağlıyoruz ve güzel sonuçlar oluyor. Onları bu çamurdan kurtarmak için elinden tutmak gerek yoksa sonları mezarlık (KÇ5).

<p>Kıymetli hissetme</p> <p>Yalnızlıktan, tükenmişlikten ve çaresizlikten kurtulma</p> <p>Vatandaş olma değeri</p>	<p>1 yıldır kendime yalnızlığa terk ettim ama burada değişti, insanı en çok mutlu eden, moral veren, motive eden şey kıymetli olduğunu hissetmemdir. Ben burada sorumluların davranışı, personellerin davranışı, kendimi değerli hissettirdi bana bunu kattı çok iyi geldi. Bana fırsatlar sundu burası, sıfırdan başlayabilirim dedim acayip bir moral oluyor insana. Bir güç hissediyorsun kendinde o gücü hissetmeye başladım (E2).</p> <p>Yalnızken kendimi tamamen değersiz hissediyordum, rabbim beni unuttu, ölümden başka gidecek bir kapım kalmadı diye kendimi tamamen buna inandırmıştım, kendimi tükenmiş olarak görüyordum önce son kapı diyerek geldim ama bütün olumsuz düşünceleri atıp kendimi yenilemek için gayret fırsatı oldu, dışarıda bunlar olmazdı çünkü hayat çok zordu. (E6)</p> <p>Kendimi devletin bana sahip çıktığını düşünüyorum. Yeni bir başlangıç olur, yeni şehir yeni insanlar. Belki insan için daha iyi geliyor burası geçmişi unutmak adına. (E13)</p>
<p>Toparlanma, yüzleşme ve kendini bulma</p>	<p>Ben buraya gelmeseydim çok perişan olurdum, burası geçmişimle yüzleştirdi geleceğime ayna oldu burada kendimi toparlamaya başladım. (E8)</p> <p>Ben konukevinde kendimi toparlayabildim, kendimi yenilemek adına gayret etmeye çalıştım. Sokakta ya da başka bir yerde karnımı nasıl doyuracağım, bu gece nasıl ölmeden hayatta kalacağım gibi düşüncelerden zaten hayatını neye varacağımı nasıl toparlaman gerektiğine fırsatın olmuyor ama konukevi beni yüreklendirdi kendimi buldum ve oldum. (E6)</p>

<p>Alişkanlıklardan kurtulma</p>	<p>Alkolü bırakmama sebep oldu, yani içerde alkol içmiyorsun, düzenli yemek yiyorsun, dışarı çıktığında korkudan içmiyorsun almazlar diye ee vücudum yerine geldi refleksler düzelmeye başladı. (E15)</p> <p>Ben buraya gelmeseydim çok perişan olurdu. Sokaklarda ne kadar madde varsa kullandım. (E3)</p> <p>Ama buraya düştükten sonra ilk başlarda kimseyle konuşmaz donuk haldeydim tabi madde nin de etkisiyle öfkeliydim falan. Ama buradaki yönetim elimden tuttu bana güvendiler. Bir süre hiçbir şey yapmadım o ara maddenin etkisi de azaldı. Sonra kendimi toparlamaya başladım zihnim açıldı burada zekam yerine geldi. Hiçbir şey yapılmaya bile insan burada yorgunluğunu atıyor ve kendisiyle yüzleşiyor. Burası bana çok şey kattı. (E8)</p> <p>Bu hizmetlerin yüzde yüz olumlu bir etkisi var, uyuşturucu ve alkolden sıyrıldım, kafamı toparladım. (E1)</p>
<p>Sosyalleşme ve ibret alma</p>	<p>İnsanlarla sosyalleşmek iyi oldu, benim durumunda olanları gördüm, kafa olarak benden daha kötü durumda olanları gördüm, beden sağlığı iyi ama ruh sağlığı, akıl sağlığı benden daha zor durumda olanları gördüm. Halime şükretmeye başladım. Kendini kıyaslıyorsun çünkü insanlarla yani dedim bende o güç var daha çok yıpranmamışım, sende iş var dedim kendime ayağa kalk... Bana iyi şeyler kattığına inanıyorum. (E11)</p> <p>Ben şimdi 2 ay kaldım düşündüm taşındım. 80 vilayetin insanı var. Her türlü insan var onlar benim için ibretlik oldu. Git dedim hayatına devam et öyle azmimi tekrar başlattı. (E13)</p> <p>Hiç insanlarla merhaba nasılsın'ın dışında iletişim kurmak istemiyordum. Burada sosyalleşme imkanı oldu yine belki buraya gelmeseydim belki şuanda hayatta değildim. (E2)</p> <p>Burada 60-70 yaşında insanların haline bakınca dur demeyi hızlandırdım. (E8)</p>

<p>Psikolojik destek ve motivasyon</p>	<p>Psikolojik olarak toparlanmaya başlıyorsun. Konukevi gibi yerler temel ihtiyaçlarını gideriyor ama en önemlisi utanmaktan kurtuluyorsun kimse yanlış anlamayacak kimse hor görmeyecek yüzünü ekşitmeyecek bunlardan kurtuluyorsun konukevinde kaldığın için. Psikoloji çok önemli insanın her şeyi olsun en lüks yerde de kalsın psikolojisi iyi olmadı mı yerinden bile kalkmak istemez adım bile atmak istemez. (E9)</p> <p>Motivayson canlılık katıyor. Benim bile inanmayacağım kadar psikolojik düzelmelerim, toparlamalarım, tutunmalarım oldu. Çünkü kaybetmeyi göze alamazdım. Çünkü başka şansım yoktu ya toplayacaktım ya da dibe batacaktım iyice. Ben tutunup toplamayı seçtim. Yeter dedim. (E8)</p>
<p>Barınma, güvenlik, soğuktan koruma, uyuyabilme ve dinlenme</p>	<p>En azından sokakta kalma derdim olmadı. Barınacak sığınacak bir limanın oldu, kendimi güvende hissediyorum yani soğukla alakalı, yemekle alakalı, yatacak yer ile alakalı bir problemim yok bu açılardan kafam rahat. (E10)</p> <p>Katkısı var tabii, soğuk hava da yağmurda nasıl dışarda kalabilirim. Burası sıcak çay içebileceğim ve sığınabileceğim bir imkân. (E5)</p> <p>Burası olmasa dışarıda kalırdım, bankta yatılır mı ya ölürsün sabaha. (E12)</p> <p>Tabii olumlu katkısı var, insanların kışı atlatmasını sağlaması olumludur. Burası yorgun insanlar için, kendini bilen insanlar için birkaç ay kalıp dinlenmelik bir yer. En azından kışı atlatmak adına imkanları çok iyi. Gerçekten çok yorgunum ve dinlenmeye ihtiyacım var. Benim gibi artık yorulmuş iş yapamayan insanlar için çok büyük desteği oluyor. (E11)</p>
<p>Sağlık Psikolojik koruma</p>	<p>Burası olmasa bir sürü sağlık sorunum var şimdi tekrar ameliyat olcam ee nerde kalcam sağolsunlar burası bakıyor bize. (E12)</p> <p>Böyle yerlerin faydası en azından suç, büyük sıkıntıları düşünmekten koruyor, sokak psikolojini bozabilir, ee burası daha rahat düşünüyorsun. (E4)</p>

<p>Toplu yaşamdan kaynaklı çeşitli sorunlar</p>	<p>Benim hayatım için konukevinin bana katkısı olmadı. Ben insanlarla anlaşmazlık kavga gürültü yaşadım. Beyin sürekli aynı devrede nasıl sevcem dışarı çıkınca değişiklik farklılık ama burada aynı şeyler sıkıntılı adamlar nasıl seviyim. Burada kaldıkça olumsuz şeyler olumsuz beklentiler sıkıntılı bir ruha haline bürünüyorsun. Beni psikolojik olarak yıprattı burası. (E10)</p> <p>Barınma biraz stresli bu ayrı bir konu. Tuvalete gidiyorsun duş alıyorsun kapıya dayanıyor tık tık hadi çık diye rahat bile edemiyorsun. (E14)</p> <p>Ben burada çok şey aramıyorum. Eskiden burada koşullarda 50 kişi vardı adam nefes veriyor senin ağzında geliyor kokusu. Allah beni bir daha buraya düşürmesin ama buraları eksik de etmesin... (E5)</p>
<p>Hayata yeniden tutunma</p>	<p>Benim bile inanamayacağım kadar düzelmelerim, toparlamalarım, tutunmalarım oldu. (E1)</p> <p>Burada iki yol var ya hayata tutunacaksın ya da ölüm hemen gelsin diyeceksin. Ben tutunup kendimi toplamayı seçtim, kendime yatırım yapacağım. (E16)</p> <p>Konukevinin pozitif katkısı oldu. Burada yeni bir başlangıç olur, yeni şehir yeni insanlar, bana kendimi yeniden dinlemek ayağa kalkmam için köprü oluyor şuan. (E3)</p>
<p>Denetimli serbestlik süreci ve suçu önleme etkisi</p>	<p>Barınma da kalarak denetimlerimi düzenli bitirdim, mahkeme süreçlerimi atlattım, çok iyi adımlar attım, hayata daha iyi sarılmayı öğrendim. (E1)</p> <p>Çok katkısı oldu ben denetimli serbestliğimdeyim hükümlüyüm abe kim bana birkaç aylığına evini açar. (E12)</p> <p>Böyle yerler olmasa dışarıda ya suç işleyecektik ya da sokaklarda bir şekilde kalmaya alışacan oda nereye kadar oda insanı yanlışa sürükleyebilir psikolojini bozabilir. Böyle yerlerin faydası en azından suçtan koruyor ya da bir süre veriliyor düşünmeni sağlıyor, yanlışlarını düzeltme fırsatı, muhasebe yapma süreci, kendine çeki düzen vermeni sağlıyor. (E2)</p>
<p>Eve hazırlık öncesi aracı kurum</p>	<p>Kişi iş bulup çalışıp burada bir süre kalmasını sağladıktan sonra kendi sorumluluğunu alıyor ama biz aracı bir kurum görevi görüyoruz yani eve hazırlık öncesi kendine yetebilecek potansiyele gelince kurtulma oranı fazla. Ama tabii gelenin fiziksel, psikolojik ve yaş durumu bunu belirliyor. (KÇ1)</p>

Göreceli katkı	Yaşına, karakterine ve hikayesine göre farklılaşır konukevi hizmetinin katkısı. Ama yaşlı ise burada temel bakımda zorlanıyor huzurevi gibi bakım personelimiz yok engelli ise de zor. Bağımlı ise tedavi için yönlendiriyoruz ancak devam eden nadir. Aile sorunu olunca buluyoruz aileyi ama gurur bırakmıyor. Ekonomik durum iyileştirmek tekrar hayatına devam etmesi için iş imkanını talep eden genelde çıkıyor ve hayatına yeniden devam ediyor. Yani biraz göreceli. (KÇ1)
Geçici etki	Geçici bir etkisi var hayatları üzerine. Bence yerel yönetim olarak asıl felsefe bize gelen değil bize gelemeyen. Çünkü bize ulaşan eğer kurtulmak istiyorsa, barınma da iş, konut ve kurtuluş gibi bir denkleme girebilen çok oldu ama sokakta terminalde hastanede olanlara farklı yöntemlerle ulaşmak gerek zabıta zoruyla gelmemeli. (KÇ4)
Disiplinin rolü	Disiplin de şart, içki ile konukevine girmemesi, arkadaşlarıyla iyi geçinmesi, temizlik, hijyene ve saygı duyması gerektiğini öğrenebiliyorlar burada. Bunu yapmasa kural gereği buradan çıkacağını biliyor ki sokak zaten zor tecrübe etmiş. Bu da hayatına çeki düzen vermesini sağlıyor. (KÇ3) Biz konukevi hizmetinde aslında istasyon rolü görüyoruz. Evsiz burada kendiyle hesaplaşır, aile, iş, gelecek vs. hep bir çıkmazdadır. Sonra biz ona adım atarız, o bize fırsat verirse sosyal çalışmacı olarak hayata güçlü bir şekilde irade gösterecek hale gelmesinde destek oluruz. Bunun için standart kurumlararası yönlendirmeler yaparız. Bağımlılık için tedavi, aile için arabuluculuk, suç vs. için hukuki destek, sosyal güvence yani sistematik şekilde ne ihtiyaç varsa. Tabii bu bireysel bir tutum ile oluyor yukarıya kalsa çok gerek yok da... (KÇ2)

Konukevi hizmetlerinin evsiz bireylerin hayatlarına olan etkisi, onların özgüvenlerini yeniden kazanmalarından zararlı alışkanlıklarını terk etmelerine, psikolojik destek ve sosyalleşme imkanlarına kadar geniş bir yelpazede olumlu sonuçlar doğurmuştur. Evsiz bireyler, konukevinde kaldıkları süre boyunca kendilerini değerli hissetme, toparlanma, intihar gibi riskli davranışlardan uzaklaşma ve yeniden hayata tutunma fırsatı bulduklarını belirtmişlerdir. Ayrıca, katılımcılar konukevi sayesinde alkol, madde gibi bağımlılıklarından kurtulduklarını belirtmişlerdir. Öte yandan, katılımcıların sosyalleşme ve diğer evsiz bireylerle etkileşim kurma süreçleri, onların hayatlarına ibretlik dersler kattığını ve kendi durumlarını daha iyi değerlendirmelerine olanak tanıdığını göstermektedir. Konukevinde sunulan barınma ve güvenlik hizmetleri, katılımcıların soğuk havadan korunmalarına, toplum huzurunu bozacak riskli davranışlardan uzaklaştırma, güvenli bir ortamda dinlenmelerine ve sağlık sorunlarını yönetmelerine de yardımcı olmuştur. Ancak, bazı katılımcılar konukevinde sağlık

hizmetlerinin yetersizliğinden ve toplu yaşam koşullarının getirdiği zorluklardan şikâyet etmiş, bu durumun psikolojik yıpranmaya neden olduğunu da ifade etmişlerdir. Genel olarak evsiz bireyler için konukevi, hayata yeniden başlama, zararlı alışkanlıklardan kurtulma ve suçtan korunma süreçlerinde önemli bir destek sunarak onların yaşam kalitesini artırdığı görülmektedir.

Konukevi çalışanları ise, konukevinde sunulan hizmetlerin, evsiz bireylerin devlete ve topluma olan güven duygularını yeniden kazanmalarında önemli bir rol oynadığını belirtmişlerdir. Konukevinde sunulan sosyal imkanlar, evsiz bireylerin yalnızlıklarını gidermelerine ve toplumla yeniden etkileşim kurmalarına yardımcı olmuş ve bu sosyalleşme süreci, katılımcıların birlikte yaşamayı, paylaşmayı ve topluma entegre olmayı öğremlerine olanak sağladığı aktarılmıştır. Ayrıca, konukevi uygulamalarının, özellikle genç evsizler için, iş bulma ve yeniden bir yaşam kurma açısından dönüştürücü bir etkisi olduğu vurgulanmıştır. Yaşlı evsizler içinse, konukevinin sağladığı huzurlu ortam, hayatlarının son dönemini güven içinde geçirmelerine yardımcı olduğu belirtilmiştir. Çalışanlar, evsizlerin konukevinde kaldıkları süre boyunca sorumluluk bilinci kazandıklarını ve hayatlarına çeki düzen vermeye başladıklarını ifade etmişlerdir. Bu dönüşümün, evsizlerin hem psikolojik olarak hem de sosyal anlamda güçlenmelerine katkıda bulunduğu, hayatlarında yeni bir sayfa açmalarına ve geçmişte yaşadıkları olumsuzlukları geride bırakmalarına yardımcı olduğu görülmektedir. Ayrıca konukevi çalışanlarının, evsiz bireylerin aileleriyle yeniden iletişim kurmalarına yönelik sunduğu danışmanlık ve arbuluculuk hizmetleri, bu bireylerin sosyal bağlarını yeniden kurmalarında önemli bir rol oynamıştır. Katılımcılar, konukevinde aldıkları destek sayesinde aileleriyle tekrar görüşmeye başladıklarını ve bu süreçte aile ilişkilerinin onarıldığını belirtmişlerdir. Konukevi hizmetlerinin evsizlikten kurtulmaya katkısı, bireylerin yaşlarına, karakterlerine ve hayat hikayelerine göre de değişkenlik göstermiştir. Genç evsizler, konukevi hizmetlerinden daha fazla yarar sağlayarak iş bulma ve hayatlarına yeniden yön verme imkânı buldukları belirtilse de, özellikle yaşlı ve engelli bireyler için konukevinde sunulan hizmetler, ihtiyaçlarına tam anlamıyla cevap veremediği ve bu bireyler için daha kalıcı çözümlere ihtiyaç duyulduğu vurgulanmıştır.

Konukevi Hizmetinin Geliştirilmesine Yönelik Görüşler

Evsizlikten kurtulma sürecinde, konukevi hizmeti kapsamında farklı uygulama modelleri ve bu modellerin sunduğu fırsatlar evsiz bireylerin yeniden topluma kazandırılmasında, genel iyilik halinin geliştirilmesinde ve bu süreçten çıkmasında büyük önem taşıyabilir. Bu bağlamda bu kısımda evsiz bireylere ve konukevi çalışanlarına konukevi hizmeti bağlamında nasıl bir hizmet anlayışının olması gerektiği ve ne tür farklı destek beklentileri olduğu incelenmiştir.

Alt Temalar	Katılımcı İfadeleri
<p>İstihdam imkânı</p> <p>İş bulmada Konukevi referansı</p> <p>Mesleki eğitim ve beceri kazandırma</p>	<p>Devletin sunabileceği bir sürü iş var özellikle gençlerin hayatları kurtuluyor iş verilince burada. Her bir insana bir iş olursa her şeyi olur kişiliği oluşur, iş olmasa robot gibi oluyor mahkûm oluyor. (E2)</p> <p>İŞ-KUR gibi yerlerle iş birliği olmalı buranın referansı olmadan iş bulamayız. Burada biraz tanınır sonra iş verenle güven olması için kurumun referansız lazım yoksa kimse iş vermezdi sonra insanlar hayatını kuruyo'. Bi' de barınmada üretim odaklı meslek edinecek projeler olmalı. (E3) Konukevinde mesleki eğitimler verilebilir... güvenlik, motor kurye ya da başka imkanlar oluşturulursa çok güzel olur çünkü o bir türlü ömür boyu vasıfsızlaşıyoruz ama hiç olmazsa bir mesleğimiz olur. Birçok yer tecrübe istiyor ya da belge istiyor artık ee bizde yok nasıl olacak o yüzden konukevi köprü olacak bize. (E8)</p> <p>İş imkanları sağlanmalı, kişinin mesleki becerisini ortaya çıkarmak için daha önce yaptığı işlere bakıp onu hazır hale getirmek, dışardaki kamu ya da özel sektördeki iş boşluklarına gitmesi için aracı olmak. (E6)</p>
<p>Psikolojik tedavi ve danışmanlık desteği</p>	<p>Barınmada insanların derinine inecek onları açacak ve adamın sorunlarını ortaya çıkarıp yardımcı olacak bir psikolojik danışman gerekli. Benim hayata umudu tekrar geri getirecek. (E7)</p> <p>Konukevinde bu insanlara profesyonel psikolojik destek en önemli destek. Bunun için psikolog olmalı ama yok maalesef. Biz onları dinlese yardımcı olmaya çalışsak da teknik bir bilgi birikimiyle doğrudan müdahale daha etkili. Yeniden hayata entegre olması için gerekli kararlığı ve iyileşmeyi psikolog hatta nitelikli bir sosyal çalışmacı da olur. (KÇ1)</p> <p>Psikolojik tedavi görmek isterim ama profesyonelce, beni anlayan biri oldu mu kurtulurum zaten. (E9)</p> <p>Ciddi anlamda psikolojik destek sunulabilir. Kendi kendine konuşanlar var, sinirli, öfkeyi kontrol edemeyen insanlar var, panik atak yani her türlü adam var ama neyse tedavisi devlet buna öncelik verecek. (E16)</p> <p>Buradaki insanlar kendi mahkemesini kurmuş, yalnız kalan adam hakimdir, savcıdır avukattır. Kendi kendini suçlar, kendi kendini yargılar, kendi kendini savunur. Ondan dolayı görüşüp rahatlayabileceğimiz, derdimizi dinleyip bizi yönlendirebilecek danışman, psikolog gibi birileri. (E11)</p>

<p>Kalıcı konut desteği</p> <p>Ucuz kiralık ev</p> <p>Bakım desteği</p>	<p>Benim tek ihtiyacım barınacak bir ev ya da kira desteği. Devlet bana geçici bir süre iş bulup kendimi toparlayana kadar tabi beni takipte ederek ev tutacak şekilde kira desteği verse yerinde olur. (E3)</p> <p>Prefabrik evler olsa tek kişi kalacak şekilde bide ucuz olsa ben çalışır öder pašalar gibi yaşarım yoksa başka türlü sokaktan barınmadan çıkmamız zor çok. (E6)</p> <p>Sadece ucuz olabilecek kiralık evler. (E4)</p> <p>Benim gibi 65 yaşını geçmiş yaşlılar var. Barınmada sokakta, devlet prosedürsüz kontrol ederek, yaşlıları huzurevine alabilir. Barınma da yaşlının kalması riskli, sağlık olarak diğer türlü. (E7)</p> <p>Süreklilik gerektiren çözümler olmalı, ev ya da konut sağlanabilir, kirasına yardımcı olunabilir... (E13)</p> <p>Benim kafam iyi değil birazda engelim var benim gibiler için devlet ayrı bir yer yapsın zorlaştırmasın çünkü biz zaten düşmüştük. Bir ev bir iş bulacak. Yaşlılar için bir yer bulacak. (E9)</p>
<p>Sağlık hizmetlerine erişim</p> <p>Sosyal güvence desteği</p> <p>Tedavi</p> <p>Hijyen ve temizlik</p>	<p>Hemşire olması gerek konukevinde. Burada ilaç almam lazım diyorlar ama ne ilacı nasıl bir sorun için alıyor onu bile bilemiyoruz. Ya da yaraları oluyor daha kötüleşmemesi için sağlık çalışanı takibi lazım. (KÇ3)</p> <p>Barınmada ağrı, yaralanma ve acil ihtiyaçların giderilmesi için sağlık desteğinin sunulması için sağlık personelinin olması çok önemli zarruri ihtiyaç. (KÇ1)</p> <p>Burada ki insanların sosyal güvencesi sağlanması lazım. Sağlık sorunu olan insanların ihtiyaçlarının giderilmesi lazım. (E5)</p> <p>Benim en çok istediğim şey bana sunulabilecek en ideal şey emekli olmama yardımcı olunması sigorta primim çok eksik, karşılanırsa hayatım tamamen kurtulur. (E6)</p> <p>Tam bağımlı olan insanlara destekler sağlanmalı. Bazıları psikolojikmen rahatsız, akli eksik al götür yatır hastaneye delinin burada ne işi var. (E25)</p> <p>Akli sıkıntıları olan, ruh hastası insanlara tedavi desteği sunulmalı. (E14)</p> <p>Uyuşturucu bağımlılarına tedavi verilebilir hayata tekrar dönmeleri sağlanabilir. (E9)</p> <p>Madde bağımlıysa önce rehabilite ettircen. (E1)</p> <p>Evsizler alışkanlıkları olan insanlar sokakta kaldığı gibi burada kalır elini yıkamaz, elbisesini yıkamaz, duş almaz ee ne olur salgın hastalık olur, kaşıntılar başlar bit pire olur. Bu yüzden temizlik çok önemlidir bu gibi yerlerde. (E2)</p> <p>Sokakta ise tıraşını ve banyosunu yapacak bir imkân verilebilir. (E1)</p>

<p>Toplumsal bilinçlendirme ve eğitim</p> <p>Sosyal faaliyetler ve üretim</p> <p>İhtiyaç ve kişisel sorunlara göre destek</p> <p>Kurtuluş için fırsat verilmesi</p>	<p>Tuvaletti, banyoydu, yemek yerken dikkat edilmesi gereken şeylerdi, hayatın içinde en temel adabı muaşeret eğitimlerinin olduğu bu konularla alakalı evsizler bilinçlendirilmelidir. Yani toplumsal yaşamla ilgili temel kuralların, temel davranışların öğretildiği kazandırılmaya çalışıldığı merkezler olabilir. (E10)</p> <p>Barınma evlerinde üreticilik yapılabilir, incik boncuk süs eşyaları masa da boş kalmasın diye insanlara sunulabilir kişilerin hobileri nelerse ona göre üretimler yapılabilir. İnsanların meslekleri yetenekleri, el becerilerine göre yönlendirmeler yapılabilir. (E6)</p> <p>Akıl hastası ruh hastası adamlar var onları bakım evlerine yönlendirmek gerek. Psikiyatrik sorunları olanlar var onların tedavi edilmesi gerek onlar ayrı yönlendirmek gerek yani kimin ne ihtiyacı varsa ona göre hizmet edilmeli. Kiminin eve ihtiyacı var onu sağla, kiminin psikoloğa ihtiyacı var, kimi ailesiyle sıkıntılıdır onun durumunu iyileştir ev kira desteği ver. (E14)</p> <p>Devlet barınmada ayırt edecek kim niye buradaysa ona göre diyecek ki al sana iş, maddi sıkıntısı olana al sana kira desteği, madde kullanana tedavi, akıl sağlığı olmayana ya da engelli olana al tedavi, kendi ihtiyacını göremeyene hadi sana bakım evi, yaşlı olmuş az geliri olan kimsesi olmayana huzurevi. Ama bunları yaparken devlet gözetimi altında tutulacak bir süre ama yine de kurtulmak istemiyorsa o insan bırak ölsün. (E15)</p> <p>Bize yardımcı olabilecek kurumlar veya devlet bize bir şans daha vermeli, bir iş, konut desteği, bakalım bunu hak ediyor muyuz hak etmiyor muyuz bunu görmeli. Bunun dışında balık vermeyi değil balık tutmayı öğretmek lazım. Bu imkanlar sağlanırsa sokakta kimse kalmaz diye düşünüyorum. (E11)</p>
<p>Disiplinli ve süreli barınma hizmetleri</p>	<p>Sokakta kalan insanlara barınma imkânı sağlanacaksa sınırlı süre ile kalması lazım ama takip edilmeli, kurallı olunacak. (E9)</p> <p>2. Maaştan sonra insan düzeltir kendisini ama çok kalmaması lazım burada çünkü ekmek elden su gölden misali. Burada kalabilmesi için bir evsizin düzene uyması lazım, topluma düzenine uyması lazım. (E10)</p> <p>Konuk evinde giriş çıkış da disiplinli ama rahat olmalı adam parası yok ne yapacak çıkıp ne şekilde olursa olsun sigara ya da alkol parası bulacak. Yani buradaki denge sigara ve çay üzerinedir onu ver hiç bir sıkıntı yaşatmazlar. (E8)</p>

<p>Önleyici hizmetlerin geliştirilmesi</p> <p>Erken müdahale ve yönlendirme</p>	<p>Aslında keşke bu duruma gelmeden önleyici hizmetlerle bu durumun önüne geçilse. (KÇ1)</p> <p>Evsizliğin önüne geçebilmek için önleyici sağlık hizmetleri gibi bir sistem olabilir. Yani hastane acilleri gibi toplumsal yaşamda da birçok anlık sorunlara karşı toplumsal yaşamda acil hizmetler şeklinde gece gündüz hizmet veren kurumlar olmalı. (E2)</p>
<p>Hukuki destek sağlanması</p> <p>Aile içi sorunlara danışmanlık</p> <p>Arabuluculuk hizmetleri</p>	<p>Adli durumları olanlara hukuki anlamda yardımcı olunabilir... (E3)</p> <p>Bazılarının geçişte işlediği suçtan kaynaklı dosyası var tebligat geliyor çok basit bir hukuki danışmanlıkla belki adamın hayatı kurtulacak ama bilmediği önemsemedi için hüküm yiyor. Burada dışarıdan hizmet alacağımız bu tarz durumlara rehberlik edecek bir avukat çok önemli. (KÇ4)</p> <p>Aile arasında arabuluculuk, ailenin neden dağıldığını neden yürümediğini araştırıp tam olarak düzelmesi için danışmanlık yapmak. Yani meselenin adli boyutu var mı ne bilim bunların hepsi kişiyi yeniden hayata tutundurmak için gerekli şeyler. (E12)</p> <p>Boşanma davaları, miras ya da aile içinde başka bir sorundan kaynaklı süreçleri daha sağlıklı müdahale için hukuki danışmanlık alabileceğimiz bir imkân olabilir. (KÇ1)</p> <p>Benim gibi aradan 10 sene geçmeden evsizin her şeyini koordine edecek yıllar geçmeden sıcağına sıfırlanabilecek bir sistem olması lazım, bu imam olur, sosyolog, psikolog olur, avukat olur bunların insanın hayatını düzene koyacak bir hizmet sunulmalı. (E9)</p>

Katılımcılar, iş bulma ve mesleki eğitimlerin evsiz bireylerin yeniden topluma kazandırılmasında kritik bir rol oynadığını vurgulamaktadır. Özellikle, devlet eliyle iş imkanları ve İŞ-KUR gibi kurumlarla iş birliği yapılarak güvenli bir iş ortamının sağlanması gerektiği ifade edilmiştir. Konukevlerinde mesleki eğitimler, psikolojik tedavi ve danışmanlık hizmetlerinin verilmesinin gerekliliği vurgulanmıştır. Kalıcı barınma çözümleri, kira desteği, uygun fiyatlı konutta kalabilme, evsizler için farklı kalıcı konut modelleri (prefabrik ev gibi) evsizlere yönelik çeşitli hizmetler olarak önerilmiştir. Katılımcılar, her şehirde barınma imkânı sunulması gerektiğini, bu sayede hırsızlık ve intihar gibi olumsuz sonuçların önüne geçilebileceğini belirtmişlerdir. Öte yandan önleyici hizmetler ve erken müdahalenin de öneminden bahsedilmiştir. Bunun yanı sıra, özellikle yaşlı ve engelli bireyler için bakım hizmetinin gerekliliği dile getirilmiştir. Özellikle, konukevlerinde sağlık personelinin bulunmasının, acil sağlık ihtiyaçlarının karşılanması açısından zaruri olduğu belirtilmiştir. Ayrıca, konukevlerinde üretim odaklı sanatsal faaliyetlerin ve meslek edindirme kurslarının açılması gibi geliştirilmesi gereken hizmetlerden bahsedilmiştir.

Tartışma ve Sonuç

Bu araştırmada, evsiz bireylerin barınma evi hizmetlerinden yararlanma süreçlerine odaklanılarak, bu hizmetlerin evsizlikle mücadeledeki rolü ve evsizlikten kurtulmaya olan etkileri incelenmiştir. Öncelikle evsiz bireylerin barınma evine başvurma motivasyonları, genellikle bağımlılıklardan kurtulma, olumsuz sosyal çevreden uzaklaşma, sokakta kalmanın zorluklarından kaçınma, sağlık ve aile sorunları, kendi kendine başa çıkma umudu, temel ihtiyaçların karşılanamaması, yetersiz gelir ve güvenli bir ortam gibi nedenlerle ilişkilidir. Katılımcıların büyük bir kısmı, mevcut sosyal çevrelerinden uzaklaşarak özellikle alışkanlıklarından kurtulmak için temiz bir başlangıç yapma arzusu taşımış ve bu süreçte konukevlerini bir kurtuluş yolu olarak görmüştür. Grunberg ve Eagle'ın (1990) çalışmasında, alkol, kumar, madde bağımlılığı gibi zayıflıkları olan evsiz bireyler, bu risklerden kaçınmak için barınakların nispeten güvenli ortamını tercih ettikleri saptanmıştır. Farklı bir çalışmada barınaklar, sokakta yaşamının getirdiği şiddet, hırsızlık ve aşırı hava koşulları gibi tehlikelerden koruma imkânı sağladığı için evsizler yoğun bir şekilde kalmak istemektedir (Faraji ve ark., 2018). Kaltsidis ve ark. (2020), Goodman, Saxe ve Harvey (1991), evsizliğin kendisinin, özellikle fiziksel (şiddet, istismar) ve psikolojik (depresyon, kaygı bozukluğu, stres gibi) travmatik deneyimlerin ardından gelen çeşitli sorunlara yol açabileceğini ve bunun da evsiz bireylerin barınma evi hizmetlerine başvurma olasılığını artırdığını belirtmektedir. Öte yandan bazı çalışmalarda ise, evsiz bireylerin, intihar ve kazara yaralanmalar gibi sebepler, bulaşıcı hastalıklar, zihinsel bozukluklar ve diğer ruhsal sağlık sorunlarının üstesinden gelebilmek adına geçici barınma yerlerine başvurdukları belirlenmiştir (Fazel, Geddes ve Kushel, 2014; Berlin ve McAllister, 1994). Ayrıca Crosby ve ark. (2018) özellikle evsiz ailelerde çocuklukta yaşanan istismar, boşanma ve aile içi parçalanmanın, bu ailelerin barınaklara başvurmalarında önemli bir etken olduğunu bulmuşlardır. Araştırma bulgularına göre barınma evi hizmetlerinin sunduğu en temel avantajlardan biri, evsizlerin temel ihtiyaçlarını karşılama imkânı sunmasıdır. Birçok çalışmada barınaklar/konukevleri, özellikle kötü hava koşullarında sıcak bir yatak, yemek ve duş alma imkânı gibi hayatta kalmak için kritik olan temel kaynakları sağladığı için evsizler tarafından tercih edilmektedir (Small ve ark., 2020; Patterson ve Tweed, 2009; Berlin ve McAllister, 1994; Aubry ve ark., 2016). Bekaroğlu Doğan'ın (2021) çalışmasında, evsizlerin barınma evi tercihinde bulunmasının nedeni verilen hizmetin kalitesi olarak ifade edilmiştir. Çalışmamızda barınma evi hizmetlerinin sunduğu kimlik, adres gibi resmi işlemlere erişim imkânı, evsiz bireylerin sosyal hayata yeniden entegrasyonu için kritik bir rol oynamakta bu da barınma evine başvuru nedenleri arasında yer almaktadır. Bazı araştırmalarda, oy kullanmak, resmi posta almak veya sosyal güvenlik yardımlarına başvurmak gibi işlemler için bir adres veya kimlik edinme ihtiyacı, barınma evine başvurma sebepleri arasında belirlenmiştir (Small ve ark., 2020; Erickson, Abbott ve Susienka, 2018). Evsizlerin, bu hizmetler sayesinde emeklilik işlemlerini tamamlayabildikleri, iş bulabildikleri ve sosyal güvenlik haklarına erişebildikleri görülmektedir.

Araştırmada evsizlere ve kurum çalışanlarına barınma evinin kapsamı ve niteliğinin değerlendirilmesine yönelik sonuçlara bakıldığında, evsizlerin barınma evi hizmetlerinden genel olarak temel ihtiyaçlarının karşılanması konusunda memnun oldukları, ancak hizmet sağlayıcılarının da vurguladığı üzere, bu hizmetlerin akut ihtiyaçlara yönelik olduğu, uzun vadeli ve kalıcı rehabilitasyon süreçlerini yeterince kapsamadığı ortaya çıkmıştır. Bu eksikliğin genellikle barınma evi hizmetlerinde istihdam desteği, rehabilitasyon ve psikolojik desteklerin yeterince bulunmamasından kaynaklandığı görülmektedir. Araştırmaların çoğu, barınma evi uygulamasında erişilebilir ruh sağlığı hizmetlerinin önemine dikkat çekmektedir (Liu ve ark., 2009; Ha ve ark., 2015; Meschede ve Chaganti, 2015). Ayrıca barınma evinde yönetimin daha iyi niyetli bir tutum sergilemesi, bireylerin ihtiyaçlarını anlamaya odaklanması ve çalışanların empatik bir yaklaşımla hareket etmesi, evsizlerin kendilerini rahat hissetmeleri, geçmişle yüzleşebilmeleri ve kurtulma süreçlerini en verimli şekilde planlayabilmeleri açısından önemli görülmektedir. Aynacı (2024)'nin çalışmasında da barınma evindeki personellerin olumsuz tutum ve davranışlarının evsizleri barınma merkezlerinde kalma istencinden uzak tutabildiği, bu olumsuz iletişim tarzının evsizleri yeniden sokakta kalmaya yönlendirdiği bulunmuştur.

Evsizler tarafından barınma evi değerlendirilirken, yaş ve sağlık durumuna göre hizmetlerin farklılaştırılması gerektiği, genç evsizler için kısa süreli barınma çözümlerinin daha uygun olduğu, yaşlı ve engelli bireyler içinse daha uygun şartlarda farklı kurumlar aracılığıyla uzun süreli desteklerin daha elzem olduğu belirtilmiştir. Bu bulgu, literatürde evsiz bireyler için sunulan hizmetlerin kişiselleştirilmesi gerektiğini savunan yaklaşımlarla uyumludur. Garibaldi ve ark. (2005), yaşlı evsiz bireylerin genç evsizlere kıyasla daha fazla sağlık sorunu yaşadığını, bu bireylerin barınak temelli kliniklere ve sokak destek ekiplerine daha fazla bağımlı olduğunu ortaya koymuştur. Benzer şekilde, çeşitli araştırmalar, yaşlanan, kronik, engelli ve bakım gerektiren evsiz bireylerin fiziksel ve bilişsel engelleri nedeniyle, özel ekipmanlara ihtiyaç duydukları, bu yüzden onlara diğerlerinden farklı olarak bir uygulama ile destek verilmesi gerektiği bildirilmiştir (Gürel, Karaman ve Yaman, 2024; Karaman, 2024; Canham ve ark., 2021; McGuire ve ark., 2007). Araştırmada, evsiz bireylerin barınma evine yerleştikten sonra toplu yaşamın getirdiği hijyen sorunları, yalnızlık hissi, kalabalık ortamda yaşamının getirdiği stres, şiddet, gasp, disiplin kurallarına uyum sağlama zorundalığı ve kurumda süreli kalma gibi karşılaştıkları zorluklar, barınma evi hizmetinin olumsuz yönleri olarak değerlendirilmiştir. Aynacı (2024)'nin çalışmasında da barınma merkezlerinde evsizlerin sürekli olarak bir binanın içerisinde kalmaları psiko-sosyal ihtiyaçlarının karşılanamamasına ve bu durumun bir süre sonra problemlere dönüşmesine neden olabildiği bildirilmiştir. Farklı çalışmalarda ise, evsizlerin sayıca çok kaldığı barınaklarda, suç oranlarının yüksek olduğu ve bu nedenle birçok kişinin barınaklarda kalmak yerine sokağa dönmeyi tercih ettiği belirtilmektedir (Faraji ve ark., 2018;

Grunberg ve Eagle, 1990). Krüsi ve ark. (2010) ise, Kanada'daki barınakların katı kurallarının, riskli ve güvensiz ortamın, hırsızlık, şiddet ve mahremiyet eksikliğinin birçok genç ve yetişkini sokakta kalmaya zorladığını belirtmektedir. Öte yandan bazı araştırmalar, barınakların farkında olmadan evsizliğin suç haline getirilmesine katkıda bulunma veya bağımsızlık yerine bağımlılık yaratan ortamlar oluşturma gibi riskleri de belirtmiştir (Herring, 2021).

Barınma evi hizmetlerinin evsiz bireylerin yaşamlarında oynadığı rol, onların yeniden hayata tutunma süreçlerinde kritik bir öneme sahiptir. Araştırmamızın sonuçlarına göre, evsizler barınma evinde kaldıkları süre boyunca özgüvenlerini ve sosyalleşme becerilerini yeniden kazanırken, çaresizlik duygusunun azaldığını, zararlı alışkanlıklardan ve intihar gibi eylemlerden uzaklaştıklarını ve hayata tutunmada barınma evinin kritik bir rol oynadığını belirtmişlerdir. Bu sonuçlarla benzer şekilde birçok araştırma, geçici barınaklarda ya da konukevlerinde uygulanan programların sağladığı kurumsal desteklerin evsizlikten çıkışta tampon işlevi gördüğünü bulmuştur. Örneğin; Rutenfrans-Stupar ve ark. (2019), konukevlerinde grup etkinliklerine katılmanın evsiz bireylerin sosyal katılımını ve refahını doğrudan iyileştirdiğini, 'Project Employ' adı verilen bir program kapsamında, evsiz bireylerin öz saygı ve motivasyon geliştirme, hedef belirleme kapasitesi oluşturma, para yönetimi, kişisel bütçeleme, öfke yönetimi ve kendini savunma konularında olumlu sonuçlar elde ettikleri (Muñoz ve ark., 2005), evsiz bireylerin katılımcı yaklaşımlar sayesinde kendi yaşam becerilerini geliştirdiklerini ve özgüven, stres yönetimi ve sosyal iletişimlerini güçlendirdiklerini ortaya koymuştur (Huber ve ark., 2020). Ayrıca çalışmamızda barınma evinde toplu bir yaşam alanında yaşamının ibretlik hikayelere tanık olma ve kendi yaşantısıyla kıyas gibi durumlar kişinin barınma evinden ve evsizlikten çıkmasında olumlu yönde katkı sağladığı saptanmıştır. Pable (2013), barınak ortamlarının evsiz bireylerin memnuniyet ve iyileşme sürecini nasıl etkilediğini araştıran bir çalışmada, barınakta kalmanın bireyler arası etkileşimleri artırarak bu kişilerin kendi yaşamlarına dair kontrol duygusunu yeniden kazanmalarına yardımcı olabileceğini öne sürmektedir. Patterson ve Tweed (2009), evsiz bireylerin evsizlikten çıkış süreçlerini araştırmış ve diğer evsiz bireylerin başarı hikayelerinin, onların kendi yeteneklerine ve potansiyellerine olan inançlarını güçlendirdiğini bulmuştur. Bir başka araştırmada, evsizlik yaşayan bireyler, diğer evsiz bireylerle kurdukları ilişkiler, bu kişilerin bağımsızlıklarını yeniden kazanmalarında önemli bir rol oynadığı belirtmektedir (Isaak ve ark., 2019). Araştırma bulgularına göre, konukevleri, evsiz bireylerin aileleriyle yeniden iletişim kurmalarına yardımcı olan aracılık hizmeti de sunmakta ve bu desteğin evsizlikten çıkışta önemli bir rol olduğu ortaya çıkmaktadır. Mayock ve ark. (2011) çalışması, evsiz gençlerin aileleriyle yeniden iletişim kurmalarının, evsizlikten kurtulma sürecinde kritik bir destek olduğunu belirtmiştir. Bu bağlamda Phillips ve ark. (1988) yaptığı bir araştırma, acil barınaklarda sunulan hizmetlerin, ailelerin güvenilir bir ilişki kurmalarına ve bu sürecin evsizlikten çıkışlarına yardımcı

olduğunu ortaya koymaktadır. Öte yandan konukevleri, evsiz bireylerin denetimli serbestlik süreçlerini başarıyla tamamlamalarına ve suçtan korunmalarına da katkıda bulunmaktadır. Hignite ve Haff'in (2017) çalışması, cezaevinden yeni çıkan evsiz bireylerin, yeniden suç işlemelerini önlemek için sağlanan barınak hizmetlerinin önemli olduğunu, bu hizmetlerin, suçtan uzak durmalarını ve topluma yeniden kazandırılmalarını sağladığını göstermektedir.

Hizmet sağlayıcısı olarak görüşülen barınma evi çalışanlarına göre, barınma evinde sağlanan hizmetlerin, evsiz bireylerin devlet ve topluma olan güvenlerini yeniden inşa etmelerinde önemli bir etkisi olduğu, özellikle geçici evsizlik olarak görülen genç evsizlerin barınma evi hizmetlerinden daha fazla yarar sağladıkları, ancak yaşlı ve engelli evsizler ve kronik evsizler için bu hizmetlerin yeterli olmadığı ortaya çıkmıştır. Çalışanlar, evsizlerin barınma evinde kaldıkları süre boyunca sorumluluk bilinci kazandıklarını, hayatlarına çeki düzen vermeye başladıklarını ve yeniden bir yaşam kurma sürecinde barınma evinin dönüştürücü bir etkisi olduğunu vurgulamışlardır. Kaltsidis ve ark. (2020), Kanada'da geçici barınma hizmeti alan evsiz bireylerin 12 ay içinde barınma durumlarında olumlu değişiklikler yaşadıklarını göstermiştir. Araştırma, çalışanların özverisi sayesinde, madde bağımlısı gençlerin tedavi desteği alması, yaşlıların huzurevine yönlendirilmesi ve aile sorunlarında arabuluculuk gibi çok yönlü hizmetlerin yürütüldüğünü; bu sayede birçok evsiz bireyin bu süreçten kurtulabildiğini ortaya koymuştur. Finlayson ve ark. (2002), Florida'daki bir evsizler barınağında yapılan ihtiyaç değerlendirmesi sonucunda, personelin konuklar ve geçmişteki sosyal çevresi arasında arabuluculuk yapmasının, barınak sakinlerinin ihtiyaçlarına daha iyi cevap verecek programların geliştirilmesinde önemli bir rol oynadığını göstermiştir. Benzer sonuçlara dikkat çeken, Neale ve Kennedy (2002), evsiz madde bağımlılarına yönelik hizmetlerde, çalışanların profesyonelliği ve destek ortamının kalitesinin hizmetlerin başarısını belirlemede önemli faktörler olduğunu vurgulamışlardır. Bununla birlikte, konukevlerinde sunulan hizmetlerin suistimal edilme riski taşıdığı, sunulan hizmetlerin bağımlı hale getirdiği, bu nedenle dikkatli bir denetim mekanizmasının oluşturulmasının önemi de ortaya çıkmaktadır. Benzer şekilde bazı araştırmalarda, evsiz bireylerin geçici barınma hizmetlerine uzun süre bağlı kaldıklarında, topluma entegrasyon ve iş bulma çabalarının zayıfladığı, sosyal izolasyonun artabildiği, bu yaşam tarzına bağımlılık geliştirdikleri, motivasyonlarının düştüğü ve evsizlikten kurtulma çabalarının azaldığı sonucuna ulaşılmıştır (Moynihan, 2006; Rabinovitch ve ark., 2016).

Araştırmada, evsiz bireylere barınma evi hizmeti kapsamında evsizlikten çıkış sürecinde hangi desteklerin sağlanması gerektiğine dair elde edilen bulgulara göre, bu bireylerin topluma yeniden kazandırılmasında barınma evi hizmeti kapsamında, iş ve meslek edindirme hizmetleri, bağımlılık tedavisi, psikolojik destek ve kalıcı barınma çözümleri gibi hizmetlerin geliştirilmesi gerektiği vurgulanmıştır. Bu bulguyla örtüşen

başka çalışmalara göre geçici konukevleri, evsiz bireyleri hayatlarını yeniden inşa etme konusunda iş ve meslek edinme eğitimi, iş bulma, işte kalma ve istihdam danışmanlığı gibi gerekli destekleri sunarak kalıcı konuta geçişi kolaylaştırmalıdır (Patterson ve Tweed, 2009; Muñoz ve ark., 2005; Crisanti ve ark., 2017). Evsiz bireylerin sıklıkla travma yaşamış kişiler olması nedeniyle (Archard ve Murphy, 2015), travmaya duyarlı psikolojik destek ve ruh sağlığı tedavisinin sağlanması, evsizlik sonrası kişisel refah ve yaşam memnuniyetini artırmada kritik bir rol oynadığı belirtilmiştir (Ecker ve Aubry, 2016). Ayrıca çalışmada, önleyici hizmetler ve erken müdahale stratejilerinin, evsizliğin uzun vadeli etkilerini azaltmada geliştirilmesi gereken önemli yaklaşımlar olduğu önerilmiştir. Özellikle gençlerde evsizliğin erken müdahale ile önlenmesi, yetişkin evsizliğine geçişi azaltmada büyük rol oynamaktadır (Johnson ve Chamberlain, 2008). Evsiz aileler üzerinde yapılan bir araştırma, erken müdahale ve destekleyici konut programlarının, evsizliğin tekrarlanmasını önlemede etkili olduğunu göstermiştir (Gewirtz ve ark., 2015). Ayrıca evsizler ve kurum çalışanları, her büyükşehirde barınma temelli hizmetlerin kritik önemini vurgulasa da asıl olarak barınma evi hizmeti haricinde ucuz kiralık evlerin sağlanması ve devlet tarafından kira desteği sunulması gibi kalıcı barınma çözümlerinin gerekliliğine dikkat çekmiştir. Yapılan araştırmalar, kalıcı destekleyici konut hizmetlerindeki artışın evsiz nüfusunda azalma sağladığını göstermiştir (Corinth, 2017; Smelson ve ark., 2016). Bu bakımdan uygun fiyatlı konutlara erişim (Bullen ve Baldry, 2018) ve kira yardımı (Schapiro ve ark., 2021), evsiz bireylerin kalıcı olarak topluma entegre olmasını sağlamada kritik bir faktördür.

Barınma evi çalışanlarından bu hizmetin geliştirilmesine yönelik önerilen en önemli bulguya göre, barınma evinde hemşire, avukat ve sosyal çalışmacıların bulundurulmasının kritik olduğu da görülmektedir. Nitekim evsiz bireyler için sunulan barınma hizmetlerinde hemşireler, sosyal çalışmacılar ve doktorlar arasında güçlü bir iş birliğinin, evsizliği azaltmada etkili olduğu bulunmuştur (Lee ve ark., 2023). Öte yandan avukatlar, insan hakları temelli yaklaşımlarla evsiz bireyleri temsil ettiklerinde evsiz bireylerin suçla ilişkilerini ve bu süreçte yaşadıkları sorunları ele alarak, bu kişilerin tekrar evsiz kalmalarını önleyebilmektedir (McNamara ve ark., 2021). Çalışanlar, barınma evi hizmetine ulaşamayan sokak, terminal ve hastane evsizlerine öncelikli olarak yardım edilmesi gerektiğini, bunun sağlanabilmesi için ise diğer kurumlarla koordinasyonun önem taşıdığını vurgulamışlardır. Evsiz hizmetleri üzerine yapılan bir çalışmada, kurumlar arası koordinasyon eksikliğinin hizmetlerin verimliliğini düşürdüğü ve konukevlerine erişemeyen evsiz bireyler için diğer kurumlarla iş birliğinin, etkili yardım sağlamak açısından kritik olduğu vurgulanmaktadır (Mosley, 2021). Farklı bir çalışmada, hastaneden barınağa yapılan geçişlerde koordinasyon eksikliğinin, evsiz bireylerin sağlık durumunu kötüleştirdiği ve onları tekrar sokağa dönmeye zorladığı tespit edilmiştir (Greysen ve ark., 2012).

Sonuç olarak, barınma evi hizmetlerinin evsizlikle mücadelede önemli bir geçiş desteği sağladığı ve acil müdahale süreçlerinde kritik bir ara basamak işlevi gördüğü, ancak evsizliğin kalıcı olarak çözülmesinde uzun vadeli ve sürdürülebilir çözümlerin daha etkili olduğu ortaya konmuştur. Barınma evi modeli, evsiz bireylerin temel ihtiyaçlarını karşılaması ve sosyal hayata entegrasyonlarına katkı sunmasına rağmen, uzun vadeli başarı için iş ve meslek edindirme, psikolojik destek, aile ile arabuluculuk, hukuki savunuculuk ve bağımlılık tedavisi gibi kapsamlı rehabilitasyon hizmetlerinin daha etkili bir şekilde sunulması gerekmektedir. Ayrıca, konukevleri ile diğer sosyal hizmet kurumları arasındaki iş birliğinin güçlendirilmesi, hizmetlerin sürdürülebilirliğini artıracak ve bireylerin kalıcı barınma çözümlerine ulaşmasını hızlandıracaktır. Bu bağlamda, konukevlerinde kişiselleştirilmiş destek programlarının merkezi yönetim tarafından yaygınlaştırılması ve yaşlı, engelli, genç gibi farklı gruplara özel hizmetlerin sunulması kritik öneme sahiptir. Politika yapımcılar, evsiz bireylerin topluma entegrasyonunu destekleyen kalıcı ve ucuz konut çözümleri geliştirmeye odaklanmalı, kurumlar arası koordinasyonu güçlendiren mekanizmalar oluşturarak hizmetlerin yerinde ve daha etkin olmasını sağlamalıdır.

Hakem Değerlendirmesi: Dış bağımsız.

Çıkar Çatışması: Yazar çıkar çatışması bildirmemiştir.

Finansal Destek: Yazar bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir.

Etik Onay: Araştırmada evsiz bireylere uygulanacak görüşme formlarının uygulanabilmesi adına İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi Etik Kurul Başkanlığı'ndan 30.04.2022 tarihinde çalışmanın etik açıdan uygun bulunduğu onayı alınmıştır.

Bilgilendirilmiş Onam: Tüm katılımcılardan bilgilendirilmiş onam alınmıştır.

Peer-review: Externally peer-reviewed.

Conflict of Interest: The author declare no potential conflicts of interest with respect to the research, authorship, and/or publication of this article.

Grant Support: The author received no financial support for the research, authorship, and/or publication of this article.

Ethical Approval: In order to apply the interview forms to homeless individuals in the research, approval was received from the Istanbul Sabahattin Zaim University Ethics Committee on 30.04.2022 that the study was ethically appropriate.

Informed Consent: Informed consent was obtained from all participants.

Kaynakça/References

- Acar, B., Bozkafa, H., Vural, B., Önal, S., Genç, M. ve Yaman, Ö. M. (2022). Evsizliğin nedenleri ve deneyimleri üzerine nitel bir araştırma: beyoğlu örneği. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 33(2), 339-358.
- Akyıldız, Y. (2017). Dünyada ve türkiye'de evsizlik sorunu ve çeşitli uygulamalar. *LAÜ Sosyal Bilimler Dergisi* (VIII-I), 67-91.
- Akyıldız, Y. (2020). Evsizlere Yönelik Sosyal Hizmet İhtiyacının Ekosistem Yaklaşımı Bağlamında İncelenmesi: İstanbul Örneği (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Yalova Üniversitesi, Yalova.
- Archard, P., & Murphy, D. (2015). A practice research study concerning homeless service user involvement with a programme of social support work delivered in a specialized psychological trauma service. *Journal of psychiatric and mental health nursing*, 22(6), 360-70. <https://doi.org/10.1111/jpm.12229>.

- Aynacı, C. (2024). *Hak temelli sosyal hizmet ekseninde evsizlerin psiko-sosyal problemleri ve çözüm stratejileri*, (Doktora Tezi), Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya.
- Bassuk, E., Rubin, L., & Lauriat, A. (1986). Characteristics of sheltered homeless families. *American Journal of Public Health*, 76(9), 1097-1101. <https://doi.org/10.2105/AJPH.76.9.1097>
- Bekaroğlu Doğan, Y. (2021). Stereotyping, prejudice, and policymaking: managing homelessness in istanbul, *European Journal of Homelessness*, 15 (2), 143-169.
- Berlin, G., & McAllister, W. (1994). Homeless family shelters and family homelessness. *American Behavioral Scientist*, 37(3), 422-434. <https://doi.org/10.1177/0002764294037003007>.
- Bessel, D. (2019). Community-Based strategies to address homelessness. *Homelessness Prevention and Intervention in Social Work*. https://doi.org/10.1007/978-3-030-03727-7_7.
- Brinegar, S. (2003). The social construction of homeless shelters in the phoenix area. *Urban Geography*, 24, 61-74. <https://doi.org/10.2747/0272-3638.24.1.61>.
- Bryant, W. (2019). Descriptive and inferential statistics. *Companion Encyclopedia of Psychology*. <https://doi.org/10.4135/9781473920446.n5>.
- Bullen, J., & Baldry, E. (2018). 'I waited 12 months': how does a lack of access to housing undermine Housing First?. *International Journal of Housing Policy*, 19(1), 120-130. <https://doi.org/10.1080/19491247.2018.1521187>.
- Burt, M., Carpenter, J., Denton, A., Hall, S., Henderson, K., Hornik, J., Moran, G., & Rog, D. (2010). Strategies for Improving Homeless People's Access to Mainstream Benefits and Services. *Political Economy: National*. <https://doi.org/10.2139/ssrn.1581462>.
- Canham, S., Walsh, C., Sussman, T., Humphries, J., Nixon, L., & Burns, V. (2021). Identifying shelter and housing models for older people experiencing homelessness. *Journal of Aging and Environment*, 36(2), 204 - 225.
- Corinth, K. (2017). The impact of permanent supportive housing on homeless populations. *Journal of Housing Economics*, 35, 69-84. <https://doi.org/10.1016/J.JHE.2017.01.006>.
- Coşkun R, vd., (2015). *Sosyal bilimlerde araştırma yöntemleri spss uygulamalı*, Sakarya: Sakarya Kitabevi.
- Crisanti, A., Duran, D., Greene, R., Reno, J., Luna-Anderson, C., & Altschul, D. (2017). A Longitudinal analysis of peer-delivered permanent supportive housing: impact of housing on mental and overall health in an ethnically diverse population. *Psychological Services*, 14(2), 141–153. <https://doi.org/10.1037/ser0000135>.
- Crosby, S., Hsu, H., Jones, K., & Rice, E. (2018). Factors that contribute to help-seeking among homeless, trauma-exposed youth: A social-ecological perspective. *Children and Youth Services Review*, 93, 126-134.
- Crowson, N. (2013). Revisiting the 1977 housing (Homeless Persons) act: westminster, whitehall, and the homelessness lobby. *Twentieth Century British History*, 24(3),424-447. <https://doi.org/10.1093/TCBH/HWS027>.
- Culhane, D. P., & Metraux, S. (2008). Rearranging the deck chairs or reallocating the lifeboats? Homelessness assistance and its alternatives. *Journal of the American Planning Association*, 74(1), 111-121.
- Degaan, M. J. (2005). *Jane Addams And The Men Of The Chicago S-School, 1892-1918*, New York: Routledge.

- Degrauw, X., Annest, J., Stevens, J., Xu, L., & Coronado, V. (2015). Unintentional injuries treated in hospital emergency departments among persons aged 65 years and older, United States, 2006-2011. *Journal of safety research*, 56, 105-9. <https://doi.org/10.1016/j.jsr.2015.11.002>.
- Dordick, G. (2002). Recovering from homelessness: determining the “quality of sobriety” in a transitional housing program. *Qualitative Sociology*, 25, 7-32. <https://doi.org/10.1023/A:1014331106267>.
- Faraji, S., Ridgeway, G., & Wu, Y. (2018). Effect of emergency winter homeless shelters on property crime. *Journal of Experimental Criminology*, 14, 129-140. <https://doi.org/10.1007/S11292-017-9320-4>.
- Fazel, S., Geddes, J., & Kushel, M. (2014). The health of homeless people in high-income countries: Descriptive epidemiology, health consequences, and clinical and policy recommendations. *The Lancet*, 384(9953), 1529-1540. [https://doi.org/10.1016/S0140-6736\(14\)61132-6](https://doi.org/10.1016/S0140-6736(14)61132-6)
- Finlayson, M., Baker, M., Rodman, L., & Herzberg, G. (2002). The process and outcomes of a multimethod needs assessment at a homeless shelter. *The American journal of occupational therapy : official publication of the American Occupational Therapy Association*, 56(39), 313-21. <https://doi.org/10.5014/AJOT.56.3.313>.
- Garibaldi, B., Conde-Martel, A., & O’toole, T. (2005). Self-reported comorbidities, perceived needs, and sources for usual care for older and younger homeless adults. *Journal of General Internal Medicine*, 20(8), 726-730. <https://doi.org/10.1111/j.1525-1497.2005.0142.x>.
- Genç, Y. (2009). Yerel yönetimler ve sosyal hizmet uygulamaları. *Kamuda Sosyal Politika Dergisi*, 5(9), 60-67.
- Gewirtz, A., DeGarmo, D., Lee, S., Morrell, N., & August, G. (2015). Two-year outcomes of the Early Risers prevention trial with formerly homeless families residing in supportive housing. *Journal of family psychology: JFP : journal of the Division of Family Psychology of the American Psychological Association*, 29(2), 242-52 .
- Gilderbloom, J. I., Squires, G. D., & Wuerstle, M. (2013). Emergency homeless shelters in north america: an inventory and guide for future practice. *Housing and Society*, 40(1), 1–37.
- Goodman, L., Saxe, L., & Harvey, M. (1991). Homelessness as psychological trauma. Broadening perspectives. *The American Psychologist*, 46(11), 1219-1225. <https://doi.org/10.1037/0003-066x.46.11.1219>
- Gordon, R. (2008). What is Housing First and supportive housing? *Parity*, 21, 4-5.
- Greysen SR, Allen R, Lucas GI, Wang EA, Rosenthal MS. (2012) Understanding transitions in care from hospital to homeless shelter: a mixed-methods, community-based participatory approach. *J Gen Intern Med.*, 27(11):1484-91. doi: 10.1007/s11606-012-2117-2.
- Grunberg, J., & Eagle, P. (1990). Shelterization: how the homeless adapt to shelter living. *Hospital & community psychiatry*, 41(5), 521-5.
- Gürel, M., Karaman, H., Yaman, Ö.M. (2024) Evsizliğin yaşlılık hali: koşullar ve ihtiyaçlar bağlamında evsiz yaşlı olmak, *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 23(90), 754-775.
- Ha, Y., Narendorf, S., Maria, D., & Bezette-Flores, N. (2015). Barriers and facilitators to shelter utilization among homeless young adults.. *Evaluation and program planning*, 53, 25-33.
- Henwood, B., Cabassa, L., Craig, C., & Padgett, D. (2013). Permanent supportive housing: addressing homelessness and health disparities?. *American Journal of Public Health*, 103(2), 188-92.

- Herring, C. (2021). Complaint-Oriented “services”: shelters as tools for criminalizing homelessness. *The ANNALS of the American Academy of Political and Social Science*, 693, 264-283.
- Holtzman, C. (2016). A part of something: The importance of transitional living programs within a Housing First framework for youth experiencing homelessness. *Children and Youth Services Review*, 65, 204-215.
- Huber, M. A., Brown, L., Metze, R., Stam, M., Van Regenmortel, T., & Abma, T. N. (2020). Understanding how engagement in a self-managed shelter contributes to empowerment. *Journal of Community & Applied Social Psychology*, 30(5), 516-529.
- Isaak, C., Reynolds, K., Sareen, J., & Distasio, J. (2019). The entrepreneurship of survival among urban adults experiencing homelessness and mental illness. *Journal of community psychology*.
- Işıkhan, V. (2015). Homeless people in turkey and social work interventions, *15th International Academic Conference, Rome* (15), 468-477.
- Jackson, O., & Kawano, L. (2015). Do increases in subsidized housing reduce the incidence of homelessness?: evidence from the low-income housing tax credit. *Housing & Community Development Law eJournal*.
- Johnson, G., & Chamberlain, C. (2008). From Youth to Adult Homelessness. *Australian Journal of Social Issues*, 43(4), 563-582. <https://doi.org/10.1002/J.1839-4655.2008.TB00119.X>.
- Kaltsidis, G., Grenier, G., Cao, Z., Bertrand, K., & Fleury, M. (2020). Predictors of change in housing status over 12 months among individuals using emergency shelters, temporary housing or permanent housing in Quebec, Canada. *Health & social care in the community*, 30(2), 631-643. <https://doi.org/10.1111/hsc.13168>.
- Karaagac, E. (2023). Caring for debt: women’s work in Istanbul’s mass housing estates. *Urban Geography*, 44, 1931-1950. <https://doi.org/10.1080/02723638.2023.2226987>.
- Karaman, H. (2024). Sokağa ulaşmanın metodolojisi: sosyal hizmet teorisinden sokak çalışması, *Sosyal Sağlık Dergisi*, 4(2), 51-68.
- Karataş, K. (1999). Toplum merkezleri düşüncesinin doğuşu ve gelişimi. K. Karataş (Ed.) *Çağdaşlaşma Sürecinde Toplum Merkezlerinin Yeri ve İşlevleri* içinde (s. 15-31). Ankara: Çağdaş Kadın ve Gençlik Vakfı Yayını.
- Karataş, Z. (2015). Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri. *Manevi Temelli Sosyal Hizmet Araştırmaları Dergisi*, 1(1), 62-80.
- Karim, K., Tischler, V., Gregory, P., & Vostanis, P. (2006). Homeless children and parents: Short-term mental health outcome. *International Journal of Social Psychiatry*, 52(5), 447-458. <https://doi.org/10.1177/0020764006066830>
- Kessell, E., Bhatia, R., Bamberger, J., & Kushel, M. (2006). Public health care utilization in a cohort of homeless adult applicants to a supportive housing program. *Journal of Urban Health*, 83(5), 860-873.
- Kılıçbaşlan, A. (2022). *Bir disiplin olarak sosyal çalışmanın doğuşu ve kurumsallaşması: ABD örneği* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Koerin, B. (2003). The Settlement house tradition: current trends and future concerns. *The Journal of Sociology & Social Welfare* 30(2), 53-68.
- Krüsi A, Fast D, Small W, Wood E, Kerr T. (2010). Social and structural barriers to housing among street-involved youth who use illicit drugs. *Health Soc Care Community*, 18(3), 282-8. doi: 10.1111/j.1365-2524.2009.00901.x.

- Lee, J., Jagasia, E., & Wilson, P. (2023). Addressing health disparities of individuals experiencing homelessness in the U.S. with community institutional partnerships: An integrative review. *Journal of advanced nursing*, 79, 1678–1690. <https://doi.org/10.1111/jan.15591>.
- Liu, W.M, Stinson, R., Hernandez, J., Shepard, S., and Haag, S (2009). A Qualitative examination of masculinity, homelessness and social class among men in a transitional shelter. *Psychology of Men & Masculinity*, 10(2), 131-148.
- Mayock, P., Corr, M., & O’Sullivan, E. (2011). Homeless young people, families and change.: Family support as a facilitator to exiting homelessness. *Child & Family Social Work*, 16 (4), 391-401.
- Mcguire, L., Ford, E., & Okoro, C. (2007). Natural disasters and older US adults with disabilities: implications for evacuation. *Disasters*, 31(1), 49-56. <https://doi.org/10.1111/J.1467-7717.2007.00339.X>.
- McNamara, L., Quilter, J., Walsh, T. and Anthony, T. (2021) Homelessness and contact with the criminal justice system: insights from specialist lawyers and allied professionals in australia. *International Journal for Crime, Justice and Social Democracy*, 10(1), 111-129. doi: 10.5204/ijcjsd.1742.
- Meschede, T.&, Chaganti, S. (2015) Home for now: A mixed-methods evaluation of a short-term housing support program for homeless families. *Evaluation and Program Planning* 52, 85–95.
- Milburn, N., Rice, E., Rotheram-Borus, M., Mallett, S., Rosenthal, D., Batterham, P., May, S., Witkin, A., & Duan, N. (2009). Adolescents Exiting Homelessness Over Two Years: The Risk Amplification and Abatement Model. *Journal Of Research On Adolescence: The Official Journal Of The Society For Research On Adolescence*, 19(4), 762-785. <https://doi.org/10.1111/J.1532-7795.2009.00610.X>.
- Mitchell, D. (2011). Homelessness, American style. *Urban Geography*, 32(7), 933-956.
- Mosley, J. (2021). Cross-Sector Collaboration to Improve Homeless Services: Addressing Capacity, Innovation, and Equity Challenges. *The ANNALS of the American Academy of Political and Social Science*, 693(1), 246-263.
- Moynihan, R. (2006). Scientists find new disease: motivational deficiency disorder. *BMJ : British Medical Journal*, 332, 745. <https://doi.org/10.1136/BMJ.332.7544.745-A>.
- Muñoz, J., Reichenbach, D., & Hansen, A. M. (2005). Project Employ: Engineering hope and breaking down barriers to homelessness. *Work*, 25(3), 241-252.
- Neale, J., & Kennedy, C. (2002). Good practice towards homeless drug users: research evidence from Scotland. *Health & Social Care In The Community*, 10(3), 196-205. <https://doi.org/10.1046/J.1365-2524.2002.00357.X>.
- Pable, J. (2013). Case Study Methodology and Homelessness Research. *Journal on Systemics, Cybernetics and Informatics*, 11, 70-73.
- Padgett, D. K., Gulcur, L. and Tsemberis, S. (2006) Housing first services for people who are homeless with co-occurring serious mental illness and substance abuse. *Research on Social Work Practice*, 16, 74-83.
- Palancioglu, H., & Çete, M. (2014). The Turkish way of housing supply and finance for low- and middle-income people. *Land Use Policy*, 39, 127-134. <https://doi.org/10.1016/J.LANDUSEPOL.2014.04.001>.
- Patterson, A., & Tweed, R. (2009). Escaping homelessness: anticipated and perceived facilitators.. *Journal of Community Psychology*, 37, 846-858. <https://doi.org/10.1002/JCOP.20335>.

- Phillips, M., Dechillo, N., Kronenfeld, D., & Middleton-Jeter, V. (1988). Homeless families: services make a difference. *Families in Society: The Journal of Contemporary Social Services*, 69 (1), 48-51.
- Rabinovitch, H., Pauly, B., & Zhao, J. (2016). Assessing emergency shelter patterns to inform community solutions to homelessness. *Housing Studies*, 31(8), 984-997. <https://doi.org/10.1080/02673037.2016.1165801>.
- Rodriguez, J., & Eidelman, T. (2017). Homelessness Interventions in Georgia: Rapid Re-Housing, Transitional Housing, and the Likelihood of Returning to Shelter. *Housing Policy Debate*, 27, 825 - 842.
- Rog, D., Marshall, T., Dougherty, R., George, P., Daniels, A., Ghose, S., & Delphin-Rittmon, M. (2014). Permanent supportive housing: assessing the evidence. *Psychiatric services*, 65(3), 287-94.
- Rutenfrans-Stupar, M., Regenmortel, T., & Schalk, R. (2019). How to enhance social participation and well-being in (formerly) homeless clients: A structural equation modelling approach. *Social Indicators Research*, 148, 1-20.
- Sahlin, I. (2012). Policies to Address Homelessness: ‘Staircase’ Models. 255-260.
- Schapiro, R., Blankenship, K., Rosenberg, A., & Keene, D. (2021). The Effects of Rental Assistance on Housing Stability, Quality, Autonomy, and Affordability. *Housing Policy Debate*, 32, 456 - 472.
- Shern, D., ve ark. (1997). Housing outcomes for homeless adults with mental illness: results from the second-round McKinney program. *Psychiatric services*, 48(2), 239-41. <https://doi.org/10.1176/PS.48.2.239>.
- Small, C., Kordosky, J., & Moore, R. (2020). A Sheltered, Homeless Day. *The Man in the Dog Park*.
- Smelson, D., ve ark. (2016). Integrating Permanent Supportive Housing and Co-Occurring Disorders Treatment for Individuals Who Are Homeless. *Journal of Dual Diagnosis*, 12, 193 - 201. <https://doi.org/10.1080/15504263.2016.1174010>.
- Timms, P. (1996). Homelessness and Mental Health: Homelessness and mental illness: a brief history. In book: Homelessness and Mental Health, Publisher: Cambridge. <https://doi.org/10.1017/CBO9780511526732.003>.
- Tsemberis, S. (1999). From streets to homes: An innovative approach to supported housing for homeless adults with psychiatric disabilities. *Journal of Community Psychology*, 27, 225-241.
- Tsemberis, S., & Eisenberg, R. (2000). Pathways to housing: supported housing for street-dwelling homeless individuals with psychiatric disabilities. *Psychiatric Services*, 51(4), 487-93.
- Watts, S. G. (2014). The conscience of a nation: the social work of jane addams in chicago’s immigrant communities. *Saber and Scroll*, 3(2), 5.
- Wong, Y., Park, J., & Nemon, H. (2006). Homeless Service Delivery in the Context of Continuum of Care. *Administration in Social Work*, 30(1), 67-94. https://doi.org/10.1300/J147V30N01_05.
- Yeter, A. (2018). Sivil toplum kuruluşlarının evsizlere yönelik hizmetlerinin değerlendirilmesi: İstanbul Örneği, *Yalova Sosyal Bilimler Dergisi*, 8(17), 34-60.

Evsizlerin Barınma Evi Deneyimleri: “İnsan Önemsendiğini Görmek İstiyor”*

Cengizhan Aynacı¹ , Yusuf Genç²

Öz

Evsizlik Türkiye’de giderek önem kazanan toplumsal bir problemdir. Türkiye’deki evsizlik araştırmaları evsiz kalma sebepleri, evsizlikle başa çıkma stratejileri, evsizliğe yönelik sosyal hizmetler gibi konulara odaklanmaktadır. Türkiye’de evsizliğe yönelik sosyal hizmetler büyük ölçüde sivil toplum kuruluşları tarafından ve basamak modeli çerçevesinde sunulmaktadır. Bu hizmetlerin çoğu barındırma öncesi önleyici hizmetler kapsamında ve baş etme stratejilerini geliştirme üzerine odaklanmaktadır. Bu nedenle evsiz barınma evlerine ilişkin araştırmalar oldukça azdır. Bu araştırma evsizlerin barınma evi deneyimlerini keşfetmek ve bu deneyimlerden elde edilen sonuçlar doğrultusunda barınma evlerine ve evsizlere yönelik sosyal hizmet önerileri sunmayı amaçlamaktadır. Nitel araştırma yöntemi ve yorumlayıcı fenomenoloji deseniyle gerçekleştirilen araştırmanın çalışma grubu amaçsal örnekleme yöntemiyle seçilen 30 evsizden oluşmaktadır. Araştırmanın ölçme aracı evsizlerin evsizlik ve barınma evi deneyimlerini keşfetmeye yönelik soruları içeren yarı yapılandırılmış görüşme (mülakat) formudur. Görüşme tekniği kullanılarak yapılan yarı yapılandırılmış görüşmeler sonucunda elde edilen veriler betimsel analiz ve içerik analizi kullanılarak analiz edilmiştir. Elde edilen veriler “araçlar”, “zorluklar” ve “beklentiler” olmak üzere üç ana tema altında incelenmiştir. Evsizler barınma evlerine bir başka evsiz, çevresel aktörler, barınma evi çalışanları, güvenlik ekipleri ve kişisel başvuru aracılığıyla yerleşmişlerdir. Evsizlerin barınma evlerinde yaşadıkları zorluklar; kurallar, personel tutum ve davranışları, adaptasyon, malzeme tedariki, standartsızlık, teknik problemler ve erişim/ulaşım zorluklarıdır. Evsizlerin barınma evlerinden beklentileri; psiko-sosyal destek birimleri ve meslek elemanları, barınma evi içerisinde sağlık birimi, barınma evlerinin temizliği, sosyal aktiviteler ve düzenli bir barınma evi hayatı şeklindedir. Araştırma sonuçları doğrultusunda evsiz barınma evlerinde manevi ve değer temelli sosyal hizmet anlayışının benimsenmesi, faaliyet ve hizmetlerin iyileştirilerek evsizlerin ihtiyaçlarına yönelik hale getirilmesi, atölyelerin yanı sıra profesyonel meslek elemanlarının çalıştığı psiko-sosyal destek ve sağlık birimleri kurulması, ayrıca evsizlerin yaşam becerilerinin geliştirilmesine yönelik düzenli sosyal etkinlikler düzenlenmesi önerilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Sosyal Hizmet • Evsizlik • Barınma Evi • Barınma evi deneyimi

Shelter Experiences of the Homeless People: “One Wants To Feel Cared For”

Abstract

Homelessness is an increasingly important social problem in Turkey. Research on homelessness in Turkey focuses on issues such as the causes of homelessness, strategies to cope with homelessness, and social services for homelessness. Non-governmental organisations and the framework of the step model largely provide social work practices for homelessness in Turkey. Most of these services are within the scope of pre-housing preventive services and focus on developing coping strategies. For this reason, research on homeless shelters is quite scarce. This study explores the shelter experiences of the homeless and to provide social work recommendations for shelters and homeless individuals based on the findings. Conducted using a qualitative research method and an interpretative phenomenological design, the study’s sample consisted of 30 homeless individuals selected through purposive sampling. The research tool is a semi-structured interview form with questions designed to explore the experiences of homelessness and shelter use. The data obtained from these semi-structured interviews were analysed using descriptive and content analysis methods. The data were examined under three main themes: “mediators,” “challenges,” and “expectations.” Homeless individuals settled in shelters through various means including referrals from other

* Bu makale Cengizhan Aynacı’nın Yusuf Genç danışmanlığında tamamladığı “Hak temelli sosyal hizmet ekseninde evsizlerin psiko-sosyal problemleri ve çözüm stratejileri” başlıklı doktora tezinden (2024) hareketle hazırlanmıştır.

1 **Sorumlu Yazar:** Cengizhan Aynacı (Dr. Arş. Gör.), Sakarya Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi Sosyal Hizmet Bölümü, Sakarya, Türkiye, Eposta: cengizhanaynaci@sakarya.edu.tr, ORCID: 0000-0001-6536-6642

2 Yusuf Genç (Prof. Dr.), Sakarya Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi Sosyal Hizmet Bölümü, Sakarya, Türkiye, Eposta: ygencc@sakarya.edu.tr, ORCID: 0000-0001-6580-0883

Aktif: Aynacı, C., & Genç, Y. (2024). Evsizlerin barınma evi deneyimleri: “İnsan önemsendiğini görmek istiyor”. *İstanbul Üniversitesi Sosyoloji Dergisi*, 44, 487-525. <https://doi.org/10.26650/SJ.2024.44.2.0670>

homeless people, environmental actors, shelter staff, security teams, and personal applications. The challenges faced by the homeless in shelters include rules, staff attitudes and behaviours, adaptation, material procurement, inconsistency, technical problems, and access/transportation issues. Expectations from shelters include the provision of psycho-social support units and professional staff, health units within shelters, cleanliness of the shelters, social activities, and a well-organised shelter life. Based on the research findings, it is recommended to adopt spiritually and value-based services in shelters, to improve the content, scope, and services of shelters to better meet the needs of the homeless, to establish psycho-social support and health units within shelters staffed by professional personnel, to create workshops for the homeless, to enhance life skills, and to organise regular social activities.

Keywords: Social work • Homelessness • Shelter • Shelter experience

Extended Summary

Homelessness is a global phenomenon affecting individuals from a biopsychosocial perspective (Genç et al., 2022). According to the UN Human Rights Commission Report and the UNECE (2018) panel results, there are approximately 100 million homeless individuals worldwide. This number accounts for more than 2% of the global population (UNECE, 2018, pp. 2-3). Jiménez-Lérida et al. (2023) reported that over 20% of the global population lacks proper or adequate housing. Additionally, 1.6 billion people live under inadequate conditions in slums or institutions under state protection (Metro Denver Homeless Initiative, 2015, pp. 3-13).

Homeless individuals are a disadvantaged social group experiencing numerous problems simultaneously and multidimensionally (Aynacı, 2024, p. 51). The challenging processes they endure necessitate the implementation of various intervention programmes and combat strategies for homelessness. Services for the homeless are divided into preventive (early intervention) and protective (rehabilitative, restorative) services.

Preventive services focus on identifying risk situations and supporting individuals at risk of homelessness before it occurs through various interventions, while protective services involve providing shelter, rehabilitation, and support to individuals after homelessness has occurred (Aynacı, 2024, pp. 80, 82). Preventive services may include reducing housing costs, applying tax reductions, providing discounts on health services, and offering assistance to family members (Shinn, 2004, p. 458). Protective services include providing soup kitchens, vocational training, counselling services, addiction education programmes/diagnosis and treatment, and personal care assistance (Evans, 2011, p. 26).

Another dimension of protective service pertains to shelter-related services (Bekaroğlu-Doğan, 2020, p. 27). These services involve providing overnight care and meeting the needs of the homeless in various shelter institutions. Types of shelters include emergency shelters, temporary/permanent/supportive housing, paid accommodation, and gymnasiums (Harvey, 1999, p. 277). Shelters are often the first

institutions that come to mind when discussing homelessness. They offer a place for the homeless to sleep, provide meals, showers, personal care, and protect them from street dangers while offering opportunities for social interaction with other homeless individuals (Aynacı, 2024, p. 83).

Shelters are categorised into three types: “night shelters,” “day centres” / “drop-in centres,” and “full-day shelters/hostels” (Aynacı, 2024, p. 83). Each type of shelter has distinct characteristics and dynamics. Although these shelters provide various services to the homeless, the increasing number of homeless individuals has prompted discussions about shelter services.

In recent years, shelter services for the homeless have been a prominent topic of discussion in the literature. The main focus of these discussions is whether priority should be given to housing models (Housing First model) or rehabilitation models (Staircase model) and what should be included in these models (McNaughton, 2008, p. 88; Roman & Berg, 2004, p. 343). While these questions improve institutional models for the homeless, they do not offer specific solutions or inquiries about shelters. The content and development of services in shelters, which are the first institutions associated with institutional models for the homeless, are considered crucial for the psychosocial well-being of the homeless.

The aim of this research is to explore the experiences of the homeless with shelters and to provide social work recommendations for shelters and the homeless based on the findings. The study employs a qualitative research method and an interpretive phenomenological design. The population of the study consists of homeless individuals in Kocaeli, Turkey, while the sample group comprises 30 homeless individuals selected through purposive sampling. Semi-structured interviews were conducted using a semi-structured interview form and technique. The sample includes individuals with various types of homelessness: those still living on the street, those living in shelters, those who returned to shelters after overcoming homelessness, and those who went directly to shelters upon becoming homeless. In the study, all individuals are categorised as homeless regardless of their previous living conditions. Each of these individuals, regardless of living on the street, had different experiences with shelters.

The main research question of the study is: “*What are the experiences of the homeless with shelters?*” Additionally, the study seeks to answer the following questions:

- Through which intermediaries have the homeless been placed in shelters?
- What difficulties do the homeless encounter in shelters?
- What are the expectations of the homeless from shelters?

The research was conducted in accordance with the “08” number permission obtained from the Social and Human Sciences Ethics Committee of Sakarya University, Turkey, dated June 7, 2023. The data collection tool was a semi-structured interview form created by the researcher, and the analysis techniques were descriptive and content analysis. Audio recordings from the interviews were transcribed, and parts of the data such as words, sentences, or paragraphs were coded. Subsequently, concepts were categorised, and related concepts were grouped into categories. Similarly, related categories were analysed under a broader theme. The study identified three main themes: “intermediaries,” “difficulties,” and “expectations.” The findings are summarised as follows:

- Homeless individual access shelter facilities through various means, including referrals from other homeless individuals, social network actors, shelter employees, security personnel, and personal applications. The role of other homeless individuals in disseminating information about shelters indicates social networks and social capital patterns within the homeless community. These practises can also be interpreted as the outcomes of a homelessness subculture. The involvement of social network actors in guiding homeless individuals to shelters reflects societal sensitivity towards homelessness. Furthermore, the role of shelter employees and/or security personnel, such as police and municipal officers, in facilitating access to shelters highlights the implementation of demand-driven social services. Personal applications by homeless individuals indicate an awareness of their rights and citizenship.
- The challenges faced by homeless individuals in shelters include issues related to rules, staff attitudes and behaviours, adaptation difficulties, material provisions, lack of standards, technical problems, and accessibility. Rules within institutions are often restrictive for street homeless individuals, limiting their perceived freedom and deterring them from using shelters. Negative attitudes and behaviours exhibited by shelter staff contribute to feelings of worthlessness among homeless individuals, reinforcing the marginalisation they experience in society and within their personal lives.
- Among the homeless population, there are individuals who struggle to adapt to others in the shelter. Those who previously enjoyed above-average living standards were often hesitant to live in shelters and tend to stigmatise other homeless individuals, perceiving them as inferior. This stigmatisation leads to communication breakdowns and an inability to adapt to the shelter environment. Additionally, some homeless individuals, due to concerns over safety and self-control, perceive shelters as insecure and avoid them altogether.
- The quantity and quality of materials provided to the homeless often result in cleanliness and hygiene issues over time. Inadequate hygiene conditions lead

to a loss of self-confidence, acceptance of uncleanliness, and social adaptation problems, ultimately paving the way for social exclusion.

- The lack of standardised practises among shelters affects the level of satisfaction with the services provided and the motivation of homeless individuals to overcome homelessness. The reasons for these inconsistencies include variations in resources across countries, cities, and regions; the absence of standard social policies targeting homelessness; and insufficient theoretical and practical knowledge among public personnel regarding homelessness.
- Homeless individuals’ expectations from shelters include psychosocial support, healthcare services, hygiene and cleanliness, social activities, and sustained institutional support.
- The harsh conditions of homelessness adversely affect the biopsychosocial health of homeless individuals. Consequently, they require a psychosocial support unit where they can express themselves, communicate openly, and receive professional assistance, as well as a healthcare unit to address urgent health needs, provide treatments, and dispense medication. Homeless individuals believe that these units would enhance their biopsychosocial well-being.
- Psychosocial support units play a critical role in empowering individuals, providing proper guidance, fostering personal and societal trust, encouraging community participation, and facilitating self-actualisation. Among homeless individuals, physical health is closely linked to mental health. Feelings of physical inadequacy negatively impact self-esteem and prevent homeless individuals from realising their potential.
- Among the most significant challenges faced during homelessness are issues related to cleanliness and hygiene. These include the general cleanliness of shelters, the cleanliness of homeless individuals’ bodies and clothing, and the maintenance of rooms and beds, all of which shape their expectations regarding hygiene in shelters.
- The social activity expectations of homeless individuals aim to address their psychosocial and mental needs. They desire shelters to organise periodic social activities tailored for them, as such activities are perceived as mitigating the negative emotions and thoughts experienced during homelessness.
- Homeless individuals who are elderly, suffer from chronic illnesses, have limited or no income, possess weak or non-existent family ties, lack caregivers, are unable to work, or have low future aspirations exhibit very low or no motivation to escape homelessness. These individuals often expect a sustained shelter life, as their basic needs are met, and their future expectations remain minimal.

Based on the findings of the study, the following recommendations are proposed regarding the content, scope, and operation of shelters:

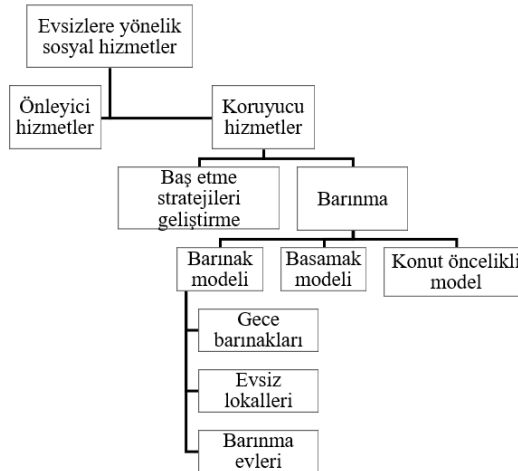
- Homeless individuals should be approached not merely as applicants but with a value-oriented and humane perspective, ensuring that their basic human needs are not overlooked. Shelters should be transformed into empowering mechanisms that have a positive impact on the lives of homeless individuals.
- Shelters should be established not on the outskirts or peripheral areas of cities but in locations where homeless individuals can meet their psychosocial needs. When designing shelters, the profiles of homeless individuals should be considered, prioritising horizontal architecture over high-rise buildings. Although the high value of central urban areas in metropolitan cities may pose challenges for local governments, shelter locations should facilitate the active participation of homeless individuals in society.
- The internal and external structures of shelters (e.g., walls, rooms, cabinets) should be monitored regularly, and necessary repairs and renovations should be carried out in case of deterioration. In addition, routine cleaning and pest control in shelters are crucial for institutional identity and hygiene.
- In cases where homeless individuals lack a registered address, the shelters should ensure that the necessary processes are initiated to help them access their rights. Moreover, informational materials should be provided to enhance their awareness of rights and citizenship.
- Dedicated units should be established within shelters to address the psychosocial and spiritual needs of homeless individuals as well as their healthcare requirements. Professional personnel should staff these units.
- Shelters should employ a multidisciplinary team of professionals, including social workers, psychologists, counsellors, sociologists, spiritual advisors, and healthcare personnel. Each staff member should perform intervention plans and programmes tailored to homeless individuals in line with their professional roles and multidisciplinary.
- To support the social integration of homeless individuals, volunteer activities and workers should be incorporated into shelter services, with voluntary participation encouraged. The role of prosocial communication in shelter services should be emphasised. The presence of volunteers in shelters can have a dual benefit, positively affecting not only homeless individuals but also enhancing the services and the well-being of shelter staff.

- Professionals working in shelters should know social work theories and practises, be culturally competent, and be informed about anti-stigmatising social work practises. Additionally, they should enhance their verbal and non-verbal communication skills and avoid negative attitudes, behaviours, and communication patterns towards homeless individuals.
- Shelters should establish workshops in suitable areas where homeless individuals can participate in social activities and develop life skills. The progress of homeless individuals who acquire skills in these workshops should be monitored, and shelters should act as intermediaries to prepare them for reintegration into life. Periodic social activities and events organised outside the shelter by shelter management are also deemed important for empowering homeless individuals. Such initiatives can positively contribute to behaviour, emotional, and cognitive changes and to the processes of community integration and social inclusion.
- To facilitate the employment of homeless individuals, shelters should collaborate with NGOs, public employment agencies (e.g., İŞKUR), and similar institutions to support the inclusion of employable homeless individuals in the workforce. Those seeking education should be directed to vocational training programmes. Expanding the successful collaboration practises observed in various cities across the country to a national level would yield more favourable outcomes in both the employment process and its subsequent monitoring.
- Homeless individuals who do not meet the entry requirements for shelters should not be immediately excluded from the shelter system. Instead, after assessing their needs, they should be referred to appropriate institutions capable of providing the necessary care.

Evsizlerin Barınma Evi Deneyimleri: “İnsan Önemsendiğini Görmek İstiyor”

Evsizlik bireyleri biyo-psiko-sosyal yönden etkileyen küresel bir olgudur (Genç ve ark., 2022). BM İnsan Hakları Komisyonu ve BM Avrupa Ekonomik Komisyonu[UNECE](2018)’na göre dünyada 100 milyon evsiz bulunmaktadır. Bu sayı dünya nüfusunun %2’sinden fazlasını oluşturmaktadır (UNECE, 2018, s. 2-3). Jiménez-Lérida ve ark. (2023)’ye göre ise dünya nüfusunun %20’sinden fazlasının düzgün veya uygun bir evi yoktur. Bununla birlikte BM Küresel Konut Krizi: Eğilimler, Nedenler ve Çözümler Raporu (2022)’na göre 1,6 milyar insan yeterli konuttan yoksundur. Bu sayının 2030 yılına kadar 3 milyara yükselmesi riski bulunmaktadır.

Evsizler pek çok problemi aynı anda ve çok boyutlu şekilde yaşayan dezavantajlı sosyal bir gruptur (Aynacı, 2024, s. 51). Yaşadıkları zorlu süreçler evsizler ve evsizlik için çeşitli müdahale programlarının ve mücadele stratejilerinin hayata geçmesini gerektirmektedir. Evsizlere yönelik sosyal hizmetler Şekil 1’de şematize edilmiştir. Buna göre evsizlere yönelik sosyal hizmetleri önleyici ve koruyucu hizmetler olmak üzere ikiye ayırmak mümkündür. Önleyici sosyal hizmetler evsizlik riski tespit edilerek erken müdahale hizmetleriyle kişinin desteklenmesine ve evsiz kalmasının önlenmesine yöneliktir (Aynacı, 2024, s. 80). Önleyici hizmetler kapsamında evsizlik riski taşıyan bireyler için konut maliyetlerinin düşürülmesi, vergi indirimleri uygulanması, sağlık hizmetlerinde indirim ve (varsa) aile üyelerine yönelik yardımlar uygulanmaktadır (Shinn, 2004, s. 458). Koruyucu hizmetler ise kişi evsiz kaldıktan sonra evsizlerin rehabilite edilerek evsizlikten kurtulmak için desteklenmesini içermektedir (Aynacı, 2024, s. 82).

Şekil 1. Evsizlere Yönelik Sosyal Hizmetler¹

Koruyucu sosyal hizmetler baş etme stratejilerini geliştirme ve barınma temelli olmak üzere iki başlıkta incelenmektedir (Bekaroğlu-Doğan, 2020, s. 27). Baş etme stratejilerine

1 Yazarlar tarafından oluşturulmuştur.

(hayatta kalmaya) yönelik hizmetler evsizlerin sokağı deneyimlerken kendilerine verilen hizmetleri kapsamaktadır. Bu kapsamda evsizlere yemek dağıtımı, iş bulma konusunda aracılık, bağımlılığa yönelik tanı ve tedavi, temizlik ve hijyen ihtiyaçlarına yönelik hizmetler sunulur (Evans, 2011, s. 26). Baş etme stratejilerine yönelik hizmetlerin başat aktörü yerel yönetimlerdir. Yerel yönetimlerin halka ve halkın ihtiyaçlarına en yakın yönetim mekanizmaları olması, daha az sayıda karar merciinden oluşması ve sorumlu olduğu insan sayısının daha az olması merkezi yönetime kıyasla daha hızlı, etkili ve kreatif çözümler sunmasına imkan sağlamaktadır (Türker, 2022, s. 77).

Barınmaya yönelik hizmetler ise evsizlerin barınma merkezlerinde yatılı kurum bakımı almaları ve ihtiyaçlarının bu kurumlarda verilmesini tanımlamaktadır. Barınmaya yönelik kurumlar arasında barınma evleri², geçici ve kalıcı konutlar, ücreti başkası tarafından ödenen oteller ve spor salonları sayılabilir (Harvey, 1999, s. 277). Her bir kurumsal modelin evsizlere olan bakışı, içerdiği hizmet modelleri ve evsizliğe karşı ürettiği çözümler birbirinden farklıdır.

Barınma temelli kurumsal modeller barınma evleri, basamak modeli ve konut öncelikli model olmak üzere üçe ayrılmaktadır: Barınma evleri de kendi içerisinde (1) “gece barınakları” (*night shelter*), (2) “evsiz lokalleri” ya da “gündüz barınakları” (*day center, drop-in-center*) ve (3) “tam gün hizmet veren barınma evleri” (*shelter, hostel*) şeklinde ayrılmaktadır (Aynacı, 2024, s. 83). (1) *Gece barınakları*, akşam saatinde açılan, güvenlik taraması sonucu evsizlere belirli bir kontrol düzeninde odalarda ağırlandığı, kendilerine yemek, duş ve temiz kıyafet verilen barınaklardır. Gece barınakları hizmetinin temelinde “uyuma/yatma” vardır. Evsizler bulunduğu yeri sahiplenmez ve barınakla bir bağ kurmaz ve evsizlerin her gece farklı bir yerde uyuması söz konusu olabilir.

(2) *Evsiz lokalleri*, evsizlere yatılı bir hizmet vermekten ziyade temel günlük ihtiyaçlarının karşılanmasına odaklanır. Bu lokaller genellikle mesai saatleri düzenine (08.00-17.00/18.00) göre çalışır ve burada gönüllü kişiler de çalışabilir. Evsizler gündüz barınaklarına gelerek yemek, duş, kıyafet yıkama, danışmanlık hizmeti alma, meslek edinme başvurusu yapma, diğer evsizlerle ilişki kurma/arkadaş olma gibi eylemleri gerçekleştirebilirler. Evsizler bu lokallere gelerek vakit geçirme ve sosyalleşme imkânı bulabilirler. Bu lokallerde evsizlerin özel günlerinin kutlanması, eski evsizlerin mevcut evsizlere akran desteği uygulamaları ve gece barınaklarına oranla daha fazla gönüllü katılım söz konusudur.

2 Evsizlere yönelik barınma hizmeti, başka bir deyişle koruyucu kurumsal hizmet, veren temel kurumları ifade etmek üzere uluslararası literatürde “shelter” kavramı yaygın kabul görmekte ve kullanılmaktadır. Türkiye’de “shelter” kavramının Türkçe karşılığı olarak barınak, barınma evi, barınma merkezi, konuk evi, evsizler evi gibi ifadeler kullanılmaktadır. “Barınak” ifadesi olumsuz çağrışımlar taşıdığı için bu çalışmada söz konusu karşılıklardan “barınma evi” tercih edilmiştir.

(3) *Tam gün hizmet veren barınma evleri* ise evsizlere günlük saat kısıtlaması olmadan barınma sağlayan kurumlardır. Bu kurumlar 7/24 hizmet vermektedir. Evsizler bu kurumlarda kendileriyle yapılan görüşmeler neticesinde belirli bir süre ve/ya daha fazla kalabilmektedir. Kalınan süre belirlenirken evsizliğin durumu ve seyrine göz önüne alınmaktadır. İhtiyaç halinde kalma süresi uzatılabilmektedir. Tam gün hizmet veren barınma evleri diğer evsiz barınaklarına göre daha sistematik ve düzenli işletilmektedir. Bu barınma evlerinde evsizlere kişisel oda, yatak ve temiz kıyafet, yemek, duş, sağlık ve hijyen malzemeleri verilmektedir. Evsizler barınma evlerinde bir yere ait olma, mekân mahremiyeti ve mekân kişiselleştirme imkânlarına sahip olmaktadır.

Evsizlere yönelik barınma hizmetleri, son yıllarda evsizlik ve evsizlere ilişkin önemli gündemlerden birini oluşturmaktadır. Bu gündemlerin ana konusu önceliğin hangi modele verilmesi ve model içeriklerinde nelerin yer alması gerektiğine ilişkindir. Buna göre konut öncelikli model (*housing first*) ve rehabilitasyon öncelikli basamak modeli (*staircase model*) gerekliliği üzerine tartışılan iki hizmet türü olarak dikkat çekmektedir (McNaughton, 2008, s. 88; Roman ve Berg, 2004, s. 343). Tartışmalar evsizlere yönelik barınma hizmetlerini geliştirmeye yönelik olsa da önceliği basamak modeliyle konut öncelikli modellere vermekte ve barınaklara/barınma evlerine ilişkin bir soru ya da çözüm önerisi sunmamaktadır. Evsizlere yönelik kurumsal modeller sıralanırken ilk sırada gelen barınakların/barınma evlerinin hizmet içerikleri ve bu içeriklerin geliştirilmesi evsizlerin psikososyal iyilik halleri ve evsizlikten kurtulmaları açısından önemli görülmektedir.

Türkiye’de evsizlik araştırmaları incelendiğinde konu, kapsam ve tematik olarak evsizliğin nedenleri, zorlukları, evsizlikle başa çıkma stratejileri, evsizlere yönelik önleyici hizmetler ve evsizlere yönelik hizmet veren kurum ve kuruluşların ön plana çıktığı görülmektedir. Evsizlere yönelik hizmet veren kurum ve kuruluşlar STK’larla sınırlı kalmakta, bu kurum/kuruluşların vermiş oldukları hizmetler ise geçici ve basamak modeli çerçevesinde gerçekleşmektedir. Bu araştırmanın barınma evlerine ve barınma evlerinden hizmet alan evsizlere odaklanması araştırmanın özgün yönünü ortaya koymaktadır. Zira Türkiye’de evsiz barınma evlerine ilişkin araştırmalar oldukça azdır. Bu araştırmalar içerisinde Işiker (2014)’in Şefkat-Der kuruluşuna ait olan ve İstanbul Tophane’de bulunan evsiz barınma evi üzerine yaptığı sosyoloji yüksek lisans tezi ve Gürel (2023)’in Bursa Büyükşehir Belediyesi bünyesinde bulunan barınma evlerinden hizmet alan evsizlerle gerçekleştirmiş olduğu sosyal hizmet doktora tezi yer almaktadır. Işiker (2014)’in araştırması sosyal politika ve sosyoloji yönelimli olması nedeniyle sosyal hizmet ve evsiz barınma evlerine odaklanmamaktadır. Gürel (2023)’in çalışması ise evsizlerin evsizlik tecrübeleriyle birlikte hizmet aldıkları kurumlara ilişkin değerlendirmelerini de içermektedir. Bu araştırmanın evreninin Kocaeli olması ve iki farklı barınak türüne (evsiz lokalleri ve barınma evleri) ilişkin deneyimleri içermesi araştırmanın bir diğer özgün yönü olarak kabul edilebilir.

Bu araştırmanın amacı evsizlerin barınma evi deneyimlerini keşfetmek ve bu deneyimlerden elde edilen sonuçlar doğrultusunda evsizlere ve barınma evlerine yönelik sosyal hizmet önerileri sunmaktır. Nitel araştırma yöntemi ve yorumlayıcı fenomenoloji deseninin kullanıldığı araştırmanın evrenini Kocaeli/Türkiye içerisinde yer alan evsizler oluştururken çalışma grubunu ise amaçsal örnekleme yöntemine göre seçilen 30 evsiz birey oluşturmuştur.

Kocaeli’de evsizlere yönelik sunulan hizmetler Kocaeli Büyükşehir Belediyesi tarafından ve iki farklı kurumsal model altında yürütülmektedir. Bu modellerden ilki evsiz lokalleri³, bir diğeri ise tam gün hizmet veren barınma merkezleridir. Evsiz lokallerine genellikle sokakta yaşayan, barınma merkezinde kalmak istemeyen ya da barınma merkezi için şartları uygun olmayan kronik evsizler gelmektedirler. Lokallerde evsizler için iki öğün yemek, duş, temiz kıyafet ve hijyen malzemeleri verilmektedir. Barınma merkezleri ise 7/24 açık, evsizlerin kendilerine ait odalarının ve dolaplarının olduğu, kendilerine üç öğün yemeğin, duş, temiz kıyafet ve sağlık hizmetlerinin verildiği kurumsal bir hizmet modelidir. Kocaeli’de bir adet evsiz lokali, iki adet ise barınma evi bulunmaktadır (Aynacı, 2024, s. 102-105).

Araştırmanın çalışma grubunda yer alan evsizler evsizlik durumlarına göre farklı türde evsizliğe sahiptir. Araştırmada evsizlik türleri ayrıştırılmaksızın içerisinde bulunulan yaşam koşulları gereği tüm kişiler evsiz olarak nitelendirilmiştir. Evsizlerin 22 tanesi tam gün hizmet veren barınma evlerinde yaşamakta, kalan 8 tanesi ise evsiz lokallerine gelerek temel ihtiyaçlarını gidermekte fakat yatılı hizmet almamaktadır. Buna karşın her birinin (sokakta yaşasalar dahi) gerek evsiz lokallerine gerekse tam gün hizmet veren barınma evlerine ilişkin çeşitli deneyimleri bulunmaktadır.

Araştırmanın temel araştırma sorusu “Evsizlerin barınma evlerine ilişkin deneyimleri nasıldır?” şeklinde belirlenmiştir. Bununla birlikte araştırmada şu sorulara yanıtlar aranmıştır:

1. Evsizler barınma evlerine hangi araçlar vasıtasıyla yerleşmişlerdir?
2. Evsizlerin barınma evlerinde karşılaştıkları zorluklar nelerdir?
3. Evsizlerin barınma evlerinden beklentileri nelerdir?

Araştırma, T.C. Sakarya Üniversitesi Sosyal ve Beşeri Bilimler Etik Kurulu’nun 07.06.2023 tarihli ve 58/08 sayılı izniyle yürütülmüştür. Araştırmanın veri toplama aracı, araştırmacı tarafından oluşturulan yarı yapılandırılmış görüşme (mülakat) formu, analiz tekniği ise betimsel analiz ve içerik analizidir. Görüşmeler sırasında alınan ses kayıtları yazıya çevrilmiş, transkriptlerde yer alan kelime, cümle ve paragraflar kodlanmıştır. Ardından kavramlar kategorilere ayrıştırılmış ve birbiriyle ilişkili olan

3 Evsiz lokalleri Kocaeli Büyükşehir Belediyesi çatısı altında “gündüzlü bakım evi” adıyla hizmet vermektedir. Bu araştırmada ilgili kurum, literatürde yer alan kavramsal isimle kullanılmıştır.

kavramlar aynı kategoriler altında toplanmıştır. Birbiriyle ilişkili olan kategoriler ise üst bir gruplama ile temalar altında birleştirilmiştir.

Yöntem

1. Model ve Desen

Bu araştırma nitel araştırma modeliyle ve fenomenolojik⁴ desenle gerçekleştirilmiş bir alan araştırmasıdır. Nitel araştırma yöntemi ve fenomenolojik yaklaşım bir olay ya da olgunun derin bir şekilde keşfedilmesini amaçlamaktadırlar (Creswell, 2018, s. 44). Bir şeyin neyden ve nasıl kaynaklandığı, kişinin bir fenomen hakkındaki tecrübeleri, algıları ve deneyimlerini genellenebilir açıklamalara dönüştürmek fenomenolojik yaklaşımla ortaya çıkmaktadır (Creswell, 2018, s. 77-78; Kümbetoğlu, 2005, s. 42). Bu çalışmada Van Manen (1990, s. 4)'in yorumlayıcı fenomenoloji deseni kullanılmıştır. Yorumlayıcı fenomenolojide deneyimlere yönelme, onları keşfetme ve kişinin hayatının yorumlanması söz konusudur (Van Manen, 1990, s. 4). Araştırmada yorumlayıcı fenomenolojik yöntem kullanılarak evsizlerin evsizlik ve barınma deneyimlerine ilişkin yaşamışlıkları keşfedilmiştir.

2. Çalışma Grubu

Araştırmanın evrenini Kocaeli'de yaşayan evsizler, çalışma grubunu ise araştırmaya gönüllü olarak katılan ve barınma evlerinden hizmet alan 30 evsiz oluşturmaktadır. Bu kişilerin evsizlik durumları birbirinden farklılık göstermektedir. Evsizler içerisinde sokakta yaşayamaya devam eden, barınma evinde yaşayan ve evsizlikten kurtulduktan sonra barınma evine geri dönen, daha önce sokakta yaşamamış fakat evsiz kaldığı anda doğrudan barınma evine gelen/getirilen evsizler bulunmaktadır. Araştırmada evsizlik türleri ayrıştırılmaksızın içerisinde bulunulan yaşam koşulları gereği tüm kişiler evsiz olarak nitelendirilmiştir. Evsizlerin 8'i (K1-K8) evsiz lokallerinden temel ihtiyaçlarını karşılayacak şekilde hizmet alırken yatılı şekilde kalmamaktadır. Kalan 22'si ise (K9-K30) tam gün hizmet veren barınma evlerinde yatılı hizmet almaktadır. Çalışma grubuna ilişkin sosyo-demografik bilgiler Tablo 1'de sunulmuştur.

Araştırmanın çalışma grubu belirlenirken amaçsal örnekleme kullanılmıştır. Örneklem büyüklüğünün net bir şekilde belli olmaması ve/ya örnekleme ilişkin sınırlı bilgilere sahip olduğundan amaçsal örneklemin ideal örnekleme türü olduğu düşünülmüştür (Yıldırım ve Şimşek, 2021, s. 116; Patton, 2018, s. 45; Neuman, 2016, s. 397). Evsizlere erişim Kocaeli Büyükşehir Belediyesi Sağlık ve Sosyal Hizmetler

4 Edmund Husserl tarafından ortaya atılan fenomenoloji bir akım ve görüş olarak özü görüntüleme yöntemidir. Bu çalışmada ise fenomenoloji bir felsefi akım ve görüş olmasının aksine bir araştırma deseni olarak ele alınmıştır. (Patton, 2018, s. 104). Bir araştırma deseni olarak fenomenoloji bir fenomen/olgu hakkında yaşanan deneyimleri çözümlenmeye çalışır (Creswell, 2018, s. 42). Merriam (2013, s. 24-26) ve Creswell (2018, s. 42) gibi sosyal bilimciler de fenomenolojiyi bir felsefe olmasının yanı sıra nitel bir araştırma deseni olarak tanımlamıştır.

Daire Başkanlığı bünyesinde bulunan barınma evleri aracılığıyla gerçekleştirilmiştir. Araştırmacı evsiz barınma evlerine giderek araştırmaya gönüllü katılım sağlamayı kabul eden evsizlerle yarı yapılandırılmış görüşmeler yapmıştır.

Tablo 1. Evsizlerin Sosyo-Demografik Özellikleri								
No	Cins.	Yaşadığı Yer	Yaş	Medeni D.	Eğitim D.	Meslek	Çalışma D.	Yapılan işler
1	E	Sokak	38	Bekâr	Ortaokul	Serbest	Düzensiz	Balıkçılık
2	E	Sokak	44	Bekâr	İlkokul	Serbest	Düzensiz	Hamallık
3	E	Sokak	53	Boşanmış	İlkokul	Esnaf		-
4	E	Sokak	45	Boşanmış	İlkokul	Kaynakçı	Düzensiz	Hamallık
5	E	Sokak	60	Boşanmış	İlkokul	Esnaf	-	-
6	E	Sokak	40	Boşanmış	İlkokul	Serbest	Düzensiz	Hamallık
7	E	Sokak	65	Boşanmış	İlkokul	Kasap	Düzenli	Hayvan kesim
8	K	Sokak	43	Boşanmış	Lise	Yok	-	-
9	E	Barınma Evi	56	Ayrı	İlkokul	Yok	Düzensiz	İnşaat işi
10	E	Barınma Evi	77	Dul.	Oku.-yazma yok	Fırıncı	-	-
11	E	Barınma Evi	47	Boşanmış	İlkokul	Yok	-	-
12	E	Barınma Evi	65	Dul. Eş vefat.	İlkokul	Serbest	-	-
13	E	Barınma Evi	47	Bekâr	İlkokul	Serbest	Düzensiz	İnşaat işi
14	E	Barınma Evi	32	Bekâr	Ortaokul	Serbest	Düzensiz	İnşaat işi
15	E	Barınma Evi	62	Boşanmış	İlkokul	İşçi	Düzensiz	İnşaat işi
16	E	Barınma Evi	50	Boşanmış	İlkokul	Yok	Düzensiz	Çaycı
17	E	Barınma Evi	58	Boşanmış	Lise	Esnaf	-	-
18	E	Barınma Evi	57	Boşanmış	İlkokul	Yok	-	-
19	E	Barınma Evi	48	Bekâr	Lise terk	Yok	-	-
20	E	Barınma Evi	49	Boşanmış	İlkokul	Serbest	-	-
21	E	Barınma Evi	37	Bekâr	Ortaokul	İşçi	Düzenli	Güvenlik gör.
22	E	Barınma Evi	60	Boşanmış	Ortaokul terk	Ahçı	-	-
23	E	Barınma Evi	68	Boşanmış	İlkokul	Kasap	-	-
24	E	Barınma Evi	38	Bekâr	Lise terk	İşçi	Düzenli	Temizlik gör.
25	E	Barınma Evi	83	Dul. Eş vefat.	Oku.-yazma yok	Emekli	-	-

26	E	Barınma Evi	59	Bekâr	İlkokul	Mobil-yacı	-	-
27	E	Barınma Evi	60	Boşanmış	İlkokul	İşçi	-	-
28	E	Barınma Evi	42	Boşanmış	İlkokul	İşçi	Düzenli	Isı yalıtım işi
29	E	Barınma Evi	56	Boşanmış	İlkokul	Serbest	Düzensiz	Pazarcılık
30	E	Barınma Evi	78	Dul. Eş vefat.	Ortaokul	Emekli	-	-

3. Veri Toplama Aracı ve Tekniği

Araştırmanın veri toplama aracı, araştırmacı tarafından hazırlanan ve evsizlerin demografik bilgilerini, evsizlik ve barınma evi deneyimlerini içeren yarı yapılandırılmış görüşme (mülakat) formudur. Mülakat formu hazırlandıktan sonra iki uzmanın görüşü alınarak sorulara son hali verilmiş ve araştırmanın etik uygunluğu için T.C. Sakarya Üniversitesi Sosyal ve Beşeri Bilimler Etik Kurulu'na başvuru yapılmıştır. Araştırma, ilgili kurumun 07.06.2023 tarihli ve 58 sayılı toplantısında alınan "08" numaralı izniyle yürütülmüştür. Araştırmanın veri toplama işlemleri 15.08.2023-15.09.2023 tarihleri arasındaki bir aylık sürede tamamlanmıştır. Araştırmacı saha araştırması sırasında görüşme tekniğinden yararlanmıştır. Görüşmeler evsizlerin yaşadıkları barınma evlerinde ve araştırmacıya tahsis edilen odada gerçekleşmiştir. En kısa görüşme 30 dakika sürerken en uzun görüşme 75 dakikada tamamlanmıştır.

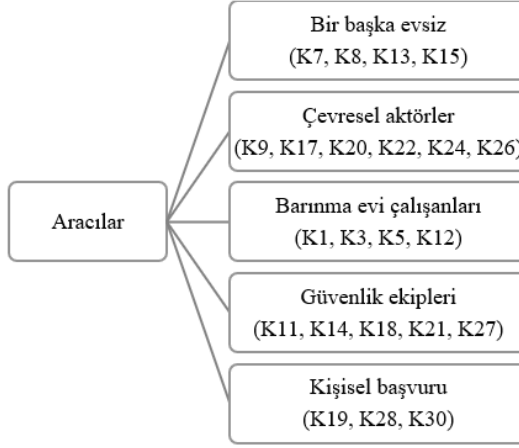
4. Verilerin Analizi

Araştırmada veriler analiz edilirken Moustakas'tan (1994, s. 155-158) referans alınan ve Creswell (2018, s. 182-187) tarafından yeniden tanımlanan fenomenoloji prosedürleri izlenmiş ve analiz tekniği olarak betimsel analiz ve içerik analizi kullanılmıştır. Betimsel analiz tekniğiyle elde edilen veriler araştırmacı tarafından yorumlanmıştır. İçerik analizinde ise tümevarımcı bir yol izlenmiştir. Ses kaydı alınarak transkriptlere aktarılan veriler deşifre edilerek anahtar kelimeler listelenmiş ve veriler kodlanmıştır. Kodlama sırasında sözcük, cümle ya da paragraf gibi bölümler ve olaylara verilen anlamlara "kavram" denilmiştir. Kavramlar kategorilere ayrıştırılmış ve birbiriyle ilişkili olan kavramlar aynı kategorilerde toplanmıştır. Benzer şekilde birbiriyle ilişkili kategoriler de daha üst bir gruplama sonucunda bir tema altında incelenmiştir.

Bulgular

1. Barınma Eviyle Tanışma: Araçlar

Evsizlerin kurumlara geliş araçları "bir başka evsiz", "çevresel aktörler", "barınma evi çalışanları", "güvenlik ekipleri" ve "kişisel başvuru" olmak üzere beş kategoride incelenmiştir (Şekil 2).

Şekil 2. Barınma Evlerine Geliş Aracıları

Evsizler evsizlik sürecinde benzer deneyimleri yaşadığı kişilerle ortak sosyal sermaye ağları oluşturmaktadır. Benzer yerlerde yaşayan ve ihtiyaçlarını benzer yerlerden karşılayan evsizler barınma merkezlerine ilişkin bilgi ve yerleşme süreçlerini de birbirleriyle paylaşmaktadırlar. Bu durum aynı zamanda evsizler arasında ortak bir evsizlik kültürünün ortaya çıkmasına ve yayılmasına imkân tanımaktadır:

“Burayı (gündüz barınağı) sokakta kalan arkadaşlarımız tavsiye etti. Sağ olsun buradaki abilerle de tanıştık. Bize yardımcı oldular. İsmimi yazdılar. Ara ara gelip kalıyorum burada.” (K7)

“Benim gibi dışarda kalanlar vardı. Burayı onlar tarif etmişlerdi. Ben burayı bilmiyordum yani. Hastanede kalırken tanışmıştım onlarla.” (K8)

“Daha önce kalmıştım burada ben. Bu ikinci kez gelişim. Burada kalan bir arkadaş söylemişti bana. O da benim gibiydi. Ben bir ara gittim ama durumlar kötü olunca yeniden geldim.” (K13)

“Barınmada kalan bir çocuk vardı. Birlikte çalışıyorduk. O dedi bana yeme içme kalma bedava oraya git bir başvur dedi. Tarif etti bana burayı. Ben de geldim başvurum.” (K15)

Çevresel aktörler evsizlerin barınma merkezlerine erişim sağlamalarında önemli aktörler olarak görülmektedir. Bu kişilerin içerisinde aile üyeleri, komşular, vatandaşlar, camii imamı ve eş/dost/tanıdıklar bulunmaktadır. Evsizlerin barınma merkezlerini bu kişilerden öğrenmeleri verilen hizmetlere ilişkin bilgi düzeylerinin düşük olduğunu ortaya koymaktadır. Ayrıca toplumsal ilişkiler bağlamında çevresel aktörlerin evsizlere ilişkin duyarlı davrandıkları ve hizmetlere erişmeleri için aracı oldukları görülmektedir:

“Ben bir yerde kirada otuyordum. Fiyatların yükselmesinden ötürü bir tartışma çıktı ev sahibiyile aramızda. Ben de abimi aradım. Abimin bir tanıdığı varmış. O aramış demiş. Öyle olunca başvurduk. Beni kuruma aldılar.” (K26)

“Çok pis bir yerde kalıyordum. Banyo tuvalet yok. Afedersin hayvanlarla kalıyordum. Mahalledekiler beni şikâyet etti. Gelip gördüler kaldığım yeri. Beni barınmaya aldılar.” (K9)

“Bu kuruma bizim mahallenin imamının aracılığıyla geldim. Ben o zaman camide kalıyordum ve bana araba çarptı. İmam aradı belediyeyi. Dedi ki kardeşim bak bu adam ameliyatlı halde burada kalıyor. Tedavi ve bakım ihtiyacı var. Evsiz ve kimsesiz. Belediye de beni barınmaya getirdi.” (K20)

“Kaldığım baraka yağmur alınca ben bayılmışım. Oradaki esnaf lar ambulansı aramışlar. Ben de gözümü açtım bir baktım hastanedeydim. Ondan sonra bakmışlar etmişler bu adamın kimsesi yok, barınmaya getirmişler beni.” (K22)

“Belediyeden bir abimiz vardı. O yardımcı oldu sağ olsun. Benim bu durum ortaya çıkınca onu aradım. O da bir telefon etti. Aracı oldu.” (K24)

“Bu benim kuruma ikinci gelişim. Kardeşimin komşusu benim için arayıp görüştü burayla. İlk gelişimde 3 ay kaldım. Kaymakamlık da bana bir kereliğine para aldım. Ben onunla ev tuttum. Hastalığım o dönemde de vardı ama ilerlemeye devam etti. Çalışırken para kazanıyordum ama hastalık ilerleyince işi bırakmak durumunda kaldım. Ondan sonra da evsiz kaldım. Öyle olunca yeniden kuruma müracaat ettim.” (K17)

Evsizlerin kurumlara gelişlerinin bir diğer araçları ise barınma merkezlerinin çalışanlarıdır. Bu kişiler yapmış oldukları saha çalışmaları neticesinde evsizleri yaşadıkları yerlerde ziyaret etmiş ve barınma evlerinden hizmet almaya davet etmiştir. Bu durum arz ve değer temelli sosyal hizmet uygulamalarının hayata geçtiğini ortaya koymaktadır:

“Bizi H**** Abi buldu sokaktayken. Geldiler rica ettiler burada kalınmaz diye. Buraya geliyorum, duş alıyorum.” (K1)

“Ben Kocaeli Büyükşehir Belediyesi’nde 13 sene çalıştım. Oradan biliyorum burayı. S**** Bey’le de tanışıyoruz. Böyle bir duruma düşünce sağ olsun yardım ettiler.” (K3)

“Sokaktayken H**** Bey geldi. Sağ olsun bize dedi ki sokak kalmayın yemeğinizi yemeye buraya gelin. Onun sayesinde ara sıra burada yemek yiyoruz.” (K5)

“Bu belediyenin bir kurumu var. Oranın sorumlusu H**** Bey dedi bana burayı. Yani bizim bir evimiz var böyle. Seni dedi oraya götürelim dedi. O teklifte bulununca tamam dedim.” (K12)

Güvenlik ekipleri, arz temelli sosyal hizmet uygulamaları için görev yapan bir başka meslek elemanlarıdır. Bu ekipler barınma merkezleriyle sürekli iletişim halindedirler. Güvenlik ekiplerinin görev saatleri içerisinde düzenli olarak faaliyette bulunmaları belirli mekânlarda evsizlerle sürekli olarak karşılaşmalarına neden olmuş ve evsizler barınma merkezlerine götürülmüştür:

“Kuruma zabıta getirdi beni. Eve geldiler, sonra da tahliye ettiler evi. Ev çöp evmiş. Kalamazsınız dediler.” (K11)

“Otogarda yatıyorduk o zamanlarda. Kış ortasında, sağ solda yattık. Zabıta geldi, bizi alıp barınmaya getirdiler.” (K14)

“Ben iş bulmak için İzmit’e geldim. Bir gece sabahladım otogarda, zabıta dedi ki orada yatılmaz sizi kuruma alalım dedi. Bindim arabaya beni buraya getirdiler.” (K18)

“Belediyeye yardım başvurusu yaptığım sırada zabıta lar sayesinde öğrendim burayı. Sonra durumumu anlattım. Onlar da buraya getirdiler beni.” (K21)

“Çocuğumun evinden ayrıldım. Bir gün sokakta yattım. İkinci gün polisler gördü beni. Alıp buraya getirdiler.” (K27)

Evsizler içerisinde barınma merkezlerine kişisel başvurularını yaparak gelenler de bulunmaktadır. Bu kişilerin vatandaşlık haklarını ve başvuru mekanizmalarını bilme düzeyleri diğer evsizlere göre daha yüksektir. Evsizlik problemi ortaya çıktığında nereye başvurulacağını bilmesi evsizlik sürecini sokakta yaşamının önüne geçmiş ve doğrudan barınma evine alınmıştır:

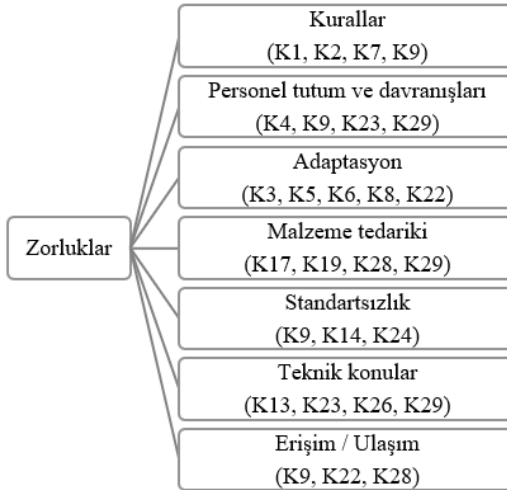
“Ben Gebze’ye döndükten sonra üç dört ay sokakta kaldım. En son kaymakamlığa gidip yardım istedim. Kayıtlı bir adresim de yok sokakta yattığım için. Burayı aradılar işte ben de geldim kayıt yaptırdım.” (K19)

“Hanımla tartıştıktan sonra ben çocuğu aldım çıktım evden. Bir iki gün otelde kaldım. Sonra direkt belediyeye gittim. Onlar bizi barınmaya gönderdi. Baktım çocuğun durumu iyi değil, onu annesine geri verdim. Ben halen burada kalıyorum.” (K28)

“Ben depremzedeyim. Buraya geldikten sonra beni bir huzur evine falan verin dedim. Huzurevi olur, Darülaceze olur. Onlar da dedi ki bizim bir barınma evimiz var seni şimdilik oraya koyalım dediler. O gün bugündür buradayız.” (K30)

2. Barınma Evlerinde Yaşanan Zorluklar

Evsizlerin barınma evlerinde yaşadıkları zorluklar teması altında “kurallar”, “personel tutum ve davranışları”, “adaptasyon”, “malzeme tedariki”, “standartsızlık”, “teknik konular” ve “erişim/ulaşım” olmak üzere yedi kategori belirlenmiştir (Şekil 3).

Şekil 3. Barınma Evlerinde Yaşanan Zorluklar

Barınma evlerinde kuralların olması sokaklarda yaşamaya alışmış evsizleri zorlamaktadır. Kurallar sürdürülebilir ve düzenli kurumsal hizmetler için zorunlu olsalar da bu durum evsizlerin gözünden bir zorluk olarak görülmektedir. Sokakta yaşamaya alışmış evsizlerin kurlsız, özgürlüğüne düşkün ve bireysel bir yaşama sahip olmaları barınma evlerinde bu özgürlüğün kısıtlanacağı düşüncesini oluşturmaktadır. Bu nedenle özellikle sokak evsizleri barınma evlerinde kalmak istememektedirler:

“Böyle yerlerde (barınma merkezleri) bizi çok sıkıyorlar. Kuralları varmış, farklıymış. İşte bu saatte gireceksin, bu saatte çıkacaksın. Hani alışmışım ben özgürlüğe... Şu kafam ne isterse onu yapıyorum.” (K1).

“Kurumda kesinlikle kalamam. Orası kapalı cezaevi gibi bir yer. Benim hayatıma ters. Bu şekilde yaşamak güzel. Kimse karışmıyor.” (K2)

“Orada kurallar falan var. Yani ben sokağa alışmışım. Hani birisi gelir bir şeyler der bana “sen şunu yap, bunu yapma” ayağına. Ben dayanmam ona, kurala gelemem. Özgür bir adamım.” (K6)

“Kurum sıkıntı benim için... Mesela şimdi ben de akşam oldu mu alkol olmadan yatamam. Orada da alkol yok zaten. Kurumda ona izin verilmediği için bana gelmiyor bu şekilde.” (K7)

Barınma evi kurallarının bir diğer boyutu barınma evlerinde kalınan süreye ilişkindir. Barınma evlerinin türü farklı olsa da her evsiz bu imkanlardan süresiz yararlanamamaktadır. Barınma evinde kalınan sürenin sona ermesi evsizlerde endişe uyandırmakta ve evsizlerin hayata dair beklentilerinin azalmasına neden olmaktadır:

“...Şimdi bura da belirli bir süre veriyor barınmacıya. Kurala göre ömrünün sonuna kadar kalamıyorsun tabii ama bu saatten sonra umurumda değil yani. Bir haftadır da bana zaten uzatma verdiler. Zaten burada diken üstünde duruyorum. Bundan sonra ne olacaksa olsun.” (K19)

Personellerin evsizlere yönelik olumsuz tutum ve davranışları evsizlerde değersizlik algısı oluşturmakta ve barınma evlerine gitmek istememelerine neden olmaktadır (K4). Bu algı barınma evinde kalan evsizler için de geçerlidir. Bazı evsizler personellerin “bazı şeyleri sürekli tekrar etmesinden” (K4), “kişinin ihtiyaç sahibi olmadığı vurgusu yapılmasından” (K22) ve “evsizlere statü dayatılmasından” (K29) rahatsız olmaktadır:

“Ben kaldım yatılı kurumda bir kere. Orada çalışan bir adamı ben sevmiyorum. Bir akşam kuruma gittim bana diyor ki “B**** Bey süren doluyor, ona göre.” Akşam kaldım. Bir daha da gitmedin. Tavırlardan hoşlanmadım.” (K4)

“Bir tane çalışan var kurumda. Uğraşiyor benimle. Bana diyor ki ne zaman kurumdan çıkacaksın? Sürekli aynı şeyi söylüyor. Neymiş? Kurumda çok kalmışım. Biraz da başkaları kalacakmış. Kendine git yer bul deyip duruyor.” (K9)

“Bana bir gün eşofman takımı lazım oldu. Gittim almaya. Bana dedi ki “Sen maaş almıyorsun musun?”. Ben de “Evet, alıyorum dedim”. Bana dönüp “Madem maaş alıyorsun ne diye eşofman alıyorsun, paran varsa eşofman alsana, senin için zor bir şey değil.” dedi.” (K23)

“Benim zoruma giden yani bu bürokratik kademeleri liyakatsiz, kibirli, küçük dağları ben yarattım havaları. Büyüğü de aynı küçüğü de aynı. Yani sanki lütfetin de veriyorsun. Bir yardım yapacaklar istiyorlar ki onlara kul olalım.” (K29)

Evsizlerin profilleri ve evsizlik deneyimleri farklı olduğu için birbirlerine adapte olmakta zorlanmaktadırlar. Barınma evlerinde adaptasyon zorluğu yaşayacağını düşünen evsizler barınma evlerinden ziyade sokakta kalmayı tercih etmektedirler. Evsizlerin sahip oldukları alışkanlıklar, gündelik yaşam pratikleri, kurumda yaşayan evsiz profillerinin kendilerine uygun olmaması, evsizlerle anlaşamama fikri ve sosyal ağlar gibi değişkenler evsizlerin barınma evlerine gitmeme nedenlerinden bazılarıdır:

“Bir tanesi var işte orada kalan. Kalanlardan bir tanesi benim hasmım. Şimdi oraya giderim, benim eyvallahım da yok kimseye. Kafam güzelken olay çıkartırım. Orada bir vukuat olur.” (K6)

“Bir de ben kaç yıllık esnaftım. Şimdi oradaki insanlarla yapamam. Aynı odada kaç kişisin. İnsanları tanımazsın etmezsin. Ben kaç yıllık esnaftım benim evimde yardımcı olsun diye insan çalışıyordu zamanında. Kaldıramam bu saatten sonra.” (K3)

“Yok, ben gidemem oraya. Riyakârlık bana ters. Oradaki insanlarla uyuşamayacağını düşünüyorum. Ben kırk beş elli insan çalıştıran bir insandım yani. O seviyelere inemem. Onun yerine aç kalırım yani.” (K5)

K22'nin adaptasyon zorluğu ise sosyal sermayesinden ayrılmak istememesiyle ilgilidir. Evsizler her ne kadar sokakta/barınma evinde da yaşıyor olsalar buldukları çevrede bir sosyal sermaye edinmektedirler. Bu çevreden kopmak istemeyen evsizler farklı yerlere gitmek yerine barınma evinde kalmayı tercih etmektedirler:

“Bana “seni huzur evine gönderelim” dediler ama orası pahalı, benim gelirim yok, çalışmıyorum da. Benim çevrem de hayatım da burada. Bilmediğim bir yere gitmek istemiyorum.” (K22)

Evsizlerin barınma evlerinde kendilerine verilen kıyafet, hijyen malzemesi vb. ürünlerin zaman içerisinde kirlenmesi, malzeme ömrünün tükenmesi, kıyafetlerin yıkan(a)maması gibi nedenler evsizlerin kurum içerisinde aynı malzemelerle dolaşmalarına neden olmaktadır. Malzeme tedarikinin sistematik olmaması sağlıksız koşullara neden olmaktadır ve bu durum ilerleyen günlerde evsizlerin birbirinden rahatsız olmasını beraberinde getirmektedir:

“Ben diğer kurumda kalıyordum. Apar topar buraya getirdiler. Kıyafet yok bir şey yok. Sadece tişörtüm ve terliğim var.” (K17)

“Şimdi burada kalan arkadaşlarımız diğer kurumdan geldiler, öbür taraftan. Gelenler için mesela onların kıyafet sorunları var. Aynı kıyafetle geldiler. Başka kıyafetleri yok. Tabi gün geçtikçe bir koku oluşuyor. O bizi rahatsız ediyor işin gerçeği.” (K19)

“Yani yeni bir kıyafet yokmuş. Bizi apar topar alıp geldiler mesela. Gelirken dediler ki size orada bir daha kıyafet verecekler dediler, verilmedi. Bir gün iki gün giy ama sonrasında giyilmez bu yani.” (K28)

Tıbbi tanı ve tedavi ekipmanları malzeme tedarikinin bir diğer boyutudur. K29'un dikkat çektiği konu acil tanı ve tedavi gerektirecek bir durumla karşılaşıldığında barınma evlerinde gerekli ekipmanların bulunmamasıyla ilgilidir:

“Hiçbir şey yok. Sadece yeme içme işi görüyor burası. Ne bir tansiyon ölçer, ne bir doktor. İlaç almam lazım. İlaç yazmıyor. Aha bak şimdi benim uyku ilacım var odaya koyduk. Oda kapalı.” (K29)

Aynı şehir/bölge içerisinde yer almasına rağmen aralarında standart farklılıkları bulunan barınma evleri evsizlerin gözünden bir zorluk olarak yorumlanmaktadır. Personellerin tutum ve davranışları, barınma evlerinin fiziki yapısı, hizmet içerikleri ve kalitesi evsizlerin standartsızlık konusunda dikkat çektiği başlıklardır:

“Vallahi burası on numara ya. Bak bak bizim oraya şikâyet etmiyorum ama bizim oraya göre bin basar burası abi. Odaların temizliği temiz, güzel. Yattığım yer iyi. Saygıda kusur etmiyorlar bana.” (K9)

“Benim bu kurumla alakalı bir problemim yok. Ama diğeri için aynı şeyleri söyleyemem. Personeller burada daha iyi. Buradaki yaklaşım benim için daha iyi. Oradakiler arasında bir ego savaşı var. Anlayışla yaklaşan yok. Öyle benim dediğim olur şekilde olur şeklinde hareketleri var.” (K24)

“Buradaki ortam biraz farklı geldi bize. Mesela bahçemiz yok burada. Orada bahçemiz vardı. Orada çıkıp volta atabiliyordunuz. O yönden biraz eksikliğini hissettik yani.” (K14)

Barınma evlerinin inşası/kiralanması ve hizmete sunulması sırasında teknik meseleler evsizler tarafından göz ardı edilen problemler olarak sıralanmıştır. İhtiyaçların giderileceği alanların evsiz sayısına göre az olması ve odalarda kalan evsiz sayısının fazla olması kişisel mahremiyeti ihlal etmektedir:

“Bir tuvalet eksikliği var. Her katta bir tuvalet banyo var. Çünkü bir odada altı kişi yatıyor. Lavaboya kalktığımız zaman sıkışıyoruz yani.” (K13)

“Yani boş alanlar var ama diğer arkadaşların hepsini bir tarafa yazdılar. Yani insanları iç içe soktular. Hani oradaki olanların da kullanabilirlerdi.” (K23)

“Bazen öyle oluyor ki rahat hareket edemiyorum, hastayım. Odada mesela kalabalığız, oraya dön, buraya dön. Başkası da benim gibi hasta. Oda kalabalık olunca hareket edemiyorum çok.” (K26)

K29 tarafından vurgulanan alanların kullanımına kısıtlama getirilmesi de teknik meselelerde bazı zorlukları ortaya çıkarmaktadır. K29'a göre ayrı alanların kullanılması evsiz-personel arasında hiyerarşi düşüncesi oluşturmaktadır:

“Kendi buradan iniyor (merdiveni işaret ediyor). Diğer merdivenden çıkarsan olmaz diyor. Üstten de yol var ama bize oraya izin yok. Bu memleketin zencisiyiz dedim ben de ona.” (K29)

Barınma evi dışı yerlere erişim/ulaşım evsizlerin karşılaştığı önemli zorluklardan biridir. Evsizlerin sosyo-ekonomik zorluk içerisinde oldukları düşünüldüğünde barınma evlerinin şehrin uzak yerlerinde bulunması evsizlerin istedikleri yerlere gitmelerini engellemektedir.

“Çalışmak istiyorum. Bir yere gidecek oluyorum mesela otobüse kart basmam lazım. Git gel parası 96 lira. Cebimde 25 lira para yok. Burası başka kurum. Merkezden uzakta. Biz diğer taraftayken en kötü yürüme de olsa gidiyordum.” (K9)

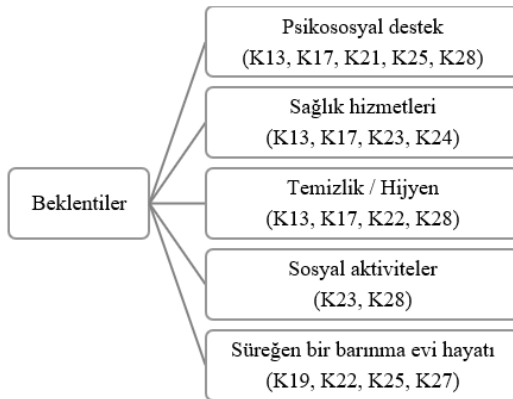
“...Çünkü ben başka yerlerde yapamam. Çevrem burası benim. Diğer kurumda çarşıya falan da yakın olduğu için gidiyorum. İnsan görüyorum. Buradan merkeze gitmeye kalksam günlük en az 200 TL para lazım. E bizde zaten para yok.” (K22)

“Ben şu anda çalışıyorum. Diğer kurumda kalırken oradan git gel daha rahat oluyordu. Burası uzak olduğu için işe gidemiyorum. Buradan gitmeye kalksam çok uzak. Araba parası çok yani otuz beş lira. Gidiş gelişi yetmiş. Yevmiyeli iş olunca yemek de vermiyorlar. Yevmiyeyi de yemeğe verince bana bir şey kalmıyor. Burada da yemeği kaçırıyorum. Hiç çalışmasam kardayım. Burası uzak olduğu için işe gidiş geliş zor.” (K28)

Sosyo-ekonomik zorluklar evsizlerin toplumsal katılımını da engellemektedir. Barınma evlerinin evsizlerin sosyal çevresine uzak olduğu durumlarda evsizler yalnızca barınma evinde ve yakınlarında vakit geçirmektedirler. Bu durum mekânsal olarak sıkışmışlık algısını oluşturmakta ve mekânsal boyutuyla sosyal dışlanmaya neden olmaktadır.

3. Barınma Evlerinden Beklentiler

Evsizlerin barınma evlerinden beklentileri “psiko-sosyal destek”, “sağlık hizmetleri”, “temizlik/hijyen”, “sosyal aktiviteler”, ve “süreğen bir barınma evi hayatı” olmak üzere beş kategoride toplanmıştır (Şekil 4).

Şekil 4. Evsizlerin Barınma Evlerinden Beklentileri

Evsizlerin evsizlik sürecinde yoğun olarak hissettiği duygu ve düşünceler yalnızlık, ümitsizlik, geçmişe dönük pişmanlık ve intihar etmedir. Bu duygular evsizlerin psiko-sosyal ve ruhsal sağlıklarını zedelemektedir. Bu nedenle evsizler barınma evlerinde kendilerini ifade edebilecekleri, rahatça konuşabilecekleri ve profesyonel bir destek alabileceği bir birimin ihtiyacına dikkat çekmişlerdir. Evsizler bu birimlerin kendilerini değerli ve iyi hissetme, ruhsal ve manevi anlamda iyileşme ve güçlenme açısından yararlı olacaklarını düşünmektedirler:

“Bir sıkıntım var bir görüşebilir miyiz dediğimde muhababımız yok. Bak şu an ne güzel içim açılıyor. Rahatlıyorum, içimi döküyorum. Böyle bir meslek elemanı ara sıra beni çağırırsın. Çağırısın, konuşalım, dertleşelim.” (K13)

“Haftada bir kere gittiğiniz bir meslek elemanının buradaki herkese lazım. Psikososyal destek birimi olsa güzel olur. Ben evsiz kaldığım bir yere gidemediğim dönemde çok yıprandım. Ruh halim hiç iyi değildi. Yalnızlığa alışkınım ama bu başka bir şey. Kurumda haftalık aylık bir çağırısalar deseler “senin neyin var”, iyi olurdu.” (K17)

“...Herkes kendini idare ettirmeye çalışıyor. Ara sıra böyle gelip şu konuda şöyle düşünüyorum ve iyi hissetmiyorum diyebileceğim bir kişi isterdim karşımda. Burada herkesin problemi var. Bir problemim olduğunda karşımda işini doğru yapan bir muhatap görmek isterdim açıkçası.” (K21)

“...Zaten biz burada derdimizi kimseye anlatamıyoruz. Yalnız başınasın. Öyle gelip de “gel hadi konuşalım, ne derdin var” diyen de yok. Yani ara sıra alsalar bizi Allahtan kitaptan bahsetseler, içimizi döksek ne güzel olurdu değil mi ya.” (K25)

“İnsan önemsendiğini görmek istiyor. Yani istiyorlar ki biri gelsin biriyle de konuşalım anlatalım rahatlayalım. Ama bu tarz bir psikososyal destek biriminin ya da meslek elemanı her kim olacaksa artık sizle böyle konuştuğumuz gibi konuşmasını isteriz. Buradaki herkes de ister çünkü burada kafalar iyi değil.” (K28)

Sağlık hizmetleri, evsizlerin barınma merkezlerinden beklentilerinin bir diğeri ni oluşturmaktadır. Barınma merkezleri evsizlerin sağlık ihtiyaçlarına yönelik ambulans çağırma, ilk müdahale yapma ve sağlık hizmetlerine erişim koordinasyonunu sağlama konusunda ihtiyaçlarını gidermektedir. Buna karşın barınma merkezlerinin içerisinde müstakil olarak sağlık biriminin bulunması ve bu birimde çalışan bir sağlık personelinin olması evsizlerin sağlık ihtiyaçlarının daha hızlı ve etkin karşılanması konusunda bir beklenti olarak ortaya çıkmaktadır:

“Burada bir şey var mesela (parmağımı göstererek). Şiştı burası. Burayı gösterdim sağlıkçıya. Biz de bir şey yapamayız dedi. Aslında burada da (barınma merkezini kast ederek) bulunması lazım. Çünkü sağlık hani madem burası barınma evi burada A’dan Z’ye kadar her şey olması lazım. Söz konusu sağlıksa burada herkesi tek tek çağırması lazım sağlıkçı. Girerken sağlık taraması da yapılmadı bize.” (K13)

“...Bu ilçedeki doktor bana ilaç yazmıyor. Diğer barınmada kaldığım için. Buraya misafir geldik. Şimdi ben buradan oraya mı gideceğim onun için? Barınmada da yok zaten doktor o da yazamaz.” (K23)

K13 ve K23’ün ifadeleri barınma merkezinde yer alan sağlık birimi ve bu birimin içerisinde yer alan malzemelerin tedarikine dikkat çekmektedir. Evsizlerin içerisinde süregelen hastalığı olanlar ilaç temini konusunda sağlık hizmetleri biriminin kendilerine destek olabileceğini düşünmektedirler. Ekonomik zorluk yaşayan evsizlerin sağlık hizmeti alamama, sağlık malzemesi temin edememe gibi zorluklara neden olması evsizleri sağlıklı yaşam koşullarına itmektedir. K17’nin (gırtlak kanseri) yaşadığı hastalık sürecine ilişkin beklentileri düzenli sağlık kontrollerini yapacak bir meslek elemanı ve ihtiyaç duyduğu malzemeleri kapsamaktadır:

“Mesela bu boynumdaki şey iki haftada bir değişmeli. Malzemesi gümüş. Başka malzeme kullanmıyorlarmış. Tek bir parçası 1500 TL. Boyundaki bu küçük parça 40 TL. Günde bir değişmesi gerekiyor. Sadece 4200 TL boynumdaki iki malzemeye masrafım var...Kurumda bunlar yok. Revir gibi bir birim olsa da malzeme temin edebilsen iyi olurdu...Daha önceden ben kurum amirine bunu söyledim ama maalesef geri dönüş alamadım. İlgi düzeyi düşük.” (K17)

Evsizlerin sağlık hizmeti beklentilerinin bir yönü de barınma evlerinde yaşayan diğer evsizlere yöneliktir. K24 barınma evlerinde kalan evsizler içerisinde ileri düzey hastalıkları olan evsizlere dikkat çekerek bu kişiler için ayrı bir birim ya da kurumun oluşturulması gerektiğini belirtmiştir:

“...Yani bence rehabilitasyon ve tıbbi bakıma ihtiyaç var burada. Mesela bak burada yukarıda tuvaleti tutamayan insanlar var, yatağında yapan insanlar var. Bunlar için bir rehabilitasyon odası falan yap mesela. Adam kalp krizi geçiriyor mesela burada. Onu burada tutmayacaksın işte. Onu ayrı bir rehabilitasyon merkezi ya da bakım evi gibi bir şey yapacaksın.” (K24)

Temizlik/hijyen beklentileri evsizlerin evsizlik sürecinde sıklıkla yaşadıkları bir probleme ilişkin beklentilerini oluşturmaktadır. Temizlik ve hijyen zorlukları evsizlik sürecinde karşılaşılan zorlukların başında gelmektedir. Bu zorluklar barınma evlerinde gideriliyor olsa da barınma Merkezinin genel temizliği, evsizlerin beden ve kıyafet temizliği, odaların ve yatakların temizliği gibi başlıklar evsizlerin temizlik/hijyen konusundaki beklentilerini oluşturmaktadır:

“Oranın (diğer barınma merkezi) sadece bir bahçesi var ama pis. Bakımlı değil, sivrisinek tahtakurusu vardı. Kaşınıyorduk biz. Bizi buraya getirdiler bunları giyin dediler. Üç haftadır buradayız ama bir süre sonra kirleniyorsun tabii.” (K13)

“Ben diğer kurumda kalıyordum. Apar topar buraya getirdiler. Kıyafet yok bir şey yok. Sadece tişörtüm ve terliğim var. Ben üç tane ameliyat oldum. Doktor bana hem kendini hem de evini temiz tut dedi. Enfeksiyon kaparsa daha da kötü olacak. Odalar kalabalık. Ben başka odaya da geçmeyi istedim konuştum yanıt gelmedi. Sadece 1 hafta yatırdılar sonra yine aşağı kata aldılar. Kalabalık olunca temizlik düzeyi düşüyor.” (K17)

“Diğer barınma merkezinde ranzaların değişmesi lazım. Yatakların değişmesi lazım. Nevresimlerin güzel tertemiz olması lazım. Temizlik yapılıyor ama sanki daha sık yapılırsa güzel olabilir. Odalar bazen kalabalık oluyor ya hani. Sonuçta yetişkin adamsın. İlla ki kirleniyorsun.” (K22)

“Apar topar getirdiler bizi bu kuruma. Orada bir daha kıyafet verecekler dediler, verilmedi. Tahtakurusundan dolayı biz buraya nakil olduk. Tamam, eşofmanlarımızı giydik ettik ama dördüncü gün giyilmez bu yani.” (K28)

Evsizlerin sosyal aktivite beklentileri, evsizlerin psiko-sosyal ve ruhsal ihtiyaçlarının giderilmesine yöneliktir. Evsizler pek çok problemi çok boyutlu şekilde yaşayan, toplumun dışında kalmışlık ve bağlantıları kopmuş dezavantajlı bir gruptur. Bu nedenle kendilerini iyi hissettirecek, motive olabilecekleri, diğer evsizlerle etkileşim kurabilecekleri etkinliklere ihtiyaç duymaktadırlar. Evsizlerden bazıları barınma evi yönetiminin düzenleyeceği sosyal aktivite ya da organizasyonların kendilerine iyi geleceklerini düşünmektedirler:

“...Yalnız insanın bir deşarj olması gerekiyor. Yani şimdi bakıyorsun hep aynı şeyler, sıkıntı, yaşam telaşı, mücadele falan. İnsan şöyle bir rahatlamak istiyor yani yeter diyor yani. Mesela böyle etkinlikler olsa bazen. Örneğin bizi pikniğe götürseler. Yani. Böyle ayağın toprağa bassa... Yılda bir de olsa yapılsa mutlaka tabii böyle bir şey olduğu zaman insan bir rahatlar.” (K23)

Evsizlerin evsizlik sürecinde yalnızlık, ümitsizlik ve intihar gibi duygu ve düşüncelere sahip olması toplumdan izole bir şekilde yaşamalarının sonucunda ortaya çıkmaktadır. Bu duygu ve düşünceler sosyal ihtiyaçların giderilmemesinin bir tezahürü olabilir. K28 yalnızca kendisi için değil tüm evsizler için sosyal aktivitelerin ve serbest zaman etkinliklerinin önemine vurgu yaparak bu ihtiyaçların giderilmesinin önemine vurgu yapmıştır:

“Buradaki insanlar kendilerini çok yalnız hissediyorlar. Tamam, hizmetler iyi de adam sıkılıyor. En son ne zaman bir ağaç çiçek böcek gördü Allah bilir. Al götür bu adamları da adamlar da insan içine karışsın değil mi? Ortak alanlarda da işte bazen bir şeyler yapılsa iyi olur. Televizyonu bile birlikte izlemek güzel oluyor. En azından ses var. Birbirlerini duyunca iyi geliyor insana.” (K28)

Evsizler içerisinde düzenli bir barınma evi hayatı beklentisinde olanlar bulunmaktadır. Barınma evleri en temelde evsizlere “en azından başlarını sokacak bir mekânda olma” imkânı sağlıyor olsalar da genellikle yaşlı, dar gelirli ya da hiç geliri olmayan, aile ilişkileri zayıf ve çalışamayacak durumda olan, barınma evinden ayrıldığında kendisiyle ilgilenen kimse olmayan evsizlerin hayatlarının sonuna kadar barınma evinde kalmak istedikleri görülmüştür. Bu evsizlerin barınma evlerinde temel ihtiyaçları karşılandığı ve geleceğe ilişkin beklentileri düşük olduğu için evsizlikten kurtulmaya yönelik motivasyonları da oldukça düşüktür:

“Şimdi düzenli olarak bana izin verseler burada ev problemini kafamda silip devam edeceğim. En temel problem ortadan kalkacak. Benim şu anda düşüncem ne? Dışarıda yatıyorum. Yok, şu anda imkânım yok da. O yüzden bana deseler ki sen burada kalıcısın. Ben burada kalırım.” (K19)

“...Kurumdan ayrılmak istemem abi ya. Kurumda tek odam olsun. Kafamı sokacak bir yer olsun bana yeter. Diğer türlü kiralar çok pahalı. Ben gitsem de geri dönerim. Şu hale bak. Ben gerekli paramı çıkarsaydım zaten buraya düşmezdim. Şimdi de işim olsun çalışayım isterim ama hayat çok pahalı.” (K22, 60 yaş, süregelen hastalığı var)

“Şimdi bundan sonra benim gideceğim yer huzur evidir. Olmazsa da burasıdır. Ben zaten şu an 83 yaşındayım. Yani gidecek yerimiz yok artık, anca toprağın altı. Ben 3600 TL ihtiyar aylığı alıyorum. O para bana yetmiyor.” (K25, yaş 83, ekonomik problemleri var)

“Kurum çıkarmazsa kalırım. Çıkarırlarsa da sokakta kalırım, ne kadar kalabilirsem. Benim sadece yani durumum düzelseydi daha iyi olurdu ama durum düzeleceğini de mümkün değil. Bu ayakla çalışmam, çabalayamam.” (K27, yaş 60, süregen hastalığı var)

Tartışma

Bu araştırmanın amacı evsizlerin barınma evi deneyimlerinin keşfedilmesi ve elde edilen bulgular neticesinde evsizlere ve barınma evlerine yönelik sosyal hizmet önerilerinin sunulmasıdır. Evsizlerin barınma merkezlerine yönelik deneyimleri “aracılar”, “zorluklar” ve “beklentiler” olmak üzere üç temada işlenmiştir. Evsizlerin barınma merkezleriyle tanışmalarının ilk aracısı bir başka evsizdir. Bu durum evsizlerin kendi aralarında sosyal ağlar oluşturduğunu ve yeme, içme, vakit geçirme, barınma gibi konularda da ortak hareket ettiklerini göstermektedir. Barile, Pruitt ve Parker (2020) ve Karaman (2019) da araştırmalarında evsizlerin çoğunun kendilerine verilen hizmetleri birbirlerine aktardığını ve kolektif şekilde hareket ettiğini vurgulamışlardır. Evsizler arasındaki bu ortak pratikler Ravenhill (2008)’in evsizlik kültürü fikirleri üzerinden de okunabilir. Ravenhill (2008, s. 144-145)’e göre evsizler evsizlik sürecinde benzer deneyimleri yaşadığı kişilerle benzer alışkanlıklar edinmektedirler. Bu durum aynı zamanda evsizler arasında ortak bir evsizlik kültürünün ortaya çıkmasına ve bu kültürün yayılmasına imkân tanımaktadır. Evsizler kendi içerisinde bir alt kültür oluşturarak insanların bir yere ait olma ve kendini güvende hissetme duygularını pekiştirmektedirler.

Bazı evsizlerin barınma evlerine sosyal çevre aktörleri aracılığıyla gelmeleri, insanların evsizlerin durumlarına duyarsız kalmadıklarını göstermektedir. Bu durumun altında zayıfları koruma içgüdüsünün, dini ve kültürel inançların ve cömertlik duygularının yattığı düşünülmektedir. Ayrıca Tönnies (2019)’in cemaat-cemiyet ayrımındaki cemaat tipi yakın ilişkilerin Türkiye’de yaygın oluşunun bir sonucu olarak insanların sosyal çevrelerindeki problemlere ve insanlara kayıtsız kalmamaları da konuyla ilişkilendirilebilir.

Barınma evi çalışanlarının ve/ya polis, zabıta vb. güvenlik personellerinin evsizleri sokaklarda ya da sokağın muhtelif yerlerinde bulup barınma evlerine getirmesi sokak sosyal hizmeti ve arz temelli sosyal hizmet uygulamalarının hayata geçtiğini göstermektedir. Türkiye’de buna benzer bir uygulamaya 2001 yılında Çocuk ve Gençlik Merkezleri Yönetmeliği (2001) gereğince kurulan “mobil ekipler”le ve Acar (2006)’ın araştırmasında rastlamak mümkündür. Bununla beraber Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı’nın⁵ 2017 yılında tüm il valiliklerine gönderdiği genelgeyle evsiz, kimsesiz

5 Bakanlığın 2021 yılı itibarıyla güncel ismi Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı şeklindedir. İlgili kaynağın 2017 yılında olması sebebiyle bakanlığın o dönemki ismi kullanılmıştır.

ve/ya sokakta yaşadıkları belirlenen kişilerin mağduriyetlerinin giderilmesi için Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakıflarına (SYDV) yetki verilmiş ve bu hizmetler valilik ile belediyelerin eşgüdümüyle hayata geçmiştir. Özellikle sayıları en çok İstanbul’da olan evsizler için kamu-STK işbirlikleri 2017 yılından itibaren aktif şekilde sürdürülmekte ve bu STK’ların barınma, temel gıda, giyim, psiko-sosyal destek, iş bulma ve meslek edindirme konularında hizmet verdikleri bilinmektedir. Günümüzde (2024 yılı itibariyle) de Türkiye’de sokak sosyal hizmet uygulamalarının profesyonel şekilde hayata geçmemesi söz konusu olsa da İstanbul, Kocaeli, Ankara, Bursa ve İzmir gibi şehirlerde yerel yönetimler ve SYDV’ler aracılığıyla evsizler mobil ekipler tarafından izlenmekte ve tespit edilerek barınma evlerine yerleştirilmektedir.

Barınma evlerine başvurular sonucu gelmek evsizlerin vatandaşlık hakları ve başvuru mekanizmaları konusunda kısmen de olsa bilinçli olduğunu göstermektedir. Zira evsizlerde vatandaşlık bilinci ve kurumsal başvuru mekanizmalarını bilme bilinci oldukça düşüktür (Aynacı, 2024). Evsizlerin haklarına ilişkin bilgi eksiklikleri evsizlerde sosyal dışlanmanın siyasi/politik boyutunu ortaya çıkarmaktadır. Beall ve Piron (2005, s. 9)’a göre siyasi boyutta sosyal dışlanma kişilerde haklarına erişememeye ve kendi kararlarını alamamaya neden olmaktadır. Bu durum temel insan haklarından yoksunluğu beraberinde getirmektedir. Evsizler en temelde barınma hakkından mahrum, şehrin muhtelif ve periferi kesimlerinde yaşayan sosyal bir grup olarak kanuni sistemlere erişememekte, haklarından mahrumiyet yaşamakta ve kendi hayatları konusunda dahi karar verme süreçlerine dâhil olamamaktadır (Burchardt, Le Grand ve Piachaud, 2002, s. 32). Marshall (2006, s. 6- 7) bu durumu “eksik vatandaşlık” kavramıyla açıklamaktadır. Evsizlerin haklarından yoksun şekilde yaşaması ve bunlarla ilgili bilinç düzeylerinin düşük olması sonucunda evsizler “eksik vatandaşlığın öznelere” şeklinde nitelendirilebilir.

Evsizlerin barınma evlerinde yaşadıkları zorluklardan ilki barınma evlerinin net kullarının olmasıdır. Barınma evlerinde belirli bir çerçevenin olması “hayatı kurlsız yaşayan” evsizlerin barınma evlerine entegre olmasını zorlaştırmaktadır. Bazı evsizlerin barınma evlerini “ceza evi” şeklinde tanımlaması evsizlerin özgürlüklerine düşkün olduklarını, sokak hayatına alıştıklarını ve kurlsız bir şekilde yaşadıklarını ortaya koymaktadır. Bir diğer kural ise barınma evlerinin belirli bir süreyle müracaatçı kabul etmesidir. Hayata dair beklenti ve planları az olan evsizlerin sınırlı bir süre içerisinde barınma evlerinde kalmaları kendilerini kötü hissetmelerine neden olmaktadır.

Barınma evi çalışanlarının evsizlere olumsuz davranışlarda bulunması (barınma evinde kalma süresinin sürekli hatırlatılması, evsizede yönelik ihtiyaç sahibi olmadığı vurgusunun yapılması, liyakatsiz davranışlar, statü dayatma) evsizlerin barınma evlerine gitmemelerine ve/ya barınma evlerinde yaşarken kendilerini rahat hissetmemelerine yol açmaktadır. Olumsuz davranışlar evsizlerde yöneten/yönetilen,

ezen/ezilen, ast/üst hiyerarşisi düşüncesini ve lütuf temelli bir hizmet anlayışını uyandırmaktadır ve sosyal bilimlerde meslek elemanlarına ilişkin etkili iletişim tekniklerinin önemine vurgu yapmaktadır. Evsizlerin meslek elemanlarına ilişkin bazı açıklamalarına göre bazı meslek elemanları barınma evi hizmetlerini evsizlere bir lütufmuş gibi sunmakta ve evsizlere olumsuz davranış kalıplarıyla yaklaşmaktadır. Böyle bir durum hak temelli temelli sosyal hizmet anlayışının oluşmadığını ortaya koymaktadır. Bu durumun akıllara getirdiği bir diğer husus da sosyal hizmette insana bütüncül şekilde bakmayı salık veren sosyal hizmette değer temelli yaklaşımların önemidir. İbn-i Sina insanın fiziksel ve biyolojik özellikleri olduğu kadar manevi yönüne de vurgu yapmaktadır (Gedik, 2020: 44-45). Benzer bir duruma Ashman ve Hull (1999, s. 15)’un “İnsan, bio-psiko-sosyal boyutu olan, kültürel bir varlıktır.” tanımında rastlamak mümkündür. Buradan hareketle değer temelli ve insanı bütüncül şekilde ele alan yaklaşımların sosyal hizmetlerin insan hakları bağlamında temel değerlerini oluşturduğu söylenebilir.

İnsanın manevi yönü pozitivist doktrinler ve determinist bakış açıları tarafından görmezden gelinse de maneviyat kavramı 1980’li yıllarla birlikte sosyal hizmet uygulamalarına ve eğitim müfredatına dahil olmuştur. Ulusal ve yerel toplantılarda maneviyat içerikli konuların tartışılması, maneviyata duyarlı sosyal hizmet anlayışının önemine vurgu yapmıştır (Canda ve Furman, 2010; Sheridan, 2004). Bir sosyal hizmet akademisyeni olan Payne (2005: 190) maneviyatı hayatın ayrılmaz bir parçası olarak görmekte, inanç topluluklarının sosyal hizmetlere katkı sağlayacağını belirtmekte ve materyalizmle örülmüş tüketim toplumunun problemlerinin çözümünde maneviyatı etkili bir araç olarak görmektedir. Bu durum başta evsizler olmak üzere tüm dezavantajlı gruplarla çalışırken lütuf temelinden ziyade maneviyat ve değer temelli sosyal hizmet anlayışlarının önemini vurgulamaktadır.

Meslek elemanlarına ilişkin bir diğer konu meslek elemanlarında etkili iletişim becerileridir. Evsizlerin bu deneyimleri Trevithick ve ark. (2004)’ın “İyi iletişim, sosyal hizmette en iyi uygulamanın kalbidir. Sosyal hizmet, iletişim becerilerinin önemini ve bu becerilerin etkili uygulama ile nasıl bağlantılı olduğunu ilk tanıyan mesleklerden olma özelliğine sahiptir.” sözü ile evsizlerle sosyal hizmet uygulamalarında daha anlamlı hale gelmektedir.

Evsizler; alışkanlıklar, diğer evsizlerle anlaşamama düşüncesi, gururuna yetirememe, barınma evinde kalan evsizleri statü anlamında kendinden aşağı görme ve sosyal ağlardan uzaklaşmak istememe gibi nedenlerden dolayı barınma evlerinde adaptasyon zorlukları yaşamaktadırlar. Bu bulgu Gürel (2023)’in araştırmasındaki bulgularıyla benzerlik göstermektedir. Gürel (2023, s. 211)’in çalışma grubunda yer alan evsizler diğer evsizleri “tembel, müptezel, beleşçi, sinyalci, çıkarıcı, akılı kıt, berduş, sağlıksız, eğitimsiz, alkolik, bağımlı, fırsatçı, cahil” gibi sıfatlarla nitelendirmişlerdir. Evsizlerin

diğer evsizlere karşı tutum, düşünce ve sözleri barınma evlerine adapte olmayı da zorlaştırmaktadır. Zira evsizler kendileri haricindeki kişiler hakkında olumsuz nitelendirmeler kullandıklarında hem kendilerini diğerlerinden izole etmekte hem de evsizleri damgalamaktadırlar. Bu da damgaladıkları insanlarla bir süre sonra iletişim kurmamayı ve barınma evlerine adapte olamamayı beraberinde getirmektedir. Bazı evsizler ise güvenlik ve kendini kontrol etmeye yönelik davranışlarda bulunarak barınma evlerini güvensiz bulmaktadır ve barınma evlerine gitmemektedirler. McNaughton (2008, s. 88-89) 'un barınma evlerini *güvensiz* yerler olarak nitelemesi ve kimi zaman barınma evlerini sokaklardan daha tehlikeli bulması, Arnold (2004, s. 61)'un ise barınma evinde ya da sokakta yaşamanın risk açısından benzerlik taşıdığı vurgulaması araştırmada elde edilen bulguları desteklemektedir.

Barınma evlerinde verilen malzemelerin süreğen olmaması barınma evlerinde temizlik/hijyen konusunda zorlukları ortaya çıkarmaktadır. Sürekli aynı kıyafeti giyen evsizler bir süre sonra hem kendisini rahatsız hissetmekte hem de diğer evsizleri rahatsız etmektedir. Akyıldız (2020) araştırmasında meslek elemanları, kurumların evsizlere yapmış olduğu yardımları yetersiz ve yara bandı şeklinde tanımlamıştır. Hizmetlerin ulaşılabilir olması avantaj olarak göze çarparken kalıcı bir hizmetin ve malzeme sürdürülebilirliğinin sağlanmaması benzer bir bulgu olarak belirlenmiştir. Hijyen koşullarının yeteri kadar sağlanamaması özgüven kaybı, evsizin hijyenzizliği kabullenmesi ve sosyal uyum problemlerini de meydana getirmektedir. Bu durum bir süre sonra sosyal dışlanmaya kapı aralamaktadır. McNaughton (2008, s. 88-89) 'un barınma evlerine ilişkin *ucuz* ve *kirli* ifadeleri ve Evans (2011, s. 31)'ın *barınma evlerinin sosyal dışlanmayı beraberinde getirmesi* düşüncesi evsizlerin barınma evlerinde yaşadıkları hijyen problemlerinin ortaya çıkardığı durumlardan bazılarıdır.

Barınaklar ve barınma hizmetleri arasındaki standartsızlık evsizlerin yaşadığı zorluklardan bir diğeridir. Standartsızlıkların ortaya çıkmasının nedenleri; kaynakların ülkeye, şehirlere ve bölgelere göre değişmesi, evsizlere yönelik standart sosyal politikalarının olmaması, kamu personellerinin evsizliğe ilişkin teorik ve pratik bilgilerinin yeterli olmaması şeklinde sıralanabilir. Bazı durumlarda aynı şehir ve aynı belediyeye bağlı barınma evlerinin farklı mimari yapıda (otel tipi, yurt tipi vb.) ve içerikte olması evsiz barınma evlerini konusunda standardizasyon sağlanamadığının göstergesidir. Araştırmada standartsızlıklar kurumların mimarisi, personel tutum ve davranışlarının kurumdan kuruma değişmesi ve temizlik/hijyen gibi başlıklarla ortaya çıkmıştır. Standart bir yapının, yönetimin, hizmet uygulamalarının olmaması evsizlerin evsizlik süreçlerinin belirli bir plan dâhilinde yürütülmesini engellemekte ve evsizlikten kurtulma konusunda gecikmelere yol açmaktadır.

Barınma evlerindeki teknik meselelere ilişkin zorluklar *evsizlerin ihtiyaçlarını giderecekleri alanlarının sayısının azlığı, odalarda kalan evsiz sayısının fazla olması*

ve *barınma evi çalışanlarının evsizlerle farklı alanları kullanması* şeklinde belirlenmiştir. Barınma evi odalarında kalan kişi sayısının fazla olması evsizlerin kendilerini bir yere ait hissetmelerinin önüne geçmekte ve kişisel mahremiyetlerinin ihlaline neden olmaktadır. Bazı alanların evsizlerin kullanımına kapalı olması evsizlerde ötekileştirme düşüncesini ortaya çıkarmaktadır. Orhan Yılmaz ve Elibol (2020)’un barınma evi tasarımı konulu çalışmasında da binalarda demir parmaklıkların bulunmasının evsizlerde izolasyon problemlerini ortaya çıkardığı görülmüştür. Barınma evlerinde yaşanan teknik meseleler incelendiğinde evsizlere yönelik koruyucu hizmet modellerinin nasıl ve kim tarafından tasarlanması gerektiğine ilişkin güncel fikirler önemli görülmektedir. Orhan Yılmaz ve Elibol (2020, s. 21-22) araştırmalarında ev yoksunluğuna ilişkin konuların iç mimarlık ve mimarlık disiplinleriyle güçlü bir ilişkiye sahip olduğunu belirterek evsizler için güvenli, emniyetli ve aidiyet duygusu yaratan optimum alan tasarlanması gerektiğini belirtmişlerdir. Buna göre klasik mekân algısının ortadan kaldırılması, her alanın (tuvalet ve banyo hariç) duvar gibi sabit bölücülerle sınırlandırılmaması, çeşitli işlevleri tek bir yerde gerçekleştirilmesi, her işlev için ayrı bir alan oluşturmaktan kaçınılması ve esnek bir mekân/esnek tasarım konsepti benimsenmesi önerilerden bazılarıdır.

Barınma evlerinin şehir merkezinden uzak yerlerde olması evsizlerin sosyo-ekonomik ihtiyaçlarını gidermesini ve topluma katılmasını engellemektedir. Barınma evlerinin evsizlerin sosyal çevresine uzak olduğu durumlarda evsizler yalnızca barınma evi ve yakınlarında vakit geçirmektedirler. Mekânsal olarak kendisini sınırlı ve sıkışmış hisseden evsizler sosyal dışlanmanın mekânsal boyutunu tecrübe etmektedirler. Bu durum aynı zamanda evsizlik kültürünü de beslerken bireylerin iyi olma hallerini ise olumsuz etkilemektedir. Bu bulgu Karaman (2019)’ın araştırmasıyla benzerlik göstermektedir. Karaman (2019) evsizlerin barınma evlerini tercih ederken yalnızca temel ihtiyaçların giderilmesini değil aynı zamanda psiko-sosyal ihtiyaçlarını karşılanmasını beklediklerini, barınma evlerinin uzak olması durumunda bazı evsizlerin barınma evine gitmek istemediklerini şeklinde belirtmiştir.

Evsizlerin barınma merkezlerinden beklentileri *psiko-sosyal destek, sağlık hizmetleri, temizlik/hijyen, sosyal aktiviteler* ve *süreğen bir barınma evi hayatı* olmak üzere beş başlıkta toplanmıştır. Crane ve ark. (2006) evsizliği bireyin kendine güvenini zayıflatan ve sağlığını ciddi derecede etkileyen bir problem olarak tanımlamıştır. Araştırmada evsizlerin evsizlik sürecinde kendilerini psiko-sosyal olarak güçsüz, güvensiz ve zayıf hissettikleri görülmüştür. Bu nedenle evsizler barınma evlerinde psiko-sosyal destek birimine ihtiyaç duymaktadırlar. Psiko-sosyal destek birimleri bireylerin güçlendirilmesi, doğru şekilde yönlendirilmesi, kişisel ve toplumsal güvenin inşası, topluma katılım ve kendini gerçekleştirme açısından son derece önemlidir. Akyıldız ve Güngör (2021, s. 490) İstanbul örneğinde ve dört farklı barınma evinde yapmış oldukları çalışmalarında barınma evlerinin danışmanlık olmak üzere bireylerin bilgi düzeylerini

artırarak özgüven kazanmalarına yardımcı olacak etkinliklerin önemli olduğunu, bu ve benzeri uygulamalarla bireylerin hem bireysel hem de çevreye yönelik bilinç düzeylerinin artırabileceğini vurgulamaktadırlar. Ayrıca evsiz barınma evlerinde sosyal hizmet uzmanları, sosyologlar ve/ya psikologlar eşliğinde gerçekleştirilecek grup terapisi ve grup danışmanlığı uygulamalarının da bireylerin deneyimlerini ve sorunlarını paylaşabilecekleri, öğrenebilecekleri ve kendilerine rehberlik edebilecekleri bir destek mekanizması oluşturacağını belirtmektedirler.

Literatürde evsizlerin evsizlik sürecinde pek çok psikolojik ve ruhsal hastalıklara sahip olduğuyula ilgili araştırma mevcuttur. Bu hastalıklar içerisinde en yaygın olanları depresyon, kaygı, anksiyete, majör depresif bozukluk ve sosyal işlev bozukluğudur (Chan ve ark., 2023; Vega ve ark., 2023; Tsai ve ark., 2021; Vallesi ve ark., 2021; Anderson ve ark., 2021; Lima ve ark., 2020; Baggett, Liauw ve Hwang, 2018; Tsai, Kaspro ve Rosenheck, 2011).

Evsizler barınma evlerinde birbiriyle sohbet etmekte, birbirlerine dertlerini anlatmakta ve birbirlerine destek olmaktadır. Bu etkileşim dayanışma kültürü açısından önemli olsa da psiko-sosyal destek anlamına gelmemekte ve daha çok empati duygusundan kaynaklanmaktadır. Evsizlerin barınma evlerinde birbirlerine destek olması aynı problemi farklı boyutlarda yaşayan bireylerin aynı ortamda ve bir arada yaşamalarının doğal çıktısı olarak yorumlanabilir. Bireylerin birbirine empati ile yaklaşması aralarındaki iletişimi, etkileşimi ve dayanışmayı artırmakta, evsiz barınma evlerini bu yönüyle evsizleri birbirine yakınlaştıran bir arabulucu olarak işlev görmektedir. Bununla birlikte evsizlik sürecinde psikolojik zayıflık yaşayan, ilaç kullanan, yalnızlık çeken ve destek mekanizmalarından yoksun olan evsizler için psiko-sosyal destek birimleri önemlidir. Özellikle Türkiye’de evsizlere yönelik yapılan araştırmalarda (Gürel, 2023; Akyıldız, 2020; Bekaroğlu-Doğan, 2018) evsizlere yönelik hizmet veren kurumlarda psiko-sosyal destek birimlerinin var olmadığı, var olanların ise hizmetlerini profesyonel bir şekilde sürdürmediği görülmüştür.

Evsizlerin pek çoğunun süreğen hastalığının olması barınma evlerinde profesyonel sağlık hizmetleri beklentisini oluşturmaktadır. Zira araştırmada evsizlerin evsizlik döneminde farklı türden ve eş zamanlı mevsimsel ve fiziksel hastalıkla mücadele etmeleri (bu hastalıkların çoğu sokakta yaşama döneminde ortaya çıkmıştır) durumu literatürdeki bulgularla benzerdir (Van der Leeden ve ark., 2023; Acar ve ark., 2022; Germishuys ve ark., 2022; Maqsood, Kamal ve Charytan, 2020; Mejia-Lancheros ve ark., 2020; Kaya-Kılıç ve Aslantürk, 2019; Yeniocak ve ark., 2017; Levitt ve ark., 2009; Hwang, 2001). Gerek sokakta gerek barınma evinde yaşayan evsizler rutin sağlık kontrollerinin yapılacağı birimlerden ve meslek elemanlarından yoksundurlar. Evsizlerde beden sağlığı, ruh sağlığı ile yakın ilişki içerisinde. Evsizlerin bedenlen kendisini kötü ve yetersiz hissetmeleri özgüvenlerini zedelemekte ve potansiyellerini

kullanamamalarına neden olmaktadır. Diğer yandan barınma evlerinde profesyonel sağlık hizmetlerinin olmaması evsizler açısından önemli bir fırsat doğurmaktadır. Akyıldız ve Güngör (2021, s. 489)’e göre barınma evlerindeki sağlık hizmetlerinin yalnızca ambulans çağırma ve bireyi hastaneye nakletme şeklindedir. Bu durumunda kişiye refakat eden kimse olmadığı için evsizler birbirlerine destek olmakta ve grup içi dayanışmanın önemi ortaya çıkmaktadır. Evsizlerin kendi aralarındaki dayanışma kültürü önemli görülmele beraber barınma evlerinde verilecek profesyonel bir sağlık hizmeti son derece elzemdir.

Evsizlerin temizlik/hijyen konularındaki beklentileri barınma merkezinin genel temizliği, evsizlerin beden ve kıyafet temizliği, odaların ve yatakların temizliği gibi konularda toplanmaktadır. Bu beklentilerin birçoğu barınma merkezlerinden karşılanmakla birlikte kimi durumlarda evsizler bazı aksaklıklarla karşılaşabilmektedirler. Buna benzer bir bulgu Gürel (2023)’in Bursa örneklemleri araştırmasında da yer almaktadır. Evsizlerin yaşadığı bazı zorluklar olsa da evsizlere yönelik hizmet veren barınma evleri hijyene dikkat etmektedir.

Evsizlerin barınma evlerinde sosyal aktivite düzenlenmesi beklentisi en temelde biyo-psiko-sosyal bir canlı olmalarının doğal sonucudur. Evsizler barınma evlerinden dışarı çıkabilecekleri, kendilerini iyi hissedecekleri, diğer evsizlerle serbest zaman geçirebilecekleri ve sosyalleşebilecekleri etkinlikler beklemektedirler. Ravenhill (2008, s. 194, 210) sosyalleşememenin evsizlerin hayatındaki önemli problemlerden ve beklentilerden biri olduğunu vurgulamıştır. Sosyalleşme ihtiyacını gidermeyen evsizlerin ise her yerde yaşarsa yaşasın (barınma evi ve/ya sokak) evsizlik kültürüne dâhil olma ve kronik evsizliğe geçme risklerinin olduğunu altını çizmiştir.

Evsizlerin barınma merkezlerinden beklentilerinden sonuncusu ise hayatlarının sonuna kadar barınma evlerinde kalmaya yöneliktir. Barınma evlerinde sürekli kalmak isteyen evsizler yaşlı, süregelen hastalığı olan, dar gelirlili ya da hiç geliri olmayan, aile ilişkileri zayıf ya da ailesiyle hiç görüşmeyen, bakımını sağlayacak kimsesi olmayan, çalışamayacak durumda olan ve gelecek beklentisi zayıf olan kişilerden oluşmaktadır. Barınma evlerinin kişilerin temel ihtiyaçlarını karşılıyor olması evsizlerde sürekli barınma evi algısını güçlendirmektedir. Bu bulguya benzer şekilde Bekaroğlu-Doğan (2018)’in araştırmasında acil durum barınma evlerinin sürekli hizmet vermesi, barınma evlerinin kapsamının ve içeriğinin geliştirilmesi ve alternatif evsiz kurumları kurumsal beklentiler olarak sıralanmıştır.

Sonuç

Bu araştırmanın amacı evsizlerin barınma evi deneyimlerini keşfetmek ve bu deneyimlerden elde edilen sonuçlar doğrultusunda barınma evlerine ve evsizlere yönelik sosyal hizmet önerileri sunmaktır. Evsizlerle yarı yapılandırılmış görüşme

formu aracılığıyla ve görüşme tekniği kullanılarak yapılan yarı yapılandırılmış görüşmeler neticesinde barınma merkezlerine yönelik deneyimleri “aracılar”, “zorluklar” ve “beklentiler” olmak üzere üç temada incelenmiştir. Araştırmada elde edilen bulgular şu şekilde özetlenebilir:

- Evsizler barınma merkezlerine bir başka evsiz, sosyal çevre aktörleri, barınma evi çalışanları, güvenlik ekipleri ve kişisel başvurular neticesinde gelmektedir. Bir başka evsiz aracılığıyla barınma evlerini öğrenmek ve buralara yerleşmek evsizlerin kendi içerisinde sosyal ağlar ve sosyal sermaye örüntüleri oluşturduğunu göstermektedir. Bu faaliyetler aynı zamanda evsizlik kültürünün bir çıktısı olarak yorumlanabilir. Sosyal çevre aktörlerinin evsizlere aracı olması toplumun evsizliğe ve evsizlere karşı duyarlı olduğunu ortaya koymaktadır. Evsizlerin barınma merkezlerine barınma evi çalışanları ve/ya polis, zabıta vb. güvenlik personelleri aracılığıyla gelmesi arz temelli sosyal hizmet uygulamalarının hayata geçtiğini göstermektedir. Evsizlerin kişisel başvurularla barınma evlerine yerleşmeleri hak ve vatandaşlık bilincinin varlığını göstermektedir.
- Evsizlerin barınma evlerine yaşadıkları zorluklar kurallar, personel tutum ve davranışları, adaptasyon zorlukları, malzeme tedarikleri, standartsızlık, teknik problemler ve erişim/ulaşım konularındadır. Kurumlarda kuralların olması sokak evsizlerini zorlamakta ve özgürlüklerini kısıtlamaktadır. Bu nedenle sokakta yaşamaya alışmış evsizler barınma merkezlerine gitmek istememektedirler. Barınma evlerinde görev yapan personellerin olumsuz tutum ve davranışları evsizlerin kendilerini değersiz hissetmelerine neden olmaktadır. Bu durum evsizlerin toplum içerisinde ve kendi dünyalarında yaşadıkları değersizliği pekiştirmektedir.
- Evsizler içerisinde diğer evsizlere adapte olmakta zorlanan evsizler vardır. Evsiz kalmadan önce ortalamanın üzerinde bir hayat standardına sahip evsizler barınma evlerinde yaşama konusunda çekimserdirler ve diğer evsizleri kendilerinden aşağıda göreyerek onlara karşı damgalayıcı bir tavır geliştirmektedirler. Bu da damgaladıkları insanlarla bir süre sonra iletişim kurmamayı ve barınma evlerine adapte olamamayı beraberinde getirmektedir. Bazı evsizler ise güvenlik ve kendini kontrol etmeye yönelik davranışlarda bulunarak barınma evlerini güvensiz bulmaktadır ve barınma evlerine gitmemektedirler.
- Evsizlere verilen malzemelerin niceliği ve niteliği bir süre sonra temizlik ve hijyen zorluklarını ortaya çıkarmaktadır. Hijyen koşullarının yeteri kadar sağlanamaması özgüven kaybı, evsizin hijyensizliği kabullenmesi ve sosyal uyum problemlerini de meydana getirmektedir. Bu durum bir süre sonra sosyal dışlanmaya kapı aralamaktadır.

- Barınma merkezlerinin arasında standartsızlık olması evsizlerin aldıkları hizmetlerden memnuniyet düzeyini ve evsizlikten kurtulmaya yönelik motivasyonlarını etkilemektedir. Standartsızlıkların ortaya çıkmasının nedenleri; kaynakların ülkeye, şehirlere ve bölgelere göre değişmesi, evsizlere yönelik standart sosyal politikalarının olmaması, kamu personellerinin evsizliğe ilişkin teorik ve pratik bilgilerinin yeterli olmaması şeklinde sıralanabilir.
- Evsizlerin barınma merkezlerinden beklentileri psiko-sosyal destek, sağlık hizmetleri, temizlik/hijyen, sosyal aktiviteler ve süreğen bir kurum hayatıdır.
- Evsizlik sürecinin zorlu koşulları evsizlerin biyo-psiko-sosyal sağlıklarını olumsuz etkilemektedir. Bu nedenle evsizler kendilerini ifade edebilecekleri, rahatça konuşabilecekleri ve profesyonel bir destek alabileceği bir psiko-sosyal destek birimine ve acil sağlık ihtiyaçlarının karşılanacağı, tedavi ve ilaç alabilecekleri bir sağlık birimine ihtiyaç duymaktadırlar. Evsizler bu birimlerin kendilerini biyo-psiko-sosyal yönden güçlendireceğine inanmaktadırlar.
- Psiko-sosyal destek birimleri bireylerin güçlendirilmesi, doğru şekilde yönlendirilmesi, kişisel ve toplumsal güvenin inşası, topluma katılım ve kendini gerçekleştirme açısından son derece önemlidir. Evsizlerde beden sağlığı, ruh sağlığı ile yakın ilişki içerisinde. Evsizlerin bedenen kendisini kötü ve yetersiz hissetmeleri özgüvenlerini zedelemekte ve potansiyellerini kullanamamalarına neden olmaktadır.
- Evsizlik süreci içerisinde en çok zorlanılan konuların başında temizlik ve hijyen zorlukları gelmektedir. Barınma merkezinin genel temizliği, evsizlerin beden ve kıyafet temizliği, odaların ve yatakların temizliği gibi konular evsizlerin temizlik/hijyen konusundaki beklentilerini oluşturmaktadır.
- Evsizlerin sosyal aktivite beklentileri, evsizlerin psiko-sosyal ve ruhsal ihtiyaçlarının giderilmesine yöneliktir. Evsizler belirli periyotlarla barınma merkezlerinin kendileri için sosyal aktiviteler düzenlemesini istemektedirler. Sosyal aktivitelerin evsizlik sürecinde hissedilen olumsuz duygu ve düşünceleri engelleyeceği düşünülmektedir.
- Yaşlı, süreğen hastalığı olan, dar geliri ya da hiç geliri olmayan, aile ilişkileri zayıf ya da ailesiyle hiç görüşmeyen, bakımını sağlayacak kimsesi olmayan, çalışamayacak durumda olan ve gelecek beklentisi zayıf olan evsizlerin evsizlikten kurtulma motivasyonları çok düşüktür/yoktur. Bu evsizler barınma merkezinde temel ihtiyaçları karşılandığı ve geleceğe ilişkin beklentileri düşük olduğu için süreğen bir barınma evi hayatı beklentisine sahiptir.

Araştırmada elde edilen sonuçlar doğrultusunda barınma evlerinin içerik, kapsam ve işleyişine ilişkin şu önerilerin yararlı olacağı düşünülmektedir:

- Evsizlere salt bir müracaatçıdan ziyade manevi ve değer odaklı yaklaşılmalı, insani ihtiyaçları göz ardı edilmemelidir. Barınma alanları evsiz bireylerin üzerinde olumlu etkiler bırakacak güçlendirici mekanizmalara dönüştürülmelidir.

- Barınma evleri şehirlerin uzak ve periferi kesimlerine değil, mümkün olduğu kadar evsizlerin psiko-sosyal ihtiyaçlarını giderebileceği alanlarda kurulmalıdır. Barınma evlerinin yapısı belirlenirken evsiz profilleri göz önüne alınmalı, yüksek katkı binalardan ziyade yatay mimariye odaklanılmalıdır. Metropollerde şehir içi merkeze yakın yerlerin değerli olması yerel yönetimlerin bu uygulamayı yapmasını zorlaştırabilecek olsa da barınma evleri için evsizlerin topluma aktif katılımını mümkün kılacak alanlar tercih edilmelidir.
- Barınma evlerinin iç ve dış yapıları (duvarlar, odalar, dolaplar vb.) periyodik olarak takip edilmeli ve binaya ilişkin deformeler söz konusu olduğunda gerekli tadilat ve tamirat işleri yapılmalıdır. Ayrıca barınma evlerinin düzenli olarak temizlenmesi ve ilaçlanması kurumsal kimlik ve hijyen açısından oldukça önemlidir.
- Evsizlerin ikametlerinin bulunmadığı durumlarda hak kayıpları ortaya çıktığından barınma evi içerisinde evsizlerin haklarından yararlanmaları için gerekli süreçler barınma evleri tarafından ilerletilmelidir. Ek olarak evsizlere hak ve vatandaşlık bilinçlerinin artırılmasına yönelik bilgi içerikleri sunulmalıdır.
- Barınma evlerinde evsizlerin psiko-sosyal ihtiyaçlarına yönelik psiko-sosyal ve manevi destek, sağlık ihtiyaçlarına yönelik ise sağlık hizmetleri alabilecekleri müstakil birimler kurulmalı ve bu birimlerde profesyonel meslek elemanları görev yapmalıdır.
- Barınma evlerinde tek tip meslek elemanları değil başta sosyal çalışmacı olmak üzere psikolog, psikolojik danışman, sosyolog, manevi danışman, sağlık personeli vb. meslek elemanları bulunmalı, her bir personel mesleki tanımı gereği ve multidisipliner bir şekilde evsizlerle çeşitli müdahale plan ve programlar yürütmelidir.
- Evsizlerin sosyal entegrasyonunu iki taraflı desteklemek üzere gönüllü çalışmalar ve çalışanlar barınma evi hizmetlerine dâhil edilmeli ve gönüllü katılım desteklenmeli, prososyal iletişimin barınma hizmetlerindeki rolü ön plana çıkarılmalıdır. Barınma evlerinde gönüllülerin olması, yalnızca evsizler üzerinde olumlu etki etmeyip aynı zamanda hizmetlerin ve alanda çalışan personellerin iyileştirilmesine de olumlu etkiler sağlayacaktır.
- Barınma evlerinde çalışacak meslek elemanlarının sosyal hizmet teorilerini ve pratik uygulamalarını bilen, kültürel yetkinliğe sahip ve damga karşıtı sosyal hizmet uygulamaları konusunda bilgi sahibi olması gerekmektedir. Ayrıca bu kişiler sözlü ve sözsüz iletişim becerileri konusunda yetkinliklerini geliştirmeli ve evsizlere karşı olumsuz tutum, davranış ve iletişim kalıplarından kaçınmalıdır.
- Barınma evlerinin uygun olan bölümlerine evsizlerin sosyal aktiviteler yapabileceği ve yaşam becerilerini geliştirebileceği atölyeler kurulmalıdır. Bu atölyede beceri kazanan evsizlerin evsizlikten kurtulma motivasyonları ve

süreçleri takip edilmeli, barınma evleri evsizlere aracı olarak evsizleri hayata hazırlamalıdır. Ayrıca barınma evi yönetimi tarafından belirli periyotlarda düzenlenecek barınma evi dışı sosyal aktivite ve organizasyonlar evsizlerin güçlendirilmeleri açısından önemli görülmektedir. Bu gibi uygulamalar; davranış, duygu ve düşünce değişiminde, topluma katılım ve kazanım (sosyal entegrasyon) süreçlerinde olumlu çıktılar olabilecek bir girişim olarak görülmelidir.

- Evsizlerin istihdama katılması konusunda barınma evleri STK’lar, İŞKUR vb. kurumlarla işbirliği yaparak çalışabilecek durumda olan evsizlerin iş hayatına katılımını desteklemeli, eğitim almak isteyenleri meslek edindirme kurslarına yönlendirme konusunda aracı rol üstlenmelidir. Ülkemizde farklı şehirlerde olumlu sonuçlar veren bu iş birliği uygulamalarının ülke geneline yayılması, bireylerin işgücüne katılımında hem süreçte hem sonrasında istihdam sürecinde destek olunması ve takibinin yapılmasında daha olumlu çıktılar verecektir.
- Barınma evlerine gelen ve barınma evine giriş şartı taşımayan evsizler doğrudan barınma evi dışına itilmemeli, bireylerin ihtiyaçları tespit edildikten sonra hizmet alması gereken kuruluşlarla iletişime geçilerek bakım alabilecekleri kurumlara yönlendirilmelidir.

Hakem Değerlendirmesi: Dış bağımsız.

Yazar Katkısı: Çalışma Konsepti/Tasarımı: C.A., Y.G.; Veri Toplama: C.A., Y.G.; Veri Analizi /Yorumlama: C.A., Y.G.; Yazı Taslağı: C.A., Y.G.; İçeriğin Eleştirel İncelemesi: C.A., Y.G.; Son Onay ve Sorumluluk: C.A., Y.G.

Çıkar Çatışması: Yazarlar çıkar çatışması bildirmemiştir.

Finansal Destek: Yazarlar bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir.

Etik Onay: Araştırma, T.C. Sakarya Üniversitesi Sosyal ve Beşeri Bilimler Etik Kurulu’nun 07.06.2023 tarihli ve 58/08 sayılı izniyle yürütülmüştür.

Bilgilendirilmiş Onam: Tüm katılımcılardan bilgilendirilmiş onam alınmıştır.

Peer-review: Externally peer-reviewed.

Author Contributions: Conception/Design of study: C.A., Y.G.; Data Acquisition: C.A., Y.G.; Data Analysis/Interpretation: C.A., Y.G.; Drafting Manuscript: C.A., Y.G.; Critical Revision of Manuscript: C.A., Y.G.; Final Approval and Accountability: C.A., Y.G.

Conflict of Interest: The authors declare no potential conflicts of interest with respect to the research, authorship, and/or publication of this article.

Grant Support: The authors received no financial support for the research, authorship, and/or publication of this article.

Ethical Approval: The research was carried out with the permission of the Republic of Turkey Sakarya University Social and Human Sciences Ethics Committee dated 07.06.2023 and numbered 58/08.

Informed Consent: Informed consent was obtained from all participants.

Kaynakça/References

- Acar, B., Bozkafa, H., Vural, B., Önal, S., Genç, M. ve Yaman, Ö. M. (2022). Evsizliğin nedenleri ve deneyimleri üzerine nitel bir araştırma: Beyoğlu örneği. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 33(2), 339-358.

- Acar, H. (2006). *Sokak çocuklarına yönelik hizmetlerin değerlendirilmesi: Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu örneği*. (Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Hizmet Anabilim Dalı, Ankara). <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezSorguSonucYeni.jsp> adresinden erişilmiştir.
- Akyıldız, Y. (2020). Evsizlere yönelik sosyal hizmet ihtiyacının ekosistem yaklaşımı bağlamında incelenmesi: İstanbul örneği. (Doktora tezi, Yalova Üniversitesi Sosyal Hizmet Anabilim Dalı, Yalova). <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezSorguSonucYeni.jsp> adresinden erişilmiştir.
- Akyıldız, Y. ve Güngör, F. (2021). The role of homeless shelters in homeless individuals' social life: İstanbul sample. In İ. Ertekin, O. Diker, & E. Ural (Ed.), *Research and Reviews in Social, Human and Administrative Sciences* (pp. 471-492). Ankara: Gece Kitaplığı.
- Anderson, M. C., Hazel, A., Perkins, J. M. & Almquist, Z. W. (2021). The ecology of unsheltered homelessness: Environmental and social-network predictors of well-being among an unsheltered homeless population, *International Journal of Environmental Research and Public Health*, 18(14), 7328.
- Arnold, K. (2004). *Homelessness, citizenship and identity*. New York: State University Press of New York.
- Ashman, K. K. & Hull, G. H. (1999). *Understanding generalist practice*. Chicago: Nelson Hall Publishers.
- Aynacı, C. (2024). *Hak temelli sosyal hizmet ekseninde evsizlerin psiko-sosyal problemleri ve çözüm stratejileri*. (Doktora tezi, Sakarya Üniversitesi Sosyal Hizmet Anabilim Dalı, Sakarya). <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezSorguSonucYeni.jsp> adresinden erişilmiştir.
- Baggett, T. P., Liauw, S. S. & Hwang, S. W. (2018). Cardiovascular disease and homelessness. *Journals of the American College of Cardiology*, 71(22), 2585-2597.
- Barile, J. P., Pruitt, A. S. & Parker, J. L. (2020). Identifying and understanding gaps in services for adults experiencing homelessness, *Journal of Community & Applied Social Psychology*, 30(3), 263-277.
- Beall, J. L. & Piron, H. (2005). *DFID social exclusion review*, London: The London School of Economics and Political Science.
- Bekaroğlu-Doğan, Y. (2018). *Küreselleşen İstanbul'da evsizliğin sosyal hizmet perspektifinden analizi (Beyoğlu örneği)*. (Doktora tezi, Yalova Üniversitesi Sosyal Hizmet Anabilim Dalı, Yalova), <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezSorguSonucYeni.jsp> adresinden erişilmiştir.
- Birleşmiş Milletler (2022). BM küresel konut krizi: Eğilimler, nedenler ve çözümler raporu. Retrieved from <https://www.weforum.org/agenda/2024/06/global-housing-crisis-practical-solutions/>
- BM Avrupa Ekonomik Komisyonu (2018, October 3). *No one should sleep on a newspaper: Right to housing homeless no more*. Retrieved from chrome-extension://gphandlahdpffmccakmbngmbjnjiiiahp/https://unece.org/fileadmin/DAM/hlm/prgm/other/2018_World_Habitat_Day/Panel_event_proposal_draft.pdf
- Burchardt, T., Le Grand, J. & Piachaud, D. (2002). Degrees of exclusion: Developing a dynamic, multidimensional measure.. In J. Hills, J. Le Grand, D. Piachaud (Eds.). *Understanding social exclusion* (pp. 30-43). Oxford: Oxford University Press.
- Canda, E. R. & Furman, L. D. (2010). *Spiritual diversity in social work practice*. New York: Oxford University Press.
- Chan, S. M., Wong, H., Chen, Y. & Tang, M. V. (2023). Determinants of depression and anxiety in homeless people: A population survey of homeless people in Hong Kong. *Int J Soc Psychiatry*, 69(5), 1145-1156.

- Crane, M., Warnes, A. M. & Fu, R. (2006). Developing homelessness prevention practice: Combining research evidence and professional knowledge. *Health and Social Care in the Community*, 14(2), s. 156-166.
- Creswell, J. (2018). *Nitel araştırma yöntemleri*. Ankara: Siyasal Kitabevi.
- Çocuk ve Gençlik Merkezleri Yönetmeliği (2001). [chrome-extension://gphandlahdppffmccakmbngmbjnjiiahp/https://aile.gov.tr/uploads/chgm/uploads/pages/yonetmelikler/cocuk-ve-genclik-merkezleri-yonetmeliği-resmi-gazete-tarihi-29-03-2015-resmi-gazete-sayisi-29310.pdf](https://aile.gov.tr/uploads/chgm/uploads/pages/yonetmelikler/cocuk-ve-genclik-merkezleri-yonetmeliği-resmi-gazete-tarihi-29-03-2015-resmi-gazete-sayisi-29310.pdf) adresinden 05.03.2024 tarihinde erişilmiştir.
- Evans, J. (2011). Exploring the (bio)political dimension if voluntarism and care in the city: The case of a ‘low barrier’ emergency shelter. *Health & Place*, 17(1), 24- 32.
- Gedik, M. (2020). Sosyal hizmetlerde “hak temelli” yaklaşım. *Çekmece İZÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, 8(16), 28-57.
- Genç, Y., Akyüz, İ., Solmaz, U., Kara, H. Z., Aynacı, C., Atalay, Z., Zor, M. ve Hamarat A. (2022). *Sokağın öteki yüzü: Evsizlik Türkiye-Avusturya-İtalya-Macaristan örneği*. Y. Genç (Ed.). Sakarya: Sakarya Üniversitesi Yayınları.
- Germishuys, P. S., Smith, S., Hugo, J., Madela-Mntla, E. & Botha, T. (2022). The demography and disease burden of the homeless shelter population of Tshwane during COVID-19. *Afr J Prim Health Care Fam Med*. 14(1), e1-e8.
- Gürel, M. (2023). Evsizlik olgusu ve evsizlere yönelik sosyal hizmet çalışmaları: Bursa örneği. (Doktora tezi, İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi Sosyal Hizmet Anabilim Dalı, İstanbul). <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezSorguSonucYeni.jsp> adresinden erişilmiştir.
- Harvey, B. (1999). *Models of resettlement for the homeless in the European Union*. P. Kennett ve A. Marsh (Ed.). In Exploring the New Terrain (pp. 267-292). Bristol: The Policy Press.
- Hwang, S. W. (2001). Homelessness and health. *Canadian Medical Association Journal*, 164(1), 229-233.
- Işıker, F. (2014). *Forgotten people on the street: Homeless men in İstanbul*. (Yüksek lisans tezi, İstanbul Şehir Üniversitesi Sosyoloji Anabilim Dalı, İstanbul). <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezSorguSonucYeni.jsp> adresinden erişilmiştir.
- Jiménez-Lérida, C., Herrera-Espiñeira, C., Granados, R. & Martín-Salvador, A. (2023). Attending to the mental health of people who are homeless by mobile telephone follow-up: A systematic review. *Healthcare (Basel)*, 11(12), 1666.
- Karaman, M. F. (2019). Sosyal dışlanma bağlamında evsizlik: İstanbul örneği. (Yüksek lisans tezi, Sakarya Üniversitesi Kültürel Çalışmalar Anabilim Dalı, Sakarya). <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezSorguSonucYeni.jsp> adresinden erişilmiştir.
- Kaya-Kılıç, A. ve Aslantürk, H. (2019). Evsizlerin sosyo-demografik özellikleri ve sokak yaşam deneyimleri: Antalya örneği. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 30(2), 417-437.
- Kümbetoğlu, B. (2005). *Sosyolojide ve antropolojide niteliksel yöntem ve araştırma*. İstanbul: Bağlam Yayıncılık.
- Levitt, A. J., Culhane, D. P., DeGenova, J., O’Quinn, P. & Bainbridge, J. (2009). Health And Social characteristics of homeless adults in Manhattan who were chronically or not chronically. *Psychiatric Services*, 60(7), 978-983.
- Lima, N. N. R., de Souza, R. I., Feitosa, P. W. G., Moreira, J. L. S., da Silva, C. G. L. & Neto, M. L. R. (2020). People experiencing homelessness: Their potential exposure to COVID-19. *Psychiatry Research*, 288, 112945.

- Maqsood, M. H., Kamal, O. & Charytan, D. (2020). Cardiovascular issues among homeless people: An issue that needs attention. *Clinical Medicine Insights: Cardiology*, 14, 1-2.
- Marshall, T. H. (2006). *Yurtaşlık ve toplumsal sınıflar* (Çev. A. Kaya). İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- McNaughton, C. (2008). *Transitions through homelessness lives on the edge*. New York: Palgrave Macmillan.
- Mejia-Lancheros, C., Lachaud, J., Nisenbaum, R., Wang, A., Stergiopoulos, V., Hwang, S. W. & O'Campo, P. (2020). Dental Problems and Chronic diseases in mentally ill homeless adults: A cross-sectional study, *BMC Public Health*, 20(1), 419.
- Merriam, S. B. (2013). *Nitel araştırma*. Ankara: Nobel Yayıncılık.
- Moustakas, C. (1994). *Phenomenological research methods*. Thousand Oaks, CA: Sage.
- Neuman, W. L. (2016). *Toplumsal araştırma yöntemleri nitel ve nicel yaklaşımlar I*, Ankara: Yayın Odası Yayınları.
- Orhan Yılmaz, E. ve Elibol, G. C. (2020). An alternative shelter design for homeless people: A proposal for Ankara. *Journal of Ankara Studies*, 8(1), 13-22.
- Patton, M. Q. (2018). *Nitel araştırma ve değerlendirme yöntemleri*. Ankara: Pegem Akademi.
- Payne, M. (2005). *Modern social work theory*. Chicago: Lyceum Books
- Ravenhill, M. (2008). *The culture of homelessness*. London: Routledge.
- Roman, N. & Berg, S. (2004). *Legislation, programs and policies, US federal*. D. Levinson (Ed.). In *Encyclopedia of Homelessness* (pp. 340-346). London: Sage Publications.
- Sheridan, M. J. (2004). Predicting the use of spiritually-derived interventions in social work practice. *Journal of Religion & Spirituality in Social Work: Social Thought*, 23(4), 5-25.
- Shinn, M. (2004). Prevention of homelessness: Overview. D. Levinson (Ed.). In *Encyclopedia of homelessness* (pp. 455-462). London: Sage Publications.
- Tönnies, F. (2019). *Cemaat ve cemiyet*. İstanbul: Vakıfbank Kültür Yayınları.
- Trevithick, P., Richards, S., Ruch, G., & Moss, B. (2004). *Teaching and learning communication skills in social work education*. Social Care Institute for Excellence.
- Tsai, J., Kaspro, W. & Rosenheck, R. A. (2011). Exiting homelessness without a voucher: A comparison of independently housed and other homeless veterans. *Psychological Services*, 8(2), 114-122.
- Tsai, J., Szymkowiak, D., Wilkinson, S. T. & Holtzheimer, P. E. (2021). Twenty-Year Trends In Use of electroconvulsive therapy among homeless and domiciled veterans with mental illness. *CNS Spectr*, 13, 1-7.
- Türker, A. (2022, Mayıs). Yerel bağlamda evsizlik sorunu nasıl çözülebilir?. *MEWA Agora*, 34, 76-83, https://uclg-mewa.org/wp-content/uploads/Newsletter/MEWA_Agora-34.pdf
- Vallesi, S., Tuson, M., Davies, A. & Wood, L. (2021). Multimorbidity among people experiencing homelessness-insights from primary care data. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, 18(12), 6498.
- Van der Leeden, C., Kaduszkiewicz, H., Boczor, S., Kloppe, T., Lohmann, B., Mallon, T., Rakebrandt, A. & Scherer M. (2023). Medical centres for the homeless in Hamburg - consultation reasons and diagnoses compared to primary care patients in the regular health care system. *Arch Public Health*, 81(1), 190.

- Van Manen, M. (1990). *Researching lived experience: Human science for an action sensitive pedagogy*. Albany: State University of New York Press.
- Vega, A., Carl, Y., Molina-Pérez, X. S., Collazo-Malave, G., Ortiz-Camacho, K. C., Gonzalez-Burgos, B., Martir-Gonzalez, S., Villalobos, C., Ferrer-Burgos, R. & Inostroza-Nieves, Y. (2023). Mental health assessment and risk characterization in Puerto Rico’s Homeless Post-Hurricane Maria. *Journal of Poverty*, 1–21.
- Yeniocak, S., Kalkan, A., Söğüt, Ö., Karadana, G. & Toptaş, M. (2017). Demographic and clinical characteristics among Turkish Homeless patients presenting to the emergency department, *Turkish Journal of Emergency Medicine*, 17, 136-140.
- Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2021). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.

Evsizlikle Mücadeleye Hayırseverlikten Bakış: İstanbul'daki Camilerin Rolü

Mustafa Fazıl Karaman¹

Öz

Hayırseverlik geleneği Türk-İslam kültüründe önemli bir ögedir ve köklü bir geçmişe sahiptir. Bu geleneğin kurumsal görünümünden ve uygulama birimlerinden biri, ibadet mekânı olmanın ötesinde tarihten bugüne sosyal hayatı düzenlemede belli işlevler üstlenen camilerdir. Nitekim bugün de İstanbul'da özellikle dört camide sosyal hayatta dışlanan dezavantajlı grupların başında gelen evsizlere yönelik çeşitli faaliyetler yürütülmektedir. Araştırma camilerin evsizlikle ilgili faaliyetlerinin sosyal ve psikolojik kapsamını incelemeyi, bunların evsizlik sorununa çözüm sunma potansiyellerini hayırseverlik kavramı çerçevesinde ortaya koymayı amaçlamaktadır. Araştırmada nitel yöntem esas alınmış; Beyoğlu, Eyüpsultan, Kadıköy ve Fatih'te evsizlere çeşitli hizmetler sunulan birer caminin imam-hatipleriyle bu faaliyetler üzerine mülakatlar gerçekleştirilmiştir. Elde edilen bulguların tematik olarak sınıflandırılması sonucunda, (1) evsizlik çalışmalarına başlama nedenleri, (2) evsizliğin sebeplerine dair gözlemleri, (3) evsizlerin karşılaştıkları tehlikeler ve camilerin tehlikelerden koruma işlevi, (4) camilerin sosyal içerme mekânı olarak evsizlerin topluma dönüşündeki rolü, (5) camilerin evsizlik sorununu çözmedeki işlevi ve (6) Diyanet teşkilatının önemli olmak üzere altı başlık ortaya çıkmıştır. Bulgulara göre evsizlik sorununun azaltılmasında sosyal hayatı kuran ve düzenleyen yönüyle hayırseverlik geleneğinin camiler özelinde aktif bir güç haline gelmesi son derece önemlidir. Camiler, taşıdıkları potansiyel psiko-sosyal destek işlevleri sebebiyle, evsizlerin evsizlikten kurtulma ve hizmet sağlayıcıların evsizlikle mücadele süreçlerine katkı sağlayan bir imkan olarak ele alınmalıdır.

Anahtar Kelimeler: Evsizlik • Hayırseverlik geleneği • Sosyal dışlanma • Cami • İmam

A Philanthropic Approach to Combating Homelessness: The Role of the Mosques in Istanbul

Abstract

This study explores how mosques, as pillars of the philanthropic tradition, can address homelessness. It initially outlines homelessness and the deeply rooted philanthropic tradition in Turkish-Islamic culture. Subsequently, the research findings are presented. Understanding mosques' services to homeless individuals as visible symbols of philanthropy and social life regulators within Turkish-Islamic culture is crucial. Interviews with the imams of four prominent Istanbul mosques analysed their activities for the homeless. Findings were categorised into six themes: "reasons for homelessness studies," "causes of homelessness," "mosques' protection against dangers," "mosques' role in social inclusion," "mosques' role in solving homelessness," and "the importance of the Directorate of Religious Affairs." This study examines the social and psychological aspects of mosques' activities for homelessness and their potential. Findings highlight the significance of activating the philanthropic tradition, especially in mosques, to combat homelessness among marginalised groups. Mosques, with their social-psychological functions, offer substantial opportunities to support homelessness initiatives.

Keywords: Homelessness • Charity tradition • Social exclusion • Mosques • Imams

1 Sorumlu Yazar: Mustafa Fazıl Karaman (Doktora Öğrencisi), Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sosyoloji Anabilim Dalı, Sakarya, Türkiye, Eposta: m.f.karaman@gmail.com, ORCID: 0000-0002-1088-8360

Atf: Karaman, M. F. (2024). Evsizlikle mücadeleye hayırseverlikten bakış: İstanbul'daki camilerin rolü. *İstanbul Üniversitesi Sosyoloji Dergisi*, 44, 527-554. <https://doi.org/10.26650/SJ.2024.44.2.0711>

Extended Summary

This study explores homelessness, a widespread social issue in many global contexts, through the lens of charity, a core tenet of Turkish-Islamic culture. Specifically, it examines the role of mosques in addressing homelessness, given their significant presence in social life. Traditionally, state institutions and NGOs have led efforts to prevent and address social problems. However, mosques have historically played a central role in the everyday lives of Muslims, not only as places of worship but also as community centres addressing social challenges. In modern times, mosques are often viewed mainly as spaces for religious rituals, and their broader social functions have received less attention.

Homelessness, often defined simply as a lack of shelter, is a far more complex issue. It is typically framed as a problem of poverty and housing shortage, but this view overlooks its deeper social, psychological, and economic dimensions. Homelessness reflects broader societal inequalities, including social exclusion, which deprives individuals of not only a home but also the social and psychological security that comes with it. As the number of homeless individuals grows globally and sociological perspectives on homelessness continue to evolve, there is a need for a more nuanced understanding of its multi-faceted nature.

Social exclusion, a key sociological concept, helps frame homelessness in a broader context. It refers to processes that marginalise individuals or groups from social, economic, political, and cultural participation. This marginalisation manifests through economic deprivation, discrimination, and limited access to resources and opportunities. In the case of homelessness, social exclusion is both a cause and a consequence. People who are often marginalized experience homelessness due to their exclusion from housing, employment, and social services. Once on the streets, this exclusion deepens, further isolating homeless individuals from society and entrenching them in poverty. Homelessness is not only the absence of a home but also the absence of social support and a sense of belonging, which is vital to well-being.

The relationship between social exclusion and homelessness creates a vicious cycle. Homelessness further isolates individuals, cutting them off from essential services, jobs, and social networks. This marginalisation increases their vulnerability, leading to deeper poverty and social isolation. From a sociological perspective, addressing homelessness requires more than just providing shelter; it involves reintegrating individuals into society, restoring their dignity, and reconnecting them with supportive networks and institutions. Mosques, with their strong tradition of charity (*hayrseverlik*) in Turkish-Islamic culture, play a critical role in this reintegration process.

Charity has been central to the Turkish-Islamic culture, deeply embedded in religious teachings and social practises. The Quran and Hadith emphasise the moral obligation

to assist those in need, reflecting a wider ethic of communal responsibility. Acts of charity are not seen as mere individual generosity but as religious duties that maintain social cohesion. Historically, mosques have been at the centre of these charitable activities. Beyond their religious functions, mosques also provide social services, education, and community welfare. The institution of waqf (endowment) historically funded many charitable initiatives, including housing and services for the homeless.

Despite this history, the modern role of mosques in addressing homelessness has been a subject of debate. Some critics argue that mosques today are too focused on religious rituals and less engaged in broader social functions. However, there are notable examples of mosques that continue to address homelessness. This study focuses on four mosques in Istanbul —Kadıköy, Beyoğlu, Fatih, and Eyüpsultan (Ayvansaray)— that have taken concrete steps to support homeless individuals. Through interviews with the imams of these mosques, this research examines their motivations, perspectives on homelessness, and the solutions they propose.

The study's findings reveal that these mosques hold significant potential in addressing homelessness, particularly through their close ties to the community. The imams interviewed cited religious teachings, especially the concept of seeking "Allah's approval," as their primary motivation for helping the homeless. This religious motivation influences both their charitable activities and their understanding of the root causes of homelessness. The imams emphasised that homelessness is not only an economic issue but also a moral and social one that requires a comprehensive solution that addresses both material needs and social reintegration.

The study also highlights the protective role that mosques play in safeguarding homeless individuals from the dangers of street life. Homelessness exposes individuals to various physical, emotional, and psychological risks, including violence, exploitation, and mental health challenges. The imams described how mosques serve as safe spaces for the homeless, offering not just shelter but also a sense of community and belonging. In this way, mosques function as spaces of social inclusion, countering the forces of exclusion that often accompany homelessness. This reintegrative role is crucial, as it helps meet the immediate needs of the homeless while supporting their long-term reintegration into society.

In addition, the study underscores the role of the Directorate of Religious Affairs (Diyanet) in supporting mosque-based initiatives to address homelessness. The Diyanet, as the official religious authority in Turkey, plays a crucial role in coordinating and backing charitable activities in mosques. The imams interviewed noted that the Diyanet provides institutional support and guidance, helping ensure that mosque-based homelessness initiatives are organised and sustainable. This institutional support is essential for the long-term success of such efforts, allowing mosques to expand their impact and reach.

In conclusion, this study highlights the sociological importance of mosques in addressing homelessness. While state institutions and NGOs are vital in combating homelessness, mosques offer a unique form of social capital that can complement these efforts. The trust that imams hold within their communities, along with the religious imperative to serve those in need, positions mosques as key actors in addressing homelessness. By using this social capital and leveraging the networks within mosque communities, these initiatives can contribute to more sustainable and effective solutions to homelessness.

Recognising the social trust that imams hold in contemporary Turkey can also help address other social problems. Mosques, as community-centred institutions with a strong tradition of charity, can be revitalised to tackle pressing issues such as homelessness. By harnessing this potential, the Turkish society can foster a more inclusive and supportive approach to homelessness, rooted in the principles of charity, social inclusion, and communal responsibility.

Evsizlikle Mücadeleye Hayırseverlikten Bakış: İstanbul'daki Camilerin Rolü

Türk-İslam kültüründe hayırseverlik geleneği, İslam dininden hareketle toplumsal barışı ve dayanışmayı destekleyen önemli bir geleneksel fenomendir. Camiler ise hayırseverliğin unsurlarından birisi olarak sosyal hayatta edindiği merkezi konum itibarıyla bir ibadet mekanı olmasının yanında sosyal yardımlaşmaya katkı sağlamaktadır. Toplumsal barış ve dayanışmanın kritik eşiklerinden ve modern dünyanın karmaşık bir toplumsal sorunu olan evsizlik, yalnızca barınma yoksunluğunu sosyal dışlanmayı ve dışlanmaya bağlı birçok sorunu içeren çok boyutlu bir meseledir.

Evsizlikle ilgili faaliyetler gerçekleştiren dört adet imam-hatip, görev yaptıkları camilerde evsizlerin barınma, gıda ve diğer temel ihtiyaçlarını karşılamaktadırlar. Söz konusu imamların hayata geçirdikleri faaliyetler hayırseverlik temellidir faaliyetlerdir. İmamların evsiz insanların fiziksel ihtiyaçlarına ve daha da ötesinde sosyal-psikolojik ihtiyaçlarına yönelik yaptığı çalışmaları anlamak, camilerin toplumsal yaşamdaki merkezi rollerini, Türk-İslam kültürünün sosyal dayanışma ve yardımlaşmaya dair esaslarını ve konu özelinde ise evsizlerin evsizlikten kurtulmaya dair sürece dair katkıları ortaya çıkarmayı da beraberinde getirmektedir.

Bu araştırma, Türk-İslam kültüründe hayırseverlik geleneğinin evsizlik sorununa yönelik işlevini sosyolojik bir çerçevede anlamayı hedeflemek ve söz konusu işlevi, dini ve sosyal değerlerin taşıyıcısı konumundaki camiler aracılığıyla ele almaktadır. Böylece araştırma, modern devlet yapılanmaları ve sivil toplum kuruluşlarının yaklaşımlarına ek olarak, camilerin evsizlik sorununa dair geleneksel dayanışma biçimleri temelindeki özgün katkılarını anlamayı amaçlamaktadır. Araştırmanın önemi, evsizlik sorununa dair camilerin rolünü belirlemektir. İslam'ın sosyal hayata dair değerleri ışığında camilerin faaliyetleri, geleneksel dayanışmanın bugünkü evsizlik sorunu karşısındaki işlevini anlamak için önemli bir zemin sunmaktadır. İstanbul'daki dört cami, evsiz bireylerin barınma, gıda ve sosyal-psikolojik ihtiyaçlarını karşılayarak toplumsal entegrasyon süreçlerine katkı sunarken aynı zamanda Osmanlı Devleti'nden günümüze uzanan hayırseverlik geleneğini de yaşatmaları sebebiyle sosyal sorunların çözümünde geleneksel bir yöntem olarak günün sorunlarına karşı önemli bir rolü üstlenmektedir. Çalışmada dört adet cami imamının taşıyıcısı olduğu değerler dünyası ile ilişkili olarak, camilerin toplumsal bir problem olan evsizlikle mücadeledeki rolü anlaşılmasına çalışılmıştır.

Evsizlik çalışmalarında çoğunlukla evsizliğin nasıl şekillendiği, evsizlik sorunun nasıl kurgulandığı, evsizliğin niceliksel boyutu, evsizliğin sebepleri, evsizlerin özellikleri, evsizliğin toplum nazarındaki algılanışı, evsizler arası ilişkiler, evsizlik hakkında hizmet sunan sivil toplum kuruluşları ve devlet birimleri bağlamında ele alındığı görülmektedir. Bu çalışma evsizlikle mücadelede camilerin rolünü ortaya koyması sebebiyle mevcut evsizlik literatüründen farklılaşmaktadır.

Evsizlik, klasik yoksulluk tanımlarının yetersiz kaldığı, sosyal gerçeklikte de dünyanın her yerinde görülen, çok boyutlu ve karmaşık (Özdemir, 2010) bir sosyal problemdir. Özellikle son kırk yılda görünürlüğü giderek artan evsizler ve buna bağlı olarak evsizlik sorunu ilk bakışta yoksulluğun bir görünümüne işaret etse de “mutlak”, “görelî”, “objektif”, “subjektif” gibi klasik yoksulluk anlayışından hareket eden tanım ve açıklamalar, evsizliği anlama ve açıklama noktasında yetersiz kalmaktadırlar. Bu yetersizliği aşmak için “sosyal dışlanma” kavramı, evsizlik meselesini dair kapsamlı bir bakış açısı sunmaktadır. Sosyal dışlanma, yoksulluğu sınırlı bir alandan hareket eden sadece ekonomik ve biyolojik bir sorun olarak değil, aynı zamanda sosyal, kültürel ve psikolojik boyutlarıyla ele alarak daha kapsamlı bir bakış açısı (Yuncu, 2005, s. 16).

Bugün, gelişmiş ülkeler de dahil olmak üzere, evsizlik dünyanın her yerinde sosyal bir sorundur (Özdemir, 2010, s. 81; Türkcan ve Türkcan, 1996, s. 9). Türkiye’de devletin ve STK’ların evsizlik sorunu hakkında yetersizliği söz konusudur. Bu yetersizliği anlamak için Türkiye Cumhuriyeti Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı’nın “evsizlik” üzerine bir tanım, açıklama ve politikaya sahip olmaması, evsizlere için uygulanan tek faaliyetin sadece kış mevsiminde hayata geçirilen beslenme-barınma temelindeki spor salonu ve bazı semtlerdeki otel hizmetlerinin verilmesi (Bekaroğlu Doğan, 2020, s. 1341) ve evsizlerin özellikle gece vakitlerinde kaldıkları yerlerdeki yoğunluğunun düşünülmesi yeterli olabilir. Ek olarak evsizlikle ilgili faaliyet gösteren sivil toplum kuruluşlarının sınırlı olduğu, bu sınırlı kuruluşların neredeyse hepsinin son on yılda ortaya çıktığı, kuruluşların sadece beslenme ve bir nebze de barınma hizmeti sunabildiği hatırlanacak olursa gerek devletin gerekse de STK’ların evsizlik konusunda henüz ciddi ve kapsamlı bir adım atmadığı gerçeği ortaya çıkmaktadır. Bu gerçeğe rağmen evsizler ve evsizlik sorunu, büyük kentlerin içinde fakat toplumsal ilişkilerin dışında, hipotermi geçirmemek ve günlük asgari gıda ile beslenmek için fizik-biyolojik olarak mücadele veren ve sosyal-psikolojik itibarla var olmaya çalışan insanlar olarak günün en büyük toplumsal problemlerinden bir tanesini teşkil etmektedirler.

İlk bakışta evsizlik temelde bir barınak yoksunluğuna işaret eder. Evsizler, geceleri yatacak uygun ve düzenli yeri olmayan; terminal, gar, metro, bankamatik, köprü altları, park ve toplumun marjinal kesimlerinde yaşayan (Işıkhan, 2006, s. 39) kişi veya gruplardır. Daha kapsamlı bir tanıma göre evsizler, toplumdan izole, tek başına yaşayan, çoğunlukla bedensel veya ruhsal hastalıkları bulunan, bir gece öncesini sokakta, dışarıda, barınak evlerinde, motelde, metroda, tünelde, parkta, alt geçit ve üst geçitte, terk edilmiş ve kullanılmayan binalarda, değişik evlerde veya arkadaşlarının yanında geçiren, en az 60 gününü belirsiz bir yerde geçiren, kendine ait sürekli olarak kalabilecek yeri olmayan kişiler olarak tanımlanabilir (Acar ve Erbay, 2013, s. 9). Hope ve Young ise (akt. Özdemir, 2010, s. 80); evsizleri sıcak bir ev ortamının olmadığı barakalarda yaşayan, kaldıkları yerlerde uzun süre kalma imkânı olmayan, terkedilmiş binaları, garları, otobüs duraklarını, kapı eşiklerini, köprü altlarını, arabaları veya terkedilmiş binaları seçen, motellerde konaklayan, kamusal yardım olanaklarından veya dinsel

organizasyonlardan yararlanma imkanları olduğu halde uzun süre bu imkanlardan yararlanmayan kişiler olarak ele almaktadır. Giddens ise (2012) evsizliği, sosyal dışlanmanın bir sonucu olarak ifade eder. Evsizler, günümüzde bireylerin gündelik yaşam pratiklerinden uzak durmaktadır. Barınacak bir yeri olmayan evsiz birey, işe gitmek, sosyal ortamlarda arkadaşlarla vakit geçirmek veya alışveriş yapmak gibi insanların gün içerisinde olağan bir şekilde yapmış oldukları gündelik rutin pratiklere erişememekte ve böylelikle kendilerini dışlanma süreci içinde bulmaktadırlar (Giddens, 2012). Evsizliği “yeni yoksulluğun çarpıcı yönü” olarak tarif eden Castells (2013, s. 214-215) ise evsizliğin sokağa düşme anından itibaren damgalanmayla, şiddet ve istismar dünyasına girmeye eş değer olduğunu ifade ederken, evsizlerin sokakta geçirdikleri belli bir zamandan sonra ümitsizliğe kapıldıklarını belirtir. “Dar anlamıyla ‘ev’ ailevi ilişkileri ya da arkadaşlık deneyimini yaşamak için gerekli olan fiziksel, duygusal, psikolojik iyi olabilmeye izin veren emniyet, güven, devamlılık ve sürekliliğin duygusunu ifade eder” (Küçük, 2013, s. 40). Burada “ev”in fiziki halinden öte birtakım hissi/duygusal ve sosyal boyutlara atıf yapan boyutu, “ev”in kendisini fiziki boyutundan ayırması yönüyle önemlidir. Son olarak Peter Somerville’e göre ise evsizlik, sadece barınak yoksunluğu ya da ev yoksunluğu, başını sokacak yerinin olmaması durumu değil, sosyal, psikolojik, duygusal, mülkiyet ve ontolojik gibi farklı boyutların yoksunluğunu da kapsayan çok katmanlı bir konudur (Somerville, 2013, s. 385).

Evsizliğin çözülmeye çalışıldığı kamusal politikalara alternatif olarak, sivil yapılanmalar itibariyle camilerin de evsizlikle mücadeledeki rolü önemlidir. Evsizlikle mücadeledeki modern yaklaşımları da kapsayan, temel hareket noktası “hayırseverliği”, daha da özdele camiye alan uygulamalar; evsizlerin gündelik sorunları, ihtiyaçları, topluma dönüşleri, camilerin evsizlerdeki algılanışı ve camilerin bağlı buldukları Diyanet kurumunun tüm ülkede yapılanması itibariyle evsizlikle mücadelede önemli roller üstlenme kapasitesine sahiptir. Söz konusu kapasitenin açığa çıkarılması bireysel olarak evsiz insanların yaşamlarında iyileştirmeler sağlayacağı gibi toplumsal huzuru da mümkün kılmak gibi makro faydalar üretecektir.

Ayetler ve hadislerin kaynaklık ettiği, iyilik temelli mesajların sayısız somut uygulamaya dönüşmesiyle kurumsallaşan hayırseverlik, bugün geleneksel bir formla sosyal sorunlarla ilgili çözüm üretme potansiyeline sahiptir. Bu itibarla, üzerinde durulması gereken bir konu olarak hayırseverlik geleneği ontolojik zemini ve bu zeminden hareketle hayat ve insan tasavvuruyla özellikle sosyal sorunlara karşı devletin ve sivil toplum kuruluşlarının yetersiz kaldığı problemler hakkında fayda sağlayabilir.

Türk-İslam kültüründe iyilik ve yardımlaşma güçlü bir geçmişe sahiptir. Eski Türk kültüründe aile ve boylar arasında bir iktidar mücadelesi (Ögel, 2001, s. 322) değil aksine yardımlaşma söz konusudur. Söz konusu yardımlaşma, halkın kendi içinde bilhassa devlet yöneticilerinin halka karşı davranışlarında da görülmektedir. Yönetici sınıf başarısını kazanılan askeri zaferlerin yanında, halkına karşı olan yardımlarıyla

da tesis etmekteydi. (Türkdoğan, 2003, s. 131, 223). Eski Türk kültüründe yardımlaşmaya dair temalar, Dede Korkut hikayelerinde, *Kutadgu Bilig*'de, *Divan-ı Lügati't-Türk*'te, Ahmet Yesevi'nin *Divan-ı Hikmeti*'nde de sıklıkla işlenmiştir (Bedir, 2020, s. 1148).

İslamiyet'le birlikte toplumu kuşatan iyilik düşüncesi sosyo-psikolojik boyutlarıyla tarihsel süreç içinde hayırseverlik ifadesi ile kurumsallaşarak kültürel bir gerçeklik halini almıştır. Özellikle 200 civarında ayet (Mürşide ve Özcan, 2020) ve birçok hadisler iyilik hakkındaki uyarı ve tavsiyeler ile iyilik artık bir ibadet davranışı olarak da hüviyet kazanmıştır. Ayet ve hadislerde iyiliğe yapılan vurgular, toplumun ahlaki ve sosyal dokusunu güçlendiren temel unsurlar arasında yer almaktadır Bu yönüyle İslamiyetin sosyal hayatta yardımlaşmayı esas alan kardeşlik ve barış toplumunun inşasını amaçladığı ifade edilebilir.

“İyilik edin. Şüphesiz Allah iyilik edenleri sever.” (Bakara 2/195) ayeti ya da Tirmizî'nin rivayet ettiği, “(Mümin) kardeşine tebessüm etmen sadakadır. Yolunu kaybeden kimseye yol göstermen sadakadır. Yoldan taş, diken gibi şeyleri kaldırıp atman da senin için sadakadır.” (Tirmizî, Birr, 36) hadisi gündelik hayatın basit ve kolay davranışlarının dahi sadaka kabilinden ele alındığını göstermektedir. Söz konusu basit ve kolay davranışların İslam kültüründe önem arz etmesi, zengin bir anlam dünyasına sahip olan iyilik kavramının “birr”, “ihsan”, «îsar» gibi terimlerle de farklı şekillerde ifade edilmesinden ileri gelmektedir. Dolayısıyla bu durum İslam ahlakının temel ilkelerinden biri olan iyiliğin çok yönlü ve kapsamlı doğasını yansıtır.

Hayırseverlik özellikle Selçuklu ve Osmanlı Devleti döneminde aile, akraba ve komşuluk ilişkileriyle, fitre, sadaka ve zekat gibi dini sorumluluklarla yaşanırken, kurumsal olarak Ahilik teşkilatı ve vakıflarla desteklenmiştir (Bayram, 2012, s. 111; Türkoğlu, 2013, s. 286). Hayırseverliğin varlığı bu yönüyle Türk milletinin adalet duygusu ve toplumsal dayanışma konusundaki başarısını gösterir. Zira bir milletin başarısı sadece askeri zaferlerle değil, toplumsal hayatın ahenk ve uyum içinde olmasıyla da ölçülür (Bedir, 2020, s. 1163).

Türk-İslam kültüründe hayırseverlik geleneği birey ve grup düzeyinde şekillenmiştir. İhtiyaç sahiplerine gündelik hayatlarının doğal bir davranışı olarak yardım eden Müslümanlar, bireysel küçük iyiliklerle de olsa, topluluk içinde katkılarla bir araya gelerek var olan sorunla ilgili ihtiyaçları karşılamışlardır. Hukuki ya da örgütsel bir yapıya ihtiyaç duymadan, doğal bir şekilde, İslam'ın bireye yüklediği zorunlu (zekat) ve gönüllü (sadaka) ile hayata geçirilen bireysel iyiliklerin yetersiz kaldığı durumlarda ise sorun, grup düzeyinde bir dayanışmayla; grup üyelerinin bilek gücü veya maddi katkılarıyla çözülmüştür. Bugün kent hayatında bir mahalledeki sorunun mahalledeki komşular ile çözülmesi de söz konusu hayırseverlik düşüncesinin sivil grup düzeyindeki örneği olarak el alınabilir. İnan'a (2021, s. 260) göre Osmanlı gündelik hayatının temelinde olan ve ilahi bir emir olarak tasavvur edilen hayırseverliğin şehir hayatındaki

farklı bir tezahürü de mahalle hayatında ortaya çıkmaktadır. Özellikle mahalle içindeki komşuluk ilişkileri; komşular arasındaki güvenin rol oynadığı ve maddi manevi değerlerin paylaşıldığı, aidiyet ve psikolojik tatmini güçlendiren bir ilişki biçimi olarak (Canatan ve Pazarbaşı, 2016, s. 34) mahalleye özgü sorunların çözümünde işlev görmektedir. Bir kent kurumu (Faroqhi, 1994, s. 369) olan mahalle bireyin sadece fiziki olarak ikamet ettiği bir mekân değil gündelik yakın ilişkilerle bireye kimlik veren, bireyler arası ilişkileri yoğunlaştıran, yayan ve zamana göre de değiştirip dönüştüren (Alver, 2013, s. 21) toplumsal bir birimdir. Bugün, modernleşme süreci ile beraber birey odaklı bir hayat tarzına geçiş yaşansa da güvene dayalı mahalle ve komşuluk ilişkileri özellikle Anadolu coğrafyasında geçerliliğini korumaktadır. Bu yönüyle yüzyıllardır var olan güvene dayalı yardımlaşma, Müslümanlar arasında önemli bir sosyal sermaye unsuru olarak da değerlendirilebilir

Amy Singer (2002, s. 196-197), hayırseverliği Osmanlı toplumunun merkezi unsurlarından birisi olarak ele almakta ve hayırseverliğin “öğretilmiş belli dinsel değerler”le ilişki içinde olduğunu, kişisel mali bedeller ödenip samimiyetle yerine getirilen “toplumsal bir yükümlülük” olduğunu ifade etmektedir. Hayırseverlik Müslüman toplumlar için ortak bir yaşama biçimi, bir ideal, toplum genelindeki bireylerin katıldığı çok yönlü bir uygulama olarak tarihteki yerini edinmiştir. Hayırseverlik; genel sabit kaideleri olan yardımseverliğe göre çok daha geniş kapsamlı, kök salmış bir verme kültürünün adıdır. Özellikle toplumun yoksun gruplarının temel ihtiyaçlarının karşılanmasına yönelik olarak yasal zekat kurumunun ve yoksul aile üyelerine verilmesi şartıyla nafaka, vakıfların ve belirlenmiş kuralları olmayan doğrudan yardım dağıtımlarının kapsamındadır. Dolayısıyla; insanları hayırseverliğe iten, zorunlu olmayan, merkezi otoriteden bağımsız bir şekilde insanı “verme”ye iten duygu/düşünce benimsenip yayıldıkça kültürel bir gerçeklik olarak “hayırseverlik” şeklinde kendisini göstermektedir. Müslümanlar için hayırseverlik, gönülden razı olarak ömür boyu sorumluluk şeklinde üstlenilen, toplumda hem dini bir ideal hem de bir uygulama alanı olarak yer etmiştir. Söz konusu dini ideal, insan Allah ilişkisinde dindarlığı önermesiyle kendisini ortaya çıkarırken, aynı zamanda günlük sosyal ilişkileri de iyilik üzerine şekillendirmektedir (Singer, 2002, s. 34).

Tarihsel tecrübede gündelik yaşamın merkezi birimleri olan camiler, temelde bir ibadet merkezi olmakla birlikte, Hz. Muhammed döneminde Mescid-i Nebevi örneğinde olduğu gibi aynı zamanda idari, adli, siyasi ve askeri sorunların konuşulduğu ve çözüme kavuşturulduğu yerlerdir. Camiler İslamiyet’in ilk yıllarında Kur’an-ı Kerim, Hadis, Fıkıh gibi muhtelif ilimlerin takrir ve tedris edildiği yerlerdir. Bir süre sonra medrese, tekke ve mektepler açılmasına rağmen camilerin “okul” hüviyetini her zaman muhafaza ettiği bilinmektedir (Şeker ve Yılmaz, 2017, s. 35). Bir başka ifade ile camiler, Hz. Muhammed tarafından sadece dini amaçlarla değil, sosyal, kültürel ve adli konularda oldukça fonksiyonel bir kuruma dönüştürülmüş ve toplumun sorunlarının ele alındığı

ve ihtiyaçlarının giderildiği merkezlerdir. (Şeker, 2021, s. 285). Camilerde eğitim kapsamında yapılan vaaz ve sohbetlerin bir yansıması olarak insanların iyilik, sevgi, şefkat, merhamet, saygı, güven, adalet, kardeşlik gibi ahlaki değer ve duyguları aktif ve canlı tutulmaktadır. Böylesi değer ve duyguların camilerde anlatılarak canlı tutulmasıyla camiler, her yaş ve kültürden insanların eğitildiği, “alanlarında iyi yetişmiş görevliler aracılığıyla, din, bilim, sanat ve musikiyi bünyesinde toplayan, devlet ile vatandaşlar arasında etkileşimi sağlayan önemli eğitim ve kültür merkezleri” (Cicioğlu, 1985, s. 123) olarak işlev görmektedir. Camiler, etrafına kurulan imaret siteleri ile, mektep ve medrese gibi eğitim kurumları, aşevleri, misafir yurtları (tabhane), hastane (tumarhane, darüşşifa), hamam ve kervansaraylar gibi sosyal yardım birimleri ile hayırseverlik geleneğinin en önemli merkezlerini oluştururlar (Yediyıldız, 2002, s. 327). Toplumsal bütünleşme işlevi (Akın, 2016, s. 197-199) gören camilerin görevlileri olan imamların da görevi de sadece namaz kıldırmak, hutbe okumak gibi eylemler değil, mahalleyi ilgilendiren her türlü konuda hizmet etmek, mahallenin huzur ve asayişini denetlemek, sosyal ve kültürel pek çok faaliyette rol almak (Şeker, 2021, s. 289) olduğu ifade edilebilir. Özetle, bugün, sosyal fonksiyonlarını büyük oranda kaybeden günümüz camileri, daha ziyade mimari/estetik özellikleri ve ibadet merkezleri olarak inceleme konusu yapılırken tarihsel süreç içinde çok yönlü sosyal fonksiyonları yerine getirmişlerdir ancak bu geniş kapsamda konuyu ele almak çalışmanın sınırlarını zorladığı için sadece camilerin dar anlamıyla hayırseverlik bağlamındaki sosyal dayanışma ve yardımlaşma faaliyetleri ele alınacaktır.

Sosyal dayanışma ve yardımlaşma bağlamında cami yakınlarında açılan imarethaneler/aşhanelerde, medrese öğrencileri yanında fakir, misafir ve yolcuların da beslenme ihtiyaçları, hamamlarda ise yıkanma/hijyen ihtiyaçları karşılanırdı (Pakalın, 2004, s. 61). Vakıf hizmetlerinin olmadığı köylerde yoksul veya kimsesiz insanların birtakım ihtiyaçları veya köy hayatı için gerekli görülen bir takım bayındırlık hizmetleri, camide görevli imam-hatiplerin öncülüğünde imece türü yardımlar ile karşılanırdı. Yolda kalan kişilerin ilk sığındığı ve beslenme, barınma ihtiyaçlarının karşılandığı yerler de camilerdir. Ulaşım imkanlarının çok zayıf olduğu kentleşme öncesi Anadolu köylerindeki büyük camilerde o köyden olmayan yolcular için misafirhanelerde yolcunun yemek ihtiyacının komşular tarafından karşılanması, yolcu için, akşam ve yatsı namazlarına gelen cemaatin katkıları ile para yardımı yapılması gibi davranışlar camilerin sosyal dayanışma ve yardımlaşma bağlamındaki işlevini ortaya koymaktadır. Bu işleve ek olarak, camilerdeki faaliyetlerin cami, cemaat ve mahalle ile yürütülen grup türü iyilik faaliyetleri olduğunu ifade etmek mümkündür.

Camilerde sürdürülen hayırseverlik faaliyetleri, sadece ekonomik temelli bir yardımlaşma faaliyeti değil, bireysel ve toplumsal kimliğin inşasını ve sosyal bütünleşmeyi sağlayan sosyal psikolojik boyutları olan geniş kapsamlı faaliyetlerdir. Bu yönüyle camilerde gerçekleştirilen iyilik davranışları bireysel düzeyde özveri ve

özgeci bir davranış veya sosyal sorumluluk gereği yapılan davranışlar değil, bireysel kimliğin kurucu ve taşıyıcı bir unsuru olduğu kadar “toplumu kuran/inşa eden” asli/temel ve dinamik bir davranış biçimi olarak ortaya çıkmaktadır.

Türkiye’de günümüz camilerinde ibadet dışındaki sosyal fonksiyonların büyük oranda kaybolmuştur. Ancak, yine de sokakta veya yolda kalan insanların sığınacağı ve bakım imkanı olmadığı gerekçesi ile terk edilen bebeklerin bırakıldığı yerlerin genellikle camiler olması, camilerin “güvenli liman” algısını ortaya koymaktadır. Her ne kadar camiler ve cami görevlileri, çevrelerinde yaşanan sosyal sorunlara ilgisiz kalsalar bile, mevcut sosyal sorunların özellikle cami görevlilerini tarihi görevlerine çağırıldığını belirtmek gerekir.

Yöntem, Araştırma Tasarımı ve Çalışma Grubu

Araştırma kapsamında evsizlik sorunu hakkında camilerin rolünü anlamak için imam-hatipler saha araştırması yapılmıştır. Çalışma grubuna, insanların yaşamlarını nasıl yorumladıklarını, dünyalarını nasıl inşa ettiklerini ve deneyimlerine ne gibi anlamlar kattıklarını anlamayı mümkün kılan nitel araştırma yöntemine (Merriam, 2013, s. 22-23) dayalı yarı yapılandırılmış açık uçlu sorulardan oluşan mülakat tekniği uygulanmıştır. Alan araştırmasının etik kurul izni için İstanbul Üniversitesi Rektörlüğü Sosyal ve Beşeri Bilimler Araştırmaları Etik Kurulu Başkanlığı’na 2024/436 dosya numarası ile başvurulmuş, başvuru 11 sayılı toplantıda görüşülerek etik yönden uygun bulunmuştur.

Bu süreçte araştırmacının 2010 yılından beri evsiz gruplarla kurduğu güçlü bağlar önemlidir. Bu bağlar, 2015 yılında hayata geçirilen bir sivil toplum projesi kapsamında her gün mobil bir araçla evsizlere ulaşarak onların yemek ve temel ihtiyaçlarını karşılama sürecinde başlamış ve bugün de devam etmekte olan bağlardır. Böylece evsizlerle derin bir etkileşim kurma fırsatı bulan araştırmacının aynı zamanda söz konusu imam-hatiplerle var olan ilişkisi ve camilerdeki faaliyetler ile ilgili 10 yıllık doğal gözlemleri de değerlendirilmesi gereken bir diğer husustur.

Saha araştırmasına dair ifade edilmesi gereken bir diğer husus şudur. Eyüpsultan ve Kadıköy’deki camilerin imamlarıyla 2024 yılının Ağustos ayında cami avlusunda görüşülmüş, toplam 175 dakika tutan ses kayıtları deşifre edilmiştir. Araştırma sırasında şehir dışında bulunan ve görüşme fırsatı bulunamayan, Beyoğlu ve Fatih’teki camilerde görev yapan imamların evsizlere yönelik çalışmaları içinse, yapılan protokol ve alınan izinler çerçevesinde, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sosyoloji Bölümü’nün yürüttüğü “Eski Evsizlerin Evsizlikten Kurtulma Tecrübeleri Üzerine Nitel Bir Araştırma: İstanbul Örneği” başlıklı TÜBİTAK 1001 Projesi (121K287) kapsamında gerçekleştirilen iki görüşmeden faydalanılmıştır. Söz konusu dört görüşme kaydı, öne çıkan temalar ekseninde ele alınmıştır.

İmam-hatipler İ1, İ2, İ3 ve İ4 şeklinde ifade edilmiştir. Aşağıdaki tablo kendilerine dair kısa bilgiler içermektedir:

	İlçe	Yaş	Eğitim Durumu	Mevcut Camideki Görev Süresi	Evsizlere Hizmet Süresi	Hizmetler
İ1	Beyoğlu	57	İlahiyat Ön Lisans	23	8	Cumartesi günleri yemek dağıtımı; banyo, berber, elbise; 1-2 kişilik barınma hizmeti; iş-ev bulma
İ2	Eyüpsultan	59	Lise	18	6	Her gün sabah akşam yemek, 20 kişilik bir barınma, elbise, banyo, meslek edindirme, doğum günü kutlama
İ3	Kadıköy	53	Yüksek Lisans	17	15	Bir dönem camide evsizlerin barındırılması, yemek, banyo, meslek edindirme, ev bulma
İ4	Fatih	61	İlahiyat Ön Lisans	27	8	Ücretsiz market uygulaması, yemek hizmeti

Bulgular: İstanbul'daki Camilerin Evsizlik Uygulamaları

Çalışma sonucunda elde edilen bulguların tematik tasniflerinden sadece altı tanesi metne aktarılmıştır. Bu başlıklar (1) evsizlik çalışmalarına başlama sebepleri, (2) evsizlik olgusunun sebepleri, (3) evsizlerin karşılaştıkları tehlikeler, (4) evsizlerin topluma dönüşü: sosyal içerme mekânı olarak cami, (5) evsizlik sorununun çözümünde camilerin yeri ve (6) Diyanet teşkilatının önemi şeklinde tasnif edilip yorumlanmıştır.

Türkiye’de evsizliğin kent hayatında görünür olmasına paralel gelişen iyilik/yardım faaliyetlerinin bir kısmının bireysel-sivil inisiyatiflerin başını çektiği ve bu inisiyatiflerin Türk toplum yapısına ve tarihine uygun bir şekilde hayırseverlik geleneğine bağlı olarak gerçekleştiği görülmektedir. Söz konusu inisiyatiflerden bir tanesi de cami imam hatiplerinin önderliğinde gerçekleştirilmektedir. Çalışmanın bu bölümünde evsizlere yönelik olarak yardım faaliyetleri organize eden dört ayrı cami imamları ile gerçekleştirilen mülakatların analizi yapılacaktır.

Evsizlik Çalışmalarına Başlama Sebepleri

Hayırseverlik geleneğinin temel dinamiklerini Kur’an-ı Kerimdeki ayetler ile Hz. Muhammed’in hadisleri oluştururken paralel bir konu olarak yine ayet ve hadislerin, Müslümanların birbirleri ile kardeş olduklarına dair vurguları da hayırseverlik geleneğinin en önemli dinamiklerini oluşturur. Dolayısıyla evsizler için camilerde sürdürülen çalışmaların temel gerekçelerini bu ayetlerin oluşturduğu görülmektedir. Hiçbir ayırım olmaksızın “bütün insanların “en güzel surette” (Tin Sûresi, 4) yaratılması

ve genelde bütün insanların “insan” olmaları paydasında birbirleri ile kardeş olmaları iyilik davranışını zorunlu kılmaktadır. Bu hususu bütün hocaların açıklamalarında görmek mümkündür.

“Allah ahsen-î takvim üzere yarattı insanı. Bütün kullarını eşit derecede ahsen-î takvim üzere yarattı. Öyleyse insanlar mevkiinden, makamından, ırkından, renginden vesaire durumlarından dolayı neden dışlanır? Bu beni çok rahatsız eden bir husustur. İnsan olarak birbirimizin kardeşi olduğunu, kan kardeş, efendim din kardeş ve genelde bütün insanlar insan olarak kardeşir.” (11)

İslam’a göre iyilik ve kardeşlikle ilgili ayetlerde dile getirilen hususlar Hz. Muhammed’in hayatında ve davranışlarında (Sünnet’te) örneklenir. Bu örnek davranışların Müslümanlar tarafından benimsenip uygulamaya konulması beklenir. Dolayısıyla iyilik davranışı insani bir vazife olduğu kadar olduğu kadar, Hz. Muhammed’in, Müslümanlar tarafından hayata geçirilmesi gereken bir sünnetidir. İl bu iki hususu birlikte zikretmektedir.

“Bizim insani ve İslami vazifemiz bu. Komşusu açken kendisi tok yatan bizden değildir diyen peygamberin ümmetiyiz biz. Bütün peygamberlerin Resulullah efendimizin etrafında açlar, fakirler, yetimler, öksüzler hiç eksik kalmamıştır. Resulullah efendimizin çatısı altında 6-7 tane yetim öksüz vardı. Hiç eksik kalmamıştı.”

İmam-hatiplerin evsizler ile ilgi özel bir bilgiye sahip olmamaları ve evsizlerle tanışmalarının akabinde ellerinde bir çalışma programı olmamasına rağmen İslam dinindeki ayet ve hadislerin emrettiği doğrultuda harekete geçmeleri dikkat çeken bir husustur. Birbirinden habersiz bir şekilde farklı camilerde başlayan çalışmaların tek ortak noktası evsizlerden bir karşılık beklenmemesidir.

İ2’nin evsizlere sunduğu hizmetlerin evsizler nazarındaki algılanışı dikkat çekicidir. Evsizler; İ2’nin yardımları karşılığında kendilerine dini vaazlar vereceğini düşünmüşler ve bu sebeple sürece ilk başta katılmamışlardır. Ancak Evsizler, İ2’nin herhangi bir beklentisi olmadan hizmet verdiğini fark edince camiye ve hocaya ısınmışlardır. Bu durum, toplumun evsizlere karşı önyargılı olduğu gibi, evsizlerin de cami imamına karşı ön yargılı olabileceğini göstermektedir.

“Ben bu ofisi kurdum, televizyon koydum, masa sandalye koydum. Bekliyorum gelecekler. Yok sadece çorbayı içip gidiyorlar. En son bir tanesi geldi, dedim ki neden gelmiyorsunuz. Arkadaşım dedi ki hocam geldiğimizde bize vaaz vermenden çekiniyoruz dedi. Sonra da ben ona ne yapmalıyım diye sorduğumda, hocam onlara burayı güzel gösterecek bir şey yaparsan dedi iyi olur. O esnada bana doğum günü kutlamaktan bahsetti. Benim de aklıma yattı.”

“Doğum günü kutlama işi yaptık. Cemaat başta kızdı, kutlama nedir diye. Anlattım onlara biz ile onlar bir mi, onların bunu kutlamaya ihtiyaç var. Hadi dedik sonra kutlamayı kaldıralım doğum günü hatırlama yaptık. Onu da bir evsiz arkadaşımız teklif etti.”

Camilerde başlatılan çalışmaların asıl amacı sokaklarda yaşayan insanların sorununu çözmektir. Çalışmalarda imam ve cemaat işbirliği söz konusudur. İ2, camide yürütülen

çalışmalarda yaşanan sorunları cemaatle birlikte çözdüklerini ifade etmektedir. İ2'nin bu beyanından, doğum günü kutlamalarına tepki gösteren cemaatin daha sonra çalışmalara katkı vermeye başladığı anlaşılmaktadır.

“Camide yatan insana üstün başın pis deyip kovamazsın. Önemli olan o sorunu çözmektir. Kalp kırmadan çözmek de ayrı bir iş. Bunu yaparsan ancak o insanı hayata entegre etmeye başlarsın. O sırada da çorba dağıtımına başladık. Sabah saat 08:00’de dağıtıyoruz. Sonra duyan geldi. Gelenler için önce temizlikten başladık, inşa ettiğimiz bir banyomuz var. Temizledik, güzel temiz kıyafetler verdik ve üç gün dokunmadık. Öyle hemen ilk başta dokunamazsın, anlatamazsın. Bırak biraz kendine gelsin. Baktım üstünü başını temizledi etti sonra camiye girdi yatmaya. Sonra da bana sorununu anlatmaya geldi, ben gidip zorlamadım. Mesela uyuşturucu bağımlısı, diyor ki hocam beni yatır. Tabii hay hay, o geldi, biz de gerekeni yaptık gittik yatırdık. Tedavi ettik. Bak sorunu çözdük, kimse üstü başı pis diye kızmadı hatta cemaat de katkı sunmaya başladı. Böyle böyle şeyler yapıyoruz. Sonra sayılar artıktı dedik misafirhane yapalım, yine kendimiz inşa ettik.”

Hocaların, önceden hazırlanmış proje veya alınmış idari kararlar ile çalışmamalarının avantajını yaşadıkları anlaşılmaktadır. Bu esnek ve hızlı çalışma kolaylığının böylesi sivil çalışmalarda olması, önceden yapılmış bir proje veya ortada bir üst kurul kararının olmaması hocalara sorunları çözme noktasında bazı kolaylıklar sağlamaktadır. Hocaların, sorunların çözümü ile ilgili kararları tek başlarına vermedikleri, süreç içinde yaşanan sorunlar için sorunların doğasına ve temel amaca uygun olarak ortaklaşa geliştirilen kararlar olarak süreci yönettikleri anlaşılmaktadır. Camilerde yürütülen çalışmaların en önemli yöntemsel özelliği bu sivil çalışma tekniği olduğu ve böylece sürecin yönetim ilkelerinin de ortaya çıktığını ifade etmek mümkündür.

Evsizlik Olgusunun Sebepleri

Görev yaptıkları cami bahçelerinde evsizlerin birtakım temel ihtiyaçlarını karşılamaya çalışan cami görevlileri, bu temel ihtiyaçları karşılamamanın ötesinde evsizlik sorununun çözümüne dair ilave çalışmalar yapmaktadırlar. Bu durumda evsizliğin nedenleri ile ilgili görüşler önem kazanmaktadır. Cami imamlarının evsizler için yürüttükleri çalışmaların gerekçelerini görüşler oluşturmaktadır. Söz konusu görüşlerin “bilimsel” gözlemlere dayalı olmayan, doğal gözlemler sonucu elde edildiği anlaşılmaktadır.

Ekonomik Sorunlar

Evsizlik sorununun kaynağında ekonomik unsurun doğrudan veya ailede yol açtığı geçimsizlikler üzerinden dolaylı olarak rol oynadığı bilinmektedir. İ4’e göre “ekonomi” faktörünün rol oynadığı sokağa düşme konusunda aileye ekonomik yardımlar yapılması, evsizlerin aileleriyle ile barışmalarını kolaylaştırmaktadır:

“Hocam açlık dedi. Yokluk dedi. Eve ekme getiremedik dedi. Peki dedim eve ekme getirirse, eve ekme getirmeye başlarsa ne yaparsın? İnanır mısınız, bizim gençlerimiz şahit, Kastamonu’ya ben buradan erzak gönderdim. Et gönderdim. Ablayla konuştum. Dedim ki senin 6 aylık erzakını gönderiyorum ama beyini kabul edeceksin. Şimdi çok iyiler.” (İ4)

Dışlanmanın İlk Adımı: Aile İçi Sorunlar

İ4, sosyal dışlanmanın aile içinde başladığını ifade etmektedir.

“Kahrolsun felek” Neyi kastediyorsun kahrolsun felekten diyorum? Ailemi kastediyorum hocam, öz oğlum bana ihanet etti diyor. Hanımım paran yok, sen adam değilsin dedi diyor. Hep bu geçmişteki problemlerden, olaylardan. Ki o olaylar ve kahir ekseriyeti de eşiyile ve çocuklarıyla sıkıntı. Ya çocuğunun bir sözü onu çok rencide etmiş veya hanımının bir cümlesi onu çok rencide etmiş, evi terk etmiş kopmuş, aileden. Ve dediğim gibi kahrolsun felek derken aslında haşa ne kaderi suçluyor ne Allah'ı. Aslında o ailesini suçluyor. Yetiştiremediği çocuğu için üzüyor. Eğitilmeyen hanımı için üzüyor. Dert hep bu yani. Bu noktada mutabık kalıyor. Geneline baktığımız zaman hocam benim çocuklarım yıktı beni diyor hocam beni eşim yıktı diyor. Hocam beni kardeşlerim yıktı diyor. %95 aile içi sıkıntı. Ya babadan ihanet görmüş ya çocuktan ihanet görmüş ya kardeşlerimden ihanet görmüş ya hanımından ihanet görmüş.”

Sosyal dışlanmanın özellikle sosyal-psikolojik yönünün aile ve yakın çevre ile kurulamayan ilişkiler olduğu düşünülürse, kişinin yaşadığı bazı iletişim sorunlarının daha sonra yaşayacağı daha ciddi sorunlara kapı aralayan ilk unsur olarak göze çarpıyor. Özellikle ev içi ilişkilerin kişiye sağladığı güvenlik, öz saygı, huzur gibi psikolojik unsurlar bu yönüyle insanı hayata bağlama görevi görmektedir. Aksi bir durumda ise kişi ilişkilerin kurucu yönünden uzaklaşıp var olan sorunlara karşı desteksiz, güçsüz kalabilmektedir.

İ1'e göre sosyal dışlanma olgusu, evsizliğin hem temel sebebi hem de evsizlik olgusunda kalıcılığı artıran bir unsur.

“Dışlamak maksadıyla söylemiyorum. Sokak onları oraya çekmiştir. Daha değişik bir cümleyi söylüyorum ben hocalık yapamadığım için onlar bu haldedir. Biz adam gibi birey olmadığımız için toplum olarak hep dışlanmanın peşinde olduğumuz için.”

İ1 dışlanma hakkındaki düşüncelerinde kendisini de sürece katarak eleştirmektedir. Öte yandan İ1'de dinin insana olan yaklaşımdaki hoşgörünün önemini görmek mümkündür. Bu yönüyle bir imam-hatipin evsizlik meselesindeki yaklaşımının salt beslenme-barınma odağında olmaması ve meseleye psikolojik bağlamda da yaklaşması önemlidir.

Psikolojik Sorunlar

İ2'ye evsizliğin sebepleri sorulduğunda evsizlerin yaşadıkları sorunları anlamlandırıp meşrulaştıramadıklarına işaret etmektedir:

“Yüzde doksanın başından olay geçmiştir. Nedir, eşinden boşanmıştır, eşi ölmüştür. Ailesiyle arası bozulmuştur. Bu daha çok gençken oluyor gerçi. Anne baba ayrılmıştır mesela. Bir de küçükken yaşanan travmalar var mesela erken yaşta anne babanın ölümü. Bir sorun yaşamışlar ve kaldıramamışlar, çözememişler.”

İ1 Hoca bu durumu şu şekilde açıklamaktadır:

“Efendim insanlar derken bunların, her şeyin çözümü olduğu gibi, tek çözümü şu: onlara sevgi ve özgüven aşılacak. Sevgi ve özgüven aşılacak. Çözümün başka tarafı yok.”

Görüldüğü gibi yaşanan bir ya da birçok kötü olay karşısında metanetini kaybetmek evsizlerde ciddi sonuçlara yol açmaktadır. Bu süreçte yakın aile, uzak aile, yakın arkadaş, uzak arkadaş, komşu vb. sosyal iletişim ağlarının sağlıklı olarak kurulamaması kişiyi içinden çıkılması zor psikolojik bunalımlara sürüklemektedir. “Boşanma”, “ölüm” vb. birtakım olaylar herkes için gerçekleşmesi mümkün durumlar iken bu sorunların yönetiminde sosyal ilişkiler çoğu zaman destekleyici roller oynamaktadır. Bu rollerin olmadığı bir süreçte ise kişi evsiz kalma tehlikesinin ilk adımını atmış bulunabilir.

Söz konusu psikolojik sorunlarla ilgili İ2 Hoca'nın cami bahçesindeki toplu organizasyonlarına psikologlar ve sosyal çalışmacılar davet edilmektedir. Süreci başlatan, camiye evsizleri çeken ve onları camide tutan İ2, evsizleri uzmanlarla buluşturmaktadır. Evsizlik ile ilgili alan tecrübesi uzmanlara göre daha çok olan İ2 ile teorik bilgi olarak da kendisinden üstün olan psikologların ortaklaşa çalışmalar yürüttükleri anlaşılmaktadır.

“Doğum günü hatırlamalarında bazı kurumlarda çalışan psikolog arkadaşlarımız da oluyor ama kendilerini belli etmiyorlar. Normal vatandaş gibi burada oturuyorlar. Bir bakmışsın evsizlerle sohbe başlamışlar. E zaten ortam güzel, niye sohbet başlamasın. Çaylar pastalar börekler, bizim psikolog da evsiz arkadaşımızı yakalıyor. Hem ona bir çalışma alanı oluyor hem de bana anlattıklarıyla o evsiz arkadaşımız için neler yapabileceğimizi öğrenmiş oluyoruz.”

Evsizlerin Karşılaştıkları Tehlikeler

İyilik davranışı doğrudan bir iyilik davranışı olmakla birlikte aynı zamanda kötülüklerin azalmasını sağlayan bir davranış olarak da koruyucu bir davranıştır. Mülakatlar esnasında ortaya çıkan bir durum da evsizlerin cami avlularında girdikleri yeni ilişkiler ağının, kendilerini tehlikelerden koruması olarak ifade edilebilir. Bir başka ifade ile camiler, sunulan hizmetler ile dolaylı olarak kötülükleri önleme fonksiyonu görmektedir. Bu sayede beslenme, barınma, temizlik gibi ihtiyaçları karşılanan evsizler ciddi tehlikelerle karşılaşma hatta zaman zaman suç işleme gibi süreçlere girmemektedirler. Evsizler cami imamlarının yönlendirmeleri ile garsonluk, geri dönüşüm gibi daha makul ve meşru işlere yönlendirilerek ihtiyaç duydukları parayı kazanmaya başlamaktadırlar. Hocalar evsizlere sunulan hizmetlerde temel amacın sadece günlük ihtiyaçların karşılamak olmadığı, özellikle evsizleri sokaktan ve sokağın getirdiği tehlike ve suçlardan kurtarmak olduğu belirtmiştir.

“Onun mesela hırsızlık yapmasını, bir suç işlemesini engelliyorsun. Ona burada verdiğin her türlü şeyle onu yanlış yapmaktan alıkoyuyorsun. Toplumu da koruyor camiler. Onun için insanları camiye sokmak lazım.” (İ2)

“Bizim amacımız: Evsizlerden kaç kişiyi sokaktan kurtarabiliriz? Çünkü sokakta ne kadar insan varsa o kadar illegal çalışma yapan insanlara bir eleman vermiş olursunuz. Bana dokunmayan yılan bin yaşasın dersin yarın bunların sayısı gittikçe çoğalır.” (İ1)

Bu konudaki önemli nokta, evsiz insanların kötü alışkanlık sahibi olan “kötü” insanlar olduğuna dair toplumsal algıya (Çelebi, 2014) karşılık, evsiz insanların değişik kişi ve gruplar tarafından istismar edildiklerinin pek de bilinmemesidir. Özellikle toplumun evsizlere yönelik algısının ölçüldüğü Çelebi'nin Adana ilindeki 100 katılımcıyla yaptığı alan çalışması (2014) toplumun evsizlerle etkileşiminin zayıf olduğunu, evsizlerle ilgili yapılacak herhangi bir çalışmada rol almak istemediklerini, evsizleri güvenilir ve hijyenik olmayan kişiler olarak gördüklerini ortaya koymaktadır. Evsiz insanların, günlük ihtiyaçlarını karşılama gerekliliğinden dolayı karşılaştıkları bazı tehlikeler ve içine düştükleri/düşürdükleri bazı suçların akabinde birtakım istismar gruplarının yönlendirmeleri ile daha büyük suçlara alet oldukları bilinmektedir. Söz konusu camilerde yürütülen faaliyetlerin bu istismarların da önünü aldığı görülmektedir. Evsizlerin üzerlerine şirket kurarak, bağımlı madde sattırarak, hatta yeri gelince siyasi veya cinsel istismarda bulunmak gibi değişik düzeylerdeki suistimallere yatkın gruplar olduğunu belirten İ3, hem evsizlerin hem toplumun sağlığı için evsizlerin dinin öngördüğü şekilde korunmaya muhtaç insanlar olduklarını belirtmektedir.

“O zaman bu insanları dinin tanımladığı şekilde korunması, kollanması, hem onların hem de toplumun sağlığı açısından bir alete dönüştürülmemeleri gerekir. Çünkü bu insanlar birçok şeyin de maşası olacak hazır kıta unsurlar. İster devlet olarak bakalım ister dinin ahlaki değerleri üzerinden bakalım, bu konu mutlaka konuşmamız gereken bir şey.”

Evsizlerin sokak hayatında karşılaştıkları bazı problemler siyasi, ekonomik, uyuşturucu madde ve cinsellik ile ilgili ortaya çıkmaktadır.

Siyasal İstismarlar

İ1 bu istismar türü ile ilgili ilginç bir örnek vermektedir:

“Gezi olayından bir veya iki gün önce 15-16 yaşlarında iki çocuğu ikna etmişim, memleketlerine gönderecektim, çocuklar gelmediler. 3 ay sonra geldiler. “Aslanım neredesiniz siz?” dedim “memlekete dönecektiniz.” “Hocam” dedi “Taksim’de bize yemek, elbise, çok özür diliyorum senden, akşam karıyla kızla beraber yatıyoruz” dedi. Her şey dedi, çok güzel dedi. Oğlum. “Bir de üstelik 100 TL günlük yevmiye verdiler bize, her şeyimiz vardı” dedi. Onun kafasıyla bakıyorum. Doğru. Ve o çocukları tutamadım biliyor musunuz? Gezi olaylarında sokakta kalanlara günlük yüz lira verip, yemek içmek her şey onlara ait diyerek yüz lira verip polise taş attırdılar, araba yaktırtılar.”

Ekonomik İstismarlar

Evsizler içlerine düştükleri bunalım ve çaresizlik hissinden kaçmak için temasta oldukları bazı insanların cüz’i “harçlıkları” karşılığında attıkları imzalarla şirket sahibi olabilmektedir. Şirkete dair, sürece dair bir fikirleri olmayan ve sadece vekalet verdiği

kişiler tarafından alacağı miktara odaklanan evsizler bir zaman sonra devlete ekonomik olarak borçlu bir hale gelmektedirler. Bu süreç daha sonra evsizlerin hapis yatmasına kadar gitmektedir. Araştırmacının sahadaki tecrübelerinde çok yakın temasta olduğu evsizler arasında üzerlerine şirket kurulan, mahkeme süreçleri başlamış ve hatta şu anda hapis cezası almış insanlar da bulunmaktadır. Evsizlerin ilgili mahkeme sürecinde ise kendilerini ifade etmekten, avukat sürecine kadar yaşadığı ciddi sıkıntılar da onları daha da çaresiz kılmakta ve bir zaman sonra da “hapis hayatı”nın korunaklılığı, hazır yemeklerin var olması, sıcak bir yatağın bulunması gibi sebeplerle mahkumiyetin, mantık çerçevesinde meşrulaştırıldığına şahit olunmaktadır.

“Sokaktaki ayrı bir sıkıntıyı söylerim size. Sahte şirket kuruyorlar ya, sokaktaki kişiye diyor ki “sana 3.000 TL 5.000 TL. vereyim” diyor, “senin üzerine bir şirket açacağız” diyor. “Trilyonluk olma ihtimalin yüksek” diyor. Sokakta kalan için 3-5 milyon TL büyük para.” (İ1)

Uyuşturucu Çetelerinin İstismarları

Bir başka istismar alanı ise uyuşturucu ticaretidir.

“Ona ufak bir hediyede bulunuyor. Uyuşturucu hediyesi. Sonra araştırdım. Ne yapıyor, nasıl ediyor? 1 kere 2 kere 3 kere veriyor. Dördüncüde “aaa bir saniye! Hacı baba tekkesi değil burası yani! Gel ye get, gel ye get! Yok artık parayla!” diyor. “Abi ben parayı nereden alayım, canım istiyor” falan diyor. Tamam mı? “Nereden bulursan bul” Adam ne yapacak? Ya sinyal yapacak ya da hırsızlık yapacak. Diyor ki, “abi ben hırsızlık yapamam benim babam hacı annem hoca” mesela. Biz Anadolu insanıyız. Böyle hırsızlık, mırsızlık bize kolay değil, böyle anlamıyoruz. O zaman diyor ki “Al arkadaş, al sat. Yarısı senin yarısı benim.” Ooo işe bak lan 100 TL satacağım, 100 TL’ye uyuşturucu satacağım. Ellisini adama vereceğim, gerisi cebime kalacak. Sokakta kalan adama büyük para. Başlıyor torbacılığa. Hiç sen uyuşturucu baronlarının yakalandığını duydun mu? Belki 10 senede bir, 20 senede bir duymuşundur ama hep torbacılar yakalanır.” (İ1)

Bir önceki başlıkta ifade edildiği üzere içinde bulunulan çaresizliğin bir göstergesi olarak ekonomik güce geçici de olsa ulaşmak adına böylesi bir istismar alanı evsizler için başvurulması mümkün olabilen bir alandır. Gerçekten de sosyal psikolojik güvenlik ağlarından yoksunluk, kişiyi bu süreçte böylesi tehlikelere sürükleyebilmektedir.

Cinsel İstismarlar

Son olarak diğer bir tehlike, sokaklarda cinsel istismar riskinin varlığıdır.

“Beni travesti yapmak isteyenler oldu dedi. Beyaz tenlisin diye dedi. Bu teklifte bulunanlar paraya para demezsin diyenler oldu dedi. Bana dedi hırsızlık yapalım bölüşelim dediler. Bana dedi holding açalım şirket açalım senin üstüne diyenler oldu. Jigololuktan affedersin hırsızlık şebekesine her türlü teklif oldu dedi. Allah’a şükür dedi uyuşturucu falan hırsızlık yaptım şimdi açık söylüyorum ama dedi böyle pis işlere girmedim dedi. Ama dedi sokakta her türlü pislik var.” (İ1)

Evsizlik en basit haliyle dahi düşünüldüğünde dahi sebep olduğu fiziksel, ekonomik, sosyal, psikolojik bazı sorunlara ek olarak bu sorunların sebep olduğu çok daha ciddi

risklere yol açmaktadır. Böylesi büyük tehlikelere yol açan evsizliğin muhtemel sonuçları hem bireysel hem de toplumsal olarak toplum sağlığını, huzurunu olumsuz derecede etkileyebilir.

Evsizlerin Topluma Dönüşü: “Sosyal İçerme” Mekânı Olarak Cami

Camilerde evsizlere yönelik faaliyetleri yürüten hocaların hepsinin temel amaçlarının evsizleri topluma kazandırmak olduğu görülmektedir. Cami ortamında yeniden sosyalleşme sürecinde evsizlerin sosyal uyum yeteneklerinde yaşanan iyileşmeler topluma dönüşün ilk aşamasını oluşturmaktadır. İkinci aşama, işe yönlendirme, iş bulma konusundaki ilgi ve alaka ve özellikle aile barışmaları veya yeni evlenmeler ile topluma dönüş şeklinde ortaya çıkmaktadır. Evsizlerin camilerdeki çeşitli hizmetler olan beslenme, temizlik, kıyafet ve ilaç temini vb. ihtiyaçlardan daha da önemli olan topluma dönüş çalışmaları denilebilir ki yürütülen çalışmalar içinde en derin etkiyi gösteren çalışmalardır. Meslek edindirme kurslarını faaliyete geçirdiği camisinde başarılı sonuçlar elde eden ve kursların sürekli hale getirmenin zor olduğunu ifade eden İ2 “her ne kadar bazı evsizler camide kaldıkları sürede meslek edinseler de bunu sürekli hale getirmek bazen zor olabiliyor” diyerek meslek edindirme kurslarını sürekli olarak devreye sokacaklarını belirtiyor. Öte yandan İ2'nin camisinde kalan iki kişinin de cami sürecinde ahşap yakma sanatı ve karikatür çizimi ile ilgilendiği bilinmektedir. Hocanın evsizlerle sohbet için açtığı, süreci yönettiği ofisinin duvarlarında çeşitli ahşap yakma sanatına dair ürünler ve cami, hayat, evsizlik hakkında sosyal mesaj içeren karikatürler de ofisin duvarlarına asılmış halde sergilenmektedir.

“Asıl mesela insanı ayağa kaldırmak. Mutfak da var orada her türlü teçhizat var. Bunlar birer vesile insanı ayağa kaldırmak için. Asıl amacımız insanı ayağa kaldırmak. Şimdi bir de istihdam ofisi açacağız inşallah, bilgisi becerisi olanlara iş ayarlayacağız. Mesela şu duvarda gördüğün ahşap yakma işleri burada kalan bir arkadaşımızın. Çok da güzel. Ankara'dan sipariş aldı gerçekten. Böyle böyle bu eğitimi vermiştik, şimdi daha da ilerleteceğiz. Bu nedir hayata tutunmaktır.” (İ2)

İ2 evsizler için sağladığı bazı hizmetleri, evsizlerin kendilerine ve özellikle topluma dönmeleri için, bir başka deyişle topluma “kazandırılmaları” için araç olarak görüyor. Evsizlere sunulan hizmetler her ne kadar anlık bir fayda sağlasa da evsiz kişinin hizmeti alma şeklindeki samimiyet ve nezaket, kendisinin “önemli” bir insan olduğuna dair bir bilinç oluşturmakta ve camideki ortamın, kişiyi öncelikle psikolojik olarak ayağa kaldırıp hayata döndürme ihtimali barındırdığı ortaya çıkmıştır. Gerçekten de evsizlerin birçoğu küçük ilgi ve alakalarla hayata dair bir istek kazanabilecek bilgi, yetenek ve tecrübeye sahip insanlardır.

Evsizlerin topluma dönüşü konusunda İ1 de, iş arayanlara iş bulmak, ailesiyle barışmak isteyenlere aracılık yapmak gibi faaliyetler yürütüyor. “İş arayanlara iş buluruz. Ailesiyle barışmak isteyenlere de aracılık yaparız. Bu hizmetleri yapıyoruz.”

İ1, evsizlik sorunun temel unsuru olarak zikrettiği «özgüven» sorunun evsizlik olgusundan çıkışın da temel belirleyici unsuru olduğunu belirtiyor.

“Yani çok evsiz kalma kaygısı bazen ters tepki de yapıyor. “Ya eyvah ben işten çıkarıldım, ben işte uyum sağlayamadım!”, “Eyvah ben bir daha tekrar işe girsem bile uyum sağlayamam!”. Birçok arkadaş var eli ayağı düzgün, yani çok fazla bulaşmamış. Hani, “Yok hocam” diyor “Ben birkaç defa denedim” diyor. “Uyum sağlayamıyorum” diyor. “Sıkılıyorum, sağa sola tartışıyorum” diyor, “işten atılıyorum” diyor. “Allah razı olsun” diyor. Sen iş buluyorum sana diyorsun ama “ben uyum sağlayamam, çalışmam” diyor. O ne yapmış? Kaygı haline gelmiş. Aslında bunu aşsa, bunu aşmak için de tedavi lazım işte, bunu aşsa aslında ayakta kalabilir, topluma kazandırılabilir”. (İ1)

Evsiz gruplar ile ilgili yürütülen çalışmalarda “ilişki kurmak” hususu merkezi bir rol oynamaktadır. Yemek ikramının bile asgari bir “ilişkiyi” gerektirdiği düşünülürse, meslek edindirme veya aile ile barıştırma üzerinden topluma kazandırmak adına “ilişki kurma” çok daha fazla önem kazanıyor. İ4’ün ifadesine göre eğitim ile geçmişteki ilişki tecrübeleri ile alt gelir grubuna mensup olmak ilişki kurma konusunda önemli unsurlar olarak öne çıkıyor.

“Siz değer verip konuşunca etraftaki yandaki yöredekiyle de çok güzel iletişimler kurulabiliyor, kurabiliyor ve kapıyı aralamış oluyorsunuz. Alt gelir düzeyi olan benim gibi köylü olanlar genelde gönlünü açıyor. Hocam şöyle oldu diyor, sıkıntım bu diyor. Onlarla daha rahat dertleşebiliyoruz. Bir tahsilli olanlar daha rahat anlıyor sizi. İki hakikaten esnaflık yapmış olanlar sizi daha iyi anlıyor. Sözüünüzü güzel dinliyor ve ailesine çabuk dönüyor. Ama affedersiniz karaca cahillikle böyle her şeyi inatla yapanları ikna etmek zor. Biraz böyle eğitilmiş, işte esnaflık yapmış... Ah hocam ah dedi mi? Gel otur yanıma diyorum. Dinliyoruz. Tabi gerektiğinde o ah hocam diyen adam bizi de dinliyor. Gereğini de yapıyoruz “ (İ4)

Aynı şekilde İ4 de evsizlerin topluma kazandırılması konusunda evsizlerin aileleri ile barıştırılması konusuna önem vermektedir.

“Yani zaten İslam’da çok mu kutsal bir şey aile. Türk toplumunda da bizi biz yapan en önemli etken ailedir. Yani ailesi olmayanın hiç kimsesi yoktur. Ailesi olanın hiç kimseye ihtiyacı yoktur. Dolayısıyla önce aile. Bunu ne kadar tamir edebilirsek elimizden geldiği kadar bunun mücadelesini veriyoruz. Yapabildikleriniz başarabildiklerimiz oldu, başaramadığımız oldu.” (İ4)

Evsiz kişilerin doğal olarak en büyük özlemleri bir eve ve bir aile ortamına kavuşmaktır. Hocaların bu bilinci taşıdığı, evsizleri doyurulması ve barındırılması gereken insanlar olarak değil; psiko-sosyal ihtiyaçlarının da giderilmesi gereken insanlar olarak görmeleri, onlara dönük bakış açılarında ve eylemlerinde çok rahatlıkla görülüyor. Söz konusu hocaların, dini bilgi ve eyleme kapasitelerindeki “insan” yaklaşımının derinliği ortaya çıkmaktadır.

“En çok söyledikleri şey sıcak bir yuvamız olsa. O anda işte devreye giriyoruz. Ver diyorum bir iletişim numarası, ben senin oğlunla konuşacağım. Ver eşinin numarasını. Örnek söylüyorum bunu. Hatta birisine dedim ki ben yengemle konuşacağım. Yeniden düğün istiyorsa düğün

yapacağım dedim. Hocam çok zor dedi. Sen ver numarayı dedim. Diyorsun ya sıcak yuvam olsun, senin zaten bir yuvan var ama bir kopukluk olmuş. Gel bunu izah et. Hamdolsun 10'un üzerindedir böyle eşyle çocuklarıyla buluşturduğumuz aile.” (İ4)

“Ben yine aynı şeyi söylüyorum, suskunlar çok tehlike. Yani bu daha önce de söyledim. Konuşmayanların çok ciddi sıkıntıları var. Yani hani bunu çok açmak istemiyorum. Suskun adamın birisinin kızı babam bana tecavüz etti demiş. Bu adam öyle küsmüş ki dört cümle kurabiliyor. Beşincisi boğazına düğümleniyor. Anlıyorsunuz. Tamiri de bu işin çok zor. Ama dediğim gibi hanımıyla tartışmış, oğluyla tartışmış, akrabasıyla tartışmış veya ortağıyla... Mesela çok yaşadığımız bir şey daha var. İş ortalarıyla kavga adamı sokağa atmış. Bunları düzeltmek kolay. Fakat en yakınlarının ihanetine uğrayanlara, çok yaralılara merhem olamadık. Olumlu yönde olduğumuz örnekler var mı? Var. Ama bu suskunlar çok zor.” (İ4)

İ4'in “suskunlar” olarak ifade ettiği grup diyalog kurulan en zor grup olarak ortaya çıkmaktadır. Hoca “Suskunlar” grubu dışa kapalı olduğu için kendileriyle diyalog kurmanın, güvenlerini kazanmanın veya ikinci aşamada aileleri ile barıştırmanın zor olduğunu belirtmektedir.

İ1 ise evsizlerin temel ihtiyaçlarını karşılarken önemli olan sorunun evsizlerin “düşmüş oldukları o çukurdan kurtarmak için ne yapabiliriz” sorusu olduğunu ifade etmektedir. Başlangıç hedeflerinin “en az %10'luk bir oranda insanı topluma kazandırmak” olduğunu ifade eden İ1, zamanla bu oranın %20-25'e ulaştığını belirtmektedir.

Evsizlik Sorununun Çözümünde Camilerin Yeri

Caminin sosyal hayatın merkezi birimi olarak taşıdığı önem evsizlik sorununun çözümünde de ortaya çıkıyor. İ3 için cami diğer kurumlardan farklıdır. Evsizlik sorununun çözümünde caminin farkı diğer kurumlarda olduğu gibi evsiz kişinin bir yetkili bir kimseden bir şey talep ettiği yer olmayıp, sadece ve sadece Allah'tan istenilen yer olmasıdır. Bu yönüyle İ3 caminin verdiği duyguyu bir başka kurumun veremeyeceğini şu şekilde ifade ediyor:

“Mesela bir emniyete, bir sağlık kurumuna gitsen bir devlet birimine gitsen derdini anlatırken belki şu tür neden niçin diye sorgulamalarla karşılaşırın ama mabed de çok daha farklı bir hava var. Yani burada sormazsın adama neden diye. Adam aç, üstü pis. Doyurursun temizlersin.”

“Cami türedi bir kurum değil. Allah'ın evi diye tanımlıyoruz. Kişi aslında benden bir şey istemiyor. Allah'tan istiyor. Allah rızası için koşturan insanlar cami de aslında konu mankeni. Ve ilgili kişi bana, camideki görevli kişilere karşı bir minnet duymuyor. Hem aşkın bir varlıkla ilişki kurmak hem de o mabedin misafiri olarak hissetmesi. Bu başka bir kurumun oluşturabileceği bir psikoloji değil. Belediye de yemek verebilir ama bu modern çağda benim insani duygularım, benim insanlaşma sürecim, hayırsever kişinin başışı gibi bu yemeği modern çağda bir hizmet olarak algılamam gibi birçok unsur var. Ama cami öyle değil. Niye geldin diye soran bir insan yok. Sen de geldin ben de geldim. Allah'tan istemeye geldim. E orada ihtiyaçları sorunları gözlemleyen birileri de var. Dolayısıyla ihtiyaçlar gideriliyor.”

İ3'e göre, evsizlerin ilk sığınacağı yer camilerdir:

“Mesela bu sokak insanların güvenli ve sağlıklı bir uyku uyuyamama sorunu var. Bu insanı sadece bu uyku meselesi de yorar zaten. Dolayısıyla, bir kısmında kapalı alan korkusu var, terapi gerektiriyor. Ama evsiz insanımız da istiyorsa, tavına geldiye mesela hamam var kültürümüzde. İstediginde temizlenebilmelisin, istediğin yiyebilmelisin. Hiçbir sosyal temasla ezilmeden, hesap vermeden geçip bir uyuyayım, bir karnımı doyurabileyim dediğin yerdir mabed.” (İ3)

“Günlük hayatta da camide ise o kişi, avluda otursa bile oradan etkilenir. Şeytanın yoksunluk vb. kaygılarıyla manipüle ettiği insana Allah yetişir. Allah güven verir ama şeytan korku artırır. Camide de Allah'la tanışmak mümkün. Doğru bir şekilde tanışmak daha mümkün. Dolayısıyla cami şeytanla mücadelede bir hastane ise ve ben bunları uyguluyorsam bu insana güven veririm, merak etmesin o insan. Sen bir İslam toplumunda yaşıyorsun aç kalmazsın merak etme. Açlıktan ölmek caiz değil, açlıktan birisi ölürse hepimiz sorumluyuz. Allah'ın itikadını da insanlar gösterir ve burada camide de göstermek gerekir.” (İ3)

İ3, bir yandan bugün sokaklarda yaşayan evsizlerin ilk anda camilere sığınmaları gerektiğini söylerken ikinci aşamada, koruyucu tedavi hizmetleri olarak ailenin güçlendirilmesi noktasında da camilerin görev alabileceğini ifade ediyor. Zira evsizlerin çok büyük bölümü (İ4'ün ifadesine göre %95) aile içinde yaşanan geçimsizlikler sonucu sokaklara düştükleri düşünülmektedir.

Evsizlerin camiye gelmeleri, camide sunulan hizmetlere alışmaları ya da bir başka deyişle camiye karşı duydukları güvenin imamlar tarafından oluşturulması süreçte önemli bir aşama olarak ortaya çıkmıştır. Cami hocaları, evsizlerin oldukça duygusal insanlar olduklarını bilerek, evsizler ile olan ilişkilerinde bir psikolog gibi oldukça profesyonel davrandıkları görülmektedir. Evsizlerin psikolojik durumlarına önem veren İ2, evsizlerin yanında her zaman neşeli davranmaya dikkat ettiğini şu şekilde belirtmektedir:

“Evsizlerle kuracağın ilişki çok önemli. Onlar bir yerde senin gözünün içine bakıyor. Buradayken hep neşeli olurum. O gün canım sıkkın olsa da neşeliymiş gibi yaparım çünkü onlara umut vermem lazım. Bir kere oldu. Buradan çıkarken bir türkü söyleyerek girdim. Ertesi gün türkü söylemeden girdim. Hemen geldi bir arkadaşımız sordu hocam neden türkü söylemiyorsun bir şey mi oldu, dün neşeliydin biz de neşelendik sayende. Yani bak, işte mutlu olursan onlarda mutlu olur. Bir gün yine sabah kahvaltı var, ben geldim o gün de hatırlamıyorum moralim bozuk çekildim bir köşeye. Baktım kimse yemiyor. Kendine bakacaksın, çünkü bu insanlara umut vermelisin.”

Görüşmelerde ortaya çıkan bir başka durum ise, camilerin evsizler üzerindeki dönüştürücü etkisi hakkındadır. Hocaların bireysel davranışları kadar bizatihi caminin kendisi evsizler için önem arz ettiği anlaşılmaktadır. Gerçekten de insan yaşadığı sorunlar karşısında çaresiz duruma düştüğünde kendisine özellikle psikolojik anlamda destek olacak birtakım ilişkiler aramaktadır. Cami bu yönüyle evsizler için destekleyici, değiştirici bir güce sahiptir. İ3 caminin dönüştürücü gücünü şu şekilde ifade etmektedir:

“Evsizleri camiye günde bir saat bile toplasan faydalı olursun. O bir saatte belki başka bir yerde bir zorluk yaşayacak ya da yaşatacak. Burası mekân olarak cami. Sevgi var muhabbet var. Bu insanları bir saat de olsa caminin manevi havasında onları zararsız bir biçimde korumak önemli. Bir saatlik yemek faslı bile camideki, o kişileri daha da uzun vadeli koruyabilir, kurtarabilir ama bu sorun çözülmez sadece hafifletebiliriz. Bir kısmı belki hayat boyu öyle devam edecek ama onlara bile faydalı olmak mümkün.”

İl evsizlik sorununun yerel yönetimler tarafından çözülemeyeceğine dikkat çekiyor:

“Ülkemizde belediyeçilik dört yıllıktır; seçimden seçimedir, istisnaları tenzih ederim, çoğu dört yıllıktır. “Ben bunu buraya koyarsam dört yıl sonra kaç tane oy getirir?” Dört sene sonra bana o ne kadar oy getirecek? Dört seneden sonrası önemli değil.” Yani kısa vadeli projelerin peşindeler, uzun vadeli projelerin peşinde değiller ve ben bunu yaşadım. Ben bunu yaşadım yani siyasetten konuşmak istemediğim için ses etmiyorum. Bunu yaşadım maalesef. Aynen şunu söylediler bana, daha kısa zamanda, aynen şunu söylediler, “Hocam bize kısa proje söyle. Senin söylediğin proje en az otuz senelik proje. Biz bunun altına giremeyiz, yapmayız.” dediler.

İl’in ifade ettiği durum siyasetin kendi doğasından kaynaklanabilir. Dolayısıyla camilerin evsizliğin çözümüne dair önemi caminin taşıdığı ruh, organizasyon biçimi ve evsizlerle kurulan ilişki görüşte ifade edildiği şekliyle belediye gibi kurumsal yapıların yapabileceklerinden daha çok fayda sağlayabilir.

Diyanet Teşkilatının Önemi

İstanbul’da bulunan cami imamları, evsizlerin Anadolu’da bulunan ailelerinin yakın çevrelerindeki din adamlarına ulaşarak aileleri ile barışmaları konusunda katkı sağlamaları önemli bir avantaj olarak ortaya çıkmaktadır. Evsizlerin bir kısmının ailesinin Anadolu’da olduğu ve özellikle Diyanet kurumunun ülkenin her köy ve mahallesinde bir cami imanının olduğu düşünüldüğünde bu avantajın önemi daha da belirginleşiyor. İ4, evine dönmek istemekle birlikte eşinin kendisi ile barışmayacağına dair kaygısı olan bir evsiz bireyin eşini, bu ilişki ağı üzerinden ikna ettiğini şu şekilde ifade etmektedir:

“Daha çok yaşadığı bölgedeki kanaat önderlerini biz devreye koyuyoruz. Ben Kastamonu’nun o ilgili ilçesindeki bir kanaat önderini, hoca efendiydi kendisi, aradım. Dedim ki hocam bak böyle böyle. Ben belli bir kıvama getirdim. Sen hanımefendiyle yüz yüze görüşürsen veya benimle bir daha telefonla görüşürürsen sanki bu iş olacak gibi.” (İ4)

Diyanet teşkilatının ilişkiler ağı sebebiyle bir imamın bir başka şehirdeki imama ulaşması, gerektiğinde imam dışında muhtar, kaymakam gibi diğer mülki amirlere de rahatlıkla ulaşabilmektedirler. Bu yönüyle imamlığın toplumdaki konumunun ve mesleki ilişkilerin avantajı; evsizlerin aile içi ilişkilerinde destekleyici bir unsur olarak ortaya çıkmaktadır.

Sonuç ve Değerlendirme

Bu araştırmada İstanbul'da bulunan dört ayrı camide evsizlik sorununa yönelik olarak yürütülen faaliyetler ele alınarak, bu faaliyetlerin evsizlik sorununa dair taşıdığı potansiyel imkanlar değerlendirilmeye çalışılmıştır.

İstanbul'un farklı ilçelerinde görev yapan dört cami imanından üçünün evsizlik ile ilgili hiçbir düşünce ve proje sahibi olmadıkları, gündelik hayatın akışı içinde evsizler ile karşılaşmaları sonucu birbirlerinden habersiz bir şekilde görev yaptıkları camileri, evsizlere açtıkları anlaşılmalıdır. İ3'ün ise imamlıktan önce de bu ve benzeri işlere aşına olduğu anlaşılmaktadır. İ3'ün imamlık görevinden önce vakıf faaliyetlerinde bulunması, bir dönem öğretmenlik yapmış olması ve ilahiyat bölümünde doktora eğitimi almış olması gibi hususlar, evsizlik konusu ile ilgili farkındalığını belirleyen unsurlar olarak öne çıkmaktadır.

Hocalar sosyoloji, sosyal hizmet ya da psikolojik danışmanlık gibi evsizlik hakkındaki çözüm ve öneri geliştirmesi muhtemel hiçbir sosyal bilim alanında uzmanlaşmış kişiler değiller. İ1 ve İ4 ilahiyat ön lisans mezunuyken, İ2 lise mezunudur. Hocaların birbirinden habersiz olarak camilerini hizmete açmaları ve çalışmalarında birbirlerine çok benzer yöntemleri izlemelerinin ortak paydasını, öncelikle konu ile ilgili var olan ayet ve hadisler ikinci aşamada ise hayırseverlik geleneğinin zengin tecrübesi oluşturmaktadır.

Hocalar, evsizlerin değişik düzeylerde; yemek, giyim, tedavi, temizlik/banyo ihtiyaçları ile barınma ihtiyaçlarını karşılamaktadır. Cami bahçelerinde oluşturulan ilişkiler ağı ile evsizlerin özgüvenlerini kazanmalarına katkılar yaparak, hayata tutunmalarına, iş bulmalarına, meslek edinmelerine, bir kısmının ise var olan/terk ettiği eşleri ile barışarak hayata yeniden dönmelerini sağlamaktadırlar. Gerek işe yerleştirme gerek aile ile barıştırma yoluyla toplumsal hayata dönmelerine vesile oldukları bu insanların aile yaşantılarını da değişik aralıklar ile takip eden hocalar, gerektiğinde psikolojik ve ekonomik desteklerini sürdürerek aile hayatlarının devamlılığını sağlamaktadırlar. Dolayısıyla hocaların, evsizlerin tekrar sokağa düşme risklerini en aza indirmeye çalıştıkları ifade edilebilir.

Cami bahçelerinde evsizlere yönelik olarak sürdürülen çalışmaların yazılı bir programa bağlı olmamakla birlikte belli aşamalara dayalı olarak sistematik bir tutarlılık içinde ilerlediği anlaşılmaktadır. Bu yazısız/plansız ama sistematik tutarlılığı dört camide de yürütülen çalışmalarda görmek mümkündür. Bunu sağlayan ana unsur ortak dini bilgilerdir. Bu bilgiler üzerine inşa edilen faaliyetlerin evsizler için "yeniden sosyalleşme" sürecini başlattığı ifade edilebilir. Bu sürecin en önemli boyutu gerek cami cemaati ile gerek mahalle halkı ile kurulan ilişkilerdir. Görüşülen dört imamın ifadelerinden anlaşıldığına göre evsizlere caminin ve faaliyetlerin işleyişi hakkında sadece rol ve sorumluluk verme değil bazı konularda evsizlere danışıldığı da ortaya

çıkılmaktadır. Böylelikle evsizler kişiliklerinde yaşanan iyileşmelerle, yeni ilişkiler ağı içinde kendisinin diğer insanlar ile eşitlendiği duygusunu yaşayarak belli düzeyde bir özgüven kazanmaktadır. Dolayısıyla evsizlik sorununun çözümünde evsiz kişinin psikolojik iyi oluş hali en önemli aşama olduğu anlaşılmaktadır.

Bütün bu aşamalarda temel belirleyici olan iki ana unsur söz konusudur: İlki, hocaların evsizlere “sevgi, merhamet ve sabır” dolu yaklaşım/tutum içinde davranmalarıdır. Dini saiklerle ortaya çıkan doğal süreçteki bu şekilde bir yaklaşım kurumsal bir yerde verilecek hizmetlere göre daha etkili sonuçlar doğurma kapasitesine sahiptir. Sevgi ve merhamet davranışları toplumsal ilişkilerde de önemli/etkili davranışlardır. Ancak konu itibarıyla önemli olan bu davranışları “din adamlarının” göstermiş olmasıdır. Gündelik sosyal ilişkiler zaman zaman “beklenti” veya “çıkarcı” odağında seyredebilirken, din görevlilerinde, özellikle evsiz insanlara karşı sevgi ve merhamet davranışları dinin bir gereği olarak “Allah’ın rızası” temelinde ortaya çıkmaktadır. Değişik şekillerde istismar edilen ve toplumdaki dışlanmış evsizlerin, kendileri ile ilişkiye giren kişilerin hiçbir beklenti içinde olmadıklarına inanmaları gerekir. Bu inancın kazanılması ise sevgi ve şefkate dayalı sabırlı bir süreci zorunlu kılar. Gerçekten cami hocalarının gerek evsizleri motive etmelerini gerekse de evsizler üzerinde gizli bir otorite kurmalarını sağlayan en önemli unsur sevgi ve şefkate dayanan bu sabırlı davranışlarıdır. Aynı zamanda hocaların gösterdiği bu davranış biçimi çalışmalara katılan diğer cami cemaati veya mahalle sakinleri için de önemli bir model olarak öne çıkmaktadır.

Bu çalışmaların başarılı olmalarını sağlayan ikinci bir unsur olarak, toplumun “hoca” kimliğine duyduğu güven unsuruna dikkat çekmek gerekir. Bu unsur toplumun bütün katmanlarında az veya çok değişik düzeylerde vardır. Evsiz kişilerin hocaların yönlendirmelerine paralel davranışlarını değiştirmelerini sağlayan bu güvendir. Mahallede/toplumda evsizlere yönelik olarak var olan ön yargılar veya çevrede bulunan esnafın evsizlere duyduğu güvensizliğin hocalara duyulan bu güven sayesinde bertaraf edildiği anlaşılmıştır. Gerek cami cemaati gerek mahalle sakinleri veya uzak bölgelerde bulunan kişilerin hocaların çalışmalarına katkı vermelerini sağlayan unsur güven duygusudur. Aynı şekilde ailelerinden ayrılmış veya dışlanmış kişilerin aileleri ile barıştırılmaları bu güven unsuru sayesinde başarıyor. Aynı şekilde imamlar, Türkiye’nin hangi bölge, şehir veya mahallesinde olursa olsun, evsiz kişinin ailesinin yakın çevresinde bulunan cami hocasını, kanaat önderini veya muhtar ve kaymakam gibi idari yetkilileri harekete geçirecek dargın eşlerin kocaları ile barışmalarını kendisine duyulan bu güven sayesinde isteyebiliyor. Hoca kimliğine duyulan bu güven unsuru ile birlikte, Diyanet İşleri Başkanlık teşkilatının sahip olduğu ilişki ve iletişim ağının da önemli bir güç unsuru olarak zikretmek gerekir. Bu iletişim gücünün grup içinde etkili olduğu kadar, grup dışındaki memurlar ile ilişkiye girme konusunda da etkili olduğu görülmektedir. Bütün bunların yanında tamamlayıcı bir unsur olarak hocaların

bütün ilişkilerde “din dilini” kullanmaları da bir diğer önemli husustur. Çünkü imamlar, çevrede bulunan esnaftan evsiz kişiler için “Allah rızası” için iş istediği gibi, kırgın/kızgın aile üyelerinden de, “Allah rızası” için barışmalarını, “Allah rızası” için eşini affetmelerini istiyor. Bütün bu insanlara verilen mesaj “siz evsiz kişiye yardım ederseniz, Allah da size yardım eder” mesajıdır. Kısaca çok önemli bir sosyal sermaye unsuru olarak “hoca” kimliğine duyulan saygı ve güven, cami avlularında evsizlere yönelik olarak yürütülen çalışmaların başarılı olmasını sağlayan temel etkidir.

Sonuç olarak camilerdeki çalışmaların, barınma, beslenme gibi temel ihtiyaçların karşılanmasından çok daha işleve sahip olduğu anlaşılmaktadır. Çalışmaların asıl önemi, temel ihtiyaçlarının karşılanmasından çok sosyal psikolojik ihtiyaçların karşılanmasıdır. Örneğin kış aylarında valiliklerin kendileri için açtığı otellerde bütün biyolojik ihtiyaçların karşılanmasına rağmen, sosyal çevre ve ilişki ağlarından ayrılma riskinden dolayı bir kısım evsizlerin bu otellerde kalmadığı veya sadece donma riskinin yüksek olduğu çok soğuk gecelerde otellerde kaldıkları bilinmektedir. Bir başka ifade ile sosyal psikolojik ihtiyaçların karşılanmaması, biyolojik ihtiyaçların karşılanmasının önemini yitirmesine sebep olmaktadır. Araştırmacı, evsizler ile olan 15 yıllık yakın temasında bu durumu sıklıkla şahit olmuştur. Dolayısıyla, beslenme, barınma, tedavi ve temizlik gibi sadece temel biyolojik ihtiyaçlarının karşılanmasını sağlayacak otel veya pansiyon benzeri mekânlara evsizler zorunlu kalmadıkça fazla ilgi duymamaktadırlar. Cami avlularında yürütülen bu çalışmalara aktif olarak katılarak özgüvenlerini kazanan evsizler ikinci aşamada sokağın istismar alanlarından uzaklaşarak kurdukları yeni ilişkilerin sunduğu işe sahibi olma, aileleri ile barışma gibi imkanlara kavuşmaktadırlar. Ne yazık ki bu özellikleri, evsizlere yönelik olarak sürdürülen diğer çalışma biçimlerinde bulmak mümkün değildir. Bu yönüyle din kurumunda var olan potansiyel güç ve sinerji cami ortamlarında “hoca kimliği” altında açığa çıktığı oranda çok etkili sosyal psikolojik sonuçlar doğurabilmektedir. Bu potansiyel güç ve sinerjinin son derece önemli bir sosyal sermaye olduğunu kabul etmek gerekir. Merkezi veya yerel yönetim birimlerinden ekonomik bir destek veya akademiden gelen bir rehberlik/danışmanlık desteği olmadan imamların cami ortamlarında bu çalışmaları sivil olarak sürdürülebilmeleri önemli bir başarıdır. Söz konusu çalışmaların sivil karakterlerine kesinlikle müdahale etmeden esnek bir planlamaya dayalı olarak koordine edilerek psikolog desteği verilirse bu çalışmaların daha başarılı sonuçlar vereceğini ifade etmek mümkündür.

Hakem Değerlendirmesi: Dış bağımsız.

Çıkar Çatışması: Yazar çıkar çatışması bildirmemiştir.

Finansal Destek: Yazar bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir.

Teşekkür: Proje yürütücüsüyle yapılan protokol çerçevesinde, bu çalışmada kullanılan verilerin bir kısmı, Türkiye Bilimsel ve Teknolojik Araştırma Kurumu (TÜBİTAK) tarafından 1001 - Bilimsel ve Teknolojik Araştırma Projelerini Destekleme Programı kapsamında desteklenen 121K287 Numaralı ve “Eski Evsizlerin Evsizlikten Kurtulma Tecrübeleri Üzerine Nitel Bir Araştırma: İstanbul Örneği” başlıklı proje kapsamında üretilmiştir. Bu kapsamda proje yürütücüsüne ve projeye destek veren TÜBİTAK’a teşekkürlerimi sunarım.

Etik Onay: Bu araştırmada kullanılan saha verileri, İstanbul Üniversitesi Sosyal ve Beşeri Bilimler Araştırmaları Etik Kurulu Başkanlığı'ndan çıkan, 2024/436 dosya numaralı ve 2996914 sayılı başvuruya ilişkin E-35980450-663.05-3055757 sayılı onay kararı ile 2021/186 dosya numaralı 26.08.2021 tarih ve 424902 sayılı başvuruya ilişkin E-35980450-663.05-466501 sayılı onay kararı çerçevesinde üretilmiştir.

Peer-review: Externally peer-reviewed.

Conflict of Interest: The author declare no potential conflicts of interest with respect to the research, authorship, and/or publication of this article.

Grant Support: The author received no financial support for the research, authorship, and/or publication of this article.

Acknowledgements: Some of the data used in this study, within the framework of the protocol made with the project coordinator, were generated within the scope of the project numbered 121K287 and titled "A Qualitative Study on Formerly Homeless People's Experiences of Escaping Homelessness: The Example of Istanbul", supported by the Scientific and Technological Research Council of Turkey (TUBITAK) within the scope of 1001 - Scientific and Technological Research Projects Support Program. In this context, the author would like to thank the project coordinator and TUBİTAK for supporting the project.

Ethical Approval: The field data used in this study were generated within the framework of the approval decision numbered E-35980450-663.05-3055757 regarding the application numbered 2024/436 and dated 2996914 and the approval decision numbered E-35980450-663.05-466501 regarding the application numbered 2021/186 and dated 26.08.2021 and numbered 424902 from the Istanbul University Social Sciences and Humanities Research Ethics Committee.

Kaynakça/References

- Acar, H. ve Erbay, E. (2013). Sokak çalışması: temel kavramları ve kapsamı. (Ed. H. Acar, N. Negiz ve E. Akman). *Sosyal hizmet temelleri ve uygulama alanları* içinde (s. 365-372). Ankara: Maya Akademi.
- Akın, A. (2016). Tarihi süreç içinde cami ve fonksiyonları üzerine bir deneme. *Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 15(29), 179-211.
- Alver K. (2013). *Mahalle*. Ankara: Hece Yayınları.
- Bayram, S. (2012). Osmanlı devletinde ekonomik hayatın yerel unsurları: ahilik teşkilatı ve esnaf loncaları. *İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 21, 81-115.
- Bedir, A. (2020). Türklerin iktisadi hayatında sosyal yardımlaşma. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*. 24(3), 1141- 1169. Erişim adresi: <https://dergipark.org.tr/en/pub/ataunisobil/issue/57299/777385>
- Bekaroğlu Doğan, Y. (2020) Neoliberalizm evsizliğin yönetimi ve evsizlerin hayatta kalma stratejileri. *İdealkent*, Kentleşme ve Ekonomi Özel Sayısı, 11, 1339-1374.
- Canatan, K. ve Pazarbaşı, İ. (2016). Ortadoğu toplumlarında komşuluk ilişkileri ve komşuya güven düzeyi sosyolojik bir yaklaşım. *Çekmece İZÜ Sosyal Bilimler Dergisi* 4 (8-9), 33-63.
- Castells, M. (2013). *Binyılın sonu*. (E. Kılıç, Çev.). İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Cicioğlu, H. (1985). *Türkiye Cumhuriyeti'nde ilk ve ortaöğretim*. Ankara: Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Yayınları
- Çağatay, N. (1989). *Bir Türk kurumu olan ahilik*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Çelebi, E. (2014). Sokakta Yaşayanlara Yönelik Sosyal Sorumluluk Çalışmaları İçin Toplumsal Algının Belirlenmesi, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Cilt 7, Sayı 33, s. 808-815
- Demirel, D. (2006). Küresel eksende devletin yeni kimliği; etkin devlet. *Sayıştay Dergisi*, 60, 105-128.
- Faroqi, S. (1994). *Osmanlı'da kentler ve kentliler*. (N. Kalaycıoğlu, Çev.). İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları

- Güç, A. (2021). Osmanlılar 'da cami ve ibadet yerleri. Şeker, M. (Ed.), *İslam tarihi ve medeniyeti II (Osmanlı dönemi)* içinde. İstanbul: Siyer Yayınları. 2. Bs., Cilt 15. 265- 285.
- Gültekin, M. Ve Özcan, Z. (2021). Kur'an ayetleri bağlamında bir değer tahlili: yardımseverlik. *Mütalaa* 1/2 (181-206).
- Hızlı, M. (2021). Osmanlı mahalle imamaları. Şeker, M. (Ed.), *İslam tarihi ve medeniyeti II (Osmanlı dönemi)* içinde. İstanbul: Siyer Yayınları. 2. Bs., Cilt 15. 285- 295.
- Işıkhan, V. (2006). Ruh hastası evsiz kadınların sorunları ve sosyal hizmet yaklaşımları. *Toplum ve Sosyal Hizmet*. 17(1), 37- 52.
- Kılıç, A. K & Aslantürk, H. (2019). Evsizlerin Sosyo-Demografik Özellikleri ve Sokak Yaşamı Deneyimleri: Antalya Örneği. *Journal of Society & Social Work*, 30 (2).
- Küçük, M. (2014). *Kent yoksulluğu ve evsizlik (İstanbul Zeytinburnu spor kompleksi barınma evi örneği)*, (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi), Sakarya Üniversitesi, Sakarya.
- Merriam, S. (2015). *Nitel araştırma desen ve uygulama için bir rehber*, (Selahattin Turan, Çev). Ankara: Nobel Yayınları.
- Ögel, B. (2001). *Dünden bugüne Türk kültürünün gelişme çağları*. İstanbul: Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı.
- Ören, E. (2015). Neoliberal yönetimsellik, çalışma ilişkileri ve “girişimci özne”. *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 29 (1), 155-169.
- Özdemir, U. (2010). Evsizlik ve evsizlere genel bir bakış, *Toplum ve Sosyal Hizmetler Dergisi*, 21 (2): 77-88.
- Pakalın, M. Z. (2004). *Osmanlı tarih deyimleri ve terimleri sözlüğü*, İstanbul: MEB
- Singer, A. (2002). *Osmanlı'da hayırseverlik*. (D. Şendil, Çev). İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları
- Şeker, Ş ve Yılmaz, M. (2017). *İnfak ve zarafet*. İstanbul: Zeytinburnu Belediyesi Kültür Yayınları.
- Türkcan, S. & Türkcan, A. (1996). Psikiyatri ve evsizlik: bir gözden geçirme çalışması, *Düşünen Adam Dergisi*, 9(4):8-14.
- Türkdoğan, O. (2003). *Türk tarihinin sosyolojisi*. Ankara: Hasret Yayınları.
- Türkoğlu, İ. (2013). Sosyal devlet bağlamında Türkiye'de sosyal yardım ve sosyal güvenlik. *Akademik İncelemeler Dergisi (Journal of Academic Inquiries)*, 8 (3), 275 - 305.
- Vakıflar Genel Müdürlüğü, (2012), “Tarihte İlginç Vakıflar”, Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları, Erişim: <https://cdn.vgm.gov.tr/yayin/ilginc-vakiflar.pdf>
- Yediyıldız, B. (2002). Klasik dönem Osmanlı toplumuna genel bir bakış. Güzel, H. C., ve Birinci, A. *Genel Türk Tarihi* içinde. Cilt 6. Ankara: Yeni Türkiye Tarihi. 287- 345.
- Yuncu, D. L. (2005). İki Yoksulluk Yaklaşımı: A. Sen'in Yapabilirlikten Yoksunluk Teorisi ve Toplumsal Dışlanma Çerçevesinin Karşılaştırılması. *Boğaziçi Üniversitesi Sosyal Politika Forumu Araştırma Raporu*.

İstanbul Üniversitesi Sosyoloji Dergisi

Başvuru: 23 Eylül 2024
Revizyon Talebi: 26 Eylül 2024
Son Revizyon: 29 Kasım 2024
Kabul: 08 Aralık 2024
Online Yayın: 03 Ocak 2025

ARAŞTIRMA MAKALESİ / RESEARCH ARTICLE

Evsizler, İmamlar ve Caminin Dönüşümü: İstanbul Hz. Kaab Camii Örneği

Şevket Ercan Kızılay¹

Öz

Bu çalışmanın amacı, İstanbul'un Eyüpsultan ilçesi Ayvansaray Mahallesi'nde yer alan Hz. Kaab Camii'nde evsiz bireylere yönelik gerçekleştirilen sosyal hizmet çalışmalarını incelemek ve bu bağlamda inanç temelli bir kuruluş olarak caminin rehabilitasyon süreçlerindeki rolünü anlamaktır. 1'i cami imamı, 7'si araştırmanın yapıldığı sırada cami misafirhanesinde kalmakta olan evsiz birey, 4'ü İnsana Dokunma Merkezi'nde rehabilite olmuş eski evsiz birey, 1'i de mahalle sakininden oluşmak üzere toplamda 13 kişi ile yarı yapılandırılmış derinlemesine mülakat yapılmıştır. Hz. Kaab Camii bünyesinde kurulan İnsana Dokunma Merkezi'nin evsizlerin hem acil ihtiyaçlarının karşılanmasında hem de rehabilitasyonlarında önemli bir işlev üstlendiği görülmektedir. Hz. Kaab Camii'ndeki evsiz bireylere yönelik sosyal hizmet uygulamalarının İnsana Dokunma Merkezi olarak yeniden yapılandırılması, inanç temelli sosyal hizmet uygulamalarının modern gereksinimlere cevap verecek şekilde dönüşüm geçirdiğini göstermektedir. Özellikle madde bağımlısı evsiz bireylerin toplum hayatına yeniden kazandırılması noktasında, Hz. Kaab Camii'nde verilen barınma, gıda, temizlik, psikososyal destek ve mesleki rehabilitasyon hizmetlerinin bir sosyal hizmet uygulama örneği olarak dikkate alınması gerektiği sonucuna varılmıştır. İnsana Dokunma Merkezi'nde tamamen gönüllülük ve sivil inisiyatif esas alınarak, evsiz bireylerin sosyal dışlanma riskini azaltmayı hedefleyen kapsayıcı ve destekleyici bir rehabilitasyon programı uygulanmaktadır. Program, bireylerin temel insani ihtiyaçlarını karşılamının yanı sıra, sosyalleşme ve mesleki rehabilitasyon yoluyla topluma yeniden entegrasyonlarını sağlamayı amaçlamaktadır. Bu kapsamda, İnsana Dokunma Merkezi kuruluşundan bu yana 350 evsiz birey üzerinde rehabilitasyon programlarını başarıyla uygulamış ve bu bireylerin topluma yeniden entegrasyonu sağlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Evsizlik • İnanç temelli kuruluşlar • Cami • İmam • Sosyal politika

The Homeless, the Imams, and the Transformation of the Mosque: The Case of Istanbul Hz. Kaab Mosque

Abstract

The aim of this study was to examine the social service activities carried out for homeless individuals at Hz. Kaab Mosque in Ayvansaray Neighbourhood of Eyüpsultan district of Istanbul and to understand the role of the mosque as a faith-based organisation in rehabilitation processes in this context. Semi-structured in-depth interviews were conducted with a total of 13 people, including 1 mosque Imam, 7 homeless individuals who were staying in the mosque guesthouse at the time of the research, 4 former homeless individuals who were rehabilitated at the Human Touch Centre, and 1 neighbourhood resident. It is seen that the Human Touch Centre established within Hz. Kaab Mosque has an important function both in meeting the urgent needs of the homeless and in their rehabilitation. Restructuring of social service practises for homeless individuals in Hz. Kaab Mosque as the Human Touch Centre shows that faith-based social service practises have been transformed to respond to modern needs. It was concluded that the shelter, food, cleaning, psychosocial support and vocational rehabilitation services provided at Hz. Kaab Mosque should be considered as an example of social service practise, especially at the point of reintegrating substance-addicted homeless individuals into social life. At the Human Touch Centre, an inclusive and supportive rehabilitation programme that aims to reduce the risk of social exclusion of homeless individuals is implemented on the basis of volunteerism and civil initiative. In addition to meeting the basic humanitarian needs of individuals, the programme aims to ensure their reintegration into society through socialisation and vocational rehabilitation. In this context, since its establishment, the Human Touch Centre has successfully implemented rehabilitation programmes on 350 homeless individuals, and their reintegration into society has been ensured.

Keywords: Homelessness • Faith-based organisations • Mosque • Imams • Social policy

1 Sorumlu Yazar: Şevket Ercan Kızılay (Dr. Öğr. Üyesi) Düzce Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyoloji Bölümü, Düzce, Türkiye, Eposta: sevketercankizilay@duzce.edu.tr, ORCID: 0000-0002-2750-2786

Atf: Kızılay, Ş. E. (2024). Evsizler, imamlar ve caminin dönüşümü: istanbul Hz. kaab camii örneği. *İstanbul Üniversitesi Sosyoloji Dergisi*, 44, 555-588. <https://doi.org/10.26650/SJ.2024.44.2.0697>

Extended Summary

In a historical mosque in the Ayvansaray neighbourhood, Eyüpsultan district of Istanbul, right at the foot of the historical walls of Istanbul, an important social policy practise for the homeless is being carried out by a mosque imam of the Diyanet. This qualitative research-based article seeks to understand and explain the basic dynamics of this mosque-based social policy practise. In the context of Turkey's social history and modernisation story, the use of a mosque, as an institution affiliated to the Diyanet, to improve the lives of disadvantaged individuals in the society and to support them is considered as a rather new and interesting issue.

The phenomenon of homelessness is an important public problem that has recently been on the rise worldwide. Many states are making important efforts to solve this problem. Today, especially according to the reports of the United Nations, there are approximately 150 million homeless people in the world. The accepted definition of homelessness not has a regular and stable place to stay. Therefore, the problem of shelter emerges as an important problem here. The provision of shelter to the homeless and the economic cost of this for the states has paved the way for states to share the burden of social policy work with non-governmental organisations. In this framework, faith-based organisations as an important civil society actor have recently gained significant visibility. Many faith-based organisations perform important social policy activities, especially for disadvantaged social segments. In this context, the presence of faith-based organisations in the field of social services has been especially important for the welfare of the society. These organisations, established through civil initiatives, play a vital role in alleviating the burden and cost of activities that governments will have to undertake for disadvantaged groups in society. The relationship between governments and faith-based organisations is developing rapidly. The countries where this relationship has developed the most are mostly developed countries. The USA and Western countries are leading the way. Many faith-based organisations (FBOs) are involved in responding to disasters, addressing the housing problems of the homeless, meeting their food needs and helping them recover from alcohol and drug addictions. Today, expecting these social policy activities only from the state reflects an outdated traditional mentality formation.

In this context, can we read these social assistance and policy practises initiated for homeless individuals in Hz. Kaab mosque with this theoretical background? Can we see this formation initiated by the imam of the mosque in Hz. Kaab mosque and defined as the Human Touch Centre as a Faith-Based Organisation? In the West, it is observed that churches, which are used as religious sanctuaries, are also very active in improving the living conditions of disadvantaged social segments. Many programmes for the homeless are implemented in these churches. However, in our country, such a reflex

has not developed in mosques, which have developed as a state institution. Mosques are located in the urban area only as places that are opened and closed from prayer to prayer. Therefore, the functions of mosques and churches differ from each other in many indicators.

In Islamic civilisation, on the other hand, mosques were not only places that were opened and closed for daily prayers. Mosques have been positioned as an important public space where all the problems of social life are discussed and debated. Mosques have been at the centre of community life. However, Turkey's modernisation experience has also affected mosques, and mosques have become quite dysfunctional in this process. However, mosques potentially play an important role to play in improving the lives of disadvantaged social segments.

In this context, mosques can be an important 'temporary shelter' for the homeless, for example. Considering that many of these mosques are located in neighbourhoods, a homeless person who takes shelter in a mosque can be taken care of by the people of the neighbourhood and a solidarity mechanism can be established with him/her. Therefore, it can be predicted that a social policy programme that can be developed through mosques will significantly lighten the burden of the state. We can state that this research, which aims to understand the work carried out for the homeless in the mosque of Hz. Kaab, is based on this theoretical background.

In this context, in-depth interviews were conducted with 13 people, including Hz's imam. Kaab mosque, 7 homeless people staying in the guesthouse of the mosque, 4 former homeless people who were sheltered in the mosque for a period and returned to social life as rehabilitated, and 1 resident of Ayvansaray neighbourhood where the mosque is located. In these interviews, the initial process of homelessness, their experiences of street life in Istanbul, and the process of coming to the mosque after being aware of Hz. Kaab mosque, the experience of sheltering in the mosque, the activities and practises carried out in this process and the basic principles behind these practises were tried to be discovered. The real names of all people were anonymised and code names were used.

According to the findings of the research, it was determined that homeless individuals became homeless due to domestic problems, economic problems, and physical/psychiatric problems. It was found that there is a distinct street life in Istanbul and they had difficulties; they could not feel comfortable in IBB's shelter centre in Esenyurt and they liked the conditions in Hz. Kaab mosque and turned to this place. At this point, there was no coercion or being brought here against their will by law enforcement officers. The homeless people contacted the Imam in various ways and asked for help, and these requests were met.

The imam of Hz. Kaab Mosque defined these activities carried out within the mosque as the Human Touch Centre. The main problem of the work of the Human Touch Centre is to re-incorporate the homeless into social life. Although there is no well-defined social service programme for this purpose, it has been determined that there are basic principles and characteristics.

The homeless were made to participate in all stages of the centre's functioning during their shelter. The homeless people sheltered at the Human Touch Centre at that time voluntarily carry out all the work. Everyone is involved in some part of the work. The Human Touch Centre works as a socialising environment; homeless people can chat with each other and go out during the day if they wish. As basic rules, they should not use substances during their shelter. They should never fight with another homeless person in the shelter. They should not say bad words. They should keep the guest house clean where the dormitories are located.

In the Human Touch Centre, although it is a mosque, 'questions asked by Allah' are not asked. It is a '24/7 emergency service' for the homeless. First, the basic needs of the homeless are met. They eat, sleep on a bed, drink tea, and watch a soccer match. After they recover, they find a job and start working. When they have recovered well, they can leave if they wish.

Philanthropic businessmen and other donations provide the financial support for the entire operation of the Human Touch Centre. ic businessmen and other donations provide the financial support for the entire operation of the Human Touch Centre. Various social service experts visit the centre, and various doctors form voluntary partnerships with the Imam for treating the health problems of the homeless. However, it is possible to say that all these are carried out with civil initiative and Imam's social capital plays an important role in this. Therefore, it has been observed that the imam of the mosque is at the centre and his personality and charisma constitute the main backbone of the Human Touch Centre. Although Imam defines the activities in Hz. Kaab mosque as the Human Touch Centre, according to the homeless people, it is '... Baba Tekke' [lodge]. They address the Imam as '... Baba [Father]'.

The 4 former homeless people who used to live in Hz's mosque. Kaab and left it after they recovered, said that if not for Imam, if not for his 'touch', maybe they would have disappeared. They still have great respect for the Imam. They call him and ask how he is doing. They even come to visit him at certain times. They continue their lives as volunteers in this work. Until today, there were 370 people who somehow fell into Hz. Kaab mosque, rehabilitated and re-included in the life of society. Records of all these people are kept.

When we evaluate these social policy activities initiated by the imam of Hz. Kaab mosque for homeless individuals in the context of faith-based organisation literature,

it is possible to say the following. It approaches the context of faith-based organisations by transforming the mosque, which is a state institution, with civil initiative. However, the programme it implements is not a religious programme. The programme it implements is a basic social service work. However, the place where these activities are carried out is a mosque. This is the first example. What is actually happening is the implementation of social policy in a mosque. Therefore, we can see the relevant discussion context as the mosque working as a faith-based organisation. In this case, it is quite interesting in terms of showing the transformation of the mosque in the context of Turkey.

Evsizler, İmamlar ve Caminin Dönüşümü: İstanbul Hz. Kaab Camii Örneği

Bu araştırmada İstanbul Ayvansaray semtinde surların hemen yanında yer alan Hz. Kaab Camii'ndeki evsiz bireylere yönelik sosyal hizmet çalışmaları, inanç temelli kuruluşlar literatürü bağlamında ele alınmaktadır. Evsizlere yönelik yapılan çalışmalarda inanç temelli kuruluşların rolü ve etkisi gittikçe artmaktadır. Başta ABD olmak üzere Batı ülkelerinde inanç temelli kuruluşların toplumsal refah adına önemli çalışmaları bulunmaktadır. Türkiye'de inanç temelli kuruluşlar üzerine yapılan araştırmalar sınırlıdır. Özellikle inanç temelli kuruluşların evsizler ile ilgili yaptığı faaliyetlere yönelik herhangi bir literatür ile karşılaşılmamıştır. Bu araştırma ile bu eksiklik kapatılmaya çalışılmaktadır. Türkiye'nin modernleşme tarihi boyunca bir devlet kurumu olarak şekillenen camilerin, Hz. Kaab Camii örneğinde olduğu gibi evsizlere yönelik sosyal hizmet çalışmalarıyla “inanç temelli kuruluş” işlevi kazanması, hem toplumsal bir dönüşümün göstergesi hem de önemli bir araştırma konusudur. Gürel (2023) ve Doğan (2018), evsiz bireylerin özellikle geceleri cami bahçelerini güvenli bir alan olarak tercih ettiklerin dair bulgular sunmaktadır. Ayrıca, Hasan Paşa Camii cemaatinin evsiz bireyler için bir aşevi kurduğunu ifade etmişlerdir. Doğan (2018), camii imamlarının evsiz bireylerle ilişkilerinin genellikle yüzeysel kaldığını tespit etmiştir. İstanbul Selime Hatun Camii İmamı Osman Gökrem Hoca'nın evsiz bireyler için bazı çalışmaları olduğu belirtilmekle birlikte, bu çalışmalarda rehabilitasyona yönelik bir uygulamanın bulunmadığı vurgulanmıştır. Akyıldız (2020), evsizlere yönelik din temelli hizmet kurumlarının yeterince gelişmediğini dile getirmiş, Aynacı (2024) ise evsiz bireylerin camileri sığınak olarak tercih ettiklerini belirtmiştir. Bu çalışmalar, camilerin evsizler için bir barınma veya yardım mekânı olarak kullanılabileceğini ortaya koysa da, camilerin inanç temelli bir kuruluş (faith-based organizations) olarak sosyal hizmet işlevi görmesine dair herhangi bir tespit içermemektedir. Hz. Kaab Camii'ndeki uygulama, bu açıdan literatürdeki önemli bir boşluğu doldurmaktadır. Bu nokta ise bu araştırmanın özgünlüğünü oluşturmaktadır. Hz. Kaab Camii'ndeki evsizlere yönelik “İnsana Dokunma Merkezi” çatısı altında yürütülen özellikle “rehabilitasyon” çalışmaları ve merkezin işleyiş mekanizması bir caminin inanç temelli bir kuruluşla dönüştüğünü göstermektedir.

Literatür Değerlendirmesi

İnanç temelli kuruluşların ürettiği hizmetler bütün dünyada evsizlere yönelik sosyal hizmet çalışmaları içinde ve evsizlerin rehabilitasyonunda önemli bir yer tutmaktadır. Türkiye örneğinde ise bu bağlamda camilerde evsizler için üretilen hizmetler öne çıkmaktadır. Bu hizmetlerin evsizlerin rehabilitasyonunda oynadığı rolü anlamayı amaçlayan bu araştırma kapsamında, araştırmanın odağına uygun olarak, mevcut araştırmalar içinde evsizlerle (1) ibadethanelerin, (2) inanç temelli kuruluşların ve (3) dindarlığın kesişiminde yer alan literatür incelenip değerlendirilmiştir.

İbadethaneler ve Evsizler

Evsiz bireylerin çoğu, alkolizm, fiziksel engeller, kötü sağlık gibi kronik sorunlarla ve suç geçmişleriyle birlikte ekonomik yoksunluk içinde yaşamaktadır (Rossi vd., 1987; Shlay & Rossi, 1992; Gürel, 2024). Sokak hayatında karşılaştıkları temel zorluklardan biri barınma problemidir. Barınma imkânı bulamayan bu bireyler, özellikle geceleri güvenlik tehditleri, soğuk hava koşulları ve sağlık problemleriyle karşılaşmaktadır (Gürel, 2023). Hayatta kalabilmek için çeşitli hayatta kalma stratejileri (survival strategies) geliştirerek sığınacak bir yer aramaktadırlar. Bu yerlerden biri de ibadethanelerdir ve özellikle kiliseler, evsiz bireyler tarafından sıkça barınak olarak kullanılmaktadır (Anderson, 1967). Kiliselerde, evsiz bireylerin “insani dönüşüm”ünü sağlamak için “etkileşim kurma”, “sohbet etme” ve “birlikte yemek yeme” gibi sosyal faaliyetler düzenlenmektedir (Duce, 2013). Güney Afrika’nın Johannesburg kentinde bir kilisede faaliyet gösteren Trinity Sağlık Hizmetleri (TSH), evsizlere yönelik “kilise merkezli sağlık hizmetleri” sunmaktadır. Odak grup görüşmeleri sonucunda, bu hizmetlere dair üç ana tema belirlenmiştir: (1) Evsizliğin sağlık üzerinde olumsuz etkileri; (2) yaygın sağlık ihtiyaçları (örneğin, tüberküloz, grip, cinsel yolla bulaşan hastalıklar ve diş enfeksiyonları); (3) TSH’nin, damgalanma ve ayrımcılıktan uzak bir yaklaşımla şefkat ve merhamet temelinde sağlık hizmetleri sunması (Johnston vd., 2020). Bu kapsamda TSH’nin, evsiz bireylerin ihtiyaçlarını karşılamada önemli bir rol oynadığı görülmüştür.

Yerel kiliselerde, belediyelerin desteğiyle evsiz bireyler için geçici geceleme olanakları sağlanmaktadır (Lawrence & Dover, 2015). Bunun yanı sıra, kiliselerde evsiz bireyler için yemek organizasyonları düzenlenmektedir. Detroit, Michigan’da yapılan bir araştırma, evsiz bireylerin yemek ihtiyaçlarını karşılamada yalnızca doyurucu değil, aynı zamanda sağlıklı ve diyet koşullarına uygun yemeklerin önemini ortaya koymuştur (Scouten vd., 2016). Dallas’taki Stewpot, 30 yılı aşkın süredir evsizlere hizmet veren bir inanç temelli kuruluştur. İlk olarak First Presbyterian Kilisesi tarafından konserve ürün dağıtımıyla başlayan girişim, sonrasında mutfakta hazırlanan yemeklerin kardeşlik salonunda servis edilmesiyle genişlemiştir. Bu organizasyon, her gün 100’den fazla evsize hizmet vermektedir (Adkins, 2010). Brüksel’de yasal statüye sahip olmayan Afgan sığınmacılar için bir kilise, sığınma alanı olarak kullanılmaktadır. Bu bireyler, kiliseyi yaşam alanı haline getirerek “ev” olarak tanımlamıştır (Damery, 2018). Benzer şekilde, Roma’da Katolik rahibeler tarafından işletilen bir evsiz barınağı, kadınlar tarafından bir “yuva” olarak görülmektedir (Hill, 1991). Ayrıca, kiliseler evsizlerin barınma sorununa kalıcı çözümler sunmak amacıyla konut projeleri geliştirmektedir. Güney Afrika’daki Metodist Kilisesi, evsiz aileler için boş araziler tahsis ederek kırsal alanlarda geçim kaynaklarını desteklemeyi hedefleyen projeler yürütmektedir (Bolnick & Rensburg, 2005).

Kiliseler, sokakta yaşayan evsizleri destekleme ve bu sorunu önlemeye yönelik çalışmalarda önemli bir rol oynamaktadır. Bu kapsamda, evsizliğin teolojik bir

çerçevede ele alınması ve bu bireylerin durumunun daha iyi anlaşılması gerekmektedir. Gustafson'un ahlaki angajman çerçevesi, Güney Afrika Metodist Kilisesi'nin evsizlere yönelik sorunlara etkili çözümler geliştirmesi için önerilmektedir. Bu yaklaşım, kiliselerin sosyal sorumluluklarını yerine getirerek evsizlere yönelik sorunlarla daha etkin bir şekilde mücadele etmelerini sağlamayı amaçlamaktadır (Tenai & Mbewu, 2020). Öte yandan, Protestan din adamlarının geçmişte evsizlere yaklaşımı olumsuz olmuştur. «Evsiz serseri» terimi, 20. yüzyılın ilk yarısında sokakta yaşayan ve ölen bireyler için kullanılmıştır. Sokakta ölen bu kişilerin cenaze törenlerinde çeşitli zorluklarla karşılaşmış, bu durum kent yaşamının anonimliği ve ahlaki sorunlarına bir eleştiri olarak değerlendirilmiştir. Evsizlerin toplumdaki izole edilmişliği ve terk edilmişliği, diğer bireyler için uyarıcı bir durum olarak yorumlanmıştır (Bregman, 2021). Kilisenin evsiz bireylere destek sağlama konusundaki rolüne ilişkin yapılan çalışmalar, papazlar ve cemaat üyelerinin aktif katılımının önemini ortaya koymaktadır. Özellikle kilisenin, evsiz bireylerle iş birliği yaparak onların kişisel dönüşümünü destekleyen bir mekân işlevi görmesi gerektiği dile getirilmektedir (Moxley vd., 2010). Brezilya'da yürütülen Sokak Pastoralleri programı, Sokak Nüfusu Ulusal Hareketi'nin oluşumunda önemli bir rol oynamıştır. Program, evsiz bireyler, hareket liderleri ve din görevlileriyle yapılan 42 görüşme üzerinden incelenmiş ve bu programın evsizlerin sosyal hareketlere katılımını teşvik eden kritik bir araç olduğu tespit edilmiştir (Cousineau, 2020).

İnanç Temelli Kuruluşlar ve Evsizler

İnanç temelli kuruluşların sosyal hizmet alanında faaliyet göstermesi, toplumsal refah için önemli bir gelişmedir. ABD'de evsizlerin %60'ına bu kuruluşlar tarafından hizmet sunulmaktadır (Piedmont vd., 2021). Bu organizasyonlar, devletlerin dezavantajlı gruplara yönelik hizmet yükünü ve maliyetini hafifletmektedir. 1996'dan sonra hükümetlerle bu kuruluşlar arasındaki ilişkiler gelişmiş, özellikle 2003 yılında literatürde yoğun bir şekilde ele alınmıştır. Ancak, 2008'den sonra yayınlarda bir azalma gözlemlenmiştir (Bielefeld & Cleveland, 2013).

Amerika Birleşik Devletleri'nde inanç temelli kuruluşlar, geniş kitlelere sağlık hizmeti sunmakta ve bu süreçte din adamlarının önemli müdahaleleri dikkat çekmektedir (Bopp vd., 2013). Benzer şekilde, Avrupa'da Fransa, Almanya, İsveç ve Birleşik Krallık'taki inanç temelli kuruluşların tarihsel ve kurumsal analizleri, bu kuruluşların sosyal refah alanındaki rollerini ve işlevlerini ortaya koymaktadır (Göçmen, 2013).

Brezilya'da yapılan bir araştırma, uyuşturucu ve alkol kullanıcılarına hizmet veren inanç temelli kuruluşların, devlet kurumlarıyla iş birliği içinde kamu hizmetlerini güçlendirdiğini göstermiştir (Lotta vd., 2023). Endonezya'da ise bu kuruluşlar, afet yardımı ve yoksullukla mücadelede etkili bir güvenlik ağı oluştururken, hükümet tarafından bir tehdit olarak algılanmaktadır. Bu durum, finansal baskılarla kuruluşların

işleyişini olumsuz etkilemektedir (Sakai, 2012). Los Angeles County’de inanç temelli kuruluşlarla yapılan iş birliği kapsamında yürütülen sağlık eğitimi ve çevresel değişim projeleri, toplum sağlığının iyileştirilmesine katkı sağlamış ve bu kuruluşların sağlık departmanlarıyla etkili bir ortaklık geliştirebileceğini göstermiştir (Robles vd., 2019).

İnanç temelli kuruluşlar (İTK’lar), sosyal yardım ve hizmet çalışmalarında önemli bir rol üstlenmiştir. Dokuz ülkede sosyal hizmet eğitimcileri ile yapılan bir araştırmada, İTK’larla ilgili gelişmelerin sosyal hizmet müfredatına eklenmesine yönelik görüşlerin ülkeler arasında farklılık gösterdiği belirtilmiştir (Pandya, 2016). Önümüzdeki yıllarda, sosyal hizmet çalışmalarında İTK’ların rollerinin daha da artacağı öngörülmektedir. Bu kapsamda, İTK’ların yoksullara yönelik program oluşturma kapasiteleri araştırılmıştır. Örneğin, Indiana’da 285 kiliseyi kapsayan bir araştırma, ırk faktörünün İTK’ların sunduğu sosyal hizmetlerde önemli bir rol oynadığını ortaya koymuştur. Araştırma, Afro-Amerikan kuruluşların ekonomik destekler, istihdam olanakları sağlama, iş eğitimi ve kredi desteği gibi faaliyetler sunma olasılığının, Beyaz kuruluşlara göre daha yüksek olduğunu göstermiştir (Littlefield, 2009).

Birleşik Krallık’ta, evsizlere hizmet sunumunda İTK’ların rolü incelenmiştir. Araştırmada, inanç temelli hizmetlerde inancın nasıl ifade edildiği ve sahada nasıl deneyimlendiği ele alınmıştır. Buna göre evsiz bireyler, dini ve seküler projeler arasındaki farkları ayırt etmekte zorlanmıştır. Araştırma, inanç temelli ve seküler hizmetler arasındaki farkların abartılmaması gerektiğini, birçok hizmet sağlayıcının manevi desteğin önemini kabul ettiğini vurgulamaktadır (Johnsen, 2014). Torino’da, Katolik merkezli hizmetler kapsamında inanç temelli kuruluşların evsizlikle mücadele ve bakım uygulamaları incelenmiştir. Bu kuruluşların, “duygusal atmosferler” yaratarak alıcılar üzerinde derin duygusal ve ilişkisel etkiler bıraktığı ve standartlaştırılmış hizmetler sunduğu belirtilmiştir (Lancione, 2014). İnanç temelli bir kurtarma misyonuna katılan 121 erkek üzerinde yapılan bir çalışmada, tedavinin ilk 7 günü ve 3 ay sonra yapılan anketler ile dini katılımı artış ve dini krizde azalma gözlemlenmiştir. Bu bulgu, dini ve manevi danışmanlığın evsiz bireylerin yaşamlarını iyileştirmede önemli bir rol oynadığını göstermektedir (Piedmont vd., 2021).

Evsizlik yaşayan 14 yetişkinle yapılan nitel görüşmeler, dinin alkol ve uyuşturucu bağımlılığından kurtulmada etkili olduğunu ortaya koymuştur. Din, evsiz bireylerin madde bağımlılığıyla mücadele etmelerine ve evsizlikten kaynaklanan kayıpları aşmalarına yardımcı olmuştur (Lovett & Weisz, 2020). Literatür incelemeleri, inanç temelli kuruluşlar tarafından yürütülen sağlık programlarının çoğunlukla birincil önleme, sağlığın korunması, kardiyovasküler hastalıklar ve kanser gibi konulara odaklandığını göstermektedir. Bu programların sağlık üzerindeki olumlu etkileri vurgulanmıştır (DeHaven vd., 2004). Los Angeles, Mumbai ve Nairobi’de evsiz gençlere yönelik inanç temelli programlarda inanç unsurlarının şehirler arasında nasıl

farklılaştığı araştırılmış ve genel anlamda benzerlikler bulunduğu belirtilmiştir (Ferguson vd., 2006). Ayrıca, iki İngiliz şehrinde yapılan bir etnografik araştırma, Sih ve Müslüman sokak mutfaklarında dinle ilgili hikâyelerden doğan etik uygulamaların “etik vatandaşlık” kavramını güçlendirdiğini ve bu durumun evsizler için anlamlı bir katkı sunduğunu tespit etmiştir (Zavos, 2019).

İnanç temelli kuruluşlar sadece Hristiyan yapıları değil, İslami yapıları da içermektedir. Gorontalo şehrinde yapılan bir araştırmada, ulusal zekât kurumunun yoksulların refahını artırmada çeşitli programlar aracılığıyla etkili olduğu belirlenmiştir (Ladiku vd., 2021). İsveç’te İbn Rüşd Derneği, devlet destekli yetişkin eğitiminde önemli bir rol üstlenmekte ve Müslüman toplumun sorunlarını çözmeye yönelik bir sivil toplum kuruluşu olarak faaliyet göstermektedir (Harding, 2013). Endonezya’da iki İslami İnanç Temelli Kuruluş üzerine yapılan nitel bir araştırma, bu kuruluşların COVID-19 pandemisi sürecinde sağlık eğitimi, psikolojik danışmanlık, pandemi yönetimi, ekonomik etkilerin azaltılması ve aşılama çalışmalarına destek sağladığını ortaya koymuştur. Bu kuruluşların geniş bir üye kitlesi ve güçlü finansal kaynakları bulunmasına rağmen organizasyon yapılarında sorunlar olduğu tespit edilmiştir. Genel olarak, İslami İTK’ların toplumu yönlendirmede ve afetlerin etkilerini azaltmada olumlu bir rol oynadığı ifade edilmiştir (Rachmawati vd., 2022).

Birleşik Krallık’taki Müslüman inanç temelli yardım kuruluşları, Batı’daki yardım kuruluşlarından farklı bir işleyişe sahiptir. Islamic Relief Worldwide ve Muslim Hand örnekleri, bu kuruluşların özellikle Müslüman nüfusun yoğun olduğu bölgelerde etkili olduğunu göstermektedir (Cordier, 2009). Filistin’deki İslami Hareket üzerine yapılan bir çalışmada, Kafr Qassim kasabasındaki sosyal hizmetlerin gelişimini etkileyen faktörler araştırılmıştır. Araştırmada, hükümetin hizmet sağlayamaması, dini ideolojinin etkisi ve siyasi desteğin mobilizasyonunun, bu kuruluşların oluşum ve işleyişinde belirleyici olduğu sonucuna ulaşılmıştır (Eseed, 2019)

Evsizlik ve Dindarlık

Evsizlikle mücadelede dindarlık ve manevi inançların etkisi önemli bir tartışma konusudur. Literatürde, Polonyalı evsiz bireylerin manevi inançlara ve ilahi varlık kavramına yönelik olumlu algılar geliştirdiği ve bu inançların pozitif bir anlam ile moral desteği sunduğu tespit edilmiştir (Niemyjska vd., 2018). Benzer şekilde, Evanjelik Hristiyan bir evsizler barınağında yapılan araştırmada, dini eğitim programlarının düşük benlik saygısı, depresyon ve bağımlılık gibi sorunları aşmada etkili olduğu belirlenmiştir. Bu programların evsiz bireylerin güçlenmesi üzerinde olumlu bir etkisi olduğu sonucuna varılmıştır (Jindra & Jindra, 2021). Sao Paulo’da 456 evsiz birey üzerinde yapılan bir çalışmada, daha yüksek dindarlık düzeyi ile düşük intihar düşüncesi arasında anlamlı bir ilişki olduğu gösterilmiştir (Vitorino vd., 2021). Ancak Kuzeybatı Arkansas’ta yapılan bir başka araştırma, dindarlık ve maneviyatın

depresyon ve kaygı bozukluğu belirtileri üzerinde belirgin bir etkisi olmadığını ortaya koymuştur (Fitzpatrick, 2018).

Evsizlere yönelik dini programların, dini yönelimli bireylerde daha olumlu etkiler sağladığı belirtilmiştir. Dini katılımın yüksek olması, barınma, ruh sağlığı, madde bağımlılığı ve yaşam kalitesinde iyileşmelerle ilişkilendirilmiştir (Tsai vd., 2011). Ayrıca, yaşlı Afro-Amerikan evsiz kadınlarla yapılan bir çalışmada, inanç ve maneviyatın stresle başa çıkmayı kolaylaştırdığı ve yaşam alanlarını anlamlandırmada önemli bir rol oynadığı bulunmuştur (Washington vd., 2008). 11 bölgeden 582 evsiz bireyin bir yıllık takip sürecini inceleyen bir araştırma, dindarlık düzeyinin artmasının gönüllü çalışmalara ve toplumsal etkinliklere daha fazla katılımı bağlantılı olduğunu ortaya koymuştur. Bu bireyler aynı zamanda daha yüksek bir yaşam kalitesi bildirmiştir. Dini inançların, evsiz bireyler arasında iyileşmeyi destekleyen önemli bir faktör olduğu sonucuna varılmıştır (Tsai & Rosenheck, 2011).

Evsizlere yönelik barınma merkezlerinde uygulanan rehabilitasyon programlarında dinin bir yöntem olarak kullanıldığı görülmektedir. Literatürde, manevi uygulamaların evsizlik sonrası toplumla bütünleşme üzerindeki rolünü inceleyen bir araştırma, destekleyici konutlara taşınan bireylerin travma, ayrımcılık ve damgalanmanın etkilerini uzun vadede yaşamaya devam ettiğini ortaya koymuştur (Marr & Silva, 2022). Buna rağmen, evsizlerin %60'ına inanç temelli kuruluşlar tarafından hizmet verilmekte, ancak dindarlık ve maneviyatın tedavi politikalarına yeterince entegre edilmediği ifade edilmektedir. Bir çalışmada, inanç temelli bir kurtarma programına katılan 121 erkek üzerinde yapılan değerlendirmede, dini katılımı artış ve dini krizde azalma kaydedilmiştir. Bu bulgu, dini ve manevi danışmanlığın evsiz bireylerin hayatlarını iyileştirmede önemli bir rol oynadığını göstermektedir (Piedmont vd., 2021). Ayrıca, yatılı tedavi gören kokain kullanan evsiz anneler arasında inanç temelli bir tedavi programı olan Bridges, siyahi kilise topluluklarını kullanarak uygulanmıştır. Üç ve altı ay sonra yapılan değerlendirmelerde, Bridges programının standart tedavilere göre daha başarılı olduğu belirlenmiştir (Stahler vd., 2007).

Yöntem

Bu çalışmada amaç evsizlerin camide geçirdiği barınma deneyimini onların anlatılarından hareketle anlamaktır. Bu sebeple nitel araştırma yöntemlerinden durum çalışması deseni kullanılmıştır. Bu desen, evsizlerin camide geçirdiği barınma deneyimini kendi anlatılarından yola çıkarak derinlemesine anlamayı amaçladığı için tercih edilmiştir. Durum çalışması, bir olguyu bağlam içinde ayrıntılı ve bütüncül bir şekilde incelemeyi mümkün kıldığı için bu çalışmaya uygun bir yaklaşım sunmaktadır (Yin, 2018)

Araştırma Grubu

Araştırmanın katılımcıları, 2024 Ağustos ayında Hz. Kaab Camii misafirhanesinde kalan 7 evsiz, rehabilite edilerek toplum hayatına dönmüş 4 eski evsiz, 1 mahalle sakini ve cami imamından oluşmaktadır (bkz. Tablo 1). Evsizler dışındaki katılımcılarla yapılan görüşmeler, araştırmanın bağlamını daha iyi anlamak, caminin sosyal hizmet rolünü geniş bir perspektiften değerlendirmek ve toplumsal etkileşimlerin evsiz bireylerin deneyimlerine nasıl yansıdığını incelemek amacıyla gerçekleştirilmiştir. Mahalle sakini, caminin çevresiyle olan ilişkisini ve yerel toplumun bu hizmetlere bakış açısını ortaya koymak için seçilmiş, cami imamı ise hizmetlerin organizasyonu ve caminin inanç temelli bir kuruluş olarak işlevi hakkında bilgi sunmak üzere çalışmaya dahil edilmiştir. Misafirhanede kalan toplam 10 evsiz bireyden 7'si, araştırmaya katılmayı kabul etmiştir. Görüşmeler, misafirhanenin bahçesinde yüz yüze gerçekleştirilmiş ve ortalama 45 dakika sürmüştür. Katılımcıların mahremiyetlerini korumak ve kamuoyuna tanınmalarını engellemek amacıyla, gerçek isimleri gizlenmiş ve araştırmada kod isimler kullanılarak yer almışlardır. Örneklem türü ise aykırı durum örneklemesidir. Çünkü burada caminin evsizler için barınma mekânı olarak kullanılması ve buna yönelik çeşitli hizmet programlarının uygulanması camilerde sıklıkla gördüğümüz bir uygulama değildir. Aşırı veya aykırı durumlar, Hz. Kaab Camii'nde evsizlere yapılan hizmet programları gibi, normal durumlara göre (camilerin sadece ibadethane olarak kullanımı) daha zengin veri ortaya koyabilir ve araştırma problemini (evsizlere camilerde hizmet programlarının uygulanması) derinlemesine ve çok boyutlu bir biçimde anlamamıza zemin hazırlayabilmektedir.

Tablo 1. Katılımcı Listesi ve Sosyo-Demografik Özellikleri						
Kod	Kategori	Yaş	Cinsiyet	Eğitim Durumu	Medeni Durum	Evsiz Kalma Süresi
Hoca	Cami İmamı	59	Erkek	Lise	Evli	-
Cemil	Mahalle Sakini	44	Erkek	Lise	Evli	-
Engin	Evsiz	50	Erkek	Lise	Boşanmış	8 yıl
Kemal	Evsiz	59	Erkek	Lise (üniversite terk)	Boşanmış	5 yıl
Mahmut	Evsiz	39	Erkek	Üniversite	Bekar	3 ay
Serdar	Evsiz	49	Erkek	İlkokul	Evli (ayrı yaşıyor)	4 yıl
Şevki	Evsiz	42	Erkek	Lise	Bekar	5 yıl
Yusuf	Evsiz	58	Erkek	İlkokul	Bekar	21 yıl
Ziya	Evsiz	78	Erkek	Lise	Evli	1 yıl
Murat	Eski Evsiz	25	Erkek	Lise	Bekar	2 yıl
Mustafa	Eski Evsiz	32	Erkek	Lise	Evli	4 yıl
Namık	Eski Evsiz	28	Erkek	Lise	Bekar	4 yıl
Remzi	Eski Evsiz	27	Erkek	Lise	Bekar	8 ay

Veri Toplama ve Veri Analizi

Araştırma sürecinde veri toplama stratejisi olarak derinlemesine mülakat tekniği uygulanmıştır. Literatür değerlendirmesinden hareketle oluşturulan ve 12 sorudan oluşan yarı yapılandırılmış mülakat formu katılımcılara uygulanmıştır. Mülakat öncesinde, katılımcılara araştırmanın amacı, hedefleri ve içeriği detaylı bir şekilde açıklanmıştır. Katılımcıların mülakat sürecine gönüllülük esasına dayalı olarak katılmaları sağlanmış, mülakat yapmayı kabul etmeyen bireylerle görüşme gerçekleştirilmemiştir.

Görüşmeler sonucunda toplamda 455 dakikalık ses kaydı alınmış ve bu kayıtlar deşifre edilerek 120 sayfalık bir doküman elde edilmiştir. Araştırmanın ham verilerini oluşturan bu doküman, araştırma sorusundan hareketle belirlenen “analitik mercekle” (Saldaña, 2009) doğrultusunda tematik olarak sınıflandırılmıştır. Sonuç olarak, üç temel tema belirlenmiştir: “Hz. Kaab Camii’ne Gelme Süreci”, “İnsana Dokunma Merkezi: Kurallar ve Koşullar” ve “Rehabilitasyonda Benimsenen Uygulamalar ve İlkeler” (Tablo 2). Bu temalar, bulgular kısmında, katılımcı ifadelerinden hareketle betimsel analize tabi tutulmuş ve tematik olarak yorumlanmıştır.

Tablo 2. Tema Listesi	
Tema	Frekans
Hiz. Kaab Camii’ne Gelme Süreci	14
İnsana Dokunma Merkezi: Kurallar ve Koşullar	39
Rehabilitasyonda Benimsenen Uygulamalar ve İlkeler	99

Bulgular

Araştırma sonucunda elde edilen veriler, birkaç başlık altında özetlenmektedir. Cami imamının evsizlere hitap eden belli hizmetler üretmeye başlama sürecinin yanı sıra evsizlerin böyle bir hizmetin varlığından haberdar olma ve camiye gelme süreçleri bu odaklardan ikisidir. Evsizlerin, çeşitli aktörlerin yönlendirmeleriyle geldikleri “İnsana Dokunma Merkezi”nde karşılaştıkları koşullar ve kurallar da üçüncü odağı teşkil etmektedir. Sonucu özetlemek ise evsizlerin rehabilitasyonuna yönelik olarak üretilen uygulamalar ve bu rehabilitasyon uygulaması sırasında takip edilen ilkeler etrafında gerçekleşmiştir.

Hz. Kaab Camii’nde Evsizlere Yönelik Hizmetlerin Başlama Süreci

Hoca, Alibeyköy’de cami cemaatinin ve mütebedeyyin insanların çoğunlukta olduğu bir mahalle camisinden, İstanbul surlarının dibindeki Ayvansaray Mahallesi’nde bulunan Hz. Kaab Camii’ne tayin olmuştur. Tayininden kısa bir süre sonra, yatsı namazından sonra surların dibindeki madde bağımlısı gençlerin önünü kesip para istemesiyle, bu sürecin başlangıcının fitili ateşlenmiştir. Hoca bu olumsuz gelişmeyi

hemen eşiyle istişare etmiş ve çorba yapma fikri bu şekilde gelişmiştir. Çorba yapıp bunlar etraftaki madde bağımlısı gençlere dağıtılınca bu ön kesmeler bir anda kesilmiş, bununla da kalmayıp bu gençler ile Hoca arasında yoğun bir iletişim süreci başlamıştır. Hoca bu süreci şu şekilde anlatmıştır:

“Camiden çıkıp eve giderken bu gençler önümü kestiler ve para istemeye başladılar... Yatsı namazını kıldırıdıkdan sonra birkaç kere çocuklar önümü kestiler. Tabii, senin imam olduğunu bilmiyorlar, sadece para istiyorlar; ‘Çorba içeceğiz, karnımız aç.’ diyorlar. Ben de birkaç kere para verdim ama sonra baktım ki bu işin sonu böyle gitmeyecek. Peygamber Efendimiz buyuruyor: ‘Bir yere giderken istişare edin, biriniz lider olsun.’ Yani onun liderliğinde hareket edin. Ben de ailemle görüştüm, ‘Çocuklara bir çorba yapalım, bu dezavantajlı gençlerden kurtuluruz.’ dedim. Amacım bu insanlardan kurtulmak, rahatlamak, camide daha özgür olabilmektir; böylece kimse dedikodu yapmaz, rahat ederim diye düşündüm.” (Hoca)

Evsizlerin Hz. Kaab Camii’ne Geliş Süreci

Hz. Kaab Camii’ne gelenler, camide evsizlere yönelik olarak verilen hizmetlerden temelde üç yolla haberdar olmaktadır. Bir başka deyişle üç farklı aktörün evsizleri camiye yönlendirmesiyle evsizlerin yolu İnsana Dokunma Merkezi’yle kesişmektedir.

Arkadaş Yönlendirmesi ile Gelenler

Evsizler sokakta olumsuz koşullar ile uğraşırken ve hayatta kalmaya çalışırken çeşitli vesileler ile Hz. Kaab Camii’nde evsizlere yönelik yapılan faaliyetlerden haberdar olmuşlardır. Kimisini Belediye yetkilileri, kimileri doğrudan kendileri, kimileri de hastane yetkilileri tarafından camiye yönlendirilmişlerdir. Remzi Esenyurt’taki Kıraç barınma merkezinde uyuşturucu bağımlısı bir arkadaşının yönlendirmesi ile Hz. Kaab Camii’ne gelmiştir. Müptezel olan bir arkadaşını yönlendirmiştir:

“Burayı, işte o dediğim Esenyurt’ta Zabıta Müdürlüğü beni aldı götürdü oraya. Orada kaldım. Orada işte o arkadaş bana dedi, sen yapamazsın, edemezsin. Ayvansaray’da böyle bir yer var.” (Remzi)

Ziya, Çanakkale’de ikamet eden bir Kıbrıs gazisidir. Sağlık sorunları nedeniyle İstanbul Çapa’da sağlık hizmetlerinden yararlanmak üzere şehre gelmiştir. Ancak, akşam saatlerinde kalacak yer bulamaması üzerine Beşiktaş’ta bir polis merkezine başvurmuştur. Polis ekipleri, durumu Sosyal Hizmetler birimine bildirmiş, ancak Sosyal Hizmetler kendisine evsizlere yönelik standart prosedürleri uygulamış ve belediyeye ait bir barınma merkezine yönlendirmiştir. Barınma merkezindeki koşulların uygun olmadığını düşünen Ziya, bu durum karşısında kimliğini açıklamış ve ardından otel konaklaması sağlanmıştır. Ancak, üç gün sonra kendisinin aylık bir gelire sahip olduğu gerekçesiyle otel işletmesi tarafından konaklaması sonlandırılmıştır. Bu süreçte, bir camide namaz kıldığı sırada cemaatten bir kişi, Ziya’ya Hoca’nın barınma merkezini

önermiş ve iletişim kurabilmesi için telefon numarasını paylaşmıştır. Telefon görüşmesi gerçekleşikten sonra, Hoca kendisine destek sağlamış ve barınma sorununa çözüm üretmiştir:

“Bana bir arkadaş dedi ki, ‘böyle olunca böyle, Ayvansaray’da bir yer var’ dedi. ‘... Hoca var’ dedi. Telefonunu verdi. Bu ... Hoca’ya telefon açtım. ‘Hocam, ben’ dedim ‘böyle olunca böyle. Başımdan böyle geçti böyle, hastayım.’ ‘Hemen gel’ dedi. ‘Biz sana bakarız’ dedi. Sahip çıktı, çağırdı.” (Ziya)

Zabıtalının Yönlendirmesi ile Gelenler

Kemal’i Hz. Kaab Camii’ne yönlendiren ise belediyenin zabıtalı olmuştur. Zabıta memurlarının Kemal’in “omzuna dokunması” ile başlayan süreci Kemal şu şekilde anlatmaktadır:

“Böyle bir sabahlama değildi. Öğle sonlarıydı, ikindi civarları falandı. Omuzuma birisi dokundu. ‘Abi’ dedi, ‘sizi burada’ dedi, ‘görüyoruz sürekli’. Aynen öyle. Hatta şu an kendisi, Allah sıhhat versin ... Bey, İBB’ye bağlı bir amir, zabıta. ‘Buyurun’ dedim. ‘Sizi abi’ dedi ‘bir yere götüreceğiz’ dedi. ‘Gelmek ister misiniz?’ ‘Ne gibi bir yer?’ dedim. Dedi, ‘Sizin için orası çok uygun. Rahat edebileceğiniz bir yer,’ dedi... Ben ipe un sermeye çalıştım ama yine de onları kıramadım. Geldik. İşte Hoca’yla tanıştırdı beni. ... Hoca’yla tanıştırdı.” (Kemal)

Murat yaşadığı olayların etkisiyle Pendik Araştırma Hastanesi’nde majör depresyon teşhisi almış ve burada 40 gün süreyle tedavi görmüştür. Tedavi süreci sonrasında, kalıcı bir barınma çözümü bulunamaması nedeniyle geçici olarak İSTOÇ’a yerleştirilmesi planlanmıştır. Ancak bu süreçte, Murat’ın hâlen irtibatta olduğu bir zabıta memurunun müdahalesi belirleyici olmuştur. Zabıta memuru, Murat’ın İSTOÇ’a yerleşmesini engelleyerek kendisini Hoca’nın yönlendirdiği bir barınma merkezine sevk etmiştir:

“Hastaneye götürdüler, acile yatırıldım. Majör depresyon teşhisi kondu. Marmara Pendik Araştırma Hastanesi’ne götürdüler. Oranın iyi olduğunu duymuştum. Orada 40 gün kadar yattım. Çıktığımda artık gidecek hiçbir yerim yoktu... Onlar benimle bağlantıya geçti ve beni taburcu ettiler. Sonra beni bir merkeze götürdüler... Sonra bir abi geldi, zabıtanın bir abi, hâlâ tanıyorum kendisini. ‘Murat,’ dedi, ‘orası tehlikeli. Senin gibi değil herkes, madde kullanıyorlar, moralin bozulur.’ ... camiye götürdüler... Böyle başladı yani.” (Murat)

Doktorların Yönlendirmesi ile Gelenler

Hz. Kaab Camii’ne evsizlerin yönlendirilmesinde en önemli kurumlardan biri de Bakırköy Ruh ve Sinir Hastalıkları Hastanesi doktorlarıdır. Doktorlar özellikle Bakırköy’deki yoğun tedavi sürecinin sonlarına gelen evsizleri Hoca’nın yanına göndermektedir. Hoca ile Hastane arasında yoğun bir iletişim ve gönüllü dayanışma ağı bulunmaktadır:

“Bakırköy’deydim, psikiyatrik rahatsızlığım vardı. 25 gündür yattım. Taburcu oldum. Ordan buraya gönderdiler. Öyle devam ediyoruz işte.” (Serdar)

“Beni buraya doktorlarım yönlendirdi. Bakırköy Ruh ve Sinir’deki, vakfi aradılar, hocamla görüştüler.” (Mahmut)

İnsana Dokunma Merkezi: Kurallar ve Koşullar

Hız. Kaab Camii’ndeki evsizlere yönelik yapılan bu faaliyetlerin kurumsal bir isimlendirmesi İnsana Dokunma Merkezi olarak belirlenmiştir. İnsana Dokunma Merkezi Hoca’nın Hız. Kaab Camii’nde başlayan başlayan rehabilitasyon çalışmalarına verdiği isimdir. Bu isim başka bir kurum tarafından buraya verilmemiştir. Bu mekânda insana dokunulmaktadır. Ancak burası her ne kadar spontane bir şekilde kurulmuş olsa da, zamanla belirli kurallar ve ilkeler çerçevesinde çalışma düzeni ve yardım faaliyetleri planlanmıştır. Bu noktada merkezin kurallarını uzun zamandır merkezde barınan Kemal şu şekilde anlatmaktadır:

“Sabahleyin kalkacaksın, elini yüzünü temizleyeceksin, normal olacaksın, alkol falan kullanmayacaksın, herhangi bir madde kullanmayacaksın. Buradaki kural odur. Çevreni temiz tutmaya çalışacaksın. Yani bir çaba göstereceksin herhangi bir iş için, burası için olsun, dışarıda herhangi bir iş için olsun, en azından temizlik babında etrafın, çevrenin temizliği açısından bir çaba göstereceksin. Yani kural bu. Yani illa burada oruç tutacaksın, beş vakit namaz kılacaksın, şu bu olacak diye bir kural yok yani.” (Kemal)

Kemal’in buradaki anlatımında özellikle dikkat çeken nokta cami olmasına rağmen ibadet noktasında herhangi bir zorlamanın, bir kuralın olmadığı özelliğe vurgulanmış olduğudur. Kurallar içerisindeki en önemli tema kullanılan “madde”den vazgeçmektir. Alkol dâhil herhangi bir madde kullanmamak ve merkezin işleyişinde, işlerin yürütülmesinde sorumluluk almak ve gereğini yerine getirmek. Hoca İnsana Dokunma Merkezi’nin işleyiş kurallarını şu şekilde özetlemektedir:

“Öyle kural ki, kullandığı maddelerden vazgeçeceksin. Ondan yararlanabilmek için kullandığın bütün maddelerden vazgeçeceksin. Kavga ettiğinde ikiniz de gidersiniz, haklı ve haksız yok. Yattığın yeri temiz tutacaksın, yani nerede yatıyorsan orayı temizle. Kötü söz söylemeyeceksin, burası camidir; kötü söz konuşmak yok. Tedaviye istekli, gönüllü olmak gerekir.” (Hoca)

Şevki’ye göre “İnsana Dokunma Merkezi” evsizler için kurulmuş olan bir “misafirhane”dir. Misafirhanenin sakinleri de “rehabilite edilen insanlar”dır. Dolayısıyla mutlaka bir kural ve düzen, disiplin olması gerektiği ifade edilerek, İnsana Dokunma Merkezi’nin “dingonun ahırını” olmadığını ifade etmektedir:

“Hoca olmadığı zaman karşılıklı sevgi, saygı, anlayış olması gerekir. Burası misafirhane; sonradan gelen kurallara uymak zorunda. Buranın belli bir giriş çıkışı olması lazım ki dingonun ahırını değil, herkes kafasına göre davranmasın. Kural olmazsa laçkalık oluşur, önüne geçemezsin. Rehabilite edilen insanlar bunlar; hataya, düşmeye, yanlış meyilli.” (Şevki)

Murat ise İnsana Dokunma Merkezi’nde yapılan etkinlikleri belirterek devletin sosyal destek programlarına önemli bir desteğin verildiğini ifade etmektedir:

“Camide, çoğu yerde olmayan, aslında devletin yapması gereken ama yapmadığı şeyler yapılıyor. Mesela, banyo ihtiyacı karşılanıyor, yemek dağıtılıyor—sadece çorba değil, her gün yemek dağıtılıyor.” (Murat)

Sokakta kalan evsizler bu anlamda herhangi bir bürokrasi ile muhatap olmadan sadece “kapıdan içeri giriyorlar”. Sonrasında kendilerine gündelik hayat destekleri verilmektedir. Temel ihtiyaçlar karşılanmaktadır. Banyo yapabilmektedirler. Cemil’in anlatımında İnsana Dokunma Merkezi’nde işleyişin nasıl yürüdüğünü ifade eden detaylar şu şekildedir:

“Hani banyo yapmaya gelen, sokakta kalanlar. Evsizler. Yani icabında banyoya geliyorlar, işte yemek var mı diye geliyorlar, çorap var mı diye geliyorlar, boxer var mı diye geliyorlar. Geliyorlar yani. Kapıdan içeri giriyorlar.” (Cemil)

Yukarıdaki alıntılarda görüldüğü gibi aslında Hoca’nın en büyük destekçileri yine İnsana Dokunma Merkezi’nde kalan evsizlerdir. Hoca onlardan bir ekip kurmuştur. Bu durum da özellikle “katılımcılık” açısından önemlidir. Engin bu anlamda ekip içerisinde en önemli aktörlerden biridir. Hala İnsana Dokunma Merkezi’nde kalsa da gündüzleri belli bir işi ve gayet iyi bir maaşı vardır. Ancak Hoca bu durumu çok makul bulmamakta ve devletin kendisine destek vermesini istemektedir. Özellikle Merkez’de sürekli çalışabilecek “uzman” personel sıkıntısı çektiğinden bahsetmektedir:

“Engin var orada... 50-60 milyar maaş alıyor... Öyle bir adam lazım bana. Maaş veremiyoruz ki, burada dursun adam. Ama bugün pazar, burada yanımızda. Böyle bir adam olsam, öyle bir adam maaşımı verseler, ben rahatlarım, daha çok iş yaparım.” (Hoca)

Hoca’nın ekibinin bir diğer üyesi de Yusuf. İnsana Dokunma Merkezi’nin en eskisidir. Hoca’ya göre Yusuf kritik bir görev görmektedir. Yusuf Hoca ile sokaktakilerin arasındaki dengeyi sağlamaktadır. Bir nevi “kötü polis” rolü oynamaktadır. Ancak Hoca’nın ona inanılmaz bir güveni mevcuttur:

“Bir de şöyle bir şey: denge olması lazım burada. Ne o, ben dedim ya, ‘Bu suratı hiç gülmüyor yav,’ sana karşı öyle duruyor. Sen gelmişsin, misafirsin, dışarıdan gelen adama öyle yüz vermez. Burada dengeyi sağlıyor. Dışarıda öyle bir adam var ki, hem işte don külot alıp küfür eder gider, öyle insan da var. Hani iyilik yaparsın, iyiliğin karşısında küfür eder, sen bir şey diyemezsin ona. Ama Yusuf ona der. Yani benimle sokaktakilerin aradaki dengeyi sağlıyor... Çok sağlamdır, hiçbir zaman kimseye ihanet etmez. Kesinlikle paranı buraya bırak git, yüzüne bakmaz. Senden habersiz bir şey yapmaz.” (Hoca)

İnsana Dokunma Merkezi’nde yemekleri “iki hanım” yapmaktadır. (Bu hanımlar bizim saha araştırması sıramızda izinli olarak memleketlerine gitmişlerdi). Her gün ortalama 10 kişilik yemek yapılmaktadır. Hoca’ya göre “yemek hizmeti” bir zorunluluktur:

“Şimdi gelecek buradaki her gün on kişilik yapacak yemekleri yiyecekler, burada yemek hizmeti var tabi. Şimdi burada misafir ettiğin adam aç mı kalacak mecbur yiyecek ona diyemezsin ki.

Yani burada hizmetimiz var, bütün her türlü hizmet var. Sadece istediğimiz. Biz sadece istediğimiz ondan. Hayata ayağa kalkması başka bir şey istemiyorum. Ayağa kalk, toplumla bütünleş. Yani bizim ondan başka istediğimiz şey yok.” (Hoca)

İnsan Dokunma Merkezi’ndeki bu faaliyetlerin finansmanı ise daha çok “vatandaşların inisiyatifleriyle” gerçekleştirilmektedir. Camide cemaatten bu insanlar için yardım talebinde dahi bulunulmamıştır. Bazı hayırsever iş adamları finansman konusundaki en büyük destekçilerdir. İş adamları ile Hoca arasında sıkı bir ilişki ağı bulunmaktadır. İş adamları nakdi yardımdan ziyade İnsana Dokunma Merkezi’nin masraf kalemlerini kendileri sağlamaktadır. Hoca ise sadece koordinasyonu sağlamaktadır. Hoca’ya göre “burada bir çark var”:

“Bizim buradaki finansı iş adamları yapar. Biz, esasında hiçbir zaman camide şunu demedim ben; yani işte, ‘bize çorba getirin, yemek yapalım, şunu yapalım, bunu yapalım’ diye. Burası tamamen vatandaşların inisiyatifleriyle yürüyen bir şey. Yani bir gün gelen adam burayı gördüğünde, buradan neye ihtiyacı olduğunu söylüyor bize. Yani burada bir ihtiyacınız var mı dediğinde, biz ona söylüyoruz, o bunu getiriyor. Bir de burayı finanse eden iş adamları var; herkes işini bilir. Ekmek gelecekte, alınacaksa onu alan iş adamı vardır. Mesela, Halk Ekmek’ten ayda ne kadar, haftada 250 ekmek mi alıyoruz? 250 tane alıyoruz. Ayda ne yapar? 250 ekmeği alırız, onun parasını oraya öder. ‘Bize ver de biz ödeyelim’ diye bir şey yok; tüpün parasını tüpçüye öderler. İki tane hanım var, onların paralarını öderler. Yani burada bir çark var, çark döner. Biz hiçbir zaman, ‘Şu bitti de biz bugün onu yapamadık’ diye bir olay yaşamadık. Her şeyimiz Allah’a şükür var.” (Hoca)

İş adamlarının, mahalle sakinlerinin ve diğer vatandaşların yanında İstanbul Büyükşehir Belediyesindeki bazı memurların da İnsana Dokunma Merkezi’ne önemli destekler verdiği görülmektedir. Dolayısıyla Hoca’nın sosyal hizmet çalışanları ile de temas halinde olduğu görülmektedir:

“İBB’ye bağlı olan zabıta memurları. Şu an bir tanesi ...Bey, Amerika’da. ...Bey, ...Bey veyahut da ...Hanım onlar burada. Sürekli buraya gelip gidiyorlar. Onlar da sosyal iletişim bölümünü birimindeler İBB’de. Yani hafta ortası, pazartesi ve Cuma içerisinde her gün, sabah veya öğlen muhakkak buradalar.” (Kemal)

Ancak Kemal’e göre Hoca bu çalışmalarda yalnız durumdadır. Yalnız olmasına karşılık inanılmaz bir performans ortaya koymaktadır. Kemal Hoca’yı anlatırken “ahtapot” metaforunu kullanmaktadır:

“Yalnız ve çok yardımcı oluyor. Kendisini unutuyor. Çevresine yardımcı olmaya çalışıyor. Yani yetişmeye çalışıyor. Yani ahtapotun kolları bile az.” (Kemal)

Serdar ise Hoca’nın bu insanüstü çabası karşısında şaşkınlığını gizleyememektedir. Tek başına böyle bir organizasyonu koordine etmesi karşısında “Allah sabır versin ona yani” demektedir:

“Tek başına ne yapacak, bir sürü insana cevap veriyor, dışarıdan gelen hocam karnım aç hocam karnım aç hocam banyoya gircem, hocam üst baş yok mu iyi dayanmış. Ezan vakti cemaate namaz

kıldırır, kolay değil yani. Tek tek insanlara cevap vermek, Allah sabır versin ona yani. Zor yani tek başına. Tek başına çeviriyor.” (Serdar)

Kemal de İnsana Dokunma Merkezi’ndeki genel ortamı ifade ederken güveni vurguluyor:

“Burada bir güven var. Tabii güven var, güven var. Zaten beni buraya bağlayan o, güven var. Yoksa niye durasınız ki?” (Kemal)

Evsizlerin Rehabilitasyonuna Yönelik Uygulamalar ve Benimsenen İlkeler

Hz. Kaab Camii’ndeki İnsana Dokunma Merkezi’nde sokakta yaşamak zorunda kalan evsiz bireyler içerisinde özellikle madde bağımlılığı olanları yeniden topluma entegre etmeye dönük bir rehabilitasyon programı uygulanmaktadır. Peki bu bağlamda bu rehabilitasyon çalışmaları kapsamında neler yapılmaktadır? Bu çerçevede konuya baktığımızda Hoca benimsenen uygulamalar ve etik/ilkesel çerçevenin neler olduğunu özetleyerek anlatmaktadır.

Rehabilitasyon Çalışmalarının Temeli

Bu anlatılar içinde Hoca’nın benimsediği etik ilkeler kendini göstermektedir. Bu ilkeler içerisinde ön plana çıkan temalardan biri “karşınızdaki adamı dinlemek”dir. Bunu da Hoca kendi özeleştirisi üzerinden anlatmaktadır. Bu faaliyetler öncelikle çorba vermek, banyo yaptırmak gibi evsiz bireylerin günlük temel ihtiyaçlarını karşılamak temelli başladıysa da daha sonrasında “evsizlerin sorunlarını anlamak sorunu” ile yüzleşmişlerdir. “Biz size nasıl yardımcı olabiliriz” şeklinde sorular sormaya başlayınca evsiz bireylerden anlamlı cevaplar gelmeye başlamıştır:

“Ben çorbayı verip ‘Benden uzak dur’ mantığını güttüm. Ama bu mantık işlemiyor, çünkü karşınızdaki adamı dinlemeniz lazım ki ona bir yol gösterebilesiniz. Sonra çocuklara ‘Biz size nasıl yardımcı olabiliriz?’ diye sormaya başladım. Oturduk, muhabbet ettik, şakalaştık ve ‘Nasıl yardım edebiliriz?’ dedik.” (Hoca)

Gönüllülük ve Özgür İrade İlkesi

Hoca’ya göre madde bağımlılığından kurtulmak isteyen kişilerin öncelikle bunu kendisi istemesi gerekmektedir. Dışardan bir zorlama ya da manipülasyonun olmaması gerektiğini savunmaktadır:

“Çorbadan sonra bazıları gelip ‘Hocam, ben bundan kurtulmak istiyorum,’ dedi. Burada önemli olan, insanın kendisinin istemesidir. Bir insan sizden yardım talep etmiyorsa, ona yardım edemezsiniz. Bir şey verirsiniz, ama o kabul etmez. O yüzden, kişinin gerçekten yardım istemesi önemli.” (Hoca)

Evsizlerle İletişimde Güven ve Empati

Hoca'ya göre evsiz bireyler ile sağlıklı bir iletişim kurulabilmesi için evsiz bireylerin sosyal hizmet görevlisine bu bağlamda “güven” duyması oldukça önemlidir. Evsizler ile iletişim kurulurken “emrivaki” bir üslubun benimsenmemesi gerektiğini savunmaktadır. Bunun yanında evsizlerin oldukça kendine özgü bir anlama kapasitesi ve yeteneği olduğunu düşünmektedir:

“Bir de şu var; şimdi böyle insanlar sana güvenmeseler bir şey söylemiyorlar. Önce ona güven vereceksin, yani konuşmayı, karşıdaki insanla konuşmayı bileceksin. Emrivaki konuştuğunda adam sana bir şey söylemez. Yani o sokaktaki adamlar şunu çok iyi anlarlar; senin ona içten davranıp davranmadığını, kibirli misin nesin, yani onlar yukarıdan baktığını anlarlar. Yani o senin yürümenden anlar adam.” (Hoca)

Eşitlik ve Ayrımcılık Yapmama

Benimsenen ilkelerden biri de yardım için İnsana Dokunma Merkezi'ne gelen kimseye herhangi bir toplumsal kriter üzerinden ayrımcılık yapılmamasıdır. Gelen herkese kapılar açıktır:

“Biz, İnsana Dokunma Merkezi olarak kimsenin cinsiyetini, ırkını, rengini sormuyoruz.” (Hoca)

Hoca “Biz insanlara Allah'ın soracağı soruları sormamalıyız” diyerek İnsan Dokunma Merkezi'ndeki rehabilitasyon çalışmalarında benimsenen etik ilkeleri özetleyen kilit bir özelliğe değinmektedir:

“Biz insanlara Allah'ın soracağı soruları sormamalıyız. Fatih Sultan Mehmet'in dediği gibi, ‘Allah'ın soracağı soruları kimseye sormayın.’ Namaz kılıyor musun, zekât veriyor musun, hacca gittin mi gibi sorular bizimle alakalı değil. İnsanlara sormamız gereken sorular şunlar: ‘Aç mısın, tok musun? Yatacak yerin var mı? Benden başka bir şey istiyor musun? Derdin var mı?’” (Hoca)

Günlük Hayatın İçine Dahil Olma

Hoca'ya göre benimsenmesi gereken kurallardan biri de evsiz bireyler ile teorik ve sıradan konuşmalar yapmaktansa onların gündelik yaşam pratiklerine doğrudan dâhil olmak gerektiğidir. Onlardan biriymiş gibi yaşamak gerekmektedir. Hoca bunu yapmıştır, onlar ile sosyalleşmiş ve ciddi “uhuvvet ortamı” sağlamıştır:

“Bu dezavantajlı insana direkt olarak ‘Merhaba, nasılsın, ne yapıyorsun?’ diyemezsiniz. Adamın kafası başka bir yerde olabilir, ters tepki çekebilir. Ama bir çorba alıp yanına oturduğunuzda ona ‘Afiyet olsun’ diyebilirsiniz. İşte bizim çorba, iletişim aracı oldu. O zamanlar insanlar gelip çorbasını içiyor, oturuyor. Siz de bir çorba alıp oturuyorsunuz, çorbanızı içiyorsunuz ve ‘Afiyet olsun’ dediğinizde, onlarla sosyalleşmiş, iletişime geçmiş oluyorsunuz.” (Hoca)

Anti-Bürokratik Tavrı

Hoca İnsana Dokunma Merkezi'nden bahsederken ilkeler anlamında “anti-bürokratik tavrı” önemsemektedir. Daha çok kamu kurumlarında karşılaştığımız “memur

zihniyeti”nin burada olmadığını belirtmektedir. Hoca’nın deyimiyile ifade etmek gerekirse “burası anlık ihtiyaçları karşılama yeridir”:

“Bir insanı almamak için mazeret uydurmuyoruz. ‘Bugün git, olmaz kardeşim, hoca yok, şu yok, bu yok, gelme,’ öyle bir şey yok. Burası, anlık ihtiyaçları giderme yeridir...Gönüllü insanlara ihtiyacımız var. Birisi yaparken gönülden yapması lazım, bunlar çok az. Yani herkes bunu yapmıyor, memur zihniyetiyle bu işi yapamazsınız.” (Hoca)

Hoca’ya göre İnsana Dokunma Merkezi “24 saat acil servistir”. Yani kişi eğer “muhtaç” konumdaysa gece iki de olsa gelip başvurabilmektedir ve ona hemen hizmet sunulmaktadır. Muhtaç konumda olup yardım için gelen kimse herhangi bir gerçekçe ile geri çevrilmemektedir:

“Burası da öyle, 24 saat acil servistir. Yani dışarıda kalmış bir adama ‘Kardeşim, hoca yok burada, yarın gel’ denmez. Zaten adam akşamdan yatmaya yer arıyor, soğukta. ‘Hoca yok burada, giremezsin’ diye bir kanun yok. Burası 24 saat açık, muhtaç bir adam gece saat iki de olsa buraya gelir, eğer mağdursa alınır. Gelen hiç kimseyi geri çevirmeyiz.” (Hoca)

İş Yapmak ve Sosyalleşme

İnsana Dokunma Merkezi’nin rehabilitasyon programındaki en önemli unsurlardan biri barınma merkezinde kalan evsizlerin bu süreç içerisinde iş yapmalarını sağlamaktır. Onları sosyalleştirmektir. Bir anlamda kişiyi ona çok da hissettirmeden gündelik hayatın akışı içine çekmektir. Bu biraz böyle devam ettikten sonra kişiden çalışma talebinin gelmesi beklenmekte ancak bu süreçte kişiye çalışması, iş bulması yönünde herhangi bir baskı yapılmamaktadır:

“Yani adam, tabii ki iş yaparsa düzelir ya, sosyalleşirse adam düzelir. Gelip burada oturursa adam düzelmez... Bana iş bulun, ben çalışayım demesi lazım. Ben ona ‘sana iş buldum, git çalış’ demem. Kendisi söyleyecek, ben çalışabilirim.” (Hoca)

Hoca’nın rehabilitasyon programındaki bir diğer önemli unsurlardan biri de muhabbet etmektir. Hoca’nın deyimiyile burası sosyalleşmenin yeridir. Hoca’nın rehabilitasyon merkezini evsizlerin tekke olarak tanımladığını dikkate aldığımızda “... Baba Tekkesi”nde kimse ikinci sınıf vatandaş muamelesi görmemektedir. Kimse dışlanmaz ve ötelenmez. Herkes dahil edilir. Bu sayede en kapanık, en asosyal olan bireyler dahi zaman içinde gülmeye, eğlenmeye ve keyif almaya başlamaktadır. Çünkü Hoca onlara hem sevgi beslemekte hem de kişiliklerine ve varlıklarına saygı duymaktadır:

“Yani şöyle, işin temelinde sosyalleşme vardır burada. Yani adam içine kapanık gelir, burada düzelir. Buradaki herkes birbiriyle muhabbet eder, yani zaten insanlar muhabbet ede ede açılırlar, kapanıklıktan çıkarlar, dışarı sosyalleşirler. Burası sosyalleşmenin bir yeridir. Yani ne olur, sabah geldiğinde herkes beraber kahvaltı yapar, herkes bir şeyin ucundan tutar. Mesela dersin ki Mahmut, sen çay getir; öbürü, sen şunu getir; diğer birisi şunu al. Herkes el birliğiyle burada çalışır, o zaman sosyalleşir. Yani, hiç konuşmayan adam bile ağzını açar, ama bazılarının ki zaman alır,

bazıları ise bir anda açılır. Burası rehabilite merkezi olarak çalışıyor. Yani, insanın görmediği saygıyı, sevgiyi burada görür. Burada kimse ikinci sınıf vatandaş muamelesi görmez.” (Hoca)

Mehmet, annesinin vefatının ardından ailesinden destek görememiş ve bu süreçte majör depresyon teşhisi alarak intihar girişimlerinde bulunmuştur. Kendi isteğiyle Bakırköy Ruh ve Sinir Hastalıkları Hastanesi’ne başvuran Mehmet, burada tedavi görmüş ve tedavinin son aşamalarında doktorları tarafından Hoca’nın yönettiği İnsana Dokunma Merkezi’ne yönlendirilmiştir:

“Burada ilk önce Allah razı olsun hocamdan. Bana babam, akrabalarım telefon açtığına babama ‘Mahmut dışarıda kalıyor onun için ne yapabiliriz’ dediğinde benim babam dedi ki: ‘Daha ölmedi mi o?’ Bana bunu kendi babam dedi. Yani ‘Daha ölmedi o, ben onun ölmesini bekliyorum.’ Yani öyle bir babam var ama hocam dört gün oldu. ‘Mahmut nasılsın, yemek yedin mi?’ Şevki abim olsun bana her dakika, İskender abim olsun, her dakika ‘Mahmut biraz açıl oğlum konuşalım edelim, dertleşelim’ diyorlar. Sağ olsunlar hepsi. Ben burada daha iyi olacağımı düşünüyorum.” (Mahmut)

Özellikle depresyon gibi rahatsızlıkların giderilmesinde doktorların da yönlendirmesiyle çalışmak, bir işle meşgul olmak tedavi edici olduğundan evsizlere mesleki nitelikler kazandırılarak bir işle meşgul olmaları hedeflenmektedir. Bunun için gene “iç kapasite” devreye sokulmaktadır. Bu bağlamda evsiz olarak İnsana Dokunma Merkezi’nde kalan Engin tarafından gönüllü olarak meslek edindirme kurslarının açılması planlanmaktadır:

“Meslek edindirme, yani soğutucu bir arkadaşımız yine var burada [Engin kastediliyor]. O da ‘Ben de yardım ederim’ dedi. O da kaynakçı, bu konuda uzman. Yani gelen genç çalışmak istediğinde, biz ona meslek edindirme imkânı sunacağız. Meslek edindikten sonra iş garantili iş vereceğiz ona. Bu iş adamları bu kaynağı sağlıyor; ‘Yani siz meslek edinsin, bana gönderin’ diyor.” (Hoca)

Hoca’nın İnsana Dokunma Merkezi’nde barınan evsizler gündüzleri merkezin dışına çıkabilmektedirler. Bu noktada herhangi bir kısıtlama söz konusu değildir. Zaten kendisini toparlayıp gündüz çalışma hayatına dâhil olması istenilen ve hedeflenen bir durumdur:

“Şimdi sen burada bu adamları burada tuttuğunda, sosyalleştirdiğinde bunlar burada rahatlıyor. Gündüzleri serbest, istediğini yapabiliyorlar. Gider gezer, dolaşır. Günlük işe gidebilir.” (Hoca)

Durumunu toparlayıp, kendine güveni gelen evsiz zaten iş arayışı içine girmektedir. Daha önce bu kurumda kalıp tedavi olarak topluma yeniden dâhil olan Namık’ın durumu bu şekilde olmuştur. Namık bir müddet sonra Hoca’ya işe gitmek istediğini ifade etmiştir:

“Namık dedi ki, ‘ben işe gidicem’, ‘Tamam,’ dedim ‘git iş ara.’ Bir insan ben iş arayacağım dediğinde ona aman iş arama demenize gerek yok. Eğer kendine güveniyorsa buyursun işini arasin. ‘İşinizi bulursanız da bulmazsanız da buraya gelin.’” (Hoca)

Rencide Edilmemek

Hoca'nın İnsana Dokunma Merkezi'nin bir rehabilitasyon merkezi gibi işlev gördüğünü en iyi ortaya koyan unsurlardan biri, merkezin misafirhanesinden yararlanan kişilerin paylaştığı deneyimlerdir. Şevki, bu merkezi tam anlamıyla bir "rehabilitasyon merkezi" olarak tanımlamakta ve merkezin birçok yazılı olmayan kural ve özelliğe sahip olduğunu belirtmektedir. Şevki'ye göre bu özelliklerden biri, iç dünyasının, kendisi herhangi bir açıklama yapmadan çevresindekiler tarafından anlaşıldığını hissetmesidir. Ayrıca, yaşadığı her türlü sorunu Hoca ile özgürce konuşabilmesi, merkezin sağladığı destekleyici ve güven verici ortamın bir diğer önemli göstergesidir. Burada "rencide olmak" ya da "küçük düşürülmek" yoktur:

"Burası o yüzden rehabilitasyon merkezi. Ben yaşadığımı söylemeden, dile getirmeden anlıyorlar, rencide etmiyorlar, küçük düşürmüyorlar, yardım ediyorlar. 'Hocam, seninle konuşalım biraz,' diyorum. İçimdekini söylüyorum, yükü onun üstüne bırakıyorum. Ben rahatlıyorum, benim üstümde hiçbir şey kalmıyor. O da yolu gösteriyor, çünkü büyük bir tecrübesi var. Bu sayede ayık kalabiliyorum." (Şevki)

Kişisel Uygulamalar

Murat İnsana Dokunma Merkezi'ndeki "rehabilitasyon süreci"nin temel bir özelliği olarak "kişinin durumuna göre" uygulama ve yardım yapılmasını şu şekilde açıklamaktadır:

"Hoca, insanlara insan gibi davranıyor... Kişilerin yeteneklerine göre yönlendirmeler yapılıyor. Mesela, ben oradayken sürekli çizim yapıyordum. Hoca bana para verdi, ben de Kadıköy'den ihtiyacım olan bütün malzemeleri aldım. Bu, benim için bir rehabilitasyon süreciydi ve Hoca bana çok yardımcı oldu. Hocanın odasında sabahtan akşama kadar çizim yapıyordum. Oraya hocanın tanıdıkları geliyordu, bazı ablalar kitap okumayı sevdiğimi bildikleri için sürekli istediğim kitapları getiriyorlardı. Bu bana özel bir şeydi, ama başka bir insana da kendi yeteneklerine göre farklı yardımlar yapılıyordu." (Murat)

Güven Ortamı

Bunun yanında İnsana Dokunma Merkezi'nin önemli ilkesel özelliklerinden biri yardım için kuruma gelen "evsizlerin kalbine giden yol"u keşfetmektir. Bunun yolu da güven vermektir. Merkez bir şekilde evsizlere "güven" verebilmiştir. Bu güvenin oluşmasının ise en temel sebebi Mustafa'ya göre "diğer taraflar"ın özellikleridir. Hoca'nın mekânı "diğer kaldığı yerler"den farklıdır. Çünkü burada güven vardır. Diğer taraflar ise Mustafa'ya göre kesinlikle güvenli değildir:

"Hoca ile tanıştıktan sonra orda kalmaya başladım kendimce oraya baktım güvenli gördüm orayı kendimce. Diğer kaldığım yerlere nazaran tabi diğer taraflar güvenli değil. Hoca oraya geldiğinde orada kendimi güvende hissetmeye başladım." (Mustafa)

Mustafa'ya göre Hoca'nın güven vermesinin bir diğer sebebi Hoca'nın evsizlere yönelik "ılımlı" bir yaklaşıma sahip olmasıdır. Hoca empati kurabilmekte ve önyargı ile yaklaşmamaktadır. Evsizler çoğunlukla toplumdaki ayrımcı tavırlar gördüğünden Hoca'dan bunun tam tersi sıcakkanlı ve samimi bir yaklaşım görünce ona güvenmeye başlamaktadır. Evsizler bunun sonrasında artık Hoca'yı bir "baba" gibi görmeye başlamaktadır:

"...Hoca insanlara karşı şey zaten empati, ılımlı, yaklaşımıcı insan, cana yakın insan. Hani insanlardan empati kurabiliyor. Hani sıcakkanlı olduğu için. Hani karşısındaki insanı anlıyor zaten. Halinden anlıyor. Onda şey yok yani böyle önyargı yok insanlara karşı yani. Dışarıda kalan olsun hani bir tinerci bile görse yani bir uyuşturucu bağımlısı kişiyi bile görse ona öyle önyargıyla bakmaz, dışlamaz yani. Sıradan bir normal yargılayıcı önyargılı kişiler gibi öyle direk ona hüküm vermez yani insana karşı...kişi de orada kaldığı sürece yani kendini güvende hissettiği zaman, kişi kendini güvende görüyor ...Hoca'nın yanında. Hani kendini şey olarak görüyor, ...Hocayı bir baba gibi görüyor" (Mustafa)

Şevki de Hoca'yı tanımlarken "baba" ifadesini benimsemektedir ve güven ilişkisi o kadar gelişmiş bir duruma ulaşmış ki burayı bir "tekke" olarak tanımlamaktadır:

"Bizim burada babamız var. Bizim burada babamız var. Allah başımızdan eksik etmesin. ... Baba. Zaten ... Baba Tekkesi burası. Yani, biz öyle adlandırıyoruz." (Şevki)

Sürecin başında "cami" olmasından dolayı "yadırganma" kaygısı yaşayan Murat süreç içerisinde Hoca'yı tanımaya başlayınca hocanın "herkesi anladığını" fark etmiştir. Hocanın bu özelliğini "ona mahsus özel bir yetenek" ile açıklamaktadır:

"Yani, biraz çekiniyordum. Acaba yadırgan mı, ben mi yadırganım diye düşünüyordum. Sonuçta cami, nasıl desem...Ama baktım ki Hoca, herkesi anlıyor. Kesinlikle, kişinin durumunu anlıyor... Hocanın doğuştan gelen bir yeteneği var, IQ gibi, ama sadece ona mahsus özel bir yetenek. Çok anlayışlı bir insan. Anlayışlı derken, algısı açık demek istiyorum. Karşıdaki kişiye dair her şeyi sezgisel olarak fark ediyor." (Murat)

Namık, "hocanın iyiliği beni iyi etti" diyerek Hoca'nın rehabilitasyon tekniğini şöyle açıklamaktadır:

"Ben hocayı çok sevdim; hocanın iyiliği beni iyi etti diyeyim... Yani neden koptuğumu yüksek ihtimalle fark etmişti. Ona göre davranıyordu. Herkese farklı davranıyordu ...Hoca, anlıyor yani insandan. Her insana farklı yaklaşmak lazım" (Namık)

Mustafa da Hoca'nın "farklı bir insan" olduğunu ifade etmektedir. Bu rehabilitasyon sürecinde insanların orada kendilerini geliştirdiklerini, kendilerini tanımaya başladıklarını hatta "insan olduğunu" hatırlamaya başladığını ifade etmektedir:

"Kimisi mesela, kimi alkolü bıraktı kimi uyuşturucuyu bıraktı, kimi de işte normal yola döndü, kimi gitti işini buldu, evlendi. Yardımcı oldu ...Hoca... Yani ...Hoca farklı bir insan yani. İnsanlar kendilerini geliştiriyor orada. Kötü alışkanlıklarından uzaklaştırıyor insanı, farklı düşüncelere sahip veriyor insanı, farklı düşünceye sahip ediyor insanı. Farklı şeyler düşünmeye başlıyorsun. Hani kendini tanımaya başlıyorsun. İnsan olduğunu hatırlamaya başlıyorsun" (Mustafa)

Namık da cami ortamı ile birlikte sosyalleştiğini ve bunun kendisine iyi geldiğini ifade etmektedir. Rehabilitasyon sürecinde “gününü geçirebileceği” birtakım işlerin kendisine verildiğini ve bunun da kendisini “aktifleştirdiğini” ifade etmiştir. Namık bu süreçte biraz toparlayınca Hoca kendisine bir iş bulmuş ve çalışmaya başlamıştır. Bunda “oradaki komitenin” çok önemli bir rol oynadığını önemle belirtmektedir:

“Yaa cami ortamı ortamdı sosyalleştirdi açıkçası biraz beni, iletişim kurmamı sağladı. Bir iş verdiler bana, pasif bir iş, en azından şey günümü geçireceğim. Yani beni aktifleştirdi biraz bir şey yapabilir hale getirdi.” (Namık)

“Daha sonra benim iş bulmama faydaları oldu da. Yani onlar buldu bana işi, şu anki patronumu onlar sağladılar. O zamana kadar yani şey günlük hayatlarının bir parçası haline getirdiler. Orda yani çok işe yarıyor. Orda bakmayın siz orda yani ee size bir şey yaptırılmaları sokakta boş boş gezerken bir parçası oluyorsunuz yani oradaki komitenin çok katkısı oluyor toparlamama çok faydası oldu.” (Namık)

Rutinleşme

Namık bu süreçte özellikle psikiyatrik sorunlardan kurtulmada “rutinin” önemine değinmektedir. Hoca'nın bunun farkında olarak kendilerinin hayatını “rutine sokarak” onları hayata bağladığını belirtmektedir:

“Bir rutine girmen gerekiyor o duruma düştüğünde. Tamam, yine anlam verme hayata, sevmeye; ama bir rutine girdiğinde bağlanıyorsun, yaşayıp gidiyorsun. ...Hoca'nın o faydası oldu bana. Rutine soktu hayatımı. Günlük yapabileceğim şeyler oldu onun yanına gittiğimde.” (Namık)

Kemal ise kalifiye bir elektirik ustasıdır. Siyasi olaylardan dolayı İTÜ'den terk olan Kemal zabıta memurları tarafından sokaktan alınıp Hoca'nın yanına getirilen bir evsizdir. Hoca onun kabiliyetlerini hemen kavrayıp ona uygun işler vermiştir. Bu işlerde epey başarılı olduktan sonra Eyüp Sultan bölgesindeki tüm camilerin sorunlarını çözmek konusunda görevlendirilmiş ve bunlarda da kalitesini göstermiştir:

“O benim vasfımı öğrendi. Sonra burada birtakım branşıma dâhil işler çıktı. Onları kovaladım. Burası buranın dışında diğer camiler veya diğer inşaatlar oralara işlere gönderdi. Benden pozitif bir frekans aldı. Burada beraber çalışmaya başladık. Burada nüfus olmaya başladım. İşte bugün 2020 sonlarıydı. Yani dört yıla yakındır buradayım. Üç yılı geçti, üç buçuk yıl oldu. Yani 4 yıla yakındır buradayım. Hocayla ilişkimiz gayet iyi. Keza buradaki arkadaşlarla da zaten gayet iyi bir frekansımız var. Elimden geldiğince buraya ve işte müftülüğe veya diğer camilere branşım dahili hatta harici bile olsa yardımcı olmaya çalışıyorum. Onları da memnun bırakıyorum öyle.” (Kemal)

Şevki ciddi anlamda alkol bağımlılığı olan bir evsizdir. Hocayla “dertleştiğini”, destek gördüğünü ve bunun kendisine iyi geldiğini “burası rehabilite ediyor” cümlesi ile ifade etmektedir:

“Burası rehabilite ediyor. Dışarıda kalırsam alkole dönerim çünkü. Dışarı demek içmek demek. Bir şeyler yerine oturacak. Yani bir insan doğar emekler ondan sonra yürür. Ben şu anda emekleme

dönemindeyim. İyiyim Allah’a şükür. Burada arkadaşlarımla dertleşebiliyorum. Hocayla dertleşebiliyorum. Her şekilde destek görüyorum.” (Şevki)

Şevki yine aynı şekilde İnsana Dokunma Merkezinde “maddi manevi destek aldıklarını” belirtmektedir. Hoca’nın bağımlı insanların temel özelliklerini iyi bildiğini ve buna göre davrandığını önemle belirtmektedir. Merkezde barınan ve tedavi olan herkesin Hoca’yı sevdiğini düşünmektedir:

“Burada maddi manevi ruhani olarak bir destek alıyoruz. Hocam bağımlılığın ve bağımlı insanların neye ihtiyacı var, neye gereksinimi var? Çok iyi tecrübe etmiş, o şekilde davranıyor. Burada hocayı istemeyen kimse yok.” (Şevki)

Diğer İmamlardan Farklı Olmak

Mahalle sakinlerinden olan Cemil ise Hoca’nın diğer “cami hocalarından” çok farklı olduğunu vurgulamaktadır. Ona göre Hoca insanlara yardımcı olmaktan keyif almaktadır. Kendi değerlendirmesine göre Hoca bir imamın nasıl olması gerektiğini göstermektedir:

“...Hoca, diğer cami hocalarına nazaran daha değişik bir vasfı var. İnsanlara yardımcı olmasını seviyor. Caminin sadece yani beş vakit namaz kıldırılan bir yer olmadığını, cami hocalarının daha farklı görevlerinin olabileceğini, olabileceğine örnek bir Hoca.” (Cemil)

Tartışma

Literatürde evsiz bireylerin acil ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla ibadethaneleri kullandığı belirtilmiştir (Anderson, 1967; Duce, 2013; Johnston vd., 2020; Lawrence & Dover, 2015; Scouten vd., 2016; Damery, 2018; Bolnick & Rensburg, 2005). Bu bağlamda, Hz. Kaab Camii’nin de bir ibadethane olarak evsiz bireylerin temel ihtiyaçlarını karşılamada nitelikli ve kapsamlı bir işlev gördüğü tespit edilmiştir. Bu bulgu, literatürde yer alan değerlendirmelerle örtüşmektedir.

Evsizlere yönelik hizmetlerde “papazların” baş aktör olması gerektiği görüşü literatürde dile getirilmiş ve kiliselerin bireylerin “kişisel dönüşümünü” hedefleyen bir mekân olarak tasarlanması gerektiği savunulmuştur (Moxley vd., 2010). Ayrıca, inanç temelli kuruluşlarda din adamlarının etkili roller üstlendiği de literatürde vurgulanmıştır (Bopp vd., 2013). Bu bağlamda, bulgularımız bu çalışmalarda ortaya konan yaklaşımlarla paralellik göstermektedir. İnanç temelli kuruluş olarak İnsana Dokunma Merkezi’nin temel aktörü bir din adamı olarak İmam’dır. Evsizlere yönelik yürütülen rehabilitasyon çalışmaları Hoca’nın inisiyatifleri ile başlamış ve bu şekilde de devam etmektedir. Bu bağlamda Hz. Kaab Camii bünyesinde kurulan ve çalışmalarına devam eden İnsana Dokunma Merkezi’nde yürütülen faaliyet ve ilkeler çerçevesinde rehabilitasyon anlamında evsizlerin “kişisel dönüşümünün” sağlanarak toplum ile tekrardan bütünleştikleri anlaşılmaktadır.

Ancak, inanç temelli kuruluşların sunduğu sosyal hizmetlerde ırk faktörünün belirleyici olduğunu öne süren çalışmaların (Littlefield, 2009) aksine, Hz. Kaab Camii'nde yürütülen rehabilitasyon çalışmalarında herhangi bir ayrımcılık kategorisi tespit edilmemiştir. Bu durum, bulgularımızın söz konusu çalışma ile örtüşmediğini göstermektedir. Hoca'nın vurguladığı gibi İnsana Dokunma Merkezi'nde kimsenin “ırkı” ve “rengi” sorulmamaktadır.

İnanç temelli kuruluşların evsiz bireyler üzerinde “duygusal atmosferler” yaratarak etki oluşturduğu tespiti (Lancione, 2014) bulgularımızla örtüşmektedir. Hz. Kaab Camii'nde oluşturulan güven ve şefkat temelli atmosfer, rehabilitasyon süreçlerinin başarısına katkıda bulunmaktadır. İnsana Dokunma Merkezi'nde kalmakta olan evsizler Hocayı bir “Baba” gibi gördüklerini ifade etmişlerdir. İnsana Dokunma Merkezi'nde evsizlerin rehabilitasyonu için “evsizlerin kalbine giden yol” keşfedilmektedir. Evsizler ile iletişim sürecinde akıl merkezli rasyonel bir kalıptan daha ziyade duyguların mekânı olarak kalbi bir pratik temel bir strateji olarak benimsenmektedir.

Ayrıca, inanç temelli kuruluşların devletle iş birliği yaparak kamu politikalarını olumlu etkilediği yönündeki bulgular (Lotta vd., 2023), Hz. Kaab Camii'ne ilişkin incelemelerimizle paralellik göstermektedir. Camide yürütülen faaliyetlerin Diyanet İşleri Başkanlığı çatısı altında yer alması, Diyanet'in olumlu yaklaşımı sayesinde çalışmalara destek sunmuştur. Bunun yanında İnsana Dokunma Merkezi'ndeki evsizlere yönelik yürütülen faaliyetlerin devletin üzerindeki yükü önemli ölçüde azalttığı da katılımcılar tarafından ifade edilmiştir.

Dini ve manevi danışmanlığın evsiz bireylerin yaşam kalitesini artırmadaki önemli rolü literatürde ifade edilmiştir (Piedmont vd., 2021). Bulgularımız bu tespitle uyumludur ve Hoca'nın faaliyetleri bu kapsamda değerlendirilebilir. Ancak, dinin evsiz bireylerin madde bağımlılığıyla mücadele etmelerine ve evsizlikten kaynaklanan kayıpları aşmalarına doğrudan yardımcı olduğuna dair tespit (Lovett & Weisz, 2020), Hz. Kaab Camii'ndeki çalışmalarla örtüşmemektedir. Çünkü camide yürütülen faaliyetlerin doğrudan “din eksenli” olduğu söylenemez. Hoca'nın belirttiği gibi İnsana Dokunma Merkezi'nde evsizlere asla “Allah'ın sorduğu sorular” sorulmamaktadır.

Evsiz bireylerin manevi inançlara yönelik olumlu algısının çalışmalara moral destek sağladığı yönündeki değerlendirmeler (Niemyjska vd., 2018; Washington vd., 2008; Tsai & Rosenheck, 2011), bulgularımızda karşılık bulmamıştır. Ayrıca, dini eğitim programlarının evsiz bireylerin güçlenmesine olumlu katkıda bulunduğunu savunan literatür (Jindra & Jindra, 2021; Tsai vd., 2011; Stahler vd., 2007), Hz. Kaab Camii'ndeki İnsana Dokunma Merkezi'nde gözlemlenmemiştir. Çünkü bu merkezde dini eğitim programlarına yer verilmediği tespit edilmiştir. Yürütülen faaliyetler içerisinde meslek edindirme, rutinleşme, güven ortamı ve kalbi ilişkiler anti-bürokratik bir tavır içerisinde gerçekleştirilmektedir. Evsizlerin temel ihtiyaçları karşılanmakta ve gündelik yaşam

destekleri sağlanmaktadır. Hoca'nın deyişiyle İnsana Dokunma Merkezi 7/24 açık bir acil servis gibidir.

Hız. Kaab Camii'nde yürütölen faaliyetler, inanç temelli sosyal hizmet uygulamalarına dair bazı literatür bulgularıyla uyumlu, bazılarıyla ise farklılık göstermektedir. Özellikle dini eğitime değil, bireylerin ihtiyaçlarına dayalı insani destek ve rehabilitasyon süreçlerinin ön planda olduğu bir modelin benimsendiği görölmektedir.

Sonuç

Hız. Kaab Camii'ndeki evsiz bireylere yönelik yapılan sosyal hizmet çalışmalarını konu edinen bu nitel araştırmada ulaşılan temel bulguları özetlemek gerekirse şunları belirtmek mümkündür. Öncelikle Hız. Kaab Camii'nde başlayan bu yardım faaliyetleri caminin hemen yakınında bulunan surlardaki madde bağımlısı gençlerin camiye yeni atanan ve namaza giden hocanın önünü kesmesi ile başlamıştır. Hoca bu olumsuz durumdan kurtulmak için çorba yapımını mahalle halkının destekleri ile yapmıştır. Çorba yapımı gerçekleştirildikten sonra yapılan bu çorbaların caminin etrafındaki bu evsiz ve madde bağımlısı gençlere ikram edilmesi ile birlikte Hoca'ya karşı yapılan bu olumsuz davranışlar bir anda sona ermiştir. İstanbul'daki sokakta yaşayan evsizler camide bu tarz bir yemek faaliyetinin olduğunu öğrenmişler ve caminin etrafında toplanmışlardır. Ardından havalar soğumuş ve yine bir gün caminin Hocası camiye giderken caminin avlusundaki banklarda yatan evsizi görüp onu caminin altında bulunan hanımlar mescidine yerleştirmiştir. Bu şekilde de ilk defa evsizler camide barınmışlardır. Bunun ardından hem evsizlerin kirli olmaları, kılık kıyafetlerinin bakımsız olması ve bu şekilde camide yatıp kalkmaları gündüz vakitlerinde namaz için camiye kullanan cemaati rahatsız etmesi neticesinde bu sorunu çözmek için Hoca bu sefer de caminin avlusunda evsiz bireylerin yıkanmalarını, temizlenmelerini sağlamaya yönelik bir banyo inşa ettirmiştir. Bu şekilde haftanın belirli günlerinde evsizler camiye gelip yıkanabilmışlerdir. Evsizlere yönelik bu şekilde gelişen yardım faaliyetleri etrafta ve sosyal çevrede hem duyulmaya hem de dikkat çekmeye başlamıştır. Yine oldukça spontane bir şekilde gündüz vakit namazı için camiye gelen bir iş adamı yapılan bu faaliyetleri görüp dikkatini çekmiş ve cami hocasıyla bu konuyu görüşmüştür. İş adamı bu yardım faaliyetlerine destek olmak istemiştir ve isteği kabul edilerek finansman sorunu çözülmüştür. İş adamının kendisi de yine hayatının belli bir döneminde sokak geçmişi olan bir kişidir. Dolayısıyla kendi hikayesi ile bir özdeşleşme yaşamış ve sorumluluk hissetmiştir.

Evsizler İstanbul'un sokak hayatında zorluk içerisindeyken bir anda Hız. Kaab Camii'ndeki bu faaliyetlerden haberdar olmuşlar ve bir şekilde çeşitli vesilerle Hız. Kaab Camii'ne gelmişler ve orada barınmaya başlamışlardır. Hız. Kaab Camii'ndeki bu sosyal yardım faaliyetleri başladıktan sonra oranın adı "İnsana Dokunma Merkezi"

olarak belirlenmiştir. Araştırmamızda bu isimlendirmeye bundan dolayı bu isimle referans verilmiştir. Yapılan görüşmelerle İnsana Dokunma Merkezi'nin temel özellikleri, evsizlere yönelik yaptıkları bu sosyal yardım faaliyetindeki temel ilkeler ve programın temel özellikleri ortaya çıkarılmıştır. Bu bağlamda araştırma bulgularımız çerçevesinde benimsenen ilkeler bağlamında şunları söylemek mümkündür. Öncelikle İnsana Dokunma Merkezi'nde evsizin temel insani ihtiyaçları karşılanmaktadır. İnsana Dokunma Merkezi "7/24 açık olan bir acil servistir". İnsana Dokunma Merkezi'ne başvuran herhangi bir dezavantajlı bireye "Allah'ın sorduğu sorular" yerine "aç mısın, bir şeye ihtiyacın var mı" gibi "temel insani ihtiyaçlar" sorulmaktadır.

Bu yardım çalışmaları içerisindeki önemli ilkelerden biri de dezavantajlı bireye karşı asla ayrımcı, ötekileştirici bir tutum içerisinde olmamaktır. Onu sevmek, önemsemek ve ona yardım etmek isteği, onu iyileştirerek madde bağımlılığından kurtarmak ve yeniden toplum için yararlı bir birey durumuna getirmek temel amaç olarak benimsenmiştir. Bunu yaparken evsizin kendi istek ve kapasitesini ortaya çıkartmak temel yöntemdir. Ona zorla dışarıdan bir reçeteyi uygulamak ve manipüle etmek söz konusu değildir. Zaten bu uygulamalar Hoca'ya göre "memur zihniyeti" ile asla yapılabilecek işler değildir. Rehabilitasyon sürecini zamana yaymak, dezavantajlı bireyin seviyesine inerek onunla konuşmak, onunla sosyalleşmek, birlikte bir şeyleri başarabilme durumunu ortaya çıkartabilmek benimsenen temel ilke ve çerçeveyi oluşturmuştur.

İnsana Dokunma Merkezi'nde birçok görev ve sorumluluklar vardır. Kurallar vardır. Evsiz birey İnsana Dokunma Merkezi'ne başvurduktan ve orada barınmaya başladıktan sonra artık bu kuralları içselleştirmekte, görev ve sorumluluklar üstlenmekte ve bunları yaptıkça kişi de kendine yönelik özgüven kazanmakta hem de özellikle depresyon gibi psikiyatrik durumlardan uzaklaşmaktadır. Kişiler bunları yaptıkça hayattan keyif almaya başlamakta, gülmeye, eğlenmeye başlamaktadır. İnsanlar İnsana Dokunma Merkezi'nde birbirleriyle konuşmakta, sohbet etmekte, çay içmekte, yemek yemekte ve temel gündelik faaliyetler içerisinde yer almaktadır. Bu süreçte belki de en önemli faaliyetlerden biri de evsiz bireye mesleki kabiliyetler kazandırıp onun bir iş sahibi olmasını sağlamaktır. Daha sonrasında evsiz birey bir işte çalışmaya başladıktan sonra İnsana Dokunma Merkezi'nden ayrılma kararını verebilir ve bunu Hocaya iletebilmektedir. Hoca da duruma göre eğer bir sakınca ve sorun yoksa izin vermektedir. Bir şekilde İnsana Dokunma Merkezi'ne yolu düşüp orada belli bir zaman geçirip sosyal destek gördükten sonra yeniden toplum hayatına dahil olan 350 evsiz bulunmaktadır. Rehabilitasyon olan bu insanlar ile Hoca'nın ilişkileri hala devam etmektedir. Hocayı hala arayıp hal, hatır sormaktadırlar. Hoca onlar için değerlidir. Hoca onları sokaktan alıp çekendir. Hoca gerçekten insana dokunmuştur.

Bu çalışmalar takdire şayandır. Devletin ciddi bir desteği olmamasına karşılık tamamen sivil bir inisiyatif ile böyle bir organizasyonun ortaya çıkartılması ve toplum

için oldukça önemli bir sorun olan evsizlerin yeniden toplum hayatına dahil olmasını sağlamak ve bunu bir de camide yapmak Türkiye'nin toplumsal panoramasında ilk defa görülen bir iştir. Buradaki bu deneyimi araştırmak, zayıf yönlerini iyileştirerek bu örneği diğer camilere aktarabilmek oldukça önemlidir. Bu bağlamda İnsana Dokunma Merkezi'nin bir cami ortamında evsiz bireylere yönelik sosyal destek programı uyguladığını söylemek mümkündür. Ancak bu durum “inanç temelli bir sosyal yardım” değildir. Bir camide olması bu anlamda onun bir “inanç programı” uyguladığı anlamına gelmez. Sahadan elde ettiğimiz veriler de bize bunu göstermiştir. Burada yapılan oldukça “temel insani bir yardımdır”. Bu insani yardımın camide olması ise insani yardımın niteliğini ve kapsamını genişletmiştir, daha etkin olmasını sağlamıştır. Bir devlet kurumu olan cami sivil inisiyatif ile dönüştürülerek inanç temelli kuruluşlar bağlamına yaklaşmıştır. İnsana Dokunma Merkezi bu olgunun kavramsallaştırılmasıdır. Ancak uyguladığı program dinsel bir program değildir. Uyguladığı program temel bir sosyal hizmet çalışmasıdır. Bu durum da literatürde belirtildiği gibi inanç temelli kuruluşların özelliklerinden olan seküler ile kutsalın bütünleşmesini ifade etmektedir. Seküler ile dinsel iç içe geçmektedir. Ancak bu çalışmaların yürütüldüğü mekan ise bir camidir. Bu durum bir ilk örnektir. Gerçekte olan ise bir camide sosyal hizmet uygulanmasıdır. Dolayısıyla ilgili tartışma bağlamını caminin bir inanç temelli kuruluş gibi çalışması olarak görebiliriz. Bu durumda Türkiye bağlamında caminin dönüşümünü göstermesi açısından oldukça ilgi çekicidir.

Hız. Kaab Camii örneğinde gördüğümüz üzere camiler evsizler için “geçici barınak” olarak kullanılabilir. Evsizlerin de özellikle camileri barınak olarak kullandığı bilinmektedir. Bu bağlamda Hız. Kaab Camii'nde başlayan bu örnek çalışmanın diğer camilerde de karşılık bulması önemli bir boşluğu dolduracaktır. Camilerin sadece ibadet mekânı olarak kullanımı oldukça dar ve sınırlı bir kullanımdır. Camiler çok rahatlıkla sosyal destek ve yardımlaşma merkezleri olarak da çalışabilir. Hatta Türkiye'de devletin kış aylarında evsizler için barınma merkezleri kurmasına bile ihtiyaç kalmayabilir. Hemen hemen her mahallede bir cami bulunmaktadır. Sokağa düşen bir yardıma muhtaç evsiz birey, rahatlıkla mahalle camisinin imamına gidip, derdini anlatabilmeli ve camide barınması sağlanabilmelidir. Hatta daha da geliştirilerek evsizin tüm ihtiyaçları cami cemaati tarafından karşılanabilir. Özetle camiler sadece ibadet merkezleri olarak değil, bunun yanında mazlumlara, dezavantajlı toplumsal kesimlere yönelik sosyal yardımlaşma ve dayanışma merkezleri olarak da çalışmalıdır. Hız. Kaab Camii'nde İnsana Dokunma Merkezi olarak adlandırılan evsizlere yönelik başlatılan bu program bir sosyal politika örneği olarak daha geniş bir bağlamda çalışılabilir. Camilerin sosyal politika aktörleri ve aracı olarak kullanımı oldukça önemli bir ihtiyacı karşılayabilir.

Hakem Değerlendirmesi: Dış bağımsız.

Çıkar Çatışması: Yazar çıkar çatışması bildirmemiştir.

Finansal Destek: Yazar bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir.

Etik Onay: Bu araştırmanın etik açıdan uygunluğu Düzce Üniversitesi Bilimsel Araştırma ve Yayın Etik Kurulu tarafından 05.09.2024 tarihli ve 10 sayılı toplantıda 2024/282 sayılı kararlar onaylanmıştır.

Peer-review: Externally peer-reviewed.

Conflict of Interest: The author declare no potential conflicts of interest with respect to the research, authorship, and/or publication of this article.

Grant Support: The author received no financial support for the research, authorship, and/or publication of this article.

Ethical Approval: The ethical appropriateness of this research was approved by the Düzce University Scientific Research and Publication Ethics Committee with decision number 2024/282, at the meeting dated 05.09.2024 and numbered 10.

Kaynakça/References

- Adkins, J. (2010). Helping the Homeless in Dallas: Lessons and Challenges from a Faith-Based Nonprofit. *Practicing Anthropology*, 32(2), 11-16. <https://doi.org/10.17730/praa.32.2.c67717m71p254045>
- Akyıldız, Y. (2020). *Evsizlere yönelik sosyal hizmet ihtiyacının ekosistem yaklaşımı bağlamında incelenmesi: İstanbul örneği* (Doktora Tezi), Yalova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yalova
- Anderson, N. (1967), *The Hobo*. Chicago&London, the University of ChicagoPress Phoenix Books
- Aynacı, C. (2024). *Hak temelli sosyal hizmet ekseninde evsizlerin psiko-sosyal problemleri ve çözüm stratejileri* (Doktora Tezi), Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya.
- Bielefeld, W., & Cleveland, W. S. (2013). Defining Faith-Based Organizations and Understanding Them Through Research. *Nonprofit and Voluntary Sector Quarterly*, 42(3), 442-467. <https://doi.org/10.1177/0899764013484090>
- Bolnick, J., & Rensburg, G. van. (2005). The Methodist Church's Initiative to Use its Vacant Land to Support Homeless People's Housing and Livelihoods in South Africa. *Environment and Urbanization*, 17(1), 115-122. <https://doi.org/10.1177/095624780501700102>
- Bopp, M., Baruth, M., Peterson, J. A., & Webb, B. L. (2013). Leading Their Flocks to Health? Clergy Health and the Role of Clergy in Faith-Based Health Promotion Interventions. *Family & Community Health*, 36(3), 182-192. <https://doi.org/10.1097/fch.0b013e31828e671c>
- Bregman, L. (2021). Funeral for a Homeless Vagrant? Religious and Social Margins. *Religions*, 12(1), 30-30. <https://doi.org/10.3390/rel12010030>
- Cordier, B. D. (2009). Faith-based Aid, Globalisation and the Humanitarian Frontline: An Analysis of Western-based Muslim Aid Organisations. *Disasters*, 33(4), 608-628. <https://doi.org/10.1111/j.1467-7717.2008.01090.x>
- Cousineau, M. (2020). Still Opting for the Poor: The Brazilian Catholic Church and the National Movement of the Street Population. *Journal for the Scientific Study of Religion*, 59(4), 586-605. <https://doi.org/10.1111/jssr.12678>
- Damery, S. (2018). Homeless in the house of God? An Investigation of Home and Homelessness Among Undocumented Migrants Living in a Brussels Church. *Migration Studies*, 7(3), 323-339. <https://doi.org/10.1093/migration/mny004>

- DeHaven, M. J., Hunter, I. B., Wilder, L., Walton, J. W., & Berry, J. D. (2004). Health Programs in Faith-Based Organizations: Are They Effective? *American Journal of Public Health, 94*(6), 1030-1036. <https://doi.org/10.2105/ajph.94.6.1030>
- Doğan, Y. B. (2018). *Küreselleşen İstanbul'da evsizliğin sosyal hizmet perspektifinden analizi (Beyoğlu örneği)* (Doktora Tezi), Yalova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yalova.
- Duce, C. (2013). Church-based Work with the Homeless. *Practical Theology, 6*(1), 87-103. <https://doi.org/10.1179/prt.6.1.3477ln70443k0518>
- Eseed, R. (2019). Social Service Provision by Minority Religious Organizations: A Case Study of the Islamic Movement in Kafr Qassim. *Journal of Social Policy, 49*(3), 507-524. <https://doi.org/10.1017/s004727941900062x>
- Ferguson, K. M., Dabir, N., Dortzbach, K., Dyrness, G., & Spruijt-Metz, D. (2006). Comparative Analysis of Faith-based Programs Serving Homeless and Street-living Youth in Los Angeles, Mumbai and Nairobi. *Children and Youth Services Review, 28*(12), 1512-1527. <https://doi.org/10.1016/j.childyouth.2006.03.005>
- Fitzpatrick, K. M. (2018). Circumstances, Religiosity/Spirituality, Resources, and Mental Health Outcomes Among Homeless Adults in Northwest Arkansas. *Psychology of Religion and Spirituality, 10*(2), 195-202. <https://doi.org/10.1037/rel0000150>
- Göçmen, İ. (2013). The Role of Faith-Based Organizations in Social Welfare Systems. *Nonprofit and Voluntary Sector Quarterly, 42*(3), 495-516. <https://doi.org/10.1177/0899764013482046>
- Gürel, M. (2023). Evsizlik olgusu ve evsizlere yönelik sosyal hizmet çalışmaları: Bursa örneği (Doktora Tezi), İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Harding, T. (2013). Faith-Based Organizations and the Secular State: The Establishment of a Muslim Study Association in Sweden. *Journal of Muslim Minority Affairs, 33*(3), 341-355. <https://doi.org/10.1080/13602004.2013.863077>
- Hill, R. P. (1991). Homeless Women, Special Possessions, and the Meaning of "Home": An Ethnographic Case Study. *Journal of Consumer Research, 18*(3), 298-298. <https://doi.org/10.1086/209261>
- Jindra, I. W., & Jindra, M. (2021). Religion, Spirituality, Community, and Change at a Residential Homeless Shelter. *Journal of Religion & Spirituality in Social Work: Social Thought, 40*(3), 286-311. <https://doi.org/10.1080/15426432.2021.1886619>
- Johnsen, S. (2014). Where's the 'Faith' in 'Faith-Based' Organisations? The Evolution and Practice of Faith-Based Homelessness Services in the UK. *Journal of Social Policy, 43*(2), 413-430. <https://doi.org/10.1017/s0047279413001001>
- Johnston, D., McInerney, P., & Thurling, H. (2020). Experiences Of The Homeless Accessing An Inner-City Pharmacy And Medical Student-Run Clinic In Johannesburg. *Health Sa Gesondheid, 21*(0), null-null. <https://doi.org/10.4102/hsag.v25i0.1358>
- Ladiku, H., Kasim, N. M., & Waliko. (2021). Implications of Zakat Management on Improving the Welfare of The Poor (Case Study on Indonesian National Zakat Agency (BAZNAS) Gorontalo City). *Research on Humanities and Social Sciences, null-null*. <https://doi.org/10.7176/rhss/11-14-04>
- Lancione, M. (2014). Entanglements Of Faith: Discourses, Practices Of Care And Homeless People In An Italian City Of Saints. *Urban Studies, 51*(14), 3062-3078. <https://doi.org/10.1177/0042098013514620>

- Lawrence, T. B., & Dover, G. (2015). Place and Institutional Work. *Administrative Science Quarterly*, 60(3), 371-410. <https://doi.org/10.1177/0001839215589813>
- Littlefield, M. B. (2009). Social Services, Faith-Based Organizations, and the Poor. *Nonprofit and Voluntary Sector Quarterly*, 39(6), 1014-1026. <https://doi.org/10.1177/0899764009337627>
- Lotta, G., Cortez, A. C., Magri, G., Costa, M. I. S., Rosa, T. B., & Almeida, D. N. (2023). “Jesus Speaks Better”: Interactions Between State and Faith-Based Organizations in Service Implementation. *Nonprofit and Voluntary Sector Quarterly*, 089976402311655-089976402311655. <https://doi.org/10.1177/08997640231165525>
- Lovett, K. L., & Weisz, C. (2020). Religion and Recovery Among Individuals Experiencing Homelessness. *Journal of Religion & Health*, 60(6), 3949-3966. <https://doi.org/10.1007/s10943-020-01060-1>
- Marr, M. D., & Silva, N. M. da. (2022). Religion’s Roles In Community Integration After Homelessness: Supportive Housing Residents’ Uses Of Spiritual Practices Amid Trauma, Discrimination, And Stigma. *Housing Studies*, 1-22. <https://doi.org/10.1080/02673037.2022.2056154>
- Moxley, D. P., Washington, O. G. M., & McElhane, J. (2010). “I don’t have a home:” Helping Homeless People Through Faith, Spirituality, and Compassionate Service. *Journal of Religion & Health*, 51(2), 431-449. <https://doi.org/10.1007/s10943-010-9363-6>
- Niemyska, A., Szczepańska, M., & Kofta, M. (2018). Perceptions of Divine Figures Among Polish People Struggling with Homelessness or Alcohol Addiction. *International Journal for the Psychology of Religion*, 28(3), 187-205. <https://doi.org/10.1080/10508619.2018.1482132>
- Pandya, S. P. (2016). Teaching About Faith-Based Organizations in the Social Work Curriculum: Perspectives of Social Work Educators. *Journal of Teaching in Social Work*, 36(2), 123-139. <https://doi.org/10.1080/08841233.2016.1139650>
- Piedmont, R. L., Fox, J., & Copello, E. (2021). “Whatever You Do unto the Least of My Brethren, You Do unto Me:” Using the Assessment of Spirituality and Religious Sentiments (ASPIRES) Scale in a Socially and Economically Marginalized Rescue Mission Sample. *Religions*, 12(7), 474-474. <https://doi.org/10.3390/rel12070474>
- Rachmawati, E., Umniyatun, Y., Rosyidi, M., & Nurmansyah, M. I. (2022). The Roles Of Islamic Faith-Based Organizations On Countermeasures Against The COVID-19 Pandemic In Indonesia. *Heliyon*, 8(2), e08928-e08928. <https://doi.org/10.1016/j.heliyon.2022.e08928>
- Robles, B., Wright, T. G., Caldwell, J. T., & Kuo, T. (2019). Promoting Congregant Health In Faith-Based Organizations Across Los Angeles County, 2013–2016. *Preventive Medicine Reports*, 16, 100963-100963. <https://doi.org/10.1016/j.pmedr.2019.100963>
- Rossi, P. H., Wright, J. D., Fisher, G. A., & Willis, G. (1987). The Urban Homeless: Estimating Composition and Size. *Science*, 235(4794), 1336-1341. <https://doi.org/10.1126/science.2950592>
- Saldaña, J. (2009). *The Coding Manual for Qualitative Researchers*. Sage.
- Sakai, M. (2012). Building A Partnership For Social Service Delivery In Indonesia: State And Faith-Based Organisations. *Australian Journal of Social Issues*, 47(3), 373-388. <https://doi.org/10.1002/j.1839-4655.2012.tb00254.x>
- Salganik, M. J., & Heckathorn, D. D. (2004). Sampling and Estimation in Hidden Populations Using Respondent-Driven Sampling. *Sociological Methodology*, 34(1), 193-240. <https://doi.org/10.1111/j.0081-1750.2004.00152.x>

- Scouten, S., Lucia, V. C., Wunderlich, T., Uhley, V., & Afonso, N. (2016). An Assessment of Needs of Church Coordinators Providing Meals to a Homeless Shelter. *Journal of Health Care for the Poor and Underserved*, 27(3), 1211-1219. <https://doi.org/10.1353/hpu.2016.0124>
- Shlay, A. B., & Rossi, P. H. (1992). Social Science Research and Contemporary Studies of Homelessness. *Annual Review of Sociology*, 18(1), 129-160. <https://doi.org/10.1146/annurev.so.18.080192.001021>
- Stahler, G. J., Kirby, K. C., & Kerwin, M. E. (2007). A Faith-Based Intervention for Cocaine-Dependent Black Women. *Journal of Psychoactive Drugs*, 39(2), 183-190. <https://doi.org/10.1080/02791072.2007.10399877>
- Tenai, N. K., & Mbewu, G. N. (2020). Street Homelessness In South Africa: A Perspective From The Methodist Church Of Southern Africa. *Theological Studies/Teologiese Studies*, 76(1), null-null. <https://doi.org/10.4102/hts.v76i1.5591>
- Tsai, J., & Rosenheck, R. A. (2011). Religiosity Among Adults Who Are Chronically Homeless: Association With Clinical and Psychosocial Outcomes. *Psychiatric Services*, 62(10), 1222-1224. https://doi.org/10.1176/ps.62.10.pss6210_1222
- Tsai, J., Rosenheck, R. A., Kaspro, W. J., & McGuire, J. (2011). Do Faith-Based Residential Care Services Affect the Religious Faith and Clinical Outcomes of Homeless Veterans? *Community Mental Health Journal*, 48(6), 682-691. <https://doi.org/10.1007/s10597-011-9456-z>
- Vitorino, L. M., Possetti, J. G., Silva, M. T., Santos, G. de S., Lucchetti, G., Moreira-Almeida, A., & Guimarães, M. V. C. (2021). The Role Of Spirituality And Religiosity On Suicidal Ideation Of Homeless People In A Large Brazilian Urban Center. *Journal of Affective Disorders*, 295, 930-936. <https://doi.org/10.1016/j.jad.2021.08.035>
- Washington, O. G. M., Moxley, D. P., Garriott, L., & Weinberger, J. P. (2008). Five Dimensions of Faith and Spirituality of Older African American Women Transitioning Out of Homelessness. *Journal of Religion & Health*, 48(4), 431-444. <https://doi.org/10.1007/s10943-008-9198-6>
- Yin, R. K. (2018). *Case Study Research and Applications: Design and Methods* (6. bs). Sage.
- Zavos, J. (2019). Ethical Narratives, Street Kitchens And Doing Religious Difference Amongst Post-Migrant Communities In Contemporary Britain. *Culture and Religion*, 20(1), 39-64. <https://doi.org/10.1080/14755610.2019.1571523>

RESEARCH ARTICLE

Gender(ed) Pathways and Exits Out of ‘Street’ Homelessness in Tshwane, South Africa?: A Transformative Social Policy Perspective

Newman Tekwa¹

Abstract

While homelessness remains a gendered experience, the latest census data from the South African Statistical Agency (StatsSA), focusing solely on rooflessness and emergency shelters, indicates that, in the last census decade, the homeless population in the City of Tshwane increased by over 60%, from 6,244 in 2010 to 10,029 in 2022. Though lacking a gender perspective, analyses by the same agency revealed that in Tshwane, 29.9% of the people experiencing homelessness were female. Tshwane also has the highest number of people experiencing homelessness at the national level. This is set against a background in which the *Pathways out of Homelessness* project marked its 10th anniversary in August 2024. Born out of public outcry, *Pathways out of Homelessness* is a collaborative research project between a local government, academic institutions and civil society organisations in the City of Tshwane, aimed at finding lasting solutions and pathways out of homelessness in the city. Using a gendered lens framed within a transformative social policy framework, this paper interrogates *Pathways out of Homelessness*' exclusive focus on 'street' homelessness, vis-à-vis surging homeless populations. Findings from the study indicate that a lack of understanding of gendered pathways in and out of homelessness in South Africa, coupled with the mainstream focus on 'street' homelessness and homeless shelters, explains why the city is losing ground in addressing homelessness.

Keywords: Homelessness • Gender pathways • Transformative social policy • Pathways out of Homelessness project • City of Tshwane • South Africa

1 Correspondence author: Newman Tekwa (PhD, Post-Doctoral Researcher), University of South Africa (UNISA), College of Graduate Studies, South African Research Chair in Social Policy, City of Tshwane, South Africa, Email: tekwana@unisa.ac.za, tekwane Newman@gmail.com, ORCID: 0000-0002-0248-7073

To cite this article: Tekwa, N. (2024). Gender(ed) Pathways and Exits Out of ‘Street’ Homelessness in Tshwane, South Africa?: A Transformative Social Policy Perspective. *Istanbul Üniversitesi Sosyoloji Dergisi*, 44, 589-608. <https://doi.org/10.26650/SJ.2024.44.2.0685>

With homelessness remaining a gendered experience, the latest census data from the South African Statistical Agency (StatsSA) indicates that the homeless population in the City of Tshwane increased by over 60 % in the last census decade. According to the Statistics South Africa 2022 census report, the number of people experiencing homelessness in the city surged from 6244 in 2010 to 10029 people in 2022. The statistical agency's findings support the observations made by De Beer and Vally (2020, p. 88), who argued that the number of people experiencing homelessness in the City of Tshwane is far from decreasing. As a social policy issue, Statistics South Africa (2022, p.61) describes the risk of experiencing homelessness as representing the most acute form of social and economic deprivation. In particular, women's experiences of hidden homelessness represent a form of advanced marginality (Casey 2001). In South Africa, as elsewhere, national and local level policy responses to homelessness and efforts geared towards finding sustainable exit pathways have always been impeded by the lack of accurate and up-to-date gendered homelessness statistical data. While the recently completed South Africa's 2022 national census represents a marked improvement on homelessness counts from previous years, the recommendation to exclusively focus on primary (roofless) and secondary (shelter) homelessness makes the national exercise highly gendered (Statistics South Africa 2024, p. 61). The unavailability of gender data on homelessness in South Africa persists until the time when the Statistical Agency adopts a more gender-sensitive approach to homelessness enumeration than what presently applies. Consequently, the national exercise concluded that "males are predominantly homeless *in South Africa* compared to their female counterparts" (Statistics South Africa 2022, p.62). Emphasis is mine; see also De Beer and Vally 2017, p. 385). These latest statistics indicate that a total of 55,719 people are experiencing homelessness nationally, from which 29.1% are females, translating to 16,667 women experiencing homelessness. Whether justifying a focus on 'street' homelessness, 79.9 % of people experiencing homelessness in South Africa are 'roofless', translating to 44,512 people, with the remaining 20.1 % in the shelters amounting to 11,207 people experiencing homelessness. While a higher percentage of women experiencing homelessness are within the shelters at 32.7 % and translating to approximately 12,804 women, 29.2 % of people experiencing 'rooflessness' in South Africa are female approximately 3,586 women. Despite the mainstream male focus on street homelessness and emergency homelessness shelters, women are visibly represented in significant numbers (Perrier 2020).

While the Gauteng province, where the City of Tshwane and Johannesburg are located, recorded the highest share of the homeless population at the national level at 45.6 %, the City of Tshwane Metropolitan area, where this research is based, recorded the highest proportion of people experiencing homelessness in the country at 18.1 %, which translates to 10029 people experiencing homelessness in 2022. While this is a conservative figure due to the male-focus in the national homelessness enumeration,

out of the 10,085 people experiencing homelessness in the City of Tshwane, 29.9 % are females, translating to approximately 2,925 women experiencing homelessness in the City of Tshwane. Despite the lack of accurate data to benchmark, the general trend indicate an increase from the previous years, a trend likely to persist if no fundamental shifts occur in the approaches in which homelessness is researched, recorded and the resultant policy responses. Besides, homelessness had traditionally occupied a peripheral policy priority in the City of Tshwane.¹ Number 1 Struben Street until to date, constitutes the only City owned emergence homelessness shelter for a total population of 10,085 people presently experiencing homelessness in the City (Statistics South Africa 2022: 63). In 2014, over 600 people resided at the old and overcrowded shelter because of both natural increase and new entrants added daily (De Beer 2015, p. 2). The group comprised the frail, the elderly, and those living with chronic psycho-social illnesses, including mothers with babies (De Beer 2015, p. 2).

Due to the inhumane conditions at the only City-owned homelessness shelter, in May 2014, the City issued a letter of notice instructing all residents at the shelter to vacate the place within one day to facilitate renovations at the premises (De Beer and Vally 2017, p. 385). The eviction notice created an immediate challenge for the socially and economically disadvantaged group, including women and children who were forced to find alternative accommodation at such a short notice, if not going onto the streets (De Beer and Vally 2017, p. 385). Even though the order was subsequently reversed following a public outcry, the event, which highlighted the tip of an iceberg relating to the enormous homelessness challenge in the City, led to the formation of the *Pathways out of Homelessness* project in September 2014 (De Beer and Vally 2017, p. 385; De Beer and Vally 2020, p. 77; Moloko-Phiri, Mogale and Hugo 2017, p. 1). The *Pathways out of Homelessness* is a collaborative research project comprises a local government, represented by the City of Tshwane, two major academic institutions in Pretoria and civil society organisations represented by the Tshwane Homelessness Forum (THF),² including researchers and individuals with lived experiences of homelessness (De Beer and Vally 2020, p. 78; De Beer and Vally 2017, p. 378; Moloko-Phiri et al. 2027, p. 1). The set objectives of the *Tshwane Pathways out of Homelessness* project established at the initial meeting and agreed by all parties to the collaborative research included conducting research on homelessness in the City of Tshwane (De Beer and Vally 2017, p. 385; De Beer 2015, p.2). This was in addition to reviewing the city's existing policy documents on homelessness and providing policy recommendations. Apart from conducting a homelessness summit to bring together all players in the homelessness sector, including people with lived experiences of

1 The City of Tshwane is the Metropolitan Municipality to which Pretoria also belongs. It is the administrative capital of the Republic of South Africa.

2 The Tshwane Homelessness Forum is a stakeholder forum consisting of non-profit organisations, researchers and the homeless and former homeless individuals and City officials.

homelessness, one of the envisaged outputs of the *Pathways out of Homelessness project* included a draft strategy and policy document on homelessness for the city (De Beer and Vally 2017, p. 386; Moloko-Phiri et al. 2017, p. 1; De Beer 2015).

After six months of participatory research, the collaboration culminated in the hosting of the first ever Homelessness Summit in the City of Tshwane from May 25 to 26, 2015 (De Beer and Vally 2020, p. 79). While the presentation of a research report and draft policy in July 2015 marked key milestones of the *Pathways out of Homelessness project*, most importantly the 10th of October 2015 saw the signing of a social contract between a local government, academic institutions and civil society organisations to end and find pathways out of homelessness in the City of Tshwane (De Beer and Vally 2020, p. 79). This was followed by adopting the Tshwane Homelessness Policy in August 2019. The *Pathways out of Homelessness* is presently in its third Phase with Phase II having started in January 2018 and ended in 2020 (De Beer and Vally 2020, p. 79). With a focus on documenting evidence to inform policy decisions on pathways out of homelessness in the City of Tshwane, three pillars or approaches constituted the *Pathways out of Homelessness project* (Moloko-Phiri 2017, p. 1). These included firstly, documenting existing practices. Second, narrating lived experiences, which also included women's narratives on homelessness in the City of Tshwane (see Moloko-Phiri, et al. 2017). The third pillar focused on appraising current and related homelessness policy documents and drafting a homelessness policy for the City (Moloko-Phiri et al. 2017, p.1; De Beer and Vally 2017, p. 390). Dubbed a research-based methodology to inform public policy, the *Pathways out of Homelessness project* asserted that engagement in policy making and the technical analysis of policy documents were fundamental and constituent parts in seeking sustainable pathways out of homelessness (De Beer and Vally 2017, p. 391). While the collaborative research project is one of its kind and highly commendable, particularly from a global South context, *Pathways out of Homelessness* decided to focus on 'street' homelessness (De Beer and Vally 2017, p. 386; De Beer 2015, p. 5; Tenai and Mbewu 2020, p. 2). This decision, according to the argument presented in the project's documents, builds on previous research on homelessness in South Africa, which also had an exclusive focus on street homelessness (De Beer and Vally 2017, p. 388; De Beer and Vally 2020, p. 77; Tenai and Mbewu 2020, p. 2). De Beer and Vally (2017, p. 388) define street homelessness as referring to all living without any form of shelter on the street, pavements, bushes, city parks or other vacant urban spaces (see also De Beer 2015, p. 5; Tenai and Mbewu 2020, p. 2). The *Pathways out of Homelessness project* argues that its definition of homelessness is much broader compared to the one used in previous research on homelessness in South Africa by the Human Sciences Research Council (HSRC) (De Beer and Vally 2017, p.388; De Beer 2015, p. 3). Concomitantly, *Pathways out of Homelessness* emphasised the provision of shelters and related services in addition to understanding trajectories into homelessness and assisting people find their way out of homelessness

(De Beer and Vally 2020, p. 78). With an overarching objective of using a gender transformative social policy lens to critique the exclusive focus on 'street' homelessness by the *Tshwane Pathways out of Homelessness* project and the identification of actionable policy strategies for improvement, the following research questions guided the research study.

- What are the key gendered experiences, challenges and pathways in and out of homelessness faced by women experiencing homelessness in the City of Tshwane *Pathways out of Homelessness* project?
- To what extent does an exclusive focus on 'street' homelessness and homelessness 'shelters' by the *Pathways out of Homelessness* project an impediment to finding gender-specific and sustainable pathways in and out of homelessness in Tshwane?
- What gender-specific innovative and transformative social policy approaches are recommended for the *Pathways out of Homelessness* project to effectively address exit strategies out of homelessness for women experiencing homelessness in the City?

Methods and Materials

The paper adopts a qualitative review of the literature in addition to document analysis of published and unpublished outputs of the *Pathways out of Homelessness* project in the City of Tshwane, including a draft policy and strategy document on homelessness in the City. Much of the literature on *Pathways out of Homelessness* project are outputs by researchers working on various themes on the project and covered materials from 2015 to present. The nature of the materials included reports, conference proceedings and a collection of articles published in *Development Southern Africa*, 2017. These constituted the main documents analysed. These were complemented by a draft policy document produced in 2015, the actual homelessness policy entitled '*Street Homelessness Policy for the City of Tshwane 2017*' and the South African census report 2022. Also consulted was the South African national strategic plan on gender-based violence and femicide. The information was retrieved from google search engines using the following search words: gender, homelessness, City of Tshwane, transformative social policy, pathways out of homelessness, South Africa. The literature on South Africa was complemented with international literature where international best practices were drawn to provide recommendations. Much of the data was retrieved by note writing from which emerging themes were extracted with a particular focus on gendered pathways in and out of homelessness as guided by the research questions. Thematic analysis was applied to sort out the emerging themes from the South African literature on homelessness. It is from these themes that the results presented in the

discussion section were extracted. While there is much literature on homelessness in South Africa, the inclusion and exclusion criteria included applying a gender lens on homelessness and more so on the pathways out of homelessness project.

Literature Review

Homelessness is increasingly recognised as a significant global crisis, intensified by rising human precarity and economic instability (De Beer & Vally, 2020, p. 77; Dogan, 2021, p. 144). While this is so, feminist research on homelessness continues to highlight the extent to which mainstream research on homelessness remains steeply male focused with gendered experiences continuing to elude researchers and policymakers alike (Engender, 2020, p. 1; Mostowska & Debska, 2020, p. 53; Johnson, Ribar and Zhu, 2017, 1). The increasing homelessness crisis and persistent male-centric policy responses remain particularly acute for women, who were found by Casey (2001) to constitute approximately 70 % of homeless households worldwide. This increased visibility of homeless women and their families observed in various contexts across the world calls for a gender-specific focus on women's pathways in and out of homelessness. Within the South African context, Perrier (2022) noted similar trends with women experiencing traditionally male forms of homelessness on the increase within the City of Tshwane (see also Olufemi 2000 for a discussion on feminisation of poverty and an increase in street homelessness in South Africa). Beyond South Africa, Dogan (2021, p. 149 citing Rossi, 1990) in a paper focusing on stereotyping and prejudices in policymaking highlighted significant increases in homelessness among women and families in Turkey. This background necessitates a proper understanding of the unique pathways into homelessness for women to develop effective gender-responsive social policies and identify effective exit strategies out of homelessness for this group.

Women's Experiences and Gendered Pathways into Homelessness

Feminist research on homelessness has long highlighted specific gendered pathways into homelessness for women often missed in mainstream research (Bretherton and Pleace, 2024, 1; Engender, 2020, p. 12; Pophaim & Peacock, 2021, p. 79; Tenai & Mbewu, 2020, p. 7; Dogan, 2021, p. 150). Top among these gendered pathways and one primary precipitating factor into homelessness for many women relates to domestic violence—both a cause and consequence of female homelessness (Hargrave, et al. 2024, 1; Engender, 2020, p. 12; Pophaim & Peacock, 2021, p. 79; Tenai & Mbewu, 2020, p. 7; Dogan, 2021, p. 150; Mostowska & Debska, 2020, p. 53). According to feminist research in various contexts from around the world, the need to escape abusive situations often forces women to leave their homes as the homelessness route provides a faster and more straightforward approach (Homelessness Australia, 2024, 1; Engender,

2020, p. 12; Pophaim & Peacock, 2021, p. 79; Tenai & Mbewu, 2020, p. 7; Dogan, 2021, p. 150). While this is so and highlighting the 'hidden forms of homelessness' for women, the scholars differentiated women's and men's pathways into homelessness. Noteworthy, while many men may go straight onto the street, women, due to several gender-specific characteristics of their homelessness including the possibility of accompanying children, initially move in with friends, relatives and acquaintances as concealed households (Bretherton 2017, 4; Mayock and Sheridan 2020, 19; Savage 2016, 43). Feminist research highlights that it is only after exhausting all forms of informal social support available to them that women appear on the street as homeless (Bretherton (2017, p. 2). In the South African context, Moloko-Phiri et al., (2017, p. 10) indicated that many women become homeless due to violence from their partner or family members (see also De Beer, 2015, p. 24). The observations of Moloko-Phiri et al., (2017) are recently corroborated by analyses of the recent census count in South Africa, listing the top five main reasons for homelessness by sex (Statistics South Africa 2022, p. 65). Highlighting the high rates of gender-based violence in South Africa, on average 'arguments with family' contributed to 17 % of homelessness in the country. A gender analysis revealed that this figure is higher at 20.3 % for women relative to 17.0 % for men (Statistics South Africa, 2022, 65). Domestic violence remains one gendered pathway into homelessness for women across the world and in South Africa—a cause mainstream research is yet to adequately highlight in its research and policy responses on homelessness (Engender, 2020, p. 12; Pophaim & Peacock, 2021, p. 79; Tenai & Mbewu, 2020, p. 7; Dogan, 2021, p. 150). These findings are corroborated by research in other contexts. Bretherton and Pleace (2024, 5) focusing on the needs of homeless women using homelessness services in London found a strong intersection between domestic violence and women's homelessness. Hargrave et al., (2024, 1), in a study on inter-partner violence and homelessness highlighted the extent to which the latter constitutes a 'survival strategy' for women experiencing violence in California. Calvo, et al. (2024, 13) in a paper focusing on the prevalence and nature of violence against women experiencing homelessness made similar observations in Spain. In Australia, domestic violence was similarly found to be the leading pathway into homelessness for women (Homelessness Australia 2024, 1; see also Housing First 2024 for women homelessness in Europe).

Interlinked to domestic violence and homelessness is women's economic vulnerability and dependence (Engender, 2020, p. 6; Tenai & Mbewu, 2020, p. 2; Casey, 2001; Pophaim & Peacock, 2021, p. 79). The male-bread winner model comes with the gendered expectation that men should earn an income to support the family while women contribute to the household work of caring for children (De Beer and Vally 2021, p. 19). By implication, women become economically dependent on the male breadwinner, and in the event of a family dispute, the women and children often lose income support, increasing their vulnerability to homelessness (Hargrave, Moore,

Adhiningrat, Perry and Kushel, 2024, 2). Apart from their economic dependence, women often occupy precarious positions in the labour market as they engage in part-time, low-paid or unstable employment while managing unpaid care responsibilities (Engender, 2020, p. 6; Tenai & Mbewu, 2020, p. 2; Casey, 2001). As the COVID-19 experience highlighted, such economic segregation increases women's economic vulnerability, thus increasing their risk of homelessness in the event of family disputes (Hargrave et al., 2024, 3). Consequently, many are unable to afford own rented housing and spend a large portion of their income on rent, further exacerbating their vulnerability. Consequently, a disproportionate number of women depend on social housing relative to their male counterparts (Engender (2020, p. 6). Within the South African context, Statistics South Africa, in its recent census report provided limelight on some of the gendered pathways into homelessness for women in the country. Relatedly, in its analysis of the top five main causes of homelessness in the country, 'loss of or no job or income' topped the list of the primary causes of homelessness in South Africa (Statistics South Africa 2022, p. 65). This percentage showed no significant difference by gender with 41.6 % for women and 41.3 % for men, highlighting the significance of economic factors in influencing pathways into homelessness in South Africa, including that for women. An analysis of the 'ability to afford accommodation' dimension revealed a higher percentage of women experiencing homelessness, indicating that they cannot not afford own accommodation at 10.9 % relative to 7.4 % for their male counterparts. Further afield, in a study on homelessness and domestic and family violence, Homelessness Australia (2024, 1) documented the extent to which a lack of financial support not only makes a woman unable to leave a violent partner, but forces them to return to them when they had initially tried homelessness as a survival strategy. This perpetuates a gendered vicious cycle of vulnerability to homelessness and victimisation in which women's loss of safe and secure housing can further expose them to violence and exploitation (Engender, 2020, p. 6; Tenai & Mbewu, 2020, p. 7; Casey, 2001; Dogan, 2021, p. 150). While the question of why and how women become homeless is seldom addressed in research or policy discussions, the above highlights the importance of understanding not only the broader economic and social constraints that leave women dependent on male partners but also other economic vulnerabilities for women (Engender, 2020, p. 12; Casey, 2001). Failure to investigate and take cognisance of these underlying gender issues results in interventionist strategies that inadvertently reinforce existing inequalities.

Highlighting the complexity and gendered nature of female homelessness, it is often intertwined with managing unpaid care responsibility (Engender, 2020, p. 6; Tenai & Mbewu, 2020, p. 2; Casey, 2001). As often highlighted by feminist scholars, women experiencing homelessness are more likely than men to have dependent children, complicating their homeless situations (Engender, 2020, p. 10; Moloko-Phiri et al., 2017, p. 3). This makes women's experiences and pathways into homelessness unique

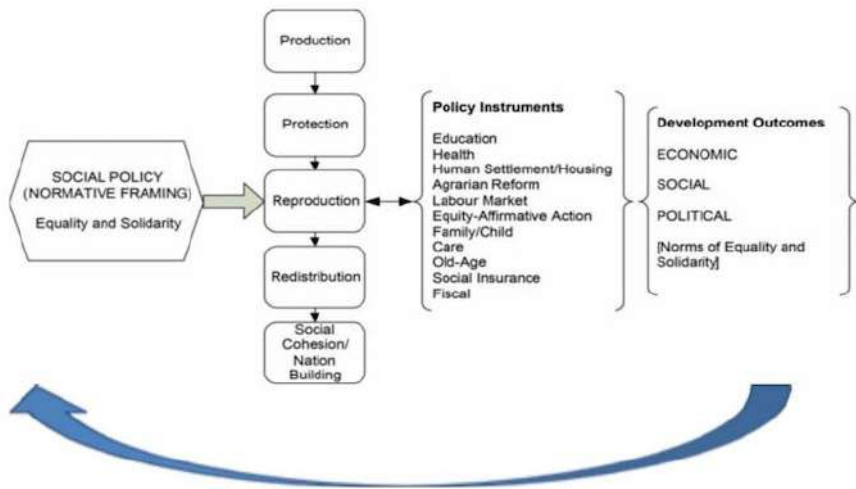
and requires no one-size-fits-all approach to addressing the nature of their pathways in and out of homelessness (Engender, 2020, p. 4; Mostowska & Debska, 2020, p. 53). Within the predominant male shelter response to homelessness, such a lack of understanding of female homelessness creates additional barriers to their exit pathways out of homelessness. In the South African case, Moloko-Phiri et al., (2017, p. 3) highlight the impact of shelters on women and children. The narratives documented by the authors highlighted the extent to which the removal of children from mothers can disrupt the familial bonding and stability, making it difficult for these women to experience normalcy, which is critical for their recovery and finding pathways out of homelessness. This mother-child separation approach typical of emergence shelter strategies revealed profound emotional distress related to anxiety over their children's safety, wellbeing, education and future (Moloko-Phiri et al., 2017, p. 12; Engender, 2020, p. 12). These concerns further complicate their ability to secure stable housing, as the stress of their circumstances can hinder their capacity to effectively navigate the challenges of homelessness. The interconnectedness of women's and children's homelessness, while it poses significant challenges, indicates shortcomings in the predominant male-centred provision of homeless shelters not only in South Africa but the world over. As argued by feminist scholars, the mother-child separation in the mainstream shelter response to homelessness is based on gendered assumptions of single homeless women often subsumed under male homelessness (Engender 2020, p. 10; Moloko-Phiri et al. 2017, p. 12). In a study of the needs of women using homelessness services in London, Bretherton and Pleace (2024, 7) indicated the extent to which 'women are damaged' by systems that fail to take cognisance of their gender-specific needs by forcing them to fit within existing male-centred approaches to homelessness. Additionally, the risk that comes with failure to address women's homelessness leads to intergenerational homelessness as children born into homelessness remain trapped in a cycle of poverty and instability (Moloko-Phiri et al., 2017, p. 12). This scenario raises critical concerns about the societal implications of unresolved gendered homelessness.

The ensuing discussion highlights the gendered systemic and structural inequalities characterising contemporary society that are persistently missing in mainstream policy research on homelessness, with advocacy for gender-sensitive policy responses to female homelessness remaining an important feminist political agenda. Briefly, the next section outlines the theoretical and conceptual framework informing the research study.

Conceptual Framework: The Transformative Social Policy Perspective

Housing and homelessness as social policy areas require an explicit gender-transformative perspective, as women's pathways in and out of homelessness are distinct from those of men (Engender 2020: 1). With its origins in the United Nations

Research Institute for Social Development (UNRISD) flagship programme, *Social Policy in Development Contexts*, the TSP framework highlights the multi-tasks and developmental role of social policy (Mkandawire 2004; UNRISD 2010). TSP, Figure 1, is underpinned by norms of equality and solidarity with the overarching objective to enhance the productive capacities of individuals, households, and communities; activate the redistribution of resources across classes, gender, race, generations, caste, and other social identities including across life cycles and spatial geographies. This is in addition to performing prophylactic social protection, social reproduction, nation-building and social cohesion functions (UNRISD 2010; Mkandawire 2004; Adesina 2009, 2011). The transformative social policy approach provides an important framework for designing gender-responsive pathways out of homelessness.

Source: Adesina (2011: 463).

Figure 1. Transformative Social Policy Framework, Norms, Instruments and Functions

Within the TSP framework, housing is one policy instrument critical for attaining sustainable economic, social, and political development outcomes in which no one is left behind. Combined with family policies, particularly publicly provided childcare facilities, the transformative social policy approach provides an important starting point to expect how gendered and family homelessness can be tackled effectively through the housing continuum approach. Additionally, the transformative approach enables policy makers not only to focus on the protective functions of a homelessness policy but also to ensure that the productive capacities of people experiencing homelessness, including women, are attended to through employment-enhancing interventions such as skills training. As argued by feminist scholars, while the individual circumstances that led to homelessness are important, the difference lies in understanding that it is when people

lack or are excluded from the resources (human, social, material, or financial capital) to negate the effects of individually experienced negative events that they fall into homelessness (see Pophaim and Peacock 2021, p. 79; Savage 2016 cited in Engender 2020, p. 4). Framed within the transformative social policy approach, the following section provides a critique of the Pathways out of Homelessness project in the City of Tshwane with the overall objective of identifying actionable strategies for improvement.

Discussion

The narrow lens through which the phenomenon of homelessness is conceptualised in South Africa, particularly the focus on 'rooflessness'—the absence of a physical shelter—remains problematic in efforts towards finding sustainable exit pathways out of homelessness for women experiencing homelessness. This is exemplified by the *Pathways out of Homelessness* project in the City of Tshwane, including the approaches adopted by the National Statistical Agency, which not only shape national statistics but also reinforce male-centred monolithic approaches to homelessness. The decision by the *Pathways out of Homelessness* project in the City of Tshwane to exclusively focus on 'street' homelessness (De Beer and Vally 2017, p. 388; De Beer and Vally 2020, p. 77; Tenai and Mbewu 2020, p. 2) makes approaches to homelessness in the city problematic and highly gendered. This is reflected in the definition of homelessness in the *Pathways out of Homelessness* project, which was subsequently incorporated in the City's homelessness policy document. The 32-page *Street Homelessness Policy for the City of Tshwane* 2017—one of the outputs from the *Pathways out of Homelessness* project—Part 4.1 reads as “for the purpose of this policy document, street homeless people are regarded as all those people who live on the streets (on pavements, under bridges, in bushes next to rivers or spruits).” The policy document proceeds to emphasise that it exclusively “focuses on street homelessness and not on people living in informal settlements or sub-standard housing (*Street Homelessness Policy for the City of Tshwane* 2017, Part 4.1). Such gendered definitional problems have a concomitant effect not only in making homelessness synonymous with male forms of homelessness but also in making invisible female experiences of homelessness and influencing how exit strategies are formulated (Hicks 2023, p. 4; Du Toit 2010, p. 133). The emphasis on traditional definitions of homelessness by the *Pathways out of Homelessness* project and the *Street Homelessness for the City of Tshwane* policy limits the policy options available to address the highlighted gendered complex and multi-faceted pathways in and out of homelessness. As persistently stressed by feminist scholars, this narrow focus contributes not only to a misrepresentation of the homeless population but also systematically marginalises women's experiences and perpetuates a male-centric narrative in exit strategies out of homelessness. While Moloko-Phiri et al. (2017) in a paper titled “‘A Shelter is not a home.’ *Voices of Homeless Women in the City of Tshwane*,” documented women's experiences of homelessness within the *Pathways*

out of Homelessness project, the deliberate decision to narrow definitions to ‘street’ homelessness is ‘political.’ Novac et al. (1996 cited in Engender 2020, p. 7), argued that sometimes women’s narratives may be gathered but fail to enter the analytic and explanatory account, ending up not represented in the final homelessness policy due to unequal power relations. In spite of the highlighted inadequacy of shelters to address the needs of women experiencing homelessness, by Moloko-Phiri (2017), this narrative never found its way into the *Street Homelessness Policy for the City of Tshwane*. From a gender perspective to pathways in and out of homelessness, this serves not only to reduce the perceived size of the problem in the City but also diminishes the urgency of policy actors to address the needs of those who fall outside the traditional parameters (Austerbury 1986, cited in Engender, 2020, p. 8) I argue that from a feminist perspective of homelessness, this must be challenged as it has implications of setting a precedent.

Pathways Gendered ‘Street’ Homelessness and ‘Shelter’ Policy Responses

Pathways out of Homelessness focus on ‘street’ homelessness corresponds to the gendered ‘shelter’ policy responses outlined in the *Street Homelessness Policy for the City of Tshwane* 2017 policy document. Part 7 of the policy document outlines the plan of action placing a premium on transit centres that provide emergency overnight accommodation with some tailor-made for specific groups. With social housing placed as the third priority, the underlying logic to addressing homelessness reflects no fundamental shift from the 19th century Poor Laws in sharp contrast to the statutory homelessness system characterised by enforceable legal right to housing (Fitzpatrick, Johnsen and Watts, 2012, 3). While shelters provide temporary accommodation, from a gender perspective they often do not serve as effective pathways out of homelessness for women since they exacerbate feelings of vulnerability and fear, particularly for women escaping abusive relationships, hindering their quick recovery from homelessness (Moloko-Phiri et al., 2017, p. 12; see also Engender, 2020, p. 4; Pophaim & Peacock, 2021, p. 79). It has long been argued that an exclusive focus on homelessness shelters as the sole policy response miss women’s gendered experiences of homelessness as the approach falls short of meeting the needs of women fleeing domestic violence, including those accompanied by children (Bretherton 2017, 4; Mayock and Sheridan 2020, 19; Savage 2016, 43). The preceding discussion highlights gender-blindness within the *Tshwane Pathways out of Homelessness* project and its *resultant City of Tshwane Homelessness Policy* of 2017. Beyond this, what is critical is the identification of actionable policy strategies key to improving policy approaches to homelessness in the South African administrative Capital of Tshwane.

Towards Gender Exit Pathway out of Homelessness in South Africa

The recognition of homelessness as a gendered experience calls for tailor-made gender transformative and responsive policy interventions that incorporate the multi-

faceted and complex female homelessness experiences. Women's multiple roles, including unpaid domestic work and caregiving responsibilities, their gendered experience of domestic violence and economic dependence often shape their pathways in and out of homelessness, yet they remain absent from policy discussions (Moloko-Phiri et al. (2017, p. 2; Engender, 2020, p. 4).

Gender-based Violence, Safety and Women's Exits from Homelessness

Rather than solely focusing on the provision of shelters, in a context characterised by high prevalence of gender-based violence such as South Africa, a more holistic approach towards the prevention and handling domestic violence cases effectively becomes paramount as a preventative measure to gendered pathways into homelessness for women (Calvo et al., 2023, 13). While South Africa is commended for the establishment of the National Strategic Plan on Gender Based Violence and Femicide (GBVF), unsurprisingly this important 132-page policy document remains steeped in provision of shelters and interim housing to address issues of gender-based violence identified in the 2024 census report as the second primary cause of female homelessness (Republic of South Africa 2020, 77). I argue that such an approach remains inadequate and gendered. South Africans can learn from the Australian best practice holistic approach to gendered pathways in and out of homelessness reflected in the Australian National Plan to End Violence Against Women and Children (2022-2032) (Homelessness Australia 2024, 1). In contrast to the provision of shelters and interim housing, the policy document recognised the link between access to safe, affordable and accessible housing and its ambition to end violence against women and girls as inextricable (Homelessness Australia 2024, 1). In the same vein, the 'Safe at Home' project in Australia provides support to enable women and children to remain safe at home and have the perpetrator of violence leave the home, providing an immediate path to safe housing without experiencing homelessness (Homelessness Australia 2024, 10). This must be supported by policies and programmes that centre violence and homelessness prevention, including male support groups targeted at redefining masculinities and reducing violence (Calvo, et al., 2023, 13; Hargrave, et al., 2024, 3).

The above constitutes strategies that can be done before a woman becomes homeless, increased support remains key for survivors currently experiencing homelessness (Hargrave, et al., 2024, 3). While Turkey is experimenting with specialised women's 'guest houses' to provide shelter for women at risk of domestic violence, Housing First approaches have been found to be more effective (Housing First 2024, 5). This specialised approach prioritises getting survivors housed immediately as a means of both promoting safety and stability and assisting women experiencing homelessness due to domestic violence to come back onto their feet (Hargrave, et al., 2024, 15). Housing First, an innovative human rights-based approach to re-housing, focuses on

providing safe, affordable, independent living without pre-conditions to people who are homeless or at risk of becoming homeless (Housing First 2024, 4). Its 8 principles represent a significant departure from the traditional approaches to homelessness. It is the cutting-edge and gender-transformative social policy approach to housing that embraces the multiple protective, productive, redistributive and social reproductive tasks of social policy to meet the multi-faceted and complex needs of women experiencing homelessness. Categorising housing as a legally enforceable human right, Housing First represents one social policy instrument within the transformative social policy framework to tackle the structural causes of violence against women and children (Engender 2020, p. 16; Pophaim and Peacock 2021, p. 79; Tenai and Mbewu 2020, p. 7; Casey 2001). This contrasts with the charity-based segmented approaches characteristic of the male-centred shelter system currently dominating approaches to homelessness in South Africa.

Related to the issue of violence, safety is central and a significant concern for women and children experiencing homelessness who viewed safety in a homeless shelter as no different from the abusive home they would have left (Hargrave et al. 2024, 1). Many women report feeling unsafe in shelters, which can become spaces of vulnerability rather than refuge (Engender, 2020, p. 16). Women often face harassment and fear of violence, further complicating their ability to recover from homelessness. The high rates of gender-based violence (GBV) in South Africa exacerbate these challenges, making shelters and transitional housing services inappropriate as policy approaches to address women's pathways in and out of homelessness (Engender, 2020, p. 16; Casey, 2001). From a gender perspective, there is a need for a paradigm shift on how shelters are perceived and operated in South Africa. The Housing First approach yet to feature in South African discussions on pathways in and out of homelessness provides an environment where tenants, including women and children experiencing homelessness can feel safe and is a proven policy option to address complex needs that can assist women find pathways out of homelessness.

Economic Factors and Gendered Pathways Out of Homelessness in South Africa

Economic factors such as lost job, no job or income ranked top among the reasons for homelessness in South Africa with no significant difference across genders, 41.3 % for males and 41.6 % for females (Statistics South Africa 2022, 65). These economic factors interact with other factors, including intimate partner violence (IPV) found by Hargrave et al., (2024, 10) to increase the risk for homelessness, especially for survivors with limited financial resources. From a gendered perspective, improving the economic status of women experiencing homelessness is a crucial long-term and sustainable pathway out of homelessness. Merely providing a temporary homelessness shelter does not address the underlying economic issues that contribute to female homelessness

(Moloko-Phiri et al., 2020, p. 12; Casey, 2001). There is a need for gender-transformative policies that enhance the productive capacities of individuals, empowering them economically through job training, financial literacy programmes, and access to stable employment opportunities (see Olufemi 2000, 233; Reeve 2018, 167). Drawing from women's narratives captured by Moloko-Phiri (2017, 7), for many women, finding a job was highlighted as one plausible pathway to assist them find their own feet and out of the shelters. Financial independence for women brought by their own income enables them to afford their own accommodation rather than descending into homelessness. This supports findings by the South African statistical agency that 'cannot afford accommodation' is among the top five reasons for homelessness in the country with the percentage higher for females at 10.9 % relative to 7.9 % for men (Statistical South Africa, 2022, 65; see also Du Toit 2010, 211). The above strategies were found to be effective in another context. For instance, survivors of IPV in California reported that a modest financial support in the form of a housing voucher could have averted their homelessness as it would have kept them housed for at least 2 years (Hargrave et al., 2024, 3). Similarly, such income support makes renting affordable as financial difficulties and housing affordability were found to be among the major drivers of homelessness for women in Australia (Homelessness Australia 2024, 10). Housing First approaches, which do not require users to prove that they are able to live independently or with low levels of support before they can access housing, represent possible policy lessons available for policy makers in South Africa to learn from (Housing First 2024, 4).

Women's Unpaid Care Work and Exits from Homelessness

The multi-faceted nature of women's homelessness makes traditional approaches of shelters designed for men an inadequate solution to address their challenge (Housing First 2024, 5; Engender 2020, p. 16; Pophaim and Peacock 2021, p. 79; Tenai and Mbewu 2020, p. 2). Offering comprehensive care and tailor-made support and resource connection appropriate to the specific needs of women experiencing homelessness proved to be effective (Calvo et al. 2023, 1). The fear of losing custody of children remains central to women experiencing homelessness, with the latter expressing the desire for permanent housing as opposed to shelters (Hargrave et al. 2024, 10). Interventions to end women's homelessness, such as the Housing First, are adaptable to women either as individual clients or as a mother with children, enabling them to live with their family (Housing First 2024, 5). The Westminster Violence Against Women and Girls Housing First project in London provides an example to learn from (Housing First 2024, 7). The project is specifically designed for women who have experienced any form of violence and have children that have been removed from them and put in other care but returned to live with their parents as a family. These services have combined not only childcare support but also parental and domestic

skills, including how to manage household finances, particularly for young mothers (Housing First 2024, 5). Policymakers in South Africa can draw from these examples of well-functioning homelessness-oriented practices for effective pathways out of homelessness for women. Such approaches recognise the interconnectedness of women's and children's homelessness that is missing in current approaches to homelessness in South Africa (Moloko-Phiri et al., 2017, p. 12). Family policies, particularly public provision of childcare, remain a key component within the transformative social policy framework as they free women of the care burden and assist them to look for full-time employment without the constraints imposed on them by care duties. This contributes to the reduction of women's economic dependence and their economic vulnerability in situations of repetitive domestic violence and the attainment of SDG 5 on gender equality (Engender 2020, p. 12; Pophaim and Peacock 2021, p. 79; Tenai and Mbewu 2020, p. 7; Dogan 2021, p. 150).

Gendered Pathways out of Homelessness and the Housing First Approach

The Housing First approach is still a relatively new concept in the South African context. Representing an innovative evidence-based approach to providing housing without preconditions to individuals who are at risk of or currently experiencing homelessness (Hargrave et al. 2024, 15; Housing First 2024, 4), the approach represents a significant departure from the traditional homelessness services and holds great potential to provide sustainable pathways out of homelessness for women and children experiencing homelessness in the South Africa. Drawing from its long history of increasing support for settled housing through Housing First, the larger traditional homelessness shelters are no longer a major feature of homelessness services in the UK (Bretherton and Pleace, 2024, 6). This provides critical lessons for South Africa in its quest to find a sustainable policy approach to the ever-increasing homelessness challenge alongside its gendered dimensions. Rather than temporarily accommodating people in shelters, the strength of the Housing First approach lies in its immediate provision of housing with secure tenure to people experiencing homelessness and can easily be adaptable to specific needs, for example the needs of homeless mothers in the company of children (Housing First 2024, 5). As noted by Atherton and Nicholls (2008, 289), while the Housing First approach may not be adopted wholesale to the South African context, its ability to be tailored to meet the local context makes it an attractive strategy South African policy makers can experiment as a strategy to find sustainable pathways out of homelessness, particularly for women.

Conclusion

Homelessness remains a gendered experience, and women's homelessness, including their pathways in and out of homelessness, continue to be a neglected subject relative

to men. This is reflected in the definitions used, which persistently focus on male experiences of homelessness, with policy responses turning a blind eye to female forms of homelessness. Using a qualitative literature analysis, this paper sought to place at the centre the neglected issues in policy research and analysis on gendered pathways in and out of homelessness, enabling policy makers to design gender-responsive homelessness policies.

Key findings from the study show a persistent reliance on outdated homelessness and housing theories, which continue to sabotage 21st century attempts to address homelessness. A gendered analysis of the *Pathways out of Homelessness* Project in the City of Tshwane revealed a lack of understanding of gendered pathways in and out of homelessness in South African policy responses with an exclusive focus on 'streets' and homeless 'shelters'. This explains why the city is losing ground in addressing homelessness. Neglected dimensions of gendered pathways into homelessness for women include the effects of gender-based violence, female economic dependence, and the intertwining of women's and children's homelessness.

These critical dimensions for understanding women's pathways into homelessness are all missing in the "Street Homelessness Policy for the City of Tshwane 2017" policy document. Consequently, the designed strategies to address homelessness in the city, which have an exclusive focus on homeless shelters, are inadequate and inappropriate for assisting women in finding pathways out of homelessness. The provided critique of the current shelter policies underscores the necessity for a gendered approach that prioritises women's needs. As pathways to homelessness are complex and deeply gendered, this calls for a critical examination of existing definitions and policies.

The persistent focus on rooflessness and male-centred narratives not only obscures the realities faced by women but also perpetuates their invisibility in homelessness discourse. To effectively address homelessness, it is imperative that we adopt a more inclusive understanding that recognises the diverse experiences of women. By integrating women's voices into policy development and prioritising gender-specific services, stakeholders can create more effective interventions that facilitate exits from homelessness. Furthermore, a holistic, transformative social policy approach encompassing economic empowerment, safety, and family support is essential for addressing the root causes of homelessness and promoting long-term stability for women and their families.

With gender-based violence occupying a central position in women's pathways into homelessness, policy measures targeted at its prevention and effective handling are key in reducing women's loss of a home. Survivors need access to safe, affordable, and accessible housing to rebuild their lives out of homelessness. Emergency shelters fail to address these gendered needs. On the other hand, male support groups and

programmes targeting the redefinition of masculinity constitute key complementary programmes to reduce female homelessness in the City of Tshwane.

Relating to female economic dependence, modest financial support such as housing vouchers was found to be effective in preventing women with children from losing their homes and falling into homelessness. The City of Tshwane can experiment with these support measures to assist homeless women in the city beyond the social grants provided by the government. Complementary support critical to assist women experiencing homelessness relate to relief from unpaid care work, such as the provision of childcare support, to enable women with children to find work and support their families independently.

While still a new concept in South Africa, the above family support services are best provided through a Housing First approach, which prioritises immediate access to permanent housing for individuals at risk of or currently experiencing homelessness. Housing First, a cutting-edge approach to housing, can be adapted to women's specific needs, with the potential to effectively address gendered pathways in and out of homelessness in the City of Tshwane. As a new concept, more research is needed to understand the extent to which this approach can be adapted to local conditions in South Africa. Findings from this research have policy and practical relevance not only to South Africa but also to many other developing contexts where homelessness and its gendered dimensions remain neglected policy areas.

Acknowledgements: Special thanks to my supervisor, Professor Jimi Adesina, for providing the space that made this research possible. Additional thanks go to Professor Kanyisile Mbatha, my engaged scholarship manager.

Peer-review: Externally peer-reviewed.

Conflict of Interest: The author declare no potential conflicts of interest with respect to the research, authorship, and/or publication of this article.

Grant Support: This research is partly supported by the Engaged Scholarship Research Fund at the University of South Africa focusing on homelessness.

References

- Adesina, J. (2009). Social policy in sub-Saharan Africa: a glance in the rear-view mirror, *International Journal of Social Welfare*, 18(1), pp. 37-51.
- Adesina, J. (2011). Beyond the social protection paradigm: Social policy in Africa's development, *Canadian Journal of Development Studies* 32(4), pp. 454-470
- Atherton, I and Nicholls, C. M. (2008) Housing First' as a means of addressing multiple needs and homelessness, *European Journal of Homelessness*, Volume 2, December 2008, pp. 289-302. <https://core.ac.uk/download/pdf/9549404.pdf>. Accessed 21 November 2024.
- Bretherton, J. (2017). Reconsidering Gender in Homelessness, *European Journal of Homelessness* 11(1), pp. 1-21.
- Bretherton, J. and Pleace, N. 2024. The Needs of Women Using Homelessness Services: The Results of Collaborative Research in London, *Social Sciences* 13: 347. <https://doi.org/10.3390/socsci13070347>

- Casey, S. (2001). 'Snakes and Ladders: Women's Pathways Into and Out of Homeless' in Eardley, T. Bradbury, B. *Competing Visions: Refereed Proceedings of the National Social Policy Conference 2001*, SPRC Report 1/02, Kensington: Social Policy Research Centre, University of New South Wales. 75-90
- City of Tshwane. 2017. *Street Homelessness Policy for the City of Tshwane*. Pretoria, South Africa.
- Calvo, F, Watts, B, Panadero, S, Giralt, C, Rived-Ocaña, M & Carbonell, X 2022, 'The Prevalence and Nature of Violence Against Women Experiencing Homelessness: A Quantitative Study', *Violence Against Women*, vol.28, no. 6-7, pp. 1464-1482. <https://doi.org/10.1177/10778012211022780>
- Colvin, K. (2023). Understanding Homelessness as a Gendered Issue, *Parity* 36(6), pp. 63-64
- De Beer, S and Vally, R. (2015). Pathways out of homelessness. *Research Report City of Tshwane 2015*, University of Pretoria, Pretoria.
- De Beer, S. and Vally, R. (2017) (Finding) pathways out of homelessness: An engaged, trans-disciplinary collaborative in the City of Tshwane, *Development Southern Africa* 34(4), pp. 385–398. <https://doi.org/10.1080/0376835X.2017.1319261>
- Dogan, Y. B. (2021). Stereotyping, Prejudice and Policymaking: Managing Homelessness in Istanbul, *European Journal of Homelessness*, 15(2), pp. 143-169.
- Du Toit, J. L. (2010). Local Metropolitan Government Responses to Homelessness in South Africa, *Development Southern Africa* 27 (1), pp. 111–28. doi:10.1080/03768350903519390.
- Engender. (2020). *Gender, Housing and Homelessness: A Literature Review*. Engender (2020).
- Hargrave, A., Moore, T., Adhiningrat, S., Perry, E., Kushel, M. (2024). Towards Safety: Understanding Intimate Partner Violence and Homelessness in the California State-wide Study of People Experiencing Homelessness. <https://homelessness.ucsf.edu/sites/default/files/2024-01/IPV%20Report%202024.pdf> Accessed November 18, 2024.
- Hicks, S. K. (2023). Critical Thinking About Policy: Intersectional Feminist Policy Analysis in Use, *The Policy Science Association of Ritsumeikan University* 31(1), pp. 1-16.
- Homelessness Australia. (2024). *Homelessness and Domestic and Family Violence: State of the Response Report*. <https://homelessnessaustralia.org.au/wp-content/uploads/2024/03/IWD-2024-3.pdf>. Accessed 18 November 2024.
- Housing First. (2022). *An introduction to Housing First and Women*. <https://housingfirsteurope.eu/wp-content/uploads/2022/12/HousingFirstWomen-2.pdf>. Accessed 21 November 2024.
- Johnson, G., Ribar, D. C. and Zhu, A. (2017). *Women's Homelessness: International Evidence on Causes, Consequences, Coping and Policies (March 3, 2017)*. Melbourne Institute Working Paper No. 7/17, Available at SSRN: <https://ssrn.com/abstract=2927811> or <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.2927811>
- Mayock, P., and Sheridan, S. (2020). Women Negotiating Power and Control as they 'Journey' through Homelessness: A Feminist Post-structuralist Perspective, *European Journal of Homelessness* 14(2), pp. 17-47.
- Mkandawire, T. (2004). 'Introduction. Social policy in a development context. In Mkandawire, T. (Ed). *Social policy in a development context*. Basingstoke: UNRISD/Palgrave Macmillan, pp. 1-33.
- Moloko-Phiri, S. Salaminah, Mogale, R. S. and Hugo, J. (2017). A Shelter Is Not a Home': Voices of Homeless Women in the City of Tshwane., *Development Southern Africa* 34 (4), pp. 439–49. doi:10.1080/0376835X.2017.1318048.

- Mostowska, M. and Debska, K. (2020). Where was I going after my divorce? Gendered Family Housing Pathways and Women Homelessness in Poland, *European Journal of Homelessness* 14(2), 49-73.
- Olufemi, O. 2000. Feminisation of Poverty among the Street Homeless Women in South Africa, *Development Southern Africa* 17 (2), pp. 221–34. doi:10.1080/713661399.
- Perrier, R. (2022). “Homelessness Within a Policy Vacuum.” *Voice of Local Government*, July 2022 Edition. https://issuu.com/sundaytimesza/docs/salga_issue39/s/16276985
- Pophaim, J-P. and Peacock, R. (2021). Pathways Into and Out of Homelessness: Towards A Strategic Approach to Reduce Homelessness, *Acta Criminologica: African Journal of Criminology* 32(2), pp. 68-87.
- Republic of South Africa. (2020). National Strategic Plan on Gender-Based Violence and Femicide: Human Dignity and Healing, Safety, Freedom and Equality in Our Life Time. Republic of South Africa. <https://www.justice.gov.za/vg/gbv/NSP-GBVF-FINAL-DOC-04-05.pdf>. Accessed 21 November 2024.
- Reeve, K. 2018. Women and Homelessness: Putting Gender Back on the Agenda, *People, Place & Policy Online* 11 (2018), pp. 165-174.
- Savage, M. (2016). Gendering Women’s Homelessness, *Irish Journal of Applied Social Studies* 16(2), pp. 43-64 doi:10.21427/D7KB0X
- Statistics South Africa. (2022). Census 2022 Statistical Release. P0301.4. Pretoria, South Africa.
- Tenai, N. K. and Mbewu, G. N. (2020). Street Homelessness in South Africa. A Perspective from the Methodist Church of Southern Africa. *Theological Studies* 76(1), pp. 1-10.
- UNRISD. (2010). Combating poverty and inequality: structural change, social policy and politics Geneva, UNRISD (United Nations Research Institute for Social Development), [http://www.unrisd.org/80256B3C005BCCF9/\(httpAuxPages\)/92B1D5057F43149CC125779600434441/\\$file/PovRep%20\(small\).pdf](http://www.unrisd.org/80256B3C005BCCF9/(httpAuxPages)/92B1D5057F43149CC125779600434441/$file/PovRep%20(small).pdf). (Accessed 24 March 2017).

Afet Sonrası Evsizliği: 6 Şubat 2023 Depremi ve Malatya Örneği

Hüseyin Taşlı¹

Öz

Evsizliğin yapısal nedenlerinden biri de doğal afetlerdir. Afetler sonucunda, afet öncesinde konutu olan bazı bireyler evsiz kalırken; kronik evsizlerin yaşadığı park ve sokak gibi yerler de kentin geneliyle birlikte zarar görmektedir. Uluslararası literatürde “afet sonrası evsizliği” (post-disaster homelessness) fenomeni üzerine sınırlı sayıda çalışma varsa da, Türkiye’de henüz bu alanda araştırma yapılmamıştır. 6 Şubat 2023 Depremi on bir kenti etkilemiş, deprem sonrasında konutu yıkılan, ağır ve orta hasar alan çok sayıda kişi evsiz kalmıştır. Evsiz kalan depremzedelerin büyük kısmı çadır kentlere, daha sonra ise konteyner kent alanlarına yerleştirilmiştir; konteyner kentler, depremzedelere geçici barınma imkanı sağlayarak evsizliği ötelemiştir. Ancak, depremden etkilenen şehirlerden biri olan Malatya’da özel mülkiyetten kaynaklı sorunlar, sözleşme yapılmadan kiralanmış konutlar ve kamu kurumları kaynaklı aksamalar nedeniyle konteyner kent alanlarına yerleşemeyen, düşük gelirleri ve artan kiralardan dolayı konut kiralayamayan, bu yüzden de toplu olarak barınılabilen büyük bir çadıra sığınan bir evsiz grubu ortaya çıkmıştır. Bu süreçte söz konusu çadıra sığınan çok sayıda depremzede barınma imkanı buldukları çadırdan ayrılmış, bu imkandan mahrum olup çadırdaki barınmaya devam edenler deprem sonrası evsizliğin örneğini teşkil etmiştir. Bu nitel araştırma kapsamında çadırdaki gözlem yapılmış, ayrıca deprem sonrasında evsiz kalan altı geçici evsiz ve deprem öncesinde de evsiz olan dört kronik evsizle görüşülmüştür. Bu iki grup evsizden elde edilen veriler karşılaştırılarak yorumlanmış, kronik ve geçici evsiz gruplarının evsiz kalma nedenleri, cinsiyet, gelir, eğitim, suç kaydı, bağımlılık, kişisel bakım seviyesi, çalışma eğilimi, ihtiyaç duyulan hizmetler, sosyal ilişkiler ve söylem gibi açılardan farklılıklarını gözlemlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Evsizlik • Afet sonrası evsizliği • Deprem • Malatya

Post-Disaster Homelessness: The 6th February 2023 Turkey Earthquake and Malatya Case

Abstract

One of the structural causes of homelessness is natural disasters. As a result of such events, some individuals who had housing prior to the disaster become homeless, while places like parks and streets, where the chronically homeless often reside, are also damaged along with the city as a whole. Although a limited number of studies on “post-disaster homelessness” exist in the international literature, no research has been conducted on this phenomenon in Türkiye. The earthquakes of February 6, 2023, affected eleven cities, leaving many people homeless after their houses were destroyed or severely, moderately, or lightly damaged. Most of the homeless earthquake victims were initially placed in tent cities and later in container cities. These container cities provided temporary shelter for earthquake victims, effectively postponing the onset of homelessness. However, in Malatya—one of the cities affected by the earthquake—a group of homeless individuals emerged who were unable to settle in container city areas. This was due to issues such as problems stemming from private property ownership, houses rented without formal contracts, disruptions caused by public institutions, low incomes, and rising rents. As a result, these individuals sought refuge in a tent that provided collective shelter. During this process, many earthquake victims who had initially sheltered in this tent left as they found alternative housing. However, those who lacked such opportunities and continued to stay in the tent became examples of post-earthquake homelessness. As part of this qualitative research, interviews were conducted with two distinct groups: six temporarily homeless individuals who became homeless after the earthquake and four chronically homeless individuals who had already been homeless before the disaster. The data obtained from these two groups were compared and analyzed, revealing significant differences between the chronic and temporary homeless in terms of reasons for homelessness, gender, income, education, criminal record, addiction, level of personal care, work tendencies, services needed, social relationships, and discourse.

Keywords: Homelessness • Post-disaster homelessness • Earthquake • Malatya

1 Sorumlu Yazar: Hüseyin Taşlı (Dr., Sosyal Yardım ve İnceleme Görevlisi) Malatya Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakfı, Malatya, Türkiye, Eposta: huseyintasli18@gmail.com, ORCID: 0000-0001-5774-9205

Aktif: Taşlı, H. (2024). Afet sonrası evsizliği: 6 şubat 2023 depremi ve Malatya örneği. *İstanbul Üniversitesi Sosyoloji Dergisi*, 44, 609-630. <https://doi.org/10.26650/SJ.2024.44.2.0666>

Extended Summary

In the literature homeless has corresponded to many concepts such as vagrant, unhoused. This conceptualization emphasized more of the spatial absence of the individual. However, studies have shown that homelessness is not only related to the absence of housing, but also to the physiological, social, economic and cultural aspects of the phenomenon. The inability of the homeless to eat healthy, to have cardiovascular and liver diseases due to addictions, their sudden death has revealed the relationship of homelessness with physiology. The poor social relations of the homeless with their families and their environment has shown the social space dimension of homelessness. The fact that the homeless do not work, do not have regular income, meet their expenses by helping or begging has revealed the connection of homelessness with the economy.

In addition to the space, the reason for the emergence of homelessness with more than one dimension has also been the subject of debate. In general, homelessness was thought to be a defect of the post-industrial capitalist economic system. However, it has been understood in recent years that the phenomenon cannot be explained only by structural elements such as economy, unemployment and poverty. It is a fact that homelessness also has individual causes such as disability, mental illnesses, addictions. In addition to these individual and structural causes, natural disasters such as earthquakes and tornadoes have been seen to have an effect on the emergence of homelessness. With the impact of disasters, many people have become unable to meet their basic needs such as eating and drinking. As a result of disasters, some individuals who had housing before the disaster are homeless; chronic homeless people living in places such as the metro, parks and streets have also been displaced along with the city as a whole.

Despite its late industrialization, chronic homelessness in Turkish society has also had similar characteristics to those in Western societies. When the homeless individuals in Turkish society are examined, it is seen that their families are fragmented and their social relations are weak, they do not have any profession, income, they meet their basic demands with help or begging, they live in areas such as parks, streets, stops, hospitals, they are prone to crime, they do not take personal care, they are mostly composed of men and they have addictions such as alcohol and drugs. This has shown that chronic homelessness does not differ much from society to society. This resemblance shifted the focus of the study titled Homelessness after disaster: The Malatya case of the February 6, 2023 Earthquake to post-disaster homelessness rather than chronic homelessness.

In 06.02.2023, there were two major earthquakes based in Elbistan/Kahramanmaraş. The earthquake, which affected eleven provinces, caused thousands of people to lose their lives, destroyed/severely damaged millions of houses and left millions of

individuals homeless. In the Malatya province within this region, one thousand four people lost their lives, and one hundred and six thousand independent sections were destroyed/ heavy/ medium damage. One hundred and six thousand households were left homeless. At this point, it has come to the agenda whether all of the hundred and six thousand household owners will be considered homeless and will not be subject to this work. First, it was considered to include this group, which physically lost their housing, in the study. However, within a few months after the earthquake, containers were allocated to this group and the group's homelessness was ended. Therefore, individuals in container areas were not included in the study.

After the earthquake, a group could not settle in container city areas for different reasons emerged. With the destruction of the catastrophe, the demand for housing was high, and the rent prices related to it increased. On top of this, the group, which does not have a regular income or can't settle in low-income container urban areas, had to shelter in collective areas. One of these public areas is a tent that was established by a person in the tent city area after the earthquake, providing the opportunity to have public housing, shower and wash clothes. The security of this area is provided by the staff of a local government. The need for food of the earthquake victims in the tent was met by the Turkish Red Crescent. Many people have used the tent temporarily from the earthquake to the present day for shelter. However, a group of six people who could not settle in container city areas for different reasons, and whose income was not enough to rent a house, has remained permanent residents of the tent since the earthquake. After about a year and a half after the earthquake, the group's homelessness did not end, and it was decided that these individuals who stayed in a collective tent should be subjected to work in comparison with chronic homeless people.

In this study, which compares the temporary homeless in the tent and the chronic homeless who were homeless before the earthquake, information about homelessness literature was presented first. Homelessness and the causes of homelessness are explained in this section. Then information about the method, design and working group of the research was given. Homelessness narratives of the participants included in the study in the findings section, gender, age, marital status, income, criminal record, dependency, health status, social relations, period of homeless, explained in the context of personal care. Homelessness has been a topic that has been studied at both international and national levels for many years. However, when the literature is examined, it is seen that there are few studies indicating the impact of the disaster on homelessness. Although a limited number of studies have been conducted on the phenomenon of post-disaster homelessness in the international literature, no research has been conducted in this field in Turkey yet. In this respect, the study is the first study focusing on post-disaster homelessness in Turkey.

The study is qualitative field research. In the research, the case sub-pattern of qualitative research examining the real situation in its natural environment was used. The study first interviewed people who were homeless before the earthquake and then homeless people after the earthquake in the tent. The study revealed similar, different aspects of homelessness between the two groups and explained the type of homelessness caused by the earthquake. In the study, interviewing and observation techniques were used instead of survey technique. As a result of the study, it was seen that while all chronic homeless people were men, there were also women among the temporary homeless. While the chronic homeless stay out is quite long, the temporary homeless have been left out with the earthquake. Homelessness is limited to disaster. Chronic homeless people tend to live on social and environmental benefits, while temporary homeless people tend to work or earn a regular income. Chronic homeless people have poor social ties, especially with their families, while temporary homeless people meet with their families and relatives. While chronic homeless people have an alcohol addiction, temporary homeless people have not experienced this condition. While chronic homeless people seem to not do their personal care, temporary homeless people have paid attention to personal care. While criminal records of chronic homeless people have been found, the majority of temporary homeless people have no criminal records. As a result, it was seen that chronic homeless people have a culture of homelessness when their lifestyle and rhetoric was examined and it was understood that temporary homeless people do not have this culture with their appearance, their style of expression and their expectations about the future.

06.02.2023 tarihinde meydana gelen depremde evden çıkamayan, çaresizce bekleyen, üstüne tonlarca enkaz yıkılan, enkaz altında nefes alamayan, bir daha ışığı göremeyen, ses çıkaramayan, sesi duyulmayan, kar yağmasını istemeyen ama günlerce yağın karla enkazı ağırlaşan, üşüyen, donan, sevdiklerini, ailesini ve evini göremeyen binlerce depremeden anısına.

Afet Sonrası Evsizliği: 6 Şubat 2023 Depremi ve Malatya Örneği

Toplumda kimlerin evsiz olarak tanımlanabileceğine dair tartışmalar, kavrama ilişkin açıklamaların farklılaşmasına neden olmuştur. Somerville, evsizliği, evin olmadığı durumda ideolojik inşanın yan ürünü olarak görmüş, evi ve evsizliği, barınak, ocak, kalp, mahremiyet, kökler, mesken ve huzur çerçevesinde ele almıştır. Bu bağlamda ev, bireysel deneyimlerin, sosyal destek ağlarının, varoluşsal duyguların ve isteklerin simgesi olarak görülmüş ve bireye fiziksel, duygusal ve sosyal güven hissi uyandıran mekan olarak ifade edilmiştir. Birey, evde güvenden sokakta ya da dışarıda her türlü saldırıyla yüz yüze kalmıştır. Bu belirlenimler üzerinden çatı, güvenli yer, çatisizlik her türlü riski, tehdidi barındıran yer olarak görülmüştür (akt. Gürel, 2023, s. 11)

Arnold'a göre (2015, s. 5), evsiz, karmaşık bir durumu karşılayan tekil bir etiket veya kategoridir. Ona göre, evsizlik ailevi, ekonomik ve politik birçok faktörün sonucudur. Aynı zamanda bu olgu, yeni dinamikler üretmiştir. Arnold, evsizliğin, bireyi sosyal ağından uzaklaştırarak arkadaşlıklarını veya diğer ilişkilerini sürdürmesini zorlaştırdığını belirtir. Avramov'a göre (1996, s. 68-71), evsizler, kasıtlı olarak dışarda kalmamışlardır. Evsizliklerinin arkasında bireysel ve sosyal nedenler vardır. Bu yüzden O, evsizleri, mali kısıtlamalar ve diğer sosyal engellerle kalıcı, yeterli bir konuta sahip olamayan veya sürdüremeyen kişiler şeklinde tanımlamıştır. Avramov, evsizlerle yapılan görüşmelerde evsizlerin dışarda kalmayı kabullenmediklerini, evsizliklerinin geçiciliğine inandıklarını, yaygın inanışın aksine evsizlerin diğer suçlular gibi etiketlenmemeleri ve sosyal yardımlarla desteklenmeleri gerektiğini belirtmiştir.

Genel olarak evsiz, toplumdan izole tek başına yaşayan, ruhsal hastalıkları bulunan, geceyi barınaklarda, dışarda, otellerde, pansiyonlarda, metrolarda, alt geçitlerde, metruk binalarda ve arkadaşlarının yanında geçiren kişidir. Bireyin, en az altmış gün dışarda kalması ve sürekli barınma alanı bulamaması onu evsiz kategorisine yerleştirmiştir (Küçük, 2018, s. 517). Evsizliğin mekansal boyutuna vurgu yapan bu tanımlara Wright ve Rubin (1991, s. 207-208), evsiz bireyler arasında bedensel engellerin fazla, aile ilişkilerinin zayıf olduğunu veya koptuğunu, sosyal yabancılaşmanın ve aşırı yoksulluk belirtilerinin görüldüğünü belirterek toplumsal boyutu eklemiştir. Onlara göre, evsizler, sosyal bağlardan oluşan güvenlik ağlarından yoksun olduklarından evsiz duruma düşmüşlerdir. Grubun düzenli gelirlerinin olmaması, zayıf sosyal bağlantılara sahip olmaları evsizliklerinde başat rol oynamıştır.

Evsizliğin ortaya çıkmasının gerekçeleri üzerine araştırmalar yapan bir grup sosyal bilimci evsizliği, işsizlik, göç, yoksulluk, küresel ekonomik krizler gibi yapısal nedenlerle açıklamaya çalışmıştır. Bu görüşe karşı, bir başka grup, evsizlik olgusu üzerinde alkol ve uyuşturucu kullanımı, engellilik gibi bireysel nedenlerin daha etkili olduğunu savunmuştur (Özdemir, 2010, s. 81). Ancak son dönemde hibrit ya da eklektik yaklaşım, olgunun sadece yapısal ya da bireysel nedenlerle açıklanamayacağını, yapısal ve bireysel nedenlerin birlikte kullanılması gerektiğini belirtmiştir. Bu yaklaşım, bireysel ve yapısal nedenlere, bireyin yaşamsal deneyimlerini, geçmişini, biyo-psiko-sosyal risk faktörlerini, ekolojiiyi, ırkı, etnik kökeni, kültürü, ayrımcılığı dahil etmiştir (Nooe ve Patterson, 2010, s. 106).

Türkiye’deki evsizlik çalışmaları, evsizliğin ortaya çıkışında Batı toplumlarına benzer şekilde yoksulluk, işsizlik, düşük gelir, göç gibi yapısal nedenlerin yanı sıra ruhsal bozukluklar, engellilik, aile içi şiddet, madde bağımlılığı gibi bireysel nedenlerin etkili olduğunu ortaya koymuşlardır (Akyıldız, 2017, s. 71). Bu alandaki çalışmalar, evsizliğin ortaya çıkışında bireysel ve yapısal nedenlerin yanı sıra doğal afetlerin etkisinin görmezden gelinemeyeceğini belirtmişlerdir. Afetler sonucunda evin kaybedilmesi, bireylerin yaşamlarını misafirhane, spor salonu, gençlik merkezleri gibi toplu alanlarda sürdürmeleri afetlerin evsizliğe etkisini göstermiştir (Işıkhan, 2015, s. 470). Sonuçta Türkiye’de işsizlik ve yoksulluğun etkisiyle ailelerin parçalanması, boşanmaların artması, düşük gelire bağlı artan fiyatlar karşısında satın alma gücünün zayıflaması, sosyal yardım kuruluşları aracılığıyla verilen yardımların yeterli olmaması, artan kiralar, konut satın almanın güçleşmesi, kamunun sosyal güvenlik harcamalarının ve sosyal konut yatırımlarının azalması evsizliğin öne çıkan yapısal nedenleri olmuştur. Uyuşturucu madde kullanımı, ruhsal hastalıkların artması, geleceğe dair beklentilerin olmaması evsizliğin bireysel nedenleri olarak öne çıkmıştır.

Avrupa’da evsizlikle mücadelede odaklanan Evsizlerle Çalışan Ulusal Örgütlerin Avrupa Federasyonu (FEANTSA) (2005), evsizleri ikisi “evsizlik”, ikisi ise “konut dışlanması” alt başlıkları altında gruplanan dört kategoriye ayırmıştır. Federasyon, “evsizlik”in iki alt kategorisinden biri olan birinci kategoriye sokaklarda ve kamusal alanlarda, park, bankamatik, otogar gibi yerlerde kalan ve sokak dışında gidecek yeri olmayan “çatısız” (*roofless*) insanları koyar. Evsizliğin ikinci alt kategorisi ise evsiz bireyler için inşa edilen ve barınma ihtiyaçlarını yalnızca belirli bir süreliğine karşılayan barınma evlerinde kalan (sahip veya kiracı olarak kendi konutları olmayan) “konutsuz” (*houseless*) insanlardan oluşmuştur. “Konut dışlanması”nın iki alt kategorisinden ilki olan “güvencesiz konut”larda (*insecure housing*) yaşayanlar, ev sahibiyle anlaşmazlık veya kirayı geciktirme sonucunda evden atılmanın sınırında yaşayan kiracılar ve aile içi anlaşmazlık ya da şiddet sonucu ebeveynleri tarafından evden atılma riski taşıyan aile fertleri gibi kimselerdir. Konut dışlanmasının ikinci alt kategorisini teşkil eden “elverişsiz konutlarda” (*inadequate housing*) yaşayanlar ise derme çatma, gecekondular

benzeri barakalarda, çadırlarda, çok kalabalık ortamlarda, yetersiz konutlarda yaşayan, konut sıkıntısı sebebiyle geçici olarak arkadaş, tanıdık veya akraba evinde kalan kimselerdir (Acar ve ark., 2022, s. 340). Bir başka açıklamada evsizler kronik ve geçici evsizler şeklinde ikiye ayrılmıştır. Kronik evsizlik, uzun süre boyunca devam eden ya da tekrar eden evsizlik türü olarak görülmüştür. Bu gruptaki evsizler parklarda, metrolarda, binalarda, acil yardım binalarında ve sokaklarda barınmışlardır. Geçici evsizlik, doğal afet, ekonomik ve kişisel sorunlar sonucu ortaya çıkan geçici bir süreyi kapsayan bir evsizlik türü olarak ifade edilmiştir (Yağan, 2009, s. 4).

Araştırmanın Özgünlüğü: Afet Sonrası Evsizliği

Evsizler üzerine çalışmalarda evsiz kalma nedenleri temel ilgi odaklarından birini teşkil eder. Ekonomik sebeplerin başında servetin konut sahipliğine, sosyal yardım alınsa bile toplam gelirin ev kiralamaya yetmemesi; dolayısıyla kişilerin konut ihtiyaçlarını karşılayamamaları gelir. Evsizliğe giden yolda çeşitli ruhsal hastalıklar, alkol ve uyuşturucu bağımlılığı gibi görece kişisel sebepler de etkili olabilmektedir. Literatürdeki diğer bir odak da evsizlerin günlük hayatta karşılaştıkları zorluklar karşısında nasıl pratikler geliştirdikleri, günlük rutinlerini nasıl idame ettirdikleridir. Bu çalışmalarda, örneğin uygun barınma koşullarına sahip olmadıkları için kişisel bakımlarını yapmalarının güçlüğü gibi hususlar öne çıkmaktadır. Bireylerin evsiz kalma nedenleri ve evsizlik olgusunun genel yapısı üzerine birçok çalışma yapılmışsa da, kentsel ve kırsal mekanlarda konutlar üzerinde tahrip edici etkileri olan afetlerin evsizliğe sebep olup olmadığı, evsizler üzerinde nasıl etkilere yol açtığı gibi konularda, kısaca afet ve evsizlik kesişiminde Türkiye’deki yerli literatürde yeterli çalışma olmadığı görülmektedir.

Uluslararası literatürde “afet sonrası evsizliği” (*post-disaster homelessness*) olgusuna odaklanan *Natural Disasters and Homelessness* (2009, s. 1-3) başlıklı Katrine Kasırgası doğa felaketini referans alan makalede doğal afetlerin, her an ve her yerde olabileceği, kaynakları azaltacağı, milyonlarca insanı geçici evsiz bırakacağı gibi kronik evsizlerin barındığı parkları, sokakları da yok ederek yeni bir evsizlik ortaya çıkaracağı belirtilmiştir. Çalışma, doğal afetlerin evsizliğin yanı sıra, eğitimi, ekonomiyi olumsuz etkilediğini, otorite boşluğu nedeniyle kentsel alanlarda terkedilmiş konutlara girildiğini ve doğal afetler sonrasında birçok kurbanın, evsizlerin stres bozukluğu, kaygı ve depresyon yaşadığını belirterek doğal afetler ile evsizlik arasında bir ilişki olduğundan söz etmiştir. Modit (2022), deprem, kasırga ve sel gibi doğal afetlerin bireyler, aileler ve özellikle kadınlar üzerinde korkunç bir etkiye sahip olduklarını, konutlarına zarar vererek onları evsiz bıraktıklarını, toplulukların uzun süre yer değiştirmelerine neden olduklarını, geçim kaynaklarını yok ettiklerini, altyapı hizmetleri, mülkiyet ve temel hizmetleri durduklarını belirtmiştir. Modit (2022), bu tür felaketler sonrasında uygun fiyatlı konut temin etmeyi insani bir hak, bu hakkı temin etmeyi de devletin görevi olarak görmüştür.

Türkiye bir deprem ülkesi olmasına rağmen, uluslararası literatürde “afet sonrası konutlandırma” (*post-disaster housing*) ve “afet sonrası evsizlik” (*post-disaster homelessness*) konularında sınırlı sayıda çalışma varsa da, Türkiye’de bu alanda yapılmış bir araştırmaya rastlanmamıştır. 6 Şubat 2023 tarihinde meydana gelen deprem, Türkiye’nin on bir kentini etkileyerek geniş çaplı yıkıma yol açmıştır. Deprem sonrasında birçok kişinin konutları tamamen yıkılmış ya da ağır ve orta hasar almış, bu durum söz konusu bireylerin barınma ihtiyacının acilen karşılanmasını gerektirmiştir. Evsiz kalan depremezdelerin önemli bir kısmı ilk etapta geçici bir çözüm olarak çadır kentlere yerleştirilmiş, ardından konteyner kent alanlarına yönlendirilmiştir. Konteyner kentler, depremezdelere geçici barınma imkanı sağlayarak evsizlik durumunu kısmen de olsa ertelemiş ve hafifletmiştir.

Ancak, depremden en çok etkilenen şehirlerden biri olan Malatya’da, özel mülkiyetle ilgili hukuki sorunlar, resmi sözleşme yapılmadan kiralanan konutlar ve kamu kurumlarının organizasyonundaki aksaklıklar nedeniyle konteyner kentlere yerleşemeyen bir grup evsiz depremezde ortaya çıkmıştır. Bu gruptaki bireyler, düşük gelir düzeyleri ve deprem sonrası artan kira bedelleri nedeniyle özel konut kiralama imkanına da erişememiş, bu nedenle toplu barınma sağlayan büyük bir çadıra sığınmak zorunda kalmıştır. Süreç içinde, çadıra sığınan birçok depremezde alternatif barınma imkanları buldukça bu çadırdan ayrılmış; ancak, yeterli imkandan yoksun olan ve çadırda yaşamaya devam eden bireyler, deprem sonrası ortaya çıkan evsizlik durumunun somut bir örneğini teşkil etmiştir. Nitekim bu araştırma deprem sonrası evsizliğin çok boyutlu yapısını ve toplumsal etkilerini, Malatya’da deprem sonrasında evsiz kalan kişilerle deprem öncesinde kronik evsiz olarak sokaklarda yaşayan kişilerin 6 Şubat 2023 Depremi’ni takip eden süreçte yaşadıkları zorlukları ve bu zorluklarla başa çıkma biçimlerini inceleyerek anlamayı amaçlamaktadır.

Yöntem

Bilimsel araştırmayla bilimin gerçekleşmesini sağlayan kuralların akla ve deneye dayanarak kullanılması amaçlanmıştır. Grup ilişkileri içinde insanların bilimsel incelenmesini gerekli gören sosyoloji ve diğer sosyal bilimler, bütün araştırmalarında bilimsel yöntemi kullanmışlardır. Bu nedenle yöntem, bilimsel araştırmalarda tutulan yol olarak görülmüştür (Türkdoğan, 2012, s. 24). Toplumsal bilimlerde, toplumsal gerçeği ya da insan olgularını anlamak ve açıklamak için en bilimsel, en elverişli, en kesin ve en kesine yakın yöntemin bilime temel yapılması gerekir (Ergun, 2006, s. 21). Bu çabayla sosyal bilimlerde nicel, nitel ve karma araştırma yöntemleri kullanılmıştır. Nicel araştırmalarda, tarafsızlığa, formelliğe ve nesnellığe önem verilmiştir. Yineleme ilkesi, standart, kesin sayısal ölçümler ve istatistikler nicel araştırmaların veri kaynaklarıdır. Buna karşılık, nitel araştırmalar, vakalar hakkında derinlemesine, ayrıntılı bilgilere dayanarak temsiller inşa etmeye çalışmışlardır. Bu

araştırma türünde, araştırmacının kişisel bütünlüğü merkezi konumda yer almıştır. Nitel araştırma yapan sosyal bilimcinin, öznel beşeri boyutu asgariye indirmek için çabalaması gerekmemiştir. Nitel araştırmalarda, veriler çoğunlukla bir hikaye anlatacak veya bir akıl yürütme çizgisi sunacak şekilde düzenlenmiştir. Bu araştırma türünde araştırmacı, üstü kapalı ya da gevşek olarak tanımlanan bir konuyla işe başlamıştır. Özgül konu başlığı araştırma esnasında yavaş yavaş ortaya çıkmış ve yeni bulgulara dayalı yön değiştirebilmiştir. Nitel araştırmalardaki esneklik, araştırma boyunca araştırmacıyı sürekli odağı daraltmaya teşvik etmiştir. Yeni ortaya çıkmakta olan bir araştırma sorusu, ancak araştırma süreci esnasında netlik kazanabilmiştir. Araştırma soruları, bazı veriler toplandıktan ve bir ön analize başlandıktan sonra netleşmiştir. Çoğu nitel araştırmada, en önemli konular ve en ilginç sorular ancak verilere gömülme sonrasında açıklık kazanmıştır. Belli bir koşul ya da toplumsal durum nasıl doğmuştur; insanlar, olaylar ve koşullar, bir durumu zaman içinde nasıl devam ettirmişlerdir, tipik nitel araştırma sorularıdır. Nitel araştırmalar, nadiren sayı tabloları içermişlerdir. Bu araştırma türü, verilere anlam vermiş, onları çevirmiş ve anlaşılır kılmıştır. Nitel araştırmalar, işe araştırılan grubun bakış açılarıyla başlamışlar, ardından onların dünyayı nasıl gördüklerini ve durumu nasıl tanımladıklarını bulup ortaya çıkarmaya çalışmışlardır. Bu, nitel yorumlama olarak tanımlanmıştır (Neuman, 2020, s. 96-311).

Bu araştırma da, sayısal veriler yerine evsizlerin hikayelerinden yola çıkmış, öznel boyutu asgariye indirmek için çabalamamış, özgül başlığı araştırma yürütme sürecinde bulmuş, verilere anlam vermiş ve alandan toplanan verileri bütüncül bir şekilde sunmuş, nitel bir araştırmadır. Nitel araştırma yöntemi, kendi içerisinde fenomenoloji, etnografya, durum (örnek olay) çalışması, söylem analizi, eylem araştırması ve gömülü kuram araştırma alt desenlerini barındırmıştır. Bu desenlerden durum (örnek olay) çalışmasında, araştırmacı güncel bir olayı detaylı bir analizle nasıl ve niçin sorularıyla veri toplamayı amaçlamıştır. Araştırma sürecinde gerçek durum doğal ortamında araştırılmıştır. Belirli bir durum çerçevesinde çalışıldığı için amaçlı örneklem seçilmiştir. Örnek olay deseninde, ilk olarak, araştırma soruları belirlenmiştir. İkinci olarak, analiz yapılmıştır. Üçüncü adımda, veriler birbirine bağlanmış ve son olarak bulgular yorumlanmıştır. Durum araştırmasında, veri toplamak için doğrudan gözlemler, mülakatlar, arşiv kayıtları, dokümanlar, katılımcı gözlemler ve çeşitli somut eserler gibi veri kaynakları kullanılmıştır (Özdemir ve Tuti, 2023, s.224). Bu ifadeler bağlamında evsizlik üzerine yapmış olduğumuz çalışma nitel araştırmanın durum (örnek olay) çalışması desenini kullanmıştır.

Araştırmanın konusu, kırsal alan özelliklerini taşıyan, sanayileşmemiş ve deprem yaşamış bir kentte yaşanan “afet sonrası evsizlik” olgusudur. Araştırmanın amacı, depremin Malatya ilindeki evsizlik üzerindeki etkisinin nasıl değiştiğini belirlemektir. Bu doğrultuda uygun veri toplama teknikleri belirlenmiştir. Teknik, araştırmacıların mantık ve istatistik yöntemlerden çözümlene işlemine girişmeden önce gereken verileri

toplamak ve bir düzene sokmak için kullandıkları özel yolları ifade etmiştir. Teknik, araştırmanın belli aşamasında sınırlı bir şekilde kullanılan pratik elemanlardır. İnsan davranışları üzerinde dört temel veri toplama tekniği kullanılmıştır. Bunlardan birincisi, çeşitli istatistikler ve gazete haberleri gibi hazır bilgiden yararlanmak, ikincisi, insanlara sorular sormak, üçüncüsü, insanların davranışlarının gözlemine yapmak ve dördüncüsü, deney yürütmektir. Teknikler, hem varsayımın gerçekleşmesi hem de konunun dinamikliğini tarafsız ve bütün nitelikleriyle aydınlatması açısından önemlidir. Alan araştırması olarak da ifade edilen katılımcı gözlem tekniği, inceleme grubunun içerisine girmeyi ve onlarla temas etmeyi kolaylaştırır (Türkdoğan, 2012, s. 315). Bu çalışmayla sokaklarda, bankalarda, parklarda ve toplu yaşama imkan tanıyan çadırdaki evsizlerin bilgileri, katılımcı gözlem tekniğiyle elde edilmiştir.

Çalışma Grubu

Deprem sonrasında Malatya ilinde 104.217 konutun orta ve üzeri hasar alması sonucu yüzbinlerce kişi evsiz kalmasına rağmen, bu insanların büyük çoğunluğu geçici bir süre toplu alanlarda yaşadıkdan sonra konteyner kentlere yerleştirilmiş veya başka bir yolla evsizlikleri sona ermiştir (Malatya Haber, 2024). Bu süreç sonucunda hiçbir yere yerleştirilemeyen ve gidecek yerleri olmayan az sayıda insan, toplu alandaki çadırda kalmaya devam etmiştir. Araştırmanın çalışma grubunu, Malatya ilinde sokakta yaşayan ve çadırda yaşayan evsizler oluşturmuştur. Bu kapsamda sokakta yaşayan dört evsiz ve çadırda yaşayan altı evsizle görüşme yapılmıştır. Sokakta yaşayan dört evsizin oluşturduğu birinci grup deprem öncesinde de evsizdir. İkinci gruptaki altı kişi ise deprem sonrasında evsiz kalmıştır. Bu kişiler, deprem sonrasında bir şahıs tarafından kurulan çadırda barınmaktadırlar. Katılımcıların bu iki grubunun kolayca ayırt edilebilmesi için, Katılımcı'nın kısaltması K olmak üzere, birinci gruptaki evsizler K1-1, K1-2... şeklinde; ikinci gruptaki evsizler ise K2-1, K2-2... şeklinde kodlanmıştır.

Çalışmanın bulgularına geçmeden önce çalışmaya konu olan deprem sonrası evsizlerin kaldıkları çadıra ve çalışma sürecine ilişkin bilgi vermekte fayda olacaktır. Bu evsizlerin barındığı çadır, deprem sonrasında bir iş insanı tarafından evleri hasar gören bireylerin barınması için bir alışveriş merkezinin otoparkına kurulmuş ve içerisindeki ranzalarla toplu barınmaya imkan sağlamıştır. Çadıra, barınanların temizlik ihtiyaçları için duş alanları yapılmış ve kıyafetlerin temizliği için makineler yerleştirilmiştir. 2023 yılı Mayıs ayı itibarıyla konteyner kent alanlarının kurulmasıyla çadırda barınanların çoğunluğu konteyner kent alanlarına yerleşmiştir. Çadırda altı kişilik grup, farklı nedenlerle konteyner kent alanlarına yerleşememişlerdir. 2023 Mart ayı itibarıyla şahıs tarafından kurulan bu çadırın denetimi gayri resmi olarak bir yerel yönetime bırakılmıştır. Yerel yönetim, çadırda kalanların giriş çıkışlarını takip etmek, olumsuz durumların ortaya çıkmamasını engellemek ve depremzedelerin öncelikli barındırılmasını sağlamak için İŞKUR tarafından Toplum Yararına Program kapsamında

Tablo 1. Görüşülen Evsizlerin Demografik Özellikleri

Katılımcı Kodu	Yaş	Cinsiyet	Eğitim Durumu	Meslek	Medeni Durum	Evsiz Kalma Süresi (Yıl)	Düzenli Gelir	Bağımlılık	Sağlık Sorunu	Suç Kaydı	Aile ve Çevre İlişkileri
K1-1	41	Erkek	İlkokul	Yok	Boşanmış	4	Yok	Yok	Şizofreni	Yok	Zayıf
K1-2	50	Erkek	İlkokul	Yok	Bekar	20	Yok	Var	Yok	Var	Zayıf
K1-3	58	Erkek	İlkokul	Sıvacı	Eşi Vefat Etmiş	15	Yok	Var	Yok	Yok	Zayıf
K1-4	51	Erkek	Ortaokul	Yok	Boşanmış	20	Yok	Var	Siroz	Var	Zayıf
K2-1	39	Erkek	Ortaokul	Kasap	Boşanmış	2	Yok	Yok	Antisosyal Kişilik Bozukluğu	Var	Zayıf
K2-2	55	Erkek	Okur-yazar değil	Beden İşçisi	Bekar	2	Yok	Yok	Yok	Yok	Zayıf
K2-3	58	Kadın	Ortaokul	Ev hanımı	Boşanmış	2	Maaş	Yok	Yok	Yok	Güçlü
K2-4	24	Kadın	Lise	Tezgahtar	Bekar	2	Maaş	Yok	Yok	Yok	Güçlü
K2-5	40	Kadın	İlkokul	Yok	Boşanmış	2	Maaş	Yok	Yok	Yok	Kısmen Güçlü
K2-6	23	Kadın	Ön lisans	Yok	Bekar	2	Maaş	Yok	Yok	Yok	Güçlü

istihdam edilen dört personeli görevlendirmiştir. Deprem sonrasındaki bir yıl boyunca çadırdaki evsizlerin yemek ihtiyacı Kızılay tarafından karşılanmıştır. 2024 yılı Eylül ayında bu altı kişilik grup, uygun konteynerlara yerleştirildikten sonra çadır kapatılmıştır.

Malatya ilinde kronik evsizlerin olduğunun gözlemlenmesi sonrasında bu evsizlerin sanayileşmiş kentlerdeki evsizlerle benzerliklerinin olup olmadığına ilişkin bir araştırma yapılması planlanmıştır. Bu çerçevede 2024 yılı Mart ayı itibarıyla grupla mülakat yapılması için katılımcıların evsiz kalma öykülerine odaklanan soru formları hazırlandı. Ancak depremde kronik evsizlerin barındığı pansiyonların yıkıldığı, grup üyelerinin bir kısmının hayatını kaybettiği ve bazılarının il dışına göç ettiği tespit edildi. Bu durum, bazı noktalarda araştırma sürecinin kesintiye uğramasına yol açtı. Detaylı araştırmalar ve Malatya ilinden göç eden birkaç evsizin geri dönüşü, araştırmanın tekrardan yürütülmesini sağladı. Bu aksaklıklar, çalışmanın yürütülme sürecini uzattı. Ancak, kronik evsizlerle yürütülen görüşmeler sonucunda sanayileşmemiş, daha çok kırsal alanın özelliklerini barındıran Malatya ilindeki kronik evsizliğin, sanayileşmiş kentlerdeki evsizlikle farklı yanlarının olmadığı ve çalışmanın literatüre bir katkı sağlamayacağı görüldü. Aynı süreçte depremle evsiz kalan ve çadırdaki barınan bir grubun olduğu fark edildi. Depremle evsiz kalan bu grubu, kronik evsizleri karşılaştırmanın, deprem afetinin ortaya çıkardığı evsizliğe ilişkin yeni bilgiler ortaya çıkaracağı düşünülerek çalışmanın iki grup üzerinde yürütülmesi kararlaştırıldı. Araştırmanın yürütülmesi yaklaşık altı ay sürdü. Katılımcı grubun özellikleri, üniversitelerden bağımsız çalışmanın yürütülmesi, bilimsel etik kurul onayının alınmasını geciktirdi. Olumsuzluklara rağmen araştırma yürütülme sürecinde katılımcılara araştırmanın amacı anlatılmış, sözlü/yazılı onamları ve İnönü Üniversitesi Sosyal ve Beşeri Bilimler Bilimsel Araştırma ve Yayın Etik Kurulu'ndan 19/11 oturum/karar sayısıyla onay alınmıştır.

Bulgular

Malatya ilinde depremin etkisiyle ortaya çıkan evsizliğin görünümüne ilişkin yapılan alan araştırmasında, her katılımcıya önceden aynı biçimde ve sırada sorular hazırlanmış ve bu yapılandırılmış sorularla evsizlerin evsizlik anlatıları belirlenmiştir. Çalışmada depremin yarattığı evsizlik, deprem öncesi evsizlik üzerinden açıklanmıştır. Bu hikayeler, yaş, cinsiyet, meslek, medeni durum evsiz kalma süresi, evsiz kalma sebebi, hastalık durumu, sosyal ilişkileri, suç kayıtları, gelirleri, aldıkları yardımlar ve kişisel bakımlarını yapabilmeleri çerçevesinde sistematik hale getirilmiştir. Çalışmada öncelikli olarak deprem öncesinde de evsiz (kronik evsiz) olan grubun, sonra da deprem sonrasında evsiz kalan kişilerin hikayeleri ele alınmıştır.

Deprem Öncesi Kronik Evsizler

“Yaşım 43. Kalmışsa erkeğim. (Gülerek) Evsiz kalmadan önce ara işlerde çalışıyordum. Eşime şiddet uyguladım. Beni dışarı attı. Evden uzaklaştırdı. 4 yıl önce boşandım. O zamandır dışarıdayım.

3 çocuk var. Eski karım, çocuklar, kimseyle konuşmuyorum. Annem ve babam öldü. Babam çocukluğumda sigara içtiğim için beni sürekli döverdi. Hem de kemerle. Bu yüzden babamı hiç sevmezdim. Sevgisini görmedim. Şizofreni hastasıyım. Raporum yok. Suçum, sabıkam yok. Sigara içiyorum, alkolüm yok. Depremden önce yardımlarla kışın abinin pansiyonda kaldım. Pansiyon yıkıldı. abi nerde bilmiyorum. Ne depremdi abi. Zaten dışardaydık kışın da dışarda kaldık. (Gülerek) Yardım alıyom. Çöpten topluyom. Onları yiyip içiyom. Bazen yıkanyom zamanını bende bilmiyom. Ben gidem yardımım var.” (K1-1)

Deprem öncesinde de evsiz olan birinci katılımcı, erkek, 43 yaşında, mesleği olmayan, boşanmış ve geliri olmayan bir kişidir. Dört yıl önce sokakta kalmaya başlamıştır. Sokakta kalma nedeni eşine şiddet uygulama sonucunda ailenin parçalanması yani biraz daha kişisel bir nedendir. Psikiyatri hastasıdır. Ailesiyle sosyal ilişkileri zayıftır. Suç kaydı yoktur. Düzenli bir geliri olmadığı için sosyal yardımlarla temel ihtiyaçlarını karşılar. Kişisel bakımını yapmadığı anlaşılmıştır. Sigara dışında bağımlılığı yoktur.

“50 yaşındayım. Görmüyom mu kardaş erkeğim. Evlenmedim. Yok yok hiç evlenmedim. İş, meslek yok. Sahte kimlik meselesi yüzünden hapse girdim, denetimle bıraktılar. Belki yirmi yıldır sokaktayım. El arabacıyım. Bi araba vardı yük götürüp getiriyorum. Bu mahallesinde yıkık belediyenin yıkacağı vardı ya kentsel dönüşüm müydü neydi orda kalıyordum. Bilmiyom kimindi. Gece minderim vardı. Oraya koyup yatıyordum. Depremden sonra onu da yıktılar. El arabada kayboldu. Yok kardaş yok depremden önce de sonra da kardaş, bacı ile görüşmüyorum, benim kimsem yok. He vakıftan ordan burdan biraz yardım alıyom. Onları yiyip içiyom. Şimdilik hastalığım yok. Arada arkadaşlarda yıkanyom. Nidem kardaş nidem şu çarşının boğma rakısı olmasa sıkıntıdan patlayamaz. Onu da bulamıyok” (K1-2)

Deprem öncesinde de evsiz olan ikinci katılımcı, erkek, 50 yaşında, mesleği ve geliri olmayan bekar bir bireydir. Sokakta kalma süresi birinci katılımcıya göre daha uzundur. Sokakta kalma sebebini ifade edememiştir. Sağlık sorunu yoktur. Sosyal ilişkileri zayıftır. Suç kaydı vardır. Sosyal yardımlar temel geçim kaynağıdır. Alkol bağımlısıdır. Birinci katılımcıya göre kişisel bakımını daha iyi yaptığı görülmüştür.

“Buyur kardaş gel sor gel. Yaşım 58. La erkeklüğimiz mi kalmış. İlkokul. Kardaş nasıl bu hale geldim anlatayım. Benim hanım vardı, çocuklar vardı, sıvacıyım. Hanım öldü. Tam on beş sene oldu. O gün bugündür bu kartonun üstündeyim. Öğrendim çocuklar üniversiteyi bitirmişler, kendilerini kurtarmışlar benim faydam olmadı. Nidem kardaş. Anne baba yok. Kardaşlarla da aram yok. İki ayda bir köye kardaşıma gidiyom banyo yapıyom. Başka da yok. Yok kardaş bizim kimseye zararımız olmaz. Ne hapsi, ne mahkemesi çok şükür. Yok kardaş sokakta kimse bize karışmaz biz de kimseye karışmıyoz. Onu bi daha de. He arada şu boğma rakıdan içiyok. Arada dememe bakma bulursak hergün içiyok.(Gülerek) Diğerlerini almaya güç mü yeter. Sigara da var. Rakıyı arkadaşlar getiriyor. Arada ben alıyom. Böyle degildim. Hanım sağken arada bi içiyordum, evim barkım vardı, işime gidip gelidim. Hanım ölünce mahvoldum. Valla yemeği günde bi sefer yiyom. Bi bakıyom çevredeki esnaflar getiryo bırakıyo. 15 yıldır hergün biri bırakıyo. Yaz kış bu kartonun üstündeyim. Bu kartona şükür. Bana yeter. Başka bir şey istemiyom. Deprem öncesi sokakta 25-30 kişiydik. Bizim vardı, vardı. Onlar öldü. Kalp kriziymiş. Şu caminin orda bankta öldü. Diğerleri depremden sonra başka şehirlere gittiler. Ben tek kaldım. Yok hastalığım yok. Depremden önce kışın

..... pansiyonda kalıyordum. Yıkıldı gitti. Sosyalden bazen yardım alıyom. Aman gidecek hal mi kaldı. Dur sana bir şey diyem. Bu büyükler yok mu büyükler, belediye başkanı vekiller ha onlar. Seçim zamanı benim yanıma kadar geldiler şöyle yapamaz böyle edemez. Beni gördüler biri gelmedi demedi bu kim. La sen burda niye kalıyon demedi. Ben bunların neyini destekleyem. Birşeylerini de istemim. Şükür kartonum yeter. La koca Malatya 'da benim gibilerin kalacağı bi yer yapamazlar mı? Yapmazlar kardaş yapmazlar.” (K1-3)

Deprem öncesinde de evsiz olan üçüncü katılımcı, 58 yaşında, erkek, inşaat ustası ve eşi vefat etmiş bir bireydir. Evsiz kalma süresi birinci katılımcıya göre uzun, ikinci katılımcıya göre daha kısadır. Evsiz kalma sebebi, eşin kaybı sonrası yaşanan ruhsal çöküntü ve alkol bağımlılığı gibi kişisel sebeplerdir. Herhangi bir sağlık sorununa sahip değildir. Ailesiyle sosyal ilişkileri zayıftır. Suç kaydı yoktur. Sosyal yardımlar ve çevrenin yardımlarıyla geçimini sağlar. Düzenli bir geliri yoktur. Kişisel bakımını yapmadığı görülmüştür.

“51. Ortayı bitirdim kardaş. Malatya 'nın çocuğuyum. Beni bıraktı. Hanım çok oldu beni bırakalı. İşim yoktu. Belki de bundan bıraktı. Valla ne kadar zaman oldu dışardayım hatırlamıyom. Eş, çocuk, kardaş, ana baba kimse yok. Var da benim için yok. Yok kimseyle konuşmuyom. Kardaş kimse bize karışmazsa biz da karışmıyok. Bir iki kavga etmişliğimiz oldu. Bunlar suçsa. Başka da kavgayla işimiz olmaz. Boğma (raki) mahvetti beni. Bak bu karnım onun yüzünden böyle şişti. Hastanesinde karaciğer yüzünden yattım. Kaç zamandır. İçmiyom. Tek tük sigara. Valla beni bilin. Maaşım neyim yok. Milletten istim, fondan alım, onlarla birşeyler alıp yiyim. Kışın pansiyonun parasını sizden alıdım. Pansiyon da yıkıldı. İyi arkadaşlar vardı sokakta. Çoğu öldü. Ben de yapamım. Bi bilet kestirem de Ankara 'da bir bakımevi var. Gidem orda kalam.” (K1-4)

Deprem öncesinde de evsiz olan dördüncü katılımcı, 51 yaşında, erkek, herhangi bir mesleği olmayan, eşinden boşanmış bir bireydir. Dışarda kalma süresi uzundur. Evsiz kalma sebepleri bireysel nedenlere yakındır. Herhangi bir düzenli geliri olmayıp, sosyal ve çevrenin yardımları temel geçim kaynağıdır. Fazla alkol kullanımına bağlı sağlık sorunları yaşamaktadır. Alkol bağımlısıdır. Aile ve yakın çevre sosyal ilişkileri zayıftır. Suç kaydı vardır. Yakın zamanda hastanede tedavi gördüğünden kişisel bakımı yapılmıştır.

Deprem Sonrası Geçici Evsizler

Çalışma kapsamında incelenen ikinci gruptaki evsizler deprem sonrası evsiz kalmışlardır. Bu gruptaki bireylerin özellikleri birinci gruptan önemli farklılıklar göstermektedir.

“Yaşım 39. Ortaokul. Boşandım. On yıl önce. Çocuk bir tane. Kız. Hayır onunla görüşmiyom. Kasaptım. Dışarda nasıl kaldım. (Uzaklara dalarak) Şöyle: Annem babam sürekli kavga ediyordu. Ben, kardeşlerim annemi seçtik. Çıktık kendimize ev tuttuk. Ben hastayım. Antisoyal kişilik bozukluğu. Biz de kavga ediyorduk. Beni evden kovdular. 5 yıl oldu. Böyle dışardayım. Onlarla konuşmuyorum. Sigara içiyorum, alkol yok. Cezaevi? Cezaevi? Evet girdim. Suçum basit yaralama. Yaklaşık beş yıl kaldım. Basit yaralama suçlarından yaklaşık 5 yıl cezaevinde kaldım. Depremde

*biri bu çadırı yapmış. Ben de kalıyorum. 5-10 kişiyiz. Banyo var. Yemek yok. Yatıyoruz.
Belediyesine bağlı. Çevredekiler para veriyor birşeyler alıyorum. Sosyal yardımlaşmada adres
sorunum olduğu için başvuramıyorum. Adresi düzeltemiyom kimliğim kayıp. Kimliği çıkartamıyorum
param yok. Buraya sarhoşları almıyorlar, kaldırmazalar bura iyi.” (K2-1)*

Deprem sonrasında evsiz kalan ikinci grubun birinci katılımcısı, 39 yaşında, erkek, mesleği kasap olan ve medeni durumu boşanmış bir bireydir. Bu katılımcıda dikkati çekici durum, kendi evlilik hayatından, çocuğundan söz etmek yerine anne, babası ve kardeşleriyle yaşadığı sorunları daha ön planda tutmasıdır. Evsiz kalma öyküsünü aile içindeki şiddete ve engellilik durumu gibi kişisel nedenlere bağlamıştır. Evsiz kalma süresini beş yıl gibi bir süredir. Ancak bu beş yıllık süreç, anne ve kardeşlerinden ayrı olduğu, cezaevinde hüküm giydiği süredir. Yani katılımcı bu süreçte kronik evsizler gibi sokakta yaşamamış, evsizlik kültürüne sahip olmamıştır. Sadece aileden ayrı olmayı sokakta kalmak şeklinde ifade etmiştir. Psikiyatri hastasıdır. Yalnız kaldığında kendi kendine konuşmaya devam ettiği görülmüştür. Aile, eşi ve çocuğuyla görüşmediği için sosyal ilişkileri zayıftır. Suç kaydı vardır. Sigara dışında herhangi bir bağımlılığı yoktur. Kişisel bakımlarını yapmıştır. Yardımlarla geçimini sağlamaktadır.

“55. Okur yazarım yok. Hiç evlenmedim. İşim hamallık. Başka iş bilmim. Depremden önce bi kız kardeşim vardı o da kocasından ayrılmıştı. Onla kiralık bir evde kalıdım. Depremde ev hasar aldı. O’da deprem sonrasında birini buldu, evlenecem dedi. Tamam dedim. Kocasını istemedi. Dışarı attılar beni. İçkim yok. Sigara içim. Çok şükür hastalığım yok. Anne babam öldü. Kardeşler bakmıyor. Yok abi yok hapisle ne işim olur. Yardım alim. vakfi çok uzak gidip dilekçe veremim. Millet veri. Banyoyu çadırda yapım. Yatım. Çamaşırlarımı yıkıyorum. Bir yıl oldu çadırda kalim. Bura iyi. Sıkıntılı kimse yok.” (K2-2)

Deprem sonrasında evsiz kalan ikinci grubun ikinci katılımcısı, 55 yaşında, erkek, beden işçiliği yapan ve bekar olan bir bireydir. Evsiz kalma öyküsü depremle sınırlı olduğundan yaklaşık bir buçuk yıldır. Bireyin evsizliği deprem gibi bir doğal afet kaynaklıdır. Bağımlılığı sigarayla sınırlıdır. Sağlık sorunu yoktur. Akrabalarıyla görüşmediği için sosyal ilişkileri zayıftır. Suça bulaşmamıştır. Sosyal ve çevrenin yardımlarıyla geçinir. Düzenli geliri yoktur. Kişisel bakımını yaptığı görülmüştür.

“58 yaşındayım. Ortaokul mezunuyum. Ev hanımıydım. 20 yıl önce eşimden boşandım. Evliliğim boyunca eşim alkol kullanıp tarafıma şiddet uygulardı. Çok şükür kurtuldum. Bir dönem hasta baktım. Hasta vefat ettikten daha bir iş yapmadım. 2 çocuğum var. Çocuklarım evliler. Kendileriyle görüşüyorum ancak rahatsız etmemek için yanlarında kalmıyorum. Babamdan kalma 6500TL emekli maaşı alıyorum. Alkol, sigara kullanmıyorum. Suç kaydım yoktur. Depremden önce 1000TL kira karşılığında bir konutta ikamet ediyordum. Depremden sonra kiralık oturduğum konuta önce ağır hasarlı raporu verildi. Ben de yıkılacak diye boşalttım. İtirazlar üzerine konut az hasarlıya çekildi. Az hasar olunca tekrar eve geçmek istedim. Ev sahibim 8000TL kira istedi. Bu miktar gelirim çok üzerinde kaldığı için bu çadırda kalmaya başladım. Yaklaşık bir yıldır buradayım. Burada toplam 8 kadın 15 erkek kalıyor. Burada kalanlar depremde evini kaybedenler, sorunlu mülkiyet nedeniyle konteyner verilmeyenler, inşaat işçileri, öğrenciler ve benim gibi kiralık bir ev tutacak geliri olmayanlar. Burada yolda kalmışlar, iş için gelenler olduğu için çok fazla sirkülasyon olmaktadır.

Benim gibi sabit kalan toplam 8 kişi ya var ya yok. Buraya her evsiz alınmadığı için daha güvenli. 1 yıldır hiçbir sorun yaşamadık. Burada yatma ve duş imkanı var. Emekli maaşla diğer ihtiyaçlarımı karşılıyorum. Gelirim Sosyal Yardımlaşma Vakfı'nın muhtaçlık sınırını aştığı için yardım alamıyorum. Bu çadırın kaldırılmasından endişe ediyorum.” (K2-3)

Deprem sonrasında evsiz kalan ikinci grubun üçüncü katılımcısı, 58 yaşında, kadın, eşinden boşanmış ve ev hanımlığı yapan bir bireydir. Bu bireyin evsizlik öyküsü deprem gibi bir doğal afet kaynaklıdır. Evsiz kalma süresi yaklaşık bir buçuk yıl gibi kısa bir süredir. Sağlık sorunu yoktur. Diğer katılımcılara kıyasla ailesiyle sosyal bağları daha güçlüdür. Herhangi bir suç kaydı yoktur. Alkol, uyuşturucu bağımlılığı yoktur. Yetersiz gibi görülse de emekli maaşı gibi bir düzenli geliri vardır. Sosyal yardım almaz. Bakımlıdır.

“24 yaşındayım. Lise mezunuyum. Bekarım. Ara ara mağazalarda tezgahtar olarak çalışıyorum. Depremde kiracı olarak kaldığım konut yıkılınca ilçede ikamet eden ailemin yanına gidemedim. Yeni bir konut kiralamaya gücüm yetmeyince bu çadırda kalmaya başladım. Burayı güvenilir buluyorum. Sağlık sorunum, suç kaydım yoktur. Yardım almıyorum.” (K2-4)

Deprem sonrasında evsiz kalan ikinci grubun dördüncü katılımcısı, 24 yaşında, kadın, bekar ve hizmet sektöründe çalışan bir bireydir. Evsizliği depremle başlamıştır. Yaklaşık bir buçuk yıllık bir geçmişe sahiptir. Sağlık sorunu, suç kaydı yoktur. Yarı zamanlı çalıştığı için düzenli bir geliri vardır. Ailesiyle sosyal ilişkileri güçlüdür.

“40 yaşında kadını. İlkokul mezunuyum. Eşimden boşandım. 3 çocuğum eşimle kalıyor. Depremde mirasçısı olduğum ev yıkıldı. Konteyner, hak sahipliği gibi haklar diğer mirasçılara verildi. Ara ara çocuklarımın yanına gidiyorum ancak kardeşlerimle görüşmüyorum. Geçici bir işte çalışıyorum. İş geçici olunca düzen kuramıyorum. Asgari ücret kadar gelirim var. Ben de güvenli bulduğum için buraya sığındım. Sağlık sorunum, suç kaydım yoktur. Alkol sigara kullanmıyorum.” (K2-5)

Deprem sonrasında evsiz kalan ikinci grubun dördüncü katılımcısı, 40 yaşında, kadın, eşinden boşanmış ve geçici çalışan bir bireydir. Evsizliği deprem sonrasında başlamıştır. Yani afetten kaynaklanmıştır. Sağlık sorunu, bağımlılıkları ve suç kaydı yoktur. Süreli de olsa düzenli bir gelire sahiptir. Bakımlıdır.

“23 yaşındayım. Önlisans mezunuyum. Bekarım. KPSS'ye hazırlandığım için part time çalışabiliyorum. Deprem öncesinde ailemin desteği ve yarı zamanlı çalışma kazancıyla kiralık evde oturuyordum fakat deprem sonrasında evler yıkıldı, kiralalar arttı. Kazancımınla sizce ev kiralayabilir miyim? Ailem ilçesinde. Biliyorsunuz en uzak ilçelerden biri. Alkolüm, sigaram yok. Telefon bağımlıyım. (Gülerek) Evet hafta sonları bazen köye gidiyorum. Gelirim 10 bin civarı. Yani yarı asgari ücret. Burda yeme içme masrafım oluyor. Köye gittiğimde kıyafetlerimi filan orda yıkıyorum. Gördüğünüz gibi gayet sağlıklıyım. Başta ailem buraya çok sıcak bakmadı. Sonra güvenli olduğunu görünce rahat ettiler. Burası güzel. Şarhoş, sıkıntılı tipler alınmıyor. Sosyal yardım almıyorum.” (K2-6)

Deprem sonrasında evsiz kalan ikinci grubun son katılımcısı, 23 yaşında, bekar, yarı zamanlı hizmet sektöründe çalışan bir bireydir. Deprem sonrasında evsiz kalmış,

evsizliği depremle sınırlıdır. Engel durumu, suç kaydı, alkol, sigara bağımlılığı yoktur. Ailesiyle sosyal bağları güçlüdür. Sosyal yardım almaz. Bakımlıdır.

Tablo 2. Evsiz Grupların Özelliklerinin Karşılaştırılması		
Katılımcı Grubu Özellikleri	Deprem Öncesi Kronik Evsizler (K1 Grubu)	Deprem Sonrası Geçici Evsizler (K2 Grubu)
Cinsiyetleri	Tamamı erkektir.	Hem erkek hem de kadın evsizler vardır.
Yaşları	Tamamının yaşı 40 yaş üzeridir.	Grup üyeleri içerisinde yaş dağılımı farklılık göstermiştir. Grupta 20'li, 30'lu, 40'lı yaşlarda bireyler yer almıştır.
Eğitim Durumları	Çoğunluğu, okur yazar ya da ilkokul mezunudur.	Grubun eğitim durumu da farklılık göstermiştir. Lise mezunu, yüksek okul mezunları grup içerisinde fazladır.
Gelir Durumları	Dilenecek veya yardımlarla geçinirler.	Düzenli gelir elde etme eğilimindedirler.
Medeni Durumları	Tamamı boşanmıştır.	Bu gruptaki katılımcılar ya hiç evlenmemişler ya da boşanmışlardır.
Meslekleri	Neredeyse tamamı bir mesleğe sahip değildir.	Bu gruptaki katılımcıların çoğunluğu bir mesleğe sahip değildir. Grup üyeleri, niteliksiz ara eleman olarak çalışma eğilimindedirler.
Evsiz Kalma Süreleri	5 yılı aşmış uzun sürelidir.	Depremle birlikte kısa sürelidir.
Bağımlılıkları	Çoğunluğu alkol bağımlısıdır.	Bağımlılıkları yoktur.
Suç Kayıtları	Çoğunluğunun sabıka kaydı vardır.	Çoğunluğunun suç kaydı yoktur.
Aile ve Çevreleriyle Sosyal İlişkileri	Zayıftır.	Güçlüdür.
Kişisel Bakımları	Tamamı kişisel bakımını yapmamıştır.	Tamamı bakımlıdır ve temizliğe önem verir.

Değerlendirme ve Sonuç

Alan araştırmasıyla Malatya ilindeki evsizlik olgusu ve bu olguya depremin etkisi aydınlatılmaya çalışılmıştır. Çalışmada alan araştırması yapılmış, nitel araştırma yöntemi ve örnek olay nitel araştırma deseni kullanılmıştır. Araştırma sürecinde 6 Şubat 2023 depremi öncesinde evsiz olan dört kişi, deprem sonrası kurulan ve toplu barınmaya imkan sağlayan çadırda kalan altı kişi, toplam on kişi ile görüşme yapılmıştır. Görüşmeler sonucunda Malatya ilinde deprem sonrası dönemde iki grup evsizin var olduğu tespit edilmiştir. Görüşülen 10 kişinin 4'ü kronik, uzun süreli evsiz, 6'sı deprem sonrasında geçici evsizdir. Kronik evsizlerden oluşan birinci grup evsizlerin, tamamı erkektir.

Herhangi bir meslekleri yoktur. Aileleri parçalanmıştır. Bu gruptaki evsizlerin, deprem öncesinde ve sonrasında yaz aylarında banklarda, sokaklarda, alt geçitlerde, kış aylarında pansiyon, otel gibi barınma alanlarında kaldıkları tespit edilmiştir. Bu yüzden evsizlikleri kroniktir. Birinci gruptaki evsizlerin, kişisel bakımlarını yapmadıkları ve alkol bağımlısı oldukları görülmüştür. Bazı grup üyelerinin dolaşım sistemine bağlı ölümleri, bu tezimizi desteklemektedir. Bu gruptaki evsizlerin düzenli bir gelirleri de yoktur. Bu yüzden yaşamlarını çevrenin ve sosyal kurumların yardımlarıyla sürdürmüşlerdir.

Birinci gruptaki evsizlerin toplumun tamamıyla sosyal bağlarının ya da ilişkilerinin zayıf olduğu tezi çalışmayla doğrulanmamıştır. Bu gruptaki evsizlerin aile, akraba ve yakın çevreleriyle sosyal ilişkileri zayıftır. Ancak barındıkları kaldırımın esnafıyla bir bağ kurmuşlardır. Bu anlamda hayatlarının evsizlik öncesi dönemine ait ilişkilerinin zayıf; evsizken, evsiz oldukları bilinerek ve muhatapları tarafından kabul edilerek kurdukları ilişkilerin ise görelî olarak güçlü olduğu söylenebilir. Bu yeni ilişkiler arasında en önemli yeri tutan esnaf, Batı toplumlarındaki gibi evsizleri damgalama, etiketleme yoluna gitmemiş, bu kişilerin yeme içme ihtiyaçlarını, zaman zaman maddi taleplerini karşılamıştır. Esnaf, gruptan rahatsız olmadığı gibi yardım kurumlarıyla ilişkilerinde aracı olmuştur. Bu durum, belki kırsal toplumun özelliklerini barındıran Malatya ilindeki evsizliğe özgü bir durumdur. Esnaf ile evsizler arasındaki sosyal ilişkinin yanı sıra evsiz grubunun üyeleri arasında sıkı bir dayanışma olduğu gözlemlenmiştir. Grup üyelerinin, yardım kuruluşlarına birlikte başvurmaları, alkolü birlikte ve ortaklaşa tüketmeleri, günü birlikte geçirmeleri ve sonlandırmaları bu düşüncemizi desteklemiştir. Ayrıca, birinci grupta suç kaydı olan evsizler olduğu gibi herhangi bir adli olaya karışmayan evsizlerin de olduğu tespit edilmiştir. Karşılan suçların da organize ve istikrarlı değil, münferit ve anlık nitelik taşıdıkları görülmektedir. Bu gruptaki K1-1'in şiddet, K1-4'ün kavga nedeniyle cezaevinde hüküm giymesi ve grup üyelerinin parkta beraber alkol alırken zaman zaman kendi aralarında taşkınlık çıkararak gözaltına alınmaları bu düşüncemizi desteklemiştir. Bu yüzden Malatya ilinde deprem öncesinde de evsiz olan grubun suça eğilimli olduğu tezi doğrulanmamıştır.

Sonuç itibarıyla çalışmada incelenen birinci gruptaki evsizlerin, evsizlikleri uzun sürdüğünden kronik olduğu görülmektedir. Evsiz kalmalarına Arnold'ın (2015) belirttiği gibi kişisel, yapısal faktörler kadar politik faktörler de neden olmuştur. Bu grup, FEANTSA'nın (2005) sokak dışında gidecek yeri olmayan "çatısız" (*roofless*) insanlar kategorisi içerisinde yer almıştır. Ölüm nedenleri, diğer literatür çalışmalarındaki tezleri desteklemiştir. Grup, Write ve Rubin'in (1991) belirttiği gibi bütün sosyal bağlarını kaybetmemiştir. Evsizliğinin sebebi ne olursa olsun grup, taşkınlık yapmadığı sürece toplum tarafından mağdur, kurban olarak nitelenmiş ve yardımlarla desteklenmiştir.

Çalışmanın esas odağını ve çalışma grubunun büyük parçasını teşkil eden ikinci grup evsizler ise, deprem sonrasında evsiz kalmışlardır. Bu yüzden, evsizlikleri kronik

değil geçicidir. En azından henüz, evsizliklerinin kronik evsizliğe dönüştüğünün, bu yönde bir eğilim içerisinde olduklarına dair bir işaret yoktur. Bu grubun üyeleri, birinci grup gibi sadece erkeklerden oluşmamış, grupta hem kadın hem de erkek evsizlerin olduğu görülmüştür. İkinci gruptaki evsizlerin çoğunluğu aileleriyle görüşmektedir. Bu yüzden bu grubun evsizliği ile aile yapıları arasında bir bağ kurulamamıştır.

Bu grubun evsizliklerinin temel sebebi, Işıkhan'ın (2015, s. 470) vurguladığı gibi bir doğal afettir. 2023 depremi Malatya ilindeki konutların önemli bir kısmının yıkılmasına ya da ağır hasar almasına yol açmıştır. Konut arzının patlaması kira fiyatlarının artmasına yol açmıştır. Ayrıca bu süreçte ülkemizde yüksek enflasyon, satın alma gücünü zayıflatmıştır. Bu durumda mülkiyete bağlı anlaşmazlıklar yüzünden konteynerlere erişemeyen, ev kiralamaya ekonomik gücü yetmeyen bir grup ortaya çıkmıştır. Bu koşullar üzerinden ikinci gruptaki evsizlerin evsiz kalmalarına yol açan, deprem ve sonrasındaki yapısal unsurlardır. Grubun evsizliği, FEANTSA'nın evsiz kategorisi "konutsuz" (*houseless*) içerisinde yer almaktadır. İkinci grup evsizlerin, kayıt dışı işlerde çalıştıkları ya da düşük gelirlere sahip oldukları tespit edilmiştir. Bu yönüyle grup, sosyal yardım almak yerine bir gelir elde etme eğilimindedir. Grup içerisinde suç işleme eğilimi ve alkol, uyuşturucu bağımlılıkları oldukça düşüktür. Grup üyeleri, kişisel bakımlarına önem vermişler ve toplumsal alan ile sosyal bağlarını ve ilişkilerini güçlü tutmuşlardır.

Sonuç itibarıyla Malatya ilinde iki grup evsiz vardır. Nedeni ne olursa olsun bu iki grubun bir çatısının olmaması, dışarda kalması ve evsiz olması ortak yönleridir. Ancak iki grup arasında dışarda kalma süresi bakımından farklılık olduğundan evsizlik kültürü bakımından farklılık oluşmuştur. Birinci grubun üyeleri, sosyal yardımlara bağımlıdırlar, çalışmazlar, dilenerek ihtiyaçlarını karşılarlar, kişisel bakımlarını yapmazlar, aile ve çevreleriyle sosyal bağlarını kesmişlerdir, bağımlılıklara sahiptirler. Bu özellikleri ve grup üyelerinin kendilerini ifade biçimleri evsizlik kültürüne sahip olduklarını ortaya koymuştur. Buna karşın ikinci grubun üyeleri, çalışma eğilimindedirler, kişisel bakıma önem verirler, çevreleriyle iyi ilişkilere sahiptirler. Bu özellikleri ve kendilerini ifade etme biçimleri ikinci gruptaki evsizlerin evsizlik kültürüne sahip olmadıklarını göstermiştir. Hatta ikinci gruptakilerin birinci grubun davranışlarından rahatsız olduğu ve mevcut toplu barınma alanına alınmamaları için kuruma baskı yaptıkları görülmüştür. Birinci grubun evsizliklerinin ne zaman sona ereceği bilinmez. Ancak ikinci grubun evsizlikleri sosyal konut projeleri ya da konut sayısının artmasına bağlı fiyatların düşmesi sonucu sona erecektir. Çalışmayla sanayileşmemesine ve kırsal toplumun özelliklerini barındırmasına rağmen Malatya ilindeki deprem öncesi evsizliğin sanayileşmiş büyükşehirlerdeki hatta Batı toplumlarındaki evsizlikle benzeştiği görülmüştür. Malatya ilindeki evsizliği diğer evsizliklerden ayıran temel unsur, depremdir. Bu yönüyle deprem, Malatya ilindeki evsizliğin görünümünü değiştirmiştir tezimiz doğrulanmıştır.

Çalışmanın sonucuna bir eksiklik/öneri eklemekte fayda vardır. Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakıfları ile Malatya ilindeki evsizlere ilişkin bir görüşme yapılmıştır. Kurum yetkilileri, 2014 yılından bu yana Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı'nın, kronik evsizler için her yıl kış dönemi başlamadan taşradaki teşkilatları Vakıflara Evsiz Konaklama Projesi yaptırdığını, proje kapsamında öncelikle ildeki evsiz, mekansız ve kimsesiz kişilerin tespitinin yapılmasının, tespitler sonrasında bu kişilerin öncelikle kamu misafirhanelerinde, misafirhane bulunmaması durumunda otel ve pansiyonlarda konaklatılmasını ve bu kişilerin banyo, tıraş gibi sağlık, temizlik, temel ve giyim ihtiyaçlarının karşılanmasını, giderin proje kapsamında Bakanlıktan talep edilmesini önerdiği belirtilmiştir. Bakanlığın bu projesinin, kısmi süreli olduğu ve kış dönemini kapsadığı görülmüştür. Bakanlığın bu kısmi hizmetine karşın olgunun daha bütüncül ele alınması, daha kapsamlı tedbirlerin uygulanması gerektiği düşüncesindeyiz. Kanaatimizce toplumdan soyutlanmış bu grubun, misafirhanelerde, otellerde barındırılmaları pek mümkün olmamaktadır. Grup, sadece sağlıksız pansiyonlarda barındırılabilir. Grup içerisinde alkol bağımlılığı oldukça yüksektir. Buna bağlı, barınma alanlarında taşkınlık çıkarma, bulunduğu alanı kirletme, kişisel bakımın zayıf olmasına bağlı toplu alanlarda barınanları rahatsız etme nedeniyle grup, otel ve misafirhanelerde barındırılmamaktadır. Bu barındırılmama problemine karşılık öncelikli olarak evsiz gruplar için Bakanlığın desteğiyle yerel yönetimler tarafından barınma ve rehabilitasyon merkezlerinin kurulması gerekmektedir. Kaymakamlık ve valiliklerden ziyade yerel yönetimlerin öne çıkarılmasının gerekçesi şudur. Bu tür projelerde Valilik ve Kaymakamlıkların tamamen bakanlığın bütçelerine bağımlı olmaları, personel sayılarının, araç, nitelikli, teknik personel eksikliği projenin faaliyetlerinin bir süre sonra aksamasına neden olabilmektedir. Yerel yönetimlerde nitelikli ve teknik personel istihdamının daha kolay yapılabilmesi, bakanlık bütçesinin yetersiz olduğu durumlarda yönetimin kaynağının kullanılabilmesi evsizlikle mücadele daha etkin sonuçlar vereceği kanaatindeyiz. Bu alanlarda barınmanın yanı sıra gruptaki evsizlik kültürünün yok edilmesi, grubun topluma tekrardan kazandırılması için çalışmalar yapılmalıdır. Grup üyelerinin evsizlik kültürleri yok edilmeden barınma alanlarına, sosyal konutlara yerleştirilmeleri durumunda toplu alanlarda yaşayan evsiz olmayan bireylerle çatışmalar yaşadıkları hem gözlemlerimiz hem de kronik evsizleri barındıran bir pansiyon sahibi tarafından teyit edilmiştir.

Hakem Değerlendirmesi: Dış bağımsız.

Çıkar Çatışması: Yazar çıkar çatışması bildirmemiştir.

Finansal Destek: Yazar bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir.

Etik Onay: İnönü Üniversitesi Sosyal ve Beşeri Bilimler Bilimsel Araştırma ve Yayın Etik Kurulu'ndan 2024 yılı 19/11 oturum/karar sayısıyla onay alınmıştır.

Peer-review: Externally peer-reviewed.

Conflict of Interest: The author declare no potential conflicts of interest with respect to the research, authorship, and/or publication of this article.

Grant Support: The author received no financial support for the research, authorship, and/or publication of this article.

Ethical Approval: Approval was obtained from Inonu University Social and Human Sciences Scientific Research and Publication Ethics Committee with the session/decision number 19/11 in 2024.

Kaynakça/References

- Acar, B., Bozkafa, H., Vural, B., Önal, S., Genç, M. ve Yaman, Ö. M. (2022). Evsizliğin Nedenleri ve Deneyimleri Üzerine Nitel Bir Araştırma: Beyoğlu Örneği, *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 33(2), 339-358.
- Akyıldız, Y. (2017). Dünyada ve Türkiye’de Evsizlik Sorunu ve Çeşitli Uygulamalar, *LAÜ Sosyal Bilimler Dergisi* (VIII-I), ss.:67-91.
- Arnold, K. R. (2015). Citizenship and Social Work-Homelessness, *Socialt Arbete En Grundbok*, 3rd ed. in ed.s Marcus Knutagård, Anna Meeuwisse, Sune Sunesson, and Hans Swärd, Lund University, Sweden (Stockholm: Natur & Kultur), ss. 1-22. https://www.academia.edu/24717708/Citizenship_and_Social_Work_Homelessness?rcc=same_author&rccpos=0&rccpg=1&rccid=29584084897, Erişim Tarihi: 10.07.2024.
- Avramov, D. (1996). *The Invisible Hand of the Housing Market: A Study of Effects of Changes in the Housing Market on Homelessness in the European Union*, FEANTSA, Brussels. <https://archive.org/details/invisiblehandofh0000avra/page/n5/mode/2up?view=theater>, Erişim tarihi:17.08.2024.
- Ergun, D. (2006). *Yöntemi Bulmak*, İmge Kitabevi, 2. Baskı, Ankara.
- FEANTSA (2005). ETHOS Typology on Homelessness and Housing Exclusion, <https://www.feantsa.org/en/toolkit/2005/04/01/ethos-typology-on-homelessness-and-housing-exclusion?bcParent=27>, Erişim Tarihi:08.12.2024.
- Gürel, M. (2023). *Evsizlik Olgusu ve Evsizlere Yönelik Sosyal Hizmet Çalışmaları: Bursa Örneği*, İstanbul Zaim Üniversitesi Sosyal Hizmet Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul.
- Işıkhan, V. (2015). Homeless People In Turkey and Social Work Interventions, *15th International Academic Conference*, Rome (15): 468–477.
- Küçük, M. (2018). Evsizlik ve Evsizliği Açıklayan Teoriler, *İdealkent: Kent Araştırmaları Dergisi*, 24, 515-535.
- Malatya Haber (2024). malatyahaber.com, 13.04.2024, <https://malatyahaber.com/haber/malatyada-yikilmamis-agir-hasarli-bina-sayisi-6-binin-uzerinde>, Erişim Tarihi: 06.12.2024.
- Modit, J. (2022). The Human Right to Affordable Housing in a Post Disaster Scenario, *Annual International Conference On Environmental Law*, CEERA, NLSIU, Sunulmuş Bildiri, https://www.researchgate.net/publication/383025718_The_Human_Right_to_Affordable_Housing_in_a_Post-Disaster_Scenario, Erişim Tarihi: 21.10.2024.
- National Coalition For The Homeless. (2009). *Naturel Disasters And Homelessness*, <https://nationalhomeless.org/wp-content/uploads/2017/09/Natural-Disasters-and-Homelessness-Fact-Sheet-2009.pdf>, Erişim Tarihi:21.10.2024, ss.1-3.
- Neuman, W. L. (2020). *Toplumsal Araştırma Yöntemleri Nicel ve Nitel Yaklaşımlar Cilt 1*, Siyasal Kitabevi, Sekizinci Edisyon, Çev.: Özlem Akkaya, Ankara.
- Nooe, R. M. ve Patterson, D. A. (2010). The Ecology of Homelessness, *Journal of Human Behavior in the Social Environment*, 20(2), s.s.105–152.
- Özdemir, M. ve Tuti, G. (2023). Nitel Araştırma Desenleri: Metodolojik Bir Temellendirme, *Çankırı Karatekin Üniversitesi Karatekin Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 11(2), 217-235. <https://doi.org/10.57115/karefad.1331759>
- Özdemir, U. (2010). Evsizlik ve Evsizlere Genel Bir Bakış, *Toplum ve Sosyal Hizmet Dergisi*, Cilt: 21, Sayı: 2, s. 77-88.

- Türkdoğan, O. (2012). *Çağdaş Bilimsel Araştırma Metodolojisi ve Sorunları*, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul.
- Wright, J. D. ve Rubin, B. A. (1991). Is homelessness a housing problem? *Housing Policy Debate*, 2(3), 205–223.
- Yağan, M. (2009). *Ankara'da Evsiz Ölümleri*, Uzmanlık Tezi, Gazi Üniversitesi Adli Tıp Anabilim Dalı, Ankara.

RESEARCH ARTICLE

Housing Instability and Roma Children's Educational Engagement: Perspectives from Teachers and Volunteers*

Ozan Uştuk¹

Abstract

Inequalities experienced by the Roma remain a complex challenge, particularly in education. Despite various initiatives, their impact on the Roma communities' daily lives has been limited. This article is based on applied research aimed at reducing early school-leaving rates among Roma children in Türkiye. The study highlights that the high rates of early school leaving cannot be fully understood without considering the profound impact of housing instability on their educational experiences. By exploring the intersection of educational challenges and housing insecurity through the perspectives of elementary school teachers, preschool teachers, and volunteering university students engaged with a Roma community, the findings reveal that the constant threat of displacement and inadequate living conditions severely disrupt educational engagement, undermining the stability necessary for academic success. However, these perspectives also expose critical gaps in understanding, particularly among educators who often overlook the significance of housing insecurity in shaping educational outcomes. By situating these challenges within the broader context of systemic housing issues, this research underscores the need for comprehensive, community-based interventions that address the root causes of educational inequities among Roma students. The study advocates for a holistic approach to educational equity—one that addresses both the material and psychological dimensions of housing insecurity, thereby creating pathways for genuine social mobility and inclusion for Roma children.

Keywords: Roma • Housing Instability • Education • Early School Leaving • Exclusion and Discrimination

* This study presents the results of a research project conducted as part of the Applied Research Fellowship in Romani Studies, titled "Breaking Intercultural Barriers through Volunteering: Empowering Roma Children in Educational Settings" (grant number: BPF/16975). The project was sponsored by the Central European University Foundation, Budapest (CEUBPF). The theses outlined here reflect the author's perspectives and do not necessarily represent the views of CEUBPF.

1 Sorumlu Yazar: Ozan Uştuk (PhD, Assoc. Prof.) Izmir Institute of Technology, General Culture Courses Department, Izmir, Türkiye, E-mail: ozanustuk@iyte.edu.tr, ORCID: 0000-0002-4062-8404

Atıf: Uştuk, O. (2024). Housing instability and Roma children's educational engagement: perspectives from teachers and volunteers. *İstanbul Üniversitesi Sosyoloji Dergisi*, 44, 631-653. <https://doi.org/10.26650/SJ.2024.44.2.0674>

Introduction

Inequalities experienced by Roma communities are intricately linked to widespread illiteracy and systemic barriers in education (Klaus & Marsh, 2014, p. 338; UNICEF, 2011; Cemlyn et al., 2009; Council of Europe, 2003, p. 73). Addressing these inequalities has often led to a focus on educating the poor as the primary solution to persistent disparities (Uştuk, 2019). This approach was evident at the launch of the Decade of Roma Inclusion (2005–2015), an initiative aimed at coordinating efforts by various international and national actors to integrate Roma populations (Brüggemann & Friedman, 2017, p. 2). Twelve European countries with significant Roma populations developed individualised Decade Action Plans to address key areas, including education, employment, health, and housing (International Steering Committee, 2005, p. 3). However, by the conclusion of the Decade in 2015, there was limited evidence of significant reductions in disparities between Roma and non-Roma citizens across Europe. Education, despite being identified as the most successful priority, achieved only minimal success (Curcic et al., 2014).

The extent of Roma exclusion in education remains profound (O’Nions, 2010, p. 482). Critical theory has long criticised educational institutions for functioning as an “ideological apparatus” (Althusser, 2014), reinforcing and reproducing social inequalities. Scholars like Bourdieu and Passeron emphasised the role of cultural capital in perpetuating these inequalities (1990). For instance, Zachos and Panagiotidou (2019, p. 13) assert that education has historically served as a tool for transmitting nationalist ideologies, with national homogenisation being a primary motivation behind the formalisation of education.

However, initiatives like the Decade of Roma Inclusion and subsequent documents, such as the European Commission’s reports on the implementation of the E.U. Framework for National Roma Integration Strategies, often overlook the “hidden curriculum” of schooling (Illich, 1973) and the power relations that dictate the priorities addressed. As a result, the data derived from these documents often fail to represent the lived experiences of the Roma communities. Consequently, despite the enthusiasm generated by the Roma Decade, it failed to significantly impact the daily lives of most Roma (Brüggemann & Friedman, 2017, p. 5). The narratives surrounding Roma education often focus on perceived deficits, reinforcing their marginalisation. These naïve and modernist discourses addressing Roma’s educational situation have permeated even in some academic writings (Ivasiuc, 2018, pp. 131-132).

The situation of the Roma communities in Türkiye mirrors these challenges. Despite the Turkish National Education Fundamental Act, No. 1739 (İlköğretim ve Eğitim Kanunu, 1961), which guarantees equal access to education, exclusionary practises against Roma children in Turkish public schools are common (Uştuk, 2019); Marsh,

2008, p. 58; Arayıcı, 2009), resulting in high dropout rates (Özateşler, 2016; Bedard, 2004; Arayıcı, 1998). Additionally, despite growing official incentives aimed at tackling discrimination, Roma communities in Türkiye continue to suffer from poverty, unemployment, and social exclusion (Uştuk & Tunç Cox, 2020). The Decade of Roma Inclusion Secretariat Foundation (Secretariat) (2013) compiled and summarised civil society monitoring reports from seven countries: Albania, Bulgaria, Hungary, Macedonia, Romania, Slovakia, and Spain. Notably, Türkiye was not included in these efforts, as the impact of the initiatives was deemed minimal. In the recent decade, “Turkey as a party to U.N. treaties and a Member State of the Council of Europe, as well as a candidate for E.U. accession” (Danka, 2008, p. 81) started to pay attention to the problems of the Romani communities, especially after the Romani Opening initiated in 2009 (Gençoğlu-Onbaşı, 2012). “Turkey’s civil society received an important boost from the E.U. accession process in financial and political terms. Nonetheless, the liberal atmosphere was suffocated in the mid-2000s by a nationalist backlash” (Gökçen and Öney, 2008, p. 139). “The 2009 E.U. The Progress Report warned Turkey to take measures regarding the Roma population” (Önen, 2013, p. 608). The report specifically highlighted (European Commission Turkey, 2009, p. 29) that: “Turkey has yet to establish a strategy to address the Roma population’s problems and provide it with adequate legal protection”.

Recognising growing criticism from civil society towards the Roma Opening in Türkiye, the Ministry of Family and Social Services published the Strategy Document for Roma Citizens (2023-2030) and its Phase I Action Plan (2023-2025) as a continuation of the Roma initiative. The document articulates a vision of improving the living conditions of Roma citizens and enhancing societal cohesion. The mission underscores a commitment to raising the socio-economic welfare of Roma communities and strengthening social integration through targeted actions in education, health, employment, housing, social services, and social services. While it appears well-intentioned, its language and strategies often perpetuate reductive cultural stereotypes, homogenise diverse Roma communities in Türkiye. Regarding education, the Strategy Document for Roma Citizens (2023-2030) highlights the importance of integrating Roma children into educational and social activities, emphasising sports, music, and cultural programmes to foster socialisation (p.10). While acknowledging systemic barriers, this approach risks reinforcing stereotypes portraying Roma children as predisposed to artistic or physical pursuits while lacking aptitude in STEM or other academic fields. Such narratives perpetuate pseudogenetic biases, framing Roma as “free-spirited” and unsuited for disciplines requiring perseverance, thereby limiting their educational opportunities to “culturally appropriate” areas (Uştuk, 2024b: 81). In terms of housing, the Strategy Document for Roma Citizens (2023-2030) highlights the challenges Roma face in adapting to social housing while asserting their preference for single-story detached homes as conducive to their social lives and solidarity (p.

13). By framing Roma preferences and needs as static cultural traits, it overlooks the diverse socio-economic and cultural realities within Roma communities. This reductionist approach risks perpetuating stereotypes rather than addressing Roma's spatial and social rights in a comprehensive and equitable manner.

A scholarly examination of Roma housing in Türkiye reveals a deeply entrenched pattern of exclusion, shaped by socio-political dynamics and economic pressures. This spatial marginalisation limits integration opportunities and intensifies cultural isolation, creating enduring inequalities (Uştuk, 2024a). Studies highlight how residential segregation perpetuates socio-economic disparities, while the creation of intra-urban borders reinforces the stigmatisation and isolation of Romani communities. (Akkan et al., 2017, Gültekin, 2009, Karaman & İslam, 2012). Urban regeneration projects, particularly in Sulukule, illustrate the displacement and marginalisation Roma populations face under neoliberal policies (Uçan Çubukcu, 2011). While framed as development initiatives, these projects often prioritise economic interests over human and cultural costs, as critiqued by Uysal (2012).

Expanding on the challenges faced by the Roma communities in Türkiye, it becomes evident that the lack of success in government-led initiatives is deeply rooted in systemic issues. These efforts often employ a culturalist approach, framing the difficulties faced by Roma individuals as intrinsic to their culture rather than addressing the structural inequalities that perpetuate their marginalisation. By attributing barriers in education, housing, and employment to cultural traits rather than systemic exclusion, such policies mask the underlying issues of poverty, discrimination, and limited access to resources. This instrumental focus, serving political agendas rather than tackling these structural problems, has led to a decline in both motivation and efficacy over time, ultimately reinforcing rather than alleviating the marginalisation of Roma communities.

This article highlights a critical gap in existing research, drawing attention to the overlooked dimension of housing insecurity and its impact on education. While the primary focus was on educational challenges, findings emerged indirectly through related inquiries, underscoring the need to explore the intersection of education and housing. By addressing this connection, scholars can better understand and respond to the structural barriers affecting Roma children's educational outcomes.

Housing Instability and Early School Leaving

Housing instability represents a significant and often overlooked factor in understanding early school leaving among poor communities. It is particularly pronounced in marginalised groups like the Roma, where the constant threat of displacement and inadequate living conditions severely undermine educational

outcomes. Homelessness, while representing the extreme end of this continuum, shares a close relationship with housing instability, as both conditions disrupt the fundamental stability required for consistent educational engagement.

Homelessness can be categorised into different patterns, each with a unique impact on the affected individuals. According to Kuhn and Culhane (1998), homelessness can be classified into three groups: the transitionally homeless, who typically experience short-term shelter stays due to sudden catastrophic events; the episodically homeless, who frequently cycle in and out of homelessness; and the chronically homeless, who are deeply entrenched in the shelter system and often struggle with severe mental health and substance abuse issues. While these typologies provide a nuanced understanding of homelessness, they do not entirely capture the experience of the Roma in Türkiye, who often face persistent housing instability rather than outright homelessness.

Housing instability, even if it does not culminate in homelessness, can have severe repercussions on educational outcomes. This instability disrupts the continuity of care and schooling, severs important relationships, and intensifies stress levels, all of which significantly hinder academic progress (Buckner, 2008; Herbers et al., 2011). Children experiencing housing instability often face frequent school changes (Miller, 2011, p. 300), which lead to lower graduation rates, higher absenteeism, and increased grade repetition (Parrott et al., 2022). Additionally, early academic achievement and school readiness skills are significantly compromised by homelessness, as consistent educational engagement becomes nearly impossible under such conditions (Manfra, 2019, p. 17). Moreover, the constant threat of displacement, coupled with the need to secure even the most basic shelter, diverts attention away from educational pursuits, perpetuating a cycle of disadvantage. These factors collectively contribute to the high rates of early school leaving observed among Roma children.

The literature on Roma children's education in Türkiye underscores critical issues such as poverty, discrimination, and the failure of inclusive policies to address systemic antiziganism (Çelik and Uştuk, 2024). Özbaş (2020) highlights how socio-economic disadvantages and resource-poor schools perpetuate intergenerational poverty, while Uğur Rizzi (2021) critiques the gap between policy design and implementation, attributing the failure of Roma inclusion efforts to entrenched societal prejudices and the neglect of structural barriers like employment access. However, while these studies provide valuable insights into educational challenges, there is a notable gap in the literature connecting education with other critical factors like housing, which significantly affects Roma children's engagement with education. Despite the substantial attention given to Roma education and housing in Türkiye, there is a lack of focus on the intersection of these two critical areas. Specifically, the impact of housing insecurity

on the educational engagement and outcomes of Roma children remains underexplored, leaving a significant gap in understanding how spatial marginalisation directly influences educational opportunities and success.

This paper argues that the high rates of early school leaving among Roma children cannot be fully understood without considering the profound impact of housing instability on their educational experiences. Previous ethnographic research conducted in the Roma neighbourhood showed that the constant threat of displacement and inadequate living conditions not only disrupted educational engagement but also undermined the stability necessary for academic success (Uştuk, 2024a). However, these perspectives also reveal critical gaps in understanding, particularly among educators, who may overlook the significance of housing insecurity in shaping these educational outcomes. Considering these challenges, this paper presents findings from a nine-month applied research project aimed at decreasing early school leaving among Roma children through a culturally sensitive volunteering programme. By exploring the intersection of educational challenges and housing instability, this research underscores the need for comprehensive, community-centred interventions that address the root causes of educational inequities, emphasising both the material and psychological dimensions of housing insecurity as perceived and acted upon by different stakeholders.

Methodology

To understand the educational dynamics influencing high rates of early school leaving among Roma children, it is imperative to adopt a holistic approach that engages various perspectives on the issue. A critical examination of social realities emphasises the necessity of “uncovering social blind spots, listening to silenced voices, and questioning the naturalness of institutions” (Krippendorff, 2016, p. 6). This approach is particularly relevant when examining the intersection of education and housing instability, as research shows that homelessness and housing insecurity profoundly disrupt educational trajectories (Manfra, 2019, p. 2). In line with this approach, qualitative research aims to amplify the voices that might otherwise remain unheard (Rothman, 2007, p. 12), recognising that students experiencing homelessness face unique challenges that are often overlooked in traditional educational discourse (Nix-Hodes & Heybach, 2014, p. 145).

Recognising the significance of diverse viewpoints on the same issue, this research project gathers data from three key stakeholders invested in the well-being of Roma children in educational settings: elementary school teachers, preschool teachers, and volunteering university students. These perspectives are crucial for understanding how housing insecurity, including the threat of homelessness, shapes educational experiences

and outcomes—an aspect that has been largely neglected by the meritocratic ideals underpinning the schooling system. As noted by Miller (2011, p. 300), the intersection of homelessness and education necessitates a deep inquiry into the lived realities of those affected, revealing how systemic issues manifest in both educational and housing environments and underscoring the need for more holistic interventions.

A nearby school was strategically selected for its close proximity to the Roma neighbourhood in Urla, located just 500 metres away—a short 7-minute walk—ensuring substantial representation of the Roma population. The Roma community in Urla has been subjected to systemic housing instability, intensified by gentrification policies and urban transformation initiatives. Over the years, the rise in real estate values in Urla, driven by an influx of wealthier residents from Istanbul, has put immense pressure on the Roma neighbourhood. The community has faced threats of displacement and actual demolitions of their homes, often justified by local authorities under the guise of public interest and urban renewal (Uştuk, 2024a). This setting allowed for the exploration of the diverse intercultural perspectives of teachers, civic volunteers, and Roma community members, stemming from their social, cultural, and economic capitals, while also accounting for the impact of housing instability on educational participation and retention.

Unlike elementary school teachers, preschool teachers, appointed by the government, had the autonomy to choose their work locations. In this case, four teachers intentionally opted for this specific neighbourhood because of the scarcity of volunteer teachers willing to engage with Roma children, particularly in the NGO Outreach Containers situated in the local Roma neighbourhood. The involvement of volunteering university students, integral to this research, is particularly noteworthy as they participate in a civic engagement programme at their university, where they actively serve as tutors in the NGO Outreach Containers. Their ongoing interactions with Roma children offer valuable insights into how housing challenges, including the experience or fear of homelessness, influence educational engagement and overall well-being.

This study received Ethical Committee Approval from the İzmir Institute of Technology Social Sciences and Humanities Scientific Research and Publication Ethics Committee. All participants, including the 21 volunteers who engaged in the Roma neighbourhood in 2018-2020, were involved in face-to-face interviews and focus group discussions. From this pool, 15 experienced volunteers were selected for in-depth interviews, conducted with their explicit consent. The data collection process was rounded off with interviews featuring a total of 15 volunteers, four preschool teachers associated with the NGO Outreach Container, and ten elementary school teachers working in a public school. Moreover, two focus group discussions, involving eight teachers, were conducted in 2021-2022. However, as these interviews did not directly

address the intersection of education and housing, supplementary data were collected through interviews with Roma residents in the vicinity. These additional data provided a more comprehensive understanding of the housing situation in the neighbourhood.

The study prioritises the voices of teachers, given their authoritative role in educational matters. However, the volunteers' unique insider perspective, cultivated through over a year of contact with Roma children without institutional restrictions, provides a distinct and almost "experience-near" (Geertz, 1983, p. 57) understanding of how housing insecurity shapes educational experiences. Unlike teachers, Roma children perceived and related to volunteers as akin to elder siblings, offering help and nurturing, which allowed for a more nuanced understanding of the children's daily struggles, including their housing concerns.

The study recognises the divergent perspectives of teachers and volunteers, rooted in distinct social positions that produce varied power relations during their interactions. In this way, the research emphasises the intercultural nature of educational dynamics, highlighting how the plurality of voices and the narratives collected from diverse participants represent distinct cultural standpoints. This prompts the imperative question: What insights can be gleaned from exploring the intersection of these diverse worldviews?

While acknowledging "the partial truths" inherent in each party's narratives (Clifford, 1986), the research identifies shared anecdotes and understandings concerning Roma children's educational challenges. These challenges are often deeply intertwined with their housing situation, as the fear or anticipation of becoming homeless significantly influences their engagement with education.

Striving to find an intersection of these narratives, the study critically engages with various and sometimes contradictory accounts, considering the contextual nuances and power relations in which these narratives are constructed. The inquiry aims to unravel how the experience of homelessness, or the fear/anticipation of becoming homeless, alongside institutional racism and discrimination, manifests in educational spaces, highlighting structural inequalities that result in early school leaving among Roma children, rather than attributing it to their cultural tendencies or deficiencies.

Educators' Perspectives on Early School Leaving

According to McInerney (2006, p. 2), discourses surrounding youth alienation, estrangement, and underachievement often place the blame on three key areas: (1) the students, their families, neighbourhoods, and cultural groups; (2) schools and teachers; and (3) public education systems. Drawing on Freire's work, McInerney (2006) argues that any critique of school leaving "must involve both an examination of the

dehumanising forces operating within and outside schools and the development of a renewed project for a critical pedagogy that challenges the logic of instrumental reason and neoliberal approaches to education policy". However, the findings from my interviews reveal that many teachers tend to attribute early school leaving among Roma children primarily to the families and their lifestyle, generalising about the entire community based on negative examples while overlooking the significant impact of their living circumstances.

Teachers frequently highlighted early marriages as a critical factor contributing to early school leaving, reflecting a broader sense of limited future aspirations shaped by their challenging living conditions. The perceived lack of opportunities often leads Roma children and their families to view education as irrelevant to their immediate survival needs, particularly when these needs are not adequately supported by stable housing and employment (Uştuk, 2024b). This view is reflected in the words of a volunteer who noted, "For them, going to school is actually something that limits their lives. Girls are getting married at a very early age. At the ages of 14 and 15" (V5). This sentiment is further reinforced by other volunteers who observed that children often regret leaving school after they have dropped out and assumed adult roles prematurely.

V1¹: A girl who came to our events last year came with a ring on her finger, and another came with her child in her lap. We were quite surprised! This girl is 17 years old.

V11: Some say, "After this age, why would I get an education, I'll better marry". But when they leave school and get married, they regret their choices. Some girl, probably 15-16 years old, said to us, "I wish we would have studied too" when she saw us (*university students*) with the younger kids.

However, attributing early school leaving solely to cultural practises like early marriage neglects the broader structural issues, such as housing instability, that profoundly influence these decisions. Many Roma families live in precarious conditions—leaking roofs, overcrowded homes, and inadequate clothing—that make it difficult to adhere to the demands of the school environment (Uştuk, 2024a). Moreover, elders of the Roma neighbourhood have been raising concerns about rising drug use and violence within their communities, which compounds the challenges faced by children and families already struggling with housing instability.

PST1: Domestic violence is not difficult to be come by. Some kid was coming with muddy shoes all the time. I told her, "you should go to your mother, and she should clean those before she sends you". Then she did for a while, and I was content. One day the child came, wet as a whistle. I sent her home to tidy herself up. Then his father showed up, yelling. Later, we learned that he

1 Throughout the text, I used the following abbreviations: V for Volunteers, EST for the elementary school teachers and PST for the Preschool teachers. The adjacent numbers refer to the order of the respondents.

had a bad temper for using drugs. I was afraid for my life. I cannot imagine a child growing up in such a home.

In this narrative, the emphasis on muddy shoes by the teacher may initially seem incongruent with the more pressing issues the child faces. However, this seemingly mundane observation aligns with the concept that educational institutions serve as classificatory mechanisms, contributing to the establishment and enforcement of legitimate exclusions and inclusions that underpin the social order (Bourdieu and Passeron, 1990). The teacher's focus on cleanliness may reflect an attempt to address visible indicators of the child's challenging circumstances, acting as a tangible, albeit indirect, way to intervene. The subsequent revelation about the child's home life, characterised by domestic violence and drug use, underscores the significance of these seemingly trivial observations as potential indicators of broader societal issues affecting the well-being of students.

Additionally, the lack of residential registration for children who commute between parents poses challenges for school management. These challenging living conditions are not only a source of physical discomfort but also contribute to the psychological stress that impacts students' engagement with education. For instance, the lack of residential stability, often due to the informal labour market's demands, creates barriers to school registration and continuity, as one teacher noted when she had to "cut through the red tape" to ensure that children who had moved were registered at the school. This instability intensifies the sense of alienation that Roma children feel in educational settings, reinforcing a cycle of disengagement and early school leaving.

EST1: Two siblings have a good perception; if they had continued their education, they would have ended up in high places. They went to Torbalı last year for work. Furthermore, then, the district governorship of Urla did not reside them here. I had to cut through the red tape to register those sisters in my school. Another teacher might not bother going that long, and those children would be lost.

Elementary and preschool teachers share the belief that the unpredictable flow of everyday life significantly impacts these children. Many Roma parents are engaged in casual jobs with irregular working hours, leaving them with limited spare time to attend to their children's needs. Even those with regular employment often work late-night shifts, resulting in prolonged periods of sleep in the morning when their children are preparing for school.

PST2: Mothers have good intentions. They say that my child should finish school and not be like us. She sells flowers at night in front of restaurants and bars until 2 am. She has no place to leave the children, so they take their children with them and walk all night to sell something until 2 am. How can this child wake up in the morning to go to school? Imagine! This is how they grow up here.

PST3: They all sleep late and then sleep until noon. It is their habit. Therefore, the children frequently sleep during lessons.

Preschool teachers' viewpoints diverge somewhat from those of elementary school teachers, since they work in the NGO outreach container classrooms in the local Roma neighbourhood. This reveals different interpretations of early school leaving from their viewpoint. At times, their perspectives display ethnocentrism, where the primary issue contributing to early school leaving is perceived to be the Romani way of life. This perception is shaped by the imagery of their housing conditions and the neighbourhoods they live.

Among the four preschool teachers interviewed, three demonstrated genuine dedication to making a positive impact on the Roma neighbourhood. Despite their efforts, a prevailing belief exists that these endeavours are futile due to entrenched patterns of behaviour among the adults, hindering children from conforming to established schooling norms. This perspective indicates a tendency among teachers to focus on imposing their own methods rather than comprehensively considering the context and providing support to the community. The quotes reflect a resistance or inability on the part of teachers to adapt their approach in response to the unique challenges faced by the Roma community.

PST4: We have rules for our children. There are no rules in the Roma families. When the family sets some rules, they can easily follow our rules. They can grasp right and wrong, good and bad.

PST3: They (children) don't respond to our instructions. Last year, there was a challenging student. The boy was raised spoiled and had this habit of doing whatever he wanted. He makes a mess and beats other children. He's clever but mischievous; he's never forced to abide by a rule. Finally, I told the mother that if I do this, you will do the same at home. The mother listened to me, and the child developed a totally different personality a year later.

PST1: You will definitely win five children out of ten. Especially when approaching with love, children can be very responsive. But as soon as the family does the opposite, my efforts are wasted. Because with me, they only spent 6-7 hours tops! But with their families, they spent 20 hours.

Moreover, preschool teachers emphasized that negative behavior patterns exhibited by their peers significantly impact pupils' attendance.

V7: This accomplished boy had just moved to the neighbourhood. He even got a medal for his achievements. He was a very respectful boy. After a while, he started cursing like others and slacking at school. I was not happy with his attitude, so I told him. He said that the others would not involve him in their groups, so he has no other options. After a year, this successful boy dropped out.

V12: They have no one around to look up to. No role model whatsoever.

V13: For example, one of the popular kids always says, "I'm older now. His brother is very

oppressive; he shakes him and says, “What are you doing here?” He says, what are you doing with children?

The existing literature often indicates that negative attitudes among Roma parents are a significant cause of early school leaving. However, my previous research in the same neighbourhood (Uştuk, 2024b) challenges this idea. Contrary to common concerns about the fear of losing their traditional way of life (Levinson and Sparkes, 2006) or potential negative experiences, such as bullying and discrimination in schools (Lloyd & McCluskey, 2008, p. 339; Myers, et al., 2010), my findings did not support these claims. Instead, they show that Roma parents in the neighbourhood do not place significant importance on obtaining a good education for their children, primarily because they do not link education with their livelihood and future prospects. Many hold the belief that even with a degree, employers would still exhibit racial biases, hindering job opportunities. Consequently, a prevalent perception emerges among them that time spent in school is a futile endeavour (Uştuk, 2019). Furthermore, a significant number of parents in the community lack education and literacy, rendering them unable to provide adequate support and guidance to their children throughout their schooling journey.

EST4: How can a parent, who knows nothing of maths or English, help and support their kids?

V11: A parent approached me and said; since you will start to come here, take these children and teach them something. On the other hand, most children see themselves as their play friends rather than their teachers. It’s good. They learn while playing. On the other hand, some students directly ask us for help with their homework. I cannot do it myself, they say.

When examining the reasons for early school leaving from the teachers’ perspectives, their interpretations carry some validity. However, there is a notable lack of understanding regarding the profound impact of habitus ingrained in the neighbourhood. Therefore, their attitudes manifest in two directions: either attributing the problems to the Roma cultural way of life, which is ethnocentric, or attempting to enforce compliance with school regulations, assuming that these families have identical opportunities and motivations as middle-class households. In doing so, teachers inadvertently become the ideological apparatus of the system.

Volunteers’ Perspectives on Housing and Educational Disengagement

Embracing an alternative approach, the volunteers affiliated with the Civic Involvement Projects endeavour to address the apparent lack of interest or literacy among families, providing guidance to Roma children in Urla. Despite repeated information sessions at the onset of each semester, parents have remained somewhat unaware of the specific roles undertaken by the volunteers, often perceiving them merely as babysitters. Nonetheless, the volunteers expressed a clear willingness to

overlook their perceived image within the Roma community, prioritising their commitment to supporting the children.

V6: They do not grasp what we do with their children. Some of them see us merely as babysitters. But they trust us, and it makes a difference.

V3: Sometimes, the parents come to us and ask us to help their children with homework. The children return home with all their homework completed.

Volunteers play a pivotal role in situations characterised by the absence of parental support. In instances where children are largely left to care for themselves, experiencing considerable autonomy in their daily routines, this child-rearing style is identified by Annette Lareau as “natural growth”. Under this child-rearing style, children encounter extended periods of leisure time, engage in child-initiated play, experience distinct boundaries between adults and children, and partake in daily interactions with kin (Lareau, 2003, p. 3). However, in this particular context, granting children decision-making autonomy over their lives translates into the freedom to leave school without repercussions. The frustration expressed by most teachers stems from their struggle to secure parental support among Roma pupils, thereby diminishing their motivation to enhance attendance rates for Roma children. This situation essentially places blame on parents for the level of involvement they may be unable to provide.

V2: Even if the teacher is stubborn about teaching, the child can decide not to pay attention. Even if you put the notebook in their hands and hold them in the classroom from eight in the morning to five in the evening, it does not make any difference. They are not mentally involved.

V1: The slacking school is standard. There is no authority, no one to guide them.

EST6: We prepare our children for the next day, but the Roma parents do not care. The child comes late, his outfit is not suitable, and he is not clean. Teachers expel them for inappropriate outfits. Hence, the child drops out of school because he feels offended.

PST2: The real problem is habits. Even if we change everything, we can imagine if their habits don't change, they will all be in vain. They stay up at night until 3 to 4 am. Sleep in until 1 pm. There is no discipline. We had to go door to door and invite the children to the lesson. Furthermore, parents always have an excuse.

Interviews with the elementary school's guidance counsellor reveal that the school environment was perceived as uncomfortable not only for the children but also for the parents. Parents tend to view the school as a “government's territory,” with teachers serving as authoritative figures, which they tend to avoid as a life strategy. The school represents a social field where they feel alienated and anxious, finding difficulty in reorienting themselves beyond the confines of their neighbourhood. Consequently, this avoidance hinders their relationship with teachers. The mismatch between habitus and the social field induces anxiety in parents, generating separation anxiety in children and fostering an inclination to leave the school environment. Notably, most teachers

appear to overlook the specific challenges faced by Roma children and their families in educational settings.

EST5: When the mother has anxiety issues, we could not separate her from the mother easily. If her voice trembles when she says, “go to class,” the child soaks up that anxiety like a sponge and starts to fear the school.

EST4: We tried to take the child away gradually. We said just come to one lesson, and then when you felt a little better, you could come for two. But we couldn’t continue because we never saw her again.

EST5: We could not control the mother. We urged her to stay away. As we close on to relax the child, she appears from somewhere and disturbs our process, saying: she is sick, she is nauseous, her stomach hurts. We could not explain to her that the feelings her daughter had were temporary.

EST4: Also, the child said to us: I miss my mother’s scent. Do you know how I suffer?

In a parallel vein, volunteers consistently highlighted that Roma children exhibit discomfort in confined spaces. Many of these children start public elementary school without prior preschool experience, rendering them unfamiliar with the formal school environment. Public elementary schools, with their dress codes, grooming regulations, defined activities, and stringent time schedules, often resemble total institutions, wherein diverse enforced activities are amalgamated into a singular rational plan purportedly aligned with the institution’s official objectives (Goffman, 1958, p. 45). The school environment can be perceived as unfamiliar and restrictive for a Roma child accustomed to an unstructured upbringing throughout their early-life

V15: They usually spend their daily lives in open spaces in front of their homes and mostly work outdoors, such as in agricultural fields. Therefore the children are bored indoors, even for an hour. I think that space directly influences them. The child’s mind works like that through the practical things they do in open spaces.

Due to the delayed adjustment of the Romani children to the school environment, their academic progress tends to be slower compared to their peers. Certain Roma parents expressed that their children felt humiliated in class due to being older than their classmates. In contrast, some teachers, harbouring deep prejudices towards the Romani community, dismiss parents’ concerns as insincere, interpreting their reactions as mere excuses for their purported lack of involvement in their children’s education. However, insights from my fieldwork led me to believe that the attitude of Roma parents is an empathetic response to their children’s emotional and inner states, coupled with a lack of the necessary knowledge and tools to navigate the challenges presented by the educational system.

In contrast to the teachers, volunteers from the Civic Involvement Projects Centre offer a more nuanced understanding of the role that housing instability plays in early

school leaving among Roma children. This direct engagement with the community allows volunteers to see the broader picture of how Roma children's educational challenges are deeply intertwined with their living conditions. They recognise that the absence of stable housing and the associated economic pressures compel children to prioritise immediate survival over long-term educational goals. Volunteers observed that many children, particularly those who are responsible for contributing to their family's income, see education as less relevant to their daily lives.

V12: We saw an eleven-year-old boy chopping wood on a school day.

V8: When we ask about their absent friends, they reply, "Went to work". When we asked why he didn't come to class, they replied, "If there is work why would they choose the school?"

V5: They collect paper from the age of eight to nine. They think that if they slack off, they could earn more money. The school does not provide them with actual things, it seems.

V2: Their families also encourage the children to work. The brothers especially call their younger siblings to work together. The kids never seem to bother going to work because they know they must. They must have a job in the future, and they do not believe that school will help them to acquire a job.

V9: Families always support us, always asking if we need something. The families are very nice. But children are always focused on growing up. They think of themselves as a burden to their families.

The Roma community in Türkiye often relies on seasonal and informal labour, including solid waste collection and olive gathering, as well as roles in the entertainment sector, such as performing at weddings. These jobs, while essential for survival, are characterised by instability, low pay, and lack of benefits, perpetuating economic vulnerability. The irregular work schedules and economic pressures often require children to contribute to family income, leading to disruptions in their education and early school leaving. Additionally, discrimination and stereotypes not only limit access to stable employment for Roma adults but also create a stigmatised environment for children in schools, further worsening dropout rates (Uştuk, 2024a, 2024b).

This article highlights how housing instability is an often-overlooked reality by educators when considering its impact on educational outcomes. However, the perspectives of Roma parents vividly illustrate how their living conditions directly affect their children's ability to learn. One parent expressed their longing for basic dignity, saying, "We just want a decent neighbourhood and a safe street. "A real home, not something built from scraps!" (Mother, 45) Another highlighted the daily struggles that make learning nearly impossible for their children: "Our bathroom and toilet aren't usable, and the roof leaks all the time. How can a child focus on schoolwork in a house like this?" (Mother, 40). The dire conditions are further intensified during bad weather, as one parent shared, "Whenever it rains, the house floods, and water runs under the

beds. The kids don't even have proper shoes to wear." (Mother, 35). These reflections underscore the urgent need for educators to recognise housing insecurity as a key factor in educational equity. Volunteers also provided stark accounts of the conditions students must endure, highlighting the near impossibility of studying in such spaces based on their first-hand experiences.

V3: At the start of winter, we ended up stuck in the mud. For three hours, I found myself complaining. Then it hit me—these people live in this environment every single day. I felt ashamed of myself and heartbroken by the inhumane conditions of the houses they lived in.

V5: We initially went there motivated to teach Maths and Turkish, but the environment made that impossible. Rainy days brought overwhelming humidity, and in warm weather, the damp smell was unbearable. The space was too small for the number of students, so whenever the weather was nice, we moved the activities outside and felt a sense of relief.

V10: In the cold, we wore three pairs of socks just to stay warm, while some children would show up barefoot.

Volunteers also highlighted the impact of the COVID-19 pandemic, which intensified the financial pressures on Roma families, leading to increased school dropouts as children were needed to support their families financially. The lack of access to the necessary technological infrastructure for remote learning further widened the gap between Roma children and their peers, reinforcing their marginalisation and limiting their future opportunities.

The findings reveals that housing instability and the spatial conditions of the Roma neighbourhood significantly impact educational outcomes. The frequent need to move due to labour market demands, coupled with the physical inadequacies of their living spaces, significantly undermines the value placed on education within these communities. Many Roma families live in one- or two-room shacks constructed from scrap materials, offering minimal protection from the elements and lacking basic amenities. These cramped quarters often serve as multi-purpose spaces for eating, sleeping, and socialising, leaving no dedicated or quiet areas for children to study. The absence of such independent study areas makes it exceedingly difficult for children to focus on schoolwork or develop disciplined study habits. This intersection of housing and education highlights the need for policies that address the root causes of instability in Roma communities, rather than attributing early school leaving to cultural ways of life.

Discussion

The high rates of early school leaving among Roma children cannot be fully understood without considering the profound impact of housing instability on their educational experiences. The research findings reveal that the constant threat of displacement and inadequate living conditions not only disrupt educational engagement

but also undermine the stability necessary for academic success. While these findings highlight the critical role of housing in shaping educational outcomes, they also expose gaps in understanding, particularly among educators who often overlook the significance of housing insecurity. This perspective aligns with Türkiye's Strategy Document for Roma Citizens (2023-2030), which categorises the challenges faced by Roma communities into key areas—education, employment, health, and housing—drawing on the framework of the Decade of Roma Inclusion (2005–2015) initiative (International Steering Committee, 2005, p. 3). While this categorisation is useful for policy formulation, it can inadvertently obscure the interconnectedness of these issues. Furthermore, academic research often focuses on education or housing in isolation, influenced by disciplinary orientations and researchers' backgrounds, thereby neglecting the critical intersection of housing instability and educational outcomes.

In Türkiye, the Roma community is widely perceived as illiterate, a stereotype that persists even among educators. Quoting Freire (1977, p. 28), O'Hanlon (2010, p. 241) emphasises that “mainstream society sees the marginal people as ‘sick’ and in need of education.” Educators often position themselves as “benevolent counsellors,” seeking to “restore” literacy to marginalised groups through top-down interventions. However, this approach, coupled with an education system steeped in meritocratic ideology, merely reinforces the image of the Roma as ingrates. O'Hanlon (2010, p. 241) further notes that “there is always an ambiguity when institutional help is offered to minority groups, and questions are then asked about why these opportunities are rejected or ultimately seen to fail”.

The findings from the interviews reveal that many teachers tend to attribute early school leaving among Roma children primarily to the families and their lifestyle, generalising about the entire community based on negative examples while overlooking the significant impact of their living circumstances. This narrow focus overlooks how precarious living conditions—overcrowded spaces often serve as multi-purpose spaces for eating, sleeping, and socialising, with no designated or quiet study areas—make it challenging for Roma children to meet the demands of the school environment (Uştuk, 2024a). Consequently, the perceived lack of opportunities often leads Roma families and children to view education as irrelevant to their immediate survival needs.

For many young people growing up in marginalised communities, low aspirations present a significant barrier to educational and employment success (St Clair et al., 2013). Aspirations are shaped by the “ability to identify and set goals for the future while being inspired in the present to work towards those goals” (Quaglia & Cobb, 1996, p. 130). However, the “aspirations-achievement paradox” remains puzzling (Stevens et al., 1998, p. 379), as educational attainment is influenced by a complex interplay of individual and family characteristics, as well as economic and social capital (Buttaro et al., 2010, p. 491).

The findings show that the low educational aspirations among Roma children are closely tied to the segregated life in their neighbourhoods. Cultural frames, acting as “lenses through which one interprets events” (Harding, 2007, p. 346), play a crucial role in shaping these aspirations. For Roma children, who live in relatively homogeneous environments, their aspirations are often aligned with those of their parents and older siblings, who do not see education as a viable pathway to improved circumstances due to systemic exclusion from the labour market (Uştuk, 2024a). This perception is exacerbated by their lived experience of housing instability and fear of becoming homeless or lack of ontological security, which disrupts their ability to engage fully in education and reinforces a sense of futility in pursuing academic success.

Education has long been regarded as “a vehicle by which the cultural norms of the dominant group are imposed on the marginal group” (Kendall, 1997, p. 86). This dynamic is evident in the way in which schooling is used to inculcate new national values, norms, and belief systems, often at the expense of marginalised communities’ cultural identities (Bereketeab, 2020, p. 74). For Roma children, whose lives are shaped by the immediate necessity of earning money and supporting their families, these expectations clash with the values upheld by the meritocratic ideals that shape educational environments. This situation is exacerbated by the fear of becoming homeless, which further disrupts their ability to participate fully in education.

Research shows that people of colour, including Roma children, are more prone to leave school early (Ogbu, 2003; Ogbu, 1989; Fine, 1991). This tendency is often interpreted because of “scepticism and incomprehension about the connection between schooling and their chances in the job market” (Ogbu, 2003, p. 147). In the case of the Roma in Türkiye, this scepticism is rooted in a lived reality where education does not necessarily translate into better employment opportunities (Uştuk, 2021). Without a comprehensive understanding of the complex dynamics between Roma communities and mainstream institutions, there is a risk of reinforcing antigypsyist prejudice by framing Roma children’s disengagement from education as mere “lack of awareness” or “lack of interest” (Ivasiuc, 2018, p. 132).

Using Bourdieu’s concept of the game, we can better understand why Roma children’s dispositions, deeply rooted in their habitus, do not align with the illusion of the educational system—they do not “have a feel for the game” (Bourdieu, 1998, p. 80) and see little value in investing in it. For many Roma families, neither the habitus has been developed nor is the “education game” perceived as a viable or worthwhile pursuit.

Interest is to “be there,” to participate, to admit that the game is worth playing and that the stakes created in and through the fact of playing are worth pursuing; it is to recognise the game and to recognise its stakes (Bourdieu, 1998, p. 77).

To truly address the educational disengagement of Roma children, it is crucial for educators to move beyond attributing resistance to ignorance and instead recognise the structural inequalities that Roma communities face. As Freire (1977) reminds us, education “does not work miracles if there are not enough jobs.” Improving the marginalised position of Roma communities in society requires a comprehensive approach that includes creating more job opportunities and addressing the housing instability that undermines their ability to participate fully in education.

Conclusion

Early school leaving among Roma children is deeply intertwined with broader structural inequalities, particularly housing instability. This instability, characterised by the constant threat of displacement and inadequate living conditions, creates a significant barrier to educational engagement and success. The research highlights how educators, often entrenched in a meritocratic ideology, fail to fully grasp the impact of these structural challenges, instead attributing educational disengagement to cultural deficiencies or a lack of interest among Roma families. In contrast, volunteers, through direct engagement with Roma children over more than a year and without institutional constraints, offer a nuanced and deeply informed perspective on how housing insecurity profoundly shapes educational experiences. While they did not explicitly comment on the housing situation, their accounts indirectly referenced the neighbourhood conditions that make it nearly impossible for children to sustain consistent educational engagement.

Teachers' perspectives overlook the lived realities of Roma communities, where the daily struggle for survival, intensified by housing instability, fundamentally disrupts children's ability to participate in education. The stereotype of the Roma as illiterate and disinterested in education persists, reinforcing the marginalisation of these communities. Yet, as Bourdieu's analogy of the game suggests, Roma children do not inherently lack the ability or desire to succeed in education; rather, they do not see the education system as a game worth playing, given the systemic barriers they face.

To create meaningful and sustainable change in the educational outcomes of Roma children, it is imperative to address these structural issues. This requires not only enhancing access to education but also addressing the root causes of housing instability and creating job opportunities that enable Roma families to escape poverty. Education that fails to account for the lived realities of these communities risks becoming another instrument of exclusion, reinforcing the very inequalities it seeks to overcome. A comprehensive approach that combines educational initiatives with efforts to ensure stable housing and economic opportunities for Roma communities is crucial. This integrated strategy can help dismantle the barriers that sustain their marginalisation and pave the way for meaningful social mobility.

Peer-review: Externally peer-reviewed.

Conflict of Interest: The author declare no potential conflicts of interest with respect to the research, authorship, and/or publication of this article.

Grant Support: This study presents the results of a research project conducted as part of the Applied Research Fellowship in Romani Studies, titled “Breaking Intercultural Barriers through Volunteering: Empowering Roma Children in Educational Settings” (grant number: BPF/16975).

References

- Althusser, L. (2014). *On the reproduction of capitalism: Ideology and ideological state apparatuses*. Verso.
- Akkan, B., Deniz, M. B. and Ertan, M. (2017). The Romanization of poverty: Spatial stigmatization of Roma neighborhoods in Turkey. *Romani Studies*, 27(1), 73-93.
- Arayıcı, A. (1998). The Gypsy minority in Europe—some considerations. *International Social Science Journal*, 50(156), 253–262.
- Arayıcı, A. (2009). Gypsies: The forgotten people of Turkey. *International Social Science Journal*, 193, 527–538.
- Ateş, A., & Ünal, A. (2022). Roma Mothers' Experiences with Their Children's Schools. *Eğitim ve Bilim*, 47(210), 299-319.
- Bedard, T. (2004). Roma in Turkey. *European Roma Rights Center*. <http://www.errc.org/roma-rights-journal/roma-in-turkey>
- Bereketeab, R. (2020). Education as an instrument of nation-building in postcolonial Africa. *Studies in Ethnicity and Nationalism*, 20(1), 71-90.
- Bourdieu, P., & Passeron, J. C. (1990). *Reproduction in education, society and culture*. Sage.
- Bourdieu, P. (1998). *Practical reason: On the theory of action*. Stanford University Press.
- Brüggemann, C. and Friedman, E. (2017). The Decade of Roma Inclusion: Origins, actors, and legacies. *European Education*, 49(1), 1-9. <https://doi.org/10.1080/10564934.2017.1290422>
- Buckner, J. C. (2008). Understanding the impact of homelessness on children: Challenges and future directions. *American Behavioral Scientist*, 51, 721–736.
- Buttaro Jr, A. and Battle, J. (2010). The aspiration–attainment gap: Black students and education. *Journal of Negro Education*, 79(4), 488-502.
- Cemlyn, S., Greenfields, M., Burnett, S., Matthews, Z. and Whitwell, C. (2009). Inequalities experienced by Gypsy and Traveller communities: A review. *Equality and Human Rights Commission, Research Report: 12*. <https://www.equalityhumanrights.com/sites/default/files/research-report-12-inequalities-experienced-by-gypsy-and-traveller-communities.pdf>
- Clifford, J. (1986). Introduction: Partial truths. In J. Clifford & G. Marcus (Eds.), *Writing culture: The poetics and politics of ethnography* (pp. 1-26). University of California Press.
- Council of Europe. (2003). *Breaking the barriers: Romani women and access to public health care*. European Monitoring Centre on Racism and Xenophobia.
- Curcic, S., Miskovic, A., Plaut, S. and Ceobanu, C. (2014). Inclusion, integration, or perpetual exclusion? A critical examination of the Decade of Roma Inclusion, 2005–2015. *European Educational Research Journal*, 13(3), 257-267. doi:10.2304/eeerj.2014.13.3.257

- Çelik, F. & Uştuk, O. (2024). Two decades of research on Roma in Türkiye: Socio-economic exclusion, identity, and state policies. *Romani Studies*, 34(2), 205-232.
- Danka, A. (2008). Institutional and legal framework for protecting Roma rights in Turkey. In E. Uzpeder, S. Danova/Roussinova, & S. Özçelik (Eds.), *We are here: Discriminatory exclusion and struggle for rights of Roma in Turkey* (pp. 31-54). Mart Matbaacılık.
- European Commission Turkey. (2009). *E.U. progress report (COM 2009 533)*.
- Fine, M. (1991). *Framing dropouts: Notes on the politics of an urban public high school*. State University of New York Press.
- Freire, P. (1977). *Cultural action for freedom*. Penguin Books.
- Geertz, C. (1983). From the native's point of view: On the nature of anthropological understanding. In C. Geertz (Ed.), *Local knowledge: Further essays in interpretive anthropology* (pp. 55-70). Basic Books.
- Gençoğlu-Onbaşı, F. (2012). The Romani opening in Turkey: Antidiscrimination? *Turkish Studies*, 13(4), 599-613. <https://doi.org/10.1080/14683849.2012.746824>
- Goffman, E. (1958). Characteristics of total institutions. In *Symposium on preventive and social psychiatry* (pp. 43-84). U.S. Government Printing Office.
- Gökçen, S., & Öney, S. (2008). Türkiye'de Romanlar ve Milliyetçilik [Roma and nationalism in Turkey]. In E. Uzpeder, S. Danova/Roussinova, & S. Özçelik (Eds.), *We are here: Discriminatory exclusion and struggle for rights of Roma in Turkey* (pp. 129-135). Mart Matbaacılık.
- Gültekin, N. (2009). The Impact of Social Exclusion in Residential Segregation: A Gipsy Neighbourhood Fevzi Pasa in Turkey. *Gazi University Journal of Science*, 22(3), 245-256.
- Harding, D. (2007). Cultural context, sexual behavior, and romantic relationships in disadvantaged neighborhoods. *American Sociological Review*, 72(3), 341-364.
- Herbers, J. E., Cutuli, J. J., Lafavor, T. L., Vrieze, D., Leibel, C., and Obradović, J., (2011). Direct and indirect effects of parenting on the academic functioning of young homeless children. *Early Education & Development*, 22, 77-104.
- İlköğretim ve Eğitim Kanunu. (1961). *T. C. Resmi Gazete*, no: 3583.
- Illich, I. (1973). *Deschooling society*. Penguin Books.
- International Steering Committee (ISC). (2005). *Decade of Roma Inclusion 2005-2015: Terms of reference*. Bucharest.
- Ivasiuc, A. (2018). Alter-narratives: Seeing ordinary agency. In S. Beck & A. Ivasiuc (Eds.), *Roma activism: Reimagining power and knowledge* (pp. 129-150). Berghahn Books.
- Karaman, O. and Islam, T. (2012). On the dual nature of intra-urban borders: The case of a Romani neighborhood in Istanbul. *Cities*, 29(4), 234-243.
- Kendall, S. (1997). Sites of resistance: Places on the margin: The Traveller's homeplace. In T. A. Acton (Ed.), *Gypsy politics and Traveller identity* (pp. 70-89). University of Hertfordshire Press.
- Klaus, S. and Marsh, A. (2014). A special challenge for Europe: The inclusion of Roma children in early years education and care. *European Early Childhood Education Research Journal*, 22(3), 336-346. <https://doi.org/10.1080/1350293X.2014.912896>
- Krippendorff, K. (2016). Social construction of reality. *The International Encyclopedia of Communication Theory and Philosophy*, 1(9). doi:10.1002/9781118766804.wbiect105

- Kuhn, R. and Culhane, D. P. (1998). Applying cluster analysis to test a typology of homelessness by pattern of shelter utilization: Results from the analysis of administrative data. *American journal of community psychology*, 26(2), 207-232.
- Lareau, A. (2003). *Unequal childhoods: Class, race, and family life*. University of California Press.
- Levinson, M. P. and Sparkes, A. C. (2006). Conflicting value systems: Gypsy females and the home-school interface. *Research Papers in Education*, 21(1), 79-97.
- Lloyd, G. and McCluskey, G. (2008). Education and Gypsies/Travellers: Contradictions and significant silences. *International Journal of Inclusive Education*, 12(4), 331-145.
- Manfra, L. (2019). Impact of homelessness on school readiness skills and early academic achievement: A systematic review of the literature. *Early Childhood Education Journal*, 47, 239-249.
- Marsh, A. (2008). Unequal citizenship: Human rights violations against Turkish Gypsies. In E. Uzpeder, S. Danova/Roussinova, & S. Özçelik (Eds.), *We are here: Discriminatory exclusion and struggle for rights of Roma in Turkey* (pp. 55-114). Mart Matbaacılık.
- McInerney, P. (2006). Blame the student, blame the school or blame the system? Educational policy and the dilemmas of student engagement and school retention—a Freirean perspective. *Annual meeting of the Australian Association for Research in Education*. AARE.
- Miller, P. M. (2011). A critical analysis of the research on student homelessness. *Review of Educational Research*, 81(3), 308-337.
- Myers, M., McGhee, D. and Bhopal, K. (2010). At the crossroads: Gypsy and Traveller parents' perceptions of education, protection and social change. *Race Ethnicity and Education*, 13(4), 533-548. <https://doi.org/10.1080/13613324.2010.492138>
- Nix-Hodes, P. and Heybach, L. M. (2014). Removing Barriers: The Struggle to Ensure Educational Rights for Students Experiencing Homelessness. *Critical Questions in Education*, 5(3), 143-171.
- Ogbu, J. U. (1989). The individual in collective adaptation: A framework for focusing on academic under-performance and dropping out among involuntary minorities. In L. Weis, E. Farrar, & H. G. Petrie (Eds.), *Dropouts from schools: Issues, dilemmas and solutions* (pp. 181-204). State University of New York Press.
- Ogbu, J. U. (2003). *Black American students in an affluent suburb: A study of academic disengagement*. Lawrence Erlbaum Associates Publishers.
- O'Hanlon, C. (2010). Whose education? The inclusion of Gypsy/Travellers: Continuing culture and tradition through the right to choose educational opportunities to support their social and economic mobility. *Compare: A Journal of Comparative and International Education*, 40(2), 239-254. doi:10.1080/03057920903546104
- O'Nions, H. (2010). Divide and teach: Educational inequality and the Roma. *The International Journal of Human Rights*, 14(3), 464-489. <https://doi.org/10.1080/13642980802704304>
- Önen, S. (2013). Citizenship rights of Gypsies in Turkey: Roma and Dom communities. *Middle Eastern Studies*, 49(4), 608-622. doi:10.1080/00263206.2013.798310
- Özateşler, G. (2016). *Çingene: Türkiye'de yaftalama ve dışlayıcı şiddetin toplumsal dinamiği*. Koç Üniversitesi Yayınları.
- Özbaş, M. (2020). The Educational Inequalities in the Disadvantaged Social Strata of Romani Population. *Poverty and Public Policy*, 12(3), 218-235.
- Quaglia, R. J. and Cobb, C. D. (1996). Toward a theory of student aspirations. *Journal of Research in Rural Education*, 12, 127-132.

- Rothman, B. K. (2007). Writing ourselves in sociology. *Methodological Innovations*, 2(1), 11-16.
- Small, M. L., Harding, D. J. and Lamont, M. (2010). Reconsidering culture and poverty. *The Annals of the American Academy of Political and Social Science*, 629, 6-27. <https://doi.org/10.1177/0002716210362077>
- St Clair, R., Kintrea, K. and Houston, M. (2013). Silver bullet or red herring? New evidence on the place of aspirations in education. *Oxford Review of Education*, 39(6), 719–738.
- Stevens, P. A., Mau, A., & Crozier, G. (2019). England: Critical perspectives on the role of schools in developing race/ethnic inequalities. In P. Stevens & A. G. Dworkin (Eds.), *The Palgrave handbook of race and ethnic inequalities in education* (pp. 421-484). Palgrave Macmillan.
- The Decade of Roma Inclusion Secretariat Foundation (Secretariat). (2013). *Decade of Roma Inclusion 2005-2015*. <http://www.romadecade.org>
- Uçan Çubukçu, S. (2011). Mekânın izdüşümünde toplumsal cinsiyet: Sulukule mahallesi ve Romanlar. *İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, 44: 83-106.
- UNICEF. (2011). *The right of Roma children to education: Position paper*. UNICEF Regional Office for Central and Eastern Europe and the Commonwealth of Independent States (CEECIS).
- Uysal, Ü. E. (2012). An urban social movement challenging urban regeneration: The case of Sulukule, Istanbul. *Cities*, 29(1), 12-22.
- Uştuk, O. (2019). Emek pazarı ve kimliklenme ilişkisi: İzmir Urla Sıra Mahallesi Romanları Örneği. PhD Thesis, Hacettepe University, Turkey
- Uştuk, O. (2021). Roman Kimliğinin Çatışmalı İnşası: “Fotokopi Romanlık” karşısında otantik romanlık. *Folklor/Edebiyat*, 27(105), 151-166.
- Uştuk, O. (2024a). Unwanted Others of the City: Counter-Cultural Production of the Roma People of Urla-Turkey. *Journal of Intercultural Studies*, 45(4), 741-755.
- Uştuk, O. (2024b). Tacit Racism toward Roma Students: The Case of a Turkish Public School. *Journal of Economy Culture and Society*, (69), 77-85.
- Uştuk, O., & Tunç Cox, A. (2020). Roma people of Turkey re-write their cinematographic images. *Ethnicities*, 20(3), 501-519.
- Zachos, D. T., & Panagiotidou, A. (2019). Roma parents' perceptions on education. *Journal of Advances in Education Research*, 4(1), 13-23. <https://doi.org/10.22606/jaer.2019.41002>

Bir Gizli Evsizlik Mekânı Olarak Bekâr Odası: Amsterdam'daki Türk Göçmenlerin Gündelik Hayat Performansları

Şener Kaya¹ , Adem Sağır²

Öz

Çalışmanın konusu gizli evsizlik bağlamında bekâr odalarında yaşayan kişilerin sosyal ilişkilerini nasıl inşa ettikleridir. Çalışmanın amacı Amsterdam'da bekâr odalarında yaşayan Türk göçmenlerin gündelik hayat deneyimleri ve performanslarının arkasındaki gerçeklikleri anlamaktır. Bekâr odalarında kalan Türk göçmenler, Amsterdam'da yabancı olmayı deneyimlerken kendi mekânlarının dışında belli sınırlılıklardan dolayı kamusal alana çok dâhil olamadıklarından “gölgede kalmış” kişilerdir. Bekâr odaları üzerine yapılan çalışmalar daha çok iç göçle gelen kişilerin barınma, istihdam nitelikleri, yaşadıkları sorunlar gibi konulara değinirken burada kalan kişilerin sosyal ilişkilerini nasıl inşa ettiklerine sınırlı bir düzeyde değinmektedir. Ayrıca bekâr odaları gizli evsizlik örneği olarak derinlemesine araştırılmamıştır. Amsterdam'da farklı bir kültür içerisinde bekâr odalarında var olma çabası gösteren kişilerin sosyal ilişkilerini nasıl inşa ettiği ve bekâr odalarının gizli evsizlik bağlamında derinlemesine araştırılması çalışmanın özgün yanlarını oluşturmaktadır. Kamusal alanda gösterdikleri performanslar sahne önünü temsil ederken asıl gerçeklik sahne önünde gösterdikleri performansların nedenini anlamaya çalışan bu çalışmada kişilerin kaldıkları mekânlar gerçek kimliklerini gösterebildikleri sınırlı alanlardan biridir. Çalışmada nitel araştırma yöntemi tercih edilmiş, açıklayıcı durum çalışması kapsamında kolayda örnekleme ile derinlemesine görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Çalışma sürecinde katılımcılar yaşadıkları odaları “bekâr evi/odası” yerine “turist evi” olarak tanımlamışlardır. Burada yaşayan bireylerin yasal olmayan yollarla ülkeye gelmeleri ve dil bilmemeleri en büyük problemleridir. Bu durum gizli evsiz olarak yaşamalarını sürdüren kişilerin yaşadıkları sorunlarla benzerlik gösteren sosyal hayata katılımı ve gündelik hayattaki performansları sınırlandırmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Evsizlik • Gizli evsizlik • Uluslararası göç • Bekâr odaları • Amsterdam

Bachelor Room as a Space of Hidden Homelessness: Everyday Life Performances of Turkish Immigrants in Amsterdam

Abstract

While experiencing being foreigners in Amsterdam, Turkish immigrants staying in bachelor rooms are people who are “overshadowed” because they cannot participate in the public space outside of their own space due to certain limitations. The subject of the study is how people living in single rooms build their social relationships in the context of hidden homelessness. The study aims to understand the realities behind Turkish immigrants' daily life experiences and performances living in bachelor rooms in Amsterdam. While studies on bachelor rooms mainly focus on issues such as housing, employment qualifications, and problems experienced by people who migrated internally, they only touch on how the people staying here build their social relations at a limited level. Additionally, bachelor pads have not been thoroughly investigated as an example of hidden homelessness. The original aspects of the study are how people who try to survive in single rooms in a different culture in Amsterdam build their social relations and the in-depth investigation of bachelor rooms in the context of hidden homelessness. While their performances in public spaces represent the front of the stage, the objective reality in this study, which tries to understand the reason for their performances in front of the stage, is that the places where people stay are one of the limited areas where they can show their true identities. A qualitative research method was preferred in the study, and in-depth interviews were conducted with convenience sampling within the scope of the explanatory case study. During the study, participants described their rooms as “tourist houses” rather than “bachelor's houses/rooms.” The biggest problems of the individuals living here are that they come to the country illegally and do not know the language. This situation limits participation in social life and performance in daily life, which are similar to the problems experienced by people living as hidden homeless people.

Keywords: Homelessness • Hidden homelessness • International migration • Bachelor rooms • Amsterdam

1 Şener Kaya (Öğretim Görevlisi, Dr.), Jandarma ve Sahil Güvenlik Akademisi, Jandarma Astsubay Meslek Yüksekokulu, Güvenlik Hizmetleri Bölümü, Ankara, Türkiye, Eposta: senerkaya44@gmail.com, ORCID: 0000-0003-2707-9938

2 Sorumlu Yazar: Adem Sağır (Öğretim Üyesi, Prof. Dr.), Karabük Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sosyoloji Bölümü, Karabük, Türkiye, Eposta: ademsagir@karabuk.edu.tr, ORCID: 0000-0003-0763-0518

Atf: Kaya, S., Sağır, A. (2024). Bir gizli evsizlik mekânı olarak bekâr odası: amsterdam'daki türk göçmenlerin gündelik hayat performansları. *Istanbul Üniversitesi Sosyoloji Dergisi*, 44, 655-682. <https://doi.org/10.26650/SJ.2024.44.2.0673>

Extended Summary

Purpose of the Study: The ground of this research is to explain the experience of immigration in a divided public space through the relationships between daily life performances and space. The main purpose of the study is to understand the daily life experiences and performances of Turkish immigrants living in bachelor rooms in Amsterdam.

Theoretical Background of the Study: Individuals living in bachelor rooms, which constitute the subject of the study, are evaluated in the context of “hidden homelessness” within the temporal classification. There are different definitions for the concept of hidden homelessness. Hidden homelessness includes individuals who do not have their own home and who live with acquaintances or who live in places that are not suitable for living (Erickson, 2004, p. 204). Hidden homeless people are a group of people who continue their lives in crowded places with their relatives, in bachelor rooms or by working daily jobs with others, who have an active social life, and who are hidden because they cannot access state support because they live in unsuitable places (Özdemir, 2010, p. 79; Woolrych, Gibson, Sixsmith, & Sixsmith, 2015, pp. 238-239).

Turkish immigrants living in bachelor rooms are considered to represent “others” in a divided public space and to be a part of the hidden homeless population. Considering that many of the community members work as illegal workers, it is possible to say that we are faced with a homeless mass that is difficult to determine numerically. While Turkish immigrants come to Amsterdam with the hope of finding a job that will provide financial security, they also draw a typology that is “nowhere” outside the space. It was observed that the participants tried to protect their own spaces even though they live in bachelor rooms and are demographically “non-existent”. The fact that they defined the rooms they live in as “tourist houses” instead of the adjective “bachelor” during the study reveals how complex this protective instinct is. Although “tourist houses” are generally used to describe the places where people stay when they go on holiday for touristic purposes, the concept is defined in this study as a concept that defines hidden homelessness. Thus, immigrant spaces defined as “bachelor rooms” in Turkey have evolved to represent the places where people who go to Amsterdam and carry their sociology on their backs stay to meet their shelter needs. The fact that people staying here are described as “tourists” has become a situation that has normalized the name of the place. Although it may seem like a different and softer discourse, people living here struggle with the difficulties brought by their immigrant identity and show various performances to exist in daily life.

The Model and Problematics of the Study: This study aims to find an answer to the basic research question, “How do people living in bachelor rooms in Amsterdam, the Netherlands, participate in daily life?” The difference of this study from other studies is that it tries to determine whether bachelor

rooms can be modelled as an example of hidden homelessness through Turks living abroad. Although bachelor rooms find a place in the literature as an example of hidden homelessness, the fact that it is not a subject that has been studied constitutes the problem of the study. In addition, it is important both to determine the general framework of hidden homelessness and to understand where bachelor rooms stand in this determination.

Methodology of the Study: Within the scope of the research purpose, to create a chain of evidence, firstly theoretical information was obtained by examining the documents in the literature and then interviews were conducted based on the open-ended semi-structured interview technique with the participant observation method. For this purpose, within the scope of the study considered as an example of “hidden homelessness”, interviews lasting an average of 45-60 minutes were conducted with 8 participants using the convenience sampling technique to continue in-depth interviews living in the Sloterdijk Neighborhood, which is approximately 5 km away from the Amsterdam Center. As a result of the field study, the data obtained from the 55-page document was finalized using the thematic content analysis technique.

Results and Discussion: All participants in the study are male. The hidden homelessness phenomenon, which is one of the assumptions of this study, has also emerged in a male-dominated context. Accordingly, the subject of bachelor rooms in Amsterdam is male and when we talk about performances, it is possible to say that daily life is constructed by male immigrants. Establishing limited relationships in daily life due to not knowing the language and staying away from social opportunities are practices that ground bad feelings. The least relations of the participants are with official institutions and citizens of other countries living in the Netherlands and coming from outside Turkey. The lack of relations with official institutions is because most immigrants are illegal, i.e. tourists. It is also seen that those who live here with permission and residence permits have very limited relations with official institutions. The fact that participants do not have any social relations with citizens of other countries is generally related to the social networks established by the immigration experience. Accordingly, citizens of each country prefer to spend more time in their own circle of trust, that is, with their own citizens. It was observed that the participants' involvement in a common public sphere with residents in Amsterdam was limited. For participants, home, neighbourhood and workplace are the most trusted areas. In this context, it was determined that being both an immigrant and a foreigner affected the participants' performance in their daily lives. Although the neighbourhood where the participants live is densely populated by Turks, it has been observed that they do not leave this area due to the feeling of insecurity, and it has been determined that this has turned into a group dynamic among the community members. In addition, the fact that the Turks here do not tend to continue a neighbourhood culture like in their homeland and that the people they have contact with are limited are other conclusions of the study. In addition to a busy work schedule, spending time outside

is a situation of concern for them, as being caught by the police for any reason will result in their deportation. The difference from other immigrant Turks in Europe is that the “homes” here, as living spaces, contain temporary relationships and interactions. Therefore, it is not possible to talk about a certain continuity for the participants in their daily life performances. In addition, the state of restriction in many respects creates psychological pressure on the individual. For most of the community members, being in the Netherlands feels good spiritually, but it has been observed that they still experience a deep longing for their homeland. In conclusion, the bachelor rooms, or rather the tourist house in the context of the results of the study, have shown that they are a model of hidden homelessness.

Bir Gizli Evsizlik Mekânı Olarak Bekâr Odası: Amsterdam'daki Türk Göçmenlerin Gündelik Hayat Performansları

Göçmen kimliği ile mekân arasında karmaşık ilişkiler vardır. Göçmenin gündelik hayattaki performanslarının izi sürüldüğünde bu ilişkileri şekillendiren faktörleri anlamının, göçlerin yarattığı toplumsal alanın anlaşılması ile ilişkili olduğu görülür. Dünyadaki ve Türkiye'deki akademik literatür, bize göç olgusunun ve göçmenlik tipolojilerinin görünürlüğünün yaygınlığını koruduğunu göstermektedir. Küresel ihtiyaçların çeşitlendiği, ulaşım ve bilişim teknolojilerinin yaygınlaştığı düşünüldüğünde küresel dünyanın bir “göçler çağı” (Castles ve Miller, 2008) olarak tanımlanmasının hala geçerliliğini koruduğunu söylemek mümkündür. Özellikle yakın dönemde Ortadoğu'daki şiddet ve çatışma döngüsünün milyonlarca insanı göçe zorlaması ve Bauman'ın (2024) “kapımızdaki yabancılar” atfıyla dikkat çektiği nokta göçleri konuşmaya devam edeceğimiz iddiasını güçlendirmektedir. Bu bağlamın dünyanın birçok yerindeki toplulukların farklı kültürel gruplarla ve bu grupların yarattığı ilişki ağlarıyla sarılmış olduğu anlamına gelmesi olasıdır. Böyle bir ağ içindeki insan davranışları, zincirleme etkilerle bütün topluluğu etkileyen bir performans dalgasına dönüşmektedir. Performans, Goffman'a (2009) atıfla göçmen toplulukların kurduğu sahnede, hazırlıksız, olağan ve sürekli denetlenebilirlik altında gerçekleşen inşaları kasteder. Herkesin sahnede bir rolü olduğu için, doğallığın ve sahiciliğin anlamını sorgulamak rasyonel değildir. Bu bağlamı Poloma (1993) göçmenin sahnesinin aynı zamanda “yerlilik” ve “yabancılık” söylemleriyle kurulan bölünmüş bir kamusal alanı temsil ettiği şeklinde yorumlar. Böyle bir kamusal alanda herkes, kendi düşünceleri ve davranışlarına dair bir izlenime sahiptir. Göçmenin “yerli” ile karşılaştığı bu alanda arzulanan ve kabul edilebilir kişi olmak için kimlik inşa etme biçimleri söz konusudur. Goffman (2020), toplum nezdinde kabul gören sosyal beklentiler etrafında inşa edilen performans sunumları betimlemesiyle aslında bu kimliğin nasıl inşa edildiğini de temellendirmiş olur.

Göçmen kimliği ve mekân arasında kurulan ilişkilerin karmaşık bir doğası vardır ve pratikte farklı şekillerde karşımıza çıkar. Örneğin, cinsiyet rolleri ve ırksal konumlar (Pessar ve Mahler, 2003; Silverstein, 2005) ve dini aidiyetlikler veya yeni melez dinselciliklere dâhil olma (Peach, 2002; Kong, 2010) bahse konu karmaşıklığın sadece bir yönünü temsil eder. Göçmenlik ve mekân arasındaki ilişkinin anlamlı bir hale gelmesi ise aidiyetlik ve ev kavramlarının ön plana çıkmasıyla gerçekleşir (Ehrkamps, 2005; Blunt ve Dowling, 2006; Mee ve Wright, 2009; Ralph ve Staeheli, 2011; Wright, 2014). Ev kavramı ön plana çıktığında, modern dünyada göçmenlik deneyiminin yer ve mesafe kısıtlılığından zihinsel olarak kurtulamadığını göstermektedir. Ralph ve Staeheli (2011) evin aidiyet kavramıyla kimlik ve mekânı buluşturduğuna dikkat çekmektedir. Yazarlara göre ev, göçmenlerin ve diğerlerinin gündelik performanslarını inşa ettikleri ve anlamlandırdıkları karmaşık ilişkileri temsil etmektedir. Bu durum, bölünmüş kamusal alanları ve bu alanlardaki performansları daha dikkate değer hale

getirmektedir. Avrupa’da 21. yüzyılın başlarından itibaren yükselen göçmen karşıtlığı ve bu karşıtlıktan beslenen politikalar, göçmenlerin deneyimlerinin izlerini sürmeyi önemli hale getirmektedir. Bauman’ın (2006) akışkan dünyada sınıvlaşmayan ya da buharlaşmayan katılıklar listesine “göçmenleri” ve “yerinden edilmişleri” sığdırmak mümkündür.

Göçmenleri anlamak için “yabancı” ve “marjinal” tipleştirmelerini analize dâhil etmek yararlı olacaktır. Simmel’in (2009, 149-154; Rose, 1993) “yabancı”sı kendini insanlardan ayrı konumlandırır, farklı duygularla gündelik hayata katılan ya da topluluk tarafından dışarıda bırakılmış ve en temel göstergesi olarak da kendini güvende hissettiği mekâna kapatan bir tiptir. Yabancı ruhsal ve duygusal dünyası karmaşıktır, çelişkiler barındırır. Yabancı Simmel’e göre (2009, s. 149), mekândaki her bağlılıktan kurtulmak anlamına gelen ya da kendi deyişiyle “mekandaki verili her noktadan belli bir uzaklıkta olma durumu olan düşünülen gezginlik”le zıddını yani “belli bir noktaya bağlılığı” kendi bünyesinde bir araya getirir, “sentez”ler. Yabancı bu anlamda yerleşik-gezgin, dışarı-içeri, düşman-dost, kaos-düzen arasında konumlanır. McLemore (1970, 86) yabancıyı anlatırken onun mekânsal olarak gündelik hayatın içinde topluluk üyeleriyle ilişkisi ya da etkileşimi olabileceğine değinirken, kolektif bilinç anlamında topluluk üyesi olmadığına dikkat çekmektedir. Bu bağlamdan hareketle düşünüldüğünde yabancı hem toplumla iç içe geçmiştir hem de toplumun sınırları dışında bir yerlerde yaşamaktadır.

Melez bir araftalık biçimi olarak göçmenin yabancılık hali, Bauman’ın dost-düşman ikilisi bağlamında da anlaşılabilir. Bauman’a göre (2003; 75,81) dost içeride, düşman dışarıda olan; yabancıysa belli bir yere ait olmadığı için insanları sürekli rahatsız edendir. Bu Bauman için tek kültürün ötesinde, iki kültürün arasında ve üçüncü kültürün ortasında olmak anlamındadır. Bu şekilde tanımlandığında yabancı toplumsallaşması kaotik bir nitelik arz eder. Yabancı hem toplumsallaşamayan hem de toplumsallaşabilme olanağını tehdit eden kişidir. Mekânsal ayrımlar söz konusu olduğunda düzenin öbür tarafını temsil eden bu yabancı tipolojisi, evsizlik ile göçmenliğin yakınsadığı bir kesişim alanını temsil etmektedir. Bauman’ın (2003) vurguladığı gibi yabancı her toplumdaki sökülmüştür ve her toplumda yuvasızdır. Yuvasız olma hali, mekânsal bir varoluş biçimi olarak “evin” de kaybı anlamına gelmektedir.

Göçmenliği anlamamıza yardım edebilecek bir diğer tipleştirme de Park’ın (1928) “marjinal adam”ıdır. Marjinal adam, iki farklı kültürel yapı içinde yaşayan ve her iki kültürü de paylaşan, fakat bunlardan hiçbirine ait olmadan ya da tam parçası olmadan var olur. Bu yönüyle Park’ın (1928) yabancıysa da melez bir araftalık biçimini temsil eder. O hem yalnızdır hem de yabancılaşmıştır. Bu hal aynı zamanda göçmenliğin gündelik hayattaki performanslarını yönlendirir. Literatürde tartışıldığı üzere ekonomik ve toplumsal olarak gündelik hayata katılmayan göçmenlerin mekânsal dışlanışlığı

yoğun bir şekilde yaşadıkları ve toplulukla bütünleşme süreçlerinin aksadığı görülmektedir (Kaya vd., 2009;19; Adıgüzel, 2024).

Bu bağlamda çalışmanın amacı, bölünmüş bir kamusal alandaki göçmenlik deneyimini gündelik hayat performansları ve mekân arasındaki ilişkiler üzerinden anlamaktır. Bu doğrultuda Amsterdam'da bekâr odalarında yaşayan Türk göçmenlerin gündelik hayat deneyim ve performanslarına odaklanılmıştır. Bekâr odaları literatürde (Guittar, 2022; Nooe ve Patterson, 2010, s. 110; Özdemir, 2010, s. 79; Woolrych, Gibson, Sixsmith ve Sixsmith, 2015, s. 238-239; Ericson, 2004, s. 204) kendine “gizli evsizlik” örneği olarak yer bulsa da üzerine yeterince çalışma yapılmamış olması araştırmanın özgünlüğüne işaret etmektedir. Literatürdeki çalışmalar değerlendirildiğinde iki nokta dikkat çekmektedir. Bekâr odalarına bir evsizlik çeşidi olarak yaklaşan çalışmalarda daha çok evsizlikle ilgili neden ve sonuçlar tartışılmıştır. Bekâr odalarına odaklanan çalışmalarda (Erim, 2019; Şen, Alican ve Kahraman, 2013; Şen, Arlı ve Şen, 2016; Yağcı ve Akkaya, 2014) kentlerin çöküntü bölgelerinde yoğunlaşan bu tür konutlarda yaşayan insanların yoksullukla nasıl başa çıktıklarına, istihdam niteliklerine ve barınma ile ilgili sorunlarına odaklanmaktadır. Ayrıca bu çalışmalarda bekâr odasında kalan kişilerin gündelik yaşam içerisinde sosyal ilişkilerini nasıl inşa ettiklerine dair bilgiler de sınırlıdır. Yurt dışına göç eden Türkler üzerine yapılan çalışmalar (Yılmaz, 2015; Çiçek, 2021) yerleştikleri ülkelerdeki topluma uyum süreçlerini veya yerleşik topluluklara karşı yerel kültürlerini koruma kaygısıyla gösterdikleri direnişi bir strateji olarak nasıl kullandıklarını anlatmaktadır. Bu çalışmalarda genel olarak insanların kendi aileleri ile yaşadıkları ele alınmıştır. Bu çalışmanın yapılan çalışmalar ile benzer yanları olmasına rağmen Amsterdam'da farklı bir kültür içerisinde var olma çabası gösteren kişilerin sosyal ilişkilerini nasıl inşa ettiği ve bekâr evlerinin gizli evsizlik bağlamında araştırılması çalışmanın özgün yanlarını oluşturmaktadır. Böylece çalışmanın ortaya koyacağı özgünlük, hem gizli evsizlik literatürüne atıfla bekâr odalarının nerede konumlandırılabileceğini anlamak bakımından önemlidir.

Bu çalışmada, bekâr odalarında yaşayan Türk göçmenlerin bölünmüş bir kamusal alanda “ötekileri” temsil ettiği ve gizli evsiz nüfusun içerisinde yer aldığı kabul edilmiştir. Araştırmacıların veri toplama sürecinde ortaya çıkan topluluk üyelerinin birçoğunun kaçak işçi olarak çalıştığı gerçekliği dikkate alındığında, bu çalışmada sayısal olarak saptanması zor bir evsiz kitleyle karşılaşıldığını söylemek mümkündür. Bu bağlamdan hareketle çalışmada “Türk göçmenler” finansal güvenlik sağlayacak bir iş bulma umuduyla geldikleri Amsterdam'da yabancı olmayı deneyimlerken kendi mekânlarının dışında belli sınırlılıklardan dolayı kamusal alana çok dâhil olmadıklarından “gölgede kalmış” kişiler olarak tanımlanmışlardır. Bu tanımlamanın güttüğü temel kaygı bekâr odalarında kalabalık gruplar halinde yaşamalarına rağmen, Türk göçmenlerin gündelik hayatta nasıl bir performans gösterdiklerini tartışmaktır.

Kamusal alanda gösterdikleri performansların arkasındaki gerçeklikleri göstermeye çalışan bu araştırmada kişilerin kaldıkları mekânlar gerçek kimliklerini gösterebildikleri sınırlı alanlardan biridir. Kamusal alana katılımları dil başta olmak üzere kaçak çalışmaları gibi çeşitli nedenlerden dolayı sınırlı olduğu için Türk göçmenler için ikamet ettikleri konutlar kendilerini daha özgür hissettikleri *güvenilir kozalardır* (Giddens, 2010). Buralarda iş bölümü çerçevesinde hayatlarını idame ettirmekte, aileleri ile en çok telefon aracılığı ile olmak üzere vakit geçirerek özelemlerini gidermekte ve evde beraber kaldığı kişiler ile çeşitli şekillerde vakit geçirmektedirler. Amsterdam’da turist evinde kalan bireyler aslında Türklere karşı çok güvensiz olmalarına rağmen hem yaşadıkları ev hem de yaşadıkları mahallenin dışına çıkmamayı tercih etmektedirler. Bu çalışma, bu tercihlerin performanslara dönüşme pratiklerini, nitel araştırma deseniyle Amsterdam’da yürütülen saha verilerinin bulgularını yansıtmaktadır.

Kavramsal Temeller

Araştırmalar, evsizliğe giden yollardan bazıları olarak alkol ve uyuşturucu kullanımı, işsizlik, kişilik kusurları, akıl sağlığı, ırksal veya ulusal ayrımcılık, göç, aile içi şiddet, yoksulluk, tahliye, iş kaybı ve sosyal destek sistemlerinin kaybı gibi çeşitli faktörleri sıralamıştır (Anderson, 2022; Novac 2006; Sikich, 2008; Laird, 2007). Bütün bu durumlarda bireyin içinde yaşadığı çevre ile uyumu bozulmaktadır (Holland, 2014, s. 13; Parsell, 2023, s. 5). Burada araştırmalarda karşımıza çıkan ırk ve göçle ilişkili evsizlik tartışmaları özellikle dikkat çekicidir. İnsanlık tarihinin her döneminde var olmasına rağmen Sanayi Devrimi ile görünürlüğünün artması göçlerle kent merkezlerine doğru gelen kitlelerin varlığıyla ilişkilidir. Kitleler, endüstrileşme, kapitalizm, kentleşme, gelir eşitsizliği gibi unsurların da etkisiyle evsizlikle karşılaşmışlardır. Ev, aile ve arkadaşlık ilişkilerinin yaşanmasının yanında fiziksel, psikolojik ve duygusal iyi olma haline imkân tanıyan emniyetli ve güvenli yer anlamında kullanılmaktadır (Ravenhill, 2008, s. 12). Ev ile konut arasında fark vardır. Konut barınma ihtiyacının karşılandığı fiziksel mekân iken, ev sosyal ilişkileri de betimler (Arnold, 2004, s. 60). Hoolachan (2024) ev kavramının çok katmanlı, çok ölçekli, öznel ve kültürel olarak farklı nüanslara sahip olduğundan bahseder. Evsiz insanların güvenli ve yerleşik konutların yokluğundan sıkıntılı olduğuna değinen yazar, aynı zamanda ev duygularının ciddi şekilde bozulmasından ve kısıtlanmasından da şikâyetçi olduğuna dikkat çekmektedir.

Simmel’e göre (2009, s. 177) “en uç yoksulluk fenomeni” olan evsizler, metropollerin sokaklarında barınma imkanından yoksun bir şekilde yaşar ve kent içinde belli başlı barınma evlerine giderek oralarda toplanırlar. Sorunlarını çözmek için “aralarında başlangıç aşamasında bir örgütlenme”nin, hatta “aralarındaki kavgalara hakemlik yapan bir tür reis”in varlığından söz edilebilir. Bu kişiler toplum tarafından yoksul ve tahammül edilemeyen kimseler olarak görüldüğünden dışlanır ve kendilerinden uzak durulur. Giddens (2012, s. 407) da evsizliği sosyal dışlanmanın uç noktalarından biri

olarak tanımlar ve evsizleri günümüzde gündelik yaşam pratiklerinin birçoğundan uzak olan kişiler olarak açıklar. Bu insanların temel ihtiyaç olan barınma ihtiyacının dışında diğer insanların yaptığı markete gitmek, işe gitmek veya sosyalleşmek gibi rahatlıkla yapabildikleri şeylerden de yaşam koşullarının uygun olmamasından dolayı yararlanamadıklarını ifade eder.

Rossi, Wright, Fisher ve Willis (1987, s. 1336) evsizlik tanımını daha geniş tutarak geçici meskenlerde kalan, akrabalarının veya arkadaşlarının yanında paylaşımlı olarak yaşayan veya günlük veya haftalık ödemeler ile otel veya pansiyonlarda kalan kişileri de evsizlik kategorisinin içine dâhil etmişlerdir. Ev kelimesi barınak, mesken, huzur, kök, ocak, mahremiyet, sevgi, sıcaklık gibi kavramlar üzerinden değerlendirilirken evsizlik kavramında “istikrarsızlık” anahtar kavram rolündedir. Kişinin çevreye ilgisinin azalması, sağlıklı bir yaşamdan kopması, itibar görmemesi, sefalet, stres ve yabancılaşma gibi durumların yaşanmasına neden olan bir durumdur (Akyıldız, 2020, s. 31). Evsizlik sadece kalacak bir yerin olmamasını değil aynı zamanda psikolojik, duygusal, ontolojik ve mülki boyutların yoksunluğunu da kapsayan bir süreci ifade eder (Somerville, 2013).

Literatürde evsizlik türleri zamansal, coğrafi, yaş ve cinsiyet gibi açılardan sınıflandırılmıştır (Türkcan ve Türkcan, 1996, s. 10; İlhan ve Ergün, 2010, s. 81; Lee, Tyler ve Wright, 2010, s. 503; Arce, Tadlock ve Vegare, 1983). Evsizlik örneğin deneyimleme süresine göre kısa vadeli, uzun vadeli, kronik, durumsal, geçişli, dönemsel, döngüsel, geçici gibi türlere ayrılır (Nooe ve Patterson, 2010, s. 110). Çalışmanın konusunu oluşturan bekâr odalarında yaşayan bireyler mekansal sınıflandırma içerisinde yer alan “gizli evsizlik” bağlamında değerlendirilmektedir. “Gizli evsizlik” sokaktaki “çatisız” (*roofless*) evsizlerin görünürlüğüne vurgu yapar ve sokakta dolaşıldığında görülemeyen ama esasında kendi düzenli konutları olmayan ve dolayısıyla bir çeşit evsiz sayılan kişileri kast eder. “Barınak evsizi” (*shelter homeless*) de sokaklarda görünmez ama “gizli evsiz” daha da gizlidir, zira evsiz barınma evi kayıtlarında da adlarına rastlanmaz. Dolayısıyla hem görünürlük hem de kayıt açısından gizli ya da görünmezdir. “Gizli evsiz” (*hidden homeless*) tanımı kendine ait bir evi olmayan ve tanıdığı yanında kalan ya da yaşamak için elverişli olmayan kapalı yerlerde yaşayan kişileri kapsamaktadır (Erickson, 2004, s. 204). Gizli evsizler, akrabaları ile birlikte kalabalık mekânlarda, bekâr odalarında veya başkalarının yanında günlük işlerde çalışarak hayatlarını devam ettiren, sosyal yaşantıları hareketli olan, uygun olmayan yerlerde kaldıkları için devlet desteğine erişemedikleri için gizli olan bir kitleyi ifade etmektedir (Özdemir, 2010, s. 79; Woolrych, Gibson, Sixsmith ve Sixsmith, 2015, s. 238-239).

Gizli evsizler, devlet desteğinden yararlanamadıkları ve barınak, bekâr odası, akraba yanı vb. yerlerde kaldıkları için bu bireylere dair sayısal bir veriye ulaşmak güçtür.

Evsiz veri tabanında yer almadıklarından evsizlere yönelik yapılan sosyal politikaların etkin olmamasına neden olmaktadır. Gizli evsizler barınak haline getirdikleri mekânlarda veya yasal olmayan yollarla işgal ettikleri bina ya da toprak parçası üzerinde kendilerine bir hayat inşa etmektedirler. Bu yerler depolar, fabrikalar, okullar, konutlar gibi yerler olmaktadır. Evsiz istatistikleri daha çok sokağın görünen yüzüne odaklandıkları için bu yerlerde kalan kişileri veri tabanına dâhil etmemektedirler. Bu insanlar bazen kaldıkları yerlerdeki insanları tanımamakta ve sadece yaşamlarını devam ettirmek için aynı ortamı paylaşmaktadırlar. Gizli evsizler kaldıkları mekânların uygun imkânları barındırmamasından dolayı hayat standartları düşük bir kitleyi ifade etmektedir. Kaldıkları yerlerin uygun havalandırma ortamının, temiz suyunun, yeterli oda sayısının olmaması gibi hususların dışında kaldıkları yerlerin kalabalık olması hayat standartlarını düşürdüğünden dolayı gizli evsizlik riskini de artıran bir durumdur. Kalıcı bir mekânları olmadığından moteller, pansiyonlar, geçici olan mekânlarda hayatlarını devam ettirmektedirler. İçinde buldukları durumun beraberinde getirdiği sorunlar ise sosyal ilişkilerinin zayıf kalmasına sebebiyet vermektedir (Akyıldız, 2020, s.44-46). Ayrıca göç ile birlikte geldikleri yerlerde uyum sorunu, dışlanma, hak ihlalleri gibi yaşanan sorunlar da sosyal yaşama katılım noktasında gösterdikleri performansları etkilemektedir. Gizli evsizlerin yaşadıkları mekânların tam bir ev halini barındırmaması ev ile sokak arasında kalmış bir düzensizliği ifade etmektedir. Bu düzensizlik hali kişilerin istediği gibi bir yaşam sürememesine neden olduğu gibi toplum içerisinde “görünmez” olmalarından kaynaklı olarak bir sığıntı psikolojisinin oluşmasına neden olmaktadır (Akyıldız, 2020, s.205-319).

Bekâr odaları da genelde göç ile gelen bireylerin barınma ihtiyaçlarını gidermek için kaldıkları ve belli bir süre yaşamlarını devam ettirdikleri mekânları ifade etmektedir. Bekâr odalarının tarihsel izleği içerisinde Osmanlıdan günümüze var olan bir seyri olduğu saptanmıştır. Genelde vasıfsız ve göçmen kişilerin bir durak olarak gördükleri, çalışma alanlarına yakın, kalma ücretleri uygun olan ve sosyal dayanışma ağlarının geliştirildiği ortak bir yaşam alanıdır. Örneğin İstanbul’da Süleymaniye, Eminönü, Gedikpaşa gibi yerlerde günümüzde halen varlığını devam ettiren yerlerdir. Fakat bugün daha çok iç göçle değil dış göçle birlikte gelen kişiler için cazip bir ucuz barınma noktasıdır. Göç olgusu bekâr odalarının ortaya çıkışında temel unsurdur. Bekâr odalarının olduğu semtler eskiden insanların yoğun olarak yaşadıkları yerler iken bugün daha çok çöküntü alanları olarak görülmektedir. Bekâr odaları fenomeni erkek cinsiyeti ve yoksullukla özdeşleşmiştir. Ayrıca şehrin dokusunu korumak ve işçi erkelerin hayatta kalabilmesi için uygun imkânları sağlayan bir habitustur. İnsanlar genellikle barınma, ekonomik yetersizlikler, aile içi sorunlar, sağlık sorunları, madde ve alkol kullanımı, yoksulluk ve cezaevi deneyimi gibi nedenlerden buralarda kalmaktadırlar. Buradaki insanlar için dışlanma, pişmanlık, utanç, güvensizlik, yalnızlık ve karamsarlık en sık yaşanan duygulardır (Erim, 2019, s.29-34). Bekâr odalarının olduğu alanlar çöküntü alanları olarak ifade edilmekte ve buralar mekânda farklılaşmanın

özel bir halini temsil etmektedir. Buralarda yaşayan grupların genellikle o toplumsal yapıya sonradan katılan ve düşük toplumsal statülü gruplar oldukları bilinmektedir. Ekonomik ve toplumsal olarak sonradan katıldıkları toplumlardaki işlevleri belirli ve sınırlıdır. Bu düşük toplumsal konumlarının sürmesinde etkili olan yönetsel-yasal mekanizmalar, kimi zaman için yasal engeller olarak belirginleşmekte, kimi zaman ise açık olmayan ancak seçici olarak işleyen gizli ayrıştırma (*segregation*) pratikleri haline dönüşmektedir. Toplumsal olarak farklı konumda olan bu grupların, kent içinde fiziksel olarak da özel bir mekânda yoğunlaşarak yaşamlarını sürdürmelerinde ayrımcılık görmeleri etkili olmaktadır (Erder, 2006, s. 62).

Evsizlik bazı araştırmacılar tarafından bir alt kültür grubu olarak değerlendirilmiştir. Bu grubun bireylerinin yaşam tarzları, hayatı algılayış ve düşünme biçimleri, sosyal ilişkileri benzerlik gösterdiğinden bir alt kültür grubu olarak değerlendirilmeleri mümkündür. Zorlu koşullar ile mücadele etmenin yanında aileleri ve sosyal çevreden kopuk yaşamları sosyal ilişkilerinin problemlili veya sınırlı olmasına neden olmaktadır. Ayrıca bu durum beraberinde güvensizlik ve motivasyon eksikliğine de neden olduğundan güvenebilecekleri kişiler genelde kendileri gibi evsizler olmaktadır (Bekaroğlu, 2021, s. 131-132). Dünyada evsizlik ile mücadele çeşitli devlet politikaları, sivil toplum kuruluşları ve gönüllüler aracılığı ile sürmektedir. Fakat gizli evsizlik olgusu içerisindeki bireylerin tespitinin zor olması bu kişilere yönelik yapılacak yardımları güçleştirmektedir.

Yöntem

Bu çalışma “*Hollanda Amsterdam’da bekâr odalarında kalan kişilerin gündelik yaşama katılımları nasıl?*” temel araştırma sorusuna cevap aramayı amaçlamaktadır. Çalışmanın amacını ortaya koyabilmek adına nitel araştırma yöntemi kullanılmıştır. Nitel araştırmada araştırmacı, kişilerin kavramları ve olguları nasıl tecrübe ettiklerini ve yorumladıklarını anlamaya çalışır. Araştırmada temel amaç bu anlam örüntüsünü açıklamaya çalışmaktır (Merriam, 2013, s. 5). Özellikle değerlendirme sürecinde derinlemesine analiz etmeye yardımcı olacağı düşünüldüğünden etkili bir araştırma deseni olan “durum çalışması” tercih edilmiştir. Araştırma deseni (Şimşek ve Yıldırım, 2008, s. 291), bu araştırmanın hareket noktasını belirleyen ve saha verilerinin tutarlı olmasını sağlayan bir stratejidir. Bu çalışmada hem araştırmacının konumuna göre hem de sahanın doğasına uygun bir şekilde durum çalışması modelinden yararlanılmıştır. Creswell (2017, s. 83) durum çalışmasını birkaç farklı kriterle kullanılması gerektiğini öğütler. Yazara göre araştırmacının süreç içinde çerçeveselendirilmiş ve sınırları belirlenmiş bir veya birkaç durumu çoklu kaynakları içerek şekilde veri toplama araçları (görüşmeler, gözlemler, dokümanlar, gözlemler, raporlar) ile geniş alanda incelediği, durumların ve bunlara bağlı temaların açıklandığı, tanımlandığı ve betimlendiği nitel yaklaşımdır.

Nitel araştırma deseninde farklı şekillerde kullanılan durum çalışmalarının açıklayıcı, keşfedici, içsel, enstrümental ve kolektif olarak farklı türleri yer almaktadır. Hazırlanmış olan bu çalışmada bekâr odalarının merkezde yer aldığı bir durum hakkında bilgi vermek ve bilinmeyen durumları herkes için tanıdık hale getirmek ve gündelik hayattaki pratiklerle bağlantılarını ortaya koyma amacıyla açıklayıcı durum çalışması tercih edilmiştir. Açıklayıcı durum çalışması ile amaçlanan, Hollanda Amsterdam’da Bekâr Odaları’nda yaşayan evli veya bekâr Türklerin yaşam koşullarının, gündelik hayattaki pratiklerinin ve bu hayat pratiklerini sergilerlerken karşılaşmaları, özellikle yerlilik ve göçmenlik ilişkisinin saptanması; bu karşılaşmaların Türklerin gündelik hayatlarına yansımaları, sosyal ilişkilerindeki olumlu ve olumsuz sonuçları hakkında bir çıkarsama yapmak. Bu çıkarımı ortaya koymak adına derinlemesine görüşme yöntemi tercih edilmiştir.

Araştırmanın Örnekleme

Araştırmanın odağında Hollanda’nın Amsterdam şehrindeki bekâr odalarında kalan Türk göçmenler yer almaktadır. Araştırmacı doktora tezinin (Kaya, 2024) saha araştırması için Amsterdam’da Türk göçmenlerin kaldığı bir bekâr odasında ikamet etmiş ve bu çalışma, doktora tezinden bağımsız şekilde bekâr odasında yaşama deneyiminin katılımcı bir keşif araştırması olarak temellendirilmesiyle ortaya çıkmıştır. Araştırma grubu içerisindeki kişilerin görüşme yapmaya karşı temkinli davranmasından dolayı herhangi bir kısıtlama gözetmeksizin görüşme yapmayı kabul eden herkes ile görüşme gerçekleştirilmiştir. Dolayısıyla bu çalışma, doktora tezinden bağımsız şekilde bekâr odasında yaşama deneyiminin katılımcı bir keşif araştırması olarak temellendirilmesiyle ortaya çıkmıştır. Çalışmada derinlemesine görüşmeleri sürdürülebilmek için kolayda örnekleme tekniği kullanılmıştır. Kolayda örnekleme bir topluluğun geçici olduğu ve herhangi bir iletişim aracına sahip olma olasılığı düşük olduğu durumlarda kullanılan bir tekniktir (Polit ve Beck, 2016). Bu teknik, dahil etme ve dışarda bırakma kriterlerinin sınırları çerçevesinde, araştırmacı sahadayken ya da gündelik rutinlerini sürdürürken herhangi bir katılımcının katılabileceği şekilde seçilmiştir. Katılımcıların öznel deneyimlerine odaklanan nitel çalışmalar, yönetilebilir şekilde kısıtlı örneklem büyüklüklerinden üretilen zengin verilere dayanmaktadır. Bu bağlamda bir çalışmada on katılımcı yeterli bir örneklem büyüklüğü olarak görülür (Sandelowski, 1995).

Böylece araştırmanın amacını gerçekleştirmek üzere temel araştırma sorusunun açıklanmasına aracılık edeceği düşünülen 14 alt sorunun cevaplanması gerekli görülmüştür. Bunun için bir “gizli evsizlik” örneği olarak düşünülen çalışma kapsamında Amsterdam’ın merkezine yaklaşık 5 km uzaklıkta olan Sloterdijk Mahallesi’nde yaşayan 8 katılımcıyla ortalama 45-60 dakika süren yarı yapılandırılmış mülakat formu çerçevesinde derinlemesine görüşme gerçekleştirilmiştir. Yarı yapılandırılmış mülakat

formunda kalınan yerin özellikleri, ev işlerini nasıl organize ettikleri, sohbet konularının neler olduğu, boş zamanlarında neler yaptıkları, yaşadıkları problemler ve burada yaşayan Türkler, yerli halk ve diğer ülke vatandaşları ile olan ilişkilerinin nasıl olduğuna yönelik sorular yöneltilerek sosyal ilişkilerini nasıl inşa ettikleri anlaşılmaya çalışılmıştır. Sloterdijk Mahallesi'nde yoğunluklu olarak Türkler ve Faslılar yaşamaktadır. Bundan dolayı Türk restoranları, kafeleri, camileri, dernekleri, marketleri ve farklı mekânların yoğunlukta olduğu bir yerdir

Veri Toplama

Çalışma için “Gündelik Hayatta Performanslar: Hollanda’da Bekâr (!) Türk Göçmen Olmak” başlığıyla Sakarya Üniversitesi Sosyal ve Beşerî Bilimler Araştırmaları Etik Kurulu’na başvurulmuş ve etik kurul izni alınmıştır. Görüşmeler 16 Ocak-13 Şubat 2023 tarihleri arasında gerçekleştirilmiştir. Çalışmada tercih edilen nitel araştırma yapısından kaynaklı olarak görüşme içerikleri sahada yeniden şekillenmiştir. Araştırmanın başında belirlenen sorular saha görüşmeleri esnasında, görüşmenin seyri çerçevesinde artıp çeşitlenmiş, böylece araştırmanın içeriği zenginleşmiştir. Araştırmanın amacı kapsamında kanıt zinciri oluşturabilmek için öncelikle literatürün incelenmesi ile teorik bilgilere ve kavramlara ulaşılmış, ardından katılımcı gözlem yöntemi ile açık uçlu yarı yapılandırılmış mülakat tekniğine dayalı olarak görüşmeler yapılmıştır.

Veri Analizi

Araştırmada toplanan verilerin analizi tematik içerik analizi yöntemiyle gerçekleştirilmiştir. Tematik içerik analizi, nitel verilerin sistematik bir şekilde çözümlenmesini, anlamlı temalar etrafında organize edilmesini ve ifadeler arasındaki ilişkilerin daha anlaşılır hale getirilmesini sağlar (Coşkun vd. 2019; s. 324). Bu süreçte ilk olarak görüşmelerden elde edilen ses kayıtları yazıya dökülmüş ve toplamda 55 sayfalık bir veri seti oluşturulmuştur. Daha sonra bu metinler içerik analizi ilkeleri doğrultusunda sistematik bir şekilde incelenmiş ve kodlamalar oluşturulmuştur. Kodlama aşamasında açık kodlama (verilerden elde edilen belirgin ifadeler ve anahtar kavramların seçilmesiyle oluşan kategoriler); eksenel kodlama (ana temalar ile alt temalar arasındaki ilişkileri birleştirecek bütüncül bir bakış açısı geliştirme) ve seçici kodlama (en belirgin temaların seçilerek bu temaların bulguları destekleyecek şekilde kullanılması) tercih edilmiş ve elde edilen temalar araştırmanın amacı doğrultusunda üç ana başlık altında sunulmuştur: (1) *Günlük yaşam pratikleri*; (2) *sosyal ilişkilerde yerlilik ve göçmenlik dinamikleri*; (3) *mekânın yaşam koşulları üzerindeki etkisi*. Katılımcıların deneyimleri bu temalar etrafında bağlamsal bir şekilde incelenmiş ve *bulguların genellenebilirliği* (Punch, 2014) sağlanmıştır.

Ayrıca, çalışmanın geçerlilik ve güvenilirliğini artırmak için veri üçgenlemesi (*triangulation*) yapılmıştır. Veri üçgenleme yöntemi, verilerin farklı kaynaklardan doğruluğunu kontrol etmek ve bulguların güvenilirliğini artırmak amacıyla kullanılmıştır. Buna göre görüşmelerden elde edilen bulgular, araştırmacının yaşam deneyimini de kapsayacak şekilde saha gözlemleri ve literatür taramasıyla karşılaştırılmıştır. Örneğin, katılımcıların gündelik yaşam pratikleri ve mekânsal koşullara dair ifadeleri, araştırmacının sahada yaptığı gözlemler ile örtüşüp örtüşmediği açısından incelenmiştir. Aynı zamanda, literatürde göçmenlerin yaşam pratikleri, sosyal ilişkileri ve mekân algısına dair teorik çerçeveler bu bulgularla kıyaslanmıştır. Özellikle, göçmenlerin toplumsal ilişkilerdeki “yerlilik” ve “göçmenlik” algısı gibi temalar hem görüşmelerden çıkan sonuçlarla hem de sahada gözlemlenen etkileşim dinamikleriyle uyumlu bir şekilde değerlendirilmiştir. Bu yöntem, farklı veri kaynaklarının uyumunu kontrol ederek bulguların geçerliliğini artırmıştır.

Bulgular ve Tartışma

Araştırmanın bu bölümünde sahadan elde edilen verilerin analizi sunulmuştur. Analizde katılımcıların kimlik inşalarına dönük “yabancılık” üzerinden yürüyen tartışmalar ve “bekâr odalarında yaşamak” başlığıyla gizli evsizliğin birleştirilmesi ana çıkış noktası olmuştur.

Katılımcıların Demografik Yapısı

Tablo 1. Katılımcıların Demografik Dağılımları						
Katılımcı	Görüşme yeri	Cinsiyet	Yaş	İkamet süresi	Medeni Durum	Meslek
K1	Ev	Erkek	24	15 ay	Bekâr	Futbolcu/ işçi
K2	Ev	Erkek	19	3 ay	Bekâr	İnşaat İşçisi
K3	Kafe	Erkek	20	6 yıl	Bekâr	İnşaat İşçisi
K4	Kafe	Erkek	22	16 yıl	Bekâr	Serbest
K5	İş yeri	Erkek	55	35 yıl	Evli	Berber
K6	İş yeri	Erkek	55	15 Yıl	Bekâr	Berber
K7	Ev	Erkek	49	3,5 yıl	Evli	İnşaat İşçisi
K8	İş yeri	Erkek	51	28 yıl	Evli	Kuaför

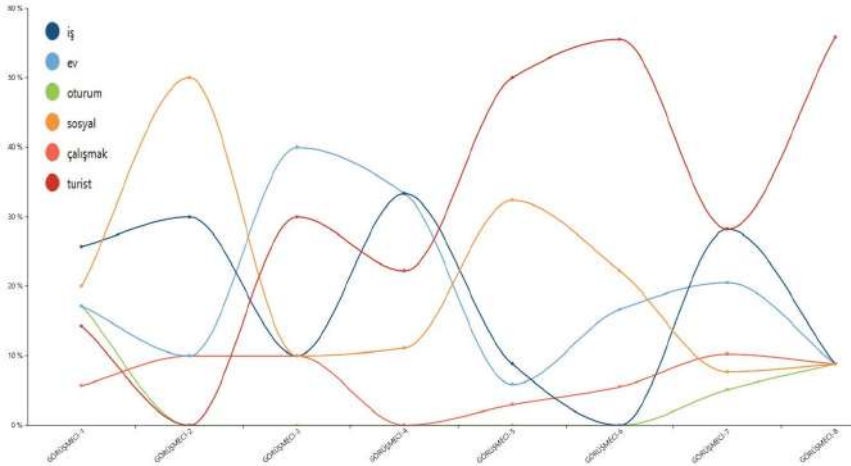
Çalışmada katılımcıların tamamı erkektir. Dolayısıyla araştırmada kullanılan bir mekân olarak bekâr odalarını Amsterdam örneğinde cinsiyetlendirmek mümkündür. Dünyada yapılan çalışmalara da bakıldığında evsizlik söz konusu olduğunda erkeklerin soruna daha çok maruz kaldığı, kadınların ise gizli evsizlik tartışmalarında gündeme geldiği görülmektedir (Wolch & Dear, 1993; Peressini ve McDonald, 2000; Klodawsky, 2006; Bowpitt vd., 2011; Mayock & Bretherton, 2016; Bretherton, 2017; Deleu, Schrooten & Hermans, 2023; Pleace & Bretherton, 2023). Bu çalışmanın kabullerinden

birisi olan gizli evsizlik olgusu da erkek egemen bir bağlamda karşımıza çıkmıştır. Buna göre Amsterdam'da bekâr odalarının öznesi erkektir ve performanslardan bahsettiğimizde gündelik hayatın erkek göçmenler tarafından inşa edildiğini söylemek mümkündür. Goffman (2014) performans kavramını bir insanın topluluk önünde bir süre boyunca gerçekleştirdiği ve gözlemcileri etkileyen tüm faaliyetleri anlatmak için kullanmaktadır. Candan (2010) melez bir eylem olduğunu aktarır, performans anlıktır ve yinelenemez bir özelliğe sahiptir. Burada toplumsal cinsiyet tartışmalarına girildiğinde Butler'ın (2008) vurguladığı biçimde cinsiyetin performansla inşa edilen bir toplumsal alan olduğu ve mevcut çalışmanın katılımcı profilinden hareket edildiğinde Amsterdam'da bekâr odalarının bekâr/evli erkek performanslarıyla inşa edildiği görülmektedir. Katılımcıların eşikte olma halleri, bölünmüş bir kamusal alanda evlerini dönüştürdükleri anonimliklerle kurdukları sosyal ilişkiler ve etkileşimlerle şekillenmektedir. Böylece hem dışarıdalık hem de içeride olma halini şekillendiren söylemin kaynağı, erkeklerin Amsterdam'da var olma kaygılarından beslenmektedir. Erkek göçmen olma meselesi de bahse konu performansları etkileyen bir başka temel özelliktir.

“Ev”den Uzakta

Serseriler ve evsizler neden var? Göçmen işçileri, aylakları, evsizleri oluşturan koşullar ve güdüler nelerdir? Bu soruları cevaplama girişimleri her zaman daha da zor cevaplanması gereken başka soruları gündeme getirmiştir (Anderson, 2022, s. 69). Çalışma kapsamında cevaplanması gereken sorular bu bölümde yer alan bulgular sayesinde, katılımcıların Amsterdam deneyimlerinin merkezinde yer alan mekânsal ilişkilerin anlaşılması amacıyla. Katılımcıların Amsterdam'da yerel sakinlerle ortak bir kamusallığa dâhil olma hallerinin sınırlı olduğu görülmüştür. Katılımcılar daha çok cami, dernek ve kahvehane üçgeninde bir mahalle kamusalılığı oluşturmuşlardır. Yılmaz (2015, 229-241) bu durumu kendi gibi olmanın devamını sağlamanın alternatif bir yolu olarak değerlendirmektedir. Başka bir ülkenin toplumsal kodları ve düzenlemeleriyle yaşayan Türk vatandaşların aslında yaşamlarının her alanında kendi içlerinde direnen bir toplum olduğu ve direnişin kamusal alanda ya da örgütlü olmadan gündelik hayatta sürdürüldüğünü göstermektedir. Ayrıca bekâr odaları birlikte paylaşımlı bir yaklaşımdan kaynaklı geleneksel ev mahremiyetini ortadan kaldırmış ve evi de mikro bir kamusal alana dönüştürmüştür. Böylece ev, yapısökümüne uğramış ve ortadan kalkmıştır. Bauman'ın (2011) akışkanlıktan bahsederken kullandığı katılımların ortadan kalkması, bekâr odaları için de kullanışlıdır. Bu bağlamda düşünüldüğünde iki anlama sahiptir. İlkinde somut olarak yaşam alanını temsil ederken, ikincisin de metaforik olarak güvensizliği ve eşikte olma halini gösterge olarak sunmaktadır. Her iki haliyle de kendilerine kurdukları yaşam alanlarının sürdürülebilirliğinin olmadığı görülmektedir. Ayrıca evin yokluğunun ürettiği sosyal ilişki kaybının, gündelik hayatta da devam ettiğini söylemek mümkündür. Katılımcılar,

kendilerini turist olarak tanımlarken, gündelik hayata katılım noktasında da temkinli davranmaktadırlar.

Grafik 1. Katılımcıların En Sık Kullandığı Kelimelerin İlişki Haritası

Tablo 3. Katılımcıların En Sık Kullandığı Kelimeler	
Katılımcıların En Sık Kullandıkları Kelimeler	
Katılımcı 1	İş
Katılımcı 2	Sosyal
Katılımcı 3	Ev
Katılımcı 4	İş ve Ev
Katılımcı 5	Turist
Katılımcı 6	Turist
Katılımcı 7	Turist ve İş
Katılımcı 8	Turist

Katılımcıların en sık kullandıkları kelimelere bakıldığında, yukarıda yapılan tartışmaların da anlamlı bir çerçeveye oturduğu görülmektedir, çünkü katılımcılar için öne çıkan bu kelimeler aynı zamanda burada olmanın gerekçesini de ifade etmektedir. Ayrıca “turist” olmak katılımcılar için zorlukları ifade etmektedir. Tabloda kullanılan ifadelerle birkaç örnek olması bakımından katılımcıların durumlarından betimleyici örneklendirmeler yapmak mümkündür. Örneğin K3, altı yıldır burada yaşadığını söylerken, abileriyle birlikte yaşadığından dolayı “ev” kavramı yuva özlemini çağrıştırmaktadır. K4 ise sınırlı bir çevreye sahip olduğunu ifade ettiğinden iş ve ev en sık kullandığı kavramlar olduğu görülmektedir. Ayrıca katılımcı evi en güvenilir mekân olarak tanımlamaktadır. K6 yaklaşık 15 yıldır ve K7 ise yaklaşık 3,5 yıldır burada yaşadıklarını söylerken, ailelerinin Türkiye’de yaşadığını ve kendilerinin de turist evinde kaldıklarını aktarmıştır. Buradaki yaşamlarını anlatırken de sıklıkla “turist” kavramını kullanmışlardır. Katılımcıların yaşadıkları yerin (ikametin/evin/pansiyonun)

özellikleriyle ilgili anlattıkları da yukarıdaki ilişkileri ve aktarımları güçlendirmektedir. Amsterdam'ın özellikle merkezi konut sıkıntısının yaşandığı bir yer olması ve bundan ötürü ev kiralarının da yüksek oluşu göçmenlerin konut tercihlerindeki eğilimleri yönlendirmektedir. Sürece yasal olmayan yollarla ülkeye gelinmesi de eklendiğinde barınma ihtiyacının çok yeterli imkânlarla sahip olmayan mekânlar aracılığı ile karşılanması sonucu çıkmaktadır. Oysa barınma (Watson, Crawley and Kane, 2016, s. 100) temel bir insan hakkıdır ve sağlığın da ön koşulları arasındadır. Sağlıksız bir ortamda yaşamlarını sürdüren bireylerin stres düzeyleri yüksek olur ve bu durum onların fizyolojik, psikolojik ve sosyal durumlarını etkiler. Katılımcıların yarısından çoğu (5 kişi) bekâr odalarında kalmaktadır. Bekâr odaları ya apartman dairesi ya da “kantor” (depo) denilen yerlerdir. Buralarda 4-6 kişi arasında değişen sayılarda olmak üzere insanlar ikamet etmektedir. Katılımcıların ortak ifadesi dikkate alınırsa genellikle yatmak ve dışarıdaki güvensiz durumlardan kaçmak için kullanılan bir ikamettir. Buraların fiyatı uygun olduğu için tercih edilmektedir. Şehir merkezine uzaklık, oda sayısı, kalan kişi sayısı gibi hususlar fiyatların belirlenmesinde temel noktalar. *Kantor*larda mecburi olarak banyo, tuvalet ve mutfak bulundurulması zorunludur. İnsanlar iş yerinin üst katını böyle yapıp daha sonra “kaçak” olarak yani yasal olmayan şekilde “turist” denilen kişilere kiraya vermektedir. Burada yaşamının sıkıntılı olduğunu söylemek mümkündür, çünkü katılımcılar rahat hareket edemediklerini ifade etmişlerdir. Ayrıca hızlı bir insan hareketliliği olduğu için diğer kişiler ile sıkı ve yakın bir bağ kurulamamaktadır. Bu durum göçmenler için hem evi hem de ev dışını güvensiz hale getirmektedir. Ayrıca evlerin hijyen açısından sağlıklı koşullara sahip olmadığını da belirtmek gerekir. İnsanlar sabah çıkıp akşam geldiği için çok fazla hijyen kurallarına dikkat etmemektedir. Buralar 2-3 odalı, banyo, tuvalet ve mutfaktan oluşmaktadır. Evde kalan kişiler ise *kantora* göre daha düzenli bir hayata sahiptirler. Katılımcıların aktarımları ve araştırmacının gözlemlerinden hareketle genelde birbirini tanıyan insanların evde kaldığını söylemek mümkündür.

Bu analizde tamamlayıcı olması bakımından katılımcıların kendilerini güvende hissettikleri yer ve zamanla ilişkili olarak kendilerince kurdukları kamusalıklar konusu ön plana çıkmıştır. Bu bağlama göre ev, mahalle ve iş yeri en güvenilir alanlardır. Göçmenler için herhangi bir işte çalışıyor olmak hem onları mutlu eden bir faktör olarak ortaya çıkmakta hem de buldukları ülkede güvenli ilişkiler kurmalarına neden olmaktadır. Bütün bunları sağladığı için de iş yeri katılımcılar tarafından güçlü birer varlık mekânları olarak tanımlanmıştır. Katılımcıların tamamı iki husus üzerinde mutabakata varmıştır. Birincisi çalışma ve oturma izni olması, ikincisi ise dil bilmekten geçmektedir. Bunların olması sosyal yaşama katılımı kolaylaştırdığı gibi herhangi bir zor durum yaşama ihtimalini azaltmaktadır. Böylece kişiler, herhangi bir kaygı yaşamamakta, hakkını arayabilmekte ve gerektiğinde şikâyet edebilmektedirler. Bunlara sahip olmanın diğer bir katkısı kişiler çalıştıkları işlerde yüksek ücretler almakta ya da daha hızlı iş bulabilmektedir. Turist olarak tanımlanan kitleye göre

sosyal haklara sahip olmak mümkün olmaktadır. Fakat özellikle kaçak yollar ile ülkeye giriş yaparak yaşamlarını “turist” olarak devam ettiren kişiler birçok sorun yaşamaktadır. Öncelikle çalıştıkları yerde hakkı olan ücreti tam olarak alamamaktadır. Turist olarak kalan kişilerin genelde çalıştıkları iş kolu inşaat sektörüdür. Örneğin; izinli ve oturumlu bir kişi saatlik ücret olarak 250 Euro alırken, turist olan kişi 100-150 Euro arası ücret kazanmaktadır. Turistler hem daha uzun süre çalışmakta hem de daha az ücret almaktadırlar. Buna itiraz etme hakkı yoktur çünkü itiraz etse işten kovulmanın ihtimal dâhilinde olduğunu bilmektedir. Ayrıca işten çıkarıldığında kişilerin çalışma izni olmadığı için kolay iş bulamadıkları katılımcılar tarafından ifade edilmiştir. Turist olarak çalışıldığı için herhangi bir sosyal güvenceleri de yoktur. Kısacası hem haklarını arayabilecekleri bir merci yoktur hem de şikâyet etmeleri halinde yakalanıp sınır dışı edilmeleri yüksektir.

Turist olan kişiler kaçak olmalarından dolayı sürekli bir tedirginlik/kaygı halindedir ve bu kaygıları onların sosyal yaşama katılımını oldukça kısıtlamaktadır. Kaygının ileri düzey halindeyse polisin yakalaması ve sınır dışı edilme korkusu mevcuttur. Hem korkuları hem de dil bilmedikleri için başka kişiler ile iletişim kurmaktan çekinmektedirler. Bundan dolayı kendi gibi turist olan kişiler ile daha çok vakit geçirmektedirler. Kendi iç grup dinamikleri güçlüdür ve genelde çevrelerinde Türkler vardır. Başka milletten insanlar ile iletişimleri yok denecek kadar azdır. Kuşkusuz bu kaygıların oluşmasında katılımcıların ikamet ettikleri konutların ve bu konutların yer aldığı mahallelerin önemli bir etkisi vardır. Konutun görünümünü katılımcılar şu şekilde betimlemiştir:

“Biraz şey gibi hani burası, Türkiye’deki işte depolar gibi. Ama burada genellikle herkes hani deponun üst katını bizim kaldığımız yer gibi, hani kalmak için, hani biraz da maddiyat için eve çeviriyorlar. İşte odaları, banyosu, mutfağı falan. Burada işte üç odalı, hani güzel mutfağı olan, duşu olan bir yer ama ev olsa daha iyi olur. Çünkü burası hani biraz depo tarzı bir şey yani şehir merkezine biraz uzak, markete falan uzak” (K1).

“Ben evde kalıyorum gibi. Genel olarak şu anda bakılırsa durum iyi ama bazı arkadaşlar var onlar bekâr odasında kalıyor. Hani onlar da rahat rahat banyosunu yapamıyor, yemeğini pişiremiyor, ne bileyim rahat rahat şort ile gezmiyor, hani bunlar da onlar için kötü oluyor açıkçası” (K3).

“Şimdi turist olarak yeri geliyor aynı odada 2-3 kişi kalıyorsun, yeri geliyor bir ranzada 6 kişi 4 kişi kalıyorsun aynı askeriye gibi” (K6).

Katılımcıların kaygılarını besleyen önemli konuların başında dil ve iletişim konusu yer almaktadır. İkamet edilen konutlar ve yaşanan mahallelerin önemli özelliklerinden birisi burayı inşa eden söylemsel alanın dil birliğini içermesidir. Katılımcılar açısından dil bilmemek, sosyal hayata katılımın sınırlanması anlamına gelmektedir. Alışveriş yaparken yaşanan zorlanmalar, sosyal ağlara veya kamusal alana katılımın kısıtlanması gibi gündelik hayat performanslarına daha düşük ücretlere çalışmak zorunda kalmak da eklenmektedir. Ayrıca dil bilmemenin dışında diğer önemli bir problemin yalnızlık

duygusu ve güvenlik kaygısı olduğu görülmektedir. Bu kaygılarla mekân arasında kurulan ilişki, bulgulardan göçmen Türklerin çok sınırlı bir alanda sosyal ağ oluşturdıklarını göstermektedir. Mekândan ağa giden yol izleğini konuttaki yaşam biçimlerine bağlı olarak ortaya çıkan göçmenlerin düzensiz bir gündelik hayat performansının çizdiği tespit edilmiştir.

“Düzenli bir evin olmaması zorluk abi. Hani eşyaların, yemeğin. Hani düzenli değil hani bu biraz sıkıntı işte” (K1).

“Biz evlerde de aslında kaçak yaşıyoruz. Çünkü bu turistin kiraya verildiği evler normalde kiraya verilmeyecek türden. Evler iş yeri olarak geçtiği için veyahut devletten kendisine çıkmış bir evi kiraya veriyor. Yani kiraya verilmeye uygun olmayan evlerde kaldığımız için normalde bir ev sahibi gibi veya bir kiracı gibi rahatlıkla o eve girip çıkamıyoruz. Yani mesela bir evde anlaştığı zaman genelde o evin bir sahibi vardır. Yani o evden bir sorumlu vardır, o da o evde yaşıyordur. O da seni dizayn etmek için oradadır zaten. İşte o sana belli kurallar gösteriyor veya anlatıyor. İşte bunlardan birisi sesli konuşmamak. Eve ikişer ikişer değil de birer birer giriyor. Veya evin önünde birisi varsa “siz bir tur atın girmeyin eve daha sonra gelin girin” yani. “Geç girmeyin”. İşte “balkona çıkmayın”. Mesela hiçbir turist balkona çıkıp da bir kiracı gibi veya bir ev sahibi gibi işte balkonda oturup muhabbet edemez yani sohbet edemez” (K7).

“Şu an buradaki turist olarak çalışanlar oturmadan daha çok kazanıyor. Çünkü burada aile geçindirmiyor, tek oda kirası veriyor. Ondan sonra ama bazı şeyleri var mesela sağlıktan yararlanamıyor. İşte ileride emekli olma durumu yok, sosyal güvencesi yok, herhangi bir kazada belada yani bir şey yapamıyor. Yani bazı artı yönleri de var, eksi yönleri de var” (K2).

“Hani ayrımcılık çok yapılıyor. Hani sen güzel bir arabaya bindin mi senin burada adın direk şey oluyor, kriminal yapı, gayrimeşru ile uğraşan. Hani milleti zehirleyen veya silah kaçakçılığı yapan. Böyle şeylere hemen sürüklüyorlar bizi. Etiket diyorlar ya hemen direk hiç şey yapmaz. Müslüman olduğunu duydun mu zaten o zaman direk etiketliyorlar” (K4).

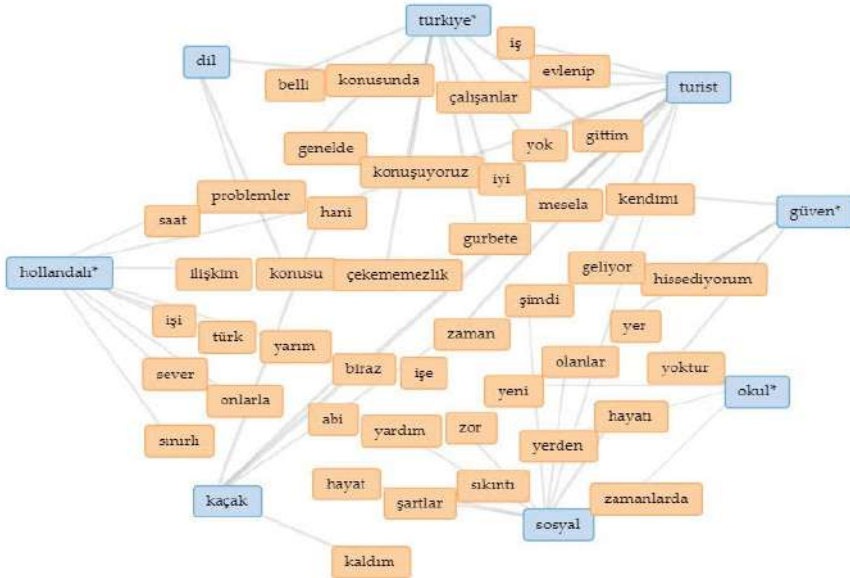
“Turist iken hasta oldun mu paranı alamazsın vermez adam paranı. Turist olduğun zaman dışarıya çıkman zor olur. Biraz serbestlik var ama her şeyi yapamazsın” (K8).

“Mesela oturumun olmadığı zaman, izninin olmadığı zaman çeşitli firmalarda çalışmıyorsun. Çünkü bazen bazı inşaatlar oluyor oralara kartla giriş yapıyorsunuz. Hani Türkiye’deki olduğu gibi TC kimlikle giriş yaptığımız gibi kartla giriş yapıyorsun ve bazı konularda giriş yapamıyorsun hani. O yüzden genelde hani böyle kaçak işler yapılır ya, hani faturasız, genelde turistler o işlerde çalışıyor” (K3).

Katılımcıların yaşadıkları mahalle Türklerin yoğun yaşadığı bir mekân olmasına rağmen, güvensizlik duygusunun etkisiyle bu alanın dışına çıkmadıkları görülmüş ve bunun topluluk üyeleri arasında bir grup dinamiğine dönüştüğü tespit edilmiştir. Ayrıca burada Türklerin kendi vatanlarındaki gibi bir komşuluk kültürünü devam ettirme eğiliminin olmaması ve ilişki kurdukları kişilerin sınırlı olması çalışmanın diğer çıkarımlarıdır. Amsterdam’da var olan camilerin Türklerin eski şehir mantığını yansıtan bir anlayış ile inşa edilmesinden dolayı turist evinde kalan bireylerin çeşitli ihtiyaçlarını bu mekânlarda giderdikleri görülmüştür. Camilerin olduğu alanlarda Türk yemeklerinin

yapıldığı restoranlar, berber, oyun salonları, düğün merasimleri için mekânlar, dini eğitimin verildiği yerler vb. farklı mekânlar vardır. Özellikle buradaki restoran ve oyun salonları Türklerin yoğun olarak tercih ettikleri alanlardır. Turist evinde kalan bireyler sınırlı kazançlarından dolayı buralarda yemek yemek ve sosyalleşmek için vakit geçirmektedirler. Böylece sınırlı bir mekânsal alanda “kenarda olmayı” deneyimlemektedirler. Kenarda olma halini güçlendiren önemli parametrelerden birisi de dil kullanımı olduğu tespit edilmiştir. Dil bilmeyen katılımcılar için sosyal hayata katılım oldukça sınırlıdır. Bu nedenle sıklıkla kendi gibi “turist” olan kişiler ile vakit geçirmekte ve Türklerin yoğun olduğu bölgelerde sosyalleşmektedirler. Dil bilmediklerinden dolayı temel ihtiyaçlarını karşılama konusunda yine Türk mahallesindeki mekânları tercih etmektedirler. Yabancı vatandaşlar ile ilişkileri sınırlıdır. Yoğun bir iş temposunun yanı sıra herhangi bir nedenden dolayı polis tarafından yakalanmaları sınır dışı edilmelerine neden olacağından dışarıda vakit geçirmek onlar adına kaygı duyulan bir durumdur. Avrupa’daki diğer göçmen Türklerden farkı, buradaki yaşam mekânı olarak “ev”lerin geçici ilişkiler ve etkileşimler barındırmasıdır. Dolayısıyla gündelik hayat performanslarında katılımcılar için belli bir süreklilikten bahsetmek mümkün değildir. Ayrıca birçok açıdan kısıtlılık hali birey üzerinde psikolojik bir baskı oluşturmaktadır.

Katılımcıların gizli evsizliklerini derinleştiren sorunların literatürle de uyumlu olduğu görülmektedir. Bu bağlamda hem göçmen hem de yabancı olmanın katılımcıların gündelik hayatlarındaki performansları etkilediği tespit edilmiştir.

Şekil 2. Katılımcı Görüşleri Sonucunda Oluşan Kelimeler Arası Ağ Haritası

Bu haritada mavi ile gösterilen kelimeler katılımcılar tarafından görüşme esnasında kullanılırken en çok hangi kelime ile kullanıldığını göstermektedir. Örneğin katılımcılar “güven” kelimesini “yoktur, hissedemiyorum, kendimi” kelimeleri ile sıkça kullanmıştır. Bu ağ haritasında mavi renkte gösterilen kelimeler ile kelime bulutundaki frekans değerleri en yüksek kelimeler (Tablo 2) ve katılımcıların en sık kullandığı kelimeleri gösteren ilişki haritası (Grafik 1) arasında benzerlik yüksek seviyededir. Bu durum bize çalışmanın bulguları bağlamında doğruluk oranının yüksekliğini ifade etmektedir.

Amsterdam'da Yabancı Olma Deneyimi ve Günlük Hayat Performansları

Yabancılık duygusu sıklıkla bireyin kendini ait hissetmediği bir sosyal çevrede bulunmasıyla ortaya çıkar. Bu görünüm, aynı zamanda insanın fiziksel ve sosyal çevresini göçlerle birlikte yer değiştirmesi sonrası gerçekleşir. Yabancılık duygusunun deneyimlenmesi ise her bireyde farklı performansların ortaya çıkmasına kaynaklık eder. Bu performanslar, göçmenin etrafını saran toplumsal etkileşimlerin kurduğu ilişkiler ağında hareket etmek için karşılaştığı problemlere (McLemore, 1970) karşı ürettiği direnci temsil eder. Kuşkusuz alışkanlık zincirinin bozulmasının yabancılık duygusunun oluşmasındaki etkisi yadsınamaz bir gerçekliktir. Alışkanlık, gündelik hayatın her gün yeniden inşasının önüne geçer, böylece birey hazır bir sosyal çevrenin ve kamusal alanın içerisinde yer alır. Bu yer, topluluk üyeleri için aynı zamanda güvenilir bir limandır. Göçler, özneyi bildik ve tanıdık ortamların dışına çıkartınca güvensiz ve güvencesiz bir sosyal yaşam karşımıza çıkar. Amsterdam'da yaşayan ve araştırmaya dâhil edilen göçmen erkek katılımcılar için de benzer durumu yaşadıklarını söylemek mümkündür. Hollanda'da olmak, katılımcılar için genel olarak uyum sorununu atlattığı veya kısmen atlattığı kişiler için iyi hissettiren bir yaşam gerçekliğidir. Ayrıca sosyal imkânlarla ulaşabilen kişiler için uyum sorununu atlattığı kolaylaştığından, katılımcının kendini iyi hissettiği bir fırsat yaratmaktadır. Fakat katılımcıların bazıları için burada olmak “kötü hissettiren” bir deneyimdir. Dil bilmemekten dolayı gündelik hayatın içinde sınırlı ilişkiler kurmak ve sosyal imkânlardan uzak kalmak kötü hissi temellendiren pratiklerdir.

“...bir lokantaya gittiğin zaman Türkiye'deki gibi hissedemiyor veya işte market veya başka bir yerde rahat hissedemiyor hep bir böyle. Hani çekingen “acaba yanlış anlaşılır mı? Acaba yanlış bir cümle kullanır mıyım?” (K1).

“Ben buraya kendimi ait hissetmiyorum. Böyle bir duygu var içimde. İşte yabancıyı burada fazla sevmiyorlar” (K2)

“Hollanda da yabancı olmak hani gerçekten kötü bir şey çünkü hiçbir çevren yok. Hani yapabileceğin bir şey yok. Hele ki hani dil bilmiyorsanız onun daha da bir kötü yanı var” (K3).

“Hani senin genin ayrı, soyadın değişik, dini inancın da değişik ya. O taraftan fark ediyorsun” (K4).

“Arkadaş olsun bilmem ne olsun değişik bir şeydi yani her şey başka bir aleme gelmiş gibiydi” (K6).

“...topluma uyum sağlayamıyoruz. Yani topluma giremiyoruz” (K7).

“...Kaç yıldır yirmi yıldır filan pasaportum var, çift vatandaşım. Ama ben hala burada yabancı hissediyorum” (K8).

Katılımcıların yabancılık meselesi söz konusu olduğunda aidiyet ve gündelik hayattaki performanslar da önemli hale gelmektedir. Yabancı olma halinin neye benzediğini ve “ev”siz olmanın mekânda dışavurumlarını kamusal alandaki pratiklerle değerlendirdik.

“Türkler arasında, işte bazen buranın turistik yerlerine gidiyoruz gezmeye. Bazen bir yerde toplanıp arabada sohbet ediyoruz arkadaşlarımızla. Böyle genellikle dışarıda ya okey ya sohbet, ya bir kafe” (K1).

“...yemek yapmasında biraz beceri varsa tabi yapıyorsun. Eğer olmazsa zaten burada Türk restoranlar var, imkânın varsa Türk restoranlarına gidip veya camilere gidip camilerin restoranlarında faydalıyor” (K5).

“Turist, genellikle turist diyorlar. Abi kaçak biraz şey oluyor bende bilmiyorum. Kaçak adamın yani turist adamın çok sosyal hayatı yok. Benim tanıdığım bütün şeyler işte turistler çok yok” (K1).

Katılımcılar genelde yakın arkadaşları ile kahveye ve derneklere gidip vakit geçirmektedirler. Ayrıca Amsterdam merkeze gezmeye, imkânı olan başka şehirlere gezmeye fakat bu çok sınırlı kişilerin yaptığı bir etkinlik veya halı saha maçı yaparak zamanlarının çoğunu geçirmektedirler. Türklerin genel anlamda kültürel pratiklerini devam ettirdiklerini söylemek mümkündür. Katılımcıların, ilişkilerinin en az olduğu resmî kurumlar ile Hollanda’da yaşayan ve Türkiye dışından gelmiş diğer ülke vatandaşlarıdır. Resmî kurumlar ile ilişkisinin azlığı, çoğu göçmenin kaçak yani turist konumunda olmasından kaynaklanmaktadır. Burada yaşayan izinli ve oturumlu olanların da resmî kurumlar ile ilişkilerinin oldukça sınırlı olduğu görülmektedir. Göçmenler, herhangi bir resmi kuruma gittiklerinde ise yanlarında mutlaka iyi derecede dil bilen birini bulundurmaktadırlar.

“Resmi kurumlar ile pek işimiz olmuyor. Bizim işimiz olduğu zamanda dilimiz olmadığından sıkıntı yaşıyoruz. Kesinlikle bir oturumlu veya çok iyi dil bilen birisiyle gitmek zorunda kalıyoruz” (K7).

“... oturumsuz adam işte araba sürmekten korkuyor veya çevirme olursa kimlik yok ondan korkuyor. Hani arada çok fark var. Oturum yoksa rahatlık yok” (K1).

“İzinli çalışan her türlü rahat serbest girer çıkar, öbürü stresli girer çıkar sağa sola, tramvaya, otobüse binerken. Bir tane rütbeli görsün, hemen korkmaya başlar çünkü turist” (K6).

“Burada çoğu şey bankaya geçirmeye çalışıyorlar, dijital sisteme geçirmeye çalışıyorlar. Mesela burada kaçak turist kalan bir insan hani kendi giderlerini ödeyemeyen duruma getirecekler. Ev durumunda da mesela sen buraya kaçak geldin, eğer tanıdığın çevren yoksa aç kaldın” (K4).

“En güvenilir yer evdir, kendi evimdir. İkincisi arkadaşlarla olduğu zamandır ve yer olarak da çalıştığım mekândır. Bir kahve veya bir dernek varsa orasıdır o şekil” (K5).

Diğer ülke vatandaşlarıyla katılımcıların herhangi bir sosyal ilişkilerinin olmaması, genelde göçmenlik deneyiminin kurduğu sosyal ağlarla ilgilidir. Buna göre her ülke vatandaşları kendi güven çemberinde yani kendi vatandaşları ile daha fazla zaman geçirmeyi tercih etmektedir. Kuşkusuz bu noktada dil bilmenin de önemli bir faktör olduğunu söylemek gerekir. Katılımcıların genel olarak iş yerindeki ilişkilerini yapıcı şekilde sürdürmeye çalıştıkları görülmektedir. Zaten turist konumunda olanlar iş yerindeki ilişkilerini her şeyin önünde tutma gerekliliği psikolojisine sahiptirler. Bu gerekliliğin işi kaybetme korkusu ve temel amaç para kazanmak olduğu için iş yerinde problem çıkarmaktan uzak durmayı tercih etmekle eşdeğer olduğu görülmektedir. Böylece göçmenlik deneyiminin evden uzakta “hiçbir yerde” olma haliyle özdeşleşmesi söz konusudur.

Sonuç

Evde olmak, insanın belirsizliği ortadan kaldırdığı, güvenli olmayı deneyimlediği ve duygusal olarak var olduğu kültürel bir mekânsallığı temsil eder. Bu nedenle ev içinde olma, özel bir kamusalığın izini taşıırken, dışarıdakı gündelik hayatın anonimliğine dâhil olmayı yansıtır. Göçmen merkezli düşünüldüğünde “ev”i diğer evde olma halinden ayıran durum, göçmenin deneyimlediği duyguyu “yabancılık”, “yuvasızlık” ve “yüzer gezer bir akışkanlık” olmasıyla açıklamak mümkündür. Bu çalışmanın izini sürdüğü gerçeklik, Türkiye’den uzakta Hollanda’da yaşayan bir grup Türk’ün “ev”siz olmayı nasıl deneyimledikleri üzerinedir. Çalışma, bekâr odalarında kalan ve kendilerini “turist” olarak tanımlayan bir topluluğun, gizli evsizlik tartışmaları içinde beliren her türlü kenarda ve sayılamayan olma halleriyle özdeşliğinden beslenmiştir. Evsizlik, birçok açıdan yokluğu ifade ederken ve bu yöndeki çalışmalar sokağın görünen yüzüne odaklandığından gizli evsizliğe dair veriler kendine istatistiklerde yer bulamamaktadır. Oysa bekâr odası, daha doğrusu çalışmanın ortaya koyduğu sonuçlar bağlamında turist evi, bir gizli evsizlik mekânı olarak değerlendirilebilir. Çünkü buralarda yaşayan bireylerin ortaya koydukları performansların arkasındaki gerçeklikler dâhilindeki hayat mücadeleleri, sosyal haklardan mahrum kalmaları, yaşadıkları psikolojik baskılar, tam anlamı ile bir evin olmaması sonucu sosyal ilişki kayıplarının gündelik hayatta devam etmesi, dışlanma, etiketlenme, yabancılaşma gibi nedenler turist evlerinin birer gizli evsizlik mekânı olduğunun kanıtı niteliğindedir. Modern dünyanın ev olarak tanımladığı yapının dışında tam anlamı ile bir aidiyetliğin ve sağlıklı bir kimlik inşasının mümkün olmadığı buna rağmen kendi dinamikleri çerçevesinde yaşanılan yeri en güvenilir koza olarak ifade eden bireylerin yaşadıkları bu yerler hem evsizliğin hem de gizli evsizliğin temel unsurlarına hitap etmektedir.

Genel anlamda “turist evi” insanların turizm amaçlı tatile gittiklerinde kaldıkları mekânları tarif etmek için kullanılmış olsa da kavram bu çalışmada gizli evsizliği tanımlayan bir kavram olarak tanımlanmıştır. Böylece Türkiye’de “bekâr odaları” olarak

tanımlanan göçmen mekânları, Amsterdam'a giden ve toplumsal geçmişlerini sırtında taşıyan kişilerin barınma ihtiyaçlarını gidermek için kaldıkları mekânı ifade eden bir evrim geçirmiştir. Amsterdam'da yaşayan Türkler bekâr odalarında yaşayan kişileri “turist” olarak nitelendirdiklerinden dolayı yaşadıkları mekânları da “turist evi” olarak nitelendirmişlerdir. Bu kişilere “turist” denmesinin nedeni çoğunluğunun kısa süreli olarak gelip ve amaçladıkları ekonomik birikimi yaptıktan sonra geri dönmelerinden kaynaklanmaktadır. Bu tabir Türklerin kendi aralarında gelişen kültürün bir parçası olarak ortaya çıkmış ve sadece Türkler bu ifadeyi kullanmaktadır. Yerel halk buralarda yaşayan kişileri göçmen olarak nitelendirmektedir. Burada kalan kişilerin “turist” olarak nitelendirilmesi beraberinde mekânın ismini olağanlaştıran bir durum olmuştur.

Burada kalan vatandaşlar daha çok bedene dayalı işlerde çalışmaktadırlar. Bunların başında inşaat sektörü birinci sırada yer almaktadır. Fakat çalıştıkları işlerde emek sömürüsüne maruz kalmaktalar ve kaçak olduklarından dolayı da haklarını arama ya da yetkililere şikâyet etme imkânları yoktur. Topluluk üyelerinin çoğu için Hollanda da olmak ruhsal açıdan iyi hissettirmektedir fakat yine de derin bir vatan özlemi çektikleri görülmüştür. Uzun yıllar burada yaşayan bireyler mevcut toplumsal yapıya uyum göstermiştir fakat yeni gelen bireyler için bahse konu uyum gerçekleşmemiştir. Topluluk üyeleri belli bir süre çalıştıktan sonra Türkiye'ye tekrar geri dönmeyi planlarken zaman içerisinde burada yaşamının sunduğu imkanları fark edince dönme planlarını sürekli ertelemektedirler. Türkiye'deki ekonomik şartların zorluğu da buradaki insanların dönüş planlarının ertelenmesindeki en büyük nedenlerden biridir. Geride bıraktıkları aileleri en büyük endişe duydukları konuyu oluşturmaktadır. Ailelerinden uzakta yaşamak onlar için zordur. Bu noktada onların yaşayacağı bir olumsuzluk hali en önemli kaygılarından biridir. Ülkelerine geri dönememe hali bir diğer kaygı konusudur. Ailelerinden uzakta yaşadıkları için düzenli bir yaşamın olmaması, çamaşır, bulaşık, temizlik gibi hususlar ise yaşadıkları zorlukların başında gelmektedir.

Hakem Değerlendirmesi: Dış bağımsız.

Yazar Katkısı: Çalışma Konsepti/Tasarımı: A.Ş., Ş.K.; Veri Toplama: Ş.K.; Veri Analizi /Yorumlama: A.Ş., Ş.K.; Yazı Taslağı: A.Ş., Ş.K.; İçeriğin Eleştirel İncelemesi: A.Ş., Ş.K.; Son Onay ve Sorumluluk: A.Ş., Ş.K.

Çıkar Çatışması: Yazarlar çıkar çatışması bildirmemiştir.

Finansal Destek: Yazarlar bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir.

Etik Onay: Araştırma için Karabük Üniversitesi Sosyal ve Beşeri Bilimler Araştırmaları Etik Kurulu'ndan 24.02.2023 tarihinde 2023/02 sayı ile çalışmanın etik açıdan uygun bulunduğu onayı alınmıştır.

Bilgilendirilmiş Onam: Tüm katılımcılardan bilgilendirilmiş onam alınmıştır.

Peer-review: Externally peer-reviewed.

Author Contributions: Conception/Design of study: A.Ş., Ş.K.; Data Acquisition: Ş.K.; Data Analysis/Interpretation: A.Ş., Ş.K.; Drafting Manuscript: A.Ş., Ş.K.; Critical Revision of Manuscript: A.Ş., Ş.K.; Final Approval and Accountability: A.Ş., Ş.K.

Conflict of Interest: The authors declare no potential conflicts of interest with respect to the research, authorship, and/or publication of this article.

Grant Support: The authors received no financial support for the research, authorship, and/or publication of this article.

Ethical Approval: Approval for the research was obtained from the Karabük University Social and Human Sciences Research Ethics Committee on 24.02.2023, with the decision number 2023/02, confirming that the study was ethically appropriate.

Informed Consent: Informed consent was obtained from all participants.

Kaynakça/References

- Adıgüzel, Y. (2024). *Göç Sosyolojisi*. Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.
- Akyıldız, Y. (2020). *Evsizlere Yönelik Sosyal Hizmet İhtiyacının Ekosistem Yaklaşımı Bağlamında İncelenmesi: İstanbul Örneği*, (Doktora tezi, Yalova Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yalova). <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/> adresinden edinilmiştir.
- Anderson, N. (2022). *The Hobo: The Sociology of the Homeless Man*. United States: University of Chicago Press. Eserin orijinali 1923'de yayımlanmıştır.
- Arce, A. A., M. Tadlock, & M. J. Vergare. (1983). A Psychiatric Profile of Street People Admitted to an Emergency Shelter. *Hospital and Community Psychiatry*, 34(9): 812-817. <https://doi.org/10.1176/ps.34.9.812>
- Arnold, R. (2004). *Homelessness, Citizenship, and Identity: The Uncanniness of Late Modernity*. New York: State University of New York.
- Bauman, Z. (2003). *Modernlik ve Müphemlik* (Çev. İ. Türkmen). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Bauman, Z. (2006). *Liquid Modernity*. Cambridge: Polity.
- Bauman, Z. (2011). *Culture in a Liquid Modern World*. Cambridge: Polity
- Bauman, Z. (2024). *Kapımızdaki Yabancılar* (Çev. E. Barca). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Bekaroğlu, D. Y. (2021). *Evsizler-Evsizliğin İnşası ve Evsizlerin Hayatta Kalma Stratejileri*. İstanbul: Bir Yayıncılık.
- Blunt, A., & Dowling, R. (2006). *Home*. London: Routledge.
- Bowpitt, G., Dwyer, P., Sundin, E., & Weinstein, M. (2011). Comparing men's and women's experiences of multiple exclusion homelessness. *Social Policy and Society*, 10(4), 537-546. <http://dx.doi.org/10.1017/S1474746411000285>
- Bretherton, J. (2017). Reconsidering Gender in Homelessness. *European Journal of Homelessness*, 11(1). Retrieved from https://www.feantsaresearch.org/download/feantsa-ejh-11-1_a1-v045913941269604492255.pdf
- Bretherton, J., & Pleace, N. (2023). *The Routledge Handbook of Homelessness*. London: Routledge.
- Butler, J. (2008). *Cinsiyet belası: feminizm ve kimliğin altüst edilmesi* (Çev. B. Ertür). İstanbul: Metis Yayınları.
- Candan, A. (2010). *Oyun Tören Gösterim*. İstanbul: Norgunk Yayıncılık.
- Castles, S. & Miller, M. J. (2008). *Göçler Çağı: Modern Dünyada Uluslararası Göç Hareketleri* (Çev. B. U. Bal ve İ. Akbulut). İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Coşkun, R., Altunışık, E., ve Yıldırım, E. (2019). *Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri: SPSS Uygulamalı*. Sakarya: Sakarya Yayıncılık
- Creswell, J. W. (2017). *Araştırma Deseni* (Çev. S. B. Demir). Ankara: Eğiten Kitap.
- Çiçek, A. (2021). *Üçüncü Kuşak Türkiyelilerin Almanya'daki Gündelik Siyaseti: Sosyal Politikalara Direniş ve Seçici Adaptasyon*, (Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul). <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/> adresinden edinilmiştir.
- Deleu, H., Schrooten, M., & Hermans, K. (2023). Hidden homelessness: A scoping review and avenues for further inquiry. *Social Policy and Society*, 22(2), 282-298. <https://doi.org/10.1017/S1474746421000476>
- Ehrkamp, P. (2005). Placing identities: transnational practices and local attachments of Turkish immigrants in Germany. *Journal of Ethnic and Migration Studies*, 31(2), 345-364. <https://doi.org/10.1080/1369183042000339963>

- Erder, S. (2006). *Refah Toplumunda Getto*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Erickson V. L. (2004). Hidden Homelessness, *Encyclopedia of Homelessness*, D. Levinson (Ed.). Sage Publications.
- Erim, F. (2019). “Bekâr Odaları”nda Kalan Erkeklerin Deneyimlerinin Eleştirel Sosyal Hizmet Bakış Açısıyla Değerlendirilmesi: İzmir-Basmane Örneği, (Doktora tezi, Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara). <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/> adresinden edinilmiştir.
- Giddens, A. (2010). *Modernite ve Bireysel-Kimlik* (Çev. Ü. Tatlıcan). İstanbul: Say Yayınları.
- Giddens, A. (2012). *Sosyoloji* (Haz. C. Güzel). İstanbul: Kırmızı Yayınları.
- Goffman, E. (2009). *Günlük Yaşamda Benliğin Sunumu* (Çev. B. Cezar). İstanbul: Metis Yayıncılık.
- Guittar, S. G. (2022). Stressors and Coping Mechanisms among Extended-Stay Motel Residents in Central Florida. *Qualitative Sociology Review*, 18(1), 96-112. doi:10.18778/1733-8077.18.1.05.
- Holland, M. E. (2014). *The Relationship Between Literacy and Depression and Anxiety in Homeless Adults*, (Doctoral dissertation, The University of the Rockies.). Retrieved from <https://eric.ed.gov/?id=ED564850>
- Hoolachan, J. (2024). Homelessness. In G. Johnson, D. Culhane, S. Fitzpatrick, S. Metraux, & E. O’Sullivan (Eds.), *Research Handbook on Housing, the Home and Society* (pp. 213-229). UK: Edward Elgar Publishing.
- İlhan, N. ve Ergün, A. (2010). Evsizler ve Toplum Sağlığı, *Aile ve Toplum Eğitim-Kültür ve Araştırma Dergisi*, 5(20): 79-90.
- Kaya, A. ve diğerleri (2009), *Türkiye’de İç Göçler Bütünleşme mi Geri Dönüş mü? İstanbul Diyarbakır Mersin*, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Kaya, Ş. (2024). *Akıllı kent uygulamalarının kent kimliğinde ortaya çıkardığı dönüşüm: Amsterdam örneği*. (Yayımlanmamış sosyoloji doktora tezi). Sakarya Üniversitesi, Sakarya.
- Klodawsky, F. (2006). Landscapes on the Margins: Gender and homelessness in Canada. *Gender, Place & Culture*, 13(4), 365–381. <https://doi.org/10.1080/09663690600808478>
- Kong, L. (2010). Global shifts, theoretical shifts: changing geographies of religion. *Progress in Human Geography*, 34(6), 755–776. <https://doi.org/10.1177/0309132510362602>
- Laird, G. (2007). Homelessness in a growth economy: Canada’s 21st century paradox. Calgary: Sheldon Chumir Foundation for Ethics in Leadership. Retrieved from https://homelesshub.ca/sites/default/files/Shelter07_study.pdf
- Lee, B. A., Tyler, K. A., & Wright, J. D. (2010). The New Homelessness Revisited. *Annual Review of Sociology*, 1(36), 501–521. <https://doi.org/10.1146/annurev-soc-070308-115940>
- Mayock, P., & Bretherton, J. (Eds.). (2016). *Women’s homelessness in Europe* (pp. 127-154). London: Palgrave Macmillan.
- McLemore, S. D. (1970). Simmel’s Stranger: A Critique of the Concept, *Pacific Sociological Review*, 13(2), 86-94. <https://doi.org/10.2307/1388311>
- Mee, K. & Wright, S. (2009). Geographies of Belonging, *Environment and Planning A: Economy and Space*, 41(4), 772–779. <https://doi.org/10.1068/a41364>
- Merriam, S. B. (2013). *Nitel Araştırma: Desen ve Uygulamalar İçin Bir Rehber* (Çev. S. Turan). Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.

- Nooe, R. M., & Patterson, D. A. (2010). The Ecology of Homelessness. *Journal of Human Behavior in the Social Environment*, 20(2), 105–152. <https://doi.org/10.1080/10911350903269757>
- Novac, S. (2006). *Family Violence and Homelessness: A Literature Review*. Ottawa: Public Health Agency of Canada.
- Özdemir, U. (2010). Evsizlik ve Evsizlere Genel Bir Bakış, *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 21 (2), 77-88.
- Park, R. E. (1928). Human migration and the marginal man. *American Journal of Sociology*, 33(6), 881-893. Retrieved from <https://www.jstor.org/stable/2765982>
- Parsell, C. (2023). *Homelessness: a critical introduction*. John Wiley & Sons.
- Peach, C. (2002). Social geography: new religions and ethnoburbs-contrasts with cultural geography. *Progress in Human Geography*, 26(2), 252–260. <https://doi.org/10.1191/0309132502ph368pr>
- Peressini, T., & McDonald, L. (2000). Urban homelessness in Canada. *Canadian Cities in Transition*, 525-543.
- Pessar, P. R. & Mahler, S. J. (2003). Transnational Migration: Bringing Gender In. *International Migration Review*, 37(3), 812-846. <https://doi.org/10.1111/j.1747-7379.2003.tb00159.x>
- Polit, D. F. & Beck, C.T. (2016). *Nursing research: Generating and Assessing Evidence for Nursing Practice* (10th ed.). Netherlands: Wolters & Kluwer
- Poloma, M. M. (1993). *Çağdaş Sosyoloji Kuramları* (Çev. H. Erbaş). Ankara: Gündoğan Yayınları.
- Punch, K. F. (2014). *Sosyal Araştırmalara Giriş* (Çev. D. Bayrak, H. B. Arslan ve Z. Akyüz). Ankara: Siyasal Kitabevi.
- Ralph, D. & Staeheli, L.A. (2011). Home and Migration: Mobilities, Belongings and Identities. *Geography Compass*, 5(7), 517-530. <https://doi.org/10.1111/j.1749-8198.2011.00434.x>
- Ravehill, M. (2008). *The Culture of Homelessness*. UK: Gower House.
- Rose, P. I. (1993). Exile, Ethnicity, and the Politics of Rescue, *Sociological Forum*, 8(1), 5-24. Retrieved from: <https://www.jstor.org/stable/684282>
- Rossi, P. H., Wright, J. D., Fisher, G. A. & Willis, G. (1987). The Urban Homeless: Estimating, Composition and Size. *Science*, 235(4794), 1336-1341. <https://doi.org/10.1126/science.2950592>
- Sandelowski, M. (1995). Sample size in qualitative research. *Research in Nursing & Health*, 18(2), 179-183. doi: <https://doi.org/10.1002/nur.4770180211>
- Sikich, K. W. (2008). Global Female Homelessness: A Multi-Faceted Problem. *Gender Issues*, 25, 147-156. <https://doi.org/10.1007/s12147-008-9062-8>
- Silverstein, P.A. (2005). Immigrant Racialization and The New Savage Slot: Race, Migration, and Immigration in the New Europe. *Annual Review of Anthropology*, 34(1), 363–384. <https://doi.org/10.1146/annurev.anthro.34.081804.120338>
- Simmel, G. (2009). *Bireysellik ve Kültür* (Çev. T. Birkan). İstanbul: Metis Yayınları.
- Somerville, P. (2013). Understanding Homelessness. *Housing, Teory and Society*, 30(4), 384-415. <https://doi.org/10.1080/14036096.2012.756096>
- Şen, B., Alican, A. ve Kahraman, F. (2013). *Tarihi Kent Merkezinde Göç, Yoksulluk ve İstihdam: İstanbul Süleymaniye Bölgesi Bekâr Odaları*, Bildiri Özeti, VII. Ulusal Sosyoloji Kongresi, Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, Muğla.
- Şen, B., Arlı, A. ve Şen, A. A. (2016). *Yoksulluğu Bölüşmek: Süleymaniye Bekar Odası Göçmenleri*. Küre Yayınları.

- Şimşek, H. ve Yıldırım, A. (2008). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yayınevi.
- Tezcan, M. (2000). *Türk Ailesi Antropolojisi*. İstanbul: İmge Kitabevi Yayıncılık.
- Türkcan, S. ve Türkcan, A. (1996). Psikiyatri ve Evsizlik: Bir Gözden Geçirme Çalışması, *Düşünen Adam Dergisi*. 9(4), 8-14. Erişim adresi: <https://dusunenadamdergisi.org/storage/upload/pdfs/1593068339-tr.pdf>
- Watson, J., Crawley, J. & Kane, D. (2016). Social Exclusion, Health And Hidden Homelessness, *Public Health*. 139, 96-102. Erişim adresi: <https://doi.org/10.1016/j.puhe.2016.05.017>
- Wolch, J. R., & Dear, M. J. (1993). Malign neglect: Homelessness in an American city. *Journal of Policy Analysis and Management*, 14(1), 184-186. <https://doi.org/10.2307/3325449>
- Woolrych, R., Gibson, N., Sixsmith, J. & Sixsmith, A. (2015). “No Home, No Place”: Addressing the Complexity of Homelessness in Old Age Through Community Dialogue. *Journal of Housing for the Elderly*, 29(3), 233-258. <https://doi.org/10.1080/02763893.2015.1055024>
- Wright, S. (2014). More-than-human, emergent belongings: a weak theory approach. *Progress in Human Geography*. 39(4), 391-411. <https://doi.org/10.1177/0309132514537132>
- Yağcı, Z. G. ve Akkaya, M. (2014, Kasım). *Üsküdar Bekâr Odaları Ve, VII Uluslararası Üsküdar Sempozyumunda sunulan bildirinin genişletilmiş hali*, Üsküdar Üniversitesi, İstanbul. Erişim adresi: https://www.researchgate.net/publication/321997338_Uskudar_Bekar_Odalari_Ve
- Yılmaz, F. G. G. (2015). “*Almanya’da Yaşayan Türkiyelilerin Gündelik Hayat Pratikleri Ve Taktikler; Almanya Aachen Örneği*”, (Doktora tezi, Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Muğla). <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/> adresinden edinilmiştir.

Evsizlik ve Kurumsal Ekosistem: Sosyoekonomik Destek Hizmetlerinin Erişilebilirliği ve Yeterliliği

Burak Acar¹

Öz

Bu araştırma evsizlerle kurumsal hizmet sağlayıcılar arasındaki etkileşimi mercek altına almakta; mevcut kurumsal hizmet ekosisteminin evsizler açısından erişilebilirliğini, etkinliğini ve evsizlerin ihtiyaçlarını ne ölçüde karşıladığını doğrudan yararlanıcıların bakış açısından değerlendirmeyi hedeflemektedir. Araştırmada, evsizliklerin öznel deneyimlerini ve algılarını derinlemesine incelemek amacıyla nitel araştırma yöntemi ve fenomenolojik yaklaşım benimsenmiştir. Veri toplama aracı olarak, araştırma sorularına uygun şekilde geliştirilmiş yarı yapılandırılmış görüşme formu kullanılmış, İstanbul'un Fatih ve Beyoğlu bölgesinde amaçlı örneklem yönetimiyle ulaşılan 13 evsizle yüz yüze ve derinlemesine görüşme gerçekleştirilmiştir. Elde edilen bulgular, betimsel analize tabi tutulmuş; (1) evsizlere yönelik kurumsal hizmetlerin çeşitliliği, (2) kurumsal hizmetlerin yeterliliği, (3) hizmet sağlayıcıların tutum ve davranışları ile (4) kurumsal hizmetlerden beklentileri olmak üzere 4 tema etrafında toplanmıştır. Evsizlerin deneyim ve gözlemlerine göre, evsizler yemek, barınma, giysi gibi günlük gereksinimlerini çoğunlukla sivil toplum kuruluşları aracılığıyla karşılamaktadır. Buna karşılık kamu kurumlarının hizmetleri sınırlı, niteliksiz ve istikrarsızdır. Merkezi ve yerel yönetimler evsizlere kiş mevsimiyle sınırlı olarak barınma hizmeti ve geçici ve düşük miktarda nakdi destek nakdi destek sunmaktadır. Evsizlerin sosyal yardım ve hizmetlere erişimindeki en temel sorunlardan birisi ikametgâhlarının olmamasıdır. Katılımcıların önemli bir kısmı evsizlik sorununun çözümü noktasında geçici ve sınırlı hizmetler yerine, kalıcı konut ve sürekli istihdam sağlanmasını beklemektedir. Sonuçlar ayrıca evsizlerin, temel ihtiyaçlarını karşılamada büyük ölçüde sivil toplum kuruluşlarına bağımlı olduğunu, kamusal hizmetlerin ise geçici olduğunu ve yetersiz kaldığını ortaya koymaktadır.

Anahtar Kelimeler: Evsizlik • Sosyal hizmetler • Kurumsal hizmetler • Sivil toplum kuruluşları

Homelessness and the Institutional Ecosystem: Accessibility and Adequacy of Socioeconomic Support Services

Abstract

This research aims to examine the interactions of individuals experiencing homelessness with corporate service networks and service providers. The study aims to assess the extent to which the existing ecosystem of services meets the needs of homeless individuals and the accessibility and effectiveness of these services from the point of view of direct beneficiaries. In this research, a phenomenological approach from qualitative research methods was adopted to examine in depth the subjective experiences and perceptions of individuals experiencing homelessness. As a data collection tool, a semi-structured interview form developed in accordance with the research questions was used. 13 of the homeless individuals were included in the study, where in-depth face-to-face interviews were conducted with individuals using the snowball sampling technique. The data obtained have been brought together under 4 themes by using the descriptive analysis method: The diversity of corporate services for homeless individuals, the adequacy of corporate services, the attitudes and behaviours of service providers and the expectations of homeless individuals from corporate services. Homeless individuals; he meets his daily needs such as food, housing, and clothes mostly through non-governmental organisations. Sustainable and qualified services in the public sphere remain limited. public and local governments often offer short-term solutions to homelessness, such as housing limited to the winter season and a small amount of temporary cash support. One of the main problems of the homeless people's access to social assistance and services is their lack of residence. A significant part of the participants highlighted their expectations at the point of providing permanent housing and permanent employment services instead of temporary and limited services at the point of solving the homelessness problem. As a result, it reveals that homeless individuals are largely dependent on non-governmental organisations to meet their basic needs, while public services offer inadequate and temporary solutions. Priority policy objectives should be set to provide long-term and sustainable solutions to the problem of homelessness.

Keywords: Homeless • Social services • Institutional services • Non-governmental organisations

1 Sorumlu Yazar: Burak Acar (Dr. Öğr. Üyesi), Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi Sosyal Hizmet Bölümü, Tokat-Türkiye, Eposta: burak.acar@gop.edu.tr, ORCID: 0000-0003-4765-3319

Atfı: Acar, B. (2024). Evsizlik ve kurumsal ekosistem: Sosyoekonomik destek hizmetlerinin erişilebilirliği ve yeterliliği. *İstanbul Üniversitesi Sosyoloji Dergisi*, 44, 683-711. <https://doi.org/10.26650/SJ.2024.44.2.0700>

Extended Summary

Background

Homelessness, as a complex and multidimensional social problem, arises through the interaction of economic, social and psychological factors. Homeless individuals experience serious difficulties in meeting their basic needs due to the lack of a permanent home and are dragged into social marginalisation. The services provided for the homeless in Turkey generally remain at the level of social assistance and cannot provide long-term and permanent solutions. Temporary housing and food assistance are provided by local governments during the winter months, but these services are far from providing comprehensive solutions to the root causes of homelessness. On the other hand, non-governmental organisations (NGOs) are trying to fill this gap and make important contributions to meeting basic needs such as housing, food, and clothing. However, these services are demonstrably unsustainable and inadequate, failing to ensure the social integration of homeless individuals. In the current situation, it is important to assess the extent to which both public services and the services provided by NGOs respond to the needs of homeless individuals and the accessibility of these services from the perspective of direct beneficiaries. This research aims to analyse the interactions of homeless individuals with service providers to reveal the effectiveness and shortcomings of services, thus contributing to the development of social policies and practises related to homelessness.

Method

In this research, a qualitative research approach was adopted to understand the interactions of homeless individuals with institutions and service providers. Using the phenomenological method, the subjective experiences and perceptions of the participants were examined in depth. During the data collection process, face-to-face interviews were conducted with 13 homeless individuals living in Istanbul using the snowball sampling technique. We conducted the interviews by recording with a digital voice recorder in environments where the participants felt comfortable. We collected the obtained data using a semi-structured interview form and a socio-demographic information form. We analyzed the interviews by encoding, categorizing, and thematizing the verbatim transcribed recordings. Using the descriptive content analysis method, the data obtained were interpreted within the framework of 4 determined themes.

Results

The relationships of homeless individuals with local governments, non-governmental organisations and public institutions were examined under four main themes: types of

corporate services, adequacy of corporate services, attitudes and behaviours of service providers, and expectations from corporate services.

1. Types of Corporate Services

Various structural and legal obstacles shape the relationships of homeless individuals with public institutions. Most of the participants stated that the services offered by public and voluntary institutions are limited and are usually limited to temporary assistance only. The benefits they receive through the governor's office and district municipalities are often insufficient due to residence problems and are criticised by the participants. The relationships of homeless individuals with non-governmental organisations also occupy an important place. NGOs usually attract attention by having the capacity to provide more flexible and faster services, but the services offered are similar, and not enough diverse services are provided. The participants emphasise the inadequacy of the assistance provided by NGOs and expressed their expectations for the solution to this situation.

2. Adequacy of Corporate Services

Most of the homeless individuals who participated in the study stated that public assistance was insufficient. The lack of residence complicates the process of obtaining assistance and creates serious obstacles to meeting the basic needs of individuals. While the opinion that the assistance received from non-governmental organisations is more functional stands out, the participants also stated that these assistance are not fair.

3. Attitudes and Behaviours of Service Providers

The relationships of homeless individuals with security guards can be fraught with negative experiences. Some participants stated that they encountered inconsistent and negative attitudes of security guards, while others had positive experiences. On the other hand, the relations with civil society employees were evaluated as more constructive and reassuring.

4. Expectations from the Corporate Services

The expectations of homeless individuals cover various areas such as safe housing, access to health services, employment and educational support. The participants demanded that the state provide more permanent solutions for homeless individuals and emphasise that public organisations should play a more effective role in this regard. Also, the beliefs of NGOs that they should come together and develop larger projects also come to the fore decently.

As a result, the inadequacies of the current social service system and the expectations of participants shape the relationships of homeless individuals with institutional services. This situation reveals the need for more inclusive and sustainable solutions to the problem of homelessness.

Conclusion

The problem of homelessness is increasing for various reasons such as social problems, psychological problems and poverty, and it deeply affects the lives of homeless individuals. Although local and central governments in Turkey provide limited services to meet the basic needs of the homeless, the lack of legal legislation and service models that do not offer continuity make these efforts insufficient. In the research, the relationships that homeless individuals have established with public institutions and non-governmental organisations and their expectations from these services have been discussed. While the participants emphasised the inadequacy of public services, they stated that non-governmental organisations provide faster and more effective services. However, the assistance provided by NGOs does not offer permanent solutions either. As a result, the problem of homelessness has a multidimensional structure, and to solve this problem, it is necessary to develop sustainable service models in cooperation with the public and civil society. The experiences and expectations of homeless individuals should be considered in the creation of effective policies.

Evsizlik ve Kurumsal Ekosistem: Sosyoekonomik Destek Hizmetlerinin Erişilebilirliği ve Yeterliliği

Evsizlik, gerek nedenleri gerekse sonuçları açısından ekonomik, sosyal ve psikolojik boyutları olan çok yönlü bir sosyal olgudur. Nitekim, evsizlerin yaşayabilecekleri kalıcı bir konutun bulunmaması, ısınma, güvenlik ve sağlık gibi önemli gereksinimlerinin karşılanmasında büyük problemler ortaya çıkarmaktadır (Parker ve Albrecht'ten akt. Karaca, 2019: 507). Günlük yaşamlarında evsizler; kişisel hijyenini sağlama, gıdaya erişim, kıyafet ve güvenlik gibi temel ihtiyaçlara gereksinim duymaktadır (Okumuş, 2012: 8). Evsizlerin temel ihtiyaçlarına yönelik hizmetlerin yeterli düzeyde olmaması, psikososyal ve fiziksel sağlıklarındaki olumsuzlukların artmasında büyük bir rol oynamaktadır (Kaya Kılıç ve Aslantürk, 2019: 419). Gerek evsizliğe karşı etkili sosyal politikaların gerekse evsizlerin ihtiyaçlarının giderilmesine yönelik hizmet modellerinin olmayışı veya yetersiz olması, evsiz bireylerin var olan sorunlarını daha derinden yaşamalarına neden olmaktadır (Küçük, 2014: 80).

Sosyoekonomik destek ve psikososyal rehabilitasyon sağlama sorumluluğu taşıyan kamu kurumları, sivil toplum kuruluşları (STK'lar) ve yerel yönetimler evsizliğe karşı aksiyon alması beklenen temel kurumsal aktörlerdir. Kamu kurum ve kuruluşlarının sosyal yardımlar, sağlık hizmetleri, istihdam destekleri ve barınma gibi temel ihtiyaçlara erişimi sağlayarak evsizlikle mücadelede merkezi bir rol üstlenmesi beklenirken sivil toplum örgütlerinin, esneklikleri ve topluma yakınlıkları sayesinde, evsizlerin bireysel ihtiyaçlarına yönelik daha özgün ve hedefe yönelik psikososyal destek, kriz müdahalesi ve rehberlik gibi hizmetlerini kapsayan programlar oluşturması ve uygulaması beklenir. Öyle ki birçok ülkede ve şehirde gönüllü sektör, yoksulluk ve toplumsal dışlanma yaşayan bireylerin temel ihtiyaçlarını karşılamaya yönelik önemli bir rol üstlenmiştir. Özellikle acil durum barınakları (emergency shelters) ve uğrak merkezleri/gündüz bakım merkezleri (drop-in centres) gibi özel hizmet mekanizmalarını hayata geçirerek, evsizlik sorununa insani ve toplumsal duyarlılık temelinde müdahale etmektedir. Bu tür sivil ve gönüllü girişimler, evsiz bireylerin yalnızca barınma ve beslenme gibi fiziksel ihtiyaçlarını karşılamakla kalmayıp, aynı zamanda onların sosyal içerilme süreçlerine de katkıda bulunmayı amaçlamaktadır (Crack vd., 2007; May vd., 2006). Yerel yönetimlerin ise, yereldeki kaynakları koordine ederek, barınma çözümleri, sosyal alanlarda düzenlemeler ve diğer sosyal yardım imkanları sunma kapasitesine sahip olduğu düşünülür. Yerel yönetimlerin, bölgesel düzeyde evsiz bireyleri belirleyerek onların sağlık, barınma ve diğer temel ihtiyaçlarını karşılamak için özel olarak tasarlanmış barınma merkezleri oluşturması önemlidir (Ergün ve İlhan, 2010: 85).

Evsizlere yönelik hizmet sunumunda dünya genelinde merkezi yönetimler, yerel yönetimler ve sivil toplum kuruluşları (STK'lar) arasında iş birliği, ülkeden ülkeye değişiklik göstermekle birlikte, evsizliğin yönetilmesi ve azaltılmasında önemli bir rol oynamaktadır. Avrupa Birliği (AB) ülkelerinde evsizlere yönelik hizmetlerin

organizasyonu, büyük ölçüde sosyal refah mevzuatı çerçevesinde düzenlenmiştir ve bu hizmetlerin sağlanması genellikle yerel yönetimlerin sorumluluğunda olmuştur. Yerel yönetimler, evsiz bireylerin acil barınma ihtiyaçlarını karşılamaktan, geçici konaklama ve sosyal hizmetlere erişimlerini sağlamaktan sorumludur. Bu süreçte, STK'larla yakın iş birliği yapılmakta ve özellikle barınma, psikososyal destek ve entegrasyon gibi hizmetler bu kuruluşlar tarafından yürütülmektedir (Gürel, 2023; Aynacı, 2024). Örneğin, Avusturya, Finlandiya, Almanya ve Hollanda gibi ülkelerde yerel yönetimler, STK'larla koordineli bir şekilde çalışırken; Yunanistan ve Slovenya gibi bazı ülkelerde merkezi hükümet, evsizlik politikalarının yürütülmesinde daha baskın bir rol oynamaktadır (FEANTSA, 2010).

Evsizlikle mücadelede uygulanan hizmet modelleri, kurumsal iş birliğinin niteliğini belirlemektedir. Avrupa'da son yıllarda, geleneksel "basamak modeli" (staircase model) yerine, "Housing First" (Önce Barınma) yaklaşımı benimsenmeye başlanmıştır. Basamak modelinde bireyler, acil barınma merkezlerinden başlayarak geçici barınma ve nihayetinde kalıcı konutlara adım adım ilerlerken, Housing First modeli, bireylerin mümkün olan en kısa sürede kalıcı konutlara taşınmasını ve barınma hakkının temel bir hak olarak tanınmasını hedefler. Bu model, evsiz bireylerin konutlarının sağlanmasıyla birlikte sağlık, istihdam ve sosyal hizmetlere erişimlerini kolaylaştırmak için STK'ların ve yerel yönetimlerin aktif iş birliğini gerektirmektedir. Özellikle Finlandiya gibi ülkelerde başarıyla uygulanan Housing First yaklaşımı, evsizliği önleme çabalarını önemli ölçüde artırmıştır (Pleace, 2017).

Avrupa'da evsizliğe yönelik hizmetlerin planlanmasında, Avrupa Evsizlik ve Konut Dışlanması Tipolojisi (ETHOS) önemli bir referans noktasıdır. FEANTSA tarafından geliştirilen ETHOS, evsizlik olgusu hakkında ortak bir dil oluşturmayı, hizmet sağlayıcıların uygulamalarını sistemleştirmeyi ve evsizlik biçimlerine dair veri toplamayı amaçlamaktadır (FEANTSA, 2015). Bu yaklaşım, hem merkezi hükümetlerin hem de yerel aktörlerin politikalarının uyumlu hale getirilmesine katkıda bulunmaktadır. Örneğin, Almanya'da Federal Çalışma ve Sosyal İşler Bakanlığı, yerel yönetimler ve STK'larla iş birliği yaparak evsiz bireylerin acil barınma, sosyal uyum ve istihdam hizmetlerine erişimini sağlamaktadır (Busch-Geertsema, Henke ve Steffen, 2020). ABD'de ise evsizlere yönelik hizmet sunumu, federal, eyalet ve yerel düzeyde örgütlenmiş olup, Avrupa'ya kıyasla daha az sosyal devlet desteği bulunmaktadır ve hizmetlerin büyük bir kısmı STK'lar tarafından sağlanmaktadır. ABD'de "Staircase/Continuum of Care" (Basamak-Merdiven/Bakım Sürekliliği) modeli, evsiz bireylerin acil barınma, geçiş süreci barınma ve kalıcı barınma hizmetlerine erişimini sağlamak üzere geliştirilmiştir (Culhane, Metraux, & Byrne, 2011). Yerel yönetimler, acil barınma merkezleri aracılığıyla sokakta yaşayan evsizler için kriz müdahalesi sunarken; STK'lar, gıda yardımı, rehabilitasyon ve istihdam programlarında kritik bir rol oynamaktadır. Örneğin, The National Alliance to End Homelessness, bu alanda aktif

bir sivil toplum kuruluşudur. Kamu kurumlarından Department of Housing and Urban Development (HUD) ise evsizlere yönelik barınma fonlarını ve projelerini desteklemektedir.

Diğer ülkeler arasında Japonya’da evsiz bireylere kamu tarafından sağlanan barınma ve sağlık hizmetleri öne çıkmakta, Tokyo’da sosyal hizmet uzmanları ve gönüllü organizasyonlar sokaklarda yaşayan bireylerle doğrudan temas kurmaktadır. Avustralya’da ise Specialist Homelessness Services (SHS) adlı program, barınma hizmetlerinin yanı sıra aile desteği, bağımlılıkla mücadele ve istihdam olanaklarını kapsayan çok yönlü destekler sunmaktadır (Parsell & Marston, 2012). Türkiye’de ise evsizlere yönelik hizmetler, ağırlıklı olarak yerel yönetimlerin geçici barınma merkezleri ve sosyal yardımları ile sınırlı kalmakta; STK’ların bu alandaki rolü, Avrupa ve ABD’ye kıyasla daha az etkili olmaktadır. Sonuç olarak, dünya genelinde evsizlere yönelik hizmetlerde merkezi yönetimler, yerel yönetimler ve STK’lar arasında çeşitli düzeylerde iş birliği bulunmaktadır. Avrupa ülkelerinde evsizlik hizmetleri büyük ölçüde yerel yönetimlerin liderliğinde yürütülmekte ve STK’ların desteğiyle uygulanmaktadır. ABD’de federal düzeyde organize edilen “Basamak/Merdiven” (Staircase Model/Continuum of Care) modeli, yerel ve sivil aktörlerin katılımıyla uygulanmaktadır (Culhane, Metraux, & Byrne, 2011). Ancak, bu sistemlerin başarısı, yeterli finansman, koordinasyon ve uygun politika geliştirilmesine bağlıdır. Evsizlikle mücadelede kurumsal iş birliği giderek daha fazla önem kazanmakta ve bu alandaki iyi uygulamalar tüm dünyada örnek teşkil etmektedir.

Türkiye’de henüz Konut Öncelikli Model (*Housing First*) gibi sistematik bir yaklaşım bulunmamakta birlikte, sosyal yardım politikaları evsizlerin temel ihtiyaçlarını karşılamaya odaklanmakta ve hizmetler genellikle barınma, gıda yardımı ve temel ihtiyaçlarla sınırlı kalmaktadır (Akyıldız, 2017; Gürel, 2023). Ayrıca Türkiye’de evsizlere yönelik hizmetler, daha çok sivil toplum kuruluşları üzerinden sürdürülmektedir. Genel itibarıyla ise gerek evsizlerle ilgili yasal mevzuatın olmayışı gerekse kaynak yetersizliğinden dolayı evsizlik sorununa yönelik kalıcı çözümler geliştirilememektedir. Yapılan sosyal yardımlar soruna dair kısa süreli çözümler sağlayarak belirli dönemleri hedef almaktadır. Sokakta yaşamını idame ettiren bireyler için kış aylarında sunulan barınma hizmetleri bu duruma örnek gösterilebilir. Yine kış aylarında kıyafet ve yiyecek yardımların artması gibi günlük ve geçici yardımlar bulunmaktadır. Evsizlerin yoğun olduğu İstanbul, Ankara, Bursa gibi büyükşehirlerde belediye ve valilikler tarafından 2003 yılı itibarıyla soğuk hava koşullarında evsizlere yönelik; barınma, temizlik, yemek ve sağlık hizmetleri verilmektedir (Karaman, 2019: 64). Buna karşılık evsizlere yönelik psikolojik, sosyal ve ekonomik düzeyde bütüncül ve sürdürülebilir bir hizmet modeli ise mevcut değildir (Şan ve Küçük, 2018: 193, Akyıldız, 2020: 57). Evsizlere yönelik kamusal hizmetlerin ise daha çok çocuk merkezli yürütüldüğü görülmektedir. Risk altındaki ve kimsesiz çocuklara yönelik Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı’na bağlı kurum ve kuruluşlar barınma ve bakım hizmeti sağlamaktadır (Aile ve Sosyal

Hizmetler Bakanlığı, t.y.-a). Belli koşulların sağlanması şartlarının dışında acil durumlarda kadınlar için kadın konukevleri hizmeti sunulabilmektedir (Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, t.y.-b). Barınma ve bakım noktasında risk altındaki kadın ve çocuklara yönelik hizmetlerin yanında erkeklere yönelik hizmetler sınırlı kalabilmektedir (İlhan & Ergün, 2010: 84). Bununla birlikte özellikle kış aylarında evsizlerin ihtiyaç ve sorunlarına yönelik genelgeler yayınlanabilmektedir. Bu genelgelerde kış mevsiminde kişilerin ilk olarak kamu misafirhanelerine yerleştirilmesi, misafirhanelerde yer bulunamadığı takdirde otel ve pansiyon gibi mekânların ayarlanması, bu merkezlerde kişilerin temel ihtiyaçlarının giderilmesi, merkezlerde kalan kişilerin Sosyal Hizmet Merkezlerine yönlendirilmesi, tüm bu süreçteki giderlerin Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakıfları tarafından karşılanması ve sürecin İstanbul Büyükşehir Belediyesi ve İstanbul Valiliği işbirliği ile gerçekleştirilmesi gibi düzenlemeler bulunmaktadır. Bu genelgeyle İstanbul Büyükşehir Belediyesi tarafından kış gecelerinde evsiz erkekler İstanbul Büyükşehir Belediyesi'ne ait belirlenen spor komplekslerinde, evsiz kadınlar ise İstanbul Büyükşehir Belediyesi'ne ait Kayışdağı Darülaceze Merkezi'nde misafir edilerek ihtiyaçları giderilmektedir. Belediye tarafından tespit edilemeyen evsizler, İstanbul Afet Koordinasyonu (AKOM) ve Alo 153 Beyaz Masa hatlarından gelen ihbarlar doğrultusunda barınma merkezlerine yerleştirilmektedir (Yeter, 2018: 40-41). Evsizlere yönelik hizmetlerin çoğunlukla acil yardım kapsamında sunulduğunu ve bu nedenle süreklilik göstermediğini ortaya koymaktadır. Türkiye genelinde evsizlere sağlanan hizmetlerin geçici nitelikte olduğu ve çoğunlukla büyükşehirlerde yoğunlaştığı görülmektedir. Örneğin Kocaeli Belediyesi'nin drop-in centers modellerine benzer olarak uygulamaya koyduğu barınma merkezi modeli az sayıdaki örnekten birisidir (<https://www.kocaeli.bel.tr/hizmet/barinma-merkezleri-64.html>). Bunun yanında İstanbul, Ankara ve Bursa şehirleri evsizliğe yönelik yerel kurumsal hizmetlerin sunumunda öne çıkan diğer örneklerdir (Aynacı, 2024, s. 105-10). Bu kurumsal yapılar arasındaki iş birliği ve uyum, evsizlerin hem temel ihtiyaçlarına yanıt bulabilmesi hem de uzun vadeli entegrasyon süreçlerinde etkili sonuçlar elde edebilmesi için kritik öneme sahiptir (Gürel, 2023). Türkiye'deki sivil toplum kuruluşları ise daha çok resmi kurumların evsizlik sorununu gidermeye yönelik uyguladığı aynı ve nakdi hizmetlerin yetersiz kaldığı noktalarda tamamlayıcı olma niteliği taşımaktadır (Akyıldız, 2020: 127). Türkiye'de evsizlik alanında hizmet veren sivil toplum kuruluşları; evsizlerin barınma, gıda, giyim vb. temel ihtiyaçlarını karşılamaya yönelik çeşitli hizmetler sunmaktadır. Evsizlerin temel ihtiyaçlarının karşılanmasıyla beraber, STK çalışanları ve gönüllülerinin bireylerle sağlıklı ve sürdürülebilir bir ilişki kurmaları, sosyal entegrasyonları noktasında fayda sağlayıcı niteliktedir. İstanbul ilinde evsizlere yönelik sıcak çorba, battaniye ve zaman zaman barınma desteği sunan kurumlar arasında; Çorbada Tuzun Olsun Derneği, Aşhane, Erdemliler Dayanışması Derneği, Hayata Sarıl Derneği ve Şefkat-Der, Umud Çocukları vb. yer almaktadır (Doğan, 2018: 136, Yeter, 2018: 36, Akyıldız, 2020: 136-137).

Sonuç olarak mevcut hizmetlerin niteliğini ve etkinliğini, doğrudan yararlanıcıların perspektifinden değerlendirmek, yenilikçi ve etkili hizmet modellerinin geliştirilmesi için yeni stratejiler geliştirmeye olanak tanırken mevcut hizmetlerdeki eksiklikleri ve iyileştirilmesi gereken alanları daha net ortaya koyarak, çözüm odaklı yaklaşımların şekillendirilmesine katkı sağlayacağı düşünülmektedir. Bu araştırma, evsizlerin kamu kurumları ve sivil toplum kuruluşlarıyla olan etkileşimlerinin niteliğini ve bu hizmet sağlayıcılara yönelik beklentilerini deneyimler üzerinden ortaya koymayı amaçlamaktadır. Elde edilen bulgular ile, mevcut hizmetlerin evsizlerin ihtiyaçlarını ne ölçüde karşıladığını ve gelecekteki hizmet sunumuna yönelik beklentileri tespit etmeyi sağlayarak sorunun tüm paydaşları arasında gerçekçi bir zeminde ele alınmasına katkıda bulunacaktır.

Yöntem

Araştırmanın Modeli

Bu araştırmada, evsiz bireylerin kurumlar ve hizmet sağlayıcılarla olan etkileşimlerini derinlemesine inceleyebilmek için nitel araştırma yaklaşımı benimsenmiştir. Nitel yaklaşımın tercih edilmesinin temel nedeni, bu metodolojinin karmaşık sosyal fenomenleri anlamada ve katılımcıların öznel deneyimlerini, algılarını ve yorumlamalarını keşfetmede sunduğu avantajlardır (Creswell, 2016: 185). Bu yaklaşım, evsizlik gibi çok boyutlu ve hassas bir konuyu, sayısal verilerle ifade etmenin ötesinde, yaşanmış deneyimler üzerinden anlamlandırmaya olanak tanımaktadır. Ayrıca araştırmacılara katılımcıların doğal ortamlarında veri toplama fırsatı sunmakta, böylece evsizlerin günlük yaşam koşullarını, karşılaştıkları zorlukları ve hizmet alımı sürecindeki deneyimlerini daha yakından gözleme ve kaydetme imkanı vermektedir.

Fenomenoloji, bireylerin belirli bir olgu veya duruma ilişkin yaşanmış deneyimlerinin özünü ortaya çıkarmayı amaçlayan bir yaklaşımdır (Yıldırım & Şimşek, 2013: 80). Bu desen, evsizlik deneyimini bizzat yaşayan ve bu deneyimi doğrudan yansıtabilen bireylerle çalışma imkanı sunarak, araştırma konusunun özüne inmeyi ve bütün bireylerin deneyimlerinin özünü tanımlayacak bir bütünsel yaklaşımı da mümkün kılmaktadır (Creswell, 2016: 77). Fenomenolojik yaklaşım ile evsizlerin kurumsal hizmetlerle olan etkileşimlerini, kendi bakış açılarından ve kendi ifadeleriyle anlamaya yardımcı olması beklenmektedir.

Çalışma Grubu

Araştırmada katılımcıların belirlenmesinde amaçlı örnekleme yöntemlerinden kartopu örnekleme tekniği kullanılmıştır. Amaçlı örnekleme yöntemi, araştırma konusuyla ilgili zengin bilgi kaynağı olabilecek bireylere ulaşmada etkili bir yöntem olarak tercih edilmiştir (Yıldırım ve Şimşek, 2013). Kartopu örnekleme ise amaçlı

örnekleme yöntemi içerisinde en çok tercih edilen tekniklerin başında gelmektedir. Bu teknikle amaca uygun olarak belirlenen kişi veya kurum/kuruluşlar üzerinden katılımcılara ulaşmak hedeflenmektedir (Merriam, 2015: 7). Kartopu tekniği kullanılarak İstanbul merkezli sivil toplum kuruluşlarındaki hizmet sağlayıcıların ve halihazırda çalışmaya dahil edilmiş evsiz bireylerin yönlendirmeleriyle yeni katılımcılara ulaşılmıştır. Bu yöntem, özellikle erişimi zor olan evsiz popülasyona ulaşmada etkili olmuştur (Kılıç, 2013: 44). Fatih ve İstanbul'da evsiz bireylerin yoğunlaştığı, sosyal hizmetler ve sivil toplum desteklerinin daha ulaşılabilir olduğu bir bölge olarak öne çıktığı için araştırmanın bu bölgede gerçekleştirilmesi tercih edilmiştir. Fatih ve Beyoğlu bölgesindeki sivil toplum örgütlerinden (çorbada tuzun olsun, sokak lambası, hayata sarıl derneği vb.) hizmet alan evsizler aracılığıyla uygulanan kartopu örnekleme tekniği sonucunda 13 evsizle yüz yüze ve derinlemesine görüşmeler gerçekleştirilmiştir (Tablo 1).

Evsizlerin hareketli bir yaşam sürmeleri, belirli bir lokasyonla sınırlı kalmamaları evsizlerin sürekli adres veya ilçe bazlı konumlarının belirtilmesinin sağlıklı olamayacağı düşünülerek tabloda yer verilmemiştir. Ancak araştırmaya katılan evsizlerle yüz yüze görüşmeler İstanbul Fatih ve Beyoğlu bölgesinde gerçekleştirilmiştir.

Katılımcılar veri toplama araçları, gizlilik ilkeleri ve gönüllü katılımın esas olduğu konusunda bilgilendirilmiştir. Araştırma etiği çerçevesinde, tüm katılımcılardan bilgilendirilmiş onam formu alınmıştır. Görüşmeler, katılımcıların onayı alınarak dijital ses kayıt cihazı ile kayıt altına alınmıştır. Bu yöntem, veri kaybını önlemek ve analiz sürecinde veri bütünlüğünü korumak amacıyla tercih edilmiştir. Ses kayıtları, daha sonra kelimesi kelimesine (verbatim) transkripsiyon yöntemiyle yazıya aktarılmıştır.

Tablo 1. Katılımcıların sosyo-demografik özellikleri					
Katılımcı	Yaş	Eğitim Durumu	Katılımcı	Yaş	Eğitim Durumu
K-1	43	İlkokul Mezunu	K-8	62	Ortaokul Mezunu
K-2	64	Ortaokul Terk	K-9	51	İlkokul Mezunu
K-3	58	İlkokul Mezunu	K-10	36	İlkokul Mezunu
K-4	49	Ortaokul Terk	K-11	36	Lise Mezunu
K-5	50	-	K-12	40	İlkokul Mezunu
K-6	51	İlkokul Mezunu	K-13	58	İlkokul Mezunu
K-7	29	Lise Mezunu			

Veri Toplama Araçları ve Süreci

Görüşme yönteminin, genel olarak doğrudan gözlemlenemeyen fenomenleri - deneyimler, tutumlar, düşünceler, niyetler, yorumlar, zihinsel algılar ve tepkiler gibi - anlamaya yönelik bir araç olduğunu belirtilir. Nitel araştırma metodolojisinde önemli

bir veri toplama yöntemi olan görüşme, literatürde çeşitli şekillerde kavramsallaştırılmıştır. Yıldırım ve Şimşek (2013), görüşmeyi ‘önceden belirlenmiş ve ciddi bir amaç için yapılan, soru sorma ve yanıtlama tarzına dayalı karşılıklı ve etkileşimli bir iletişim süreci’ olarak tanımlamaktadır. Bu tanım, görüşmenin yapılandırılmış doğasını ve belirli bir amaca hizmet ettiğini vurgulamaktadır. Merriam (2015) ise görüşmeyi daha etkileşimsel bir perspektiften ele alarak, ‘görüşmeci ve katılımcının birlikte yer aldığı, araştırma yapılan alana yönelik hazırlanan sorulara odaklanarak birlikte konuşma süreci’ olarak tanımlamaktadır. Bu tanım, görüşmenin diyalojik doğasını ve araştırmacı ile katılımcı arasındaki işbirliğini ön plana çıkarmaktadır. Araştırmada veri toplama aracı olarak, literatür taraması ve alan uzmanlarının görüşleri doğrultusunda geliştirilen yarı yapılandırılmış görüşme formu kullanılmıştır. Yarı yapılandırılmış görüşme tekniğinin tercih edilmesinin temel nedeni, bu yöntemin araştırmacıya görüşme sürecinde esneklik sağlaması ve katılımcıların deneyimlerini kendi ifadeleriyle aktarmalarına olanak tanımasıdır. Bu teknik, önceden hazırlanmış soruların yanı sıra, görüşmenin akışına göre ek sorular sorma veya bazı soruları sormama imkanı vererek, evsizlik gibi karmaşık ve çok boyutlu bir olgunun derinlemesine incelenmesine olanak tanımaktadır.

Görüşme formu iki bölümden oluşmaktadır:

1. Sosyo-demografik Bilgi Formu: 10 sorudan oluşan bu bölüm, katılımcıların yaş, cinsiyet, ikamet durumu, eğitim seviyesi, medeni durum ve sosyal güvence gibi temel demografik özelliklerini belirlemeyi amaçlamaktadır. Bu bilgiler, evsizlik deneyiminin farklı demografik özelliklere sahip bireyler üzerindeki etkilerini analiz etmek ve potansiyel örüntüleri ortaya çıkarmak için kritik öneme sahiptir.
2. Yarı Yapılandırılmış Görüşme Formu: 9 ana sorudan oluşan bu bölüm, evsiz bireylerin kurumsal hizmetlerle olan etkileşimlerini, bu hizmetlere yönelik deneyimlerini ve beklentilerini derinlemesine incelemeyi amaçlamaktadır. Sorular, literatür taraması sonucu belirlenen temalar ve uzman görüşleri doğrultusunda oluşturulmuştur. Bu yaklaşım, soruların araştırma amaçlarıyla uyumlu olmasını ve alandaki güncel bilgileri yansıtmasını sağlamaktadır.

Araştırma tasarımı ve soru formu, İstanbul Üniversitesi-Cerrahpaşa Sosyal ve Beşeri Bilimler Araştırmaları Etik Kurulu Başkanlığı'nın E-74555795-050.01.04-90970 sayılı kararınca onaylanmıştır. Görüşmeler, katılımcıların kendilerini rahat hissedecekleri ortamlarda gerçekleştirilmiş ve 13 katılımcıdan toplam 6 saat 30 dakikalık ses kaydı elde edilmiştir. Görüşmeler ortalama 30 dakika sürmüştür. Bu süre, katılımcıların deneyimlerini derinlemesine paylaşmaları ve zengin veri elde edilmesi için yeterli kabul edilmiştir. Elde edilen ses kayıtları bilgisayar programı ile deşifre edilmiştir.

Verilerin Analizi

Araştırmanın verileri, fenomenolojik yaklaşım doğrultusunda derinlemesine görüşmelerden elde edilmiştir. Araştırmada, araştırmacının belirli bir olgu veya konuya ilişkin genel eğilimlerini ve araştırma bulgularını ortaya koymak amacıyla, önceden belirlenen temalar aracılığıyla elde edilen verilerin analizinde betimsel içerik analizi yöntemi uygulanmıştır (Yıldırım & Şimşek, 2013: 256; Bellibaş, 2018: 513). Araştırmacı bu süreçte ayrıntılı betimlemeler yaparak ve belirli sınıflandırma sistemleri kullanarak temalar veya boyutlar oluşturmakta; literatürdeki yaklaşımlarla kendi bakış açılarından yorumlama yapmaktadır (Creswell, 2017). Bu yöntem, görüşme kayıtlarının kelimesi kelimesine (verbatim) deşifresi ile başlamış, ardından sistematik bir kodlama, kategorizasyon ve temalandırma süreci hedeflenmiştir. Kodlama işlemi, verilerin belirli kısımlarına kolayca ulaşılabilmesi amacıyla bu verilere anlamlı kısaltmalar ve tanımlar atamayı ifade etmektedir (Merriam ve Tisdell, 2016). Kodlama sürecinde, katılımcı ifadelerinden anlamlı birimler tespit edilmiş ve bu birimlere uygun kodlar atanmıştır. Benzer veya ilişkili kodlar birleştirilerek alt temalar oluşturulmuş, daha sonra bu alt temalar birleşerek araştırma soruları doğrultusunda (1) Kurumsal hizmet çeşitleri, (2) Kurumsal hizmetlerin yeterliliği, (3) Hizmet sağlayıcıların tutum ve davranışları, (4) Kurumsal hizmetlerden beklentiler başlıkları olacak şekilde dört ana tema altında toplanmıştır. Araştırma bulguları, katılımcıların doğrudan ifadeleriyle desteklenmiş, böylece analizlerin bağlamdan kopmadan yapılması sağlanmıştır. Bununla birlikte çalışmanın bulgularına zenginlik katacak şekilde, araştırmacının saha sürecinde yaptığı gözlemler ve gözlem notları titizlikle toplanmış ve analiz sürecine entegre edilmiştir veya tartışma bölümünde gözlem notlarına yer verilmiştir. Gözlem notları, sadece veri toplama sürecinde edinilen anlık izlenimleri değil, aynı zamanda katılımcıların ifadelerinin arkasındaki psikososyal dinamikleri anlamaya yönelik yapılan analizleri de içermektedir.

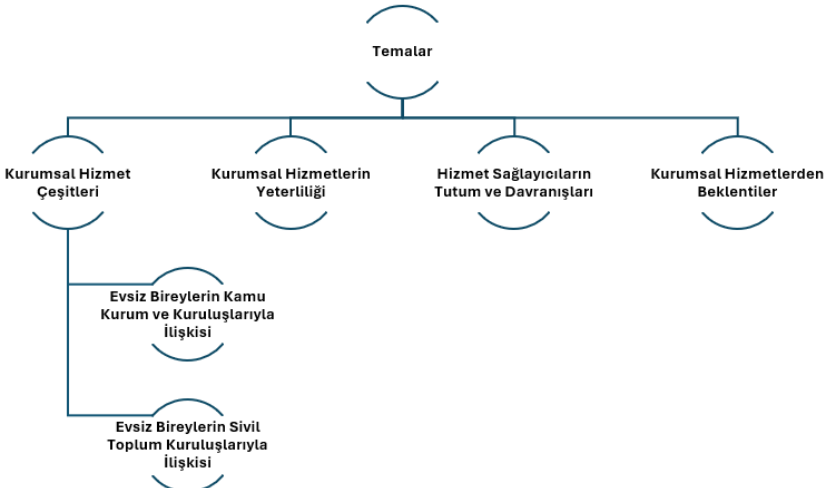
Geçerlilik ve Güvenilirlik

Araştırmanın geçerliliği, kullanılan veri toplama araçları, veri toplama süreci ve analiz yöntemlerinin uygunluğu ile sağlanmıştır. İlk olarak, yarı yapılandırılmış görüşme formu, literatür taramaları ve alan uzmanlarının görüşleri doğrultusunda oluşturulmuş, araştırma soruları ile uyumlu hale getirilmiştir. Görüşme formlarının, katılımcıların deneyimlerini derinlemesine yansıtan, açık uçlu sorularla desteklenmesi sağlanmış, böylece katılımcıların öznel deneyimlerinin daha net bir şekilde ortaya konması mümkün olmuştur. Ayrıca bu çalışmada araştırmanın geçerliliğini ve güvenilirliğini artırmak için üçgenleme (triangulation) yöntemi kullanılmıştır. Üçgenleme, farklı veri toplama yöntemlerinin ve kaynaklarının bir arada kullanılarak araştırma bulgularının çapraz doğrulamasını sağlayan bir yaklaşımdır. Bu bağlamda, katılımcıların ifadeleri yanı sıra, araştırmacının saha gözlemleri ve gözlem notları da analize dahil edilmiştir. Araştırmanın güvenilirliği, verilerin tutarlılığını ve analiz

sürecinin şeffaflığını sağlamaya yönelik çeşitli yöntemlerle güçlendirilmiştir. İlk olarak, görüşmelerin dijital ses kayıt cihazıyla kaydedilmesi, veri kaybının önlenmesine ve verilerin doğruluğunun korunmasına yardımcı olmuştur. Ses kayıtları, daha sonra kelimesi kelimesine (verbatim) transkribe edilerek, analiz sürecinde kullanılan tüm veriler açıkça kaydedilmiştir. Bu, araştırma sürecinin izlenebilirliğini ve tekrar doğrulanabilirliğini sağlamıştır. Kodlama ve temalandırma sürecinde, araştırma ekibinin ve uzmanların görüşleri alınarak, farklı bakış açılarıyla analizler doğrulanmıştır. Ayrıca, katılımcı doğrulama yöntemi kullanılmıştır. Araştırma sürecinde elde edilen bulgular, katılımcılarla paylaşılarak, onların geri bildirimleri doğrultusunda doğrulama yapılmıştır. Bu, katılımcıların deneyimlerinin doğru bir şekilde yansıtılmasını sağlamış ve araştırmanın güvenilirliğini artırmıştır.

Bulgular

Evsizlerin hizmet aldıkları veya sınırlıda olsa ilişki içerisinde buldukları Yerel yönetimler, sivil toplum kuruluşları, ilgili kamu kurumları gibi kurumsal hizmetlerle ilişkileri ve bu ilişkinin niteliğine yönelik elde edilen verilerin analizinde 4 tema ortaya çıkmıştır (Şekil 1). Bu temalar: kurumsal hizmet çeşitleri, kurumsal hizmetlerin yeterliliği, hizmet sağlayıcıların tutum ve davranışları, kurumsal hizmetlerden beklentilerdir.

Şekil 1. Araştırma bulgularının tematik dağılımı

Kurumsal Hizmet Çeşitleri

Ülkemiz bağlamında evsizlik alanında hizmet sunan doğrudan veya dolaylı hizmet sunan yerel ve merkezi yönetimler (valilikler, kaymakamlıklar, belediyeler), kamu

kurumları (Aile ve Sosyal Hizmetler İl Müdürlükleri, Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakıfları gibi) ve sivil toplum kuruluşları (Çorbada Tuzun Olsun Derneği, Şefkat-Der vb.) kurumsal hizmetlerin örnekleri olarak gösterilebilir. Ancak, kurumsal hizmetler ile daha enformel yapıların sunduğu hizmetler arasındaki sınır tartışmalıdır. Örneğin, dernek veya vakıf statüsünde resmi bir kayıt ve hukuki altyapıya sahip olmayan ancak dezavantajlı bireylere destek sunan topluluklar veya gruplar (örneğin, Tarlabası Dayanışma) kurumsallık açısından farklı bir kategoride değerlendirilir. Bu tür yapılar genellikle daha düşük düzeyde bir organizasyonel yapı veya resmi statüye sahip olmakla birlikte, yerel düzeydeki topluluk ağları ve gönüllülük esasına dayalı olarak işlev görürler. Bu tür enformel organizasyonlara yönelik katılımcılar tarafından bilgi ve deneyim paylaşımında bulunulmadığı için kurumsal hizmet çeşitleri içerisinde yer verilememiştir.

Evsiz bireylerin ihtiyaçlarına yanıt vermek için kamu kurumları ve sivil toplum kuruluşlarının sunduğu hizmetlerin çeşitliliği ve erişilebilirliği, bu gruba yönelik sosyal politikaların başarısını belirleyen temel unsurlar arasındadır. Kamu kurumları, dezavantajlı bireyler için sosyal yardım, barınma, sağlık ve istihdam gibi temel hizmetler sunmayı hedeflerken, sivil toplum kuruluşları daha hedefe yönelik, esnek ve bireysel ihtiyaçlara odaklanan destek mekanizmaları geliştirebilir. Ancak araştırma bulguları, bu hizmetlerin hem nitelik hem de sürdürülebilirlik açısından sınırlı kaldığını göstermektedir. Özellikle evsizlik gibi karmaşık bir sosyal sorun karşısında, hizmetlerin birbirini tamamlayıcı ve bütüncül bir yapıya sahip olması gerektiği açıktır. Elde edilen veriler, evsiz bireylerin kamu kurumlarından nakdi veya aynı yardım almada ikametgâh sorunları ve bürokratik engeller gibi yapısal problemlere sıkça maruz kaldığını ortaya koymaktadır. Bunun yanı sıra, sivil toplum kuruluşlarının hizmet sunumundaki esnekliklerine rağmen, bu kuruluşların kaynak yetersizliği ve hizmet çeşitliliğinin sınırlılığı gibi sorunlarla karşı karşıya olduğu anlaşılmaktadır. Bu durum, evsiz bireylerin destek mekanizmalarından tam anlamıyla yararlanamamasına ve bu alanda daha sistematik ve sürdürülebilir çözümlere ihtiyaç duyulduğuna işaret etmektedir.

Evsiz Bireylerin Kamu Kurum ve Kuruluşlarıyla İlişkisi

Evsizlerin kamu kurum ve kuruluşlarıyla ilişkilerini anlamak, evsizlik olgusunun karmaşıklığını ve kurumsal sistemin bu bireylere nasıl yanıt verdiğini değerlendirmek açısından önemlidir. Evsizler genellikle kamu hizmetlerine erişim konusunda yapısal, yasal ve uygulamaya dair çeşitli faktörlerden kaynaklanan engellerle karşılaşabilmektedir. Bu durum onların hem toplumsal entegrasyonunu hem de bireysel yaşamlarını dahada zorlaştırmaktadır.

Elde edilen bulgulara göre katılımcıların önemli bir kısmı kamu veya gönüllü kurum ve kuruluşların evsizlere yönelik nitelikli ve sürdürülebilir çalışmalarından yararlanamadıklarını, kendilerine sunulan hizmet ve yardımların sınırlı olduğu anlaşılmıştır. Katılımcıların çoğu, valilikten geçici nakdi yardım aldıklarını belirtirken,

bazı katılımcılar ise ilçe belediyelerinden kıyafet ve gıda aynı yardımlar aldıklarını ifade etmiştir. Ayrıca ikametleri olmadığı için bölgesel olarak hizmet veren kaymakamlıklardan ve ilçe belediyelerden herhangi bir şekilde yardım alamadıkları katılımcılar tarafından aktarılmıştır. Diğer taraftan alınan bu yardımların sürekli olmaması ve evsizlerin temel ihtiyaçlarını bile karşılamaya yetmeyecek kadar kısıtlı olması da ayrı bir sorun olarak belirtilmiştir.

Araştırma sırasında görüşme yapılan katılımcılar sınırlı yardımlar alabildiklerini veya ikametgâh problemlerinden dolayı çoğu zaman yardım alamadıklarını şöyle açıklamıştır:

“Hiç olmuyorlar, olmuyorlar. Yani, yani git diyorlar valilik üç yüz lira veriyor diyorlar. İşte yani bizim sana yapabileceğimiz bir şey yok diyorlar yani. Şimdi bize, sokak insanlarına hiç kimse yardım etmiyor bu gerçek yani.” (K-6, 51)

“Yok, şeyden alıyorum. Valilikten para alıyorum üç ayda bir üç yüz lira. İşte kaydım olsa ikametgâh. Engelli raporum var. Engelli maaşı alacağım da onu bir türlü yapamadım. Belediyeye gidiyorum. Belediye diyor kaydın var mı, yok. E işte ancak diyor sana bir gömlek bir pantolon verebilirim diyor. Beyoğlu belediyesine gittim öyle yaptı. Yani kayıt istiyor. Hangi belediyeye gitsem... Yani kayıt istiyorlar.” (K-3, 58)

“Valilikten alıyorum. ...Şimdi üç yüz lira veriyorlar. Tabi, her ay yüz lira işte. Kaymakamlıktan şöyle bir şey ikametim yok ya, ikametim olmadığı için kaymakamlık bana bakmıyor.” (K-4, 49)

“Bir de yurttan kalırken bir de yine valilik o zaman bir dört yüz lira yardım yapmıştı. O da yurt müdürünün girişimleriyle yani.” (K-2, 64)

Görüşme yapılan evsizlerden K-12 valilikten veya kaymakamlıktan herhangi bir nakdi yardım almadığını ancak farklı belediyelerden sınırlı hizmetler aldığını belirtmektedir:

“Beşiktaş Belediyesi’nden alıyorum üst baş, giysi. Hayır, İBB’den almıyorum... Başka bir belediye, bir de Bağcılar Belediyesi’nden alıyorum. Arada gidiyorum bir tane pantolon, bir tane gömlek veriyor. Başka da herhangi bir aldığım nokta yok.” (K-12, 40)

Bir başka katılımcı ise ihtiyaç duyduğu aynı ve nakdi yardımları farklı farklı kurumlardan almaya çalıştığını belirtmektedir. K-10, valilikten maddi yardım aldığını ancak ikametgâhı Gebze’de görüldüğü için valilik tarafından kaymakamlığa yönlendirildiğini ve şu anda kaymakamlıktan gerekli yardımı alabildiği bunun yanında da kıyafet gibi günlük ihtiyaçlarını ilçe belediyesinden karşıladığını şöyle belirtmiştir:

“Alıyorum. Bu valilikten alıyorum ben. Sosyal yardım. Aynen üç yüz lira, o yardımı alıyordum. Bu seneye kadar geçen seneden bu seneye kadar aldım. Ama daha sonra ikametgâh gözüktüğü için beni Gebze Kaymakamlığı’na yönlendirdiler. Çünkü orada ikamet ettiğim için yani şu an on ikinci ayın otuz birinden şu güne kadar işte kaymakamlıktan alıyorum. Bir de işte alıyorum Üsküdar Belediyesi olsun böyle yerler işte elbise melbise veriyor işte. Kendi belediyemden elbise yardımı da alıyorum.” (K-10, 36)

Evsiz Bireylerin Sivil Toplum Kuruluşlarıyla İlişkisi

Toplumdaki dezavantajlı bireylerin ihtiyaçlarına destek olma noktasında kamu kurumlarının yanında, sivil toplum kuruluşlarının da sağladıkları hizmetler büyük önem arz etmektedir. Bunun temel sebeplerinden ilki kamu kurumları, çoğu zaman belirli yasal düzenlemeler ve bürokratik prosedürlerle sınırlı olduğu için, hizmet sunumunda esneklikten yoksun kalabilmektedir. STK'lar ise, bu tür kısıtlamalara tabi olmadıklarından, daha hızlı ve esnek hizmet sunma kapasitesine olabilmektedir. İkinci sebep ise kamu kurumlarının genel politikalara uygun olarak geniş kapsamlı hizmet verme zorunluluğunun aksine STK'ların dezavantajlı grupların özgün ihtiyaçlarına yönelik hedefe odaklı hizmet modelleri geliştirebilme kapasitesidir. Bir diğer temel sebep ise STK'lar, kamu kaynaklarının sınırlı veya yetersiz kaldığı durumlarda, özel sektör, bağışçılar ve uluslararası kuruluşlar gibi çeşitli kaynaklardan destek sağlayarak, kamu hizmetlerinin dışında alternatif destek mekanizmaları oluşturabilmektedir. Bu sebeple evsizler özelinde tüm dezavantajlı bireylerin sivil toplumla kurdukları ilişki kritik öneme sahiptir. Araştırma sonuçlarına göre STK'lardan beklenen esnek ve amaca yönelik hizmetlerin saha da yeterince gerçekleşmediği anlaşılmaktadır. Öyle ki sivil toplum kuruluşlarının evsizlere yönelik sunmuş oldukları; giyim, yiyecek, sağlık gibi hizmetler genel olarak birbirleriyle benzerlik göstermektedir. Evsizlere yönelik çalışmalar yürüten sivil toplum kuruluşları arasında Çorbada Tuzun Olsun Derneği, TUMYAD, Fatihin Torunları Derneği, Deliler Veliler Kahvesi, Gönül Bağı Vakfı ve Şefkat-Der gibi kuruluşların aynı hizmet modelleri noktasında benzerlikler taşıdıkları anlaşılmaktadır:

“Ben iki üç kere Fatihin Torunları'ndan bi tane bot almıştım, yırtıldı bir buçuk ay dolmadan ayakkabım yırtıldı gittim bi daha söyledim bana demedi ki sen iki tane aldın ben sana niye üçüncüyü vereyim. Yani demiyorlar Allah razı olsun oldu mu veriyolar.” (K-10, 36)

“Gıda yardımı olarak bu Tophane'deki Gönül Bağı Vakfı'ndan alıyorum bi de öğlenleri şeye gidiyorum Karagömrük'te Fatihin Torunları, hafta sonları ise çamaşır ihtiyacım oldu mu Osman Hoca'ya gidiyorum.” (K-3, 58)

“Deliler Veliler Kahvesi'nden Ali abinin ordan alıyoruz ben yeni aldım Ali abinin ordan mont pantolon eşofman falan atlet kilot verdiler iki aydan iki aya gidiyoruz Ali abinin oraya. Onlar bir yer açmışlar ordan sıfır elbise veriyolar. Bi de sizden (Çorbada Tuzun olsun Derneği'nden) yemek yiyoruz ben başka bi yere zaten gitmiyorum. Bi de Şefkat-Der'i biliyorum.” (K-9,51)

Katılımcıların hizmet aldıkları dernek veya vakıflardaki çalışanlarla kurdukları ilişkiler ise sorun ve ihtiyaçların çözümünde önemli bir rol üstlendiği anlaşılmıştır. Kurulan güven ilişkisi, sorunların tespiti ve çözümünü kolaylaştırmanın yanında kişilerin psikososyal olarak da desteklenmesine imkan sağladığı görülmektedir. Bununla birlikte her ne kadar kurulan ilişkisellik olumlu bir şey olarak yorumlanabilir ve fayda sağladığı gözlemlense de sistematik ve kurumsal hizmet modellerinin tam olarak yerleşmediği şeklinde de yorumlanmaya açıktır. K19'un dernek çalışanlarıyla kurduğu ilişki buna örnektir:

“Benim şu anda ki desteğim manevi desteğim eğer Hatice ablam (Çorbada Tuzun Olsun Derneği çalışanı ve araştırmacı) bu desteği bana vermese ben ben olmaktan çıkardım bak bunu abartıyorum yani abarta abarta söylüyorum çünkü en büyük destek manevi desteğimi bana vermiş olursan benim hayata bakışım olacak umudum olacak yarına benim umudum olacak...” (K-13, 58)

Kurumsal Hizmetlerin Yeterliliği

Evsizlere yönelik kamu ve gönüllü kurumlar tarafından çeşitli hizmetler sunulmaktadır. Ancak kapsamlı bir mevzuatın bulunmaması, ikametgâh problemleri ve hizmetlerin süreklilik arz etmemesi, hizmetlerin yeterliliği noktasında problem oluşturmaktadır. Araştırma sırasında görüşülen evsizlerin çoğu kamusal yardımların yetersiz olduğunu şu şekilde ifade etmiştir:

“Yeterli gelmiyor. Açıkçası yeterli gelmiyor. Çünkü ben gidiyorum belediyeye ama mesela dışarıda kalıyorum ağabey durumum yok hani ne yapabilirim. Ya yok diyorum, cebimde diyorum beş kuruş para yok. Örnek veriyorum git diyor bana Edirnekapı 'ya. Edirnekapı 'ya gidiyorum. E bakıyorsun, dışarıda kalıyorsun mesela soruyor ister istemez soruyor. Kimliğini veriyorsun bakıyor. E diyor sen dışarıda kalıyorsun ben sana yardım yapamam. Yani ikametgâhımın burada olmaması yani etken oluyor.” (K-10, 36)

“Bence yetersiz. Ben çocuğuma, şimdi çocuğuma göndermedim mi mahcup duruma düşüyorum. Yani mahcup duruma düşüyorum.” (K-4, 49)

“Bu hizmet, hayır abla yeterli değil. Yeterli hiç değil abla.” (K-12, 40)

Katılımcılardan K-5 ise derneklerin yaptıkları yardımların yetersizliğini ve adil olmadığını şöyle ifade etmektedir:

“Valla ben açık ve net söylem mi bu derneği yapan insanlar Allah razı olsun ama insanları ayırıyolar. Mesela mont veriyolar, on kişiye veriyolar, yirmi kişiye vermiyo. Şimdi senin evde dört çocuğun var, üçüne al birine alma, olur mu olmaz. İnsanlar biraz gerçekçi olması gerek. (K-5, 50)

Katılımcıların önemli bir kısmı ise, sivil toplum kuruluşları tarafından kendilerine sunulan hizmetlerin kamu kurum ve kuruluşlarından aldıkları hizmetlere göre daha işlevsel olduğunu şöyle belirtmiştir:

“Ablası hizmet yeterli dicem. Neden yeterli? Kısıtlı hani limitlerle hizmet veriyorsunuz. Derneklerin amacı hani bu an için böyle.” (K-13, 58)

“Vallahi yeterlidir yani millet yardımcı oluyorlar yemeği de temizdir Allah var yani Osman Hoca'nın da Fatih'in Torunları'nın da Allah razı olsun hepsi de güzel yemek yapıyor Allah için.” (K-5, 50)

Ayrıca katılımcılardan biri ise sunulan hizmetlere yönelik eleştirisini farklı bir çerçevede ele alarak plansız ve kayıt dışı yapılan yardımların bazı evsizler tarafından kötüye kullanılabileceğini ifade etmiştir. Sivil toplum kuruluşlarının (STK'ların)

dezavantajlı bireylere yönelik yardım ve hizmetlerinin etkin bir şekilde izlenememesi ve kontrol edilememesi, bu kuruluşların faaliyetlerinin sürdürülebilirliği ve etkisi açısından önemli bir zafiyettir. K-4 Bu zafiyetin sonuçlarını şöyle aktarmaktadır:

“Bana yeterli, herkese yeterli bu elbiseler fazlasını verersen bunlar daha üst üste gider ister... çoğu var ... abi diyo burdan botla mont verdiler diyo, sattı diyo, saniyede gitti bonzai aldı diyo. Bunlar iş değil yani. Tahtakalede gidiyorlar satıyorlar. Misal 50 liraya sattıyo, gidiyo içkisini alıyo, gidiyo bonzaisini alıyo. Bunlar iş değil.” (K-4, 49)

Hizmet Sağlayıcıların Tutum ve Davranışları

Evsizlerin güvenlik görevlileriyle (zabıta, polis veya bekçi) ilişkileri, karmaşık ve çok yönlü bir konudur. Evsizliğin getirdiği zorlu yaşam koşulları, bu bireylerin psikolojik durumlarını etkileyerek onları daha hassas ve kırılgan hale getirebilmektedir. Bu durum, özellikle otorite figürleriyle olan etkileşimlerinde belirgin bir rol oynamaktadır. Güvenlik görevlileriyle yaşanan deneyimler çeşitlilik göstermektedir. Bazı evsizler, görevlilerin genel olarak iyi niyetli ve yardımsever olduklarını belirtmektedir. Bu olumlu etkileşimler, görevlilerin empatik yaklaşımları, temel ihtiyaçların karşılanmasına yardımcı olmaları ve saygılı iletişim kurmaları şeklinde ortaya çıkabilmektedir. Bununla birlikte, deneyimlerin kişiden kişiye değiştiği de gözlemlenmektedir. Bazı evsizler ise, güvenlik görevlilerinin davranışlarının tutarsız olduğunu ve zaman zaman olumsuz tutumlarla karşılaştıklarını ifade etmektedir. Bu olumsuz deneyimler arasında sözlü taciz, ayrımcılık, haksız uzaklaştırma veya kükümseme gibi durumlar yer alabilmektedir.

Katılımcılardan bazıları ise ilgili görevlilerin olumsuz söylem ve davranışlarıyla kimi zaman karşı karşıya kaldığını ifade etmiştir:

“Abla öncelikle şu, belediyeye gidiyorum, güvenliğe gidip ağabeycim ben ikinci el kıyafet almaya geldim. Tavırları hep değişiyor, ister istemez. (...) Ama gerçekten bazen utaniyorum. Yaklaşımları bazen sert yani yeri geliyor ki yok ablacım buraya bir daha uğramayın da diyen de oluyor yani.” (K-12, 40)

“Vallahi genelde amiyane bir yaklaşımla yaklaşıyorlar. Çünkü ben öyle tahmin ediyorum ki orada kurumsal bir hizmetin dışında, adeta kendi kişiliklerini ön plana, egolarını ön plana çıkarıyorlar. Bizi aşağılar derecede çok karşılaştığım ortamlar oldu.” (K-2, 64)

Katılımcılardan K-1 ise bu muameleyi görmemesinin kişisel temizliğinin ve kıyafetlerinin temiz olmasıyla ilişkili görerek bu durumu şöyle açıklamaktadır:

“Ya ben sokakta kalıyorum ama yani dedim ya sen bile beni tanımamış olsan, dışarıda görsen, benim sokakta kalıyor icazı koyamazsın. Bana bugüne kadar kimse koyamadı. Benimle sohbet ettikten sonra koyabildi anca. Çünkü e buna özen gösteriyorum. Temiz giyinmeye özen gösteriyorum... Duş almak çok zor değil. Ben soğuk suyla da duş alabiliyorum. Yani kışta olsa ben o soğuk suyla duş alabiliyorum. Kokmaktansa diyorum, insanlara itici gelmektense temiz olmak benim için daha iyi.” (K-1, 43)

Sivil toplum kuruluşları çalışanları ve gönüllülerine yönelik olarak ise katılımcıların daha olumlu yaklaşımları olmuştur. Bunun temel gerekçesinin kamu çalışanlarının, özellikle güvenlik görevlileri, resmi bir otorite figürü olarak algılanabildiği ve evsizlerde tedirginlik veya güvensizlik yaratabildiği şeklinde yorumlanabilir. Öyle ki sivil toplum çalışanları daha eşit, içsel ve gönüllülük temelli bir ilişki zemini oluşturmaktadır. Katılımcıların bu ilişki zemini öne çıkaran ifadeleri şu şekildedir:

“Bu zaman kadar kötü iletişim görmedim. Nasıl davranıyorsan karşılığını beklicen şimdi. Bağırırsan kabadayılık yaparsan orda barınamazsın ki. İstedğim zaman ulaşabiliyorum.” (K-4, 49)

“Gönüllüler gerçekten benim idolüm, gerçekten öyle dağıtan olsun şey olsun. Gidip anlatıyorsun abi diyo şu işimiz bitsin senle özel konuşcaz biz, dağıtalım biraz kenarda dur konuşalım. Demiyolar ki bu dışarıda kalıyor biz buna niye bakalım, hiç başından def etmiyolar gerçekten onlar benim idolüm yani o kadar şey söylüyorum hiç bana demiyolar ki çekil başından derdim var işte senle uğraşamam demiyolar yani.” (K-10, 36)

“Yardıma ihtiyacımız olduğundan dolayı derdimizi anlatıyoz, dinliyolar uygunsuz yardım olmaya çalışıyolar değilse de zaten insan diyo kardeşim elimizde mevcut yardım yok şu anda ileriki zaman da gel” (K-7, 29)

“Gönüllüler zaten gönülden yapıyo onun için onlarla da gayet iyiyiz yani sorun yok” (K-8, 62)

Kurumsal Hizmetlerden Beklentiler

Evsizlerin kurumsal ve kamusal hizmetlerden beklentileri, temel ihtiyaçlardan sosyal entegrasyona kadar geniş bir yelpazeyi kapsar. Öncelikle, güvenli ve istikrarlı barınma imkanları en temel beklentidir. Bunun dışında sağlık hizmetlerine erişim, İstihdam ve eğitim desteği, hukuki destek ve sosyal hizmetler, hijyen ve temizlik olanakları, ulaşım desteği ve psikolojik destek de evsizlerin günlük yaşam kalitesini artırmak için önemli beklentileri arasındadır. Buna rağmen araştırmaya katılan evsiz bireylerin önemli bir kısmında evsizlik sorununun çözümü için kamu ve sivil toplum kuruluşlarının oldukça büyük yetkilere ve güce sahip olduğuna, buna karşılık bu sorunun çözümü noktasında bir irade göstermediklerine dair baskın bir inanış bulunmaktadır. Katılımcılar barınma, gıda, kıyafet gibi temel ihtiyaçlarının kamu kurumları tarafından karşılanmasına yönelik beklentilerini de ifade etmişlerdir. Katılımcılar, bu hususta özellikle temel ihtiyaçlarının karşılanabilmesine yönelik taleplerin yanı sıra barınma ve istihdam noktasında da beklenti ve çözüm önerileri sunmuşlardır.

Katılımcıların önemli bir kısmının öncelikli beklentisi ve çözüm önerisi barınmaya yönelik olmaktadır:

“Benim devletten tek ricam nedir biliyor musun? Adil bir devlet olsa, kendi halkına önce ev yapar. Kendi halkına sahip çıksın. Yabancı insanlar geliyor, o ayrı onlar da insandır. Ben onları dışlamıyorum ama ben devletten tek istediğim, sokaktaki insanlara böyle orman içinde güzel evler yapsa, tek odalı herkes hayatını geçindirir. Hepsi sokaktan kalkar yani” (K-5, 50)

“Bence devlet otel imkanı sağladığı gibi böyle evsiz insanlara da ev imkanı sağlaması lazım yani. Kesin sonuca varması için kesin bir ev ortamı vermesi lazım, bu evsiz insanlara. Tabi her şeyin başında iş, onlar birbirinden ayrılmaz, iki tane mecburi ihtiyaç yani. İşin oldu mu, bir umudun oluyor işte evin olmadı mı, onu da ne kadar çalışırsan da geçimini sağlayamıyorsun. Kira derdi, sokakta kalma derdi. Onun için ilk başta bir ev imkânı çok daha iyi ondan sonra bir iş de olursa.” (K-11, 36)

“Ya bu dernekler yemek vereceğine bu bağışları yapana kadar bu evleri yapsa millet dışarda da yatmaz, o derneğe de ihtiyaç duymaz.” (K-6, 51)

“Dernekler işte bu evsiz insanlara yardım etse çok iyi olur. Allah katında sevap kazanır. Bence en çok ev konusunda yardımcı olasalar çok iyi olur yani. Çünkü soğukta kalınmıyor, soğukta zor yaşamak, yaşanılmıyor.” (K- 10, 36)

Öne çıkan bir başka beklenti ise istihdam olanaklarının sağlanmasına yöneliktir. İş arama yardımı, mesleki eğitim ve beceri geliştirme programlarına yönelik beklentiler bu bağlamda öne çıkmaktadır:

“Ya tabi sonuçta sokaktaki insanların birçoğu eli ayağı sağlam, sağlıklı, devlet bir yer yapsa fabrika gibi yatılı bir yer olsa insanlar çalışsa düzenli, sigortası olsa, kalacak yeri olsa, yemeği olsa. Tabi sonuçta ülkeye bir katkısı olur ama herhangi bir şey yok görünen. Böyle bir şey olsa insanlar çalışır, bir katkısı olur ama yok maalesef.” (K-7, 29)

“Ne biliyim devletten biraz daha böyle iyileştirici bir para yardımı, insanlara iş bulma yani ben kendi açımdan değil de genelleme olarak söylüyorum. Çünkü sokakta yatan insan, her türlü bir patlamaya hazır bomba gibi, bunu terör örgütleri kandırabiliyor, herkes kandırabiliyor yani, suç işletebiliyor, al şu uyuşturucuyu şuradan şuraya götür ya da ne biliyim adam bir ilaçla kandırıp canlı bomba yapabiliyor. Yani yabancıya Suriyeliye yapacağı yardımın dörtte birini kendi vatandaşına niye yapmıyor bu devlet onu anlamıyorum.” (K-3, 58)

“Tabi ben size bir şey söyleyim mi? Şöyle bir şey şimdi, her ay bin lira da verse bu adam gene içer bilmem napar. Tutar bi üç yüz liraya, dört yüz liraya bir oda gene aynı tas aynı hamam olur. En güzeli ney biliyor musun? Benim bi gene bahsettim, onu boş araziler var Gebze’yi geçtikten sonra, oraya bir fabrika kursa, yemekhanesini yapsa, mutfağını yapsa, şey koğunu yapsa yani onları böyle bağlamak sonuçta normalde çalışacak adam yani çalışır yani. Sen bu adama yani komple yirmi dört saat çalıştırmıycan ki adamı normal dokuzdan beşe kadar çalıştıracan normal resmi şeylerle çalıştığı gibi çalıştıracan. Yani adamlarda kendine gelir, insan sıfatına gelir yani yanlış anlamayın.” (K-4, 49)

Katılımcılar özellikle İstanbul’da bulunan boş arazi ve metruk binaların boş durması yerine kullanılabilir hale getirilerek evsizlerin barınma sorunu ve sosyal entegrasyonu için değerlendirilebileceğini de ifade etmektedir.

“Kamu kuruluşları, Çukurcuma ve Tarlabası gibi bölgelerde bulunan metruk binalar boş duruyor. Bu binaların cüzi miktarlarla dönüştürülerek tadilatla bu binalar kullanılabilir hale getirilebilir..... Kamu dernekleri, özel sektörleri de dahil edilerek proje başlatılabilir.” (K-2, 64)

“Valla ben şöyle düşünüyorum, böyle kimsenin oturmadığı yerler var, metruk evler bunları ben diyorum acaba girsem oraya kapısını açsam kalacak yer olarak yarın öbür gün polis gelip beni

tutuklar mı yani? Bir kimsenin malını gasp etmiş oluyorum yani bunu yani belediyeler ya da ne biliyim yardım dernekleri... Bir sürü boş bina var mesela ne biliyim anlatsalar bunu kaymakamlıkla adamlar girsin kalsın.” (K-3, 58)

Katılımcılar aynı zamanda kamu kurumlarının evsizlik sorununun çözümü noktasında sahada faaliyet gösteren kurumlara ödenek vermesine yönelik beklentilerini şöyle dile getirmektedir:

“Ya bunun mesela bugün şöyle baktığın zaman bizim devletimiz küçük bir devlet değil. Küçük bir dernek bu dernekler ne mesela tutmuş abiler vesile oluyor. Bir çorbasını vermiş bir ekmeğini vermiş, kahvaltısını vermiş. Ben devletimden isterimki böyle küçük derneklere vesile olan derneklere ödenek çıkarılmasını isterim.” (K-12, 40)

Evsizlik sorununun çözümü noktasında bazı katılımcılar ise sivil toplum kuruluşlarının kalıcı çözümler üretme noktasında yetersiz kalacağı ve bu durumun kamu kurum ve kuruluşları eliyle yapılabileceğine dair vurgusu öne çıkmaktadır.

“Dernekler hiç bi dernekler bu çözümü onlara bu projeyi anlatsam yapamazlar. Yapmak istemezler yani. Bu proje büyük bir proje onlar onun üstesinden gelemezler. Anca bunu devlet yapar.” (K-6, 51)

“Vakıfların elinden gelen bir şey ancak yemektir, giyinmedir bunun haricinde başka bir şey yapamaz ki dernekler ne yapabilir.” (K-8, 62)

K-7 ise sivil toplum kuruluşlarının koordinasyon eksiklikleri öne çıkararak evsizlik sorunun çözümünün veya etkin hizmet modellerinin geliştirilmesinin ancak STK'ların bir araya gelebilmesiyle mümkün olabileceği aksi durumda anlık sorunlara sundukları çözümlerin dışında bir işleve sahip olamayacağını şöyle ifade etmektedir:

“Hani dernekler mesela Türkiye’de bakıyorum birçok dernek var. Dernekler birleşse bir toplantı bir ev bi çatı yapsalar hepsi beraber sonuçta derneklere çok yardım yapılıyor. Hani hepsi beraber bir kurumsal bi uu yardım olsa bi uu ne bilim böyle işyeri falan insanlara çalışacağı, parasını kazanabileceği bir hayat düzeni kurabileceği bir yer yapsalar daha güzel olur. Hani böyle derneklere bakıyorsun insanlara yardımcı oluyor ama derneğe gelen para ortada insanlara verilen şey ortada.” (K-7, 29)

Tartışma ve Sonuç

Evsizlik sorunu sosyal çözümler, psikolojik problemler ve yoksulluk gibi farklı nedenlerle artış göstermektedir. Evsizlerin günlük yaşamlarında karşılaştıkları pek çok farklı soruna yönelik Türkiye’de kalıcı çözümlerin olmadığı bilinmektedir. Türkiye’de kamu kuruluşları olarak özellikle yerel ve merkezi yönetimler tarafından Evsizlerin temel ihtiyaçlarını gidermeye yönelik birtakım çalışmalar yürütülmektedir. Ancak bu sosyal soruna yönelik doğrudan bir yasal mevzuat olmaması yerel ve merkezi yönetimlerin sunmuş olduğu hizmetleri de sınırlamaktadır. Kapsamlı sosyal politika uygulamalarının olmaması, sunulan hizmetlerin evsizlik sorunu karşısında yetersiz

kalmasına sebep olmaktadır. Bu araştırmayla evsizlerin kendilerine sunulan hizmetlere yönelik kamu kurumu ve sivil toplum kuruluşlarıyla kurdukları ilişkilerin niteliği ve hizmet sağlayıcılara yönelik beklentilerin daha iyi anlaşılabilir hale getirilmesi amaçlanmıştır. Yapılan saha çalışmasından elde edilen verilerden yola çıkarak, evsizlere yönelik kamu kurum ve kuruluşlarının nitelikli ve sürdürülebilir hizmetlerin olmadığı tespit edilmiştir. Görüşülen evsizlerin çoğunluğunun valilikten kısa süreli nakdi destek, bununla birlikte ilçe belediyelerden de aynı destek aldığı anlaşılmıştır. Evsizlere yönelik yapılan yardımların, evsizlik sorununun çözümü noktasında yetersiz olduğu katılımcılar tarafından sıklıkla ifade edilmiştir. Gümüş (2016: 96) araştırmasında çalışmamıza paralel olarak, evsizlere yönelik yeterli düzeyde sosyal politikaların bulunmamasının, evsizlerin temel insani haklarına erişimi noktasında sorun yaşamalarına sebep olduğunu tespit etmiş olup, bu sorunların çözümüne yönelik kamu ve yetkili kurumların harekete geçmesinin büyük önem arz ettiğini ifade etmiştir. Bektaş (2014: 108) ise, Türkiye’de evsizlik sorununa yönelik merkezi yönetimin ortaya koyduğu düzenli bir sosyal politikanın olmadığını, yerel yönetimlerin de faaliyetleri bulunmasına rağmen devamlılık göstermediğinden dolayı yapılan hizmetlerin yetersiz olduğunu tespit etmiştir. Kılıç ve Aslantürk’ün (2019: 434) çalışmasında ise araştırmamızla benzer şekilde yerel yönetimler tarafından soğuk hava koşullarında sunulan barınma, beslenme vb. insani temel ihtiyaçların giderilmesine yönelik hizmetlerin geçici olmasının, evsizlerin sokakta karşılaştıkları sorunların kalıcı olarak önlenmesi noktasında yeterli olmadığını belirtmiştir.

Evsizler, mülkiyet ilişkilerinde yer alamadıkları için sabit bir ikametgah adresine sahip olamayan kişilerdir. Bu durum, onların siyasal haklara erişimden, suç mağduru olma riskine ve yaşam kalitesine kadar pek çok alanda diğer bireylerden belirgin bir şekilde ayrılmalarına neden olmaktadır. (Lee, vd., 2010: 502). Öyle ki elde edilen bulgulardan biri de evsizlerin ikametgâhlarının bulunmaması sebebiyle hizmetlere erişme noktasında sorun yaşamalarıdır. Katılımcılar, bir ilçe belediyesinden destek almak istediklerinde, ikametgâhları başka bir yerde görünüyorsa bu desteği çoğunlukla alamamaktadırlar. Bu noktada, belediyelerin “Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi” (ADNKS) üzerinden hareket ettiği anlaşılmaktadır. Yapılan yardımların, verilen desteklerin kimlere ne koşullar altında yapıldığının belirlenebilmesi adına yardımlar için daha öncesinde belirlenmiş kriterlerin varlığı, evsizlerin “özellikle” belediyelerden aldıkları destekler konusunda önemli sınırlılıklar doğurmaktadır. Bunun yerine ilçe belediyeleri arasında ortak bir kayıt havuzunun oluşturulması ve bir belediyeden destek alan evsizlik sorunu yaşayan birinin, diğer belediyelerin de erişiminin olduğu bir portal üzerinden değerlendirilmesinin işlevsel olabileceği düşünülmektedir. Zira evsizlik, belli ilçe sınırlarının dışına taşabilen bir yapı göstermektedir. Bu sebeple ilçe belediyelerinin, kendi üzerlerine kayıtlı olmayan ya da herhangi bir belediyeye kaydı olmayan kişilere bu bağlamda destek verebilmesinin önu açılmalıdır. Bunun için gerekli kurum ve kuruluşlarca evsizlere yönelik tespit çalışmasının düzenli aralıklarla yapılması

ve bu bağlamda oluşturulacak havuzun “yeni bir ikametgâh sistemi” gibi işlev görmesinin en azından temel ihtiyaçların giderilmesi noktasında bürokratik engellere takılmamasını sağlayacağı düşünülmektedir. Bu konuda yakın zamanda yapılmış kapsamlı iki araştırmada da evsizlerin hizmetlere erişimlerinde ve kurumlarla olan ilişkilerinde ikametgâh sorununun en büyük engel olduğunun altı çizilmiştir (Gürel, 2023: 263; Karaman, 2024: 187).

Evsiz bireylerin sosyal hayat içerisinde dezavantajlı durumda olmaları, onların daha hassas ve kırılabilir olmalarına yol açmaktadır. Bu sebeple diğer insanların ve kurum görevlilerinin tutum ve davranışları onları olduğundan fazla etkilemektedir. Bu doğrultuda katılımcılardan bir kısmı kurum görevlilerinin olumlu tutum ve davranışlar sergilediklerini bir kısmının ise dışlayıcı ve kaba davranışlarda bulduklarını ifade etmiştir. Karaman (2024: 247) sokakta yaşayan bireyler, sokak ortamının getirdiği iletişim ve davranış kalıpları nedeniyle uzun süreli ilişkilerde genellikle uyumsuz ve zorlayıcı tutumlar sergileyebildiğini, sokaktaki bireylerin sosyal açıdan uyumsuz davranışlarının, kendi bağlamlarında anlaşılması gerektiği aksi durumda sunulan hizmetlere ve hizmet sağlayıcılara karşı olumsuz tutumlar ve uygun olmayan davranışlar geliştirmelerine dolayısıyla destek ilişkisinin kırılabilir hale gelerek ve erken sonlanma riskine neden olabileceğini ifade etmektedir. Araştırmamızda sivil toplum örgütlerinin evsizlerle kurdukları ilişkinin daha pozitif ve güvene dayalı olduğu görülmektedir. Bu güvene dayalı ilişki sivil toplum kuruluşlarının sosyal yardım ve hizmet noktasında aktif ve erişilebilir olmasına imkan sağladığı anlaşılmıştır. Buna rağmen İstanbul’da evsizlik alanında hizmet sağlayan sivil toplum kuruluşları sayıca yeterli olmasına rağmen bu kuruluşların gerek hizmet sağlama noktasında gerekse sürecin takip edilebilirliği noktasında yetersiz kaldığı saptanmıştır. Elde edilen veriler doğrultusunda evsizlerin çoğunun temel ihtiyaçları giderme noktasında sivil toplum kuruluşlarından destek aldıkları tespit edilmiştir. Bu desteklerin sadece günlük yaşamlarını idame ettirme noktasında yeterli olduğu fakat evsizlik sorununa kalıcı olarak bir çözüm getirmediği görülmüştür.

Saha gözlemleri sonucunda evsizlerin doğrudan veya dolaylı olarak destek aldıkları İstanbul’daki sivil toplum kuruluşlarının genellikle Şefkat-der Derneği, Çorbada Tuzun Olsun Derneği (ÇOTUN), TÜMYAD, Hayata Sarıl Derneği, Sokak Lambası Yardımlaşma ve Dayanışma Derneği, Erdemliler Dayanışma Derneği, Aşhane Derneği, Hüdayi Vakfı ve Sevap Tası Sosyal Yardım Derneği, Hz. Kaab ve Gümüşsuyu camilerinin öne çıktığı tespit edilmiştir. Her ne kadar sivil toplum kuruluşlarının sunmuş olduğu hizmetlerin evsizlik sorununun çözümü noktasında yetersiz olduğu ifade edilmekteyse de (Akyıldız, 2020: 352) çalışmamızda sivil toplum kuruluşlarının akut sorunlara ve ihtiyaçlara çözüm noktasında kamu kurum ve kuruluşlara göre daha hızlı ve etkili oldukları tespit edilmiştir. Doğan (2018: 275), çalışmada bu durumun nedeni olarak sivil toplum kuruluşlarının merkezi bağlılıklarının bulunmaması ve

sahada aktif bir şekilde faaliyette bulunmaların göstererek bu yolla ihtiyaçlara daha hızlı geri dönüş sağlayabildiklerini belirtmiştir.

Toplumların dönüşüm süreçlerinde önemli bir etkisi olan STK'lar, özellikle dezavantajlı gruplara ve bireylere yönelik hizmet sunduklarında, toplumsal sorunların ve ihtiyaçların tespit edilmesi ve buna uygun politikaların geliştirilmesi süreçlerinde merkezi bir rol üstlenirler. Bu kuruluşlar, toplumun ihtiyaçlarına duyarlı yapılarıyla mevcut sorunları görünür kılmakta ve çözüm önerileri geliştirmekte kritik bir işlev görmektedir (Kara, 2019,161). Katılımcıların herhangi bir destek almaları noktasında, kamu kurum ve kuruluşlarından farklı olarak sivil toplum kuruluşlarından memnun olmalarının, sürecin bürokratik engellere takılmaması, hizmet verme anlayışının daha ön planda olmasından kaynaklanabileceği düşünülmektedir. Bunun en temel nedeni olarak kamu kurumlarının hizmet sağlama noktasında hantallığına karşılık sivil toplum örgütleri daha hızlı karar alma mekanizmasına sahip olması, medyaya daha fazla yer alarak etki ve çekim gücünün daha fazla olması, finansal kaynakları bağışçılar yoluyla hızlı şekilde artırebilmeleri gibi özellikler dezavantajlı gruplarla STK'ların ilişkisini daha interaktif hale getirebilmesi olarak düşünülmektedir (Şentürk, 2014: 297). Dolayısıyla, kamu kurum ve kuruluşları ve sivil toplum kuruluşları arasındaki hem hizmetlerin sunumuna ilişkin hem de tutumlara ilişkin farklılıklar katılımcıların söylemlerinde baskın şekilde ortaya çıkmıştır. Katılımcıların sivil toplum kuruluşlarına hem sundukları hizmetler hem de tutumları açısından daha hoşgörülü oldukları ve minnettarlık duydukları görülmektedir. Literatürde de, evsiz bireylerle çalışan profesyonel ve gönüllülerin sahip olması gereken niteliklere yönelik vurgular, bu alandaki etkin müdahaleler için önemli bir rehber sunmaktadır. Vasylenko ve arkadaşları (2019), bu tür çalışmaların başarıya ulaşmasında duyarlılık, nezaket, öz güven, sorumluluk, iyimserlik, empati ve inisiyatif becerilerinin kritik öneme sahip olduğunu belirtmektedir. Levicka ve arkadaşları (2015) ise etkili bir hizmet sunumu için iletişim ve yaratıcı düşünme becerisi, yargılayıcı olmama ve iyi bir dinleyici olma gibi özelliklerin gerekliliğine dikkat çekmektedir. Bu nitelikler, hem bireylerin ihtiyaçlarına yanıt vermede hem de güvene dayalı ilişki kurmada temel bir rol oynamaktadır. Dolayısıyla, sivil toplumda görev alan profesyonel ve gönüllülerin bu özellikleri, yalnızca bireyler arası ilişkileri iyileştirmekle kalmadığı, aynı zamanda toplumsal düzeyde daha etkili ve sürdürülebilir çözümler üretilmesine de katkı sağladığı tespit edilmiştir

Sivil toplum kuruluşları, genellikle daha esnek bir yapıya ve birey odaklı yaklaşıma sahip olmaları nedeniyle evsiz bireylerin ihtiyaçlarına daha duyarlı hizmetler sunma eğilimindedirler. Bu esneklik, sivil toplum kuruluşlarının hiyerarşik yapılarından dolayı daha katı protokoller izleyen kamu kurumlarına kıyasla, bireysel ihtiyaçlara daha hızlı ve kişisel yanıt verebilmelerine olanak tanır (Gürel, 2023: 607). İkinci olarak, sivil toplum kuruluşları, çoğunlukla gönüllülük esasına dayalı olarak çalışır; bu durum,

çalışanların evsiz bireylerle olan ilişkilerinde daha sıcak, destekleyici ve hoşgörülü bir tutum sergilemelerine neden olabilir (Akatay ve Harman, 2017: 81-82). Gönüllü çalışmalar, bireylerin sosyal adalet ve dayanışma gibi değerler doğrultusunda hareket etmesine olanak tanıdığı için, katılımcıların bu kuruluşlara yönelik minnettarlık ve olumlu tutumları, hizmet sağlayıcılarla olan karşılıklı etkileşimlerinin daha insani bir temelde gerçekleşmesinden kaynaklanabilir. Son olarak, sivil toplum kuruluşları, finansman ve destek sağlamada çoğunlukla özel bağışçılara veya uluslararası fonlara dayanır (Gürel, 2023: 104). Bu bağımsızlık, hizmet sunumunda kamu kurumlarına kıyasla daha az bürokratik kısıtlamayla hareket etmelerini sağlayabilir ve evsiz bireylere yönelik daha yenilikçi, birey merkezli çözümler geliştirme fırsatı sunabilir. Dolayısıyla, katılımcıların sivil toplum kuruluşlarına yönelik olumlu tutumları, bu kuruluşların sağladığı hizmetlerin niteliği ve hizmet sunumundaki yaklaşım farklılıkları ile ilişkilendirilebilir. Katılımcıların bu deneyimler ve yaklaşımları, evsizlik ile mücadelede kamu kurum ve kuruluşlarının desteklerinin devam etmesinin yanında sivil inisiyatiflerin güçlendirilerek, evsizlere yönelik yürütülecek hizmetlerin sağlayıcıları haline getirilmelerinin yaratacağı avantajları görmek açısından önemli bir çıkarımdır. Katılımcıların önemli bir kısmının kamusal hizmetlerle ilişkisi sivil toplum kuruluşlarıyla kurdukları ilişkiye kıyasla oldukça sınırlı kalmaktadır.

Bunun en temel sebebinin evsizlere yönelik kamusal hizmet modellerinin yok denecek kadar az olmasından kaynaklı olduğu düşünülmektedir. Öyle ki dezavantajı ve kırılgan bir gruplara yönelik hizmet sağlayıcı konumunda bulunan Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı'nın evsizlere yönelik geliştirilen doğrudan bir hizmet modeli bulunmamaktadır (Erbay, 2013; Doğan, 2018; Akyıldız, 2020). Elde edilen sonuçlar göstermiştir ki katılımcıların yerel düzeyde kamusal hizmetlerinden faydalanması da oldukça sınırlı ve tekdüze kalmıştır. Giyim ve kısa süreli nakdi yardımlar dışında kapsamlı hizmet modellerinin olmadığı ve bu sebeple yerel yönetimlerle yeterli ilişkinin gelişmediği anlaşılmıştır. Öyle ki Fitzpatrick ve arkadaşlarına (2000: 43) göre, evsizlikle mücadelede yerel düzeyde müdahaleler, kaynakların etkin kullanımını sağlamak, bireylerin ihtiyaçlarına doğrudan yanıt verebilmek ve topluluk temelli çözümler geliştirmek açısından ileriye dönük en sürdürülebilir ve etkili yaklaşım olarak değerlendirilmektedir. Karaman'ın (2024: 188) yaptığı çalışmada öne çıkan bulgulardan birisi de yerel idare kuruluşlarının, sokaktaki bireyi damgalayıcı ve dışlayıcı bir tutumla ele alış biçimidir. Yine aynı çalışmaya göre yerel idarelerin kısmi hizmetlerinin sorumluluk alanı içerisinde sokaktaki bireylerin görünürlüğü azaltmak amacıyla gerçekleştirmesi evsiz bireylerle-hizmet ve hizmet sağlayıcılar arasındaki ilişkinin istenilen düzeye erişmemesinin en temel nedeni olduğu belirtilmektedir.

Elde edilen bulgularda “ihtiyaç” bağlamında öne çıkan en önemli sorun alanı barınma problemidir. Evsizliğin getirmiş olduğu barınma probleminin çözümü noktasında makro anlamda politika yapıcılara oldukça büyük iş düşmektedir. Ancak

gerek sivil toplum gerekse kamu kurum ve kuruluşlarının işbirliği halinde harekete geçirilmesi önem taşımaktadır. Özellikle havaların soğuk olduğu dönemlerde daha ciddi bir ihtiyaç haline gelen barınma sorununun çözümü adına, süreklilik arz eden girişimlere ihtiyaç duyulmaktadır. Belirli dönemlerde spor salonlarına yerleştirmek gibi etkili ama palyatif çözümler yerine, nitelikli ve sürdürülebilir hizmet modellerine ihtiyaç duyulduğu açıktır. Elde edilen bulgularda özellikle sivil toplum kuruluşlarının ve yerel yönetimlerinin etkin bir işbirliği içinde bulunmadıkları gözlemlenmiştir. Buna karşılık Almanya’da Federal Evsizlere Yardım Derneği (BAG W), merkezi yönetimdeki rehberliği ile acil barınaklar, danışma merkezleri, geçici ve kalıcı konutlar gibi hizmetleri koordine ederken, STK’lar bireysel danışmanlık, rehabilitasyon ve sosyal yardımlarda etkin rol oynamaktadır (FEANTSA, 2017: 2; BAG W, 2022). Benzer şekilde, İngiltere’de de Konut, Topluluklar ve Yerel Yönetimler Bakanlığı, evsizliğe yönelik ulusal politikaları oluştururken, yerel yönetimler evsizlik sigortası gibi uygulamaları hayata geçirmekte ve STK’lar sahada bireylerin ihtiyaçlarına doğrudan müdahale etmektedir (Shelter, 2022; Ling, 2000; Butler, 2015).

Sonuç olarak evsizlik tek taraflı anlaşılabilir veya çözümler üretilecek bir sorun olmanın ötesinde merkezi ve yerel yönetimlerin (bakanlıklar ve belediyeler düzeyinde), sivil toplum örgütleriyle iş birliği içerisinde yönetebileceği çok boyutlu bir sorundur. Sorunların doğru şekilde tespit edilmesi ve çözüm yollarının bulunması noktasında ise evsiz bireylerin yaşadıkları deneyimlerin, beklentilerin ve evsizliğe dair çözüm önerilerinin dikkate alınması oldukça önemlidir.

Hakem Değerlendirmesi: Dış bağımsız.

Çıkar Çatışması: Yazar çıkar çatışması bildirmemiştir.

Finansal Destek: Yazar bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir.

Etik Onay: Bu araştırma İstanbul Üniversitesi-Cerrahpaşa Sosyal ve Beşeri Bilimler Araştırmaları Etik Kurulu Başkanlığı’nın E-7455795-050.01.04-90970 sayılı kararınca onaylanmıştır

Bilgilendirilmiş Onam: Tüm katılımcılardan bilgilendirilmiş onam alınmıştır.

Peer-review: Externally peer-reviewed.

Conflict of Interest: The author declare no potential conflicts of interest with respect to the research, authorship, and/or publication of this article.

Grant Support: The author received no financial support for the research, authorship, and/or publication of this article.

Ethical Approval: This research was approved by the Istanbul University-Cerrahpaşa Social and Human Sciences Research Ethics Committee with the decision number E-7455795-050.01.04-90970.

Informed Consent: Informed consent was obtained from all participants.

Kaynakça/References

- Aile ve Sosyal Hizmet Bakanlığı (t.y.-a). Çocuk Destek Merkezleri, Çocuk Evleri ve Çocuk Hakları, <https://www.aile.gov.tr/sss/cocuk-hizmetleri-genel-mudurlugu/cocuk-destek-merkezleri-evleri-haklari/>
- Aile ve Sosyal Hizmet Bakanlığı (t.y.-b). Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü, <https://www.aile.gov.tr/sss/kadinin-statusu-genel-mudurlugu>

- Akatay, A. ve Harman, S. (2017). *Sivil toplum kuruluşları: yönetim, yönetişim ve gönüllülük*. 4. baskı. Bursa: Ekin Yayınevi.
- Akyıldız, Y. (2017). Dünyada ve Türkiye’de evsizlik sorunu ve çeşitli uygulamalar. *LAÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, 8(1), 67-91.
- Akyıldız, Y. (2020). *Evsizlere yönelik sosyal hizmet ihtiyacının ekosistem yaklaşımı bağlamında incelenmesi: İstanbul örneği*, (Doktora Tezi). Yalova Üniversitesi.
- Aynacı, C. (2024). *Hak temelli sosyal hizmet ekseninde evsizlerin psiko-sosyal problemleri ve çözüm stratejileri* (Yayınlanmamış Doktora Tezi). Sakarya Üniversitesi, Sakarya.
- Bektaş, A. (2014). *Evsizlik olgusu ve evsizlere yönelik sosyal politikalar: hükümlü evsizlere ilişkin bir araştırma*, (Yüksek Lisans). İstanbul Üniversitesi.
- Bellibaş, M. (2018). *Sistematik derleme çalışmalarında betimsel içerik analizi*. Ankara: Pegem Akademi, 511-529.
- Busch-Geertsema, V., Henke, J. ve Steffen, A. (2020). Homelessness in Germany: Results from the first nationwide count. *Journal of Housing and the Built Environment*, 35(1), 83-100.
- Crack, S., Turner, S., Heenan, B. (2007). The changing face of voluntary provision in New Zealand, *Health & Place*, 13: 188-204.
- Creswell, J.W. (2016). *Araştırma deseni-nitel, nicel ve karma yöntem yaklaşımları*. Ankara: Eğiten Kitap.
- Creswell, J.W. (2016). Nitel Araştırma Yöntemleri-Beş Yaklaşımına Göre Nitel Araştırma ve Araştırma Deseni, Siyasal Kitabevi.
- Culhane, D. P., Metraux, S., & Byrne, T. (2011). A prevention-centered approach to homelessness assistance: A paradigm shift? *Housing Policy Debate*, 21(2), 295–315. <https://doi.org/10.1080/10511482.2011.577579>
- Doğan, Y.B. (2018). *Küreselleşen İstanbul’da evsizliğin sosyal hizmet perspektifinden analizi (Beyoğlu örneği)*, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Yalova Üniversitesi, Yalova.
- Erbay, E. (2013). *Evsizler: Sokakların Görünmeyen Yüzleri*. Ankara: SABEV Yay.
- Ergün, A., & İlhan, N. (2010). Evsizler ve toplum sağlığı. *Aile ve Toplum Eğitim Kültür ve Araştırma Dergisi*, 5(20), 9-90.
- FEANTSA. (2010). *ETHOS: European typology on homelessness and housing exclusion*. FEANTSA Publications. Retrieved from <https://www.feantsa.org>
- FEANTSA. (2015). *Preventing homelessness in Europe: The importance of housing rights*. FEANTSA Publications.
- FEANTSA. (2017). *Homelessness and housing rights in Germany*. FEANTSA Publications.
- Fitzpatrick, S., Kemp, P. & Kinker, S. (2000). *Single homelessness: An overview of research in Britain*. UK: The Policy Press.
- Fitzpatrick, S., Cloke, P., & Johnsen, S. (2006). Shelter at the margins: New labour and the changing state of emergency accommodation for single homeless people in Britain. *Policy and Politics*, 34(4), 711-730.
- Gümüş, G. (2016). *Evsizlik: yeni bir metropol yoksulluğu deneyimi*, (Yüksek Lisans). İstanbul Bilgi Üniversitesi.
- Gürel, M. (2023). Sosyal hizmet perspektifinden evsizlik: müdahale ve uygulama pratikleri. *İçtimaiyat*, 7(2), 593-613.

- Gürel, M. (2023). Evsizlik Olgusu ve Evsizlere Yönelik Sosyal Hizmet Çalışmaları: Bursa Örneği, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi, İstanbul.
- İlhan, N. ve Ergün, A. (2010). Evsizler ve toplum sağlığı. *Aile ve Toplum Dergisi*, 5(2), 79-90.
- Kara, Y. (2019). Makro Sosyal Hizmet Çerçevesinde Sivil Toplum Kuruluşlarının Önemi, Altınbaş Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 4(2): 155-169.
- Karaca, M., Gazi, M. A. ve Çakı, C. (2019). 21. yüzyılın sosyal güvenlik sorunu olarak evsizler: evsizleri konu alan reklam kampanyaları üzerine göstergebilimsel bir inceleme. *Akdeniz Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi*, 32, 505-527
- Karaman, H. (2024). Türkiye’de Sosyal Hizmet Perspektifinden Sokağın Bir Çalışma Alanı Olarak Yeniden Yorumu: İstanbul Örneğinde Bir Saha Araştırması, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), İstanbul Üniversitesi- Cerrahpaşa, İstanbul.
- Karaman, M. (2019), *Sosyal dışlanma bağlamında evsizlik: İstanbul örneği*. (Yüksek Lisans), Sakarya Üniversitesi.
- Kaya Kılıç, A. ve Aslantürk, H. (2019). Evsizlerin sosyo-demografik özellikleri ve sokak yaşam deneyimleri: Antalya örneği. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 30(2), 417-437.
- Kılıç, S. (2013), Örneklem yöntemleri. *Journal of MoodDisorders*, 3(1), 44-46.
- Küçük, M. (2014). Kent yoksulluğu ve evsizlik (İstanbul-Zeytinburnu spor kompleksi barınma evi örneği), (Yüksek Lisans). Sakarya Üniversitesi.
- Lee, B. A., Tyler, K. A. ve Wright, J. D. (2010). The New Homelessness Revisited. *Annual Review of Sociology*, 1(36): 501–521.
- Levicka, K., Zakova, M., & Stryckova, D. (2015). Identity of street workers working with drug users and sex workers in Slovakia. *Romanian Journal for Multidimensional Education/Revista Romaneasca pentru Educatie Multidimensionala*, 7(2).
- Ling, T. (2000). *Unpacking partnership: The case of health care*. In J. Clarke, S. Gewirtz, & E. McLaughlin (Eds.), *New managerialism, new welfare?* (pp. 88–95). Sage Publications.
- Merriam, S. B., & Tisdell, E. J., (2016)., *Qualitative research: A guide to design and implementation*. John Wiley & Sons.
- Merriam, S.B. (2015). *Nitel Araştırma- Desen ve Uygulama İçin Bir Rehber*, Nobel Yayınları
- Okumuş, E. (2012). Evsizlik ve evsizler, *Diyanet Dergisi*. Erişim adresi: <https://dergi.diyanet.gov.tr/makaledetay.php?ID=6690>
- Parsell, C., & Marston, G. (2012). Beyond the ‘at risk’ individual: Housing and the politics of responsibility. *Critical Social Policy*, 32(2), 240–259. <https://doi.org/10.1177/0261018311425206>
- Pleace, N. (2017). *Housing first: Principles, practices, and evidence*. Centre for Housing Policy, University of York.
- Shelter. (2022). *Homelessness in England: Statistics and reports*. Retrieved from <https://england.shelter.org.uk>
- Şan, M.K. ve Küçük, M. (2018). Kentsel yoksulluk, göç ve yoksulluğun yoğunlaşması-ayrışması. *Göç Dergisi*, 5(2), 185-204.
- Şentürk, M. (2014). Türkiye’de kamunun ve STK’ların sosyal yardım uygulamaları: Yeni eğilimler ve ihtiyaçlar, *Sosyoloji Dergisi*, 3. Dizi, 28. Sayı, 2014/1, s.285-307.
- Vasylenko, O., Grach, Y., Gudzy, T., Romanovska, L. ve Kravchyna, T. (2019). Analysis of the formation of personal and professional qualities of future social workers for street social work.

- Yeter, A. (2018). Sivil toplum kuruluşlarının evsizlere yönelik hizmetlerinin değerlendirilmesi: İstanbul örneği. *Yalova Sosyal Bilimler Dergisi*, 8(17), 34-60.
- Yıldırım A. ve Şimşek, H. (2013). Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri. Ankara: Seçkin Yayıncılık.

Evsizliğin Psikososyal Etkileri Üzerine Nitel Bir Araştırma: İstanbul, Beyoğlu Örneği

Halenur Demir¹

Öz

Evsizlik, kişinin doğrudan ya da dolaylı sebeplerle daimi olarak kalacak bir yere sahip olmaması şeklinde tanımlanmaktadır. Evsizlik barınacak yerden, çalışacak işten ya da sosyal ilişkilerden yoksunluk gibi somut boyutların ötesinde, evsizlerin bunları ve toplamda hayatı anlamlandırma biçimlerini de hesaba katmayı gerektiren çok katmanlı bir toplumsal problemdir. Toplumdan kendini soyutlamış bu kişilerin topluma yeniden adapte olup normal düzende yaşamlarını sürdürebilmeleri için öncelikle yaşam koşullarının, kendi bakış açılarından nasıl görüldüğünün anlaşılması gerekmektedir. Bu çalışma sokakta yaşayan bireylerin toplum ile ilişki kurma biçimleri, kendilerini topluma ne kadar ait hissettikleri, sosyal hayata katılım seviyeleri, sosyal refah hizmetlerine erişimleri, toplumsal hayata adapte olma karşılıkları engeller ve bu engellerin kişilerdeki psikososyal etkileri üzerinden evsiz bireylerin yaşam algısını analiz etmeyi amaçlamaktadır. Bu doğrultuda nitel araştırma yöntemi benimsenmiş, İstanbul'da evsizliğin yoğun olarak yaşandığı bölgelerden Beyoğlu ilçesinde farklı konumlardaki 8 evsiz bireyle derinlemesine görüşme yapılmıştır. Elde edilen verilerin analizi sonucunda, evsizliğe neden olan olguların başında aile problemleri, boşanma, sosyal dışlanma ve ekonomik sorunların geldiği; kişilerin çevrelerine olan küskünlükleri sebebiyle yalnızlığı tercih ettikleri ve yalnızlığa bağlılıklarının, toplumsal dışlanma ve gördükleri yabancı tutumu ile arttığı anlaşılmaktadır. Buna göre kişiler psikolojik olarak en dipte hissettikleri zamanlarda hep yalnız olmak istemektedir, sokak ortamında, sosyal yaşam ve ilişkilerinde seçici davranmakta, ilişki kurduklarında da öncelikleri yardımlaşma olmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Evsizlik • Sokak hayatı • Sosyal dışlanma • Yaşam deneyimleri

A Qualitative Research on the Psychosocial Effects of Homelessness: The Case of Beyoğlu, İstanbul

Abstract

Homelessness is defined as not having a permanent place to stay for direct or indirect reasons. Homelessness is a multi-layered social problem that requires taking into account not only concrete dimensions such as lack of shelter, work, or social relations but also how homeless people make sense of life in general. For these people who have isolated themselves from society to re-adapt to society and continue their lives in a normal order, it is first necessary to understand how their living conditions appear from their perspective. This study aims to analyse the perception of the life of homeless individuals through how individuals living on the streets establish relationships with society, how much they feel they belong to society, their level of participation in social life, their access to social welfare services, the obstacles they encounter in adapting to social life and the psychosocial effects of these obstacles on individuals. In this direction, a qualitative research method was used and in-depth interviews were conducted with 8 homeless individuals in different locations in Beyoğlu district, one of the regions where homelessness is experienced intensively in İstanbul. In the study, face-to-face interviews were conducted using a semi-structured interview form after a literature review, aiming to capture the effects of the problem comprehensively. The answers to all questions were analysed in line with the descriptive analysis method and conclusions were reached through personal observations. As a result of the analysis of the data obtained from the interviews, it was determined that the main reasons causing homelessness were family problems, divorce, social exclusion and economic inadequacy; it has been understood that people prefer loneliness due to their resentment towards their environment and that their attachment to loneliness increases with social exclusion and the attitude of strangers they see. Therefore, people always want to be alone when they feel at the bottom psychologically, they are selective in their social life and relationships in the street environment, and when they establish relationships, their priority is to help others.

Keywords: Homelessness • Life on the streets • Social exclusion • Life experiences

1 Sorumlu Yazar: Halenur Demir (Yüksek Lisans Öğrencisi) Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyoloji Anabilim Dalı Yüksek Lisans Programı, Burdur, Türkiye, Eposta: halenurdemir98@gmail.com, ORCID: 0009-0005-3133-7487
Atfı: Demir, H. (2024). Evsizliğin psikososyal etkileri üzerine nitel bir araştırma: İstanbul, Beyoğlu örneği. *İstanbul Üniversitesi Sosyoloji Dergisi*, 44, 713-735. <https://doi.org/10.26650/SJ.2024.44.2.0692>

Extended Summary

Homeless individuals strive to survive under inhumane conditions while being marginalized and excluded by society. In the literature, theories explaining the causes of homelessness on an “individual” basis often emphasise holding individuals responsible for their situations and deeming them guilty. As a result, homeless individuals are frequently subjected to stereotypical labels such as alcoholic, aggressive, or vagrant. On the other hand, it associates homelessness with the notion that individuals are needy, deprived, or inadequate, independent of their faults or responsibilities. Some homeless individuals who experience social exclusion may attribute their situation to themselves, holding themselves responsible for their circumstances. Conversely, some homeless people may believe that they deserve their current situation because of alcohol or substance abuse (Erbay, 2019, s. 43). The feeling of being excluded from society gradually produces a disconnected, insecure, and lost identity. Bauman describes the foreigner as an eternal vagrant, always homeless and with no hope of ever belonging. Due to the risk factors associated with the foreigner, they are perceived as a threat and are often regarded as something to be avoided. (Kanbir, F., 2012; s. 12). Homelessness, despite being visible on almost every street corner, is a prevalent issue that many in society are unaware of. To provide sustainable and constructive solutions to this issue, it is crucial to first identify the underlying factors contributing to the problem and raise awareness about it. This study contributes to the literature by providing findings on the life experiences of homeless individuals and the psychosocial effects of homelessness. It also offers suggestions for potential solutions to the issues identified in this field.

Method

The findings of the study were obtained by conducting in-depth interviews within the framework of phenomenological design, one of the qualitative research methods, following a literature review. Phenomenology is a qualitative research method used to explain how people experience a phenomenon by expressing their understanding, feelings, perspectives, and perceptions of a particular concept (Rose, Beeby, & Parker, 1995, p. 1124). In this direction, the phenomenon of the research was chosen as homelessness, so that the research aims to understand the reasons behind the homelessness problem, to establish cause-effect relationships between the causes that trigger this problem and to reflect the effects of the problem in a holistic way. The researcher was actively involved in a civil society organization that exclusively worked on homelessness between 2019 and 2024. During this period, she took responsibilities such as monitoring and coordinating the activities carried out for the homeless individuals, determining the needs of the homeless individuals in line with their demands, and ensuring that the homeless individuals can reach the necessary service

points and access the services they need. The experiences gained in this process have been anonymized and used within the scope of the article and are included in the findings when necessary. The researcher's direct interaction with the people within the scope of the research and transferring field observations can contribute to understanding the context of the research and analysing the data (Yıldırım & Şimşek, 2013, p. 43).

Results

There is a clear relationship between the duration of homelessness and the likelihood of reintegration into society. A person who has recently become homeless has a higher potential to escape homelessness. However, individuals with long-term experiences of homelessness often attempt to return to stable housing, but these efforts are often unsuccessful due to a lack of adequate support from their surroundings. The results reveal that most individuals who have experienced homelessness for more than four years tend to display a sense of hopelessness, focusing solely on getting through each day rather than planning for the future. After the research, it was recommended that more efforts should be made to understand the life dynamics of homeless individuals. Additionally, it was suggested that greater work should be done to raise public awareness about homelessness by sharing the life experiences of homeless individuals through various media channels. In terms of employment, individuals face obstacles such as lack of access to clean clothes, showers and a safe place to sleep, all of which are essential for maintaining consistent employment. Many homeless individuals have distanced themselves from their homes because of family conflicts brought on by gambling, alcohol addiction, or unemployment. It has been observed that some choose the streets after fleeing their homes, which should provide a sense of security, due to abuse experienced during childhood. Although not apparent in the early stages, as substance use becomes chronic, it begins to damage their societal roles and social relationships. Accompanied by feelings of helplessness, they isolate themselves from society, and as street life progresses, they may become involved in crime or be subjected to exploitation. The high prevalence of psychiatric and substance use disorders among homeless individuals may be both a cause and consequence of homelessness (Acar, B., Bozkafa, H., Vural, B., Önal, S. 2022). Therefore, considering factors like criminal records, health issues, disabilities and inconsistent work histories, there is a need to develop vocational programmes tailored to address these employment barriers for homeless individuals. Homeless individuals face serious health problems due to factors such as living in unhygienic environments, irregular sleep, poor nutrition, and substance and alcohol abuse. This not only harms the individual's own health but also carries a risk of transmission, potentially leading to the spread of diseases and becoming more public health risks and issues. Alongside the problem of homelessness, these individuals experience more health problems compared to those with stable housing and encounter

numerous barriers in accessing healthcare services. Against homelessness and the risk of homelessness, sustainable and rehabilitation-focused permanent solutions tailored to local conditions should be developed. In this process, not only individual interventions are needed to alleviate the effects of homelessness but also comprehensive strategies aimed at transforming societal structures. These strategies should be designed to provide broader and more effective solutions to the problems of homelessness, encompassing all segments of society. The interviews revealed that although homeless individuals may feel marginalised and alienated, they find strength through interactions with organisations such as NGOs and individuals from their surroundings who show them care and inquire about their well-being. At this point, the role of civil society in the integration of homeless individuals into the community could be enhanced.

Evsizliğin Psikososyal Etkileri Üzerine Nitel Bir Araştırma: İstanbul, Beyoğlu Örneği

Evsizler, yaşamlarını sokaklarda, derme çatma barakalarda, hastane acillerinde, otogarlarda veya kamusal alanlardan uzak yerlerde sürdürmektedir. Evsizlik tarihsel bir olgu olmasıyla beraber farklı tanımlarla, içinde olduğu toplumun dinamiklerine göre şekillenerek her dönemde karşımıza çıkmaya devam etmektedir. Ev, sadece barınma yeri değil, aynı zamanda mahremiyet, güvenlik ve sosyal-duygusal gelişimin süregeldiği bir mekandır. Bu bağlamda evsiz bireyler bazen sokakları kendi evleri olarak kabul edebilirken, görünürde bir eve sahip olan diğer bireyler ise kendilerini evsiz hissedebilirler (Neale, 1997, s. 54).

Evsizlik, kişinin kendini ait hissettiği bir yuvaya sahip olamamasıyla tetiklenen psikolojik, sosyal ve ekonomik zorlukların bir sonucu olarak ortaya çıkan karmaşık bir sorundur. Bu sorun, toplumsal dışlanma ve yoksullukla yakından ilişkili olup ekonomik, toplumsal özellikle de sosyal ilişkilerden dışlanmanın bir yansımasıdır (Karaman, 2019, s. 47). Sosyal dışlanmanın verdiği bu ötekilik durumu zamanla sistemden kopmuş, güvensiz, kayıp bir kimlik ortaya çıkarmaktadır. Bu durumu Bauman yabancı kavramı üzerinden; her zaman ve her yerde evsiz olan, asla varma umudu olamayan bir ebedi serseri olarak tanımlar. Yabancı yarattığı risk faktörleri nedeniyle bir tehdit olarak algılanmakta ve bizler için uzak durulması gereken bir unsur olarak hissedilmektedir (Kanbir, 2012, s. 12). Bu bağlamda evsiz bireylerin, görünümlerinden dolayı kamu alanlarına kabul edilmeme, dışlanma ve kovulma durumuyla karşılaşabilmeleri gibi ötekileştirici tutum ve davranışlar ise onları toplumdan ve ailelerinden uzaklaştırmakta, kendilerini izole etmelerine ve diğer kişilerle çok fazla etkileşimde bulunmamalarına neden olmaktadır (Işıkhan, 2006, s. 40). Zamanla sistemden tamamen çekilme durumu ise evsizliğin “sınıf-altı” ve “kenardalık” kavramlarıyla iç içe geçtiğini gösterir. Bauman, sınıf-altı kavramını, genel olarak toplumun dışında bırakılan grupları tanımlarken kullanmaktadır (Küçük, 2018, s. 2). Sosyal dışlanma evsiz bireyin bir toplumun içinde hayatını devam ettirmesine rağmen, görünmez kabul edilmesidir. Yoksulluk sürecinde evsiz birey sosyal desteklerden yararlanamadığı için sosyal dışlanma ile karşı karşıya kalmaktadır. Eğer birey bir sosyal dışlanmaya maruz kalıyorsa topluma etkin olarak katılamaz (Bradly, 2000, s. 723-724).

Evsiz insanlar, insani koşullarda hayatta kalmaya çalışmakta, toplumda ötekileştirilmekte ve toplumun dışına itilmektedir. Literatürde, evsizliğin sebeplerini “bireysel” temelli açıklayan teorilerden ilk olarak, kişileri evsizlik durumundan kendilerinin sorumlu tutulduğu ve yardım gereksinimleriyle tanımlandıkları görülmektedir. Bu nedenle bazıları alkol ve madde bağımlıları gibi sebeplerden kaynaklandığını söylerken diğerleri kişisel hataları ya da sorumluluklarının olmadığı düşünülerek, kişinin muhtaç, yoksun, yetersizlikleriyle ilişkilendirilir (Mabhala, Esealuka ve ark. 2012, s. 2). Evsizliğe sebep olan toplumsal faktörlere bakılırsa

evsizliğin “yapısal” dayanağını inceleyen araştırmalar, evsizliğin temelinde ekonomik eşitsizlikler ve konut piyasasındaki dengesizliklerin yattığını göstermektedir (Kılıç ve Aslantürk 2019, s. 79; Omerov, Craftman, Mattsson, Klarare 2020, s. 2).

Yoksulluk oranlarının 1980’lerden sonra büyük oranda artması ve yoksulluğun derinleşmesiyle evsizlik riski giderek artmaktadır. Çalışmalarda evsizlik olgusunun daha çok kent yoksulluğu referans alınarak açıklanmaya çalışıldığı görülmektedir. Sebepler arasında büyükşehirlere yapılan göçler sonucu ortaya çıkan uyum sorunları da evsizlik olgusunun nedenleri olarak görülmeye başlanır (Çakmak ve Gökgez, 2023, s. 21). Kişiyi bu duruma iten sebeplerin göz ardı edilemeyecek sosyal problemler olduğu açıktır. Evsizliğin nedenini sadece bireysel temelli açıklamak, bu sorunun sosyolojik ve psikososyal etkilerini göz ardı etmek sorunun tanımlanmasında ve çözüm üretilmesinde yetersiz kalacaktır (Küçük, 2018, s. 122).

Sokak öncesi yaşanan yerin kişi için “ev” olarak anlamını yitirmiş olması, bazılarında küçük yaştan itibaren “ev” ile ilişkilerin çeşitli sebeplerle kesilmesi, kiminde hastalık ve bağımlılık gibi problemlerle maddi yetersizlikler olması, yaşanan travmalar, evsizliklerinin sebebi olarak dile getirilmiştir (Bekaroğlu Doğan, 2017, s. 172). Evsizlik her düzeyde sosyal gerilemelere yol açan bir süreçtir. Evsizlik süreci, bireyi önce ailesinden sonrasında sosyal ve çalışma hayatından uzaklaştırarak derinleşir (Akyıldız, 2022, s. 1503). Aile bireyleri arasında iletişimin eksik ve yetersiz olması, sosyal yoksunluk, toplumun ihtiyaçlarının karşılanmaması, düşük ücretli konutların eksikliği ve benzeri sebepler kişileri evsiz durumuna düşürmektedir (Akyıldız, 2017, s. 70-71). Evsiz olan birçok kişinin kumar, alkol bağımlılığı veya işsizlik sorunlarının getirdiği aile içi huzursuzlukların sonucunda evden uzaklaştığı gözlemlenmiştir (Gürel, 2024, s. 799). Kişinin hayatının bir döneminde maddi durumunun kötüleşmesiyle birlikte evsiz kalma süreci kimliklerini sorgulamalarına neden olabilir. Çoğu insan, yeni hayatın getirdiklerine alışması zaman almaktadır (Küçük, 2018, s.111). Özellikle, evsiz bireylerin sosyal çevrelerinden destek görememesi, evsizlik sürecinde bireylerin geçmişteki yakın ilişkilerinin azalması veya tamamen yok olması, hayata karşı bakış açılarını olumsuz etkilemekte ve yoğun bir sorgulama sürecine girmelerine neden olmaktadır (Aynacı, 2020, s. 148).

Evsiz kişilerde ruh sağlığı problemleri ve madde kullanım bozukluğunun yüksek düzeyde görülmesi, evsizlik sorununun hem gerekçesi hem de sonucu olabilir (Acar ve ark., 2022, s.342). Madde bağımlılığı özellikle düşük gelirli bölgelerde, kişilerin daha çocukluk çağında evden kopmasına sebep olmaktadır. Başlangıç evresinde görülmesi de madde kullanımı kronikleşmeye başladığında toplumsal rollerinde ve sosyal ilişkilerinde zedelenmeler başlar. Çaresizlik duygusuyla beraber toplumdan kendilerini soyutlayarak yalnızlaşmakta sokak yaşamıyla beraber suça sürüklenme, istismar gibi sonuçlar görülmektedir. Soğuk hava koşullarında alkol ve madde

kullanımı üşüme hissini, zihni-vücudu uyuşturarak geçirmek amacıyla kullanılması da söz konusudur. Uyuşturucu ve alkol bir nevi sokaktaki yaşamla başa çıkma mekanizması denebilir, literatüre bakıldığında evsizlikle mücadele eden her beş kişiden birinin madde kullanım bozukluğu yaşadığı belirtilmektedir (İlhan, Ergün, 2010, s.82). Ancak bu durum bireylerin sağlıklarını ve topluma yeniden kazandırılma süreçlerini olumsuz etkileyen bir döngüye dönüşmektedir (Aynacı, 2020, s. 152-161). Madde bağımlılığı olan kişilerin bilincinin yerinde olmaması sebebiyle riskli davranışları ve gösterdikleri tehlike potansiyeli onları güvensiz kimlikleri sonucu toplum dışına itmektir. Evsizlere karşı işlenen suçları inceleyen Bektaş'ın (2014, s. 92) araştırmasında, evsizlerin %66'sının bir başkası tarafından yaralanmış, neredeyse yarısının (%52) hırsızlığa uğramış, %9'unun cinsel istismara maruz kalmış ve %66'sının ise uyuşturucuya bulaşmış kişiler olduğu; yaralanmaların yine kendileri gibi evsiz olan arkadaşları veya karşı gruplar, çevre sakinleri, polisler vb. kişiler tarafından gerçekleştiği bulguları ortaya konmuştur. Evsiz kişiler bu suçların sürekli tehdidi altında bulunmalarının yanı sıra yapmadıkları eylemlerden dolayı suçlanabilmekte gerek görünüşleri gerekse yaşadıkları yerler onlara suçlu imajının yakıştırılmasına ön ayak olmaktadır.

Evsizliğe bakışta devletin politika ve yaptırımlarıyla medya temel etkiyi oluşturur. Çoğu insan evsizlikle ilgili fikirlerini gördüklerine dayanarak oluşturur. Medyadaki olumsuz haberler dolayısıyla insanlar olumsuz düşüncelere kapılmakta, bu durum beraberinde ön yargı ve ötekileştirmeyi getirmektedir. Haber kanallarının kullanılma biçimleri, toplumsal dayanışmanın artıp azalmasında etkili olabilmektedir. Sadece insanların sokaklarda gördükleri değil, yerel haberler de evsizliğin en görünür sonuçlarından biri olarak tartışmalara yön verir (Bacchi 2009: Ravenhill 2008, akt. Çolakoğlu, 2023, s.30). Sokakta kalan bir kişinin yanından geçerken yabancılığın vermiş olduğu bilinmezlik ile yabancıların varlığı risk faktörü yaratmaktadır. İnsanlar yaşadığı bölgelerinde evsiz kişilerin olmasını istememekte ve bu durum toplumun güvenliğinden huzuruna kadar birçok sorunu beraberinde getirmektedir. Evsizlerin yarısından fazlası (%55) ilgileri olmayan olaylar ile çeşitli suçlamalara maruz kalmaktadır (Bektaş, 2014, s.92).

Fitzpatrick, evsizlikle ilgili etkenlerin doğru bir şekilde anlaşılmamasının bu sorunların temel sebeplerinden biri olduğunu vurgular. Evsizlik olgusunu anlamak ve açıklamanın yolunun her evsiz kişinin kendine has evsizlik durumu olduğu gerçeğini dikkate alarak, evsiz kişinin yaşam hikâyesi ve koşullarına bakmaktan geçtiğini ifade eder (Küçük, 2018, s. 526). Araştırmanın temel sorununu; toplumsal hayata dahil olamayan veya dahil edilmeyen evsiz bireylerin yaşamla mücadele motivasyonlarının ne yönde etkilendiğini anlamak oluşturmaktadır. Küresel bir sorun haline gelen evsizlik probleminde yönelik barınma odaklı müdahaleler mevcut olmakla birlikte soruna yönelik çözüm odaklı sürdürülebilir çalışmalar nadirdir. Toplumun çoğunluğuna bakıldığında

evsizlik, her sokağın başında görülse de farkındalığı olmayan bir problem olması nedeniyle soruna yönelik sürdürülebilir ve yapıcı çözümler sağlanmamaktadır. Evsizlik sorununa sebep olan faktörlerin anlaşılması, toplumda konuya dair farkındalık geliştirmek açısından önem arz etmektedir. Nitekim bu çalışmada, evsizlerin evsiz kalma nedenlerine değinildikten sonra evsizlerin yaşam deneyimleri ve evsizliğin psikososyal etkileri üzerinde durulmuş, bu alanlarda elde edilen bulgular analiz edilerek çözüm önerileri sunulmuştur.

Yöntem ve Araştırma Tasarımı

Çalışmada bulgular, literatür taramasının ardından nitel araştırma yöntemlerinden fenomenolojik desen çerçevesinde derinlemesine görüşmeler yapılarak elde edilmiştir. Fenomenoloji, insanların belirli bir kavrama ilişkin anlayışlarını, duygularını, bakış açılarını ve algılarını ifade ederek bu olguyu nasıl deneyimlediklerini açıklamak için kullanılan nitel bir araştırma yöntemidir (Rose, Beeby ve Parker, 1995, s. 1124). Bu doğrultuda araştırmanın fenomeni evsizlik olarak seçilmiş, böylece araştırmada evsizlik probleminin arkasında yatan nedenlerin anlaşılması, bu sorunu tetikleyen nedenler arasında neden-sonuç ilişkilerini kurulması ve sorunun etkilerini bütüncül bir şekilde yansıtılması amaçlanmaktadır. Ayrıca çalışmayı gerçekleştiren araştırmacı 2019-2024 yılları arasında sadece evsizlere yönelik faaliyet yürüten bir sivil toplum kuruluşunda aktif olarak bulunmuştur. Bu süre zarfında evsiz bireylere yönelik yapılan faaliyetlerin takibinin yapılması ve koordine edilmesi, evsizlerin talepleri doğrultusunda ihtiyaçlarının belirlenmesi, evsiz bireylerin gerekli hizmet noktalarına ulaşarak ihtiyaçlarına yönelik hizmetlere erişebilmelerinin sağlanması gibi sorumluluklar almıştır. Araştırmacı tarafından bu süreçte edinilen deneyimler anonimleştirilerek kaydedilmiş, bunlara yeri geldikçe makale kapsamında bulgular arasında yer verilmiştir. Araştırmacının, araştırma kapsamındaki kişilerle doğrudan etkileşimde bulunması, saha gözlemlerini aktarması, araştırmanın bağlamını anlamada ve verilerin analizinde katkı sağlayabilir (Yıldırım & Şimşek, 2013, s. 43).

Veri Toplama ve Verilerin Analizi

Görüşmelerin tamamı Üsküdar Üniversitesi İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi Sosyoloji Bölümü bitirme tezi kapsamında araştırmacı tarafından, Eylül 2022-Haziran 2023 arasında yapılmış olup yarı yapılandırılmış görüşme formuna ek olarak katılımcıların sosyo-demografik özelliklerini öğrenmek üzere demografik bilgi formu kullanılmıştır. Araştırmanın etik kurul onayı ise İstanbul Üniversitesi Sosyal ve Beşeri Bilimler Araştırmaları Etik Kurulu'ndan alınmıştır. Sorular arasında kişilerin sokak öncesi yaşamına değinilmemiş ve kişilerin sokak yaşamına odaklanılmıştır. Görüşme yapılan kişiler, yaşadıkları bölgeye göre ayrılmış ve görüşme yapılacak mekanların,

kendilerini rahat ifade edebilmesi açısından konakladıkları alanlar olmasına özen gösterilmiştir. Görüşme süreleri ortalama 30-40 dakika sürmüş olup fiziksel ortam koşullarına göre görüşme süreleri değişkenlik göstermektedir. Çalışma kapsamında katılımcılara demografik bilgilerin dışında kalan 15 soru sorulmuştur. Bulgular, sorular ve verilen cevaplar üzerine kodlanarak evsiz bireylerin yaşam koşullarının etkilerini anlamaya yönelik olarak birbirini tamamlayacak şekilde 6 ana tema altında değerlendirilmiştir (Braun ve Clarke 2019, s. 880). Çalışmada genel olarak tüm sorulara verilen cevaplar üzerinden betimsel analiz yöntemine uygun olarak analiz edilip sonuca varılmıştır. Betimsel analiz yaklaşımında görüşme ve gözlem yoluyla elde edilen veriler, önceden belirlenmiş temalara göre sınıflandırılır, özetlenir ve yorumlanır (Yıldırım ve Şimşek, 2008, s. 223).

Çalışma Grubu

Araştırma, evsizliğin yoğun olarak bulunduğu bölgelerden Beyoğlu ilçesinde Taksim, Tophane ve Fındıklı bölgelerinde gerçekleştirilmiştir. Araştırma örneklemine kendisini ifade etmesini engelleyecek ruhsal bozuklukları olmayan, ileri düzeyde alkol-madde kullanmayan ve çalışmaya katılımında gönüllü olan kişiler dahil edilmiştir. Araştırmaya gönüllü olarak katılmayı kabul eden 8 kişi ile yüz yüze görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Creswell (2014), fenomenolojik araştırmalarda 3-10 katılımcının yeterli olduğunu belirtir. Bu çalışmada 8 kişiyle görüşülmesi, önerilen aralığa uygun olarak veri doygunluğuna ulaşılmasını sağlamıştır. Görüşmelere başlamadan önce katılımcılara, araştırmanın amacı ve içeriğinden bahsedilmiş ve gizlilik ilkeleri dahilinde katılımın tamamen gönüllülük esasına dayalı olduğu vurgulanmıştır. İstanbul'da evsiz kişileri topluma geri kazandırma ve topluma katılımlarını sağlamaya yönelik Beyoğlu merkezli faaliyetler yürüten Çorbada Tuzun Olsun Derneği'nden kişilere ulaşma sürecinde destek alınmıştır. Örneklem seçimi olarak kolay ulaşılabilir durum örnekleme yöntemi tercih edilmiş, böylelikle katılımcılara erişim süreci hızlandırılarak araştırmanın pratikliği artırılmıştır (Yıldırım & Şimşek, 2013, s. 113). Yapılan görüşmelerde yöneltilen soruları cevaplayan rastgele seçilmiş 8 kişinin 7'si erkek ve biri ise transseksüeldir. Evsiz kadın bireylerin sayısının erkeklere oranla az olması sebebiyle kadınlara ulaşılamamış olması araştırmanın sınırlılıkları arasında yer almaktadır. Evsiz kadınlara ulaşılabilme imkanları, sayılarının azlığı, sokaktaki güvenlik açısından kendilerini toplum içerisinde gizlemeleri ve ülkemizde kadınlara yönelik destek uygulamalarının erkeklere oranla daha fazla olması sebebiyle kısıtlıdır (Acar ve ark., 2022).

Bulgular

Tablo 1. Demografik Bilgiler

	Yaş	Medeni Durum	Eğitim Durumu	Sosyal Güvence	Kronik Rahatsızlık	Düzenli İlaç Kullanımı	Psikolojik Rahatsızlık	Alkol veya Madde Kullanımı
K-1	33	Boşanmış	Lise	Yok	Yok	Yok	Var	Var
K-2	42	Ayrı yaşıyor	İlkokul	Yok	Yok	Yok	Yok	Yok
K-3	43	Boşanmış	İlkokul	Yok	Var	Yok	Yok	Var
K-4	49	Ayrı yaşıyor	İlkokul	Yok	Yok	Yok	Var	Var
K-5	52	Bekar	İlkokul	Yok	Yok	Yok	Var	Yok
K-6	54	Boşanmış	İlkokul	Yok	Yok	Yok	Yok	Var
K-7	65	Boşanmış	İlkokul	65+ Yaşlılığı	Var	Var	Var	Var
K-8	65	Boşanmış	İlkokul	Yok	Var	Var	Yok	Var

Görüşülen evsiz bireylerin yaş dağılımı 33-65 yaş aralığında olup, katılımcıların çoğunluğu eşlerinden boşanmış veya ailevi problemlerden dolayı evden ayrılmıştır. Araştırmacının gözlemleri arasında evlilik sürecinde yaşanan olumsuzluklar, hayal kırıklığı, aldatma gibi keskin geçişli olaylar sonucu kişilerin evden uzaklaşmayı, iletişimden kaçınmayı tercih ettiği görülmüş olup örneklem içerisinde de resmi olarak evlilik yürüttüğü halde sokakta yaşayan katılımcılar mevcuttur.

Araştırmanın örneklem büyüklüğü dar olsa da görüşülen kişilerin çoğunluğunun ilkokul mezunu olması eğitim-evsizlik ilişkisinde göz önünde bulunmaktadır. Eğitim seviyeleri göz önüne alındığında eğitim seviyesi çoğunluk olarak düşük olduğu görülse de eğitim seviyesi ile evsizlik sorunu arasındaki ilişkiyi düşündürmektedir. Genele bakıldığında eğitim almış, bir zamanlar yüksek gelir ve düzenli hayata sahip kişilerin de yaşadıkları psikososyal veya ekonomik problemler sonucu evsizlik sürecine girebildiği görülmektedir. Saha gözlemleri içerisinde okuma-yazma bilmeyen evsiz bireyler mevcut olduğu kadar üniversite öğrencisi, üniversite mezunu bireylerle de karşılaşmış olup bunun yanında bireylerin konaklama ya da vakit geçirme, okuma yapma amacıyla kütüphaneleri kullandığı, sivil toplum kuruluşlarından kitap talep ettiği gözlemlenmiştir. Ek olarak mülakat yapma fırsatı olmasa da düzenli olarak kitap takası yapan ve hatta kendi kitabını yazmak üzere kütüphaneleri kullanan, köprü altında konaklayan madde bağımlısı bir evsiz birey örnek verilebilir.

Katılımcıların çoğunluğu sosyal güvenceye sahip olmamaları nedeniyle sağlık hizmetleri başta olmak üzere kamu hizmetlerine erişim sağlamakta güçlük çekerken STK'lar aracılığıyla bu hizmetlere erişebildikleri görülmüştür. Katılımcılar arasında tanı konmuş veya konmasa da tükenmişlik yaşadığını belirten kişiler mevcuttur. Bakıldığında psikolojik rahatsızlıklarını tetikleyen olaylar çoğunlukla aileleriyle yaşadıkları problemlerdir.

Literatürde alkol veya madde kullanımı evsizliğin yaygın sebepleri ve sonuçları arasında yer alsa da görüşme yapılan kişiler arasında bu durumlar sebeplerden ziyade sonuçlar olarak değerlendirilmiş ve tüm katılımcılar alkol ve madde kullanımının sokak ortamlarından kaynaklandığını belirtmiştir. Ayrıca alkol kullanımının başlıca nedeni olarak “durumla başa çıkabilmek” ve bireylerin düşüncelerinden kaçma ihtiyacının öne çıktığı görülmüştür. Hem katılımcılar hem de sahada karşılaşılan bireylerin, madde kullanımını hayal dünyasında yaşamak ve gerçek dünyadan uzaklaşmak amacıyla sürdürdüğü gözlemlenmiştir.

Çalışma kapsamında elde edilen bulgular üzerinden araştırmanın amacına göre evsizlik süresi ve topluma katılım, temel ihtiyaçların karşılanması, sosyal ilişkiler ve konaklanan yerler, sosyal hizmetler ve sağlık hizmetlerine ulaşma, aile ve akrabalık ilişkileri, yaşam koşullarının psikososyal etkileri temaları altında ele alınmıştır.

Evsizlik Süresi ve Topluma Katılım

Evsizlik süresi ile yeniden topluma katılım arasında ilişki gösterilebilir. Uzun süreli evsizlik deneyimi yaşayan kişilerin, zaman zaman evlerine dönme girişimleri, çevrelerinden yeterli destek bulamamaları nedeniyle kalıcı olamamıştır.

“İçinde bulunduğunuz durumdan çıkmak istiyor musunuz? Bunun için bir girişiminiz oldu mu?” sorusuna karşılık olarak, katılımcı şöyle cevap vermiştir: *“Oldu ama başaramadım. İki sefer denedim ama karşımdaki insanlar sokaktan geldiğim için soğuk davrandılar, bu yüzden geri döndüm. Sokak yaşamı kimse için uygun değil.”* K-7

“Bekarken de sokakta kalıyordum. Evlendikten sonra aile baskısıyla düzeldim yani ama bu seferde sokaktaki arkadaşlarım dışlamaya başladı. Eşim ailesinin yanında yaşamak istiyor, uyşamadığım için ben de geri geldim. Sürekli çocuklarıma babanız sokaktan geldi, sokakta kalmayı size tercih ediyor diye beni kötülüyor.” K-2

Öte yandan, daha kısa süreli evsizlik deneyimi olan bireyler için ekonomik nedenlerin ön planda olduğu görülmüştür. Katılımcılara bakıldığında en kısa (1 ay) evsizlik deneyimi olan K-8 isimli katılımcı konut kiralarnı karşılayamadığı için aralıklı olarak sokakta kalmak durumunda olduğunu belirtmiştir.

“Boşandıktan sonra bir yere geçemedim. Pazarda bulduklarımı satıyorum, olursa oda tutuyorum olmazsa da napacağım? Bir yer kiralamak mümkün mü?” K-8

En uzun süreli sokak hayatının içinde olan (35 yıl) Katılımcı 7 ise küçük yaşta ailesinden gördüğü istismarı atlatamadığını belirtmiş ve kişinin “*Sokak yaşamının sonu yok!*” ifadesi ise dikkat çekmiştir.

“14 yaşında ortaokulu bile bırakmama sebep olan yaşadığım olaylardan beri 35 yıldır sokak hayatının içindeyim ama 8-10 yıldır sokaktayım.” K-7

Temel İhtiyaçların Karşlanması

Katılımcılar gıda, giyim gibi ihtiyaçlarını sivil toplum kuruluşları aracılığıyla karşıladıklarını belirtmekle beraber ancak duş ve banyo gibi kişisel hijyen gereksinimlerini karşılamakta zorlandıklarını, bazı camilerin verdiği banyo hizmeti, hamam, arkadaşlarının evi gibi yerlerde idare etmeye çalıştıklarını söylemişlerdir.

“Tuvalet banyo sokakta yaşayan insan için her zaman sorundur. Sağlıklı bir banyo yapmak istesen en az 130 140 lira. Camilerin verdiği hizmetler var ama ayak üstü hep.” K-7

Katılımcı 5, “*Umumi tuvaletler çok sıkıntı olmuyor fakat banyo çok zor. Bizim gibiler için bir yer yok. Bir tane arkadaşım var; sağ olsun, ayda bir falan onun evinde yıkıyorum.*” ifadesinde cinsel yönelimi sebebiyle ortak kullanım alanlarına erişimde zorluk yaşadığını belirtmiştir.

“Sokakta sizi en çok zorlayan şey nedir?” sorusuna verilen cevaplar arasında temiz kıyafete ulaşamadıklarını, kişisel hijyenlerini sağlayamadıkları için rahatsız olduklarını ve bu sebeple toplum içerisine çıkmakta zorlandıklarını ifade etmişlerdir.

“En çok giyim, banyo zorluyor. Üstüm başım kirli ondan zorlanıyorum. Bir de insanların biz yatarken sormadan video çekmesi kötü.” K-6

“2 ay duş alamadığım zaman oldu. Bir süre sonra algı bozuluyor. Sadece yemek ve uyumak var. Düzelmeye başladığında fark ediyorsun.” K-3

“İş ve para bulmak zor, hep geçici işler. Evliliğimi bitirmek istiyorum, eşim ayrılmıyor. Çocuklarımla görüşmemek zorluyor.” K-2

“Kalacak yer yok. Param olsa ev tutacağım ama çok pahalı. Çalışabileceğim bir iş de yok. Arkadaşlarımın yanında kalayım diyorum uyum sağlayamıyorum başkasının yanında da zor. Memlekete zaten dönemem.” K-5

Kalıcı bir barınma yeri ve düzenli bir iş imkanının olmaması, bireyler için sokakta yaşamın, sadece fiziksel değil, psikolojik ve sosyal zorluklarını da göstermektedir.

Sosyal İlişkiler ve Konaklanan Yerler

Sokak hayatında sosyal ilişkiler, kalınan bölgeyle ilişkilendirilebilir. Örneğin Tophane bölgesinde kalan bir evsiz, Taksim bölgesinde kalan kişilerle madde kullanımı, suça sürükleme, güvensizlik sebebiyle arkadaşlık kurmadıklarını ifade etmektedirler.

Ayrıca her meskenin kendi içerisinde bir etkileşimi bulunmaktadır. Görüşülen evsiz kişiler konaklamak için parklarda, cami avlularında, düşük ücretli kötü şartlarda olan pansiyonlarda, hastanede, boş inşaat ve yıkıntı binalarda kaldıklarını ifade etmişlerdir. Özellikle hastane acillerini kış aylarında ya da yağmurlu havalarda tercih ettiklerini belirtmişlerdir. Sunulan geçici barınma hizmetleriyle ilgili Katılımcı 3 “*Orada kalanların çoğu yan kesici, ne olduğu belli değil. Yatıyorsun sabah kalktığında kıyafetlerin gitmiş.*” ve “*Kokudan durulmuyor.*” ifadeleriyle barınma merkezlerini güvenlik ve hijyen sebebiyle tercih etmediğini belirtmiştir.

Katılımcıların bir kısmı Beyoğlu’nun Tophane bölgesinde, bir kısmı ise Taksim bölgesinde, Gezi Parkı’nda kalmaktadır. Bir kısım ise Üsküdar, Fatih, Karaköy gibi bölgelerde gidip gelmektedir. Burada dikkat çeken kısım; kişilerin başka yerlerde geçirdikleri zamanlar olsa da Beyoğlu bölgesine geri dönmeleridir. Katılımcıların çoğu İstanbul’a farklı şehirlerden gelmiş ve “Neden Beyoğlu?” Sorusu sorulduğunda genel olarak verilen cevap; evsiz kalma süreçlerinin başlangıcında bu bölgeye gelmiş olmalarıdır. Katılımcılar bir dönem farklı bölgelerde kalmayı denediklerini fakat Sultanahmet, Fatih gibi bölgelerde kalan kişilerle anlaşamadıklarını ifade etmişlerdir.

“Saraçhane, Mahmutpaşa, Sirkeci her yerde kaldım ama ben İstanbul’a ilk geldiğimde Tophane’ye geldim. Herkesi tanırım. Eski halini bilirim. Sonra hayvancılığa atılınca ayrıldım İstanbul’dan ama 2008’de geri dönünce yine buraya geldim bildiğim yere... Saraçhane’de mülteciler çok fazla kafam götürmüyor. Sirkeci Mahmutpaşa’da da dükkanlar çok erken açılıyor rahat değil. Burada rahatım.” K-7

“Memleketten sonra ilk buraya geldim. Dolapdere’ye. Burayı biliyorum buraya alıştım.” K-5

Sokakta yaşayan bireyler arasındaki iletişim şekilleri ve kültürel etkileşimler, yaşadıkları bölgelere göre farklılık göstermektedir. Tophane bölgesinde kalan kişiler; birbirlerine olan dayanışma, sakinlik, güvenilirlik sebebiyle Tophane bölgesini tercih etmesinin yanında uyuşturucu madde kullanımı, güvensiz ortam, hareketlilik sebebiyle Taksim bölgesine uğramadıklarını net bir şekilde ifade etmişlerdir.

“Her yerin kendi kültürü var. Anlaşamıyoruz diğer yerlerle. Tarlabası’nda çıkmaz sokaklar çok rahat. Burayı bildiğim için daha güvenli.” K-2

“Topkapı surlarından başlayıp Tophane’ye geldim. Bildiğin insanlarla olmak için aynı yerden ayrılıyorum pek.” K-3

“Bazenleri Üsküdar’a geçiyorum, Aziz Mahmut Hüdayi hazretlerinin oraya. Gündüzleri Gezi Parkına geri geliyorum ama gece kalmam burada kalanlar uyuşturucu bağımlısı.” K-4

“Tophanede çevre yaptığım için iyi davranıyorlar. Kendini sevdirmen lazım” K-6

Genel olarak kişiler tanımadıkları kişilerden uzak durduklarını, temkinli yaklaştıklarını belirtmiştir. Öte yandan katılımcılara bakıldığında psikolojik olarak

uzak kalmak istedikleri hem de güven ilişkisi kuramadıkları için yalnızlığı tercih ettiklerini açıkça dile getirmişlerdir.

“Arkadaşlarım vardı ama sonra biraz elemeler yaptıktan sonra artık çok bir çevrem yok. Ben yalnızlığı istediğim için seviyorum. Huzurluyum. Herkes hayatı kendi eksenlerinden değerlendiriyor. Dışarıda kendinden hariç hayatlarında farkında olmuyorlar insanların bencilliği kötü hissettiriyor.” K-7

“Hor görenler de var ama sen nasılsan onlarda öyle bence. Bu zamana kadar ne yaptıysam arkadaşlarım için yaptım, artık yalnızlık seviyorum, selamlaşıyorum sadece arada.” K-1

Sorulan “Diğer evsizleri nasıl değerlendirirsiniz? Sizce evsizlik tercih olabilir mi?” sorusuna karşılık ise katılımcılar tarafından evsizliğin kesinlikle bir tercih olmayacağı belirtilmiştir. Genel olarak evsiz kişilerin gururlarından dolayı sokaktan kurtulamadıklarını, insanlara küstüklerini, kenara çekildiklerini ve itildiklerini ifade etmişlerdir. Verilen cevaplar doğrultusunda evsiz kişilerin tanımadıkları insanlar için bile ılımlı yaklaştıkları, empati kurdukları ve imkanları olsa da olmasa da önceliklerinin birbirlerine yardım etmek olduğu anlaşılmaktadır.

“Yenilmiş insanlar evsizler, esir olmuşlar. Kendini insanlardan soyutlamışlar. Bir şeyin cevabını verememiş ya da elinden bir şey alınmış. Bir tercih olamaz.” K-4

“Hepsinin bir çabası var. Gerçekten ihtiyaç sahibine sonuna kadar destek olurum ama kazandıkları en ufak parayı maddeye vermek delilik. Kendi suçları değil. Kimse böyle olmak istemez.” K-2

“Çoğu gurbetten kaçmış. Maddeye düşmüşler. Yazık diyorum. Hiçbir insan keyfi sokakta kalmaz. Aile kopukluğu oluyor. Ben gururdan eve dönemiyorum minnet edemem.” K-5

“Kader yüzünden bu halde onlar. Her insan kendi kaderini kendisi belirler. Yaşadığı olaylar.. İnsanlar birbirinin zaaflarını kullanıyorlar.” K-3

“Yarın ne olacağını bilmeden yaşıyorlar işte” K-1

Sosyal Hizmetlere ve Sağlık Hizmetlerine Ulaşım

Evsizlik sorunuyla mücadele eden kişilerin sağlık hizmetlerine ulaşamama sebepleri arasında maddi yetersizliklerin yanında sosyal bağlamda kendilerini toplumdan soyutlaması ve ötekileştirilmeye maruz kalmaları sebebiyle hizmet taleplerinde bulunmakta tereddüt edebilirler. Çoğu evsiz bir ihtiyaçları karşısında hangi kuruma başvuracağını, hangi hizmetlerden faydalanabileceklerini bilemediği için bu tarz çekincelerle yardım alma süreçlerini zorlaştırmakta ve hizmetlere erişimi sınırlanmaktadır. Sokakta yaşayan kişilerin bir kısmının yaşlılık aylığı, engelli aylığı gibi ekonomik bir güvencesi bulunmaktadır. Yine de evsizlerin çoğunluğu kimlik belgesine veya sosyal güvenceye sahip olmadıkları için sağlık ve sosyal hizmetlerine ulaşamamaktadır. Sokak ortamının verdiği güvensizlik sonucu sık sık kimlik gibi resmi belgelerini kaybeden evsiz bireylerin çoğunlukla birinci dereceden yakınlarıyla iletişim halinde olmaması

kimliklendirilme süreçlerini sekteye uğratmaktadır. Bulgular arasında katılımcılar, sosyal güvenceleri ve kimlikleri olmadığı için çoğu başta sağlık olmak üzere kamu hizmetlerine ulaşamamaktadır. Sosyal güvence altında olmamalarının sebepleri arasında çoğunlukla günlük işlerde, geçici sürelerle çalışıyor olmaları söylenebilir.

“Sigortam olmadığı için yararlanamıyorum. Olsa ulaşmakta sıkıntı çekmezdim ama param yok.”
K-5

“Hastaneye gidemiyorum sigortam olmadığı için. Kış aylarında kapalı alanlarda kalmaya çalışıyorum hep hasta olmamak için. Sağ olsun, buradaki dernek yardımcı oluyor.” K-2

“Çok acil bir sorunum yoksa gitmiyorum hastaneye falan, ücreti çıkıyor. İlgilenmiyorlar da zaten.” K-1

Aile ve Akrabalık İlişkileri

“Birinci dereceden akrabalarınızla görüşüyor musunuz?” sorusuna 8 katılımcıdan yalnızca ikisi birinci dereceden akrabalarıyla (anne veya çocuk) görüştüğünü söylemiştir. Sahada karşılaşılan bireyler arasında zaman zaman aile evine dönen, banyo, temiz kıyafet gibi ihtiyaçlarını karşılayan bireyler olsa da aile içindeki tartışmalar ve uyum sağlayamamaları sebebiyle sokağa geri dönmektedir. Görüşme yapılan kişiler, ailesinden gördüğü kırıncı etkiler sebebiyle sokakta olduğunu belirtmekte ve bu sebeple çoğu görüşmeyi tercih etmemektedir.

“Hayır. Gitmiyorum memlekete. Aileme olan güvenim sarsıldı bir kere. Sadece annemle haberleşiyorum bazen. Merak etmesin diye o da.” K-1

Katılımcı 3 babasının vefatından sonra işlerin yolunda gitmediğini ve eşiyile ağır bir ayrılık süreci geçirdiğini, kimseyi görmek istemediğini ifade etmiştir;

“Hayır. Belli bir noktaya düşüp ezilirken kimse yanında olmuyor.” K-3

Görüşmeyi deneyen katılımcılar sokaktan geldiği için dışlandığını ve bu nedenle tekrar sokağa geri döndüğünü belirtmiştir. Bu durum sokakta yaşayan bireylerin yalnızca dışarıdaki insanlar tarafından değil aileleri tarafından da ötekileştirmeye maruz kaldıklarını göstermektedir. Katılımcılar arasında transseksüel birey olan Katılımcı 5 ise cinsel yönelimi sonucu ailesinin onu reddettiğini, o görüşmek istese bile ailesinin onunla görüşmek istemediğini belirtmiştir; “Hayır. Cinsel yönelimimden dolayı reddettiler. Görüşmüyorlar benimle.” Marjinal gruplar arasında LGBTQ+ bireylerin çoğunluğu, aile tarafından reddedilme ve toplum içinde bir yere konumlandırılmama nedeniyle evsiz kalma durumu ile karşı karşıya kalabilmektedir.

Yaşam Koşullarının Psikososyal Etkileri

Bu çalışmada görüşülen evsiz bireylerin yaşam deneyimleri, onların sokakta yaşama sürecine dair psikolojik, sosyal ve ekonomik etkenleri ortaya koymaktadır. Görüşülen

kişilerin, maddi yetersizlik, ailevi problemler, dışlanma, travmalar ve madde bağımlılığı sebebiyle sokak hayatıyla tanıştıkları görülmüştür. Sosyalleşme konusunda özgüvenleri olsa da yaşadıkları yalnızlık ve toplumsal dışlanma, iletişim kurmalarını sınırlamakta, sokakta tanıştıkları kişilerle olan ilişkilerinde temkinli ve seçici davranmalarına yol açmaktadır. Yalnızlığa bağlılıkları, yaşadıkları toplumsal dışlanma ve gördükleri önyargılı tutumlarla birlikte artmaktadır. Kişilerin psikolojik olarak en dipte hissettikleri zamanlarda hep yalnız olmak istedikleri anlaşılmıştır. Sokak ortamında tanıştıkları kişilerde seçici davranmakta, arkadaşlık kursalar da bu iletişimi sınırlı tuttukları, önceliklerinin yardımlaşma, dayanışma için olması dikkat çekmiştir.

“İnsanların yardımseverliği bana iyi hissettiriyor. Ailemin yaptıklarından sonra yalnızlık bana en iyi gelen şey.” K-4

“Delinin zararlısı da vardır, zararsız da. Ben zararsızını seçerim. Temkinliyim.” K-3

“Yalnız olmak insanın psikolojisiyle alakalı. Psikoloji kötüyken insan görmek istemiyor. Tedavi göremezsen sokağı bulursun. İnsanlara zarar veren insanlardan uzak duruyordum. Herkes farklı bir şekilde savaşıyor.” K-3

“Herkes kendi hayatını yaşıyor. İnsanlar seyirci kalıyor, tiyatro izler gibi... Üstüne bir de video çekip gidiyorlar.” K-8

“Eşinden ayrıldım. Babam öldü. Dükkanım vardı. Psikolojini yitirince her şeyini yitiriyorsun... Dünyayı silmiş pozisyonda olduğum için bir tek ailevi sıkıntılarım kötü hissettiriyordu. Beraber uyduğum kedim vardı bir tek onunla konuşuyordum. Sorunları halledemiyorsun ama alışıyorsun. Gözden irak olunca psikolojin de düzeliyor.” K-3

“Bilmiyorum insanlar değişik. Kimseyle doğru düzgün konuşamıyorum da bakışları bile değişiyor.” K-5

Görüşülen kişiler, STK’lar aracılığıyla gıda, giyim, sağlık ve sosyal hizmetlere erişebildiklerini ve gönüllü çalışanlardan gördükleri güler yüz ve ilgi sayesinde kendilerini canlı hissettiklerini ifade etmişlerdir. Sahada evsiz bireylere yönelik gerçekleştirilen faaliyetlerde, kişiler için yardım almaktan ziyade gönüllülerle sohbet edip bağ kurmayı daha önemli gördükleri anlaşılmaktadır.

“İlk başlarda koy vermiştim, ölmek istiyordum, insanların rahatsız edici bakışları etkendi. 2018 yılında Tophane’de çorba dağıtan insanlarla tanıştım. İnsanların bana yardım etmeye çalışması uyanmama sebep oldu.” K-3

“STK’larında yardımı çok oluyor. Tek başıma olsam da bir şekilde hallederdim ama...” K-7

Aynı zamanda katılımcılar arasında sokakta yaşama süresi 4 seneden fazla olan katılımcının STK ve yerel yönetimlerin evsizlik alanında yaptığı çalışmalara; *“Aylık elli bin geliri olan ama sokakta yaşayan insanlar tantıyorum, sanatçılar... Çok ender ama kimse isteyerek düşmez. STK’lar sanıyorlar ki sokakta kalan adamın tek derdi giyim kuşam, yemek. O kadar psikolog, sosyolog var. Bu insanların derdi ne diyen*

yok. Barınma için o kadar boş bina var hiç mi çözümü yok. O kadar insan sokakta yaşıyor evet ama neden yaşıyor diyen yok. Ya bunlar sarhoş alkolik diyenler oluyor. Ya bu insanlar sarhoş ama niye sarhoş oldu bunu düşünmek asıl mesele.” şeklinde eleştirileri dikkate değerdir.

Psikolojik olarak geçmişteki sorunlarını atlamadıkları için sokakta olan kişilerin genel olarak içinde buldukları koşullardan çıkmak için istekli olmadıkları görülmüştür.

“Sokaklar kimseye uygun olamaz, tükenmiş hissediyorum, çalışamıyorum.” K-4

Katılımcı K-2 “Bu durumun ilacı, çaresi yok. Eski zamanların çilesini şimdi çekiyorum. Rüyama ayakkabı giriyor.” ifadesiyle, ayakkabı gibi temel bir ihtiyacın eksikliğinin yalnızca gündelik yaşamında değil, bilinçaltında da kendini gösterdiğini vurgulamış ve bu durumun kendisinde yarattığı psikolojik yükü ifade etmiştir.

Görüşme yapılan kişilerden bir dönem yatılı olarak da tedavi görmüş, 5 yıldır sokakta yaşayan Katılımcı 4 rahatsızlığını şu şekilde ifade etmiştir:

“Geceleri acilde uyuyorum genelde. Sabah Gezi parkına geliyorum burada bir abi var pide getiriyor sağ olsun. Beraber kahvaltı ediyoruz. Sonra yatıyorum çimenliklere, akşama kadar gözümün önünden gitmiyor, yaşadıklarımı seyrettiriyor tekrar tekrar bir şeyler. Öyle şeyler yaşattılar ki hala daha her gün sabah kalkıyorum, kalkar kalkmaz yaşadıklarım tekrar tekrar gözümün önüne geliyor. Her gün aynı şeyleri tekrar yaşıyorum sanki. Bazen insanlar yanımdan geçerken ‘Ya sen neden çalışmıyorsun?’ Diyorlar. Ya sen işine bak diyorum. Düşünmekten kurtulamıyorum ki!” (K4)

“En çok insanların bencilliği beni zorluyor. İstemiyorum kurtulmak o yüzden.” K-4

Ekonomik nedenlerle evsizlik yaşayan bireyler, genellikle iş bulmaları durumunda yaşamalarını düzene sokabileceklerine inanmaktadırlar. Bu noktada kişiler kurtulmak için hevesli olsalar da konutların aşırı pahalılığı, koşullarının düzenli iş bulabilmelerine engel olması gibi konularda engellerle karşılaşmaktadır.

“Tembellikten değil inan. Hayat pahalı. Kim sokakta kalmak ister? Her an bıçak yiyebilirsin.” K-5

“Şu anda önceliğim temiz gezebilmek ufak tefek çalışabilmek. Yardım almak hoşuma gitmiyor.” K-2

Kendilerini güvende hissetme konusunda ise kişilerin çoğu kalabalık, uzak olan ya da polis, bekçi, güvenliklerin olduğu yerlerde yatarak güvenliklerini sağladıklarını belirtmiş ve genel olarak boş vermişlikten kaynaklı güvenlik problemini önemsemedikleri ifade edilmiştir.

“Zorlayan kişiler oluyor ama takmıyorum ne yaparlarsa yapsınlar. Canımın kıymeti yok benim.” K-4

Sorulan “Gelecek planlarınız var mı?” sorusuna yönelik verilen cevaplar ise evsizliği deneyimleme süresi 4 yıldan fazla olan kişilerin çoğunun umutsuz bir yapıda oldukları, sadece günü geçirmekle yetindikleri görülmüştür. Verilen cevaplar arasında Katılımcı 4’ün, kaldığı Gezi Parkı’nı göstererek “*Burada ölmek*” cevabı dikkat çekicidir.

“Yok. Sizin için normal hayat bizim için hayal.” K-2

Tartışma

Bu çalışmada İstanbul’un Beyoğlu bölgesinde konaklayan 8 evsiz bireyle bireysel görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Görüşmeler sonucunda evsizliğe neden olan sebeplerin başında literatüre uygun olarak atlatılmayan aile içi problemler, boşanma, sosyal dışlanma ve ekonomik yetersizlik gibi durumlar mevcuttur. Görüşme yapılan kişilerin evsizlikten kurtulamama sebeplerinin başında psikolojik sorunlar ve ekonomik yetersizlikler gelmektedir. Görüşme sağlanan kişilerin bir kısmının sokaktan kurtulma girişiminde buldukları fakat yakınlarından gördükleri dışlanma sonucu vazgeçtikleri görülmüştür. Evsiz bireylerin, toplumsal düzlemde giderek yalnızlaşma ve dışlanma süreciyle karşılaşmaları zamanla bireylerin kendilerini anormal olarak algılamalarına neden olur ve bu durum onların toplumdaki tamamen kopmalarına yol açar. Böylelikle “yersiz–yurtsuz olma” duygusu büyür, kişilerin yalnızlıklarını hem içsel hem de çevresel faktörlerin etkisiyle, tamamen uzaklaştırır (Şan ve Küçük, 2018, s. 197).

Sokakta geçirilen süre ve evsizlik deneyimi, bireylerin ihtiyaç duyduğu destek türlerini ve çıkış süreçlerinin zorluk derecesini etkileyen önemli bir faktördür (Bekaroğlu Doğan, 2018, s.167). Evsizlik süresi, bireylerin yeniden topluma katılım potansiyelini doğrudan etkileyen önemli bir faktördür. Kısa süreli evsizlik deneyimi yaşayan bireyler, destek mekanizmalarına erişim sağlayarak evsizlikten kurtulma şansı bulabilirken, uzun süre sokakta yaşamış bireyler için bu süreç geçmiş travmalar ve süregelen dışlanma nedeniyle daha karmaşık ve zorlu bir hal almaktadır. Böylelikle evsizlik süresi ile bireylerin topluma yeniden katılım durumunu ilişkilendirilebilir.

Bütün evsizlerin alkolik olduğu, madde kullandığı, psikolojik rahatsızlıkları olduğu ve topluma geri kazandırılmalarının mümkün olmadığı şeklindeki kalıp yargıların gerçeği yansıtmadığı aşıkardır (Karaman, 2019). Evsiz bireyler, toplumsal düzen ve kabul gören normlar çerçevesinde sıklıkla “sapkın,” “işlevsiz” veya “anormal” olarak tanımlanmaktadır (Ravenhill, 2008, s. 29). Bulgular arasında katılımcılar, sokakta yalnız kalmayı tercih ettiklerini, tanımadıkları insanlardan uzak durduklarını ve genellikle yalnızlık içinde huzur bulduklarını dile getirmişlerdir. Ancak, sokaktaki yalnızlık, sadece güvenlik ve psikolojik rahatlık arayışından değil, aynı zamanda çevrelerinden dışlanmış olmanın getirdiği bir savunma mekanizmasıdır. Katılımcılar, dışarıdaki insanların kendilerine yönelik kötü bakışlarını ve önyargılı tutumlarını ifade

etmişlerdir. Bu durum, onların özdeğerlerini ve toplumla olan bağlarını daha da zayıflattığı kadar hayata dair umutlarını da olumsuz yönde etkilemektedir.

“Evsizlik” tanımı barınacak bir mekân eksikliğine gönderme yaparken, “evsiz” tanımlamaları bu eksikliğin nedenlerine odaklanır. Bir toplumsal problemin nedenlerine yönelik tanımlar ve açıklamalar, bu problemi deneyimleyen kişi ve diğerlerinin bu durumu nasıl algıladıklarını, aynı zamanda o toplumsal problemin çözümünde büyük ölçüde rol oynamaktadır. Evsizlik alanında gönüllü olarak çalışan kişilerin, bilinmezliğin yarattığı korku ve önyargıları aşarak farkındalık kazanmaları, bu alanda deneyim sahibi olmaları ve evsiz bireyleri toplumsal hayata dahil etme konusunda aktif rol oynamaları, sorunun çözümüne yönelik atılacak öncelikli adımlardan biridir.

STK’lar, gönüllülerin evsiz bireylerle kurduğu etkileşim sayesinde onların kendi dünyalarından sıyrılarak onların toplumdaki izolasyonlarını aşmalarını sağlamaya çalışmaktadır (Yeter, 2018, s.47). Genç (2023), yazısında STK’ların üstlendiği sorumluluğun, Türkiye dışındaki evsizliğin görüldüğü diğer ülkelere de ilham verecek düzeyde olduğunu belirtmiş ve evsiz bireylerin kayıtlı bir ikametgâhı olmadığı için sürekli olarak sokakla muhatap olduklarını, bu durumun ise STK’ların önemli bir aktör olarak ön plana çıkmasına zemin hazırladığını ifade etmiştir. Görüşülen katılımcılar ise, STK’lar aracılığıyla gıda, giyim, sağlık ve sosyal hizmetlere erişebilmelerinin yanı sıra, gönüllü çalışanlardan gördükleri güler yüz ve ilgi sayesinde kendilerini daha değerli hissettiklerini belirtmişlerdir. Kişilerin bir güven bağı geliştirerek kurdukları etkileşimi daha önemli gördükleri anlaşılmaktadır. Bu durum, sosyal destek ve psikolojik iyileşme açısından STK’ların önemli bir rol üstlendiğini göstermektedir.

Yoksulluk ve eşitsizliğin artışı, düşük maliyetli konut yetersizliği, yaşam maliyetlerinin yükselmesi ve kentsel mekânlardaki ayrışma gibi faktörler, evsizliğin yapısal nedenleri arasında yer almaktadır (Bekaroğlu Doğan, 2018, s. 93). Pek çok ötekileştirme söylemi bu kişilerin tembel oldukları, iş beğenmedikleri, çalışmak istemediklerini ifade eden söylemler içerir. Temiz kıyafet, duşa erişimleri, sağlıklı uyuyabilecek bir alana sahip olmamaları bir işte devamlılık gösterebilmelerini engellemektedir (Çolakoğlu, 2023, s. 65). Görüşmelerde kişilerin evsiz kalma süreçlerinde ekonomik sebepleri arasında iş bulma olasılıklarının, olumsuz yaşam koşullarının etkileriyle bu sürecin daha da karmaşık hale geldiği anlaşılmaktadır. Bu durum özellikle İstanbul gibi metropol şehirlerde konut kiralalarının pahalılığıyla beraber kişilerin evsizliği sürdürmelerine yol açmaktadır. Bulgular evsiz bireylerin iş bulma ve barınma konusunda sıkışıp kaldıkları bir döngüye sebep olmakta ve sorunun yapısal yönüne vurgu yapmaktadır.

Kış aylarında valilik başta olmak üzere çeşitli kamu kurumlarının evsiz ve kimsesiz bireylerin günlük ihtiyaçlarını karşılamak üzere açtığı geçici barınma merkezleri bulunmaktadır. Fakat saha çalışmalara bakıldığında kronik evsiz dediğimiz kesimin

çoğunlukla çeşitli etkenlerle barınma merkezlerini tercih etmediği gözlemlenmektedir (Bekaroğlu, Doğan, s.130). Evsiz kişilerin barınma merkezlerini tercih etmiyor oluşu evsizlik literatüründe en çok tartışılan konulardan biridir. Barınma merkezleri, güvenli, sürdürülebilir bir yaşam alanı gibi bireyin temel ihtiyaçları gidermekten ziyade, sadece evsizlerin kamusal alandan uzaklaştırmaya yönelik niteliktedir. Barınaklarda bulunmuş evsiz kişilerle yapılan araştırmalarda (Acar ve ark., 2022, s. 350) katılımcıların büyük çoğunluğu, barınma merkezi ve sokak yaşamının risk ve tehlikeler açısından birbirinden çok da farklı olmadığını dile getirdiğini belirtmektedir. Bulgularda, katılımcılara barınma merkezleriyle ilgili doğrudan bir soru sorulmamış, ancak bir katılımcı tarafından geçici barınma hizmetleri üzerine barınma merkezlerindeki güvenlik ve hijyen eksiklikleri belirtmiştir. Bu durum, sunulan barınma hizmetlerinin iyileştirilmesi gerektiği ve her insanın tercih edeceği koşullar gibi evsiz bireylerinde ihtiyaç duydukları güvenli ve temiz bir ortamın sağlanmasının önemine dikkat çekmektedir.

Sonuç ve Öneriler

Bir kişinin evsiz kalması ekonomik sebeplerden kaynaklanıyor olsa bile bu süreç beraberinde kendine yetememe ve dibe sürüklenme duygusunu getirmektedir. Kontrol kaybedildiğinde, belirsizlik ve çaresizlik hissi meydana geldiğinde “risk” dünyamızı bulanık bir hale getirir. Bulgularda da görüldüğü gibi evsiz bireylerin çoğu, sokakta kalmanın, yalnızca maddi yetersizlikle açıklanamayacak kadar karmaşık bir durum olduğunu, geçmişteki psikolojik travmalar ve dışlanma gibi etkenlerle şekillendiğini vurgulamaktadır. Ayrıca, evsiz bireylerin çoğu sokakta kalmaya devam etmekle ilgili umutsuzluk yaşamakta, geleceğe dair orta-uzun vadeli hayal ya da planlar kurmamakta ve genellikle yalnızca günü geçirmeye odaklanmaktadır. Bu durum, onlara verilen barınma imkanlarının, yalnızca geçici bir çözüm sunduğunu, asıl sorunun daha derinlemesine bir psikososyal destek ve uzun vadeli çözüm gerektirdiğini ortaya koymaktadır. Türkiye evsizlik literatüründe evsizlere yönelik psikososyal destek ihtiyacına yer verilse de yerel yönetimlerin bu alandaki uygulamalarının sorun karşısında yetersiz kaldığı görülmektedir.

Görüşmeler sonucu sokakta yaşayan kişilerin, her ne kadar kenarda kalmış, yabancı konumuna itilmiş olsalar da STK’lar vb. kurumlar aracılığıyla veya çevreden yolları keşsettikleri, kendileriyle iletişim kuran ve onları dinleyen, kendilerine ilgili davranan kişiler sayesinde güç buldukları tespit edilmiştir. Bu noktada sivil toplumun özellikle deneyimli gönüllülerin sosyal destek konusunda evsiz bireylerin geri kazanım süreçlerindeki rolü aşikardır. Bu noktada evsiz bireylerin geri kazanım süreçlerinde ruh sağlığı uzmanlarının süpervizörlüğünde deneyimli gönüllülerin rolü artırılabilir. Ruh sağlığı uzmanlarının mentörlüğünde deneyimli gönüllülerin iş birliğiyle kişilerin topluma dahil edilmesi önemlidir.

Suç, madde kullanımı, şiddet gibi olumsuz durumların yanı sıra kişilerin evsizleşme süreçleri, insanların barınma ve hayatlarını yeniden kurma çabalarının anlatıldığı hikayelerin çoğalması, evsizlik sorununa karşı toplumun bilinçlendirilmesi soruna yönelik çözüm yollarından birisidir. Toplum algısının oluşmasında kendi tecrübelerinin yanı sıra genel yargı büyük ölçüde etkili olup hatta evsizliğe karşı olan tutum ile toplumun nasıl bilgilendirildiği arasında doğrudan bir ilişki vardır. Evsizlik problemi ile mücadele için insanlar tarafından ne anlam ifade ettiğini görmek gerekmektedir. Bu noktada evsiz bireylerin yaşam deneyimlerinin kamuoyuyla paylaşıldığı araştırmalar, haberler, belgeseller gibi dokümanların artması yararlı olacaktır.

Ekonomik sebeplerle evsiz kalan kişiler, iş bulma olasılıklarını, yaşam koşullarının zorlayıcı faktörleri nedeniyle engellenmiş olarak görmekte ve iş bulmalar dahi, yüksek yaşam maliyetleri nedeniyle bir konuta erişemediklerini ifade etmektedir. Sokakta yaşayan kişilerin, sabıka geçmişi, hastalık ve engel durumları, tutarsız iş geçmişi gibi istihdam engellerini göz önünde bulundurarak mesleki çalışmaların geliştirilmesine ihtiyaç vardır. Bu çalışmalar, bireylerin iş gücüne katılımını kolaylaştıracak, ekonomik bağımsızlıklarını kazanmalarına yardımcı olarak soruna yönelik önemli bir adım olacaktır.

Hijyenik olmayan ortamlarda yaşama, düzensiz uyku, yetersiz beslenme, madde ve alkol kullanımı gibi etkenler nedeniyle evsizler ciddi sağlık problemleri yaşamaktadırlar. Sadece kişilerin kendi sağlığına zarar vermeyecek kalmayıp bulaştırma riski çok fazla olduğu için genele yayılmasına sebep olabilir, halk sağlığı bakımından beraberinde çeşitli sağlık risklerini ve sorunlarını da getirebilir. Evsizlik mücadelesinin yanında bu kişiler, düzenli bir yaşam alanına sahip bireylere göre daha fazla sağlık problemleri yaşamakta ve sağlık hizmetlerine ulaşmakta birçok engelle karşılaşmaktadır. Bu noktada özellikle bu olanaklara erişemeyen evsiz bireylerin sağlık hizmetlerine erişimini kolaylaştırmaya yönelik sosyal hizmet uygulamaları iyileştirilmeli, kamusal alanda hijyen ve temizlik ihtiyaçlarını karşılayabilecekleri imkanlar geliştirilmelidir.

Evsizlik, bireysel bir sorunun ötesinde sosyal eşitsizlikler, sosyal politikalar gibi birçok etmenle şekillenen karmaşık bir olgudur. Toplumsal alanda farkındalık kazandırılması, evsizlik ve evsizlik riskine karşı makro boyutta içinde bulunduğu yerel koşullara uygun sürdürülebilir, rehabilitasyon ağırlıklı, kalıcı uygulamalar geliştirilip evsizlikle mücadele ederken bireysel müdahalelerin yanı sıra kapsamlı stratejilere ihtiyaç vardır. Toplumun evsiz bireyleri ve evsizlik sorununu tanıması, kalıcı çözümler oluşturmak için güçlü bir etkiye sahip olabilir. Bu noktada evsizlik sorununa ilişkin farkındalığın artırılması probleme yönelik atılacak ilk adımlardan biri olarak görülebilir.

Hakem Değerlendirmesi: Dış bağımsız.

Çıkar Çatışması: Yazar çıkar çatışması bildirmemiştir.

Finansal Destek: Yazar bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir.

Etik Onay: Bu araştırmanın etik açıdan uygunluğu İstanbul Üniversitesi Sosyal ve Beşeri Bilimler Araştırmaları Etik Kurulu Başkanlığı'ndan çıkan, 470 dosya numaralı ve 3039161 sayılı başvuruya ilişkin E-35980450-663.05-3066843 sayılı karar ile onaylanmıştır.

Peer-review: Externally peer-reviewed.

Conflict of Interest: The author declare no potential conflicts of interest with respect to the research, authorship, and/or publication of this article.

Grant Support: The author received no financial support for the research, authorship, and/or publication of this article.

Ethical Approval: The ethical appropriateness of this research was approved by the Istanbul University Social and Human Sciences Research Ethics Committee with the decision numbered E-35980450-663.05-3066843, regarding the application numbered 470 and 3039161.

Kaynakça/References

- Aynacı, C. (2020). Hak Temelli Sosyal Hizmet Ekseninde Evsizlerin Psiko-Sosyal Problemleri ve Çözüm Stratejileri (Doktora Tezi). Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya.
- Akyıldız, Y. (2017). Dünyada ve Türkiye’de Evsizlik ve Uygulamaları. *LAÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, 8(1), 67-91.
- Akyıldız, Y. (2022). Evsiz Bireylerin Sosyal Hayatı Üzerine Nitel Bir Araştırma: “Türkiye Örneği”. *Kent Akademisi*, 15(4), 1502-1521. <https://doi.org/10.35674/kent.1049630>
- Acar, B., Bozkafa, H., Vural, B., Önal, S., Genç, M. & Yaman, Ö. M. (2022). Evsizliğin Nedenleri ve Deneyimleri Üzerine Nitel Bir Araştırma: Beyoğlu Örneği. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 33 (2), 339-358. <https://doi.org/10.33417/tsh.986870>
- Bekaroğlu, D. (2018). Evsizlik Kuramları ve Nedensellik: Eleştirel Bir Yaklaşım. *Sosyoloji Divanı, Sosyoloji Dergisi*, 7 (13).
- Bekaroğlu, D. (2017). *Küreselleşen İstanbul’da Evsizliğin Sosyal Hizmet Perspektifinden Analizi: Beyoğlu Örneği*. (Doktora Tezi). Yalova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yalova.
- Bektaş, A. (2014). *Evsizlik Olgusu ve Evsizlere Yönelik Sosyal Politikalar: Hükümlü Evsizlere İlişkin Bir Araştırma* (Yüksek Lisans Tezi). İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Bıçkı, D. (2005). Kentsel Yoksulluğun Yapısal Faktörlerle Analizi: Ekonomik ve Politik Yapının Yeniden Örgütlenmesi; Karşılaştırmalı Bir Analiz, “İş, Güç” Endüstri İlişkileri ve İnsan Kaynakları Dergisi, 7 (1), s. 105-138.
- Braun, V. ve Clarke V. (2019). Psikolojide Tematik Analizin Kullanımı. Eğitimde Nitel Araştırmalar Dergisi, 7(2), 873-898.
- Casey L. and Stazen L. (2021). Seeing Homelessness Through the Sustainable Development Goals. *European Journal of Homelessness* (15)3, 63-71.
- Creswell, J. W. (2014). *Research Design: Qualitative, Quantitative, and Mixed Methods Approaches*. Sage Publications.
- Çakmak, H. H. ve Gökgöz, G. (2023). Almanya ve Türkiye’de Yaşayan Evsizlerin Kültürel Deneyimleri. *Topkapı Sosyal Bilimler Dergisi*, 2(1), 19-38.
- Çalışkan, M. (2018). İstanbul’da Tinerci Çocuk Vakalarının Medyaya Yansımaları ve Sosyal Devlet Anlayışının Konuya Yaklaşımı, *Sosyoloji Dergisi*, (38), 109-1.

- Çolakoğlu, E. (2023). *Söylem analizi yoluyla Türkiye'deki evsizlere dair temsil ve alguların incelenmesi* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Denli, Ö. (2016). Bir İnsan Hakları Meselesi Olarak Küresel Yoksulluk. *Artvin Çoruh Üniversitesi Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, 1 (2), 113-130.
- Genç, Y. (2023, Ocak). Kronik Küresel Problem: Evsizlik. *Perspektif, Sayı: 317*, <https://perspektif.eu/2023/01/04/kronik-kuresel-problem-evsizlik>.
- Gürel, M. (2024), Evsizliğe Giden Süreç: Yaşam Koşulları, Aile ve Sosyal Destek Ağları Üzerine Derinlemesine Bir İnceleme. *İdealkent*, 15(42), 790-815. <https://doi.org/10.31198/idealkent.1390130>
- İlhan, N. ve Ergün, A. (2010). Evsizler ve Toplum Sağlığı. *Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi*, 20(20), 79-90. <https://doi.org/10.21560/spcd.08722>
- Karaman, M. F. (2019). *Sosyal Dışlanma Bağlamında Evsizlik: İstanbul Örneği* (Yüksek Lisans Tezi). Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Karataş, Z. (2015). Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri, *Manevi Temelli Sosyal Hizmet Araştırmaları Dergisi*, 1 (1).
- Kanbir, F. (2012). *Zygmunt Bauman Sosyolojisinde Yabancı Kavramı* (Yüksek Lisans Tezi) Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum
- Kaya-Kılıç, A. ve Aslantürk, H. (2019). Evsizlerin Sosyo-Demografik Özellikleri ve Sokak Yaşam Deneyimleri: Antalya Örneği, *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 30(2), 417-437.
- Küçük, Meryem (2018). *Kent Yoksulluğu ve Evsizlik (İstanbul-Zeytinburnu Spor Kompleksi Barınma Evi Örneği)*. Yüksek Lisans Tezi, Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü
- Mabhala, M., Esealuka, W. A., Nwifo, A. N., Enyinna, C., Mabhala, C. N., Udechukwu, T., Reid, J. ve Yohannes, A. (2021). Homelessness Is Socially Created: Cluster Analysis of Social Determinants of Homelessness (SODH) in North West England in 2020. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, 18(8), Article 4061. DOI: 10.3390/ijerph18084061
- Omerov, P., Craftman, Å. G., Mattsson, E. ve Klarare, A. (2020). Homeless persons' experiences of health- and social care: A systematic integrative review. *Health & Social Care in the Community*, 28(1), 1-11. doi:10.1111/hsc.12857
- Ravenhill, M. (2008). *The Culture of Homelessness*. Hampshire, Ashgate Publishing.
- Rose, P., Beeby, J. ve Parker, D. (1995). Academic rigor in the lived experience of researchers using phenomenological methods in nursing. *Journal of Advanced Nursing*. 21(6), 1123-1129.
- Sipahi, E. B. ve Arslan, T. (2021). Evsizlik Sorununun Pandemi ile İlişkisi ve Türkiye'deki İzdüşümü. *Süleyman Demirel Üniversitesi Vizyoner Dergisi*, 12 (31), 972-987.
- Şan, M. K. ve Küçük, M. (2018). Kentsel Yoksulluk, Göç ve Yoksulluğun Mekânsal Yoğunlaşması-Ayrışması. *Göç Dergisi*, 5(2), 185-204. <https://doi.org/10.33182/gd.v5i2.603>
- Taşçı, M. (2023). *Evsizler İçin Sürdürülebilir Barınak Tasarımı: İstanbul Örneği*, (Yüksek Lisans Tezi) Karatay Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Konya.
- Yeter, A. (2018). Sivil Toplum Kuruluşlarının Evsizlere Yönelik Hizmetlerinin Değerlendirilmesi: İstanbul Örneği. *Yalova Sosyal Bilimler Dergisi*, 8(17), 34-60. <https://doi.org/10.17828/yalovasosbil.449246>
- Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2008). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri* (6. Baskı), Ankara: Seçkin Yayıncılık.

Türkiye'deki Evsizlerin Temsili ve Algılanışı: Bir Söylem Analizi Çalışması*

Esra Çolakoğlu¹ , Ali Kaya²

Öz

Evsizlik, çoğu zaman olumsuz önyargılar ve ciddi bir toplumsal damgalamanın eşlik ettiği önemli bir sosyal problemdir. Türkiye'de, çok kalabalık ortamlarda barınan veya sokaklarda yaşayan evsizler, sınırlı sosyal destekle karşı karşıyadır. Devletin sağladığı yardımlar genellikle mevsimsel olup, kış aylarında barınak ve giyecek sağlama gibi geçici önlemlerle sınırlıdır. Sivil toplum kuruluşları da kaynakları dahilinde destek sunmaktadır. Ancak evsizlerin bu durumdan kurtulmalarına yönelik, özel olarak geliştirilmiş kapsamlı sosyal politika ve programlar mevcut değildir. Politika geliştirme süreci, Türkiye'de evsizliğin bir sosyal problem olarak tanınmasıyla; o da bu konudaki algı, inanç ve önyargılarla yakından ilişkilidir. Bu çalışmada, Türkiye'de evsizlikle ilgili yaygın söylemleri belirlemek için dilin, toplumsal güç ilişkisi, ideoloji ve inançlarla bağlantısını araştıran eleştirel söylem analizi kullanılmış; evsizlere yönelik desteğin düşük düzeylerde kalmasının ve kapsamlı bir sosyal politika geliştirilmemesinin nedenlerinin açıklanması amaçlanmıştır. Çalışmanın bulguları, Türkiye'de evsizliğin genellikle toplumsal değil, bireysel bir sorun olarak düşünüldüğünü ortaya koymaktadır. Yoksulluk, göç ve istihdam sorunları gibi evsizliğe yol açan yapısal faktörlerin göz ardı edilmesi, sorunu normalleştirmekte ve toplumsal sorumluluğu azaltarak evsizlere yönelik kapsamlı sosyal politika, destek ve hizmetlerin geliştirilmesine engel olmaktadır. Ayrıca, evsiz olmayan aktörler tarafından şekillendirilen hâkim söylemler, evsiz bireyleri "öteki" olarak kategorize ederek marjinalleşmelerini pekiştirmektedir. Araştırma sonucunda Türkiye'de evsizliğe yönelik beş söylem tipinin yaygın olduğu tespit edilmiştir. Bunlar, kişiselleştiren, duygusal, kriminalize eden, nesneleştirilen ve normalleştirilen olmak üzere beş başlık altında toplanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Evsizlik • Sosyal problemler • Sosyal politika • Eleştirel söylem analizi • Yoksulluk • Kırılğan gruplar

Representation and Perception of the Homeless in Turkey: A Study of Discourse Analysis

Abstract

Homelessness is a significant social problem that is often accompanied by negative prejudices and serious social stigma. In Turkey, homeless people who live in crowded environments or on the streets face limited social support. The aid provided by the state is usually seasonal and limited to temporary measures such as providing shelter and clothing during the winter months. NGOs also provide support within their means. However, there are no comprehensive social policies and programmes specifically developed to help homeless people escape this situation. The policy development process is closely related to the recognition of homelessness as a social problem in Turkey, which in turn is closely related to the perceptions, beliefs and prejudices about the subject. In this study, critical discourse analysis, which investigates the connection between language, social power relations, ideologies and beliefs, was used to determine the prevalent discourses on homelessness in Turkey; the aim was to explain the reasons for the low levels of support for the homeless and the lack of a comprehensive social policy development. The findings of the study reveal that homelessness in Turkey is generally considered an individual problem, not a social one. Ignoring the structural factors that lead to homelessness, such as poverty, migration and employment problems, normalises the problem and reduces social responsibility, preventing the development of comprehensive social policies, support and services for the homeless. In addition, dominant discourses shaped by non-homeless actors reinforce the marginalisation of homeless individuals by categorising them as "others." Because of the research, it was determined that five types of discourses about homelessness were common in Turkey: personalising, emotional, criminalising, objectifying and normalising.

Keywords: Homelessness • Social problems • Social policy • Critical discourse analysis • Poverty • Vulnerable groups

* Bu makale Esra Çolakoğlu'nun İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Anabilim Dalı çatısı altında Dr. Öğr. Üyesi Ali Kaya danışmanlığında tamamladığı "Söylem Analizi Yoluyla Türkiye'deki Evsizlere Dair Temsil ve Algıların İncelenmesi" başlıklı yüksek lisans tezinden (2023) hareketle hazırlanmıştır.

1 Sorumlu Yazar: Esra Çolakoğlu (Yüksek Lisans Mezunu), İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Politika ve Sosyal Hizmetler Yüksek Lisans Programı, İstanbul, Türkiye, Eposta: esra.colakoglu@gmail.com, ORCID: 0009-0009-6306-7898

2 Ali Kaya (Dr. Öğr. Üyesi), İstanbul Üniversitesi, Siyasal Bilgiler Fakültesi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü, İstanbul, Türkiye, Eposta: alikaya1@istanbul.edu.tr, ORCID: 0000-0002-9574-4162

Atfı: Çolakoğlu, E., & Kaya, A. (2024). Türkiye'deki evsizlerin temsili ve algılanışı: bir söylem analizi çalışması. *İstanbul Üniversitesi Sosyoloji Dergisi*, 44, 737-764. <https://doi.org/10.26650/SJ.2024.44.2.0675>

Extended Summary

Homelessness, a severe social problem, is often misrepresented and stigmatised. Those without homes—which could mean living with relatives temporarily, in crowded spaces, or even on the streets—need more robust support, particularly in places like Turkey, where there are thousands of homeless individuals. Despite the temporary aid such as temporary shelter and clothing support during the winter months provided by the government and NGOs, comprehensive programmes to prevent and alleviate homelessness are minimal. Understanding the societal view of homelessness is intertwined with the cultural importance of a “home.” In Turkish culture, a home is much more than just a place of shelter—it is the heart of the family identity and social bonds, rendering social, emotional, and symbolic significance. It is a space for traditional practises that foster family connections. The definitions and understanding of homelessness impact the approach towards solutions. It is crucial to acknowledge that the prejudices faced by homeless individuals compound their hardships.

Analysing discussions on homelessness requires grasping the cultural significance of what we consider home. For a comprehensive understanding of the breadth of societal policies and the narratives surrounding homelessness, we must appreciate the diverse nuances associated with the notion of home. The Turkish culture illustrates how intricately the ideas of home and family are woven together. Home is seen as the bedrock of the familial ethos, epitomising the essence of social connections. It integrates a range of social transactions and tangible practises like sharing meals as a family, visiting relatives, partaking in holiday celebrations, preserving traditional home setups, enjoying Sunday breakfasts together, and sharing evening television viewing experiences, each of which strengthens the family bonds. The home is more than just a secure sanctuary; it is imbued with profound societal, emotional, and symbolic connotations. The emotional capital and social significance of space play a critical role in individuals’ lives. Various categories of homelessness and associated research methodologies directly shape the way we approach this issue and design strategies to address it. The definitions of homelessness subsequently set the scale of the problem and the attendant policies. Further complicating this issue is the prejudice faced by people without homes, which greatly influences their lived experience of homelessness.

Discourse theory serves as a methodological tool for exploring overarching perceptions and representations. It sees language as inextricably linked to societal dynamics, power structures, and ideologies. Such ideologies, beliefs and notions justify, produce and reproduce themselves via language. The current study seeks to decipher discourses concerning homelessness in Turkey to identify key narratives on the issue. This will illuminate why assistance for the homeless remains minimal and why there appears to be no forthcoming strategy for a comprehensive social policy to alleviate the issue.

The findings illustrate that homelessness is frequently seen as a personal challenge. This reflects findings from studies around the globe, yet in Turkey, homelessness is overly personalised through stigmatisation or by pathologizing those without a home. The strong connections between homelessness and the absence of a home are worth mentioning. In Turkish society, the deep ties between the ideas of home and family influence how those without homes are understood and seen. The homeless in Turkey have very limited and insufficient access to social support and services. Across the nation, the aid provided to the homeless, such as shelter during winter, minimal financial help, clothing, and food, encompasses all the available assistance. Homelessness is primarily seen as the person's own issue and this belief is largely held; therefore, no wide-ranging policy has been established to tackle what is seen as an individual problem.

This study effectively illustrates the complex connection between our social identity and the social groups to which we belong, with a special focus on the issue of homelessness. The investigation's consequences highlight how the state of homelessness becomes an identity in itself, shaped through individualised, normalised, criminalised, objectified, and emotional discourses. These five discourse recurrently portray homeless individuals.

The research unveils the discouraging truth that homelessness is not sufficiently acknowledged as a societal issue in Turkey. Instead, it is turned into a personal matter, tied to individual specific situations and private troubles. Such depictions imply that homelessness is detached from structural elements such as economic conditions, job shortages, migration, and the informal job market. These significant causative factors of homelessness are, unfortunately, frequently disregarded.

The critical discourse methodology applied in this study concludes that our social identities are crafted through the dichotomy of "us" and "the other." Homeless individuals are typically categorised as 'the others'—those dissimilar from us. The condition of homelessness is often attributed to the unique circumstances of 'the other', with society and institutional bodies failing to make sufficient efforts to address this issue, which is frequently framed as an individual problem. The dominant narrative surrounding this topic is persistently perpetuated through media outlets and public institutions, thereby achieving a level of normalcy. What is key to remember is that these dialogues are generated by non-homeless individuals, which results in the perpetuation of portraying the homeless as "the other."

In the field of poverty studies, public perceptions are often made between those deemed deserving of assistance and those who are not, a principle that applies equally to the homeless population in Turkey. Determining whether a homeless individual is deserving of aid largely hinges on specific circumstances. During severe weather

conditions, all homeless individuals are considered deserving of social support. However, certain groups, such as homeless families, frequently receive prioritised attention to help them escape their current living conditions. Emergency aid measures and support systems are readily available for these families and are often highlighted in emotionally charged discourses. By approaching relevant organisations, necessary assistance can be secured for these families, with appeals for public support through media platforms being a common method. Yet, a deeper examination of prevalent discussions reveals a lack of consideration for structural issues such as poverty, population migration, ineffective social policies, economic downturns, insufficient social services for former convicts, and employment challenges as causes of homelessness. This oversight indicates a neglect of fundamental structural factors, highlighting a key reason why social policies and services designed to address homelessness are notably lacking in Turkey. Homelessness is beyond the capacity of individuals to overcome independently; it is a significant societal issue requiring institutional focus. However, the current representations of the homeless mitigate the societal and institutional responsibilities associated with this social problem.

Türkiye'deki Evsizlerin Temsili ve Algılanışı: Bir Söylem Analizi Çalışması

Evsiz kalan kişi sayısının hem dünyada hem de Türkiye'de artması, bu soruna yönelik çalışmaların önemini artırmaktadır. Öte yandan evsizlik bütün toplum kesimleri tarafından toplumsal bir problem olarak görülmemektedir. Bir sosyal problemin inşasında iki temel unsur vardır: problemin yaygın ve yapısal olduğu inancı ile kamusal müdahalenin gerekliliğini vurgulayan söylemler (Best, 2010). Örneğin, bir haber yayımlanırken, suçun bireyselleştirilmesi veya meşrulaştırılması söylem yoluyla gerçekleştirilebilmekte ya da sıkça meydana gelen bir suç, bir sosyal problem olarak da sunulabilmektedir (Yardım ve Doğruel, 2019). Bununla birlikte olguların kamusal tanımları, çözüm stratejilerini, sunulacak hizmetleri ve bu hizmetlerden kimlerin yararlanabileceğini belirlemektedir (Horsell, 2006; Kuskoff, 2017). Bu bağlamda, evsizlik tanımları, bu kategoriyi oluşturan kriterleri, kurumların çeşitli yoksul gruplara karşı sorumluluklarını ve sosyal hizmet ile sosyal yardımların kapsamını belirlemektedir.

Sosyal problemlere yönelik algılar, toplumsal olarak paylaşılan düşünceler ve vatandaş ile devlet hakkındaki inançlardan etkilenir. Bu inançları ortaya koymak, dilin incelenmesi ve kapsamlı bir söylem analizi ile mümkündür. Örneğin Özsoy (2019), Türkiye'de yoksullukla ilgili sosyal politika çalışmalarını incelemiş ve yoksulluğun hane temelli belirlendiğini, yardım uygulamalarının ise talep bazlı yürütüldüğünü tespit etmiştir. Buna göre, bireyin sosyal bağları ve hanesiyle olan ilişkileri önemlidir ve yoksullukla mücadelede, yoksulluğun önlenmesinden ziyade problemin yönetimine dair uygulamalar geliştirilmektedir. Hane ile ilişkisi olmayan ve sorunları bireyselleştirilen evsizlerinse, sosyal hizmet ve sosyal destek alan grupların dışında kaldığı anlaşılmaktadır. Türk kültürel kodlarında ev ve aile kavramları iç içe geçtiği için evsiz kişi, fiziksel olarak hanenin dışında kalınca haneyle bağlantılı ilişkilerin ve sosyal ağların da dışında kalmaktadır.

Evsizlik üzerine yapılan çalışmalar, herkesin kabul ettiği ve bu fenomeni açıklayan ortak bir tanımın olmadığını vurgulamaktadır. Bunlara göre, araştırmacının benimsediği yaklaşım, evsizliğin ülkede bir sosyal sorun haline gelip gelmediği, çalışmanın yürütüldüğü kültürdeki ev kavramı ve araştırmanın amacı gibi faktörler, tanımlarda farklılıklara neden olmaktadır. Konut çalışmaları araştırmacısı Somerville'e (1992) göre, evsizliğin en yaygın kabul gören tanımı, Bramley'e (1988) aittir. Bramley, güvenli ve yaşamaya elverişli asgari bir konaklama alanına erişimin veya mülkiyetin olmayışını evsizlik olarak tanımlamaktadır. Ancak bu durumda, evsizliğin kontrol ve gizlilik koşulları dikkate alınırken, duygusal ve sembolik boyutları göz ardı edilmektedir. Çeşitli çalışmalarda, kişilerin bazen bir konaklama yerine sahip olmalarına rağmen kendilerini evsiz hissettikleri, bazen de sokakta yaşamalarına rağmen evsiz hissetmediklerini ifade ettikleri durumlarla karşılaşmaktadır. Dolayısıyla zihindeki ideal ev fikri ile deneyimlenen "ev" hali bireylerin yaşamsal tecrübelerine göre farklılık göstermektedir. Bir başka deyişle, evsiz hissetmemek ile gerçekten bir eve ya da yuvaya sahip olma düşüncesi ideolojik ve sosyo-bilişsel bir inşaya dayanmaktadır (Somerville,

1992). Ev veya yuva, kişinin yaşadığı yerin duygusal ve sembolik anlamlar taşıdığı bir mekandır. Bu anlamlardan yoksun bir barınma şekli bireyin evi anlamlandırma biçimini etkilemektedir.

Evsizlik söylemlerini incelerken evin kültür içinde anlamlandırılma biçimleri de önemli bir faktördür. Sosyal politikaların kapsamını ve evsizliğin yorumlanma biçimlerini anlayabilmek için, eve yüklenen anlamları dikkate almak gerekmektedir. Türk kültüründe ev ve aile kavramları iç içe geçmiştir. Ev, ailenin ve ailevi değerlerin merkezi olup, sosyal bağları temsil etmektedir. Kurulan sofralar, akraba ziyaretleri, bayram kutlamaları, geleneksel ev düzeni, pazar kahvaltıları ve akşam izlenen televizyon programları gibi birçok sosyal ve maddi pratiği içerir; bu pratikler ise doğrudan aile ilişkileri ile bağlantılıdır. Söylemlerde ise ev, bazen doğrudan aile anlamında kullanılır. Örneklerini “ev kurmak”, “ev bark yıkmak”, “kız evi”, “gelin evi”, “evlenmek”, “bacası tütmek”, “ocağı tütmek”, “ocağı sönmek”, “yuva kurmak”, “aile yuvası”, “Yuvayı dışı kuş yapar.”, “Yuva yıkanın yuvası olmaz.”, “Dağ dağ üstüne olur, ev ev üstüne olmaz.” gibi fiiller, söz kalıpları ve ifadelerde görmek mümkündür. Yuva, ev, ocak ve baca kelimeleri birbirlerinin yerine kullanılabilir ve dolayısıyla bu, evi ev yapanın ailenin varlığı olduğu anlamını kuvvetle ima eder. Düzcan (2012), Türkiye’de evin anlamını araştırdığı literatür değerlendirmesinde, evin fiziksel özelliklerinin ötesinde, yaşanan ilişkilerle şekillenen bir olgu olarak temsil edildiğini belirtir. Buna göre, konut bir fiziksel ürün olarak, ev ise yaşanan deneyimlerin ortak mekânı olarak iki farklı fenomene işaret eder. Evin temel anlamlarından bazıları kimlik ve aidiyet duygularıdır (Yılmaz Kılıç, 2021). Evin anlamı üzerine yapılan bir diğer doktora çalışmasında ise, ev ve aile kavramlarının birbirleriyle özdeşleştiği, evin huzur, rahatlık ve kontrol duygularını sağladığı, aynı zamanda mahremiyet ve özgürlük alanı olarak kabul edildiği vurgulanmıştır (Arslan Taç, 2022).

Türkiye bağlamında, gündelik hayatta evsizlerden bahsedildiğinde genellikle sokakta yaşayan, üstü başı kirli, bazen kartonlarla etrafını sarıp bankalarda ya da köprü altlarında uyuyan kişiler akla gelir. İstanbul başta olmak üzere, büyükşehirlerde evsizlerle karşılaşmak, şehir yaşamının kaçınılmaz bir parçasıdır. Ancak, evsizlik son yıllarda ortaya çıkan bir sorun değildir; tarih boyunca evsiz kalan insanlarla karşılaşılmıştır. Günümüzdeki evsizlik olgusu ise sosyal refahın artışı ile sosyal politikaların kapsamı arasında bir uyumsuzluğa işaret etmektedir. Toplumdaki diğer kırılğan gruplara kıyasla, evsizliğin sosyal politikalar tarafından bir sorun olarak yeterince ele alınmadığı ve hatta evsizlerin dışlandığı gözlemlenmektedir. Sonuç olarak, evsizler için kapsamlı bir sosyal politikadan söz etmek mümkün değildir. Türkiye’deki mevzuat sistemi evsizliğin veya evsizin doğrudan bir tanımını yapmamaktadır. Resmî Gazete ve meclis tutanakları gibi belgelere bakıldığında, yalnızca doğal afetler sonucu ortaya çıkan bir olgu olarak sunulmaktadır. Ayrıca, ülkedeki ortalama evsiz sayısını bildiren resmi araştırmalar veya veriler de mevcut değildir. Evsizlere yönelik hizmetler,

çoğunlukla yerel yönetimler ve sivil toplum kuruluşları tarafından yürütülmektedir. Bakanlık ve Valilik hizmetlerine bakıldığında ise, Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakfı (SYDV) tarafından sağlanan cüzi maddi yardımlar dışında, evsizlere yönelik kapsamlı bir sosyal yardımın olmadığı görülmektedir.

Bu çalışma, Türkiye'de evsizliğin sosyal bir problem olarak tanınıp tanınmadığını ve evsizlere dair, politika geliştirme süreçlerini etkileyen yaygın temsilleri belirlemeyi amaçlamaktadır. Türkiye'de evsizliğin bir sosyal problem olarak kabul edilmesi, bu konudaki algılar, inançlar ve önyargılarla yakından ilişkilidir. Ayrıca, kültürde ev kavramına atfedilen anlamın evsiz kişilere yönelik algılama biçimlerini nasıl etkileyebileceği de önemli bir noktadır. Bu bağlamda, eleştirel söylem analizi yöntemi kullanılarak, Türkiye'de evsizlikle ilgili yaygın söylemler incelenmiştir. Bu araştırma, dilin toplum içindeki ideolojiler, inançlar ve güç ilişkileriyle olan bağlantısını araştırarak evsizlere yönelik desteğin neden sınırlı kaldığını ve kapsamlı bir sosyal politika geliştirilmediğini açıklamayı hedeflemektedir. Çalışmanın sonuçları, bu süreci aydınlatmak için kullanılacak yaygın söylemleri ortaya koyacaktır.

Literatür Değerlendirmesi: Evsizliğe Yönelik Söylemler ve Türkiye'de Evsizlik

Bu bölümde, evsizlere dair algıların incelendiği öne çıkan çalışmalar, akademik metinlerde evsizliği betimlerken kullanılan metaforlar, örtük biçimde ifade edilen negatif algılara örnek oluşturan bir incelemenin de yer aldığı başlıca çalışmalar değerlendirilerek uluslararası evsizlik literatürünün söylem ve algılar bağlamında bir çerçevesi çizilecektir. Bununla birlikte 1990'lardan itibaren Türkiye'de yürütülmüş evsizlik çalışmalarına değinilecektir.

Dünya'da Evsizlik Çalışmaları

Küresel Kuzey'de evsizliğin bağlamını inceleyen Kyle (2005), yürütülen eleştirel analiz sonucunda, ABD bağlamında evsizlere dair yaklaşımların ikiye ayrıldığını belirtmektedir. Evsiz kalmanın sorumluluğu ya bireye yüklenmekte ya da evsizliğe yol açan yapısal faktörler göz önüne alınmaktadır. Evsizliğin çözümünde ise devletin rolü ve politikaların kapsamı konusunda üç temel siyasi yaklaşım gelişmiştir. Liberal yaklaşıma göre, evsizler yapısal sorunların mağdurudur ve bu sosyal probleme yönelik devlet desteği şarttır. Muhafazakâr yaklaşıma göre ise evsizler anormal bireylerdir ve bu şekilde damgalanırlar. Reformcu yaklaşımda ise evsizler, yolunu kaybetmiş, eğitim ve becerileri eksik kişiler olarak görülürler; buna göre evsiz kalmaktan kendileri sorumludur ancak durumlarını düzeltmek için devlet desteğine ihtiyaç duyarlar. Görüldüğü üzere, evsizlere dair algı ve yaklaşımlar sosyal politika ve sosyal hizmet kapsamını doğrudan etkilemektedir. Sosyal politika oluşturma süreçlerindeki baskın söylemleri inceleyen Kingfisher (2007) ise, çalışmasını Kanada'nın küçük bir kasabasında yürütmüştür. Çalışmanın bulgularına göre, kasabada hâkim olan söylem,

evsizlerin tek tip olmadığını, birçok ırktan insanın evsiz olabileceğini ve bu soruna yönelik çeşitli çözüm arayışlarının sürdüğünü belirtir. Ancak, araştırmacıya göre evsizlerin kimliklerine dair örtük yargılar mevcuttur. Çalışmanın yapıldığı bölgede evsizlerin çoğunluğunu Kanada yerlisi ve alkol veya madde bağımlısı erkekler oluşturmasına rağmen, bu durum söylemlerde doğrudan ifade edilmemektedir. Çalışmada, resmi ve gayri resmî söylemler arasındaki farklılığa dikkat çekilmiştir; kamusal söylemlerde ve görüşmelerde, insanlar “alkolik evsizler” veya “bağımlılar” gibi ifadeler kullanarak stereotipik evsizin ırkını belirtmezler. Kingfisher’a göre, evsizlik ve etnik köken arasında kurulan örtük ilişki, problemin çözülmesine dair doğru adımların atılmasını engellemektedir. Evsizin kim olduğu ve neden evsiz olduğuna dair söylemler tipik evsizi dışladığında patolojilik ve marjinalite algısı kuvvetlenmekte ve gerçekten tespit edilememiş bir problemin çözümü geliştirememektedir.

İngilizce evsizlik literatüründe evsizlik olgusu sıkça kariyer ve yolculuk metaforları gibi kalıplaşmış ifadelerle ele alınmaktadır. Fopp (2009), «evsizlik kariyeri» teriminin, kariyer kavramının ima ettiği tercih, emek ve ekonomik fırsatların tam karşısı olduğunu ve evsizlik deneyimiyle uyuşmadığını vurgular. Yolculuk metaforu ise hareket halinde olmayı, dinamik bir süreci ifade etmekte ve hem olumlu hem de olumsuz anlamlar taşımaktadır. Ancak bu metafor, incelendiğinde, toplumun onaylamadığı bir tercihi, yani “yanlış yolu seçmek” anlamını da ima etmektedir. Raitakari (2019), yolculuk metaforunun, kişilerin karşılaştıkları çeşitli faktörler sonucunda evsiz kalmalarını kaçınılmaz bir rota olarak kurguladığını öne sürer. Araştırmacıların kullandıkları bu metaforlar, evsizliğin anlaşılma biçimini etkilemektedir. Hutson ve Clampham (1999, s. 14), evsizlere yönelik faaliyet gösteren sivil toplum kuruluşlarının, vakıfların ve benzeri kurumların finansman sağlamak amacıyla patolojik evsiz temsilleri oluşturduklarını ve mesajlarını kendi alıcı kitlelerine uygun şekilde düzenlediklerini belirtir. Benzer bir eleştiriyi Devereux (2015) de yaparak, medyanın yanı sıra sivil toplum kuruluşlarının da evsizleri stereotipik biçimde temsil ettiğini ve hayırseverliği çözüm olarak sunduğunu ifade eder.

Yoksulluk çalışmaları literatüründe yardımı hak edenler ve yardımı hak etmeyenler arasındaki söylemsel karşıtlık temel çekişmelerdendir (Will, 1993, Watkins-Hayes, & Kovalsky, 2016). Evsizler söz konusu olduğunda da benzer bir yaklaşımdan bahsetmek mümkündür. Bu anlayışa göre, sadece bazı evsizler daha kapsamlı yardımları hak eder ve bu yardımlar sayesinde evsiz olmaktan kurtulabilirler, bazı evsizler ise yardım almayı hak etmezler. Konuyla ilgili bir diğer çekişme ise evsizliğin kişiselleştirilmesi ile yapısal unsurların tanınması arasındadır (Somerville, 2013). Kimi söylemler, evsizliği kişiselleştirerek evsizleri ötekileştirirken, diğer söylemler yapısal faktörlerin etkisini kabul eder. Evsiz kişiler arasında görülen örüntüler, bu iki yaklaşımı birleştirmeyi mümkün kılabilir; evsizler hem kişisel kırılmalardan muzdarip hem de yapısal eşitsizlikler, ekonomik sorunlar ve politika eksikliklerinden etkilenmektedirler.

Sonuç olarak, kurumlar, medya, sivil toplum kuruluşları, siyasi figürler, resmi metinler, evsizliğin temsili ve bir sosyal problem olarak tanınmasında önemli bir rol oynamaktadır. Evsizliğin bir sosyal sorun olarak kabul edilmesi, bu durumun tüm nedenlerinin kişiselleştirilmemesi gerektiğini gösterir. İlgili tanımlar, evsizlere yönelik hizmetlerin ve sosyal yardımların çerçevesini çizmektedir.

Bu yaklaşımların sonucunda ise alan çalışmalarında evsizliğin nedenleri çoğunlukla üç farklı biçimde ele alınmaktadır ve problemin kaynağına yönelik benimsenen bakış açıları birbirinden farklı çözüm önerilerini beraberinde getirmektedir. Evsizliğin yapısal bir problem olarak tanımlandığı çalışmalarda çözüme yönelik kapsamlı önlem ve hizmetler tasarlanmaktadır. Buna karşılık, evsizliği kişisel bir problem veya patoloji olarak gören yaklaşımlar ise politika geliştirme konusunda yeterli adımlar atmamaktadırlar. Bir diğer yaklaşımda ise hem kişisel hem de yapısal problemler dikkate alınır ve hibrit bir bakış açısı benimsenir (Hutson and Clapham, 1999). Best (2010), evsizliğin genel anlamda ciddi bir problem olarak kabul edilmesine rağmen, bu sosyal problemin planlı ve kapsamlı kamusal müdahale gerektiren bir durum olarak temsil edilmediğini belirtir.

Türkiye'de Evsizlik Çalışmaları

Evsizlik Türkiye'de özellikle büyükşehirlerde giderek daha çok öne çıksa da, sosyal bilimciler tarafından pek tercih edilen bir araştırma konusu olmamıştır. Akademik alanda ancak 1990'larda araştırılmaya başlanmış, evsizlik araştırmalarında son yıllarda artış gözlemlenmiştir. Bu çalışmaların büyük bir kısmı sosyal hizmetler bakış açısı ile yazılmıştır. Diğerleri ise sosyoloji, mimarlık ve ekonomi gibi farklı disiplinlerde yürütülmüştür. Evsizler ile ilgili ilk akademik çalışma evsiz ölümleri hakkındadır (Altun, 1997). İlerleyen yıllarda ise Işıkhana (2002) ve Meneviş (2006) Ankara'daki evsizler ile görüşerek onları sosyo-demografik özellikleri bakımından ele almıştır. Bu çalışmalara göre alkol veya madde bağımlılığı, sağlık problemleri, sosyal güvencesizlik evsizlerin ortak problemleridir. Meneviş (2006) evsizlerin üçte birinden fazlasının hapisane geçmişi olduğunu da belirtmektedir. Erbay (2013) ise Ankara'daki evsizler hakkında daha önceki çalışmalara benzer sonuçlara ulaşmıştır.

Türkiye'de evsiz çocuklarla ilgili de çeşitli çalışmalar bulunmaktadır. Şener ve Serdar (2015), sokakta yaşayan veya çalışan çocukların en yaygın oluşma sebebinin kırdan kente göç olarak tanımlar. Göçün bir çıktısı olarak aile içi sorunlar, yoksulluk ve işsizlik gibi problemler, bu çocukları risk grubuna dahil etmektedir. Devlet kurumları ve gönüllü kuruluşlar, bu risk grubundaki çocuklara yönelik kapsamlı hizmet ve politikalara sahiptir. Benzer şekilde, Kızmaz ve Bilgin (2010) sokakta çalışan çocukların çoğunlukla kente göç etmiş ailelerin çocukları olduğunu vurgular. Aker, Dündar ve Pekşen (2007) ise bir aylık gazete haberlerini incelediklerinde, haberlerin neredeyse yarısında sokaktaki çocukların adli konular ve suç olaylarıyla ilişkilendirildiğini tespit

etmiştir. Özellikle sokak çocuklarının madde bağımlısı, suçlu ve gaspçı kimliklerle damgalandığına dikkat çekilmektedir.

Son yıllarda yapılan önemli evsizlik çalışmalarından biri olan Bekaroğlu Doğan (2021), evsizliğin kişisel ve yapısal nedenlerini ve bu iki boyutun birbiriyle olan ilişkisini anlamak amacıyla Tarlabası'ndaki evsizlerle ve çeşitli kurum temsilcileriyle görüşmeler gerçekleştirmiştir. İstanbul bağlamında yapılan bu çalışmada, evsizlere yönelik yaygın önyargılar tespit edilmiştir. Kurum çalışanlarının neredeyse tamamı, evsizlerin sokakta yaşamayı tercih ettiklerini, sorumsuz olduklarını ve sisteme karşı olduklarını düşünmektedir. Bekaroğlu Doğan'a göre, İstanbul'daki evsizlere yönelik sosyal politika eksikliğinin ana sebebi bu önyargılardır. Ayrıca, evsizlerin suç işlediğine dair bir algı bulunmasına rağmen, çalışmaya katılan evsizler arasında suça maruz kalanların, suç işleyenlerden daha fazla olduğu belirlenmiştir. Evsizlerin madde bağımlılığına yönelik uygulamaları ise genellikle travmatik deneyimler ve sokakta yaşamının zorlukları karşısında geliştirdikleri bir başa çıkma mekanizması olarak tanımlanmıştır. Yapısal nedenler ele alındığında, yoksulluğun yanı sıra güvensiz ve yetersiz konaklama koşullarının, evsizlik başlamadan önce bireyler tarafından uzun yıllar boyunca deneyimlendiği görülmüştür. Enformel konutlaşma ve enformel çalışma pratiklerine rağmen, göç sonrası yaşanan yoksulluk ve işsizlik süreçleri evsizliğe zemin hazırlayan faktörler olarak tespit edilmiştir. Beyoğlu'ndaki evsizler üzerine yapılan bu araştırmaya göre, bu kişilerin evsiz kalmadan önce yetersiz konaklamaya sahip olduğu, çocukluk ve gençlik dönemlerinde yoksulluk yaşadığı, aile içi şiddet ve ihmale maruz kaldığı, düşük eğitim seviyelerine ve zayıf sosyal ağlara sahip olduğu gözlemlenmiştir (Bekaroğlu Doğan, 2021). Bu bulgular, bireylerin evsiz kalmadan önce hem kişisel sorunlardan hem de yapısal yetersizliklerden etkilendiğini göstermektedir.

Bektaş (2014), hayatında en az bir kez evsiz kalmış veya cezaevine girmeden önce evsiz olan hükümlü ve tutuklularla yaptığı çalışmada, katılımcıların yarısından fazlasının evsiz kalmadan önce aile ilişkilerinin kötü olduğunu belirtmiştir. Ayrıca, katılımcıların %61'inin memleketlerinden göç ettikten sonra evsiz kaldıkları tespit edilmiştir. Türkiye bağlamında ilişki problemleri, göç ve evsizlik arasında bir korelasyon görülmektedir.

Son olarak ise literatürde evsizliğin anlamsal boyutuna odaklanan iki önemli çalışma bulunmaktadır. Bunlardan ilki, Gümüş'ün (2016) İstanbul, Tarlabası'nda evsizlik eşliğinde yaşayan bireyleri inceleyen araştırmasıdır. Gümüş, biyografik görüşmeler ve gözlemler aracılığıyla, bu bireylerin "evsizliğe düşme anlarını" derinlemesine analiz etmiştir. Bu çalışmaya göre, evsiz kaldıktan sonra, kişinin bedeni toplumsal statüsünü kaybetmekte ve evsizlik bir kirlenme biçimi haline dönüşmektedir. Evsiz kişi toplumun gözünde kirlilik ve tehlikelilik ile damgalanmaktadır. Kişisel temel hak ve güvencelerini

kaybetmeleri ise onları bir anlamda vatandaşlıktan çıkarmaktadır, vatansız ve yurtsuz hale getirmektedir. Evsizlerin toplumdan dışlanmaları ve aşağılanmaları ise sıkça dile getirilen deneyimlerdir. Bir diğer çalışmada ise Dursunoğlu (2020) evsizlere yemek desteği sağlayan bir lokantada gönüllülerin evsizlere yönelik algılarını ve yorumlarını incelemiştir. Bu araştırma, gönüllülerin evsizliğin nedenlerini hem kişisel hem de yapısal faktörlere dayandırdığını ortaya koymaktadır. Gönüllülere göre, evsizlikten çıkış için kişisel sorumluluk, disiplin, eğitim, sosyal ilişkiler geliştirme ve psikolojik destek gereklidir.

Yöntem: Eleştirel Söylem Analizi

Sosyal problemler, söylemler aracılığıyla şekillenir ve söylemlerle inşa edilirler. Bir olgunun toplum tarafından sosyal problem olarak kabul edilebilmesi, yaygın bir sorun olduğuna dair kabulün yanı sıra, bu soruna yönelik kamusal müdahale gerekliliği konusunda bir fikir birliği oluşmasını gerektirmektedir. Bu çalışma, söylem analizi yöntemiyle Türkiye'deki evsizlere dair yaygın temsil ve algıları inceleyerek evsizlik ile ilgili sosyal politikaların ilişkisini anlamayı amaçlamaktadır. Evsizliğin bir problem olarak söylemle nasıl temsil edildiği bu bağlamda araştırılmıştır.

Söylem kuramları, sembolik analizlerin gerçekleştirildiği araştırma süreçlerini kapsayan bir araştırma yöntemidir. Siyasi olaylar, kültürel pratikler ve kamu yönetimi gibi çeşitli alanlarda söylemsel yapıları inceleme amacını taşır (Janoski, Alford, Hicks ve Schwartz, 2010). Söylem, bir simgeler sistemidir ve anlamlandırılması bağlam içinde ve tarihsel süreçler göz önünde bulundurularak yapılır. Söylem kuramları, üç ana ekol etrafında sınıflandırılabilir. İlk olarak, bağlam içinde kullanılan dil üzerine odaklanan söylem çalışmaları, cümleler arası ve kişilerarası ilişkileri inceler. İkinci olarak, yapısal ve post-yapısal, hermeneutik yaklaşımların egemen olduğu dönemde söylem, bahsettiği şeyi üreten sosyal pratikler olarak değerlendirilmeye başlar. Son olarak ise, post-yapısalcı ve post-marksist yaklaşımlarda, söylem analizi söylemsel olmayan pratikleri de içerir ve sosyal yapıları muğlak, tamamlanmamış ve şartlara bağlı tanımlar (Howarth, 2000).

Eleştirel söylem çalışmaları, söylem ve sosyal yapılar arasındaki diyalektik ilişkiyi inceleyerek, güçlü olanın hakimiyet aracı olarak dil ve anlam kullanımını keşfetmeyi amaçlar. Bu çalışmalar, söylem teorisini kullanarak sosyal gerçekliğin nasıl inşa edildiğini, söylemlerin sosyal pratiklerle nasıl ifade edildiğini ve karşıt söylemlerin nasıl oluştuğunu araştırır. Söylem, aynı zamanda kimlik inşa eden anlamlı pratiklerin bir sistemidir. Bu yaklaşıma göre, politik oluş ise söyleme içkin olarak kabul edilir çünkü anlam inşası, her zaman güç ve iktidar kullanımını içermektedir (Howarth ve diğ., 2000).

van Dijk yaklaşımı başta olmak üzere söylemi merkezine alan “eleştirel söylem analizi” (ESA) 1970’lerde dönemin sosyal boyutları kapsamayan formel dilbilim

yaklaşımlarının aksine, sosyal yapılar ve dil arasındaki bağın irdelenmesi ile ortaya çıkmaya başlamıştır (van Dijk, 2015). Bir yaklaşım olarak çok-disiplinli araçlardan faydalanması ile diğer söylem çalışmalarından ayrılır. Sosyal süreçler ile beraber bilişsel boyutu da açıklamayı hedefleyen bir araştırma biçimidir. Genel olarak bakıldığında eleştirel söylem çalışmalarında iktidar ilişkileri, gücün kötüye kullanımı ve eşitsizliklerin sıradanlaşmasında söylemin rolü ön plana alınır. Sosyal problemler ve ideolojik tahakküm ise analizlerde öncelik verilen meselelerin başında gelir. Söylem, bahsedilen bu fenomenleri üretir, meşrulaştırır, yeniden üretir ve kendine karşıt görüşü mümkün kılar (van Dijk, 1998). Yaklaşımın temel varsayımına göre eşitsizlik ve adaletsizlikler dil ile yeniden üretilirler ve meşrulaştırılırlar (Titscher ve diğ., 2000). Güç, egemen ideoloji ve tutumları doğallaştırma, normalleştirme, meşrulaştırma eğiliminde dil ile temsil edilmektedir. ESA, bir söylemin mevcut sosyal yapıyla ilişkisini inceleyerek sosyal problemler hakkındaki farkındalığı artıran bir araştırma yaklaşımı olarak da tanımlanmaktadır (Bloor ve Bloor, 2007).

Politikalar, problemleri çözmeye yönelik eylem planlarıdır ve çerçevesi çizilmiş belli olguları düzeltilmesi veya değiştirilmesi gereken durumlar olarak tanımlarlar. Ancak söz konusu problemler çoğu zaman ima edilir ve örtük biçimde temsil edilen tanımları da içerir (Bacchi, 2009). ESA, söyleme dair katmanlı yapıların değerlendirilmesi ile dominant ideoloji, tutum ve temsilleri belirginleştirmektedir.

ESA, bu çalışmada benimsenen biçimiyle, dili ve sosyal olarak paylaşılan inançlar bütünü olarak ideolojiyi, sosyal biliş adı verilen zihinsel bir boyutun ara yüzüyle ilişkilendirerek ele alır. Bu yaklaşıma göre, ideolojiler kişisel değildir ve dünyanın yanlış algılanmasından kaynaklanan yanlış bir bilinç de değildir; bunun yerine, ideoloji gruplar tarafından paylaşılan inançlar bütünü olarak tanımlanır.

Eleştirel söylem çalışmalarındaki öncü isimlerden olan Fairclough ve Wodak (1997)'a göre bu araştırma yönteminin temel ilkeleri şöyle listelenmiştir:

- ESA sosyal problemlere yöneliktir.
- İktidar ilişkileri söylemseldir.
- Söylem toplum ve kültürü içerir.
- Söylem ideolojiktir.
- Söylem tarihseldir.
- Metin ve toplum arasında dolaylı bir bağ bulunur.
- Söylem analizi yorumlayıcı ve açıklayıcıdır.
- Söylem bir çeşit sosyal eylemdir.

van Dijk'in sosyo-bilişsel yaklaşımına göre, ideoloji sosyal gruplar tarafından paylaşılan sosyo-bilişsel temsillerdir. Bu temsiller, farklılıkları ve zıtlıkları vurgulayarak, "biz" ve "öteki" gruplarını birbirinden ayırır ve genellikle bizimle ilişkili grubun olumlu, öteki grubun ise olumsuz yönlerini pekiştiren inanç, tutum, söylem ve eylemleri içerir. Sosyal gruplar, kimliklerini inşa ederken grup değerleri, hedefleri, üyelik koşulları, etkinlik biçimleri, grup içi roller, toplumdaki pozisyonlar, sembolik, maddi ya da sosyal kaynaklar gibi birçok kategorik kriteri kapsayan şemalar kullanırlar. Böylece, ideolojilerin önemli sosyal işlevleri olduğu anlaşılır (Machin ve Mayr, 2012). "Biz" ve "öteki" arasındaki farklar, soyut boyutlara sahip olmakla birlikte, aynı zamanda sosyal, materyal ve sembolik kaynaklara erişim mücadelesinin bir parçasıdır ve bu farklılıklar gerçek sosyal, politik ve ekonomik çatışmalara dayanmaktadır (van Dijk, 1998).

ESA çerçevesinde, söylemler yapısal bir analize tabi tutulur. Bu analizde öncelikle söylemin yapısı, yerel ve global olmak üzere iki seviyede incelenir. Yerel seviyede, cümleler arası ilişkiler, kelime tercihleri ve cümlenin yapısı gibi dar anlamda yapısal birimler ele alınırken, global seviyede metnin teması veya genel konusu gibi daha geniş kapsamlı biçimsel öğeler üzerinde durulur (van Dijk, 1988). İlerleyen aşamalarda, söylem yapıları mikro ve makro boyutlarda değerlendirilir. Mikro yapıda, cümle düzeyinde ve dil dışı bazı faktörlerle birlikte tematik düzey incelenir. Makro yapıda ise sosyal ve tarihsel bağlam, haber kaynakları ve ilgili arka plan bilgisi gibi unsurlar dikkate alınır. Ayrıca, yazılı metinlerde kullanılan fotoğraflar, illüstrasyonlar gibi görsel unsurlar; metnin yerleşim düzeni, başlık ile metin arasındaki kontrast ve metinde punto kalınlığı ile öne çıkarma gibi grafik yapı unsurları da söylem analizinde değerlendirilir. ESA çalışmalarına göre, sözlü veya yazılı her türlü iletişimsel faaliyetin çıktısı söylem üretir. (van Dijk, 1998). Bu yaklaşımda önemli bir kavram olan bağlam, söylemin sosyal bağlam içinde gerçekleştiğini vurgular. Söylemin temel unsurları, metin/konuşma ve bağlamdır (van Dijk, 2015). Bağlam, güç ilişkilerinin kendini gösterdiği yerdir ve söylemin yerindeliğini, anlaşılabilirliğini ve ideolojiyle olan ilişkisini belirler. Huckin, Andrus ve Clary-Lemon'a göre (2012), kurumlar güç suiistimalinin en yoğun görüldüğü yerlerdir ve bu nedenle analiz sürecinde bağlamın dikkate alınması önemlidir. Van Dijk (1998) ise, her söylemin ideolojik olmadığını, ancak ideolojilerin genellikle söylem yoluyla aktarıldığını, üretildiğini, paylaşıldığını ve mücadele konusu olduğunu belirtir.

Araştırma Tasarımı

Bu çalışma, Türkçe evsizlik literatüründe evsizlere dair yaygın söylemlerin incelendiği ilk araştırmadır. Çalışmanın serencamını iki araştırma sorusu belirlemiştir.

1. Türkiye'de evsizler ve evsizlik nasıl temsil ediliyor?
2. Türkiye'de evsizlik bir sosyal problem olarak algılanıyor mu?

Bu soruları yanıtlamak üzere Türkiye’de evsizlikle ilgili yaygın temsil ve algılar araştırılmış ve evsizliğin sosyal bir problem olarak söylemlerde nasıl temsil edildiği sorgulanmıştır. Bu doğrultuda yöntem olarak nitel doküman analizi ve eleştirel söylem analizi benimsenmiş, araştırma kapsamında Türkçe literatürde yer alan evsizlik çalışmalarının yanı sıra haber metinleri, duyurular ve resmî belgeler detaylı bir şekilde incelenmiştir. Evsizlerle ilgili haber ve metinlere ulaşmak için “evsiz”, “sokakta yaşayan” ve “sokakta kalan” anahtar kelimeleri kullanılarak Google arama motoru aracılığıyla taramalar gerçekleştirilmiştir. Bu süreçte, gazete tirajı yüksek olmak üzere Milliyet, Hürriyet, Habertürk, Sabah gibi haber sitelerinde anahtar kelimelerin taranması sonucu ulaşılan ilgili haberler analize dahil edilmiştir. Ancak veri toplama sürecinde, evsizlikle ilgili haberlerin sınırlı sayıda ve genellikle mevsimsel olduğu gözlemlenmiştir. Bu nedenle, çalışmada daha geniş bir kaynak havuzuna erişebilmek adına Google arama motoru aracılığıyla ilgili anahtar kelimeler kullanılarak yapılan taramalar sonucu Mynet gibi farklı haber sitelerindeki içerikler, Twitter ve benzeri sosyal medya platformları aracılığı ile yapılan belediye duyuruları gibi metinler de inceleme kapsamına alınmıştır. Bu taramalar, özellikle belediye duyuruları ve yerel gazete haberlerine ulaşmayı sağlamıştır. Haber ve duyuru tipi metinler yalnızca 2017-2022 yılları arasındaki beş yıllık periyotta yayımlanan ve evsizlikle ilgili güncel algı ve tutumları betimleyen kaynaklar olarak kullanılmıştır. Dahil edilen diğer metinler için tarih kısıtı koyulmamıştır. Büyükşehir Belediyesi Kanunu, Vakıflar Yönetmeliği gibi kamusal metinler ise dezavantajlı gruplara yönelik ve sosyal hizmet kapsamına giren ilgili maddeleri bakımından kaynak havuzuna eklenmiştir. Son olarak ise literatürdeki evsizlik çalışmaları da diğer metinler gibi Türkiye’de evsizlerin temsil ve algı inşasına katkıda bulunan içerikler olarak incelemeye dahil edilmiştir.

Türkiye’de Evsizlere Dair Yaygın Söylemler

Evsizlere dair yaygın söylemleri beş temel başlık altında incelemek mümkündür; *kişiselleştiren, duygusal, kriminalize eden, nesneleştiren ve normalleştiren söylemler*. Bu söylemler, veri setinde evsizler hakkında en çok tekrar eden ifadeler gruplandırılarak belirlenmiştir. Herhangi bir kategoriye dahil edilmesi mümkün olmayan ifadeler dışarıda bırakılmıştır. Veriler haber siteleri, sosyal medya platformları, kamu metinleri ve akademik çalışmalar incelenerek elde edilmiştir. Söylemlerde evsizleri ötekileştiren temsiller aşağıda betimlenecektir.

Kişiselleştiren Söylemler

Bu kategoriler arasında, en yaygın söylemin evsizliği kişiselleştiren söylemler olduğu belirlenmiştir. Bu tür söylemler, evsizliğin sebeplerini bireyin kişisel yetersizlikleri, eksiklikleri veya varsayılan patolojik durumları ile ilişkilendirerek sorumluluğu bireye yüklemektedir. Kişiselleştirme kategorisi içinde, “kimsesizlik

söylemi” ve “patolojikleştiren söylemler” olmak üzere iki alt kategori bulunmaktadır. “Kimsesizlik söylemi” bireyin sosyal destekten yoksun oluşunu vurgularken, “patolojikleştiren söylemler” bireyin psikolojik ya da fizyolojik durumunu problem olarak sunar. Bu ayrım, evsizliği anlama ve ele alma biçimimizi derinden etkiler ve söylemlerin nasıl şekillendiğine dair önemli ipuçları sunar.

Kimsesizlik söylemi, evsizleri sosyal dünyadan dışlanmış, aile bağları kopmuş ve genel olarak bir sosyal marjinalite çerçevesinde temsil eder. Türkiye’de engelliler, yaşlılar ve çocuklar gibi kırılgan gruplar için çeşitli sosyal politikalar mevcuttur; ancak “kimsesiz” olarak nitelendirilen evsiz bireyler için spesifik bir politika bulunmamaktadır. Bu durum, evsiz kişilerin politika düzeyinde de sosyal dışlanmayı tecrübe ettiklerini göstermektedir.

Patolojik marjinalite söylemi, evsizin karakterindeki veya yaşam biçimindeki aşırılıklara, sosyal normların dışında kalan yönlerine işaret eder. Geçmiş çalışmalar, evsizliğin temel nedenleri olarak işsizlik, yoksulluk, uzun süreli yetersiz veya güvensiz konaklama ve ailevi travmalar gibi faktörleri sıralar (Küçük, 2014; Bekaroğlu Doğan, 2018). Ancak hâkim söylemler, bu nedenleri minimize eder ve odağı birey olarak evsizi kaydırarak evsizliği kişiselleştirir. Patolojikleştiren ve marjinalite söylemleri ile evsiz kişiler, karakter bozuklukları veya madde bağımlılıkları gibi olumsuz yönleriyle damgalanır.

Haberlerde, metinlerde ve raporlarda evsizlerin sıkça “kimsesiz” olarak temsil edildikleri görülür. Bu terim, bazen evsizliğin toplumdan ve yakın ilişkilerden tamamen kopmuş boyutuna vurgu yapmak için “evsiz ve kimsesiz” şeklinde kullanılırken, bazen de “kimsesiz” terimi, evsiz kişiler için bir kod adı olarak işlev görür. Yerel gazetelerde ve resmi metinlerde bu ifadenin daha sık kullanıldığı gözlemlenmiştir.

Kamusal metinlerde “kimsesiz” söylemiyle sıklıkla karşılaşılmaktadır. Örneğin, 5216 sayılı Büyükşehir Belediyesi Kanunu’nun 24. maddesine göre, “dar gelirli, yoksul, muhtaç ve kimsesizler ile engellilere yapılacak sosyal hizmet ve yardımlar” belediye giderleri arasındadır (Büyükşehir Belediyesi Kanunu, 2004). Yoksul ve engellilere yapılan yardımlar için hizmet alıcının kim olduğu açıktır. Ancak “kimsesizler” ifadesi, diğer metinlerde de görüldüğü gibi, evsizler için bir kod adı olarak işlev görebilmektedir. Bu anlayışa göre, her kimsesiz evsiz olmayabilir, ama çoğu zaman her evsiz kimsesiz olarak kabul edilir. 7245 sayılı Çarşı ve Mahalle Bekçileri Kanunu’nda yer alan 5. madde bekçilerin görevlerini açıklarken, “Yardıma ihtiyaç duyduğu değerlendirilen, şiddet mağduru veya şiddete ya da istismara uğrama riski taşıyan kadın ve çocukları, kimsesizleri, engellileri ve acizleri en yakın genel kolluk birimlerine teslim etmek” ifadesini kullanır (Çarşı ve Mahalle Bekçileri Kanunu, 2020). Bu ifade, Büyükşehir Belediyesi Kanunu’ndaki kullanımla benzerlik gösterir ve evsizler yerine “kimsesiz” denilerek, evsizliğin ve onun bir sosyal problem olarak varlığının bu metinlerde gizlendiğini düşündürür.

Tıbbi jargonda ise “bimekân” ve “kimsesiz” ifadeleri sıklıkla kullanılmaktadır. Her iki terimin bir arada kullanılması, evsiz bireylerin hem fiziksel hem de sosyal yoksunluklarını vurgular. 2014 yılında yayımlanan “Bimekan, Kimsesiz Hastaların Sosyal Hizmet Danışmanlık Süreci prosedüründe (Kamu Hastaneleri Genel Müdürlüğü, 2014) evsizler şu şekilde tanımlanır: “Sağlık kuruluşlarında tedavi gören kimsesiz, terk, bimekan ve sahipsiz hastalar tespit edildiğinde...” Bu ifadelerle, evsizin yaşadığı yoksunluklar dört farklı kelime ile tekrarlanarak vurgulanır. Yıldırım ve Başer yaptıkları çalışmada (2018), acil servise başvuran evsiz bireyleri “kimsesiz ve bimekan müracaatçılar” olarak tanımlamaktadır.

Vakıflar Yönetmeliği’nde kimsesizler için kullanılan “Garip” maddesi, hayatta kimsesi olmayan ve aynı zamanda fakir olan kişileri tanımlamaktadır (Vakıflar Yönetmeliği, 2008). Bu terim hem acınacak durumu hem de mecazi anlamda norm dışı olmayı ifade eder. Aynı terim, cenazesi teslim alınmayan kişiler için kullanılan “garipler mezarlığı” veya “kimsesizler mezarlığı” ifadelerinde de görülebilir. Bu ifadeler, evsiz bireylerin toplum içinde nasıl görüldüğü ve sosyal yoksunluklarının nasıl algılandığı konusunda önemli ipuçları sunmaktadır.

Bu kategori altındaki kelime ve retorik tercihler, evsizliğin sosyal dışlanma veya sosyal yoksunluk boyutunu vurgular. “Kimsesiz” ifadesi kullanılarak evsizlerin anonimleşme derecesinin arttırıldığı da ifade edilebilir. Türkçe’de “kimse” kelimesi, genellikle anonim kişi veya kişileri ifade eder; kim oldukları bilinmez. Ancak “kimsesiz”, yakın sosyal bağları olmayan bir bireyi tanımlar. “Garip” kişi ise hem yoksul hem zor durumda hem de kimsesiz olan kişidir. Evsizleri bu şekilde tanımlamak, yaşanan evsizliği kişiselleştirir ve sokakta yaşayanları kimsesi olmayanlar olarak tanımlar.

Evsizlerin “kimsesiz” olarak tanımlanması, kamusal veya toplumsal bir sorumluluk hissini de bertaraf etmektedir. “Kimsesiz” denilerek yapılan tanımlamalar, kişinin sosyal yoksunluk sorununa işaret eder ve bu bağlamda, kimsesizlik, sosyal politikanın çözmeye çalışacağı bir sorun olarak görülmez. Oysa kişilerin “evsiz” olarak tanımlanması, yoksulluk ve barınma sorunlarını ön plana çıkararak, bu sorunların çözülebilir ve önlenebilir problemler olarak tanımlanmasına imkân tanır. “Kimsesiz” ifadesiyle yapılan tanımlamalar, sorunun yalnızca bir boyutuna odaklanır. Sosyal politika kapsamında çeşitli kırılğan gruplar hizmet ve destek alabilirken, “kimsesiz” evsizlerin sokakta yaşaması kişisel bir problem olarak görüldüğü için hizmet sunulmadığı öne sürülebilir.

Evsizlikle ilgili yaygın kullanılan bir başka yaygın kategori ise patolojikleştiren söylemlerdir. Bu tür söylemler, evsiz bireyleri durumlarının birincil sorumlusu olarak tanımlar ve onların bir tür patoloji taşıdığını varsayar. Böylece, evsizlik, kaçınılmaz bir sonuç olarak görülür ve bu kişiler marjinal kabul edilen kişilik özellikleri veya

alternatif yaşam tarzları ve hayat felsefeleri ile temsil edilirler. Bu insanların yaşam tarzlarıyla evsizlikleri arasında doğrudan bir bağlantı kurulmakta ve genellikle evsizliği tercih eden bir yaşam biçimini benimsedikleri varsayılmaktadır. Bu yaklaşım ise, evsizliği doğallaştırır ve normalleştirir. Normalleştirilen bir olgu, sosyal bir problem olarak algılanmaz. Bu nedenle, evsiz kişiler, taşıdıkları karakter özellikleri, alkol veya madde bağımlılıkları ve sokakta yaşamayı tercih etmeleri gibi sebeplerle damgalanır. Damgalama, müdahale gerekliliğini azaltır çünkü evsizlik, çözümü olmayan bir hastalık olarak kabul edilir ve bu durum toplumun bu bireylere müdahale etme isteğini azaltır.

Işıkhan (2006) evsizler hakkında yazdığı makalede, terminaller, garlar, metrolar, bankamatikler, köprü altları, parklar ve toplumun marjinal kesimlerinde yaşayan kişi ve grupları evsiz olarak tanımlar. Makalede ruh sağlığı sorunları olan evsiz kadınlar ele alınmıştır; ancak bu grupla herhangi bir görüşme yapılmamış, yalnızca uluslararası literatürden elde edilen verilere dayanılarak bilgi verilmiştir. Saha çalışması yapılmadığı halde, evsiz bireyler marjinal kişiler olarak nitelendirilmiştir. Benzer şekilde, Acar ve Erbay (2013), evsizleri toplumdan izole, yalnız yaşayan, bedensel ve ruhsal hastalıkları olan kişiler olarak tanımlamıştır.

Literatürdeki bu tür örnekler, patolojik temsillerin sıklıkla yeniden üretildiğini göstermektedir. Özdemir (2010) ise, uluslararası literatürü baz alarak, evsizlerin patolojilerine ilişkin vurgular yapmıştır. Türkiye'deki erken dönem çalışmalarından bazı verileri kullanarak patoloji söylemini pekiştirir (Özdemir, 2010, s. 81):

“Evsizlerle ilgili çalışmalar yapan pek çok bilim insanına göre evsizlik sorunu; kronik alkolizm, madde bağımlılığı, akıl hastalığı ve yaşlılık gibi nedenlerle ortaya çıkmaktadır. Araştırmalar evsizlerin üçte birinin kronik ruh sağlığı sorunları yaşadığını, şizofreni ve manik-depresyonun en sık rastlanan rahatsızlıklar olduğunu ortaya koymaktadır. Bazı çalışmalar bu oranın yarısına işaret etmektedir.”

Bekaroğlu Doğan (2018), İstanbul'da çeşitli kurumların yöneticileri ve temsilcileri ile evsizler hakkında görüşmeler gerçekleştirmiştir. Bu görüşmelerde, kurum çalışanlarının evsizlerle ilgili önyargıları ve patolojik damgalamaları dikkat çekmiştir. Örneğin, İstanbul Darülaceze Müdürü evsizlerin karakterleri hakkında şu ifadeleri kullanmıştır: “Oradaki insanlar (kışın verilen barınak hizmetinden faydalananlar) gerçek insanlar değil. Kronik evsizler, kapalı alanlarda yaşamak istemeyen, daralıp bunalan ve bir an önce oradan kurtulmak isteyen insanlardır. Hava biraz açık olduğunda bile hemen dışarı çıkmak isteyen insanlar, böyle bir eğilimleri var.” (Bekaroğlu Doğan, 2018, s. 134-135). Bu tür ifadeler, evsiz bireylerin sosyal damgalanmasına ve yanlış anlaşılmasına katkıda bulunmaktadır.

Evsizleri patolojik kişilik özellikleri ve tercihleri ile damgalayan medya söylemleriyle de sıklıkla karşılaşılmaktadır. Buna bir örnek olarak Demirören Haber Ajansı aracılığıyla Habertürk'te (2021) “Yürek yakan son bakış! 10 yıldır babasını ikna edememiş” başlığı

ile yayımlanan bir haberde evsiz olmayı tercih ettiği iddia edilen patolojik bir kimliğin inşasına haber başlığı ve metni boyunca yer verilmiştir. Bir başka haberde ise evsiz bir bireyin kaldırım kenarında uzun süre hareketsiz kalması üzerine yapılan ihbar ile kişinin öldüğü tespit edilmiştir. Evsizi çevreden tanıyan bir vatandaşın beyanı kişiyi patolojik bir kişilik olarak yansıtmıştır: “Kimliğini tam olarak bilmiyorum. Sabah gördüm uyuyor zannettim. Medikalın oraya geldim, kahvaltı falan yaptım dışarı çıktığımda adam herhalde ölmüş olmuş ki büyük oranda ya alkol, ya da kolonya gibi şeyler içtiğini düşünüyorum.” (Haberler.com, 2022)

Akademik metinlerin ve medya söylemlerinin yanı sıra, sosyal kurumları temsil eden yönetici ve temsilcilerin evsizlere yönelik ifadeleri onları sıklıkla patolojikleştirme eğilimi göstermektedir. Bu ifadelerde evsizler ya tedavi edilmeleri gereken ya da tedaviye cevap vermeyen bir hastalığa sahip olarak görülür. Söylemlere göre, evsizliğe neden olan şeyler, kişinin tercihleri ve sahip olduğu özelliklerdir; bu da evsizliği, kişinin kendisinin neden olduğu ve bireysel olarak çözebileceği bir problem olarak tanımlar. Bu bakış açısı, evsizin problemlerini çözme isteği olduğu sürece sorunların ortadan kalkacağını öne sürer. Bu tür söylemler, evsizliğin yapısal nedenlerini görmezden gelir ve bu nedenlere yönelik çözüm önerilerini reddeder. Ancak evsizliğe neden olan durumlar sadece kişisel faktörlerle sınırlı değildir; yapısal, ekonomik ve sosyal faktörler de önemli bir rol oynamaktadır. Evsizliğin bir tercih olarak görülmesi, sağlanan sosyal destek ve sosyal yardımların minimumda tutulmasına neden olmaktadır. Mevcut koşullarda, evsizlere yönelik sosyal yardımların kapsamı sınırlıdır ve sunulan barınma imkanları genellikle geçici olarak sağlanmaktadır. Bu şartlar altında, evsizlik problemlerine kalıcı çözümler sunacak kapsamlı politika geliştirmenin önemi daha da belirginleşmektedir.

Duygusal Söylemler

Haber metinlerinde ve evsizlikle ilgili söylemlerde sıklıkla rastlanan bir başka yaygın tema duygusal söylemlerdir. Bu söylemlerde evsizler, yardıma muhtaç, çaresiz ve korunmaya ihtiyaç duyan bireyler olarak temsil edilir. Bu tür ifadeler genellikle duygusal bir yaklaşım içerir ve merhametin önemine vurgu yapar. Nussbaum (1996) merhametin, insanların çekilen güçlüklerin farkına varması ve bu güçlüklerin ciddiyetini kabul etmeleriyle ortaya çıktığını belirtir; bu bağlamda, insanlar evsizlerin yaşadıklarını hak etmediklerine ve benzer durumları kendilerinin de yaşayabileceğine karar verirler. Williams (2008) ise zorlukların ve sıkıntıların evrensel bir deneyim olduğunu, bu nedenle merhametin temelini bu ortak insanlık deneyiminden kaynaklandığını öne sürer. Türkiye’deki merhamet söylemi, İslam ahlakı ve etiğinden, bir erdem olarak yardımseverlikten büyük ölçüde etkilenmiştir. Kamusal alanda, medyada ve evsizlerin kendi ifadelerinde merhamet ve ihtiyaç sahiplerine yardım etmenin kişisel ve toplumsal bir sorumluluk olduğu vurgulanmaktadır.

Can (2022)'ın Sabah'ta "Hz. Kaab Camii'nde iyilik hasadı" başlığı ile yayımladığı evsizlere dair haber örneğinde görüldüğü gibi, merhamet dili sıkça tercih edilir.

"Sokakta kalan kimsesiz vatandaşlara sağlanan imkanlarla ön plana çıkan Hz. Kaab Camii'nde kış hasadı heyecanı yaşandı. Cami çevresindeki serada ekilen ürünler toplandı, lezzetli yemekler yapıldı. Fedakarlıklarla herkesin gönlünde taht kuran imam Emin Kır, kış aylarında da yardıma muhtaçları yalnız bırakmadı."

Bu başlık ve ifadeler, evsizlerin durumuna yönelik hissedilen duyguları, yapılan fedakarlıkları ve oluşturulan sosyal bağları ön plana çıkarır. Ancak duygusal söylemler, merhamet hissi uyandırmalarına karşın problemleri çözmek için her zaman yeterli olmayabilirler. Özel bir durum olarak, doğal afetler, kazalar veya kontrol edilemeyen durumlar sonucu evsiz kalan aileler, genellikle hızlı ve etkili çözümlerle desteklenmektedir. Ailelerin resmî kurumlara başvuruları ve medya aracılığıyla devletten ve yetkililerden yardım talepleri, bu durumda yaygın olarak görülen pratiklerdendir. Bu çalışmada yapılan gözlemlere göre, evsizler arasında evsizlikten en hızlı çıkan grup ailelerdir. Denizli'de yaşanan olay bu duruma iyi bir örnek teşkil eder (Sabah, 2022a):

"Yangını kısa sürede söndüren Denizli Büyükşehir Belediyesi İtfaiye Dairesi Başkanlığı'nın durumu haber vermesi üzerine aynı gün harekete geçen Büyükşehir Belediyesi Sevgi Eli evsiz kalan aileye umut oldu. Tüm eşyaları ile birlikte evleri yanan ailenin imdadına Denizli Büyükşehir Belediyesi Sevgi Eli yetişti. Sevgi Eli ekipleri hayırseverlerin bağışladığı eşyalarla ailenin tüm eşyalarını yenileyerek aynı mahallede kiralanan evlerine yerleştirdi. Kış günü evsiz kalan Gümüşten ailesi kısa sürede sıcak bir yuvaya kavuşmanın sevincini yaşadı."

Evsiz aileler ile diğer sokakta yaşayan bireyler arasında belirgin iki farklılık gözlemlenmektedir. İlk olarak, evsiz ailelerin ev veya yuva sahibi olmayı daha çok hak ettiklerine ve bu durumun onlar için hayati önem taşıdığına dair genel bir tutum mevcuttur. Ev ve aile arasındaki sıkı bağ, kültürel kodlarda evin, ailevi ilişkilerin merkezi olarak görülmesiyle pekiştirilir. Bu nedenle, bir ailenin evsiz olması, evin ve ailenin kültürel anlamlarına ters düşer. Böyle durumlarda toplumun yardım etme duygularının devreye girdiği görülmektedir. Sabah gazetesinde (2022b) geçen bir haber bunun iyi bir örneğidir:

"Afyonkarahisar'ın Sandıklı ilçesinde geçtiğimiz ocak ayında çıkan yangın sonrası evsiz kalan yaşlı çift, köy sakinleri yardımı ile tamir ve onarımını yaptıkları eski okul lojmanında kalmaya başladı. Çift, Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanı Murat Kurum'un kendilerine yardım elini uzatmasını ve yanan evlerini yeniden yapmasını istiyor."

Evsiz aileleri diğer evsizlerden ayıran ikinci fark ise, bu örnekte görüldüğü gibi ailelerin kurumlardan ve kamu yöneticilerinden yardım talep etmeleri veya medya aracılığıyla yapılan haberlerle destek istenmesi gibi aktif taleplerde bulunulmasıdır. Bu pratikler, ailelerin bir eve sahip olmalarının önemi ve taleplerinin genellikle geri çevrilmeyeceğine dair bir inançla desteklenmektedir. Bu durum, ailelerin sorunlarının çözüleceğine yönelik bir beklenti oluşturmaktadır.

Kültürel olarak, ailelerin sokakta yaşaması kabul edilemez bir durum olarak görülmektedir. Buna karşın, bireysel olarak sokakta yaşayan kişilere yalnızca geçici konaklama sağlanmakta ve soğuk havalarda geçici bir misafir olarak kabul edilmektedirler. Bu misafirlik durumu sona erdiğinde, bu bireyler genellikle tekrar sokaklara dönerler. Duygusal söylemler, sosyal hizmet ve destek sağlama süreçlerini hızlandırırken, evsiz aileler bu süreçlerde öncelikli olarak değerlendirilir. Evsiz aileler, yardıma layık bir sosyal grup olarak temsil edilir ve onların sorunlarının çözümü toplumsal bir sorumluluk olarak kabul edilir. Buna karşın, evsiz tekil bireyler için kullanılan duygusal söylemler olsa da bu bireylerin sorunları daha çok kişisel olarak algılanmaktadır ve çözüm için kurumsal adımlar atılmamaktadır.

Kriminalize Eden Söylemler

Evsizleri kriminalize eden söylemler, evsizliği bir problem olarak soyutlamakta ve evsizin sokakta yaşama durumunu kimliğinin bir parçası olarak tanımlamaktadır. Bu tür söylemler, evsizi damgalayan özelliklere odaklanır ve onları suçla ilişkilendirir. Gümüş (2016, s. 58) yaptığı tez çalışmasında, evsizliğin kirlilik ve tehlike ile damgalandığını belirtmiştir. Evsizlerle yapılan görüşmelerde, bu bireylerin hijyenik bir imaja sahip olmaya özellikle önem verdikleri ve toplumun bu yöndeki önyargılarına karşı duyarlı oldukları gözlemlenmiştir. Evsizleri temsil eden kriminalize eden söylemler, evsizliğin sosyal ve yapısal nedenlerini ve çözümlerini araştırmaktan ziyade, şu örnekte olduğu üzere evsizleri damgalayan ifadeleri öne çıkarır: “Olay, merkez Yıldırım ilçesinde bulunan Duaçınarı Mahallesi’nde meydana geldi. İddiaya göre, Sarı Cami alt geçidinin merdivenin altında yaşayan evsiz adam şikayetler üzerine olduğu yerden çıkarılmak istendi. Çevredeki vatandaşların aktardığına göre, özellikle akşam saatlerinde alt geçidi kullanmak isteyen vatandaşların evsiz adam yüzünden korku yaşadığı bunum üzerine polis ekiplerine şikayette bulunulduğu öğrenildi. İhbar üzerine harekete geçen polis ekipleri evsiz vatandaşı merdiven altından çıkararak sığınma evine götürmek istedi. Polislere direnen evsiz adam bir süre kendini yerlere atarken daha fazla direnemeyerek teslim oldu. (...)” (Bursa’ya Dair Her Şey, 2022). Patolojik söylemlerle birlikte, bu tür kriminalize eden ifadeler, evsizleri sorunun kaynağı olarak gösteren ve onları damgalayan yaklaşımlardır. Evsizlere yönelik bu olumsuz ve damgalayıcı söylemler, evsizliğin bir sosyal problem olarak anlaşılmasını engeller ve yerine problemlili bireylerin temsil edildiği bir tablo sunar. Bir başka evsiz ise 10 yıldır sokakta yaşamaktadır ve evsizlere dair kriminalize edici damgalanmanın hayatı üzerindeki etkisini medya aracılığıyla şöyle dile getirmiştir (Milli Gazete, 2020):

“En büyük ihtiyacım sabit bir iş. Çalışabilecek durumdayım. Ama evsiz olduğum için ikamet gösteremiyorum ve sigortalı çalışmıyorum. Taşeron işler buldukça geçici olarak çalışıyorum. Evsiz olduğumuz için bize güvenmiyorlar. Sokakta yaşayanların hepsi bir değil. Ben şu an 45 yaşındayım. En fazla 10 yıl daha çalışabilirim. Bize bir şans verilsin istiyoruz. 10 yıldır dışarıdayım,

sokaklarda yaşıyorum. Devlet 1 defa bile, 'Gel sana iş verelim, çalış hayatını kur' demedi. Bize sadece 3 ayda bir 300 TL veriliyor. Ayda 100 TL ile geçinemem bekleniliyor. Ben para değil, iş istiyorum. İşim olursa kendi paramı kazanabilirim."

Bu örnekte görüldüğü gibi, evsiz birey kendisine dair toplumsal algıların farkında olmakla birlikte evsizlerin içinde suç işlemeyen öteki olarak kendisini konumlandırmayı seçmiştir. Dolayısıyla, bu söylem kategorisine katkıda bulunan ifadeler üretmiştir. Evsiz bireyler bu gibi temsiller ile kriminalize edilmektedir, ancak bu sorun varsayılan kriminal boyutuyla dahi bir sosyal problem olarak ele alınmamaktadır.

Nesneleştiren Söylemler

Bir diğer yaygın söylem olarak nesneleştiren söylemler ise, evsiz bireyleri insani özelliklerinden ziyade maddi özellikleriyle, örneğin görüntü ve koku gibi unsurlarla öne çıkarır. Özellikle kamu görevlilerinin yaklaşımları, evsizi sadece estetik bir sorun olarak tanımlar. Beyoğlu İlçe Emniyet Müdürü'nün ifadeleri de bu nesneleştirmeyi yansıtır: "(...) Bu ve benzeri görüntüler görüntü kirliliğine sebep oluyor ve insanları ürpertiyor. Bize en fazla sıkıntı veren de bu... O görüntüler güzel bir görüntü arz etmiyor. İşte dilenen şahıslar olsun, evsizler olsun. (...)" (Bekaroğlu Doğan, 2021, s. 162). Bu tür söylemler, evsizleri yalnızca toplumsal göz zevkini bozan nesnelere olarak görmekte ve onların insanlık durumunu göz ardı etmektedir.

Gümüş (2016)'ün çalışmasında belirtildiği gibi evsizler, genellikle kirlilik ve tehlikelilik gibi negatif özelliklerle damgalanmaktadır. Çalışmada yapılan görüşmelerde evsiz bir birey, başka bir evsizi nesneleştirici bir şekilde tanımlamıştır: "Yanına üç metreden bile yaklaşamazsın, kokuyu hissedersin. Ayaklarının altı lastik gibi olmuş... Robinson gibi kilimli kırmızı, mavili, almış sırtına, geçirmiş üstüne, Beşiktaş'ta. Çizgi filmlerde vardır, kafasında sinekler vardır, uçuşur, onun gibi." (Gümüş, 2016, s. 80).

Bu tarz nesneleştiren temsiller, evsiz bireyleri sadece dış görünüşleri üzerinden değerlendirerek, onları insanlık dışı bir konuma sokar. Örneğin, bir haber metninde, kamusal alanda yaşayan bir kişiyle ilgili iki temel sorun öne çıkarılmıştır: bu kişinin falezlerde yaşaması can güvenliği risklerini artırırken, aynı zamanda "görsel kirlilik" oluşturduğu iddia edilmiştir. Vatandaşların ihbarı üzerine polis, durumu Büyükşehir Belediyesi Zabıta ekiplerine aktarmıştır. Haberde, "Falezlere gelen sivil zabıta ekipleri ilk olarak şahsın mağarada yaşadığı yeri belirledi" denilmiştir (Mynet, 2021). Bu tür örnekler, görsel kirlilik gibi kavramlarla sokakta ve kamusal alanlarda yaşayan evsiz bireylerin nasıl algılandığını göstermektedir. Bu tür temsiller, evsizliği bir sosyal problem olarak görmek ve evsizlerin karşılaştıkları zorlukları çözmek yerine, onları daha da dışlayıcı bir yerde konumlandırmaktadır.

Normalleştiren Söylemler

Yaygın söylemlerden sonuncusu ise hem evsizliği hem de evsizlere yönelik kısıtlı hizmetleri normalleştiren temsilleri içerir. Sıradan olgular bir eylem planını gerekli kılmamaktadır. Bir problem olarak evsizlik, evsizlerin aç kalmaması ve soğuktan donmaması sağlandığı sürece özellikle kurum yetkilileri tarafından normal ve doğal kabul edilen bir olgu olarak temsil edilmektedir. Normalleştiren temsiller evsizliği kişiselleştiren söylemler ve duygusal söylemlerde de gözlemlenen bir tutumdur. Sokakta yaşamının bazı durumlarda normal olduğu kabul edilirken, kış mevsiminde sokakta yaşamının kabul edilebilir olmadığı düşünülür. Bununla birlikte, evsiz kişilere yardım etmek için aşağıdaki örnekte görüldüğü üzere ilgili birimlere ihbar edilirler: “Çorlu Belediyesi kış mevsiminde sokakta kalan evsiz vatandaşlara sahip çıkıyor. Zabıta ekipleri soğuk havalarda mağdur olan vatandaşları tespit ederek pansiyona yerleştiriyor. Çorlu Belediyesi Zabıta Müdürlüğü ekipleri geçmiş yıllarda olduğu gibi soğuk havalarda dışarıda kalan evsiz vatandaşları kentte hizmet veren pansiyonlara yerleştirmeye devam ediyor.” (Çorlu Belediyesi, 2021) Medya haberlerinde ise sokakta yaşamak sıkça normalleştirilmekte ancak soğuk havalarda barınmaya duyulan ihtiyaca vurgu yapılmaktadır. Bu yaklaşımın örneğini Birgün gazetesinden bir alıntıyla belirtmek mümkündür: “Hava sıcaklıklarının düşmesi barınma olanağına sahip olmayan ve geceleri sokakta geçirmek zorunda kalanlar için yaşamı zorlaştırıyor. Pandemi önlemleri nedeniyle konukevinin kapasitesini sınırlı tutan İzmir Büyükşehir Belediyesi artan talepleri karşılamak üzere yeni bir barınma alanı daha kurdu.” (Birgün, 2020). Bekaroğlu Doğan’ın kurum temsilcileri ile yürüttüğü görüşmelerde bir sosyal çalışmacı tarafından İstanbul’daki kronik evsizlerin durum tam anlamıyla normalleştirilmektedir:

“Yani bir de daha çok gurbetçi anlamında gelenler, yani bizim İstanbul’un yerleşik mekânsızları veya gerçekten adresi her yerden silinmiş olan mekânsızlardan ziyade gurbetçi anlamında iş bulma amacıyla gelip İstanbul’da mekânsız kaldığını belirten kitlemiz aslında daha fazla... Böyle genç bir kitlemiz var sirkülasyonda olan. Bu sirkülasyon dışında İstanbul’un yerleşik evsizleri olan düzenli bir kitlemiz var, düzenli olarak gelir ve üç ayda bir harçlıklarını alırlar.” (akt. Bekaroğlu Doğan, 2018, s. 138)

Bir sosyal problem olan evsizlik, Türkiye’deki hem kurumsal hem de medya söylemlerinde sıklıkla normalleştirilmektedir. Bazı insanların evsiz olması ve sokakta yaşamaları sıradanlaşmıştır. Evsizlere dair diğer yaygın söylemler de dikkate alındığında evsizliği kimsesizlik ve patolojik olma durumları ile kişiselleştiren temsiller, evsizlere dair çözüm sunmayan duygusal söylemler, evsizi nesneleştiren ve görüntü kirliliği oluşturmadığı sürece evsizliği problemlenmeyen temsiller de olgunun normalleştirilmesine katkıda bulunmaktadır.

Sonuç

Bu çalışmada Türkiye’de evsizlere dair temsil ve algıların söylem analizi yoluyla incelenmesi amaçlanmıştır. Evsizlerin medyada, kamusal metinlerde ve akademik

metinler başlıca olmak üzere birçok yazılı kaynakta ötekileştirildiği gözlemlenmiştir. Yapılan incelemeler sonucunda, evsizliğin sıklıkla kişiselleştirilerek kişisel bir problem olarak ele alındığı tespit edilmiştir. Bu bulgu, uluslararası literatürle uyumlu olmakla birlikte Türkiye’de evsizliğin özellikle kimsesizlik başlığı altında evsiz kişileri marjinalleştirerek veya patolojikleştirerek problemin kişiselleştirildiği görülmüştür. Bununla birlikte, evsizlik ve kimsesizlik arasında kurulan bağların yoğunlukta olduğunu belirtmek gerekir. Türkiye’deki kültürel kodlar çerçevesinde, ev ve aile kavramları arasındaki sıkı ilişki, evsizlerin temsili ve toplum tarafından nasıl algılandıklarını etkilemektedir. Türkiye’de sosyal destek ve sosyal yardımlara erişim evsizler için oldukça kısıtlı ve yetersizdir. Kış aylarında ülke genelinde sağlanan barınma destekleri, küçük maddi yardımlar ile giyecek ve yiyecek yardımları, evsizlere sunulan hizmetlerin tamamını kapsamaktadır. Evsizlik, temelde kişinin kendi sorunu olarak görülmektedir ve bu yönde bir algının hakimidir. Bununla birlikte, kişiselleştirilen bu soruna yönelik kapsamlı bir politika geliştirilmediği de açıktır.

Sosyal kimliğimiz ve ait olduğumuz sosyal gruplar arasındaki ilişki, bu çalışmanın bulgularına göre özellikle evsizlik bağlamında oldukça belirgindir. Çalışma sonuçları, evsiz kişilerin durumunun kişiselleştirilen, normalleştirilen, kriminalize edilen, nesneleştirilen ve duygusal söylemler aracılığıyla belirli bir kimliğe dönüştüğünü göstermektedir. Evsizler, bu beş yaygın söylem çerçevesinde temsil edilmektedir. Elde edilen bulgular, evsizliğin Türkiye’de sosyal bir problem olarak yeterince kabul edilmediğini ve sorunun, evsizin kendi özel koşulları ve kişisel problemleriyle bağlantılı olarak kişiselleştirildiğine işaret etmektedir. Özellikle evsiz olma riski taşıyan kırılgan gruplara yönelik yetersiz sosyal politikalar ve doğrudan evsizlere yönelik eksik sosyal politikalar, bu temsil ve algıların etkisi altında şekillenmektedir. Bu temsiller çerçevesinde, evsizliğin ekonomi, istihdam sorunları, göç ve enformel çalışma sektörü gibi yapısal faktörlerle ilişkilendirilmediği görülmektedir.

Çoğu zaman, evsizliğe neden olan yapısal faktörler göz ardı edilmektedir. Çalışmada kullanılan eleştirel söylem yaklaşımına göre sosyal kimliklerimiz biz ve öteki kategorileri oluşturularak meydana gelir. Evsizler ise kaynak metinlerde genellikle “bizim gibi olmayanlar”, yani “ötekiler” olarak kabul edilirler. Bir öteki olarak evsiz, kendi kişisel koşulları nedeniyle evsiz kalmaktadır. Toplumun ve kurumların bu kişisel problemi çözme yönünde bir çabası olmamaktadır. Bu konudaki baskın söylemler, medya yayınları ve kamu kurumları gibi kanallar aracılığıyla sürekli olarak yeniden üretilmekte ve böylece normalleşmektedir. Bu söylemlerin, evsiz olmayanlar tarafından üretildiğini belirtmek önemlidir. Dolayısıyla evsiz, daima bir öteki olarak temsil edilmektedir.

Ev, yalnızca güvenli ve stabil bir mekân olmanın ötesinde, sosyal, duygusal ve sembolik boyutlarıyla da derin bir anlam taşımaktadır. Mekânın bu duygusal ve sosyal

boyutları, bireylerin yaşamlarında kayda değer bir öneme sahiptir. Yoksulluk çalışmalarında literatürde sıkça rastlanan yardımı hak edenler ve hak etmeyenler ayrımı, Türkiye bağlamında evsizler söz konusu olduğunda da geçerlidir. Bu çerçevede, evsiz bir bireyin yardımı hak edip etmediği belirli koşullara bağlıdır. Soğuk havalarda tüm evsizler yardımı hak ederken, evsizlikten çıkmak için özellikle evsiz aileler gibi bazı gruplar daha öncelikli olarak kabul edilir. Evsiz ailelere yönelik acil müdahale ve yardımlar mevcuttur ve bu gruplar için duygusal söylemlerin sıklıkla kullanıldığı gözlemlenir. İlgili kurumlara başvurulması ve özellikle medyada evsiz aileler adına yapılan yardım çağrıları yaygın birer pratiktir.

Diğer yandan, evsiz tekil bireyler için duygusal söylemler kullanılsa da, bu bireyler için somut çözüm arayışları ve çabaları gözlemlenmemektedir. Tekil bireyin sorunu genellikle toplumsal bir problem olarak kabul edilmez. Evsiz bireyler üzerine yapılan negatif temsiller doğrudan olmasa da, bu sosyal problemin kişiselleştirilmesi ve normalleştirilmesi eğilimleri çerçevesinde, evsiz bireylerin kişisel tercihleri veya kişisel problemleri nedeniyle durumlarından sorumlu tutuldukları görülmektedir. Ayrıca, yalnızca belli özelliklere sahip insanların evsiz kalabileceği yönünde bir önyargı da mevcuttur. Evsizlerin sıklıkla marjinal kişiler veya patolojik özellikler taşıyan bireyler olarak temsil edildikleri gözlemlenmiştir. Bu patolojik temsiller, bazen hayat felsefesi gibi kişisel tercihlere bağlı unsurlar, bazen de madde bağımlılığı veya kişilik bozuklukları gibi daha somut patolojilerle ilişkilendirilir. Sonuç olarak, aile ve evden kopuk olan evsize, kişisel olarak kabul edilen sorunları için kapsamlı bir sosyal politika programı geliştirilmemektedir.

Evsizlikle ilgili geçici ve küçük çaplı yardımlar mevcut olsa da, bu problemi önlemeye ya da azaltmaya yönelik kapsamlı plan ve hizmetlerin olmaması dikkat çekicidir. Evsizlik genellikle kişiselleştirilir ve evsiz bireyin kendi sorunu olarak görülür. Diğer kırılgan gruplar için var olan kapsamlı sosyal politikaların aksine, evsizler veya evsizlik eşliğinde olanlar için benzer bir yaklaşım uygulanmamaktadır ve bu problemi kendilerinin çözmesi beklenmektedir. Türkiye genelinde sokaklarda yaşayan kişi sayısının on binden fazla olduğu tahmin edilirken, evsizliğin artış gösterdiği de gözlemlenmektedir. Bu, evsizliğin sadece birkaç bireyi değil, ekonomik zorluklar, istihdam sorunları, iç ve dış göç gibi yapısal faktörlerle ilişkili olarak binlerce kişiyi etkileyen bir sosyal problem olduğunu ortaya koymaktadır. Ancak, evsizliği belirleyen resmi tanımların eksikliği de, bu konuda etkili politikaların geliştirilmesini engellemektedir. Evsizlik, tanımlanmayan ve sosyal bir problem olarak kabul edilmeyen bir olgu olarak kalmaktadır.

Meydana çıkan söylemler incelendiğinde, yoksulluk, göç, sosyal politika eksikliği, ekonomik kriz, eski hükümlülere yönelik sosyal hizmetlerin yetersizliği ve istihdam problemleri gibi yapısal sorunlar evsizliğin nedenleri arasında yeterince değerlendirilmemektedir. Bu durum, evsizlere yönelik sosyal politika ve hizmetlerin

eksikliğinin ana sebeplerinden biri olarak yapısal faktörlerin göz ardı edilmesine işaret eder. Evsizlik, bireyin kendi çabalarıyla üstesinden gelebileceği bir sorun değildir; aksine, dikkat ve duyarlılık gerektiren ciddi bir sosyal problemdir. Ancak, evsizlere yönelik mevcut temsiller, bu sosyal sorunun toplumsal ve kurumsal yükümlülüklerini ortadan kaldırmaktadır. Ancak, evsizlere dair mevcut temsiller, bu sosyal problemin toplumsal ve kurumsal sorumluluğunu bertaraf etmektedir.

Hakem Değerlendirmesi: Dış bağımsız.

Çıkar Çatışması: Yazarlar çıkar çatışması bildirmemiştir.

Finansal Destek: Yazarlar bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir.

Yazar Katkısı: Çalışma Konsepti/Tasarımı: E.Ç., A.K.; Veri Toplama: E.Ç.; Veri Analizi /Yorumlama: E.Ç.; Yazı Taslağı: E.Ç., A.K.; İçeriğin Eleştirel İncelemesi: E.Ç., A.K.; Son Onay ve Sorumluluk: E.Ç., A.K.

Peer-review: Externally peer-reviewed.

Conflict of Interest: The authors declare no potential conflicts of interest with respect to the research, authorship, and/or publication of this article.

Grant Support: The authors received no financial support for the research, authorship, and/or publication of this article.

Author Contributions: Conception/Design of study: E.Ç., A.K.; Data Acquisition: E.Ç.; Data Analysis/Interpretation: E.Ç.; Drafting Manuscript: E.Ç., A.K.; Critical Revision of Manuscript: A.E.Ç., A.K.; Final Approval and Accountability: E.Ç., A.K.

Kaynakça/References

- Acar, H., Erbay, E. (2013). *Sosyal Politika ve Kamu Yönetimi Bileşenleriyle Sosyal Hizmet Temelleri ve Uygulama Alanları*, Maya Akademisi.
- Aker, S., Dündar, C., Pekşen, Y. (2007). Sokaktakiler, Yazılı Basın ve Damgalama, *Aile ve Toplum*, Yıl: 9, Cilt: 3, Sayı: 11, s. 83-90.
- Altun, G. (1997). 1991-1995 Yılları Arasında İstanbul'da Görülen Evsiz İnsan Ölümleri (Uzmanlık Tezi, Trakya Üniversitesi Tıp Fakültesi Adli Tıp Anabilim Dalı) <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi> adresinden edinilmiştir.
- Arslan Taç, Z. (2022). *Türkiye'de Konut Edinimi, Ev Sahipliğinin Kültürel Motivasyonları ve Evin Anlamı* (Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Yönetimi Anabilim Dalı, Siyaset ve Sosyal Bilimler Bilim Dalı, İstanbul) <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi> adresinden edinilmiştir.
- Bacchi, C. L. (2009). *Analysing policy: What's the Problem Represented to Be*. Pearson.
- Bekaroğlu Doğan, Y. (2018) *Küreselleşen İstanbul'da Evsizliğin Sosyal Hizmet Perspektifinden Analizi (Beyoğlu Örneği)* (Doktora Tezi, Üsküdar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul) <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi> adresinden edinilmiştir.
- Bekaroğlu Doğan, Y. (2021). *Evsizler: Evsizliğin İnşası ve Evsizlerin Hayatta Kalma Stratejileri*, Bir Yayıncılık, İstanbul.
- Bektaş, A. (2014). *Evsizlik Olgusu ve Evsizlere Yönelik Sosyal Politikalar: Hükümlü Evsizlere İlişkin Bir Araştırma* (Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Anabilim Dalı Çalışma Ekonomisi Bilim Dalı, İstanbul) <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi> adresinden edinilmiştir.
- Best, R. (2010). Situation or social problem: the influence of events on media coverage of homelessness. *Social Problems*, 57(1), 74–91. <https://doi.org/10.1525/sp.2010.57.1.74>

- Birgün, (2020). *İzmir Büyükşehir Belediyesi, sokakta yaşamak zorunda kalanlar için yeni bir barınma alanı kurdu*, <https://bit.ly/3BLBc8p>
- Bloor, M. ve Bloor, T. (2007). *The Practice of Critical Discourse Analysis: An Introduction*. Routledge.
- Bursa'ya Dair Her Şey, (2022). *Bursa'da evsiz adam polise daha fazla diremedi!*, <https://tinyurl.com/ykkmepd2>.
- Büyükşehir Belediyesi Kanunu, (2004). <https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuat?MevzuatNo=5216&MevzuatTur=1&MevzuatTertip=5>.
- Can, Ş. (2022). *Hız Kaab Camii'nde iyilik hasadı*, <https://www.sabah.com.tr/gundem/2022/01/30/hz-kaab-camiinde-iyilik-hasadi>.
- Çarşı ve Mahalle Bekçileri Kanunu, (2020). <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2020/06/20200618-7.htm>
- Çorlu Belediyesi (2021) *Sokakta Kalan Vatandaşlara Yardım Eli Uzatıyoruz*, <https://www.corlu.bel.tr/haber/1/5600/sokakta-kalan-vatandaslara-yardim-eli-uzatiyoruz>.
- Devereux, E. (2015). Thinking outside the charity box: media coverage of homelessness. *European Journal of Homelessness*.
- Dursunoğlu, Ş. (2020). *Homelessness At The Dining Table: Needs-Talk In The Hayata Sarıl Restaurant* (Yüksek Lisans Tezi, Boğaziçi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul) <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi> adresinden edinilmiştir.
- Düzcan, E. (2012). *Türkiye'deki Güncel Konut Araştırmalarında 'Ev' Olgusu* (Yüksek Lisans Tezi, Kadir Has Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul) <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi> adresinden edinilmiştir.
- Erbay, E. (2013). *Evsizler: Sokakların Görünmeyen Yüzleri*. SABEV.
- Fairclough, N. ve Wodak, R. (1997). Critical Discourse Analysis. In T. van Dijk (Ed.), *Discourse as Social Interaction: Discourse Studies: A Multidisciplinary Introduction*, Cilt 2. Londra: Sage, 1997, s. 258-284.
- Fopp, R. (2009). Metaphors in Homelessness Discourse and Research: Exploring “Pathways”, “Careers” and “Safety Nets” 1. *Housing Theory and Society*, 26(4), 271–291.
- Gümüş, G. (2016). *Evsizlik: Yeni Bir Metropol Yoksulluğu Deneyimi* (Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Bilgi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul) <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi> adresinden edinilmiştir.
- Habertürk, (2021). *Yürek yakan son bakış! 10 yıldır babasını ikna edememiş*, <https://tinyurl.com/muhe25de>.
- Haberler.com, (2022). *Ankara'da uyuduğu sanılan evsiz vatandaşın öldüğü tespit edildi*, <https://tinyurl.com/mv2pyj9u>.
- Horsell, C. (2015). A politics of compassion: Informing a new social policy for homelessness? *International Social Work*, 60(4), 966–975. <https://doi.org/10.1177/0020872815594228>
- Howarth, D. R. (2000). *Discourse*. Open University Press.
- Howarth, D. R., Norval, A. J. ve Stavrakakis, Y. (2000). *Discourse Theory and Political Analysis: Identities, Hegemonies and Social Change*. Manchester University Press.
- Huckin, T., Andrus, J. ve Clary-Lemon, J. (2012). Critical Discourse Analysis and Rhetoric and Composition. *College Composition and Communication*, 64(1), 107–129. <http://www.jstor.org/stable/23264919>

- Hutson, S. ve Clapham, D. (1999). *Homelessness: Public Policies and Private Troubles*. Continuum.
- Işıkhan, V. (2002). *Kentlerin Gölgesinde Yaşayan Evsizler*, Kardelen Ofset.
- Işıkhan, V. (2006). Ruh Hastası Evsiz Kadınların Sorunları ve Sosyal Hizmet Yaklaşımları, *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 17(1), p. 37-52.
- Janoski, T., Alford, R., Hicks, A. ve Schwartz, M. A. (2010). *Siyaset sosyolojisi: devletler, sivil toplumlar ve küreselleşme*. Phoenix Yayınevi.
- Kamu Hastaneleri Genel Müdürlüğü, (2014). <https://khgmcalisanhaklaridb.saglik.gov.tr/TR,53228/tibbi-sosyal-hizmet-birimi.html>.
- Kızmaz, Z., Bilgin, R. (2010). Sokakta Çalışan/Yaşayan Çocuklar ve Suç: Diyarbakır Örneği, *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 9:32, s. 269-311.
- Kingfisher, C. (2007). Discursive constructions of homelessness in a small city in the Canadian prairies: Notes on destructureation, individualization, and the production of (raced and gendered) unmarked categories. *American Ethnologist*, 34(1), 91–107. <https://doi.org/10.1525/ae.2007.34.1.91>
- Kuskoff, E. (2017). The importance of discourse in homelessness policy for young people: an Australian perspective. *Journal of Youth Studies*, 21(3), 376–390. <https://doi.org/10.1080/13676261.2017.1380789>
- Küçük, M. (2014) *Kent Yoksulluğu ve Evsizlik (İstanbul-Zeytinburnu Spor Kompleksi Barınma Evi Örneği)* (Yüksek Lisans Tezi, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya) <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi> adresinden edinilmiştir.
- Kyle, K. (2013). *Contextualizing homelessness*. <https://doi.org/10.4324/9780203943281>
- Machin, D. ve Mayr, A. (2012). *How to do critical discourse analysis: A Multimodal Introduction*. SAGE.
- Meneviş, B. (2006) *Evsizler*. Devlet Planlama Teşkilatı ve Türk Ulusal Ajansı.
- Milli Gazete, (2020). *İstanbulluların evsiz komşuları*, <https://tinyurl.com/yc5zf32a>.
- Mynet, (2021) *Yer: Antalya! Evsiz adam uçurumun kenarında ölümle burun buruna yaşıyor*, <https://www.mynet.com/yer-antalya-evsiz-adam-ucurumun-kenarinda-olumle-burun-buruna-yasiyor-110106849124>.
- Nussbaum, M. (1996). Compassion: The Basic Social Emotion. *Social Philosophy and Policy*, 13(1), 27–58.
- Özdemir, U. (2010). Evsizlik ve Evsizlere Genel Bir Bakış, *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 21(2), p. 77-88.
- Özsoy, D. (2019). *Türkiye’de Yoksullukla İlgili Sosyal Politikalar: Bir Değerlendirme Çalışması* (Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara) <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi> adresinden edinilmiştir.
- Raitakari, S. (2019). Explaining homelessness as a movement using metaphors in European academic writings of homelessness. *Housing Studies*, 35(10), 1684–1700. <https://doi.org/10.1080/02673037.2019.1680813>
- Sabah (2022a). *Kış günü evsiz kalan aileye Sevgi Eli*, <https://tinyurl.com/yc76wxrz>.
- Sabah (2022b). *Yaşlı çift yanan evleri için Bakan Kurum’dan yardım bekliyor*, <https://tinyurl.com/53yr5p7w>.
- Somerville, P. (1992). Homelessness and the meaning of home: rooflessness or rootlessness? *International Journal of Urban and Regional Research*, 16(4), 529–539. <https://doi.org/10.1111/j.1468-2427.1992.tb00194.x>

- Somerville, P. (2013). Understanding Homelessness. *Housing, Theory and Society*, 30(4), 384–415.
- Şener, S., Serdar, M. (2015) Sokak Çocukları Problemi ve Bu Probleme Yönelik Uygulanan Politikalar (Türkiye – Hindistan Örneği), *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 45, s. 104-117.
- Titscher, S., Meyer, M., Wodak, R., & Vetter, E. (2000). *Methods of Text and Discourse analysis*. <https://doi.org/10.4135/9780857024480>
- Watkins-Hayes, C. ve Kovalsky, E. (2016). The discourse of deservingness. *The Oxford handbook of the social science of poverty*, 1.
- Will, J. A. (1993). The dimensions of poverty: Public perceptions of the deserving poor. *Social Science Research*, 22(3), 312-332.
- Vakıflar Yönetmeliği, (2008). <https://tinyurl.com/32cx8jf3>.
- van Dijk, T. (1988). *News Analysis : Case Studies of International and National News in the Press*. L. Erlbaum.
- van Dijk, T. (1998). *Ideology: a Multidisciplinary approach*. SAGE Publications.
- van Dijk, T. (2015). Critical Discourse Analysis, *The Handbook Of Discourse Analysis*, ed. Debroah Schiffrin, vd., Malden, Blackwell Publishers.
- Yardım, G., Doğruel, H. (2019) Eleştirel Söylem Çözümlemesi Bağlamında Haber Metinlerinin İncelenmesi: Pippa Bacca Cinayeti Örneği, *Erciyes İletişim Dergisi*, 6(1), s. 137-148.
- Yıldırım, B., Başer, A. O. (2018). Acil Servis Tıbbi Sosyal Hizmet Müdahaleleri, Müracaatçı Profili ve Sosyal Hizmet Mülakatında Dikkat Edilmesi Gereken Durumlar, *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 30(1), s. 286-308.
- Yılmaz Kılıç, S. D. (2021). *The Journey Between Homes: The multilayered meaning of home from the perspective of identity, belonging and memory* (Yüksek Lisans Tezi, Özyeğin Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Mimarlık ve Tasarım Fakültesi, İstanbul) <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi> adresinden edinilmiştir.

Afetler Doğal Olmayabilir mi?: Afetlerin “Doğallığı” Üzerine Sosyolojik Bir Tartışma

Fatma Levent¹ , Temmuz Gönc Şavran²

Öz

Disiplinler arası bir çalışma konusu olarak afet giderek daha fazla ilgi görmektedir. Son yıllarda hem afetin doğal değil toplumsal bir olgu olduğu yönündeki iddialar hem de buna yönelik eleştiriler yaygınlaşmaktadır. Bu makale bu iddiaları tartışmak ve eleştirel sosyoloji perspektifinden hareketle afete ilişkin yorum, anlam ve çağrışımların toplumsal dinamikleri nasıl yönlendirdiğini göstermek amacıyla hazırlanmış bir derleme çalışmasıdır. Çalışmada kavramların söylemler çerçevesinde inşa edildiği ve belirli hakikatleri oluşturmak için kullandığı vurgulanmakta, tehlikeler paradigması, kırılabilirlik paradigması ve eleştirel yaklaşımlardan yola çıkarak afete ilişkin tanımların nasıl değiştiğine değinilmekte ve “doğal afet” kavramının kullanmanın yaratabileceği riskler ve kavram karmaşası tartışılmaktadır. Afetlerden yalnızca doğayı sorumlu tutmak insanın doğayla savaş hâlinde olduğu ve insanın doğa karşısında ne yaparsa yapsın başarısız olacağı düşüncesini güçlendirir, bu düşünce bir grubun çıkarını gözetirken diğerini görmezden gelen afet politika ve yasaları için de zemin hazırlar. Hangi nüfusun yardıma muhtaç ve risk altında olduğu, kime hangi yardımların yapılacağı tartışılırken kullanılan kavramlar bu zemini güçlendirebilir. Toplumsal kurumlar söylemi ideolojile çerçevelenerek şekillendirip ideolojisi yeniden ürettiği için belirli bir paradigmaya işaret eden söylem içindeki dilin problemleri kullanımı bir tür bilgiyi ve çıkarı meşru kılarken diğerini görünmez hâle getirebilir. Bu çerçevede “doğal afet” kavramını kullanmak da benzer riskleri taşıdığı için bu kavrama eleştirel yaklaşmak gerekmektedir.

Anahtar Kelimeler: Doğal afet • Afet sosyolojisi • Kırılabilirlik • Tehlike • Söylem

Can Disasters Be Unnatural? A Sociological Discussion on the “Naturalness” of Disasters

Abstract

Disaster is attracting more and more attention as an interdisciplinary field of study. In recent years, both the assertion that disasters are not a natural phenomenon but a social one and the criticism of this assertion have become more widespread. This article is a compilation study prepared to discuss these claims and to show how the interpretations, meanings, and connotations associated with disasters direct social dynamics from the perspective of critical sociology. The study highlights how concepts are constructed within discourses and used to construct certain truths, how definitions of disaster have changed based on the hazards paradigm, the vulnerability paradigm, and critical approaches, and discusses the risks and conceptual confusion that can be created by using the concept of “natural disaster”. In essence, the blaming of nature solely for disasters removes human influence from the equation and promotes the idea that humans are at war with nature. This reinforces the belief that human beings will fail in the face of nature no matter what they do, but it also prepares the ground for the implementation of disaster policies and laws that favour the interests of one group while ignoring others. The concepts employed contribute to the reinforcement of this ground, even if the individuals using them are unaware of it. The discourse produces information on which population requires assistance and is at risk, as well as which form of assistance will be provided to whom. However, these processes are not independent of power. Social institutions shape discourse by framing it with ideology and reproducing it. Thus, the problematic use of language within the discourse that points to a particular paradigm can legitimise one type of knowledge and interest while rendering the other invisible. In this framework, it is important to approach the use of the term “natural disaster” critically as it carries certain risks.

Keywords: Natural disaster • Sociology of disaster • Vulnerability • Hazard • Discourse

1 Sorumlu Yazar: Fatma Levent (Doktora Öğrencisi), Anadolu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sosyoloji Anabilim Dalı, Eskişehir, Türkiye. E-posta: flvent@anadolu.edu.tr ORCID: 0000-0002-1683-3539

2 Temmuz Gönc Şavran (Prof. Dr.), Anadolu Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Sosyoloji Bölümü, Eskişehir, Türkiye. E-posta: tgonc@anadolu.edu.tr ORCID: 0000-0003-0561-4661

Afif: Levent, F. & Gönc Şavran, T. (2024). Afetler doğal olmayabilir mi?: afetlerin “doğallığı” üzerine sosyolojik bir tartışma. *İstanbul Üniversitesi Sosyoloji Dergisi*, 44, 765-793. <https://doi.org/10.26650/SJ.2024.44.2.0020>

Extended Summary

Nowadays, the frequency and effects of natural events such as climate change, fire, flood, earthquake, etc. are increasing in relation to each other, and therefore the subject of disaster has attracted the attention of many disciplines. Considering this interest, this article is a review study focusing on how the interpretations, meanings, and connotations of disaster direct social dynamics from a critical sociology perspective. The aim of the study is to examine the concepts of disaster and natural disaster by following the discussions within the hazards paradigm, the vulnerability paradigm and critical approaches and to try to support the claim that disasters are not natural but social phenomena. For this purpose, it is first shown how discourse produces knowledge and meaning, how discourse, which is surrounded by ideology, is shaped by social institutions and how it can make one type of knowledge visible while concealing others. It is then emphasised that the discourse inherent in language determines which words/terms are chosen, and that language can thus, on the one hand, construct meaning and, on the other, erroneously support oppressive social norms.

Disaster cannot be understood separately from society and culture, because historically, different meanings have been attributed to disaster in every culture and belief. The fact that it is understood together with natural phenomena has deepened the belief that disasters have astrological and divine causes. Over time, the expert knowledge that accompanies explanations of physical phenomena largely replaced this belief. Since disaster research has developed in the West and found the opportunity to be researched in the West, it is a field in which Western terminology dominates to a great extent. Today, researchers from many countries are trying to contribute to the field of disaster, but Western terminology continues to dominate the field. This is controversial because there are no words in other languages that can fulfil the nuances of English and the meaning may change. Along with the debates, the terms and definitions used have changed over time. In this study, to trace the historical process, the sociological literature on disasters is utilised and the change of meaning accompanying the definitions of disasters in two main paradigms and the criticisms directed to these paradigms are traced.

The hazards paradigm developed in the United States in the 1950s, shaped by the Cold War, and dominated early disaster sociology. In order to observe the civilian reactions to a nuclear attack, the United States of America encouraged the research conducted during this period. With expert knowledge, the focus is more on civil defence and first response. Within the hazards paradigm, disaster is defined as a violent natural external factor and the population is considered passive beings despite this violence. Later researchers criticised the hazard paradigm for considering disasters as limited by time and space. Criticisms of the hazards paradigm led to the popularisation of the vulnerability paradigm in the 1980s.

The vulnerability paradigm emphasised that the hazard-centred approach should be abandoned and argued that disaster is not related to geographical processes but to poverty, inequality and other related factors. With this approach, the definition of disaster has also changed and it is stated that disaster cannot be mentioned unless vulnerabilities and hazards interact. In this period, concepts such as vulnerability, resilience and risk began to accompany disaster research, and disaster sociology broke away from the positivist tradition. According to the vulnerability paradigm, while the hazard may be natural, the disaster is social. In the case of different groups, the same hazard may turn into a disaster in one group and not in the other, depending on which group is vulnerable. Depending on the circumstances, one group may be more vulnerable than another. Women, blacks, the poor, the homeless, etc. can become more vulnerable when they do not have access to the regular resources and means of protection available to members of the upper classes. Therefore, vulnerability points to how inequality is distributed within society. However, the rulers can label some groups as vulnerable and use the resulting situation for their own interests. In this study, the first focus of the discussions gathered under a separate heading as critical approaches is on the production of the vulnerability of some groups with the discourse of vulnerability. According to critics, sovereigns first make a part of the population vulnerable and then develop aid policies that work in their own interests within the discourse of tropicality, developmentalism or vulnerability. In most cases, these policies are far from serving the actual population at risk. Vulnerability will only be called vulnerability when there is something against it, when it has a cause. Communities need the distribution of food and shelter to survive. When the conditions are not equalised, vulnerabilities are created.

Disaster policies and the discourse of naturalness attributed to disasters can conceal the real causes, just like developmentalism and tropicality. Critical researchers support their claim that natural disasters are not natural by emphasising that populations are made vulnerable by social, political and economic relations. The concept of natural disasters paves the way for labelling one part of the world as dangerous for the rest. In this way, various interventions are legitimised that are far from being in the best interest of those in real need. On the other hand, the questioning of the naturalness of disaster is continued by emphasising that in many cases, the danger that is considered a disaster for one part of the world does not mean the same for another.

When the definitions of natural disasters are examined in this study, it is seen that people and institutions are positioned in a war against nature and it is evoked that institutions and people have little to do when it comes to strong nature. Nevertheless, the concept of "natural disaster" continues to be used by the media, decision makers, and researchers. The term "natural disaster" continues to be used to distinguish between natural and man-made hazards or to increase its popularity. However, this basically

harbours two risks: Nature, which is constructed as dangerous, being a force that can only be dealt with by a state with experts, and the development of a disaster industry dominated by the free market.

Researchers who argue that natural disasters are not natural also face various criticisms. The first is that the occurrence of disasters cannot be predicted and prevented with modern technology, and therefore it is inconvenient to attribute blame to nature. However, in this criticism, disaster is handled as a physical phenomenon, contrary to what is supported in the study. The second criticism is that human beings are also a part of nature and therefore there is no harm in using the concept of “natural disaster”. However, this criticism also renders social sciences meaningless as a whole. The last criticism comes from those who argue that a distinction should be made between natural hazards such as earthquakes and man-made hazards such as nuclear explosions. However, this distinction ignores the fact that disaster is a social phenomenon.

Instead of using the concept of “natural disaster”, critical researchers have also made different suggestions for its use. The concept of a socio-natural disaster to express the intersection of a natural hazard and a socially constructed disaster is one of these suggestions. There are researchers who completely reject the use of the term disaster, regardless of whether it is natural or social, and propose to use the concept of risks, and there are also researchers who propose to use only the concept of disaster without adding naturalness to disaster.

In disaster research, just like in the social sciences, not all concepts have clear definitions. However, the concepts chosen and used may paradoxically lead to the concealment of social problems or trivialisation by remaining in the background. Adopting a critical perspective and participating in new discussions will contribute to the development of the field by adopting a critical perspective in order to expand definitions in order to address and examine locality, culture and social structure in research and to reveal hidden meanings.

Afetler Doğal Olmayabilir mi?: Afetlerin “Doğallığı” Üzerine Sosyolojik Bir Tartışma

Deprem, sel, kuraklık gibi doğa olaylarının sıklığı ve etkilerinin geniş kitleleri yoğun bir şekilde etkilediği günümüzde afet konusunun sosyal bilimler alanındaki önemi artmaktadır. Ne var ki bu alanda kritik bir kavram karmaşası gözlenmektedir. Sosyal bilimlerde teorilere, perspektiflere ve ideolojilere bağlı olarak aynı olgunun farklı kavramlarla ifade edilmesi yeni olmamakla birlikte afet alanındaki kavram karmaşası günlük yaşamda dilin kullanımına yansımakta, hem afet konusundaki algının hem de bu konuda geliştirilen politikaların yönünü etkilemektedir.

Bu makalenin amacı afet ve doğal afet kavramlarını tehlikeler paradigması, kırılma paradigması ve eleştirel yaklaşımlar bağlamında irdelemek ve afetlerin doğal değil sosyal olgular olduğu iddiasını açıklayarak desteklemeye çalışmaktır. Makale bütünlük literatür taraması tekniğiyle hazırlanmıştır. Sistemik veya yarı sistemik literatür taramaları spesifik problemlere ilişkin, genellikle tek disiplin içinde ve ağırlıkla ampirik çalışmalardan elde edilmiş verileri sentezlemek açısından elverişlidir. Bunlardan farklı olarak bütünlük literatür taraması farklı disiplinlerde ele alınan, çerçevesi daha geniş olan araştırma problemlerini cevaplamaya çalışan ve literatürün teorik çalışmalardan oluştuğu çalışmalar için daha uygundur (Snyder, 2019, s. 334). Bütünlük literatür taramasının amacı konuyla ilgili tüm araştırmaları kapsamak değil, bir olgu hakkındaki çeşitli perspektifleri ortaya koymak, kavramları irdelemek, teorileri ve kanıtları eleştirmektir (Torraco, 2005, s. 547). Bu çalışmanın amacı da afet literatüründe spesifik bir problem hakkındaki tüm çalışmaları ortaya koyarak kümelemek değildir. Afet terminolojisi farklı disiplinlerdeki çeşitli kavramları kapsamakla birlikte, bu makale bu terminolojilerin karşılaştırmalı bir analizini ya da afetin tarihsel bir incelemesini yapmamaktadır. Bunun yerine, eleştirel sosyoloji bakış açısıyla afetin yorumlarının, anlamlarının ve çağrışımlarının toplumsal dinamikleri nasıl etkilediğine odaklanmaktadır. Makalenin amacı doğrultusunda yöntem olarak bütünlük literatür taraması seçilmiş ve tartışma, amaçtan uzaklaşmayı önleyecek şekilde, problemi ortaya koyma, eleştirme ve tartışma açısından en uygun olan kaynakları merkeze alarak gerçekleştirilmiştir. Afet kavramını ele almadan önce kısaca söylem nosyonuna değinilecektir, çünkü kavramı çevreleyen söylem, algılanan gerçekliği şekillendirir ve yorumlar, çağrışımlar ve anlamlar yalnızca bu söylem çerçevesinde geçerlidir.

Söylem ve İdeoloji

Söylem, bilgiyi ve anlamı üretip organize etmek, bu yolla belirli bir hakikati üretmek için kullanılan bir uygulamalar bütünüdür (Foucault, 2014). Toplumsal kurumlar tarafından şekillendirilen söylem ideoloji tarafından çerçevelenerek ideolojiyi yeniden üretir ve böylece belirli tür bir bilgiyi meşru kılarken diğerini görünmez hâle getirebilir. Doğru bilimleri, hukuk, tıp, ekonomi gibi bilimsel disiplinlerin ortaya koyduğu aşkın veya ideal bir gerçeklikten söz edilemez, sadece bu disiplinlerin inşa ettiği

gerçekliklerden söz edilebilir, çünkü ister doğal ister sosyal olsun tüm gerçeklikler bir söyleme dayanır (Sözen, 2017, s. 8). Söylemin ürettiği bilgi, güç, iktidar, egemenlik, otorite ve kontrol dilde varlık kazanır; bilginin, otoritenin ve ideolojinin dilde kullanımı ancak bir söylem içinde anlamlıdır (Sözen, 2017, s. 10).

Her tür iletişim, anlatım ve açıklamada kullanılan dile içkin olan söylem, hangi kelimelerin/terimlerin/kavramların seçilip kullanılacağını belirler (Martin ve Veel, 2005, s. 15-27). Özellikle sosyal bilimler söz konusu olduğunda kavramların ne şekilde kullanıldığı önemlidir çünkü çeviri olsun ya da olmasın kullanılan dil anlamı nötrleyebilir, gizleyebilir veya üzerine konuşulan kişi, grup veya toplulukları etiketleyip ayrıştırarak yanlış bir biçimde baskıcı sosyal normları destekleyebilir. Bu noktada kavramların algılanışında söylenenin ne olduğu kadar söyleyenin kim olduğu da önemlidir. Nitekim söylem, anlatımların, açıklamaların, beyan ve iddiaların nerede, ne zaman, nasıl ve kim tarafından kullanıldığı ile anlaşılır, yani söylemi ancak onu kullanan aktörlerin kim olduğu bilgisi ile anlamak mümkündür (Sözen, 2017, s. 10). Farklı alanlarda olduğu gibi afet alanında da terminoloji, sivil toplum ve medya kuruluşlarının, politikacıların ve araştırmacıların kullandıkları, çoğu zaman bir hikâyeye çevrelenmiş olan ve ideolojik, ekonomik veya politik çıkarları destekleyen kavramların birikimiyle oluşmaktadır. Bu aktörler kavramları sıklıkla söylemi de toplumsal ve kültürel bağlamı da yansıtmayan teknik bir indirmecilikle kullanmakta ve günlük yaşamda bu kavramların nasıl algılanacağını çarpık olarak şekillendirmektedir. Örneğin afet araştırmalarında kullanılan kırılma kavramı küresel COVID-19 salgını sürecinde herkesin aşına olduğu bir sözcük hâline gelmiştir. Türkçeye kırılma¹ olarak çevrilen *vulnerability* kavramı belirli bir grubu “zavallı kurbanlar” olarak gösterme riskini taşımakta, grupların zayıflıklarına işaret ederek onları “yardıma muhtaç” kişiler olarak konumlandırmaktadır. Bu kavramın kullanımı, grupların süreçle geleneksel bilgilerine dayanarak başa çıkma kapasitelerini ve potansiyellerini yok sayan bir söylemin ürünüdür. Daha sonra değinileceği üzere, bu şekilde kırılma kılınan nüfusa ne şekilde hangi yardımların yapılacağı da aynı söylem tarafından üretilen bir bilgidir ve ekonomik ve politik çıkarlardan bağımsız değildir. Öte yandan bazı örneklerde günlük yaşamın olağan sürecinde dilde yer almayan/karşılığı bulunmayan bazı kavramların, toplumsal gerçekliği yok sayma pahasına araştırmalarda kullanıldığı görülmektedir. Örneğin Nepal’in günlük dilinde dirençlilik (resilience) kelimesi mevcut olmadığı hâlde bu kavram akademik çalışmalarda kullanılmaktadır (Chmutina, Sadler, von Meding ve Abukhalaf, 2021).

Afeti, toplum ve kültürü tanımadan anlayabilmek mümkün değildir, çünkü tarihsel olarak bakıldığında farklı toplumlarda ve inanç sistemlerinde afetin farklı anlaşılma eğiliminde olduğu görülmektedir. Uzun yıllar boyunca doğa olaylarıyla birlikte

1 “Vulnerability” sözcüğünün Türkçe afet çalışmalarında “hassasiyet, savunmasızlık, güvenlik açığı, zarar görülebilirlik” gibi birçok çevirisi bulunmaktadır. Burada “kırılma” en sık rastlanan çeviri olarak kullanılmıştır.

anlaşılması aslında insanların doğaya karşı duyduğu merakın ve ona yüklediği çeşitli anlamların sonucudur. Doğa hareketleri çağlar boyunca insanlar için merak unsuru olmayı sürdürmüş, birçok inanç sisteminde afetler çoğunlukla tanrıların insanları cezalandırmasının bir yolu olarak kabul görmüştür. Aristoteles, depremlerin yeraltı mağaralarından esen rüzgârlar nedeniyle oluştuğunu ifade ederken, Han Hanedanlığından sonra (M.Ö. 200) Çin’deki felaketler hanedanlığın çöküşüyle ilişkilendirilmiştir (Agnew, Lee, Kanamori, Jennings ve Kisslinger, 2002, s. 4). Yeni Zelanda’daki Maori yerli halkı, annesinin rahminde olan tanrı Ruaumoko’nun hareket etmesi sonucu toprağın sarsıldığına, volkanik patlamaların bu şekilde gerçekleştiğine; Ruaumoko’nun annesinin değişen vücut sıcaklığıyla jeotermal yüzey özelliklerinin açığa çıktığına inanmıştır (Taute, Fa’au ve Ingham, 2019).

Bu örneklerden de görülebileceği gibi afet tüm dünyada görülen bir olgu olsa da afet araştırma ve çalışmalarında kullanılan kavramlar Batı toplumlarında geliştirilmiş, bu konudaki çalışma ve uygulamalarda büyük oranda Batı terminolojisi hâkimiyet sürmüştür. İngiliz dilinde bu konuda üretilmiş terimler Türkçeden sayıca daha fazladır ve kelimeler arasındaki nüanslar belirgindir. Örneğin ikisi de afet araştırmalarında kullanılan “danger” ve “hazard” kelimeleri arasında temel bir fark bulunmaktadır. “Danger” bir şeyin ya da bir kişinin kontrolündeki bir tehlikeye işaret ederken “hazard” öngörülemeyen bir tehlikeyi riski de içinde barındırarak ifade eder.² Oysa bu iki kelime de Türkçeye yok olmak, bozulup yararsız duruma gelmek, mahvolmak, mahvolma ihtimali anlamlarına gelen tehlike olarak çevrilir.³ Diğer taraftan afet, İngilizcedeki geleneksel sözcük anlamıyla (disaster) astrolojik bir vurguya sahiptir, “şanssız, hasta yıldız” anlamıyla bir gezegenin elverişsiz konumundan kaynaklanan bir felakete işaret eder. Afet anlamında kullanılan bir başka terim olan *calamity*, “büyük talihsizlik, hasar, kayıp” anlamlarını karşılarken *catastrophe* ise “ani felaket” olarak tanımlanır. Bu durum afet çalışmalarını yerel olarak yürütmeyi zorlaştırmaktadır çünkü diğer dillerde çeviriyle tam olarak aynı anlamları paylaşan bir kelime bulmak neredeyse imkânsızdır. Buradan hareketle afetlerin doğallığı üzerine bir tartışma yürütmeye başlamadan önce afetin etimolojik tanımlarının dışında paradigma değişimleriyle yıllar içinde kavramın anlamının nasıl değiştiği ortaya konulmalıdır. Bu değişim Tehlikeler Paradigması, Kırılma Paradigması ve Eleştirel Yaklaşımlar başlıkları altında incelenecektir.

Tehlikeler Paradigması

Tehlikeler paradigması, 1950’lerde gelişen, Amerika Birleşik Devletleri ve Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği arasındaki soğuk savaş tarafından şekillendirilen, ilk dönem afet sosyolojisi çalışmalarında egemen olan bir paradigmadır. Bu paradigma

2 Türkçe ve İngilizce kelimelerin anlamlarının karşılaştırılmasında ve etimolojik kökenlerinin incelenmesinde Etymonline Etimolojik Sözlüğü, Redhouse Osmanlı Türkçesi-İngilizce Sözlük (1856), Nişanyan (Etimolojik) Sözlük ve Türk Dil Kurumu’nun Türkçe sözlüğü kullanılmıştır.

3 Çeşitli basılı sözlüklerde “hazard” sözcüğü “afet” olarak da kullanılmaktadır.

tehlikeye yönelik sivil savunmaya ve ilk müdahaleye odaklansa da görece teknokratik bir yapıya sahiptir. Hâlbuki afet sosyolojisi alanında kabul edilen ilk sistematik çalışma bu paradigmanın gelişiminden önce yayımlanmıştır ve toplumsal öğeleri merkeze alan ve kapsayıcı bir çalışmadır. Bu çalışma, Samuel Henry Prince tarafından, 1917’de Halifax Limanı’nda bir Fransız mühimmat gemisinin limandaki bir Belçika gemisiyle çarpışmasının ardından meydana gelen patlama hakkında yazdığı doktora tezidir (Perry, 2007, s. 3; Scanlon, 1996, s. 265). Prince’in tezi olay yerindeki insanlarla ilgili gözlemleri, aile üyelerine ulaşmaya çalışan insanları, afetten sonra başlayan söylentileri, yağma korkusunu, şehrin hazırlıksızlığını ve olay yeriyle ilgili gözlemleri içermektedir (Prince, 1920). Ne var ki Tehlikeler paradigmasının gelişimiyle birlikte bu alandaki çalışmalar Prince’in çalışmasındaki kapsayıcılıktan yoksun, indirgemeci ve teknik bir nitelik kazanmıştır.

Afetlerin sosyal bilimler alanında ilgi görmeye başlaması ve tehlikeler paradigmasının gelişimi, Soğuk Savaşın şekillendirdiği 1950’lerde Amerika Birleşik Devletleri ordusunun bir nükleer saldırı karşısında sivil tepkileri incelemek için araştırmacıları teşvik etmesiyle⁴ sağlamıştır (Quarantelli, 1987, s. 288). Temel motivasyonu nükleer risklerin oluşturduğu bu paradigma içinde araştırmacılar, nükleer bombalama konusunda toplumsal deney yapamayacaklarından insanların deprem ve kasırgaların yarattığı hasar ve kayıplarla değişen psikolojisini gözlemlemiş ve savaş benzeri olumsuz koşullarda tepkilerini tahmin edebilmek için afetleri birer araç olarak incelemiştir (Quarantelli, 1987, s. 289). Bu paradigma temelde jeolog, meteorolog gibi doğa bilimcilerinin egemenliğinde gelişmiş oldukça teknokratik bir paradigma olduğu hâlde sosyal bilimcilere bu paradigmaya katkıda bulunmaları için çağrı yapılmıştır. Bu çağrının amacı, insanların afetlere tepki olarak verdikleri davranışları açıklayarak çeşitli afet planlarına katkıda bulunabilmektir (Oliver-Smith, 1996). Sosyal bilimciler de bu olayların temel sosyal süreçleri anlamak için gerçek laboratuvarlar olacağına inanmışlardır (Fritz, 1961). İlk afet araştırmacıları içerisindeki sosyologlar sosyal yapı ile uğraşmışlardır. Özellikle stres altında sosyal yapının sürdürülmesi, dönüşümü ve ortaya çıkışını tanımlamak ve açıklamakla ilgilenmişlerdir (Kreps, 1985; 1989).

Dolayısıyla ABD’de afet sosyolojisinin ortaya çıkışı askeri ve sivil kuruluşların potansiyel bir nükleer saldırı ve kimyasal savaşlar karşısında bireylerin nasıl tepkiler vereceğini öğrenmek istemelerine dayanmaktadır ve bu alandaki ilk çalışmalar olası bir saldırı sonrası sivil savunma ve ilk müdahaleye yönelmiştir (Tierney, 2007; 2019).

4 İlk yıllarda teşvik alanlar arasında Chicago Üniversitesi Ulusal Fikir Araştırma Merkezi, Maryland Üniversitesi ve Oklahoma Üniversitesi’ndeki sosyal bilimciler de vardı. Daha sonra Ulusal Bilimler Akademisi’nde afetler üzerine bir sosyal bilimler araştırma grubu oluşturuldu ve 1963’te Ohio Eyalet Üniversitesi’ndeki sosyologlar tarafından Afet Araştırma Merkezi (DRC) kuruldu (Quarantelli 1987). 1985 yılında Delaware Üniversitesi’ne taşınmıştır. Daha sonraki araştırmacılar, afete hazırlık ve müdahale (Tierney, Lindell ve Perry, 2001), tehlike azaltma (Mileti,1999), risk iletişimi (Lindell ve Perry, 2004) gibi kapsamlı çalışmaları içeren önemli çalışmalar yayımladılar.

Bu aynı zamanda, afetin bir topluluğun bombalanması olayında olduğu gibi bir dış tehdit olarak algılanmasına ve acil durum planlarıyla çözülebilecek bir kriz olarak tanımlanmasına da neden olmuştur (Scott, 1999).

Tehlikeler paradigması afet sosyolojisi alanında uzun yıllar hâkim yaklaşımı oluşturmuştur. Bu paradigmada tehlike doğal bir dış etken, şiddetli, toplumdan ayrı bir güç olarak kabul edilmiştir (Phillips ve Fordham, 2010, s. 6). Bu nedenle tehlikeden etkilenen nüfus bu şiddetli dış etkenin kontrolünü sağlayamayacak pasif bir varlık olarak değerlendirilmiştir (Perry, 2007, s. 12). Bu dönem, afet araştırmasına yönelik ilginin arttığı 1950’lerde, ABD’de sosyolojide yapısal işlevselcilik yaklaşımı egemendir. Toplumu çeşitli parçalardan oluşan bir sistem olarak kabul eden bu yaklaşıma göre parçalar bütünü (sistemin) hayatta kalmasını sağlamak üzere uyum içinde çalışmalıdır ve sistemin bir kısmındaki kesinti, tüm sistemi etkiler. Aynı dönemde gerçekleştirilen araştırmalar içerisinde de afet, sosyal sistemi zayıflatma etkisine sahip yıkımı ifade edecek şekilde tanımlanır. Bu görüşe uygun şekilde Fritz’in (1961, s. 65) afet tanımı şu şekildedir:

Zaman ve mekânda yoğunlaşan, bir toplumun veya bir toplumun görece kendi kendine yeten bir alt bölümünün ciddi bir tehlike altına girdiği ve üyelerinde ve fiziksel yapılarında kayıplara yol açan, sosyal yapının bozulduğu ve toplumun bazı temel işlevlerinin engellendiği bir olay.

Fritz’in yaptığı afet tanımı, afet araştırmalarını büyük ölçüde şekillendirmiştir. Araştırmalarda sıklıkla, sosyal yapının stres altında bozulmak yerine esnek ve uyumlu hâle gelebileceği anlayışı vurgulanmıştır.

Tehlikeler paradigması içinde toplumsal bozulmaya değinen ilk çalışma Fritz’in (1961) çalışmasıdır. Bu çalışmada afetlerin sosyal sistemin yetersizliği ve toplumsal bozulma ile ilgili olduğu ortaya konmuştur. Bu çerçevede afetin toplumsal istikrarı bir süreliğine bozduğu, ancak müdahale sayesinde tekrar istikrarlı duruma dönüşüm mümkün olduğu iddia edilmiş ve konu toplumsal değişim perspektifiyle tartışılmıştır. Fritz’in değerlendirmelerini yeniden yorumlayan Cisin ve Clark (1962, s. 30) afeti “normal aktiviteleri ciddi şekilde bozan” herhangi bir olay olarak, Kreps (1998, s. 34) ise sosyal bozulma ve fiziksel hasar yaratan “rutin olmayan olaylar” olarak tanımlamıştır. Fritz’in görüşlerini benimseyen bir diğer araştırmacı olan Buckle (2005, s. 179) 21. yüzyıla girerken sosyal bozulmanın büyüklüğünü vurgulayarak afet tanımını genişletmiş ve “uzun vadeli iyileşme ihtiyacı” gerektiren önemli, geri dönüşü olmayan bir kayıp ve hasar hissi olduğunu belirtmiştir.

Erken afet araştırmalarında askeri finansmanın çalışılacak konu üzerinde etkili olduğu yadsınamaz ancak yine de araştırmacılar, bulguların ordudan etkilenmediğini belirtmektedir. Dynes’e (1993) göre ordu, afetten etkilenenlerin çaresiz olacağını, toplumsal düzeni bozan davranışlar göstereceğini, bu nedenle komuta-kontrol ideolojisi altında düzenin yeniden ve hızlıca kurulması gerekeceğini varsaymıştır. Ancak

araştırmalar, afet karşısında toplumda organize davranışların ortaya çıktığını, bireysel ve günlük davranışların veya yağma gibi olguların nadiren meydana geldiğini göstermektedir (Webb, 2018). Fritz ve Williams'a (1957, s. 46) göre afetten etkilenenlerin refleks olarak paniğe kapıldığı, bölgeden çılgınca kaçmaya çalıştığına dair belirtilenler yanlış kanılardan ibarettir. Onlara göre, afetten etkilenen topluluk dışarıdan gelenlere göre daha kontrollü ve iş birlikçidir. Quarantelli'ye (1954, s. 275) göre de araştırmalarda paniğin sıklığına ilişkin varsayımlar abartılıdır⁵, diğer tepkilerle karşılaştırıldığında panik nispeten nadir görülen bir olgudur. İnsanların acil bir durumda bencilce tepkiler vereceği, psikolojik olarak yetersiz kalacağı, kendilerine bakamayacakları varsayılsa da araştırmaların tam aksini gösterdiğini belirtmektedir. Fritz (1961), yaptığı çalışmada insanların afet sonrasında güçlü bir ordu nedeniyle değil, büyük ölçüde kendilerinin fedakârlığı nedeniyle dirençli olabildiklerini savunmuştur. Fritz'den sonraki çalışmalara bakıldığında farklı görüşlere ulaşmak da mümkündür. Türkiye'de 13 Mart 1992'de Erzincan'da meydana gelen depremle ilgili araştırma, başkalarını kurtarmak için fedakârlık yapabilmeye yönelik hızlı tepkilerin beklenemeyeceğini göstermektedir. Bu depremde halkın büyük bölümü yaralanmış ya da ölmüş yakınlarını görmek durumunda kalmış, yaşanan afet küçük bir topluluk üzerinde güçlü ve yıkıcı travmatik etkilere sahip olmuştur (Comfort, Tekin, Pretto, Kirimli ve Anger, 1998). 2004 yılında Fas'ta yaşanan depremdeyse afetten hiç etkilenmemiş grupların enkaz altında kalanları kurtarma girişimi yerine pasif bir şekilde arama kurtarma ekiplerini beklediği, ekipler geldikten sonra da bu pasifliği sürdürdüğü belirtilmektedir (Helsloot ve Ruitenber, 2004, s. 104). Öyleyse halk tepkilerinin anlaşılması birçok durumda kültürün eşlik ettiği daha kapsamlı çalışmalara ihtiyaç duyabilmektedir.

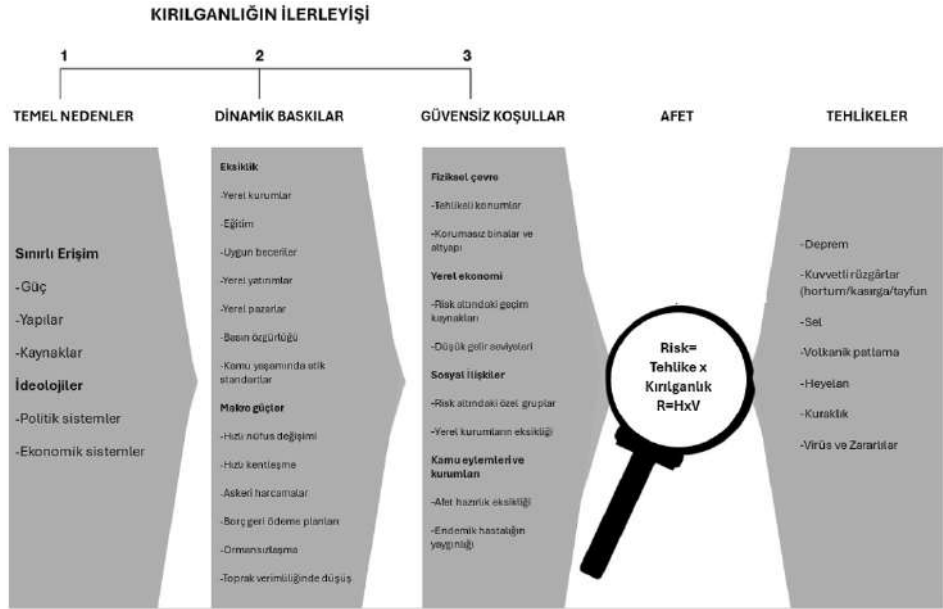
ABD'deki afet araştırmacıları, afeti ordunun savaş senaryosunu uygun bir şekilde yansıtmayı hedefledikleri için kısmen de olsa belirli özellikler gösteren olayları inceleme eğiliminde olmuş, afetin başlangıç hızı, kapsamı, büyüklüğü ve süresine göre değişiklik gösterdiğini kabul etmişlerdir (Barton, 1969). Araştırmacılar şiddetli, coğrafi olarak yoğun hasar bırakan ve hızlı başlangıçlı olaylar üzerinde odaklanmış. Böylece kasırgalar ve depremler üzerinde kuraklıktan, kıtlıktan, salgın hastalıktan daha fazla araştırma yapılmıştır. Bu nedenle tehlikeler paradigmasına yöneltilen en önemli eleştirilerden biri afetleri zaman ve mekân açısından sınırlı varsayarak hortum, kasırga, deprem gibi doğa olaylarına odaklanması ve kuraklık gibi etkileri daha uzun sürede ortaya çıkan tehlikeleri kapsam dışında bırakmasıdır (Wisner, Blaikie, Cannon ve Davis, 2004, s. 4). Bu paradigma kuramsal tartışmaların arka planda bırakılmasıyla da eleştirilmiştir. Nitekim 1950'lerden 1980'lere kadar olan ilk dönem afet sosyolojisi, büyük ölçüde acil durum profesyonellerinin yetiştirilmesi için gerekli akademik bilgiyi

5 Quarantelli (1989, s. 3) panikle birlikte beş yaygın efsane/mit bulunduğunu belirtmektedir: Panik miti, pasiflik miti, antisosyal mit, travma miti, benmerkezci mit.

sağlamak üzere yüksek fonlar alan bir araştırma alanı hâlini almıştır. Afet sosyolojisinin bu yönde gelişimi nedeniyle yönetimin işini kolaylaştıracak ve hızla sonuç veren çalışmalar desteklenirken yönetim için öncelikli olarak kullanılabilir olmayan kuramsal yaklaşımlar uzun süre görmezden gelinmiş ve bu sosyoloji alanının kuramsal tartışmalardan uzaklaşmasına neden olmuştur (Tierney, 2007, s. 506). Bu paradigma içinde yapılan çalışmalar bir dış etkenin varlığını kabul ederken afetin anlamını örtük bırakmakla, sosyal sistemin yetersizliği ve afet sonrası oluşan toplumsal bozulma üzerinde durulsa da afetin toplumsal nedenlerine odaklanmamakla da eleştirilmiştir (Perry, 2007). Bu eleştirilerin ışığında sonraki çalışmalarda “olay” perspektifinin dışına çıkmış ve sosyal süreçler de afet araştırmalarına dâhil edilmiştir (Wisner ve ark., 2004).

Kırılganlık Paradigması

Afet literatürü, 20. yüzyılın büyük bölümünde afetleri mühendislik ve benzeri yaklaşımlarla azaltılabilecek aşırı doğal olayların etkileri olarak anlamış (Burton, Kates ve White, 1978) ve Fritz’in tanımı uzun yıllar boyunca fail ve olay yaklaşımını kabul eden araştırmacılar için temel tanımlardan biri olmayı sürdürmüştür. 1980’lere gelindiğinde antropolog ve sosyologların afetlere yönelik yaklaşımı giderek değişmiş ve çeşitli disiplinlerden akademisyenler tehlikeler paradigmasına karşı çıkmıştır (Blaikie, Cannon, Davis ve Wisner, 1994; Oliver-Smith, 1999). Tehlike merkezli yaklaşımın öne sürdüğü gibi afetlerin coğrafi süreçlerin sonucu olmadığı, afetlerin özellikle gelişmekte olan ülkelerde yoksullukla, yoksulluğa bağlı faktörlerle toplumları kırılgan hâle getirdiği fikri yaygınlaşmaya başlamıştır. Böylece önceden doğal tehlikelerle eş kabul edilen afetlerin tanımı değişmiş, tanıma tehlikenin kırılganlıklarla etkileşime girmesi gerektiği eklenmiştir (Blaikie ve ark., 1994). Şekil 1’de görülebileceği gibi nüfusların kırılganlığı, afetin kendisinden zamansal veya mekânsal olarak uzakta olabilen alta yatan sosyal süreçlere ve nedenlere dayanmaktadır. Etki-Tepki Modeli/ Basınç ve Serbest Bırakma Modeli (The Pressure and Release (PAR) model), afetlerin iki karşıt gücün bir araya gelmesinden kaynaklandığını öne sürer: Kırılganlığı yaratan süreçler ve tehlike (ya da bazen yavaş yavaş ortaya çıkan doğal bir süreç) (Wisner ve ark., 2004, s. 46). Bu dönemde kültür, risk, toplumsal dayanıklılık, kırılganlık gibi kavramların afetlerle ilişkisinin incelenmeye başlanması ile afet sosyolojisi pozitivist gelenekten kopmuştur (Rodriguez, Donner, Trainor, 2018; Webb, 2018). Günümüzde eleştirel yaklaşımlar tarafından eleştirilmekle birlikte kırılganlık paradigması afet çalışmaları alanında egemenliğini sürdürmektedir.

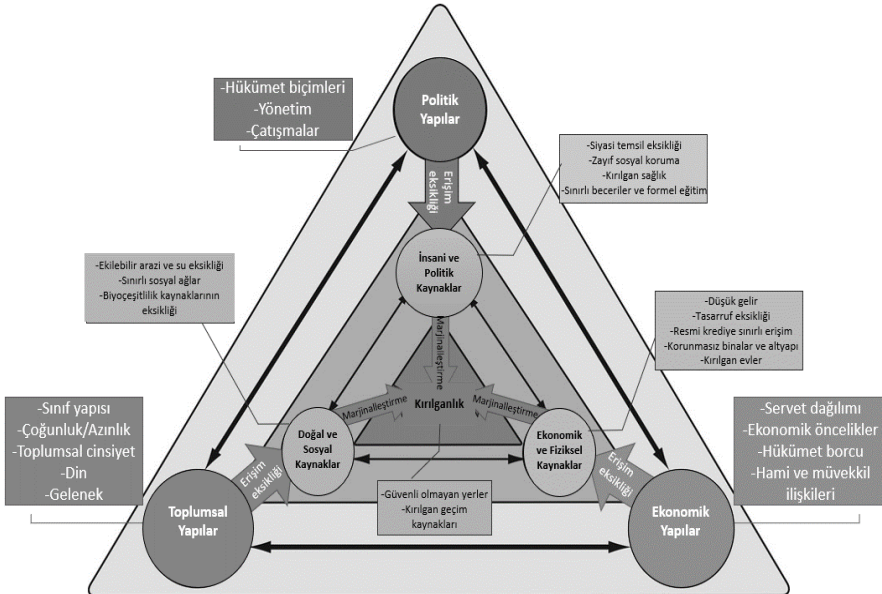
Şekil 1. Etki-Tepki Modeli/ Basınç ve Serbest Bırakma Modeli (The Pressure and Release (PAR) model) (Wisner, Blaikie, Cannon and Davis, 2004)

Kırılganlık paradigmasında, yere bağlı afet anlayışına karşı çıkılarak çevrenin taşıdığı risklerle afete maruz kalma arasında fiziksel bir ilişki olmadığı, aksine afet risklerinin sosyal özelliklere bağlı olarak değiştiği vurgulanmaktadır. Örneğin, açık bir alanda gerçekleşen şiddetli bir kasırga daha az tehlikeli olabilirken yoğun nüfuslu bir bölgede gerçekleşen zayıf bir kasırga daha fazla hasara neden olabilmektedir. Yoğunluk kadar nüfusun sosyoekonomik özellikleri de tehlikenin büyümesinde etkili olabilmektedir. Bu yaklaşıma göre afetler insan eylemleriyle ilişkilendirilmekte, *tehlikelerin doğal olabileceği ama afetlerin doğal olamayacağı savunulmaktadır*. Toplumdaki güç ilişkilerinin sonucu olarak bazı insanların diğerlerinden daha fazla felakete yatkın hâle gelebildiği ve böylece riskin toplumun sınıf, toplumsal cinsiyet gibi kavramlarla açıklanabilen farklılıklara sahip bir kısmı için daha yüksek olacağı belirtilmiştir. Örneğin araştırmalar yoksulların ve zenginlerin, kadınların ve erkeklerin afeti farklı deneyimlediklerini göstermektedir (Tobin-Gurley ve Enarson, 2010, s. 140). Afet tanımları birincil tanımlayıcı olarak sosyal ilişkilerle bağlantılandırıldıkça fail ya da fiziksel yıkım kavramlarıyla tanımlanan afet anlayışı büyük ölçüde terk edilmektedir. Fiziksel hasar yalnızca afetin büyüklüğüne ilişkin bir değişken hâlini almaktadır. Gilbert (1998, s. 13) “afetlerin faillerin bir işlevi olmadığını, köken itibarıyla sosyal olduğunu” vurgulayarak afete insan faktörünün neden olduğunu belirtmektedir. Pescaroli ve Alexander da (2015, s. 5) afeti, “insan alt sistemlerinde fiziksel, sosyal ve ekonomik bozulmaya neden olan bir dizi olay üreten, kırılganlıkla büyüklüğü değişen durumlar” olarak tanımlamaktadır.

Afetlerle ilgili saha çalışmalarında giderek daha fazla hâkim olmaya başlayan kırılma paradigması, afetlerin ancak kırılma bir nüfusla karşı karşıya gelmesiyle var olacağını öne sürmektedir. Kırılma paradigmasında risk merkezi bir kavramdır, ancak risk de kırılma her grup için farklı şekilde ortaya çıkar. Diğer bir deyişle tehlike varlığını sürdürse de bu tehlike her grup için afete dönüşmeyebilir, tehlike doğaldır ama afet toplumsaldır ve kırılma toplulukları daha çok etkiler. Kırılmanın pek çok sebebi olmakla birlikte nüfus dağılımı, nüfusun artması ve sosyal çeşitlilik başlıca karşılaşılan faktörler olarak gösterilmektedir. Örneğin Çin gibi nüfus yoğunluğu fazla ülkelerde depremlerin daha fazla tehlike oluşturduğu bilinmektedir (Quijia, Xinling, Guomin ve Rouwei, 1992). Benzer şekilde kıyı nüfusunun artması da sellere, tsunamilere maruz kalma riskini arttırmaktadır (Donner ve Havidan, 2008). Nüfusun belirli bir bölgede daha fazla olması ve kıyı bölgelerin yerleşime açılması toplumsal süreçlerin sonucudur. Örneğin Hint Okyanusu tsunamisinde ölüm ve yaralanmalarda yüksek etkisi olan faktörlerden biri kıyıdaki eğlence ve iş organizasyonlarıdır (Rodriguez ve ark., 2018). Sosyal tanımlar yapan araştırmacıların çoğu için afet, sosyal değişim bağlamında anlaşılmaktadır. Afet sürecinin kırılma arttırabileceği (Wisner ve ark., 2004, s. 32), kırılma ve daha önce afetten etkilenmiş durumda olanların sonraki afetlerde daha da kırılma hâle gelebileceği tartışılmaktadır (Chakraborty, Collins, Montgomery ve Grineski, 2014).

Koşullar değiştiğinde bazı sosyal grupların diğerlerinden daha fazla kırılma hâle gelebileceği göz önünde bulundurulduğunda tehlikenin nasıl afete dönüştüğü ve kırılmanın bu süreçte aldığı rol açıklayıcı hâle gelmektedir. Kırılma bir toplumdan diğerine farklılık göstermektedir. Hatta araştırmalar aynı toplum içerisindeki kaybın büyüklük ve niteliğinin de bir gruptan diğerine değiştiğini belirtmektedir (Kuran ve ark., 2020). Afet araştırmalarındaki kırılma paradigması, zenginliğe ve güce sahip bireylerin afetlerden etkili bir şekilde kurtulma olasılığının daha yüksek olduğunu vurgulamaktadır (Bullard, 1994; Enarson ve Morrow, 1998; Fothergill, Maestas ve Darlington, 1999). Sonuç olarak, gelir durumu afet çalışmalarında kapsamlı bir şekilde araştırılması gereken kritik bir faktör olarak ortaya çıkmaktadır. Ancak sosyal eşitsizlik, gelir ve mal varlığındaki eşitsizliklerin ötesine geçerek kültürel boyutlarla daha da derinleşmektedir (Lizardo, 2010). Sosyal yaşam üzerindeki olumsuz etkiler, standartların altındaki koşullarda yaşayan düşük gelirli topluluklar tarafından da orantısız bir şekilde deneyimlenmektedir. Örneğin, bir afetten sağ çıksalar bile, bu topluluklardaki bireyler yağmacı olarak damgalanabilmektedir (Tierney, Bevc ve Kuligowski, 2006). Araştırmalar, afetler sırasında belirli grupların marjinalleşmesinin ve kırılmasının, geleneksel bakış açılarına meydan okuyan siyasi ve ekonomik süreçlerin bir sonucu olduğunu göstermektedir (Blaikie ve ark., 1994; Susman, O'Keefe ve Wisner, 2019; Wisner ve ark., 2004). Bir başka yaklaşım ise kurumların afetlerin oluşması ve şiddetlenmesindeki rolünü vurgulamaktadır (Clarke, 1988; Clarke ve Short, 1993; Tierney, 1999). Bu çalışmalara dayanarak afetler kültürel, sosyal ve tarihsel süreçlerin doğrudan sonuçları olarak

incelenmeye başlanmıştır (Button, 2016). Örneğin afet yaşandığında sıklıkla pasif olarak konumlandırılan yerel topluluklar pasif varlıklar olmadıkları gibi yeteneklerini çeşitli biçimlerde sürekli olarak sergilerler. Anderson (1965), Wenger ve Weller (1973) gibi akademisyenler bu olguyu “afet alt kültürü” olarak adlandırmıştır. Bu afet alt kültürü, toplulukları, yerel bilgi, beceri, teknoloji ve dayanışma ağları da dahil olmak üzere kendilerine özgü kaynaklarını önemli ölçüde kullanmaları için güçlendirmektedir. Afetler, travmatik anıları tetikleyen sosyokültürel mekanizmalar ve rejim türleri açısından farklılık gösterebilmekte ve deneyimlerin farklılaşmasını etkileyebilmektedir (Qian, 2021). Bu nedenle, afetler kültürel süreçleri yalnızca yüzeysel olarak göstermekle kalmamakta aynı zamanda temel bir biçimde yansıtmaktadır. Yoksullar veya evsizler gibi toplumun “marjinalleştirilmiş” kesimleri, yüksek toplumsal tabakalara mensup olanların düzenli olarak sahip olduğu kaynaklara ve korunma araçlarına erişememektedir. *Kırılğanlık* bu eşitsizliklerin toplum içinde nasıl bölüşüldüğünü gösterir (Wisner ve ark., 2004). Kırılğanlıklar dinamik baskılar, kaynaklara erişim ve güvenilirlik gibi yapısal kısıtlamaların birçok biçimde karşılaşmasıyla ortaya çıkar, derinleşir ve artar. Şekil 2’de daha detaylı şekilde görülebileceği gibi kaynaklar yerel olarak mevcut olsa bile birçok insan yaş, cinsiyet, sınıf, etnik ve dini köken, kötü yönetim, adaletsiz dağılım gibi nedenlerle bunlara erişememekte; bu da hem günlük yaşamda hem de tehlikeyle karşılaşma durumunda daha da marjinalleşmeye neden olmaktadır (Wisner, Gaillard ve Kelman, 2012, s. 24). Kölelik ve ekonomik sömürü mirasından devraldığı *kırılğanlık* nedeniyle 2010 depremi, yabancı güçlerin Haiti’nin iç işlerine ve bağımsızlığına yöneltilen etkiyi hızlandırmıştır ve bu durum halkın çıkarlarını göz ardı eden siyasi, sosyal ve ticari elitlerin yararına hizmet etmiştir (Schuller, 2016).

Şekil 2. Kırılğanlık üçgeni (Triangle of vulnerability) (Wisner, Gaillard and Kelman, 2012)

Kırılganlık yaklaşımına yönelik temel eleştirilerden biri, egemenin nüfusun bir bölümünü kendi söylemi içinde kırılgan “kıldıktan” sonra onlara yapılacak yardımları da yine kendi kalkınmacılık anlayışı çerçevesinde saptaması, bu yardımların nihai olarak zarar görmüş/görebilecek nüfustan çok egemenin kendi uzun vadeli planlarına katkı sağlamasıdır (Bankoff, Frerks ve Hilhorst, 2004). Kalkınma, koşulları güvenli hâle getirme ve baskıları iyileştirme amacı taşıdığı iddia eder ancak aynı zamanda iddia ettiğinin aksine kırılganlığın artmasının kökeninde de kalkınma araçlarının kendisi yer alıyor olabilir ya da afet riski azaltmaya yönelik alınan önlemler belirli bir bölge için eşitsizlikleri derinleştirerek bölgeyi orada yaşayanlar için daha tehlikeli hâle getirebilir. Drabek (1986), afet araştırmalarında planlama, uyarı, tahliye, acil durum, restorasyon, yeniden yapılanma, algılar ve uyum gibi farklı ilgi alanları belirlemiştir. Hazırlık, müdahale, iyileştirme ve zarar azaltma olarak belirlediği dört ana başlık altında afet sosyolojisini ele almıştır. Ancak bu sosyolojik araştırmaların ve yaklaşımların çoğu gelişmiş dünya için tasarlanmış ve uygulanmıştır. Gelişmekte olan ülkelerin kültürel bağlamında bu yaklaşımların uygulanması oldukça sınırlıdır. Benzer şekilde az gelişmiş ülkelerdeki afet riski yönetimini destekleyen kalkınma projeleri; örneğin Vietnam’daki hidroelektrik çalışmalar, hem çevre tahribatına hem de birçok etnik azınlığı yerinden ederek kimliklerinin kaybedilmesine neden olmuş ve onları yeni afet risklerine karşı her zaman olduğundan daha korunmasız hâle getirmiştir. Bu tür kalkınma projeleri çevresel risk değerlendirmesinin eksiklikleri yanında sosyal risk değerlendirmesini neredeyse hiç gerçekleştirmemektedir. Bu ve benzeri yapısal eşitsizlik ve baskının karmaşık kombinasyonları nedeniyle afetler tüm toplulukları ve toplumları eşit şekilde etkilememektedir: kadınlar kıyı fırtınalarında ve tsunamilerde erkeklerden daha sık ölmektedir (Doocy, Daniels, Murray ve Kirsch, 2013); ayrıca afetlerden sonra aile içi şiddete maruz kalmaktadır (Abiona ve Foureaux Koppensteiner, 2018). Nepal’de 2015 depreminden sonra eşi ölen kadınlar evlerini yeniden inşa etmek için hibe almakta zorluk çekmiştir çünkü tüm belgeler eşlerinin adına düzenlenmiştir (Jackson, Fitzpatrick ve Man Singh, 2016). Oysa afetlerde ortaya çıkan bu sosyal farklılıklar çok az görünür durumdadır. Uluslararası kuruluşlar ve devlet kurumları için afet riskini anlamak üzere yapılan bilgi üretimi büyük oranda mühendislik temelli teknik bir eğilimi desteklemektedir. Aynı zamanda bu bilgilerin akademi dışından teknoloji ve veri şirketleri gibi üreticileri zengin ülkelerde bulunmaktadır. Oysa nedenleri yukarıda açıklandığı üzere afetlerin çoğu daha yoksul ülkelerde ortaya çıkmaktadır.

Kalkınmacılık anlayışıyla neoliberal politikalar riskli bölgelerde giderek genişleyen kentsel alanları, imara açılan arazilerdeki inşaat yatırımlarını ve diğer finansal mekanizmaları destekler, bu da afet risklerinin benzer hızda büyüme göstermesi anlamına gelir. Gerçek nedenleri gizlendiğinde afete karşı önlemler almak, hazırlıkta bulunmak için halk, çoğunlukla bu konudaki karar vericileri sorumlu olarak görür ve devletin kapasitesine inanma eğilimi gösterir. Etkilenen topluma yapılan ilk müdahalenin

ardından, olayın siyasallaşması normale dönüş süreçleri boyunca devam eder ve afetler, siyasi karar alma mekanizmalarının işlemez hâle geldiği geçici bir dönem yaratır (Olson, 2000, s. 266). Aynı zamanda, afetin tanımı ve sunumu gibi karmaşık ve çelişkili yeni konular çeşitli siyasi ve kamusal gündemlerde ortaya çıkar. Halk yine de kurumların tehlikeyi kontrol edilebilecek düzeyde başarılı olduğuna güvenir (Scolobig, De Marchi ve Borgave, 2012). Afetin ortaya çıkması ve yönetilebilir olmaması durumlarında ise halkın güveni sarsılır ve bu, siyasi sistemler için bir krize dönüşebilir (Boin, McConnell ve ‘t Hart, 2008). Bu nedenle siyasiler afetleri kamusal bir sorun ve sembolik bir siyaset alanı olarak görür (Herzog, 2007). Sembolik siyaset alanında başarısızlıktan kaçınılabilmenin ve siyasi bir krizin ortaya çıkmasını önlemenin yolu olarak da daha önce kurgulandığı üzere müdahale edilemeyecek ölçüde büyük bir paydaşa sorumluluk yüklenir: doğa.

Eleştirel Yaklaşımlar

Eleştirel Yaklaşımlar, Tehlikeler paradigmasını afeti fiziksel bir olaya indirgemekle, Kırılgnalık paradigmasını ise belirli bir grubu kırılgn olarak etiketleyerek kırılgnlıklarını yeniden üretmekle eleştirmektedir. Eleştirel yaklaşımlara göre kalkınma söyleminin kökleri 1945 yılından daha eskiye dayanmaktadır ve temelde sömürgecilik anlayışının devamı niteliğindedir. 17. yy’dan 19.yy’a kadar dünyanın belirli bölgeleri (özellikle sıcak ekvatorial bölgeler) Avrupalılar için güvensiz, sağlık için tehlikeli, vahşi iklime sahip, ölümcül hastalıklar barındıran bölgeler olarak tanımlanmıştır. Avrupalılar köle ticareti için bu yolları kullanmış ancak ekvatorial iklim koşullarına uyum sağlayamadıklarından hastalıkları bu coğrafyanın tehlikeli oluşuna bağlayan tropiklik söyleminin gelişmesine neden olmuştur (Castano, 2019). Tropiklik ya da kalkınma söylemi kadar Kırılgnalık söylemi de egemen Batılı liberal bilincin içinde oluşan bir bilgi sistemine aittir ve bu nedenle kaçınılmaz olarak bu kültürün değer ve ilkelerini yansıtır. “Tropiklik”, “kalkınma” ve “kırılgnalık” kavramlarının tek ve aynı özcü ve genelleştirici kültürel söylemin parçalarını oluşturduğu ileri sürülmektedir: dünyanın geniş bölgelerini tehlikeli —hastalıklarla dolu, yoksullukla boğuşan ve afete eğilimli— olarak karalayan; bu bölgelerin sakinlerini aşağı, eğitimsiz, aciz, kurban olarak tasvir eden ve bu hastalıklara çare bulmak için gereken uzmanlığı Batı tıbbına, yatırımlarına ve önleyici sistemlerine dayandıran bir söylem (Bankoff, 2001).

Eleştirel yaklaşımların yönelttiği ikinci önemli eleştiri, ilk örneklerine Kırılgnalık Paradigması içinde rastlanan “*doğal afetler doğal değildir*” iddiasında somutlaşmaktadır. Eleştirel afet akademisyenleri depremler ve kasırgalar gibi doğal tehlikelerin varlığını inkâr etmemekte ancak bu tür olaylar karşısında insanların sosyal, siyasi ve ekonomik ilişkiler tarafından kırılgn hâle getirildiğini vurgulamaktadır. Bu ilişkilerin nasıl kuramsallaştırıldığı sosyoloji literatüründe Marx’ın diyalektiğinden sosyal inşa

kadar birçok tartışmada bulunmaktadır. Ancak afet literatürü içinde “doğal” olana ilişkin kapsamlı tartışmalar oldukça yeni görülmektedir. Bu yaklaşımların temel iddiası, afet riskinin gerçek nedenlerinin afete doğallık eklenerek gizlendiği, böylece risk azaltmaya yönelik önlem alma davranışlarının uygulamaya konulmadığı yönündedir. Özetle eleştirel araştırmacılar kırılabilirlik paradigmasının tehlike paradigmasına yönelttiği eleştirileri kabul etmekle birlikte kırılabilirlik paradigmasının kapsamının genişletilmesi ve afetlerin tehlikelerle ilişkisi bağlamında değil, sadece ve tamamen siyasi, sosyal, ekonomik bağlamda değerlendirilmesi gerektiğini vurgulamaktadır (Blaikie ve ark., 1994; Wisner ve ark., 2012).

Doğal afet kavramı, dünyanın çoğunlukla Batılı olmayan büyük bir bölümünün geri kalanlar için tehlikeli yerler olarak tasvir edilmesinin önünü açar. Böylece dünyanın bir bölümü tarihsel ve kültürel olarak riskli bir coğrafya olarak adlandırılır. Bu yolla görünürde herkesin iyiliğine çalıştığı varsayılan ancak gerçek ihtiyaç sahiplerinin zararına işleyen çeşitli müdahaleler meşrulaştırılır. Ancak zarar açıkça gösterilemeyeceğinden çağa uygun biçimde başka bir söylemin içinde gizlenir. Örneğin bu zarar, 17.yy’dan 19.yy’a kadar tropiklik söylemi içinde gizlenmiştir. *Tropiklik* söylemi bir bölgenin tehlikeli olduğuna işaret ederken Batı müdahalesini de *sömürgecilik* olarak meşrulaştırmıştır. 1945 sonrası, tropiklik söylemi yerini *kalkınma* planlarına bırakmış ve bu kez batı müdahalesi *yardımlar* olarak ortaya çıkmıştır. 1990’larda ise kalkınma konusu yerini *kırılabilirliklere* bırakmıştır ve batı müdahalesi yine yardım, zarar azaltma, hafifletme olarak yerini yeniden almıştır (Bankoff, 2001; Castano, 2019).

Afetin neden tümüyle toplumsal, ekonomik ve politik bağlam içinde ele alınması gerektiğini gösteren, doğal afetlerin doğal olmadığı iddiasının somutlaştığı noktalar şu şekilde özetlenebilir:

- “Doğal afet” kullanımına rastlandığında akla ilk önce evlerin yıkıldığı bir görüntüyle deprem, yine evleri, arazileri, tarım alanlarını tahrip eden sel gelebilir. Volkanik patlamalar ve kasırgalar yaşanan ülkeye göre “doğal afet” seçeneklerinin genişlemesine yardımcı olabilir. Hepsinin ortak noktası; olumsuz etkilenen canlılar, mülkler, araziler olduğudur. Yani deprem ya da sel gibi bir bileşeni değiştirmek denklemin çıktısını aslında değiştirmez. Hatta yarattığı tahribatın asıl nedenleri denklemden çıkarıldığında depremler, kasırgalar, tsunamiler, kar fırtınaları, seller, kasırgalar, toprak kaymaları, volkanik patlamalar gibi olaylar, canlı bir gezegenin varlığına işaret etmektedir. Araştırmacıların belirttiği gibi tek başına yağış ya da deprem gibi doğa olayları tehlikeli ancak normal ve birçok açıdan gerekli kabul edilmektedir (Kelman, 2010). Bangladeş’te sel riski altındaki adalarda yaşayan yerliler için bir aşırı yağış olayının gerçekleşmesi tarım, ulaşım, balıkçılık için olumlu kabul görüldüğünden sonuçları itibarıyla afet olarak kabul edilmemektedir (Schmuck-

Widmann, 1996). Birçok durumda bir yerde afet olarak kabul edilen ve sonuçlanan aynı tehlike, başka bir toplum için farklı anlamlar taşımaktadır. Aynı şehrin belli bir bölgesinde afetle sonuçlanan sel gibi bir olay başka bölgesinde hiçbir zarara neden olmamaktadır (Cannon, 1994).

- Afet süreci, afetin kaynakları itibarıyla türlere bölünmesiyle değil, toplumdaki çeşitli etkileşimler ve örtüşme yönleriyle anlaşılabilir. Altyapının depreme dayanıklı olduğu, kırılma dayanıklılığın sıfır olduğu bir bölgede gerçekleşecek fiziksel bir yer sarsıntısı olarak depremin afetle sonuçlanma olasılığı düşüktür. Deprem biliminde sık sık tekrarlanan *depremler değil, binalar öldürür* ifadesi bunun bir örneğidir. Afet, insani değerlerin, insan iradesinin bir çıktısıdır, afeti oluşturabilir ve şiddetlendirebilir. Çoğu durumda bu bağlantı görünür hâdedir, bir yamaçtaki ormanların yok edilmesi bir toprak kayması için koşulları sağlar. Örneğin 2018 yılında Hindistan Kerala'daki sel yalnızca şiddetli yağışların sonucunda gerçekleşmemiştir, eyalet yıllar boyunca yanlış ve kötü kalkınma planlarıyla sömürülmüş arazilere ev sahipliği yaptığından halk zaten tehlikeye açık yerlerde yaşadığı için gerçekleşmiştir (Chmutina, von Meding ve Boshier, 2019). Bu tetikleyici rol, 2010 Deepwater Horizon patlaması⁶, 1986 Çernobil Nükleer Santrali patlaması gibi diğer teknolojik girdiler yoluyla da üstlenilebilir ve tam da bu nedenle afetin üzerine *doğallık* eklenemez. Buradan hareketle bu bölümde literatürde afetin doğallığına ilişkin yapılan eleştiriler daha detaylı incelenecektir.

Eleştirel yaklaşımı benimseyen araştırmacılar uzun yıllar afetin doğal olamayacağı üzerine tartışmalar yürütmüş ve afetin neden doğal olamayacağına ilişkin bakış açıları sunmuşlardır (Ball, 1975; Oliver-Smith, 1986; Cannon, 1994; Chmutina ve von Meding, 2019). Milet (1999), birçok afetin beklenmedik olmadığını; yapılı çevre ve yaşayan topluluklar arasındaki etkileşimlerin öngörülebilir sonuçlarından kaynaklandığını belirtmektedir. O'Keefe, Westgate ve Wisner (1976) “doğal afet” teriminin yanlış bir adlandırma olduğunu kabul etmekte ve “doğal afetler” olarak adlandırılanların ne kadar “doğal” olduğunu sorgulamaktadır. Bu araştırmacıların tamamı birçok afetin doğal tehlikeler ile sosyal ve insani hassasiyetlerin birleşiminden kaynaklandığını vurgulamaktadır. Bu önemli nokta, bir afetin “doğal” olarak etiketlenmesinin birçok paydaşı etkili bir şekilde “suçtan kurtaracağını” öne süren Boshier (2008) tarafından da yinelenmektedir⁷.

6 20 Nisan 2010'da Meksika Körfezi'nde petrol sızıntısı sonucu gerçekleşen patlama.

7 20.yy öncesinde de afetin doğal olup olamayacağına ilişkin sorgulamalara rastlamak mümkündür. 1 Kasım 1755'te Lizbon'da gerçekleşen depremin ardından Rousseau, Voltaire'e yazdığı mektuplarında yıkılan evleri doğanın inşa etmediğini ve nüfus yoğunluğunun depremi felakete dönüştürdüğünü ileri sürdü (Master ve Kelly, 1992, s.110). Bununla birlikte 1755'ten günümüze gelinceye dek afet, insanın suç ortaklığını yok sayan doğal bir durum olarak kabul edilmekte ve “doğal afet” terimi yaygın olarak kullanılmaya devam etmektedir.

“Doğal afet” teriminin Birleşmiş Milletler (BM) tarafından 1990’lı yılların “Doğal Afet Zararlarının Azaltılması Uluslararası On Yılı” ilan edilmesiyle akademik literatürde sıklıkla kullanıldığı görülmektedir. Ancak daha sonra Birleşmiş Milletler Afetlerin Azaltılması Uluslararası Stratejisi (UNDRR) afetlerin doğal olmadığını kabul ederek “doğal afet” terimini kullanmamayı taahhüt etmiştir.⁸ Üzerine düşünülmüş ya da düşünülmemiş olsun doğal afet teriminin kullanılması çeşitli riskleri barındırmaktadır. Bu ifade, insanlara kendilerinin ya da kurumların ne kadar güçlü olurlarsa olsunlar afet söz konusu olduğunda yapabileceklerinin çok az olduğunu çağrıştırmakta ve önlem alma davranışlarını da büyük oranda olumsuz etkileyebilmektedir. Bu ifadenin sözlüklerdeki kullanımı da bu yaklaşımı desteklemektedir. “Natural disasters (doğal afetler)” İngilizcede; “Büyük hasara veya can kaybına neden olan sel, deprem veya kasırga gibi ani ve şiddetli doğal olay” olarak tanımlanırken Türkçede *doğal afet* «İnsan eliyle önlenemeyen sel, fırtına, deprem, dolu vb. felaketlerin her biri; tabii afet, katastrof» ve *afet* “Çeşitli doğa olaylarının sebep olduğu yıkım”⁹ “āfa(t): bela, felaket, salgın hastalık”¹⁰ olarak tanımlanmaktadır. Osmanlı Türkçesinde de afetin “neket, facia, faciat, bela, âsib, badire, kaza, musibet” olarak karşılıkları bulunduğu görülmektedir.¹¹ Türkçe tanımında daha da açık bir biçimde görülebileceği gibi afet, önüne ve içeriğine *doğallık* eklendiğinde *insan eliyle önlemenin* mümkün olmadığı olaylar olarak kabul edilmektedir. Tehlike ve afet arasında ayırım yapılması gerektiğini vurgulayan eleştirel araştırmacılar için yukarıdaki tanım daha önce de belirtildiği gibi insanın afette tamamen etkisiz kaldığına işaret etmektedir. Yine de hem akademik çevreler hem medya hem de karar alıcılar tarafından *doğal afet* ifadesi kullanılmaya devam etmektedir. Chmutina ve von Meding (2019) 589 makaleyi inceleyerek bu ifadenin üç temel şekilde kullanılmaktadır. Bunlardan ilki kavramın doğal ve insani kaynaklı tehlikeleri birbirinden ayırt etmek için kullanılması, ikincisi moda bir kavram olarak görülmesi ve metnin popülerliğini artırmak amacıyla kullanılması ve sonuncusu da kavramın kendisini eleştiren tartışmalar içinde, yani bir eleştiri odağı olarak kullanılmasıdır.

Chmutina ve von Meding’in (2019) yaptığı çalışmaya göre doğal afet kavramının kullanımındaki en yaygın neden; popüler/moda olduğunun düşünülmesidir. Buna göre afet riskinin azaltılmasının teknik, sosyal, ekonomik, politik çeşitliliği içermesi gerektiği vurgulansa dahi sorumluluk büyük oranda *doğaya* devredilmeye devam etmektedir. Burada temel anlayış, bu kavram kullanıldığında akademik çıktının genel kitle tarafından daha anlaşılır olmasına katkı sağlayacağıdır. Ancak Chmutina ve von Meding’in (2019) belirttiği gibi anlam çeşitliliğini aktarmak niyetiyle “doğal afet” kullanımına devam etmek anlaşılır kılmaya yönelik amaca hizmet etmez çünkü bu

8 Daha fazla bilgi için bkz: <https://www.undrr.org/our-impact/campaigns/no-natural-disasters>

9 Tanımlar için Türk Dil Kurumu Türkçe Sözlük kullanılmıştır.

10 Tanım için Nişanyan Türkçe Etimolojik Sözlük kullanılmıştır.

11 Redhouse’s Turkish Dictionary Osmanlı Türkçesi-İngilizce (1856) sözlükten faydalanılmıştır

kavram da herkes tarafından aynı anlamı karşılamayarak gerçek kırılmalılığı gizleme tehlikesine neden olur. “Sel afeti, deprem afeti” gibi kullanımlardaysa benzer bir şekilde tehlike ön planda tutulmaya devam etmekte ve tehlikeler paradigmasının sınırları içine geri dönülmektedir. Oysa afet, kötü yönetilmiş bir sürece işaret ettiği için ani gelişen afet diye bir şeyin varlığından bile söz etmek mümkün değildir ve bu ifade afete eşlik eden güç, sınıf, eşitsizlik, marjinalleştirme, kalkınma gibi süreçleri dışarıda bırakmaktadır (Chmutina ve ark., 2019; Miskimmon, O’Loughlin ve Roselle, 2013).

Daha önce belirtildiği gibi bazı araştırmacılar, sosyal olarak inşa edildiğini kabul etse de afetin doğal bir tetikleyicisi olduğunu belirtmek için alışageldiği üzere bu ifadeyi kullanmayı sürdürür. Genelde heyelan, deprem, volkanik patlama gibi tehlikelere fazlasıyla odaklanılan jeoloji bilimleri gibi diğer alanlarda afetin temel sosyolojik nedenlerine değinilmediği için afet risklerini azaltma ve bütünlüklü bir afet politikası oluşturma konusunda sosyal, ekonomik, politik yönlerin önemine vurgu yapılmaz. Bazı yazarlar teşvik edici fikirler sunmuş olsa da daha geniş coğrafi alanda boşluğu dolduracak güçlü alternatifler sunmakta zorlanmaktadır, farklı ölçekler içinde ve arasında farklı paydaşların rollerini ve sorumluluklarını vurgulayan ve yukarıdan gelen eylemler ile aşağıdan gelen girişimler arasındaki ikiliğin ötesine geçmek için ileriye dönük yollar öneren çok az çerçeve mevcuttur (Gaillard ve Mercer, 2012, s. 98). Afet politikası oluşturulurken gündelik risk, kültürel bağlam, geleneksel yerel bilgiyle hayatta kalma stratejileri ve risk algısı Batı egemen söylem tarafından dikkate alınmayarak marjinalleştirilir. Böylece diğer birçok sosyal meselede olabileceği gibi afetler de ancak teknokratik ve neoliberal çözümlere ihtiyaç duyulan bir problem olarak yansıtılır. Böylece doğa üzerinde gerçekleştirilecek her müdahale meşru hâle getirilir (Pelling, 2001). Bu, temelde birincisiyle ikincisinin neden sonuç ilişkisiyle birbirine bağlı olduğu iki şeye yol açar:

- Birincisi, afetlerin “doğal” olarak çerçevelenmesiyle olası olumsuzluklar için hazırda tutulan bir paydaş olarak *doğa* ve tehlikeli olarak kurgulanan *doğadan* gelecek herhangi bir tehdidin yönetilmesi gerekliliği (Gould, Garcia ve Remes, 2016),
- İkincisi, yönetimin doğanın tehdidine karşı koymak için gerekli kapasite ve uzmanlığa sahip bir devlete bırakılması ve serbest piyasanın egemenliğinde giderek yaygınlaşan bir afet endüstrisinin varlığı (AragOn-Durand, 2009; Gould ve ark., 2016; Pelling, 2001).

Diğer bir deyişle doğanın tehlikeli ve yönetilmesi gereken bir olgu olarak kabul edilmesi bir yandan doğayı yönetme iddiasındaki yönetimlere diğer yandan konunun ekonomik çıkarlarla olan ilişkisini pekiştiren bir afet endüstrisinin gelişimine yol açmaktadır. Buradan anlaşılacağı gibi doğa ve devlet arasında bir iktidar bağlantısı bulunmaktadır ve sembolik olarak “doğal afet” ifadesini kullanmak baskıcı sosyal normlara ve afet endüstrisine hizmet etmektedir (Gould ve ark., 2016). Afete ilişkin

kayıpları ve afet etkilerini önlemek yerine doğanın tehdidi altında bulunduğu fikri yaygınlaştırılarak Tehlikeler Paradigmasında olduğu gibi insan faktörü tamamen pasif duruma getirilmektedir (Wallace-Wells, 2019). Üstelik “güçlü ve insafına kalınan doğa” karşısında üstünlük kazanabilmek için ancak katı önlemlerle onun üzerinde hâkimiyet kurmak gerektiği fikri yaygınlaştırılmakta ve böylece doğa tahribatı meşrulaştırılmaktadır. Ancak doğa üzerinde gerçekleştirilen her sert eylem, afet riskini arttırarak toplumu daha kırılgan hâle getiren bir kısır döngüye neden olmaktadır. Dolayısıyla bu anlayış, hem eylemlerin kimin yararı için sürdürüldüğünü ve korunmasız insanların neden daha fazla riske maruz kaldığını gizlemek için kullanılmakta hem de zaten baştan kazanacağı kabul edilmiş doğa karşısında karar vericilerin savaşıma çalışsa da sonunda neden sürekli kaybettiğine dayanak olarak sunulmaktadır. Güçlü doğa-güçsüz ve çaresiz insan ikilisi bir kez kabul edildiğinde önlem almak, zarar azaltmak ve afet karşısında tepki göstermek en baştan engellenmektedir. Bu, eski çağlarda afeti “Tanrı’nın işi” olarak görmekle ya da günahın sonucu bir ceza olarak görmekle benzerlik göstermekte ve afetlerin kaynağı doğal kabul edildiğinde başka herhangi birine başarılı olacak alan tanınmamaktadır.

Doğal afetlerin doğal olmadığı iddiası çeşitli kuramcılar tarafından eleştirilmiştir, ancak bu eleştirilere geçmeden önce bu iddianın ağırlıklı olarak sosyal bilimlerde savunulduğunu, eleştirilerin ise ağırlıklı olarak doğa bilimciler tarafından yapıldığını hatırlatmak önemlidir. Bu eleştirilerden ilki, tıpkı tüm suçu doğaya yüklemenin sakıncalarında olduğu gibi tüm suçu insana yüklemenin de yanlış olacağı yönündedir (Brookfield, 1999, s. 10). Bu iddiada, modern teknolojiyi kullanarak afetlerin meydana gelme olasılıkları tahmin edilebilse bile var olan yüksek donanımla ve teknik beceriyle *afetin* kesin olarak tahmin edilemeyeceği savunulmakta, yani yine afet fiziksel bir olguya indirgenmektedir. Aynı zamanda bu görüşün savunucuları afete hazırlık, kurtarma, zarar azaltma gibi süreçlerle ilgilenmek üzere kurulan kuruluşların pratikte tüm sorumluluğu üstlenemeyeceklerini de belirtmekte (Kumagai, Edwards ve Carroll, 2006, s. 109), yani olgunun fizikselliğini vurgulayarak devletin sorumluluk alanını sınırlandırmaktadır. Diğer taraftan bu eleştiri afeti tümüyle deprem, sel, yangın gibi doğa olaylarıyla eş kabul etmektedir, oysa afetin tek bir olay değil sosyal bir süreç olduğu düşünüldüğünde bu eleştirinin kuruluş itibarıyla hatalı olduğu söylenebilir.

İkinci eleştiri, “doğal afet” ifadesini kullanmakta ısrar eden diğer araştırmacıların insanın da doğanın bir parçası olduğunu savunmaları ve bu ifadeyi kullanmanın yanlış kabul edilemeyeceği şeklindedir (Chmutina ve von Meding, 2019). Bu eleştiri, fiziksel dünya ile sosyal dünya arasındaki farkları görmezden geldiği ve sosyal bilimleri bir bütün olarak anlamsızlaştırdığı için mantıklı bulunmamıştır. Daha çok doğa bilimleri araştırmacıları tarafından yöneltilen son eleştiri ise doğa kökenli deprem gibi bir doğa olayını insan kökenli nükleer patlamalar gibi antropojenik olaylardan ayırmak gerektiği ve bu nedenle araştırmacıların “doğal afet” terimini kullanmayı sürdürmeleri gerektiği

savunulmaktadır. Bu eleştiriye cevap olarak şu söylenebilir: Eleştirel yaklaşımlarda tehlikelerin varlığı reddedilmez ve tehlikelerin doğal olduğu durumlar da söz konusudur. Burada kritik olan tehlike kavramının afet kavramı yerine kullanılmasıdır. Nitekim “doğa kökenli deprem” ifadesi sorunlu değildir çünkü deprem doğal bir tehlikedir, Eleştirel Yaklaşımlar tarafından doğal olmadığı, sosyal olduğu iddia edilen olgu afettir ve afet kavramı deprem, sel veya benzeri doğa olaylarına indirgenemez niteliktedir. Afetlerin doğal olamayacağını savunan eleştirel araştırmacıların temel odak noktası yanlış kullanılan kavramların afetin gerçek nedenlerini gizleme potansiyeli taşıyabileceğine dikkat çekmek ve afetin toplumsallığını vurgulamaktır.

“Doğal afet” kavramının kullanılmasına karşı çıkan Eleştirel araştırmacılar bu kavramın yerine kullanılması için tetikleyicisi doğa olsa da sosyal olarak inşa edilen *sosyo-doğal afet (socio-natural disaster)*¹² kavramını veya yalnızca *afet* kavramını önermektedirler (Bahmani ve Zhang, 2022). Aynı zamanda doğal veya toplumsal olması fark etmeksizin afet kavramını kullanmayı tamamen reddedip bunun yerine *riskler* kavramını kullanmayı önerenler de söz konusudur (Chmutina ve von Meding, 2019). Bununla birlikte, doğal afet kavramının kullanımı da, bu kullanıma yönelik eleştiriler de kavramın alternatifi olarak öneriler de ortaya konmaya devam etmektedir.

Tartışma ve Sonuç

Bu çalışmada hem afetin doğal değil toplumsal bir olgu olduğu iddialarını hem de bu iddialara yöneltilen eleştirileri tartışmak üzere eleştirel sosyoloji perspektifinden hareket edilmiş ve afete ilişkin yorum, anlam ve çağrışımların toplumsal dinamikleri nasıl yönlendirdiğini göstermek amaçlanmıştır. Aynı zamanda söylem çerçevesinde kavramların nasıl inşa edildiği ve ne için kullanabileceği vurgulanarak afete ilişkin tanımların nasıl değiştiği, “doğal afet” kavramını kullanmanın yaratabileceği riskler ve kavram karmaşası gösterilmeye çalışılmıştır. “Doğal afet” ile “afet” kavramları arasında sosyolojik bir fark olduğunu kabul etmek afetlerin neden doğal olamayacağına ilişkin tartışmaları daha anlaşılır hâle getirmektedir. Afet, tek başına bir olaya işaret etmez; kadınlar, erkekler, çocuklar, şehirler, ülkeler, gruplar için temelde ayrımcılıkla, bilgiye, kaynaklara ve desteğe erişimde eşitsizlikle ilgili bütün bir süreçte işaret eder. Afetlerin arka planda işleyen bu ve benzeri bileşenlerini anlayabilmek, ortaya çıkarabilmek ve değiştirebilmek; ormansızlaştırmanın, iklim değişikliğinin, çevre tahribatının ve benzerlerinin yalnızca sonuçlarıyla değil nedenleriyle de sosyolojik olarak ilgilenebilmek ve kelimelerin hangi anlamları gizlediğini, neyi pekiştirerek yanlış bir tutum almaya neden olacağını görebilmek için eleştirel yaklaşımı benimsemek önemlidir. Sosyal bilimlerde kavramlar üzerinde net bir fikir birliğine varılamasa da

¹² Ayrıca bkz. Jaime, Martínez, Contreras, Bonacic ve Marín (2023), Aguillón-Lombana ve Serna-Dimas (2023), Mela, Mugnano ve Olori (2017).

afet gibi konularda kavramın hangi söylem içinde inşa edildiği ve kimin çıkarlarına uygun olarak kullanıldığına dikkat edilmelidir.

Bir afetin her türlü temsili sosyal, kültürel, teknik bilgilere dayansa da medya, politikacılar, STK'lar kullandıkları söylem ve bu söylemin içerdiği kavramlar üzerinden kamuoyunun konuyu algılama biçiminde etkili bir şekilde rol oynar. Afete ilişkin algı, aynı zamanda halk için neyin fedakârlığa değer olduğunu, ne için harcama yapılması gerektiğini -burada afete ilişkin bireysel önlemler, stratejiler ve vergiler söz konusudur- belirler. Risk algısı doğru şekilde temellendirildiğinde halk buna yönelik taleplerde bulunur. Şu ana kadar tartışıldığı üzere afete doğallık yüklemek bu talepleri etkisiz hâle getirir. Bu yanıltıcı dil, etkili bir çözümün olamayacağı fikrini güçlendirir ve yanlış inançları besler: "Doğa ve Tanrı'nın eylemi karşısında yapılabilecek bir şey yoktur." Oysa araştırmacılar bunun aksine marjinalleştirilmiş olsunlar ya da olmasınlar çoğu insanın doğal, fiziksel, ekonomik, siyasi, sosyal kaynakların değerlendirilmesiyle ulaşılabilecek kapasiteye sahip olduklarını belirtir (Wisner ve ark., 2012, s. 25). İnsanlar bunları tehlikelerle başa çıkmak, tehlikelerden kaçınmak için kullanır ve bu nedenle çaresiz birer kurban olarak tanımlanamazlar.

Afete ilişkin risk önleme, azaltma, projeler ve uygulamalar üretme iddiasında olduğunda denkleme doğallık bileşenini eklemek karmaşık nedenleri tümüyle basitleştirerek görmezden gelmektedir. Bu durum kalıcı ya da uzun süreli çözümler üretilebilmesi için talepte bulunabilecek bir kamuoyu yaratılmasının da önüne geçmektedir. Paradigma söylemi, söylem dili, dil anlamı belirlemektedir ve herkesin kendi gerçekliğini ve anlamını yaratmasının yolunu açmaktadır. Bu, hem burada olduğu gibi doğaya tehlike dolu bir anlam yüklenmesine ve doğanın suçlanmasına hem de tüm olumsuzluklarına rağmen kimsenin başarısız olduğunu kabul etmeyeceği bir sonuç yaratılmasına neden olmaktadır. Afet doğal kabul edildiğinde afete maruz kalma riski önlenemeyecek, azaltılamayacak ve neden bazı insanların diğerlerinden daha çok afet riskine maruz kaldığı anlaşılmayacaktır.

Doğal bir şekilde meydana gelen olaylar tehlikeli olabilir ancak zorunlu olarak afete dönüşmez. Bu nedenle *doğal afet* teriminin kullanımından kaçınmak gerekir. Depremın yer hareketi olan bir doğa olayı olarak yaşamı olumsuz etkilediğini söyleyebilmek için sosyoekonomik özellikleri (şehrin planlanması, inşaat malzemeleri ve bunlara erişimde eşitlik sağlandığı varsayıldığında) tamamen sabit kabul ettiğimizde de tüm binaların aynı şekilde yıkılması, aynı sayıda insanın ve varlıklarının zarar görmesi gerekirdi. Oysa deprem tek başına bunları gerçekleştirmez. Birçok durumda daha güçsüz bir deprem daha şiddetli sosyoekonomik ve fiziksel yıkıma sebep olabilir. Savunulduğu gibi sorun ve gerçek neden; daha az görünür olan ya da daha az görünmesi istenen yoksulluk, yolsuzluk, eşitsizlik, bilgi ve kaynaklara erişim sorunudur. Kavramların hatalı bir şekilde bu sorunun temel belirleyicisi olarak görev almaması için eleştirel çalışmalar önemlidir.

Akademik çevrelerde afet çalışmaları ağırlıkla tehlikelerin etkileri ve etkilenenlerin hassasiyetleri üzerinden yürütülür. Kırılganlık yaklaşımı içinde de, Eleştirel Yaklaşımlar içinde de tehlike doğal olabileceksen afetin doğal olamayacağı savunulur. Ne var ki afetin sosyal, politik, ekonomik nedenleri olduğu sonucuna varan bu tartışmaların da “doğal afet” kavramını kullanmaları bir tezat oluşturur. İster tehlikeleri ayırt etmek ve betimlemek için, ister popülerlik amacıyla, moda olduğu için kullanılsın, eleştirmek amacıyla olmadığı takdirde bu kavramın kullanımlarının tümü bu metin boyunca iddia edilen temel bir riski barındırmaktadır. Tekrar etmek gerekirse bu risk afetin toplumsal nedenlerini gizlemek, doğayı yönetilip tahrip edilmesini meşrulaştıracak şekilde tehditkar bir düşman olarak kurgulamak ve Kalkıncılık perspektifiyle yapılan müdahalelerde nüfusu baskıcı rejimlere mahkum kılmaktır. Böylece “öteki ve biz” anlayışı pekiştirilmekte ve “sizin iyiliğiniz için bizim müdahale etmemiz gerek” fikri meşrulaştırılmaktadır (Bankoff, 2001, s. 27). Bu makale, sosyolojinin de içinde yer aldığı afet çalışmalarında eşitlik ve adalet anlayışının gerçekten geliştirilebilmesi, önlem alma konusunda gerçekçi uygulamaların hayata geçirilebilmesi ve afet riskinin işaret ettiği karmaşık sosyal yapıların doğru şekilde anlaşılabilmesi için afetin gerçek nedenlerini ortaya çıkaracak ve “suç”u doğaya yüklemeyecek bir afet terminolojisi kullanmak gerektiğini desteklemektedir.

Sosyal bilimlerin genelinde olduğu gibi afet araştırmalarında bütün kavramlar üzerinde fikir birliğine ulaşılmış net tanımlara sahip değildir. Ancak dilin problemlili kullanımının birçok toplumsal sorunun görmezden gelinmesine yol açacağı göz önüne alındığında kavramlara eleştirel yaklaşmak gerekmektedir. Tarihsel olarak Batı terminolojisiyle konuşmak çoğu durumda yerelliği, kültürü, sosyal yapıyı göz ardı etmeye sebep olmaktadır. Tanımların kapsamının genişletilebilmesi ve örtülü anlamın açığa çıkarılabilmesi için bu tür eleştiriler ve tartışmalar katkı sağlayacaktır.

Hakem Değerlendirmesi: Dış bağımsız.

Çıkar Çatışması: Yazarlar çıkar çatışması bildirmemiştir.

Finansal Destek: Yazarlar bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir.

Yazar Katkısı: Çalışma Konsepti/Tasarımı: F.L., T.G.Ş.; Veri Toplama: F.L., T.G.Ş.; Veri Analizi /Yorumlama: F.L., T.G.Ş.; Yazı Taslağı: F.L., T.G.Ş.; İçeriğin Eleştirel İncelemesi: F.L., T.G.Ş.; Son Onay ve Sorumluluk: F.L., T.G.Ş.

Peer-review: Externally peer-reviewed.

Conflict of Interest: The authors declare no potential conflicts of interest with respect to the research, authorship, and/or publication of this article.

Grant Support: The authors received no financial support for the research, authorship, and/or publication of this article.

Author Contributions: Conception/Design of study: F.L., T.G.Ş.; Data Acquisition: F.L., T.G.Ş.; Data Analysis/Interpretation: F.L., T.G.Ş.; Drafting Manuscript: F.L., T.G.Ş.; Critical Revision of Manuscript: F.L., T.G.Ş.; Final Approval and Accountability: F.L., T.G.Ş.

Kaynakça/References

Abiona, O., & Foureaux Koppensteiner, M. (2018). The impact of household shocks on domestic violence: evidence from Tanzania. *IZA Institute for Labor Economics*, 11992.

- Agnew, D. C., Lee, W. H. K., Kanamori, H., Jennings, P. C., & Kisslinger, C. (2002). History of seismology. *International Handbook of Earthquake and Engineering Seismology*, 81(A), 3-11.
- Aguilón-Lombana, A., & Serna-Dimas, A. (2023). Memory and socio-natural disaster. a global look at social studies of memory and its relation with socio-natural disasters between 2000 and 2020. *Cuadernos de Geografía: Revista Colombiana de Geografía*, 32(1), 3-18.
- Anderson, W. A. (1965). *Some observations on a disaster subculture: the organizational response of Cincinnati, Ohio to the 1964 flood*. Disaster Research Center Research Report.
- Aragón-Durand, F. D. J. (2009). *Unpacking the social construction of 'natural' disaster through policy discourses and institutional responses in Mexico: the case of Chalco Valley's floods, State of Mexico* (Doctoral dissertation, UCL University College London).
- Bahmani, H., & Zhang, W. (2022). Why Do Communities Recover Differently after Socio-Natural Disasters? Pathways to Comprehensive Success of Recovery Projects Based on Bam's (Iran) Neighborhoods' Perspective. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, 19 (2), 678.
- Barton, A. H. (1969). *Communities in disaster: A sociological analysis of collective stress situations*, Doubleday, New York.
- Ball, N. (1975). The myth of natural disasters. *The Ecologist*, 5(10), 368-369.
- Blaikie, P., Cannon, T., Davis, I., & Wisner, B. (1994). *At Risk: Natural Hazards, People's Vulnerability and Disasters*. London: Routledge.
- Bankoff, G. (2001). Rendering the world unsafe: "Vulnerability" as western discourse. *Disasters*, 25(1), 19-35.
- Bankoff, G., Frerks, G., Hilhorst, T., & Hilhorst, D. (Eds.). (2004). *Mapping vulnerability: disasters, development, and people*. New York: Routledge.
- Boin, A., McConnell, A., & 't Hart, P. (Eds.). (2008). *Governing after crisis*. Cambridge: Cambridge University Press
- Bosher, L.S. (2008). The need for built-in resilience, In Bosher L.S. (Ed.), *Hazards and the built environment: Attaining built-in resilience* (pp. 3-19) London: Taylor & Francis.
- Brookfield, H. (1999). Environmental damage: Distinguishing human from geophysical causes. *Global Environmental Change Part B: Environmental Hazards*. 1(1): 3-11.
- Buckle, P. (2005). Mandated definitions, local knowledge and complexity. In R. W. Perry & E. L. Quarantelli (Eds.), *What is a disaster: New answers to old questions* (pp. 173-200). Philadelphia: Xlibris Publishers.
- Bullard, R. D. (1994). Overcoming Racism in Environmental Decisionmaking. *Environment: Science and Policy for Sustainable Development*, 36 (4): 10-44.
- Burton, I., Kates, R.W., & White, G.F. (1978) *The environment as hazard*. New York: Oxford University Press.
- Button, G. (2016). *Disaster Culture: Knowledge and Uncertainty in the Wake of Human and Environmental Catastrophe*. Routledge, Oxfordshire, UK.
- Cannon, T. (1994). Vulnerability analysis and the explanation of 'natural' disasters. *Disasters, Development And Environment*, 1, 13-30.
- Castano, J. G. (2019). The Borders of Tropicality. *Refuge: Canada's Journal on Refugees*, 35(1), 18-31.

- Chakraborty, J., Collins, T., Montgomery, M., & Grineski, S. (2014). Social and spatial inequities in exposure to flood risk in Miami, Florida, *Natural Hazards Review*, 15(3), 152–157.
- Chmutina, K., Sadler, N., von Meding, J., & Abukhalaf, A. H. I. (2021), How the english language dominates disaster research and practice, *E-International Relations*, ISSN 2053-8626. doi: 10.13140/RG.2.2.12007.57761
- Chmutina, K., & von Meding, J. (2019). A dilemma of language: “Natural disasters” in academic literature. *International Journal of Disaster Risk Science*, 10, 283-292.
- Chmutina, K., von Meding, J., & Boshier, L. S. (2019). Language matters: Dangers of the “natural disaster” misnomer. *Global Assessment Report on Disaster Risk Reduction*.
- Cisin, I. H., & Clark, W. B. (1962). The methodological challenge of disaster research. In G. Baker & D. Chapman (Eds.), *Man and society in disaster* (pp. 23–54). New York: Basic Books.
- Clarke, L. (1988). Politics and Bias in Risk Assessment. *The Social Science Journal*, 25 (2): 155-165.
- Clarke, L., & Short, Jr, J. F. (1993). Social organization and risk: Some Current Controversies. *Annual Review of Sociology*, 19 (1): 375-399.
- Comfort, L., Tekin, A., Pretto, E., Kirimli, B., & Anges, D. (1998), ‘Time, knowledge, and action: The effects of trauma upon community capacity for action’, *International Journal of Mass Emergencies and Disasters*, 16(1), pp. 88–89.
- Donner, W., & Havidan, R. (2008). Population composition, migration, and inequality: The influence of demographic changes on disaster risk and vulnerability. *Social Forces*, 87(2), 1089-1114.
- Doocy, S., Daniels, A., Murray, S., & Kirsch, T, D. (2013). The human impact of floods: a historical review of events 1980–2009 and systematic literature review. *PLOS Currents Disasters*, 1. <http://currents.plos.org/disasters/index.html%3Fp=6695.html>.
- Drabek, T. E. 1986. *Human system response to disaster: An inventory of sociological findings*. London: Springer-verlag.
- Dynes, R. R. (1993). Disaster reduction: The importance of adequate assumptions about social organization. *Sociological spectrum*, 13(1), 175-192.
- Enarson, E., & Morrow, B. H. (1998). “Why gender? Why women? An introduction to women and disaster”. In *The gendered terrain of disaster: Through Women’s Eyes*. Westport, CT: Praeger.
- Foucault, M. (2014). *Bilginin arkeolojisi* (Çev. V. Urhan). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Fothergill, A., Maestas, E. G., & Darlington, J. D. (1999). Race, Ethnicity and Disasters in the United States: A Review of the Literature. *Disasters*, 23 (2), 156-173.
- Fritz, C. E. (1961). Disaster. In R. K. Merton & R. A. Nisbet (Eds.), *Contemporary Social Problems: An Introduction to the Sociology of Deviant Behavior and Social Disorganization*. (pp. 651–694). New York; Burlingame; Harcourt, Brace & World.
- Fritz, C. E., & Williams, H. B. (1957). The human being in disasters: A research perspective. *The Annals of the American Academy of Political and Social Science*, 309 (1), 42-51.
- Gaillard, J. C., & Mercer, J. (2012). From knowledge to action: Bridging gaps in disaster risk reduction. *Progress in Human Geography*, 37(1), 93–114.
- Gilbert, C. (1998). Studying disaster. In E. L. Quarantelli (Ed.), *What is a disaster: Perspectives on the question* (pp. 11–18). London: Routledge.
- Gould, K.A., Garcia, M.M., & Remes, J.A.C. (2016). Beyond “natural-disasters-are-not-natural”: The work of state and nature after the 2010 earthquake in Chile. *Journal of Political Ecology*. 23(1), 93–114.

- Helsloot, I., & Ruitenbergh, A. (2004). Citizen response to disasters: A survey of literature and some practical implications. *Journal of Contingencies and Crisis Management*, 12(3), 98-111.
- Herzog, R. J. (2007). A model of natural disaster administration: Naming and framing theory and reality. *Administrative Theory & Praxis*, 29(4), 586-604.
- Jackson, R., Fitzpatrick, D., & Man Singh, P. (2016). Building back right: Ensuring equality in land rights and reconstruction in Nepal. Oxfam International.
- Jaime, D., Martínez, P., Contreras, D., Bonacic, C., & Marín, M. (2023). Volunteers' capabilities and their perceived satisfaction and performance in volunteering tasks during socio-natural disasters. *International Journal of Disaster Risk Reduction*, 85, 103510.
- Kelman, I. (2010). Natural disasters do not exist (natural hazards do not exist either) Version 3, 9 July 2010 (Version 1 was 26 July 2007). Downloaded from: <https://www.ilankelman.org/miscellany/NaturalDisasters.doc>
- Kreps, G. A. (1985). Disaster and the social order. *Sociological Theory*, 3(1), 49–64.
- Kreps, G.A. (1998). Disaster as systemic event and social catalyst: A clarification of subject matter. In E.L. Quarantelli, (Ed.), *What is a disaster: Perspectives on the question* (pp. 31–55). New York and London: Routledge.
- Kumagai, Y., Edwards, J., & Carroll, M. S. (2006). Why are natural disasters not “natural” for victims?. *Environmental Impact Assessment Review*, 26(1), 106-119.
- Kuran, C. H. A., Morsut, C., Kruke, B. I., Krüger, M., Segnestam, L., Orru, K., ... & Torpan, S. (2020). Vulnerability and vulnerable groups from an intersectionality perspective. *International Journal of Disaster Risk Reduction*, 50, 101826.
- Martin, J. R., & Veel, R. (2005). Discourses of science. In *Reading science* (pp. 13-24). New York: Routledge.
- Lindell, M. K., & Perry, R. W. (2004). *Communicating environmental risk in multiethnic communities*. Sage publications. Thousand Oaks.
- Lizardo, O. (2010). Culture and stratification. In: *Handbook of cultural sociology*. Hall John R., Grindstaff Laura, Lo Ming-Cheng. (Eds.). Routledge; New York: 305–15.
- Mela, A., Mugnano, S., & Olori, D. (2017). Socio-natural disaster, resilience and vulnerability: The territorial perspective in Italian current debate. *Sociologia Urbana e Rurale*.
- Mileti, D. S. (1999). *Disasters by design*. Washington, DC, USA: John Henry Press.
- Miskimmon, A., O'Loughlin, B., & Roselle, L. (2013). *Strategic narratives: Communication power and the new world order*. New York: Routledge.
- O'Keefe, P., Westgate, K., & Wisner, B. (1976). Taking the “naturalness” out of “natural disasters”. *Nature*, 260, 566-567.
- Oliver-Smith, T. (1986). *The martyred city: Death and rebirth in the Andes*. New Mexico, USA: University of New Mexico Press.
- Oliver-Smith, A. (1996). Anthropological research on hazards and disasters. *Annual Review of Anthropology*, 25, 303-328.
- Oliver-Smith A. (1999). The brotherhood of pain: Theoretical and applied perspectives on post-disaster solidarity. In A. Oliver-Smith & A. Hoffman Susannah (Eds.). *The angry earth: Disaster in anthropological perspective* (pp. 156–172). New York: Routledge.
- Olson, R. S. (2000). Toward a politics of disaster: Losses, values, agendas, and blame. *International Journal of Mass Emergencies & Disasters*, 18(2), 265-287.

- Pelling, M. (2001). Natural disaster? In N. Castree, & B. Braun (Eds.), *Social nature. Theory, practice and politics* (pp. 170–188). London: Blackwell.
- Perry, R. W. (2007). What is a disaster? In Rodríguez, H., Quarantelli, E. L., and Dynes, R. R. (Eds.) *Handbook of Disaster Research* (pp. 1–15). New York: Springer.
- Pescaroli, G., & Alexander, D. (2015). A definition of cascading disasters and cascading effects. *Planet at Risk*, 3(1), 1–9.
- Phillips, B. D. & Fordham, M. (2010). Introduction. In Phillips, B. D., Thomas, D. S. K., Fothergill, A. and Blinn-Pike, L. (Eds.), *Social Vulnerability to Disaster* (pp. 1–23). Boca Raton: CRC.
- Prince, S. H. (1920). *Catastrophe and social chance: Based upon a sociological study of the halifax disaster* (Doctoral dissertation, Columbia University).
- Qian, L. (2021). Making Memory Work: The SARS memory and China's war on COVID-19. *Memory Studies*. 14 (6): 1489-1502.
- Quarantelli, E. L. (1954). The nature and conditions of panic. *American Journal of Sociology*, 60(3), 267-275.
- Quarantelli, E. L. (1987). Disaster Studies: An analysis of the social and historical factors affecting the development of research in the area. *International Journal of Mass Emergencies and Disasters*, 5, 285–310.
- Quarantelli, E. L. (1989). How individuals and groups react during disasters: Planning and managing implications for EMS delivery. Preliminary Paper.
- Quijia Z., Xinling, C., Guomin, M., & Rouwei, P. (1992). Prediction Research on the Economic Losses and Population Casualties of Earthquake Disasters. *Unpublished Manuscript. Institute of Geophysics, State Seismological Bureau, Beijing, China.*
- Redhouse, J. W. (1856). *Redhouse's Turkish Dictionary, in Two Parts, English and Turkish, and Turkish and English*. B. Quaritch.
- Rodriguez, H., Donner, W., & Trainor, J. E. (Eds.) (2018). *Handbook of disaster research*. New York: Springer.
- Scanlon, J. (1996). Not on the record: Disasters, records and disaster research. *International Journal of Mass Emergencies and Disasters*, 14, 265–280.
- Schmuck-Widmann, H. (1996). *Living with the floods: Survival strategies of char-dwellers in Bangladesh*. Berlin: FDCL.
- Schuller, M. (2016). *Humanitarian aftershocks in Haiti*. New Jersey: Rutgers University Press.
- Scolobig, A., De Marchi, B., & Borga, M. (2012). The missing link between flood risk awareness and preparedness: findings from case studies in an Alpine Region. *Natural Hazards*, 63, 499-520.
- Scott, J. C. (1999). *Seeing like a state: How certain schemes to improve the human condition have failed*. New Haven: Yale University Press.
- Snyder, H. (2019). Literature review as a research methodology: An overview and guidelines. *Journal of business research*, 104, 333-339.
- Sözen, E. (2017). *Söylem: Belirsizlik, mübadele, bilgi/güç ve refleksivite*. İstanbul: Profil Kitap.
- Susman, P., O'Keefe, P., & Wisner, B. (2019). "Global disasters a radical interpretation." In K. Hewitt (Ed.), *Interpretations of calamity from the view point of human ecology*, pp. 263-283, Routledge.
- Taute, N., Fa'au, T., & Ingham, J. M. (2019). Rūaumoko: More than just a symbol. In *2019 Pacific Conference on Earthquake Engineering*. Auckland, New Zealand.

- Tierney, K. J. (1999). Toward a Critical Sociology of Risk. *Sociological Forum*, 14 (2): 215-242.
- Tierney, K.J., Lindell, M. K., and Perry, R.W. (2001) *Facing the unexpected: Disaster preparedness and response in the United States, Natural hazards and disasters*. Joseph Henry Press, Washington.
- Tierney, K. J., Bevc, C., & Kuligowski, E. (2006). Metaphors matter: Disaster myths, media frames, and their consequences in Hurricane Katrina. *The Annals of the American Academy of Political and Social Science*. 604 (1): 57–81
- Tierney, K. J. (2007). From the margins to the mainstream? Disaster research at the crossroads. *Annual Review of Sociology*, 33, 503-525.
- Tierney, K. J. (2019). *Disasters: A Sociological Approach*. New Jersey: John Wiley & Sons.
- Tobin-Gurley, J., & Enarson, E. (2010). Gender. In B. D. Phillips, D. S. K. Thomas, A. Fothergill & L. Blinn-Pike (Eds.), *Social Vulnerability to Disaster* (pp. 139-165). Boca Raton: CRC.
- Torraco, R. J. (2005). Writing integrative literature reviews: Guidelines and examples. *Human Resource Development Review*, 4, 356–367.
- Wallace-Wells, D. (2019). *The uninhabitable earth: Life after warming*. London: Allen Lane.
- Webb, G. R. (2018). The Cultural Turn in Disaster Research: Understanding Resilience and Vulnerability Through the Lens of Culture. H. Rodríguez, W. Donner & J. E. Trainor (Eds.), *Handbook of Disaster Research* (pp.109-122). New York: Springer.
- Wenger, D. E., & Weller, J. M. (1973). Disaster subcultures: The cultural residues of community disasters. Preliminary Paper.
- Wisner, B., Blaikie, P., Cannon, T. & Davis, I. (2004). *At Risk: Natural Hazards, People's Vulnerability and Disasters*. New York: Routledge.
- Wisner, B., Gaillard, J. C., & Kelman, I. (Eds). (2012). Framing disaster: Theories and stories seeking to understand hazards, vulnerability and risk. In *Handbook of Hazards and Disaster Risk Reduction* (pp. 44-62). New York: Routledge.

Sosyal İntihar: Performans Öznesinin Sosyal Evrimi*

Gözde Aykut¹ , Mehmet Karakaş²

Öz

Bu çalışmada, Byung-Chul Han'ın performans kavramsallaştırması ile neyi kast ettiği ve performans kavramını ortaya çıkaran toplumsal durumların hangi olgu ve kavramların eksikliği ile ilişkili olduğu tartışılmıştır. Han'ın eserlerinde geniş bir toplumsal ilişkiler ağı içerisinde açıkladığı bu kavram; makalede "öteki", "olumsuz" ve "eros" olmak üzere üç temel başlık altında tartışılarak metin anlaşılır kılınmaya çalışılmıştır. Bu üç temel durumun kaybı performans öznesini ortaya çıkaran olgular olarak değerlendirilirken, aynı zamanda çalışmanın problemlerinden birini de ortaya koymaktadır. Çalışmanın asıl problemi olan sosyal intihar ise hem performans öznesinin yitirmiş olduğu bu olgular üzerinden hem de bireyin yaşamının bir parçası haline getirmeye çalıştığı "mesafe" ve "olmak" gibi olgular üzerinden yeni bir tanımlama yapmayı hedefler. Sosyal intihar, Han'ın performans kavramsallaştırması ile açıklamaya çalıştığı günümüz öznesinin dışında kalan ve neoliberal sistemin performans yaptırımlarına karşı direnç gösteren bireyleri tanımlamak için kullanılmıştır. Makalenin temel argümanını belirleyen sosyal intihar kavramsallaştırmasına, günümüz bireylerinin tamamının performans öznesi olarak tanımlanamayacağı gerçeğinden hareketle ulaşılmış olup, kavramı ortaya çıkaran toplumsal olgu ve dinamikler, benzer çağrışımlar yapan; sosyal yalnızlık, sosyal izolasyon ve hikikomori gibi kavramlarla karşılaştırılarak açıklanmaya çalışılmıştır. Sonuç olarak çalışma, hem Han'ın performans kavramsallaştırmasında eksik bıraktığı noktaları tamamlamak açısından hem de Han'ın tartışmalarına getirilmiş bir eleştiri taşıyor olması bakımından önemlidir.

Anahtar Kelimeler: Performans • Sosyal İntihar • Sosyal Yalnızlık • Sosyal İzolasyon • Hikikomori

Social Suicide: The Social Evolution of the Performance Subject

Abstract

This study discusses what Byung-Chul Han means by conceptualising performance and the social situations that reveal the concept of performance, which are related to the lack of facts and situations this concept, which Han describes within a wide network of social relations in their works, is discussed in the article under three main headings: "other", "negative" and "eros" and the text is tried to be main understandable. While three basic situations are considered as the phenomena and the resulting situations in which the performance subject tries to make a part of their lifestyle reveal the main problem of the study, aims to make a new definition both through these phenomena that the performance subject has lost and through phenomena such as "distance" and "being" that the individual tries to make a part of their life. Social suicide has been used to describe individuals who are outside the present-day subject that Han tries to explain with their conceptualisation of performance and who resist the performance sanctions of the neoliberal system. The conceptualisation of social suicide emerged from the fact that not all of today's subjects can be defined as performance subjects and the social phenomena and dynamics that give rise to concepts such as social loneliness, social isolation and hikikomori. As a result, the study is important in completing the missing points in Han's conceptualisation of performance and providing a critique of Han's discussions.

Keywords: Performance • Social Suicide • Social Loneliness • Social Isolation • Hikikomori

* Bu makale hâlen devam etmekte olan "Byung-Chul Han'ın Performans Öznesinden Sosyal İntihara Fenomenolojik Bir Analiz" başlıklı doktora tezinden üretilmiştir.

1 **Sorumlu Yazar:** Gözde Aykut (Arş. Gör.), Afyon Kocatepe Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Sosyoloji Bölümü, Afyon, Türkiye. E-posta: gozdeaykut@aku.edu.tr ORCID: 0000-0003-1734-5147

2 Mehmet Karakaş (Prof. Dr.), Afyon Kocatepe Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Sosyoloji Bölümü, Afyon, Türkiye. E-posta: mkarakas@aku.edu.tr ORCID: 0000-0001-7899-383X

Atfı: Aykut, G., Karakaş, M. (2024). Sosyal intihar: performans öznesinin sosyal evrimi. *İstanbul Üniversitesi Sosyoloji Dergisi*, 44, 795-823. <https://doi.org/10.26650/SJ.2024.44.2.0000>

Extended Summary

Fundamental debates about the subject in the social sciences have been evaluated and discussed with different conceptualizations, considering different social and individual dynamics. The newest of these discussions in social sciences for a while is German philosopher of Korean descent Byung-Chul Han's conceptualisation of performance. Han conceptualises today's subject as performance and today's social structure as a performance society. Digital information technologies, as both a result and a cause of our neoliberal system, have been evaluated as an essential factor in the emergence of performance conceptualisation. However, it is not expressed as the sole reason for the concept. The performance subject and society are faced with a crisis of reality. The social dimensions of the crisis have been reflected in the individual's world of thought and, accordingly, in their attitudes and behaviours, helping the neoliberal system produce strong arguments to create itself. The impact of the dynamics produced by the structure on the individual has resulted in the individual exploiting himself more than ever before. The success-oriented system transforming the individual into a performance subject has also transformed the structure into a performance society. Therefore, a solid structure-agency dialectic has emerged. Han analysed this emerging situation in detail using different social typologies.

All social typologies that Han claims to reveal the concept of performance refer to social structures that systematically complement each other, emerge from each other, and do not contradict each other. First, transparency means that the individual reaches an inherent point in the system. The basic necessity of this is to eliminate the roughness and negativity that are a part of human nature and simultaneously eliminate the cult value in things. The persistent tendency towards the positive, the struggle to eliminate the negative, and the lack of cult values pave the way for an environment of rapid exposure and revelation. The easy accessibility of the individual to what exists within him/herself means that behavioural and spiritual guidance is also easy. This state, which describes a situation inherent in the system for the subject, has produced a tired society in which the will is disabled and the movement of emotion and thought disappears. The fact that the person-giving the order and the person executing the order are the same individuals damages the subject's consciousness and emotional movement. Han states that in a society of transparency, the slave-master dialectic changes form, and the order coming from the master and the slave and the execution of the action are the product of the same person. However, the subject's constant confrontation with these orders and the attitudes and behaviours of implementing them have led to the emergence of a narcissistic and depressive personality. The performance subject was narcissistic and depressive. As a member of the fatigue society, the performance subject is indexed to success. Therefore, the subject of performance is the late-modern animal labour. Han redefined the conceptualisation used by Arendt according to today's subject.

The late-modern animal latrons subject protects her ego by indexing herself to performance and higher levels of the active and excludes herself from the passive. Moreover, the performance subject is a homo-liber subject. Homoliber is a conceptualisation contrasted with Arendt's concept of homosacer. Homoliber is an expression of the master–slave dialectic. Homoliber describes the individual who is dominant over himself. All these conceptualizations formed the framework of Han's fatigue society. The fatigue that the individual feels to achieve what s/he desires and the desire to remove the systematic pain caused by fatigue has turned today's subjects into subjects addicted to antidepressants. Ultimately, the individual has transformed from part of the fatigue society to part of the palliative society. The individual who cannot tolerate pain and pain faces the mental problems of being deprived of pain. Han draws attention to the importance of pain for the individual's world of emotion and meaning. This loss of meaning in today's subject has caused the individual to be defined by the conceptualisation of performance.

Another characteristic feature that reveals the subject of performance is power relations. Han stated that the neoliberal devices that indicate society's performance deprive the individual of basic facts such as the other, negative, and eros, which are a part of his nature. Essentially, the absence of these facts has put the performance subject into a crisis of freedom and turned the individual into an object of the system. Having lost the other, the performance subject becomes a part of the same ones, devoid of communication. Han evaluates one of the biggest problems of today as the subject of not making room for others in their life. In a place where there is sameness, the subject has become an output of stereotypes, devoid of meaning and lost in the self-cycle. In addition, the more the performance subject reduces negativity, the higher the productivity level will be. However, trying to increase productivity is a significant cause of fatigue. Finally, the absence of eros deprived the performance subject of his ability to think deeply. The depressive and narcissistic performance subject, whose quantified characteristics have turned into numbers and who propagates non-existent freedom by being trapped in the ego cycle, has become a member of the performance society with all these features. However, although Han's approaches to today's subject and society are appropriate, we should not ignore the fact that he displays a wholesale approach towards all social groups.

Today's social structure and the individual have sociological differences that cannot be evaluated only by conceptualising performance. Although Han's assessments of today's subject are correct, those who give up on a lifestyle focused on success and performance constitute another group in society. Social suicide, which is the main subject of the study, represents individuals who have lost their effort and power to be a subject of performance. At the same time, the concept attempts to define individuals who wish to remain outside the system. Therefore, social suicide is the result of the

strong desire for arguments that are part of human nature, such as the other, the negative, and eros, which reveal the subject of performance. The social suicide subject describes individuals who withdraw from public and social relations, where the performance subject struggles to exist, and who do not perform any performance through social networks. In this respect, the subject of social suicide is the performance subject of a period. The living space is still a performance society but does not show any performance. This article defines the subject of social suicide as distance and the act of being. While evaluating today's subject, Han overlooked the next stage of the performance subject. Although some studies regard this concept as social loneliness, social isolation and hikikomori for specific reasons, particular essential distinctions show that the conceptualisation of social suicide has a unique structure.

Sosyal İntihar: Performans Öznesinin Sosyal Evrimi

Performans kavramsallaştırması, Kore asıllı Alman düşünür Byung-Chul Han tarafından günümüz neoliberal toplum yapısını ve bireyini tanımlamak için kullanılmıştır. Han tarafından özne ve toplum tartışmalarının temeline yerleştirilen performans kavramı; olgunun kendisini ortaya çıkaran temel argümanların yokluğu üzerinden açıklanmıştır. Performans toplumu ve bireyi için temel problem, neoliberal sistemin ürettiği iktidar ilişkilerine bağlı olarak gelişim ve dönüşüm sağlayan sosyal ağların ortaya çıkardığı birtakım problemlerdir. Buradaki temel husus, neoliberal sistemin özneyi maruz bıraktığı şiddetin boyutlarının, disiplinci toplum iktidarının aygıtlarından daha etkili ve güçlü olmasıdır. Han, şiddetin boyutlarını anlatabilmek adına hem disiplinci hem de performans toplumlarının fiil çekimlerini kıyaslamış ve performans öznesinin karakteristik özelliklerini ortaya çıkarmaya çalışmıştır. Fiil çekimlerinin kıyaslanması, iki dönem arasındaki şiddetin boyutlarının anlaşılabilmesi adına önemlidir. Çünkü performans öznesinin ve toplumunun yaşadığı tüm krizler bu şiddetin arka planını oluşturmaktadır. Han, şiddeti ortaya çıkaran durumları ifade ederken birbiri ile çelişmeyen, hatta birbirini tamamlayan üç toplumsal tipolojiden bahseder. Her toplumsal tipoloji bir öncekinin hem nedeni hem de sonucudur. Bunlardan ilki şeffaflıktır. Yorgunluk ve palyatif ise bir sonraki toplumsal tipolojilerdir.

Performans öznesini ortaya çıkaran karakteristik özellikler ise bu toplumsal tipolojilere bağlı olarak iktidar ilişkileri kapsamında ele alınmıştır. Han, performans toplumunu ortaya çıkaran neoliberal aygıtların, bireyi kendi doğasının parçası olan bazı olgulardan yoksun bıraktığını ifade etmiştir. Bu durum Han'ın eserlerinde birçok kavramsallaştırma ile tartışılıyor olsa da temelde eros, öteki ve olumsuz olmak üzere üç kavram üzerinden konuları tartıştığını söylemek mümkündür. Temelde bu olguların yokluğu performans öznesini bir özgürlük krizi içerisine sokarak kendisinin hem efendisi hem de kölesi olmasını sağlamış ve bireyi sistemin bir nesnesi haline getirmiştir. Öteki olanı kaybeden performans öznesi, iletişimden yoksun ve birbirinin aynı olanların parçası olmuştur. Han, günümüzün en büyük problemlerinden birini, öznenin hayatında öteki olana yer açmaması olarak değerlendirir. Aynılığın olduğu bir yerde özne anlamdan yoksun, ben döngüsü içerisinde kaybolmuş ve kalıp yargıların bir çıktısına dönüşmüştür. Ayrıca performans öznesinin olumsuz olana karşı gösterdiği tepki ve direnç, onun hem görünür olma arzusunu kolaylaştırmış hem de yorgunluğunun bir sebebine dönüştürmüştür. Performans öznesi ne kadar olumsuzluğu azaltırsa o kadar verimlilik düzeyi üst seviyelere çıkar. Fakat verimliliği artırma çabası yorgunluğun önemli bir nedenidir. Son olarak *erosun* yokluğu, performans öznesinin derin düşünme yetisini elinden almıştır. Ben döngüsü içerisinde hapsolarak var olmayan özgürlüğün propagandasını yapan, nicelikleştirilmiş karakteristik özellikleri birer rakama dönüşmüş depresif ve narsist performans öznesi, tüm bu özellikleri ile performans toplumunun bir üyesi olmuştur. Fakat Han'ın günümüz özne ve topluma dair yaklaşımları isabetli

olsa da tüm toplumsal gruplara karşı toptancı bir yaklaşım sergilediği gerçeğini de göz ardı etmemek gerekir.

Günümüzün öznesi, birçok uyarana aynı anda maruz kalmaktadır. Bu uyarınların ortaya çıkardığı şiddet, performans öznesinde Han'ın ifade ettiği gibi bir yandan depresif ve narsist kişiliğe yol açarken, diğer yandan tüm bunlara direnç gösterme eğiliminde olan bir grubun da performans öznesinin içinden çıktığını göstermektedir. Neoliberal sistemin dayatmalarının dışında kalmayı tercih eden performans öznesini tanımlayacak olan onun yeni ismi ise sosyal intihardır.

Byung-Chul Han'ın Performans Kavramsallaştırması ve Öznesi

Kore asıllı Alman düşünür Byung-Chul Han, performans kavramına dair toplumsal dinamiklerden bahsederken kavramı ortaya çıkaran uyarınların ne olmadığını Foucault'nun tartıştığı disiplin toplumu üzerinden karşılaştırmalar yaparak anlatır. Bunun için de her iki dönemin fiil çekimlerini kullanmayı tercih eder. Çünkü bu fiil çekimleri, öznenin maruz kaldığı şiddetin boyutları hakkında bilgi verir. “-können” yani “-ebilme” negatif olanı içinde barındıran disiplin toplumunun fiil çekimidir. “-sollen” yani “-meli/malı” pozitif olanı içinde barındıran performans toplumunun fiil çekimidir. Buradan anlaşılmaktadır ki, giderek değişen toplumsal egride performans toplumu, var olan negatifliklerden büyük ölçüde arınmıştır. Böylece disiplinci toplum, negatifliğin bir sonucu olarak deliler ve caniler doğururken; performans toplumuysa yenilmişler ve depresifler doğurmuştur (Han, 2019, s.18). İki farklı toplumsal tipoloji de kendi öznesini doğurmuştur.

Disiplinci toplumda özneye dayatılan *yapmalısın*, performans öznesinde *yapabilirsin* olarak değişmiştir. İlk dayatma, ikincisinden daha yıpratıcıdır. Çünkü disiplinci toplumda emri veren bir merkez vardır ve bu emir, bireyin doğrudan kendisi ile meşgul olma durumunun önünde engel teşkil eder. Diğer bir ifadeyle birey, eylemin gerçekleşme durumunda ortaya çıkabilecek olumsuzluğun sebebini doğrudan kendinde aramaz. Fakat performans toplumunun öznesi için durum tam tersidir ve yıkıcı sonuçlar ortaya çıkarır. Çünkü emri veren kişi ile eylemi gerçekleştiren kişi aynıdır. Disiplinci topluma kıyasla performans toplumunun iktidarı görünür değil, soyut formdadır. Dolayısıyla neoliberal sistemde direnişi mümkün kılan bir düşman yoktur. Herkes kendisinin efendisi ve kölesidir (Han, 2021, s.24,25). Bu sistem içerisinde karşımıza çıkan iktidar ilişkileri Foucault'nun bahsettiği disiplinci toplumun iktidar yöntemlerinden farklıdır. Foucault'da iktidarın gücü, ceza ve bedene verilen zarar ile ölçülür. Suçlunun bedenine verilen zarar onun işlediği suçu, öldürülmesi ise iktidarın gücünü temsil eder (Foucault, 2019, s.75). Bu yönüyle Foucault, iktidarı bir grubun bir başka gruba ya da duruma karşı ayakta tuttuğu veyahut ortaya çıkan ayrımlarla, bölünmelerle tüm topluma nüfuz ettiği bir sistem olarak değerlendirmektedir. Ancak iktidarı egemenlik ilişkilerinden bağımsız düşünmek mümkün değildir. Çünkü iktidar için öznellik gereklidir.

Foucault'nun iktidarı, bu öznelikten arınmış durumdadır (Han, 2018: s.91). Performans öznesinde ise iktidar, içsel ve öznel bir nitelik kazanmıştır (Han, 2020, s.61). Çünkü performans toplumunun iktidarla olan ilişkisi panoptik ve biyopolitik yöntemlerin çok ötesinde psikopolitika ile sağlanmaktadır. Psikopolitika, panoptikondan bugüne değin var olan tüm gözetim şekillerinin en sonuncusu ve en etkili iktidar yöntemi olarak değerlendirilebilir. Fakat Han, hem iktidara dair değerlendirmelerinin eksik olduğu hususunda hem de psikopolitikanın geleceğini gözden kaçırmaması noktasında Foucault'a eleştirilerde bulunur. Çünkü Foucault, disiplin toplumun yapısına dair değerlendirmelerde bulunurken, biyopolitikanın neoliberal rejimi tanımlamaya uygun olmadığını görememiştir. Bu sebeple olması gereken geçiş sürecini tam olarak anlayamayıp psikopolitika kavramını kullanamamıştır (Han, 2019a: s.31).

Neoliberal özne, bir özgürlük varsayımından hareket eder. Bu krizi ortaya çıkaran durumların ne olduğu, Han'ın farklı ve birbiri ile çelişmeyen toplumsal tipolojilerinde görülmektedir. Han, performans toplumu tipolojilerini; şeffaflık, yorgunluk ve palyatif olmak üzere toplam üç başlık altında ele alır. Şeffaflık toplumu birçok alt başlıktan oluşan toplumsal tipolojilerin genel adıdır. Bu toplumsal tipolojilerin tamamı Han'ın performans kavramsallaştırmalarını oluşturmuştur. Şeffaflık toplumunda üzerinde durulması gereken husus, bireyin içerisinde yaşadığı dünya ile bağıni kesecek kadar gerçeklikten uzaklaşmış olması ve kendisini gösterme arzusu içerisinde olmasıdır. Dolayısıyla şeffaflık toplumunun bireyleri kendine kalma, kendini dinleyebilme ve içinde bulunduğu duruma karşı müzakere edebilme yeteneğini kaybetmiştir. Burada empati temeline dayanan bir cemiyet anlayışı yoktur. Bireyler, sadece tesadüf eseri bir araya geldikleri, çoğunlukla benzer marka ve ilgiler çevresinde toplandıkları, yalıtılmış öznelerle dönüşürlü (Han, 2017, s.71). Bireyin içinde bulunduğu bu yoğun yoksunluk ve şiddet onu yorgunluğa sürükler. Han, buradan elde ettiği çıkarımların bir sonucu olarak performans öznesine yeni bir özellik ve performans toplumuna yeni bir tipoloji daha ekler: Yorgunluk.

Yorgunluk toplumu, akışkanlık kazanan toplumsal yapının farklı bir tanımlamasıdır. Performans öznesinin yorgunluk hissi altında yatan şey sinirsel şiddettir. Han, öznenin kendisini yorgun hissetmesini ve sömürmesini, Hannah Arendt'in kendi dönemine dair izlenimleri üzerinden yoğun emek, üretim süreci ve eylem olarak kavramsallaştırdığı *vita contemplativa*, *vita activa*, *animal labrons* ve *geç-modern animal labrons* gibi kavramsallaştırmalar üzerinden yeniden tanımlar ve bu kavramsallaştırmalar üzerinden performans öznesinin yapısal özelliklerini tartışır. Ayrıca Han'ın doğrudan eserlerinde kullanmadığı fakat bazı toplumsal değişim süreçlerini anlatmak için makalede kullanmayı tercih edeceğimiz *homo faber* da Arendt'in önemli kavramsallaştırmalarından biridir. Bu kavramlar, toplumsal değişim sürecini ve öznenin bu süreçte farklılaşan yapısını anlayabilmek adına önemlidir. Öncelikle derin düşünce anlamına gelen *vita contemplativa*, modern öncesi dönem ile ilişkilendirilebilecek bir durumdur. Aktif

yaşam anlamına gelen *vita activa* ise *modern vita activa* olarak güncellendiğinde içinde yaşadığımız dönemi ifade eder. Arendt'a göre (1994: s.20) içinde yaşadığımız dünya, insani eylemlerin oluşturduğu şeylerin sonucudur. Fakat varoluşunu insana borçlu olan bu şeyler, insanları durmaksızın koşullandırır ve aktif yaşamın bir parçası yapar. *Vita contemplativa*'nın içinde barındırdığı negatiftir. Bu yönüyle kavram, disiplin ve kontrol toplumunun bir parçası olmaya uygun iken, neoliberal sistemin bir parçası olmaya uygun değildir. Dolayısıyla her iki kavram, öznenin içinde yaşadığı toplumun değişim sürecini anlatması bakımından önemlidir. Arendt'ın (1994: s.201), bir diğer önemli kavramı olan *animal laborans*, yani çalışan hayvan ise bir dünya kurma çabası içerisinde olmayan ve Sanayi Devrimi'nden beri makinalar içinde yaşayan bireyi tanımlar. Fakat *animal laborans*, tanımladığı dönem itibarıyla performans öznesi için geçerli değildir. Han, Arendt'e eleştiriler getirerek bir *animal laborans* ve performans öznesi ayrımı yapmaya çalışır. Buna göre Arendt, her ne kadar modern toplumun, insanın elinden edim imkânını almış olduğunu ileri sürse de Han (2019: s.31), her şeye rağmen en azından performans öznesi gibi edilgen olarak anonim hayat sürecinin insafına bırakılmadığını ifade eder. Çünkü edim, aktif olarak yeni süreçlere yol açabilecek imkânlarla sahiptir. Fakat edilgen olmak bunun dışındadır. Han, performans öznesini *geç-modern¹ animal laborans* olarak tanımlar. *Geç-modern animal laborans*, bireyselliğini ve egosunu korur. Aynı zamanda kendisini performansın ve aktifliğin bir parçası yaparak mümkün olabilecek en yüksek hâli ile ego tarafından sarılır.

Geç-modern animal laborans, performans toplumunun kuvvetli bir figürüdür. Çünkü tanımlandığı biçimiyle performans öznesinin tüm özelliklerini taşır. Yarış hali içerisinde olduğu performans toplumunda geç-modern animal laborans, başarısızlığa yer vermeyen ve bunun bir sonucu olarak yorgunluk toplumunun üyesi olan narsist ve depresif kişilik özelliklerini taşır. Burada önemli husus sistemin, olay ve durumları bireyin nasıl algılaması gerektiğini öğretmiş olmasıdır. Sennet (2017, s.135), günümüz bireyinin sistemle olan ilişkisini değerlendirirken, Han'ın performans öznesi ile neoliberal sistem ilişkisine benzer bir değerlendirmede bulunur ve bireyin, eylemlerinin sonucu olarak ortaya çıkan başarısızlıkta kendisini aramasına izin vermez. Bunun yerine kalıplaşmış klişelere sığınmayı tercih eder. “Başarısız oldum” yerine “Hayır sen başarısız olmadın; sen kurbansın” gibi rahatlatıcı sözlerle kendini teselli eder duruma gelmiştir birey. Bu durum, özneyi daha fazla yıpratıldığından performans öznesi bir uyanış ya da direniş gösteremez. Özneyi, sisteme bu denli içkin bir duruma getiren şey elbette neoliberal sistem aygıtlarıdır. Bu aygıtlar öylesine gelişmiştir ki bireyi sistemin bir parçası yapan durumun gelişmişlik düzeyini ve bireyi ikna edebilme gücünün anlaşılabilmesi için Arendt'ın önemli kavramlarından bir diğeri olan *homo faber* yani alet üreten insan kavramsallaştırması ile bir kıyaslama yapmak yerinde

1 Han, eserlerinde iki farklı dönemden bahseder. Bunlardan bir tanesi geç modern öncesi dönemdir. Geç modern öncesi dönem Klasik yani modernizm öncesine tekabül eder. Bir diğer dönemselleştirme ise geç modern dönemdir. Bunun ile kast ettiği ise modern dönem ve sonrasındır.

olacaktır. Homo faber, insan elinin ortaya koyduğu gelişmişlik düzeyini ifade etse de bir dijital enformasyon toplumu olarak yorgunluk toplumu, bir diğer ifadeyle neoliberal toplum, *homo faber* araçlarını güncellemiştir. Performans toplumunun yeni homo faber'ı, Big Data'dır. Han'ın Big Data üzerinden geliştirdiği dijital enformasyon teknolojileri söylemi, homo faber'ın güncel durumunu yansıtmaktadır. Han, eserlerinde doğrudan böyle bir benzetmede bulunmasa da Manchester Üniversitesi'nden filozof Keekok Lee (2009: s.14), *Homo faber: the Unity of the History and Philosophy of Technology* adlı makalesinde, homo faber'ın geçirdiği dönüşümü tanımlamış ve nihayetinde geline son noktayı teknoloji ile olan iletişim üzerinden değerlendirmiştir. Çünkü homo faber'ın araçları kuşkusuz bin yılda değişti ve Neolitik Çağlardan günümüze gelinceye kadar teknoloji ve bilim kaynaklı araçlar, homo faber'ın yerini aldı.

Arendt'ın ortaya koyduğu ve Han'ın toplumsal ve bireysel değişimleri anlatmak için yeniden tartıştığı bu kavramlar, yorgunluk toplumunu tanımlamaya fazlaca uygundur. Aktif bir yaşamın içerisinde durmaksızın performans sergileyen bireyin maruz kaldığı sürekli enformasyon ve iletişim, büyük bir yorgunluğa sebep olur. Dijital enformasyon teknolojileri, bireyi aktif ve daha şeffaf bir yaşam sürmeye ikna edici aygıtlardır. Enformasyon ve hiper-iletişim, toplumda ve bireyde yorgunluğa sebep olur. Çünkü günümüzün ürettiği iletişimin bireyler arasında bir bağlayıcılığı yoktur. Bunun yerine keyfilik ve kısa vadecilik vardır (Han, 2024: s.74). Dolayısıyla tartışılan tüm bu kavramlar, Han'ın yorgunluk toplumu olarak tanımladığı günümüz performans toplumunun öznelinin nasıl bireylerden oluştuğu hakkında detaylı bilgi sağlamaktadır. Yorgunluk ve şeffaflık toplumunun karakteristik özellikleri, performans toplumunun bir diğer toplumsal tipolojisi olan palyatif toplum kavramsallaştırmasının ortaya çıkmasının önünü açmıştır.

Acı algısını ifade etmek için kullanılan palyatif, Han'ın *Palyatif Toplum*, adlı eserinde iki temel konu üzerinden ele alınmıştır. Bunlardan biri acının toplumsal hayattaki tüm uyaranlardan temizlenme isteği, diğeri ise acının kaybı ile ortaya çıkan trajik toplumsal ve bireysel sorunlardır. Acının performans toplumuyla olan ilişkisi son derece önemlidir. Acı, deneyim ve anlam ile ilişkili bir olgudur. Performans öznesi ise durmaksızın olumlu olma gayreti içerisinde acıya karşı her zaman bir direniş sergiler. Dolayısıyla yaşamdaki deneyim ve anlam ilişkisinden yoksun bir gerçeklik kurar kendine. İçinde yaşadığımız toplumun anlamdan yoksun olması, acıya olan tahammül seviyesini düşüren nedenlerden biridir. Performans toplumunda acının anlamsızlaşması ile birlikte acı artık anlamın yitirildiği ve anlamdan yoksun zamanı yansıtır (Han, 2022: s.40). Benzer şekilde Long (2006, s.140), acının bir sınırın ifadesi olduğunu belirtir. Kast edilen sınır, varlık ve oluşun yakından bağlantılı olduğu kişiler ve şeylerle olan deneyimimiz ile ilgilidir. Long'un acı hakkındaki bu değerlendirmesi, Han'ın acıya dair değerlendirmeleri ile büyük oranda benzerlik gösterir. Her iki ismin

değerlendirmeleri de hiper-iletişimin yoğun olduğu günümüz performans toplumunda, acı algısının kaldırılmak istenmesiyle birlikte yok olan deneyim ve ortaya çıkan anlamsızlığı ifade etmektedir. Acı, toplumsal hafızada bir varoluş mücadelesi ve deneyimi olarak fazlasıyla önemlidir. Fakat performans öznesi bu birleştirici unsurlardan yoksundur. Acı, artık anlamsız ve kendisinden uzak durulması gereken bir duygu olarak değerlendirilmektedir. Adorno (2016, s.28) ıstırabı, bir ses verme ihtiyacı ve bütün hakikatlerin ön koşulu olarak değerlendirir. Hayatın anlamsızlığı, acının birleştirici ve bağlayıcı gücünü kaybetmekle ilgilidir.

Han'ın bu değerlendirmeleri ışığında temelde üç farklı toplum tipolojisi üzerinden günümüz toplum yapısını ve bireylerini tanımlamaya çalıştığı görülmüştür. Fakat Han, bu tipolojilerin bir ürünü olan günümüz performans öznesini tanımlarken pek çok kavramsallaştırmada bulunmuştur. Nihayetinde bu kavramsallaştırmaların tamamı, tıpkı toplum tipolojileri gibi birbiri ile ilişkili ve birbirini tamamlayıcı niteliktedir. Dolayısıyla tüm bu kavramlar içerisinde eros, öteki ve olumsuzluk seçilerek günümüz bireyinin nasıl performans öznesine dönüştüğü anlaşılmalı ve tartışılacaktır. Performans öznesi tanımlanırken bu üç kavramın seçilmesinin sebebi, Han'ın diğer kavramları ile ilişkili olduğu ve diğer kavramları da kapsayıcı bir nitelik taşıdığı görülmüş olmasından kaynaklanmaktadır. Ayrıca bu kavramlar, bundan sonra tartışılacak olan performans öznesinin dönüşümü olan sosyal intihar kavramının da tanımlanması hususunda yardımcı olacaktır.

Ötekinin Kaybı

Günümüz toplumunda öteki, kendine varlık alanı bulmakta son derece zorlanan, küresel düzen içerisinde yerini aynı olana bırakarak aynı olanın ömrünü uzatan bir olguya dönüşmüştür. Ötekinin yaşam alanı bulmakta zorlanması, günümüz bireyinin performans kavramı ile tanımlanmasına sebep olmuştur. Han, tüm eserlerinde birey ve toplum için ötekinin yokluğundan doğabilecek sıkıntıları tartışmıştır. Ötekinin yokluğu sadece sıradan bir aynılığa yol açmaz. Dijital enformasyon teknolojileri aracılığıyla bireye gönderilen aynı olmalısın uyarıları bireyi aynı olmak için ısrarlı bir performansa sürükler. Günümüzde herkes, ötekinden farklı olmak için çabalasa da ötekinden farklı olma isteği aslında aynı olma isteğinin bir yansımasıdır (Han, 2023: s.28). Bireyin aynı olma çabasının sonuç verebilmesi şeffaf olabilmesi ile ilgilidir. Özne ne kadar kendini sisteme içkin hâle getirirse o denli şeffaf olur ve aynı olma arzusu gerçekleşir. Şeffaflık, tam olarak ötekinin ortadan kalkması ile mümkündür. Öteki olanı yok edip, aynılaştırmak için her şeyi karşılaştırır. Böylece şeffaflığın politikası, *aynılık diktatörlüğü*'ne dönüşür (Han, 2018: s.105). Her şeyin aynılaşması ve rutine binmesi Sennett'e (2017: s.39) göre, belirli bir noktadan sonra problemlerli bir hâl almaya başlar. Çünkü bu durum insanoğlunun çabası üzerindeki kontrolünü yitirmesine ve kontrolü kaybetmesine sebep olur. Çalışma üzerindeki kontrolün

kaybedilmesi ise insan zihninin öldüğü anlamına gelir. Günümüzün en önemli yüz düşünüründen biri olarak kabul edilen Zeldin, bireyin aynı olma arzusunu Han'ın değerlendirmelerinden farklı olarak ele alır. Zeldin (2021: s.241-242), günümüzde farklılığa duyulan ilginin de arttığını fakat bireyi herkes gibi olmaya iten veya onu benzer olmaya teşvik eden durumların olduğunu ifade eder. Bu teşvikler aslında aynı olma arzusu ile farklı olma arzusu arasında bir denge kurar. Her ne kadar farklılığa duyulan ilgi artsa da sistem aynı zamanda bireyi, diğerlerinin inandığına inanmaya, diğerlerinin inandığının doğru olduğuna ikna etmeye devam eder.

Zeldin'in söylemleri değerlendirildiğinde sistemin, bireyi aynı olmaya yönlendirdiği gerçeğini göz ardı etmediği anlaşılmaktadır. Han'ın değerlendirmelerine ek olarak Zeldin, bireylerin farklı olana da ilgisinin arttığını belirtmiştir. Zeldin'in bu değerlendirmesi önemlidir çünkü Han, bireyin farklı olana duyduğu ilgiyi görememiştir. Tıpkı bireyin, özellikle son dönemlerde sistemin kendisine dayattığı performansa karşı sergilediği direnişi görememesi gibi. Bu yönüyle Han'ın aynı ve öteki hakkındaki değerlendirmeleri Baudrillard'a daha yakındır. Baudrillard'a (1995, s.117) göre, artık öteki yoktur. Asıl tehlike ötekinin şeffaflık kazanmasıdır. Ötekinin bilinci bir boşluktur. Bu sebeple öznenin olumsuzlanması yoktur ve ötekinin varlığında bir belirsizlik vardır. Belirsizlik içinde olan özne, yalnızca *aynıdır* ve *kendi cehennemi* içerisinde kaybolmuştur. Herkesin, aynılığın cehennemi içerisinde kayb olduğu enformasyon toplumunda, öznenin kendisine farklı bir ağızdan ulaşacak tavsiyeler yoktur. Sadece dijital yığınlar vardır. Han, bu dijital yığınların bir parçası olan bireyin performans öznesine dönüşmesini olağan bir durum olarak değerlendirir. Dijital enformasyon teknolojileri, ötekini ayakta tutan öğretileri de yok etmiştir. Dolayısıyla öteki, performans olgusuna karşı bir direniş gösterememiştir. Bu öğretilerden birine örnek olarak performans toplumunun bir ritüeller toplumu değil, otantiklik toplumu olduğu iddiası verilebilir. Han, içinde yaşadığımız toplumda bireyleri ve toplulukları birbirine bağlayan ritüellerin ortadan kalktığını ve böylece farklılıkların yok olduğunu belirtir. Günümüz toplumu, tüm bu bağların ortadan kalktığı ve otantikliğe dönüştüğü bir toplumdur.

Han (2022a: s.31), otantiklik toplumunda bireyin eylemlerini yönlendiren psikolojik motivasyonların olduğunu ifade eder. Ritüelleşmiş toplumlarda ise eylemleri yönlendiren şey dışsallaştırılan etkileşim biçimleridir. Ritüeller, dünya ile kurulan ilişkinin aracılığını yaparken ve böylece dünyayı nesnelleştirirken, otantiklik zorlamasında her şey öznel hale gelmiştir. Dolayısıyla bireyin narsistlik durumu daha hissedilir bir hâl almıştır. Günümüzde hızla artış gösteren narsistlik bozuklukların temel sebeplerinden biri, bireyin kendinden olmayanlarla olan sosyal etkileşimlerinde anlamın gitgide kaybolmaya başlamasıdır. Performans öznesinin *başka* olana tahammülü kalmamış ve öteki yok olmuştur. Han (2021: s.22), ötekinin elinden başkalık alındığında sadece tüketim nesnesine dönüşeceğini belirtir. Ötekinin bir tüketim nesnesi

durumunu alması, içinde yaşadığımız performans toplumunda öyle bir hâl almıştır ki Han, bunu *Çakma* adlı eserinde verdiği örnekler üzerinden tartışmıştır. Çin'deki sanat eserleri, Çin tarihi boyunca özgün değerleri değiştirilerek günümüze ulaşmıştır. Neredeyse hiçbir tarihi metin ya da nesne ilk yapıldığı hali ile günümüze ulaşmamış, her sanatçı ve ressam tarafından üzerine bir şeyler eklenerek, kazınarak ya da boyanarak günümüze gelmiştir. Aslında Han, bu durumun Çin'in felsefesi ile ilgili olduğunu ifade etse de genel olarak sahtelerin özgün olanlardan daha fazla sanat değeri taşıdığını ve özgün olduğunu, sanat eserlerinde meydana gelen değişimin zamanın gereksinimleri ile ilgili olduğunu ifade eder (Han, 2021a: s.17-18). Zamanın gereksinimi her türlü ihtiyaca cevap verebilmek adına ötekinin elinden *başka* olanı almıştır. Çünkü ötekinde derin düşünme, anlam ve bireyle toplumu bir arada tutan ritüeller vardır. Ötekinin olduğu bir toplumda otantiklik olana, olumluya ve performansa bir direniş olacağından neoliberal sistem kullandığı aygıtlarla olabildiğince bunları temizlemek ister. Dolayısıyla özne, narsist ve depresif birey olarak performansın gereksinimlerini yerine getirdikçe şeffaflaşır, şeffaflaştıkça yorgun düşer ve acıya tahammülü kalmaz. Fakat ötekinin kaybı beraberinde olumsuz olanı ve *erosu* da yok eder.

Olumsuzun Kaybı

Olumsuzluk, performans toplumunun olumlu ve pozitif olma istenci ile ilgilidir. Bu sebeple performans toplumu aynı zamanda Han'ın şeffaflık toplumu tipolojisinin alt başlıklarından biri olan olumluluk toplumdur. Şeffaflık ve olumluluk birbirini besleyen iki olgudur. Bu iki olgunun olduğu bir toplumda olumsuz olan varlık gösteremez. Sadece olumsuz olan değil, aynı zamanda pürüzlü olana da yer yoktur. İki kavramın kaybı, insana ve doğaya dair esasta var olanın yok oluşu anlamına gelir. Diğer bir ifadeyle şeylerde ve bireyde var olan güzeli koruyan, onların doğalarında bulunan olumsuz ve pürüzlü olandır. Çünkü her şey özünde negatiften ve pürüzlü olandan bir şeyler taşır. Burada sorulması gereken en önemli soru, neoliberal sistemin olumsuz ve pürüzlü olana karşı neden bu kadar güçlü direnç gösterdiği ve Han'ın bunu neden bir tehlike olarak gördüğü sorusudur.

Performans toplumunun olumlu ve pürüzsüz olana meylini, iletişim ve tüketim ilişkileri üzerinden değerlendirerek anlamak mümkündür. Şeyler, kendilerinde var olan olumsuzluktan arındıklarında, sıradanlaşıp düzleştiklerinde, iletişim ve enformasyonun ürettiği pürüzsüz akıntılara direnç gösteremeyecek noktaya gelir ve şeffaflaşır. Böylelikle eylemler hesaplanabilir, kontrol edilebilir ve nihayetinde yönlendirilerek şeffaflık hızlandırılır (Han, 2017: s.15). Neoliberal sistem, şeffaf olmayandan rahatsız olur. Çünkü şeffaf olmayan içinde bilinmeyi barındırır ve bilinmeyi, tabi olmaya ikna etmek büyük bir problemdir. Olumluluğun en somut örneğini beden üzerinden verebiliriz. Çünkü beden, genel itibarıyla hem olumlu olma talebini yerini getiren hem de tüketime dair fikir veren bir noktadadır. Beden, performans

öznesinin elinin altında bulunan, bu sebeple de ulaşılması ve müdahale edilmesi en kolay varlığıdır. İçinde yaşadığımız performans toplumu, hiçbir karakteri içinde yaşamak istemediği bedene hapsedmeyecek kadar ileri ve sınırsız imkânlarla sahiptir. Beden, verilmiş olan değil, inşa edilmesi gereken bir proje olarak değerlendirilmektedir günümüzde. Bu proje, hem söylem hem de eylem olarak kendini göstermektedir. Örneğin, “bedeniniz kaderiniz değildir” ve “bedenini baştan yarat” gibi ifadeler tam olarak bu projeye işaret eder. Bu ifadeler, içerisinde sadece cerrahi müdahaleyi barındırmakla kalmaz, aynı zamanda bedenin her türlü imaj ve dizaynı hakkında da bilgi verir (Tekin, 2018: s.141). Agamben (2017: s.123), ise bedeni tüm bu söylemlerden farklı bir yere taşıyarak amaç ve araç olmak üzere bedenin iki kullanım biçimi olduğunu ifade eder. Amaca yönelmiş durum, onu ortadan kaldırmayan fakat kullanırken güncelleyen bir durumu ifade eder. Performans toplumunda beden, araçsal ve amaçsal özellikleri birbirinden ayrı düşünülmezsizin kendini güncelleştirir ve araçsallaştırılır. Bunun için de pürüzlülüğünden ve olumsuzluğundan arındırılır.

Nesneleştirilenin bir dayanağı olarak beden, tüketim etiğinin temel söylemi haline gelmiştir ve bireyin psikolojik yönlendirilmesine yardımcı olan bir ilke olarak, bireyin denetim altına alınabilmesi hususunda politik ve ekonomik düzeyde üretimin ereği durumundadır (Baudrillard, 1997: s.165). Performans toplumunun pürüzsüz ve olumsuz olana karşı direnç göstermesinin bir diğer sebebi de tam olarak tüketim ilişkileri ile ilgilidir. Performans öznesi, tüketim ile olan ilişkileri kapsamında ruhsal ve bedensel tercihlerinden yorgun düşmüş bir öznedir. Yaşam, öylesine tüketim ile eş değer bir noktadır ki bu özdeşlik onu zombileştirmiştir ve ölümden arındırarak yeni bir süreç başlatmıştır. Tüketimin yüksek olduğu ölümden arındırılmış performans toplumunda özneler, fitness ve botoks zombilerine dönüşmüş ve yaşayan ölümler haline getirilmişlerdir (Han, 2021: s.15-16). Bu noktada Han tarafından zombilere ya da yaşayan ölüye benzetilen performans öznesinin hayatına dair bir muhakemede bulunması mümkün değildir. Dolayısıyla performans toplumunda iletişim ağlarının ve tüketim ilişkilerinin problemsiz olarak devam edebilmesi olumsuz olanın yok edilmesi ile mümkün olacaktır. Olumsuzun var olduğu toplumda birey, olaylara karşı direnç gösterebilir ve muhakeme yapabilir. Bu durum neoliberal sistem için bir tehlike arz edeceğinden olumsuz olanın ve ötekinin ve aynı zamanda bir düşünce biçimi olarak *erosun* da yok edilmesi gerekmektedir.

Erosun Kaybı

Günümüz öznesinin hayatında ötekinin ve olumsuzun kaybı ne denli önemli ise *erosun* kaybı da o denli problemlidir. *Erosun* bireyde ve toplumsal yaşamdaki kaybı, hem olumsuz olanın ve ötekinin kaybı ile hem de bu iki kavramı ortadan kaldıran uyarılarla doğrudan ilgilidir. Han, *erosu* hangi anlamda kullandığını ve onun kaybının nasıl sonuçlandığını farklı kavramlar kullanarak açıklamaya çalışmıştır. Özellikle

Eros'un İstirabı adlı eserinde tartıştığı bu kavramların çokluğu, konunun anlaşılmasını zorlaştırmıştır. Öncelikle *eros*, bir düşünce ve aynı zamanda bilinç ve duygu biçimidir. Bu biçim, bireyin ve toplumun yaşam alanından çıktığında melankoli bir sorun olarak karşımızda durur. Bir diğer ifadeyle melankoliyi ortaya çıkaran iki önemli kavram, *erosun* ve *başka* olanın kaybidir. Han'ın *başka* olarak ifade ettiği kavram, benlik rejimi; *eros* ise *başka* olanda da var olan her şeyi temsil eder. Bugün duygulardan kaynaklı ama özellikle aşktan kaynaklı krizlerin nedeni *başka* olandır. Yeniden üretilmeye ve dizayn edilmeye çalışılan *başka* olanların bolluğu, yaşamın her alanında ortaya çıkan ve benliğin gün geçtikçe narsistleşme sürecine katkı sağlayan *başkanın* aşınma sürecidir. *Başka* olanın ortadan kayboluşu bir diğer ifadeyle benlik rejimimizin ele geçirilmesi, kolayca farkına varılabilecek bir durum değildir (Han, 2019b: s.9). Bu sebeple narsist özne, performans öznesinin en önemli semptomlarından biridir. *Eros* ve *başka* tarafından terk edilen narsist özne, kolaylıkla neoliberal sistemin çarkları arasında kaybolur.

Narsist performans öznesi, kendinde var olan öteki ve olumsuz kaybettikten yüce olandaki negatifi göremez ve güzel olandaki pozitive yönelir. Güzel olan, pürüzsüz ve sıradandır. Yüce olan ise sert ve aynı zamanda kabadır. Fakat bu kabalık zihni hareket ettirdiğinden sağlıklıdır. Güzelde ise zihni harekete geçiren bir sertlik ve kabalık yoktur (Han, 2019c: s.33). Schmid (2023: s.77), güzelliğin içinde de bir eksikliğin olduğunu ve bu eksikliğin onu mükemmel olandan ayırt ettiğini düşünür. Güzellikte tıpkı şeylerde var olan tezatlar gibi zıtlıklara ihtiyaç duyar. Böylece güzelde var olan daha az güzel kısımlar, güzel olanın iyice öne çıkmasına sebep olur. Çünkü burada şeylerde var olan güzelliği ortaya çıkaran, onlardaki eksiklik ve kusurlu yanlardır. Fakat güzelin enflasyonu olduğunda aşırır, yıpranır ve kolayca tüketilir. Bu ifadeyi Han'ın *eros* ve *başka* kavramları üzerinden değerlendirecek olursak iki hususun söz konusu olduğunu söylemek mümkündür. Öncelikle Schmid'ın ifade ettiği biçimiyle güzelin içinde var olduğunu düşündüğümüz zıtlıkları ifade eden *başka*, neoliberal sistem tarafından eritilmiştir. Bir diğer durum ise *erosun* rehberliğinde öznenin *başkaya* yönlendirilmesi hususudur. Fakat burada artık günümüz performans öznesi yani narsist özne kimliğine bürünen özne, *erosta* var olan düşünce ve duygu biçimini kendi iradesiyle yönlendiremez. Dolayısıyla böyle bir durumda *erosun* da *başka* olanı koruması ve onu yönlendirmesi mümkün olmaktan çıkar.

Eros ve *başka* olanın ortadan kaybolması, performans toplumunun haz toplumuna dönüşmesinin yolunu açar. Acıdan, deneyimden ve düşünceden arınmış duyguların yerini ömrü uzun olmayan hazlar alır. Bauman (2021: s.180), hazların ömrünün uzun olmasının mümkün olamayacağını belirtir. Çünkü yakalanması imkânsız olan bu duygunun doğasında olan şey uçuculuğudur. İnsanın keyif alma kapasitesi yüksek değildir. Dolayısıyla haz, yerini hızlıca uyuşukluk ve rehavete bırakır. Bunun aksine mutluluk bir süreklilik gerektirir ve hazlarla kıyaslandığında, zamanda hapsolür. Bir

diğer ifadeyle mutluluk zamanda hapsolür. Hazlar, zamanla iş birliği içindeyken mutluluk ölüme direnir ve arkasında bıraktığı yıkımı onarır. Bauman'ın mutluluk hakkındaki değerlendirmeleri son derece önemli olsa da performans toplumunda mutluluk bir zorlamaya, bir ödeve dönüşmüştür. Schmid (2023a: s.9), *Mutsuz Olmak* adlı bir başka eserinde mutluluğun normatif bir anlam kazandığını ifade eder. Günümüzde topluma söylenen şey mutlu olma zorunluluğu üzerinedir. Eğer birey, mutlu olamıyorsa suçü kişinin kendisinde araması bekleniyor.

Olumsuz olan ve ötekinin, toplumsal hayattaki varlığının sıkıntıya girmesiyle birlikte *erosun* varlığı da problemlili bir hâl almıştır. Performans öznesini narsist, depresif ve yorgun yapan şey, buraya kadar üzerinde tartıştığımız tüm bu olguları hayatından çıkarmasıdır. Fakat öznenin bu çemberi kırması kolay değildir. Çünkü neoliberal sistemin denetim ve yönetim aygıtları, disiplin toplumu ile karşılaştırıldığında daha güçlü ve ikna edicidir. Fakat içinde yaşadığımız dönem, Han'ın tüm söylemlerinin aksine bireyi alternatif kapılar aramaya da mecbur bırakmış ya da birey, yorgunluğu ve şeffaflığın dayanılmaz acısından kaçmaya çalışarak sistemin tüm dayatmalarına karşı kendi kaçış yöntemlerini geliştirmiştir. Performansın dayanılmaz uyarıcıları tarafından rahatsız edilen ve kendine bir kaçış arayan ve ayrıca kısmen bunu başarmış olan bireyler, bu çalışmada *sosyal intihar* kavramsallaştırması ile tanımlanacaktır.

Sosyal İntihar

Sosyal intihar, neoliberal toplumun iktidar dinamiklerine karşı savunma mekanizmaları geliştirerek sosyal ve kamusal ilişkileri minimum düzeye indiren, Bendor'ünü kırarak bilinç ve duygu devinimini kazanmaya çalışan, hem kendi hayatını hem de içinde yaşadığı toplumu deneyimleri ile anlamaya başlayan, dahası bunun farkında olan bireyleri ve grupları tanımlar. Aynı zamanda sosyal intihar, Han'ın performans öznesi olarak tanımladığı ve neoliberal iktidar aygıtlarının yönlendirip dizayn ettiği bireyin, sistemin isteklerini yerine getirebilmek adına üst düzey performans sergileyerek narsist ve depresif kişiliklere büründükleri bireyler haline gelmeyi reddeden kişi ve grupları tanımlar. Kavramlar, terminolojik araçlardır. Terminolojik araçlar ise sosyal bilimciler tarafından fenomenleri anlamaya çalışmak ve açıklamak, ayrıca gözlemlenen dünyadaki nesnelere sınıflandırmak, üst düzey önermeleri formüle etmek amacıyla kullanılır. Kavramları oluşturmanın ve kategorize etmenin yolları vardır. Bunlardan biri doğrudan gözlem yoluyla ulaşılan fenomenleri tanımlayan kavramlar, diğeri ise çıkarsanmış fenomenleri anlatan kavramlardır (Marshall, 2020, s. 395).

Sosyal intihar, hem doğrudan toplumsal hayatta varlıkları gözlenebilen hem de toplumsal olgu ve olayların bir sonucu olarak ortaya çıkan bireylerin durumlarını ifade eder. Kavram, fenomenleri anlatan ve o fenomenlerin içinde bulunduğu toplumsal ilişkiler ağını tanımlar. Toplumsal olgu ve olaylar, bir başka toplumsal olgu ve olayların

önünü açıcı nitelikler taşır. Bu yönüyle sosyal intihar, Han'ın sosyal bilimlere kazandırmış olduğu performans kavramı tarafından öne açılmış bir tanımlamadır. Bir diğer ifadeyle sosyal intihar öznesi, performans öznesi ile aynı toplumsal yapı içerisinde bulunan fakat birbirinden farklı özelliklere sahip failleri ifade etmektedir. Bu kavramın bir ihtiyaç olarak ortaya çıkmasının sebeplerinden biri, günümüz bireyinin sosyal ve kamusal hayatta, neoliberal sistemin denetim ve yaptırımlarına karşı direnç gösteren grupların tanımlanmasına yönelik ihtiyaçtan ortaya çıkmış olmasıdır. Sosyal bilimlerde özne ve toplum, Sanayi Devriminden günümüze değin değişen koşul ve şartlara bağlı olarak farklı kavramsallaştırmalarla tanımlanmıştır. Benzer şekilde bireyin bu koşullar karşısında gösterdiği uyum ya da geliştirdiği tepkiler, birçok kavram ile açıklanmaya çalışılmıştır. Fakat sistemden kaynaklı yorgunluğun ve insan doğasına dair birçok şeyin tüketiminin bireyde oluşturduğu tahribatın arka planını ortaya çıkaran ve bunun bir sonucu olarak kendini korumaya alan gruplarla ilgili açıklama ve tanımlamanın eksik bırakıldığı düşünülmektedir. Dolayısıyla söz konusu eksiklikleri ifade edebilmek için yeni bir kavramsallaştırmaya ihtiyaç duyulmaktadır.

Çalışmada gündeme getirilen sosyal intihar kavramsallaştırması, Han'ın performans tartışmaları üzerinden yapılmıştır. Bunun iki temel sebebi bulunmaktadır. İlk olarak, özne ve topluma dair Han'ın yapmış olduğu performans tartışması, sosyal intiharı doğuran tartışmanın arka planını açıklamak için yeterli veriyi sağlamaktadır. Bir olgu olarak performansı ortaya çıkaran şartlar, bir başka olgu olan sosyal intiharı doğurmuştur. Dolayısıyla tartışmada daha önce de ifade edildiği üzere sosyal intihar kavramının bağlamlarını net olarak ortaya koyabilmek adına Han'ın performans öznesi için kullandığı *eros*, öteki ve olumsuz gibi kavramlar üzerinden bir değerlendirme yapmak uygun görülmüştür. İkinci olarak sosyal intihar kavramsallaştırması, Han'ın özellikle performans öznesine dair değerlendirmelerine karşı eleştirel bir tavır takınmakta ve günümüz öznesinin tamamının bu kavram ile tartışılmasının sosyal bilimsel anlamda topatancı bir yaklaşım olacağını iddia etmektedir.

Sosyal intihar kavramında yer alan sosyal ve intihar kelimelerinin hangi bağlamlardan hareketle kullanıldığını ve iktidar olgusu ile olan ilişkisini anlayabilmek adına kullanım gerekçelerini tek tek tartışmak önemlidir. Kavramda yer alan sosyal olma durumu, bireyin aktif yaşamını nihayete erdirmeden önceki süreci kapsar. Bu süreç, bireyin iktidar ile çoğunlukla uyum içerisinde olduğu, Ben-döngüsüne girdiği, oto propagandaya dönüştüğü ve yoğun sağlıksız bir iletişimin sınırları içerisinde hapsediği süreçtir. Bireyi ve toplumu bu çarkın içerisine hapseden şeylerin performans toplumunu oluşturan ötekinin, olumsuzun ve *erosun* kaybı olduğu daha önce ifade edilmişti. Buradan da anlaşılacağı üzere sosyal intihar öznesi, bir dönemin performans öznesi olması sebebiyle yoğun sosyal ve kamusal ilişkilerin merkezindedir. Öznenin bu ilişkilerin merkezinde yer alması doğrudan makro ve mikro iktidar ilişkileri ile ilgilidir. Geliştirilen ilişkiler ağı, bireyin iktidar tarafından tanınması, onun eğilim ve

yönelimlerinin bilinmesini sağlar. Foucault'nun (2019: s.22), iddia ettiği üzere her yerde olduğu düşünülen iktidar, bireyin bu eğilimlerini bilmeye yönelik politikalar geliştirir ve bu politikaların devam edebilmesi adına bireyi özneleştirir. Burada Foucault'nun özneleşme olarak ifade ettiği şey son derece önemlidir. Çünkü özneleşme, bireyi etkili bir şekilde denetim altına almak için boyun eğdirilen bir yönetime dönüştürülmüştür.

Özneleşme, biyoiktidarın işleyiş biçimidir. Bu işleyiş biçimi sayesinde birey kendini özgür hissedebileceği herhangi bir engelleme ile karşılaşmadan yapı içerisindeki aktifliğine devam eder. Fakat burada bahsi geçen aktifliğin, iktidardan bağımsız özgürlükle ilişkili olduğunu söylemek mümkün değildir. Adorno (2016: s.201), hiçbir çağda hiçbir toplumun, ne özgürlük kavramına ne de özgürlüğün kendisine sahip olmadığını ifade eder. Özgürlük, salt bir kavram olmanın ötesinde deneyimsel içeriği de bulunan bir kavramdır. Deneyimin olmadığı, tahakkümün hayat bulduğu bir toplum, elbette özgür değildir. Bununla birlikte Foucault (2021: s.218), bir grubun ya da bir topluluğun, iktidarın varlık gösterdiği alan ve durumların önüne geçebilmeyi başardığı zaman, tahakküm durumu ile karşı karşıya kaldığını ifade eder. Benzer şekilde, bir tahakküm durumunda ya özgürlüğün olmadığını ya da özgürlüğün son derece sınırlı ve kısıtlı olduğunu belirtir. Burada özneleşme ve özgürlüğün iktidar ile ilişkisinden bahsederken, *kendiyle ilgilenmek* ve *kendilik kaygısından* bahsetmek önemlidir. Kendilik kaygısı, *Sokratik Diyaloglar* isimli Platon'un gençlik diyaloglarından bilinen toplumsal ve siyasi düzene dair bilgiler veren bağlamı ifade eder. Bu bilgiler, şehir devletlerinin önde gelen yöneticilerinin şehirlerinde yaşayan yurttaşlar hakkında karar verme yetkisine sahip, bir diğer ifadeyle iktidar sahibi genç aristokratları şehirde kendilerine eş, otoriter, aktif ve başarılı siyaset yapma yetisine sahip bireylere karşı bir koruma kalkanıdır. Fakat burada önemli bir soru açığa çıkmaktadır. Daha doğuştan yönetme yetisine sahip olmak, aristokrat bir çevrede doğmak ve yönetme gücüne sahip olmak, gerçekten yönetme hakkını ve gücünü kişiye verir mi? Foucault, bunu sorunsallaştırır ve başkasını yönetmenin ancak kendiyle ilgilenme zorunluluğu ile ilişkili olduğunu ifade eder (Foucault, 2019a: s.39). Buradan çıkan sonuca göre, bireyin başkası üzerindeki hakimiyetinin temel koşulu, kendilik üzerindeki hakimiyeti ile ilgilidir (Foucault, 2017: s.232). Bireyin kendi için duyduğu kaygı, onun kendi ile ilgilenmesine sebep olur. Dolayısıyla bu iki durumun, bireyin özneleşmesi sürecinde birbiri ile doğrudan ilişkisi vardır.

Foucault (2019a: s.73), hem kendilik kaygısında hem de kendiyle ilgilenme sürecinde bir dönemin anatomisini çıkarır ve bunun modern dönemdeki yansımalarını anlamaya çalışır. Fakat yaptığı karşılaştırmada kendiliğe dair durumun, modern özne için aristokrat çevrelerden farklı bir hâl aldığını görmüştür. Kendi için kaygılanmanın nedeni artık birilerini yönetmek ya da benzer şekilde şehir devleti üzerinde hakimiyet kurabilmek değildir. Artık bireyin kendi ile ilgilenmesinin sebebi kendi içindir. Bireyin kendine yoğunlaşarak kendi için kaygılanması ve kendiyle ilgilenmesi, kendilik

teknikleri ve söylemlerinin çoğalmasını sağlamıştır. Foucault'nun kendilik teknolojileri olarak ifade ettiği şey; bireyin iktidar, düşünce ya da davranış veya beden ya da ruhları birtakım işlemler aracılığıyla dönüştürerek; mutluluğa, bilgiye ve arınmışlığa ulaşma imkânı veren şeydir (Urhan, 2013: s.398). Bireyin kendilik teknikleri vasıtasıyla kendi üzerindeki hakimiyeti, iktidarın benlik üzerindeki hakimiyetinin kayboluşu olarak değerlendirilmemelidir. Çünkü toplumsal bir varlık olarak birey, her zaman kendiliği, öteki kendiliklerle ilişki ve kıyas halinde görecektir ve bu kıyas bir iktidar ilişkisini doğuracaktır. Dolayısıyla iktidar, sürekli olarak kendini yeniden üreten ve bireyin düşünce, tutum ve davranışlarında hayat bulan bir olgudur. Bireyin; kendilik kaygısı, kendine ilgisi ve kendilik teknikleri her ne kadar bireyin kendini tanıması ve bundan varoluşsal bir sanat ortaya çıkarmasına yardımcı olsa da iktidarın varlığının tekrar kendi bünyesinde açığa çıkmasına engel değildir. Fakat Hardt ve Negri, özne ve iktidar ilişkisini Foucault'nun tartışmalarından daha ileri bir noktaya taşımıştır. Özne, artık iktidar karşısında daha yetkindir. Fakat buradaki yetkin olma durumu küresel kapitalizm ile birlikte değerlendirilmesi gereken bir husustur.

Hardt ve Negri'ye (2018: s.47) göre, iktidarın yeni adı imparatorluktur. Foucault'nun çalışmalarında sıklıkla değindiği kontrol toplumu ve biyo-iktidar kavramları, imparatorluk kavramının özellikleridir. İktidarın bir biçimi olarak imparatorluk kavramı, öznenin tüm yönlerinin anlaşılması için gerekli bilgiyi sağlar. Disiplin toplumundan kontrol toplumuna geçiş, toplumsal güç ve dinamiklerin karşılıklı olarak ve artan oranda birbiri ile ilişkili olduğu hakkında bilgi verir. İktidar, toplumsal yaşama ait tüm alanları kuşatır ve birleştirir. Aynı zamanda çokluk ve tekillik içeren bir ortamı var eder. Çokluk, kendi özgür iradesiyle eylemde bulunan toplumsal tekilliklerdir. Bu toplumsal tekilliklerin bir araya gelmesi çokluğu oluşturur. Fakat çokluğun siyaset içerisinde var olabilmesi ve iktidarın dikkatini çekebilmesi tekilliklerin oluşturduğu bu çokluğun edim imkânı ile ilgilidir. Dolayısıyla çokluk, içerisinde aynı ortak paydadan hareketle varlık gösteren aktif toplumsal öznelerden oluşur. Hardt ve Negri (2011: s.216-217), tekilliğin ortak bir payda etrafında etkileşime girdiğini ve toplumsal etkileşimlerin tekrar ortak bir payda ürettiğini ifade ederler. Tam olarak çokluk, tekilliğin bu ortaklık dinamiğinden doğan özneliktir. Çokluğun ortaya çıkardığı ortaklıktan kaynaklı alışkanlıklar vardır. Bu alışkanlıklar, fizyolojik ihtiyaçlar gibidir ve birçok veri sağlarlar. Aynı zamanda etkileşim ve iletişim halinde durmaksızın yeniden üretilirler. Dolayısıyla bireysel değildirler. Alışkanlık ileriye dönüktür ve etkileri bireysel olarak küçük görülebilir. Fakat zaten alışkanlıklar, bireysel olarak sergilenmek yerine ortak olarak yenilik yapma gücünü sergilerler. Bu durum herhangi bir yaratıma engel değildir. Aksine yaratımlar, ortak bir zemin dahilinde hem üretir hem de üretilir ve durmaksızın yenilenir. Bu sebeple Hardt ve Negri (2011a: s.182) çokluğun, tekilliklerde var olan çatışma ve iş birliğinden kaynaklı olarak kendini örgütleyebilecek bir gücü geliştirebileceğini düşünür. Demokrasi de kendini örgütleyebilecek güce sahip olan devrimci çokluklar sayesinde uygulanacaktır.

Byung-Chul Han, Hardt ve Negri'nin hem imparatorluk hem de çokluk-tekillik kavramsallaştırmalarının günümüz neoliberal sistemini ve öznesini tanımlamaya uygun olmadığını belirterek, tekillerin oluşturduğu çokluğun bir devrim yapabileceğine inanmamaktadır. Han (2018: s.124-125), çokluktan değil yalnızlıktan bahsetmek gerektiğini düşünür. Çokluğun oluşturduğu iddia edilen ortak paydadın yoksunluk söz konusudur. Dünyada ortaya çıkan ayaklanma, savaş ve şiddetin temelinde bu ortak paydanın eksikliği vardır. Fakat Hardt ve Negri, şiddeti ortaya çıkaran şeyin bu ortak payda eksikliğinden kaynaklandığını görememişlerdir. Tam tersine içinde yaşadığımız toplum, ortaklıkların ve genel toplumsal algının çöküşü tarafından sarılmıştır. Bunun en temel sebebi, toplumun her geçen gün giderek yalnızlaşması, atomize olması ve özelleştirilmesidir. Ayrıca çoklukların bir direniş gücüne sahip olduğunun düşünülmesi de birçok şeyin gözden kaçması anlamına gelmektedir. Kapitalist neoliberal sistemin temel özelliklerinden biri sömüren ve sömürüleni aynı potada eritmesidir. Dolayısıyla fail, kurban; kurban faildir. Böyle bir toplumda çoklukların demokrasiyi hayata geçirecek devrimciler olması da mümkün görünmemektedir. Han, dijital enformasyon çağında demokrasinin değil, enfokrasinin varlığından bahsetmek gerektiğini düşünür.

Han (2022b: s.24), enfokrasiyi demokrasinin altını oyan bilişsel bir süreç olarak tanımlar. Bu süreç, veri üretimi ve bu veri üretiminin pazarlanması ile ilgilidir. Mikro hedefler, partinin siyasi programı hakkında bilgi vermezken; fikir ve tutumlar, sosyal yaşam ve statü gibi psikolojik araştırma yöntemi olan psikografilere göre uyarlanmış seçim reklamları, sahte haberleri manipülatif bir şekilde organize ederek kitlelere ulaştırır. Psikometrik olarak yeniden dizayn edilen reklamlar, fikirler ve haberler demokrasi için bir tehdit oluşturur. Nihayetinde halk, önemli konulara karşı duyarlılığını kaybeder. Han'ın günümüz demokrasisinin tehlike altında olduğunu ifade etmesi bu enfokratik sürecin arka planı ile ilgilidir. Ayrıca Han'ın enfokrasie dair iddialarını doğrulayan ve uluslararası düzeyde yankılarının uzunca bir süre devam ettiği birçok durum yaşanmıştır. Facebook kullanıcılarının verilerinin satılması, Trump'ın başkanlık seçimi gibi örnekler, bu enfokratik sürecin yansımalarıdır. Dolayısıyla Hardt ve Negri'nin imparatorluk içerisinde varlık gösterdiğini iddia ettiği çokluklara dair değerlendirmeleri, dijital enformasyon teknolojileri çağında ortaya çıkan boşlukları tamamlamada yeterli değildir.

Enfokrası, biz duygusu ile hareket eden değil, yalnızlaşan bir toplumun yönetim biçimidir. Aslında sadece siyasi ve politik olarak değil, aynı zamanda toplumsalın tamamını yönlendirebilen dijital enformasyon teknolojileri, bireye vaat ettiği özgürlük ve sınırsız seçenek olanakları ile oyunu kurallarına göre oynamasını bekler. Bir noktada tüm değişkenler, birbirini etkiler. Bu durumun bireydeki tahribatı ve bu tahribatın değişim süreci Foucault, Arendt, Hardt ve Negri ve ayrıca Han'ın iktidar analizleri üzerinden değerlendirilmiştir. Bu isimler içerisinde güncel en yakın iktidar tartışması Han tarafından yapılmıştır. İktidarın kendisi olarak neoliberal sistem ve onun

dispositifliği olan dijital enformasyon teknolojileri, narsist ve depresif karakterler doğurmuştur. Aslında Han'ın günümüz öznesinin narsist ve depresif olduğuna dair değerlendirmeleri özne ve iktidar arasındaki ilişkilerin tarihsel arka planını açıklamaktadır. Bu süreç, Foucault'nun bahsetmiş olduğu kendini beğenme ile başlayan ve daha sonra kendini beğenmenin kendilik için olduğu sürece evrilmesi ile devam eden ve bireyi yoran bir duruma dönüşmüştür. Bireyden sergilemesi beklenen tutum ve davranışlar ve ayrıca sunulan sınırsız özgürlüğün bireyin üzerine yüklemiş olduğu sorumluluk, bir tükeniş ve sosyal hayat ile olan iletişimini problemlili bir noktaya getirmeye sebep olmuştur. Tam olarak bu nokta bireyin, sosyal intihar kavramsallaştırmasındaki sosyal olma durumunun yok oluşuna neyin sebep olduğu ile ilgilidir. İktidarın süreç içindeki güçlü değişimi ve birey ile olan teması, onu daha iyi tanıyarak ona yaklaşması ve beklentilerini her alanda arttırması, hem sosyal hem de psikolojik olarak problemlere yol açmıştır. Nihayetinde birey, kendini görünür kıldığı sosyal ve kamusal alanlarla olan ilişkisini, bu ilişkileri olabildiğince görmezden gelerek ve oyunun kurallarını reddederek yeniden dizayn etmiştir.

Sosyal intihar kavramsallaştırmasının ikinci kelimesi olan intihar ise bir diğer önemli husustur. Öncelikle bu kavramsallaştırmada kullanılan intihar ile kast edilen fiziksel bir yok oluş değildir. Anlatılmak istenen husus sosyalliğin öldürülmesidir. Bireyin bir mutluluk zorlaması içinde devam eden hakikat krizi içerisinde oluşu, deneyim sahibi olamaması bu intiharın gerçekleşme sebepleridir. Ayrıca tüm bunların oluşturduğu anomi de intiharın bir diğer sebebidir. Bireyin, aktif yaşam dönemi ya da performans dönemi, bireyi bir mutluluk zorlaması ile karşı karşıya getirir. Mutluluk; pürüzsüzlük ve olumluluk gibi temel prensiplere endekslenir. Sistem, sunduğu tüm imkanlara rağmen mutlu olmayı başaramayan öznenin mutsuzluğundan öznenin kendisini sorumlu tutar. Halbuki sonsuz mutluluk olarak ifade edilen şey insan doğasına aykırı bir durumdur. Fakat özne, sahip olduğu koşulların bir sonucu olarak bilinç ve duygu devinimini kaybettiğinden buna dair bir farkındalık kazanması da ilk etapta kolay değildir. Burada kast edilen ilk etabın ne olduğunu açıklamak kavrama dair zihinlerde oluşabilecek soru işaretlerini azaltmak anlamında önemlidir. Öznenin bu farkındalığa ulaşmadığı nokta hâlâ sistemin içerisinde eylemin devam ettiği süreci kapsar. Fakat farkındalığın oluştuğu nokta sosyal intiharın gerçekleştiği durumu ifade eder. Mutluluk tartışmasına geri dönecek olursak mutluluk, haz ile ilgili bir durumdur. Freud'a (2016: s.23) göre haz ilkesi, organizmanın kendini koruyabilme durumuna karşı uygunsuz ve tehlikeli bir durumdur. Çoğunlukla organizmanın zararına yol açacak gerçekliği alt etmeyi başarır. Mutlu olma istencinin, başarısızlığının temel nedenlerinden biri hazza duyduğumuz büyük arzudur. Sistem ve sistemin var olduğu toplum, bireye mutlu olmalısın propagandası yaparken Freud, toplumdaki uzaklaşarak mutlu olmanın mümkün olup olmayacağı sorusuna yoğunlaşır. Böyle bir mutluluğun mümkün olabileceğini fakat bunun aynı zamanda yenilgiyi kabul etmek anlamına da geleceğini ifade eder. Korkunç bir dünya karşısında kişi kendisini koruma altına almak için ondan

uzaklaşabilir. Burada sağladığı başarı, ona sükûnetin mutluluğunu verecektir. Buna rağmen Freud, bir topluluğun üyesi olmanın daha değerli olduğunu ifade eder (Thomason, 2020: s.191).

Hazzın ve mutluluğun geçici olması, bireyi yalnızlığa ya da bireyselliğe itebilir ve bu onun aktif olduğu yaşam biçiminin içinde gerçekleşebilir. Bir diğer ifadeyle fenomenler, performans sergilediği dönem içerisinde de bireysel tutum ve davranış gösterebilir. Burada sorulması gereken bir soru ortaya çıkar. O hâlde bireyin performans sergilediği süreçteki bireysellik ile sosyal intihar sürecindeki bireysellik arasındaki fark nerede açığa çıkar? Aslında bu soruya Bauman'ın bireyselleşme üzerinden değerlendirmelerinden yola çıkarak cevap vermek mümkündür. Bauman (2020: s.26-27), bireyselleşmiş bir toplumda herkesin birey olma arzusu içinde olduğunu ifade eder. Bu istek içerisinde herkesin kitlesel bir birliktelik oluşturduğunu ve benzeştiğini belirtir. Bu durum sürekli bir paradoks içerir. Bauman'ın herkesin bireyselleşmeyi arzuladığı noktanın benzerliğe evrilmiş olduğu iddiası, daha önce ifade edilen aynı olanın günümüzde artarak devam ettiğine dair iddialarını destekler niteliktedir. Fakat sosyal intihardaki bireysellik, bireysel olma farkındalığı içerisinde gerçekleşmiş bir tercihtir. Bu nokta bireyselliğe dair iki toplumsal yapının birbirinden ayrılan noktalarını işaret eder. Birey olma arzusunun bile benzerliğe evrildiği bir süreç, intiharın gerçekleşme sebepleri arasındadır.

Kavramsallaştırmada intihar kelimesinin kullanılmasının diğer sebepleri ise bireyin deneyim yoksunluğu ve buna bağlı olarak yaşadığı anlatı krizi ve yaşamına dair bir hikâye oluşturamamasıdır. Agamben (2020: s. 37), deneyimi sadece yaşanabilecek bir şey değil, aynı zamanda ona sahip olunabilecek bir şey olarak yorumlar. Han (2022: s.50), deneyim sahibi olamama durumunu dijital enformasyon teknolojilerine bağlar. Öznenin her şeyi denediğini ama deneyim sahibi olamadığını, birçok şeyi fark ettiğini ama bilgiye sahip olamadığını söyler. Böylece Han (2024a: s.17), bireyin bir anlatı krizi içerisine girdiğini belirtir. Dijital enformasyon teknolojileri, bu krizin mimarlarıdır. Anlatı, içerisinde gizem ve sır barındırır. Bu sır, enformasyonla bağdaşmaz ve bireyin gerçeklik algısı zedelenir. Hari (2023: s..83), gerçeklik kaybının büyük sıkıntılara sebep olduğunu ve bunun en bilinenlerinden birinin de depresyon olduğunu düşünür. Elbette bunlar günümüz öznesinin hikâye eksikliği ile sonuçlanacaktır. Bireyin kendine dair hikâye oluşturabilmesi, tüm bu noktaya kadar tartıştığımız hususların yanında performans ve tüketim ilişkiselliğinden kurtulması ile mümkündür. Neoliberal politikaların bireyin yaşamını bu iki nokta arasında sürdürmeye ikna etmesi, bu hikâye imkânının elinden alınmışlığı ile ilgilidir. Kavramda yer alan intihar kelimesinin teorik arka planı bu tartışma çerçevesinde ele alınabilir. Daha önce de ifade edildiği üzere intihar kavramının kullanılması fiziksel bir yok oluşu değil, sosyalliğin ortadan kalkması, sisteme endeksli performansın yok edilme arzusunu anlatmayı hedefler.

Bir kavramı oluşturmanın temel ilkelerinden ve aynı zamanda kavramın daha iyi anlaşılmasını sağlayan durumlardan biri de yeni bağlantılar kurmaktır. Sosyal intihar kavramında da yeni bağlantılar kurmak kavramın şu anki durumunu tanımlayabilmek adına önemlidir. Sosyal ve intihar kelimeleri için buraya kadar tartışılan hususlar, hem bu iki kelimenin kullanılmasındaki amacı hem de intiharı ortaya çıkaran durumları açıklamak için yapılan tartışmalardır. Fakat bu noktadan sonra yapılan tartışmalar şu an kavramın ne olduğu ve hangi iddialarla açıklanabileceği ile ilgilidir. Bu noktadan sonra önemli olan performans öznesinin, neoliberal öznenin ya da eylem içerisinde olan öznenin -bu tanımlamaların hepsi aynı duruma karşılık geldiğinden herhangi birini seçmenin bir önemi yoktur- sosyal intihar öznesi olarak içinde bulunduğu durumun nasıl tanımlanacağıdır. Toplumsal yapının bir parçası olarak sosyal intihar içerisindeki bireyler, burada sosyal intihar özneleri olarak tanımlanmıştır. Sosyal intihar öznesinin en büyük şansı, tüm krizlerin yaşamında ortaya çıkardığı problemleri farkına varmış olmasıdır. Eylemde bulunan ya da performans öznesi olarak adlandırabileceğimiz özne ile arasındaki en büyük fark budur. Burada artık sosyal intihar öznesi, mesafeyi hayatının merkezine koymuş ve sahip olduğu şeylerin gerçekliği ile yüzleşerek, onların asıllarını içinde barındırdıkları olumsuzluklarla birlikte kabul etmiştir. Dolayısıyla sosyal intihar kavramının ulaştığı son noktayı açıklarken mesafe kavramından ve Erich Fromm'un “-olmak” tartışmasından yararlanılacaktır.

Han (2017: s.18), günümüz bireyinin *mesafe tutkusunu* hayata geçirme konusundaki yetersizliğine dikkat çeker. Her şeyin şeffaf bir şekilde sergilendiği bir dönemde mesafe tutkusunu korumak elzemdir. Mesafe ve utanç, dijital enformasyon teknolojilerinin bir parçası olmaz ve iletişimin hızlandırılmış dolaşımı içerisinde kaybolmaz. Sosyal intihar öznesi, anlamdan yoksun sosyalliği yok ederek mesafe tutkusunu hayata geçirmeyi başarmıştır. Gerek sosyal ve kamusal gerekse sosyal ağlar üzerinden gerçekleştirdiği her eylem, mesafe tutkusu üzerinden yeniden dizayn edilmiştir. Mesafe, bir özgürlük alanı açar. Fakat bu özgürlük, sistemin bireye sunduğu ve bireyden beklentilerinin gerçekleştirebileceği bir alanda varlık gösterebilecek bir özgürlük değildir. Sosyal intihar öznesinin sahip olduğu özgürlük, kendi yaşam alanı içerisinde gerçekleştirdiği eylemlerinin sorumluluğunu üstlendiği ve farkında olduğu bilinçli bir faaliyettir. Fromm (2023: s.168), özgür ve bilinçli faaliyetin içsel ve dışsal bir eylem zorlamasına maruz kalmadan kişinin kendi yaratıcısı olduğu faaliyet olarak değerlendirir. Bu faaliyet, bireyin ne yaptığını farkında olduğu ve eylemin arkasında başka güçleri bulundurmadığı anlamına gelir.

Özgür ve bilinçli faaliyet sayesinde birey, durmaksızın olumlu olana meyiletmekten ve pürüzsüz olana arzulamaktan vazgeçmiştir. Bunların tamamı “sahip olmak” ilkesinin zorunlulukları iken, olumsuzluğu da kabul ederek ve pürüzlü olana direnç göstermeyerek “olmak” ilkesinin bir parçasına dönüşmüştür. Fromm'a ait olan her iki tanımlama, aynı toplumda yaşayan farklı insan tipleri için kullanılmış ve performans öznesi ve

sosyal intihar öznesi kavramsallaştırmalarını anlatabilmek adına da hayli uygundur. “Sahip olmak”, tavrındaki kişi, sahip olduğu şeylere güvenir. “Olmak” ilkesine göre davranışlarına biçim veren bir kimse ise varoluşunun ve yaşadığının bilinci içinde davranır.” (Fromm, 2023a, s.58). Dolayısıyla “olmak” burada ancak bireyin vazgeçişleri üzerine tanımlanabilir. Bu vazgeçişler sosyal intihar öznesi için bir kazanım, kendini tanımaya başlamanın ve aynı zamanda kendisine dair bir hikâye oluşturabilmesinin önemli adımlarıdır. Mesafe ve “olmak” kavramları, sosyal intiharın tüm evrim sürecinin sonunda geldiği ve dönüştüğü durumu anlatır. Burada öznenin kendisine dönüş çabası, kendisi ile barışma mücadelesi söz konusudur. Fakat öznenin failliğini kazanma arzusu, sistemin tamamına açılmış bir savaş ya da mücadele olarak değerlendirilmemelidir. Sosyal intihar öznesinin böyle bir gücü de yoktur. Buradaki mücadele daha ziyade öznenin, Han’ın ifadesiyle kendi kendisinin kölesi ve efendisi olma durumundan kaçışıdır. Buraya kadar olan tartışmalar, hem kavramı ortaya çıkaran durumları hem de öznenin değişim biçimlerini anlatabilmek adına önemlidir. Fakat kavramın daha iyi anlaşılabilmesi ve tartışılabilmesi aynı zamanda kavrama dair karşılaştırmalar yapmayı da gerektirir. Bu karşılaştırma, kavramın benzer kavramlarla olan farkını anlatırken aynı zamanda kavramın sınırlılıklarını da ortaya koymada yardımcı olur.

İlk etapta sosyal intihar kavramı; sosyal yalnızlık, sosyal izolasyon ve hikikomori gibi kavramlarla benzerlik taşıyormuş gibi düşünülebilir. Aslında bu kavramlar dikkatle incelendiğinde ortak paydaların varlığı da dikkat çekmektedir. Fakat sosyal intihar kavramı, bu kavramlardan biri değildir ve bunlardan biri olmadığını ortaya koymak önemlidir. Sosyal yalnızlık kavramını ilk kullananlardan biri Robert Weiss’dir. Fakat Weiss, kavramın çerçevesini çizse de içeriğini tam anlamıyla dolduramamıştır. Weiss’den sonra gelen California Üniversitesinden Britany Liu ve Karen Rook (2013: s.814) ise kavramı, sosyal alışverişlerin yalnızlığı etkileyip etkilemediği üzerine yürüttükleri tartışma çerçevesinde tanımlamaya çalışmışlardır. Ayrıca bu isimler, yaptıkları saha araştırmalarından elde ettikleri sonuçlara göre sosyal yalnızlığın, ilişkilerde ortaya çıkan olumsuzluklardan kaynaklı olduğunu görmüşlerdir. Lemieux ve arkadaşları (2013: s.550) tarafından 133 üniversite öğrencisi üzerinde yapılan araştırma, sosyal yalnızlık ve sosyal kaçınma üzerine pozitif ve istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki olduğunu göstermiştir. Buna göre yapılan araştırmadan elde edilen sonuç, yalnız olan ve sosyal durumlardan kaçınan bireylerin Facebook’u bir çıkış ve yalnızlığa çözüm olarak gördükleri noktasındadır. Sosyal yalnızlık, problemleri sosyal ilişkilerin bir sonucu olarak ortaya çıkması bakımından sosyal intihar kavramı ile benzerlik gösterirken, bireyin kendisini sosyal medyada var etmesi noktasında ise sosyal intihardan ayrılır. Çünkü sosyal intihar öznesi, bu anlamda kaçışı sosyal medyada aramaz. Aksine bu alanda da performans sergilemekten kendini alıkoyar. Bir diğer önemli kavram sosyal izolasyon ise kavramın birkaç duruma sığdırılmayacak kadar geniş bir anlam dünyasına sahip olduğunu göstermektedir.

Kavram, çoğunlukla Durkheim sonrası intihar teorileri arasında yer almış ve intiharı ortaya çıkaran sebepleri açıklamak için kullanılmıştır. Catharine Gale ve arkadaşlarının (Gale akt. Maltby vd., 2020, s.1298) yapmış olduğu araştırmalar, sosyal izolasyonu doğuran beş sebebin olduğunu göstermiştir. Bunlardan ilki evli olmayanlar ve yalnız yaşayanlardır. Diğerleri ise çocukları ile az zaman geçiren ve onlarla iletişimleri az olanlar, aile üyeleri ile daha az zaman geçirenler, arkadaşları ile az zaman geçirenler-telefon ya da başka iletişim araçları vasıtası da dahil- ve son olarak herhangi bir sosyal organizasyonun üyesi olmayan bireylerdir. Gale ve arkadaşları sosyal izolasyona dair geliştirmiş oldukları beş maddenin dışında, bireyi yalnızlığa iten başka sebeplerin de olduğunu ifade etmişlerdir. Etnik grupların arasındaki dramatik farklılıklar ve gelir yoksulluğu da izolasyonun nedenleri arasındadır (Platt, 2009, s. 676). Kavramın önemli temsilcilerinden biri olan Claude Fischer, sosyal izolasyonu modern dönemin sonuçları üzerinden ele alır. Fisher (akt. Parigi & Henson, 2014, s.154), “son kırk yılda teknolojik anlamda gözle görülür bir değişikliğin ve yeniliğin olduğunu ifade eder. Modern arabalar, uçaklar, e-postalar, sosyal paylaşım siteleri sayesinde sosyal iletişimin maliyetinin bir hayli arttığını ve hızlandığını fakat aynı ölçüde de sosyal etkileşimi düşürdüğünü belirtir.” Anlamli iletişimden yoksunluk ve diğer tüm durumlar, sosyal izolasyonu doğuran sebeplerdir. Bu sebeplerin çokluğu ve bireyde bıraktığı etki, yok oluşun bir diğer ifadeyle intiharın sonucudur. Dolayısıyla sosyal izolasyon daha önce de ifade edildiği şekliyle sosyal bilimciler tarafından Durkheim sonrası intihar teorileri arasında yer almaktadır. Bu yönüyle de sosyal intihar kavramsallaştırmasından ayrılır. Çünkü sosyal intiharda fiziksel bir yok oluştan bahsetmek ilk etapta mümkün değildir. Kavram üzerinden devam edecek araştırmalar, belki bunun gerçekleşebileceği durumları da bize gösterebilir. Fakat ilk etapta tanımlandığı biçimiyle kavram, fiziksel bir yok oluşu ifade etmez.

Son olarak hikikomori, kökeni 1970'lere kadar dayanan ve psikiyatr Tamaki Saito tarafından kavramsallaştırılan bir hastalık olarak ele alınmıştır. Saito'ya (1998 akt. Teo, 2010, s. 180) göre hikikomori, en az altı ay süren, evinde yalnızlaşmış ve münzevi hale gelmiş kişileri tanımlar. Aynı zamanda kavram, artan ilgi ile birlikte psikolojik bir terim olarak otistik, şizofrenik ve depresif hastalarda yoksunluk durumunu ifade etmek için kullanılmıştır (Suwa & Suzuki, 2013, s.192). Gençlerde bu durumu ortaya çıkaran sebeplerden biri, Japon eğitim sistemi ve bu sistemin öğrenciler üzerinde oluşturduğu baskıdır. Baskı kimi zaman akranlar, kimi zaman aileler tarafından bir zorbalık ve psikolojik korkutma biçimi olarak da karşımıza çıkmaktadır (Sarchione, vd. 2014, s.2). Dolayısıyla yapılan bazı araştırmalar, hikikomorinin psikolojik bir rahatsızlık olduğunu ifade ederken bazı çalışmalar ise kavramı yansıttığı düşünülen bireylerde herhangi bir rahatsızlığın bulunmadığını ifade eder. Temelde hem hikikomori hem de sosyal intihar öznesi, toplumsal dayatmanın bir sonucu olarak ortaya çıkan iki farklı tipolojiyi temsil eder. Fakat dayatmanın oluşturduğu toplumsal şartlar ve buna bağlı olarak ortaya çıkan sonuçlar birbirinden farklılık gösterir. Öncelikle hikikomori,

tıpkı sosyal intihar gibi performans yorgunluğunun bir sonucudur. İki kavramın ayrıldığı nokta; ilkinde bir vazgeçiş ve buna bağlı ruhsal sıkıntılar, ikincisinde dayatmayı reddediş ve buna bağlı olarak öznenin kendisine yeni bir varlık alanı açma çabasıdır. Bu noktada hikikomoride de bireyin kendisine bir yaşam alanı açtığı düşünülebilir. Fakat burada bireyin kendisine açtığı yaşam alanı ciddi oranda pasifize olmuş, yalnızlaşmış ve temelde bilgisayar oyunları ve animeler içinde kaybolmuş ve failliğini tam anlamıyla yitirmiş olduğu bir alandır. Hikikomoride sanal dünya, toplumun arzu ettiği performansı gerçekleştiremeyen bireyler için kaçış alanıdır. Fakat sosyal intiharda sanal dünya yeni bir yaşam alanı oluşturmak için bir seçenek olarak değerlendirilmez. Bir diğer ifadeyle sosyal intihar için sosyal ağlar bir sonuç değil sebeptir. Sosyal intihar kavramı ile benzer olabileceği düşünülen bu üç kavramın, aslında birbirinden farklı psiko-sosyal durumları ve süreçleri tanımladığını ve her ne kadar sosyal intihar kavramsallaştırması ile kesiştiği noktalar bulunsa da bunların aynı şeyleri anlatmadıkları görülmektedir.

Kavramın ifade ettiği olumlu anlama karşı, uyandırdığı olumsuz imaj hakkında da Deleuze-Guattari'nin şizofreni tanımlaması üzerinden bir açıklama yapmak yerinde olacaktır. Deleuze-Guattari, şizofreniyi Fredcu bakış açısının dışında tanımlamaya çalışır. Fredcu yaklaşımdan farklı olarak şizofreni kapitalizmi, bireyi bir temsil içerisinde bulunma durumundan yoksun bırakır. Dolayısıyla şizofreni psikiyatrik bir problem olmaktan ziyade kapitalist toplumun ortaya çıkardığı uyumsuz bireylerin topluluğudur. Deleuze-Guattariye (2014, s. 59) göre, şizofreni çağın hastalığıdır. Fakat bununla kast edilen sadece modern yaşamın bireylerinin delirdiği değildir. Kast edilen şey daha ziyade kapitalizmin bastırma için tüm gücünü seferber ettiği, fakat buna rağmen sürecin durmaksızın yeniden ürettiği şizofrenik yük birikimidir. Şizofrenler için buradaki üretim, bir arzu üretimi olarak bilinçdışının pozitif farkını ifade eder. Benzer şekilde sosyal intiharda uyandırdığı olumsuz imajın aksine, öznenin hem sistem temelli kendi arzularına hem de sistemin dayatmalarına olabildiğince direnç göstermesini ifade eder. Sosyal ilişkileri olabildiğince yok etmesi kavramın olumsuz imajını desteklerken, bireyin kendisine yeni bir yaşam alanı açma çabası ise kavramın olumlu yönünü yansıtmaktadır. Kavram her ne kadar günümüz toplumunda var olduğu gözlemlenen bireyleri tanımlamaya çalışsa da elbette içerisinde boşluklar ve eksiklikleri de barındırmaktadır. Bu eksikliklerden biri sosyal ve kamusal ilişkilerin ve hatta sosyal medya ilişkilerinin her birey için geçerlilik sağlayıp sağlamayacağıdır. Ayrıca her alana nüfus ettiğini düşündüğümüz iktidar ilişkilerinin sosyal intiharda kendine nasıl yer bulduğu da bir diğer önemli sorudur. Tüm bu sorulara verilecek cevaplar, büyük ölçüde bu kavramın saha araştırması ile desteklenmesini gerekli kılmaktadır ki çalışmaya dair bundan sonraki adım saha çalışması ile devam edecektir.

Sonuç

Han'ın eserlerinde tartışmış olduğu performans kavramsallaştırması, günümüz toplum ve bireyini tanımlamaya uygun bir kavramsallaştırma olmakla birlikte birçok ihtiyaca da cevap vermektedir. Günümüz öznesi, içinde bulunduğu toplumun ayrık otu olmamak adına kendi ürettiklerinin yorgunluğu içerisinde kaybolmuştur. Han'ın özneye ve topluma dair çizdiği bu portre doğru olsa da özneye dair eksik bıraktığı bir tartışma da vardır. Performans öznesi, içinde yaşadığı toplumun isteklerini yerine getiremeyecek kadar yorulduğunda var olan kendi basmakalıp yargılarından kaçışı başlayacaktır. Çalışmada bu kaçışı gerçekleştirenler sosyal intihar özneleri olarak adlandırılmıştır. Performans öznesinin dışında kalan bireylerin sosyal intihar öznesi olarak adlandırılmasının belli başlı sebepleri bulunmaktadır. Öncelikle bu bireyler, Han'ın günümüz öznesine dair tanımladığı tüm toplumsal tipolojilerin yoruculuğunu yaşamış ve viral şiddeti sinir uçlarına kadar hissetmiş bireylerdir. Aynı zamanda daha fazla performans sergileme enerjisine sahip olmadıklarından hem içinde yaşadıkları toplumsalın dayatmalarından hem de sosyal çevrelerinden kopuş sürecini başlatmış bireylerdir. Sosyal intihar öznesini ortaya çıkaran tüm bu durumlar, performans öznesini ortaya çıkaran *eros*, öteki ve olumsuz olana duyulan yoğun ihtiyaç ve özlem ile ilgilidir. Bu argümanlara duyulan ihtiyaç ve daha önemlisi farkındalık, sosyal intihar öznesinin ben döngüsünü kırmasına sebep olmuştur. Sosyal intihar öznesi, günümüz öznesinin tamamına dayatılan performans kavramsallaştırmasına bir eleştiri olarak geliştirildiğinden argümanların tamamı da Han'ın kavramsallaştırmaları üzerinden değerlendirilmiş ve/veya çürütülmüştür.

Sosyal intihar öznesi, sosyal ve kamusal ilişkilerinde ciddi bir kopuşa giderek, her iki ilişki biçiminde de performans sergilemeyecek duruma gelmiştir. Aynı olanın hüküm sürdüğü sosyal medya ortamında sergilediği performans da ciddi oranda askıya alınmıştır. Sosyal intihar öznesindeki birey, büyük ölçüde tükenmiş olsa da performans öznesinden farklı olarak bu yorgunluğunu kabul etmiştir. Yalnızlığı bir zorunluluk olarak değil bir tercih olarak seçmiştir. Ötekinin yok olduğu, aynılığın cehennemi olarak tanımlanan durumların yabancılığından yalnızlaşarak kurtulmuş olan sosyal intihar öznesi, bir önceki hayatının anlatıdan yoksun olduğunun farkındadır. Sınırladığı ilişki ağları ile bu bireyler için intihar kavramsallaştırması kullanılsa da aslında bu bireylerin fiziksel yok oluşundan bahsedilmemektedir. Çalışmada sosyal ve intihar kavramlarının kullanılması bu bireylerin performans öznesi ile kıyaslandığında, yaşama dair bir dengede olduklarını göstermektedir. Birey sosyal bir varlıktır. Bu durum dijital enformasyon çağındaki performans öznesi için de geçerlidir. Dolayısıyla tüm durumlar göz önüne alındığında, bireyin sosyal ilişkilerini tam anlamıyla tükettiğini ifade etmek, içinde yaşadığı dünyadan tam anlamıyla habersiz kaldığını iddia etmek başka bir kavramsallaştırmaya ihtiyaç olduğunu göstermektedir. Sosyal intihar öznesi bu yönüyle kendi içerisinde tutarlı bir davranış sergilemektedir. Geldiği nokta itibariyle

içinde bulunduğu durum, mesafe tutkusunun hissedildiği ve farkındalığını birçok şeye karşı kazanmış olduğu “olmak” durumudur.

Kavramın daha iyi açıklanabilmesi aynı anlam dünyasını çağrıştıran sosyal izolasyon, sosyal yalnızlık ve hikikomori gibi kavramların da açıklanması ve anlaşılmasını gerektirmiştir. Sosyal intihar öznesi bir sosyal izolasyon öznesi değildir. Çünkü sosyal izolasyon, Durkheim sonrası intihar teorileri içerisinde yer alır ve bir yok oluşu ifade eder. Ayrıca sosyal izolasyon öznelerinde intihar ve statü ilişkisi önemlidir. Statü arttıkça intihar oranları azalmaktadır. Fakat sosyal intiharda, bireylerin ulaşmak istedikleri hedef büyüdükçe yorgunluk düzeyleri artar ve bir çekilme başlar. Benzer şekilde sosyal intihar öznesi, sadece sosyal ilişkilerde ortaya çıkan yalnızlığın bir ürünü olmadığından ve bunun bir sonucu olarak sosyal ağlara yönelim derecesi artmadığından sosyal yalnızlık öznesi de değildir. Son olarak hikikomorinin psikolojik bir rahatsızlık sayılması, altı aylık gibi bir süreyi kapsaması ve aile ile eğitim baskılarının bir sonucu olarak ortaya çıkması, kavramın belli sınırlar içinde değerlendirilmesine sebep olmuştur. Bu yönüyle de bir sosyal intihar öznesi olmadığını kanıtlamıştır. Sonuç olarak, çalışmanın temel tartışma konusu olan sosyal intihar kavramı, içeriği itibarıyla Han’ın performans öznesi kavramsallaştırmasına bir eleştiri niteliği taşımakla birlikte performans kavramının anlam dünyası dışında kalan ve haklarında henüz bir tanımlama yapılmamış bireyleri tanımlamak amacıyla kullanılmıştır. Çünkü içinde yaşadığımız toplum ve o toplumun dinamikleri, özneyi sadece performans olarak tanımlamaya imkân sağlayacak argümanların çok ötesinde ve çeşitliliğindedir.

Hakem Değerlendirmesi: Dış bağımsız.

Çıkar Çatışması: Yazar çıkar çatışması bildirmemiştir.

Finansal Destek: Yazar bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir.

Peer-review: Externally peer-reviewed.

Conflict of Interest: The author declare no potential conflicts of interest with respect to the research, authorship, and/or publication of this article.

Grant Support: The author received no financial support for the research, authorship, and/or publication of this article.

Kaynakça/References

- Agamben, G. (2017). *Çıplaklıklar* (S. Kılıç çev.). İstanbul: Alef Yayınevi.
- Agamben, G. (2020). *Çocukluk ve tarih, deneyimin yıkımı üzerine bir deneme* (B. Parlak çev.). Alfa Yayınları.
- Arendt, H. (1994). *İnsanlık durumu, Seçme eserler I* (B. S. Şener çev.). İletişim Yayınları.
- Adorno, T. (2016). *Negatif diyalektik* (Ş. Öztürk çev.). Ayrıntı Yayınları.
- Baudrillard, J. (1995). *Kötülüğün şeffaflığı* (E. Abora & I Ergüden çev.). Ayrıntı Yayınları.
- Baudrillard, J. (1997). *Tüketim toplumu* (F. Keskin çev.). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Bauman, Z. (2020). *Akışkan hayat* (A. E. Pilgir çev.). Ayrıntı Yayınları

- Bauman, Z. (2021). *Kuşatılmış toplum* (A. E. Pilgir çev.). Ayrıntı Yayınları.
- Deleuze, G., & Guattari, F. (2014a). *Anti ödipus, Kapitalizm ve şizofreni* (F. Ege, H. Erdoğan, M. Yiğitalp çev.). Bilim ve Sosyalizm Yayınları.
- Foucault, M. (2017). *Öznellik ve hakikat, College de france dersleri 1980-1981*. (S. Yardımcı çev.). İstanbul Bigi Üniversitesi Yayınları.
- Foucault, M. (2019). *İktidarın gözü, Seçme yazılar 4* (I. Ergüden & O. Akinbay çev.). Ayrıntı Yayınları.
- Foucault, M. (2019a). *Öznenin yorumbilgisi, College de france dersleri 1981-1982* (F. Keskin çev.). İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Foucault, M. (2021). *Özne ve iktidar, Seçme yazılar 2* (I. Ergüden & O. Akinbay çev.). Ayrıntı Yayınları.
- Fromm, E. (2023). *İnsan olmak üzerine: Modern dünyada yabancılaşmaya dair hümanist bir bakış* (Ş. Alpagut çev.). Say Yayınları.
- Fromm, E. (2023a). *Sahip olmak ya da olmak: İki varoluş biçimi üzerine bir inceleme* (A. Arıtan çev.). Say Yayınları.
- Freud, S. (2016). *Haz ilkesinin ötesinde ben ve id* (A Babaoğlu çev.). Metis Yayınları.
- Fischer, C. (2011). Still Connected : Family and Friends in America Since 1970. New York: Russell Sage Found. akt. Henson, W., Parigi, P. (2014). *Social Isolation in America, Published by: Annual Reviews*, 40, 153-171.
- Gale, C. R., Westbury, L., & Cooper, C. (2018). Social isolation and loneliness as risk factors for the progression of frailty: The English Longitudinal Study of Ageing. *Age and Ageing*, 47(3), 392-397. akt. Malthby, J., Hunt, S., Ohinata, A., Palmer, E., Conroy, S. (2020). *Frailty and Social Isolation: Comparing the Relationship between Frailty and Unidimensional and Multifactorial Models of Social Isolation*, 32(10), 1297-1308.
- Hari, J. (2023). *Kaybolan bağlar, Depresyonun gerçek nedenleri ve beklenmedik nedenleri* (B. E. Aksoy çev.). Metis Yayınları.
- Han, B. C. (2017). *Şeffaflık toplumu* (H. Barışcan çev.). Metis Yayınları.
- Han, B. C. (2018). *Şiddetin topolojisi* (D. Zaptçioğlu çev.). Metis Yayınları.
- Han, B. C. (2019). *Yorgunluk toplumu* (S. Yalçın çev.). Açılım Kitap.
- Han, B. C. (2019a). *Psikopolitika: Neoliberalizm ve yeni iktidar teknikleri* (H. Barışcan çev.). Metis Yayınları.
- Han, B. C. (2019b). *Eros'un ıstırapı* (Ş. Öztürk çev.). Metis Yayınları.
- Han, B. C. (2019c). *Güzeli kurtarmak* (K. Filiz çev.). İnsan Sanat Yayınları.
- Han, B. C. (2020). *İktidar nedir?* (M. Özdemir çev.). İnsan Yayınları.
- Han, B. C. (2021). *Kapitalizm ve ölüm dürtüsü* (Ç. Tanyeri çev.). İnka Kitap.
- Han, B. C. (2021a). *Çakma, Çince yapıbozum* (S. Atam çev.). Telemak Kitap.
- Han, B. C. (2022). *Palyatif toplum: Günümüzde acı* (H. Barışcan çev.). Metis Yayınları.
- Han, B. C. (2022a). *Ritüellerin yok oluşuna dair: Günümüzün bir topolojisi* (Ç. Tanyeri çev.). İnka Kitap.
- Han, B. C. (2023). *Ötekini kovmak: Günümüzde toplum, algı ve iletişim* (M. Özdemir çev.). Ketebe Yayınları.
- Han, B. C. (2024). *Sürünün içinde: Dijital dünyaya bakışlar* (Z. Sarıkartal çev.). İnka Yayınları.

- Han, B. C. (2024a). *Anlatının krizi* (M. Erşen çev.). Ketebe Yayınları.
- Hardt, M., Negri, A. (2011). *Çokluk: İmparatorluk çağında savaş ve demokrasi* (B. Yıldırım çev.). Ayrıntı Yayınları.
- Hardt, M., Negri, A. (2011a). *Ortak zenginlik* (E. B. Yıldırım çev.). Ayrıntı Yayınları.
- Hardt, M., Negri, A. (2018). *İmparatorluk* (A. Yılmaz çev.). Ayrıntı Yayınları.
- Long, E. T. (2006). Suffering and transcendence. *International Journal for Philosophy of Religion, Springer* (60) 1/3, 139-148. <https://link.springer.com/article/10.1007/s11153-006-9102-9>.
- Lui, B., & Rook, K. (2013). Emotional and social loneliness in later life: Associations with positive versus negative social exchanges. *Journal of Social and Personal Relationship*, 30(6), 813-832. <https://psycnet.apa.org/record/2013-30432-009>
- Lemieux, R., Lajoie, S. & Trainor, N. E. (2013). Affinity-Seeking, social loneliness, and social avoidance among facebook users. *Psychological Reports: Mental & Physical Health*, 112(2), 545-552. https://journals.sagepub.com/doi/10.2466/07.PR0.112.2.545-552?url_ver=Z39.88
- Lee, K. (2009). Homo faber: the unity of the history and philosophy of technology. (J. Kyrre and B. Olsen Ed.) *New Waves in Philosophy of Technology* içinde (s. 13-39). London: Palgrave Macmillan.
- Marshall, G. (2020). *Sosyoloji sözlüğü* (O. Akinhay ve D. Kömürçü çev.). Bilim ve Sanat.
- Platt, L. (2009). Social Activity, Social Isolation and Ethnicity, *Blackwell Publishing*, 57(4), 670-702. <https://doi.org/10.1111/j.1467-954X.2009.01867.x>
- Schmid, W. (2023). *Kendiyle dost olmak, hayatı nasıl kolaylaştırır?* (T. Bora çev.). İletişim Yayınları.
- Schmid, W. (2023a). *Mutsuz olmak, bir yüreklendirme* (T. Bora çev.). İletişim Yayınları.
- Sennett, R. (2017). *Karakter aşınması, Yeni kapitalizmde işin kişilik üzerindeki etkileri* (B. Yıldırım çev.). Ayrıntı Yayınları.
- Saito, T. (1998). Shakaiteki hikikomori: owaranai shishunki (Social withdrawal: a neverending adolescence). Tokyo: PHP Shinsho akt, Teo, A. (2010). *A new form of social withdrawal in Japan: A Review of Hikikomori*, *International Journal of Social Psychiatry*, 56(2), 178-185. <https://journals.sagepub.com/doi/10.1177/0020764008100629>
- Suwa, M. & Suzuki, K. (2013). The phenomenon of “Hikikomori” (social withdrawal) and the socio-cultural situation in Japan today, *Journal of Psychopathology*, (19), 191-198. <https://old.jpsychopathol.it/wp-content/uploads/2015/07/01b-Suwa1.pdf>
- Sarchione, F., Santacroce, R., Acciavatti, T., Cinosi, E., Lupi, M. & And Giannantonio, M. (2014). Hikikomori: clinical and psychopathological issues, *Research and Advances in Psychiatry*, 30(1), 1-7. <https://www.sciencedirect.com/science/article/abs/pii/S0924933815310075?via%3Dihub>
- Tekin, F. (2018). Bedenin Teşhiri: Dile Gelen Bedenden Duyuma Gelen Bedene, *Sosyoloji Divanı*, 11 (Ocak- Haziran), 133-146.
- Thomason, T. C. (2020). Nasıl mutlu olunur? Sigmund Freud ile sanal bir konuşma (T. Doğan & M. Akcanbaş çev.). İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, (10), 185-194. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/uskudarsbd/issue/55725/657144>
- Urhan, V. (2013). *Michel Foucault ve düşünce sistemleri tarihi; arkeoloji, soykütük, etik*. Say Yayınları.
- Zeldin, T. (2021). *Hayatın gizli hazları* (A. Çavdar çev.). Ayrıntı Yayınları.

Üniversitelerde Sosyal Adalet Algısı Ölçeğinin Geliştirilmesi: Geçerlik ve Güvenirlik Çalışması

Onur Balı¹, Nesip Demirbilek², Hasan Demirtaş³

Öz

Bu araştırmanın amacı, üniversite öğrencilerinin öğrenim gördükleri üniversitelere yönelik sosyal adalet algılarını ölçmeyi amaçlayan, geçerli ve güvenilir bir ölçme aracı geliştirmektir. Araştırmanın verileri Bingöl Üniversitesi'nde öğrenim görmekte olan ön lisans ve lisans öğrencilerinden elde edilmiştir. Araştırmada açılımlı ve doğrulayıcı faktör analizleri için iki farklı örneklem grubu kullanılmıştır. Araştırmanın birinci örneklem grubunda 602 öğrenci, ikinci örneklem grubunda ise 591 öğrenci bulunmaktadır. Yapılan açılımlı faktör analizi sonucunda, 25 madde ve üç faktörlü bir yapıya ulaşılmış ve bu yapının sosyal adalet algısına ilişkin varyansın yaklaşık %71'ini açıkladığı tespit edilmiştir. Doğrulayıcı faktör analizi sonucunda ise, üç faktörlü yapıya ilişkin ulaşılan model uyumu değerlerinin kabul edilebilir ve iyi düzeyde olduğu ($\chi^2/df = 3.942$, $p = .000$, RMR = .08, SRMR = .04, GFI = .91, AGFI = .88, NFI = .94, NNFI = .95, CFI = .95, RMSEA = .06) tespit edilmiştir. Üç boyutlu yapıya ilişkin ulaşılan Cronbach's Alpha iç tutarlık katsayıları ise, ölçeğin eşitlik, adalet ve destekleme alt boyutları için sırasıyla .93, .94 ve .88 olarak, ölçeğin tamamı için ise .96 olarak tespit edilmiştir. Araştırma bulgularından hareketle, "Üniversitelerde Sosyal Adalet Algısı Ölçeği'nin", üniversite öğrencilerinin öğrenim gördükleri üniversitelere yönelik sosyal adalet algılarını ölçmede kullanılabilen, geçerli ve güvenilir bir ölçme aracı olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Sosyal adalet • Eşitlik • Adalet • Destekleme • Üniversitelerde sosyal adalet

Development of the Scale of Social Justice Perception in Universities: Validity And Reliability Study

Abstract

The purpose of this research is to develop a valid and reliable measurement tool that measures the social justice perceptions of university students towards their universities. The data of the research were collected from associate and undergraduate students studying at Bingöl University. Two different samples were used for the exploratory and confirmatory factor analyses. There were 602 students in the first sample and 591 students in the second sample of the study. As a result of the exploratory factor analysis, a three-dimensional structure with 25 items was reached, and this structure explained approximately 71% of the variance in social justice perception. As a result of the confirmatory factor analysis, it was determined that the goodness-of-fit indices of the three-dimensional structure were at acceptable and good levels ($\chi^2/df = 3.942$, $p = .000$, RMR = .08, SRMR = .04, GFI = .91, AGFI = .88, NFI = .94, NNFI = .95, CFI = .95, RMSEA = .06). Cronbach's Alpha internal consistency coefficients for the three-dimensional structure were determined as .93, .94 and .88 for the equality, justice and support dimensions of the scale, respectively, and .96 for the whole scale. Based on the research findings, it was concluded that the "Social Justice Perception in Universities Scale" is a valid and reliable measurement tool that can be used to measure the social justice perceptions of university students towards the universities they study at.

Keywords: Social justice • Equality • Fairness • Support • Social justice in universities

1 Sorumlu Yazar: Onur Balı (Dr. Öğr. Üyesi), Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Ağrı, Türkiye. E-posta: obali@agri.edu.tr, ORCID: 0000-0003-0601-2400

2 Nesip Demirbilek (Dr. Öğr. Üyesi), Bingöl Üniversitesi Genç Meslek Yüksekokulu, Bingöl, Türkiye. E-posta: ndemirbilek@bingol.edu.tr, ORCID: 0000-0001-5133-7111

3 Hasan Demirtaş (Prof. Dr.), İnönü Üniversitesi Eğitim Fakültesi, Malatya, Türkiye. E-posta: hasan.demirtas@inonu.edu.tr, ORCID: 0000-0003-4159-8937

Atf: Balı, O., Demirbilek, N., & Demirtaş, H. (2024). Üniversitelerde sosyal adalet algısı ölçeğinin geliştirilmesi: geçerlik ve güvenilirlik çalışması. *İstanbul Üniversitesi Sosyoloji Dergisi*, 44, 793-815. <https://doi.org/10.26650/SJ.2024.44.2.0076>

Extended Summary

Introduction

The welfare of the society is related to the distribution of social resources among the members of the society. Questions about how social resources and services should be distributed among individuals are connected with the concept of social justice (Çoban Kaynak, 2017). John Ryan, an American Catholic priest, was the first one using the concept of social justice (Han ve Demirbilek, 2022). Ryan was also the first to use the concept of minimum wage. According to Ryan (1945), social justice is the regulation of the relations between individuals and the society for maintaining the collective good. In short, social justice can be expressed as the fair distribution of blessings and burdens in society. In this context, the presence of a social opinion that there is a fair share in the society is an indicator of the existence of social justice (Bell, 2007; Sunal, 2011).

Smith (2018) stated that concepts such as social cohesion, equality and fairness come to the fore in ensuring social justice and that the concept of social justice can be approached from different points of view. At this point, it can be said that since individuals are not equal at the beginning, equal distribution of resources can maintain inequality among individuals, but distribution of resources at different levels (fairly) in line with the needs of individuals can eliminate the inequality among individuals over time (Smith, 2018). However, social justice is a concept that expresses more than the distribution of resources among individuals and emphasises community rather than individuality (Turhan, 2007).

When the literature is examined, it is seen that the concept of social justice in education is tried to be explained by associating it with concepts such as multiculturalism, justice, equality and democratic society (Tomul, 2009). However, the difficulty in defining the concepts of justice and social justice is also seen in the definition of the concept of social justice in education. In general, social justice in education can be achieved if each individual has an education that is appropriate to his or her abilities and needs. (Polat, 2007). Social justice in education aims to reduce or eliminate the negative effects of individual differences on the success of students in the educational processes (Ocak & Yamaç, 2011). Bates (2006) positioned social justice at the centre of educational processes and argued that social justice should also be at the centre of educational administration practises.

When institutions are managed according to the principles of social justice, they are more adopted by people and people's commitment to the institution increases. This is also true for universities. The higher education period is one of the most important

phases of students' life. The higher education period is not only a learning process but also a common living place where students experience and learn life as adults, have a profession, and interact with people from different cultures and environments. This common living place should be managed fairly and the resources should be shared fairly among the students. This can be possible with the establishment of social justice in all processes at the universities. Elimination of the negativities that may be caused by social injustice can only be possible with a good understanding of the concept of social justice.

In a literature review of the available measures of social justice perception, it is noted that, although a limited number of scales have been developed to assess this perception, none of them appear to be intended to examine the social justice perceptions of university students towards their university. (Cırık, 2015; Demirdağ, 2017; Karacan, Bağlıbel & Bindak, 2015; Turhan, 2007). For this reason, there is a need for a valid and reliable measurement tool to be used in scientific studies on the subject. In line with this need, this research aims to develop a valid and reliable measurement tool to determine the social justice perceptions of university students towards their university.

Method

This study was carried out with an exploratory sequential design in a mixed method in which qualitative and quantitative research methods were used together. In the exploratory sequential design, after the qualitative data are collected and analysed, the quantitative stage of the research is carried out based on the qualitative data (Creswell & Plano Clark, 2018).

The study was carried out with the data collected from two different samples. The first sample of the study consists of 602 and the second sample consists of 591 undergraduate and associate degree students studying at different faculties and colleges of Bingöl University. While determining both samples, convenient sampling method was used as it provides convenience in time, cost and data collection process (Büyükoztürk, Kılıç Çakmak, Akgün, Karadeniz, & Demirel, 2014).

In the development process of the items, the theoretical background of the concept of social justice was determined by examining the similar studies in the literature (Bell, 2007; Boyles, Carusi, & Attick, 2009; Connell, 1993; Çetin, 2015; Çoban Kaynak, 2017; Demirbilek, Atila & Korkmaz, 2021; Polat, 2007; Schulz, 2007; Todd, 2015; Torres Harding, Siers, & Olson, 2012). In addition to these studies, other measurement tools aimed at determining the perception of social justice were examined (Cırık, 2015; Demirdağ, 2017; Karacan, Bağlıbel, & Bindak, 2015; Ludlow, Enterline, & Cochran-Smith, 2008; Torres Harding et al., 2012). Considering these studies, practises that could contribute to social justice in universities were determined and these were used

in the preparation of the draft scale items. After the literature review, a draft scale consisting of 68 items was prepared. This form was simplified with expert reviews, and a final form consisting of 34 items was reached.

Exploratory and confirmatory factor analyses were used to test the construct validity of the scale, and Cronbach's alpha internal consistency coefficients were calculated for reliability.

Findings

The construct validity of the scale was first tested with exploratory factor analysis. Exploratory factor analysis was performed with 34 items and a sample of 602 students. The KMO and Bartlett tests were performed to check the sampling adequacy (KMO = .976; $\chi^2 = 19611.249$; $df = 561$; $p = .000$). As a result of the factor analysis, a structure consisting of 19 items in three factors was reached, and these three factors explained 71.30% of the variance regarding the perception of social justice. The factor loadings of the items ranged from .58 to .87, the communalities of the items were between .58 and .83, and the item-total correlation values were between .54 and .82. These three factors were named as "equality", "fairness" and "support".

As a result of the confirmatory factor analysis performed with the data of 591 students, the goodness of fit indices for the scale were reached as $\chi^2/df = 3.942$, $p = .000$, RMR = .08, SRMR = .04, GFI = .91, AGFI = .88, NFI = .94, NNFI = .95, CFI = .95, RMSEA = .06. When the achieved values are compared with the reference values for the goodness of fit indices in the literature, it can be said that the scale has high construct validity.

The reliability of the scale was examined with Cronbach's Alpha internal consistency coefficients calculated using both exploratory and confirmatory factor analyses data. The Alpha coefficients of the entire scale and its dimensions were calculated between .88 and .96. In this respect, these Alpha coefficients can be inferred as evidence of the scale's reliability.

Conclusion

This research aims to develop a valid and reliable scale to measure the social justice perceptions of university students towards their university. As a result of the analyses, significant results were reached regarding the validity and reliability of the scale. As a result, the Social Justice in Universities Scale was found to be a valid and reliable measurement tool that can be used to measure university students' social justice perceptions regarding their universities.

The increase in the scale scores is interpreted as the students' perception of social justice is increasing, and the decrease in the scale scores is interpreted as the students' perception of social justice is diminishing. There is no reverse-scored item or dimension in the scale.

Üniversitelerde Sosyal Adalet Algısı Ölçeğinin Geliştirilmesi: Geçerlik ve Güvenirlik Çalışması

Toplumların refahı ve gelişmişlik düzeyi, sosyal kaynakların toplum içinde dağıtımı ile yakından ilişkilidir. (Çoban Kaynak, 2017). Toplum oluşturulan bireylerin bu kaynaklara erişimi is sosyal adalet kavramı ile ilişkili bir konudur. Bu bağlamda sosyal adalet sadece toplumsal ve etik bir değer değil, aksine refah düzeyi yüksek toplumların ve sosyal sistemlerin sahip olması beklenen önemli bir değerdir. Amerikalı bir Katolik rahip olan John A. Ryan, sosyal adalet kavramını ilk olarak kullanan kişidir (Han ve Demirbilek, 2022). Ryan (1945) sosyal adaleti, ortak iyiye ulaşma doğrultusunda birey ve toplum arasındaki ilişkilerin düzenlenmesi olarak ele almıştır.

Sosyal adaleti tanımlamak oldukça güçtür. Buna karşın sosyal adalet, kaynakların adil şekilde dağıtıldığı bir toplumda, kişilerin bedensel, ruhsal ve sosyal açıdan güvende olması şeklinde açıklanabilir. Öz olarak sosyal adalet, nimet ve külfetlerin toplumda adil bir şekilde dağıtılması olarak ifade edilebilir (Sunal, 2011). Türk Dil Kurumu'na (2021) göre ise sosyal adalet, “toplumun değişik kesimlerinde hayat standardı, gelir düzeyi vb. birtakım ölçülerin fırsat eşitliği çerçevesinde dikkate alınmasıyla sosyal alanda sağlanan denge durumudur.” Kısaca, hakça bir paylaşımın olduğuna yönelik toplumsal kanaatin bulunması sosyal adaletin varlığının göstergesidir (Bell, 2007; Sunal, 2011). Sosyal adalet, temelde büyük sosyal kurumlardan kaynaklanan faydaların ve yüklerin bir toplumda dağılımı, mülkiyet sistemleri, kamu kuruluşları, vb. ücretlerin ve (varsa) kârların düzenlenmesi, yasal sistem aracılığıyla kişilerin haklarının korunması, konut tahsisi, ilaç, refah yardımları vb. olarak tanımlanmaktadır (Miller, 2001). Sosyal adalet teorilerini birleştiren önemli bir unsur, sosyal kaynakların dağılımının (öncelikle ekonomik) nasıl belirlendiğinin veya dağılım ilkesinin değerlendirilmesidir (Schulz, 2007).

Sosyal adalet, kaynaklar ve değerlerin toplumsal düzeyde adil dağılımını gerektirir. Sosyal adaletin toplumsal düzeyde sağlanabilmesi, ekonomik gelişme, toplumsal kalkınma ve bireyler arasındaki adil gelir dağılımı ile yakından ilişkilidir (Çetin, 2015).

Smith (2018) sosyal adaletin sağlanmasında toplumsal uyum, eşitlik ve adillik gibi kavramların öne çıktığını ve sosyal adalet kavramına farklı açılardan yaklaşılabileceğini belirtmiştir. Bu noktada başlangıç noktasında bireyler eşit olmadığı için, kaynakların eşit dağıtımının bireyler arasındaki eşitsizliği sürdürebileceği, fakat kaynakların bireylerin ihtiyaçları doğrultusunda farklı düzeylerde (adil şekilde) dağıtımının bireyler arasındaki eşitsizliği süreç sonunda giderebileceği söylenebilir (Smith, 2018). Bununla birlikte sosyal adalet kaynakların bireyler arasındaki dağıtımından daha fazlasını ifade eden ve bireysellikten çok toplumsallığı vurgulayan bir kavramdır (Turhan, 2007).

Toplumsal eşitsizliklerle mücadele bağlamında gelişen sosyal adalet kavramının dağıtımcı, kültürel ve ilişkiyel olmak üzere üç türü olduğu belirtilmektedir (Özdemir

ve Kütküt, 2015). Bunlardan; dağıtımcı adalet, “toplumun sahip olduğu maddi varlıkların toplum üyelerine adil bir şekilde paylaştırılmasını içeren bir süreç”; kültürel adalet “herhangi bir kültürün, toplumdaki diğer kültürler üzerinde baskı kurmaması”; ilişkisel adalet ise “toplumdaki marjinal grupların kendileriyle ilgili karar alma süreçlerine katılmalarını içeren süreç” olarak tanımlanmaktadır (Özdemir ve Kütküt, 2015: 202). Bu yönüyle sosyal adalet kavramının, adaletsizliklerin giderilmesinin yanında toplumu bütünleştirici bir anlam taşıdığı yorumu da yapılabilir.

Sosyal adalet teorileri bireylere, toplumun farklı tabaka ve sınıflarına somut olarak neler sağlandığıyla ilgilendirir. Sosyal adalet, sosyal devletin bir ürünü değil, aksine sosyal devlet, sosyal adaletin sağlanabilmesi için bir araçtır. Bu nedenle üniversite öncesi eğitim kademelerinde ve üniversitelerde sosyal adaletin sağlanmasında devletin sorumluluğu olmakla beraber, bu sorumluluk sadece devlete ait değildir (Gökpınar, 2008).

Sosyal adalet demokratik toplumların kalkınmasında, bireylerin sosyal yaşamda karşılaştıkları adaletsiz uygulamaların önlenmesi ve demokratik bir sosyal yapının oluşturulması konusunda da etkili olmaktadır (Bursa, 2015). Gelişmiş devletlerin temelinde yer alan sosyal adalet anlayışı, toplumsal hizmet ve kaynakların adil dağıtımına dayanır ve toplumdaki her bireye asgari bir yaşam standardı sunmayı hedefler (Çoban Kaynak, 2017).

Eşitlik, refah, hak, adalet ve sosyal adalet gibi birbirinin yerine kullanılabilen kavramlar, her zaman felsefi ve siyasi tartışmaların gündeminde olmuş ancak bu kavramlar üzerinde bir uzlaşma sağlanamamıştır (Han ve Demirbilek, 2022). Eşitlik kavramı sosyal adaletin önemli bir unsuru olsa da eşitliğin sağlanması her zaman sosyal adaletin sağlandığını garanti etmez (Polat, 2007). Adalet açısından, eşitlik ancak bireylerin toplumun sosyal bir üyesi olduklarında mümkündür. Bir toplumun üyeleri tanımlanabilir olduğunda (genellikle vatandaşlık yoluyla), üyelik yoluyla taahhüt edilen yasal, siyasi ve sosyal hakların eşit dağılımı olabilir (Gutfreund, 2006). Irkçılık, yoksulluk ve diğer pek çok toplumsal sorunla yüzleşmek isteniyorsa, herkese vaat edilen devredilemez haklar ile bu yüzleşme başlamalıdır. Sosyal adaleti sağlamak için, vatandaşların genel bir şekilde eşit muamele gördüğü, kamu politikasının her üyenin içsel ihtiyaçlarını karşılamaya yönelik olduğu ve ekonominin olduğu bir politik topluluk olmalıdır. İnsanların aldıkları gelir ve işle ilgili diğer faydalar kendi gereksinimlerine karşılık gelecek şekilde çerçevelenmiş ve sınırlandırılmıştır (Miller, 2001; Polat, 2007).

Ülkeler eğitimde sosyal adaleti sağlamak için çeşitli projeleri ve reformları hayata geçirmek için çalışmaktadırlar. Türkiye’de başta milli eğitim şubalarında olmak üzere hükümet ve kalkınma programlarında eğitimde sosyal adaletin sağlanması konusunda önemli değerlendirmeler ve politika önerileri yer almaktadır (İnan ve Demir, 2018). Amerika Birleşik Devletleri’nde “Hiçbir Çocuğun Geride Kalmaması Reformu (No Child Left Behind)”, bu reformlardan biridir. Reform sayesinde öğrenciler arasındaki

akademik başarı farklılıklarının azaltılması, devamsızlık ve okulu bırakma sorunlarının ortadan kaldırılması hedeflenmektedir (Güçlü ve Bayrakçı, 2004).

Alanyazında eşitlik, adalet, demokrasi, çok kültürlülük gibi kavramlarla ilişkilendirilerek açıklanmaya çalışılan sosyal adalet kavramı tam olarak tanımlanması güç bir kavramdır (Tomul, 2009). Benzer bir zorluk eğitimsel bağlamda sosyal adalet kavramının tanımlanmasında da yaşanmaktadır. Eğitimde sosyal adaletin sağlanması genel olarak her bireyin yetenekleri ve ihtiyaçları doğrultusunda eğitim alabilmesiyle mümkün olabilmektedir (Polat, 2007). Eğitimde sosyal adalet, bireysel farklılıkların bireylerin eğitim süreçlerinde yarattığı olumsuz etkilerin, öğrencilerin başarılarına olan etkisini azaltmayı veya gidermeyi hedeflemektedir (Ocak ve Yamaç, 2011). Bates (2006) sosyal adaleti eğitim süreçlerinin merkezinde konumlandırmış ve sosyal adaletin eğitim yönetimi uygulamalarının da odağında olması gerektiğini savunmuştur.

Türkiye’de eğitimde fırsat eşitliğinin ve sosyal adaletin tam anlamıyla sağlandığı söylemek mümkün değildir (Kondaççı ve Beycioğlu, 2020; Tansel, 2015). İlköğretim ve orta öğretim düzeyinde nitelikli eğitime erişim anlamında yaşanan sorunlar öğrencilerin üniversite tercihlerini önemli ölçüde etkileyebilmektedir. Öğrencilerin üniversiteye gidip gitmeme durumları sosyal hukuk devletinin kendilerine sunduğu imkân ve olanaklarla yakından ilgilidir. Özellikle düşük sosyo-ekonomik düzeyde yer alan farklı ilgi ve yeteneklere sahip bireylere yükseköğretim imkânı sağlanarak eğitimde sosyal adalet sağlanabilir. Ancak üniversiteler arasındaki kalite farkları, üniversitelerin öğrencilerine sunduğu imkânların farklılaşması sosyal adaletle ilişkin yeni sorunların çıkmasına neden olabilmektedir (Ayalon, Grodsky, Gamoran ve Yogev, 2008). Doğu illerinin özellikle kırsal bölgelerinde kız çocuklarının okullaşma oranının Türkiye’nin diğer bölgelerine göre anlamlı şekilde düşük olması eğitimdeki sosyal adaletsizliğe örnek teşkil etmektedir (Ferreira ve Gignoux, 2010).

Bir kamu üniversitesinin uzaktan eğitimle ilgili 2020 yılında yayınlanan raporuna göre çalışmaya katılan 2781 öğrenciden %23’ü çevrimiçi derslere katılamadığını ve bu öğrencilerin %75’i ise bunun gerekçesinin internet bağlantılarının olmayışı olarak açıklamışlardır (Karadağ ve Yücel, 2020). Burada dikkat çeken kısım araştırma verilerinin çevrimiçi olarak elde edilmiş olmasıdır. Öyle ki çevrimiçi imkâna erişimde kısıtlı öğrencilerin bu çalışmalara katılamadıkları düşünüldüğünde Türkiye’deki internet bağlantısı ile uygun teknolojik ekipmana sahip olmayan çok daha yüksek oranda öğrenci bulunduğu öngörülmektedir (Karadağ ve Yücel, 2020). Salgın sebebiyle dünyada ve Türkiye’de, internete erişimi olmayan öğrencilerin eğitim hakkından yararlanamadıkları ve bu durumun adaletsizliğe sebep olduğu ifade edilmektedir (Yamamoto ve Altun, 2020).

Eğitim ve öğrenim hakkı, bireylerin temel hak ve özgürlüklerinden olan sosyal ve ekonomik bir haktır (Balı, 2022). Bu hak, ancak eğitime erişimde fırsat eşitliği

sağlandığında geçerli olup ülkedeki tüm öğrencilerin eğitime erişimde imkânların eşitlenmesi ile sağlanabilir (Eren, 2020). Pandemi sürecinin en çok olumsuz olarak etkilediği sektörlerden birisi eğitim ve eğitim kademelerinden ise yükseköğretimdir. Dünyadaki gelişmiş ülkeler başta olmak üzere neredeyse tüm okullar yüz yüze eğitime ara vermek zorunda kalarak çevrimiçi eğitime geçmişlerdir. Türkiye'nin de bu sürece geçişte çeşitli sorunlar yaşadığı görülmüş ve özellikle yükseköğretim kurumlarının hem bu boyutta bir krize hem de etkin online eğitime hazır olmadıkları görülmüştür. Bu konuda üniversitelerde karar alıcılara ve akademisyenlere önemli görevler düşmektedir (Erkut, 2020).

Sosyal adalet hem toplumların hem de kurumların demokratik işleyişi ve çalışması açısından önemlidir. Kurumlar sosyal adalet ilkesine göre yönetildiklerinde insanlar tarafından daha çok benimsenir ve insanların kuruma olan bağlılığı artar. Bu durum üniversiteler için de geçerlidir. Üniversite dönemi öğrencilerin yaşamının en önemli evrelerinden biridir. Üniversite sadece bir öğrenim basamağı değil, öğrencilerin bir yetişkin olarak hayatı deneyimlediği ve öğrendiği, bir meslek sahibi olduğu, farklı kültürlerden ve çevrelerden insanlarla etkileşimde bulunduğu bir ortak yaşama alanıdır. Bu ortak yaşama alanının adil yönetilen, üniversitenin sahip olduğu maddi varlıkların öğrencilere adil bir şekilde paylaştırıldığı, herhangi bir öğrenci grubunun ve kültürünün diğer öğrenciler ve kültürler üzerinde baskı kurmadığı ve üniversitedeki marjinal grupların kendileriyle ilgili karar alma süreçlerine katılabildiği bir yer olması gerekir (Özdemir ve Fidan, 2016). Bu ancak üniversitedeki bütün süreçlerde sosyal adaletin gözetilmesi ile olanaklıdır. Öğrencilerin üniversitelerini adil yönetilen ve sosyal adaletin egemen olduğu bir yer olarak algılamaları, onların üniversitelerine olan bağlılıklarını arttıracak, üniversitelerini kimliklerinin bir bileşeni olarak ifade etmelerini destekleyecektir.

Sosyal adaletsizliğin neden olduğu ve olabileceği olumsuzlukların giderilmesi ancak sosyal adalet kavramının iyi anlaşılmasıyla mümkün olabilir. Sosyal adalet kavramının genel olarak toplumumuz, özel olarak da üniversite öğrencileri tarafından yeterince anlaşılmadığına olan inanç araştırmanın temelini oluşturmaktadır. Eğitimle ilgili bütün süreçlerin, eşitlik, dayanışma, adalet gibi değerler üzerine temellendirilmesi gerekmektedir. Sosyal devletin temel özelliklerinden biri olan sosyal adaletin tesis edilmesinde, kaynakların ve hizmetlerin dengeli bölüşümü önem arz etmektedir (Çetin, 2015). Bu bağlamda, öğrencilere mesleki bilgi ve beceriler kazandırmasının yanı sıra bireylerin tüm hayatlarını etkileyen bir süreç olan yükseköğretim düzeyinde, sosyal adaletin araştırılmasının hem teorik hem de pratik açısından alana önemli katkılar sağlayacağı öngörülmektedir.

Alanyazın incelendiğinde, sosyal adalet algısını ölçmeye yönelik sınırlı sayıda Türkçe ölçme aracına ulaşılmakla birlikte, bunların hiçbirinin üniversite öğrencilerinin

üniversiteye ilişkin sosyal adalet algısını belirlemeye yönelik olmadığı görülmüştür (Cırık, 2015; Demirdağ, 2017; Karacan vd., 2015; Turhan, 2007). Bu sebeple konuya ilişkin yapılacak bilimsel çalışmalarda kullanılacak geçerli ve güvenilir bir ölçme aracına ihtiyaç duyulduğu görülmektedir. Bu ihtiyaç doğrultusunda üniversite öğrencilerinin üniversitelerine ilişkin sosyal adalet algısını belirlemeyi amaçlayan; geçerlik ve güvenilirlik çalışmaları yapılmış bir ölçme aracının geliştirilmesi amaçlanmaktadır.

Yöntem

Araştırmanın Modeli

Bu çalışmada üniversite öğrencilerinin üniversiteye ilişkin sosyal adalet algısını ölçmede kullanılacak geçerli ve güvenilir bir ölçme aracının geliştirilmesi amaçlanmıştır. Bu doğrultuda çalışma nitel ve nicel araştırma yöntemlerinin birlikte kullanıldığı karma yöntemde keşfedici sıralı desenle gerçekleştirilmiştir. Bu desende ilk olarak nitel veriler toplanıp çözümlendikten sonra, ikinci aşamada bu verilerden hareketle nicel aşama gerçekleştirilir (Creswell ve Plano Clark, 2018). Bu doğrultuda çalışmada ölçek maddelerinin oluşturulması süreci nitel yöntemler kullanılarak, oluşturulan maddelerden hareketle hazırlanan ölçme aracının geçerlik ve güvenilirlik analizleri ise nicel yöntemler kullanılarak gerçekleştirilmiştir.

Örneklem

Araştırma iki farklı örneklem grubundan elde edilen verilerle gerçekleştirilmiştir. Araştırmanın birinci örneklem grubu, Bingöl Üniversitesi'nin farklı fakülte ve yüksekokullarında öğrenim görmekte olan 602 lisans ve önlisans öğrencisinden oluşmaktadır. Bu öğrencilerin 387'si kadın (%64.3), 215'i ise erkektir (%35.7). Öğrenim gördükleri sınıf düzeyleri açısından ise; 261'i birinci sınıf (%43.4), 184'ü ikinci sınıf (%30.6), 72'si üçüncü sınıf (%12.0), 85'i ise dördüncü sınıf (%14.1) öğrencisidir. Birinci örneklem grubundan elde edilen veriler ile açılımlayıcı faktör analizi ve güvenilirlik analizleri yapılmıştır.

Araştırmanın ikinci örneklem grubu ise Bingöl Üniversitesi'nin farklı fakülte ve yüksekokullarında öğrenim görmekte olan 591 lisans ve önlisans öğrencisinden oluşmaktadır. Bu öğrencilerin 379'u kadın (%64.1), 212'si ise erkektir (%35.9). Öğrenim gördükleri sınıf düzeyleri açısından ise; 252'si birinci sınıf (%42.6), 182'si ikinci sınıf (%30.8), 72'si üçüncü sınıf (%12.2), 85'i ise dördüncü sınıf (%14.4) öğrencisidir. Bu örneklem grubundan elde edilen veriler ile doğrulayıcı faktör analizi ve güvenilirlik analizleri gerçekleştirilmiştir.

Her iki örneklem grubunun belirlenmesinde; zaman, maliyet ve uygulama kolaylığı sağlanması sebebiyle uygun örnekleme yöntemi kullanılmıştır (Büyüköztürk vd., 2014).

Örneklem büyüklüğü açısından ise alanyazında ölçek geliştirme çalışmaları için en az 200 kişilik örnekleme ulaşılmaması veya madde sayısının 5 veya 10 katı kadar örneklem büyüklüğünün sağlanması gibi öneriler bulunmaktadır (Comrey, 1988; Comrey ve Lee, 1992; Devellis, 2003; Tinsley ve Tinsley, 1987). Bu doğrultuda her iki örneklem grubu için örneklem büyüklüğünün yeterli düzeyde olduğu söylenebilir.

Ölçek Maddelerinin Geliştirilmesi

Ölçek maddelerinin geliştirilmesi sürecinde öncelikle konuya ilişkin alanyazındaki çalışmalar incelenerek sosyal adalet kavramının kapsamı belirlenmeye çalışılmıştır (Bell, 2007; Boyles vd., 2009; Connell, 1993; Çetin, 2015; Demirbilek vd., 2021; Çoban Kaynak, 2017; Polat, 2007; Schulz, 2007; Todd, 2015; Torres Harding vd., 2012). Mevcut kuramsal çalışmalara ek olarak sosyal adalet algısını belirlemeye yönelik diğer ölçme araçları incelenmiş ve çalışmalarda sosyal adaletin ele alındığı kuramsal yapılar ve ölçek maddeleri incelenmiştir (Cırık, 2015; Demirdağ, 2017; Karacan vd., 2015; Ludlow vd., 2008; Torres Harding vd., 2012). İncelenen bu çalışmalar doğrultusunda, üniversite öğrencilerinde sosyal adalet algısının oluşumuna katkı sağlayabilecek karar ve uygulamalar belirlenmeye çalışılmış ve bunlardan taslak ölçek maddelerinin hazırlanmasında faydalanılmıştır.

Yapılan alanyazın taramalarının ardından 68 maddelik bir taslak ölçek formu hazırlanmıştır. Bu form, maddelerin kapsam ve dil açısından incelenmesi amacıyla Eğitim yönetimi alanında doktoralı 4 öğretim üyesinin görüşlerine sunulmuştur. Yapılan değerlendirmede sosyal adalet kavramının kapsamını doğrudan yansıtmadığı düşünülen bazı maddeler formdan çıkarılmış, anlamsal olarak birbirine yakın olduğu düşünülen bazı maddeler ise birleştirilmiş ve 34 maddelik bir taslak ölçek formuna ulaşılmıştır. Araştırmanın ilerleyen bölümlerindeki nicel analizler bu 34 maddelik form kullanılarak gerçekleştirilmiştir. Taslak ölçek formunun geliştirilmesine ilişkin izlenen bu yol ile ölçme aracının kapsam geçerliğinin artırılması da amaçlanmıştır. Ayrıca taslak maddelerin hazırlanması sürecinde ters puanlanan herhangi bir madde kullanılmamıştır. Ölçme araçlarında ters puanlanan maddelerin, kuramsal yapının dışına çıkarak kendi aralarında faktörleşme ve ayırt edicilik sorunları yarattığı bilinmektedir (İlhan ve Güler, 2017). Bu sebeple Likert tipi ölçme araçlarında ters puanlanan madde kullanılmaması önerilmektedir (İlhan ve Güler, 2017).

Ölçek maddelerinin derecelendirilmesinde, her bir maddeye katılma düzeyini belirten ifadeler ve 5’li Likert tipi derecelendirme tercih edilmiştir. Bu derecelendirmede 1 puan “hiç katılmıyorum”, 2 puan “az katılıyorum”, 3 puan “orta düzeyde katılıyorum”, 4 puan “çoğunlukla katılıyorum”, 5 puan ise “tamamen katılıyorum” olarak ifade edilmiştir.

Verilerin Analizi

Araştırmada ölçme aracının yapı geçerliğinin sınanmasında, açımlayıcı ve doğrulayıcı faktör analizleri kullanılmış, güvenilirliğinin sınanmasında ise Cronbach's Alpha iç tutarlılık katsayıları hesaplanmıştır. Faktör analizleri öncesinde maddelerin normal dağılım özelliği gösterip göstermediği, basıklık-çarpıklık değerlerinin ve histogram grafiklerinin incelenmesi ile kontrol edilmiştir. Basıklık ve çarpıklık değerlerinin değerlendirilmesinde, Tabachnick ve Fidell (2013) tarafından önerilen -1.5 ile +1.5 aralığı referans olarak alınmış ve basıklık ve çarpıklık değerlerinin bu aralıkta olması verilerin normal dağılımının ölçütlerinden biri olarak değerlendirilmiştir. Cronbach's Alpha katsayısının değerlendirilmesinde ise .70 ve üzerindeki değerler kabul edilebilir, .80 ve üzerindeki değerler ise istendik değerler olarak yorumlanmıştır (Pallant, 2010). Veri toplama sürecinden önce Bingöl Üniversitesi'nden 92342550/108.01/ sayı ile etik kurul izni alınmıştır.

Bulgular

Açımlayıcı Faktör Analizine İlişkin Bulgular

Ölçeğin yapı geçerliği öncelikle açımlayıcı faktör analizi ile test edilmiştir. Açımlayıcı faktör analizi, hazırlanan 34 madde ile 602 kişilik örneklem grubundan elde edilen veriler ile gerçekleştirilmiştir. Faktör analizi yapılmadan önce her maddeye ilişkin verilerin normal dağılım durumları incelenmiştir. Bu amaçla tüm maddelere ilişkin çarpıklık ve basıklık değerleri incelenmiş, maddelerin çarpıklık değerlerinin -.76 ile 1.17, basıklık değerlerinin ise, -1.38 ile .15 aralığında değiştiği tespit edilmiştir. Alanyazında bu değerlerin -1.5 ile +1.5 aralığında olmasının, verilerin normal dağılıma sahip olduğunun göstergelerinden biri olarak ifade edilmektedir (Tabachnick ve Fidell, 2013). Araştırma veri setinin faktör analizine uygunluğunun kontrolü için KMO ve Bartlett testleri yapılmıştır (KMO = .98; $\chi^2 = 19611.25$; $sd = 561$; $p = .000$). Verilerin faktör analizine uygunluğunun değerlendirilmesinde, KMO değerinin .80 ve üzerinde olması, Bartlett testinin ise anlamlı olması önerilen durumdur (Hair, Black, Babin ve Anderson, 2014; Kaiser ve Rice, 1974). Ulaşılan değerler doğrultusunda veri setinin faktör analizi için uygun olduğuna karar verilmiştir ve birinci faktör analizi yapılmıştır. Analizlerde Principal Components metodu ve Varimax döndürme yöntemi kullanılmıştır. Analiz sonuçları Tablo 1'de sunulmuştur.

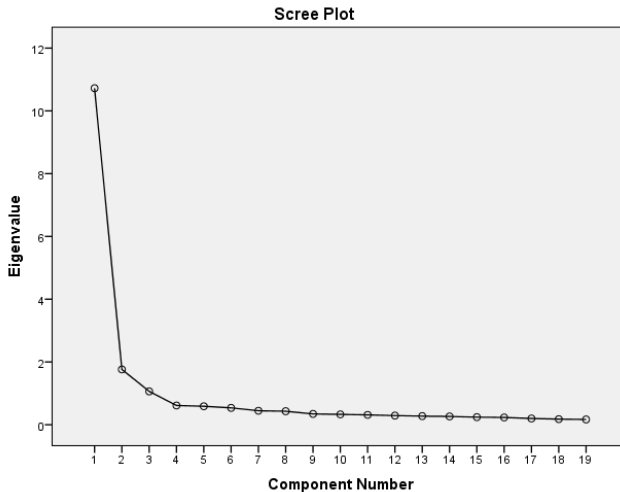
Tablo 1. Birinci Faktör Analizi Sonuçları			
Bu üniversitede	Faktör Yükleri *		
	Faktör 1	Faktör 2	Faktör 3
M32- Öğrencilere sosyal sınıf, cinsiyet ve etnik gruplar açısından yanlı davranılmaz.	.80		
M23- Öğrencilere inançlarından dolayı ayrımcılık yapılmaz.	.77		
M25- Öğrenciler kıyafetinden dolayı yargılanmaz.	.77		
M24- Öğrencilere siyasi görüşlerinden dolayı ayrımcılık yapılmaz.	.74		
M31- Öğrencilerin her birine onurlu ve saygılı davranılır.	.71		
M30- Öğrencileri ilgilendiren konularda ayırım yapılmadan tüm öğrencilerin görüşleri alınmaya çalışılır.	.69		
M20- Öğrenciler farklı düşünceleri sebebiyle dışlanmaz.	.65	.43	
M28- Öğrenciler arasında çıkan anlaşmazlıklarda tarafsız kalınır.	.65		
M33- Öğrencilerin kendilerini ifade etmelerine yönelik tüm olanaklar sağlanır.	.64		.48
M34- Her öğrenci ifade özgürlüğüne yön veren politikalara eşit olarak katılım sağlar.	.62		.47
M29- Öğrenciler kaynaklardan eşit bir şekilde yararlanırlar.	.61		
M22- Öğrencilere söz hakkı verilir.	.60		
M19- Öğrenci hakları korunur.	.51	.45	.51
M3- Öğrencilere eşit davranılır.		.81	
M7- Öğrencilere adil davranılır.		.76	
M1- Eğitim hizmeti verilirken bütün öğrencilere eşit zaman ayrılır.		.72	
M6- Öğrenciler eksik ya da üstün görülmez.		.71	
M10- Öğretim elemanları ayrımcılık yapmaz.		.70	
M11- Öğrenciler arasında ayırım yapılmaz.	.44	.69	
M4- Öğrencilere değerli olduğu hissettirilir.		.64	.50
M8- Öğrencilere eşit eğitim olanakları sunulur.		.63	.42
M2- Fırsat ve imkân eşitliği sağlamak için çaba gösterilir.		.62	.44
M5- Öğrencilerin ilgi ve ihtiyaçları karşılanmaya çalışılır.		.59	.58
M9- Öğrenciler eşit haklara sahiptir.		.53	
M16- Öğrenciler ifade özgürlüğüne sahiptir.	.45	.49	.49
M15- Öğrencilere teknolojik araç desteği sağlanır.			.80
M17- Öğrenciler maddi ve manevi olarak destek görürler.			.78
M14- Öğrencilerin ihtiyaçları göz önüne alınır.		.40	.77
M13- Öğrenciler yeteneğine göre değerlendirilir.			.65
M12- Öğrenciler sosyal aktivitelerden eşit şekilde yararlanırlar.			.62
M27- Öğrencilerin üniversitede yönetim süreçlerine katılımı sağlanır.	.46		.61

M26- Sosyo-ekonomik eşitsizlikler giderilmeye çalışılır.	.49		.59
M21- Her öğrenciye destek verilir.	.46	.42	.58
M18- Öğrenci fikirlerine değer verilir.	.47	.45	.56
Özdeğer	8.49	7.63	7.26
Açıklanan Toplam Varyans (% 68.77)	24.97	22.45	21.36
* .40'ın altındaki faktör yükleri tabloda gösterilmemiştir.			

Yapılan ilk faktör analizi sonucunda 34 maddenin 3 faktörde yüklendiği ve yapıya ilişkin varyansın %68.77'sini açıkladığı tespit edilmiştir. Bununla birlikte yapılan analizde birden fazla boyutta yüklenen ve kuramsal olarak uygun boyutta olmadığı düşünülen maddeler olduğu tespit edilmiştir. Bu maddeler teker teker analizden çıkarılarak faktör analizleri tekrarlanmıştır. Analiz sürecinde;

- tek bir faktörde yüklenen fakat faktör yükü .55 ve altında yüklenen maddeler,
- birden fazla faktörde .55 ve üzerinde yüklenen ve faktör yükleri arasındaki fark .20'den küçük olan maddeler,
- anlamsal olarak birbirine yakın ve maddeler arası korelasyonu .80 ve üzerinde olan maddelerden faktör yükü daha düşük olanlar analizlerden çıkarılmıştır.

Comrey ve Lee (1992) açımlayıcı faktör analizinde, faktör yükleri .55'in yapıya ilişkin varyans açıklama oranı .30'un üzerinde olan maddeleri iyi maddeler olarak yorumlamıştır. Bu doğrultuda maddelerin analizden çıkarılması sürecinde .55 faktör yükü alt kesim noktası olarak kullanılmıştır. Yapılan analizler sonucunda 16 kez faktör analizi tekrarlanmış, 15 madde analiz dışında bırakılmış ve 19 madde ile son açımlayıcı faktör analizi yapılmıştır. Nihai açımlayıcı faktör analizi sonuçları Şekil 1 ve Tablo 2'de sunulmuştur.

Şekil 1. Nihai Faktör Analizine İlişkin Scree Plot Grafiği

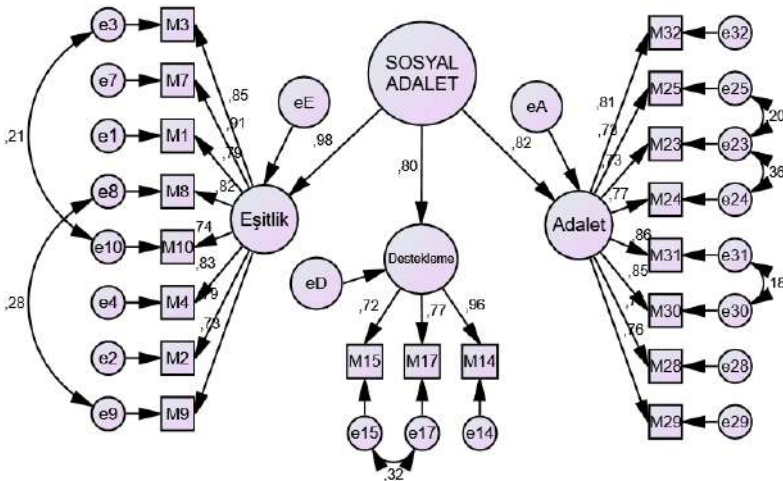
Tablo 2. Nihai Açımlayıcı Faktör Analizi Sonuçları					
Bu üniversitede	Faktör Yükleri*			Faktör Ortak Varyansı	Mad.-Top. Kor.
	Faktör 1	Faktör 2	Faktör 3		
M3- Öğrencilere eşit davranılır.	.83			.80	.76
M7- Öğrencilere adil davranılır.	.80			.83	.82
M1- Eğitim hizmeti verilirken bütün öğrencilere eşit zaman ayrılır.	.79			.73	.73
M8- Öğrencilere eşit eğitim olanakları sunulur.	.70			.72	.78
M10- Öğretim elemanları ayrımcılık yapmaz.	.69			.63	.72
M4- Öğrencilere değerli olduğu hissettirilir.	.68		.41	.72	.77
M2- Fırsat ve imkân eşitliği sağlamak için çaba gösterilir.	.67			.67	.73
M9- Öğrenciler eşit haklara sahiptir.	.58			.58	.72
M32- Sosyal sınıf, cinsiyet ve etnik gruplar açısından yanlı davranılmaz.		.81		.74	.70
M25- Öğrenciler kıyafetinden dolayı yargılanmaz.		.81		.69	.63
M23- Öğrencilere inançlarından dolayı ayrımcılık yapılmaz.		.80		.71	.66
M24- Öğrencilere siyasi görüşlerinden dolayı ayrımcılık yapılmaz.		.76		.70	.71
M31- Öğrencilerin her birine onurlu ve saygılı davranılır.	.41	.69		.72	.79
M30- Öğrencileri ilgilendiren konularda ayırım yapılmadan tüm öğrencilerin görüşleri alınmaya çalışılır.	.43	.68		.72	.79
M28- Öğrenciler arasında çıkan anlaşmazlıklarda tarafsız kalınır.		.67		.59	.67
M29- Öğrenciler kaynaklardan eşit bir şekilde yararlanırlar.		.62		.61	.71
M15- Öğrencilere teknolojik araç desteği sağlanır.			.87	.81	.54
M17- Öğrenciler maddi ve manevi olarak destek görürler.			.79	.78	.65
M14- Öğrencilerin ihtiyaçları göz önüne alınır.	.46		.73	.81	.75
Özdeğer	5.30	5.24	3.00		
Açıklanan Toplam Varyans (%71.30)	27.92	27.60	15.78		
* .40'ın altındaki faktör yükleri tabloda gösterilmemiştir.					

Tablo 2'ye göre, nihai analiz sonucunda ulaşılan 19 maddenin üç faktör altında toplandığı ve yapıya ilişkin varyansın %71.30'unu açıkladığı tespit edilmiştir. Maddelere ilişkin ulaşılan faktör yüklerinin .58 ile .87 aralığında, faktör ortak varyansı

değerlerinin .58 ile .83 aralığında, madde-toplam korelasyonu değerlerinin ise .54 ile .82 aralığında değerler aldığı tespit edilmiştir. Üç faktör altındaki maddeler incelendiğinde ise, birinci faktördeki maddelerin ağırlıklı olarak öğrenciler arası eşitliği vurguladığı, ikinci faktördeki maddelerin ağırlıklı olarak adil ve tarafsız olmayı vurguladığı, üçüncü faktördeki maddelerin ise öğrencilere sağlanan destekleri ifade ettiği görülmüştür. Bu doğrultuda bu üç faktör sırasıyla “eşitlik”, “adalet” ve “destekleme” olarak isimlendirilmiştir.

Doğrulayıcı Faktör Analizine İlişkin Bulgular

Açımlayıcı faktör analizi sonucunda ulaşılan 25 madde ve 3 boyutlu ölçeğin yapı geçerliği, ikinci düzey doğrulayıcı faktör analizi ile yeniden kontrol edilmiştir. 591 kişilik örneklem grubundan elde edilen veriler ile yapılan analizler sonucunda, ölçeğe ilişkin uyum iyiliği değerleri; $\chi^2/sd = 5.32, p = .000, RMR = .09, SRMR = .05, GFI = .87, AGFI = .83, NFI = .92, NNFI = .92, CFI = .93, RMSEA = .09$ olarak tespit edilmiştir. Bununla birlikte bu aşamada analiz programı tarafından önerilen 6 modifikasyonun yapılmasının ardından nihai uyum iyiliği değerlerine ulaşılmıştır ($\chi^2/sd = 3.94, p = .000, RMR = .08, SRMR = .04, GFI = .91, AGFI = .88, NFI = .94, NNFI = .95, CFI = .95, RMSEA = .06$). İncelenen uyum iyiliği değerlerine ilişkin olarak; χ^2/sd değerinin 5’in altında olması; GFI, AGFI, NFI ve NNFI değerlerinin .90’ın üzerinde olması; RMR, SRMR ve RMSEA değerlerinin .08’in altında olması; CFI değerinin ise .95’in üzerinde olması, alanyazında model ile veri uyumunun iyi düzeyde olduğunu göstergeleri olarak belirtilmektedir (Kline, 2016; Meydan ve Şeşen, 2011; Seçer, 2013; Şimşek, 2007). Ulaşılan uyum iyiliği, değerleri alanyazındaki uyum iyiliği değerlerine ilişkin referans değerler ile karşılaştırıldığında, ölçeğin yapı geçerliğinin yüksek olduğu söylenebilir. Ölçeğe ilişkin yol diyagramı Şekil 2’de sunulmuştur.

Şekil 2. Sosyal adalet ölçeğine ilişkin yol diyagramı

Güvenirliğe İlişkin Bulgular

Analizler sonucunda ulaşılan 25 madde ve 3 boyutlu yapının güvenilirliği, açımlayıcı ve doğrulayıcı faktör analizleri için toplanan verilerden hesaplanan Cronbach's Alpha iç tutarlılık katsayıları ile kontrol edilmiştir.

Ölçek / Alt Boyut	Madde Sayısı	Cr. Alpha (n= 602)	\bar{X} (ss) (n= 602)	Cr. Alpha (n= 591)	\bar{X} (ss) (n= 591)
Eşitlik	8	.93	2.97 (1.20)	.93	2.97 (1.21)
Adalet	8	.94	3.34 (1.11)	.94	3.33 (1.11)
Destekleme	3	.88	2.19 (1.17)	.88	2.19 (1.18)
Ölçeğin Tamamı	19	.96	3.00 (1.04)	.96	3.00 (1.05)

Tablo 3'e göre, ölçeğin tamamına ve alt boyutlarına ilişkin hesaplanan Cronbach's Alpha iç tutarlılık katsayıları .88 ile .96 aralığında değişmektedir. Alanyazında Cronbach's Alpha katsayısı için ulaşılan .70 ve üzerindeki değerlerin kabul edilebilir olduğu, .80 ve üzerindeki değerlerin ise istendik değerler olduğu belirtilmektedir (Pallant, 2010). Bu doğrultuda 19 madde ve 3 boyuttan oluşan ölçeğin iç tutarlılığının yüksek olduğu söylenebilir.

Tartışma ve Sonuç

Bu araştırmada üniversite öğrencilerinin sosyal adalet algısını ölçmeye yönelik olarak geçerli ve güvenilir bir ölçme aracının geliştirilmesi amaçlanmıştır.

Sosyal adalet, eldeki kaynak ve değerlerin toplumsal düzeyde adil dağılımı ile ilişkilidir. Sosyal adaletin sağlanabilmesi, ekonomik gelişmişlik, toplumsal kalkınma ve adil bir gelir dağılımının benimsenmesi ile mümkündür (Çetin, 2015). Sosyal adalet; Özdemir ve Kütküt (2015: 202) tarafından "hak, eşitlik, fırsat eşitliği, çeşitlilik ve benzeri kavramı içeren şemsiye bir kavram" olarak ifade edilmektedir. Sosyal adalet teorileri bireylere, toplumun farklı tabaka ve sınıflarına somut olarak neler sağlandığıyla ilgilenir. Sosyal adalet, sosyal devletin bir ürünü değil, aksine sosyal devlet, sosyal adaletin sağlanabilmesi için bir araçtır. Bu nedenle üniversite öncesi eğitim kademelerinde ve üniversitelerde sosyal adaletin sağlanmasında devletin sorumluluğu olmakla beraber, bu sorumluluk sadece devlete ait değildir (Gökpınar, 2008).

Sosyal adalet demokratik toplumların kalkınmasında, bireylerin sosyal yaşamda karşılaştıkları adaletsiz uygulamaların önlenmesi ve demokratik bir sosyal yapının oluşturulması konusunda da etkili olmaktadır (Bursa, 2015). Gelişmiş devletlerin temelinde yer alan sosyal adalet anlayışı, toplumsal hizmet ve kaynakların adil dağılımına dayanır ve toplumdaki her bireye asgari bir yaşam standardı sunmayı hedefler (Çoban Kaynak, 2017).

Alanyazında eşitlik, adalet, demokrasi, çok kültürlülük gibi kavramlarla ilişkilendirilerek açıklanmaya çalışılan sosyal adalet kavramı tam olarak tanımlanması güç bir kavramdır (Tomul, 2009). Eğitimde sosyal adalet, bireysel farklılıkların bireylerin eğitim süreçlerinde yarattığı olumsuz etkilerin, öğrencilerin başarılarına olan etkisini azaltmayı veya gidermeyi hedeflemektedir (Ocak ve Yamaç, 2011). Bu bağlamda sosyal adalet kavramı bireylerin eğitim hakkı ile birlikte de değerlendirilebilir. Eğitim ve öğrenim hakkı, bireylerin temel hak ve özgürlüklerinden olan sosyal ve ekonomik bir haktır (Balı, 2022). Bu hak, ancak eğitime erişimde fırsat eşitliği sağlandığında geçerli olup ülkedeki tüm öğrencilerin eğitime erişimde imkânların eşitlenmesi ile sağlanabilir (Eren, 2020).

Sosyal adalet hem toplumların hem de kurumların demokratik işleyişi ve çalışması açısından önemlidir. Kurumlar sosyal adalet ilkesine göre yönetildiklerinde insanlar tarafından daha çok benimsenir ve insanların kuruma olan bağlılığı artar. Bu durum üniversiteler için de geçerlidir. Üniversite dönemi öğrencilerin yaşamının en önemli evrelerinden biridir. Üniversite sadece bir öğrenim basamağı değil, öğrencilerin bir yetişkin olarak hayatı deneyimlediği ve öğrendiği, bir meslek sahibi olduğu, farklı kültürlerden ve çevrelerden insanlarla etkileşimde bulunduğu bir ortak yaşama alanıdır. Bu ortak yaşama alanının adil yönetilen, üniversitenin sahip olduğu maddi varlıkların öğrencilere adil bir şekilde paylaştırıldığı, herhangi bir öğrenci grubunun ve kültürünün diğer öğrenciler ve kültürler üzerinde baskı kurmadığı ve üniversitedeki marjinal grupların kendileriyle ilgili karar alma süreçlerine katılabildiği bir yer olması gerekir (Özdemir ve Fidan, 2016). Bu ancak üniversitedeki bütün süreçlerde sosyal adaletin gözetilmesi ile mümkündür.

Araştırma kapsamında yapılan analizler sonucunda geliştirilen ölçme aracının geçerlik ve güvenilirliğine ilişkin önemli sonuçlara ulaşılmıştır. Ölçme aracının yapı geçerliği açıklayıcı ve doğrulayıcı faktör analizleri ile test edilmiştir. Açıklayıcı faktör analizi sonucunda 3 boyut ve 19 maddeden oluşan bir yapıya ulaşılmış ve bu yapının sosyal adalet algısına ilişkin varyansın yaklaşık %70'ini açıkladığı tespit edilmiştir. Açıklayıcı faktör analizinde, maddelerin faktör yüklerinin (.58 ile .87 aralığında), faktör ortak varyansı değerlerinin (.58 ile .83 aralığında) ve madde-toplam korelasyonu değerlerinin (.54 ile .82 aralığında) yüksek düzeyde olduğu tespit edilmiştir. Açıklayıcı faktör analizi sonucunda ulaşılan 3 boyutlu yapının veri ile uyumu doğrulayıcı faktör analizi ile sınınmıştır. Doğrulayıcı faktör analizi sonucunda elde edilen uyum iyiliği değerleri incelendiğinde ise ulaşılan modelin veri ile uyumunun kabul edilebilir düzeyde olduğu sonucuna ulaşılmıştır ($\chi^2/sd = 3.94$, $p = .000$, $RMR = .08$, $SRMR = .04$, $GFI = .91$, $AGFI = .88$, $NFI = .94$, $NNFI = .95$, $CFI = .95$, $RMSEA = .06$). Bu doğrultuda ölçme aracının yeterli düzeyde yapı geçerliğine sahip olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Ölçme aracının güvenilirliğinin kontrolü için Cronbach' s Alpha iç tutarlılık katsayısı hesaplanmıştır. Ölçme aracının alt boyutlarına ve tamamına ilişkin ulaşılan iç tutarlılık katsayıları (.88 ile .96 aralığında) doğrultusunda, ölçme aracının yüksek düzeyde güvenilirliğe sahip olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Bu doğrultuda geliştirilen ölçme aracının, üniversite öğrencilerinin sosyal adalet algılarının belirlenmesinde kullanılabilecek düzeyde geçerlik ve güvenirlige sahip olduğu söylenebilir.

Ölçme aracından alınan puanlar ortalamalar alınarak hem ölçme aracının tamamı hem de alt boyutları yorumlamak üzere kullanılabilir. Ölçme aracının tamamından alınan ortalama puanın artması, öğrencilerin daha yüksek düzeyde ve daha olumlu sosyal adalet algısına sahip olduğu, alınan ortalama puanın azalması ise öğrencilerin daha düşük düzeyde ve daha olumsuz sosyal adalet algısına sahip olduğu şeklinde yorumlanmaktadır. Benzer şekilde ölçme aracının alt boyutlarından alınan ortalama puanların yüksekliği ve düşüklüğü, öğrencinin adalet, eşitlik veya desteklenme algısının daha olumlu veya olumsuz olduğu şekilde yorumlanabilir. Ölçme aracının alt boyutlarındaki madde sayıları farklı olduğu için, puanların yorumlanmasını kolaylaştırmak amacıyla ortalamaların kullanılması tercih edilmiştir. Ölçme aracı ters puanlanan madde veya boyut bulunmamaktadır.

Sınırlılıklar

Bu araştırma kapsamında, geliştirilen Üniversitelerde Sosyal Adalet Algısı Ölçeğine ilişkin geçerlik ve güvenirlik kanıtları sunulmuştur. Bu doğrultuda ölçme aracının kapsam geçerliği, yapı geçerliği ve iç tutarlılığı test edilmiştir. DeVellis (2003) ölçek geliştirme çalışmalarında, geçerlik ve güvenirlige ilişkin birden fazla kanıtın olmasının istendik durum olduğunu belirtmiştir. Bu sebeple bu araştırma kapsamında sunulan geçerlik ve güvenirlik kanıtlarının dışındaki diğer analizlerin yapılmaması araştırmanın sınırlılığıdır.

Hakem Değerlendirmesi: Dış bağımsız.

Çıkar Çatışması: Yazarlar çıkar çatışması bildirmemiştir.

Finansal Destek: Yazarlar bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir.

Peer-review: Externally peer-reviewed.

Conflict of Interest: The authors declare no potential conflicts of interest with respect to the research, authorship, and/or publication of this article.

Grant Support: The authors received no financial support for the research, authorship, and/or publication of this article.

Kaynakça/References

- Ayalon, H., Grodsky, E., Gamoran, A., & Yogev, A. (2008). Diversification and inequality in higher education: A comparison of Israel and the United States. *Sociology of Education*, 81(3), 211–241.
- Balı, O. (2022). Eğitim ve öğrenme hakkı. H. Demirtaş (Ed.) içinde. *Öğretmen eğitiminde etik ve ahlak* (ss. 55-76). Ankara: Anı Yayıncılık.

- Bates, R. (2006). Educational administration and social justice. *Education, citizenship and social justice, 1*(2), 141-156.
- Bell, L. A. (2007). Theoretical foundations for social justice education. M. Adams, L. A. Bell, & P. Griffin (Eds.), *Teaching for diversity and social justice* içinde (ss. 1-14). New York: Routledge/Taylor & Francis Group.
- Boyles, D., Carusi, T., & Attick, D. (2009). Historical and critical interpretations of social justice. W. Ayers, T. Quinn, & D. Stoval (Ed.), *Handbook of social justice in education* içinde (s. 30-42). New York: Routledge.
- Bursa, S. (2015). *Sosyal bilgiler öğretmenlerinin sosyal adalet algı ve deneyimleri* (Yüksek Lisans Tezi). Anadolu Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Eskişehir.
- Büyükoztürk, Ş., Kılıç Çakmak, E., Akgün, Ö. E., Karadeniz, Ş., & Demirel, F. (2014). *Bilimsel araştırma yöntemleri* (16. Baskı). Ankara: Pegem Akademi.
- Çırık, İ. (2015). Psychometric characteristics of the social justice scale's Turkish form and a structural equation modeling. *Eurasian Journal of Educational Research, 61*, 23-44.
- Comrey, A. L. (1988). Factor analytic methods of scale development in personality and clinical psychology. *Journal of Consulting and Clinical Psychology, 56*, 754-761.
- Comrey, A. L., & Lee, H. B. (1992). *A first course in factor analysis* (2. baskı). New Jersey: Lawrence Erlbaum Associates.
- Connell, R. W. (1993). *Schools and social justice*. Philadelphia: Temple University Press.
- Creswell, J. W., & Plano Clark, V. L. (2018). *Designing and conducting mixed methods research*. Thousand Oaks, California: Sage.
- Çetin, H. (2015). Sosyal adalet, sosyal hizmetler ve bütçe. *Toplum ve Sosyal Hizmet, 26*(2), 145-157.
- Çoban Kaynak, R. (2017). Sosyal adalet, eşitlik ve sosyal hizmet. *Gümüşhane Üniversitesi Sağlık Bilimleri Dergisi, 6*(4), 252-260.
- Demirbilek, N., Atila, F., & Korkmaz, C. (2021). The concept of social justice from the perspective of university students. *Education Quarterly Reviews, 4*(3), 89-99.
- Demirdağ, S. (2017). Çeşitlilik ve sosyal adalet ölçeğinin geliştirilmesi. *Karaelmas Journal of Educational Sciences, 5*(2017), 273-284.
- DeVellis, R. F. (2003). *Scale development: Theory and applications* (2. baskı). Londra: Sage Publications.
- Eren, E. (2020). Yeni Tip Koronavirüs'ün Türk eğitim politikaları uygulamalarına etkisi: Milli Eğitim Bakanlığı'nın ve Yükseköğretim Kurulu'nun yeni düzenlemeleri. *Yükseköğretim Dergisi, 10*(2), 153-162.
- Erkut, E. (2020). Covid-19 sonrası yükseköğretim. *Yükseköğretim Dergisi, 10*(2), 125-133.
- Ferreira, F. H., & Gignoux, J. (2010). *Inequality of opportunity for education: The case of Turkey*. Washington: The World Bank.
- Gökpinar, M. (2008). Adalet teorileri perspektifinden 1982 anayasamız. *Türkiye Barolar Birliği Dergisi, 77*, 214-235.
- Gutfreund, S. (2006). *Doing justice justice: Distinguishing social justice from distributive justice and the implications for bioethics* (Yüksek Lisans Tezi). McGill University Department of Philosophy, Montreal, Kanada.

- Güçlü, N., & Bayrakçı, M. (2004). Amerika Birleşik Devletleri eğitim sistemi ve hiçbir çocuğun eğitimsiz kalmaması reformu. *Gazi Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi*, 5(2), 51-64.
- Hair, J. F. Jr., Black, W. C., Babin, B. J., & Anderson, R. E. (2014). *Multivariate data analysis* (7. Basım). Essex, Birleşik Krallık: Pearson.
- Han, F., & Demirbilek, N. (2022). Perceptions of university students on the concept of social justice: A metaphor study, *E-International Journal of Educational Research*, 13(2), 163-179
- İlhan, M., & Güler, N. (2017). Likert tipi ölçeklerde olumsuz madde ve kategori sayısı sorunu: Rasch modeli ile bir inceleme. *Journal of Measurement and Evaluation in Education and Psychology*, 8(3), 321-343.
- İnan, M., & Demir, M. (2018). Eğitimde fırsat eşitliği ve kamu politikaları: Türkiye üzerine bir değerlendirme. *Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 20(2), 337-359.
- Kaiser, H. F., & Rice, J. (1974). Little Jiffy, Mark IV. *Educational and Psychological Measurement*, 34(1), 111-117.
- Karacan, H., Bağlıbel, M., & Bindak, R. (2015). Okullarda sosyal adalet ölçeğinin geliştirilmesi. *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 12(31), 54-68.
- Karadağ, E., & Yücel, C. (2020). Yeni tip Koronavirüs pandemisi döneminde üniversitelerde uzaktan eğitim: Lisans öğrencileri kapsamında bir değerlendirme çalışması. *Yükseköğretim Dergisi*, 10(2), 181-192.
- Kline, R. B. (2016). *Principals and Practice of Structural Equation Modeling* (4. Baskı). New York: Guilford.
- Kondakçı, Y., & Beycioğlu, K. (2020). Social justice in Turkish education system: Issues and Interventions. In Papa, R. (Ed.) *Handbook on promoting social justice in education* (ss. 303-329). Springer, Cham.
- Ludlow, L. H., Enterline, S. E., & Cochran-Smith, M. (2008). Learning to teach for social justice-beliefs scale: An application of rasch measurement principles. *Measurement and Evaluation in Counseling and Development*, 40(4), 194-214.
- Meydan, C. H., & Şeşen, H. (2011). *Yapısal eşitlik modellemesi AMOS uygulamaları*. Ankara: Detay Yayıncılık.
- Miller, D. (2001). *Principles of social justice*. Massachusetts: Harvard University Press
- Ocak, G., & Yamaç, A. (2011). Öğretmen ve velilerin kayıt bölgeleri uygulamasına yönelik tutumlarının incelenmesi. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (31), 357-374.
- Özdemir, M., & Fidan, M. (2016). Eğitimde sosyal adalet liderliğinin kavramsal gelişimi: Gerçekler ve düşler. XV. Uluslararası Katılımlı Sınıf Öğretmenliği Sempozyumu (11-14 Mayıs 2016), Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi.
- Özdemir, M., & Küçük, B. (2015). Sosyal adalet liderliği ölçeğinin (SALÖ) geliştirilmesi: Geçerlik ve güvenilirlik çalışması. *Ahi Evran Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi (KEFAD)*. 16(3), 201-218.
- Pallant, J. (2010). *SPSS survival manual* (4. Baskı). Berkshire, İngiltere: McGraw-Hill.
- Polat, S. Y. (2007). *Eğitim politikalarının sosyal adalet açısından sonuçları konusunda yönetici ve öğretmen görüşleri* (Doktora Tezi). Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Ryan, J. A. (1945). Roosevelt and social justice. *The Review of Politics*, 7(3), 297-305.

- Schulz, D. (2007). Stimulating social justice theory for service learning practice. J. Z. Calderon (Ed.). *Race, poverty, and social justice, multidisciplinary perspectives through service learning* (ss. 23-35). Stylus.
- Seçer, İ. (2013). *SPSS ve LISREL için pratik veri analizi analiz ve raporlaştırma*. Ankara: Anı Yayıncılık.
- Smith, E. (2018). *Key issues in education and social justice* (2. baskı). Londra: Sage.
- Sunal, O. (2011). Sosyal politika: Sosyal adalet açısından kuramsal bir değerlendirme. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 66(3), 283-305.
- Şimşek, Ö. F. (2007). *Yapısal eşitlik modellemesine giriş: Temel ilkeler ve LISREL uygulamaları*. Ankara: Ekinoks Yayıncılık.
- Tabachnick, B. G., & Fidell, L. S. (2013). *Using multivariate statistics* (6. baskı). Boston: Pearson.
- Tansel, A. (2015). *Inequality of opportunities of educational achievement in Turkey over time*. IZA Discussion Papers, No. 9005. Institute for the Study of Labor (IZA), Bonn. Received from <https://www.econstor.eu/bitstream/10419/110732/1/dp9005.pdf>
- Tinsley, H. E. A., & Tinsley, D. J. (1987). Uses of factor analysis in counseling psychology research. *Journal of Counseling Psychology*, 414-424.
- Todd, S. (2015). Social justice and social action: Organizing for change. L. Dominelli (Ed.), *International encyclopedia of social and behavioral sciences* içinde. Londra: Elsevier.
- Tomul, E. (2009). İlköğretim okullarındaki sosyal adalet uygulamalarına ilişkin yönetici görüşleri. *Eğitim ve Bilim*, 34(152), 126-137.
- Torres-Harding, S. R., Siers, B., & Olson, B. D. (2012). Development and psychometric evaluation of the social justice scale (SJS). *American Journal of Community Psychology*, 50(1-2), 77-88. doi:10.1007/s10464-011-9478-2
- Turhan, M. (2007). *Genel ve mesleki lise yöneticilerinin etik liderlik davranışlarının okullardaki sosyal adalet üzerindeki etkisi* (Doktora Tezi). Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Elazığ.
- Türk Dil Kurumu. (2021). *Güncel Türkçe sözlük*. <https://sozluk.gov.tr/> adresinden erişilmiştir.
- Yamamoto, G. T., & Altun, D. (2020). Coronavirüs ve çevrimiçi (online) eğitimin önlenemeyen yükselişi. *Üniversite Araştırmaları Dergisi*, 3(1), 25-34.

Ek 1. Üniversitelerde Sosyal Adalet Algısı Ölçeği						
No	Bu üniversitede	Hiç Katılmıyorum	Az Katılmıyorum	Orta Düzeyde Katılmıyorum	Çoğunlukla Katılmıyorum	Tamamen Katılmıyorum
1.	Öğrencilere eşit davranılır.	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)
2.	Öğrencilere adil davranılır.	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)
3.	Eğitim hizmeti verilirken bütün öğrencilere eşit zaman ayrılır.	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)
4.	Öğrencilere eşit eğitim olanakları sunulur.	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)
5.	Öğretim elemanları ayrımcılık yapmaz.	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)
6.	Öğrencilere değerli olduğu hissettirilir.	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)
7.	Fırsat ve imkân eşitliği sağlamak için çaba gösterilir.	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)
8.	Öğrenciler eşit haklara sahiptir.	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)
9.	Sosyal sınıf, cinsiyet ve etnik gruplar açısından yanlı davranılmaz.	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)
10.	Öğrenciler kıyafetinden dolayı yargılanmaz.	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)
11.	Öğrencilere inançlarından dolayı ayrımcılık yapılmaz.	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)
12.	Öğrencilere siyasi görüşlerinden dolayı ayrımcılık yapılmaz.	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)
13.	Öğrencilerin her birine onurlu ve saygılı davranılır.	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)
14.	Öğrencileri ilgilendiren konularda ayırım yapılmadan tüm öğrencilerin görüşleri alınmaya çalışılır.	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)
15.	Öğrenciler arasında çıkan anlaşmazlıklarda tarafsız kalınır.	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)
16.	Öğrenciler kaynaklardan eşit bir şekilde yararlanırlar.	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)
17.	Öğrencilere teknolojik araç desteği sağlanır.	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)
18.	Öğrenciler maddi ve manevi olarak destek görürler.	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)
19.	Öğrencilerin ihtiyaçları göz önüne alınır.	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)
Not: 1 ile 8 aralığındaki maddeler “Eşitlik” alt boyutunda, 9 ile 16 aralığındaki maddeler “Adalet” alt boyutunda, 17 ile 19 aralığındaki maddeler “Destekleme” alt boyutunda yer alan maddelerdir.						

Mekânın Neoliberal Dönüşümü ve Sokak Sosyal Hizmeti

Yüksel Bekaroğlu Doğan¹

Öz

Kentsel kamusal alanların düzenlenmesinde ticarileştirme, özelleştirme, güvenlikleştirme ve erişimle ilgili neoliberal şehircilik eğilimleri, sokak sosyal hizmetinin doğasını derinden etkilemiştir. Bu bağlamda karşılaşılan iki temel sorunsaldan birincisi, kamusal kentsel mekânın neoliberal dönüşüm stratejilerinin, sokak popülasyonunun gündelik yaşam deneyimleri ve sokak sosyal hizmetinin yöntemiyle ilgili olumsuz etkileridir. İkinci sorunsal ise, güvenlik ve düzen söylemi çerçevesinde sokak sosyal hizmetinin araçsallaştırılmasıyla ortaya çıkan mesleki etik çelişkilerdir. Sokak sosyal hizmeti temas kurma, bağlantılandırma, zararı azaltma hedefleriyle uzmanın kamusal kentsel mekânlarda inisiyatif olarak aktif olarak müracaatçı aradığı, düşük eşikli ve savunucu bir uygulamadır. Sokak sosyal hizmeti savunmasız kişi ve gruplara ulaşmayı amaçlayan bir müdahale biçimi olarak toplumsal eşitsizlikleri hafifletme potansiyeline sahipken, aynı zamanda denetim ve normatif baskılara yol açabilecek müdahaleler de içerebilmektedir. Bu nedenle uygulama devletin kamu düzeni politikaları ile savunmasız grupların haklarını savunma misyonu arasında çelişkili bir pozisyonda yer almaktadır. Bu çalışma, kentsel kamusal mekânlarda gerçekleştirilen sokak sosyal hizmeti pratiklerinin özellikle neoliberal şehircilik eğilimi ile ortaya çıkan çelişkilerini ve potansiyellerini Lefebvre'in "mekânın üretimi" ve "kent hakkı" kavramlarına referansla incelemeyi amaçlamaktadır. Bu çerçevede çalışma, sokak sosyal hizmetinin kentsel kamusal alandaki rolünü, bu hizmetin potansiyel etkilerini ve uygulama sürecinde karşılaşılan etik ve metodolojik zorlukları tartışmaktadır. Çalışmanın çerçevesi kamusal mekânın sosyal işlevi, kamusal kentsel mekânın neoliberal dönüşüm stratejileri, güvenlik politikaları ve sosyal hizmet uygulamalarının eleştirel analizi üzerinden oluşturulmuştur. Makale metodolojik ve mesleki etiği açısından eleştirel ve düşünsel bir yaklaşımla, sokak sosyal hizmetinin daha adil bir kent mekânı yaratma mücadelesinde oynayabileceği rolü ortaya koymaktadır.

Anahtar Kelimeler: Sokak sosyal hizmeti • Sosyal hizmet etiği • Düşünsel uygulama • Neoliberal şehircilik • Denetim ve güvenlik politikaları • Kentsel kamusal mekân • Mekânın üretimi • Kent hakkı

Street Social Work, Neoliberal Urbanism, and the Production of Space: Methodological Challenges, Ethical Contradictions, and Potentials

Abstract

Neoliberal urban trends such as commercialization, privatization, securitization, and restricted access in the organization of public spaces have profoundly shaped the practice of street social work. Two main issues arise in this context. First, neoliberal strategies that transform urban public spaces negatively impact both the everyday experiences of the street population and the methodologies employed in street social work. Second, ethical contradictions emerge when street social work is instrumentalized within discourses of security and public order. Street social work is a low-threshold, outreach-based practice where professionals actively engage with clients in public spaces, aiming to establish contact, foster connections, and reduce harm. While this approach has the potential to address social inequalities by reaching vulnerable individuals and groups, it can also involve interventions that lead to control and normative pressures. As a result, street social work occupies a contradictory position, balancing between the state's public order policies and its core mission to defend the rights of marginalized populations. This study examines the contradictions and potentials of street social work within urban public spaces, particularly in the context of neoliberal urbanism. The analysis draws on Lefebvre's concepts of the "production of space" and the "right to the city." Within this framework, the study explores the role of street social work in public spaces, its potential impacts, and the ethical and methodological challenges that arise during its implementation. The study is grounded in a critical analysis of the social function of public space, neoliberal strategies for urban transformation, security policies, and social service practices. Adopting a critical and reflexive perspective on methodology and professional ethics, this article highlights the role street social work can play in advocating for a more equitable urban environment.

Keywords: Street social work • Social work ethics • Reflective practice • Neoliberal urbanism • Control and security policies • Urban public space • Production of space • Right to the city

1 Sorumlu Yazar: Yüksel Bekaroğlu Doğan (Dr. Öğr. Üyesi), Üsküdar Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi, Sosyal Hizmet Bölümü, İstanbul, Türkiye. Eposta: yuksel.bekaroglu@uskudar.edu.tr, ORCID: 0000-0002-1199-5838

Atfı: Bekaroğlu Doğan, Y. (2024). Mekânın neoliberal dönüşümü ve sokak sosyal hizmeti. *İstanbul Üniversitesi Sosyoloji Dergisi*, 44, 849-880. <https://doi.org/10.26650/SJ.2024.44.2.0687>

Extended Summary

This study aims to examine the contradictions and potentials of street social work practices carried out in urban public spaces, particularly those arising from neoliberal urbanization trends, through the lens of Lefebvre's concepts of "the production of space" (2014) and "the right to the city" (2016).

Street social work, characterized by low-threshold and advocacy-based practices, seeks to engage clients in public urban spaces with the goals of harm reduction, connection, and outreach. The social worker takes the initiative, actively seeking out clients (Diebeacker, 2020; Andersson, 2013; Gibson, 2011; Dynamo International, 2009). By emphasizing low-threshold, harm-reduction objectives, and flexibility, this practice moves away from the power and authority traditionally associated with social work. Instead, it centers the autonomy (self-determination) and dignity of the client. Moreover, the client-centered nature of street social work, combined with its demand-driven methodological requirements, acknowledges the struggles faced by marginalized groups—such as the homeless, migrants, sex workers, and drug users—not as individual misfortunes or personal choices, but as outcomes of social inequalities rooted in structural barriers. From this perspective, street social work can be seen as more than a method of outreach; it is a radical approach that upholds the ethical principles of social work in the field, positioning it as a crucial tool for achieving social justice and protecting the rights of disadvantaged populations.

A distinctive feature of street social work is its use of space. The "space of intervention is the environment in which the client lives" (Galuske, 1998, p. 245), often in urban public spaces. In street social work, the various life worlds encountered in public urban spaces are experienced continuously, making it impossible to understand street social work without comprehending the dynamics of these spaces. Urban public spaces, as material and emotional environments where social boundaries and relations are negotiated, are often sites of conflict over the behaviors, ideologies, and values of different social groups (Gibson, 2011). In this regard, public urban spaces are spaces of power, domination, and struggle. Over the past three decades, neoliberalism's hegemonic influence has been a defining factor in shaping the character and use of these spaces. Commercialization, privatization, securitization, and policies limiting access to urban public spaces have emerged as central regulatory strategies within neoliberal urban policies.

All these strategies target individuals' behaviors in urban public spaces, allowing some social activities while restricting others. This directly affects how the street population and other marginalized groups experience urban public spaces and, consequently, shapes the methodologies and everyday experiences of street social workers (Gibson, 2011, pp. 142-143). However, referring to Lefebvre, the transformation of urban public spaces under neoliberal conditions can be viewed as a political conflict zone. Urban public spaces are not static constructs but spaces where access, violation, resistance,

and struggle continuously play out (Lefebvre, 2008; 2014; 2016). The “others” and the street population, rather than passively accepting what neoliberal urban transformation strategies impose on them, can manipulate urban public space and fight for the right to the city through new “tactics” developed in daily life (de Certeau, 2008) or by creating “social infrastructures” (Simone, 2004; 2015).

Neoliberal urban trends related to commercialization, privatization, securitization, and access restrictions have profoundly impacted the nature of street social work. Two main challenges arise in this context. The first involves the adverse effects of neoliberal urban transformation strategies on the everyday life experiences of the street population and their right to the city. The second challenge relates to the professional ethical dilemmas arising from the instrumentalization of street social work within the discourse of security and order.

Methodologically, the primary contradiction of street social work, designed as a strategy for outreach and connection, emerges from regulations either aimed at designing urban public space or directly governing the behaviors of street populations. The most evident consequence of these regulations for the street population is mobility and invisibility. While mobility renders the goals of street social work—access, relationship-building, and availability—nearly impossible, invisibility distances the street population from the social conscience.

The second ethical challenge in street social work relates to its dual role as a public practice. Social workers are often caught between the obligation to implement state policies and the mission to advocate for the rights of vulnerable groups. While social work seeks to promote social justice, it must also operate within state mechanisms constrained by neoliberal policies. Like law enforcement, street social workers can be positioned to align with policies governing the regulation of urban public spaces. This creates a tension within street social work, placing it between the duty to maintain public order and the responsibility to advocate for individuals and groups victimized by this order. Thus, as a public practice, social work is caught between serving as an instrument of social control and acting as a champion of social justice, leading to various challenges in practice.

Ethical issues in street social work are tied to space, knowledge production, the goals of practice, and the professional roles of street social workers. To adhere to professional ethical principles, street social workers must continuously critically examine these contradictory positions and assess them through reflexive practices. In this way, it becomes possible to develop a social work practice that does not reproduce social inequalities and asymmetric power relations in public urban spaces.

Lefebvre’s spatial triad, the production of space, and the right to the city provide street social workers with significant theoretical and conceptual frameworks in this critical

and reflexive process. These frameworks offer the opportunity to evaluate the practice from different perspectives, its potentials, and contradictions, guiding the realization of the emancipatory potential of street social work. Lefebvre's ideas on space and the right to the city create opportunities for street social workers to develop supportive and emancipatory practices. With such an approach, street social work can influence not only physical spaces but also social discourse and political processes, thereby contributing to broader and more sustainable social changes.

By working directly in public spaces where disadvantaged groups live, street social work can create an independent space of intervention despite restrictive state policies. On the one hand, street social workers support individuals by meeting their immediate needs, helping them survive. On the other hand, they defend the rights of these individuals, giving voice to those excluded from or marginalized by the system. From the perspective of Lefebvre's concept of the "right to the city," street social work advocates for these groups' rights to exist and transform urban space, creating a site of resistance against the spatial injustices produced by the neoliberal order. In this sense, street social work has the potential to both erode mechanisms of social control and to recreate urban space in a more equal and just manner (Finn & Jacobson, 2003). However, activating this potential is only possible through a critical, reflexive, and self-reflective approach.

Mekânın Neoliberal Dönüşümü ve Sokak Sosyal Hizmeti

Sokak sosyal hizmeti erişilmesi zor olan ve destek alabilmek için daha kolay erişim standartlarına ihtiyaç duyan kişi ve gruplara yönelik olarak erişim sağlama, iletişim kurma ve kaynaklara aracılık etme hedefiyle kamusal kentsel mekânlarda arz odaklı olarak gerçekleştirilen düşük eşikli (Andersson, 2013; Kahraman, 2024a) bir sosyal hizmet uygulamasıdır. Sokak sosyal hizmeti genellikle ofis ortamında yapılan çalışmalar ile kentsel kamusal mekânlarda gerçekleştirilen çalışmalar arasındaki karşıtlık (Haag, 2020) temelinde tanımlanır.

Bu salt metodolojik tanımla birlikte literatürde daha politik tanımlara da rastlanabilir. Örneğin; Uluslararası Sokak Sosyal Çalışmacıları Platformu Dynamo International (2008) sokak sosyal hizmetinin “zorluklarla karşılaşan insanlara kendi yaşam alanlarında hareket etme gücünü geri kazandırabilen; adalet, eşitlik, insanlık onuru ve dayanışma değerlerinden yola çıkarak onların daha iyi bir refah düzeyine ilerlemelerini sağlayabilen bir etkinlik” olarak tanımlar. BAG¹ (2018) ise sokak sosyal hizmetini “...katılımın toplumdaki herkes için mümkün olmadığı ve katılım fırsatlarının toplum içinde eşitsiz dağıtıldığı kabulünden yola çıkarak, ..., savunuculuk anlayışıyla sosyal katılımdan dışlanan veya dışlanma riski altında olan dezavantajlı kişilerle ilgilenilen” bir uygulama olarak kabul eder. Bu nedenle “köprüler kurmak, toplumun her alanını erişime açmak ve dışlama süreçlerini azaltmak sokak hizmetinin ... görevidir” (BAG, 2018).

Bu tanımlardan yola çıkarak, sokak sosyal hizmetinin bir erişim yöntemi olmanın ötesinde, belirli bir politik duruşu yansıttığı savunulabilir. Geleneksel ofis merkezli sosyal hizmet modelleri, bireyin hizmet alabilmesi için belirli eşikleri aşması, çeşitli koşulları karşılaması ve belirli normlara uyması gerekliliği üzerine yapılandırılmıştır (Mikkonen, Kauppinen, Huovinen ve Aalto, 2007, s. 18). Bu tür bir yapı, müracaatçının ihtiyaçlarını ve koşullarını göz ardı ederek, sosyal hizmeti daha çok bürokratik bir süreç haline getirebilir.

Buna karşın, sokak sosyal hizmeti, düşük eşiklilik, zararı azaltma ve esneklik ilkeleri çerçevesinde şekillenen bir yaklaşımla, sosyal çalışmacının iktidar ve otorite kurma işlevinden uzaklaşarak, müracaatçının özerkliğini (kendi kaderini tayin hakkı) ve insan onurunu merkeze alan bir yapı sunar. Ayrıca sokak sosyal hizmetinin müracaatçı merkezli çalışma ve arz odaklılık gibi metodolojik gereksinimleri, evsizler, göçmenler, seks işçileri ve madde kullanıcıları gibi toplumun marjinalleşmiş kesimlerinin yaşadığı sorunların bireysel talihsizlikler veya kişisel tercihler olarak değil, yapısal engellerin bir ürünü olan sosyal eşitsizlikler olarak değerlendirildiğinin bir göstergesi gibidir. Bu perspektiften bakıldığında, uygulama bir erişim yöntemi olmanın ötesinde, sosyal hizmetin etik ilkelerini sahada radikal bir şekilde uygulayan bir yaklaşım olarak

1 BAG Streetwork / Mobile Jugendarbeit e.V.” Almanya’da sokak çalışması ve mobil gençlik çalışmaları üzerine faaliyet gösteren bir sivil toplum örgütüdür. Gençlere yönelik sosyal hizmetler sunar ve Almanya’nın dört bir yanında bulunan gençlik merkezleriyle koordineli çalışır.

değerlendirilebilir. Bu yöntem, sosyal hizmet alanında geleneksel yaklaşımların ötesine geçerek, toplumsal adaletin sağlanması ve dezavantajlı grupların haklarının korunması adına önemli bir araç olarak öne çıkmaktadır. Nihayetinde sokak sosyal hizmeti temas kurma, bağlantılandırma, zararı azaltma hedefleriyle (Haag, 2020; Grymonprez, Roose ve Roets, 2016; Andersson, 2013; Gibson, 2011; Dynamo International, 2009; Mikkonen ve ark., 2007, s. 20-23) uzmanın kamusal kentsel mekânlarda inisiyatif olarak aktif olarak müracaatçı aradığı, düşük eşikli (Arhant, 2020; Vodeb ve Spruk, 2019; Kloppenburg ve Hendriks, 2010; Mikkonen ve ark., 2007) ve savunucu bir uygulamadır (Diebäcker, 2020, Cefaî, 2015).

Sokak sosyal hizmeti için en temel ayırt edici unsur uygulamanın mekânıdır. “Yardım sürecinin mekânı müracaatçının yaşadığı çevredir” (Galuske, 1998, s. 245). Bu çevre genellikle kamusal kentsel mekânlardır. Bu perspektiften sokak sosyal hizmeti müracaatçıların belirlemiş olduğu problemlerin kentsel kamusal mekânda ve sosyal hizmetin radikal etik temelleri çerçevesinde çözülmesi işidir. Bu nedenle kamusal kentsel mekânı anlamadan sokak sosyal hizmetini anlamak mümkün değildir.

Kamusal kentsel mekânlar toplumların sosyal, kültürel ve ekonomik etkileşimlerinin merkezi olarak uzun bir tarihe sahiptir. Tarih boyunca şehirlerin meydanları, parkları, sokakları gibi kentsel kamusal mekânlar, toplumsal yaşamın, ticaretin, kültürel etkinliklerin odağında yer almıştır ve prensipte herkese açıktır. Kentsel kamusal mekânlar, sosyal sınırların ve ilişkilerin geliştiği maddi ve duygusal ortamlar olduğundan, sosyal grupların davranışları, ideolojileri ve değerleri bu alanlarda sıklıkla çatışır (Gibson, 2011). Bu açıdan kentsel kamusal mekânlar güç ve tahakküm ilişkilerinin ve mücadelelerinin mekânıdır.

Son otuz yılda, kentsel kamusal alanlarda güç ve tahakküm ilişkileri ile bu alanların niteliği ve kullanım biçimlerinde etkileyici olan en önemli dinamiklerden biri neoliberalizm olmuştur. Neoliberal kentsel politikalar, kamu yararından ziyade piyasa odaklı yaklaşımları merkeze alarak, kentsel mekânların dönüşümünü hızlandırmış ve bu mekânların düzenlenmesinde sermaye birikimi hedeflerini ön plana çıkarmıştır. Harvey (1989), neoliberal kentsel politikanın özünde ‘girişimci rasyonalite’ bulunduğunu ve bu bağlamda, artı değeri maksimize edecek şekilde kentsel kamusal mekânların tüketime dayalı olarak yeniden tasarlanmasının esas alındığını belirtir (Harvey, 2017, s. 87). Bu yaklaşım, kentsel kamusal mekânların ekonomik rekabet gücünü artırma çabaları doğrultusunda ticari faaliyetler ve özel yatırımlar lehine şekillendirilmesini de içerir (Meyer, 2013; 2017). Bu dönüşüm sürecinde, ticarileştirme, özelleştirme, güvenlikleştirme ve kentsel kamusal mekâna erişim hakkını kısıtlayan uygulamalar, neoliberal kentsel politikaların temel düzenleyici stratejileri olarak öne çıkmıştır.

Tüm bu stratejiler bireylerin kentsel kamusal alanlardaki davranışını hedef olarak etkiler; bazı sosyal aktiviteleri mümkün kılarken bazılarını sınırlandırır. Bu durum

sokak popülasyonunun ve diğer dışlanmış grupların kentsel kamusal mekânları deneyimleme biçimini ve buna paralel olarak sokak sosyal hizmetinin metodolojisini, sokak sosyal çalışmacılarının gündelik deneyimlerini şekillendirir, değiştirir (Gibson, 2011, s. 142-143). Neoliberal kentsel dönüşüm stratejileri sadece uygulamanın metodolojisini etkilemez, aynı zamanda uygulamayı güvenlikleştirme ve düzen stratejilerinin aracı olarak da kullanabilir. Sokak sosyal hizmetinin bu olası pozisyonu uygulamanın müracaatçı merkezli olma, savunuculuk, zararı azaltma ve düşük eşiklilik gibi pek çok ayırt edici unsurunun silikleşmesine ve uygulamanın meslek etiği açısından çelişkili bir pozisyona düşmesine neden olur.

Buna karşın neoliberal koşullar altında kentsel kamusal mekânların dönüşümünün politik bir çatışma alanı olarak düşünülmesi gerekir (Mayer 2013). Kentsel kamusal mekân verili bir yapıt değil, erişimin, ihlal ve direnişin, karşılıklı mücadelenin sürekli olarak devam ettiği mekânlardır (Gibson, 2011, s. 156). “Ötekiler” ve sokak popülasyonu kentsel dönüşüm stratejileriyle kendilerine sunulandı olduğu gibi kabul etmeden gündelik hayatta geliştirmiş oldukları yeni “taktiklerle” (De Certeau, 2008) veya geliştirmiş oldukları “sosyal alt yapılarla” (Simone, 2004; 2015) kentsel kamusal mekânı manipüle edebilir, kent hakkı için mücadele edebilirler.

Sokak sosyal hizmeti kentsel kamusal mekânda çalışırken tüm bu ‘yerel-küresel’ deneyimler, dönüşümler ve mücadelelerle hem baş etmek zorundadır (Harrikari ve Rauhala, 2018) hem de uygulamanın ayırt edici niteliklerini devam ettirilebilmelidir. Zira sokak sosyal hizmetinin mekânı olan kentsel kamusal mekânda muhtemel rakip temsiller, güç çatışmaları ve tahakküm ilişkileri mekânın temel karakteristiğidir. Bireyle çalışırken de grup ve topluluk çalışmalarında da mekân, mekândaki diğer aktörler ve güç ilişkileri sürekli olarak devrede olur. Tüm bu uygulama süreci etkileşimsel bir doğaya sahiptir. Sokak sosyal hizmeti ve kamusal kentsel mekânda çalışmanın metodolojik gereklilikleri kamusal kentsel mekânların neoliberal dönüşümünden etkilendiği gibi, dönüşümü etkileme potansiyeline de sahiptir.

Lefebvre’in (2014) dediği gibi mekân toplumsal bir üründür ve her üretim biçimi kendi mekânını üretmektedir. Bu sayede yaratılan toplumsal mekânlar aynı zamanda yeni toplumsal ilişkiler oluşturmaktadır. Bu makalede, kamusal kentsel mekânların neoliberal dönüşümünün sokak sosyal hizmeti uygulaması üzerindeki pratik ve etik etkileri ile, sokak sosyal hizmetinin bu dönüşüm sürecindeki çelişkili pozisyonu ve potansiyelleri tartışılacaktır. Kamusal kentsel mekânı anlamak için Lefebvre’in (2015) gündelik hayatta sosyal ilişkiler ve güç mücadeleleri ile inşa edilen kentsel mekân ve kent hakkı kavramsallaştırmasından faydalanılacaktır.

Verili bir mekân yerine gündelik ilişkilerde ve mücadelelerde sürekli üretilen bir alan olarak ele alacağımız kentsel kamusal mekân yaklaşımı bize sokak sosyal hizmetinin bu süreçteki rolünü anlama ve eleştirel olarak okuma imkânı sunarken,

uygulamanın metodolojik ve etik gerekliliklerini nasıl gerçekleştirebileceğimize dair öneriler sunma fırsatı verecektir.

Kamusal Kentsel Mekânın Neoliberal Dönüşümü

Herkesin kullanımına eşit biçimde açık olması beklenen kentsel kamusal mekânların dönüşümünde 1970’li yıllarda hızlanan piyasa esaslı neoliberal paradigma ve politikalarla girişimci rasyonalite ve tüketim toplumu kültürü etkili olmuştur (Mitchell, 2020; Harvey, 2014; Madanipour, 2010). Neoliberal politikalar, 1970’lerden itibaren küresel ölçekte yaygınlaşan bir ekonomik ve politik paradigma olarak sermayenin sınırlarının genişlemesine, ulus devletlerin geleneksel ekonomik ve sosyal rollerinin yeniden tanımlanmasına neden olmuştur. Post-fordist üretime geçilmesiyle birlikte sermayenin sınırlarının genişlediği, piyasaların serbestleştirildiği ve özelleştirmenin teşvik edildiği bu süreçte ulus devletlerin ekonomik müdahaleleri azalmış, küresel ekonomideki merkezi rolü zayıflamıştır (Harvey, 2005). Ulus devletler küresel piyasalarda giderek daha az belirleyici hale gelirken karar alma süreçlerinde küresel ekonomik aktörlerin, çok uluslu şirketlerin ve büyük şehirlerin etkisi artmıştır (Sassen, 2001). Bu dönüşümlerle birlikte daha önceleri ulus devletler tarafından gerçekleştirilen sermaye, mal ve bilgi akışları kentler tarafından gerçekleştirilmeye başlamıştır. Bu bağlamda, dünya genelinde birçok kent yönetimi yoğun bir rekabete girmiş, bu da yerel yönetimlerin neoliberal politikaları benimsemesine ve kentlerini küresel sermaye için cazip hale getirecek projelere yönelmesine neden olmuştur (Öktem, 2006). Ulus ötesi sermayenin kentlerde örgütlenmesi kentlerin dokusunu ve kentlerde yaşayanların gündelik yaşantısını önemli ölçüde değiştirmiştir (Harvey, 2014).

Neoliberal kentsel dönüşüm olarak adlandırılan, sermaye, yerel yönetimler ve merkezi yönetimin iş birliğiyle ortaya çıkan ve sermaye birikiminin yeni yollarını yaratan bu sürecin soylulaştırma, ticarileştirme (bkz. Harvey, 2015; Zukin, 1995) özelleştirme (bkz. Harvey, 2008), güvenlikleştirme (bkz. Mitchell, 2020; Diebäcker 2014, s. 41-44; 55-62; Löw, Steets ve Stoetzer, 2007, s. 138;) gibi birbirini tamamlayan farklı enstrümanları vardır.

Kentsel kamusal mekânın dönüşümünde en temel enstrüman soylulaştırmadır. Soylulaştırma fordist üretim biçiminden post-fordist üretim biçimine geçişte kentsel üst yapıya ait bir kavram olarak nitelendirilebilir. Bu süreçte sermayenin talep ettiği biçimde devlet ve yerel yönetimler kent içi bölgeleri sanayiden arındırırken, kentsel yenileme ve mekânsal dönüşümle kent içindeki mekânlarda yeni bir sınıfsal yapı ve mekânsal ayrışma ortaya çıkmıştır (Smith, 2002). Kent merkezi sanayiden arındırılırken eski sanayi bölgeleri veya düşük gelirli mahalleler, post-fordist üretimle ortaya çıkan yüksek gelir gruplarının ilgisini çekmek amacıyla yeniden yapılandırılmış, bu da yerel sakinlerin yerinden edilmesine ve sosyal dokunun değişmesine yol açmıştır (Smith, 1996). Bu bağlamda, soylulaştırma, kentsel mekânın ekonomik ve estetik olarak

yeniden yapılandırılması kadar, o mekânda yaşayan insanların hayatlarının ve toplumsal yapının da köklü bir dönüşümüdür (Lees, Slater ve Wyly, 2008). Soylulaştırma sürecinde kentsel kamusal mekânlar, bu dönüşümün hem sembolü hem de aracı olarak merkezi bir rol oynar. Soylulaştırmanın etkilerinin en görünür hale geldiği kentsel kamusal mekânlar yeni ve daha varlıklı sakinlerin yaşam tarzlarına hitap edecek şekilde yeniden düzenlenir. Parklar, meydanlar ve diğer kamusal mekânlar, soylulaştırmanın kültürel ve sosyal sermayesini artırmak amacıyla yenilenir, bu da yerel halkın bu mekânlara erişimini (Mitchell, 2020) ve bu alanlardaki geleneksel sosyal pratiklerini tehdit eder (Zukin, 1995). Ve bu süreç genellikle güvenlikleştirme politikaları ile desteklenir.

Soylulaştırma süreci, kentsel kamusal mekânların ticarileştirilmesiyle doğrudan bağlantılıdır; çünkü bu süreç, mekânların ekonomik değerinin artırılması amacıyla, toplumsal çeşitliliğin azalmasına ve daha yüksek gelir gruplarına hitap eden ticari faaliyetlerin yaygınlaşmasına yol açar. Bunun en çarpıcı örneklerinden biri kentlerin giriş kapısı olarak nitelendirilebilecek tren istasyonlarının veya havalimanlarının alışveriş merkezi şeklinde tasarlanmasıdır². Kentler alışveriş veya gastronomi caddeleriyle tüketebilen ve alışverişe meraklı kişilerin veya turistlerin tüketici davranışlarına hitap eder hale gelmiştir ve bu durum “yeni kentsel deneyimin belkemiği”ni oluşturur (Madanipour 2014, s. 72). Harvey’in (2014; 2008) kentin sermaye tahakkümünde metalaşması olarak adlandırdığı bu süreçte farklı zevklere sahip olan ve satın alma gücü düşük olan diğer nüfus gruplarına hitap edilmez ve bu durum onların zımmen de olsa kamusal kentsel mekânların dışında kalmalarına sebep olur. Ticarileştirmenin bir unsuru da özelleştirmedir. Özelleştirmede kamuya açık alanlar, özel şirketler tarafından işletilmekte veya geliştirilmektedir; bu da kamusal mekânların erişilebilirliğini ve demokratik kullanımını sınırlamaktadır (Harvey, 2008).

Çoğunlukla istikrarsız yaşam koşullarına sahip sokak popülasyonu da yeni kamusal kentsel mekânların ticarileşme ve tüketim işlevlerini sekteye uğratabileceği için görünmez kılınmak amacıyla güvenlik ve düzenleyici politikalar aracılığıyla kriminalize edilir, ötelenme gibi yaptırımlara maruz kalır, kamusal mekânda görünme hakkından mahrum bırakılırlar (Tarhan, 2021; Diebäcker, 2020).

Bu durumda kentsel kamusal mekânlar orta sınıf, beyaz, orta yaşlı, tüketicinin mekânı haline gelir. Kentsel kamusal mekânlar herkesin mekânıysa, kamusal alanların tek işlevli hale getirilmesi oldukça sorunludur. Kentleşme sürecinde gençler, çocuklar, yaşlılar, engelliler için tüketici olabilmelerini engelleyecek belli bariyerler kaldırılrsa da potansiyel tüketici işlevini yerine getiremeyecek olanlar ve hatta tüketimi sekteye uğratanlar olarak damgalananlar kentsel kamusal mekânın dışında tutulmaktadır

2 Knabe (2020) ilgili eserinde kentsel kamusal mekânların ticarileştirilmesi ve özelleştirilmesinin sembolik örneklerinden biri olarak 2000 yılında gerçekleştirilen Köln Tren İstasyonu’nun dönüşüm projesini ve sonuçlarını ele alır.

(Huber, 2014, s. 5). Oysaki kentsel kamusal mekânlar yasalarla belirlenmiş bir suç ortaya çıkmadığı müddetçe kullanıcıları tarafından işlevleri belirlenecek mekânlar olmalıdır (Huber, 2014, s. 5). Bu durumda tüketici işlevi olmayanları veya tüketime önünde engel kabul edilenleri dışlamanın meşrulaştırılmış mekanizmalarına ihtiyaç duyulur. Düzen ve güvenlik söylemi çerçevesinde kriminalize etmek bu mekanizmaların başlıcalarındandır. Bu süreçte iktidar güvenlik ve düzen söylemini kentsel kamusal mekânın tasarımı için araçsallaştırır. “Kentsel kamusal mekân güvenlik adına tahkim edilmeye ve radikal bir biçimde dönüşüme uğramaya” başlar (Mitchell, 2020, s. 12).

Güvenlik kavramı nesnel olarak sabit bir kavram değildir. Farklı çıkar gruplarının temsil ettiği farklı güvenlik tanımları ve durumları vardır. Hangi güvenlik fikrinin baskın olarak söylemi belirleyeceği her zaman siyasi olarak kimin güçlü olduğuna ve çoğunluğun neyi ‘normal’ olarak algıladığına bağlıdır. Davranışları veya varlıkları normlara uymayanlar, toplumsal düzeni bozan kişiler olarak tanımlanır. Bu söylem daha sonra sosyal dışlanmayı tamamlayan yasal düzenlemelere, yapısal tasarımlara, teknik önlemlere ve hatta normal insanların norm dışı olanlara kişisel müdahalelerine bile dönüşebilir. Kentsel kamusal mekânlar normallik ve sapma ilişkilerinin inşa edildiği, çoğunluk ve azınlık ilişkilerinin düzenlenerek söylemsel olarak iletildiği ve ötekine dayatıldığı neoliberal güvenlik tertibatlarının kristalleşme noktalarıdır (Diebäcker ve Hofer 2020, s. 137). Özellikle düşük gelirli mahallelerde, evsizler, sokak sanatçıları ve gençler gibi marjinal grupların kentsel kamusal alanlardaki varlığı, güvenlik gerekçesiyle kısıtlanmakta ya da tamamen yasaklanmaktadır. Bu süreçte, güvenlik ve düzen söylemi, kentsel kamusal alanların sosyal kontrol araçlarıyla donatılmasını ve bu alanlarda sıkı bir denetimin uygulanmasını meşrulaştırır (Low ve Smith, 2006).

Bir mekân, durum, grup veya kişi ‘bir güvenlik sorunu olarak algılandığında veya sorun haline getirildiğinde, nüfusun büyük kesimlerinin korku ve endişesi, dolayısıyla güvenikleştirme talepleri artar (Reutlinger, 2020). Burada söz konusu olan bireylerin şiddet deneyimleri ve karşılaştıkları gerçek tehlikeler değildir. Güvenikleştirme talebinin kaynağı söylem dolayısıyla ortaya çıkan öznel suç korkusudur. Özellikle kentsel kamusal mekâna bağımlı evsizler, uyuşturucu bağımlıları, seks işçileri, dilenciler, göçmenler ve yoksullar kentsel kamusal mekânları kendilerine mal eden sokak popülasyonu sorunlaştırmanın ve güvenikleştirme taleplerinin nesnesidirler (Reutlinger, 2020; Arhant, 2020).

Nihayetinde soylulaştırma ve ticarileştirmeyi meşrulaştıran güvenlik ve düzeni sağlama söylemi, kentsel kamusal mekânın demokratik niteliğini zayıflatmakta, kent mekânındaki sosyal adaletsizliklerin derinleşmesine katkıda bulunmakta ve bu alanları, toplumun yalnızca belirli kesimlerinin faydalanabileceği sterilize edilmiş mekânlara dönüştürmektedir. Ancak bu durum, yerinden edilen toplulukların adalet talepleri

doğrultusunda toplumsal direniş, alternatif mekân ve kentsel stratejilerin geliştirilmesine de zemin hazırlamaktadır (Mayer, 2007). Kentsel kamusal mekânlar, farklı aktörler arasında mücadele yoluyla toplumsal olarak üretilir ve sürekli olarak değişir; mekânın üretimi sabit bir durum değil, bir süreçtir (Mayer, 2013; Gibson, 2011). Bu bağlamda, neoliberal kentsel dönüşüm, sadece ekonomik ve mekânsal bir yeniden yapılanma süreci olarak değil, aynı zamanda toplumsal çatışmaların ve direnişlerin sahnesi olarak da anlaşılmalıdır. Sosyal olarak eşitsiz ve farklı konumdaki bireyler veya guruplar bu çatışmalara farklı biçimlerde dahil olabilirler. Birtakım farklı nedenlerle sokaklarda olan, sosyal dışlanma içerisindeki sokak popülasyonu ise genellikle gündelik yaşamda vermiş oldukları hayatta kalma mücadelesi ile kentsel çatışmalara dahil olmakta ve kentsel tahsisat düzenini sorgulamaktadırlar (Mitchell, 2020; Harvey, 2008). Lefebvre'in mekân ve kent hakkı kavramında kristalleştirilebilecek bu çatışma ve direniş kentsel hizmetlere erişimle birlikte kentlerin üretimindeki temel dinamikler üzerinde (Harvey, 2017) ve karar alma süreçlerinde (Mitchell, 2020) söz sahibi olmayı içermektedir.

Kent, Kentsel Kamusal Mekânlar ve Kent Hakkı

Lefebvre'in mekân teorisi, kentsel kamusal mekânların anlaşılmasında önemli bir rol oynar. Lefebvre'e (2015) göre, mekân sadece fiziksel bir yer değil, aynı zamanda toplumsal ve ekonomik ilişkilerin, güç dinamiklerinin ve ideolojilerin yansıtıldığı ve yeniden üretildiği bir alandır. Buradan yola çıkarak Lefebvre (2016;1996) kenti tüm toplumun katılma hakkına sahip olduğu bir yapıt olarak ele alır. Kent insanlara farklı olanla karşılaşma, farklı olanı tanıma ve etkileşime girme imkânı verir.

Kentsel mekânlar, Lefebvre için, toplumsal çatışmaların ve direnişlerin yoğunlaştığı, iktidarın ve sermayenin etkisinin en belirgin hale geldiği yerlerdir. Kentsel mekânlar, kapitalist üretim ilişkileri çerçevesinde sürekli olarak yeniden şekillendirilir. Neoliberal politikaların etkisiyle kentsel mekânlar, sermaye birikimini maksimize etmek amacıyla ticarileştirilmiş, özelleştirilmiş ve erişim açısından belirli guruplar buralardan dışlanmıştı. Ancak bu mekânlar, kapitalist birikim süreçlerinin araçları haline gelirken, aynı zamanda bu süreçlere karşı direnişin de merkezi konumunda yer alır (Lefebvre, 2015). Lefebvre'e (1996) göre, kentsel mekânlar toplumsal hareketlerin ve direnişin doğduğu alanlardır; bu da kentsel mekânları sabit değil, sürekli olarak dönüşen dinamik yapılar haline getirir.

Kentsel kamusal mekânlarda farklı aktörler arasındaki mücadele yalnızca bu aktörlerin toplumsal ve ekonomik çıkarları ile sınırlı kalmaz; mekânın bizzat kendi veçheleri olan "yaşanan", "algılanan" ve "tasarlanan" mekânlar arasındaki mücadele de bu dinamiğin ayrılmaz bir parçasını oluşturur (Tarhan, 2021). Lefebvre'e göre (2014, s.63) algılanan mekân, gündelik pratiklerin ve rutinlerin gerçekleştiği fiziksel ve somut alanı ifade eder. Tasarlanan mekân ise planlayıcılar, mimarlar ve yöneticiler gibi güçlü aktörler tarafından soyut bir düzlemde yaratılan, normatif ve ideolojik bir

mekânsal düzenlemeyi ifade eder. Yaşanan mekân ise bireylerin kişisel deneyimleri ve toplumsal etkileşimleriyle farklılaşan, aykırılaştıran ve özgürleşen mekânları temsil eder. Kentsel kamusal mekânlarda yaşanan mücadele, yalnızca farklı aktörler arasındaki bir çatışma değil, aynı zamanda mekânın bu üç farklı boyutu arasındaki bir gerilim ve dönüşüm sürecidir. Neoliberal politikaların etkisiyle ticarileştirilen ve özelleştirilen kamusal mekânlar, tasarlanan mekânın hegemonik bir ürünü olarak karşımıza çıkar. Ancak, bu mekânlar aynı zamanda gündelik yaşam pratikleri ve toplumsal direnişler aracılığıyla yaşanan mekânlar olarak da yeniden şekillenir. Kentsel mekânda yaşanan çatışmalar tasarlanan mekânın hegemonik düzenine karşı, yaşanan mekânın direnişi olarak da ortaya çıkar. Yaşanan mekânlar gündelik yaşam pratikleri üzerinden toplumsal direnişin sahnesi haline gelir (Tarhan, 2021).

Kentsel kamusal mekânda aktif olma ve mekânın hâkim normlara aykırı biçimde kullanılması iktidarın mekân üzerindeki hakimiyetini sarsıcı bir etki yaratır (Bayat, 2006). De Carteau (2008) bu süreci güç sahibi olanların rasyonel stratejilerine karşı güçsüzlerin geliştirdiği yaratıcı taktikler olarak niteler. Egemen mekânın manipülasyonu ile oluşan soyut mekân, karşı hegemonik güçlerin gündelik yaşamda geliştirdikleri taktiklerle yeniden şekillendirilir. Kamusal mekân, bu bağlamda, sadece bir sahne değil, aynı zamanda insanların üzerinde hak iddia ettiği ve dönüştürdüğü bir alan haline gelir. Sokaklar, bu çatışmanın en görünür olduğu yerlerden biri olarak, kurumsal ifade imkânı olmayanlar için kolektif bir ifade alanı sunar (Bayat, 2006, s. 55).

Bu kolektif ifade Lefebvre'in kuramsallaştırmasında "kent hakkı" (2016) kavramında billurlaşır. Bu hak, bireylerin kent mekânının kapitalist birikim süreçleri çerçevesinde yeniden yapılandırılmasına karşı kolektif bir talebi ifade eder. Lefebvre'in kent hakkı kavramı, özellikle neoliberal dönüşüm süreçlerinin eleştirisinde merkezi bir role sahiptir. Neoliberal politikalar, kentsel mekânları ticarileştirerek ve özelleştirerek, bu mekânları toplumsal yaşamdan koparmakta ve belirli grupların yararına olacak şekilde yeniden yapılandırmaktadır. Bu süreç, kentsel mekânın kolektif üretimi üzerindeki demokratik kontrolün zayıflamasına ve kentsel alanların belirli bir elit grup tarafından sahiplenilmesine yol açmaktadır.

Kent hakkı kavramı, bu duruma karşı bireylerin ve toplulukların kentsel mekân üzerindeki kontrolü yeniden ele geçirmesi gerektiğine dair bir direniş çağrısı niteliğindedir (Harvey, 2012). Kent hakkı, bireylerin sadece kentsel hizmetlere erişim hakkı değil, aynı zamanda kentsel mekânların üretimi ve bu süreçlerde karar alma hakkını da içerir (Lefebvre, 2016). Lefebvre'in çalışmaları, kentsel kamusal mekânların toplumsal adalet mücadelesinde kritik bir rol oynadığını ve bu mekânların toplumsal olarak yeniden sahiplenilmesi gerektiğini vurgular. Bu bağlamda, Lefebvre'in teorik mirası, neoliberal kentleşmeye karşı direnişin ve toplumsal adaletin inşasında önemli bir kaynak olarak değerlendirilmektedir.

Lefebvre'in, mekânın toplumsal üretimi ve kent hakkı üzerine yaptığı vurgular, sokak sosyal hizmetinin, savunmasız grupların kentsel mekâna erişimlerini savunma ve bu mekânların demokratik kullanımı için mücadele etme misyonuyla örtüşür. Neoliberal kent politikalarının etkisiyle kamusal alanların ticarileştirilmesi ve belirli grupların dışlanması süreçlerine karşı, sokak sosyal hizmeti, Lefebvre'in belirttiği gibi, bu alanların yeniden sahiplenilmesi ve kolektif kullanımı için aktif bir direniş ve savunuculuk rolü üstlenebilir. Bu bağlamda, sokak sosyal hizmeti, kent hakkının gerçekleştirilmesi için kritik bir araç olarak değerlendirilebilir. Bununla birlikte sokak sosyal hizmeti aynı zamanda hegemonik güçlerin düzen aygıtı olarak araçsallaştırılma potansiyeline de sahiptir. Uygulama güvenlikleştirmenin yumuşak ve öncü stratejisi olarak işlev görebilir (Arhant, 2020). Dolayısıyla, sokak sosyal hizmeti mekânın kamusal olarak yeniden sahiplenilmesi ve kullanımı mücadelesinde önemli ama çelişkili bir role sahiptir.

Lefebvre'in mekân anlayışı, sokak sosyal hizmetinin çelişkili konumunu ve kentsel alandaki rolünü sorgulamak için güçlü bir zemin sunar. Onun mekân ve kent hakkı kavramları, sokak sosyal hizmetinin neoliberal kentsel dönüşüm süreçlerinde nasıl bir çelişki ve potansiyel barındırdığını anlamamıza olanak tanır. Ayrıca sokak sosyal hizmetinin, müracaatçısının kent hakkını savunma potansiyelini harekete geçirebilmesi için benimsemesi gereken yaklaşımlar üzerine bir değerlendirme yapma imkânı sunar.

Teoride Sokak Sosyal Hizmeti

Sokak sosyal hizmeti 1950'lerden bu yana Kıta Avrupası'nda ve Anglo Sakson dünyada marjinalleştirilmiş veya sorunlu olarak etiketlenen, erişilmesi zor guruplarla düşük eşikli çalışmanın bir tekniği ve sosyal içermenin gereği olarak yaygın ve yerleşik bir uygulama olmuştur (Arhant, 2020; Kloppenburg ve Hendriks, 2010). Sokak sosyal hizmetinin hedefindeki kişilerin refah hizmetlerinin sonuç odaklılığına ve koşullarının katılığına uyum sağlayamayan, klasik sosyal hizmetlerin sunumunda "boşluklardan düşen" bireyler ve guruplar olduğu söylenebilir (Hill ve Laredo, 2019). Ofis temelli çalışmalar bu birey veya guruplara erişmeyi, onlar için erişilebilir olmayı başaramamışlardır (Diebäcker ve Wild, 2020, s. 1).

Sokak sosyal hizmeti, temas kurma, bağlantılandırma ve savunuculuk hedefleriyle, müracaatçının bulunduğu yerde, sosyal çalışmacının aktif olarak müracaatçıyı aradığı ve inisiyatif aldığı düşük eşikli bir uygulamadır (Vodeb ve Spruk, 2019). Sokak sosyal hizmetinde düşük eşikli bir yaklaşım benimsenmesi, hizmet sunma sürecinde teklif edilen desteğin müracaatçı tarafından kabul edilmesi için yöntemsel bir gerekliliktir. Bu yaklaşım, sosyal çalışmacının kendisini ve müdahaleyi dayatmak yerine, müracaatçının ihtiyaçlarına ve tercihinine duyarlı olmasını zorunlu kılar. Bu nedenle uygulamada temas kurma erişmekten ziyade erişilebilir olma yoluyla sağlanır. Sokak sosyal çalışmacısının sokaktaki varlığı, sokak popülasyonu için farklı zamanlarda

farklı anlamlar taşıyabilir ve bu durum, sosyal çalışmacının dikkatli bir şekilde hareket etmesini gerektirir (Gibson, 2011). Sokak sosyal çalışmacısı, kimi durumlarda danışmanlık ve güven veren bir destek kaynağı olarak görülürken, kimi zaman ise bireylere sürekli gözlem altında oldukları hissini veren bir kamu görevlisi olarak algılanabilir. Çalışmacının bu olasılığın farkında olması, yalnızca ihtiyaç duyulduğunda destek sağlayarak, talep edilmediğinde ise bireyleri rahatsız etmemesi beklenmektedir. Bu nedenle, sokak sosyal hizmetinde erişmekten ziyade ulaşılabilir olmaya ve popülasyon için uygun zamanda bir erişim alanı yaratmaya odaklanılır (Gibson, 2011, s. 191-192). Yine aynı sebeple klasik ofis temelli sosyal hizmetlerin aksine, uygulamada mutlak bir değişim hedefi yoktur. İnsanların bulunduğu yerde yaşam koşullarını iyileştirme ve onların yaşamları üzerinde olumlu bir etki bırakma uygulamanın öncelikli amacıdır (Andersson, 2013).

Sokak sosyal hizmetini yapılandıran bir diğer unsur ise kentsel kamusal mekânlar ve sokak popülasyonunun gündelik yaşam deneyimleri hakkındaki bilgisidir (Vodeb ve Spruk, 2019; Kahraman, 2024b). Sosyal çalışmacı ve müracaatçı arasında gerçekleşen sosyal etkileşim, mekânın özelliklerine dayalı olarak kurulur. Dolayısıyla mekân ve mekânla vuku bulan sosyal ilişkiler ve güç ilişkileri sokak sosyal hizmeti uygulaması için merkezidir (Gibson, 2011, s. 124). Kentsel kamusal mekânın farklı aktörlerinin sokak sosyal çalışmacısından beklentileri farklı olabilir. Örneğin kamu otoriteleri sokak sosyal çalışmacılarını sorunlu durumları kontrol altında tutabilmek için istihdam ederler ve onlara yükümlülüklerle dengelenmiş metodolojik gereklilik olan (esneklik, düşük eşiklilik, kabul vb.) belirli ayrıcalıklar tanır (Cefaî, 2014). Yerel halk vergileriyle istihdam edilen sokak sosyal çalışmacılarının güvenli olmasını istedikleri mekânı gözetlemelerini ve sokak popülasyonu ile aralarında arabuluculuk yapmalarını bekleyebilirler (Gibson, 2011, s. 81). Sokak popülasyonu ise kendi kültürleri dışında biri tarafından olduğu gibi kabul edilebileceği, yargılanmayacağı, ihtiyaç duyulduğunda erişebileceği bir ilişki kurma beklentisi içerisindedir. Tüm bu farklı beklentilere rağmen sokak popülasyonunun sokak sosyal çalışmacısından beklentileri uygulamanın metodolojik gerekliliklerini oluşturur. Zira bu beklentiler yerine getirilemeden sokak sosyal çalışmacısının arz odaklı bir ilişki kurarak uygulamayı başlatabilmesi mümkün değildir. Bu noktada uygulamanın temel dinamiğinin sosyal çalışmacının, müracaatçısını değerli ve biricik kabul etmesi ve bu doğrultuda ilişki kurmasıdır (Wyss, 2020; Gibson, 2011; Mikkonen ve ark., 2007). Uygulamanın merkezinde ise müracaatçının ihtiyaçları yer alır. Böylece, sokak sosyal hizmeti müracaatçının bireysel ihtiyaçlarını gözeten, insan onuruna ve kendi kaderini tayin hakkına saygılı, esnek ve kapsayıcı bir diyalog süreci olarak konumlanır.

Bu sokak sosyal çalışmacısından farklı beklentileri olan diğer aktörlerin beklentilerinin önemsiz olduğu anlamına gelmez. Sokak sosyal hizmetinde sosyal çalışmacı kamusal kentsel mekânda çalışıyor olmak dolayısıyla bir yandan kentsel

kamusal mekândaki diğer aktörlerle müracaatçısının ihtiyaçları giderme temelinde arabulucu rolünü sürdürür, diğer yandan müracaatçısının biricikliği ve olduğu gibi kabul edilmesi metodolojik ve etik gerekliliği ile savunucu rolündedir; müracaatçısını yetkililere, iktidara ve kamusal mekândaki diğer aktörlere karşı temsil eder (Wyss, 2020). Bu durum sosyal çalışmacı için çatışmalı bir alan yaratır.

Müracaatçının ihtiyaçlarına yönelme ve savunuculuk sokak sosyal hizmetinde güvene dayalı ilişki kurabilmenin ön koşulu ve meslek etiğinin gereğidir. Bununla birlikte sokak çalışmacısını istihdam eden veya fon sağlayan kuruluşların çıkarlarının tamamen göz ardı edilmesi ve sadece müracaatçıların çıkarlarının dikkate alınması gerçekçi değildir. Böyle bir konum kişinin içinde bulunduğu güç dengelerini idrak edemediği naif bir savunuculuk olur (Wyss, 2020). İhtiyaç yönelimine dayalı kurulan ilişkilerde her zaman bir miktar araçsallaştırılma söz konusu olabilir. Bu ilişkilerde güç dağılımı nedeniyle kaynağa sahip olan taraf çıkarlarını korumakta her zaman daha avantajlıdır. Bu nedenle bu dengesizliğin farkında olup müracaatçının çıkarlarına gereken önemi vermek sosyal hizmet uzmanlarının sorumluluğunda olan etik bir gerekliliktir. Bu nedenle, günlük işlerde ve genel değerlendirmelerde sokak sosyal çalışmacısı kendi uygulamasını ve kurumsal prosedürlerini sürekli olarak eleştirel bir değerlendirmeye tabi tutmalı, sürekli bir akıl yürütme içerisinde olmalıdır (Wyss, 2020; Cefaï, 2015).

Bunun koşulu da sokak sosyal çalışmacısının kentsel kamusal alanı güç ilişkileri ve gündelik hayat pratikleri açısından izlemesi ve analitik bir değerlendirmeye tabi tutmasıdır (Gibson, 2011, s. 113;115). Kentsel kamusal alandaki farklı ve çatışan beklentiler içerisinde sokak sosyal hizmeti; sokak popülasyonu ve sokak sosyal çalışmacılarının performanslarının kamusal alanın değişken sosyo-mekânsal dinamiklerine göre sürekli olarak müzakere edildiği ve ayarlandığı karmaşık bir sosyal etkileşimdir (Gibson, 2011, s. 139). Bu etkileşim kamusal alanda olanlardan etkilendiği gibi aynı zamanda Lefebvre'in (1996) "mekânın sahiplenilmesi" teorisine uygun olarak, kamusal alanın normatif düzenlenmesine karşı çıkan, basitçe bir kamusal alanda olmanın ötesine geçen, kamusal alanı yeniden tanımlayan ve kent hakkı üzerinde dönüşümsel potansiyeli olan politik bir uygulama olması anlamına da gelir.

Tüm bu dinamik süreci anlayabilmek için neoliberal kentsel dönüşümün sokak ve sokak sosyal hizmeti uygulamasının pratikteki etkilerine bakmak, çelişkileri analiz etmek ve kent hakkı için uygulamanın potansiyellerini harekete geçirebilecek mesleki stratejiler geliştirmek gereklidir.

Pratikte Sokak Sosyal Hizmeti ve Çelişkileri

Neoliberal kentsel dönüşümün soylulaştırma, ticarileştirme ve güvenikleştirme gibi araçları, sokak popülasyonu ve diğer marjinal grupların gündelik yaşam pratiklerini

ve kentsel kamusal mekânı deneyimleme biçimlerini derinden dönüştürmektedir (Diebäcker ve Hofer, 2020, s. 137; Mitchell, 2020). Bu bağlamda, sokak sosyal hizmeti uygulayıcıları da bu dönüşümlerin etkisiyle uygulama stratejileri ve metodolojilerinde sorunlarla karşılaşabilmekte, uygulamalarında değişiklik yapma gereksinimi duyabilmektedirler. Metodolojik zorlukların yanı sıra, sokak sosyal hizmeti, neoliberal kentsel dönüşüm araçlarının bir parçası hâline gelme riskiyle de karşı karşıya kalmaktadır. Bu durum, uygulamada etik açmazları da beraberinde getirmektedir.

Sokak sosyal hizmetlerinin metodolojik çelişkileri, kentsel kamusal alanın kullanımına yönelik düzenlemelerle ortaya çıkmaktadır. Bu iktidar düzenlemeleri farklı biçimlerde tezahür edebilir. Özellikle kentsel kamusal mekânın tasarımına dair pratikler, sokak popülasyonunun gündelik yaşamını doğrudan etkileyen temel müdahalelerden biridir. Örneğin, sokak popülasyonunun kullanımına uygun olan bankların kaldırılması, bu düzenlemelere klasik bir örnek teşkil etmektedir. Hasmane mimari (*hostile architecture*) olarak adlandırılan bu tasarımlar bireylerin kentsel kamusal mekânlardaki davranışlarını kısıtlamak için kasıtlı olarak geliştirilmiş bir tasarım stratejisidir (Single Homeless Project, 2024). Evsiz önleyici dikenler, yatmayı engelleyen banklar, ATM'lerin açık hale getirilmesi ve mağaza önlerindeki oturma imkânını kısıtlayacak eğimli yüzeyler, hasmane mimarinin en bilinen örneklerindedir.³ Bu tür tasarımsal önlemler, evsizleri ve kamusal alanda bir araya gelen gençleri uzaklaştırmayı ve dışlamayı amaçlamaktadır. Uzaklaştırmaya yönelik bir diğer yumuşak yöntem, savunucu sivil toplum kuruluşları tarafından 'insanlık dışı işkence yöntemi' olarak nitelendirilen (Gelt, 2023) ve özellikle tren istasyonları ya da metrolarda kullanılan yoğun ışıklandırma ve sürekli çalınan klasik müzik gibi unsurlardır.⁴

Bu tür yumuşak uzaklaştırma stratejilerinin yanı sıra, bazı durumlarda sokak popülasyonunun davranışlarına polis, sağlık ve sosyal hizmet uzmanları aracılığıyla doğrudan müdahale edilebilmektedir. Bu tasarımsal ve davranışsal düzenlemelerin en temel hedefi sokak popülasyonunun görünürlüğünü azaltmaktır, en belirgin sonucu ise sokak popülasyonunun hareketli hale gelmesidir (Arhant, 2020; Gibson, 2011). Genellikle, polis varlığı ve uyarısı, sokak popülasyonunun hareket etmesine neden olmaktadır. Hukuki bir düzenleme veya yaptırım olmasa bile, polis takdir yetkisini kullanarak sokak popülasyonuna müdahalede bulunabilir ve buldukları yeri terk etmelerini isteyebilir. "Gri alan" olarak adlandırılabilir takdir yetkisi kolluğun vermiş olduğu anlık, çoğunlukla kayda geçmeyen kararları kapsar ve polisin hangi yasaları, ne zaman, kime karşı uygulayacağına, hangi davranışları tolere edip hangilerine cezai müeyyide uygulayacağına karar verme yetkisini içerir (Gibson, 2011, s. 152). Polisin takdir yetkisinin belirleyici unsuru kamu yararı olarak görülse de kentsel kamusal mekânların özelleştirilmesi durumunda bu yetki, çoğunlukla mülk sahipleri,

3 Uygulama örnekleri için bkz. Petty, 2016; Rosenberg, 2020; Bekaroğlu Doğan, 2020.

4 Uygulama örnekleri için bkz. Olmos, 2023; Clarke, 2018.

iş dünyası liderleri ve tüketicilerin çıkarlarını önceleme eğilimindedir. Bu durum, sokak popülasyonu ve daha geniş bir kamuoyunun menfaatlerinin göz ardı edilmesine yol açmaktadır (Gibson, 2011, s. 149).

Bazı durumlarda herhangi bir uyarı yapılmadan, koluğun sadece varlığı sokak popülasyonunun harekete geçmesi için yeterli olmaktadır. Sokak popülasyonu koluğun uyarı ve göz altlarından kaçınmak amacıyla taktiksel olarak hareket etmektedir (Gibson, 2011, s. 152). Sokak popülasyonunun artan hareketliliği ve görünmezlik çabaları, sokak sosyal hizmetini metodolojik ve etik açıdan karmaşıklaştıran unsurlardan biridir. Sokak sosyal hizmetinin köprü olma, iletişim kurma, sabit yerlerde buluşma, yerel aktörler, mekân ve coğrafyaya aşinalık kazanma gibi ayırt edici özellikleri, taktiksel hareketlilik karşısında giderek silikleşmektedir. Geçmişte, sokak popülasyonunun nerede bulunacağı ve onlara kolayca ulaşılacağı varsayılmaktaydı; ancak cezalandırıcı polis uygulamaları ve yeni gözetim teknikleri nedeniyle bu varsayım artık geçerliliğini yitirmiştir. Erişim sağlamak, erişim sağlanan bir vakaya tekrar ulaşmak neredeyse imkansızlaşmıştır. Sokak sosyal hizmetinin merkezinde yer alan bağlantı kurma ve sokakta istikrarı sağlama, bu yeni hareketlilik karşısında büyük ölçüde zorlaşmaktadır (Gibson, 2011, s. 159-180). Kolluk kuvvetlerinin uyguladığı öteleme, bertaraf etme ve hareketliliği artırma politikaları aynı zamanda yerel aktörlerle iş birliği geliştirme fırsatlarını da zayıflatmaktadır. Bu durum, sokak sosyal hizmetlerinin, sokak popülasyonunun gereksinim duyduğu desteklere ulaşma şansını ciddi biçimde zedelemektedir (Gibson, 2011).

Bir diğer önemli mesele, sokak popülasyonunun, sosyal hizmet çalışanlarını bulabilecekleri güvenli ve sabit yerlere erişiminin, müracaatçı hareketliliğine bağlı olarak çalışanların hareketliliği de arttığı için zorlaşmasıdır. Sokak sosyal hizmetinde erişim en temel metodolojik gerekliliklerdendir ve erişimin anlamı genellikle erişilebilir olmaktır. Sokak sosyal hizmet çalışanlarının görünürlüğü ve erişim çabaları sokak popülasyonu için farklı anlamlar taşıyabilir. Kimi zaman bir danışman, destek sağlayıcı veya güven unsuru olarak algılanırken, kimi zaman da sürekli gözlenme hissi uyandıran ve hayatın olağan akışı içerisinde istenmeyen bir figür olabilir (Gibson, 2011, s. 191-192). Bu ikilem, sosyal hizmet çalışanlarının ihtiyaç anında ulaşılabilir olması, fakat istenmediğinde rahatsızlık vermemesini zorunlu kılmaktadır. Bu nedenle çalışmacının nerede ve nasıl bulunabileceğine dair tutarlılıklar yine uygulamanın temel metodolojik gerekliliklerindedir.

Polisin sert uygulamaları ve süpürme-öteleme politikalarının bir diğer önemli sonucu, sokak popülasyonunun daha az görünür yerlere doğru hareket etmesidir. Bu durum sokak popülasyonunun kendi kültürü içine kapanmasına, tutarlı sosyal ağlarının bölünmesine ve daralmasına neden olur. Ayrıca, sokak popülasyonunun itildiği arka sokaklar hem daha tehlikeli hem de gündelik ihtiyaçları karşılamak için elverişsiz

ortamlardır. Ravenhill'in (2008) araştırmasında da belirtildiği gibi, sokakta yaşayan bireylerin bu durumdan çıkmalarında en etkili faktörlerden birinin profesyonellerin sosyal ağlarında yer alması ve profesyonellerle kurulan ilişki olduğu göz önünde bulundurulduğunda süpürme ve öteleme politikalarının, bireylerin savunmasızlıklarını farklı açılardan derinleştirdiği açıkça görülmektedir. Dahası bu süreç, sokak popülasyonunun “kamuoyu algısından silinmesine, toplumsal vicdanın dışına itilmesine ve dolayısıyla sosyal desteklerden mahrum kalmasına neden olmaktadır” (Gibson, 2011, s. 181-192).

Bu metodolojik zorluklarla birlikte sokak sosyal hizmeti meslek etiği ile ilgili olarak da çelişkili pozisyonlar içerisinde kendisini bulmaktadır. Reutlinger (2020, s. 48-49) sokak sosyal hizmetinin kentsel kamusal mekânda yaşamış olduğu çelişkilerin “savunuculuk (tarafılık) ve tarafsızlık (çok tarafılık)”, “müracaatçı odaklılık ve mekân odaklılık”, “kamu düzeni ve güvenliği ile sosyal güvenlik” arasında yaşanan gerilimler çerçevesinde özetler. Savunuculuk veya tarafılık sosyal çalışmacının müracaatçısının çıkarlarını savunması anlamına gelirken, tarafsızlık ya da çok tarafılık ise tüm tarafların ihtiyaçlarına eşit mesafede durmayı ve tüm tarafların ihtiyaçlarını ve perspektiflerini dikkate almayı gerektirir. Müracaatçı odaklılık müracaatçının ihtiyaçlarına ve koşullarına odaklanmayı, mekân odaklılık ise mekâna veya ortama odaklanarak müdahalede bulunulmasını ifade eder. Kamu düzeni ve güvenliği ile sosyal güvenlik arasındaki fark ise, sosyal hizmetin ya toplumsal düzenin korunmasına ya da bireylerin sosyal refahının sağlanmasına odaklanmasını belirler.

Kentsel mekânın neoliberal dönüşümü, sokak sosyal çalışmacılarına tarafsızlık, mekân odaklılık, kamu düzeni ve güvenliğini sağlama gibi roller yüklerken, sosyal hizmetin etik ilkeleri, savunuculuk, danışan odaklılık ve sosyal güvenliği sağlama yönünde bir yaklaşımı zorunlu kılar. Sokak sosyal çalışmacıları, meslek etiğine uygun hareket etmekle yükümlü olmalarına rağmen, sıklıkla egemen güçler tarafından yönlendirilen ve istihdam edilen uzmanlar olarak görev yapmaktadır. Bu durumda sokak sosyal hizmetinin temel etik problemi sosyal çalışmacının bir kamu ajanı olarak süpürme politikalarının aracı haline getirilme potansiyelinde kendini göstermektedir.

Bu noktada istihdamı sağlayan egemenlerin uygulamaya yüklemiş oldukları anlam ve beklentilerin farkında olmak önemlidir. Cefai (2014), kentsel kamusal mekânlardaki sosyal çalışmacılardan beklentinin, “sorunlu” birey ve durumların kontrol altına alınması olduğunu belirtir. Sorunlu durum veya bireyleri kontrol altına almak için kamusal merciler sokak sosyal çalışmacısının mesleki becerilerini işe alır ve çalışmacılara uygulamalarını mümkün kılacak, yükümlülüklerle dengelenmiş belirli ayrıcalıklar tanır. Bu bağlamda, sokak sosyal hizmeti, kentsel kamusal mekânlarda düzenin korunması ve risklerin azaltılması için etkili bir araç olarak görülmektedir. Günümüz kentlerinde, sokak sosyal hizmetlerine, dışlama ve kontrol politikalarının

hem tasarımımda hem de uygulanmasında, polislik uygulamalarının öncesinde veya onlarla eş zamanlı olarak kritik bir rol verilmiştir (Simon, 2007, s. 166-167). Bu kritik rol iki şekilde yerine getirilebilir; uygulamanın bizatihi kendisi, sosyal çalışmacı ve müracaatçı arasında kurulan güvene dayalı ilişki yumuşak polislik olarak araçsallaştırılır, sokak popülasyonu toplumsal kurumlara ve düzene doğru massedilebilir. İkinci olarak sokak sosyal hizmetinin üretmiş olduğu bilgi ve kurmuş olduğu söylem sokak popülasyonunun dışlanması ve süpürülmesi için araçsallaştırılabilir. Bu süreç sokak sosyal hizmetini kent hakkından dışlanmayı pekiştiren bir mekanizma haline getirebilir. Szeintuch (2015) bu durumu, toplumsal olarak inşa edilmiş “ötekine karşı yumuşak bir polislik aracı” olarak sokak sosyal hizmetinin istismar edilme olasılığı olarak nitelendirmektedir. Bu perspektiften bakıldığında, sokak sosyal hizmeti, müracaatçıların günlük yaşamlarına doğrudan müdahale eden ve kentsel kamusal alanı “işgal eden” bir uygulama olarak görülebilir (Galuske, 2007, s. 274). Bu durum, sosyal çalışmacının müracaatçısının çıkarlarını zedeleyebileceği etik bir ikilem yaratabilir (Arhant, 2020; Tam, 2012; Mayrhofer, 2012).

Sokak sosyal hizmetine egemenler tarafından yüklenen misyon uygulamanın odağını sokak popülasyonundan ziyade ana akım toplumla olan ilişkiye kaydırmaktadır. Bir refah devleti hizmeti olarak sokak sosyal hizmetinden giderek daha fazla bir biçimde kentin prestij bölgelerinde topluluğun şikayetleri doğrultusunda müdahalede bulunması ve sorunlu olarak etiketlenen yerleri/gurupları izlemesi gibi bir beklenti ortaya çıkmaktadır. Bu durum koruyucu ve savunucu hedefleri olan düşük eşikli sokak sosyal hizmetini giderek tarafsızlığı vurgulayan arabuluculuk rolüne doğru kaydırmaktadır. Bu yeni rol, sosyal çalışmacının müracaatçı odaklı savunuculuktan uzaklaşıp, topluluğun genel çıkarlarını önceleyen ve sonuç odaklı, kısa vadeli müdahalelere yönelmesine yol açabilir (Diebäcker, 2020). Son on beş yılda, sokak sosyal hizmeti projelerinde, ekiplerin görünürliğini artırmaya yönelik özel kıyafetler ve sırt çantaları kullanma gibi artan girişimler bu durum için iyi bir örnektir. Görünürlüğün arttırılmasına yönelik bu girişimler, kentsel kamusal mekândaki farklı aktörlerin öznel güvenlik algısını güçlendirmeyi amaçlar, sokak sosyal çalışmacılarının savunucu rolünü silikleştirirken, arabulucu rolünü vurgular (Diebäcker ve Wild, 2020).

Sokak sosyal hizmetinin güvenlik politikalarıyla iç içe geçtiği bu süreç, uygulamanın asli amacını gölgeleyerek, sokak popülasyonuna yönelik desteği zayıflatma riskini ortaya çıkarır (Ferguson, Ioakimidis ve Lavalette, 2018; Ferguson ve Lavalette, 2014). Klasik olarak sosyal hizmet müracaatçı lehine tarafgir bir uygulamadır, müracaatçı merkezlidir. Mesleki bir tutum olarak savunuculuk, arabuluculuğa kaydığında, sosyal hizmet uzmanının güçsüz bireylerin yanında yer alması ve onların savunuculuğunu yapması gerekirken, güçlü tarafların etkisi altına girmesine yol açabilir. Bu çelişkili durumun mesleğin etik ilkeleri doğrultusunda yönetilebilmesi için sosyal çalışmacının öncelikle bu olgunun farkında olması gerekmektedir.

Sokak sosyal hizmetine egemen güçler tarafından yüklenen misyonun yanı sıra, bir diğer önemli etik tartışma, sokak sosyal hizmetinin ürettiği sorun söylemi ve bilgi üretimiyle ilgilidir. Sosyal sorunlar, sosyal hizmetin teorik çerçevesinde klasik referans noktaları olarak kabul edilse de (Staub-Bernasconi, 2018; 2013) bu kavram eleştirel bir perspektifle ele alınmalıdır. Sosyal olguların bu şekilde etiketlenmesi, toplumsal çatışmaların ve çelişkilerin ele alındığı, ancak bu meselelerin daha sonra düzen ve fikir birliğine indirgenerek basitleştirildiği bir süreci doğurur (Heiner, 2004). Sosyal sorunlar kavramı, toplumsal düzeni korumak amacıyla var olan toplumsal kurumların sabit ve değişmez olduğu varsayımına dayanan yapısalcı bir toplum anlayışına dayanır. Bu yaklaşıma göre, sosyal sorunlar, toplumda istenmeyen durumları belirleyen ve bu durumların çözümünden ziyade mevcut toplumsal düzenin sürdürülmesine odaklanan kategoriler olarak kabul edilir. Sosyal sorunlar, bu bağlamda, toplumsal çatışmaları ve eşitsizlikleri bireysel sapmalar ya da uyumsuzluklar olarak görür ve toplumsal kontrol mekanizmaları aracılığıyla bu sorunları çözmeye yönelik stratejiler geliştirir. Bu perspektif, sosyal sorunların toplumsal yapılar ve güç ilişkileriyle olan bağlantısını göz ardı ederek, bu sorunları yalnızca mevcut düzen içinde ele alır. Sosyal problemler, marjinalleşmiş bireylere yönelik damgalayıcı, kriminalize edici ve dışlayıcı müdahaleleri meşrulaştıran kategoriler olarak tanımlanabilir (Staub-Bernasconi, 2018). Bu sayede sorun kavramı güç ve tahakküm ilişkilerini, kamusal kentsel alandaki çatışmaları norm ve sapma sorunlarına dönüştürür.

Bu açıdan bakıldığında özellikle, sorun teşhislerinin seçiciliği ve bu teşhislerin ardından gelen kontrol önlemlerinin sosyal hizmet açısından ne kadar problemleri olabileceği açıktır. Bu nedenle özellikle evsizler, uyuşturucu bağımlıları ve gençlere yönelik sosyal hizmet uygulaması gerçekleştirirken güç ilişkileri ile düzen ve güvenlik düşüncesi çerçevesinde şekillenen hâkim söylemle ne amaçlandığının sorgulanması sokak sosyal hizmeti açısından büyük önem taşımaktadır (Diebäcker ve Hofer, 2020, s. 137). Killian ve Moritz (2020, s.405) sosyal çalışmacılara mevcut sosyal problem söylemini kabul etmek yerine eleştirel olmalarını ve toplumsal-politik bağlamı göz önünde bulundurarak tarafsız değil, belirli çıkarları savunan bir yaklaşım benimsemeleri önerir. Bunun adı savunuculuktur. Sokak sosyal hizmetinde savunuculuk tarafsız bir duruşu mümkün kılacak tahakkümden arınmış kamusal kentsel mekânın olmadığı varsayımına dayanır. Sokak sosyal çalışmacısı savunuculuk yaparken müracaatçısına vekaleten müracaatçısının çıkarlarını temsil eder (Merchel, 2000). Bu şekilde, farklı çıkar ve güç pozisyonlarının daha görünür hale getirilmesi ve çıkar grupları arasındaki çatışmaların açık bir biçimde müzakere edilmesi sağlanabilir.

Sokak sosyal hizmetinin sorun söylemiyle ilgili bir diğer çelişki, bu söyleme sağladığı katkılarla ilgilidir. Sokak sosyal çalışmacıları egemenler tarafından “sorun” olarak etiketlenen gruplarla çalışırken, aynı zamanda müracaatçısı hakkında bilgi üretir, tanımlar, betimler, kamusal kentsel mekânların niteliği ve sorunlarına dair spesifik

veriler sunar (Stoik, 2020). Gözlem ve görüşmeler yoluyla topluluk, kentsel mekân ve vakalar hakkında bilgi üretimi sokak sosyal hizmetinin metodolojik gerekliliklerinden biridir (Krisch, 2008). Sokak sosyal çalışmacıları, sorunlu ya da tehlikeli olarak etiketlenen kişi veya grupları tanımlamak, nerede bulduklarını tespit etmek, kentsel kamusal mekânı nasıl kullandıklarını belirlemek ve bazı durumlarda tüm bu bilgileri kayıt altına almakla yükümlüdürler. “İzleme” olarak adlandırılan bu süreç, kentsel kamusal alanlarda dinamik koşullarda çalışan sokak sosyal çalışmacılarının hızlı ve profesyonel kararlar alabilmelerinin temelini oluşturur. Tüm bu bilgi edinme süreci egemenlerin toplumsal sorun guruplarını belirleme ve potansiyel risklerini sınırlandırmak için ihtiyaç duydukları izleme ve kontrol politikalarına katkı sağlayabilir (BAG, 2018; Winkler, 2011). Aynı bilgi kentsel kamusal mekândaki çıkar çatışmalarını da içerdiği için sokak popülasyonunun çıkarlarını korumak, güçlendirmek, savunuculuklarını yapmak için de kullanılabilir (Stoik, 2013). Bu durum sokak sosyal çalışmacılarının üretmiş olduğu bilgiyi çatışmalı bir zemine taşır. Bu nedenle sokak sosyal çalışmacılarının bilgiyi metodolojik olarak nasıl üreteceği ile ilgili tartışmalara ek olarak, mesleki ve etik açıdan bu bilginin müracaatçıların çıkarlarını tehlikeye atmadan, lehlerine nasıl kullanılabileceği de bir tartışma alanı yaratır (Stoik, 2020, s. 261).

Kentin neoliberal dönüşümünün stratejileri ve sokak sosyal hizmeti uygulamasının çelişkili pozisyonları göz önünde bulundurulduğunda kentsel kamusal alanda düşük eşikli bir hizmet olan uygulamanın denetim işlevi ve kamu düzenini koruma rolü göz ardı edilmemelidir (Mayrhofer, 2012, s. 48). Sokak sosyal hizmetinin, hedef kitlenin günlük yaşamına daha yakın olan tanımlayıcı, kontrol edici ve normatif müdahaleleri içeren, güvenlik ve sosyal çevre üzerinde düzenleyici bir rol üstlenen bir pratik (Diebäcker, 2014, s. 116; Galuske, 2007, s. 274) olma riski vardır. Bu süreçte etik ilkelere uygun bir sokak sosyal hizmeti yapabilmenin imkânı ve yollarının neler olabileceği literatürde temel tartışmalardan biri haline gelmiştir (Arhant, 2020; Diebäcker, 2020; Diebäcker ve Wild, 2020; Killian ve Rinn, 2020; Stoik, 2020; Wyss, 2020; Cefaî, 2015; Gibson, 2011; Merchel, 2000).

Sokak Sosyal Hizmetinin Potansiyelleri

Diebäcker (2020; 2014) tüm bu kentsel kamusal mekânı düzenleme sürecinde sokak sosyal hizmeti uygulamasının “mekânsal düzenlemeleri etkileme ve yaratmanın özgül bir biçimi” şeklinde anlaşılabilirliğini ileri sürer. Sokak sosyal hizmeti sadece kentsel kamusal mekânlarda hareket etmez. Aksine kentsel kamusal mekândaki bir aktör olarak eylemleri kentsel kamusal alanın kolektif anlamını şekillendirir. Bu kolektif anlam kamusal mekânı ve kenti yaratırken aynı zamanda koşulları ve düzenleri de yeniden üretir (Löw 2018, s. 165-166). Yani sokak sosyal çalışmacıları muhatapları ile kurdukları güç ilişkileri aracılığıyla mekânın algılanmasını ve yorumlanmasını, aynı zamanda kentsel mekânlardaki düzenlemeleri ve koşulları etkiler. Sokak sosyal hizmeti

uygulamasının nasıl gerçekleştirildiği onu iktidarın kontrol ve düzenleme mekanizmalarının bir parçası haline getirebilir veya müracaatçısının kent hakkını savunan bir pozisyona da taşıyabilir. Sokak sosyal hizmetinin neoliberal kentsel dönüşüm sürecinde egemenler tarafından araçsallaştırılmanın ve eşitsizlikleri yeniden üretmenin ötesine geçerek, etik ilkelere uygun ve müracaatçısının kent hakkını savunan bir uygulama yapabilmesi için bir önceki bölümde ifade edilen çelişkiler karşısında kendisini konumlandırması gerekir.

Bu farkındalık ve konumlandırma sokak sosyal çalışmacılarının mesleki tutumlarını sürekli olarak eleştirel-analitik bir gözle sorgulaması, düşününsel (*reflexive*) ve özdüşünümsel (*self-reflexive*) bir yaklaşımı benimsemesi ile mümkündür (Diebäcker, 2020; Reutlinger, 2020; Arhant, 2020; Cefaî, 2015; Gibson, 2011). Sosyal hizmet uygulamalarında özdüşünümsellik ve düşününsellik profesyonel eylemin merkezinde yer alır ve sürekli bir mesleki gelişim aracı olarak kabul edilir (Fook ve Gardner, 2007). Bu nedenle sosyal çalışmacıların eğitimlerinde düşününselliği ve özdüşünümselliği edinmeleri, uygulamalarının bir parçası haline getirerek geliştirilmeleri önemlidir. Dewe ve Otto (2011) sosyal hizmet uzmanlarının yapısal eşitsizliklerle ilgili bilimsel içgörülerini düşününsel bir yaklaşımla ele almalarının yanı sıra, kendi mesleki pratiklerini ve normatif pozisyonlarını sorgulamalarının önemine dikkat çekerler. Benzer şekilde, Fook ve Gardner (2007), düşününsel uygulamanın, sosyal hizmet çalışanlarının karmaşık ve belirsiz durumlarla başa çıkma kapasitelerini artırdığını vurgular. Bu süreç, bireylerin profesyonel rollerini, etik sorumluluklarını ve müdahalelerinin etkilerini derinlemesine analiz etmelerine olanak tanır. Özellikle sokak sosyal hizmeti gibi belirsizliklerin yaygın olduğu uygulamalarda sosyal hizmet uzmanlarının, pratiklerinde düşününselliği bir alışkanlık haline getirerek, eleştirel düşünme ve kendini sorgulama becerilerini sürekli olarak geliştirmeleri gerekir (Schön, 1983).

Diebäcker ve Wild (2020), düşününselliğin sokak sosyal çalışmacıları için etik ikilemleri çözmede kritik bir rol oynadığını savunmaktadır. Uygulama hem toplumsal yapıların ürettiği eşitsizliklere hem de metodolojik süreçlere dair derin bir öz düşünüm gerektirir. Sokak sosyal hizmetinin barındırdığı çelişkiler göz önüne alındığında, düşününselliğin uygulamada muhakkak yer bulması gereken unsurları; mekân, bilgi üretimi, uygulamanın hedefleri ve yöntemleri ile sokak sosyal çalışmacısının mesleki rolleri olduğu görülmektedir.

Cefaî'ye (2015) göre, sokak sosyal hizmetinin metodolojik gerekliliği olarak esneklik sokak sosyal hizmetinde düşününsellik ve mesleğin etik ilkeleri çerçevesinde çalışmayı sağlama açısından belirleyici bir ilkedir. Kentsel kamusal mekânda çalışmak ve sokak sosyal hizmeti çoğu zaman belirsizliklerle dolu bir çalışma şeklidir. Böyle bir çalışma ortamında katı, kurullarla sınırları net bir biçimde çizilmiş çalışma biçimleri hantallığa ve sokak sosyal hizmetinin hedeflerinin yerine getirilememesine neden

olabilir. Bu nedenle sokak sosyal çalışmacılarının polisler gibi sahada çalışırken bir miktar takdir yetkileri ve uygulama esneklikleri vardır. Sokak sosyal çalışmacıları takdir yetkisini müracaatçıların ihtiyaçlarına uygun olarak prosedürleri esnek bir şekilde uyarlamak için kullanabilirler. Evans ve John (2004) sokak sosyal çalışmacılarının takdir yetkisini, örgütsel sınırlamalar, sınırlı kaynaklar ve değişen politikalarla başa çıkmanın rasyonel bir yolu olarak tanımlar. Ancak, takdir yetkisinin olumsuz sonuçları da olabilir. Sokak sosyal çalışmacılarının değerli buldukları müracaatçılar için kuralları esnetip, değersiz gördükleri müracaatçılar için bu kuralları katı bir şekilde uygulama ihtimali de söz konusudur. Veya sokak sosyal çalışmacısının, takdir yetkisini müracaatçısının çıkarları yerine, kentsel kamusal alandaki diğer aktörlerin taleplerine uyum sağlamak amacıyla kullanma ihtimali etik sorumlulukları ve müdahale süreçlerini sorgulatan bir durum yaratabilir.

Takdir yetkisinin sağladığı esneklik özdüşünümsellik ve düşünümsellikle desteklendiği takdirde sokak sosyal çalışmacısına refah devletinin dayattığı sınırlara uymayan, düzen tesis edici bir yaklaşımdan ziyade savunuculuğa dayalı bir uygulama imkânı sunar (Kessl, 2009). Ancak, sokak sosyal çalışmacısı düşünümsel bir yaklaşımdan yoksunsa, uygulamayı yalnızca bir yöntem olarak görüyorsa ve etik değerleri merkeze almıyorsa, esneklik müracaatçı savunuculuğu için bir fırsat olmaktan çıkabilir. Esneklik yalnızca bir alan açar; bu alanın müracaatçı lehine yönetilmesi, sokak sosyal çalışmacısının eleştirel, analitik düşünme ve değerlendirme yeteneğine bağlıdır. Aksi takdirde, esnekliğin sunduğu takdir yetkisi, sokak sosyal hizmetinin kamusal kentsel mekândaki güç çatışmalarında savunmasız konumdaki sokak popülasyonunun durumunu daha da kötüleştirebilir.

Sokak sosyal hizmetinde mekân üzerine düşünümsellik, uygulamanın potansiyellerini harekete geçirebilecek en önemli unsurlardan biridir. Mekân toplumsal ilişkilerle iç içedir ve bu ilişkiler insan eylemliliği için hem bir ön koşul hem de bir sonuçtur. Kamusal kentsel mekân ise “erişim, kısıtlama, ihlal ve direniş konusunda sürekli karşılıklı bir mücadelenin olduğu alandır” (Gibson, 2011, s. 156). Kentsel kamusal mekânda gerçekleştirilen bir pratik olarak sokak sosyal hizmeti mekânlardaki aktörlere, fenomenlere ve durumlara odaklanarak bireyler ve yerleşik güç ilişkileri ile etkileşime geçer, sosyal eşitsizlik ve asimetric güç ilişkilerine şahit olur, aynı zamanda bu ilişkileri yeniden üretir ve yapılandırır. Bu nedenle uygulamanın, kenti ve dünyayı üreten sosyomekânsal bir uygulama olduğunun bilincinde olunmalıdır (Reutlinger, 2020; Diebäcker, 2014). Bu çerçevede düşünümsellik sokak sosyal çalışmacısının kentsel kamusal mekânlardaki varlığının, davranışlarının kentsel kamusal mekânlar ve bu mekânlardaki insanlar üzerindeki sonuçlarını idrak etmesi ve uygulamada dikkate alması anlamına gelir. Sokak sosyal çalışmacısının müracaatçısı lehine savunuculuk yapabilmesi için, kentsel kamusal mekândaki çıkar çatışmalarını ve farklı aktörlerin rollerini doğru bir şekilde değerlendirebilmesi gerekir (Knabe, 2020). Bu farkındalıkla gerçekleştirilen

uygulama, vakaların nedensellik ilişkilerini geniş bir perspektiften ele alabilir, eleştirel-düşünümsel bir eylem perspektifi geliştirebilir, destekleyici-özgürleştirici bir pratik haline gelebilir. Kamusal kentsel mekâna dair düşünümsellik sokak sosyal hizmetine yalnızca fiziksel mekânla sınırlı kalmayıp, daha soyut, toplumsal ve söylemsel düzlemlerde de savunuculuk ve lobicilik gibi müdahalelerde bulunma imkânı sağlar (Diebäcker ve Wild, 2020, s. 8).

Sokak sosyal hizmetinde mekânın analizi bir diğerk potansiyel düşünümsellik unsurudur. Daha önce ifade edildiği gibi sosyo-mekânsal analiz uygulamanın metodolojik bir gerekliliğidir. Mekânın analizinde yöntemsel olarak öncelikle izleme yapılır. Kentsel kamusal mekânda gerçekleştirilen gözlemler, mekânın dinamiklerini doğrudan etkileyebilir. Bu nedenle, kentsel kamusal alanın analizi sadece bilgi toplama ve izleme olarak değil, aynı zamanda hedeflenen müdahalelerin bir parçası olarak da değerlendirilmelidir (Diebäcker ve Wild, 2020). Düşünümsellik sokak sosyal çalışmacısının sadece izleme pratiğiyle bile mekânı şekillendiren bir etkisi olabileceğini anlamasını sağlar. Sosyo-mekânsal analizde izleme aşamasını mekânın farklı aktörleri ile görüşmeler izler. Müracaatçılarla mekân algıları ve deneyimleri üzerine yapılan konuşmalar, mekânı tüm aktörler için bir düşünüm nesnesi haline getirerek mekânsal davranışları müracaatçısı lehine değiştirebilir. Uygulamanın bu aşamasıyla sokak sosyal çalışmacısı bir kez daha kentsel kamusal mekânın birlikte yaratılmasının bir aktörü haline gelir (Stoik, 2020, s. 262).

Kamusal kentsel mekânlarda yapılan sosyo-mekânsal analizlerin bir diğerk sonucu da bilgi üretimidir. Üretilen bu bilgi, egemenlerin izleme ve kontrol politikalarına hizmet ederek sokak popülasyonunun çıkarlarını etkileyebilme potansiyeline sahiptir. Bu nedenle bilgi üretimi sokak sosyal hizmetinde bir diğerk önemli düşünümsellik unsurudur. Stoik (2020), sokak sosyal çalışmacıları tarafından üretilen bilginin kontrolünün oldukça sınırlı olduğunu vurgulamaktadır. Bu nedenle sokak sosyal çalışmacılarına elde ettikleri verilerin ham halini, nitel araştırma yöntemlerinde uygulandığı gibi, yalnızca kendi kullanımları için saklayabileceklerini ve ham verileri yalnızca uygulamada kullanmaları gerektiğini hatırlatır. Stoik'e (2020) göre uygulamadan elde edilen veriler değerlendirilmiş ve yorumlanmış biçimde üçüncü taraflarla paylaşılmalıdır. Bu nedenle sokak sosyal çalışmacıları bilgiyi toplayıp veri olarak sunmak yerine, değerlendirip, teknik gerekçelerle yorumlayarak politika ve karar süreçlerine dâhil etmelidirler. Düşünümsel bir değerlendirmeye tabi tutulan bilginin, hassas ve kontrollü bir şekilde aktarılması ve yayımlanması, kolluk kuvvetleri ya da politika yapımcıların sokak popülasyonunu damgalamasını ve bu bireylerin kentsel kamusal mekân haklarından mahrum bırakılmasını önleyebilir. Bu bağlamda, bilginin üretimi düşünümsel, bilginin işlenmesi ve yorumlanması ise savunucu bir perspektiften yapılmalıdır.

Lefebvre'in (2014) mekân üçlemesinden hareketle, sokak sosyal hizmeti bağlamında üretilen bilginin, mekân söylemini oluşturan uzmanlık bilgilerinden biri olduğu ifade edilebilir. Bununla birlikte sokak sosyal çalışmacısı aynı zamanda deneyim alanı olan 'yaşanan mekânın' da bir aktörüdür. Kentsel mekânda ortaya çıkan çatışmalar, hegemonik düzenin tasarladığı mekâna karşı, gündelik yaşam pratikleri üzerinden şekillenen yaşanan mekânın direnişisi olarak tezahür eder (Tarhan, 2021). Eleştirel, düşünömsel ve savunucu bir sokak sosyal hizmeti uygulaması üretilen mekânın bilgisine hizmet etmek yerine yaşanan mekânın gündelik yaşam pratiklerine dâhil olmak suretiyle müracaatçısının kent hakkı mücadelesine destek olabilir.

Sokak sosyal hizmetinde bir diğer düşünömsellik unsuru uygulamanın bağlantı kurma hedefi ve metodolojisidir (düşük eşiklilik, arz odaklılık, gönüllü katılım). Sokak sosyal hizmetinin, metodolojisinin sunduğu avantajlar aracılığıyla, sokak popölasyonu ile bağlantı kurarak onları sisteme entegre etme iddiası normalleştirme ve içerme (veya dışlama) arasındaki gerilimle yüklüdür. İçerme, bireylerin mevcut sisteme uyum sağlaması gerektiğine işaret eder. Sokak sosyal hizmetinin hedef ve metodolojisi yansıtıcı bir değerlendirmeye tabi tutulmaz ve etik ilkelerden koparılırsa, uygulama toplumsal çoğunluğun ve hegemonik güçlerin beklentilerinin sokak popölasyonuna dayatıldığı bir teknik olarak araçsallaştırılabilir. Bu nedenle yöntemsel olarak düşünömsel ve eleştirel bir uygulamada bağlantı kurmak tek ve nihai amaç değildir (Arhant, 2020). Eleştirel bir perspektifle müracaatçı grupların yaşam koşullarının görünür kılınması, marjinal olarak nitelendirilen kesimlere yönelik anlayış ve kabul ortamının teşvik edilmesi adına halkla ilişkiler ve savunuculuk faaliyetlerinin yürütülmesi de amaçlar arasındadır (BAG, 2018).

Bu noktada metodolojik düşünömsellik, savunuculuk ve arabuluculuk arasındaki çatışmada billurlaşan mesleki rollere yönelik düşünömselliğe bağlanır. Sokak sosyal çalışmacısının mesleki rollerinden savunuculuk ve arabuluculuk uzmanların karşılaştıkları en zorlu etik ve pratik sorunlardan biridir. Kentsel kamusal alanın neoliberal dönüşümü ve bu doğrultudaki güvenlik-düzen politikaları arz odaklı sokak sosyal çalışmacısının profesyonel rollerini dönüştürmüştür. Diebäcker (2014, s. 233-238) 1980-90'lı yıllarda pratikte görünen savunucu, uzun erimli sokak sosyal hizmeti uygulamalarının yerini tarafsız bir arabuluculuğu öne çıkaran, vaka odaklı kısa müdahalelerin aldığını ileri sürer. Arabulucu rolüne yapılan vurgunun sahadaki çarpıcı örneklerinden biri sokak sosyal çalışmacılarının tanıtıcı sırt çantaları veya yelekler taşımak zorunda bırakılmalarıdır. Bu sokak sosyal çalışmacılarının görünörlüğünü arttırmak suretiyle kamusal alanın diğer aktörleri, özellikle de iş insanları için özel bir güvenlik duygusu yaratmaya hizmet etmektedir.

Sokak sosyal hizmeti için öne çıkarılan arabuluculuk rolü "topluluk odaklı" olma ile meşrulaştırılır. Ancak nedense savunmasız grupların güçlendirileceği, dışlanma

dinamiklerinin ortadan kaldırılacağı, katılım, demokratikleşme veya özgürleşme gibi, topluluk çalışmasının temel hedefleri takip edilmez. Kamusal kentsel mekânda güvenlik ve düzen adına sokak sosyal çalışmacısına yüklenen topluluk odaklı olduğu ileri sürülen arabuluculuk rolü savunucu sokak sosyal hizmet pratikleri ile özgürleştirici topluluk çalışmaları arasında gri bir alan yaratır. Sokak sosyal çalışmacısı bu gri alanda yumuşak müdahale metotlarıyla “sorunsallaştırılmış ötekilerin” normalleştirme süreçlerini ve dışlanma etkilerini güçlendirebilir (Diebäcker & Wild, 2020, s. 5).

Özellikle sokak sosyal hizmetinde arabulucu rolü son derece hassas ve karmaşık bir mesleki roldür. Güç ve tahakküm ilişkilerinin mevcut olduğu bir ortamda tarafsız bir arabuluculuk sağlamak oldukça güç, hatta kimi zaman imkânsızdır. Güç dinamikleri, tarafların eşit koşullarda müzakere etmelerine engel olur ve bu durum arabulucunun tarafsızlığını tehlikeye atar. Arabulucu, yapısal eşitsizlikleri göz ardı ederek “tarafsız” kalmaya çalıştığında, bu tarafsızlık genellikle güçlü olanın lehine sonuçlanır ve tahakküm altındaki tarafın savunmasızlığını daha da derinleştirir (Askeland ve Fook, 2009). Dolayısıyla, güç dengesizliğinin ve tahakkümün bulunduğu bir bağlamda, arabulucunun tarafsız kalma çabası adil bir çözüme ulaşmayı zorlaştırır (Spencer ve Brogan, 2006). Sonuç olarak, güç ve tahakkümün yoğun olduğu bağlamlarda klasik anlamda tarafsız bir arabuluculuk oldukça sorunludur ve çoğu zaman ideal bir çözüm sunmaz. Bu sebeple, savunuculuktan tarafsız arabuluculuğa doğru bir paradigma değişimi eleştirel bir şekilde değerlendirilmelidir. Toplumsal düzensizlik söylemini sorunsallaştıranlar ile bu düzensizliğin varsayılan taşıyıcıları arasında karşılıklı uzlaşma sağlamaya çalışan arabuluculuk, güç dengesizlikleri nedeniyle marjinal gruplara karşı ayrımcılığın yeniden üretilmesiyle sonuçlanabilir (Reutlinger, 2020). Bu bağlamda, tarafsızlığı mümkün kılacak, tahakkümden arınmış bir kentsel kamusal mekânın olmaması, savunuculuk rolünü kaçınılmaz kılmaktadır.

Savunuculuk müracaatçılarımızın güç ilişkilerindeki konumu ve güçsüzleştirilmesi dolayısıyla tarafsız bir duruşun imkânsız olduğu ve sosyal hizmet uzmanının kendisine verilen vekaletle müracaatçısının çıkarlarını temsil edeceği görüşüne dayanır (Freddolino, Moxley ve Hyduk, 2004). Derin ve çoklu anlamlara sahip bu terim özetle sosyal çalışmacının ilişki içerisinde olduğu müracaatçı ve müracaatçı çevresi lehine olan tarafgir sosyo-politik tutumunu anlatır (Brown, Livermore ve Ball, 2015). Sokak sosyal hizmetinin savunuculuk rolü ve kendisinden beklenen arabuluculuk rolü arasındaki gerilim, sosyal hizmet uzmanlarının etik ilkeleri ve mesleki sorumlulukları çerçevesinde nasıl hareket etmeleri gerektiği konusunda dikkatli bir değerlendirme yapmalarını zorunlu kılar (Mattison, 2000). Bu çelişki, sosyal hizmet uzmanlarının mesleki uygulamalarında sürekli bir içsel muhasebe ve düşünümelliği gerektirir (Payne, 2020).

Sokak sosyal hizmeti bağlamında eleştirel, düşünümsele ve özdüşünümsele değerlendirme süreçlerinin uygulanması, sosyal çalışmacıların müracaatçıların maruz

kaldığı sosyo-ekonomik dışlanma ve mekânsal adaletsizliklere karşı etkili çözümler geliştirmelerini ve güç ilişkilerindeki yapısal dengesizlikleri dengeleyici müdahalelerde bulunmalarını mümkün kılabılır (Diebäcker ve Wild, 2020, s. 8-12). Bu tür bir profesyonel tutum, sosyo-mekânsal adaletsizlikleri ve müracaatçıların kamusal alandaki görünürlüklerinden kaynaklanan sorunları daha geniş bir kentsel politik çerçevede ele alarak bu sorunlara yönelik eleştirel çözüm önerileri geliştirmeyi amaçlar.

Sonuç

Kentsel kamusal alanların düzenlenmesinde ticarileştirme, özelleştirme, güvenlikleştirme ve erişimle ilgili neoliberal şehircilik eğilimleri, sokak sosyal hizmetinin doğasını derinden etkilemiştir. Bu bağlamda karşılaşılan iki temel sorunsaldan birincisi, kamusal kentsel mekânın neoliberal dönüşüm stratejilerinin, sokak popülasyonunun gündelik yaşam deneyimleri ve kent hakkı üzerindeki olumsuz etkileridir. İkinci sorunsal ise, güvenlik ve düzen söylemi çerçevesinde sokak sosyal hizmetinin araçsallaştırılmasıyla ortaya çıkan mesleki etik çelişkileridir.

Metodolojik olarak bir erişim ve bağlantılandırma stratejisi olarak tasarlanan sokak sosyal hizmetinin birincil çelişkisi kentsel kamusal alanın kullanılmasına yönelik tasarımsal veya direkt sokak popülasyonlarının davranışlarına yönelik düzenlemelerde ortaya çıkar. Bu düzenlemelerin sokak popülasyonu için en belirgin sonucu hareketlilik ve görünmez hale gelmektir. Hareketlilik sokak sosyal hizmetinin erişim, ilişki kurma ve erişilebilir olma hedeflerini neredeyse imkânsız hale getirirken, görünmez hale gelmek sokak popülasyonunu toplumsal vicdandan uzaklaştırmaktadır.

Sokak sosyal hizmetinin meslek etiğine dair ikinci sorunsalı ise uygulamanın bir kamusal pratik olarak devletin politikalarını uygulama zorunluluğu ile savunmasız grupların haklarını savunma misyonu arasındaki gerilimden kaynaklanmaktadır. Sosyal hizmet, toplumsal adaletin sağlanmasını hedeflerken, aynı zamanda neoliberal politikalarla sınırlandırılan devlet mekanizmaları içinde hareket etmek zorundadır. Sokak sosyal çalışmacıları da kolluk kuvvetleri gibi, kentsel kamusal alanların düzenlenmesine ilişkin politikalar doğrultusunda konumlandırılabilir. Bu durum, sokak sosyal hizmetini, hem kamu düzenini koruma göreviyle hem de bu düzenin mağdur ettiği birey ve grupların savunuculuğunu yapma sorumluluğuyla karşı karşıya bırakmaktadır. Dolayısıyla, sosyal hizmet bir kamusal pratik olarak, toplumsal denetimin bir aracı olmak ile toplumsal adaletin savunucusu olmak arasında sıkışmış bir pozisyonu ifade etmektedir. Bu çelişkili durum, uygulamada çeşitli zorluklar yaratmaktadır.

Sokak sosyal hizmetindeki etik sorunsallar mekân, bilgi üretimi, uygulamanın hedefleri ile sokak sosyal çalışmacısının mesleki rollerinde düğümlenir. Sokak sosyal çalışmacılarının mesleki etik ilkelere uygun çalışabilmeleri için bu çelişkili pozisyonları

eleştirel bir gözle sürekli sorgulamaları ve düşününsel bir yaklaşımla değerlendirmeleri gerekmektedir. Böylelikle, kamusal kentsel mekânda sosyal eşitsizlikleri ve asimetric güç ilişkilerini yeniden üretmeyen bir sosyal hizmet uygulaması gerçekleştirmek mümkün olabilir.

Lefebvre'in mekân üçlemesi, mekânın üretimi ve kent hakkı kavramları, sokak sosyal çalışmacıları için bu eleştirel ve düşününsel süreçte önemli teorik ve kavramsal çerçeveler sunar. Bu çerçeveler, uygulamanın farklı perspektiflerden anlamını, potansiyellerini ve çelişkilerini değerlendirme imkânı sağlayarak, sokak sosyal hizmetinin destekleyici ve özgürleştirici potansiyellerini açığa çıkarmada yol gösterici olabilir. Böyle bir yaklaşımla sokak sosyal hizmeti, yalnızca fiziksel mekânlarda değil, aynı zamanda toplumsal söylem ve politik süreçlerde de etkili olabilir ve böylece daha geniş ve sürdürülebilir toplumsal değişimlere katkı sağlayabilir.

Sokak sosyal hizmeti, doğrudan dezavantajlı grupların yaşadığı kamusal alanlarda çalışarak, devletin kısıtlayıcı politikalarına rağmen bağımsız bir müdahale alanı yaratabilir. Sokak sosyal çalışmacıları bir yandan bireylerin acil ihtiyaçlarını karşılayarak hayatta kalmalarına destek olurken, diğer yandan bu bireylerin haklarını savunarak, sistemin dışında bırakılan ya da sistem tarafından dışlanan grupların sesini duyurabilirler. Lefebvre'in "kent hakkı" kavramı çerçevesinde ele alındığında, sokak sosyal hizmeti, bu grupların kentsel mekânda var olma ve bu mekânı dönüştürme haklarını savunarak, neoliberal düzenin yarattığı mekânsal adaletsizliklere karşı bir direniş alanı oluşturabilir. Bu anlamda, sokak sosyal hizmeti hem toplumsal denetim mekanizmalarını aşındırma hem de kentsel mekânı daha eşitlikçi ve adil bir biçimde yeniden üretme potansiyeline sahiptir (Finn ve Jacobson, 2003). Ancak bu potansiyelin harekete geçirilebilmesi, eleştirel, düşününsel ve özdüşününsel bir tutumla mümkündür.

Hakem Değerlendirmesi: Dış bağımsız.

Çıkar Çatışması: Yazar çıkar çatışması bildirmemiştir.

Finansal Destek: Yazar bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir.

Peer-review: Externally peer-reviewed.

Conflict of Interest: The author declare no potential conflicts of interest with respect to the research, authorship, and/or publication of this article.

Grant Support: The author received no financial support for the research, authorship, and/or publication of this article.

Kaynakça/References

- Andersson, B. (2013). Finding ways to the hard to reach-considerations on the content and concept of outreach work. *European Journal of Social Work*, 16(2), 171-186.
- Arhant, Y. (2020). Szenen und Marginalisierung: Streetwork zwischen Inklusions- und Präventionsansprüchen. In M. Diebäcker, & W. Gabriele (Eds.), *Streetwork und Aufsuchende Soziale Arbeit im öffentlichen Raum* (pp. 101- 114). Wien: Springer VS.

- Askeland, G. A., & Fook, J. (2009). Critical reflection in social work. *European Journal of Social Work*, 12(3), 297-292.
- BAG. (2018). Fachliche Standarts 2018, *Streetwork und Mobile Jugendarbeit*. Bundesarbeitsgemeinschaft *Streetwork/ Mobile Jugendarbeit* e.V.: https://irp-cdn.multiscreensite.com/5c840bc2/files/uploaded/Professional%20Standards_BAG-2018%20eng.pdf adresinden alındı
- Bayat, A. (2006). *Ortadoğu 'da Maduniyet* (Ö. Gökmen, S. Deren, Çev.). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Bekaroğlu Doğan, Y. (2020). Neoliberalizm Evsizliğin Yönetimi ve Evsizlerin Hayatta Kalma Stratejileri. *İdealkent (Kentleşme ve Ekonomi Özel Sayısı)*, 1339-1378.
- Brown, M. E., Livermore, M., & Ball, A. (2015). Social Work Advocacy. *The Journal of Sociology & Social Welfare*, 42(3), 45-63.
- Cefaı, D. (2015). Outreach Work in Paris: A Moral Ethnography of Social Work and Nursing with Homeless People. *Human Studies*, 38(1) 137-156.
- De Certeau, M. (2008). *Gündelik Hayatın Keşfi - 1* (L. Arslan Özcan, Çev.). Ankara: Dost Kitabevi.
- Clarke, P. (2018, September 1). German train company scraps controversial plan to use 'hostile music' to deter homeless. Retrieved from <https://www.nme.com/news/music/german-train-company-scraps-controversial-plan-to-use-hostile-music-to-deter-homeless-2373205>
- Dewe, B., & Otto, H.-U. (2011). Professionalität. In H.-U. Otto, & H. Tgiersch (Eds.), *Ein Beitrag aus dem Handbuch Soziale Arbeit* (pp. 1143-1153). München: Ernst Reinhard Verlag.
- Diebäcker, M. (2014). *Soziale Arbeit als staatliche Praxis im städtischen Raum*. Wien: Springer VS.
- Diebäcker, M. (2020). Städtewachstum und Gentrifizierung: Die Verräumlichung sozialer Ungleichheit und die Transformation öffentlicher Räume. In M. Diebäcker, & G. Wild (Eds.), *Streetwork und Aufsuchende Soziale Arbeit öffentlichen Raum* (pp. 23-38). Wien: Springer.
- Diebäcker, M., & Hofer, M. (2019). Soziale Arbeit als politische Praxis. In J. Bakic, A. Brunner, & V. Musil (Eds.), *Profession Soziale Arbeit in Österreich: Ein Ordnungsversuch mit historischen Bezügen* (pp. 123-140). Wien: Löcker.
- Diebäcker, M., & Wild, G. (2020). *Streetwork und Aufsuchende Soziale Arbeit im öffentlichen Raum*. Wiesbaden: Springer VS.
- Dursunoğlu, Ş. (2020) *Homelessness at the Dining Table: Needs-talk in the Hayata Sarıl Restaurant*. (Yüksek Lisans Tezi). Boğaziçi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Dynamo International. (2023). Stories from the Street. Retrieved from Dynamo International: <https://dynamointernational.org/en/publication/stories-from-the-street-personal-experiences-of-street-social-work-from-across-the-world/>
- Evans, T., & John, H. (2004). Street-Level Bureaucracy, Social Work and the (Exaggerated) Death of Discretion. *British Journal of Social Work*, 34(6), 871-895.
- Ferguson, I., & Lavalette, M. (2014). Racism, anti-racism and social work. *Critical and Radical Social Work*, 2(1), 3-3.
- Ferguson, I., Ioakimidis, V., & Lavalette, M. (2018). *Global Social Work in a Political Context: Radical Perspectives*. Bristol: Policy Press.
- Finn, J. L., & Jacobson, M. (2003). Just Practice. *Journal of Social Work Education*, 39(1), 57-78.
- Fook, J., & Gardner, F. (2007). *Practising Critical Reflection*. Berkshire: Open University Press.
- Freddolino, P. P., Moxley, D. P., & Hyduk, C. A. (2004). A Differential Model of Advocacy in Social Work Practice. *Families in Society*, 85(1), 119-128.

- Galuske, M. (1998). *Methoden der Sozialen Arbeit*. Weinheim: Juventa.
- Gelt, J. (2023, 04 4). L.A. blasting classical music to drive unhoused people from subway station. It's louder than officials claim. Retrieved from Los Angeles Times: <https://www.latimes.com/entertainment-arts/story/2023-04-04/loud-classical-music-macarthur-park-metro-los-angeles-decibel-meter>
- Gibson, K. E. (2011). *Street Kids Homeless Youth, Outreach, and Policing New Yorks Streets*. New York: NYU Press.
- Grymonprez, H., Roose, R., & Roets, G. (2016, Nov 15). Outreach social work: from managing access to practices of accessibility. *European Journal of Social Work*, 20(4), s. 461-471.
- Haag, C. (2020). Orte und Situationen: Vom Suchen und Kontaktaufbau auf der Straße. In M. Diebäcker, & G. Wild (Eds.), *Streetwork und Aufsuchende Soziale Arbeit im öffentlichen Raum* (pp. 73-84). Wien: Springer VS.
- Harrikari, T., & Rauhala, P.-L. (2019). *Towards Glocal Social Work in the Era of Compressed Modernity*. New York: Taylor & Francis.
- Hartwig, L., & Weber, M. (2000). Frauenarbeit, Parteilichkeit als Konzept Meadchen- und Frauenarbeit. In J. Merchel, & L. Hartwig (Eds.), *Parteilichkeit in der Sozialen Arbeit* (pp. 25-48). E Book : Waxmann.
- Harvey, D. (2008). The Right to the City. *New Left Review*(53), 23-40.
- Harvey, D. (2014). *Postmodernliğin Durumu* (S. Savran, Çev.). İstanbul: Metis Yayınları.
- Harvey, D. (2015). *Neoliberalizmin Kısa Tarihi* (A. Onacak, Çev.). İstanbul: Sel Yayıncılık.
- Harvey, D. (2017). *Kent Deneyimi* (E. Soğancılar, Çev.). İstanbul: Sel Yayıncılık.
- Heiner, M. (2004). *Diagnostik und Diagnosen in der Sozialen Arbeit*. Berlin:Hand- und Arbeitsbücher.
- Hill, D. J., & Laredo, E. (2019). First and last and always: streetwork as a methodology for radical community social work practice. *Critical and Radical Social Work*, 7(1), 25-39.
- Huber, S. (2014). *Zwischen den Stühlen*. Wiesbaden: Springer VS.
- Karaman, H. (2024a). *Türkiye’de sosyal hizmet perspektifinden sokağın bir çalışma alanı olarak yeniden yorumu: İstanbul örneğinde bir saha araştırması*. (Yayımlanmamış sosyal hizmet doktora tezi). İstanbul Üniversitesi-Cerrahpaşa, İstanbul.
- Karaman, H. (2024b). Sokağa Ulaşmanın Metodolojisi: Sosyal Hizmet Teorisinden Sokak Çalışması. *Sosyal Sağlık Dergisi*, 4(2), 51-68.
- Kessl, F. (2009). Critical reflexivity, social work, and the emerging European post-welfare states. *European Journal of Social Work*, 12(3), 305-317.
- Killian, M., & Rinn, M. (2020). Aufsuchende Soziale Arbeit in Konflikten um städtische Räume. *Soziale Passagen*(12), s. 399-420.
- Kloppenborg, R., & Hendriks, P. (2010). *Outreach Approaches in An International Perspective Social Work*. Utrecht: Hogeschool Utrecht, Centre of Social Innovation.
- Knabe, J. (2020). Aktivierung und Selbstorganisation: Ambivalenzen mobilisierender Stadtteilarbeit im Kontext Aufsuchender Sozialer Arbeit. In M. Diebäcker, & G. Wild (Eds.), *Streetwork und Aufsuchende Soziale Arbeit im öffentlichen Raum* (pp. 133-149). Wien: Springer VS.
- Krisch, R. (2008). *Sozialräumliche Methodik der Jugendarbeit*. Weinheim; München: Juventa.
- Löw, M. (2018). *Vom Raum aus die Stadt denken. Grundlagen einer raumtheoretischen Stadtsoziologie*. Bielefeld: transcript Verlag.

- Löw, M., Steets, S., & Stoetzer, S. (2007). *Einführung in die Stadt- und Raumsoziologie*. Budrich: Opladen.
- Lees, L., Slater, T., & Wyly, E. (2008). *Gentrification*. New York: Routledge.
- Lefebvre, H. (1996). *Writings on the Cities*. Oxford: Blackwell.
- Lefebvre, H. (2014). *Mekânın Üretimi* (I. Ergüden, Çev.). İstanbul: Sel Yayıncılık.
- Lefebvre, H. (2015). *Gündelik Hayatın Eleştirisi 3* (I. Ergüden, Çev.). İstanbul: Sel Yayıncılık.
- Lefebvre, H. (2016). *Şehir Hakkı* (I. Ergüden, Çev.). İstanbul: Sel Yayıncılık.
- Low, S. M., & Smith, N. (2006). *The Politics of Public Space*. London: Routledge.
- Madanipour, A. (2010). Introduction. In A. Madanipour, *Whose Public Space?* (pp. 1-15). New York: Routledge.
- Madanipour, A. (2014). *Urban Design, Space and Society*. New York: Palgrave Macmillan.
- Mattison, M. (2000). Ethical Decision Making: The Person in the Process. *Social Work*, 45(3), 201-212.
- Mayer, M. (2007). Contesting the Neoliberalization of Urban Governance. In H. Leitner, J. Peck, & E. S. Sheppard (Eds.), *Contesting Neoliberalism: Urban Frontiers* (pp. 90-115). New York: Guilford Press.
- Mayer, M. (2013). First world urban activism Beyond austerity urbanism and creative city politics. *City*, 17(1), 5-19.
- Mayrhofer, H. (2012). *Niederschwelligkeit in der Sozialen Arbeit*. Wiesbaden: Springer VS.
- Merchel, J. (2000). Parteilichketi: ein problemamtisches Prinzip für professionelles Handeln in Sozialen Arbeit. In J. Merchel, & L. Hartwig (Eds.), *Parteilichkeit in der Sozialen Arbeit* (pp. 49-68). E Book: Waxmann.
- Mikkonen, M., Kauppinen, J., Huovinen, M., & Aalto, E. (2007). *Outreach Work, Among Marginalised Populations in Europe*. Amsterdam: Foundation Regenboog AMOC.
- Mitchell, D. (2020). *Kent Hakkı*. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Olmos, S. (2023, April 23). LA is blasting classical music to deter homeless people from gathering at metro stations. Retrieved from NPR: <https://www.npr.org/2023/04/23/1171494452/la-is-blasting-classical-music-to-deter-homeless-people-from-gathering-at-metro>
- Öktem, B. (2006). Neoliberal Küreselleşmenin Kentlerde İnşası: AKP'nin Küresel Kent Söylemi ve İstanbul'un Kentsel Dönüşüm Projeleri. *Planlama*, 2, 53-63.
- Payne, M. (2020). *Modern Sosyal Hizmet Kuramı* (K. Karataş, Çev. Ed.). İstanbul: Nika Yayınları.
- Petty, J. (2016). The London Spikes Controversy: Homelessness, Urban Securitisation and the Question of "Hostile Architecture", *International Journal for Crime, Justice and Social Democracy*, 5(1), 67,81.
- Ravenhill, M. (2008). *The Culture of Homelessness*. Hampshire: Ashgate Publishing.
- Reutlinger, C. (2020). Sicherheiten und Sichtbarkeiten: Ordnungspolitik in öffentlichen Räumen und die Verdrängung der problematisierten Anderen, In M. Diebäcker, & W. Gabriele (Eds.), *Streetwork und Aufsuchende Soziale Arbeit im öffentlichen Raum* (pp. 39-53). Wien: Springer VS.
- Rosenberg, R. (2020). Hostile Design and the Meteriality of Surveillance. In H. Wiltse (Eds.), *Relating to Things* (pp.135-150). London: Bloomsbury Publishing.
- Sassen, S. (1991). *The Global City: New York, London, Tokyo*. Princeton: Princeton University Press.
- Schön, D. (1983). *The Reflective Practitioner: How Professionals Think in Action*. London: Temple Smith.

- Simone, A. (2004). People as Infrastructure: Intersecting Fragments in Johannesburg. *Public Culture*, 6(3), 407-429.
- Simone, A. (2015). Afterword: Come on out, you're surrounded: The betweens of infrastructure. *City*, 19(2-3), 375-383.
- Single Homeless Project. (2024, 01 13). Understanding hostile architecture and its impact on homelessness in cities. Retrieved from SHP: <https://www.shp.org.uk/understanding-hostile-architecture-and-its-impact-on-homelessness-in-cities>
- Smith, N. (1996). *The New Urban Frontier: Gentrification and the Revanchist City*. London: Routledge.
- Smith, N. (2002). New Globalism, New Urbanism: Gentrification as Global Urban Strategy. *Antipode*, 34(4), 427-450.
- Spencer, D., & Brogan, M. (2006). *Mediation law and practice*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Staub-Bernasconi, S. (2013). Kritische Soziale Arbeit – ohne auf eine Politisierungsphase Sozialer Arbeit warten zu müssen. In W. Stender, & D. Kröger (Eds.), *Soziale Arbeit als kritische Handlungswissenschaft* (pp. 37-79). Hannover: Blumhardt Verlag.
- Staub-Bernasconi, S. (2018). *Soziale Arbeit als Handlungswissenschaft: Systemtheoretische Grundlagen und professionelle Praxis*. Springer VS.
- Stoik, C. (2013). Gemeinwesen und Parteilichkeit. In J. Bakic, M. Diebaecker, & E. Hammer (Eds.), *Aktuelle Leitbegriffe der Sozialen Arbeit: Ein kritisches Handbuch* (pp. 94-111). Wien: Löcker.
- Stoik, C. (2020). Sozialraumanalyse und Monitoring: Wissensproduktion in öffentlichen Räumen im Spannungsfeld zwischen Profession und Herrschaft. In M. Diebäcker, & G. Wild (Eds.), *Streetwork und Aufsuchende Soziale Arbeit im öffentlichen Raum* (pp. 259-268). Wien: Springer VS.
- Szeintuch, S. (2015). Street Work and Outreach: A Social Work Method? *British Journal of Social Work*, 45(6), 1923-1934.
- Tam, H.-I. (2012). A discourse and practice gap in working with youth-at-disadvantage in the outreach. *Children and Youth Services Review*, 34(8), 1750-1580.
- Tarhan, I. Ö. (2016). *Kamusalın politik içeriğinin mekâna yansımaları bağlamında kentsel kamusal mekânda güç mücadelesi*. (Yüksek Lisans Tezi). Dokuz Eylül Üniversitesi, Şehir ve Bölge Planlama Ana Bilim Dalı.
- Vodeb, N. A., & Spruk, T. (2019). *Theoretical Basis of Street-Based Youth Work*. Ljubljana: Zavod Bob.
- Winkler, M. (2011). Kritische Sozialpädagogik. Oder: vorbereitende Bemerkungen zu einer Theorie der Vereinnahmung eines Zugangs. In E. Mührel, & B. Birgmeier (Eds.), *Theoriebildung in der Sozialen Arbeit* (pp. 17-36). Wiesbaden: VS Verlag.
- Wyss, A. (2020). Bedürfnisorientierung und Akzeptanz: Ambivalenzen und Grenzen der Freiwilligkeit? In M. Diebäcker, & G. Wild (Eds.), *Streetwork und Aufsuchende Soziale Arbeit im öffentlichen Raum* (pp. 217-228). Wien: Springer VS.
- Zukin, S. (1995). *The Cultures of Cities*. Cambridge: Blackwell.

Evsizlikten Kurtulmada Bir Sosyal Güvenlik Aracı Olarak Konut

Hicran Atatanır¹

Öz

Evsizlik sosyal güvencesizliğin mekânsal bir dışı vurumdur. Barınma gereksinimini karşılamamanın bir yolu olan konutsa, aynı zamanda, bir sosyal güvenlik aracıdır. Sosyal güvenlik düzenleri iyelik (mülkiyet) hakkının kullanımı ve toplumsal adalet ilişkisindeki çelişkileri yönetmenin yollarından birini, sigortalıları konut edinme konusunda desteklemek biçiminde tanımlamıştır. Evsiz olmak ya da kalmak özünde toplumsal bir risktir ve bu riskin önlemlerle yönetilmesinde konut edindirmek ya da edinilmiş konut hakkını korumak etkili bir stratejidir. Çalışmada öncelikle evsizliğin neden genişleyen toplumsal bir risk oluşturduğu seçili ülkeler ve Türkiye için derlenen güncel veriler ışığında ortaya konulmuştur. Ardından evsizlik riskine karşı geliştirilen sosyal güvenlik uygulamalarına ve konut edindirme yardımlarına yakından bakılarak izlenen politikaların etkililiği tartışmaya açılmıştır. Bu tartışma ışığında Türkiye’de evsizlik riskine karşı sosyal güvenlik düzeninin işlevselliğini ileriye taşımaya yönelik önerilere yer verilmiştir. Sonuç bölümünde evsizlik riskinden kurtulmanın ana patikalarından biri olarak sosyal güvenliğin, iş ilişkilerinin değişen doğası ve yeni toplumsal belirsizlikler çağında daha etkili ve kapsayıcı olmasına ilişkin saptamalara yer verilmiştir. Makale, özünde, evsizliği yalnızca bir insan hakları sorunu olarak değil, aynı zamanda kamu hizmetlerine erişimin ısrarla engellenmesi nedeniyle bir yaşam biçimine dönüşen sosyal güvencesizliğin kritik evresi olarak nitelendiren bir yaklaşım benimsemektedir.

Anahtar Kelimeler: Evsizlik • sosyal güvenlik • konut hakkı • toplumsal adalet

Housing as a Social Security Instrument to Overcome Homelessness

Abstract

Homelessness is a spatial manifestation of social insecurity. Housing, a means of satisfying the need for shelter, is also an instrument of social security. Social security systems have defined one of the ways of dealing with the contradictions in the relationship between the exercise of the right to property and social justice as assisting the insured to acquire housing. Becoming or remaining homeless is essentially a social risk, and housing or protecting the right to acquired housing is an effective strategy to manage this risk through policies. This study first presents the reasons why homelessness is a growing social risk, based on recent data collected for selected countries and Turkey. It then discusses the effectiveness of the policies pursued by looking closely at the social security practises and housing subsidies developed against the risk of homelessness. In light of this discussion, suggestions are made to improve the functionality of the social security system against the risk of homelessness in Turkey. In the concluding section, it is concluded that social security, as one of the main ways to overcome the risk of homelessness, should be more effective and inclusive in the era of changing nature of labour relations and new social uncertainties. In essence, the article adopts an approach that characterises homelessness not only as a human rights issue but, also as a critical phase of social insecurity that has become a way of life due to the persistent denial of access to public services.

Keywords: Homelessness • social security • right to housing • social justice

1 Sorumlu Yazar: Hicran Atatanır (Doç. Dr.), Sosyal Güvenlik Uzmanı, Sosyal Güvenlik Kurumu, Ankara. Eposta: hatananir@sgk.gov.tr
ORCID: 0000-0002-0938-4245

Atıf: Atatanır, H. (2024). Evsizlikten kurtulmada bir sosyal güvenlik aracı olarak konut. *İstanbul Üniversitesi Sosyoloji Dergisi*, 44, 881-910. <https://doi.org/10.26650/SJ.2024.44.2.0680>

Extended Summary

In this study, which aims to define housing as a social security tool to overcome homelessness, homelessness is seen as both a social risk and a human rights violation that limits access to the social security system. At the heart of this approach is the extreme commodification of labour through precarious jobs and housing through high-interest mortgages. This is because extreme commodification has brought with it plans for subsequent dispossession through housing capitalism. This makes society, especially people on fixed incomes who have no other source of livelihood than their labour, vulnerable to the risk of homelessness. In addition, while the right of homeless people to access social security services is the same as that of everyone else, their limited access to job security and regular employment opportunities presents clear difficulties and additional support assistance in accessing these services. Even in the exercise of the right to information, bureaucratic procedures requiring address declaration, submission of documents or the use of e-Government applications from the application process onwards create obstacles for homeless people to access data on their social security rights and obligations. In view of this problem, the functionalization of housing as a public right in the social security system can be considered a prerequisite for adequate housing and the elimination of the risk of homelessness.

If we examine the background of the problem in Türkiye, we see that the planned development movement was initiated with the Republican period, the population in the cities increased with the development moves, and although land planning was attempted to respond to the urbanisation process and the need for housing, this could not be achieved at the targeted level. While the need for new settlement areas has made the construction sector the locomotive of the economy, the subsequent unplanned construction has paved the way for urban inequalities, with slums on one side and luxury residences on the other. In a linear pattern to unplanned construction, a period of permanent inequalities has begun in terms of opportunities to use social security and housing rights between those who have access to full-time and registered employment and those who do not. This picture has deepened poverty and precariousness for those who try covering their living expenses and high rent debts with the minimum wage or pension they earn.

Looking at practises around the world that define housing within the social security system, the ‘housing first’ approach and the ‘treatment first’ approach come to the fore. Examples of good practise where the housing-first approach makes a significant difference in ending homelessness permanently attract attention. Depending on the social, cultural and economic conditions, it can be observed that the strategies adopted by countries to combat homelessness are diverse, including voluntary and civic initiatives, and are aimed at meeting the complex support needs of the homeless people. Policies aimed at overcoming prejudices and discriminatory attitudes towards homeless people seem to focus on social responsibility for sustainable recovery by investing in

social awareness and sensitization. In general, it can be seen that governments are trying to address the issue of homelessness through efforts to improve new and existing collaboration between local providers and housing providers.

Although governments in Türkiye have adopted policies and legal arrangements to ensure the functionality of the right to housing in the social security system, it is difficult to say that comprehensive and permanent solutions have been achieved in managing the risk of homelessness. Housing subsidies, public housing and migrant houses have enabled the integration of settlements that can be called social housing in urban areas at affordable prices, but the steps taken have not developed into a stable housing policy. In recent years, it can be seen that housing areas have been renewed within the framework of urban transformation practises, but the new projects built for high-income groups in order to provide capital flow do not contain a solution against the risk of homelessness and deepen the risk with mortgage debt, high rents and fees. For this reason, it is necessary to develop rights-based policies that guarantee everyone's access to permanent independent housing in urban life within the social security system by prioritising variables such as unemployment, disability, chronic illness, low income and informal employment in managing the risk of homelessness.

The starting point of these policies is that central and local government service units eliminate the risks that can lead to the loss of rights by defining procedural steps that structure the application and follow-up processes for beneficiaries who declare themselves homeless, according to their needs. People living in shelters, temporary accommodation centres and on the streets may be entitled to income, pension or drug treatment services including rights arising from insured relatives or from the period of employment, but which the homeless person is deprived of due to lack of sufficient information. Removing this deprivation (e.g. by activating a widow's orphan's pension or health insurance) is a step that can significantly improve the homeless person's life. In this direction, social security institutions should lead this step by conducting field studies and developing practises that support access to the right to social security. As a practical suggestion, it can also be considered to offer options to homeless people who are below a certain limit in terms of the number of days of premium payment or the amount of premium payment through community benefit work programmes to complete the missing days or pay the premium debt. In this way, serious and lasting improvements can be made in the life of a homeless person who will have a pension and health care. With these concrete action steps and undoubtedly many more, in the Republic of Türkiye, which has entered its second century, housing should be one of the instruments of a settlement order that enables everyone to exercise their right to shelter under conditions befitting human dignity and that subjectivises and liberates human beings. One way to make this order possible is to be able to read and establish the linear relationship between housing and social security policies.

Evsizlikten Kurtulmada Bir Sosyal Güvenlik Aracı Olarak Konut

Kalıcı bir evi olma olanaklarından yoksun olmak kıdemli kiracılar olarak yaşamayı da içine alan bir barınamama durumudur, çünkü evsiz kalma sürecinde yaşayarak öğrenilir ki bir oda bile kiralayabilecek geliri olamamakla başlayan yoksunluk bir arkadaş evindeki kanepeden bir başkasına, bir parktaki banktan başka bir parktakine yapılan kesintisiz bir sörfe dönüşür. Bu durumu kavramsallaştırmanın bir yolu olarak işgücü istatistiklerinde kullanılan ‘iş bulma ümidi olmayanlar’ tanımlamasına başvuracak olursak, ev alma ümidi olmayanlar konuttan yoksunluğu anlatmada kapsayıcı bir çerçeve sunabilir (TÜİK, 2023: 9).

Bir mekânsızlık açmazı olarak evsizlik ise yoksul, işsiz, engelli, hasta, eski hükümlü, madde bağımlısı ya da borçlu kişiler başta olmak üzere, pek çok insanı geçici ya da kalıcı olarak etkileyen, kamusal alanı çevreleyen toplumsal bir sorundur (NASW, 2024). Ekonomik krizler, yıkıcı doğa olayları, barınma giderlerindeki artış ve toplumsal dışlanma gibi değişkenler yarattıkları çarpan etkisiyle evsizliğin yaşam biçimine dönüşmesinde belirleyici olabilmektedir. Kimlerin, hangi nedenlerle, nerelerde evsizlik yaşadığına ilişkin yazın bize sorunun toplumsal yaşamı tehdit eden boyutlarını gösterdiği gibi, ana işlevi bu yaşamı koruyup sürekliliğini sağlamak olan sosyal güvenlik düzenleri açısından evsizliğin neden kritik bir risk oluşturduğunu da göstermektedir. Shinn (2010) yaşam boyu evsizlik oranlarının yüksekliği ve konut, gelir ve varlık eşitsizliği arasındaki ilişkiyi incelediği çalışmasında ırksal azınlıklar ve zihinsel engelli kişilerin hemen her yerde evsizlik riskine karşı kırılgan olduğunu ve toplumsal yardım politikalarındaki daralmanın hem yaşam hem aile boyu evsizlik üzerindeki etkisini kanıtlamaktadır.

Küresel rantçı kapitalizmin mülk sahiplerine daha çok, emeğe daha az gelir akışı yönünde örgütlenişinin gerçek ücretlerin durgunlaşmasına, bütün dünyada gelir-varlık eşitsizliklerinin yükselişine neden olduğunu belirten Standing (2024), değişen sınıf yapısının en üstünde gelirlerinin çoğunu mülkten elde eden az sayıda milyarderden oluşan *plütokrasinin* yer aldığını; onların altında genellikle yönetici konumunda olan ve taşınmaz mallardan da kazanç sağlayan *seçkin katman* olduğunu; daha altında *profesyoneller* adını verdiği serbest meslek çalışanlarının bulunduğunu ve bu topluluğu bir maaşı, iş güvencesi, emeklilik planları, evi ve hisse senetleri olan *ücretlilerin* izlediğini dile getirmektedir. Bu katmanlı yapıda sigorta primi ödeyerek, bir emekli aylığına, kamu hizmetine ve bütün olarak sosyal politikaya kimlerin ne ölçüde gereksinim duyduğunu öngörmek güç değildir. Mülkiyetle elde edilen gelir ve bu gelirin piyasa değerini koruyan rantçı kapitalizmin işleyişinde sosyal politikalara ve bu politikalar yoluyla konut edinmeye gereksinim duyanlar, emeğinden başka geçim kaynağı bulunmayan değişmez gelirli ve düzenli bir geliri olmayan *prekaryadır* (Standing, 2024). Konutun sosyal güvenlik hakkının konusu olmasının bir nedeni de budur, çünkü düşük ücretler, yüksek kiralar ve ev fiyatları nedeniyle konutta oturmak

için gerekli kaynağı elinde bulundurmak artan yaşam giderleri karşısında giderek güçleşmektedir.

Bu nedenle, emekli olup bir ev alarak yaşamı kira baskısı olmadan sürdürmek ücretlilerin kurduğu bir düşür ve Türkiye ekonomisinin var olan göstergeleri açısından düş olma niteliğini de korumaktadır. Ağustos 2024'te açlık sınırının 20 bin 958 TL, yoksulluk sınırının 64 bin 157 TL olduğu Türkiye'de en düşük ücret 17 bin 2 TL ve en düşük emekli aylığı 12 bin 500 TL'dir (KAMU-AR, 2024). Kibritçioğlu (2024) Türkiye'de 30 milyon çalışanın emek ücretiyle geçinmek zorunda olduğunu ve 12 milyona yakın kişinin çalışmak istese de iş bulamadığını ortaya koyduğu araştırmasında; gerçek sorunun işsizlik oranlarındaki artıştan daha çok, işi olanların ücret ve gelir düzeylerindeki bozulma ve gerileme olduğunu altını çizmektedir. Öyle ki konut birim fiyatları metrekare başına ortalama 32 bin 433 TL'ye ulaşarak, bir önceki yıla göre nominal olarak yüzde 38,7 oranında artmış ve kiralar da ev fiyatlarındaki bu artış izlemiştir (TCMB, Temmuz 2024). En düşük ücret ve emekli aylıklarıyla ev kirası ve fiyatları arasında açılan makas, toplumsal risk olarak evsizliğin genişleyebileceğine ilişkin ekonomik göstergeler olarak kabul edilebilir.

Barınma hakkını kullanabilmek için katlanılan gider artarken, biriktirmek bir yana, bu gideri karşılamak için bile elde edilen en düşük ücretin ve emekli aylığının yetersiz kalması, evsizlik riskini sosyal güvenlik boyutuyla tartışmayı gerektirmektedir. Yirminci yüzyılda işçi sınıfının yaşam ve hane halkı stratejileri 40-50-60 formülü (60 yaşına kadar, yılda 50 hafta, haftada 40 saat çalışma) etrafında kurgulanmış sanayi istihdamına dayanırken, bugün güvencesiz hizmet proleteryaşının vasıfsız kesimleri hem iş kıtlığıyla hem de sözleşmeli çalışma bolluğuyla karşı karşıyadır ki bu da onları parçalara ayırıp istikrarsızlaştırmaktadır (Wacquant, 2019:136). Özünde bir birikim yöntemi olarak işleyen sosyal güvenlik düzenine ödenen primler ve çalışılan yıllar sonunda ev alamamak ya da ev kirasını ödeyememek, kişi emeklilik hakkını elde etse de iş yaşamında kalarak ya da yeniden işe girerek bütçe açığını karşılama eğilimi yaratabilmektedir (Özgür, 2021:71-78). Türkiye'de çalışan ya da iş arayan emeklilerin oranı 2002 yılında yüzde 36,6'yken, 2023 yılında bu oranın yüzde 55,3'e yükselmiş olması bu eğilimi yansıtan bir göstergedir (DİSKAR, Mart 2024). Özellikle yaşlanan nüfus özelliği taşıyan sanayi sonrası toplumlarda bu eğilim genç işsizliğini ve kayıt dışı çalışmanın yaygınlaşmasını pekiştirerek, bildirilmeyen işlerde belirgin bir artışa neden olabilmektedir (ELA, 2023). Türkiye'de çalışabilir durumdaki 65,9 milyon kişinin yalnızca 22,8 milyonunun kayıtlı ve tam zamanlı olarak çalışması da sosyal güvencesizliğin boyutlarını ortaya koyan bir başka göstergedir (DİSKAR, Ağustos 2024).

Bir yanda kayıtlı ve tam zamanlı işe bağlı düzenli bir gelir elde edilememesi, öte yandaysa, düzenli gelir elde edilse bile tutarın açlık sınırının altında kalması kira ödemelerinde güçlükler yaşanmasına neden olmaktadır. Yargıya taşınan anlaşmazlıklar

açısından var olan duruma bakıldığında kiralananın boşaltılması isteğiyle açılan dava sayısının 91 bin 183 bine, kiralananın icra yoluyla boşaltılması isteğiyle dava sayısının ise 30 bin 39'a yükseldiği görülmektedir (Adalet Bakanlığı, 2023). İstatistikleri değişik göstergeler çerçevesinde çeşitlendirmek olanaklı olsa da şimdiki durumda karşımıza çıkan tablo, sosyal güvencesizlik ve evsizliğin neden-sonuç ilişkisi içinde ve birlikte değerlendirilmesi gereken iki toplumsal risk olduğunu düşündürmektedir.

Türkiye'de bu ilişkiyi anlamayı ve konutu evsizlikten kurtulmada bir sosyal güvenlik aracı olarak tanımlama olanaklarını sorgulamayı amaçlayan bu çalışmada, evsizlik hem toplumsal bir risk hem de sosyal güvenlik hizmetlerine erişimi sınırlandıran bir hak bozumu olarak ele alınmaktadır. Bu nedenle, evsizlik riskinin yönetiminde konutu sosyal güvenlik politikaları içinde yapılandıran uygulama örneklerine yakından bakılarak Türkiye için politika önerileri tartışmaya açılacaktır.

Toplumsal Bir Risk Olarak Evsizlik

İnsan evsiz bile olsa toplumsal bir varlık olmayı sürdürür. Ülken (2014:241-250) toplumsal bir varlık olarak insan yaşamının düzenin ve düzensizliğin en uç biçimlerine tanıklık ettiğini; bu iki uç arasındaki krizlerin çözülmesi için en çetin savaşın da yine insan yaşamında verildiğini belirtir. Yaşam olayları, önemli karar anları, aile içi çatışmalar, uyuşturucu ya da alkol bağımlılığı ve toplumsal dışlanma gibi insan varoluşunu etkileyen etmenler evsizlikle birlikte daha karmaşıklaştığında yaşanan durum, aynı zamanda, bir insanlık krizidir (Burr vd., 2024). Evsizlikte yalnızca psikoloji söz konusu değildir; bu aynı zamanda bir ilişki, kimlik ve varlık sorunudur (Augé, 2023). Yaşanan süreç yersiz-yurtsuz kalmayı aşkın bir döngüsellikle işletir. Evsizlik psikolojik, duygusal, ekonomik bir dizi yoksunlukla çevrilidir ve bu yoksunluklar varlıkbilimsel (ontolojik) güvenlik açısından bir kaos ve belirsizlik alanıdır (Somerville, 2013).

Giddens (1990:56-58) varlıkbilimsel güvenliği insanın öz kimliğinin sürekliliğiyle birlikte, çevresindeki toplumsal-maddesel eylemselliğin tutarlılığına duyulan güven olarak tanımlamakta ve süreklilikler kurulamadığında ortaya çıkan denetimsiz kaygının varlıkbilimsel güvensizliğe dönüşeceğini belirtmektedir. Toplumun bütünsel sürekliliği açısından varlıkbilimsel güvenlik bugünden yarına ve herkes için süreklilikler kurabilmekle ilgilidir (Lévi-Strauss, 1987). Ancak kapitalizm doğası gereği herkes için adil kaynak dağılımı sözü vermez ya da bunu amaçlamaz. Eşitsizliklerin korunduğu ve kaçınılmaz biçimde derinleştiği üretim ve bölüşüm ilişkileriyle süreklilik gösterir ki dünyanın son otuz yılda geldiği noktada en zengin yüzde bir, en yoksul yüzde 50'nin elindeki varlığın yirmi katından çok varlığı elinde bulundurmaktadır (Oxfam, 2024).

Baker'in (2011:75) "Artık yalnızca köleler var ve bu kölelik içinde birileri paranın, ötekiler ise parasızlığın kölesi durumundalar" sözüyle özetlediği gibi, sermaye üretim

ve bölüşüm ilişkilerini andıran biçimde mekân ve mülkiyet ilişkisinde de belirleyici değişkendir. Üstelik rant toplumu kültürüne bağlı olarak, neoliberal üretim ve yeniden üretim süreçlerinin kullanışlı aracına dönüşen mekân, kentsel yoksulluğun da ana nedenlerinden birine evrilmiştir. Evsizlik ve evsiz yaşayan kesimlerin genişliği akışkan modernite içinde insan haklarının ve özgürlüklerin bitmesidir (Bauman, 2017; Douzinas, 2015; Waldron, 1991). Bu bitiş Arendt'in (1958) yurtsuzluğu tanımlarken belirttiği gibi, 'kamusal görünümünden yoksun hayatlara karşılık gelir' ve yine onun sözleriyle 'insan olmak dışında hiçbir şey olmayan insan, başkaları ona insan gibi davranırlar diye gerekli olan niteliklerini yitirmiş gibidir'. Aynı yurtsuz insanların toplumsal yaşamlarını çevreleyen bağısızlıkta olduğu gibi, evsiz insanların yaşamlarını çevreleyen (mekânsal) bağlantısızlık da kamusal alanda varlık gösterme haklarını gölgeler. 'Varoluş savaşı, toprak kavgasıdır' sözüyle düşünce dünyasını özetleyen F. Ratzel (akt. Bauman, 2017:269), bu gölgelemenin güçlülerin elinde olduğunu savunur, çünkü ona göre, toprağa zorla el koyarak daha çok mülkiyeti ve baskı alanını ele geçirmek 'toprakten sonuna kadar yararlanma becerisi' ile ilgilidir ve bu beceriyi taşımayanların varlık göstermesi olanaksızdır.

Evsizliğin birincil sorumluluğunu kişinin kendisine yükleyen söylem de özünde 'beceriksizlik' noktasından hareket eder, ancak bunu piyasa ekonomisi anlatısına dayandırarak bağımsız, yarışmacı, kendine güvenen, sorumluluk alan ve kişisel gelişime açık olamamanın bireysel bedeli olarak yansıtır (Baudrillard, 2018; Deleuze, 2024). Sorunlardan kişiyi 'sorumlu' tutarak neoliberalizmin haklılığını akılcılaştıran bu anlayış hastalık, işsizlik, yoksulluk gibi toplumsal olguları kişisel olana indirgeyerek bir özbakım sorunu olarak kodlar (Stonehouse vd., 2015: 395). Oysa evsizlik olgusu yoksulluk, gelir eşitsizliği ve uygun fiyatlı konutlara erişim eksikliği gibi yapısal eşitsizliklerle tanımlanan toplumsal ve ekonomik sorunların bir yansımasıdır (Burr vd., 2024; Shinn, 2023; Tsemberis, 2015). Düzenlen kaynaklanan sorunların kronik bir belirtisi kabul edilebilecek evsizlik, bütün toplumu ilgilendiren toplumsal bir risktir.

Emeği Çevreleyen Yakın Tehdit Olarak Evsizlik

Tarihte toplumların karşılaştıkları açmaz, sorun ve olanaksızlıkları çözmek için belirli bir üretim biçimi ve bu üretim biçimini destekleyen siyasal yapılar altında örgütlendiği; doğal çevrenin koşullarına uygun etkinliklerde buldukları ve kentleşmenin de bu etkinliklerle birlikte başladığı görülür (Tuna, 2013: 184-186). Küçük yerleşim yerlerinin kentlere, kentlerin de megakentlere evrildiği yıllar içinde doğal çevreden giderek uzaklaşan üretim biçimleri sırasıyla atölyelere, fabrikalara ve otomasyona taşınan bir değişim sergilemiştir. Bu değişimde, ev ve işyeri arasındaki uzaklığın işe düzenli gidip gelme, iş saatlerine uyma, gerektiğinde ulaşılabilir bir yerde olma gibi gereksinimlere dayalı olarak başta yakınlığı, ardından ücret ve sosyal statü değişkenlerine bağlı olarak uzaklaştığı görülür. Mekânın yeniden üretimini

sağlayan bu uzaklığın kentsel hizmetlere erişimde eşitsizlikler yarattığı gözlenir (Lefebvre, 2023). Mülksüzleştirme politikalarıyla derinleşen bu eşitsizliğin evsizlik görüngüsü kentin içinde ama üretim ilişkilerinin dışında (işsizlikle) geliştiği gibi, üretim ilişkilerinin içinde ancak kent yaşamı dışında da (yoksullukla) gelişebilmektedir.

Augé'nin (2023) yarattığı karakter yaşadığımız yüzyılda evsizliğin bu yeni biçiminin güncel bir örneğidir. Emekli olduktan sonra aldığı kararla evini boşaltan, eşyalarını satan ve arabasında yaşamaya başlayan karakter kente kök salmamak ve düzene bağlanmamak için 'evsiz' bir yaşam süren, ama aynı zamanda, insanın evini yitirmesini birini yitirmekle özdeşleştiren bir yoksuldur (Augé, 2023:31). Bugün Fransa'da bu yeni yoksulları ve yaşadıkları evsizliği tanımlamak amacıyla "sabit evi olmayan" (*sans domicile stable*) kavramı kullanılmaktadır. Maaşlı bir işi ya da emekli aylığı olup, gelirleri bir evin kirasını ve giderlerini karşılamaya yetmediği için kalabildikleri her yerde kalan (barınma evleri, arkadaşları, arabaları, vb.) bu kişilerin sayısı 2012 yılında 143 bin iken, 2023 yılında 330 bine yükseldiği görülmektedir (Abbé Pierre Fondation, 2024).

Parçalanmış ücretli emek, daha da yaygınlaşan yoksulluktan korumak şöyle dursun, toplumsal hiyerarşide aşağı düşmekten ve okullarda artan rekabet ve diploma-iş-maaş arasındaki bağlantının gevşemesinden dolayı statülerini çocuklarına aktaramamaktan korkan alt-orta sınıf için özel, sanayi sonrası proleterya için ise nesnel bir sosyal güvencesizlik taşıyıcısıdır (...) bu toplumsal sorun, sosyal güvencesizliğin, kent prekaryalarının yaşadıkları bölgeler ve yaşam stratejileri üzerindeki etkilerinin ve sınıf hiyerarşisiyle yaygınlaşmasının normalleştirilmesidir (Wacquant, 2019:136).

Prekarya düşük, değişken ve belirsiz ücretleriyle, çok az ya da hiç ücret dışı yarar ve güvence altına alınmış devlet yardımı olmaksızın, yaşamaya çalışmak zorunda olmasının yanında sistematik kira mekanizmaları aracılığıyla da sömürülmeye açıktır ve sürekli sürdürülemez bir borcun kısıyında yaşar (Standing, 2024). Deneyimledikleri sosyal güvencesizlik proleteryaninkinden ayırdır: iş yaşamlarına, öngöremedikleri, ama sıklıkla karşılaştıkları ekonomik krizler nedeniyle kronik belirsizlik ve kırılabilirlik yön vermektedir. İşsiz kalmak, kirayı ödeyememek, engelli olmak, hastalığın ilerlemesi, borç döngüsünün içine sıkışmak ve toplumsal destek ağlarından yoksun kalmak kent yaşamında pek çok insanın karşı karşıya kaldığı açmazlara dönüşmüştür. Günün sonunda evsiz kalmak ya da bir ev bulamamak, dün olduğu gibi bugün de yoksullar başta olmak üzere, toplumun bütün kesimlerini ve yaşam evrelerini çevrelemektedir.

Yoksulluk ve toplumsal dışlanmanın bir sonucu olan evsizliği temelde kişileri birbirine bağlayan yerleşik yapıların ve ağların yokluğu ya da güçsüzlüğü olarak da okumak gerekir ki bu gerçekte, evsiz kişi için konut hakkının ve onu insan onuruna yakışır bir gönenç içinde, huzurlu ve mutlu tutacak olan 'toplumsalın' da bir nevi ölümüdür. Nitekim BM Ekonomik ve Sosyal İşler Dairesi (2004) evsiz bir aileyi şöyle tanımlamıştır: "Yaşam alanlarının kapsamına giren ancak sığınacak bir evi bulunmayan

hanelerdir. Bu bireyler birkaç eşyalarını beraberinde taşırlar, sokaklarda, kapılarda ya da iskelelerde yaşayıp rasgele yerlerde uyurlar” (BM, 2004: 7-9). BM Avrupa Ekonomik Komisyonu Avrupa İstatistikçileri Konferansı’nda (CES, 2009) ‘Nüfus ve Konut Sayımları Uzmanları Grubu’ evsiz kişileri birincil ve ikincil adını verdikleri iki grupta toplamıştır. İlki sokakta ya da boş yerlerde insana yaraşır bir yaşam alanı olmadan yaşayan kimseler için, ikincisiye, geçici konaklama yerleri (konutlar, sığınma evleri, vb. yaşam alanları) arasında sıklıkla hareket eden, alışılmış yerleşim yeri olmayanlar için kullanılmıştır.

Dünya genelinde yaklaşık yüz milyon evsizin yaşadığı öngörülmektedir (Sharing, 2018). Değişik ülkelerde ve güç koşullarda yaşam savaşı veren evsizlerin barınma ve ısınmanın yanında yiyecek, temizlik, güvenlik ve sağlık gibi ana gereksinimlere erişimde karşılaştığı sorunları ele alan bir dizi yapımın konusunu da evsizlik oluşturmaktadır.¹ Evsizlikten kurtulamamanın da bir evsiz kalma nedeni olduğu düşünülecek olursa, posta adresinin olmaması nedeniyle işe yerleştirme hizmetlerinden düzenli biçimde yararlanamamanın, sağlık ve eğitim gibi yeni bir yaşama adım atmada kalıcı bir fark yaratabilecek haklardan yoksun kalmanın da evsizlik riskini döngüselleştiren öğeler olarak belirtilmesinde yarar bulunmaktadır. Son olarak, ayrımcılık ve ötekileştirme de bu öğelerden ikisi olarak anılmalıdır. Türkiye’de sosyal medyada yayınlanan kimi toplumsal deneylerde aynı isteği evsiz görünümü bir kişi dillendirdiğinde verilen yanıtın ve kendisine karşı sergilenen tutumun değiştiği, birtakım önyargılı söylem ve davranışlara başvurulduğu görülebilmektedir.

Evsizlik Riskinin Yönetiminde Sosyal Güvenlik

Evsizlik riskini yönetmek bu riskin yapısal nedenlerini anlamaya ve ortadan kaldırmaya dönük ortaklaşa eylem ve toplumsal sorumluluk gerektirir. İşgücü özelinde bu gerekliliğe bir yanıt arayışı olarak, sosyal güvenlik düzenleri işçi evleri, konut edindirme yardımları, lojman uygulamaları ve kira yardımları gibi araçlar geliştirerek barınma hakkını koruma altına almayı amaçlamışlardır. Sanayi devriminden bugüne toplumun değişik kesimlerini çeşitli sigortacılık uygulamalarına katarak gelişen sosyal güvenlik, günümüz dünyasında evsizlik gibi genişleyen bir toplumsal riskin yönetiminde ve evsizlikten kurtulmada daha işlevsel ve kapsayıcı bir düzen olarak düşünülmelidir. İngiltere’de 1890 yılında “İşçi Sınıflarının Konutlandırılması Yasası”yla başlayan, Uluslararası Çalışma Örgütü’nün (ILO) 1961 yılında “İşçi Konutları Tavsiyesi (R.115)”le süren gelişmeler ve bugüne dek pek çok ülkede emeğin barınma hakkını gözetken düzenlemelerin yürürlüğe girmesi, konutu bir sosyal güvenlik aracı olarak kabul eden yaklaşımın satır başları arasındadır (Act of Parliament, 1890; ILO, 1961).

¹ Nomadland (2020-Chloé Zhao); No Address (2020-Caletta Harris); Us & Them (2015-Jennifer Abbott, Krista Loughton); Time out of Mind (2014-Oren Moverman); The Pursuit of Happiness (2006-Gabriele Muccino); Lead Me Home (2021- Pedro Kos, Jon Shenk); The Lady in the Van (2015- Nicholas Hytner); The Public (2018- Emilio Estevez).

ILO evsizlikle savaşında sosyal korumanın önemine değindiği bir raporunda yeterli, güvenli ve uygun fiyatlı konuta erişimi destekleyerek evsizliği önlemeyi, yoksulluk ve kırılabilirlik döngüsünü kırmanın bir yolu olarak tanımlamıştır (ILO, 2020). Sürdürülebilir Kalkınma Gündemi (USP2030) tüm ülkelere sosyal koruma düzenlerini herkes için geliştirme çağrısında bulunarak bu gelişimi sağlamanın yolunu sosyal sigorta, sosyal yardım ve başka araçları birleştiren, ulusal stratejilere ve yasalara bağlı olarak, yaşam döngüsü boyunca yeterli güvence sağlayan evrensel sosyal koruma düzenleri oluşturmak olarak açıklamıştır. Bu noktada sosyal korumanın sosyal sigortalar, sosyal yardımlar ve sosyal hizmetler arasında bütünleşmeye dayalı ve genellikle sosyal güvenlik kurumları çatısı altında yapılan bir sosyal politika olduğunu anımsamakta yarar görülmektedir. Finansman yöntemleri ağırlıklı olarak vergi ve prim toplanmasının çeşitli birleşimlerine dayanan bu düzenler, her kişiyi kapsamaktadır.

Kayıtdışı ekonominin ve çalışmanın yaygınlaştığı, iş güvencesinin daraldığı ve işsizliğin arttığı koşullarda sosyal güvenlik hakkının kapsamını yalnızca sigortalı kişilerle sınırlamak, gerçekte çalışan, ama günü kurtarabilmek için bu haktan vazgeçen insanları düşük ücretlere, kırılabilir işlere, iş kazası ve meslek hastalığı risklerine zorlayan koşulları yok saymak anlamı taşımaktadır. Bu koşulların tersine çevrilmesinde sosyal güvenlik, sigortalılık bağı olsun ya da olmasın herkesin insan onuruna yakışır bir evde yaşama düzeyine erişmesini savunucu ve destekleyici bir işlev görmelidir. ILO'nun 190 sayılı Çalışma Yaşamında Şiddet ve Tacizin Ortadan Kaldırılmasına İlişkin Sözleşmesi de (2019) sosyal sorunlarla savaşımın sigortalı olarak çalışan, çalışmayan ya da çalışmayan her kişiyi kapsamaması gerektiği yönünde yeni bir yaklaşım olarak dikkat çekmektedir (ILO, C190, Madde 2).

Konu yalnızca sosyal güvenlik düzeniyle etkin ya da edilgen sigortalılık ilişkisi içinde olup da evsiz kalan ya da kalma riski altında bulunan kişilerle ilgili değildir. Sosyal sigortalar, sosyal hizmetler ve sosyal yardımlar bütünü olarak sosyal güvenlik düzeni genel sağlık sigortası uygulamasında olduğu gibi, toplumun bütün üyeleri için vardır ve toplumsal risklere karşı toplumsal yaşamı koruma ve sürekliliğini sağlama mantığı üzerine kuruludur. Halk sağlığı başta olmak üzere, toplumsal ve ekonomik yaşam açısından çeşitli olumsuz etkiler barındıran evsizlik riskinin yönetiminde bu nedenle, risk altındaki herkesin konut hakkının korunmasını merkeze alan bir yaklaşım benimsenmelidir. Kuşkusuz konut hakkının kullanımında sigortalılık kapsamına göre değişen uygulamalara gidilebilir, ama hak sahipliğini belirlerken konut adaletini sağlayıcı ilkelerin uygulamalara yön vermesi, evsizliği bütüncül bir yaklaşımla önlemek için gereklidir.

Nitekim uluslararası insan hakları yasaları gereğince, herkesin elverişli yaşam düzeyine ulaşma hakkının gereği olarak elverişli konut hakkı vardır ve bu hak

başkalarının yanında, özel yaşamın gizliliğine, aile yaşamına ve konuta isteğe bağlı ya da yasadışı müdahaleye karşı korunma hakkı ve konut kullanımının yasal güvencesini içermektedir (OHCHR, 2009). Bu hakkın çiğnenmesinin ağır bir yolu olan evsizlik yalnızca özgürlüklerden yoksun kalmak değildir: bir de soğuk vardır, açlık, hastalık ve sağlık hizmetlerine erişim eksikliği, tehlike, dayak, yalnızlık, kişinin kendisine ve ailesine ya da çocuğuna bakamamasından kaynaklanan bir utanç ve umutsuzluk vardır (Waldron, 1991).

Bunun nedeni, ‘mekân’ın sanayi devrimiyle birlikte kapitalist birikimin gerçekleştiği, emek-sermaye çelişkisinin kentsel alanda meta olarak üretilen konutlarla derinleştiği yere dönüşmesidir (Harvey, 2004). Evin bir yatırım aracı olarak konuta dönüşümünde mülksüzleşmenin izleri görülür ki *The Guardian* 23 Şubat 2014 tarihli sayısında Avrupa’da 4,1 milyon evsüz karışık, 11 milyon boş konut olduğunu belgeleyerek, bu izi süren tarihsel bir habere imza atmıştır. Öte yandan, bugün ‘mekân’ kişinin çevrimiçi olması gereken yerdir. Neoliberalizmle birlikte, daha esnek, daha güvencesiz, daha dijital iş ilişkilerinin içinde sıkışan emek, platform ekonomileriyle biçimlenen işgücü piyasasında bir siparişi teslim etmek, iş duyurularını izlemek, başvuru yapmak ve randevu almak için çevrimiçi olmak zorundadır. Bu yeni çevrimiçi çalışma ilişkilerinde emeğin çevrimiçi ve mobil ağ üzerinden erişilebilir olması bir iş bulmasında ve gelir elde etmesinde nerede oturduğundan daha belirleyici bir değişken olmaya adaydır (Atatanır, 2022). Kısaca, sanayileşmenin atölye ya da fabrikaya ulaşılabilir bir yerde oturma gereği doğuran yerleşim pratiğinin yerini artık elektronik araçları elinde bulundurma ve erişilebilir olma gereği almaktadır. Genellikle serbest çalışan kabul edilen, sosyal güvenceleri kendi ad ve hesaplarına çalışmalarıyla elde ettikleri kazanca dayanan dijital çalışanların, evsizlik riskinden nasıl ve ne ölçüde etkilendikleri henüz bilinmemektedir. Ancak bilinen şu ki anayasal birer hak olan konut ve sosyal güvenlik devletlere konut stoğu bulundurma, erişilebilir kılma, yeterli ve makul standartlar sağlama görevleri tanımlamaktadır.

Bir Sosyal Güvenlik Aracı Olarak Konut Hakkı

Anayasal mülkiyet hakkı bu hakkın bir konusu olan sosyal güvenliği de kapsamaktadır. Anayasal mülkiyet hakkı yalnızca maddesel varlıkları değil, bireylerin sosyal güvenlik alanındaki konumlarını da içeren geniş bir değer yelpazesini korumaktadır (Gemalmaz, 2018: 42-43). Sosyal güvenlik hakkının yaşama geçirilmesi de yalnızca sosyal hukuk devletinin bir önkoşulu değil, aynı zamanda devletin insan onuruna yaraşır en düşük yaşam düzeyi sağlama ödevinin de bir gereğidir. Sosyal güvenlik hakkının sağlanması sosyal sigortalar, sosyal yardımlar ve sosyal hizmetlerin uygulanması yoluyla gerçekleştirilebilir (Dilik, 1980). Bir sosyal güvenlik aracı olarak konut hem kişinin hem de toplumun rahatlığından ayrı düşünülemez barınma hakkının gerçekleştirilebilmesinin araçlarından biridir ve kamusal alanda uygun bir yaşam

düzeyini güvence altına alan bir yerleşim birimidir. Yine barınma hakkının konusu olarak konut; yerleşme özgürlüğü, özel yaşama saygı, mülkiyet, sağlık, kalkınma ve çevre haklarının vazgeçilmez bir parçasıdır.

Kimi ülkeler, evsizliğin önlenmesinde konutun bir sosyal güvenlik aracı olarak rolünü kabul etmiştir ki Türkiye de bu konuda dikkate değer bir örnektir. Ancak Türkiye’den ayrı olarak uzun süreli kira yardımı uygulamalarına yönelen ülkelerin evsiz barınaklarında kalan ailelerin kendi kentlerinde düzenli bir konut edinmelerini sağladığı, böylece aile stresini azalttığı, yaşam rutinlerini iyileştirdiği ve çocukların düzene ilişkin beklentilerini güçlendirdiği görülmektedir (Brown vd.,2023). Ayrıca, evsizlik riskini yönetme ve gereksinimleri önceliklendirme hususlarının göz önünde tutularak, aileler için uygun fiyatlı konut ayrılmasının, evsizliğin ortadan kaldırılmasında etkili bir yöntem olduğu ileri sürülmektedir (Shinn, 2023). Evsizlik özelinde konut ve sağlık arasındaki ilişkiye odaklanan araştırmalar konutun varlıkbilimsel güvenlik için vazgeçilmez bir öge ve destek kaynağı olarak hizmet edebileceğini göstermiştir (Padgett, 2007).

Türkiye’de konutu bir sosyal güvenlik aracı olarak kabul eden yaklaşım ilk kez Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı’nda ortaya konulmuştur (DPT, 1979:474). Planda kamu sektörünün konut yapımında yetersiz kaldığı, yüksek konut fiyatları nedeniyle sunulanın istemi karşılayamadığı belirtilmiştir. Bu durum uzun yıllar özellikle yeni göç eden ve konut gereksinimini gecekondulaşma yoluyla karşılayan kentli nüfusu da etkilemiştir. 1970’li yılların sonlarına dek nüfusun yarıdan fazlası gerekli altyapı ve hizmet gereksinimlerinin karşılanmasına olanak vermeyen gecekondularda yaşamıştır (DPT, 1979:78). Planda gelir dilimlerine göre konut sahipliği incelendiğinde, düşük ve yüksek gelir grubundakilerin daha yüksek oranda konuta sahip olduğu, orta gelir grubunun ise konut gereksiniminin karşılanmadığı görülmektedir. Konut hakkına erişimde adaletsizliği yansıtan bu tabloda hanelerin yüzde 37’si gelirlerinin yüzde 25’inden fazlasını kiraya ayırmaktadır. Bu tabloyu değiştirmek için ise sosyal güvenlik kurumları ve kamu yararına çalışan kuruluşlarca konut için ayrılan fonların artırılarak bu fonlardan yararlanan kişi sayısının yükseltilmesi önerilmektedir (DPT, 1979: 477).²

Söz konusu kalkınma planından üç yıl sonra yürürlüğe giren 1982 Anayasası’nın 60. maddesi “herkesin sosyal güvenlik hakkına sahip olduğunu” belirtmektedir. Bu güvenliği sağlamak için gerekli önlemleri almak ve örgütleri kurmak devletin görevidir. Bu bağlamda “bireylerin ve toplumun refah, huzur ve mutluluğunun sağlanması, sosyal devlet ilkesi gereğince hak ve özgürlüklerin kullanılmasına elverişli ortamın yaratılması ve bu ortamın önündeki siyasi, ekonomik ve sosyal engellerin kaldırılması” gerekmektedir (AYM, E. 2018/96, K. 2023/222). Konut da bu bağlamda kişinin

2 Yaklaşık yarım yüzyıl önce konut ve sosyal güvenlik arasındaki ilişkinin planlama yaklaşımı içinde okunduğu bir Türkiye’den bugün emekçilerin ve emeklilerin açlık sınırı altında kalan bir gelirle yaşamda kalma savaşı verir duruma getirilmesi gerçekten düşündürücüdür.

maddesel-tinsel varlığının gelişmesi ve insan onuruna yaraşır bir yaşam sürmesi için oluşturulması gereken bir ortamdır. Anayasa'nın 5. maddesinde toplumun ve bireylerin refah, huzur ve mutluluğunu sağlamanın devletin ana görevi olduğunun; 21. ve 57. maddelerinde ise konut hakkının ve bu hakkın dokunulmaz olduğunun düzenlenmiş olması, toplumsal güven içinde yaşayabilmenin bir aracı olarak konuta yüklenen işlevi de açıklamaktadır.

Konutun sosyal güvenlik aracı olarak işlev gösterebilmesi kuşkusuz *kent hakkından* ayrı olmadığı gibi Lefebvre (2009:186-187) "tahsis" adını verdiği 'kent, sakinleri tarafından arzu edildiği gibi biçimlendirilebilmesi' hakkını Harvey (2003:23) bir adım daha ileri götürerek 'kenti değiştirerek kendimizi değiştirme hakkı' şeklinde ifade etmiş ve mekânın toplumsallığının altını çizmiştir. Dördüncü Kalkınma Planı ve 1982 Anayasası'ndaki düzenlemelere yine konut-kent hakkı bütünlüğü içinde baktığımızda, gönenc, huzur ve mutluluğu sağlayarak, kalkınmak için, bu bütünlüğü toplu bir biçimde ele alma zorunluluğu vurgusuyla karşılaşırız. "Yeterli ve makul bir yaşam standardına sahip olma hakkı" açısından baktığımızdaysa, konut hakkı, yiyecek ve giyecek hakkının yanında, devletlerin yurttaşlarının yaşam standartlarını sürekli olarak iyileştirme ve yükseltme yükümlülüğünü de kapsamaktadır (Metin & Uz, 2007). Bu yükümlülük İnsan Hakları Evrensel Beyanname'sinin 25. maddesine³ ek olarak, Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Uluslararası Sözleşmesinin 11. maddesi⁴ ve Çocuk Haklarına Dair Sözleşme'nin 27. maddesi⁵ uyarınca da güvence altına alınmıştır. Avrupa Sosyal Şartı'nda özellikle 31. maddede ele alınan konut hakkı "akit tarafların bu hakkın etkili bir şekilde hayata geçirilmesini garanti altına alan tedbirleri uygulama, kabul edilebilir standartlara uygun konut edinmeyi kolaylaştırma, zamanla ortadan kaldırmak üzere evsizliği azaltma ve önleme ile yoksunluk içinde olanlar için konutun karşılanabilir olmasını sağlama" sorumluluklarını tanımlamaktadır (ESC, 2015).

BM Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Sözleşmesi'ne ilişkin 19 No.lu Genel Yorum ise konutu hem sosyal güvenlik hakkının bir ögesi hem de başlıca bir sosyal güvenlik yükümlülüğü olarak tanımlanmaktadır. Bu nedenle, aile yardımlarının çocukların ve bakmakla yükümlü olunan yetişkinlerin haklarının yaşama geçirilmesi açısından büyük önem taşıdığı belirtilmektedir. Yine bu yardımların sağlanmasında kaynakların varlığı ve çocukların, bakım gereksinimi olan yetişkinlerin ve onlara bakan

3 "Her şahsın gerek kendisi gerekse ailesi için, yiyecek, giyim, mesken, tıbbi bakım, gerekli sosyal hizmetler dahil olmak üzere sağlığı ve refahını temin edecek uygun bir hayat seviyesine ve işsizlik, hastalık, sakatlık, dulluk, ihtiyarlık veya geçim imkânlarından iradesi dışında mahrum bırakacak diğer hallerde güvenliğe hakkı vardır."

4 "Bu sözleşmeye taraf devletler, herkesin, yeterli beslenme, giyim ve konut da dahil olmak üzere, kendisi ve ailesi için yeterli bir yaşam düzeyine sahip olma ve yaşamlarını sürekli geliştirme hakkına sahip olduğunu kabul ederler."

5 "Taraflar Devletler, ulusal durumlarına göre ve olanakları ölçüsünde, ana babaya ve çocuğun bakımını üstlenen diğer kişilere, çocuğun bu hakkının uygulanmasında yardımcı olmak amacıyla gerekli önlemleri alır ve gereksinim olduğu takdirde özellikle beslenme, giyim ve barınma konularında maddi yardım ve destek programları uygularlar."

kişilerin içinde buldukları koşullara dikkat çekilerek, devletlerin “ailelere ve çocuklara beslenme, giyim, barınma, su ve çevre temizliği ve diğer ilgili haklar da dahil olmak üzere ayrımcı olmayan nakit desteği ve sosyal hizmet” sağlamakla yükümlü olduğu anımsatılmaktadır (UN, 2008). Bütün bireylerin ve ailelerin “temel sağlık hizmetlerine, temel konut ve barınaklara, su ve çevre sağlığına, beslenmeye ve en temel eğitim düzeyine ulaşmaları için asgari düzeyde yardım sağlayan bir sosyal sigorta sistemine erişmesini sağlamak” konuları da ana yükümlülükler arasında sayılmaktadır (UN, 2008).

Türkiye’de yürürlükteki mevzuat incelendiğinde ise konut hakkının korunmasındaki etkisi tartışmaya açık olmakla birlikte karşımıza bir dizi yasal düzenleme çıkmaktadır. 3294 sayılı Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışmayı Teşvik Kanunu’nun amacının yoksul ve yardıma gereksinimi olan kişilere ve ailelerine sosyal hizmetlerle destek sağlamak olduğu görülmektedir. Söz konusu yasa uyarınca Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı (ASHB) barınma yardımı programlarını hizmet yapısına katmıştır. Konut yardımları yerleşim yeri koşulunun aranmadığı tek kalemdir ve bu nedenle, hanede oturan kişi başına düşen gelire göre hesaplanmamakla birlikte, yalnızca 18 yaşından büyük aile üyelerince alınabilmektedir. Başvurucularda “sağlıklı barınma koşullarına haiz bir konutunun olmaması, Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakfı sorumluluğundaki yerleşim yerinde en az bir yıldır ikamet ediyor olma ve muhtaçlık sınırının altında yaşama” gibi koşullar aranmakta ve kimlik belgesinin gösterilmesi durumunda “ev onarımı, ev yapımı, ev alımı için inşaatın türü ile belirlenen kriterlerin karşılanma düzeyine göre” para yardımı yapılabilmektedir (ASHB, 2024). Basit ve orta düzeydeki ev onarımlarında doğrudan aktarılan kaynağın “6 ay içinde harcanması” gerekmektedir, kapsamlı ev onarım ve yapımlarında kaynaklar harcama belgeleri karşılığında ve bir yıl içinde aktarılmaktadır. Evsizlik riskini dikkate alan bu yardım kalemi dışında başka konut yardımlarının yaşanan konuta dayandığı ve ev ekonomisini destekleyen çeşitli ödeme kalemleri içerdiği dikkatlerden kaçmamalıdır. Yine 5393 sayılı İlçe Belediyeleri Kanunu’nun 14. maddesi, belediye hizmetlerinin yurttaşların en rahat ulaşabileceği yerlerde ve en uygun yöntemlerle sunulmasını öngörmektedir. Hizmetlerin sunumunda engellilerin, yaşlıların, yoksulluk sınırı altında yaşayanların ve dar gelirlilerin durumlarına uygun yöntemler kullanılması, belediyelerin yoksul ve muhtaçlar için ayrılan ödeneği kullanırken engellilere yönelik hizmetler yürütmesi ve dar gelirli, yoksul, muhtaç ve kimsesizlere sosyal hizmet ve yardımlarda bulunması hüküm altına alınmıştır (Md. 38, Md. 70). Bu belli başlı düzenlemeler dışında, 775 sayılı Gecekondu Kanunu, 2946 sayılı Kamu Konutları Kanunu, 2985 sayılı Toplu Konut Kanunu, 5664 sayılı Konut Edindirme Yardımı Hak Sahiplerine Ödeme Yapılmasına Dair Kanun ve 4123 sayılı Tabii Afet Nedeniyle Meydana Gelen Hasar ve Tahribata İlişkin Hizmetlerin Yürütümüne Dair Kanun gibi düzenlemeler bulunmakla birlikte, çalışmamızın sınırları bu çerçevenin çizilmesine olanak tanımamaktadır. Ancak çok genel olarak bakıldığında, bu sınırlı çerçeve bile bize konut hakkının uygulamaya aktarılmasında uzun yıllara

yayılan bir çaba ve vizyonun varlığını göstermektedir. Yine eklemek gerekir ki göçmenler için yapılan toplu konutlar da barınma hakkını korumak amacıyla izlenen politikalar arasındadır (TOKİ, 2024).

Konut Hakkının Korunmasında Sosyal Güvenlik Politikaları

Konut hakkı arayışında ülkeler çeşitli yöntemlere başvurmakta ve örnek alınabilecek sosyal güvenlik politikaları geliştirmektedir. Evsizliğin önlenmesi bağlamında bu politikaların açıklayıcı örneklerinin sunulması, konutun bir sosyal güvenlik aracı olarak kullanılma olasılığıyla ilgili ipuçları vermektedir. Genel olarak bu politikalar iki farklı kategoride sınıflandırılabilir: önce barınma (*housing first*) yaklaşımı ve önce sağaltım (*treatment first*) yaklaşımı. Önce barınma yaklaşımı, barınma ihtiyacının karşılanması ve ardından bunun sağlık, madde bağımlılığı, eğitim ve istihdam gibi alanlarda destekleyici hizmetlerle birleştirilmesi düşüncesine dayanmaktadır. Buna karşılık, önce sağaltım yaklaşımı ise barınmayı bir ödül nesnesine dönüştürerek kişinin ancak kendi kendini yönetme becerisini göstererek ulaşabileceği hedef kabul etmektedir (Shinn, 2010).

Sağaltım öncelikli yaklaşım üzerine yapılan araştırmalar, sürecin önemli ölçüde belirsizlikler içerdiği; danışanların genellikle uygun eylem biçimini bulmak ve bunu uygulamak için doğru zamanı belirlemekte güçlük çektiğini göstermektedir (Tsemberis, 2015: 74). Evsizlik labirentinden çıkış yolu ararken, sürekli olarak kişinin kendisini kanıtlaması beklenen bu güçlük çekme durumu zamanla ‘acımasız-maliyetli bir beyhudelelik döngüsüne’ dönüşebilmektedir (Knutagård, 2009: 8). Buna karşılık, önce barınma modeli evsizin karşılaştığı çok yönlü güçlükleri ele almak için kolaylaştırıcı bir araç olarak, barınma olanağının kullanılmasının bir önkoşul olduğunu öne sürmektedir. Yineleyen evsizlik geçmişleri, karmaşık gereksinimleri ve çok sayıda yoksunluğu olan kişiler bağlamında, önce barınma yaklaşımına ilişkin deneysel kanıtlar modelin barınma gereksinimlerini etkili bir biçimde ele aldığını ve sağlık, toplumsal gönence ve ekonomik hizmetlere erişimi kolaylaştırdığını göstermektedir (Tsemberis, 2015).

Bir ülkenin sosyal güvenlik düzeni merceğinden bakıldığında, evsizliği ortadan kaldırmaya yönelik uygulamalar, evsizlik riskinin yönetimine ve hizmetlerin sağlanmasına öncelik verme yaklaşımlarını yansıtan göstergeler olarak görülebilir. Tüketim toplumu dinamiklerinin ve sosyoekonomik ilişkileri yönlendiren dengelerin kişinin yaşamını ve toplumsal konumunu çevrelediği günümüz dünyasında kimi etmenler (borçluluk, işsizlik, yaşlılık, bakım gereksinimi, suça karışma, bağımlılık, vb.) evsizliğe hızlı bir geçiş riski barındırabilmektedir. Japonya örneğinde gözlemlendiği gibi, kişisel, aileyle ilgili ve toplumsal düzeyde oluşan kimi değerler “kaybedenler kulübündekilerle” birlikte ve özellikle kadın kimliğiyle yaşamayı onaylamadığında evsizlik görünmezlikle eş bir yaşam kalıbına dönüşebilmektedir (Maruyama, 2019).

Evsizliğe neden olan etmenlerin yanında sosyal güvenlik düzeni kapsamında tanımlanan ödeneklere bağlı olarak başvuru uygulamalarının da ayrılaştığı görülmektedir. Ancak dünyanın hemen her yerinde yaşanabilen yıkıcı doğa olayları yüzbinlerce insanı bir anda evsiz bırakabilmektedir. Ülkelerin acil yardım basamağında özellikle doğal yıkımlar gibi beklenmedik ve kitlesel etki doğuran koşullar karşısında geçici barınma sağlamada ortaklaştığı söylenebilir. Bu bağlamda, yine gıda yardımı ve sağlık bakımı evsizlere yönelik hem acil hem de düzenli yardımlar arasında yer alabilmektedir. Gıda yardımı kapsamında gıda bankaları, aşevleri ya da gel-al gibi hizmetler, sağlık bakımı kapsamındaysa, ücretsiz ya da düşük giderli ilaç ve iyileştirme hizmetleri verilebilmektedir. Evsizliğin bir yaşam biçimine dönüştüğü olaylar yapılandırılmış destek hizmetleri basamağı çerçevesinde sosyal güvenlik uygulamalarına konu olabilmektedir. Merdiven Modeli olarak da adlandırılan bu hizmetlerin neleri kapsayacağı ve nasıl sunulacağına ilişkin olaya dayalı ekiplerin oluşturulduğu, gereksinimler doğrultusunda eylem planının belirlendiği ve olay yöneticisi rehberliğiyle evsizlerin geçiş konutlarına, kalıcı ya da destekleyici konutlara, işe yerleştirme hizmetlerine, eğitim programlarına ve yasal desteğe yönlendirildiği görülmektedir (Tsemberis, 2015). Genel olarak bakıldığında, evsiz kişinin uzun süreli konut desteğine erişiminde sunulan hizmetin gerekliliklerini yerine getirmesi ve eylem planına uyumkararlılık göstermesi belirleyici değişkenler olarak sıralanmaktadır. Son olarak, önleyici müdahale basamağı henüz evsiz kalmamış, ancak bir evde oturmayı sürdürebilmesi için parasal desteğe, faturalarının ödenmesine ve başlıca gereksinimlerini karşılamaını kolaylaştıracak sosyal yardımlara gereksinim duyan kişilere sunulan hizmetler biçiminde karşımıza çıkmaktadır. Parasal yardım, kira yardımı, fatura yardımı, ev onarımını da içerecek biçimde sunulan yardımlar, gerçekte kişilerin evsiz kalmaması için yapılan önleyici girişimlerdir (Shinn, 2010; Tsemberis, 2015).

Sokakta yaşama seçimi kronik evsizlik olgusu içinde değerlendirilen ve yardım edilip edilemeyeceği sosyal güvenlik politikaları yönüyle tartışmalı bir başlıktır. Bu nedenle, kronik evsizlikte hem yardım hem savaşımın söz konusu olduğu önlemlere başvurulabilmektedir (Kos & Shenk, 2021). Bu evrede başka uygulamalara göre daha uzmanlaşmış hizmetler de görülebilmektedir: örneğin, çocuk, genç, yaşlı, kadın, engelli ya da bakıma gereksinimi olma durumuna göre evsizler kendi aralarında önceliklendirilmekte, madde bağımlısı ya da psikolojik sorunları olması durumunda sağlık kuruluşlarına yönlendirilmekte ve bütün bunlar genellikle hükümet politikalarının ve belediyelerin uyguladığı evsizliği önleme programlarına göre biçimlenmektedir (Tsemberis, 2015).

Sosyal güvenlik düzeninin sosyal sigortalar, sosyal yardımlar ve sosyal hizmetlerden oluşan bütünsel bir süreç ve konutun dayanağını anayasadan alan bir hak olduğunu anımsayacak olursak, evsizlikle savaşımın neden ortak bir yükümlülük olduğu ve devletin elindeki bütün sosyopolitik araçlarla evsizlikle savaşımında doğrudan inisiyatif

alma yoluna gittiği daha net anlaşılacaktır. Ülkemizde sosyal güvenlik reformuyla her ne kadar bütünsel bir süreç yapılandırmak amaçlanmış olsa da gelinen noktada hem yönetsel hem parasal yönüyle evsizlikle savaşımında belirsizliklerle bezeli ve karmaşık bir işleyiş egemendir. Fiili (*de facto*) bir gerçeklik olarak evsizliğin yasal (*de jure*) bir tanımı da bulunmamaktadır. Bununla birlikte, genişleyen bir toplumsal risk olarak yalnızca kalıcı ev alma şansı olmayanları değil, her geçen gün kira ödeme gücünü yitirmekte olanları da kuşatmakta olan evsizlikle savaşımında sosyal güvenlik düzenini her üç bileşeni düzeyinde işlevselleştirecek adımların atılması gerekmektedir. Bu bağlamda, seçili kimi ülkelerin izledikleri politikalar Türkiye açısından da değerlendirilebilecek önemli ipuçları içermektedir.

Öne Çıkan Özellikleriyle İyi Uygulama Örnekleri

Evsizliğin toplumsal yaşama içkin ve hanelerin hemen yanı başında belirebilen toplumsal bir risk alanını oluşturduğu Amerika Birleşik Devletleri, ülke örnekleri arasında öne çıkmaktadır. “Kira karşıtı savaşın”⁶ iki yüzyıl kadar sonra yön değiştirdiği bu ülkede vergi düzeninin yanında evden çıkarma süreçlerine ilişkin eyaletten eyalete değişen düzenlemeler yer yer kiracı karşıtı hareket olarak da okunabilecek sonuçlar doğurmaktadır. Nitekim zaman zaman kamuoyuna yansıyan tartışmalarda evsizlere verilen kamusal hizmetlerin karşılanması, sürekli bakımlarının yarattığı gider ve bunun sürdürülebilir olup olmadığıyla ilgili tartışmalar günlerce gündemde kalabilmektedir. Bu tartışmaların arka planına bakıldığında, Ocak 2023’te evsiz sayısının 653.104 kişiye ulaştığı, ilk kez evsiz kalan insan sayısının yüzde 23’ten çok arttığı, ırkçılık deneyimleriyle başlayan evsizlik sorunlarının konut giderlerindeki artışa koşut olarak evsizliği çok katmanlı bir toplumsal soruna dönüştürdüğü görülmektedir (Kositsky & Dones, 2016; Soucy vd., 2024). Öte yandan, sosyal güvenlik düzeni Cumhuriyetçilerle Demokratlar arasında bitmeyen çatışmanın bir sonucu olarak, yaklaşık kırk yıldır ilerici reformlar üretmekten uzaktır ve buna karşın, düzenin yokluğu yaşlı Amerikalıların neredeyse yüzde 40’ı için doğrudan yoksulluk anlamına gelmektedir (Chappel, 2023). Artan yaşam giderlerine karşın, ödeneklerin düşük kalmasının yanında güvence fonunun yaklaşık on iki yıl içinde tükenecek ve bunun da ödeneklerde yaklaşık yüzde 20’lik bir düşüşe neden olacak olması, yoksulluk sınırına yakın yaşlı ve engelliler için oldukça yıkıcı sonuçlara gebe (Baily & Harris, 2023). Bu sonuçların evsizlik riski üzerinde çarpan etkisi oluşturması da olasıdır.

Evsizliğin yoğun bir tartışma konusu olması ve yüzbinlerce insanı sokağa tutsak etmesi Amerika’da evsizlik riskiyle savaşımında federal yöntemlerin geliştirilmesiyle sonuçlanmıştır. Evsizlik sorununun acil bir halk sağlığı sorunu olduğu ve insani krize dönüştüğü, her eyaletteki kentleri, banliyöleri ve kırsal kasabaları etkilediği, iklim

6 1839-1845 yıllarında New York’un kuzeyinde gerçekleşen kiracı ayaklanması “Anti-Rent War” olarak da adlandırılmaktadır.

değişikliği nedeniyle kötüleşen koşulların evsizleri ölümlerle karşı karşıya getirdiği, öyle ki evsiz insanların ortalama bir Amerikalıdan yaklaşık 30 yıl önce ve çoğunlukla kolayca iyileştirilebilecek hastalıklar nedeniyle yaşamını yitirdiği görülmektedir (USICH, 2024).⁷

New York Sosyal Hizmetler Departmanı (DSS) altında örgütlü Evsizlik Önleme İdaresi (HPA), Evsiz Hizmetleri Departmanı (DHS) ve NYC Konut İdaresi (NYCHA) insanların evlerinde kalmasını sağlamak, evsizliği önlemek ve gereksinim duyan ailelere ve kişilere topluluklarında düzenli, uygun fiyatlı konut sağlama konusunda yardımcı olmak amacıyla birlikte çalışmaktadır. HPA altında Konut ve Evsiz Hizmetleri ya da Girişimleri Bölümü, Kira Yardım Programı, Sivil Adalet Ofisi ve Erken Müdahale Ulaşım Ekibi adı verilen çalışma ekipleri yer almaktadır. Verilen hizmetler yasal yardım, kira yardımı ve destekleyici konut başlıkları altında sıralanmaktadır (DSS, 2024). Kalıcı konutlara anında erişimin önce konut yaklaşımıyla benimsendiği, sağlık hizmeti, iş eğitimi gibi destekleyici hizmetlerle sürecin desteklendiği bu modelin uzun süreli konut güvencesi ve rahatlığına odaklanmayı sağlayarak, evsizliği azaltmada, genel sağlığı iyileştirmede ve acil hizmetlerin kullanımını azaltmada etkili olduğu görülmüştür (Tsemberis, 2015).

Sivil girişimler arasında ise ‘Breaking ground’ ve ‘Coordinated entry systems’ (CES) dikkat çekmektedir. İlki ayık ya da çalışıyor olma gibi önkoşullar olmaksızın, kişilere kalıcı, düzenli konut sağlayarak önce konut yaklaşımına öncülük etmiştir. Beş bine yakın konut birimi işleten bu girişim kapsamında destekleyici konutlara geçişe yönelik olarak yüksek gereksinimli kişiler belirlenmekte ve önceliklendirilmektedir (Breaking Ground, 2024). Bu amaçla veriye dayalı olarak evsizlik eğilimleri izlenmekte, etkili kaynak kullanımı hedeflenerek yüksek öncelikli durumlar belirlenmekte, bunların bulunduğu yerdeki yerel kurumlar ve kâr amacı gütmeyen kuruluşlarla işbirliği kurularak girişimlerde bulunulmakta ve veri çözümlenmeleri yoluyla elde edilen sonuçlar izlenerek düzenli değerlendirmeler yapılmaktadır. Sokak yardımı, sağlık bakımı, psikolojik sağlık hizmeti, madde kullanım yönlendirmeleri, beceri geliştirme, kendi kendine yeterlilik programları ve işe yerleştirme hizmetleriyle birlikte evsizlerin yaklaşık bir yıl kadar sonra kalıcı konutlarına geçişinde yüzde yüze yakın bir başarı sağlandığı ve bu başarıda veri kullanımıyla kaynakların daha etkili biçimde dağıtılmasının ve evsizler için daha iyi sonuçların hedeflenmesinin etkili olduğu belirtilmektedir (Breaking Ground, 2024). Öteki örneği oluşturan CES’i, Los Angeles Evsiz Hizmetleri Kurumu (LAHSA) uygulamaktadır. Bu uygulamada kişiler gereksinim durumlarına göre önceliklendirilerek konut ve hizmetlere eşgüdümlü bir biçimde erişimleri sağlanmaktadır. Kaynakların kişilerin kırılabilirlik düzeyleri ve gereksinimlerine göre önceliklendirilmesi, merkezi alıma gidilmesi ve bütünleştirici bir yaklaşımla

7 “Evsizlikle İlgili Kurumlararası Konsey” (USICH) evsizliği önlemek ve bitirmek için stratejik planın uygulamasına öncülük eden özerk bir federal kurumdur.

hizmet sağlayıcılar arasında işbirliği kurulması uygulamanın dikkat çeken özellikleri olarak sıralanabilir. LAHSA (2024) bu düzenin kaynak ayırma verimliliğini ve insanların düzenli konutlara taşınma oranını artırdığını belirtmektedir.

Bir başka örneğe geçmeden, Amerika’da izlenen bu stratejilerin sonuçlarını incelediğimizde, her ne kadar Konut Yasası’yla (1949) birlikte, her aile için ‘yeterli bir konut ve uygun bir yaşama çevresi’ hedeflenmiş olsa da gerçek evsiz sayısının açıklanan sayıların dört katından daha çok olduğu, düşük gelirli aileler açısından sürecin uygun fiyatlı emlak kıtlığına koşut olarak kalıcı ve kentsel evsizliğe evirildiği, suçla ilişkili özellikler barındırdığı görülmektedir (Baily & Harris, 2023). Bu tablo, Türkiye açısından çıkarılacak derslerden ilkinin, evsizliğin yalnızca evsizlerin ve bir eve erişimle biten bir sorun alanı olmadığı gibi, çoklu müdahale düzenlerinin birlikte işletilmesini gerektiren katmanlar içermesi olarak ortaya koymaktadır. Bununla birlikte, veriye dayalı düzenli çözümler doğrutusunda önce konut yaklaşımının destekleyici hizmetleri de kapsayacak biçimde konut hakkına kalıcı erişimi amaçlayan bir bakış açısıyla uygulamaya aktarılmasının, evsizlikle savaşmada anlamlı bir etki yaratabildiği de görülmektedir.

Kimi ülkelerde ve zorlu hava koşullarında evsiz geçirilen tek bir gece bile ölümcül olabilmektedir. Rusya Federasyonu bu anlamda öne çıkan coğrafyalar arasındadır. Rusya’da evsizlik başka ülkelerden ayrı tarihsel dinamikler barındırmaktadır. Sovyetler döneminde demografik ve yönetsel bir denetim yöntemi olarak başvuru yapılmış konut düzeninde ‘propiska’ adı verilen oturma izinleri uygulanmış ve 1990’lı yıllarda yasal değişiklikler yapıldıktan sonra bu izni olmayan kişiler (yaklaşık 4 milyon) evsizleri oluşturmuştur (Höjdestrand, 2003). Bugün ise her yıl St. Petersburg sokaklarında yaklaşık bin evsiz insanın öldüğü düşünülen Rusya’da evsizliğin kökeninde ekonomik sorunların sonucu olduğu ve bu sorunların da yabancı hükümetlerin uyguladığı yaptırımlardan kaynaklandığı görüşü egemendir (Korostyshevskaya & Gamidullaeva, 2020). Buna karşın, evsizlerin evsizliklerini politik ve ekonomik etmenlerin belirleyici etkisinden çok, destekleyici bir ailenin yokluğuna bağlama eğiliminde oldukları ve bu anlamda, Rusya’da gerçek sosyal güvenlik düzenini yakın toplumsal ağların oluşturduğu görülmektedir (Höjdestrand, 2003). Rusya’da evsizler evsiz kalmalarının somut nedenlerini konut kiralama olanağının yitirilmesi (%38), işsiz kalmak (%30) ve iş aramak için başka bir kente taşınmak (%26) olarak sıralamaktadır (Nochlezhka, 2024).

Evsiz insanlara yönelik devlet destekli yardım toplam sekiz bin yataklı 134 sosyal kurum aracılığıyla yiyecek ve giyecek dağıtımı ve oturma izni belgelerinin ve işin geri kazanılmasına destekle sınırlıdır. Sivil girişim olarak Nochlezhka (Ночлежка, 1990) yaklaşık 45 bin evsizi hepsi ücretsiz hizmetler olmak üzere gece barınağı, ısınma barınağı, rehabilitasyon barınağı, yaşlılar için barınak, alkol bağımlısı evsizler için barınak (yarı yol evi), duş ve çamaşır yıkama ve kurutma olanağı, sosyal ve yasal

danışmanlık, gece otobüsleriyle sıcak yemek ve temiz giysi, teslim alma noktalarında giyim ve temizlik malzemesi sunmaktadır (Nochlezhka, 2024). Gönüllülüğe ve hakka dayalı özellikleriyle öne çıkan bu girişim, evsizlerin gereksinimlerinin buldukları yerlerde, o yerlerin coğrafi ve mevsimsel koşullarına göre çeşitlendirilerek, sosyal güven oluşturmada saydamlık ve hesap verebilirlik ilkelerine bağlı kalınarak karşılanmasının anlamlı bir değişim yaratabileceğine ilişkin başarılı bir örnek oluşturmaktadır.

Son yıllarda evsiz insanların sağlık bakımına gereksinimi olmadığı halde acil servise gitme oranının özellikle soğuk havalarda yüzde 68 düzeyinde arttığı ülke olarak dikkat çeken Kanada, barınma gereksiniminin boyutlarındaki artış oranıyla baş etmeye çalışmaktadır (Ireland, 2023). Bu amaçla Kanada Ulusal Konut Anlaşması (2023) ve Federal Konut Planı yürürlüğe konularak kiralık konut krizini ve evsizlik riskini bitirmek için yeni bir adım atılmıştır. Plan kapsamında iki milyondan çok özel kiralık konut yapılarak bunlardan 655 binden çoğunun uygun fiyatlı ve sürdürülebilir konutlar biçiminde kullanıma sunulmasıyla yeni evsizlik dalgasının durdurulması hedeflenmektedir (CAEH, 2024). Kanada’da federal hükümet evsizlikle savaşmada ‘Uygun Fiyatlı Konut Fonu’ aracılığıyla kaynak aktarımına giderek, evsiz kalma riski altındaki hanelere yenilerinin eklenmemesi için acil kira yardımlarının yanında konut politikasında sismik bir değişime gitmekle birlikte evsizliği önlemek ve azaltmak için, “Eve Ulaşmak” adlı toplumsal bir program da uygulamaktadır (Reaching Home, 2019). Program sağlık ve sosyal hizmetlerle bütünsel geniş bir uygulama alanına taşınarak hem acil hem uzun süreli gereksinimleri karşılama yönünde girişimler barındırmaktadır. Örneğin, Toronto özelindeki uygulamalarda sağlık hizmetlerinin evsizlere sunulan desteklerle birleştirildiği ve bu kapsamda sağlık bakımı, psikolojik sağlık ve madde bağımlılığı iyileştirme hizmeti sunan gezici sağlık kliniklerinin kullanıldığı görülmektedir (Government of Canada, 2024). Yine sosyal hizmetler kapsamında ve olay (vaka) yönetimi anlayışıyla yürütülen bu çalışmaların evsizlerin yerel sağlık hizmetlerine ve barınma olanaklarına erişimini öncelendiği söylenebilir. Montreal’de toplumu bilgilendirme ve kamuoyu katılımını sağlama stratejilerinin önceliklendirildiği; yerel toplumu evsizliği anlamaya ve savaşım sürecini etkin olarak desteklemeye davet ettiği, ağlara katılımı güçlendirmek için gönüllüler ve yerel örgütlerle işbirliği içinde çalışmalar gerçekleştirildiği görülmektedir (Ville de Montréal, 2023). Kanada’da evsizlikle savaşım açısından geliştirilen politikalar bunlarla sınırlı olmamakla birlikte, sağlık ve sosyal hizmetlerin birlikte örgütlenmesinin yanında evsizlerin yaşadığı sosyal dışlanma ve ayrımcı davranışlar konusunda halkı bilinçlendirerek evsizlikle savaşım sürecine katılımlarını sağlamanın iyi uygulama örnekleri arasında yer aldığı ifade edilebilir.

İngiltere evsizlik riskinin yönetiminde işe yerleştirme ve meslek becerilerinin geliştirilmesini önceleyen bir yaklaşımı benimser. Genel olarak konut yardımları iki ana biçimdedir: ilki (harcama ve alıcı sayısı açısından açık ara en önemlisi) düşük

gelirli kiracılar için yardım sağlayan konut yardımı planıyken, ikincisi ipotek faizi desteği olarak bilinen ve sosyal yardım alan ev alıcılarına sunulan yardımdır (Kemp, 2007). İngiltere’de ulusal sigorta yardımları ortalama gelir testine bağlı tutulmasa da hanehalkı konut giderlerini karşılamak için yeterli gelir sağlayacak biçimde hiçbir zaman belirlenmemiştir ve düşük gelirli hanelerin konut giderlerine yönelik yardım 1972 yılına kadar işsizler, emekliler ve ana refah planına hak kazanan geri kalan hanelerle sınırlı tutulmuştur (Wilcox, 2002). Sosyal Güvenlik ve Konut Yardımları Yasası’nın (1982) yürürlüğe girmesiyle kira indirimleri ve buna ilişkin yardımların ödenmesine ilişkin yeni bir düzenlemeye gidilmiştir (Act of Parliament, 1982). Sivil toplum yönüyle ‘The Big Issue’ adı verilen uygulama dikkat çekmektedir. Evsiz ve güç durumdaki kişilere dergi satarak gelir elde etme fırsatı sağlayan toplumsal bir girişim olan bu program kapsamında finansal yönetim, beceri eğitimi ve kariyer geliştirme gibi olanaklar da sunulmaktadır. İnsan onuruna ve öz yeterliliğe odaklanan uygulama gelir, iş deneyimi ve özgüven gibi evsizlerin güçlendirilerek evsizliğe karşı verdikleri bireysel savaşımdan başarıyla çıkmalarını incelemektedir. İşe alımda ayrımcılığa uğrayabilen evsizleri sosyoekonomik olarak destekleyen bu gibi girişimlerin uzun süreli iş fırsatlarına erişimin yanında sosyal güvenlik hakkının kullanımını kolaylaştırması yönüyle de dikkate değer olduğu düşünülmektedir.

Erken müdahale programları aracılığıyla evsizlik riskini yönetme stratejisi izleyen İskoçya’da evden çıkarmayla karşı karşıya kalan kişilere arabuluculuk ve destek sunularak evsizliği önlemek amaçlanmaktadır. Konut hakkını evsiz kalmadan önce korumak için kiracı ve ev sahipleri arasında arabuluculuk hizmetleri, haksız evden çıkarmaları önlemek için yasal danışmanlık, para yardımı ve bütçeleme desteği geliştirilen programlarda örnek alınabilecek kalemler olarak sıralanabilir (Shelter Scotland, 2024). Kolombiya Aile Yardım Fonu (Colsubsidio) sosyal konut edinme süreci yönetimindeki başarılarıyla dikkat çekerken, Litvanya Sosyal Güvenlik ve Çalışma Bakanlığı (SODRA) Sosyal Sigorta Fonu Kurulu da en yoksul yurttaşların çoğunlukla yaşlılık ve sakatlık ya da hastalık maaşı alan bekâr kişiler olmasından hareket ederek yardıma hak kazandığının farkında bile olmayanlara ya da başvuruda bulunamayan ve elektronik başvuru formunu kullanamayanlara yönelik girişimleriyle dikkat çekmektedir (ISSA, 2024). Son olarak, ağır yaralı işçilere çağdaş, insan onuruna yakışır konut sağlanmasına yönelik olarak Zimbabwe Ulusal Sosyal Güvenlik Kurumu’nun (NSSA) geliştirdiği ‘Dzimba’ Projesi sosyal güvenlik yönetiminde yönetsel sorumluluğu ileriye taşıyan bir yaklaşım örneği oluşturmaktadır (NSSA, 2024). Gerçekten ülkemizde de bakım gerektiren ağır yaralanmalarda düşük gelirli haneler artan ilaç ve sağlık giderleri karşısında hem maddesel hem de tinsel olarak güçlük çektiği gibi kalıcı bir iyileşme sağlanabilmesi için temiz ev koşulları ve rehabilitasyon olanakları yaşamsal önem taşımaktadır. Bu bağlamda, konutu işçi sağlığı ve iş güvenliğinin bütünüleyici bir koşulu kabul ederek ve hakka dayalı bir yaklaşımla sosyal güvenlik düzeninin işleyişinde etkili bir araca dönüştürmek de olanaklıdır.

Görüldüğü gibi evsizlik çeşitli ülkelerde toplumsal iyilik durumunu tehdit eden çok katmanlı bir olgu, bir halk sağlığı sorunu ve sosyal güvencesizlik açmazı olarak kabul edilmektedir. Ölümcül riskler barındırmasına karşın, sağlık başta olmak üzere, kamu hizmetlerine erişimde ciddi engeller içeren bu sorun, evsiz kişinin hak ettiği daha iyi bir yaşama adım atmasını güçleştiren (parasızlık, hastalıklar, bağımlılık, vb.) dinamikler barındırmaktadır. Ekonomik eşitsizliklerden ayrı düşünülemez, ama bu eşitsizliklerle sınırlı da ele alınmayacak denli bir derinliği olan evsizlik sürecini üç boyutlu bir labirent metaforuyla imgeleştirdiğimizde, döngüden çıkmanın eşzamanlı ve çok yönlü çabalar gerektirdiği daha net görülebilir. Evsizlik labirentinin içinde yalnızca sağdan sola değil (geçici barınma), aşağıdan yukarıya hareket etmeyi de (konut hakkı) sağlayan araçlarla belki kalıcı çığışa ulaşılabilir. Kalıcılık önemlidir, çünkü önemli olan labirenti kuran ve genişleten bileşenlerin ortadan kaldırılmasıdır. Bu da ancak zamanın kapitalist ruhu karşısında konutu bir insan hakkı ve evsizlikten kurtulmada bir sosyal güvenlik aracı olarak kabul eden politikalarla olanaklı olabilir. Ters durumda kurgusal çıkış planı labirentin bir parçası olarak yanılısama görevi görmeyi sürdürür ki incelediğimiz ülke örneklerinde olduğu gibi, her geçen gün evsizlere yenilerinin ekleniyor olması konut hakkından yoksunluğun derinleşen boyutlarına da ayna tutmaktadır.

Türkiye’de Emegın Konut Güvencesi

Ev, ekmek ve emek arasındaki ilişkinin gerek insan yaşamında gerekse kamusal alandaki kuruluşu gerçekte bir bölüşüm kavgasıdır. Bu kavganın merkezlerini temsil eden kentler ise artık konut-rant politikalarının arenasıdır. Bölüşüm kavgasını bu arenada açlık sınırının altında bir ücretle ya da emekli aylığıyla vermek zorunda bırakılan emekçiler için kendine ait bir evde ve güvence altında olmak giderek güçleşmektedir. Türkiye özelinde bu güçlük işgücünün metalaşmasının peşi sıra artan konut fiyatları, kira oranları, ranta açılan kentsel dönüşüm uygulamaları ve güvencesiz/kırılgan istihdamla karakterizedir. Yoksul çalışanlar yaratan bu düzen değil ev sahibi olmak; kirayı ödeyebilmek, işe gidip gelebilmek ve borçları yönetebilmek gibi günlük yaşamın devamlılığı için gerek ve yeter şartları sağlama olanaklarından insanları uzaklaştırmaktadır. Günün sonunda elde kalan ve adına ‘yaşam’ denilen varoluş savaşını Karl Marx (akt. McNally, 2013:103) şu sözlerle özetlemektedir:

İşgücünün kullanılması, emek, işçinin kendi yaşam faaliyeti, yaşamını ortaya koymasındır. Bu hayati faaliyetini, yaşaması için gerekli şeyleri almak amacıyla başka bir kişiye satar. Böylece onun yaşam faaliyeti sadece var olabilmesini sağlar. Yaşamak için çalışır. Emeginin, yaşamının bir parçası olduğunun farkına bile varmaz; bu daha ziyade yaşamından yaptığı bir fedakârlıktır. Bu başkasına devrettiği bir metadır.

Metalaşan yalnızca emek değildir. Türkiye’de olduğu gibi dünyada da ‘mülksüzleştirme’ kavramı etrafında süren tartışmada hükümetlerin kentsel dönüşüm

planlarıyla konutu metalaştırdığı ve piyasalaştırdığı, bu nedenle artan evsizlik ve barınma sorunlarıyla yüzleşmektense kaçındığının altı çizilmektedir (Hearne, 2021: xi-xiv). Günümüz dünyasında konut yatırımlarının, uluslararası ekonomi politik düzenin mantığıyla uyumlu, yüksek faizli ipotek kredileriyle “konut kapitalizminin çeşitlerine” sahne olduğu belirtilmektedir (Schwartz & Seabrooke, 2009: 27). Piyasalarda işlem gören finansal araçlar için bir teminat ve servet biriktirme aracına indirgenen konut yatırımlarına sermaye akışının devamlılığını sağlamak hukuki düzenlemelere de konudur. Türkiye’de ‘rezerv alan yasası’ adıyla gündeme gelen ve 6303 sayılı Kanunda⁸ 7 Kasım 2023 tarihli değişikliklerle yürürlüğe giren yeni düzenlemeler, kentsel dönüşüm maliyetini karşılayamayacak malikler açısından borçlanarak farklı bölgelere taşınma zorunluluğu doğurmaktadır. Mevcut konut-rant politikalarıyla betonlaşmada geline aşamayı daha ileri taşımadaki bu kararlılık konutun piyasalaştırılmasından bağımsız bir irade değildir. Harvey’in (2004) “mülksüzleştirme yoluyla birikim” adını verdiği ve amacını genişletilmiş yeniden üretimle sürdürülemeyen kapitalizmin krizine bir çare bulmak olarak açıkladığı bu politika; özelleştirme, metalaştırma ve finansallaştırma yoluyla kamusal alanın neoliberal ekonomik düzen içinde seyretilmesi işlemidir ve devlet-sermaye ortak yapımıdır.

Betonlaşmanın sınır tanımadığı, yağışların bir anda sele dönüştüğü, hava kirliliğinin ve çarpık yapılaşmanın insan sağlığını tehdit ettiği kentleşmenin barındırdığı risklere izlenen bu dönüşüm politikalarıyla, konut yoksunluğu da eklenmektedir. Kira oranlarının ve ev fiyatlarının hızla yükseldiği bir emlak piyasasında sabit gelirli insanların ödeme gücünü koruması ve evsizlik riskinden kaçınması her geçen gün güçleşmektedir. Zorla tahliyelere, aşırı kira artışlarına ve evsizlik riskine karşı konut güvencesi, emeğinden başka bir geçim kaynağı olmayanlar insanların yeterli barınma hakkının gereğidir. BM İnsan Hakları Konseyinin bir kararını bu bağlamda yorumlarsak güvence altına alınması gereken “arazi mülkiyeti ve/veya güvenli yuva sağlayan, kişinin güvenlik, huzur ve onur içinde yaşamasını sağlayan konuttur” (UNHRC, 2012:7). Emeğin evsizlik riskine karşı savunmasız kalmaması ve konut hakkının korunmasında güvence kapsamının istihdam politikalarıyla birlikte çalışarak, işsizlik ya da iş değiştirme gibi süreçlerde kira desteği, ayarda yardımı ya da geçici konaklama olanakları gibi araçlarla genişletilmesinde kamu yararı bulunmaktadır.

Sonuç ve Öneriler

Bugün insanın evindeyken kendisini “evinde” hissetmemesini bir ahlak sorunu olarak gören Theodor W. Adorno ‘yanlış hayat doğru yaşanmaz’ derken barınmanın bedelinin ‘aile çıkarlarıyla küf kokulu anlaşmalardan’ geçtiğini söyler ve ekler: ‘askıda

8 Afet Riski Altındaki Alanların Dönüştürülmesi Hakkında Kanun (31.05.2012 tarih ve 28309 sayılı Resmî Gazete).

kalmaya çalışan sürgün için bile gerçek bir kaçış yolu yoktur' (Said, 2011:68). Kuşkusuz evsizliğin içsel-öznel gerçekliği dışsal-nesnel bağlamından daha derindir. Çalışmamız bu gerçekliği yok saymamakla birlikte, evsizliği kökeninde sınıfsal-ekonomik bir sorun, evsizlikten kurtulmayı bütünsel sosyal bir olgu ve konut hakkını evsizlikten kurtulmada sosyal güvenlik aracı kabul eden bir yaklaşım ortaya koymaktadır.

Milyonlarca konutun üretildiği kentlerde başını sokabileceği bir alandan yoksun binlerce insan görebiliriz. İnsanlık ailesinin bu çelişkiyi aşabilmesinin elbette pek çok yolu var; ancak öncelikle bu meta çokluğunun ve uzun süredir kullanılmayan konutların kamulaştırılıp evsiz bireyler başta olmak üzere kamu yararına kullanımına yönelik radikal adımların atılması gerekmektedir. Toplumsal adaleti mülkün temeli kabul eden, eşitlikçi ve insan onuruna dayalı bir konut adaleti politikası izlenmelidir. Günümüzde konut adaleti hareketindeki kuramcılar ve politikacılar arasında yalnızca herkesin yeterli konut sahibi olması gerektiği değil, aynı zamanda çok sayıda konut sahibi olmanın da yanlış olduğu yönünde yükselen sesler bulunmaktadır (Ereck, 2024). Aşırı varlıklılığa karşı konut metasının sınırlandırılması gerektiği ve bunun küresel karbon eşitsizliğine karşı iklim adaleti açısından da önem taşıdığı vurguları dikkat çekmektedir (Pikkety, 2023; Robeyns, 2022). En azından bir ev sahipliğinin toplumsal düzeyde sosyal güvenlik hakkının bir parçası görülüp uygun fiyatlı konut sunumu ya da konut hakkını korumayı destekleyen uygulamalarla yaşama geçirilmesi evsizlikten kurtulmanın ana patikalarından biri olabilir. Konutun yalnızca konut ve iklim adaleti bağlamında değil; sosyal güvenlik ve vergi düzenlerinin amaçlarından biri olarak, kuşaklararası adalet açısından da ele alınması gerekmektedir. Kuşaklar boyunca bir ev bile edinememiş aileler ve miras yoluyla intikal eden mülklerden elde edilen gelirlerle yenilerini alabilmiş ailelerin konut hakkını kullanma olanakları kuşkusuz eşit değildir. Konut kredisi faizlerinin, emlak vergisinin ve tapu harcının belirlenmesinde ve hatta kira oranlarının artışında bu eşitsizliği ortadan kaldıran düzenlemelere gidilmelidir.

Evsiz kişilerin, evi olanlar da içinde olmak üzere, herkesle aynı sosyal güvenlik hakları vardır. Evsizliğin adres bildirimini, belgelendirme ve kanıtlama gibi yönetsel koşulların yerine getirilmesini güçleştiren doğası, hakları olsa bile evsiz kişilerin sosyal güvenlik hizmetlerine erişimde engellerle karşılaşmalarına neden olmaktadır. Bu noktada merkez ve yerel yönetim düzeyindeki hizmet birimlerinin evsiz olduğunu bildiren hak sahipleri için başvuru ve izleme süreçlerini gereksinimleri doğrultusunda yapılandıran işlem adımları tanımlayarak hak yitimi oluşturacak risklerin ortadan kaldırılmasını sağlaması bir başlangıç oluşturmaktadır. Evsiz kişilerin sosyal güvenlik hizmetlerine erişimde yasal yardım ve bürokratik işlemlerin izlenmesi başta olmak üzere belge işlerinde, bildirim almada ve gereksinim duydukları elektronik araçları kullanabilmede düzenli olarak desteklenmesi sorun yaşamamaları açısından önem taşımaktadır. Evsizlere yönelik çalışan sivil toplum örgütlerinin bu konularda

bilgilendirilmesinde ve kamu kurumlarınca desteklenmesinde yarar bulunduğu söylenebilir.

Sığınma evlerinde, geçici konaklama merkezlerinde ve sokakta yaşayan insanlar arasında sigortalı yakınlarından ya da çalıştığı dönemden doğan, ancak evsiz kişinin yeterli bilgisi olmadığı için yoksun kaldığı gelir, aylık ya da ilaç-iyileştirme hizmeti içeren hakları bulunabilmektedir. Söz konusu yoksunluğun (örneğin, bağlanacak bir dul-yetim aylığı ya da etkinleştirilecek sağlık sigortasıyla) giderilmesi evsiz kişinin yaşamında yaşamsal bir iyileşme sağlayabilecek bir adımdır. Bu nedenle, sosyal güvenlik kurum ve kuruluşlarının gezici alan taramaları yaparak, bu adıma öncülük etmesi ve sosyal güvenlik hakkına erişimi destekleyici uygulamalar geliştirilmesinde kamu yararı bulunmaktadır. Bir uygulama önerisi olarak, prim ödeme gün sayısı ya da prim ödeme tutarı açısından belirli bir sınırın altında kalan evsizlere toplum yararına çalışma programları aracılığıyla bu eksik gün sayısını giderme ya da prim borcunu ödeme konusunda seçenekler sunulması düşünülebilir. Böylelikle, emekli aylığına ve sağlık hizmetine kavuşacak evsiz bir insanın yaşamında ciddi ve kalıcı iyileşmeler sağlanabilir.

Araştırmalar evden ayrılmaya neden olan aile kaynaklı sorunların, kimlik krizlerinin, sağlık sorunlarının, ilgisizlik ve yararlanılma gibi deneyimlerin ağır travmalar yarattığına, evsiz kişileri yaşadıkları strese bağlı olarak yeniden ve yeniden evsiz bırakan örüntüler oluşturduğuna dikkat çekmektedir (Padgett, 2007; Tsemberis, 2015). Bu travmalar ve travma sonrası stres bozuklukları karşısında, evsiz kişinin kurmak istediği yaşamda düzenli adımlar atmasını destekleyici ve güçlendirici sosyal hizmetlerin kalıcı iyileşmeler sağlayabileceği düşünülmektedir. Bu bakımdan genel sağlık sigortası kapsamında kişinin sağlık bakımı, psikolojik destek ve ruhsal hastalıkların iyileştirilmesi konularında güvence altına alınarak, sağlık hizmetlerine erişiminin önündeki engellerin kaldırılmasında yarar görülmektedir.

Atılması gereken adımlardan bir başkası bakmakla yükümlü kimsesi bulunmayan, yalnız evsizlerin barınma yardımlarını reddeden sosyal yardım ölçütünün bir yana bırakılmasıdır. Evsizlik ağırlıklı olarak aile içi sorunlarla tetiklenen ve bu sorunların çözülmemesine bağlı olarak derinleşen fay hatlarını izleyen yalnızlıkla karakterize bir yaşam biçimidir. ‘Aile bireyi’ olmadığı gerekçesiyle reddedilen barınma yardımı başvurularının yeniden ele alınıp değerlendirilerek evsiz kişilerin bu yardımlara ulaşmalarının sağlanmasında yarar bulunmaktadır. Yine evsizlerin içinde bulunduğu olumsuz koşullar gözetilerek huzurevine kabulde gözetilen 60 yaş sınırını geriye çeken ve gereksinimleri doğrultusunda başvurularının öncelikli değerlendirilmesine olanak tanıyan düzenlemelere gidilerek, ilerleyen yaşla birlikte yetersiz beslenmenin ve bakımsız kalmanın yarattığı yaşamsal risklerin önüne geçilmesi gerekmektedir. Özellikle, soğuk havalarda yaşlı evsizlerin yaşamını yitirmemesi için mevsimsel konaklama çözümlerinin özel yaşama saygılı bir biçimde geliştirilmesi gerekmektedir.

Primli ve primsiz ödeme biçimlerinin bir bütünlük içinde olduğu pek çok sosyal güvenlik düzeninin hem vergiler hem de prim gelirleriyle desteklenmesinin temel nedenlerinden biri bu yöntemler arasında bir uyum ve tutarlılık sağlamaktır. Türkiye'den ayrı olarak, konutu sosyal güvenlik politikasının aracı kabul edip, ilgili yönetsel yapısını ve yasal düzenlemelerini bu doğrultuda yapılandıran ülkeler aile ve bakım sigortası uygulamalarına da başvurmaktadır. Bu nedenle sosyal güvenlik düzenimiz içinde ve belki isteğe bağlı olarak 'aile ve bakım sigortası' adı altında yeni bir sigorta kolu kurularak konut desteği hakkının düzenlenmesinde, ek olarak, bu desteğe hak kazanma koşulları belirlenirken evsizlik riskine ilişkin bölgesel düzeyde belirlenecek nesnel ölçütlere göre değerlendirme yapılmasında ve hem merkez hem de yerel yönetimlerin özellikle anakentlerde evsizliği ortadan kaldırmaya dönük kalıcı adımlar atmalarında yarar görülmektedir. Gerçekte konut ve konut standartları, bakım sigortasını uygulayan ve bakım hizmetlerini kamu bütçesinden karşılayan ülkelerde bakım elemanının çalışma koşullarını ve bakım verilen sigortalıya sunulan hizmetleri etkileyen ana bileşendir. Acil durumlar öncelikli olmak üzere, bakım gereksinimi olan kişinin yaşadığı konutun teknolojik, uzaktan kumanda edilebilir donanımlara ve bakım gereksinimlerini bir başkasının yardımı olmadan sağlamaya olanak tanıyan evrensel tasarıma sahip olması öngörülmektedir. Konut bu yönüyle de sosyal güvenlik düzenlerinin işlevsel bir araçtır ve ülkemizde de nüfusun yaşlandığı dikkate alınacak olursa, sağlık ve bakım hizmetlerinin sunumunda akıllı ev teknolojilerine dayanan uygulamaların geliştirilmesinde yarar olduğu düşünülmektedir.

Konutu bir sosyal güvenlik aracı yaparak, evsizlikten kurtulmada fark yaratan uygulamaları yaşama geçirmek için evsizlik riski karşısında en kırılgan aileler ve kişilerden başlayarak sosyal güvenliğe erişim hakkının güvence altına alınması atılması gereken ilk adımdır. Bu adım, varsa geçerli sosyal sigortalılık konumu üzerinden, prim borcu ödemesi, prim ödeme gün sayısı hesabı, emeklilik ve sağlık hizmetlerine erişim gibi başlıklar altında çalışılarak yapılandırılabilir. Öte yandan, iş bağının korunmasında ya da kurulmasında meslek eğitimi ve rehabilitasyon programlarına katılım gibi güçlendirme odaklı hizmetlerle toplum dışına itilmişlik duygusunun aşılması amaçlanabilir. Herhangi bir sosyal sigortalılık ilişkisi bulunmayanlar açısından destekleyici konut yaklaşımından hareketle ve öncelikli hizmet gereksinimleri (eğitim, sağlık, gıda, çalışma) doğrultusunda evsizlik riskine karşı eylem adımları üzerinde çalışılarak, risk yönetim süreci ulusal strateji belgesine aktarılabilir. İlgili kamu kurumları ve evsizlerle çalışan sivil toplum örgütleri, akademisyenler, evsizler ve başka toplumsal aktörlerle işbirliği içinde olunması, bu stratejinin başarıya ulaşmasında etkili olabilir. Konutu insanın onurlu yaşama hakkını korumayı amaç edinen bir yaklaşımla sosyal güvenlik düzeninin etkili bir aracına dönüştürmek, evsizlik riskinin yönetiminde ve evsizlikten kurtulmada bugünden yarına etkili bir hedef sunabilir.

Hakem Değerlendirmesi: Dış bağımsız.

Çıkar Çatışması: Yazar çıkar çatışması bildirmemiştir.

Finansal Destek: Yazar bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir.

Peer-review: Externally peer-reviewed.

Conflict of Interest: The author declare no potential conflicts of interest with respect to the research, authorship, and/or publication of this article.

Grant Support: The author received no financial support for the research, authorship, and/or publication of this article.

Kaynakça/References

- Abbé Pierre Fondation (2024). *L'état du mal-logement en France 2024*. Rapport Annuel (29). <https://www.fondation-abbé-pierre.fr/sites/default/files/2024-01/REML2024.pdf>.
- Act of Parliament (1890). *Housing of the working classes act*. <https://www.legislation.gov.uk/>.
- Act of Parliament (1982). *The Social Security and Housing Benefits Act*. <https://www.legislation.gov.uk/>.
- Adalet Bakanlığı (2023). *Adalet istatistikleri, 2023*. Adli Sicil ve İstatistik Genel Müdürlüğü, Ankara.
- Arendt, H. (1958). *The origins of totalitarianism*. Meridian Books. World Publishing Company. New York.
- ASHB. (2024). *Sosyal yardım programlarımız*. <https://www.aile.gov.tr/sygm/programlarimiz/>.
- Atatanır, H. (2022). Dijitalleşme: İş yaşamında ve sosyal güvenlikte. *Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi SBE Dergisi*, 12 (Dijitalleşme), 77-92.
- Augé, M. (2023). *Evsiz bir adamın güncesi*. Çev. Bölükbaşı, Z. B. (4. Baskı). YKY Yayınları, İstanbul.
- Baily, M. N. & Harris B. H. (2023). *The retirement challenge: What's wrong with America's system and a sensible way to fix it*. Online E-Book, Oxford Scholarship.
- Baker, U. (2011). *Beyin Ekran*. Der. Berensel, E. Birikim Yayınları, İstanbul.
- Baudrillard, J. (2018). *Tüketim Toplumu*. Çev. Keskin, F. & Tural, N. (Çev.). Ayrıntı Yayınları, İstanbul.
- Bauman, Z. (2017). *Akışkan Modernite*. Çev. Çavuş, S. O. Can Sanat Yayınları, İstanbul.
- Breaking Ground (2024). *Permanent supportive housing model*. <https://breakingground.org/>.
- Brown, S. R., Thurber, A., & Shinn, M. (2023). Mothers' perceptions of how homelessness and housing interventions affect their children's behavioral and educational functioning. *American Journal of Orthopsychiatry*, 93(3), 225–235.
- Burr, V., Bridger, A. J., Eastburn, S., Brown, P., Somerville, P., & Morris, G. (2024). The use of turning points in understanding homelessness transitions: a critical social psychological perspective. *Housing, Theory and Society*, 1–18. <https://doi.org/10.1080/14036096.2024.2328624>.
- CAEH (2024). One year ago: the housing accord that sent ripples through the country. <https://caeh.ca/national-housing-accord-progress/>.
- Deleuze, G. (2024). *Özneleşme: Foucault üzerine dersler 22 Nisan-3 Haziran 1986*. Çev. Atmaca, M. Ç. Otonom Yayıncılık, İstanbul.
- Dilik, S. (1980). Sosyal güvenlik ve sosyal hizmetler arasındaki ilişkiler. *Ankara SBF Dergisi*, 35(01), 73-84.
- DİSKAR. (Ağustos 2024). *İşsizlik ve istihdamın görünümü*. Türkiye Devrimci İşçi Sendikaları Konfederasyonu Araştırma Merkezi. <https://arastirma.disk.org.tr/wp-content/uploads/2024/08/Issizlik-ve-Istihdam-Gorunumu-2024-2.-Ceyrek-.pdf>.

- DİSKAR. (Mart 2024). *Avrupa'da ve Türkiye'de emeklilerin durumu*. Türkiye Devrimci İşçi Sendikaları Konfederasyonu Araştırma Merkezi. <https://arastirma.disk.org.tr/wp-content/uploads/2024/03/Avrupada-ve-Turkiyede-Emekliler-Rapor-Mart-2024-Son-Rev.pdf>.
- DPT. (1979). *Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı*. Devlet Planlama Teşkilatı. Yayın No: 1664, Ankara.
- DSS. (2024). *Homelessness prevention*. New York City Department of Social Services. <https://www.nyc.gov/site/hra/help/homelessness-prevention.page>.
- ELA. (2023). *Extent of undeclared work in the European Union*. <https://www.ela.europa.eu/sites/default/files/2023-03/Study-on-the-extent-of-undeclared-work-in-the-EU.pdf>
- Erck, S. (2024). Housing limitarianism: What's wrong with owning excess homes? *Housing, Theory and Society*. 1–16. <https://doi.org/10.1080/14036096.2024.2391424>.
- ESC. (2015). *European social charter*. Collected texts (7th edition). Updated: 1st January 2015, Strasburg.
- Gemalmaz, B. (2018). *Mülkiyet hakkı*. Anayasa Mahkemesine Bireysel Başvuru El Kitapları Serisi, (6). Ankara.
- Giddens, A. (1990). *The consequences of modernity*. Polity Press, United Kingdom.
- Government of Canada (2024). *About reaching home: Canada's homelessness strategy*. <https://housing-infrastructure.canada.ca/homelessness-sans-abri/index-eng.html>.
- Harvey, D. (2004). The 'new' imperialism: Accumulation by dispossession. *Socialist Register 2004*. 63-87.
- Harvey D. (2003). Debates and developments the right to the city. *International Journal of Urban and Regional Research*. 27 (4). 939-941.
- Hearne, R. (2021). The Irish housing crisis and how to solve it. In: *Housing Shock*. Bristol University Press.
- Höjdestrand, T. (2003). *The Soviet-Russian production of homelessness: Propiska, housing, privatisation*. https://www.anthrobase.com/Txt/H/Hoejdestrand_T_01.htm.
- IEN. (2023). *Social security and human rights – Ensuring access and combatting the non-take-up of social benefits*. International Social Security Association (ISSA) European Network Technical Seminar. 8-9 June 2023, Luxembourg.
- ILO. (1961). *Workers' housing recommendation, (R115)*. <https://normlex.ilo.org/>.
- ILO. (2019). *Violence and harassment convention, (C190)*. <https://normlex.ilo.org/>.
- ILO. (2020). *Social protection systems for all to prevent homelessness and facilitate access to adequate housing*. Social Protection Spotlight. February, <https://www.ilo.org/publications/>.
- Ireland, N. (2023). *Growing number of homeless people turning to ERs for shelter and warmth in Ontario*. CBC Media. <https://www.cbc.ca/news/canada/toronto/homeless-people-emergency-room-shelter-1.7042041>
- ISSA. (2024). *Single person's benefit*. Good Practices in Social Security. <https://www.issa.int/gp/251491>.
- KAMU-AR (2024). *Açlık ve yoksulluk rakamları araştırması*. Birleşik Kamu-İş Konfederasyonu.
- Kemp, P.A. (2007). Housing benefit in Britain: A troubled history and uncertain future. In: *Housing Allowances in Comparative Perspective*. Bristol University Press, 105-134.
- Kıbrıtoğlu, A. (2024). *Türkiye'de asgari ücret uygulaması, emekli ve akademisyen maaşları ve ülke genelinde çoklu asgari aylık sistemine geçiş gereksinimi*. TEPAV Yayın No: WP202401.

- Korostyshevskaya, E. & Gamidullaeva, L. (2020). Homelessness in the Russian Federation: regional and local context. *American Journal of Economics and Sociology*. 79. 427-452.
- Kos, P. & Shenk, J. (2021). *Lead Me Home*. Documentary Series. Netflix.
- Kositsky, J. & Dones, M. (2016). For Too Many, Homelessness Begins with Racism. Chronicle.
- LAHSA. (2024). Los Angeles homeless services authority. <https://www.lahsa.org/>
- Lefebvre, H. (2009). *State, Space, World: Selected Essays*. Ed. Brenner, N. & Elden, S. Minnesota S. University.
- Lefebvre, H. (2023). *Mekânın Üretimi*. Çev. Ergüden, I. Sel Yayıncılık, İstanbul.
- Lévi-Strauss, C. (1987). *Introduction to the work of Marcel Mauss*. Translated by Felicite Baker. Routledge & Kegan Paul, London.
- Maruyama, S. (2019). *Living on the streets in Japan: Homeless women break their silence*. Trans Pacific Press, Australia.
- McNally, D. (2013). *Başka Bir Dünya Mümkün, Küreselleşme ve Antikapitalizm*, Çev. Köymen, O. Yordam Yayınları, İstanbul.
- Metin, Y. ve Uz, A. (2007). Normatif içeriği ve devletlerin bu alandaki yükümlülüğü bakımından yeterli yaşam standardı hakkı. *Uluslararası Asya ve Afrika Çalışmaları Kongresi, ICANAS-38*, (2) 873-895.
- NASW. (2024). *Homelessness: Resources for social workers*. <https://www.socialworkers.org/News/Research-Data/Social-Work-Policy-Research/Homelessness-Resources-for-Social-Workers>
- Nochlezka (2024). *Infographics*. <https://homeless.ru/statistics/?from=2023-09-01&to=2024-09-01>
- NSSA. (2024). *Project Dzimba*. <https://www.nssa.org.zw/project-dzimba/>.
- OHCHR. (2009). *The Right to Adequate Housing*. Office of the United Nations High Commissioner for Human Rights. Fact Sheet No. 21/Rev. 1. <https://www.ohchr.org/en/publications/fact-sheets/>.
- Oxfam. (2024). *Inequality Inc.: How corporate power divides our world and the need for a new era of public action*. Oxfam House, Oxford.
- Özgür, A. Ö. (2021). *Yaşlı istihdamının sosyo-psikolojik analizi*. Türk-Metal Sendikası. Araştırma ve Eğitim Merkezi Yayını, No: 70, Ankara.
- Padgett, D.K. (2007). There's no place like (a) home: Ontological security among persons with serious mental illness in the United States. *Social Science and Medicine*. (64), 1925-1936.
- Pikkety, T. (2023). *Yirmi birinci yüzyılda kapital*. Çev. Koçak, H. T. İş Bankası Yayınları, 5. Basım, İstanbul.
- Robeyns, I. (2022). Why limitarianism. *The Journal of Political Philosophy*. 30 (2): 249–270.
- Said, E. (2011). *Entelektüel*. Çev. Birkan, T. Ayrıntı Yayınları, İstanbul.
- Schwartz, H.M. & Seabrooke, L. (2009). Varieties of residential capitalism in the international political economy: Old welfare states and the new politics of housing. In: *The Politics of Housing Booms and Busts*. International Political Economy Series. Palgrave Macmillan, London.
- Shelter Scotland (2024). *The national campaign for homeless people limited*. <https://scotland.shelter.org.uk/>.
- Shinn, M. B. (2010). Homelessness, Poverty, and Social Exclusion in the United States and Europe. *European Journal of Homelessness*. (4), 2030 – 2762.
- Shinn, M. (2023). *Homelessness in America*. <https://www.sciline.org/social-sciences/homelessness/>.
- Somerville, P. (2013). Understanding homelessness. *Housing, Theory and Society*, 30(4), 384–415. <https://doi.org/10.1080/14036096.2012.756096>.

- Standing, G. (2024). *A US basic income experiment that wasn't*. <https://basicincome.org/news/author/guy-standing/>.
- Stonehouse, D., Threlkeld, G. & Farmer, J. (2015). 'Housing risk' and the neoliberal discourse of responsabilisation in Victoria. *Critical Social Policy*. 35 (3), 393-413.
- TCMB. (Temmuz 2024). Konut Fiyat Endeksi, Temmuz 2024. Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası.
- TOKİ. (2024) Göçmen Konutları. <https://www.toki.gov.tr/gocmen-konutlari>.
- Tsemberis, S. (2015). *Housing First: The Pathways Model to End Homelessness for People with Mental Health and Substance Use Disorders*. Dartmouth PRC, Hazelden.
- TÜİK. (2023). *İşgücü İstatistikleri Mikro Veri Seti*. Yayın No: 4738. Ankara.
- Tuna, K. (2013). *Toplum Açıklama Girişimi Olarak Şehir Teorileri*. İz Yayıncılık, İstanbul.
- UN. (2008) General Comment No. 19, The right to social security (art. 9). Committee on Economic, Social and Cultural Rights (E/C.12/GC/19). Geneva.
- UNHRC. (2012). *Adequate housing as a component of the right to an adequate standard of living, and on the right to non-discrimination in this Context*. R. Rolnik, A/HRC/22/46, UN Human Rights Council, 24 December 2012.
- USICH. (2024). *Data and Trends*. U. S. Interagency Council on Homelessness. <https://www.usich.gov/guidance-reports-data/data-trends>.
- USP2030. (2019). *Together to achieve universal social protection by 2030 – a Call to Action*.
- Ülken, H. Z. (2014). *Varlık ve Oluş*. (2. Baskı). Doğu Batı Yayınları, Ankara.
- Ville de Montréal (2023). *Homelessness and social cohabitation*. <https://montreal.ca/en/topics/homelessness-and-social-cohabitation>.
- Wacquant, L. (2019). Sürgün Bölgelerini Yeniden Düşünmek: İleri Marjinaliğin Teşkilinde Sınıf, Etnisite ve Devlet, Çev. Aksu Akçaoğlu, *İdealKent*, (10), 128-145.
- Waldron, J. (1991). Homelessness and the issue of freedom, *UCLA law review*, 39 (295), 295-324.
- Wilcox S. (2002). Housing benefit and social security. In *'The private rented sector in a new century: Revival or false dawn?'*. Eds. Lowe, S. & Hughes, D. Bristol University Press, 31-42.

Orta Sınıfın Evsizlik Kaygısını Besleyen Konut Güvencesizliğinden Çıkış Senaryoları Üzerine Bir Deneme

Meriç Kırmızı¹

Öz

Günümüz neoliberal toplumunun artan güvencesizlik ortamında, insanların ana haklarından biri olan barınma konusu orta sınıfları da içine alan bir biçimde güvencesizleşiyor. Bu çalışma kent çalışmalarında az çalışılan ve çalışıldığında bir başarı öyküsü olarak sunulan bir topluluk olan orta sınıfların konut güvencesizliği ve evsizlik sorununu ele almaktadır. Çalışma aynı zamanda, bu sorunların kökünde yatan yapısal değişimleri ve bunlardan çıkış yollarını incelemektedir. Öncesi ve sonrasıyla toplumsal bir süreç olarak değerlendirilen evsizliğin bir öncülü olarak görülen konut güvencesizliği konusu kapsamlı bir kaynak taraması ve tematik belge çözümlemesi yoluyla ortaya koyulmaktadır. Konut güvencesizliği, orta sınıf ve evsizlik anahtar sözcükleriyle derlenen, yerli ve yabancı 82 belgenin çözümlemesine dayanan çalışma, öncelikle orta sınıfın konut güvencesizliği ve evsizlik sorununu ayrıntılı olarak tanımlamaktadır. Ardından güvencesiz konut piyasasına seçenek sunan barınma türlerini araştırmaktadır. İzleyen bölüm konut seçeneklerine ilişkin yazındaki eksiklikleri ve çelişkileri tartışmakta ve yeni kuramsal ve deneysel seçenekler getirmektedir. Örneğin, kimi çalışmalarda bir seçenek olarak sunulan konut paylaşımı, başka çalışmalarda düzenin bir ürünü olarak eleştirilmektedir. Bu çalışmanın katkısı konut seçeneği arayışında destekleyici mekanizmalar olarak var olan kentsel ortaklıklar, feminist kent ve toplumsal altyapı kavramlarının olanaklarına dikkat çekmesidir. Son olarak, makale Türkiye’de orta sınıfı da etkisine alan konut güvencesizliği ve evsizlik sorunlarını ele almak için kaynak taramasından esinlenmiş öneriler sunmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Konut güvencesizliği • Evsizlik • Orta sınıf • Barınma seçenekleri • Konut eylemciliği

An Essay on Exit Scenarios from the Housing Precarity Feeding Middle Class Homelessness Fears

Abstract

In the increasingly precarious atmosphere of today’s neoliberal society, the issue of housing, as a fundamental human right, is becoming precarious in a way that includes the middle classes. This study addresses the problem of housing precarity and homelessness among the middle class, little studied in urban studies and, mostly presented as a success story. The study examines the structural changes that are at the root of these problems and the ways out of them. The issue of housing insecurity as a precondition for homelessness, understood as a social process with its before and after, is presented through a detailed literature review and thematic document analysis. The study, based on an analysis of 82 national and international documents collected under the keywords housing precarity, middle class and homelessness, first defines in detail the problems of housing precarity and homelessness of the middle class and then looks for types of housing that offer alternatives to the precarious housing market. The next section discusses the gaps and contradictions in the literature on housing alternatives and offers theoretical and empirical alternatives. For example, house sharing, which is presented as an alternative in some studies, is criticized as a product of the system in others. This study contributes by pointing to the potential of concepts of the urban commons, the feminist city and social infrastructure as supporting mechanisms in the search for alternative housing. Finally, the paper presents proposals to address the problems of housing precarity and homelessness that also affect the middle class in Türkiye.

Keywords: Housing precarity • Homelessness • Middle class • Housing alternatives • Housing activism

1 Sorumlu Yazar: Meriç Kırmızı (Doç. Dr.), Ondokuz Mayıs Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Sosyoloji Bölümü, Samsun, Türkiye. Eposta: merickirmizi@gmail.com ORCID: 0000-0002-9590-180X

Atf: Kırmızı, M. (2024). Orta sınıfın evsizlik kaygısını besleyen konut güvencesizliğinden çıkış senaryoları üzerine deneme. *İstanbul Üniversitesi Sosyoloji Dergisi*, 44, 911-933. <https://doi.org/10.26650/SJ.2024.44.2.0647>

Extended Summary

It is possible to speak of the existence of a middle-class backlash in contemporary societies, which Mills diagnosed in the USA in the 1950. Mills (1969, p. 249) explained this decline in middle-class power, which he defined as the “status proletarianization” of the white-collar strata, in terms of the structural changes in working life at the time, such as rationalization, the decline in the importance of white-collar workers’ education and experience, the decline in their incomes relative to the working class and their incorporation into the unemployed class, and the expansion of the middle-class labor market. Similar conditions seem to apply to the Turkish middle class today. Despite definitional problems, the middle class in Türkiye is estimated at 10-15 million people, and their living conditions are becoming more difficult by the day. In particular, low- and middle-income groups, whose purchasing power has decreased and who do not own a home, face the problem of housing precarity. In terms of housing costs, Türkiye is now above the European and OECD averages.

Although housing, a fundamental human right, has become precarious in a way that includes the middle class in a volatile economic atmosphere, the (new) middle class has received less attention in recent urban studies than the lower or upper classes (McEwan, 2021). When it is studied, it is presented as a success story as a class that invades the city, displacing lower income groups and gentrifying or even discriminating against other social groups (Atkinson, 2006; Saraçoğlu, 2009; Şen, 2011). This study aims to fill this gap in research on the middle class by exploring housing precarity and the possibility of homelessness, the structural changes that underlie them, and ways out of them. In studies of homelessness in Türkiye, issues such as social services, (Acar et al., 2022; Balun & Şişman, 2022; Doğan & Pekasıl, 2021; Kanlı & Efe, 2021; Yeter, 2018), urban renewal as a process of “de-housing” (Baydar & Karakız, 2018, p. 154) and different homeless groups such as the elderly or middle-aged men (Gürel, Karaman & Yaman, 2024; Kaya Kılıç & Aslantürk, 2019) come to the fore. However, the issue of housing inadequacy and precariousness of the middle class has not been thoroughly investigated.

This paper accepts homelessness not as a situation, but as a dynamic process (Lee, Shinn & Culhane, 2021) and looks at its before and after in terms of the middle class. This study, inspired by personal housing experiences, firstly situates the problem of the housing precarity of the declining middle class in the international literature. The study collects academic work on housing precarity, the middle class and homelessness. A total of 82 documents are used, including 29 English articles, which have been refined according to relevance, date and number of citations from Web of Science; 12 Turkish articles from Google Scholar; company data and statistical news bulletins (6); newspaper news and columns (16); and encyclopedia entries, congress presentations, book articles and books (19). The information gathered from these documents is analyzed thematically.

Precarity is a human condition that is not limited to housing, but affects many social spheres, such as working life. This concept, which generally means “a general, pervasive ontological condition of vulnerability, displacement, and insecurity”, is in some ways associated with capitalism and its neoliberal phase (Kasmir, 2018). In the first quarter of the twenty-first century, a “precarity turn” has been spoken of, particularly in the field of labor geography (Bergan, Gorman-Murray & Power, 2021, p. 1208). However, the concept of housing precarity is a more recent use (Debrunner, Hofer, Wicki, Kauer & Kaufmann, 2024). Clair, Reeves, McKee & Stuckler (2019, p. 16) define housing precariousness as “a state of uncertainty which increases a person’s real or perceived likelihood of experiencing an adverse event, caused (at least in part) by their relationship with their housing provider, the physical qualities, affordability, security of their home, and access to essential services”.

The meaning of housing, classically conceived as “long-term and stable tenure, a site of reprieve from work, and a location of privatized family relationships” (Bergan et al., 2021, p. 1217) and an important place in people’s lives as a living space that provides well-being, life satisfaction and quality (Bobek, Pembroke & Wickham, 2021), is changing rapidly in today’s conditions. At the same time, a shift towards tenancy in traditional homeowner societies is being observed (Kemp, 2015; Waldron, 2023). Waldron (2023, p. 181) explains “generation rent”, i.e., people being trapped in tenancy more and for longer, and the associated expansion of the rental market with the commodification and financialization of housing after the 2000s, changing the tacit middle-class social contract based on home ownership. The result of all this is what Bobek et al. (2021) call as “non-linear housing careers” (Bobek et al., 2021, p. 1365), i.e., prolonged tenancy, not leaving or returning to the family home, known as “boomerang children” or “parasite singles” (Bobek et al., 2021, p. 1367), and horizontal or downward housing mobility such as house sharing.

The works that deal with housing precarity within the system do not question the ideal of home ownership on which middle class dreams (e.g., the suburban house, the car and the nuclear family as in the American dream) are based, dependent on meritocracy and provided by the capitalist system. The works that approach the issue by challenging the neoliberal city of the capitalist system, which causes housing precarity along with many other problems, look for housing concepts and types outside the systemic proposals. In doing so, these studies adopt more collective (communal), solidarity-based, care-oriented, anarchist or feminist approaches, leaving the liberal framework aside. House sharing, which is presented as an alternative in some studies, is criticized as a product of the system in others. This contradiction shows that sharing alone may not be sufficient to create an anti-capitalist housing alternative. Some commonalities found in the literature include themes such as the rise of renting over home ownership, people’s growing search for a housing alternative, and a critique of the victimization of the displaced and the

homeless. This study contributes by pointing to the potential of concepts of the urban commons (Stavrides, 2018), the feminist city (Kern, 2020) and social infrastructure (Latham & Layton, 2022) as supporting mechanisms in the search for alternative housing.

Finally, as an exit strategy suggestion for the issues of homelessness and housing, which have increasingly become a site of power relations and contestation between family and other groups, the study suggests that the counter-argument be properly framed, the data properly interpreted, housing activism and social housing production expanded.

Orta Sınıfın Evsizlik Kaygısını Besleyen Konut Güvencesizliğinden Çıkış Senaryoları Üzerine Bir Deneme

Bugünün Türkiye’inde Mills’in 50’ler Amerika’sı için saptadığı bir orta sınıf gerilemesinin varlığından söz edilebilir. Mills (1969, s. 249) beyaz yakalı tabakanın “statü proleterleşmesi” olarak tanımladığı bu güçsüzleşmeyi o dönemin çalışma yaşamındaki akılcılaşıma, beyaz yakalıların eğitim ve deneyimlerinin önemsizleşmesi, gelirlerinin işçi sınıfı karşısında azalması ve işsizlik sınıfına katılmaları, genişleyen orta sınıf emek piyasası gibi yapısal değişimlere bağlamıştır. Aynı koşullar bugün Türkiye’deki orta sınıflar için de geçerli görünmektedir (“Sizler yediniz”, 2024). Öyle ki hoşnutsuz orta sınıfların yerel seçim sonuçlarını belirlediği söylenebilmektedir (Gündoğdu, 2023; “İmamoğlu”, 2024). Yine, Bodrum gibi tatil yörelerinin tatil yapamayan orta sınıflar nedeniyle boş kaldığına ilişkin güncel haberler göze çarpmaktadır (Sağol, 2024). Aynı zamanda, ekonomideki genel yüksek enflasyon ortamı ki gerekçeleri konusunda da ayrı görüşler vardır (Gündoğdu, 2024), her alanda olduğu gibi konut ederlerini de artırmakta ve alım gücü düşen ve ev sahibi olmayan alt ve orta gelir gruplarını bir konut güvencesizliği sorunuyla karşı karşıya bırakmaktadır.

Gündoğdu (2023) orta sınıf diye bir şeyin gerçekte olamayacağı uyarısını yapmaktadır. Türkiye koşullarında orta sınıfı şöyle tanımlamaktadır: “En az 2 kuşaktır kentli, kozmopolit yaşama uyum sağlamış, meslek sahibi olduğu için nitelikli emeğe haiz, vasatın üzerinde bir eğitim geçmişi olan, maaşlı veya yevmiyeli çalışan ama asgari ücretin üzerinde gelir sahibi olan kesimler”. TÜİK’in (2024b) mayıs ayında yayımladığı ücretli çalışan istatistiklerine göre, sanayi, inşaat ve ticaret-hizmet sektörlerinde ücretli çalışan sayısı 15 milyon 669 bin 792 kişidir. Gündoğdu da aynı yazısında asgari ücret üzeri maaş alan yaklaşık 11 milyon ücretli çalışmanı orta sınıf kapsamında değerlendirebileceğini ima etmektedir. Akarçay’ın (2016, s. 45) tanımına göre, “Yeni orta sınıf, eski orta sınıfın salt hizmet sektörü içerisinde yer alan bürokratik, sıradan işleri yapan bir sınırlandırmadan çıkararak, iyi okullarda (ortaöğretim ve yükseköğretim dahil olmak üzere) eğitim görmüş, profesyonel, yönetici ve girişimci özellikleri ile öne çıkan bir profil sergilemektedir”. Aynı zamanda, kendilerini dışarıda yemek gibi tüketim alışkanlıkları üzerinden ayırtırlar (Akarçay, 2016). Bütün bu veriler ışığında kimi zaman dile getirildiği gibi bugün orta sınıfın ortadan kalkmadığı, ancak yaşam koşullarının güçleştiği sonucuna varılabilir.

Konut konusu özelinde, Türkiye’de son birkaç yıldır özellikle yoğunlaşan barınma sorununun önünü alabilmek için hükümetin iki yıldır uygulayıp Temmuz 2024 başında uygulamadan kaldırdığı (“Zam sınırı”, 2024) %25 kira artışı üst sınırı kuralı geçerli olduğu süre içerisinde tam olarak uygulanamamıştır. Avrupa İstatistik Ofisi’nin Mayıs 2023-2024 verilerine göre, Türkiye yıllık konut kirası artışında yaklaşık %125’le birinci sırada yer almaktadır (Polat, 2024; “Türkiye kira”, 2024); 2024’ün ilk çeyreğinde de Türkiye konut ve kira endekslerinde OECD ortalamasının üzerindedir (Ay, 2024). Türkiye’de 2023 yılı

hanehalkı harcamaları içinde en yüksek oran %23,9'la konut ve kira giderleri olmaktadır (TÜİK, 2024a). Avrupa'da konut kirasının harcanabilir hanehalkı geliri içindeki payı 2020'de ortalama %18,5 birlikte, Türkiye'dekine yakın kira artış oranları için Budapeşte örneğindeki gibi sekiz yıllık bir süreç gerekmektedir (Bolt ve Czirfusz, 2022, s. 44, 48). İstanbul Planlama Ajansı (İPA) başkanı Gökce'ye göre, İstanbul'un birçok ilçesinde satılık konutlar Barcelona'dan yüksektir ("Konut piyasası", 2024). İPA'nın 2006-2023 yılları arasında Türkiye'deki konut sahipliği ve kiracılığın değişimini gösteren bir grafiğine göre, son dokuz-on yıllık sürede ilki düşerken, ikincisi artma eğilimindedir (Kansu, 2024). TÜİK'e (2024c) göre, 2022-2023 arasındaki bir yıllık dönemde ev sahipliği oranı %0,5 azalırken, kiracılık oranı %0,6 artmıştır. Eylül 2023'ten başlayarak uygulamaya konulan zorunlu arbuluculuk sistemine ve ilk dört aydaki başvuruların yaklaşık %42'si anlaşmayla sonuçlanmasına (T.C. Adalet Bakanlığı, 2023) karşın, yerinden edilmeler ("Konut krizi", 2023) ve yetersiz konut sorunlarının büyüdüğü gözlemlenmektedir (Karagöz, 2023). Ek olarak, 2019'de yürürlüğe giren Türkiye Bina Deprem Yönetmeliği'ne (Resmî Gazete, 2018) karşın, 2023'te yaşanan depremler yönetmeliğin uygulama eksikliklerini açığa çıkarmıştır. Depremler neden oldukları kitlesel ölümlerin acısının yanında, birçok insanımızı da evsiz bırakmıştır; etkilenen on bir ilde ağır, orta ve az hasarlı konut sayısı toplamı yaklaşık iki milyondur (TMMOB, 2023, s. 190). Tekeli (2023) deprem kültürü olan kentlerde ev sahibi olan ya da olmayan her kesimden insanın yıkılmayacak konutlarda yaşaması hedeflenemese de yıkımın boyutlarının azaltılabileceğine dikkat çekmektedir. Bütün bu barınma sorunlarına karşın, konut sorununa ilişkin geniş katımlı toplumsal hareketler sınırlı sayıdadır. Öğrencilerin büyük kentlerdeki barınma sorunlarına dikkat çekmek için 2021'de başlattıkları ve KYK yurtlarındaki olaylara tepki vererek sürdürdükleri Barınmıyoruz Hareketi, öğrenciler gibi çalışmayan ve düzenli geliri olmayan kesimlerin kentlerdeki barınma sorununa yönelik kurumların bilinçlendirme çalışmaları ("Öğrencinin gücü", 2024), kentsel dönüşüm mahallelerinde yaşayanların oluşumları ve Hataylı depremedelerin oluşturduğu Barınma Hakkı Platformu ("Barınma hakkı", 2024; Bayraktar, 2024) bu konudaki belli başlı halk hareketi örnekleridir.

Değişken bir ekonomik ortamda, insanların ana haklarından biri olan barınma orta sınıfları da içine alan bir biçimde güvencesizleşiyor. Buna karşılık, yakın dönem kent çalışmalarında (yeni) orta sınıf alt ve üst sınıflar karşısında daha az ilgi çekmiştir (McEwan, 2021). Çalışıldığında bir başarı öyküsü gibi sunulurken, daha çok kenti işgal edip, daha düşük gelir gruplarını yerinden eden, soylulaştırıcı, hatta kimi zaman başka toplumsal kesimleri dışlayıcı bir sınıf olarak resmedilmiştir (Atkinson, 2006; Saraçoğlu, 2009; Şen, 2011). Bu çalışmalarda orta sınıflar kentin yoksullarına bakım ve temizlik alanlarında iş olanağı yaratan sınıflı oluşturmaktadırlar (Suğur, Suğur ve Gönç-Şavran, 2008). Aynı biçimde, Akcan (2016, s. 107-108) Ankara ve İstanbul'da yeni orta sınıflar üzerine yaptığı çalışmasında elde ettiği bulgulara göre, bu kesimin kendini "yeni emek süreçlerinin kazanan mutlu azınlığı" olarak ortaya koyduğunu ve toplumsal hareketliliği "çalışarak yükselme" düşüncesi üzerine, yani bireysel olarak kurguladığını saptamıştır.

Oysa günümüz neoliberal toplumunun artan güvencesizlik ortamında orta sınıflar da toplumsal yaşamda iki yakalarını bir araya getirmekte güçlük çekmektedir ve kişisel toplumsal statü algıları değişmiştir (Alonso, Fernandez Rodríguez ve Ibanez Rojo, 2017), çünkü çalışma vb. her alanda güvenlik zırhları delinmiştir (Bobek, Pembroke ve Wickham, 2021). Türkiye’de evsizlikle ilgili çalışmalarda sosyal hizmet (Acar ve ark., 2022; Balun ve Şişman, 2022; Doğan ve Pekasıl, 2021; Kanlı ve Efe, 2021; Yeter, 2018), bir “evsizleştirme” (Baydar ve Karakız, 2018, s. 154) süreci olarak kentsel dönüşüm ve yaşlılar ya da orta yaşlı erkekler (Gürel, Karaman ve Yaman, 2024; Kaya Kılıç ve Aslantürk, 2019) gibi ayrı evsiz topluluklarına ilişkin konular ön plana çıkmaktadır. Ancak bir evsizleştirme öncülü olarak orta sınıf konut yetersizliği ve güvencesizliği konusu yeterince ele alınmamıştır. Bu çalışmayla orta sınıflara ilişkin bu araştırma açığı konut güvencesizliği ve bunun sonucunda evsizlik olasılığı, bunun gerekçelerini oluşturan yapısal değişimler ve konut güvencesizliği ve evsizlik olasılığından çıkış olanakları açısından ele alınıp giderilmeye çalışılacaktır.

Yöntem

Bu yazıda evsizlik bir durum olarak değil, dinamik bir süreç (Lee, Shinn ve Culhane, 2021) olarak ele alınacak ve öncesi ve sonrasına orta toplumsal tabakalar açısından bakılacaktır. Bu yazının ortaya çıkış gerekçesi yazarın kendi kiralık konut sorununa ek olarak, özellikle kira artışı üst sınırının kaldırıldığı Temmuz öncesinde yakın çevresinde gözlemlene fırsatı edindiği artan ev sahibi-kiracı anlaşmazlıkları ve kimse pek öyle tanımlamasa da bunların sonucunda ortaya çıkan yerinden edilmelerdir. Bu nedenle, kişisel deneyimlerden yola çıkan bu çalışma öncelikle, gerileyen orta sınıfların konut güvencesizliği sorununu uluslararası yazın içerisinde konumlandıracaktır.

Bu literatür çalışmasında, konut güvencesizliği, orta sınıf, (gizli) evsizlik konularıyla ilgili akademik çalışmalar derlenmiştir. İlgi, güncellik ve atıf sayısına göre Web of Science’den süzülen 29 İngilizce makale; Google Akademik’ten süzülen 12 Türkçe makale; kurumsal veriler ve istatistik haber bültenleri (6); gazete haber ve makaleleri (16) ve ansiklopedik bilgi, kongre bildirisi, kitap bölümü ve kitaplar (19) olmak üzere toplam 82 belge incelenmiştir. Bu belgelerden edinilen bilgiler tematik olarak çözümlenmiştir. Derlenen çalışmalar öncelikle konut güvencesizliği, ev sahipleri, evsizlik yörüngesi, gençlik ve ev kariyeri, gizli evsizlik, orta sınıf ve sosyal konut gibi temalar altında sınıflandırılmıştır. Ardından konut güvencesizliği, gizli evsizlik ve orta sınıf temalarındaki çalışmalar kendi içinde ayrıntılı olarak incelenmiş ve tanımlamalar, gerekçeler, etkiler ve çıkış seçenekleri maddeleri altında özetlenmiştir.

Çalışmada öncelikle ilgili yazına göndermeler yoluyla sorun ortaya koyulduktan sonra, orta sınıfları gün geçtikçe etkisine alan ve yaşam kalitelerini azaltan, “gizli evsizlik” (Villa-Rodríguez, de la Fuente-Roldán ve Sánchez-Moreno, 2023) olarak da

sınıflandırılabilir barınma sorunundan çıkış seçenekleri ele alınmaktadır. Böylelikle, giderek güçsüzleşen orta sınıfların bütünüyle özelleşmiş bir konut piyasası karşısında olası evsizlik ve yerinden edilmeye nasıl başa çıkabileceklerinin ipuçları sunulmaktadır.

Tartışma bölümünde, kaynak taramasından elde edilen önemli bulgular bu kez karşılaştırmalı olarak, ortak noktaları saptayıp, çelişkili yönleri ve eksikliklerini de ortaya koyacak biçimde incelenmiştir. Yazının sonuç bölümündeysen, Türkiye’deki konut güvencesizliği ve evsizlik sorunları için, derlenen kaynaklardan esinlenen belli başlı çözüm önerileri üzerinde durulmuştur.

Orta Sınıfın Konut Güvencesizliği

Güvencesizlik (*precarity*) sanayi sonrası toplumlarda yalnızca konut alanıyla sınırlı kalmayan ve çalışma alanı başta olmak üzere, birçok toplumsal alanda etkisini gösteren bir insanlık durumudur. Genel olarak, “kırılganlık, yerinden edilme ve güvensizliğin genel ve yaygın varoluşsal durumu” anlamına gelen bu kavram bir yönüyle kapitalizm ve onun neoliberal aşamasıyla özdeşleştirilmiştir (Kasmir, 2018). Kimi araştırmacılar yeni kitlesel bir *prekarya* sınıfının oluşumundan söz ederken (Standing, 2018), başka araştırmacılar ya bu durumun günümüzle sınırlı olmadığını ya da işçi sınıfını güvenceli güvencesiz diye ayırmanın işçi sınıfı hareketine olumsuz etkisi olabileceği düşüncesiyle bu kavramı tartışmaya açmıştır (Breman ve van der Linden, 2014; Harvey, 2012). Buna karşılık, “düzenli işlerin, erişilebilir konutların ve toplumsal refah hizmetlerinin eksikliği” gibi güvencesizlik sorunları özellikle 2000’lerden sonra EuroMayDay, 15-M Hareketi gibi oluşumlar üzerinden protesto edilmeye başlanmıştır (Kasmir, 2018). 1990’larda Harvey (1990) ve Sennett (1998) bu yeni düzene ait varoluş biçimine geçiş postmodernizm ve post-Fordizm kavramları üzerinden ele almışlardır. 21. yüzyılın ilk çeyreğinde özellikle, emek coğrafyası alanında bir “güvencesizlik dönemeci”nden söz edilmeye başlanmıştır (Bergan, Gorman-Murray ve Power, 2021, s. 1208).

İlgili yazına göre konut güvencesizliği kavramı daha yeni bir kullanımdır (Debrunner, Hofer, Wicki, Kauer ve Kaufmann, 2024). Clair, Reeves, McKee ve Stuckler (2019, s. 16) konut güvencesizliğini (*housing precariousness*) “bir kişinin konut sağlayıcılarıyla ilişkilerinden (en azından kısmen), evlerinin fiziksel özelliklerinden, ekonomik erişilebilirliğinden, güvenliğinden ve gerekli hizmetlere erişimden kaynaklanan ve gerçek ya da algılanan olumsuz bir olay yaşama olasılığını artıran bir belirsizlik durumu” olarak tanımlamaktadır. Güvencesiz konutu Bolt ve Darling’se (2022, s. 14) şöyle tanımlar: “İnsanların ya uygunsuz, güvenliksiz, karşılanamaz ya da güvensiz evlerde yaşaması ya da hiç evlerinin olmaması ve sokakta evsiz olarak ya da devletlerin, hayır kurumlarının ve kimi dinsel örgütlerin sundukları pansiyonlar, kamplar ya da geçici konaklamalarda yaşamaları”.

Pandemiyle birlikte ekonomi, çalışma, toplumsal ilişkiler, sağlık vb. konulara ilişkin koşullardaki yapısal gerilemeler (Raynor ve Frichot, 2023) bağlamında yoğunlaşan

konut sorunu ve güvencesizliği, kişilerin barınma koşullarına ek olarak, ev sahipliği ve aile kurma gibi yaşam planlarını ve fiziksel ve psikolojik sağlıklarını da olumsuz etkilemektedir. Bunun nedeni, klasik anlamda, “uzun dönemli ve kalıcı kullanım hakkı, işten uzaklaşma alanı ve özelleştirilmiş aile ilişkilerinin yeri” (Bergan ve ark., 2021, s. 1217) olarak düşünülen evin, iyilik, yaşam doyumu ve kalitesi (Bobek ve ark., 2021) sağlayan bir yaşama alanı olarak, insanların yaşamlarında önemli bir yer tutmasıdır. Ancak bu geleneksel ev algısı günümüz bağlamında çeşitli etmenlere bağlı olarak hızla değişmektedir. Örneğin, Madden ve Marcuse (2016) konut sorunu geçmişten bugüne var olsa da 2008 finansal krizinden sonra orta sınıfları da etkileince yeniden bir konut krizinden söz edilmeye başlandığını altını çizerler. Öncelikle, savaşlara ve göçlere neden olan küresel jeopolitik, “neoliberal kentsel proje” (Ferreri ve Glucksberg, 2016, s. 1) ve onun alt süreçleri olan özelleştirme, metalaştırma (Madden ve Marcuse, 2016), finansallaşma, devletin sosyal konut üretiminden geri çekilmesi ve kemer sıkma politikaları insanları genel iyilik durumları için vazgeçilmez olan “yerleşme” (*emplacement*) durumundan alıkoymaktadır.

Bu anlamda, konut güvencesizliği yalnızca “konut giderleri ya da yasal yönler”le açıklanamayacak, daha kapsamlı tanımlanması gereken bir sorundur (Debrunner ve ark., 2024, s. 2). Debrunner ve arkadaşları (2024, s. 13-14) konut güvencesizliği denilince, konutun ödenebilirliği, kira güvencesi, konuttan hoşnutluk, mahallenin kalitesi ve topluluk uyumu gibi boyutların da dikkate alınması gerektiğini ve değişik kırılgan kesimlerin bu ölçütler açısından ayrı birtakım gereksinimleri olabileceğini ortaya koymuşlardır. Örneğin, konut güvencesizliği açısından en kırılgan kesim olan kiracıların, çocuklu ailelerin ve azınlıkların gereksindikleri konut durumu güvencesiyle, yaşlı yaşayanların gereksinim duyduğu “toplumsal katılım ve topluluk etkinleştirme programları” birbirinden ayrıdır. Kanada’da evsizlere yönelik kamu girişimlerini eleştirel bir gözle inceledikleri çalışmalarında Malenfant ve Brais (2023) “konut öncelikli model” (*housing first*) gibi geçerli uygulamaların korumacı (*paternalist*) bir mantıkla çaresiz gösterip hizmet sundukları evsiz kesimlerin gereksinimlerine karşılık veremediğini ve evsizlik sorununun sorumluluğunu bu kişilerin kendilerine yıktığını belirtmektedirler. Malenfant ve Brais (2023) genel olarak “konut hakkı” düşüncesinin evsizi hastalıklaştırma (*pathologization*), sorumlulaştırma (*responsibilization*), ama aynı zamanda, güçsüzleştirme ve var olan güç dengelerini (*hierarchies of power*) sürdürme gibi sonuçları nedeniyle amacına hizmet etmediğini ve evsizlik ve konut güvencesizliğinin ana gerekçesi olan kapitalizme de dokunmadığını ileri sürmektedir.

Aynı biçimde, Ferreri ve Glucksberg (2016) de niteliksel ve niceliksel konut krizinin yalnızca bir konut arzı sorunu olmadığı savlarını Londra’da 1990’larda yüksek yoğunluklu toplu konutların yıkılması nedeniyle binlerce ailenin evsiz kalması örneğiyle açıklarlar. Ek olarak, toplu konutların yeniden yaratılması ve soylulaştırılmasıyla ilgili eleştirel kentsel çalışmalarda yaşayanların mülksüzleştirilmesine odaklanan ve onları

kurbanlaştıran söylemlerin egemen olduğunun altını çizerek, yerinden edilmenin çok katmanlı, ilişkili ve mekânlı bir süreç olduğunu öne çıkaran, daha yavaş ve yerleşik, etnografik çalışmalar yapılmasını önerirler. Ancak yazarlar neoliberalleşen toplumların neoliberalleşen kentlerindeki bir yanda güvencesiz çalışan ve kariyerlerinin başındaki araştırmacılar, öte yanda orta sınıf varlıklı araştırmacılar ikileminin olduğu neoliberal üniversitelerde istenilen türde çalışmaların yapılabilme olasılığını düşük görürler. Böylece kentsel dönüşümle yerinden edilen insanların durumunu inceleyen araştırmacıların da aynı güvencesizleştirme süreçlerinden doğrudan etkilendiklerinin altını çizerek, Aynı ikilem bir piyasa çözümü olarak “amaca yönelik öğrenci konaklaması”nın (*purpose built student accommodation*) ortaya çıkardığı “ayrıcılıkçı coğrafyalar” ve “öğrenci prekaryası” (*student precariat*) arasında kutuplaşan yükseköğretim kurumu öğrencileri için de gözlemlenmektedir (Reynolds, 2020, s. 4).

Her ne kadar ülkelerin tarihsel ve toplumsal bağlamı içerisinde gelişmişlik ve neoliberalleşme düzeyleri ve bunlara bağlı olarak konut politikaları birbirlerinden ayrışsa ve kimi devletler sağ, kimileri sol ellerine ağırlık verse de (Bourdieu, 1998), yaygın eğilim konut sorununun giderek daha çok finansallaşma vb. yöntemlerle piyasa çözümlerine bırakılmasıdır. Greenop ve Brugman Alvarez (2022, s. 248) konut politikalarındaki bu yakınsamayı şöyle dile getirmektedir: “Tayland ve Brezilya’da olduğu gibi, hükümetlerin öncülük ettiği birkaç konut politikası örneğine karşın, dünyanın en varlıklı ülkelerinde konut kırılganlığının en uç biçimlerinin —çatısızlık ya da evsizlik— ele alınmadığı ve sürdüğü göz önüne alındığında, dünyanın dört bir yanındaki çoğu hükümetin tutumu herkes için uygun konut sağlamanın olanaklı olmadığıdır; gerçekte, aynı ülkelerde genişleyen demografik kesimler arasında konut güvencesizliği artmaktadır.” Öte yandan, Speer’a (2024) göre, konut güvencesizliğinin ve evsizliğin değişik coğrafyaları etkilemesi ayrı zamanlarda ve ayrı yollarla, örneğin, yapısal ekonomik reformlar gibi, olmuştur ve ortaya çıkardığı sonuçlar da değişebilmektedir; örneğin, küresel güney ülkeleri için kayıtdışı konut oluşumu gibi. Ancak ülkelerin konut politikalarına ilişkin bölgesel ayrılıklar ve bunların konut sorununa yansıma biçimleri bu çalışmanın kapsamı dışındadır ve burada ayrıntılı olarak ele alınmayacak ve çalışma konut güvencesizliği açısından yakınsayan, ortaklaşan yönlerle sınırlandırılacaktır.

Bu bölümde son olarak, konut güvencesizliğinin somut olarak ne gibi sonuçları olmaktadır ve bu sorun karşısında etik araştırmalar dışında neler yapılabilir soruları ilgili yazın ışığında ele alınacaktır. Öncelikle ilgili araştırmalarda geleneksel olarak insanların ağırlıklı ev sahibi olduğu gelişmiş toplumlarda kiracılığa doğru bir değişim olduğunun altı çizilmektedir (Kemp, 2015; Waldron, 2023). Türkiye gibi gelişmekte olan toplumlarda da konut sahipliğinde bir azalma ve kiracılıkta artış olduğu güncel haberlere yansımaktadır (Kansu, 2024). Waldron (2023, s. 181) “kuşak kirası” (*generation rent*) olarak adlandırılan, insanların giderek daha çok ve uzun süreler

kiracılığa tutsak olması durumunu ve buna bağlı olarak genişleyen kira piyasasını özünde, 2000'lerden sonra konutun metalaşması ve finansallaşmasının orta sınıfların ev sahipliğine dayalı sözsüz toplumsal sözleşmelerini değiştirmesiyle açıklamaktadır. McKee ve arkadaşları (2017) çalışma, konut ve gıda güvencesizliğini kırılganlık ve toplumsal dirençlilikle ilişkilendirerek güvencesizliğin yarattığı sağlık sorunlarına dikkat çekmektedir.

Bütün bunların sonucunda, Bobek ve arkadaşlarının doğrusal konut yolları ve konut basamaklarında yukarı doğru konut hareketliliği yerine, “doğrusal olmayan konut kariyerleri” (Bobek ve ark., 2021, s. 1365) dedikleri uzamış kiracılık, aile evinden ayrılmama ya da oraya geri dönme ki “bumerang çocuklar” ya da “parazit bekârlar” (Bobek ve ark., 2021, s. 1367) olarak adlandırılmaktadır ve konaklama paylaşımı gibi yanal ya da aşağı yönlü konut hareketliliği ortaya çıkmaktadır. Öyle ki emek piyasasındaki standart olmayan ve güvencesiz işlerin yarattığı “sözleşmeli güvencesizlik”, konut gibi başka alanlara taşarak, neredeyse “bir güvencesizlik döngüsü”ne (Bobek ve ark., 2021, s. 1378) yol açmaktadır. Çalışma ve konut ilişkisiyle ilgili toplumsal sözleşmeyi bozmakta, konut işini “şansa, toplumsal ağlara ve doğru bağlantıları olacak kadar şanslı olmaya” bırakmaktadır (Bobek ve ark., 2021, s. 1379). İzleyen bölümde evsizlikle sonuçlanabilecek konut güvencesizliğinden çıkış yollarına ilişkin ilgili yazında ele alınan seçenekler özetlenip değerlendirilecektir.

Güvencesiz Konut Piyasasına Seçenek Sunan Barınma Türleri

Konut güvencesizliğiyle ilgili çalışmalarda bu soruna ve yol açabileceği evsizlik gibi başka sorunlara getirilen çözüm yolları neoliberal ekonomik düzenin içinde kalan ve bir tür yara bandı işlevi görenler ve eleştirel araştırmacıların sorunun kaynağını politik-ekonomik düzenin kendisinde görüp düzen dışında aradıkları çözüm seçenekleri olarak ikiye ayrılabilir. Waldron (2024) gibi kimi araştırmacılar kira kuşağının ev sahipleri karşısında başvurduğu seçenekleri ideal kiracı profili çizmekten kısırtıcılığa dek uzanan bir başa çıkma stratejileri yelpazesi olarak incelemişler ve çaresiz kiracı algısını yıkmışlardır. Konut güvencesizliğine düzenin içinden bakan çalışmalarda kapitalist düzenin insanlara sunduğu meritokrasiye dayalı orta sınıf düşlerinin (örneğin, Amerikan rüyası diye anılan banliyö evi, araba ve çekirdek aile) üzerine kurulduğu konut sahipliği ülküsü sorgulanmamaktadır (Bobek ve ark., 2021; Debrunner ve ark., 2024). Bobek ve arkadaşları (2021) İrlanda’da ev sahibi olmanın, sağladığı kullanım hakkı güvencesi nedeniyle nüfusun büyük bir bölümü için önemli bir hedef olmayı sürdürdüğünü, ama bu hedefin araştırma için görüştükları sözleşmeli çalışanlar için artık ertelenmekten öte, erişilmez olduğunu söylemektedir. Aynı biçimde, Debrunner ve arkadaşları (2024) büyük kentlerin çeşitli kırılgan yaşayanları içinde en güvencesiz buldukları kiracıların aynı zamanda konutlarından ve mahallelerinden en hoşnutsuz kişiler olduklarını ve topluluk uyumu puanlarının da düşük olduğunu saptamıştır.

Ancak bu yazarlar kentlerin değişik kırılğan kesimlerinin gereksinimlerine uyarlanmış politika önerileri geliştirilerek, “en kırılğanları koruyan bir kapsayıcılık kentinin planlanması” (Debrunner ve ark., 2024, s. 14) dışında, düzenin kendisine bir eleştiri getirmemektedirler.

Yarattığı pek çok soruna ek olarak, konut güvencesizliğine neden olan kapitalist düzenin neoliberal kentini hedef alan bir bakış açısıyla konuya yaklaşan çalışmalarda, düzenin seçenekleri dışında kalan ev anlayışları ve barınma biçimleri araştırılmaktadır. Bunu yaparken, liberal çerçevenin dışına çıkıp daha toplulukçu (ortaklaşmacı), dayanışmacı, bakım odaklı, anarşist ya da feminist yaklaşımlar benimsenmektedir. Kapsali’nin (2024) feminist bir kavram olan “çapraz dayanışmayı” (Yural-Davis, 2023) konut güvencesizliği sorununa uyarlayıp, mülteci dayanışması işgallerini ve tabandan gelen konut hareketlerini kapsayan Atina ve Selanik’ten Yunan kira hareketlerini ve bunların resmi konut politikalarıyla bir iletişim kanalı olma ve kurumsal değişim yaratma olasılığını incelediği çalışması bunun bir örneğidir. Yazara göre, Yunan kentlerindeki konut krizinin gerisinde finansal kriz, göçmen krizi ve Airbnb gibi platformlar üzerinden “dijital göçebe” olarak adlandırılan yabancıların yarattığı konut istemi gibi gerekçeler yatmaktadır. Kapsali’ye (2024) göre, bütün bu sorunların yol açtığı konut güvencesizliği sorunu hem yeni bir kiracı politik özne yaratmış hem de değişik mekânları, coğrafyaları, zamanları ve toplulukları çaprazlamasına kesen yeni dayanışma olanaklarının ortaya çıkmasını sağlamıştır. Böylece çeşitli toplumsal kesimler kendi kimliklerinden sıyrılıp ya da kimliksizleşip (*disidentification*) konut güvencesizliği karşıtlığında ortaklaşabilmişlerdir.

Raynor ve Frichot (2023) Melbourne’de 2020 ortalarında COVID-19 pandemisi sırasındaki bir eve kapanma döneminde ev paylaşımı yapan yirmi kişiyle yaptıkları görüşmelere dayalı çalışmalarında pandeminin belirsizliklerle dolu güç koşullarında geleneksel olmayan hanehalklarındaki dayanışmacı davranışları incelemişlerdir. Yazarlar umursamaz ya da yeterli bakım hizmeti sağlayamayan (*care-less*) politikalar ve konut piyasasıyla çevrili bu kişilerin küçük çaplı bakıcılık ve kaynak paylaşımı davranışları üzerinden güvencesizliği nasıl pazarlık edilebilir bir konuya çevirdiklerini sergilemektedir. Melbourne çalışması aile-piyasa ikilemi içine sıkıştırılmış bakımın eşitsizlikli dağıtıldığı bir ortamda, konut ödenebilirliği, güvencesiz emek piyasası vb. zoraki koşullardan doğan, ancak gönüllülüğe ve arkadaşlığa dayanan konut paylaşımının insanlar için iyi bir seçenek oluşturabileceğini ortaya koymaktadır. Raynor ve Frichot’un (2023, s. 1866) geçicilikten çıkıp birer “bakım altyapısı”na dönüşebileceğini düşündükleri paylaşılan konutlar, onları çevreledikleri bakım ve kaynak ağlarıyla insanların finansal, duygusal, bedensel vb. gereksinimlerini karşılayabilmektedirler. Bu gerekçelerle, Raynor ve Frichot (2023) konut paylaşımını onaylamaktadır.

Buna karşılık, Bergan ve arkadaşları (2021, s. 1204) konut paylaşımını New York ve San Francisco gibi çekim merkezlerinde güvencesiz çalışan “yeni yaratıcı sınıflar”

olarak dijital göçebelere birlikte yaşama (*coliving*) kavramı adı altında düzenin sunduğu bir seçenek olarak eleştirel bir bakışla ele almaktadır. Yazarlar bu türden konutları pazarlayan internet sitelerinde içerik çözümlemesi yaparak, ekonomik düzenin bir göstergesi olduğunu ileri sürdükleri birlikte yaşamının, “güvencesiz emek için bir ev”e (Bergan ve ark., 2021, s. 1205) karşılık geldiğini ve evin klasik tanımlamalarını değiştirerek, onu bir çalışma ve toplumsallaşma mekânına dönüştürdüğünü ortaya koymaktadır. Sonuçta, birlikte yaşamak güvencesizlikten bir çıkış seçeneği olmak yerine, “güvencesizliğin yürürlükte kalmasını sağlayan” (Bergan ve ark., 2021, s. 1218) bir araç olmakla sınırlı kalmaktadır. Bu tartışmalar tek başına konut paylaşımının düzen karşıtı bir konut piyasası seçeneği yaratmada yetersiz kalabildiğini göstermektedir.

Malenfant ve Brais’in (2023) konut güvencesizliği karşısında anarşist bir kavramsal çerçeve önerisi bu açıdan dikkate değerdir. Aynı biçimde, Ferreri ve Glucksberg’in (2016) neoliberal kenti ve neoliberal üniversiteyi güvencesizlik ortak paydasında karşısına alan ve sosyal konutları yıkan, binlerce insanı evsiz bırakan, kentleri soylulaştıran ve üniversiteleri bile kendisine benzeten neoliberal kentsel projeye nasıl savaşılamayacağını açıklayan değerlendirmesi de düzen dışı seçenek arayışının iyi bir örneğidir. İlk makale bunu doğrudan bir soru olarak şöyle dile getirmektedir: “metalaşmış ev kavramları ve bireyselleştirilmiş evsizlik anlayışları üzerinden doğası gereği her zaman konut güvencesizliğini yaratacak olan bir düzeni nasıl kabul etmeyi reddedebiliriz?” (Malenfant ve Brais, 2023, s. 3). Malenfant ve Brais’in (2023, s. 4) yanıt önerisi düzenle bütünleştiğini düşündükleri konut hakkı kavramı yerine, dayanışmayı, gönüllü katılımı, amaca uygunluğu, toplumsal değişimi ve zararı gidermeyi öne çıkaran “anarşist bir konut adaleti” savunusudur. Bu sayede, değiştirmeyi umdukları bir şey de Thistle’dan alıntıladıkları gibi “bireyselleştirilmiş, beyaz üstünlükçü, heteronormatif, yerleşimci sömürgeci ev kavramları”dır (Malenfant ve Brais, 2023, s. 1). Bu anlamda çalışma ev kavramının hangi yönde değişmesinin olumlu ve güvencesizlik karşısında etkili olacağına ilişkin tartışmaya sömürgecilik eleştirisini işin içine katan ilginç bir katkı sunmaktadır. Ferreri ve Glucksberg (2016) de soylulaştırma gibi dönüşümler sonucunda yerinden edilen insanları kurban gibi sunmayan feminist bir bilgi üretimini savunmanın yanında, konut güvencesizliği ve evsizliğin gerisinde yatan bu tür süreçlerle üniversite içinde ve dışında, kentin yaşayanları, araştırmacıları ve toplulukları olarak ortaklaşa bir biçimde savaşmamız gerektiğini belirtmektedir.

Tartışma

Konut güvencesizliği ve bunun olası bir sonucu olarak evsizlikle ilgili yazına baktığımızda, bu sorunun kapitalizmin 1980 sonrası dönemdeki neoliberal aşamasında orta sınıfları da kapsayacak biçimde büyüdüğü gözlemlenmektedir. Yukarıda bir bölümü özetlenmiş olan bu yazında yapılan kimi ortak saptamalar dikkat çekmektedir.

Geleneksel konut sahibi toplumlar da içinde olmak üzere, konut sahipliğinde bir azalma ve kira sektöründe bir artış bu ortak saptamalardan bir tanesidir ki güncel haberlere göre Türkiye için de aynı durum söz konusudur. Öyle ki ilgili yazında kiralık konut kapanından çıkamayanları nitelemek için “kuşak kirası” (ya da kuşak rantı) denilen bir tanımlama bile ortaya çıkmıştır. Bu topluluk kiracılığı uzun süren insanları kapsadığı gibi, aile evinden ayrılamayan ya da aile evine geri dönen genç insanlara da gönderme yapmaktadır. İkincisi için daha çok bumerang çocuklar ya da parazit bekârlar denilmektedir.

İkinci bir ortak nokta olarak, yaygın konut sorunu karşısında insanların özelleştirilmiş ve finansallaştırılmış konut piyasası ve sosyal konut sağlama görevinden geri çekilen devlet dışında kalan seçeneklerin arayışına girdikleri görülmektedir. İngiltere ve İrlanda örneklerinde olduğu gibi, öğrenci konutlarının bile özelleştirildiği bir ortamda bu seçeneklerden biri konut paylaşımı olmaktadır. Bu uygulama Türkiye’de geçmişten bu yana üniversite öğrencileri arasında var olan bir seçenek olsa da günümüzde yalnızca öğrencilerle sınırlı kalmadığı görülmektedir. Ancak yukarıda da sözü edildiği üzere, konut paylaşımı ve bunun yarattığı yeni ev anlayışı ve hane halkı türleri konusunda ilgili yazında birbiriyle çelişen saptamaların varlığı dikkat çekmektedir. Bir yanda, geleneksel aile ve ev yapılarının düzenin eşitsizliklerini yeniden üreten toplumsal yapılar ve mekânlar olmasına dikkat çekip, insanların geleneksel alanlarda sağlayamadığı karşılıklı bakımı seçilmiş ‘ailelerinde’ ve kendi ortaklaşa yarattıkları evlerinde bulabildikleri gerekçesiyle yabancı insanlar arasındaki konut paylaşımını savunan çalışmalar vardır (Raynor ve Frichot, 2023). Öte yanda, ekonomik düzenin konut piyasasına seçenek sunması beklenen konut paylaşımını nasıl içselleştirip bir ürüne dönüştürebildiğini ve bu yolla evin anlamının pek de istenilecek biçimde değişmediğini, çünkü klasik anlamda bir yeniden üretim mekânı olan evin bir üretim mekânına dönüştüğünü ortaya koyan çalışmalar vardır (Bergan ve ark., 2021).

Kiralık konut ortaklıklarına ilişkin başka bir antropolojik çalışmada Japonya bağlamında bu yeni konut türüne yönelik istemin ekonomik güçlüklerden kaynaklanmaktan daha çok, kültürel bir seçim olduğuna ilişkin bir bulgu paylaşılmaktadır (Grinshpun, 2023). Bu konuyla ilgili var olan çalışmalarda eksik kalan ve böyle değişik sonuçlar doğuran şey, konut paylaşımını kentsel ortaklıklar (müşterekler) kavramı çerçevesinde ele alıp tartışmamalarıdır. Stavrides (2018, s. 137) ortaklaşa mekânlar ve “mekânın kolektif tüketimini dikkatli bir şekilde planlayarak çoğunlukla bir ‘müşterek mekân’ sureti” yaratan soylulaştırılmış mekânı karşılaştırır. Birincisinde olup da ikincisinde olmayan özellikler mekâna eşit erişim ve kullanım haklarına ek olarak, kullanım kurallarının oylaşmaya (müzakereye) açık oluşudur. Stavrides bu konudaki eserlerinde kentsel ortaklıkların oluşabilmesi için paylaşım, artı kapitalist düzene seçenek sunma ölçütlerine vurgu yapmaktadır, çünkü tek başına konut paylaşımı olduğunda elimizde kalan paylaşım ekonomisi ve Airbnb gibi örneklerde olduğu gibi

platform kapitalizmi olacaktır (Shrestha, Gurran ve Nasreen, 2023). Oysa aynı dijital olanaklar konut rantını devre dışı bırakan ve konut sorunu olan insanları ve evsizleri geçici de olsa barındıran “ev bakıcılığı” gibi konut paylaşımı çözümleri için de kullanılabilir (Alidoust, 2023).

Üçüncü dikkate değer bir ortak nokta olarak, konut güvencesizliği sorununu özünde bir kapitalizm sorunu olarak ele alan (Malenfant ve Brais, 2023) çalışmalarda yerinden edilen insanların ve evsizlerin edilgen, çaresiz birer kurban olarak gösterilmesine yönelik tepkidir (Ferreri ve Glucksberg, 2016; Waldron, 2024). Konut sorunu karşısında dayanışmaya ve konut eylemciliğine (Kapsali, 2024) vurgu yapan bu eleştirel çalışmalara göre konut krizinin parçası olan her sınıftan ve kimlikten insan kendi kimliklerinden arınıp ortak sorun karşısında topluca hareket eden birer politik özneye dönüşmektedir. Türkiye’deki evsizlik çalışmaları arasında, evsizlere yardım edilmesi gereken yoksun kişiler dışında, daha etkin özneler olarak yaklaşanlar az sayıdadır. Kapitalist ve ataerkil düzen karşıtı konut güvencesizliği çalışmaları yetersiz konuta ya da evsizliğe seçeneklerini feminist, anarşist vb. ayrı yaklaşımlarda ve bunların olanak sağladığı, örneğin gönüllü ilişkilerde aramaktadırlar, çünkü bu sayede düzen kaynaklı yaygın güvencesizliğin pazarlık edilebilir bir duruma dönüşmesi söz konusu olabilmektedir (Raynor ve Frichot, 2023).

Bu noktada artık konut güvencesizliği ve evsizlik sorunları karşısında ezilmiş çaresiz kişiler değil, konut dayanışması ve ortak yaşam pratikleri üzerinden politikleşmiş ve düzen karşısında belirli bir pazarlık gücü elde etmiş insan topluluklarından söz edilmektedir. Buradan yola çıkarak, konut konusundan ayrı olarak, feminist coğrafya ve planlama alanlarında sıklıkla kullanılan feminist kent (Kern, 2020), umursayan ya da bakım veren topluluklar (*caring communities*) (The Care Collective, 2020) gibi kavramların konut güvencesizliğine seçenek arayışında da yararı dokunabileceğini ileri sürebiliriz. Ek olarak, bu yazınsal karşılaştırma herhangi bir insanlık sorunu karşısında benimsenen karşıt söylemin de önemini göstermektedir. Örneğin, 1948 İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi’ndeki barınma hakkına ilişkin maddelerin çelişkilerinden yola çıkan Merrifield (2017, s. 24), hak söylemini şöyle eleştirir ve seçeneğini de sunar: “Fakat gerçekten toplumu değiştirmek veya toplumun nasıl değiştiğini anlamak için insanların haklarını kullanıp kullanmadığını tartışmanın bize bir nebze bile yardımcı olduğuna inanan var mı? Kuşkusuz her şeyden önemlisi, insanların etkili eyleme dâhil olup olmadıkları.” Böyle söyleyerek, konut hakkı yerine konut sorunundan başka çıkış noktaları öneren Malenfant ve Brais’in (2023) düşüncesine yaklaşmaktadır.

Her ne kadar Grinshpun (2023, s. 521) Japonya’da yeni moda olan konut paylaşımını konut piyasasının dışındaki bir seçenek olarak sunmasa da arkasında yatan ve güvencesizlikle yakından ilişkili olan nedenler başka gelişmiş ülke bağlamları için de

sözü edilen, aile ve şirket gibi eskinin güçlü kurumlarına dayalı toplumsal sözleşmenin bozulmasından ayrı değildir (Bobek ve ark., 2021). Bunun sonucunda genç insanların arayışına girdiği kendilerini içinde iyi duyumsadıkları güvenli evi, yazar Japonca'daki *ibasho* kavramıyla açıklamaktadır. Grinshpun'ın Allison'dan (2013) alıntılacağı gibi genelde olmayana ergi yöntemiyle “*Ibasho ga nai*” (kalacak yerim yok) cümlesiyle dile getirilen bu kavram insanın kendini güvende ve rahat duyumsadığı ve benimsendiği yer gibi anlamlar taşımaktadır. Uluslararası yazındaki buna yakın başka bir kavram “üçüncü mekân”dır (Oldenburg, 1982; 1999; 2001) ve birincil mekân olan ev ve ikincil mekânlar olarak işyeri ya da okul dışında, insanların zaman geçirip toplumsallaşabilecekleri, yani toplumla bağ kurabilecekleri mekân seçenekleri anlamında kullanılmaktadır.

Bu makalenin yazarı da 2023 baharında Japonya'nın Osaka, Saitama, Wakayama gibi büyük kentlerinde yaptığı doktora sonrası araştırma kapsamında, içinde evsizler, yaşlılar, kadınlar, yoksul ailelerin çocukları ve yabancı göçmenler gibi kırılgan kesimlerin olduğu topluluklar için, ‘kendilerini evlerinde hissedebilecekleri’ yerler ve toplumsal etkinlikler sağlamaya çalışan toplumsal girişimcilerle görüşmeler yapmıştır. Son yıllarda kentlerde bu türden anlamlı karşılaşmalara olanak tanıyan, yarı-kamusal ya da kamusal mekânlar için “toplumsal altyapı” kavramı da kullanılmaktadır ve içinde toplumsal bakım altyapısını da barındırır (Latham ve Layton, 2022). Power ve Mee (2020) bakım altyapısı kavramını konut alanına uyarlayarak, konutun maddeselliği, pazarı ve yönetilmesiyle bakımı nasıl örgütleyip etkilediğini ele almakta ve var olan konut düzenini bakım merceğinden sorgulamaktadır. Özetle, Japonca'da kendini evinde duyumsayabildiğin yer anlamındaki *ibasho*, üçüncü mekân ve toplumsal altyapı gibi kentsel olanaklar da yerine göre, gerektiğinde evin yerini alabilen ya da onu dışarıdan destekleyebilen destek ya da tampon mekanizmaları olarak düşünülebilir.

Sonuç

Günümüzde akademisyenler ve yazarlar gibi bilgi üreticileri de içinde olmak üzere orta sınıflara doğru genişleyen yaygın güvencesizlik ortamında, insanların çoğunlukla rahatlık, güvenlik, koruyuculuk gibi duygularla özdeşleştiği evin anlamı ilgili yazında belirtildiği üzere değişmektedir. Nasıl ki aile yalnızca, varsayıldığı gibi olumlu ilişkiler barındırmıyorsa, konut da günümüzde giderek aile içi ve dışı topluluklar arasında bir güç ilişkileri ve çatışma mekânına dönüşmektedir. Neoliberal kent anlayışında birçok başka kentsel mekân gibi konutun da bir çıkar çatışması mekânı olması kaçınılmazdır, çünkü konut güvencesizliği ve evsizlik sorunlarının kökeni liberal düşüncenin önerdiği gibi, bu sorunlarla karşı karşıya kalan tekil kişiler değil, politik-ekonomik düzenin kendisidir. Sorun daha somut olarak, bir yandan ekonomik koşullar gerilerken, konutun giderek metalaşması, özelleştirilmesi ve finansallaştırılmasıdır; evin kullanım değeri karşısında değişim değerinin öne

çıkmasıdır. Alt ve orta gelir gruplarının konut güvencesizliği düzenin kendisinden kaynaklı bir sorun olarak ortaya konulduğunda, çözüm önerileri de buna göre biçimlenecektir.

Önceki bölümde de kısaca değinildiği gibi çözüm konusunda işe söylemden başlanabilir. Sorunu İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi'nde sözü geçen barınma hakkına dayalı bir biçimde, yani konut hakkı çerçevesinde tanımlamak, bu hakkı tanımaya istekli bir devlet anlayışını da (sosyal devlet) yanında getirmektedir. Oysa günümüzde birçok toplumda devlet oligarşik bir yapıya bürünmüştür ve kendi takımını varsıllaştırmayı önceler. Memurlar, işçiler başta, orta sınıflar, artık eski önemini ve değerini yitirmiştir. Türkiye'de erken Cumhuriyet döneminde memurlar aynı başka toplumsal kesimler gibi değerlidir, bugün kentsel dönüşümle işlev değiştiren Ankara Kızılay'daki Saraçoğlu Mahallesi bunun bir kanıtıydı. Tarık Şengül Haydarpaşa'da yaptığı bir konuşmasında (Dertürk, 2017), erken Cumhuriyet'in insanına sunduğu ulaşım, barınma vb. hizmetlerle onu kentin en merkezine taşıyan bir yönetim anlayışı olduğunu vurgulamıştır. Bugün tam tersine, orta sınıflar yerlerinden edilmekte, ya kentin merkezden uzak bölgelerine ya da yaşamın daha kolay olduğu başka kentlere göç etmektedir. Söylemi doğru saptamak, eylemi doğru değerlendirmek kadar, istatistikleri de doğru okumak gerekmektedir. İlk dört aydaki başvuruların yaklaşık %42'si anlaşmayla sonuçlanan (ev sahibinin yararına ve piyasa koşullarına uygun bir kira miktarında anlaşmayla sonuçlanma olasılığı yüksek olsa da) arabalulukla övünmek yerine, en başta ilgili dönemde 76 bin 780 kira uyumsuzluğu dosyasının varlığı sorgulanmalıdır.

Çalışmanın ikinci önerisi, Merrifield (2017), Ferreri ve Glucksberg (2016) ve Malenfant ve Brais (2023) gibi akademisyenlerin önerdiği türden bir konut eylemciliği için harekete geçmektir, yani bu konuda aşağıdan yukarıya doğru geniş bir halk hareketinin oluşmasıdır. Öğrenci, depremzede, kentsel dönüşümden zarara uğrayan kimi mahalle yaşayanları ve son olarak, geçinemeyen emekliler gibi belirli toplumsal kimlikler ya da kentsel alanlarla sınırlı kalan az sayıdaki hareketlenmeler geniş çaplı bir kiracı hareketine henüz dönüşmemiştir. Yazarın kendisi de içinde, çevresinde gözlemlediği birçok alt ve orta gelir grubundan insan konut sorunuyla kendi başına, gerektiğinde ek yasal giderler üstlenerek savaşmak zorunda kalmakta ve çoğu kez ya istemediği konut bedellerine anlaşmakta ya da taşınmak zorunda kalmaktadır. Üstelik arabalucular üzerinden piyasa koşullarında yapılan yeni sözleşmeler aynı apartmanda ve mahallede yaşayan başka eski kiracıları da desteksiz bırakmaktadır.

Özetle, konunun kiracı yararına olacak bireysel bir çözümünün sağlanması güçtür ve ortaklaşa hareketi gerektirmektedir. Böyle olası bir kiracı hareketi var olan durumu korumanın yanında (dirençlilik) piyasa dışı konut seçeneklerinin de arayışına girişmelidir. Tartışma bölümünde bu tür olanakların kavramsal ipuçları sunulmuştur. Uygulamada da dünyanın birçok kentinde konut hareketleri olduğu gibi, evsiz hareketi örnekleri de görülmektedir. Örneğin, Japonya'da orta sınıf bir çalışanken, ev kirası

ödemek için çalışmayı anlamsız bulup sokakta yaşamaya başlayan ve sonra da başka kadın evsizlerle birlikte “Nora” adında bir hareket oluşturan sanatçı Misako Ichimura’nın sunduğu örnek bu bakımdan ilginçtir. Güçlükleri yadsınmamakla birlikte, evsizliğin her zaman insanın istemeden başına gelen (kurban edildiği) bir olumsuzluk olmayabileceğinin de bir göstergesidir.

Konut güvencesizliği ve evsizlik konuları ve orta sınıf ilişkisine odaklanmış bu yazıda son olarak, sosyal devlet anlayışının üretimi olan sosyal konutun azımsanmayacak bir seçenek olduğu vurgulanmalıdır (“Konut piyasası”, 2024). Erken Cumhuriyet döneminde Anadolu’nun birçok kentinde fabrikalarla birlikte yapılan işçi konutları, kentlerdeki memur lojmanları bu kamusal seçeneğe yakın geçmişten birer örnektir. Batı da içinde sosyal konut, liberal düşüncenin haksız eleştirilerine kurban edilmiştir. Oysaki bugün bu kamucu anlayışın sürdürüldüğü Viyana gibi yerlerde kentin konut stokunun belirli bir yüzdesinin devletin elinde olması sayesinde insanlar bütünüyle özel konut piyasasının eline düşmemekte ve evsizlik sorunu başka yerlerdeki ölçüde yaşanmamaktadır. Pandeminin insanlığa öğrettiği bir ders, eğer ultra-zengin değilseniz, toplumsal sorundan bireysel çıkış ya da kaçış seçeneklerinin size bir yere kadar manevra olanağı tanıyacağıdır; gerçek çözüm ortak harekettir. Orta sınıf konut güvencesizliği için de aynısı geçerlidir. Sorunu doğru (bireysel değil, düzen kaynaklı bir sorun olarak) tanımlamak, hedeflenen şeyi ya da ülküyü yine doğru (nasıl bir ev, nasıl bir ortak yaşam sorularının yanıtı olacak biçimde) belirlemek ve uygun yöntemleri (dayanışma, ev paylaşımı, kooperatif, sosyal konut gibi) araştırmak gerekmektedir.

Hakem Değerlendirmesi: Dış bağımsız.

Çıkar Çatışması: Yazar çıkar çatışması bildirmemiştir.

Finansal Destek: Yazar bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir.

Peer-review: Externally peer-reviewed.

Conflict of Interest: The author declare no potential conflicts of interest with respect to the research, authorship, and/or publication of this article.

Grant Support: The author received no financial support for the research, authorship, and/or publication of this article.

Kaynakça/References

- Acar, B., Bozkafa, H., Vural, B., Önal, S., Genç, M. ve Yaman, Ö. M. (2022). Evsizliğin nedenleri ve deneyimleri üzerine nitel bir araştırma: Beyoğlu örneği. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 33(2), 339–358. <https://doi.org/10.33417/tsh.986870>
- Akarçay, E. (2016). Yeme pratikleri üzerinden (yeni?) orta sınıf(lar)ı anlamaya çalışmak. *Sosyoloji Konferansları*, 54(2), 33–60. Erişim adresi: <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/267841>
- Akcan, H. K. (2016). Esneklik ve güvencesizliğin kaygan zemininde yeni orta sınıfın “hareketliliği”. *Sosyoloji Konferansları*, 54(2), 85–114. Erişim adresi: <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/267906>
- Alidoust, S. (2023, June). *House-sitting and opportunities for an infrastructure of care in unequal cities* [Öz]. Paper presented at the XX ISA World Congress of Sociology, Melbourne Convention

- and Exhibition Center, Melbourne. Abstract retrieved from <https://isaconf.confex.com/isaconf/wc2023/meetingapp.cgi/Paper/146403>
- Allison, A. (2013). *Precarious Japan*. Durham: Duke University Press.
- Alonso, L. E., Fernández Rodríguez, C. J., & Ibáñez Rojo, R. (2017). “I think the middle class is disappearing”: Crisis perceptions and consumption patterns in Spain. *International Journal of Consumer Studies*, 41(4), 389–396. <https://doi.org/10.1111/ijcs.12352>
- Atkinson, R. (2006). Padding the bunker: Strategies of middle-class disaffiliation and colonisation in the city. *Urban Studies*, 43(4), 819–832. <https://doi.org/10.1080/00420980600597806>
- Ay, M. (2024, 25 Temmuz). ‘Dünya lideri’ ama konut fiyatlarında. *Birgün*. Erişim adresi: <https://www.birgun.net/haber/dunya-lideri-ama-konut-fiyatlarinda-547154>
- Balun, B. ve Şişman, Y. (2022). Evsizlik sorununu sosyal politika ve devlet üzerinden düşünmek: Ankara Büyükşehir Belediyesi Dışkapı Barınma Evi örneği. *Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (42), 278–313. <https://doi.org/10.14520/adyusb.1178347>
- Barınma hakkı için miting düzenlenecek. (2024, 21 Temmuz). *Birgün*. Erişim adresi: <https://www.birgun.net/haber/barinma-hakki-icin-miting-duzenlenecek-546192>
- Baydar, G. ve Karakız, C. (2018). Living in purgatory: Homelessness amidst urban regeneration in Salhane, İzmir. *METU Journal of the Faculty of Architecture*, 35(1), 139–155. <http://dx.doi.org/10.4305/metu.jfa.2018.1.6>
- Bayraktar, Ç. (2024, 26 Temmuz). Depremzedelerin rezerv alan çilesi sürüyor... Az hasarlı evlere 20 gün süre verildi: ‘Türkiye için de güvenlik riski yaratacak’. *Cumhuriyet*. Erişim adresi: https://www.cumhuriyet.com.tr/siyaset/barinma-hakki-mitingine-cagri-2231245?utm_campaign=Cumhuriyet&utm_medium=SliderHaber&utm_source=Anasayfa
- Bergan, T. L., Gorman-Murray, A., & Power, E. R. (2021). Coliving housing: Home cultures of precarity for the new creative class. *Social & Cultural Geography*, 22(9), 1204–1222. <https://doi.org/10.1080/14649365.2020.1734230>
- Bobek, A., Pembroke, S., & Wickham, J. (2021). Living in precarious housing: Non-standard employment and housing careers of young professionals in Ireland. *Housing Studies*, 36(9), 1364–1387. <https://doi.org/10.1080/02673037.2020.1769037>
- Bolt, G., & Czirfusz, M. (2022). Precariousness and the financialization of housing. In S. Münch & A. Siede (Eds.), *Precarious housing in Europe: A critical guide* (pp. 36-95), Edition Donau-Universität Krems.
- Bolt, G., & Darling, J. (2022). Introduction: Understanding precarious housing. In S. Münch & A. Siede (Eds.), *Precarious housing in Europe: A critical guide* (pp. 11-35), Edition Donau-Universität Krems.
- Bourdieu, P. (1998). *Acts of resistance: Against the new myths of our time* (R. Nice, Trans.). Cambridge, UK: Polity Press.
- Breman, J., & van der Linden, M. (2014). Informalizing the economy: The return of the social question at a global level. *Development and Change*, 45, 920–940. <https://doi.org/10.1111/dech.12115>
- Clair, A., Reeves, A., McKee, M., & Stuckler, D. (2019). Constructing a housing precariousness measure for Europe. *Journal of European Social Policy*, 29(1), 13–28. <https://doi.org/10.1177/0958928718768334>
- Debrunner, G., Hofer, K., Wicki, M., Kauer, F., & Kaufmann, D. (2024). Housing precarity in six European and North American cities: Threatened by the loss of a safe, stable, and affordable

- home. *Journal of the American Planning Association*. Advance online publication. <https://doi.org/10.1080/01944363.2023.2291148>
- Dertürk, K. (2017, 10 Haziran). Haydarpaşa’da yerel yönetimler konuşuldu. *GazeteKadıköy*. Erişim adresi: <https://www.gazetekadikoy.com.tr/gundem/haydarpasada-yerel-yenetimler-konusuldu>
- Doğan, B. K. ve Pekasıl, A. N. (2021). Covid-19 pandemisi bağlamında evsizler, mevsimlik tarım işçileri, mülteci, şartlı mülteci ve geçici koruma kapsamında bulunan Suriyelilerin sorunları üzerine bir değerlendirme. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 32(1), 275–292. <https://doi.org/10.33417/tsh.770342>
- Ferreri, M., & Glucksberg, L. (2016). Fighting gentrification in the neoliberal university: Displacing communities, researchers and the very possibility of radical critique. *Sociological Research Online*, 21(3), 141–147. <https://doi.org/10.5153/sro.4053>
- Greenop, K., & Brugman Alvarez, J. (2022). Precarious housing, health and well-being across diverse global settings. *Global Discourse*, 12(2), 247–254. <https://doi.org/10.1332/204378921X16337538509293>
- Grinshpun, H. (2023). Crafting a new home: Shared living and intimacy in contemporary Japan. *Japan Forum*, 35(5), 509–532. <https://doi.org/10.1080/09555803.2022.2109055>
- Gündoğdu, O. (2023, 12 Ocak). AKP ve “Orta” sınıflar. *Birgün*. Erişim adresi: <https://www.birgun.net/makale/akp-ve-orta-siniflar-417256>
- Gündoğdu, O. (2024, 11 Temmuz). TÜİK Başkanı solcu mu oldu? *Birgün*. Erişim adresi: <https://www.birgun.net/makale/tuik-baskani-solcu-mu-oldu-543817>
- Gürel, M., Karaman, H. ve Yaman, Ö. M. (2024). Evsizliğin yaşlılık hali: Koşullar ve ihtiyaçlar bağlamında evsiz yaşlı olmak. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 23(90), 754–775. <http://dx.doi.org/10.17755/esosder.1397770>
- Harvey, D. (1990). *The condition of postmodernity: An enquiry into the origins of cultural change*. Cambridge, MA and Oxford, UK: Blackwell.
- Harvey, D. (2012). *Rebel cities: From the right to the city to the urban revolution*. London: Verso.
- İmamoğlu: Bizi yerel seçimde zafere taşıyan, yoksullaşan orta sınıf. (2024, 4 Temmuz) *Birgün*. Erişim adresi: <https://www.birgun.net/haber/imamoglu-bizi-yerel-secimde-zafere-tasiyan-yoksullasan-orta-sinif-542239>
- Kanlı, İ. B. ve Efe, A. (2021). Yerel yönetimlerin sosyal politikalarını gerçekleştirmede sosyal kooperatiflerin rolü: Evsizler kooperatifi. *Üçüncü Sektör Sosyal Ekonomi Dergisi*, 56(2), 736–759. <http://dx.doi.org/10.15659/3.sektor-sosyal-ekonomi.21.04.1561>
- Kansu, S. (2024, 8 Şubat). Ev sahipliği oranı düşüyor. *GazeteKadıköy*. Erişim adresi: <https://www.gazetekadikoy.com.tr/gundem/ev-sahipligi-orani-dusuyor>
- Kapsali, M. (2024). Towards transversal housing solidarities across space, time and subjects. *Housing, Theory and Society*. Advance online publication. <https://doi.org/10.1080/14036096.2024.2324834>
- Karagöz, A. (2023, 2 Eylül). Her 10 kiracıdan 9’u bugün taşınmak zorunda |Arabuluculuk çözüm olacak mı? *Medyascope*. Erişim adresi: <https://medyascope.tv/2023/09/02/her-10-kiracidan-9u-bugun-tasinmak-zorunda-arabuluculuk-cozum-olacak-mi/>
- Kasmir, S. (2018). “Precarity”. In F. Stein (Ed.), *The Open Encyclopedia of Anthropology*. Retrieved from <https://www.anthroencyclopedia.com/entry/precarity> (18.07.2024).
- Kaya-Kılıç, A. ve Aslantürk, H. (2019). Evsizlerin sosyo-demografik özellikleri ve sokak yaşam deneyimleri: Antalya örneği. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 30(2), 417–437. <https://doi.org/10.33417/tsh.572241>

- Kemp, P. A. (2015). Private renting after the global financial crisis. *Housing Studies*, 30(4), 601–620. <https://doi.org/10.1080/02673037.2015.1027671>
- Kern, L. (2020). *Feminist şehir* (B. Sumer Aydaş, Çev.). İstanbul: Sel Yayıncılık.
- Konut krizi, barınma hakkından da ediyor: Yaklaşık 5 katına çıkan kiralarnı ödeyemeyen aile parkta yaşıyor. (2023, 14 Ağustos). *Birgün*. Erişim adresi: <https://www.birgun.net/haber/konut-krizi-barinma-hakkından-da-ediyor-yaklasik-5-katina-cikan-kiralarni-odeyemeyen-aile-parkta-yasiyor-460777>
- Konut piyasası dengesini kaybetti: İstanbul’da ortalama kira bedeli ne kadar? (2024, 27 Temmuz). *Birgün*. Erişim adresi: <https://www.birgun.net/haber/konut-piyasasi-dengesini-kaybetti-istanbul-da-ortalama-kira-bedeli-ne-kadar-547723>
- Latham, A., & Layton, J. (2022). Social infrastructure: Why it matters and how urban geographers might study it. *Urban Geography*, 43(5), 659–668. <https://doi.org/10.1080/02723638.2021.2003609>
- Lee, B. A., Shinn, M., & Culhane, D. P. (2021). Homelessness as a moving target. *The ANNALS of the American Academy of Political and Social Science*, 693(1), 8–26. <http://dx.doi.org/10.1177/0002716221997038>
- Madden, D., & Marcuse, P. (2016). *In defense of housing: The politics of crisis*. London and New York: Verso.
- Malenfant, J., & Brais, H. (2023). An anarchist approach to addressing housing precarity: Implementing anarchist strategies to program efforts for housing justice. *Housing, Theory and Society*, 1–19. <https://doi.org/10.1080/14036096.2023.2282654>
- McEwan, K. (2021). Drinking carling out of stella glasses: People and place in the missing middle. *Frontiers in Sociology*, 5(534515), 1–12. <http://dx.doi.org/10.3389/fsoc.2020.534515>
- McKee, M., Reeves, A., Clair, A., & Stuckler, D. (2017). Living on the edge: Precariousness and why it matters for health. *Archives of Public Health*, 75(13), 1–10. <https://doi.org/10.1186/s13690-017-0183-y>
- Merrifield, A. (2017). *Yeni kent sorunu* (D. Toprak ve C. Akyos, Çev.). İstanbul: Tekin Yayınevi.
- Mills, C. W. (1969). *White collar: The American middle classes*. New York, NY: Oxford University Press.
- Oldenburg, R., & Brissett, D. (1982). The third place. *Qualitative Sociology*, 5, 265–284. <https://doi.org/10.1007/BF00986754>
- Oldenburg, R. (1999). *The great good place: Cafes, coffee shops, bookstores, bars, hair salons and other hangouts at the heart of a community* (2nd ed.). New York, NY: Marlowe & Company.
- Oldenburg, R. (2001). *Celebrating the third place: Inspiring stories about the “great good places” at the heart of our communities*. New York, NY: Marlowe & Company.
- Öğrencinin gücü bu evde barınmaya ancak yetiyor (2024, 10 Haziran). *Birgün*. Erişim adresi: <https://www.birgun.net/haber/ogrencinin-gucu-bu-evde-barinmaya-ancak-yetiyor-536795>
- Polat, A. C. (2024, 10 Haziran). Yüzde 25 sınırına karşın kiralalar iki yılda yüzde 265 arttı, sınırın kalkışı kiracıları korkutuyor: ‘Kademeli kaldırılсын’. *Cumhuriyet*. Erişim adresi: <https://www.cumhuriyet.com.tr/ekonomi/yuzde-25-sinirina-karsin-kiralalar-iki-yilda-yuzde-265-artti-sinirin-2215668>
- Power, E. R., & Mee, K. J. (2020). Housing: An infrastructure of care. *Housing Studies*, 35(3), 484–505. <https://doi.org/10.1080/02673037.2019.1612038>

- Raynor, K., & Frichot, H. (2023). Sharing and caring: Housing in times of precarity. *Social & Cultural Geography*, 24(10), 1863–1882. <https://doi.org/10.1080/14649365.2022.2113983>
- Resmî Gazete (2018, 18 Mart). Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığından: Türkiye Bina Deprem Yönetmeliği. Erişim: <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2018/03/20180318M1-2.htm>
- Reynolds, A. (2020). Geographies of purpose built student accommodation: Exclusivity, precarity and (im)mobility. *Geography Compass*, 14(11), 1–18. <https://doi.org/10.1111/gec3.12543>
- Sağol, B. (2024, 15 Temmuz). Bodrum bu yıl sessizliğe büründü. *Birgün*. Erişim adresi: <https://www.birgun.net/haber/bodrum-bu-yil-sessizlige-burundu-544809>
- Saraçoğlu, C. (2009). İzmirli orta sınıfta Kürt algısı: Mekân, sınıf ve kentsel yaşam. *Praksis*, 21, 17–46. Erişim adresi: academia.edu
- Sennett, R. (1998). *The corrosion of character: The personal consequences of work in the new capitalism*. New York, NY: W. W. Norton & Company, Inc.
- Shrestha, P., Gurran, N., & Nasreen, Z. (2023). From flatmates to realestate? Platform capitalism and the transformation of share housing. *Digital Geography and Society*, 5, 1–11. <https://doi.org/10.1016/j.diggeo.2023.100070>
- Sizler yediniz, biz ödemeyiz. (2024, 16 Haziran). *Birgün*. Erişim adresi: <https://www.birgun.net/haber/sizler-yediniz-biz-odemeyiz-538109>
- Speer, J. (2024). Worlding the geographies of homelessness: Informality, precarity, and theory from the Global South. *Dialogues in Human Geography*, 14(2), 292–296. <https://doi.org/10.1177/20438206231178820>
- Standing, G. (2018). The precariat: Today's transformative class? *Development*, 61, 115–121. <https://doi.org/10.1057/s41301-018-0182-5>
- Stavrides, S. (2018). *Müşterek mekân: Müşterekler olarak şehir* (C. Saraçoğlu, Çev.). İstanbul: Sel Yayıncılık.
- Suğur, N., Suğur, S. ve Gönç-Şavran, T. (2008). Türkiye'de orta sınıfın mazbut hizmetkârları: Kapıcılar, gündelikçiler ve çocuk bakıcıları. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 63(3), 161–183. https://doi.org/10.1501/SBFder_0000002128
- Şen, B. (2011). Kentsel mekânda üçlü ittifak: Sanayisizleşme, soylulaştırma, yeni orta sınıf. *İ.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, 44(Mart), 1–21. Erişim adresi: <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/5273>
- T.C. Adalet Bakanlığı (2023, 18 Aralık). Kira uyumsuzluklarında 76 bin 780 dosyadan 32 bin 78'i anlaşma ile sonuçlandı. Erişim: <https://www.adalet.gov.tr/kira-uyusmazliklarinda-76-bin-780-dosyadan-32-bin-78-i-anlasma-ile-sonuclandi>
- Tekeli, İ. (2023). *Açık planlamaya doğru*. Ankara: İdealKent Yayınları.
- The Care Collective (2020). *The care manifesto: The politics of interdependence*. London, New York, NY: Verso.
- TMMOB (2023, 6 Ağustos). 6 Şubat 2023 Kahramanmaraş depremleri raporu (Temmuz 2023). Erişim: <https://www.tmmob.org.tr/icerik/tmmob-kahramanmaras-depremleri-raporu-yayinlandi>
- TÜİK (2024a). *Hanehalkı tüketim harcaması, 2023* (Sayı: 53801). Erişim: <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Hanehalki-Tuketim-Harcamasi-2023-53801>
- TÜİK (2024b). *Ücretli çalışan istatistikleri, Mayıs 2024* (Sayı: 53586). Erişim: <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Ucretli-Calisan-Istatistikleri-Mayis-2024->

Sosyal Hizmet Alanında “Evsiz” Kavramını İçeren Araştırmaların VOSviewer ile Bibliyometrik Analizi

Cengiz Aynacı¹

Öz

Bu araştırmanın amacı sosyal hizmet alanında “evsiz” kavramını içeren araştırmaların bibliyometrik analizini yapmaktır. Araştırmada Web of Science (WoS) veri tarama aracı, VOSviewer ise veri analiz programı olarak kullanılmıştır. Araştırmanın veri seti 15.03.2024 tarihinde oluşturulmuştur. Bu kapsamda WoS veri tabanında ve sosyal hizmet kategorisi içerisinde bulunan, SSCI, SCI-Expanded, ESCI ve AHCI indekslerine sahip dergilerde yayımlanan 2710 makale bibliyometrik analize haritalandırılmıştır. Araştırma sonuçlarına göre evsiz kavramını içeren ve sosyal hizmet alanında yer alan ilk makale 1982 son makale ise 2024 yılına aittir. En sık kullanılan anahtar kelimeler “ruh sağlığı” (*mental health*), “konut/barınma” (*housing*), “genç evsizliği” (*homeless youth*), “yoksulluk” (*poverty*) ve “koruyucu bakım”dır (*foster care*). Evsizlerde ruh sağlığı; konut desteği, ciddi ruhsal hastalık, travma, sağlık ve sosyal bakım gibi başlıklarla ilişkilidir. Konut/barınma kelimesinin ise aile, genç evsizliği, sağlık, koruyucu bakım ve çocuk refahı gibi kelimelerle güçlü ilişkisi vardır. En çok yayın yapan ve atf alan ülkeler sırasıyla ABD, Kanada ve İngiltere’dir. Toronto Üniversitesi, Denver Üniversitesi ve Güney Kaliforniya Üniversitesi evsizlik alanında en çok araştırma yayını yapan kurumlar olurken en fazla atf alan kurumlar ise New York Üniversitesi, Toronto Üniversitesi ve Denver Üniversitesi olmuştur. Bunun sebebi alan literatürde en çok yayın yapan ve atf alan yazarların bu kurumlarda çalışmasıdır. En çok yayın yapan üç yazar Ferguson, Bender ve Tsai, en çok atf alan üç yazar ise Shinn, Ferguson ve Culhane’dir. Araştırma sonuçlarına göre evsiz kavramına ilişkin araştırma yapacak araştırmacıların anahtar kelime bazlı tarama yapmaları, en çok yayın yapan ve atf alan yazarları, ülkeleri, kurumları ve makaleleri incelemeleri önerilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Sosyal Hizmet • Evsiz • Bibliyometrik Analiz • Web of Science • VOSviewer • Sistemantik Literatür Değerlendirmesi

Bibliometric Analysis of Articles on the Concept of “Homeless” in Social Work with VoSviewer

Abstract

The aim of this research is to make a bibliometric analysis of the articles including the concept of ‘homeless’ in the field of social work. Web of Science (WoS) was used as the database and VOSviewer was used as the data analysis program. The research dataset was created on 15.03.2024. A bibliometric analysis was conducted on 2710 articles within the WoS database, focusing on journals indexed in SSCI, SCI-Expanded, ESCI, and AHCI under the social work category. According to the results of the research, the first article containing the concept of homeless in the field of social work belongs to 1982. The countries with the highest number of publications and citations are the USA, Canada and the UK. The University of Toronto, the University of Denver and the University of Southern California are the institutions producing the most research on homelessness, while the most cited institutions are New York University, the University of Toronto and the University of Denver. These universities lead in homelessness research due to their high volume of published and cited authors. The three most published authors are Ferguson, Bender and Tsai, and the three most cited authors are Shinn, Ferguson and Culhane. Beyond “homelessness”, the most frequently used keywords are “mental health”, “housing”, “homeless youth”, “poverty” and “foster care”. Mental health in homeless people is related to housing support, severe mental illness, trauma, health and social care. The concept housing has strong associations with words such as family, youth homelessness, health, foster care and child welfare. The three most frequently referenced themes in articles are the *difficulties experienced by the homeless* (housing, mental health, substance abuse, poverty), *homeless social groups* (homeless children, homeless youth, homeless women) and *services for the homeless* (foster care, housing support, housing-first, shelter). In the last decade, there has been an increase in interest in foster care services for homeless people (shelter, staircase model and housing-first).

Keywords: Social work • Homelessness • Systematic literature review • Bibliometric analysis • Web of Science • VOSviewer

1 Sorumlu Yazar: Cengiz Aynacı (Dr. Arş. Gör.), Sakarya Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi Sosyal Hizmet Bölümü, Sakarya-Türkiye. E-posta: cengizhanaynaci@sakarya.edu.tr, ORCID: 0000-0001-6536-6642

Atf: Aynacı, C. (2024). Sosyal hizmet alanında “evsiz” kavramını içeren araştırmaların VOSviewer ile bibliyometrik analizi. *İstanbul Üniversitesi Sosyoloji Dergisi*, 44, 935-967. <https://doi.org/10.26650/SJ.2024.44.2.0663>

Extended Summary

“Homeless” is a person who has no home and/or a fixed, regular and suitable place to stay. Homeless people live in streets, terminals, under bridges, hospitals, parks, shelters or with friends/acquaintances (Aynacı, 2024, p. 30). The Arabic term “bimekân” and the Persian term “hane-harab” are concepts used to describe homelessness, encompassing meanings such as “spaceless” and “dwelling-less” (Ottoman Turkish Dictionary, 2023). European Federation of National Organisations Working with the Homeless [FEANTSA] has classified the homeless according to the criteria of exclusion by dividing them into social, physical and legal dimensions and has described them as “roofless” (*çatisız*), “houseless/shelter people/secondary homeless” (*konutsuz*), “individuals living in inadequate” (*yetersiz*) and/or “insecure housing” (*güvensiz*) (FEANTSA, 2005). However, there are different types of homeless according to the duration of homelessness (temporary, cyclical and/or chronic homeless), the cause of homelessness (internal and/or external homeless), the characteristics of the homeless (children, youth, women, men, elderly, migrant homeless) and the place of residence (street and/or shelter homeless).

Research on homelessness dates back to the early 19th century. Engels’ (1845) Condition of the Working Class in England is seen as a reference source for homeless people and homeless shelters. In Park, Burges & McKenzie The City (1967), one of the representatives of the Chicago School, homelessness was defined as a social problem. The second half of the 20th century (1960-1970) was the period when homelessness research intensified. In this period, individual inadequacies in homelessness were focused on and social policies for homelessness were developed and public and non-governmental organizations were established (Hope & Young, 1986, p. 170).

Nowadays, many disciplines and professions provide services to disadvantaged and vulnerable groups. Social work, which is one of these disciplines, produces programs to eliminate the problems they experience, increase their functionality and empower them with the services it provides to homeless people (International Federation of Social Work [IFSW], 2014). The fact that homelessness as a phenomenon is a social problem and homeless people as a disadvantaged group are deprived of their rights, their individual and social functionality is weakened and they have to deal with many problems at the same time makes social work relational to homeless people (Çabuk & Atamtürk, 2023, p. 11).

The natural relationship between the homeless and social work requires the examination and criticism of the studies conducted in this field and the dissemination of scientific studies. The aim of this research is to make a bibliometric analysis of the

studies on the concept of “homeless” in the field of social work. In this way, it will be revealed how the studies on the concept of homeless have followed a course from past to present. As part of the originality of the research, a search was first carried out in all fields using ‘homeless*’ in the Web of Science (WoS) database, which yielded a total of 27,552 studies. Then, the ‘All Fields’ option was selected and a joint search was made with the words ‘homeless*’ + ‘bibliometric analysis’. Five studies (Mbabil Dok-Yen et al., 2023; Picado-Valverde et al., 2023; Aliyeva, 2020; Calvo et al., 2019; Okano, 2019) were accessed and it was found that these studies were not included in the social work category. The fact that there is no study based on mapping the concept of homelessness within social work as a discipline can be considered as an original aspect of this research. The research questions identified for the data set mapped in order to achieve the main objective of the research are as follows:

1. *Keyword analysis:*

- 1.1. What are the most frequently used keywords?
- 1.2. Which keywords are used together?
- 1.3. What is the frequency of use of keywords by year?

2. *Country analysis:*

- 2.1. Which countries have the most publications?
- 2.2. What is the publication frequency of countries by year?
- 2.3. Which are the most cited countries?
- 2.4. What is the citation frequency of countries by year?

3. *Institution/university analysis:*

- 3.1. Which institutions/universities publish the most?
- 3.2. Which are the most cited institutions/universities?

4. *Author analysis:*

- 4.1. Who are the most published authors?
- 4.2. What is the publication frequency of the authors by year?
- 4.3. Who are the most cited authors?

5. *Article analysis:*

- 5.1. Which are the most cited articles?
- 5.2. Which themes did the articles focus on?

In designing the research, the four stages of bibliometric research identified by Öztürk (2021, p. 35) (determination of the purpose, creation of the data set, analysis and visualization, interpretation of the results and findings) were used. The unit of

analysis for this research comprises scientific studies retrieved from the WoS database. The dataset of the research was created on 15.03.2024. The following systematic steps were employed to curate the research dataset:

Step 1: The word “homeless” was typed into the WoS search engine and the symbol “*” was added to the end of the word. These symbols are called “wildcards”. With wildcards, suffixes or words that come at the end of the searched words are also included in the search. For example, when “homeless*” was entered into the search engine, words such as “homelessness”, “homeless youth”, “homeless people”, “homeless services”, “chronic homelessness” were also searched.

Step 2: A search with the keyword ‘homeless*’ using ‘All Fields’ and the SSCI, SSCI-Expanded, ESCI and AHCI indices yielded 27,552 results. Within these studies, scientific publications such as articles, books, book chapters, conference abstracts, meeting abstracts were found. When articles were selected from these scientific publications, the number decreased to 21,627.

Step 3: Among the articles, the field of ‘social work’ was selected and the number of 2710 was reached. Those 2710 articles (as of 15 March 2024) were defined as the data set to be subjected to bibliometric analysis. The bibliometric analyses conducted as part of this study were systematically mapped, yielding the following key findings:

- Homelessness as a field of study and homeless people as a disadvantaged group are natural subjects of study and groups in the discipline of social work. Although homelessness studies in social work do not show a regular increase, they have been carried out since the 1980s. Since 2014 there has been a significant increase in research. The increased visibility of homelessness and the increase in the number of homeless people has led to an increase in homelessness research in the field of social work. In particular, the number of research studies on homelessness has increased significantly with the publication of COVID-19 in 2019.
- “Mental health”, “housing”, “homeless youth”, “poverty”, “foster care”, “housing first”, “substance abuse”, “women”, “substance use” and “qualitative research” are the most common keywords used in the studies. Mental health, housing/shelter, substance abuse, substance use and poverty stand out as themes related to the reasons for homelessness and the difficulties experienced by homeless people. Social group-oriented studies of homeless youth and homeless women are studies of a specific group. The frequent use of the word qualitative in research means that qualitative research is more likely to be used in studies of homeless people.
- The frequency of use of keywords varies between years. While the words mental illness, substance abuse, alcohol addiction, children, child abuse, street youth

were in the forefront between 2012-2014, the words foster care, shelter and quality of life were used more frequently between 2014-2016. In 2016-2018 there is a trend towards social support, housing and supportive housing. Similarly, in 2018-2020, words such as housing first, permanent housing support, housing insecurity, housing instability and homeless services came to the fore. In particular, the frequent repetition of similar words in the 2014-2020 period shows that housing services for homeless people are often studied. After 2020, homelessness was associated with the words COVID-19, Corona virus, pandemic, and homeless people were mentioned with the topics burnout, secondary trauma stress and food insecurity.

- The countries with the highest number of publications and citations are the USA, Canada and the UK, respectively. The most important reason for the high number of publications and citations in these countries is that homelessness is defined as a social problem and the number of homeless people is high. These countries have contributed to the formation and enrichment of the homelessness literature. In addition, in recent years, there has been an increase in homelessness research in European countries such as Australia, Spain, the Netherlands, Portugal, Norway and Wales.
- Leading institutions in homelessness research, such as the University of Toronto, the University of Denver, and the University of Southern California, have consistently produced the highest number of publications. The high number of publications and citations of the universities is due to the fact that the authors who have published and cited the most on homelessness work at these universities and the high number of homeless people in the cities where these universities are located. The authors who have published and cited the most on homelessness and the publications produced by universities and the citations they receive overlap with each other.
- The three most cited works are Pecora et al. (2006), *“Educational and employment outcomes of adults formerly placed in foster care: Results from the Northwest Foster Care Alumni Study”*, Kuhn & Culhane’s (1998) *“Applying cluster analysis to test a typology of homelessness by pattern of shelter utilization: results from the analysis of administrative data”* and Kendall-Tackett (2002), *“The health effects of childhood abuse: Four pathways by which abuse can influence health”* (*The health effects of childhood abuse: Four pathways by which abuse can influence health*).
- Pecora et al. (2006) focused on the impact of foster care on adult functioning in their study and mentioned that negative foster care experiences can cause homelessness. They emphasized that the two most important components that

will prevent homelessness are positive experiences and the ability to have independent life preparation skills. Kuhn & Culhane (1998) focused on the themes of preventive and protective services for the homeless. Accordingly, they emphasized that preventive and resettlement assistance for transient homeless people, temporary housing and residential treatment for episodic homeless people, and supported housing and long-term care programs for chronic homeless people would yield more effective results. Kendall-Tackett (2002) found that childhood abuse puts people at risk of depression and post-traumatic stress disorder, participating in harmful activities, experiencing difficulties in relationships, and having negative beliefs and attitudes towards others, each of which increases the likelihood of developing health problems and are interrelated. The three most cited works focused on themes such as child/youth homelessness and foster care services for the homeless. These themes emerged in line with the most used keywords.

- As a result of the research, it was seen that the most frequently used themes in the analyzed articles were the challenges experienced by homeless people (housing, mental health, mental illness, substance abuse, poverty), homeless social groups (homeless children, homeless youth, homeless women) and services for homeless people (foster care, housing support, housing first, shelter). Especially in the last 10 years, there has been an interest in foster care services for the homeless (shelter, staircase model, housing-first). On the other hand, themes such as recovery from homelessness and formerly homeless people and the number of studies with experimental methods are very few.

Sosyal Hizmet Alanında “Evsiz” Kavramını İçeren Araştırmaların VOSviewer ile Bibliyometrik Analizi

“Evsiz”; evi ve/ya sabit, düzenli ve uygun kalacak yeri olmayan kişidir. Evsizler yaşamlarını sokak, terminal, köprü altı, hastane, park, barınak ya da arkadaş/tanıdık yanında sürdürmektedirler (Aynacı, 2024, s. 30). Arapça *bîmekân* ve Farsça kökenli *hane-harab* kelimeleri evsizler için kullanılan kavramlardan bazılarıdır ve bu kavramlar *mekânsız*, *yersiz*, *yurtsuz* ve *meskensiz* gibi anlamları da içermektedir (Osmanlıca Türkçe Sözlük, 2023). FEANTSA (2005) [*Avrupa Evsizlerle Çalışan Ulusal Kuruluşlar Federasyonu*] evsizleri toplumsal, fiziksel ve hukuki boyutlara ayırarak dışlanma ölçütlerine göre sınıflandırmış ve evsizlere ilişkin çatısız (*roofless*), konutsuz (*houseless*, *shelter people*, *secondary homeless*), yetersiz (*inadequate*) ve/ya güvensiz (*insecure*) konutta yaşayan bireyler gibi nitelendirmelerde bulunmuştur. Bununla beraber evsizliğin süresine (geçici, döngüsel ve/ya kronik evsiz), evsizliğin nedenine (içsel ve/ya dışsal evsiz), evsizlerin niteliklerine (çocuk, genç, kadın, erkek, yaşlı, göçmen evsiz) ve yaşanılan yere (sokak ve/ya barınak evsizi) göre farklı evsiz türleri bulunmaktadır.

Evsizliğe ve evsizlere ilişkin araştırmaların 19.yüzyılın ilk yarısına kadar uzandığı söylenebilir. Engels (1845) *Condition of the Working Class in England* adlı eserinde her gün en az 50 bin insanın gece uyuyacak bir yerinin olmadığını, yoksulluğun kişileri evsizliğe ve açlığa ittiğini ve evsiz barınaklarının binlerce kişiye yatak hizmeti sunduğunu ve gıda temini sağladığını belirtmiştir. Park, Burges & McKenzie *The City* (1967) adlı eserinde ise şehirlerin sosyal yapısını, bireyler arası ilişkileri ve kentsel yaşamın dinamiklerini incelerken evsizlik, yoksulluk, suç ve ayrımcılık gibi sosyal sorunlara vurgu yapmış, bu sorunların kentsel yapıyla olan ilişkisini analiz etmiştir. Araştırmaların yoğunlaştığı dönemler ise 20. yüzyılın ikinci yarısı (1960-1970) olmuştur. Bu dönemde evsizlikte bireysel yetersizlikler üzerine odaklanılırken, 1980’li yıllarda bireysel patoloji temelli yaklaşımlar yetersiz bulunmuştur (Bekaroğlu-Doğan, 2018, s. 20). Bu yılların ardından evsizlere ve evsizliğe yönelik sosyal politikalar geliştirilmeye, kamusal ve sivil toplum temelli kuruluşlar kurulmaya başlanmıştır (Hope & Young, 1986, s. 170). Süregelen entelektüel birikim neticesinde evsizlik üzerine pek çok kavramsallaştırma yapılmıştır. Bu durum evsizliğin tek ve net şekilde ifade edilememesine neden olmuştur (Genç ve ark., 2022). Zengin bir kavramsal altyapı evsizlik araştırmaları için kıymetli bir birikim oluştururken genişleyen literatür ve kavramsal muğlaklık evsizliğin çözümüne ya da sonlanmasına ilişkin kalıcı çözümler üretememiştir.

Günümüzde birçok disiplin ve meslek dezavantajlı ve savunmasız gruplara yönelik hizmetler yürütmektedir. Bu disiplinlerden biri olan sosyal hizmet, evsizlere yönelik sunmuş olduğu hizmetlerle onların yaşadıkları problemlerin giderilmesine, işlevselliklerini artırmalarına ve güçlendirilmelerine yönelik olarak programlar üretmektedir (Uluslararası Sosyal Hizmet Federasyonu [*IFSW*], 2014). Bir olgu olarak evsizliğin sosyal bir problem,

dezavantajlı bir grup olarak evsizlerin ise haklarından mahrumiyet yaşayan, bireysel ve toplumsal işlevsellikleri zayıflamış, pek çok problemle eş zamanlı mücadele etmek zorunda olmaları sosyal hizmeti evsizlerle ilişkisel kılmaktadır (Çabuk & Atamtürk, 2023, s. 11). Öyle ki müstakil bir çalışma alanı olarak sokak sosyal hizmeti/sokak çalışması, 19. yüzyıl ABD’de yoksullar, evsizler, göçmenler, eski hükümlüler, afet mağdurları ve madde bağımlıları üzerinde araştırmalar yapan ve müdahaleler uygulayan bir çalışma alanı olarak ortaya çıkmıştır (Karaman, 2024, s. 55; Szeintuch, 2015, s. 1924).

Evsizler ve sosyal hizmetin doğal ilişkisi bu alanda yapılan çalışmaların incelenmesini, eleştirilmesini ve bilimsel çalışmaların yaygınlaşmasını gerektirmektedir. Bu araştırmanın amacı sosyal hizmet alanında ve “evsiz” kavramı üzerine yapılan araştırmaların bibliyometrik analizini yapmaktır. Bu sayede evsiz kavramına ilişkin çalışmaların geçmişten günümüze nasıl bir seyir izlediği ortaya koyulacaktır. Araştırmanın özgünlüğünü keşfedebilmek için öncelikle Web of Science veri tabanına “homeless*” yazılarak tüm alanlarda bir arama yapılmış ve toplamda 27 bin 552 çalışmaya ulaşılmıştır. Ardından “All Fields (Tüm Alanlar)” seçeneği işaretlenerek “homeless*” + “bibliometric analysis” kelimeleriyle ortak tarama yapılmış, 5 çalışmaya (Mbabil Dok-Yen ve ark., 2023; Picado-Valverde ve ark., 2023; Aliyeva, 2020; Calvo ve ark., 2019; Okano, 2019) erişilmiş ve bu araştırmaların sosyal hizmet kategorisi içerisinde yer almadığı görülmüştür. Bir disiplin olarak sosyal hizmetin içerisinde evsizlik kavramına dair haritalandırmayı esas alan herhangi bir çalışmanın olmaması bu araştırmanın özgün yönü olarak kabul edilebilir.

Araştırmanın temel hedefine ulaşmak üzere haritalandırılan veri seti için belirlenen araştırma soruları şu şekildedir:

1. Anahtar kelime analizi:

- 1.1. En çok kullanılan anahtar kelimeler hangileridir?
- 1.2. Hangi anahtar kelimeler birbirleriyle birlikte kullanılmıştır?
- 1.3. Anahtar kelimelerin yıllara göre kullanım sıklığı nasıldır?

2. Ülke analizi:

- 2.1. En çok yayın yapılan ülkeler nerelerdir?
- 2.2. Ülkelerin yıllara göre yayın sıklıkları nasıldır?
- 2.3. En çok atıf alan ülkeler nerelerdir?
- 2.4. Ülkelerin yıllara göre atıf sıklıkları nasıldır?

3. Kurum/üniversite analizi:

- 3.1. En çok yayın yapan kurumlar/üniversiteler hangileridir?
- 3.2. En çok atıf alan kurumlar/üniversiteler hangileridir?

4. Yazar analizi:

- 4.1. En çok yayın yapan yazarlar kimlerdir?
- 4.2. Yazarların yıllara göre yayın sıklıkları nasıldır?
- 4.3. En çok atıf alan yazarlar kimlerdir?

5. Makale analizi:

- 5.1. En çok atıf alan makaleler hangileridir?
- 5.2. Makaleler hangi temalar/konular üzerinde yoğunlaşmıştır?

Yöntem

Bu araştırmada, nicel araştırma yöntemlerine dayalı bibliyometrik analiz tekniği kullanılmıştır. Bibliyometrik analiz bilimsel haritalama tekniğini esas alan, bilimsel ürünlerin istatistiksel şekilde incelenmesini içeren bir tekniktir (Pritchard, 1969, s. 348). Bu teknikte belirli bir alandaki/konudaki çalışmaların geçmişten günümüze nasıl bir seyir izlediği ortaya koyulmaktadır (McBurney & Novak, 2002, s. 110). Alanların ya da konuların istatistiksel olarak incelenmesi ilgili araştırmaya dair görüşlerin ve eğilimlerin neden ve nasıl değiştiğinin belirlenmesi açısından önemlidir. Ayrıca bibliyometrik araştırmalar geçmiş ve mevcut literatür hakkında bilgi verirken kendinden sonraki araştırmalar için de referans niteliği taşımaktadırlar (Aynacı, 2022, s. 44-45).

Bibliyometrik analizler alan yazında BibExcel, Dimension, Pajek, VOSviewer, Lens, Bibliometrix, SciMAT gibi veri tabanlarından ve RIS, EndNote, RefWorks gibi referans yöneticisi programlar üzerinden yapılabilmektedir (Orhan, 2021, s. 112-118; Van Eck & Waltman, 2018, s. 3). Bu araştırmada veri tabanı olarak Web of Science (WoS) veri tabanı kullanılmıştır. WoS'un tercih edilme nedeni günümüzde bilimsel yazının en güçlü yayın aracı olmasıdır. WoS içerisinde pek çok farklı indeksi barındırmaktadır (Koç, 2021, s. 68). Ayrıca bibliyometrik analizler de dahil olmak üzere pek çok araştırma için güvenilir bir veri kaynağıdır. WoS'ta ileri düzey analiz yapmaya imkân sağlayan arama göstergeleri, özgün, disiplinler arası özelliğe sahip, nitelikli ve güvenilir çalışmalar bulunmaktadır (Dirik, Eryılmaz & Erhan, 2023, s. 173). Araştırmanın analizleri ise VOSviewer programıyla yapılmıştır. VOSviewer; yakınlaştırma, kaydırma ve arama gibi işlevleri, algoritmaları ve büyük haritalandırmaları gösterecek şekilde tasarlanması; bibliyometrik haritalandırmaları yüksek çözünürlükte sunabilmesi; oluşturulan haritaların kolayca incelenmesini sağlayacak ara yüzlere sahip olması; birçok kaynaktan bilgi yükleme ve aktarma özelliğine sahip olduğu için uygun veri analiz aracı olarak kabul edilmiştir (Wong, 2018, s. 119).

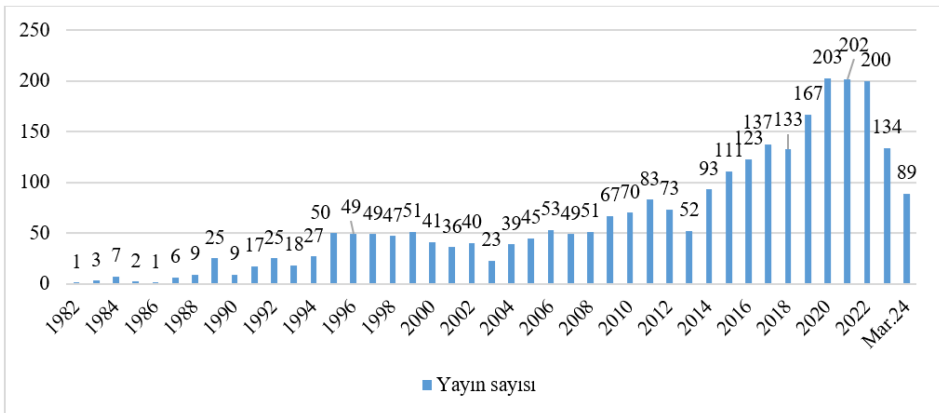
İşlem

Araştırma tasarlanırken Öztürk (2021, s. 35)'ün belirlemiş olduğu dört basamaklı (*amacın belirlenmesi, veri setinin oluşturulması, analiz ve görselleştirme, sonuçların ve bulguların yorumlanması*) bibliyometrik araştırma aşamalarından yararlanılmış ve bu aşamalar çalışmanın ilgili bölümlerinde açıklanmıştır. Araştırmanın analiz birimini Web of Science veri tabanında yer alan bilimsel çalışmalar oluşturmaktadır. Araştırmanın veri seti 15.03.2024 tarihinde oluşturulmuştur. Araştırmanın veri setinde yer alacak bilimsel çalışmaların belirlenmesi için aşağıda sıralanan veri toplama adımları kullanılmıştır:

1. Adım: WoS arama motoruna “homeless” kelimesi yazılmış ve kelime sonuna “*” simgesi eklenmiştir. Bu sembollere “wildcard” (*özel sembol*) adı verilmektedir. Wildcard’lar sayesinde aranan kelimelerin sonuna gelen ekler ya da kelimeler de aramaya dâhil edilmektedir. Örneğin çalışmada arama motoruna “homeless*” (*evsiz**) yazıldığında “homelessness” (*evsizlik*), “homeless youth” (*genç evsizliği*), “homeless people” (*evsizler*), “homeless services” (*evsiz hizmetleri*), “chronic homelessness” (*kronik evsizlik*) gibi kelimeler de taranmıştır.

2. Adım: “Homeless*” anahtar kelimesiyle “All Fields” (*Tüm Alanlar*) ve SSCI, SSCI-Expanded, ESCI ve AHCI indeksleri seçilerek yapılan aramada 27 bin 552 sonuca ulaşılmıştır. Bu çalışmalar içerisinde makale, kitap, kitap bölümü, konferans özeti, toplantı özeti gibi bilimsel yayınlar bulunmuştur. Bu bilimsel yayınların içerisinde makaleler seçildiğinde sayı 21 bin 627’ye düşmüştür.

3. Adım: Makaleler içerisinde “Social Work” (*Sosyal Hizmet*) alanı seçilmiş ve 2710 sayısına ulaşılmıştır. Erişilen 2710 (15 Mart 2024 itibarıyla) sayısı araştırmanın bibliyometrik analize tabi tutulan veri seti olarak belirlenmiştir. Makalelerin yıllara göre yayın sayıları Grafik 1’de verilmiştir.

Grafik 1. Analiz biriminde yer alan makalelerin yıllara göre sayıları

Grafik 1’e göre sosyal hizmet alanında evsizlik araştırmalarının 1980’li yıllarda başladığı, bazı yıllar azalma gösterdiği fakat düzenli olmasa da yıllar içerisinde artış gösterdiği söylenebilir. 2014 yılıyla birlikte bilimsel yayınların artış göstermesi, 2019 ile birlikte ise en yüksek sayıya ulaşması evsizliğin toplumsal ve küresel bir problem olarak tanımlanması için önemli göstergelerdir. Bilimsel çalışmaların artmasında toplumdaki evsiz insanların sayısının artış göstermesi ya da evsizlerin görünür hale gelmelerinin etkili olduğu düşünülmektedir. COVID-19’un 2019’da ortaya çıkması ve insanların evlerinden çıkamamaları bir süre sonra toplum içerisinde evsizleri daha da görünür kılmıştır. Bunun altında yatan en önemli neden ise evsizlerin sokakta yaşamaları, tedbirler kapsamında kalacakları meskenlerin olmaması ve pandeminin yayılım ve seyri şeklinde yorumlanmıştır (Tsai & Wilson, 2020, s. 1; Gomez, 2020).

Bulgular

Araştırmanın bulgular bölümünde alt araştırma sorularına ilişkin haritalandırmalar yapılmış ve değerlendirmelerde bulunulmuştur. Bu analizler içerisinde en çok kullanılan anahtar kelimeler, anahtar kelimelerin birbirleriyle olan ilişkisi, yıllara göre anahtar kelime sıklıkları, en çok yayın yapan ülkeler ve bu yayınların yıllara göre değişimi, ülkelerin atıf sıralaması ve bunların yıllar içerisindeki sıklıkları, en çok yayın yapan ve en çok atıf alan kurumlar/üniversiteler, yazarlar, yazarların yıllar içindeki yayın sayıları, yazarların birbirleriyle olan ilişkisi ve en çok atıf alan makaleler yer almaktadır.

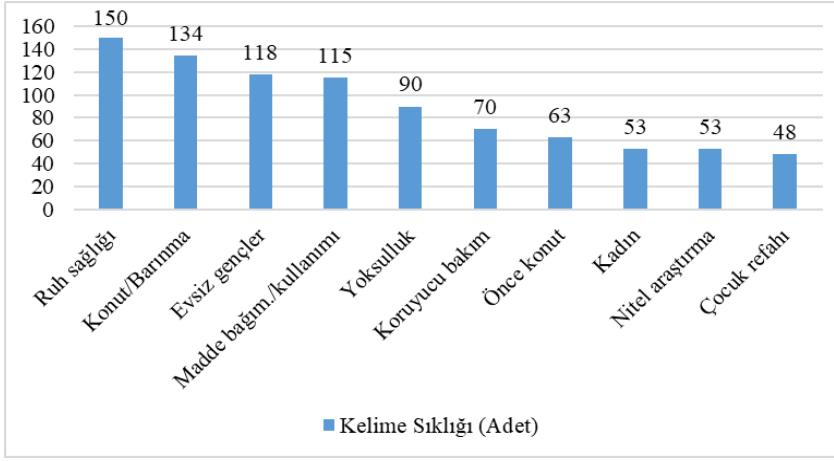
Anahtar Kelime Analizi

Veri setinde yer alan yayınlarda en sık kullanılan anahtar sözcükler analiz edilirken bir anahtar kelimenin en az 5 kere tekrar etmesi ölçütü dikkate alınmıştır. Bir kelimenin bir kez tekrar etmesi halinde anahtar kelimesi sayısı 4437 olarak belirlenmiş ve bu sayının detaylı bir anahtar kelime analizine imkân vermediği görülmüştür. En az 5 kere tekrar edilen ve aralarında ilişki bulunan 319 gözlem birimi (analiz nesnesi) ile yapılan analiz neticesinde toplam 12 küme¹, 3095 bağlantı² ve 4136 toplam bağlantı gücü³ tespit edilmiştir. Bu kelimeler içerisinde “evsiz”, “evsizlik” ve “sosyal hizmet” kelimeleri çıkarılmıştır. Zira veri setinin belirlenmesinde “homeless*” kelimesi ve sosyal hizmet kategorisi temel arama ölçütüdür. Bu sebeple bu kelimelerin dışında kalan kelimelerin birbiriyle olan ilişkisi analiz edilmiştir. Toplamda 319 gözlem birimi ile yapılan analiz neticesinde en çok tekrar eden 10 anahtar kelime ve bu kelimelerin ısı haritası sırasıyla Grafik 2 ve Şekil 1’de gösterilmiştir.

1 Küme, birbiriyle yüksek bağlantıya sahip olan birimlerin oluşturduğu gruptur.

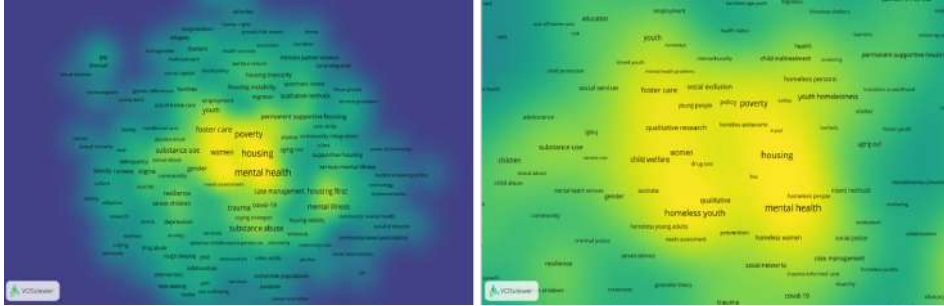
2 Bağlantı, iki ya da daha fazla birim arasında kurulan ilişkiyi ifade etmektedir.

3 Bağlantı gücü, iki birim arasındaki ilişkinin yoğunluğunu veya sıklığını göstermektedir.

Grafik 2. En Sık Kullanılan 10 Anahtar Kelime

İncelenen yayınlarda konut ve yönteme ilişkin anahtar kelimelerin yanı sıra ruh sağlığı, yoksulluk, gençlik, madde bağımlılığı/kullanımı ve kadın kelimelerinin ön plana çıktığı görülmektedir. Evsizliğin psiko-sosyal ve ruhsal sağa zarar vermesi evsizlik alanında yapılan çalışmaların merkezindeki hususlardan biridir (Chan ve ark., 2023; Vega ve ark., 2023; Tsai ve ark., 2021; Vallesi ve ark., 2021; Anderson ve ark., 2021; Lima ve ark., 2020). Bununla birlikte evsizliğin hem nedenlerinde hem de zorluklarında yoksulluk ve madde bağımlılığı/kullanımının olduğu da görülmektedir (Aynacı, 2024; Gürel, 2023; Roberts ve ark., 2023; Genç ve ark., 2022; Hungaro ve ark., 2020; Neisler ve ark., 2019).

Şekil 1. En Çok Kullanılan Kelimelerin Isı Haritası⁴

Evsiz gençler, evsiz kadınlar ve çocuk refahı kavramları bu araştırmaların müstakil bir gruba yönelik olarak gerçekleştirildiğini vurgulamaktadır. Müstakil evsiz gruplarla yönelik araştırmaların sayısının ülkeden ülkeye farklılık gösterdiği söylenebilir. Örneğin Türkiye’deki evsizlik araştırmaları büyük oranda erkek evsizlerle gerçekleştirilmiştir ve bu çalışmalarda evsizlerin yaş grupları çoğunlukla “40 yaşın

4 Isı haritasında renkler koyudan aşığa doğru döndükçe ilgili kelimenin daha çok kullanıldığı anlamına gelmektedir.

üzeri” şeklinde saptanmıştır (Aynacı, 2024). Evsiz çocuklara/gençlere ilişkin araştırmalar daha çok “sokak çocukları” kavramıyla ön plana çıkarken (Acar, 2006) yalnızca kadın evsizlerin yer aldığı araştırmaların oldukça az olduğu söylenebilir (Çetinkaya-Büyükbodur & Kayma, 2021). Buna karşın uluslararası literatürde ise doğrudan evsiz gençler (Kim ve ark., 2018; Ha ve ark., 2015; Figueira ve ark., 2014; Ferguson, Bender & Thompson, 2015) ve evsiz kadınlar (Greene, Korchmaros & Frank, 2024; Chakraborty & Garg, 2023; Pkaremba, Oleche & Owiti, 2023; Vázquez, Cabrera & Panadero, 2022) şeklinde kavramsallaştırılarak gerçekleştirilen araştırmalar bulunmaktadır.

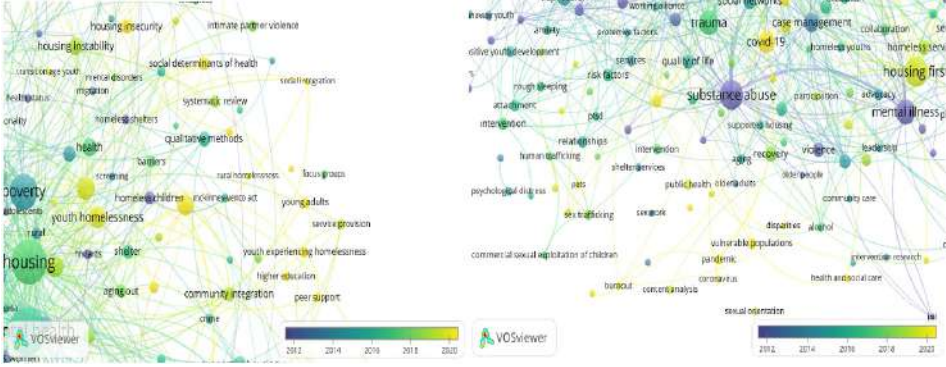
Konut/barınma, koruyucu bakım ve konut öncelikli model kelimelerinin anahtar kelimeler içerisinde sıklıkla yer alması evsizlere yönelik barınma hizmetlerinin son yıllarda sıklıkla tartışılan konular olduğunu vurgulamaktadır. Evsizlere yönelik hizmetlerde önceliğin konut mu yoksa rehabilitasyon mu olması gerekliliği son yılların başat konularından biridir (Aynacı, 2024). Günümüzde ABD, Kanada ve birçok Avrupa ülkesinde yaygın şekilde kullanılan bu modelin evsizliği sona erdirmeye en etkili yöntem olarak görülmesi anahtar kelimeler içerisinde sıklıkla kullanılmasının bir diğer nedeni olarak yorumlanabilir (Tsemberis & Henwood, 2016; Pleace, 2016).

Nitel araştırma kelimesinin en sık kullanılan kelimelerde yer alması ise iki farklı yönden okunabilir. Birincisi bu araştırmalarda evsizliğin ölçülmesi yerine anlaşılma ve keşfedilmesi hedeflenmiş olabilir. Bir olgunun/durumun kişilerde bıraktığı deneyimler için nitel araştırmalar nicel araştırmalara göre daha fazla tercih edilmektedir. İkincisi ise araştırma sahasında nicel araştırma yapacak kadar örneklemin bulunmamasına yöneliktir. Örneğin Türkiye’deki evsizlik araştırmaları incelendiğinde (Aynacı, 2024; Çakmak & Gökgöz, 2023; Genç ve ark., 2022; Acar ve ark., 2022, Akyıldız, 2020) nitel araştırmaların daha fazla olduğu göze çarpmaktadır. Bunun nedeni yalnızca evsizliği niteliksel olarak anlamaktan ziyade aynı zamanda nicel ölçümlü geçerli ve güvenilir sayıda örnekleme erişiminin zor olmasından kaynaklanmaktadır. Buna karşın uluslararası literatürde nicel yöntemli araştırmalar (Warburton, Papić & Whittaker, 2022; Anderson ve ark., 2021; Vallesi ve ark., 2021) da mevcuttur.

Anahtar kelimelerin birbirleriyle olan bağlantıları ve kelimelerin kümelenmeleri ise Şekil 2’de gösterilmiştir.

2018-2020 arası süreçte *konut öncelikli model, damga, ayrımcılık, kalıcı konut desteği, sosyal bütünleşme, sağlığın sosyal belirleyicileri, konut güvensizliği, konut istikrarsızlığı, evsiz hizmetleri* kelimeleri birlikte kümelenmiştir.

2020 sonrası süreçte ise *COVID-19, korona virüs, pandemi, tükenmişlik, olumsuz çocuk deneyimleri, ikincil travma stresi, genç evsizliği deneyimleri, akran desteği, genç yetişkinler, gıda güvensizliği* kelimeleri en sık kullanılan kelimeler olmuştur (Şekil 4).

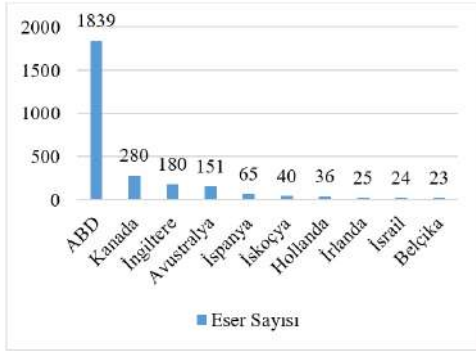

Şekil 4. 2020'den Günümüze En Sık Kullanılan Anahtar Kelime Bağlı

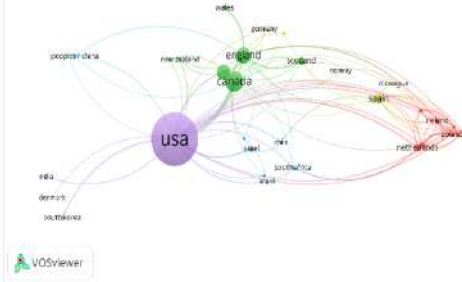
Ülke Analizi

Ülke Eser Sayısı ve Analizi

Evsizlik ile ilgili yayınlarda en sık yayın yapılan ülkeler incelenirken bir ülkede en az 5 makale yapılması ve bu makalelerin en az 5 atıf alması ölçütü dikkate alınmıştır. Birbiriyle bağlantılı olduğu görülen 32 birim üzerinden yapılan analizde toplamda 6 küme, 108 bağlantı ve toplam bağlantı gücü 369 olarak tespit edilmiştir (Grafik 3 & Şekil 5). Buna göre en çok yayın yapılan 10 ülke sırasıyla ABD, Kanada, İngiltere, Avustralya, İspanya, İskoçya, Hollanda, İrlanda, İsrail ve Belçika olmuştur. Toplam bağlantı gücü incelendiğinde yayın yapılan ülkeler içerisinde bağlantı gücü en çok yüksek olan üç ülke ABD, Kanada ve İngiltere'dir. Bu durum ilgili üç ülkede gerçekleştirilen makalelerin ve makalelerin aldıkları atıfların daha fazla olduğu anlamına gelmektedir.

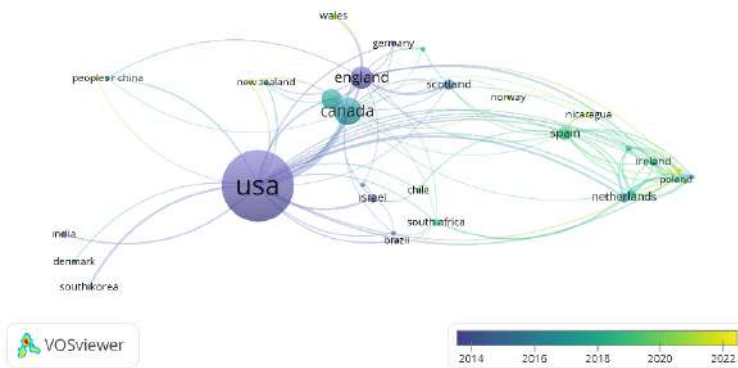

Grafik 3. Ülke Eser Sayıları

Şekil 5. Ülke Eser Analizi

ABD, İngiltere, İskoçya ve Hindistan gibi ülkelerde gerçekleştirilen çalışmalar 2014-2016 yılları arasında daha yoğun iken Kanada, Avustralya, İspanya, Hollanda gibi ülkelerde gerçekleştirilen çalışmalar 2018-2020 yılları arasında yoğunlaşma göstermiştir. Son yıllarda (2022 ve sonrası) ise Portekiz, Nikaragua, Norveç, Galler, Yeni Zelanda'da evsizlik konulu araştırmaların çoğaldığı söylenebilir (Şekil 6). ABD'deki evsizlik çalışmalarının bu denli fazla olmasının sebebinin ABD'deki evsiz sayısı ile ilişkili olduğu düşünülmektedir. ABD Konut ve Kentsel Gelişim Birimi [HUD] Yıllık Evsiz Değerlendirme Raporu'na (2016) göre evsiz sayısı 500 binin üzerinde tespit edilirken İskân ve Kentsel Kalkınma Bakanlığı'nın Ocak 2023 açıklamasında bu sayının 650 binden fazla olduğu belirtilmiştir. ABD'deki toplam evsiz nüfusu 2022'den 2023'e %12,1 artış göstermiştir ve rakamlar her 500 Amerikalıdan birinin evsizlik sorunu yaşadığını vurgulamıştır (USA Facts, 2024).

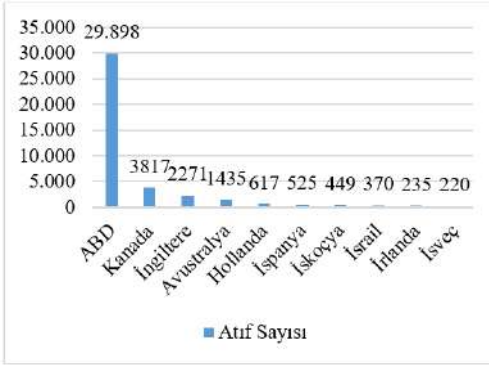
Şekil 6. Yıllara Göre Ülke Eser Analizi

ABD'deki evsiz sayısının fazla olması, evsizlik alanında en çok yayın yapan araştırmacıların da ABD merkezli olmasına neden olmuştur. Tablo 1'de yer alan yazarlar içerisinde Montgomery (University of Alabama/Birleşik Krallık) hariç tüm

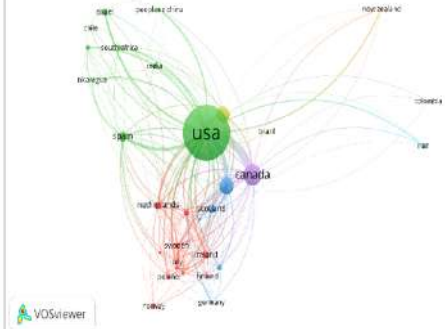
yazarlar ABD’de yer alan üniversitelerde/kurumlarda çalışmaktadırlar. ABD’de evsizliğin diğer ülkelere göre daha fazla görülmesinin evsizliğin bilimsel çalışmalara daha sık konu olmasını beraberinde getirdiği düşünülmektedir.

Ülke Atıf Analizi

İncelenen makaleler içerisinde en çok atıf alan ülkeler incelenirken bir ülkede en az 5 makalenin yayımlanmış olması ve bu makalelerin en az 5 atıf alması ölçütü dikkate alınmıştır. Birbiriyle bağlantılı olduğu görülen 32 birim üzerinden yapılan analizde toplamda 7 küme, 217 bağlantı ve toplam bağlantı gücü 3785 olarak tespit edilmiştir (Grafik 4 & Şekil 7).

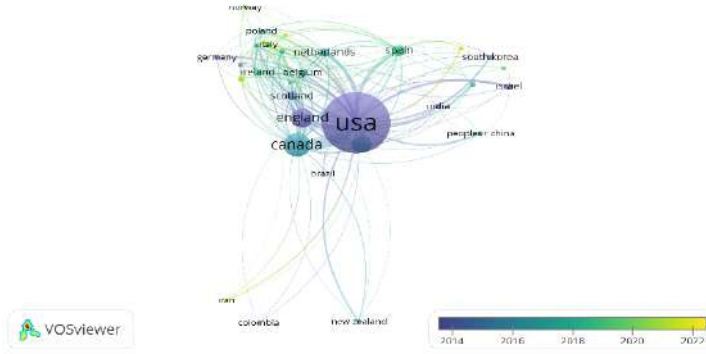

Grafik 4. Ülke Atıf Sayıları

Şekil 7. Ülke Atıf Analizi

Buna göre en çok atıf alan 10 ülke sırasıyla ABD, Kanada, İngiltere, Avustralya, Hollanda, İspanya, İskoçya, İsrail, İrlanda ve İsveç’dir. Toplam bağlantı gücü incelendiğinde atıf yapılan ülkeler içerisinde bağlantı gücü en çok yüksek olan üç ülke ABD, Kanada ve İngiltere şeklinde belirlenmiştir. Bu durum en çok atıfların bu üç ülkeden yapıldığı anlamına gelmektedir. Atıf sayısının eser sayısı ile ilişkili olduğu düşünülmektedir. Şekil 7 ve Şekil 8’de yer alan eser sayısının ABD’de daha fazla olması bu ülkelerden daha fazla atıf yapılmasını beraberinde getirmektedir. Ayrıca ABD’de evsizlik araştırmalarının daha erken başlaması yazarların bu alanda daha fazla eser vermesine ve alanlarında uzmanlaşmasına da imkân sağlamaktadır.

Şekil 8. Yıllara Göre Atıf Alan Ülkelerin Yoğunluğu

ABD’de yapılan araştırmaların atıflarının daha eski yıllarda yoğunlaşması bu yorumu güçlendirmektedir. ABD’de yayımlanan eserler diğerlerine göre daha eski olduğu için ABD’nin aldığı atıf sayısı 2014 ve öncesinde daha fazladır. Buna ek olarak İngiltere, İskoçya, İsrail ve Hindistan gibi ülkelerin aldıkları atıflar 2014 -2016 yılları arasında daha yoğun iken Kanada, Avustralya, İspanya, Polonya gibi ülkelerde alınan atıflar 2018-2020 yılları arasında yoğunlaşma göstermiştir. Son yıllarda (2022 ve sonrası) ise Portekiz, Nikaragua, İran, Çek Cumhuriyeti, Galler’de evsiz kavramını içeren araştırmaların daha fazla atıf aldığı söylenebilir (Şekil 8).

Kurum Analizi

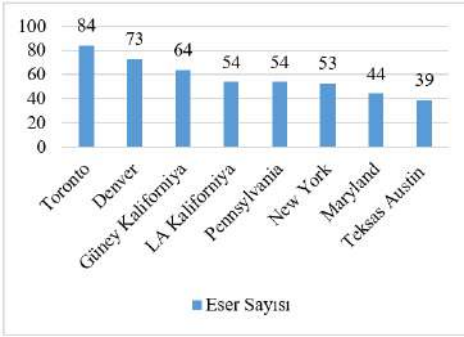
Kurum Eser Sayısı ve Analizi

Evsizlik ile ilgili yayınlarda en fazla yayın yapan ve atıf alan kurumlar/üniversiteler analiz edilirken bir kurumda en az 20 çalışma yapmak ve bu çalışmaların en az 20 atıf alması ölçütü dikkate alınmıştır. Bu nedeni en fazla yayın yapan üniversiteler sıralanırken görselin daha açık ve anlaşılır bir şekilde sunulmak istenmesidir. Örneğin bir üniversiteden en az bir araştırma ve bir atıf seçeneği seçildiğinde 1625 farklı kurumdan yayın yapıldığı görülmüştür. Bu sayı görsel olarak ifade edildiğinde oldukça karmaşık bir görüntü ortaya çıkmakta ve kurumların birbirleriyle olan ilişkileri analiz aşımında yer almamaktadır. Bu nedenle bir kurumdan en az 20 çalışma ve bu çalışmalar içerisinde en az 20 atıf alma ölçütü uygulanmıştır.

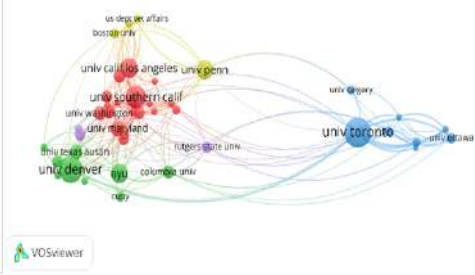
Kurumların/üniversitelerin yayın sayıları analiz edilirken birbiriyle bağlantılı olduğu görülen 44 birim üzerinden yapılan analizde toplamda 5 küme, 215 bağlantı ve toplam bağlantı gücü 501 olarak tespit edilmiştir (Grafik 5 & Şekil 9). Grafik 5 ve Şekil 9’a göre sosyal hizmet alanında ve evsizlik konulu en çok çalışmaya yapan kurumlar (üniversiteler) sırasıyla Toronto Üniversitesi, Denver Üniversitesi, Güney Kaliforniya

Üniversitesi, Los Angeles Kaliforniya Üniversitesi, Pennsylvania Üniversitesi, New York Üniversitesi, Maryland Üniversitesi ve Teksas Austin Üniversitesi şeklinde ortaya çıkmıştır.

Kurumların atıf alma analizinde ise birbiriyle bağlantılı olduğu görülen 46 birim üzerinden yapılan analizde toplamda 5 küme, 774 bağlantı ve toplam bağlantı gücü 3977 olarak tespit edilmiştir (Grafik 6 & Şekil 10). Şekil 10'a göre sosyal hizmet alanında ve evsizlik konulu çalışmalar içerisinde en fazla atıf alan kurumlar/üniversiteler sırasıyla New York Üniversitesi, Toronto Üniversitesi, Denver Üniversitesi, Pennsylvania Üniversitesi, Washington Üniversitesi, Los Angeles Kaliforniya Üniversitesi, Yale Üniversitesi, Columbia Üniversitesi ve Chicago Üniversitesi'dir

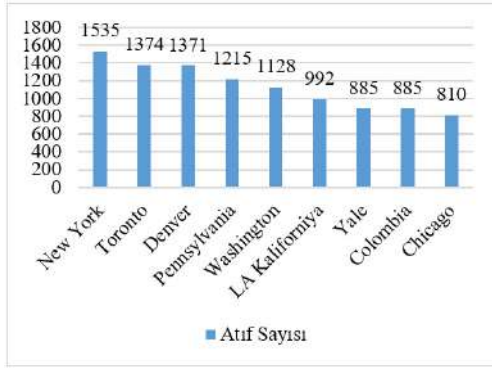
Grafik 5. Kurum Eser Sayıları

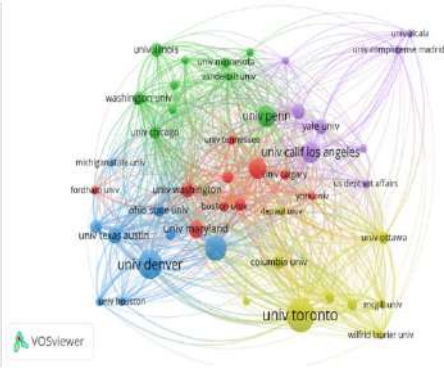
Şekil 9. Kurum Eser Analizi

Kurum Atıf Analizi

Kurumlar içerisinde üretilen eser ve atıf sayısı incelendiğinde bazı üniversitelerin en fazla sayıda araştırma yapmamasına rağmen daha fazla atıf aldığı görülmektedir. Örneğin Washington Üniversitesi bünyesinde 38 araştırma yer almasına rağmen en çok eser üretilen kurumlar sıralamasında alt sıralarda yer almıştır. Fakat bu 38 araştırma toplamda 1128 atıf olarak bu kurumu en çok atıf alan kurumlar arasında sokmuştur. Benzer şekilde Yale Üniversitesi (38 eser), Columbia Üniversitesi (35 eser) ve Chicago Üniversitesi (30 eser) de en çok eser üreten kurumlar/üniversiteler arasında yer almamasına rağmen en çok atıf alan kurumlar arasında yer almışlardır.

Grafik 6. Kurum Atıf Sayıları

Şekil 10. Kurum Atıf Analizi

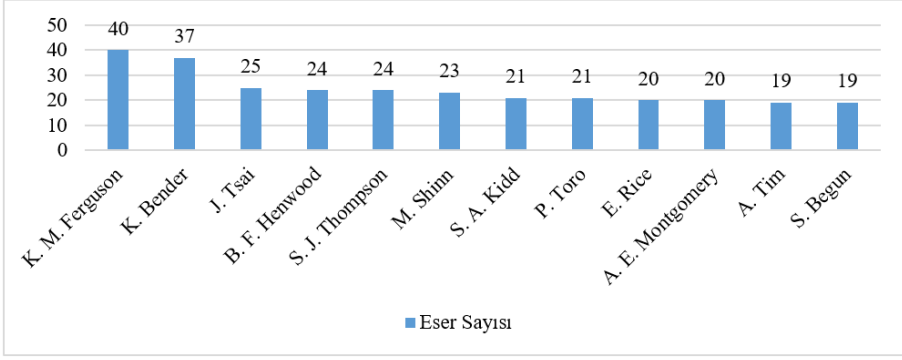
Kurumların hem eser sayısı hem de atıf sayılarının fazla olmasının nedeni daha çok eser üreten ve atıf alan yazarların ilgili üniversitede çalışıyor olmasıdır. Eylül 2024 itibarıyla erişim sağlanabildiği kadarıyla en çok eser üreten yazarların çalıştığı kurumlarla, en çok eser üreten ve atıf alan kurumlar örtüşmektedir. Tablo 1'e göre yazarların çalıştıkları kurumlar şu şekildedir:

Tablo 1. En Çok Yayın Yapan ve Atıf Alan Yazarların Çalıştıkları Kurumlar			
Yazar	Çalıştığı Kurum	Yazar	Çalıştığı Kurum
1. K. M. Ferguson	University of New York, US	7. P. A. Toro	Wayne State University, US
2. K. Bender	University of Denver, US	8. E. Rice	University of Southern California, US
3. S. J. Thompson	University of Texas, Austin, US	9. A. E. Montgomery	University of Alabama, UK
4. J. Tsai	Yale School of Medicine, US	10. T. Aubry	University of Ottawa, US
5. M. Shinn	Vanderbilt University, US	11. S. Begun	University of Toronto, US
6. S. Kidd	University of Toronto, US		

Yazar Analizi

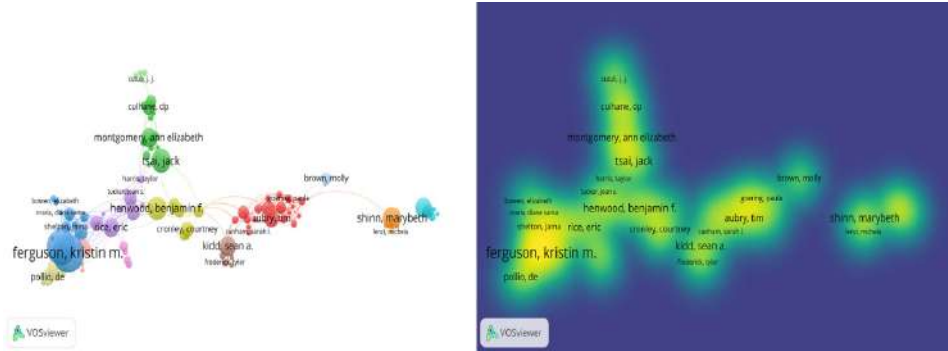
Yazar Eser Analizi

Yazarların ortak yazarlık analizine göre, en fazla yayın yapan, bağlantılı ve iş birliği yapan yazarları tespit etmek üzere en az 5 yayın ve en az 5 atıf kriteri belirlenerek ağ haritası oluşturulmuştur. Buna göre en fazla yayın yapan araştırmacılar yayın sayılarıyla birlikte Grafik 7'de sunulmuştur.

Grafik 7. En Çok Yayın Yapan Yazarlar

Aralarında en yüksek bağlantı bulunan isimler arasında yapılan analize göre 13 kümede birleşen 97 isim ve 318 bağlantı görülmektedir (Şekil 11). Şekil 11'a göre ortak yazarlık öbeklenmeleri Ferguson, Tsai ve Tim üzerine yoğunlaşmıştır.

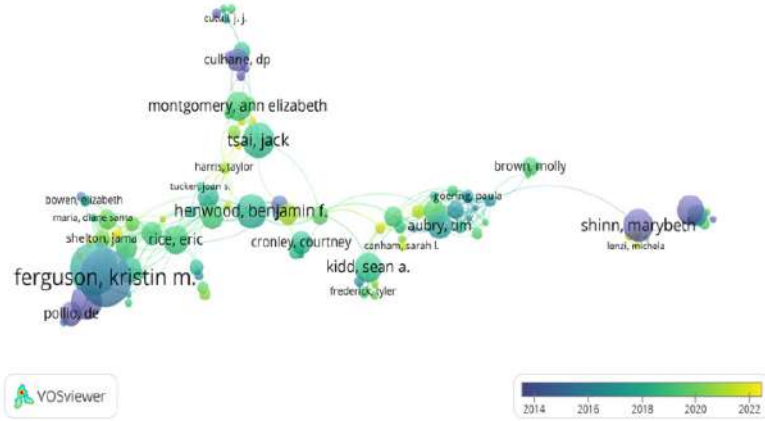

Şekil 11. Ortak Yazar Analizi

Buna göre mavi öbeklenmelerde Ferguson ve Bender, yeşil öbeklenmelerde Tsai ve Elizabeth, kırmızı öbeklenmelerde ise Tim merkezdedir ve bu kişilerin öbekleri içerisindeki yazarlarla bağları vardır. Yazarların öbeklerin merkezinde yer almalarında eser ve atıf sayılarının ve makalelerini yazdıkları yılların önemli olduğu düşünülmektedir. Sosyal hizmet alanında ve evsizlik konusunda en çok yayına sahip olması süreç içerisinde diğer yazarlarla birlikte yayın yapmalarına zemin hazırlamış olabilir. Ayrıca yazarların çalıştıkları ülkeler, kurumlar ve yaşadıkları şehirlerde evsizliğin görünümü ve evsizlerin sayısı da hem kendilerinin hem de diğer yazarlarla yayın yapmalarına imkân tanımış olabilir.

Yazarların yıllara göre verdiği eserlerin sayısı sıralamasında ise Shinn, Culhane, Thompson ve Toro gibi yazarların 2014 ve öncesinde daha fazla yayın ürettikleri görülmüştür. Ferguson özellikle 2014-2016 yılları arasında en çok eser üreten yazar olarak dikkat çekmektedir.

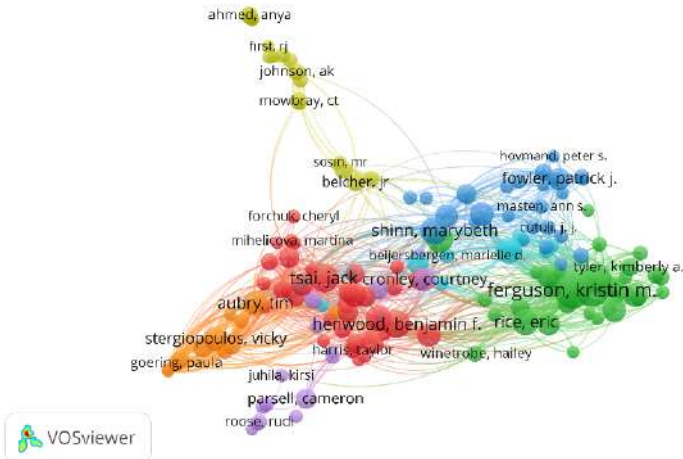
Bender, Tsai, Henwood, Kidd, Rice ve Montgomery gibi yazarlar 2018-2020 yılları arasında en çok eser yayımlayan yazarlar olurken 2020 ve sonrasında Aykanian, Santa Maria, Hwang ve Kerman gibi yazarlar ön plandadır (Şekil 12).

Şekil 12. Yıllara Göre Yazar Eser Analizi

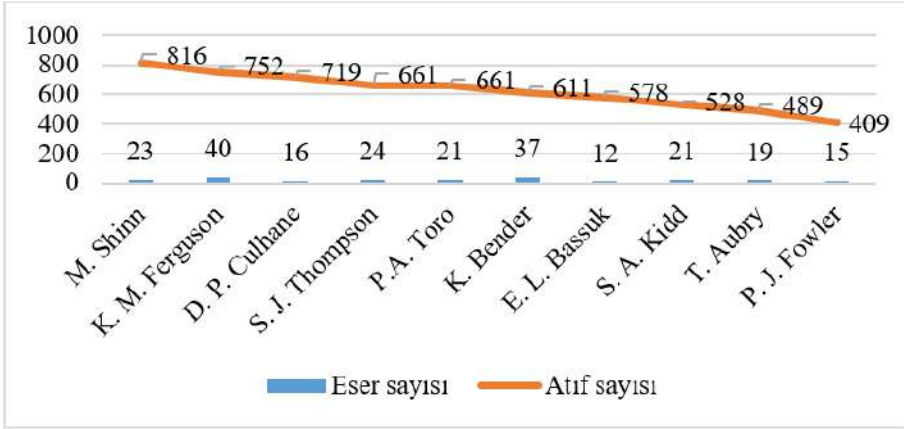
Yazar Atıf Analizi

Yazarların atıf analizi yapılırken yazarların en az 5 yayın ve en az 5 atıf kriteri olması ölçütü esas alınarak ağ haritası oluşturulmuştur. Birbiriyle bağlantılı olduğu görülen 158 birim üzerinden yapılan analizde toplamda 7 küme, 2295 bağlantı ve toplam bağlantı gücü 6822 olarak tespit edilmiştir (Şekil 13).

Şekil 13. Yazar Atıf Analizi

Grafik 8'e göre en fazla atıf alan ilk üç yazar Shinn, Ferguson ve Culhane'dir. Toplam bağlantı gücü incelendiğinde ise atıf bağlantı gücü en çok yüksek olan üç yazar Bender, Ferguson ve Aubry şeklinde sıralanmıştır. Shinn ve Culhane toplam atıf alma ölçütünde en çok atıf alan yazarlar olmasına rağmen toplam bağlantı gücü ölçütünde Bender ve Aubry'nin toplam bağlantı gücü daha yüksektir.

Grafik 8. Yazarların Eser ve Atıf Sayıları

Bender 37 yayında 611 atıf alırken Aubry 19 yayına sahip olmasına rağmen 489 atıf almıştır. Bu durum Bender ve Aubry'yi, atıf sayısı ilk üçteki yazarlardan daha az olmasına rağmen toplam bağlantı gücünde ön plana çıkarmıştır (Grafik 8).

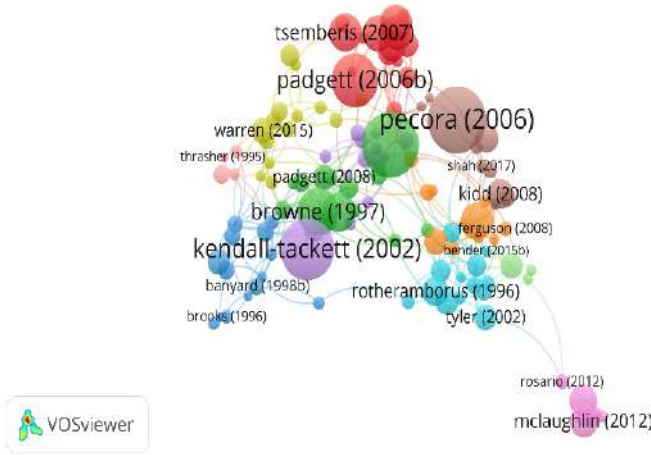
Makale Analizi

Veri setinde en çok atıf alan eserler sıralanırken bu eserlerin en az 50 atıf olması ölçütü dikkate alınmıştır. Birbiriyle bağlantılı olduğu görülen 119 birim üzerinden yapılan analizde toplamda 11 küme ve 279 bağlantı tespit edilmiştir (Şekil 14). Buna göre en fazla atıf alan ilk on eser Tablo 2'de sunulmuştur.

Pecora ve ark. (2006) çalışmalarında koruyucu aile bakımının yetişkin işlevselliği üzerindeki orta ve uzun vadeli etkilerini değerlendirmişlerdir. Araştırmanın çalışma grubunu iki kamu ve bir özel çocuk esirgeme kurumunda yaşayan 659 genç yetişkin oluşturmuştur. Bu kişilerle vaka kayıt incelemeleri, yapılandırılmış görüşmeler ve anketler yapılmıştır. Araştırma sonuçlarına göre koruyucu bakımda kalan genç mezunların genel nüfusla karşılaştırılabilir bir oranda liseyi tamamladıkları ancak orantısız bir şekilde yüksek sayıda mezunun liseyi GED (Genel Eğitim Diploması)⁶

6 ABD'de lisedeki bazı öğrencilerin tüm dersleri tamamlayamadıkları takdirde bir dizi teste tabi tutulduktan sonra mezuniyetlerine ilişkin aldıkları belgeye verilen isimdir.

ile bitirdikleri görülmüştür. Koruyucu ailelerinden ayrılan gençlerin lise sonrası eğitim tamamlama oranları ve sosyo-ekonomik durumlarının oldukça düşük olduğu tespit edilmiştir. Ayrıca gençlerin beşte biri koruyucu ailelerden ayrılma sürecinden sonra evsiz kalmışlardır.

Şekil 14. Eser Atıf Analizi

Pecora ve ark. (2006) koruyucu aile deneyimleri içerisinde olumlu yerleştirme deneyimlerinin ve bağımsız yaşam hazırlığına sahip olma becerilerinin gençlerin koruyucu ailelerinden ayrıldıktan sonra hayatlarını idame ettirebilmek için önemli iki bileşen olduğunu vurgulamıştır.

Tablo 2. En Çok Atıf Alan 10 Makale			
Makale İsmi	Yazar İsmi	Yayın Yılı	Atıf Sayısı
<i>Educational and employment outcomes of adults formerly placed in foster care: Results from the Northwest Foster Care Alumni Study</i> (Daha önce koruyucu aile yanına yerleştirilen yetişkinlerin eğitim ve istihdam sonuçları: Kuzeybatı Koruyucu Bakım Mezunları Çalışması sonuçları)	Pecora vd.	2006	308
<i>Applying cluster analysis to test a typology of homelessness by pattern of shelter utilization: results from the analysis of administrative data</i> (Barınak kullanım örüntüsüne göre bir evsizlik tipolojisini test etmek için küme analizinin uygulanması: İdari verilerin analizinden elde edilen sonuçlar)	Kuhn & Culhane	1998	300

<i>The health effects of childhood abuse: Four pathways by which abuse can influence health</i> (Çocukluk çağı istismarının sağlık üzerindeki etkileri: İstismarın sağlığı etkileyebileceği dört yol)	Kendall-Tackett	2002	283
<i>Housing first services for people who are homeless with co-occurring serious mental illness and substance abuse</i> (Eş zamanlı ciddi akıl hastalığı ve madde bağımlılığı olan evsiz kişiler için önce barınma hizmetleri)	Padgett ve ark.	2006	247
<i>Intimate violence in the lives of homeless and poor housed women: Prevalence and patterns in an ethnically diverse sample</i> (Evsiz ve yoksul evlerde yaşayan kadınların yaşamlarında yakın şiddet: Etnik çeşitliliğe sahip bir örneklemede yaygınlık ve örüntüler)	Browne & Bassuk	1997	222
<i>Rethinking the measurement of adversity: Moving toward second-generation research on adverse childhood experience</i> (Zorluk ölçümünü yeniden düşünmek: Olumsuz çocukluk deneyimi üzerine ikinci nesil araştırmalara doğru ilerlemek)	Mersky ve ark.	2017	217
<i>Cumulative environmental risk in substance abusing women: Early intervention, parenting stress, child abuse potential and child development</i> (Madde bağımlısı kadınlarda kümülatif çevresel risk: Erken müdahale, ebeveynlik stresi, çocuk istismarı potansiyeli ve çocuk gelişimi)	Nair ve ark.	2003	199
<i>The course, treatment, and outcome of substance disorder in persons with severe mental illness</i> (Ağır ruhsal hastalığı olan kişilerde madde bozukluğunun seyri, tedavisi ve sonuçları)	Drake ve ark.	1996	192
<i>Relative contributions of parent substance use and childhood maltreatment to chronic homelessness, depression, and substance abuse problems among homeless women: mediating roles of self-esteem and abuse in adulthood</i> (Evsiz kadınlar arasında ebeveyn madde kullanımı ve çocuklukta kötü muamelenin kronik evsizlik, depresyon ve madde bağımlılığı sorunlarına göreceli katkıları: Yetişkinlikte benlik saygısı ve istismarın aracı rolleri)	Stein ve ark.	2002	180
<i>Measuring homelessness and residential stability: The residential time-line follow-back inventory</i> (Evsizliğin ve konut istikrarının ölçülmesi: Konut zaman çizgisi geri izleme envanteri)	Tsemberis ve ark.	2007	174

Kuhn & Culhane (1998) New York City (1988-1995) ve Philadelphia'da (1991-1995) şehirlerinde yapmış oldukları araştırmalarında kamu barınağı kullanımına ilişkin idari verileri kullanarak evsizlik tipolojilerini test etmişlerdir. Barınaklarda kalınan gün ve dönem sayısına göre geçici, epizodik ve kronik olmak üzere üç evsizlik tipolojisi ortaya atmışlardır. Araştırma sonuçlarına göre her iki şehirde de evsizlerin nerdeyse %80 geçici evsizdir ve bu kişilerde ruh sağlığı, madde bağımlılığı veya tıbbi sorunları olma ihtimali daha düşüktür. Barınaklarda kalanların %10'u oluşturan epizodik (döngüsel) evsizler de kronik evsizlere oranla daha gençtir fakat bu kişilerin ruh sağlığı, madde bağımlılığı ve tıbbi sorunlara sahip olma olasılıkları daha yüksektir. Örneklemin kalan %10'u kronik evsizdir. Çoğunluğu Afro-Amerikan bu kişiler diğer türde evsizlere oranla daha yaşlıdır ve daha yüksek düzeyde ruh sağlığı, madde bağımlılığı ve tıbbi sorunlara sahip olma eğilimindedirler. Epizodik ve kronik evsizler arasındaki sağlık durumu farklılıkları daha azdır ve bazı durumlarda kronik evsizler daha düşük oranlara sahiptir (New York'ta madde bağımlılığı; Philadelphia'da ciddi akıl hastalığı). Araştırma sonuçları önleyici ve yeniden yerleştirme yardımı ile geçici evsizleri, geçici konut ve yatılı tedavi ile epizodik evsizleri ve destekli konut ve uzun süreli bakım programları ile kronik evsizleri hedefleyeceğini göstermiştir.

Kendall-Tackett (2002) çocukluk çağı istismarının yetişkinlerde sağlık sorunlarıyla ilişkisine dair bir literatür değerlendirmesi yapmıştır. Bu doğrultuda çocukluk çağı istismarının uzun vadeli etkilerine ilişkin literatür, davranışsal, sosyal, bilişsel ve duygusal yolları tanımlayan bir sağlık psikolojisi çerçevesinde düzenlenmiştir. Bu yolların sağlıkla nasıl ilişkili olduğunu göstermek için sağlık psikolojisi ve davranışsal tıp literatüründen önemli çalışmalar dâhil edilmiştir. Araştırma sonucunda çocukluk çağı istismarının, insanları depresyon ve travma sonrası stres bozukluğu, zararlı faaliyetlere katılma, ilişkilerde zorluk yaşama ve başkalarına karşı olumsuz inanç ve tutumlara sahip olma gibi risklerle karşı karşıya bıraktığı belirlenmiştir. Bu risklerin her birinin çocuklarda sağlık sorunlarına yakalanma riskini de artırdığı görülmüştür. Ayrıca çocukluk çağı istismarının, davranışsal, duygusal, sosyal ve bilişsel olmak üzere dört faktörlerde ortaya çıktığını ve istismarın önlenmesi için bu faktörlerin her birinin ele alınması gerektiğini vurgulanmıştır.

Sonuç

Bu araştırmada WoS veri tabanında bulunan ve sosyal hizmet kategorisi içerisinde yer alan evsizlik konulu 2710 makale çeşitli değişkenlere göre değerlendirilmiştir. Nicel araştırma tekniklerinden bibliyometrik analiz tekniğinin kullanıldığı araştırmada veriler VOSviewer programıyla haritalandırılmıştır. Araştırmadan elde edilen sonuçlar şu şekilde özetlenebilir:

- Bir çalışma alanı olarak evsizlik ve bir dezavantajlı grup olarak evsizler sosyal hizmet disiplininin doğal çalışma konuları ve gruplarıdır. Sosyal hizmet alanında

evsizlik çalışmaları düzenli bir artış göstermese de 1980'li yıllardan bu yana yapılmaktadır. 2014 yılından bu yana araştırmalarda belirgin düzeylerde artış olmuştur. Evsizliğin görünür gelmesi hale ve evsizlerin sayısının artması sosyal hizmet alanında evsizliğe ilişkin araştırmaların artmasını beraberinde getirmiştir. Özellikle 2019 yılında ortaya çıkan COVID-19 evsizlik konulu araştırmaların sayısını önemli derecede artırmıştır.

- Araştırmalarda en sık kullanılan anahtar kelimeler ruh sağlığı, konut/barınma, evsiz gençler, yoksulluk, koruyucu bakım, konut öncelikli model, madde bağımlılığı/kullanımı, kadın evsiz ve nitel araştırma kavramlarıdır. Ruh sağlığı, konut/barınma, madde kullanımı ve bağımlılığı ile yoksulluk temaları evsizlerin evsiz kalma nedenlerine ve yaşadıkları zorluklara ilişkin temalar olarak dikkat çekmektedir. Evsiz gençler ve evsiz kadınlar araştırmalar içerisinde spesifik olarak odaklanılan sosyal gruplardır. Araştırmalarda nitel kelimesinin sıklıkla kullanılması ise evsizlerle yapılan çalışmalarda nitel araştırmaların daha fazla kullanılması anlamına gelmektedir.
- Anahtar kelimelerin kullanım sıklıkları yıllara göre değişmektedir. 2012-2014 yılları arasında tematik olarak mental hastalık, madde bağımlılığı, alkol bağımlılığı, çocuklar, çocuk istismarı, sokak gençliği kelimeleri ön plandayken 2014-2016 yılı arasında koruyucu bakım, barınak ve yaşam kalitesi kelimeleri daha sık kullanılmıştır. 2016-2018 yılı arasında ise sosyal destek, konut ve destekleyici konutlara ilişkin bir eğilim söz konusudur. 2018-2020 arası süreçte benzer şekilde konut öncelikli model, kalıcı konut desteği, konut güvensizliği, konut istikrarsızlığı, evsiz hizmetleri gibi kelimeler ön plana çıkmıştır. Özellikle 2014-2020 yılları arasında benzer kelimelerin sık tekrar edilmesi evsizlere yönelik barınma hizmetlerinin sıklıkla çalışıldığını ortaya koymaktadır. 2020 sonrası süreçte ise evsizlik COVID-19, korona virüs, pandemi kelimeleriyle ilişkilendirilmiş ve evsizler tükenmişlik, ikincil travma stresi ve gıda güvensizliği temalarıyla anılmıştır.
- En çok yayın yapan ve en çok atıf alan ülkeler sırasıyla ABD, Kanada ve İngiltere'dir. Bu ülkelerde yayın ve atıfların yüksek olmasının en önemli sebebi evsizliğin bir toplumsal problem olarak tanımlanması ve evsizlerin sayısının çok olmasıdır. Bu ülkeler günümüzde evsizlik literatürünün oluşmasına ve zenginleşmesine katkı sağlamışlardır. Bununla birlikte son yıllarda Avustralya, İspanya, Hollanda, Portekiz, Norveç ve Galler gibi Avrupa ülkelerinde de evsizlik araştırmalarında artış söz konusudur.
- En çok yayın üreten üniversiteler Toronto Üniversitesi, Denver Üniversitesi ve Güney Kaliforniya Üniversitesi'yken en çok atıf alan üniversiteler ise New York Üniversitesi, Toronto Üniversitesi ve Denver Üniversitesi'dir.

Üniversitelerin yayın ve atıf sayılarının fazla olmasında evsizlik konusunda en çok yayın yapan ve atıf alan yazarların bu üniversitelerde çalışıyor olmasının ve bu üniversitelerin yer aldığı şehirlerde evsizlerin sayısının fazla olmasının etkili olduğu düşünülmektedir. Evsizlik konusunda en çok yayın yapan ve atıf alan yazarlar ile üniversitelerin ürettikleri yayınlar ve aldıkları atıflar birbirleriyle örtüşmektedir.

- En çok atıf alan üç eser sırasıyla Pecora ve ark. (2006)'nin "*Educational and employment outcomes of adults formerly placed in foster care: Results from the Northwest Foster Care Alumni Study*" (Daha önce koruyucu aile yanına yerleştirilen yetişkinlerin eğitim ve istihdam sonuçları: Kuzeybatı Koruyucu Bakım Mezunları Çalışması sonuçları), Kuhn ve Culhane (1998)'nin "*Applying cluster analysis to test a typology of homelessness by pattern of shelter utilization: results from the analysis of administrative data*" (Barınak kullanım örüntüsüne göre bir evsizlik tipolojisini test etmek için küme analizinin uygulanması: İdari verilerin analizinden elde edilen sonuçlar) ve Kendall-Tackett (2002)'in "*The health effects of childhood abuse: Four pathways by which abuse can influence health*" (Çocukluk çağı istismarının sağlık üzerindeki etkileri: İstismarın sağlığı etkileyebileceği dört yol) isimli makaleleridir.
- Pecora ve ark. (2006) araştırmalarında çalışmalarında koruyucu aile bakımının yetişkin işlevselliği üzerindeki etkisine odaklanmış ve olumsuz koruyucu aile deneyimlerinin evsizliğe neden olabileceğinden bahsetmiştir. Evsizliğin önüne geçecek en önemli iki bileşenin ise olumlu deneyimler ve bağımsız yaşam hazırlığına sahip olma becerileri olduğunu vurgulamışlardır. Kuhn & Culhane (1998) evsizlere yönelik önleyici ve koruyucu hizmetler temalarına odaklanmıştır. Buna göre geçici evsizlere yönelik önleyici ve yeniden yerleştirme yardımlarının, epizodik evsizlere yönelik geçici konut ve yatılı tedavinin ve kronik evsizlere yönelik olarak ise destekli konut ve uzun süreli bakım programlarının daha etkin sonuçlar vereceği üzerinde durmuşlardır. Kendall-Tackett (2002) ise çocukluk çağı istismarının, insanları depresyon ve travma sonrası stres bozukluğu, zararlı faaliyetlere katılma, ilişkilerde zorluk yaşama ve başkalarına karşı olumsuz inanç ve tutumlara sahip olma riski altına soktuğunu, bunların her birinin sağlık sorunlarına yakalanma olasılığını artırdığı ve birbirleriyle ilişkili olduğunu ortaya koymuştur. En çok atıf alan üç eserin çocuk/genç evsizliği ve evsizlere yönelik koruyucu bakım hizmetleri gibi temalara odaklandığı görülmüştür. Bu temalar en fazla kullanılan anahtar kelimelerle uyumlu şekilde ortaya çıkmıştır.

Araştırma sonucunda incelenen makalelerde en fazla kullanılan temaların *evsizlerin yaşadığı zorluklar* (konut, ruh sağlığı/rahatsızlığı, madde bağımlılığı, yoksulluk), *evsiz*

sosyal gruplar (evsiz çocuklar, evsiz gençler, evsiz kadınlar) ve *evsizlere yönelik hizmetler* (koruyucu bakım, konut desteği, konut öncelikli model, barınak) olduğu görülmüştür. Özellikle son 10 yıl içerisinde evsizlere yönelik koruyucu bakım hizmetlerine (barınak, basamak modeli, konut öncelikli model) yönelik bir ilgi söz konusudur.

Hakem Değerlendirmesi: Dış bağımsız.

Çıkar Çatışması: Yazar çıkar çatışması bildirmemiştir.

Finansal Destek: Yazar bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir.

Peer-review: Externally peer-reviewed.

Conflict of Interest: The author declare no potential conflicts of interest with respect to the research, authorship, and/or publication of this article.

Grant Support: The author received no financial support for the research, authorship, and/or publication of this article.

Kaynakça/References

- Acar, B., Bozkafa, H., Vural, B., Önal, S., Genç, M. ve Yaman, Ö. M. (2022). Evsizliğin nedenleri ve deneyimleri üzerine nitel bir araştırma: Beyoğlu örneği. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 33(2), 339-358.
- Acar, H. (2006). Sokak çocuklarına yönelik hizmetlerin değerlendirilmesi: Sosyal hizmetler ve çocuk esirgeme kurumu örneği. (Doktora tezi, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Hizmet Anabilim Dalı, Ankara). <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezSorguSonucYeni.jsp> adresinden erişilmiştir.
- Akyıldız, Y. (2020). *Evsizlere Yönelik Sosyal Hizmet İhtiyacının Ekosistem Yaklaşımı Bağlamında İncelenmesi: İstanbul Örneği*. (Doktora Tezi, Yalova Üniversitesi Sosyal Hizmet Anabilim Dalı, Yalova). <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezSorguSonucYeni.jsp> adresinden erişilmiştir.
- Aliyeva, Z. (2020). The law aspects in health management: A bibliometric analysis of issues on the injury, damage and harm in criminal law. *Marketing and Management of Innovations*, 3, 293-305.
- Anderson, M. C., Hazel, A., Perkins, J. M. & Almquist, Z. W. (2021). The ecology of unsheltered homelessness: Environmental and social-network predictors of well-being among an unsheltered homeless population, *International Journal of Environmental Research and Public Health*, 18(14), 7328.
- Aynacı, C. (2022). Sosyal Sermayenin Akademik Yolculuğu: "YÖK-Tez" örneğinde bibliyometrik bir analiz. *PESA Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 8(1), 42-57.
- Aynacı, C. (2024). *Hak Temelli sosyal hizmet ekseninde evsizlerin psiko-sosyal problemleri ve çözüm stratejileri*. (Doktora tezi, Sakarya Üniversitesi Sosyal Hizmet Anabilim Dalı, Sakarya). <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezSorguSonucYeni.jsp> adresinden erişilmiştir.
- Bekaroğlu-Doğan, Y. (2018). Bekaroğlu-Doğan, Y. (2018). *Küreselleşen İstanbul'da Evsizliğin Sosyal Hizmet Perspektifinden Analizi (Beyoğlu Örneği)*. (Doktora tezi, Yalova Üniversitesi Sosyal Hizmet Anabilim Dalı, Yalova), <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezSorguSonucYeni.jsp> adresinden erişilmiştir.
- Browne A. & Bassuk, S. S. (1997). Intimate violence in the lives of homeless and poor housed women: Prevalence and patterns in an ethnically diverse sample. *Am J Orthopsychiatry*, 67(2), 261-78.

- Calvo, F., Carbonell, X., Johnsen, S. & Walla, P. (2019). Information and communication technologies, e-Health and homelessness: A bibliometric review. *Cogent Psychology*, 6(1), Article 1631583
- Chakraborty, D. & Garg, C. (2023). Finding a home in or through mobile phones: Access and usage patterns among homeless women in shelter-homes of India. *Mobile Media & Communication*, 0(0).
- Chan, S. M., Wong, H., Chen, Y. & Tang, M. V. (2023). Determinants of depression and anxiety in homeless people: A population survey of homeless people in Hong Kong. *Int J Soc Psychiatry*, 69(5), 1145-1156.
- Çabuk, G. & Atamtürk, E. (2023). *Evsizler: Kimsesizler*. İstanbul: Scala Yayıncılık.
- Çakmak, H. H. & Gökgöz, G. (2023). Almanya ve Türkiye’de yaşayan evsizlerin kültürel deneyimleri, *Topkapı Journal of Social Science*, 2(1), 19-38.
- Çetinkaya-Büyükbodur, A. & Kayma, D. (2021). Gölgede kalan bir sorun alanı: Kadın evsizliği. *Sosyal, Beşeri ve İdari Bilimler Dergisi*, 4(11), 1058-1076.
- Dirik, D., Eryılmaz, İ. & Erhan, T. (2023). Post-truth kavramı üzerine yapılan çalışmaların VOSviewer ile bibliyometrik Analizi. *Sosyal Mucit Academic Review*, 4(2), 164-188.
- Drake, R. E., Mueser, K. T., Clark, R. E. & Wallach, M. A. (1996). The course, treatment, and outcome of substance disorder in persons with severe mental illness. *Am J Orthopsychiatry*. 66(1), 42-51.
- Engels, F. (1845). *Condition of the working class in England*. chrome-extension://gphandlahdpfmcacmbngmbjnjiaahp/https://www.marxists.org/archive/marx/works/download/pdf/condition-working-class-england.pdf adresinden erişilmiştir.
- FEANTSA (2005). *ETHOS - European Typology on Homelessness and Housing Exclusion*. Retrieved from <https://www.feantsa.org/en/toolkit/2005/04/01/ethos-typology-on-homelessness-and-housing-exclusion>
- Ferguson, K. M., Bender, K. & Thompson, S. J. (2015). Gender, coping strategies, homelessness stressors and income generation among homeless young adults in three cities. *Social Science & Medicine*, 135, 47-55.
- Figueira, S.M., Dedoshka, K., Le, K., Kirasich, K. & Levine, D. (2014). Youth streetconnect - helping homeless young women. *IEEE Global Humanitarian Technology Conference (GHTC 2014)*, 620-627.
- Genç, Y., Akyüz, İ., Solmaz, U., Kara, H. Z., Aynacı, C., Atalay, Z., Zor, M. & Hamarat A. (2022). *Sokağın öteki yüzü: Evsizlik Türkiye-Avusturya-İtalya-Macaristan örneği*. Y. Genç (Ed.). Sakarya: Sakarya Üniversitesi Yayınları.
- Gomez, J. (2020). *Some homeless Americans unaware of coronavirus as shelters scramble to adhere to guidelines*. Retrieved from <https://abcnews.go.com/Health/homeless-americans-unaware-coronavirus-shelters-scramble-adhere-guidelines/>
- Greene, A., Korchmaros J. D. & Frank, F. (2024) Trauma experience among women who have substance use disorders and are homeless or near homeless. *Community Ment Health J*, 60(2), 233-243.
- Gürel, M. (2023). Evsizlik olgusu ve evsizlere yönelik, sosyal hizmet çalışmaları: Bursa örneği. (Doktora tezi, İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi Sosyal Hizmet Anabilim Dalı, İstanbul), <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezSorguSonucYeni.jsp> adresinden erişilmiştir.
- Ha, Y., Narendorf, S. C., Santa Maria, D. & Bezette-Flores, N. (2015). Barriers and facilitators to shelter utilization among homeless young adults. *Eval Program Plann*. 53, 25-33.

- Hope, M. & Young, J. (1986). *The faces of homelessness*. MA: Lexington Books.
- Hungaro, A. A., Gavioli, A., Christóphoro, R., Marangoni, S. R., Altrão, R. F., Rodrigues, A. L. & Oliveira, M. L. F. D. (2020). Homeless population: Characterization and contextualization by census research. *Revista Brasileira de Enfermagem*, 73, e20190236.
- IFSW. (2014). *Global definition of social work*. Retrieved from <https://www.ifsw.org/what-is-social-work/global-definition-of-social-work/https://www.ifsw.org/what-is-social-work/global-definition-of-social-work/>
- Karaman, H. (2024). Sokağa ulaşmanın metodolojisi: Sosyal hizmet teorisinden sokak çalışması. *Sosyal Sağlık Dergisi*, 4(2), 51-68.
- Kendall-Tackett, K. (2002). The health effects of childhood abuse: four pathways by which abuse can influence health. *Child Abuse Negl.* 26 (6-7), 715-29.
- Kim, Y., Bender, K., Ferguson, K. M., Begun, S., & DiNitto, D. M. (2018). Trauma and posttraumatic stress disorder among homeless young adults: The importance of victimization experiences in childhood and once homeless. *Journal of Emotional and Behavioral Disorders*, 26(3), 131-142.
- Koç, A. (2021). Bibliyometrik araştırmalarda ilgili literatüre ilişkin veri setinin oluşturulması: WoS ve SCOPUS veri tabanları üzerinden uygulamalar. O. Öztürk & G. Gürler (Ed.). *Bir literatür incelemesi aracı olarak bibliyometrik analiz içinde* (s. 67-97). Ankara: Nobel Yayınevi.
- Kuhn, R. & Culhane, D. P. (1998). Applying cluster analysis to test a typology of homelessness by pattern of shelter utilization: results from the analysis of administrative data. *Am J Community Psychol.* 26(2), 207-32.
- Lima, N. N. R., de Souza, R. I., Feitosa, P. W. G., Moreira J. L. S., da Silva C. G. L. & Neto, M. L. R. (2020). People Experiencing Homelessness: Their Potential Exposure to COVID-19. *Psychiatry Research*, 288, 112945.
- Mbabil Dok-Yen, D., Yaw Addai Duah, D., & Nii Addy, M. (2023). Frugal innovation a game changer to sustainable affordable housing. *International Review for Spatial Planning and Sustainable Development*, 11 (2), 199-221.
- McBurney, M. K. &ve Novak, P. L. (2002). What is bibliometrics and why should you care?. In Professional Communication Conference, IPCC Proceedings. IEEE International, 108-114.
- Mersky, J. P., Janczewski, C. E. & Topitzes, J. (2017). Rethinking the measurement of adversity. *Child Maltreat.* 22 (1), 58-68.
- Nair, P., Schuler, M. E., Black, M. M., Kettinger, L. & Harrington, D. (2003). Cumulative environmental risk in substance abusing women: early intervention, parenting stress, child abuse potential and child development. *Child Abuse Negl.* 27 (9), 997-1017.
- Neisler, J., Shree, S., Reitzel, L. R., Chen, T. A., Kendzor, D. E., Obasi, E. M., Wrighting, Q. ve Businelle, M. S. (2019). Characterizing alcohol use behaviors among homeless men and women. *American Journal of Health Behavior*; 43(1), 37-49.
- Okano, M. T. (2019). Social enterprise in the current context: a systematic review of the last 10 years, *Journal on Innovation and Sustainability RISUS*, 10(2), 109-122.
- Orhan, U. (2021). Bibliyometrik araştırmalarda kullanılan paket programlar: Bir karşılaştırma. O. Öztürk & G. Gürler (Ed.). *Bir literatür incelemesi aracı olarak bibliyometrik analiz içinde* (s. 111-125). Ankara: Nobel Yayınevi.
- Osmanlıca Türkçe Sözlük (2023). "*Hane-harab*". Retrieved from <https://www.luggat.com/index.php#ceviri>

- Öztürk, O. (2021). Bibliyometrik araştırmaların tasarımına ilişkin bir çerçeve. O. Öztürk & G. Gürlü (Ed.). *Bir literatür incelemesi aracı olarak bibliyometrik analiz içinde* (s. 33-53). Ankara: Nobel Yayınevi.
- Padgett, D. K., Gulcur, L., & Tsemberis, S. (2006). Housing first services for people who are homeless with co-occurring serious mental illness and substance abuse. *Research on Social Work Practice, 16*(1), 74-83.
- Park, E. R., Burgess, E. W. & McKenzie, R.D. (1965). *The city*. Chicago: University of Chicago Press.
- Pecora, P. J., Kessler, R. C., O'Brien, K., White, C. R., Williams, J., Hiripi, E., English, D., White, J. & Herrick, M. A. (2006). Educational and employment outcomes of adults formerly placed in foster care: Results from the Northwest foster care alumni study, *Children and Youth Services Review, 28*(12), 1459-1481.
- Picado-Valverde, E. M., Peláez-Guergue, J., Yurrebaso-Macho, A. & Guzmán-Ordaz, R. (2023). Design of a protocol for detecting victims of aporophobia - violence against the poor. *Social Sciences, 12*(9), 506.
- Pkaremba, L. C., Oleche, M. O. & Owiti, E. (2023) Analysis of contraceptive use among homeless women in Kenya – A case of Nairobi County, *Cogent Economics & Finance, 11*(2), 1-19.
- Pleace, N. (2016). *Housing first guide europe: Research report*. Brussels: FEANTSA.
- Pritchard, A. (1969). Statistical bibliography or bibliometrics?. *Journal of Documentation, 25* (4), 348-349.
- Roberts, E., Copeland, C., Humphreys, K. & Shover, C. L. (2023). Drug-related deaths among housed and homeless individuals in the UK and the USA: Comparative retrospective cohort study. *Br J Psychiatry, 223*(6), 562-568.
- Stein, J. A., Leslie, M. B. & Nyamathi, A. (2002). Relative contributions of parent substance use and childhood maltreatment to chronic homelessness, depression, and substance abuse problems among homeless women: Mediating roles of self-esteem and abuse in adulthood. *Child Abuse Negl, 26*(10), 1011-27.
- Szeintuch, S. (2015). Street work and outreach: A social work method?, *The British Journal of Social Work, 45*(6), 1923–1934.
- Tsai, J. & Wilson, M. (2020). COVID-19: a potential public health problem for homeless populations. *Lancet Public Health, 1-2*.
- Tsai, J., Szymkowiak, D., Wilkinson, S. T. & Holtzheimer, P. E. (2021). Twenty-year trends in use of electroconvulsive therapy among homeless and domiciled veterans with mental illness. *CNS Spectr. 13*, 1-7.
- Tsemberis, S. J. & Henwood, B. F. (2004). Housing first approach. D. W. Burnes and D. L. DiLeo (Ed.). In *Ending homelessness: Why we havent, how we can* (pp. 57-82). USA: Lynne Rienner Publishers.
- Tsemberis, S. J., McHugo, G. J., Williams, V. F., Hanrahan, P. & Stefancic, A. (2007). Measuring homelessness and residential stability: The residential time-line follow-back inventory. *Journal of Community Psychology, 35*, 29-42.
- USA Facts (2024, 28 Mart). *How many homeless people are in the US? What does the data miss?*. Retrieved from <https://usafacts.org/articles/how-many-homeless-people-are-in-the-us-what-does-the-data-miss/>

- Vallesi, S., Tuson, M., Davies, A. & Wood, L. (2021). Multimorbidity among people experiencing homelessness-insights from primary care data. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, 18(12), 6498.
- Van Eck, N. J. & Waltman, L. (2018). *VOSviewer mManual*. version 1.6.18. CWTS Meaningful Metrics. CWTS Meaningful Metrics. Retrieved from https://www.vosviewer.com/documentation/Manual_VOSviewer_1.6.8.pdfhttps://www.vosviewer.com/documentation/Manual_VOSviewer_1.6.8.pdf
- Vázquez J. J., Cabrera, A. & Panadero, S. (2022). Access to employment and the labor market among women living homeless in Madrid, Spain. *Work*. 71(4), 941-949.
- Vega, A., Carl, Y., Molina-Pérez, X. S., Collazo-Malave, G., Ortiz-Camacho, K. C., Gonzalez-Burgos, B., Martir-Gonzalez, S., Villalobos, C., Ferrer-Burgos, R. & Inostroza-Nieves, Y. (2023). Mental health assessment and risk characterization In Puerto Rico's homeless Post-Hurricane Maria. *Journal of Poverty*, 1–21.
- Warburton, W. A., Papic, M. & Whittaker, E. (2022). Heterogeneity among homeless Australian women and their reasons for homelessness entry. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, 19, 8909.
- Wong, D. (2018). VOSviewer. *Technical Services Quarterly*, 35(2), 219–220.

REVIEW

The Future of Digital Education: Artificial Intelligence, the Metaverse, and the Transformation of Education

Tolga Yıldız¹

Abstract

This article examines the historical evolution of education, highlighting significant shifts shaped by sociocultural dynamics and technological advancements. In early human societies, education was an organic process, rooted in communal activities essential for survival. As societies progressed, education became more structured, serving not only as a tool for intellectual development but also as a means to reinforce social hierarchies, particularly during the Ancient Greek period and the Middle Ages. The Industrial Revolution marked a transformative shift, where education systems were standardised to meet the needs of an industrialised society, mirroring the factory environment to instil discipline and conformity. The introduction of radio and television in the 20th century further democratised education, making it more accessible and blurring the boundaries between traditional educational settings and daily life. The article underscores how digital technologies, especially the internet, have revolutionised education by introducing new modes of learning through different Web eras. These advancements have shifted education from static, one-size-fits-all models to more interactive and personalised learning environments. The rise of AI and the metaverse promises even greater customisation and immersive experiences in the learning process. However, the integration of these technologies also raises important ethical, social, and developmental challenges, particularly in terms of equity, accessibility, and the potential erosion of human connection in education. The article advocates for a balanced approach to digital education, ensuring that technological progress enhances rather than detracts from the holistic development of learners.

Keywords: Digital Education • Artificial Intelligence • Metaverse • Distance Education • Personalized Learning

1 Correspondence author: Tolga Yıldız (Asst. Prof. Dr.), İstanbul University, Faculty of Letters, Department of Psychology, İstanbul, Türkiye. E-mail: tolga.yildiz@istanbul.edu.tr ORCID: 0000-0001-9293-2013

To cite this article: Yıldız, T. (2024). The future of digital education: artificial intelligence, the metaverse, and the transformation of education. *İstanbul Üniversitesi Sosyoloji Dergisi*, 44, 969-988. <https://doi.org/10.26650/SJ.2024.44.2.0664>

Introduction

Education and the workforce have long shared a symbiotic relationship, deeply rooted in the sociocultural and developmental dynamics of human societies. In this study, the historical development of education's role in social life is examined through the lens of digitalization, with a focus on how individuals adapt and thrive within their evolving sociocultural environments. From a developmental psychology perspective, the purpose of this paper is to analyze both the positive and negative factors that influence the intersection of education and the workforce, particularly in light of technological advancements.

In the context of Turkey, this exploration takes on added significance. The country's rapid integration into global technological trends has reshaped educational and occupational structures, making it crucial to understand these dynamics within a local framework. The industrial age, where factory and classroom mirrored each other in structure and function, was a period marked by discipline and efficiency, reflecting societal expectations of the time. With the rise of digital tools like radio, television, and the internet, access to education has expanded, promoting inclusivity while also challenging traditional educational and work environments. This study aims to provide a comprehensive analysis of these shifts, offering recommendations for how educational systems can continue to evolve in Turkey's digital era.

A Brief Overview of the Historical Process of Education

Education, as a fundamental aspect of human development, has been intricately woven into the fabric of societies since the dawn of human history. From a developmental psychology perspective, the educational practices of early human communities can be seen as essential processes through which cultural knowledge and survival skills were transmitted from one generation to the next. In these primitive societies, education was not a formalized institution but rather an organic, practical process where children acquired essential life skills through observation, imitation, and participation in communal activities. This form of education was deeply embedded in the social and environmental context, tailored to meet the specific needs of the community, and was vital for the survival and continuity of the group.

However, it is important to note that early forms of education were not solely focused on general cultural knowledge but also included a vocational dimension. In many ancient and pre-modern societies, vocational education was a crucial aspect of the learning process, albeit informal in nature. Children and young adults were often trained in specific skills relevant to the economic needs of their community, such as hunting, farming, tool-making, weaving, or metallurgy. This vocational education was typically transmitted through apprenticeships and hands-on learning within the family

or broader social groups. In this sense, the process of education was inherently practical and vocational, deeply connected to the livelihood and survival strategies of the community (Hirst & Peters, 1998).

As human societies evolved, so too did the structures and purposes of education. In Ancient Greece, education began to take on a more systematic and formalized role, particularly within the realms of philosophy and science. The Socratic method, emphasizing dialogue and critical thinking, represented a significant shift towards cultivating intellectual and reflective capacities in individuals. From a sociological standpoint, this period marked the beginning of education as a tool for shaping the minds of the elite, reflecting the hierarchical nature of Greek society. Institutions such as Plato's Academy and Aristotle's Lyceum were not just centers of learning but also symbols of social status and intellectual privilege, contributing to the development of a more structured and organized approach to education.

Beyond intellectual training, vocational education also played a significant role in Ancient Greek society. Young men, especially those from lower social classes, were often trained in specific crafts, trades, and military skills, which were essential for their participation in the economy and civic life (Lynch, 1972). This form of vocational training was often carried out through a mentor-apprentice model, particularly in crafts such as pottery, sculpture, and shipbuilding, where hands-on experience was critical (Bowden, 1996). While formal education was more accessible to the elite, vocational education was the primary means of learning for the broader population, reflecting the diverse educational needs of different social groups.

The Middle Ages saw the centralization of education under the auspices of the Church, where it became a mechanism for reinforcing religious doctrine and maintaining social order. Monasteries and cathedral schools served as the primary educational institutions, focusing on training clergy and preserving theological knowledge. During this period, education remained largely inaccessible to the general populace, reinforcing the stratification of society into those who had the privilege of knowledge and those who did not. From a developmental and sociological perspective, this era highlights the intersection of education with power and control, where access to learning was closely guarded and served to perpetuate the existing social hierarchy.

In parallel to ecclesiastical education, vocational training persisted throughout the medieval period, particularly within the growing urban centers. Guilds and craft associations played a key role in the transmission of vocational knowledge and skills, establishing a structured system of apprenticeships that ensured the transfer of specialized trades from one generation to the next (Epstein, 1998). This vocational education was crucial for the development of trades such as blacksmithing, masonry, and tailoring, and it played an essential role in the economic life of medieval towns

and cities (Dean & Wickham, 1990). These forms of education, while not formal in the academic sense, were highly organized and critical for the functioning of pre-modern economies.

This historical overview underscores the evolution of education as a reflection of the broader developmental and sociocultural dynamics of human societies. By examining these processes, we gain insight into how education has been used both as a tool for personal development and as a means of reinforcing societal structures throughout history. Importantly, vocational education has always been an integral part of the educational landscape, particularly in pre-modern societies where economic survival and social continuity depended on the transfer of practical skills. The role of vocational education, whether through informal apprenticeships or structured guild systems, illustrates the diversity of educational practices throughout history.

The Space of Education and Work in the Modern Era

The Industrial Revolution marked a pivotal turning point in the evolution of education, fundamentally reshaping its structure and purpose. From a developmental psychology perspective, this era heralded a shift in how individuals were socialized and educated, aligning educational practices more closely with the demands of an industrialized society. In the 18th and 19th centuries, as industrialization took root, education began to be massified and standardized, becoming an essential component in the formation and maintenance of nation-states. The recognition of education as a national responsibility led to the implementation of compulsory education, transforming schooling into a universal experience designed to serve the needs of both society and the economy. The spaces of education, organized in the form of schools and classrooms, mirrored the factories of the time, reflecting a societal expectation for discipline, conformity, and productivity.

From a sociological viewpoint, the standardization of education during this period can be seen as a tool for social control, where the primary aim was to produce a disciplined workforce capable of meeting the economic needs of the industrial age. Paulo Freire (1970) provides a critical lens through which to view this massified education system, coining the term “banking model” to describe a process where students are treated as passive repositories of information. In such a system, the potential for critical thinking and creativity is stifled, as education becomes less about fostering individual growth and more about conditioning students to fit into a pre-existing social order. Freire’s critique underscores the spatial and functional parallels between education and work in the modern era, where the rigid structures of classrooms echo the regimented environments of factories, and individuality is often suppressed in favor of conformity.

The concept of sociological space is particularly salient in understanding this historical context. The Industrial Revolution not only transformed physical spaces but also imposed a new form of spatial discipline. Factories became spaces where the working class was subjected to strict routines and rhythms, and similarly, schools were designed to instill a comparable discipline in students. From a developmental perspective, this structuring of space played a critical role in shaping the behaviors and identities of individuals, conditioning them to operate within the confines of societal expectations. Michel Foucault (1977) further illuminates this by highlighting the role of schools in creating a disciplined society, functioning alongside factories as spaces that molded individuals towards a specific order and productivity.

While media has played a significant role in the democratization of education, it is crucial to recognize that the transformation of educational spaces cannot be attributed to media alone. The development of information technologies, the restructuring of industrial systems, and the shifting market demands for labor have had equally, if not more, profound effects on the massification and democratization of education (Castells, 1996). The expansion of education beyond elite circles, particularly in the 20th century, was driven by the need to create a more educated and versatile workforce capable of navigating increasingly complex economies (Green, 2013). As technological advancements accelerated, the demand for more specialized and adaptable skill sets grew, prompting changes in both the content and delivery of education.

In addition, the rise of computing and the digital revolution have fundamentally altered how education is accessed and delivered. As Warschauer (2003) argues, while media and digital platforms have opened unprecedented access to educational content, they are just one dimension of a broader set of forces shaping the democratization of education. Industrial restructuring, particularly the move towards more knowledge-based economies, has also demanded new approaches to education that emphasize continuous learning, digital literacy, and the ability to adapt to rapidly changing labor market conditions (Burbules & Callister, 2000). This shift has significantly influenced how education is organized and distributed, with online platforms and digital classrooms providing new avenues for both formal and informal learning.

Moreover, the changing nature of labor itself has created new pressures for mass education. As the global economy has shifted from manufacturing-based to information and service-based sectors, the need for a more educated workforce has intensified (Braverman, 1974). Education is no longer a luxury for the elite but a necessity for broad segments of the population, as the skills required to compete in a globalized economy are constantly evolving. This structural change in labor markets has driven the expansion of educational opportunities and has played a crucial role in the democratization of education (Brown, Lauder, & Ashton, 2011).

However, the nature of sociological space has undergone a profound transformation over time, particularly with the advent of the digital revolution. The physical spaces of factories and classrooms have increasingly been supplanted by virtual spaces, as work and education processes migrate to digital screens. This shift, particularly accelerated by the widespread adoption of the internet in the early 21st century, has redefined where and how learning and work occur. From a psychological standpoint, this transition to digital spaces opens new avenues for cognitive and social development, yet it also presents challenges. Warschauer (2003), in examining the impact of technology on social participation, emphasizes that while digital spaces create unprecedented opportunities for education and work, they also have the potential to exacerbate existing inequalities. The digital divide highlights a new form of spatial inequality, where access to education and work becomes contingent on technological resources, thus shaping the developmental trajectories of individuals in profound ways.

In sum, the evolution of educational and workspaces from the Industrial Revolution to the digital age reflects broader societal transformations, impacting how individuals are socialized, disciplined, and integrated into the workforce. Understanding these changes through the lenses of developmental psychology and sociology provides critical insights into the ongoing dialogue between education, work, and the spaces we inhabit—both physical and virtual. While media has played a key role, it is clear that other factors, such as technological advancements, industrial restructuring, and labor market demands, have been equally influential in the democratization of education. Recognizing these multiple dimensions allows for a more nuanced understanding of the forces driving educational reform and massification.

Historical Development of Digital Technologies and Education

The second half of the 20th century represents a transformative period in the history of education, driven by the rapid rise of digital technologies. From a developmental psychology standpoint, this era witnessed a fundamental shift in how individuals engage with learning, as the introduction of computers and the development of ARPANET in the 1960s laid the groundwork for what would become the internet. This digital revolution redefined the educational landscape, offering new avenues for cognitive development and social interaction. The 1970s and 1980s further catalyzed this revolution with the proliferation of personal computers and the expansion of the internet to civilian use, leading to the emergence of computer-assisted instruction and the first generation of distance education programs.

From a sociological perspective, the advent of digital technologies marked a significant departure from traditional, face-to-face educational models, enabling a shift towards more decentralized and individualized forms of learning. Anderson and Dron (2011) provide a comprehensive analysis of this pedagogical evolution, tracing the

development of distance education across three distinct generations. Their work illustrates the transition from the first generation, characterized by the distribution of learning materials via mail, to the second generation of mass education delivered through television and radio broadcasts, and finally to the third generation of interactive online learning environments. This progression not only reflects technological advancements but also underscores a pedagogical revolution, as each generation introduced new ways of engaging learners and facilitating education.

In the first generation of distance education, learners were often isolated, engaging with content in a self-directed manner with little to no interaction with instructors or peers. From a developmental psychology perspective, this approach was pedagogically limiting, as it neglected the social and interactive elements crucial for deeper learning and cognitive growth. The second generation, utilizing mass media such as television and radio, expanded access to education on an unprecedented scale but was criticized for its lack of personalized feedback and interaction, essential components for effective learning and development.

The third generation, which emerged with the rise of the internet, represents a significant leap forward in both technological and pedagogical terms. Interactive online learning environments offer a blend of personalized instruction and mass access, allowing for a more tailored educational experience while maintaining the broad reach of previous generations. This approach aligns with contemporary understandings of learning as a social process, where interaction, feedback, and adaptability are key to fostering meaningful cognitive and emotional development.

Anderson and Dron's work emphasizes the importance of understanding this historical and pedagogical evolution in distance education. They argue that future digital education practices must build upon these foundations, recognizing both the opportunities and challenges presented by each generation. From a sociocultural and developmental perspective, this evolution highlights the need to balance technological innovation with pedagogical integrity, ensuring that digital education not only expands access but also supports the holistic development of learners in an increasingly digital world.

By examining these developments through the lenses of developmental psychology and sociology, we gain a deeper understanding of how digital technologies have reshaped education, offering new possibilities for learning while also posing new challenges that educators must navigate as they design the future of digital education.

The Invention of Radio and Television: The Birth of Open Education

The invention of radio in the 1920s and television in the 1940s marked a transformative moment in the history of education, ushering in the era of open education. From a

developmental psychology perspective, these technologies fundamentally altered the way individuals engage with learning, making education more accessible and inclusive. Radio and television served as powerful tools for reaching broad audiences, breaking down geographical and social barriers that had previously limited educational opportunities. Particularly for individuals in rural or remote areas, where access to traditional educational institutions was limited, the first educational programs broadcast over radio provided a crucial lifeline to knowledge and learning.

Television, with its ability to combine visual and auditory content, further enhanced the learning experience, engaging multiple senses and thereby deepening cognitive processing. This multimedia approach to education allowed learners to better grasp complex concepts, reinforcing developmental theories that emphasize the importance of multisensory learning experiences in cognitive and emotional development. From a sociological perspective, the introduction of radio and television into the educational sphere represented a significant democratization of knowledge, expanding educational spaces beyond the confines of schools and classrooms and into homes and community centers.

Marshall McLuhan (1964), in his seminal analysis of the impact of media on education, highlights how television revolutionized the way individuals access information. McLuhan's concept of the "global village" underscores the potential of these media technologies to connect people across vast distances, making learning a more communal and accessible experience. By enabling education to permeate non-school environments, radio and television reshaped the spatial relationship between education and work, extending it beyond traditional settings like schools and factories into homes, workplaces, and other social spaces. This shift not only made learning more flexible and adaptable to individual needs but also reflected broader social changes, where the boundaries between different aspects of life—education, work, leisure—began to blur.

The birth of open education through these media innovations can also be understood through the lens of sociocultural theory, which emphasizes the role of social context in learning. As radio and television broadcasts brought educational content into everyday life, they created new opportunities for social learning, where individuals could learn in the context of their daily experiences and interactions. This transformation in the spatial dynamics of education had profound implications for how learning was perceived and practiced, paving the way for future developments in distance and digital education.

In summary, the invention of radio and television not only expanded the reach of education but also transformed its very nature. By making learning accessible outside traditional educational institutions, these technologies played a crucial role in the

evolution of open education, reflecting broader trends in the democratization of knowledge and the integration of education into the fabric of everyday life. Through the lenses of developmental psychology and sociology, we can appreciate how these media innovations reshaped the educational landscape, setting the stage for the increasingly interconnected and accessible world of learning we experience today.

Web 1.0 and Web 2.0 Eras: The First Steps of Digitalization in Education

The 1990s marked the advent of a new era in education with the widespread adoption of the internet, introducing what is now known as the Web 1.0 era. This period was characterized by the static presentation of information, where the internet primarily served as a repository of content with minimal user interaction. From a developmental psychology perspective, this phase of digitalization in education was significant as it laid the groundwork for broader access to educational resources, albeit in a limited and passive manner. The availability of online materials during the Web 1.0 era allowed educational content to reach larger audiences, but the learning environments remained largely static and did not yet support the interactive and dynamic processes essential for deeper cognitive engagement and developmental growth.

An example of Web 1.0's influence can be seen in early digital learning platforms such as online encyclopedias and course websites, where information was accessible but interaction was minimal. Studies on Web 1.0's educational applications showed that while these platforms increased resource availability, they lacked the pedagogical elements necessary for active learning (Greenhow, Robelia, & Hughes, 2009). Despite this limitation, the Web 1.0 era laid the foundation for more advanced educational technologies by promoting the idea of digital repositories of knowledge, which would later be expanded upon in Web 2.0 environments.

The early 2000s ushered in the Web 2.0 era, a transformative period that saw the internet evolve into a more interactive and participatory platform. This shift was revolutionary for education, as it enabled users to not only consume content but also create, share, and collaborate on it. From a sociological perspective, Web 2.0 democratized the production and dissemination of knowledge, allowing students and teachers to engage in meaningful exchanges through online forums, blogs, and social media. The rise of learning management systems (LMS) during this period, such as Moodle and Blackboard, further facilitated the spread of distance education, making online courses more accessible and structured (Anderson, 2008).

McLoughlin and Lee (2010) delve into the pedagogical implications of Web 2.0 technologies, highlighting how these innovations have led to significant changes in educational practices. They emphasize the emergence of personalized and self-regulated learning environments, where students are empowered to take active control of their

learning processes. These environments, supported by social software and collaborative tools, foster creativity and collaboration, enabling students to engage with knowledge in novel ways. For instance, the introduction of social media platforms like Twitter and Facebook in educational contexts has allowed students to interact beyond traditional boundaries, fostering peer learning and engagement (Junco, Heiberger, & Loken, 2011). McLoughlin and Lee illustrate these changes with international examples, showing how interaction with peers from diverse cultural backgrounds fosters the development of a global learning community. This global perspective not only enriches the educational experience but also provides flexible learning opportunities tailored to individual needs, allowing students to chart their own learning paths—a stark contrast to the rigid structures of traditional classroom environments.

However, the success of these personalized learning environments hinges on the effective integration of technology by educators and the development of sufficient digital literacy skills among students. McLoughlin and Lee's study underscores the importance of supporting these new pedagogical approaches to fully harness the potential of digital learning environments. From a developmental standpoint, these environments represent a shift towards more autonomous and socially engaged learning, aligning with contemporary understandings of how individuals learn best through active participation and collaboration. For instance, the widespread adoption of digital tools such as Google Docs and Wiki platforms has allowed students to work collaboratively on assignments in real time, further promoting social constructivist approaches to learning (Dabbagh & Kitsantas, 2012).

The innovations brought about by Web 2.0 also redefined the relationship between work and education. In a manner reminiscent of the disciplined routines of factory work, both knowledge workers and students began to engage with their tasks within the structured environments of digital platforms. However, unlike the physical spaces of classrooms or factories, this new sociological space was centered around the digital screen. Carr (2010), in his exploration of the internet's effects on the brain, discusses how these digital spaces have transformed the ways individuals access information and engage in learning processes. The digitalization of education has introduced a new form of discipline, governed by the attention economy of digital spaces, where the ability to focus and manage one's cognitive resources becomes paramount.

In summary, the Web 1.0 and Web 2.0 eras represent critical stages in the digitalization of education, each contributing to the evolution of how learning is experienced and structured. By examining these developments through the lenses of developmental psychology and sociology, we can appreciate the profound impact that digital technologies have had on education, reshaping it into a more interactive, flexible, and global endeavor. For instance, the proliferation of Massive Open Online Courses

(MOOCs) during the Web 2.0 era, offered by platforms such as Coursera and edX, has revolutionized access to education, particularly in underserved regions (Jordan, 2014). As we move forward, the challenge lies in continuing to innovate while ensuring that these digital learning environments support the holistic development of learners and meet the diverse needs of a global educational community.

Web 3.0 and Web 4.0: Semantics and Personalized Learning

The Web 3.0 era marked a significant advancement in the evolution of the internet, characterized by the development of a more semantic web. This period saw web pages and data becoming increasingly understandable and organizable by machines, enabling more meaningful interactions between users and digital content. From a developmental psychology perspective, Web 3.0 facilitated a shift towards more personalized and adaptive learning experiences. AI-supported search engines and content management systems allowed for the presentation of information in ways that were more tailored to individual needs, making education not only more accessible but also more aligned with the cognitive and developmental stages of learners. Students could now tailor their learning processes to their unique preferences, learning styles, and developmental needs, accessing accurate information more quickly and efficiently.

However, contrary to the notion that digitalization necessarily leads to personalization, there is also evidence suggesting that some educational technologies, such as Turkey's EBA (Education Informatics Network), have contributed to standardization rather than personalization. As Erdoğan Coşkun (2021) notes, platforms like EBA have been designed to deliver content in a standardized format, catering to broad audiences without fully embracing the potential for individualized learning experiences. This critique aligns with broader concerns in the literature, such as those raised by Selwyn (2014), who argues that the commodification of education through digital technologies risks reducing learning to a transactional process, where content is consumed rather than deeply understood. In such cases, personalized learning remains an ideal rather than a reality, as standardized tools dominate the educational landscape.

This technological evolution also carries important sociological implications. The ability to personalize learning experiences at a granular level represents a significant departure from traditional, one-size-fits-all educational models, reflecting broader societal shifts towards individualization and customization in various aspects of life. However, as studies by Selwyn (2014) and others have pointed out, these advancements are not without potential drawbacks. The increasing reliance on digital technologies in education risks commodifying learning, reducing it to a transactional process where information is consumed rather than deeply understood. In this context, the development of critical thinking skills—a cornerstone of both cognitive development and sociocultural

learning—could be undermined, as students may become more focused on efficiently retrieving information than on engaging with it in a meaningful way.

As we move into the Web 4.0 era, the internet is set to become even more intelligent, with deeper integration of artificial intelligence (AI). This era represents a further evolution in how the internet interacts with users, offering proactive suggestions and personalized content based on users' needs, behaviors, and learning histories. In the realm of education, this means that learning environments can be increasingly tailored to students' individual learning styles, speeds, and preferences, offering an unprecedented level of personalization.

Zawacki-Richter and his colleagues (2019) explore the potential of AI in education, highlighting how these technologies can optimize learning processes and provide highly personalized learning experiences. From a developmental psychology perspective, this could mean that educational content is not only more engaging and relevant to students but also more supportive of their individual cognitive and emotional development. By adapting to the unique needs and learning trajectories of each student, AI has the potential to enhance the effectiveness of educational interventions and promote deeper learning.

However, this shift also raises important sociological questions about the role of technology in shaping educational experiences and the potential for new forms of inequality to emerge. As AI-driven educational tools become more prevalent, there is a risk that access to these personalized learning experiences could be unevenly distributed, exacerbating existing disparities in education. Moreover, as education becomes more tailored to individual preferences, there may be a loss of shared learning experiences that are essential for fostering social cohesion and collective understanding. As Erdoğan Coşkun (2022) warns, the increasing reliance on AI systems in education could deepen existing inequalities, especially when access to technology is unevenly distributed across different socioeconomic groups.

In summary, the Web 3.0 and Web 4.0 eras represent significant steps forward in the digitalization of education, offering new opportunities for personalized and adaptive learning. As AI and machine learning increasingly shape educational environments, the potential for tailoring content to individual needs grows. However, the risks of inequality and the commodification of learning must be addressed to ensure that all students benefit from these advancements. Thoughtful integration of these technologies, with attention to both developmental and sociological factors, will be key in shaping a future where education remains equitable and meaningful.

Metaverse: Virtual Reality in Education and New Horizons

The metaverse represents a groundbreaking convergence of virtual reality (VR) and augmented reality (AR) technologies, creating a digital universe where users can

interact and engage in immersive virtual environments. In the 2020s, the metaverse has emerged as a transformative technology with the potential to redefine the landscape of education. From a developmental psychology perspective, the metaverse offers unprecedented opportunities for experiential learning, allowing students to engage with educational content in ways that transcend the limitations of physical space. Imagine a history class where students can virtually walk the streets of ancient Rome or a biology lesson where they can explore the intricacies of the human body from within. Such experiences can enrich cognitive development by making abstract concepts tangible and engaging multiple sensory modalities, thereby enhancing memory and understanding.

From a sociological viewpoint, the metaverse significantly expands the spatial boundaries of education, enabling learning to occur in environments that were previously unimaginable. Huang, Rauch, and Liaw (2022), in their study on students' attitudes toward virtual reality learning environments, highlight the potential of the metaverse to enhance educational outcomes by providing immersive and interactive experiences that traditional classrooms cannot offer. This shift represents a profound transformation in the concept of educational space, as the metaverse replaces physical classrooms with virtual spaces that are rich in potential for social interaction and collaboration. In these virtual spaces, students can engage with peers and educators from around the world, fostering a global learning community that transcends geographic and cultural boundaries.

However, the integration of the metaverse into education also raises important developmental and sociological concerns. Sherry Turkle (2011), in her research on the effects of digital worlds on individuals, cautions that the immersive nature of virtual environments could lead to issues such as escapism and social isolation. For students, the challenge of balancing virtual and real-world interactions is particularly pressing, as over-reliance on virtual worlds may hinder the development of essential social skills and lead to adverse physical and mental health outcomes. The potential for excessive use of digital technology to disrupt the natural rhythms of life—such as sleep, physical activity, and face-to-face interactions—poses a significant risk, particularly for young people whose developmental trajectories are still being shaped.

The metaverse also redefines the concept of sociological space in profound ways. In this new digital frontier, work and education processes are no longer confined to the physical spaces of classrooms and offices. Instead, individuals interact, learn, and collaborate in virtual worlds, extending these processes into a broader and more flexible universe facilitated by digital screens. This shift opens up new opportunities for learning and working, enabling greater accessibility and flexibility, but it also necessitates a rethinking of how we manage the boundaries between our virtual and real lives.

The sociological implications of this shift are vast. On one hand, the metaverse could democratize access to high-quality education, enabling learners from diverse backgrounds to participate in educational experiences that were previously out of reach. On the other hand, it could exacerbate existing inequalities if access to the necessary technology and digital literacy is unevenly distributed. Moreover, the nature of social interactions in the metaverse—mediated by avatars and digital representations—raises questions about identity, authenticity, and the development of interpersonal skills.

In conclusion, while the metaverse presents exciting new horizons for education, offering innovative ways to engage with content and collaborate with others, it also introduces new challenges that must be carefully navigated. The immersive and interactive nature of the metaverse holds immense potential to enhance learning experiences, but it requires careful consideration of the social and developmental impacts on learners. By balancing virtual learning opportunities with real-world social development, educators can leverage this technology to provide a richer and more inclusive educational environment.

Artificial Intelligence (AI): A New Revolution in Education

AI has emerged as a transformative force in education, reshaping how students learn and how educational systems operate. From a developmental psychology perspective, AI-supported learning systems have the potential to revolutionize education by offering customized learning materials tailored to individual students' needs and providing instant feedback that allows each student to learn at their own pace. This personalized approach can enhance the effectiveness of the learning process by aligning with students' cognitive and developmental stages, thereby facilitating deeper understanding and retention of information. However, the integration of AI in education also brings to the fore critical ethical and pedagogical concerns that need to be carefully considered.

Sociologically, the use of AI in education raises significant questions about the commodification of education and the potential erosion of student privacy. Zuboff (2019) discusses the implications of AI in education, highlighting concerns that these technologies could be exploited for commercial purposes, with student data being used in ways that violate privacy and undermine trust. The potential for AI systems to overly automate the educational process is another concern, as it could weaken the human touch that is so integral to effective teaching and learning. The reduction of education to a series of automated processes risks devaluing the relational and emotional aspects of learning, which are essential for the holistic development of students.

AI's ability to offer personalized learning experiences is undoubtedly a significant advancement, but it also necessitates a critical examination of how these experiences

are structured and delivered. Luckin and colleagues (2016) explore the transformative potential of AI in education, emphasizing the need to carefully design AI systems that enhance rather than detract from the educational experience. At the same time, Van Deursen and Van Dijk (2014) warn of the digital divide that can arise from disparities in access to digital technologies, potentially leading to new forms of inequality in education. The uneven distribution of technological resources and digital literacy skills can exacerbate existing social inequalities, creating a bifurcated educational system where some students have access to cutting-edge AI tools while others are left behind.

Selwyn (2019) delves into the question of whether AI could ultimately replace teachers, a prospect that carries profound implications for the future of education. While AI offers significant benefits in areas such as personalized learning, instant feedback, and big data analytics, Selwyn raises important ethical and pedagogical concerns about the potential consequences of replacing human teachers with AI. The human touch in education—embodied in the relationships between teachers and students—is critical for fostering not only cognitive development but also emotional and social growth. If AI were to replace teachers, how would the nature of education change? Would the educational process become more detached from human values, and what would be the impact on student-teacher relationships? These questions highlight the need to carefully balance the advantages of AI with the irreplaceable value that human teachers bring to the educational experience.

The risks and limitations of AI in education underscore the importance of maintaining a human-centered approach to learning. While AI systems may excel in measuring student performance and optimizing learning experiences, they may fall short in supporting the emotional and social development of students—areas where human teachers play an indispensable role. Selwyn's study emphasizes the need to consider these ethical and pedagogical issues when integrating AI technologies into education, ensuring that the human aspects of education are not lost in the pursuit of technological advancement.

Turning to the context of digital education in Turkey, the Open Education system represents a significant step forward in making education more accessible. However, the implementation of this system has not been without challenges. The COVID-19 pandemic has exposed the inadequacies of the existing technological infrastructure and highlighted the difficulties teachers face in adapting to digital pedagogies. Yılmaz and Toker (2022) examine the impact of distance education during the pandemic in Turkey, noting that the lack of preparedness among educators and deficiencies in technological infrastructure have negatively affected the quality of education. These findings point to the need for robust support systems and comprehensive training for teachers to effectively integrate AI and other digital technologies into their teaching practices.

In conclusion, while AI presents exciting opportunities for innovation in education, it also raises important ethical, pedagogical, and sociological questions that must be carefully navigated. By examining these issues through the lenses of developmental psychology and sociology, we can better understand the potential benefits and risks of AI in education and ensure that its integration supports the holistic development of students and the preservation of human values in the educational process.

Realistic and Applicable Solution Proposals

Given the critiques and potential challenges associated with the integration of digital technologies in education, it is essential to consider realistic and applicable solutions that address these issues from both developmental and sociological perspectives:

Revising Education Policies: Educational policies play a crucial role in shaping how digital technologies are integrated into the learning environment. From a developmental psychology standpoint, these policies should prioritize student-centered approaches that recognize the diverse cognitive and emotional needs of learners. Policies must support the individualization of education, allowing students to learn at their own pace and according to their unique learning styles, while also fostering social learning and community building. This dual focus ensures that while students benefit from personalized learning experiences, they also engage in collaborative activities that are essential for their social development. Sociologically, such policies should encourage the creation of inclusive educational environments that promote equity and accessibility, ensuring that all students, regardless of their background, can benefit from digital advancements.

Preparing Educators for Digital Pedagogies: The effective integration of digital technologies in education depends heavily on the preparedness of educators. Comprehensive and ongoing training programs are essential to equip teachers with the skills and knowledge required to navigate digital pedagogies. From a developmental perspective, these programs should not only focus on technical skills but also on how digital tools can be used to support the cognitive and emotional development of students. Continuous professional development is key, as the digital landscape is rapidly evolving, and educators need to stay updated on the latest tools and methodologies. Additionally, providing resources that guide teachers on best practices for using digital tools can help bridge the gap between traditional and digital teaching methods, ensuring that the transition is smooth and effective.

Increasing Access to Technology: One of the most pressing concerns in the digitalization of education is the digital divide, which disproportionately affects disadvantaged groups. From a sociological perspective, increasing access to technology is crucial for promoting educational equity. Government-supported programs and

public-private sector partnerships can play a pivotal role in providing the necessary infrastructure and resources to underserved communities. In addition to providing hardware and internet access, it is equally important to develop digital literacy skills among these groups, ensuring that they can fully participate in and benefit from digital learning environments. This approach helps to level the playing field and ensures that all students have the opportunity to succeed in an increasingly digital world.

Developing Ethical and Security Policies: As digital technologies become more integrated into education, the ethical and security implications of their use cannot be overlooked. Protecting student privacy, ensuring data security, and preventing the commercial exploitation of student data are critical concerns that must be addressed through robust policies. From a developmental perspective, it is essential to safeguard the well-being of students in digital environments, ensuring that their interactions with technology are safe and supportive of their overall development. Ethical considerations should also include the potential impact of AI and other digital tools on the learning process, ensuring that these technologies enhance rather than diminish the quality of education. Developing clear guidelines and regulations around these issues can help mitigate potential risks and foster trust in digital educational systems.

Sustainability of Digital Education Technologies: The sustainability of digital education technologies is a key concern, particularly in developing countries where resources may be limited. From a sociological perspective, it is important to consider both the cost and long-term impact of these technologies to ensure that they are viable and beneficial in the long run. Developing cost-effective solutions that are accessible to a wide range of educational institutions, particularly in resource-constrained settings, is essential for ensuring that digitalization efforts are inclusive and sustainable. This approach not only helps to bridge the digital divide but also supports the global adoption of digital education technologies in a way that is equitable and sustainable.

In summary, addressing the challenges of digitalization in education requires a holistic approach that considers both developmental and sociological factors. By revising education policies, preparing educators for digital pedagogies, increasing access to technology, developing ethical and security policies, and ensuring the sustainability of digital education technologies, we can create a more inclusive and effective educational landscape that benefits all learners.

Conclusion

The advent of technologies such as AI and the metaverse heralds a new era of revolutionary possibilities in education, offering unprecedented opportunities for enhancing how we teach and learn. From a developmental psychology perspective, these technologies have the potential to cater to the unique cognitive and emotional

needs of each student, creating personalized learning experiences that can profoundly impact individual growth and development. However, the successful management of this transformative process requires a holistic approach that not only embraces the opportunities but also critically addresses the challenges, ethical dilemmas, and pedagogical critiques that inevitably arise.

In navigating this digital transformation, it is crucial to recognize that the integration of AI and the metaverse into education is not just a technical or logistical challenge; it is a deeply human one. The ethical concerns surrounding data privacy, the potential for increased inequality, and the risk of dehumanizing education by over-automating learning processes must be at the forefront of our considerations. From a sociological standpoint, we must ensure that these technologies do not exacerbate existing disparities but instead contribute to a more equitable and inclusive educational landscape.

Creating a fair, accessible, and sustainable education system that honors the diversity of students is paramount. This means acknowledging and supporting the varied learning needs, backgrounds, and contexts of all students, ensuring that digital education does not become a privilege for the few but a right for all. The potential of digital technologies to individualize learning must be balanced with a commitment to fostering social cohesion and community, preserving the essential human connections that are foundational to education.

To fully harness the benefits of digitalization in education, we must engage in a collective effort to develop thoughtful and comprehensive solutions that meet the demands of this new era. This involves not only technological innovation but also a deep engagement with the ethical, pedagogical, and social implications of these changes. By approaching this transformation with a nuanced understanding of both the opportunities and the risks, we can build an educational future that is not only technologically advanced but also just, inclusive, and reflective of our shared human values.

Peer-review: Externally peer-reviewed.

Conflict of Interest: The author declare no potential conflicts of interest with respect to the research, authorship, and/or publication of this article.

Grant Support: The author received no financial support for the research, authorship, and/or publication of this article.

References

- Anderson, T. (Ed.) (2008). *The Theory And Practice Of Online Learning*. Edmonton: AU Press.
- Anderson, T., & Dron, J. (2011). Three generations of distance education pedagogy. *The International Review of Research in Open and Distributed Learning*, 12(3), 80-97. <https://doi.org/10.19173/irrodl.v12i3.890>
- Bowden, H. (1996). *Classical Athens And The Delphic Oracle: Divination And Democracy*. Cambridge: Cambridge University Press.

- Braverman, H. (1974). *Labor And Monopoly Capital: The Degradation Of Work In The Twentieth Century*. New York: Monthly Review Press.
- Brown, P., Lauder, H., & Ashton, D. (2011). *The Global Auction: The Broken Promises Of Education, Jobs, And Incomes*. New York: Oxford University Press.
- Burbules, N. C., & Callister, T. A. (2000). *Watch IT: The Risks And Promises Of Information Technologies For Education*. New York: Routledge.
- Carr, N. (2010). *The Shallows: What The Internet Is Doing To Our Brains*. New York: W. W. Norton & Company.
- Castells, M. (1996). *The Rise Of The Network Society*. Oxford: Blackwell Publishers.
- Dabbagh, N., & Kitsantas, A. (2012). Personal learning environments, social media, and self-regulated learning: A natural formula for connecting formal and informal learning. *The Internet and Higher Education*, 15(1), 3-8. <https://doi.org/10.1016/j.iheduc.2011.06.002>
- Dean, T., & Wickham, C. (Ed.) (1990). *City And Countryside In Late Medieval and Renaissance Italy: Essays Presented to Philip Jones*. London: Hambledon.
- Epstein, S. A. (1998). Craft guilds, apprenticeship, and technological change in pre-industrial Europe. *The Journal of Economic History*, 58(3), 684-713.
- Erdoğan Coşkun, A. (2021). Eğitimde dijitalleşmenin oluşturduğu sosyo-kültüreliliğin öğretmen rolüne etkisi. *Marmara Üniversitesi Atatürk Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Dergisi*, 53(53), 1-29. <https://doi.org/10.15285/maruaeabd.817782>
- Erdoğan Coşkun, A. (2022). Conceptions of society and education paradigm in the twenty-first century. In: Alpaydın, Y., Demirli, C. (Eds) *Educational Theory in the 21st Century*. Maarif Global Education Series. Singapore: Palgrave Macmillan. https://doi.org/10.1007/978-981-16-9640-4_7
- Foucault, M. (1977). *Discipline And Punish: The Birth Of The Prison* (A. Sheridan, Trans.). New York: Vintage Books.
- Freire, P. (1970). *Pedagogy Of The Oppressed* (M. B. Ramos, Trans.). New York: Continuum.
- Green, A. (2013). *Education And State Formation: Europe, East Asia and the USA*. London: Palgrave Macmillan.
- Greenhow, C., Robelia, B., & Hughes, J. E. (2009). Learning, Teaching, and Scholarship in a Digital Age: Web 2.0 and Classroom Research: What Path Should We Take Now? *Educational Researcher*, 38(4), 246-259. <https://doi.org/10.3102/0013189X09336671>
- Hirst, P. H., & Peters, R. S. (1998). *The Logic Of Education*. New York: Routledge.
- Huang, H. M., Rauch, U., & Liaw, S. S. (2022). Investigating learners' attitudes toward virtual reality learning environments: Based on a constructivist approach. *Computers & Education*, 50(4), 1280-1290. <https://doi.org/10.1016/j.compedu.2010.05.014>
- Jordan, K. (2014). Initial trends in enrolment and completion of Massive Open Online Courses. *The International Review of Research in Open and Distributed Learning*, 15(1), 133-160. <http://dx.doi.org/10.19173/irrodl.v15i1.1651>
- Junco, R., Heiberger, G., & Loken, E. (2011). The effect of Twitter on college student engagement and grades. *Journal of Computer Assisted Learning*, 27(2), 119-132. <https://doi.org/10.1111/j.1365-2729.2010.00387.x>
- Lynch, J. P. (1972). *Aristotle's School: A Study Of A Greek Educational Institution*. London: University of California Press.

- Luckin, R., Holmes, W., Griffiths, M., & Forcier, L. B. (2016). *Intelligence Unleashed: An Argument For AI In Education*. Pearson Education. <https://static.googleusercontent.com/media/edu.google.com/tr//pdfs/Intelligence-Unleashed-Publication.pdf>
- McLuhan, M. (1964). *Understanding Media: The Extensions Of Man*. New York: McGraw-Hill.
- McLoughlin, C., & Lee, M. J. W. (2010). Personalized and self-regulated learning in the Web 2.0 era: International exemplars of innovative pedagogy using social software. *Australasian Journal of Educational Technology*, 26(1), 28-43. <https://doi.org/10.14742/ajet.1100>
- Selwyn, N. (2014). *Distrusting Educational Technology: Critical Questions For Changing Times*. New York: Routledge.
- Selwyn, N. (2019). *Should Robots Replace Teachers? AI And The Future Of Education*. Cambridge UK: Polity Press.
- Turkle, S. (2011). *Alone Together: Why We Expect More From Technology And Less From Each Other*. New York: Basic Books.
- Van Deursen, A. J., & Van Dijk, J. A. (2014). The digital divide shifts to differences in usage. *New Media & Society*, 16(3), 507-526. <https://doi.org/10.1177/1461444813487959>
- Warschauer, M. (2003). *Technology And Social Inclusion: Rethinking The Digital Divide*. Cambridge MA: MIT Press.
- Yılmaz, E. O., & Toker, T. (2022). COVID-19 salgını öğretmenlerin dijital yeterliliklerini nasıl etkiledi? *Milli Eğitim*, 51(235), 2713-2730. <https://doi.org/10.37669/milliegitim.896996>
- Zawacki-Richter, O., Marin, V. I., Bond, M., & Gouverneur, F. (2019). Systematic review of research on artificial intelligence applications in higher education: The future is now. *Journal of Educational Technology in Higher Education*, 16(1), 39. <https://doi.org/10.1186/s41239-019-0171-0>
- Zuboff, S. (2019). *The Age Of Surveillance Capitalism: The Fight For A Human Future At The New Frontier Of Power*. New York: PublicAffairs.

İstanbul Üniversitesi Sosyoloji Dergisi

RETRACTION NOTE / GERİ ÇEKME NOTU

Retracted Article: The Role of Polycentric Governance, Public-Private-Civil Partnerships, and Citizen Science as Developed by the C2IMPRESS Project in Building Disaster Resilient Societies

Authors: Esmée Liesbeth Klink, João Lutas Craveiro

Volume / Issue / Year: 44 (1), 2024

Pages: 1-16

DOI: 10.26650/SJ.2024.44.1.0017

Published online: July 10, 2024

Retraction date: December 18, 2024

The above article has been retracted and removed from publication by agreement between the editor-in-chief of the journal and the authors due to the unauthorised use of project content that has restrictions for publication and is subject to pending trademark process. Taking into account the legal rights of the project partner who has restrictions on the publication of the content, the article is removed from publication. Apologies are offered to readers of the journal that this was not detected during the initial processes.

You can access the policies adopted by Istanbul University Press regarding retraction here:

<https://iupress.istanbul.edu.tr/en/journal/iusd/information/policies>

<https://publicationethics.org/sites/default/files/retraction-guidelines-cope.pdf>

Geri Çekilen Makale: The Role of Polycentric Governance, Public-Private-Civil Partnerships, and Citizen Science as Developed by the C2IMPRESS Project in Building Disaster Resilient Societies

Yazarlar: Esmée Liesbeth Klink, João Lutas Craveiro

Cilt / Sayı / Yıl: 44 (1), 2024

Sayfa: 1-16

DOI: 10.26650/SJ.2024.44.1.0017

Online yayın tarihi: 10 Temmuz, 2024

Geri çekme tarihi: 18 Aralık, 2024

Yukarıdaki makale baş editör ve yazarlar arasında varılan mutabakatla, yayın kısıtlaması bulunan ve marka süreci devam eden proje içeriğinin izinsiz kullanımı nedeniyle geri çekilmiş ve yayından kaldırılmıştır. İçeriğin yayınlanması konusunda kısıtlamaları bulunan proje ortağının yasal hakları dikkate alınarak makale yayından kaldırılmıştır. Bu durumun ilk süreçlerde tespit edilememiş olmasından dolayı dergi okuyucularından özür dileriz.

Makalenin geri çekilmesine ilişkin İstanbul Üniversitesi Yayinevi'nin benimsemiş olduğu politikalara aşağıdaki linklerden erişebilirsiniz:

<https://iupress.istanbul.edu.tr/tr/journal/iusd/information/politikalar>

<https://publicationethics.org/sites/default/files/retraction-guidelines-cope.pdf>

